Coperta colecției: VALENTIN NICOLAU
Ilustrația: Sandro Botticeli, *Sfîntul Augustin*

SFÎNTUL AUGUSTIN
CONFESIUNI

Difuzare:
S.C. Nemira & Co, Str. Popa Tatu nr. 35, sector 1, București
Telefax: 314.21.22, 314.21.26
Clubul cărții: C.P. 26-38, București

e-mail: editura@nemira.ro
www.nemira.ro

ISBN 973-569-455-7

prelungirea dualismului tradițional al religiei persane, Mani afirma existența în univers a două forțe egale, Dumnezeu, care e binele și lumina, și răul care este întunericul. În urma invaziei răului în lume, tot ceea ce există se prezintă ca un amestec, în grade variate, între bine și rău. Binele și răul se înfruntă permanent, pînă și în cele mai mici particule de substanță, binele căutînd să scape din captivitatea răului. Chiar și în *Confesiuni*, Augustin prezintă pe larg sofisticata teorie maniheistă despre gradele diferite de amestec între bine și rău: întrucît considerau că răul se află în cantitate mai mare în corpurile animalelor, maniheii refuzau să consume carne. Organizarea și ierarhia sectei era destul de elaborată, după cum aflăm, de asemenea, din *Confesiuni*. La nivelul superior se aflau „aleșii“, socotiți un fel de sfinți.

Angajîndu-se cu întreaga sa forță combativă și cu arsenalul dialectic achiziționat prin educația clasică primită în adolescență, Augustin a purtat, decenii la rînd, o susținută polemică împotriva maniheilor prin scris, prin predici și dezbateri publice. Etapele cele mai consistente ale luptei antimaniheiste sunt următoarele. Tratatul *Contra epistolam quam vocant Fundamenti* atacă maniheismul în miezul său: lucrarea demontează, punct cu punct, scrierea principală a ereziarhului Mani. Urmează, între anii 398-400, scrierea lucrării în treizeci și două de cărți *Contra Faustum*, personaj care apare și în *Confesiuni*, considerat în epocă unul dintre bunii teoreticieni ai sectei. În august 392, Augustin îl combate într-o dezbatere publică, la Hippona, pe Fortunatus, un alt corifeu al sectei: înfrînt, acesta este nevoit să plece din Hippona. După numeroase alte lucrări de mai mică întindere (vezi tabelul cronologic de la sfîrșitul ediției de față), ultimul act important al bătăliei antimaniheiste se consumă în anul 409, cînd Augustin îl provoacă la o înfruntare publică pe maniheul Felix; la sfîrșitul dezbaterii, acesta se recunoaște învins și abjură credința maniheistă.

Mult mai dură și mai primejdioasă a fost lupta purtată de Augustin împotriva sectei donatiștilor. În predici sau dispute publice, în epistole sau discuții particulare, în lucrări de doctrină, prin influența politică pe care o cîștigase, Augustin a reușit, după douăzeci de ani de eforturi, să-i reducă la tăcere pe reprezentanții acestei secte virulente, deosebit de răspîndite în nordul Africii.

Cu o consistentă influență în mase și cu șefi foarte activi, donatismul își are originea în marele val de persecuții la care împăratul Dioclețian a supus, în secolul al III-lea, comunitățile creștine, creînd mii de martiri în toate provinciile, dar, în special, în Africa. Un mare număr de creștini au fost nevoiți în timpul acestei persecuții să abjure, de cele mai multe ori formal, sau să arunce în flăcări cărțile sfinte. Mulți preoți și episcopi, pentru a cruța viața păstoriților lor, i-au sfătuit să se supună, să fie prudenți și să nu se expună persecuțiilor. O dată încetat valul de

Aducerea în Africa a goților de către împărăteasa Placidia, care urmărea să-i folosească împotriva rebelului Bonifacius, pune lumea creștină în fața asaltului unei noi secte, cea mai virulentă, întrucît nega natura divină a lui Iisus Hristos: arianismul. Augustin a purtat unul dintre ultimele sale colocvii teologice cu episcopul arian Maximinus; discuția a fost înregistrată ca atare și ni s-a păstrat, alături de alte cîteva scrieri polemice antiariene.

Ultimii ani ai bătrînului episcop sunt plini de durere, lacrimi și amărăciune. Meschina și nedemna politică purtată de curtea imperială de la Ravenna în lupta cu comitele Bonifaciu, rebelul african, a condus în cele din urmă la invadarea Africii de către vandalii lui Genseric. Lăsînd în memoria istoriei o amintire detestabilă, aceștia au transformat nordul Africii, odinioară teritoriu fertil și populat, în pustiu. În vara anului 330, vandalii asediază Hippona. Dezamăgit de eșecul în a media o înțelegere între împărăteasă și Bonifaciu, Augustin își trăiește ultimele luni din viață asistînd neputincios la suferințele semenilor săi.

Martor ocular al asediului, Possidius descrie evenimentele acestor ultime luni: la capătul puterilor, extenuat și deprimat de tragedia Romei, cu care se identificase în resorturile sale cele mai intime, bătrînul episcop nu-și neglijează totuși nici o zi datoriile pastorale, fiind peste tot, vînzînd tezaurul bisericii pentru a-i ajuta pe cei săraci și înfometați, oferindu-se el însuși ca ostatec în schimbul despresurării cetății. Marele generos care a fost toată viața, omul cu inima în flăcări, nu se dezminte nici în pragul morții. La 28 august 430, cu cîteva zile înainte de invadarea orașului, inima sa încetează să bată. Singura avere rămasă de pe urma sa: cărțile și manuscrisele sale. Între ele, *Retractările* și o lucrare împotriva pelagianului Iulian, amîndouă neterminate, aveau să fie salvate din flăcări de fidelii săi. Între aceștia, Possidius descrie în termeni înduioșători clipele morții sfîntului bărbat. Cuprins de febră, în ultimele zece zile ale vieții, Augustin nu a mai coborît din pat, rugîndu-se continuu, în absolută singurătate. Din cînd în cînd, în lacrimi și suspine, intona psalmii de căință ai regelui David, dintr-un volumen pe care-l păstra la căpătîi, mereu deschis. În cele din urmă, în ultimele ore, și-a regăsit surîsul împăcat și și-a dat sufletul, rostind un verset psalmic despre încredințarea sufletului în mîinile Domnului.

2. Locul *Confesiunilor* în ansamblul operei Sfîntului Augustin

Datorită temperamentului său vulcanic și pasional, scrisul Sf. Augustin este foarte marcat și „personal“; nu doar *Confesiunile*, ci și multe alte dintre scrierile sale (în special cele polemice, predicile și epistolele) abundă în referințe, date și aprecieri privitoare la istoria sa

SFÎNTUL AUGUSTIN

CONFESIUNI

Ediție bilingvă

Traducere din limba latină,
introducere și note de EUGEN MUNTEANU

NEMIRA
2000

EUGEN MUNTEANU (n. 1953), este conferențiar la Facultatea de Litere a Universității Al.I.Cuza din Iași; în prezent, lector de limba română la Universitatea Sorbona-Paris IV.

Lucrări personale:

– Augustin, *De dialectica/Despre dialectică*, ediție bilingvă, introducere, note, comentarii și bibliografie, Humanitas, București, 1991.

– Sfîntul Augustin, *De Magistro/Despre Învățător*, Institutul European, Iași, 1995.

– *Studii de lexicologie biblică*, Editura Universității, Iași, 1995 (premiul „Timotei Cipariu“ al Academiei Române).

– *Aeterna Latinitas. Mică enciclopedie a gîndirii europene în expresie latină*, Polirom, Iași, 1997 (în colaborare cu Lucia Gabriela Munteanu).

Coautor la următoarele lucrări colective:

– H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. a II-a, vol I-III, Wiesbaden, 1985-1987 (coord. Paul Miron).

– *Biblia 1688*, Pars III, Leviticus, în seria „Monumenta linguae Dacoromanorum“, Iași, 1994.

– Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), litera V, tom. 1, Iași, 1997.

– *** *Enciclopedia Bibliei*, Logos, Cluj, 1997.

Lucrare apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII

persecuții, rigoriștii, în frunte cu episcopul Donatus, i-au acuzat de lașitate și trădare a credinței pe cei în cauză, numindu-i *traditores*, contestîndu-le dreptul de a se mai numi creștini și interzicîndu-le accesul la sacramente. Schisma s-a produs practic în anul 312, cînd episcopii donatiști din Numidia i-au retras harul apostolic episcopului de Cartagina, pe motiv că fusese hirotonisit de un „trădător“. În esență, erezia donatistă afirmă că în Biserica lui Hristos nu au loc decît „sfinții“ fără de păcat și că valabilitatea sacramentelor depinde de curățenia morală a preoților.

Donatiștii erau majoritari în Hippona, ceea ce a făcut sarcina lui Augustin cu atît mai dificilă. Nerezumîndu-se doar la mijloacele verbale, donatiștii organizaseră adevărate comando-uri de fanatici înarmați (*circoncelliones*), care terorizau orașul și împrejurimile, jefuind, incendiind și ucigînd pe creștini. Într-una din aceste razii teroriste a murit înjunghiat episcopul Maximinus, viața Sf. Augustin fiind și ea primejduită în cîteva rînduri. Possidius, prietenul și biograful de mai tîrziu, a fost pe punctul de a pieri ars de viu.

Multă vreme, Augustin, pacifist convins în cel mai pur spirit evanghelic, a încercat să-i determine prin cuvînt pe adepții sectei să renunțe la susținerile lor maximaliste. În predici și scrisori, Augustin nu a încetat să sublinieze că Biserica este Biserica universală și apostolică; ea adună la sînul ei și pe cei buni și pe cei răi, și pe cei evlavioși și pe cei păcătoși, ca un ogor care, pe lîngă grîu, cuprinde și neghina. Harul dumnezeiesc este etern și de neatins, puritatea lui nu are nimic de-a face cu viața pămîntească a preoților. Își invită adversarii donatiști la discuție în zadar, aceștia refuză să-l întîlnească, reproșîndu-i violent trecutul maniheist și contestîndu-i vocația episcopală[3]. Augustin scrie atunci, într-un ton reținut și într-un spirit ironic, cîteva tratate, demontînd și respingînd, cu argumente dialectice și apelînd la tradiția apostolică și la Evanghelii, susținerile donatiste. Cele mai importante scrieri cu acest conținut au fost *Contra epistolam Parmeniani*, *De Baptismo contra Donatistas* și *Contra litteras Petiliani*.

Toate eforturile pașnice dovedindu-se zadarnice, iar donatiștii continuîndu-și persecuțiile, Augustin determină convocarea unui sinod ecumenic la Cartagina, în anul 404, și reușește să-și impună vederile, punîndu-i pe donatiști în minoritate. Cu acest prilej, Augustin lansează celebra și atît de controversata formulă *coguntur intrare*, „să fie siliți să intre [în Biserica apostolică]“, prin care justifică intervenția brațului puterii seculare în afacerile pămîntești ale Bisericii, în cazuri de mare criză, cum era cel de atunci.

Dar abia peste încă șapte ani, în cadrul unui al doilea conciliu, desfășurat tot la Cartagina sub arbitrajul tribunului Marcellinus, reprezentant al împăratului, donatiștii sunt definitiv înfrînți și scoși în afara legii, edictîndu-se retrocedarea către Biserica apostolică a tuturor

bazilicilor și lăcașurilor de cult. Dar tot Augustin a fost acela care le-a luat apărarea înfrînților, militînd cu toată hotărîrea împotriva persecutării lor și a pedepsei cu moartea pentru recalcitranți, prevăzută de împărat!

Abia tranșată problema donatistă, cînd iată că o nouă amenințare tulbură apele: pelagianismul, doctrină care, respingînd dogma păcatului originar și considerînd natura umană esențial-bună, prezintă o mare forță de atracție.

Pelagius, un călugăr breton, fire robustă, deschisă și optimistă, cucerește inițial simpatia lui Augustin, despre ale cărui *Confesiuni* afirmă că le citise și pe care a venit să-l viziteze la Hippona, în anul 411. Cele cîteva întîlniri amicale și schimbul amabil de scrisori care a urmat nu l-au putut înșela însă pe Augustin în privința primejdiei majore reprezentate de optimismul pelagian, cu atît mai mult cu cît Pelagius și tovarășul său Coelestius înregistrau succese notabile prin predicile lor în Palestina. Cunoscînd prin propria sa experiență chinuitoare a convertirii că natura umană poartă păcatul originar și că e neputincioasă în fața răului fără asistența Harului dumnezeiesc, Augustin nu putea accepta raționamentele lui Pelagius: Dumnezeu ne-a creat buni, stă în puterile noastre să ne menținem buni și lipsiți de păcat! Dumnezeu este Binele care se află în noi sub forma legii morale, mîntuirea prin Hristos reprezintă doar urmarea exemplului și a Cuvîntului său!

O nouă provocare pentru Augustin și prilej de mobilizare intelectuală: multe scrisori, tratate importante precum *De natura et gratia*, *De gratia Christi et de peccato originali*, *De Trinitate* se succed pentru a zăgăzui noua erezie. La sinoadele convocate în 416 și 418 la Mileve și, respectiv, Cartagina, poziția augustiniană are din nou cîștig de cauză, fiind acceptată de comunitatea episcopilor și aprobată de papa Inocențiu.

Între timp însă, în anul 410, ireparabilul se produsese: goții lui Alaric intră în Roma, cetatea eternă, după un lung asediu, și supun, timp de trei zile și trei nopți, orașul unor represalii pustiitoare. Evenimentul a fost perceput în întreaga lume romană ca un cataclism, ca cea mai mare tragedie a tuturor timpurilor! Apărătorii tradițiilor romane păgîne revin în prim-plan, actualizînd reproșuri mai vechi și acuzînd creștinismul că ar fi cauza dezastrului, vechii zei ai Romei mîniindu-se pe trădarea poporului și pedepsindu-l prin hoardele goților. Străvechiul hybris tragic își regăsește actualitatea! Și, din nou, Augustin este acela care își asumă noua sfidare, dînd prin *De civitate Dei* cea mai întinsă dintre operele sale doctrinare. La această mare operă, Augustin a lucrat aproape cincisprezece ani. „Nu deplîngeți mărețiile aparente ale lumii acesteia, își îndeamnă Augustin contemporanii, căci nu putem prevedea niciodată planurile în istorie ale Providenței. Întoarceți-vă privirile și speranțele către cetatea celestă, cetatea lui Dumnezeu, unde vă veți regăsi liniștea și salvarea!“

Introducere

Memoriei tatălui meu.
E.M.

1. Paradigma Augustin

Viața Sf. Augustin, s-a spus de atîtea ori, reprezintă imaginea completă a celei mai fascinante aventuri în care poate fi angrenată o ființă umană: căutarea lui Dumnezeu, a Binelui și a Adevărului suprem, asumată în deplină cunoștință de cauză și cu implicare totală. De la simplul credincios care contemplă imaginea tradițională a episcopului de Hippona, purtîndu-și în mînă inima străpunsă de săgeți din care ies flăcările iubirii, la mai marii lumii care caută în gîndirea lui un sens și o justificare a puterii lor seculare, și pînă la intelectualul care se regăsește în neliniștea sa interogativă și în nevoia lui de certitudini, Augustin este pentru fiecare modelul apropiat, accesibil prin suferință și expiere, al unei umanități integrale. Acest mare păcătos devenit sfînt, acest erudit rafinat și senzual devenit cel mai redutabil polemist creștin, arhitect principal al impozantei teologii creștine și, deopotrivă, creator al instrumentarului ei conceptual, nu încetează, de la moartea sa, în anul 430, să incite, să cheme, să trezească din amorțire, să uimească.

Istoria umanității nu duce lipsă de genii fecunde, nici de eroi exemplari. Dar foarte rar s-a întîmplat ca o viață profund implicată în destinul comunității să fi lăsat cuiva timp suficient pentru scrierea unei opere aproape neverosimile prin dimensiuni și diversitate[1]. Că o simțim sau nu, că o dorim sau nu, amprenta acestei mari personalități asupra felului nostru de a fi, de a gîndi și de a ne comporta este indeniabilă. Adevărat îndrumător spiritual al întregii creștinătăți în acel atît de zbuciumat secol al IV-lea, angrenat cu o energie nesecată în combaterea celor mai redutabile erezii care au amenințat creștinismul apostolic, Augustin a rămas autoritatea teologică supremă de-a lungul întregului Ev Mediu. Carol cel Mare, împăratul care a pus bazele îndepărtate ale Europei moderne se spune că purta în permanență asupra sa *De civitate Dei*; cam toate curentele de gîndire din Scolastică, adesea în violentă polemică unele față de altele, nu ezitau să și-l revendice ca autoritate legitimantă; Luther și Calvin l-au considerat de-al lor, dar și teoreticienii

de teatru și de circ, frecventarea asiduă a astrologilor, o viață erotică intensă și cultul prieteniilor adolescentine nu îl împiedică însă pe fiul lui Patricius și al Monicăi să strălucească în studiile de retorică, dobîndindu-și în curînd reputația de elev eminent și gustînd, cu această ocazie, primele delicii ale gloriei. Este aceasta și perioada în care, în ciuda împotrivirii neînduplecate a mamei sale, Augustin începe o lungă perioadă de concubinaj cu o tînără căreia nu-i cunoaștem numele, de origine, se pare, umilă; legătura a durat treisprezece ani, din ea rezultînd Adeodatus, unicul fiu al lui Augustin, născut în anul 372.

Relația cu această femeie discretă, care se pare că l-a iubit foarte mult de vreme ce i-a suportat multă vreme infidelitățile, acceptînd, în cele din urmă să și dispară discret din viața lui, este plină de ambiguități. În buna tradiție antică, Augustin desconsidera femeia, socotind-o incapabilă de acces la valorile spirituale superioare, dar, pe de altă parte, onestitatea și sinceritatea ce-l caracterizau, ca și recunoscuta sa disponibilitate afectivă, par să-l fi legat trainic sufletește de această femeie. Ceea ce nu l-a împiedicat pe tînărul student, ulterior el însuși magistru, să experimenteze, și în afara cuplului, toată paleta experiențelor erotico-mondene oferite de Cartagina. E de amintit în acest moment al vieții sale relația ambiguă cu un tînăr de vîrsta sa, a cărui moarte, în anul 374, îl aruncă într-o criză de disperare, analizată cu multă acuitate psihologică în *Confesiuni*.

După moartea, în anul 371, a tatălui Patricius, Augustin se vede nevoit să completeze stipendiul primit în continuare de la Romanianus cu venituri ocazionale, cîștigate prin lecții de retorică și scrierea unor scenarii pentru teatru. În compania rău famată a unor tineri destrăbălați, dar de bună condiție socială (renumiții *eversores* „răsturnători“), un fel de huligani fără scrupule de care se și îndepărtează în cele din urmă, tînărul literat se arată preocupat de valorile mondene ale elocinței și bunelor maniere (romana *urbanitas*), urmărește ascensiunea socială și scrie, în acest scop, primul său tratat (pierdut), intitulat *De pulchro et apto* (*Despre frumos și bine-proporționat)*, dedicat problemelor estetice, tratate în cheie platonică și neoplatonică.

Viața mondenă plină de conversații savante, spectacole de teatru și de circ, năzbîtii de tot felul, este încadrată, spre oroarea Monicăi, care refuză pentru o perioadă să-și mai primească fiul acasă, de frecventarea, din ce în ce mai asiduă, a mediilor maniheiste.

În adîncurile conștiinței, tînărul Augustin era însă profund nemulțumit de viața pe care o ducea și de orizonturile spirituale meschine care i se deschideau. Lectura în acești ani scrierii lui Cicero, *Hortensius* (nepăstrată), dialog filosofic de orientare stoică, pare la un moment dat să-i ofere o deschidere spre un orizont superior, cel al aspirației spre valorile contemplației filosofice, ale „iubirii de înțelepciune“ în sensul

moral-metafizic de inspirație platoniciană și stoică. Din ce în ce mai des și din ce în ce mai insistent, tînărul retorician începe să-și pună întrebări fundamentale: cine sunt, care este sensul existenței mele, ce este binele, cine este Creatorul lumii, ce este adevărul etc. La insistențele Monicăi, se apropie la un moment dat de Biblie, dar lectura cîtorva cărți din versiunile latinești care circulau îl dezamăgește profund, în special din pricina stilului lor umil și neelaborat. Deschiderea spre filosofie îl îndepărtează însă treptat de convingerile maniheiste de pînă atunci, ajutîndu-l să sesizeze viciile, incongruențele și absurditățile logice ale acestei doctrine eretice. Conversația pe care o are în anul 383 cu Faustus din Mileve, unul dintre corifeii sectei, îl dezamăgește profund, îndepărtîndu-l definitiv de maniheism, cu toate că, formal, a continuat să întrețină relații cu maniheii încă o bună bucată de vreme, înainte de a deveni inamicul lor cel mai neînduplecat și mai eficient.

O etapă nouă în viața lui Augustin se deschide în anul 383 cînd, la vîrsta de 29 de ani, se află la Roma, în căutarea unui post care să-i permită împlinirea visului patern: cariera politic-administrativă. Protecția obținută cu ajutorul prietenilor manihei pe lîngă puternicul Symmachus, prefect al Romei și șef al partidei trdiționalist-păgîne și anticreștine, erudit și scriitor el însuși, îi procură postul important de profesor de retorică la școala publică din Milan. Principal oraș al Imperiului după Roma, Milanul era în această perioadă și unul dintre bastioanele creștinismului apostolic, prin prezența harismatică, forța și dinamismul Sf. Ambrozie, episcopul locului. În curînd, Monica vine să se alăture, cu întreaga familie, fiului său la Milan, reluîndu-și insistențele și „politica“ sa maternă de convertire. Convins de pioasa femeie să-i primească fiul, Sf. Ambrozie acceptă să o facă, se pare însă că fără prea mare entuziasm. Relațiile dintre cei doi bărbați nu par să fi fost strălucite, cu toate că Augustin se recunoaște adînc impresionat de sfințenia, puritatea sufletească, forța spirituală și doctrinară a bătrînului episcop, pe care îl va considera, în cele din urmă, îndrumătorul său spiritual.

Maturizat pe deplin, Augustin este acum un erudit recunoscut, bun cunoscător al celor mai importante doctrine filosofice, al stoicismului, scepticismului, al lui Aristotel, și al cîtorva doctrine gnostice de inspirație orientală. Ultima „etapă“ a parcursului său filosofic, neoplatonismul, pe ai cărui principali reprezentanți, Plotinus și Porphyrios îi citește în recenta versiune latină a lui Marius Victorinus, și el un convertit creștin de dată recentă, îl reține cel mai mult: profund preocupat de problema Binelui și a Adevărului suprem, Augustin constată tulburătoare similitudini între metafizica neoplatoniciană și învățătura evanghelică a Logosului.

Activitatea profesorală îl nemulțumește profund, elevii sunt impertinenți și refractari, finalitatea însușirii retoricii ca instrument al

altora, el ținea predici aproape zilnice, avea grijă de bunăstarea întregii comunități, îngrijindu-se în special de cei în nevoie, orfani, văduve, prizonieri, bolnavi, fiind în același timp și judecător al cauzelor civile. Dacă mai adăugăm și pregătirea celor cîteva concilii pe care le-a provocat și condus, sutele de epistole pe care le-a adresat tuturor celor care-i solicitau sfatul sau părerea în cele mai felurite chestiuni de morală, dogmatică, interpretare scripturală, sfaturile adresate împăraților, datoriile funcției de mediator pe care și-o asuma frecvent, ne putem, pe bună dreptate, întreba cînd a mai putut găsi timp și pentru scrierea zecilor de tratate publicate. Temperament de luptător, gata oricînd să se implice în problemele cele mai delicate și mai controversate ale contemporaneității, conștient de misiunea sa, Augustin și-a scris operele de cele mai multe ori din necesitate, ca reacție la succesivele amenințări ale credinței evanghelice.

A fost mai întîi maniheismul, pe care-l cunoștea din interior, ca fost simpatizant, poate și membru al sectei. Prin sincretismul său ca și prin universalismul profesat, această erezie a exercitat o reală și durabilă atracție în lumea romană a secolelor al III-lea – al V-lea, constituind o reală primejdie pentru creștinismul emergent. Reformator al zoroastrismului persan, Manes sau Mani se prezenta el însuși drept Paracletul, ultimul trimis al lui Dumnezeu pe pămînt, pentru a îndeplini misiunea salvatoare promisă sau începută de toți marii profeți, de la Avraam la Zaratustra, Buddha și Iisus Hristos. Cu toate că ereziarhul a fost persecutat de regele Persiei, murind crucificat în anul 277, învățătura lui s-a răspîndit rapid în toate direcțiile, cucerind largi spații, inclusiv la Roma, unde în secolul al IV-lea exista o comunitate maniheistă foarte activă. Deși oficial interzisă și în Imperiul Roman, doctrina maniheistă avea mulți adepți în vremea lui Augustin, în special în marile orașe ale provinciilor africane ale Imperiului. I-a fost dat Sf. Augustin ca, după ce i-a împărtășit ideile, să-i dea loviturile decisive. După Augustin, secta și-a pierdut din strălucire și din forța de atracție, cu toate că, metamorfozat, nucleul doctrinei maniheiste a supraviețuit pînă tîrziu, în Evul Mediu.

Poate părea inexplicabil cum un intelectual de suprafața și profunzimea lui Augustin a rămas aproape zece ani adept al ideilor maniheiste. După cum depun mărturie *Confesiunile*, ceea ce l-a atras pe Augustin a fost mai ales explicația pe care maniheii o dădeau problemei existenței răului în lume și faptul că Mani nu respinsese creștinismul în întregime. El susținea însă că Biblia este plină de inadvertențe și contradicții și că, din pricina coruperii în timp a textelor, ea devenise nedemnă de încredere. Mani mai susținea, de asemenea, imposibilitatea ca Iisus Hristos să se fi născut fără păcat, ca și imposibilitatea învierii lui după moartea pe cruce, alegații care îi îngrozeau pe creștini. În

Contrareformei tot în el au căutat sursa de legitimare. Marii mistici de la sfîrșitul Evului Mediu (un Meister Eckhart sau un Sf. Bonaventura între alții), Inchiziția sau sistematizatorii edificiului dogmatic creștin, precum Thomas de Aquino, dar și inovatorii, precum Dante sau Petrarca, se regăsesc în Augustin sau se reclamă de la el. Augustinismul este mult mai mult decît un „curent de gîndire“, este o lume diversă, și nu rareori contradictorie. Blaise Pascal reclamă modelul augustinian ca punct de plecare al crizei care i-a marcat reînnoirea radicală a gîndirii, Descartes își descoperă temele revoluționare în scrierile Sf. Augustin (*dubito, ergo cogito; cogito, ergo sum* este o formulă de pură inspirație augustiniană)[2], teodiceea leibniziană își are sursa, de asemenea, în Augustin!

Spirite romantice precum Rousseau, Lessing, Schlegel, Herder găsesc și ei în neliniștea augustiniană puncte de sprijin sau pretexte de legitimare culturală. Marii apostați ai secolului al XIX-lea, precum un Nietzsche, îl găsesc demn să fie atacat și contestat, părinții psihanalizei găsesc în viața sa, în special în relatările din *Confesiuni*, sursa ideală de exemple care să le ilustreze teoriile, filosofii moderni de diferite orientări descoperă cu surpriză că soluțiile lor în domeniile metafizicii, epistemologiei, gnoseologiei sau hermeneuticii fuseseră prefigurate de autorul tratatelor *De Trinitate, De civitate Dei, De libero arbitrio, De doctrina Christiana*. Ca să nu mai vorbim de teologia „oficială“ sau de istoricii religiilor care-și găsesc în scrierile lui Augustin surse de informare de primă mînă referitoare la ereziile secolelor al IV-lea și al V-lea!

Cu toate acestea, mai cunoaștem noi astăzi datele unei vieți pe care nu încetăm să o calificăm drept exemplară?

Aurelius Augustinus s-a născut în mica localitate Thagaste, la 13 noiembrie 354. La această dată, provincia nord-africană Numidia era una dintre cele mai prospere și mai reprezentative zone ale Imperiului Roman. Numid de origine, Patricius, tatăl, era un mic funcționar provincial și stăpîn al unei bucăți de pămînt. Mîndru de a fi cetățean roman, a ținut să asigure primului său fiu educația clasică cea mai solidă. O dată cu această dorință de parvenire socială, Patricius a transmis fiului său modelul unei vieți imorale și indiferentismul religios. Deși, ca întreg Imperiul, Africa fusese puternic creștinată, mai ales ca urmare a edictului din 330 al lui Constantin cel Mare, în urma căruia creștinismul devenise religia oficială a statului, instituțiile și tradițiile romane păgîne rămăseseră practic intacte, susținute în special de clasele superioare ale societății și apărate de o opoziție intelectuală foarte puternică și activă. Unul dintre ultimii apologeți ai păgînismului roman, Symmachus, înalt funcționar imperial, a fost la un moment dat chiar protector al tînărului Augustin! În ultimele decenii ale secolului al IV-lea, în timpul și după domnia lui Iulian Apostatul, noua religie înregistrase un puternic recul.

Pe acest fond, copilăria și tinerețea lui Aurelius Augustinus au urmat un curs normal: ambiționîndu-se să-și vadă fiul înalt funcționar, Patricius a făcut mari sacrificii financiare pentru a-i oferi cea mai îngrijită educație: după acumularea bazelor gramaticii, dialecticii și retoricii în orășelul natal și în localitatea vecină Madaura, Augustin este nevoit însă să se reîntoarcă acasă din cauza crizei financiare în care se afla familia. Dintre toate materiile de studiu, adolescentul respingea limba greacă și literatura clasică, neînțelegîndu-le rostul, dar și fiind îndepărtat de ele prin metodele drastice ale magiștrilor. Încă de la vîrsta copilăriei, el se dovedește însă foarte atras de spectacolele de teatru și de gladiatori, privite cu oroare de creștini.

În toată această perioadă, relatată pe larg în primele cărți ale *Confesiunilor*, Monica, mama sa, născută într-o familie creștină, ea însăși creștină fervență, nu a încetat să se îngrijoreze de cursul, aberant din punctul ei de vedere creștin, pe care îl luase viața fiului său: mai mult decît nebuniile tinerești „normale“, tînărul Augustin se pare că avea o atracție specială pentru viciu, scufundîndu-se într-o viață dezordonată și imorală, sub privirile îngăduitoare ale tatălui, care prevedea un viitor strălucit fiului său. Inteligentă și tenace, Monica se păstrează, în aparență, în umbra bărbatului, pe care nu-l contrazice și nu-l înfruntă direct, dar căruia reușește să-i impună, pînă la urmă, proiectul ei, determinîndu-l să se convertească el însuși în ultimele zile ale vieții.

Dorința fierbinte a Monicăi de a-și vedea fiul la adăpost, în sînul Bisericii, speranțele, lacrimile și rugăciunile ei, vor trebui să mai aștepte încă ani buni pînă să se vadă împlinite.

Cu sprijin financiar din partea lui Romanianus, prieten al familiei și cunoscut mecena în Thagaste, Augustin pleacă, în jurul vîrstei de șaptesprezece ani, la Cartagina, pentru a-și desăvîrși studiile. (După Roma, Constantinopol, Antiohia și Alexandria, vechea cetate feniciană era la acea dată o mare metropolă a Imperiului, aglomerație urbană cosmopolită, reputată pentru opulența traiului și libertatea moravurilor.) Peste populația punică băștinașă, alături de reprezentanții administrației romane, se așezaseră reprezentanți ai tuturor popoarelor și culturilor mediteraneene, greci, evrei, iranieni, egipteni, declarați toți cetățeni romani, dar păstrători fiecare ai culturii și religiei originare. Cultul Venerei romane era foarte viu la Cartagina, suprapunîndu-se peste cel al zeiței feniciene Tanit. Culturile egiptene ale lui Serapis și al cuplului Isis și Osiris se întîlneau cu sincretismul greco-roman, încă viu, și cu o puzderie de doctrine esoterice orientale, între care maniheismul avea numeroși adepți. Creștinismul oficial era, la rîndul lui, parazitat de felurite secte, în frunte cu cea a donatiștilor, foarte puternici și agresivi în Africa celei de-a doua jumătăți a secolului al IV-lea.

În acest creuzet de culturi și religii, tînărul Augustin se aruncă cu toată pasiunea unui neofit și a unui temperament vulcanic. Spectacolele

luptei politice îi apare imorală. Într-o stare de încordare psihică maximă, într-una din zilele verii anului 386, trăiește celebra experiență mistic-simbolică petrecută în grădina casei din Milan, care îi va schimba radical cursul vieții. Îndemnat, într-o stare de semitransă, de vocea unui copil din vecini (*Tolle, lege! Tolle, lege!* – „Ia și citește! Ia și citește!“), Augustin deschide Noul Testament, iar privirile îi cad pe versetele din *Epistola către romani* a Apostolului Pavel, unde credincioșii sunt îndrumați să renunțe la bunurile vieții pămîntești și să-l urmeze pe Iisus Hristos. În acest moment de extaz, inundat de lacrimi de recunoștință și iubire, Augustin are revelația Adevărului suprem, dobîndind certitudinea absolută a credinței, care nu-l va mai părăsi nici un moment, pînă în clipa morții.

Decis să reclame consacrarea baptismală, renunță la cariera de magistru și își începe, conform tradiției creștine a vremii, perioada de catehumen, în liniștea unei vile de la țară a prietenului Verecundus, la Cassiciacum, lîngă Milan. Aici își petrece toamna anului 386 și iarna celui următor, între momentul apelului divin și Botez. Înconjurat de familie și de un grup de prieteni apropiați, într-o atmosferă de seninătate și împăcare sufletească, se dedică studiului, conversațiilor filosofice și lecturilor biblice. Perioada aceasta de opt luni, interpretată contradictoriu de către exegeți (vezi mai jos, cap. 4 al acestei introduceri), va fi fructificată mai tîrziu în redactarea primelor scrieri importante, așa-numitele „dialoguri de la Cassiciacum“ (*Contra Academicos, De vita beata, De ordine* și *Soliloquia*).

În sîmbăta Paștilor anului 384, 24 aprilie, la Milan, Augustin primește Botezul, în prezența Sf. Ambrozie, alături de cîțiva dintre prietenii apropiați.

Începînd din acest moment, la vîrsta de 33 de ani, Augustin va da vieții sale un curs nou. Impresionat de relatările despre viața de privațiuni și meditație a eremiților egipteni, în special a Sf. Antonie, decide să se întoarcă în Africa împreună cu ai săi, pentru a pune bazele unei comunități creștine după reguli monastice. În portul Ostia, lîngă Roma, în așteptarea îmbarcării, Monica se îmbolnăvește și moare în cîteva zile, fericită și împăcată că a reușit să-și vadă fiul intrat în sînul Bisericii.

Cu preparativele înmormîntării Monicăi, firul relatărilor din *Confesiuni* se oprește. Date ulterioare despre viața Sf. Augustin avem din indicațiile presărate în alte scrieri ale sale, din corespondența sa, din biografia scrisă de Possidius, din mărturiile altor contemporani și din tradiție, care a conservat imaginea unui părinte spiritual și păstor al Bisericii fără egal. O viață dură, în permanentă veghe, dăruită lui Dumnezeu și semenilor, în miezul evenimentelor unei epoci de mare criză istorică.

Moartea Monicăi îi modifică așadar pentru moment planurile, determinîndu-l să rămînă încă un an la Roma, pe care o părăsește

definitiv la începutul toamnei anului 388. Începînd cu primele zile ale anului 389 îl regăsim în orășelul natal Thagaste, împreună cu fiul său Adeodatus și cu prietenii apropiați, ducînd o viață în comun dedicată studiului și meditației. Dintre colaboratorii apropiați la această adevărată școală de studii creștine se vor recruta ulterior zece episcopi, dintre care cunoaștem numele lui Alypius, episcop de Thagaste, Evodius, episcop de Uzalum, Severus, episcop de Mileve, Profuturus, episcop de Cirta, și Possidius, episcop de Calama și viitor biograf al magistrului. Perioada aceasta de doi ani petrecută la Thagaste este rodnică, Augustin scriind acum *De dialectica* și *De musica*, singurele tratate dintr-un proiect enciclopedic ce ar fi trebuit să includă toate cele șapte arte liberale, *De Magistro*, *De vera religione, De Genesi contra Manichaeos*. În anul 389 moare Adeodatus, unicul fiu al lui Augustin, tînăr superdotat, spre marea durere a părintelui său.

Într-o zi a anului 391, în trecere prin Hippo Regius, capitala districtului, asistă din întîmplare la o predică a lui Valerius, episcop al locului care, grec de origine, se plîngea de dificultățile pe care le întîmpină în îndeplinirea sarcinilor sacerdotale și episcopale în mijlocul unei comunități latinofone și cerea credincioșilor să-i numească un ajutor. În strigăte unanime, mulțimea l-a indicat pe Augustin, care își cîștigase deja o bună reputație și prețuirea concetățenilor. În ciuda împotrivirii sale, a lacrimilor și rugăminților, este sfințit preot pe loc de către Valerius. În anii care vor urma, mutîndu-se la Hippona împreună cu întregul grup de prieteni și colaboratori, se dedică activității pastorale dar, deopotrivă, și scrisului. Cele mai importante scrieri redactate în această perioadă sunt polemicile antimaniheiste *De duabus animabus* și *Contra Fortunatum*, precum și tratatele *De Fide et Symbolo, De Genesi ad litteram* și *De libero arbitrio*.

Patru ani mai tîrziu, Valerius îl numește co-episcop, pentru ca anul următor, în 389, la moartea predecesorului său, Augustin să devină episcop de Hippona. Urmează, pînă cînd va muri, la vîrsta de șaptezeci și șase de ani, o activitate pastorală fără odihnă, care a impresionat enorm pe contemporani, transmițînd posterității modelul rareori atins al adevăratului episop, slujitor al comunității și nu „șef“ al ei. Impunîndu-și o viață sobră, monahală, Augustin purcede la o reașezare a vieții creștine în nordul Africii, cu largi ecouri în întreaga lume creștină: întemeiază mănăstiri și școli episcopale, consacră preoți și episcopi, impunîndu-le propriul său model de sacrificiu și devoțiune în slujba lui Dumnezeu și a Bisericii.

Viața de episcop a Sf. Augustin nu era nici pe departe cea a unui „prinț al Bisericii“, ba dimpotrivă: pe lîngă cele trei servicii divine zilnice și administrarea tainelor, botezul, cuminecarea, căsătoriile, înmormîntările, spovedania, datorii firești pe care episcopul nu le delega

Pasajele din filosofia clasică grecească (Platon, Aristotel, stoici, sceptici, Plotinus), din literatura latină (Cicero, Vergilius, Terentius etc.), ca și din patristică (Sf. Ambrozie ș. a.) sunt citate după edițiile critice reputate în comunitatea filologică. Fragmentele din opera Sf. Augustin au fost citate după ediția *Oeuvres complètes de Saint Augustin*, Paris, 1869-1878 (vezi mai sus); indicele final al acestei ediții mi-a fost de mare folos în identificarea rapidă a locurilor din vasta operă a Sf. Augustin unde mai apare un termen sau un concept important.

Lista operelor augustiniene, inclusă în cronologia vieții Sf. Augustin, compilată în principal pe baza tabelului nr. 8 din anexele lucrării lui Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920 și a cronologiei din finalul monografiei lui Giovanni Papini, *Sant'Agostino*, Firenze, 1930, are menirea de a orienta cititorul în labirintul scrierilor autorului *Confesiunilor*.

În sfîrșit, indicele de nume proprii din anexe se referă exclusiv la textul propriu-zis al *Confesiunilor*. Pentru date suplimentare de acest tip, cititorul este rugat să consulte notele corespunzătoare.

Paris, 15 decembrie 1997

NOTE

1. Pentru datele vieții Sf. Augustin vezi și tabelul cronologic de la sfîrșitul acestei ediții, care cuprinde și titlurile celor mai importante scrieri augustiniene. Din uriașa sa operă ni s-au păstrat un număr de 113 cărți și tratate de diferite dimensiuni, peste 200 de epistole și mai mult de 500 de predici!

2. Am tratat pe larg această relație istorică în secțiunea de *Note și comentarii* a ediției Sfîntul Augustin, *De Magistro/Despre Învățător*, Institutul European, Iași, 1995, nota 197, pp. 210-214.

3. Este posibil ca această contestație să se afle la originea deciziei lui Augustin de a scrie *Confesiunile*.

4. Redactată cu 3-4 ani înaintea morții, această lucrare a fost dedicată de Augustin unor autorevizuiri radicale a ideilor emise în operele anterioare.

5. Vezi Paul Monceaux, în *Académie des Inscriptions et Belles Léttres. Comptes-rendues des séances*, 1908, pp. 51-53 și Pierre de Labriolle, în introducerea la ediția Saint Augustin, *Confessions*, texte établi et traduit par Pierre de Labriolle, Paris, Les Belles Lettres, Paris, 1925, vol I, p. XXV și urm.

6. Paul Lejay, în *Revue critique*, 1908/II, citat de Labriolle, op. cit., p. IV.

7. Publicate amîndouă de abatele Migne, *Patrologiae graecae cursus completus*, tom. XXXVII, 1029-1166.

8. *Patrologiae latinae cursus completus*, tom. X, 25.

9. De la celebrele pagini autobiografice ale unor Pascal, Rousseau sau Russel, pînă la puzderia de autobiografii și memorii din ultimul secol, exemplele sunt prea numeroase și prea cunoscute ca să le mai amintesc și aici.

personală și la viața celor apropiați. Analiza acestor referiri a permis exegeților să delimiteze, cu oarecare precizie, aspecte interesante de istorie literară cum sunt: perioada de redactare a *Confesiunilor,* motivațiile, împrejurările și contextul care au determinat scrierea lor, semnificațiile pe care Augustin înțelegea să le atribuie, reacțiile prietenilor și ale adversarilor, ecoul lor în contemporaneitate.

Siguranța tonului, maturitatea stilului, bogăția ideilor și relativa detașare cu care privește erorile propriei tinereți sunt factori care trimit, fie și doar ei singuri, către maturitatea deplină a lui Augustin ca epocă de redactare a *Confesiunilor*; dacă mai adăugăm aluziile din scrierea polemică antidonatistă *Contra litteras Petiliani*, dar mai ales indicațiile cuprinse în *Retractationes*[4], unde *Confesiunile* sunt citate în rîndul scrierilor redactate imediat după alegerea sa ca episcop, rezultă cu destulă certitudine că cea mai cunoscută dintre operele Sf. Augustin a fost scrisă în ultimele luni ale anului 397 și primele luni ale anului următor[5]. Avea deci aproximativ patruzeci și patru de ani, trecuseră mai bine de unsprezece ani de la momentul convertirii și se afla la apogeul forței de creație: își cîștigase deja o solidă notorietate prin scrierile anterioare, ceea ce l-a și condus spre episcopat, în aclamațiile mulțimii din Hippona. Între titlurile unor lucrări mai cunoscute publicate pînă la această dată, în afara dialogurilor „filosofice" de la Cassiciacum (*Contra Academicos, De vita beata, De ordine*), scrisese deja *De immortalitate animi, De Magistro, De quantitate animi, De libero arbitrio,* precum și cîteva scrieri polemice împotriva maniheilor.

Se cunoaște faptul că, bărbat de o adîncă erudiție clasică, Augustin acorda o atenție specială formei literare a operelor sale. Practicarea dialogului filosofic drept formă de expresie, de pildă, atestă un acut simț al tradiției literare greco-latine. Ca atare, încercarea unor autrori de a identifica precursori ai unei specii literare a confesiunii pare perfect legitimă. Eventualele modele care i-ar fi putut orienta lui Augustin propriile opțiuni nu puteau fi găsite decît în literatura latină căci, observă cu îndreptățire un exeget[6], spiritul grec nu se arăta deloc interesat de devenirea și de avatarurile spirituale sau morale ale unui individ, ci luau în considerare doar momentul maturității plenare, acea „culme" a existenței unui bărbat (*acmé*), cînd el își dă măsura întregii capacități creatoare. Pe de altă parte, desconsiderarea de către greci a demersului autobiografic este exprimată fără echivoc de Aristotel în *Etica nicomahică*, IV, III, 31, unde notează că bărbatul perfect „nu vorbește nici despre alții, nici despre sine". În literatura latină însă, forma literară a autobiografiei cunoaște cîteva realizări notabile, cel mai adesea în conexiune cu intenția autorului, de cele mai multe ori fost personaj public, de a-și justifica activitatea politică trecută. Sunt citate în acest sens texte în proză sau în versuri (*de vita sua*) realizate de autori precum

contestau vocația episcopală. După cum aflăm din două scrieri cu caracter polemic din primii ani ai episcopatului, *Contra litteras Petiliani* și *Contra Cresconium grammaticum*, detractorii donatiști ajunseseră să-i conteste chiar converirea, acuzîndu-l că a rămas în fond un maniheist, că este un intrus primejdios, acuze care par să fi avut o oarecare credibilitate publică într-o societate în care ecourile vieții sale trecute nu se stinseseră încă. Întrebarea nu este lipsită de sens, dar chiar și un răspuns afirmativ nu poate infirma semnificația mai profundă a *Confesiunilor*, pe care Augustin a voit să le-o atribuie: cea de jertfă de expiere, de imn de laudă și de pildă pentru semeni. Aceste două dimensiuni, să le numim circumstanțial-justificativă și profund-metafizică, sunt confirmate și de Possidius, primul biograf al Sf. Augustin, discipol apropiat și cunoscător de primă-mînă al întregului context al vieții magistrului său: „Nu mă voi apuca aici să reamintesc tot ceea ce fericitul Augustin povestește despre sine însuși în *Confesiunile* sale, despre ce a fost, înainte de a primi Harul dumnezeiesc, și ce a devenit, după ce l-a primit. El a voit să facă această mărturisire publică de teamă ca nu cumva, după cum spune Apostolul Pavel, oamenii să creadă potrivit să-l socotească mai presus decît ceea ce el știa că este sau decît a afirmat el însuși prin cuvintele sale. A urmat însă căile sfinte ale smereniei, fără să vrea să înșele pe nimeni, ci căutînd în binefacerea propriei descătușări și în darurile pe care el le-a primit slava lui Dumnezeu, și nu propria sa glorie, rugîndu-i pe frații săi să se roage pentru el, pentru darurile pe care le mai aștepta încă de la Dumnezeu"[11].

Imediat după difuzarea lui, textul *Confesiunilor* pare să se fi bucurat de un imens succes, ușurînd enorm realizarea sarcinii evanghelizatoare a misiunii episcopale pe care și-o asumase. În afară de multe mărturii indirecte ale acestui succes, Augustin însuși se vede nevoit să-l constate în două dintre lucrările scrise în ultimii ani ai vieții: „Știu că multora dintre frații mei cărțile *Confesiunilor* le-au plăcut și le plac" (*Retractationes*, II, 6)[12]. „Care dintre lucrările mele s-au putut face cunoscute în mai multe locuri și într-un mod mai agreabil decît cărțile *Confesiunilor*? (*De dono perseverantiae*, 20)[13].

Pe parcursul Evului Mediu, *Confesiunile* au fost frecvent imitate.

3. Despre structura compozițională a *Confesiunilor*

Dacă ar încerca să cuprindă textul *Confesiunilor* în canoanele unui gen sau ale unei specii literare bine delimitate, un teoretician al literaturii ar avea de înfruntat dificultăți insurmontabile și ar constata pînă la urmă că se află în fața unei scrieri inclasabile. Relatare narativă? Firește, dar pînă la un punct și doar în prima parte. Efuziune lirică? Speculație filosofică?

atunci cînd rezultatul nu violenta sintaxa românească actuală. De asemenea, în privința terminologiei, nu m-am ferit, de exemplu, să utilizez, pentru aceeași noțiune, în funcție de curgerea discursului și de cerințele contextului, perechi lexicale sinonimice precum *a zidi/a crea, făptură/creatură, trup/carne, trupesc/carnal, duhovnicesc/spiritual, întrupare/încarnare, a ființa/a exista, evlavie/pietate* etc., unul dintre termeni aparținînd tradiției terminologice bisericești, celălalt lexiconului filolsofico-teologic modern. Procedînd astfel, l-am imitat într-un fel pe Sf. Augustin însuși, care pune alături în textul său variante lexicale aparținînd vechii terminologii filosofice latinești și termeni forjați mai recent, în latina creștină a predecesorilor săi patristici sau în versiunile biblice existente în vremea sa! Pentru termenii teologici cheie precum *Sfîntul Duh, Mîntuitor, Sfînta Scriptură, Sfînta Treime*, m-am menținut însă în cadrele tradiției terminologice românești, acceptată aproape unanim, dincolo de toate diferențele confesionale.

În strînsă corelație cu cel enunțat mai sus, un al doilea principiu pe care mi l-am impus a constat în evitarea atît a literalismului excesiv cît și a depărtării de expresia augustiniană originară. Între literă și spirit, am înclinat, firește, către spiritul textului original, căutînd să nu trădez, în marginea posibilului, litera lui, în special în reproducerea jocurilor retorice atît de abundente în discursul lui Augustin, în genere, și în *Confesiuni,* cu precădere. Cu toate acestea, sub imperativul clarității discursului în limba română, am fost nevoit foarte adesea să convertesc unele elemente ale retoricii augustiniene care, păstrate ca atare, ar fi părut fastidioase și obositoare. De exemplu, perioadele foarte lungi, posibile în latină datorită caracterului extrem de sintetic al acestei limbi, le-am segmentat în fraze mai scurte; interogativele retorice, extraordinar de frecvente, le-am transformat uneori în propoziții afirmative; am renunțat la jocul subtil al demonstrativelor (*istud, iste, hoc, haec* etc.) și al relativelor latinești (*quis, quid, quae* etc.), punînd în locul lor numele reclamate de context sau exprimate anterior; am introdus adverbe românești unde erau absolut necesare pentru o bună înțelegere a discursului. Confruntînd versiunea mea cu originalul tipărit alături, cititorul preocupat de nuanțe poate constata singur întregul mecanism al transpunerii, apreciind cît de juste și inspirate au fost opțiunile traducătorului. În mod inerent, textul românesc a devenit mai „lung" și mai „rarefiat" decît originalul latinesc. Sper ca ceea ce se va fi pierdut în conciziune să se fi cîștigat în claritate.

Pe lîngă problemele obișnuite ale traducerii din latină, cunoscute de orice traducător din această limbă, textul *Confesiunilor* își are propriile dificultăți. Alături de aspectul terminologic și de cel sintactico-retoric, pe care le-am menționat mai sus, o dificultate majoră o constituie redarea abundentelor citate biblice topite de Augustin în magma

Aemilius Scaurus, Rutilius Rufus, Sylla, Varro, Cicero însuși. Cea mai notabilă din această serie este, desigur, autobiografia împăratului Marcus Aurelius, scrisă în limba greacă, *Despre sine însuși*. Dar cît de mare este distanța între tonul reținut și calm al împăratului filosof, care constată futilitatea destinului omenesc și-și găsește refugiul în ataraxia stoică și discursul radical, înflăcărat și atît de original al Sf. Augustin, al cărui ego confesiv este neîntrerupt deschis spre transcendent! Cu toată abundența de fapte și de evenimente din prima parte a vieții sale, relatate de Augustin cu acuratețe și simț al detaliului semnificativ, nu interesul narativ este acela care predomină la el. Pentru Augustin, evenimentele vieții exterioare sunt doar semnele unei înfruntări permanente a sufletului său cu sine însuși și cu tentațiile existenței terestre, etape ale căutării lui Dumnezeu, pe un itinerar jalonat de eșecuri, căderi, succese aparente sau parțiale, sub omniprezenta amenințare a răului.

Încercări autobiografice nu au lipsit nici printre predecesorii sau contemporanii săi creștini. Sfîntul Ieronim amintește în *De viris illustribus* de un anumit autor creștin, originar din Hispania, Aquilius Severus, care scrisese, într-un amestec de versuri și proză, o relatare asupra întregii sale vieți (*totius suae vitae statum continens*), concepută ca un fel de jurnal de călătorie. Mult mai aproape de Augustin, Sfîntul Grigorie din Nazianz, autor cunoscut, apreciat și citat de Augustin de cîteva ori, scrisese două ample poeme, de aproximativ două mii de versuri, cu caracter autobiografic: Περις τχάν καθ εθαυτοων (*Despre sine însuși*) și Θρη~νο περις τω~ν τη~ εθαυτου~ ψυχη~ παθω~ν (*Lamentație despre pătimirile propriului suflet*)[7]. Un alt contemporan creștin, Hilarie de Poitiers, relatează la începutul tratatului său, *De Trinitate*, împrejurările și motivele care l-au condus spre propria convertire[8].

Chiar presupunînd că Augustin ar fi cunoscut aceste scrieri, ceea ce oricum este puțin probabil, *Confesiunile* sale rămîn totuși, prin absoluta lor originalitate, punctul de pornire și modelul unei serii practic nesfîrșite de scrieri autobiografice, în cele peste paisprezece secole care s-au scurs de la redactarea lor[9].

Cîteva cuvinte acum despre intențiile avute în vedere de către Augustin atunci cînd a decis ca, adresîndu-se lui Dumnezeu, să se adreseze deopotrivă și semenilor săi, mărturisindu-și, fără reticențe, fără a încerca să se justifice sau să disimuleze adevărul vieții sale, într-o sinceritate totală, gravele erori și rătăciri ale tinereții. Pentru a descifra finalitățile implicite ale discursului confesiv augustinian, textul însuși al *Confesiunilor* ne vine în ajutor: de nenumărate ori, Augustin afirmă că expunerea rătăcirilor proprii are ca scop principal evidențierea efectelor Harului divin asupra destinului său; fără să-și facă nici un merit din „succesul“ convertirii sale, Augustin oferă experiența sa tuturor

celor care au nevoie de ea, pentru a le servi drept eventual model. Respingînd cu autoexigență orice semn de admirație din partea oamenilor, Augustin subliniază fără încetare că sentimentul căinței nu l-a părăsit nici un moment și-și invită semenii să nu privească spre efortul personal al omului, ci spre bunăvoința divină, care conduce, pas cu pas și în mod misterios, firul existenței oricui. Dintre locurile din textul *Confesiunilor* unde întîlnim astfel de explicații, se poate cita începutul capitolului al treilea, al Cărții a II-a, loc în care Augustin întrerupe brusc relatarea momentului întoarcerii tînărului învățăcel, rămas fără mijloace materiale, de la Madaura în localitatea natală, pentru a se întreba despre rostul discursului său: „Dar cui povestesc eu toate aceste fapte? Oricum, nu ție, Dumnezeul meu, ci, adresîndu-mă ție, le povestesc neamului meu, neamului omenesc, oricît de mic ar fi numărul acelora cărora ar putea să le cadă în mînă aceste pagini ale mele. Și în ce scop o fac? Desigur, pentru ca atît eu, cît și oricine va citi aceste rînduri, să înțelegem cît de adînc este hăul din fundul căruia trebuie să înălțăm spre tine strigătele noastre. Și-ntr-adevăr, ce se află mai aproape de urechile tale decît o inimă mărturisindu-și rătăcirile și o viață trăită în credință?“

De asemenea, în același sens, primele două paragrafe din Cartea a IX-a, plasate la începutul amplei meditații asupra naturii timpului, detaliază și ele motivația principală a *Confesiunilor*: „Cine eram eu? Și ce fel de om eram? Ce rău nu am pus eu în faptele mele? Sau dacă nu în fapte atunci în cuvintele mele; sau dacă nu în cuvinte atunci în voința mea? Tu însă, Doamne, ești bun și îndurător; măsurînd cu privirea ta adîncimea morții mele, tu ai secătuit cu mîna ta dreaptă hăul stricăciunii din fundul inimii mele. Tot ceea ce cereai de la mine era să nu mai voiesc ceea ce voiam și să voiesc ceea ce voiești tu.“

Mărturisirea erorilor proprii, subliniază mereu Augustin, nu trebuie să devină un prilej de satisfacție și de autoglorificare; ele trebuie privite ca o neîntreruptă rugăciune, un dialog cu Dumnezeu, plin de iubire, venerație și recunoștință. Aceasta este, de altfel, și semnificația dublă pe care Augustin înțelege să o acorde termenului *confessio*: act de devoțiune, recunoaștere a căderilor proprii, dar și gest de mulțumire către Dumnezeu sau, cu propriile cuvinte din *Enarrationes in Psalmos*, CXLIV, 13: „Prin *confesiune* se înțelege nu doar mărturisirea greșelilor, ci și lauda lui Dumnezeu.“

Dincolo de aceste semnificații centrale, unele aluzii din alte scrieri[10] i-au făcut pe unii interpreți, între ei chiar Erasmus, să se întrebe dacă nu cumva Augustin a scris *Confesiunile* pentru a se apăra și a răspunde adversarilor săi, în special donatiștilor, care îi aduceau grave acuze (tinerețe imorală, lungă perioadă maniheistă, admirație pentru filosofia păgînă etc.) și care, în virtutea unui trecut atît de tulbure, îi

propriului discurs. De la aluzia vagă pînă la citatul propriu-zis, trecînd prin parafraze libere de diferite dimensiuni, textul Sfintei Scripturi (în special Psalmii și Epistolele Apostolului Pavel) este prezent în aproape fiecare paragraf al *Confesiunilor*. Problema transpunerii și adaptării acestor inserții biblice se complică atunci cînd constatăm că, în multe cazuri, versiunea biblică întrebuințată de Augustin diferă de tradițiile textuale curente (*Septuaginta* și *Vulgata*). În aceste cazuri, firește că am oferit o traducere exactă a opțiunii augustiniene. Urmînd procedeul practicat de toți ceilalți interpreți, am redat citatele biblice identificate în caractere italice, iar trimiterile la cartea biblică le-am dat în secțiunea de note și comentarii. În principiu, versiunea românească a citatelor biblice îmi aparține, dar am ținut permanent seama de opțiunile de traducere din cele mai importante versiuni biblice românești, care mi-au stat mereu la îndemînă: versiunea Radu-Galaction, versiunea românească sinodală, în ediția din 1990, ca și edițiile mai recente ale Noului Testament publicate de Valeriu Anania (București, 1993) și Emil Pascal (ediția a IV-a, Paris, 1992). Pentru Vechiul Testament, și în special pentru Psalmi, citați din abundență de Augustin, numărul capitolului și al versetului este cel din *Septuaginta*, așa cum se reflectă această numerotare în versiunea Radu-Galaction; am optat pentru acestă numerotare, frecvent diferită de cea din *Vulgata*, pentru a ușura cititorului român identificarea citatului respectiv în versiunile biblice românești curente; prescurtările titlurilor cărților biblice sunt cele obișnuite.

Am lucrat la această ediție, cu întreruperi, între anii 1980 și 1997; cea mai mare parte a timpului a fost dedicată diverselor corelații și verificări, precum și redactării notelor și comentariilor, pe care le-am dorit cît mai complete și cît mai folositoare pentru tînărul cititor interesat de una dintre capodoperele literaturii universale. Pe lîngă interpretările „punctuale“ cuvenite, această secțiune cuprinde explicații ale unor pasaje mai dificile sau de-a dreptul obscure, însoțite, cel mai adesea, de opțiunile altor interpreți moderni, corelații terminologice sau conceptuale cu „sursele“ gîndirii Sf. Augustin (filosofia greco-latină și Biblia), corelații multiple cu ansamblul operei lui Augustin și între diferitele cărți și capitole ale *Confesiunilor*). Utilizînd cu răbdare aceste trimiteri, într-o lectură „încrucișată“, cititorul atent poate avea surpriza descoperirii unor semnificații majore, care scapă lecturii grăbite.

Formularea unui titlu pentru fiecare capitol al versiunii românești este un procedeu curent în edițiile moderne. Aceste titluri avertizează pe cititor asupra conținutului capitolului respectiv și exprimă percepția traducătorului asupra acestui conținut.

Cînd nu este menționată în paranteză o traducere românească existentă, versiunea textelor latinești și grecești citate îmi aparține.

Bibliografia augustiniană este imensă, practic inepuizabilă, așa încît orice listă bibliografică este, prin forța lucrurilor, incompletă. Am renunțat, în consecință, să mai dresez o listă separată a tuturor volumelor, enciclopediilor sau articolelor consultate și folosite în redactarea notelor și comentariilor, fiecare titlu folosit în mod concret fiind însă citat complet în text.

Singura versiune românească completă a *Confesiunilor,* existentă pînă în momentul cînd scriu aceste rînduri, cea a lui N.I.Barbu, publicată sub titlul Fericitul[27] Augustin, *Mărturisiri*, București, 1985 și republicată recent, este, o spun cu toată responsabilitatea și seninătatea, inutilizabilă. După ample confruntări cu originalul latin, constatînd caracterul greoi și adesea ilizibil al acestei versiuni, desele greșeli de traducere, am renunțat să o mai întrebuințez.

Am confruntat însă, pas cu pas, propriile mele opțiuni, cu cele din cîteva traduceri moderne, citate în text cu următoarele sigle:

ARNAULD = *Les Confessions de Saint Augustin*. Traduction fransaise d'Arnauld d'Andilly, très soigneusement revue et adaptée pour la première fois au texte latin, avec une Introduction par M. Charpentier, Garnier Frères, Paris, vol I-II, s.a.

BERNHART = Augustinus, *Confessiones/Bekenntnisse*. Lateinisch und Deutsch, eingeleitet, übersetzt und erläutert von Joseph Bernhart, Kösel-Verlag, München, 1955.

LABRIOLLE = Saint Augustin, *Confessions*. Texte établi et traduit par Pierre de Labriolle, Les Belles Lettres, Paris, vol. I-II, 1926.

ORSA = Sant'Agostino, *Le Confessioni*, Orsa Maggiore Editrice, 1991 [fără indicarea numelui traducătorului].

PINE-COFFIN = Saint Augustine, *Confessions*. Translated with an Introduction by R.S.Pine-Coffin, Penguin Books, New-York, 1961.

TRABUCCO = Saint Augustin, *Les Confessions*. Traduction nouvelle, avec introduction et notes par Joseph Trabucco, Garnier Frères, Paris, vol I-II, 1960.

Alte prescurtări frecvent utilizate sunt:

NT = *Novum Testamentum Graece et Latine*. Textul graecum post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Alland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren (...), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1984.

RADU-GAL. = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tradusă după originalele ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, Editura Fundațiilor Regale, București, 1938.

VULG. = *Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam nova editio* (...) curavit Aloisius Grammatica, Vatican, 1929.

Discurs critic-interpretativ asupra textelor scripturale? Analiză psihologică? Fiecare în parte și toate la un loc, într-un discurs practic indisociabil în componente. Abatere, într-un fel, de la formele literare cunoscute, *Confesiunile* ne apar ca un text scris „dintr-o răsuflare“, fără o „schemă“ prestabilită, ba chiar, la o lectură superficială, plin de incoerențe, reveniri și repetiții, lipsit parcă de o unitate interioară. Pe de altă parte, nu este greu de observat că prima parte (Cărțile I – a IX-a) este preponderent narativă, pe cînd în partea a doua (Cărțile a XI-a – a XIII-a, eventual și a X-a) lipsește orice referință evenimențială, conținutul fiind exclusiv speculativ și analitic. Pornind de la această constatare, mulți comentatori au găsit potrivit să considere că, de fapt, în *Confesiuni* avem de-a face cu două cărți diferite, „lipite“ împreună de Augustin din rațiuni conjuncturale care ne scapă. Sunt alți autori care cred că textul „autentic“ al *Confesiunilor* ar fi reprezentat doar de primele nouă cărți (unele ediții școlare tipăresc exclusiv această parte!), la fel cum sunt unii care susțin că partea „serioasă“ a *Confesiunilor* este cea finală, relatările istorice din prima parte nefiind decît un fel de „punere în temă“. O abordare mai atentă a textului ne conduce la constatarea că ansamblul celor treisprezece cărți ale *Confesiunilor* prezintă totuși o coerență interioară, deopotrivă de conținut și de tonalitate, ca și de formă, în ultimă instanță. Această unitate nu trebuie căutată însă cu mijloace didactice, cu canoanele și instrumentarul rigid al teoriei literare[14]!

Să examinăm mai întîi coerența conferită textului de tonalitatea discursului. De la prima și pînă la ultima frază, *Confesiunile* sunt spectacolul frămîntărilor eului, angrenat într-o stare interogativă permanentă: cine sunt, care este rațiunea existenței mele, de unde vin și unde trebuie să ajung, sunt întrebările implicite ale unui discurs în aparență monologic, dar care este, atît în intenția autorului cît și în fapt, un dialog cu Dumnezeu! Deși scrise la persoana întîi, mărturisirile acestui spirit înscris pe itinerariul autocunoașterii și al autodefinirii sunt exprimate, de fapt, la persoana a II-a! Pînă la exces după gustul modern, Dumnezeu este prezent în aproape fiecare frază. „Eroul“ confesiunilor este de fapt Tu, și nu Eu! Subtextul doctrinar al acestei opțiuni discursive este, de altfel, făcut adesea explicit de Augustin: „Dumnezeule, fă să fiu în stare să iubesc și arată-mi ce să iubesc!“

În această perspectivă, relatarea amănunțită a evenimentelor unei tinereți zbuciumate vizează un orizont paradigmatic: în fond, „povestea“ tinereții lui Augustin nu are nimic excepțional. Este povestea unui tînăr de condiție medie, cetățean al Romei în declin, într-o provincie în care tradiția romană prinsese rădăcini adînci. Augustin a fost un tînăr oarecare al vremii sale. A avea o mamă creștină fervență și un tată păgîn, loial statului roman, nici aceasta nu este o situație de excepție. Ceea ce este cu totul nou și de o însemnătate, să spunem, istorică, este orientarea

așa cum ți-o înfățișează limba mea (...). Căci acela care ți se mărturisește ție nu-ți aduce la cunoștință nici un gînd pe care să nu-l cunoști din cele care se petrec în sufletul său.“ (V, I, 1) „Dumnezeul meu (...), ți-am făgăduit în această scriere a mea jerfa mărturisirii mele“. (XII, XXIV, 33) „Mergi mai departe în mărturisirea ta, credință a mea!“ (XIII, XII, 13) Cartea a X-a, care asigură „trecerea“, este structurată în întregime în jurul acestui motiv central!

O altă temă recurentă este afirmarea aspirației sufletului omenesc de a-și găsi liniștea în Dumnezeu. Cea mai completă și mai expresivă formulare a acestui motiv o aflăm în capitolele 35-37 ale Cărții a XIII-a.

În încheierea acestor considerații socot interesant să citez subtila observație a lui Max Wundt, care a dedicat un consistent studiu monografic *Confesiunilor*[18]. După acest savant, desfășurarea *Confesiunilor* pare să reproducă traseul inițiatic tradițional al catehumenului: o perioadă inițială de reculegere și de mărturisire a păcatelor trecutului, urmată de decizia de a se desprinde, în prezent, de erorile trecutului și de a renaște, într-o a treia și ultimă etapă, ca suflet reînnoit, în vederea unui viitor curat, de meditație și de rugăciune. Un traseu parcurs de Augustin însuși, a cărui relatare poate servi ca „îndreptar“ tuturor celor dispuși să-l imite în asigurarea singurei experiențe spirituale autentice: căutarea Adevărului.

4. Realitate și ficțiune. Problema istoricității *Confesiunilor*

Secole de-a rîndul, generații după generații de cititori, identificîndu-și adesea propriile frămîntări cu tribulațiile tinereții Sf. Augustin[19], nu au pus la îndoială veracitatea relatărilor din *Confesiuni*. Iată însă că în epoca modernă, în ultimul secol mai ales, mulți cercetători, unii dintre ei reputați prin seriozitatea analizelor lor, ajung să pună sub semnul îndoielii exactitatea integrală a evenimentelor relatate de Augustin despre propria lui viață[20]. Este pusă la îndoială în special sinceritatea convertirii lui Augustin, relatată cu atîta lux de amănunte la sfîrșitul Cărții a VIII-a; Augustin ar fi atribuit mai tîrziu crizei din grădina de la Milan niște semnificații pe care, în fapt, ea nu le-ar fi avut. Și după acest moment atît de important în economia narativă și în cea simbolică a *Confesiunilor*, Augustin ar fi continuat să fie și să se manifeste mai degrabă ca filosof păgîn decît ca apologet creștin. Convertirea la creștinism s-ar fi desăvîrșit mai tîrziu, în urma unui proces lent și lipsit de spectaculozitate. Pioase „necesități didactice“ sau distorsiuni ale memoriei ar fi făcut ca, post factum, momentul din grădina de la Milan

să fi căpătat dimensiunea simbolică pe care i-o atribuie Augustin în relatarea sa.

Argumentele pe care se sprijină adepții acestei teze derivă în principal din constatarea că, după o criză mistică de o asemenea intensitate, precum cea înfățișată în *Confesiuni*, Augustin s-a retras la Cassiciacum și, în deplină seninătate și detașare filosofică, va purta timp de cîteva luni, cu apropiații lui, dialogurile pe teme de morală și metafizică publicate ulterior (*De ordine, De vita beata, Contra Academicos*): impregnate de doctrina creștină, este adevărat, acestea evidențiază mai degrabă un spirit metodic de analist decît fervoarea unui penitent. Cum s-ar putea concilia cele două persoane atît de diferite? se întreabă acești cercetători. Care este cel adevărat? Cel desenat de Augustin în *Confesiuni* sau cel conturat în dialogurile de la Cassiciacum?

După părerea mea, avem de-a face în toate aceste obiecții cu o falsă problemă sau, mai degrabă, cu o problemă rău pusă! Ținînd seama de complexitatea personalității lui Augustin, de temperamentul său ardent de african[21], care-l puteau conduce la extaz și detensionare, pe de o parte, dar și de posibilele „alunecări ale memoriei“, neintenționate, asupra cărora avertizează uneori el însuși[22], cred că sinceritatea totală a discursului său confesiv nu poate fi pusă la îndoială! De altfel, în acest sens depune mărturie și Possidius în biografia sa; prieten apropiat și discipol al lui Augustin, biograful nu avea nici un motiv să contorsioneze adevărul. Or, în capitolul al II-lea al biografiei lui Augustin, acesta își exprimă admirația pentru forța și decizia cu care Augustin a renunțat la toate ambițiile și obiceiurile care îi marcaseră viața pînă în momentul convertirii, pentru a se dedica în întregime unei vieți în cel mai pur spirit evanghelic. Și apoi, la urma urmelor, nu putem accepta astăzi că există un adevăr al discursului mai veridic și mai credibil decît adevărul „adevărat“ al faptelor? Așadar, mi se pare că momentul cheie, cel al crizei spirituale care a precedat convertirea își păstrează întreaga sa veridicitate simbolică, așa încît energia și ingeniozitatea consumate de Pierre de Labriolle[23] pentru a demonta argumentele adepților „non-istoricității“ *Confesiunilor* mi se par disproporționate. Totuși, pentru interesul lor documentar, voi rezuma, în continuare, principalele argumente produse de acest savant, exegetul poate cel mai avizat al *Confesiunilor*. Mai întîi, cîteva disocieri cronologice: perioada idilică a dialogurilor de la Cassiciacum se desfășoară la aproximatv trei luni și jumătate după momentul culminant al crizei convertirii. Înconjurat de familie (Monica, Adeodatus, fratele Navigius, cîțiva dintre cei mai credincioși prieteni), Augustin se află în centrul unei mici societăți foarte senine, dedicate dezbaterii fără complexe a unor teme filosofice dintre cele mai grave. Este adevărat, dar unde-i contradicția, se întreabă Labriolle! De ce trebuie să vedem neapărat o contradicție între spiritul înfrigurat din

apărut în 1896, este dedicat *Confesiunilor*. Cît privește acum edițiile separate ale textului latinesc, însoțit sau nu de traducere, precum și diferitele versiuni în limbi moderne, numărul lor este practic neinventariabil.

Mare este și numărul manuscriselor care au conservat textul *Confesiunilor*, cele mai vechi datînd din secolul al VII-lea. Diferențele, adesea importante, între diferitele versiuni manuscrise au făcut extrem de dificilă sarcina filologică de restaurare a unui prototip cît mai apropiat de gîndirea autentică a Sf. Augustin. „Povestea“ acestei odisei filologice este relatată pe larg de Pierre de Labriolle, savant care, în urma unei analize minuțioase, respinge încercări mai recente de a recompune un text tip pe baza celui mai vechi manuscris existent[26].

Ca bază de traducere, ca și pentru textul latinesc pe care îl tipărim aici am luat deci ca referință ediția lui Labriolle, reputată ca cea mai bună, pe care am reprodus-o întocmai, păstînd segmentarea frazelor și a paragrafelor propusă de acest editor. Cele cîteva greșeli de tipar pe care le-am identificat (*aqua*, în loc de, greșit în text, *atque* – XII, XII, 15, p. 339; *sursum*, în loc de, greșit în text, *susum* – XIII, VII, 8, p. 371 etc.) au fost corectate tacit. Punctuația textului latinesc este și ea cea propusă de Labriolle, cu toate consecințele ei în planul sintactic al traducerii. Am operat însă o serie de adaptări ortografice, aplicînd consecvent reguli generalizate în tradiția clasicistă românească: scrierea cu majusculă a teonimelor *Deus* și *Dominus*, ortograme precum *irrisor* în loc de *inrisor*, *immutabilis* în loc de *inmutabilis*, *colloquor* în loc de *conloquor, illuminatio* în loc de *inluminatio*, *ubi* în loc de *vbi*, dar *voluntas* în loc de *uoluntas*, *civitas* în loc de *ciuitas*, *servus* în loc de *seruus, veritas* în loc de *ueritas, velle* în loc de *uelle* etc. Prin această decizie, am intenționat să fac textul accesibil unui număr cît mai mare de cititori mai tineri, familiarizați cu regulile ortografice mai recente și care nu sunt la curent cu avatarurile ortografiei latinești.

Traducerea într-o limbă modernă a Sf. Augustin nu este o operație ușoară: stilul *Confesiunilor* pune uneori pe interpret în fața unor dificultăți majore. Cînd limpede și geometric, în buna tradiție a filosofiei latine, cînd obscur și eliptic, precum în Vechiul Testament, textul *Confesiunilor* este inegal, reclamînd, pe de o parte, analiza atentă a fiecărei fraze, pentru a-i surprinde semnificația exactă și, pe de altă parte, atenția de a păstra coerența ansamblului. Problema-cheie pentru mine a fost aceea de a concilia, în mod convenabil discursul augustinian în particularismul său cu habitudinile de lectură ale omului modern. Un principiu pe care mi l-am impus și pe care l-am urmat în mod consecvent poate fi formulat astfel: a reproduce pe cît posibil toate nuanțele gîndului augustinian într-o limbă română contemporană curentă, la egală distanță și de extrema arhaizantă, dar și de cea neologistică. Din punct de vedere sintactic, m-am lăsat uneori „purtat“ de structura originalului, dar numai

discursului către universal. Evoluția tînărului Augustin, pînă în pragul convertirii, reflectă „aventura“ Persoanei umane în genere. Obositoare pentru cititorul care caută fascinația narațiunii pure, relatarea vizează neîntrerupt resorturile cele mai adînci ale condiției umane[15]. Mărturisirile sale, subliniază Augustin la tot pasul, nu sunt o simplă „poveste“, ci mărturia înflăcărată a acțiunii Harului divin, exercitată în mod misterios, asupra fiecărei decizii, a fiecărui gest, a celei mai neînsemnate întîmplări din viața sa. Ceea ce vrea Augustin să-i facă să înțeleagă pe semenii săi este proiectul Providenței în ceea ce-l privește. Așa încît chinuitorul drum către adevăr, cu etapele și avatarurile lui maniheiste, stoice, sceptice, neoplatonice, interesează nu în sine, ci ca borne ale unui parcurs pe care, în ceea ce-l privește, Augustin *trebuia* să-l străbată.

Cine acceptă această perspectivă, autentic-augustiniană, constată cît de firesc „se integrează“ cea de-a doua parte a *Confesiunilor* în ansamblu. Căci temele principale ale speculației din ultimele trei cărți, experiența timpului, semnificațiile Creației și ale Sfintei Treimi, sunt singurele teme posibile care se impun meditației unui spirit aflat în căutarea identității sale și care dorește să înțeleagă raporturile propriei sale ființe cu Ființa supremă.

Această unitate, pe care am numit-o de tonalitate, se reflectă însă în chiar economia textului *Confesiunilor*, cele două părți, cea narativă și cea speculativă fiind de dimensiuni sensibil egale. Utilizînd sintagme augustiniene, prima parte (Cărțile I – a IX-a) poate fi denumită *de me*, „despre mine însumi“, iar partea a II-a (Cărțile a XI-a – a XIII-a) *de scripturis sanctis*, „despre Sfintele Scripturi“. Primele nouă cărți au fost așadar dedicate de Augustin relatării analitice a propriului trecut, pînă în momentul Botezului; prin termenul *narrationes* din primul capitol al Cărții a XI-a, Augustin subliniază el însuși intenția de a prezenta evenimentele importante ale istoriei sale personale: prima copilărie, anii de școală primară, stagiile de studii la Madaura și Cartagina, experiențele erotice, studiile de filosofie, profesoratul, frecventarea mediilor maniheiste, călătoria la Roma și la Milan și, în cele din urmă, pe larg, toate împrejurările care au premers și care au urmat Botezului din aprilie 387. Acum sunt prezentate personajele importante din viața sa, Monica, mama sa, fiul său Adeodatus, prietenii Alypius, Romanianus, Nebridius, Verecundus și fratele Navigius, dar mai ales Sf. Ambrozie, episcopul Milanului, a cărui personalitate harismatică i-a grăbit procesul de convertire. Repet, nu avem de-a face cu o simplă expunere evenimențială, ci cu o constantă și febrilă căutare a semnificațiilor fiecărui act, personaj, moment în economia generală a proiectului divin.

La mijlocul *Confesiunilor*, Augustin pare să-i fi rezervat Cărții a X-a rol simbolic în planul ansamblului. Atenția se orientează, pe de o parte, spre trecutul abia relatat și, pe de altă parte, spre meditația asupra

timpului și Creației care urmează, meditație proiectată într-un viitor etern, cel al prezenței permanente a lui Dumnezeu. Examinînd situația prezentă a conștiinței sale, inventariind prin aceasta datele conștiinței umane în genere, Augustin dezvoltă în termeni tehnici, moșteniți din tradiția filosofică latină clasică, o perfect articulată și originală teorie a memoriei, conducînd demonstrația spre concluzia că omul spiritual nu se poate regăsi decît înlăuntrul propriei sale conștiințe, într-un interior care transcende timpul și devenirea, în măsura în care îl adăpostește pe Învățătorul lăuntric, Iisus Hristos. Nu întîmplător, în capitolele 2-4 ale acestei Cărți, Augustin explică încă o dată scopurile profunde ale *Confesiunilor* sale[16].

Cît privește acum partea ultimă a *Confesiunilor*, cea corespunzătoare Cărților a XI-a și a XIII-a, aceasta nu trebuie privită în nici un caz ca un fel de adaos la partea narativă, cum înclină să creadă unii exegeți atrași mai mult de componenta anecdotică a cărții, ci mai degrabă ca o complinire, poate chiar ca o împlinire a primei părți. Aș crede chiar că Augustin considera aceste trei, eventual patru[17] cărți finale mai importante decît partea narativă, căci altfel cum s-ar putea explica de ce în primele cărți, cele narative, își exprimă de cîteva ori nerăbdarea de a ajunge mai departe: „Trec sub tăcere multe alte lucruri, căci mă grăbesc...“ (III, XII, 21); „mă grăbesc să amintesc despre altele încă și mai importante“ (IX, IV, 7); „las la o parte multe amănunte, căci mă grăbesc foarte mult“ (IX, VIII, 17)? Spre ce se grăbea autorul, dacă nu spre abordarea temelor grave care îl preocupau: esența timpului, problema Creației și a interpretării Sfintei Scripturi? De subliniat totuși încă o dată că și în această ultimă parte, preponderent speculativă, prezența eului confesiv este pregnantă, disocierile conceptuale, raționamentele, corelațiile doctrinare fiind prezentate întotdeauna ca o experiență personală, adesea sub forma sintactică a interogativelor retorice. Definite de autor ca *meditationes* sau *de scripturis sanctis*, amplele considerații doctrinare nu reprezintă pentru Augustin un scop în sine, ci sunt destinate să pună în mișcare înțelegerea și simțirea oamenilor (*excitant humanum intellectum et affectum*).

În sfîrșit, o altă componentă de natură compozițională care conferă unitate și coerență ansamblului este revenirea periodică în discurs, asemenea unor leitmotive, a unor teme cu pondere semnificativă mai importantă. Una dintre aceste teme, poate chiar firul conducător în labirintul *Confesiunilor*, este nevoia pe care o simte Augustin de a reaminti mereu sensurile profunde ale demersului său: pe de o parte, remușcările păcătosului, urmate de penitența sinceră (*confessio peccati*) și, pe de altă parte, sensul lor votiv (*confessio laudis*). Astfel de explicații justificative apar, cred, în fiecare carte cel puțin o dată. Iată, alese oarecum la întîmplare, cîteva exemple: „Primește, Doamne, jertfa mărturisirilor mele,

timpul crizei mistice, năpădit de lacrimi de recunoștință și cufundat în rugăciune și meditație, și spiritul senin de la Cassiciacum, înclinat spre dezbaterea de idei? De ce n-am accepta mai degrabă că s-a întîmplat și cu Augustin un proces pe care psihologii îl constată adesea: după o perioadă de maximă încordare spirituală și morală, psihicul omului se regăsește într-o stare de „acalmie“ (*bonace*) recuperatoare[24]. Și apoi, continuă exegetul, să nu uităm că anticii aveau un mare respect pentru formele de expresie literară constituite ca atare, limitele dintre specii fiind mult mai stricte decît astăzi. Canoanele dialogului filosofic, stabilite în tradiția latină de către Cicero, în prelungirea dialogurilor platoniciene, reclamau convenția seninătății, a acelei *amoenitas urbana* atît de prețuită de intelectualitatea romană. În aceste condiții, Augustin nu avea cum să se sustragă exigențelor tradiției atunci cînd și-a redactat dialogurile de la Cassiciacum. Observația, adaug eu, este nu doar ingenioasă, ci și perfect justificată: în dialogul *De Magistro*, redactat imediat după perioada de la Cassiciacum și dedicat unei teme exclusiv creștine, Iisus Hristos ca Învățător lăuntric, sunt prezente ambele forme de expresie: prima parte, dialogată, redactată după toate regulile artei dialogale, este urmată de o amplă parte finală, rezumativă, în tonalitatea autoritativă a discursului de tip dogmatic. Mai mult încă, în continuarea aserțiunilor sale, Labriolle merge pînă acolo încît să presupună că, dincolo de aparențele urbane și colocviale cu care se prezenta înaintea partenerilor de dezbateri, chiar și la Cassiciacum, Augustin își continua monologul său interior început în clipa extazului mistic de la Milan, își continua „viața sa secretă, o viață absolut interioară, de devoțiune și lacrimi tainice, în care partenerii săi nu erau deloc inițiați“[25].

Vom conchide așadar că problema autenticității relatărilor din *Confesiuni* nu are importanța care i-a fost acordată la un moment dat. Pînă la urmă, ceea ce trebuie remarcat este faptul că un rafinat intelectual roman, foarte bine situat în elita culturală oficială, decide, în deplină libertate, să devină creștin și, mai mult încă, își asumă sarcina de a deveni unul dintre cei mai aprigi doctrinari ai noii religii, într-un moment în care aceasta avea acută nevoie de îndrumători spirituali de autoritate. Faptul că, devenind creștin riguros și doctrinar, Augustin nu a încetat să rămînă și intelectualul care fusese pînă atunci mi se pare cît se poate de firesc. Oricît de profundă și de radicală ar fi o criză spirituală ca aceea care l-a determinat pe profesorul de retorică, în vîrstă de treizeci și trei, de ani să ceară Botezul în timpul Paștilor anului 387, o întreagă tradiție, cea romană, perfect asimilată, nu putea dispărea din conștiința și comportamentul convertitului fără să lase nici o urmă. Aș risca mai mult încă: Augustin a devenit creștin nu împotriva culturii clasice romane, ci împreună cu ea! Este oare un paradox să constați că, mistic fervent, Augustin nu renunță niciodată la virtuțile rațiunii? Nu caută el peste tot

în lumea creată urme (*vestigia*) ale Sfintei Treimi? A-l iubi pe Dumnezeu mai presus de orice, dar a nu renunța să-i cauți urmele în lumea creată, nu-i oare aceasta, poate, lecția cea mai subtilă a convertirii lui Augustin? Cum altfel ar putea fi interpretate pasaje precum cel din *Contra Academicos*: „Toată lumea știe că există doi factori care ne conduc spre cunoaștere: autoritatea și rațiunea. În ce mă privește, eu sunt absolut hotărît să nu mă abat de la autoritatea lui Hristos, căci nu găsesc pe nimeni altcineva care să aibă mai multă greutate. Starea mea de spirit este astfel alcătuită încît eu doresc cu nerăbdare să cuprind adevărul, nu doar cu ajutorul credinței, ci și prin înțelegere; cît privește acum lucrurile care pot fi examinate cu ajutorul puterii de pătrundere a rațiunii, sunt încredințat că voi găsi, pe moment, la filosofii platonicieni, o teorie care să nu fie în contradicție cu misterele noastre [creștine]“. De la o personalitate de întinderea lui Augustin, este absurd să pretinzi obediența comună a unui catehumen oarecare. Cît privește riscurile orgoliului, împotriva cărora Augustin a trebuit să se păstreze în gardă pînă în ultimele luni ale existenței sale pămîntești, singurul „medicament“ nu se găsea decît în el însuși. Contemporanii săi au intuit, se pare, mai bine decît posteritatea cum trebuie tratată o asemenea personalitate, atunci cînd l-au aclamat episcop în pofida propriei lui reticențe.

5. Notă asupra ediției de față

Confesiunile Sf. Augustin sunt una dintre cărțile cele mai frecvent traduse și tipărite: culturile mari dețin fiecare în parte, cîteva duzini diferite, realizate, de-a lungul ultimelor trei-patru secole, după principii și cu finalități diferite, începînd de la reproduceri strict literale și pînă la parafrazări foarte libere. Simpla consultare a fișierelor marilor biblioteci, cum ar fi Biblioteca Națională sau biblioteca Institutului de Studii Augustiniene din Paris, ne poate da o imagine elocventă asupra numărului mare de ediții ale acestui text fundamental al culturii europene.

După ediția princeps a operelor Sf. Augustin, publicată de A. Dodo la Basel, în anul 1506, cele mai importante ediții complete ale operei augustiniene care s-au succedat în timp sunt: ediția tipărită de marele umanist Erasmus, între anii 1528-1529, de asemenea la Basel, cea a călugărilor benedictini de la mînăstirea Saint Maur, tipărită între 1679-1700 la Paris, cea cuprinsă în tomurile XXXII-XLVII ale *Patrologiei latine* a abatelui Migne, marea ediție bilingvă *Oeuvres complètes de Saint Augustin*, publicată în 32 de tomuri la Paris, între anii 1869-1878 de Peronne, Ecolle, Vincent, Charpentier și H. Barreau (*Confesiunile* sunt cuprinse în tomul al II-lea) și, în sfîrșit, ediția din seria *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum* de la Viena, al cărei tom al XXXIII-lea,

10. De exemplu, în *Epistola CCXXXI*, 6, răspunzînd unui oarecare Darius, care îi solicitase textul *Confesiunilor*, Augustin scrie: „Primește *Confesiunile* mele, de vreme ce te interesează. Privește-mă cu atenție în această carte, ca să nu mă lauzi mai mult decît merit, și să crezi nu ceea ce spun alții despre mine, ci ceea ce spun eu însumi; privește cu atenție și vezi ce am fost cîndva cu adevărat, atunci cînd am fost lăsat pe seama propriilor mele puteri.“

11. *Vita Sancti Augustini*, în *Patrologiae latinae cursus completus*, XXXII, 3.

12. *Multis fratribus meis confessionum libros multum placuisse et placere scio.*

13. *Quid autem meorum opusculorum frequentius et delectabilius innotescere potuit quam libri confessionum mearum*?

14. Este ceea ce pare să spună, pînă la urmă, un reputat cunoscător al operei augustiniene, Henri-Irénée Marrou, *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, Paris, 1938, p. 64: „Naturellement, il reste possible d'affirmer qu'il existe entre ces trois parties des *Confessions* une unité profonde et secrète. Mais ceux-là même qui ont réussi à le montrer sont les premiers à convenir que cette unité est d'ordre psychologique et non littéraire.“

15. Nu am făcut o investigație istorică mai extinsă, am însă impresia că Augustin este inventatorul expresiei *conditio humana*, care apare undeva chiar în cuprinsul *Confesiunilor*.

16. E. Williger, *Der Aufbau der Konfessionen Augustins*, în „Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die Kunst der älteren Kirche“, XXVIII/1929, p. 81 și urm., susține chiar că această Carte a X-a a fost adăugată ulterior de Augustin pentru a asigura trecerea spre părțile următoare și unitatea ansamblului. Ipoteza mi se pare improbabilă. Se opun corelații textuale cu părțile principale. De exemplu, în primele fraze din Cartea a XI-a, Augustin spune: „Am mai spus înainte: fac aceasta din iubire pentru iubirea față de tine.“ Or, această afirmație o făcuse chiar în cartea antrerioară, a X-a!

17. Unul dintre comentatorii cei mai avizați ai *Confesiunilor*, Max Wundt, *Augustins Konfessionen*, în „Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die Kunst der älteren Kirche“, XXI/1922, p. 161 și urm., înclină să includă Cartea a X-a în partea a doua, alături de Cărțile a XI-a – a XIII-a.

18. Vezi studiul citat mai sus.

19. Una dintre cele mai celebre mărturii de acest tip aparține lui Petrarca; marele umanist italian scrie în dialogul numărul 1 din *De contemptu mundi*, text în care îl are interlocutor imaginar pe Augustin: „Ori de cîte ori citesc *Confesiunile* tale sunt mișcat, adesea pînă la lacrimi, de două sentimente, speranța și teama. Mi se pare că citesc istoria propriilor mele rătăciri și nu pe cea ale altuia.“

20. Cele mai bine argumentate poziții în această privință au fost exprimate de: Adolf von Harnack, *Augustin's Confessionen. Ein Vortrag*, Giessen, 1895, Gaston Boissier, *La conversion de S. Augustin*, Paris, 1891 și, mai ales, Prosper Alfaric, *L'évolution intellectuelle de Saint Augustin*, Paris, 1918.

21. Portretul de „numid“ pe care i-l face Giovanni Papini în primul capitol al monografie sale *Sant'Agostino*, Firenze, 1930, mi se pare convingător: „infocato come il sole della sua terra, sensuale e pasionale come il suo popolo,

Non ergo essem, Deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. An potius non essem, nisi essem *in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia?* Etiam sic, Domine, etiam sic. Quo te invoco, cum in te sim? Aut unde venias in me? Quo enim recedam extra caelum et terram, ut inde in me veniat Deus meus, qui dixit: *caelum et terram ego impleo?*

Caput III

3. Capiunt ergone te caelum et terra, quoniam tu imples ea? An imples et restat, quoniam non te capiunt? Et quo refundis quidquid impleto caelo et terra restat ex te? An non opus habes, ut quoquam continearis, qui contines omnia, quoniam quae imples continendo imples? Non enim vasa, quae te plena sunt, stabilem te faciunt, quia etsi frangantur non effunderis. Et cum effunderis super nos, non tu iaces, sed erigis nos, nec tu dissiparis, sed colligis nos.

Sed quae imples omnia, te toto imples omnia? An quia non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt et eandem partem simul omnia capiunt? An angulas singula et maiores maiora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua pars tua maior, aliqua minor? An ubique totus es et res nulla te totum capit?

Caput IV

4. Quid es ergo, Deus meus? Quid, rogo, nisi Dominus Deus? *Quis enim Dominus praeter Dominum? Aut quis Deus praeter Deum nostrum?*

Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et iustissime, secretissime et praesentissime, pulcherrime et fortissime, stabilis et incomprehensibilis, immutabilis, mutans omnia, numquam novus, numquam vetus, innovans omnia; *in vetustatem perducens superbos et nesciunt;* semper agens, semper quietus, colligens et non egens, portans et implens et protegens, creans et nutriens, perficiens, quaerens, cum nihil desit tibi. Amas nec aestuas, zelas et securus es, paenitent te et non doles, irasceris et tranquillus es, opera mutas nec mutas consilium; recipis quod invenis numquam amisisti; numquam inops et gaudes lucris, numquam avarus et usuras exigis. Supererogatur tibi, ut debeas, et quis habet quicquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens, et quid diximus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis, cum de te dicit? Et vae tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

Nam et latina aliquando infans utique nulla noveram et tamen advertendo didici sine ullo metu atque cruciatu inter etiam blandimenta nutricum et ioca arridentium et laetitias alludentium. Didici vero illa sine poenali onere urgentium, cum me ergeret cor meum ad parienda concepta sua, id quod non esset, nisi aliqua verba didicissem non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam.

Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem quam meticulosam necesitatem. Sed illius fluxum haec restringit legibus tuis, Deus, legibus tuis a magistrorum ferulis usque ad temptationes martyrum, valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines revocantes nos ad te a iucunditate pestifera, qua recessimus a te.

Caput XV

24. Exaudi, Domine, deprecationem meam, ne deficiat anima mea sub disciplina tua neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis, ut dulcescas mihi super omnes seductiones, quas sequebar, et amem te validissime et amplexer manum tuam totis praecordiis meis et eruas me ab omni temptatione usque in finem. Ecce enim tu, Domine, *rex meus et Deus meus*, tibi serviat quidquid utile puer didici, tibi serviat quod loquor et scribo et lego et numero, quoniam cum vana discerem, tu disciplinam dabas mihi et in eis vanis peccata delectationum mearum dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba utilia; sed et in rebus non vanis disci possunt, et ea via tuta est, in qua pueri ambularent.

Caput XVI

25. Sed vae tibi, flumen moris humani! Quis resistet tibi? Quamdiu non siccaberis? Quousque volues Evae filios in mare magnum et formidulosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? Nonne ego in te legi et tonantem Iovem et adulterantem? Et utique non posset haec duo, sed actum est, ut haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterium lenocinante falso tonitru.

Quis autem paenulatorum magistrorum audit aure sobria ex eodem pulvere hominem clamantem et dicentem: *fingebat haec Homerus et humana ad deos transferabat; divina mallem ad nos?* Sed verius dicitur, quod fingebat haec quidem ille, sed hominibus flagitiosis divina tribuendo, ne flagitia flagitia putarentur et ut quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed caelestes deos videretur imitatus.

Dico haec et confiteor tibi, Deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeste vivere. Non enim videbat voraginem turpitudinis, in quam *proiectus eram ab oculis tuis.*

Nam in illis iam quid me foedius fuit, ubi etiam talibus displicebam fallendo innumerabilius mendaciis et paedagogum et magistros et parentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria et imitandi ludicra inquietudine? Furta etiam faciebam de cellario parentum et de mensa, vel gula imperitante vel pariter utique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias ipse vana excellentiae cupiditate victus saepe aucupabar. Quid enim tam nolebam pati atque atrociter, si deprehenderem, arguebam, quam id quod aliis faciebam? Et, si deprehensus arguerer, saevire magis quam cedere libebat.

Istane est innocentia puerilis? Non est, Domine, non est, oro te, Deus meus. Nam haec ipsa sunt, quae a pedagogis et magistris, a nucibus et pilulis et passeribus, ad praefectos et reges, aurum, praedia, mancipia, haec ipsa omnino succedentibus maioribus aetatibus transeunt, sicuti ferulis maiora supplicia succedunt.

Humilitatis ergo signum in statura pueritiae, rex noster, probasti, cum aisti: *talium est regnum caelorum.*

Caput XX

31. Sed tamen, Domine, tibi excellentissimo, optimo conditori et rectori universitatis, Deo nostro gratias, etiamsi me puerum tantum esse voluisses. Eram enim etiam tunc, vivebam atque sentiebam meamque incolumitatem, vestigium secretissimae unitatis, ex qua eram, curae habebam, custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum inque ipsis parvis parvarumque rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebam, memoria vigebam, locutione instruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atque laudabile? At ista omnia Dei mei dona sunt, non mihi ego dedi haec: et bona sunt haec omnia ego. Bonus ergo est qui fecit me, et ipse est bonum meum et illi exulto bonis omnis, quibus etiam puer eram.

Hoc enim peccabam, quod non in ipso, sed in creaturis eius me atque ceteris voluptates, sublimitates, veritates quaerebam, atque ita irruebam in dolores, confusiones, errores. Gratias tibi, dulcedo mea et honor meus et fiducia mea, Deus meus, gratias tibi de donis tuis; sed tu mihi ea serva. Ita enim servabis me, et augebuntur et perficierunt quae dedisti mihi, et ero ipse tecum, quia et ut sim tu dedisti mihi.

rico di «vigor igneus» nel pensiero e nella prosa...“ (p. 16). De altfel, acest portret papinian este concordant cu imaginea tradițională pe care posteritatea a conservat-o despre acest „stîlp al Bisericii“.

22. „De altfel, multe amănunte nici nu mi le mai amintesc“ citim în *Confesiuni*, III, XII, 21.

23. Introducerea citată, p. XIV-XXIII.

24. Op. cit., p. XV: „Que cette grande paix de convalescence soit descendue en Augustin, et que les *Dialogues* de Cassiciacum la réflètent en une certaine mesure, il n'y a rien là que de naturel, que de conforme au rythme coutumier de la conscience, en pareil cas.“

25. Labriolle, op. cit., p. XVI. Pentru simptome ale acestei „vieți secrete“, Labriolle trimite la pasaje din dialogul *De ordine*, I, X, 29 și III, 6.

26. Op. cit., p. XXV și urm.

27. Nu confer numelui Sfîntului Augustin nici o conotație confesională. Mă conformez, pur și simplu, unei tradiții universale, respectată atît în mediile academice laice de orice confesiune, cît și în toate mediile confesionale occidentale; inclusiv în mediile protestante, unde, după cum este cunoscut, noțiunea de *sfințenie* este respinsă, Aurelius Augustinus este numit, în mod unanim, Sfîntul Augustin. De altfel, ca și în cazul celor mai mulți dintre Sfinții Părinți, Augustin nu a fost declarat „sfînt“ sau „fericit“ la o dată cunoscută și de către un sinod anume, ci a fost considerat ca atare dintotdeauna. Autorități eclesiastice de primă mărime ale tradiției românești, precum Dosoftei, Theodosie Rudeanul, Antim Ivireanul, Samuil Micu, Andrei Șaguna, s-au referit întotdeauna la el ca la „sveatîi Avgustin“.

CAPUT XVIII

28. Quid autem mirum, quod in vanitates ita ferebar et a te, Deus meus, ibam foras, quando mihi imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua non mala si cum barbarismo aut soloecismo enuntiarent, reprehensi confundebantur, si autem libidines suas integris et rite consequentibus verbis copiose ornateque narrarent, laudati gloriabantur?

Vides haec, Domine, et taces *longanimis et multum misericors et verax.* Numquid semper tacebis? Et nunc eruis de hoc immanissimo profundo quaerentem te animam et sitientem delectationes tuas et cuius cor dicit tibi: *quaesivi vultum tuum; vultum tuum, Domine, requiram:* nam longe a vultu tuo in affectu tenebroso. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te aut reditur ad te, aut vero filius ille tuus minor equos aut currus vel naves quaesivit aut avolavit pinna visibili aut moto poplite iter egit, ut in longinqua regione vivens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti dulcis pater, quia dederas et egeno redeunti dulcior: in affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso atque id est longe a vultu tuo.

29. Vide, Domine meus, et patienter, ut vides, vide, quomodo diligenter observent filii hominum pacta litterarum et syllabarum accepta a prioribus locutoribus et a te accepta aeterna pacta perpetuae salutis neglegant, ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam sine adspiratione primae syllabae hominem dixerit, magis displicear hominibus, quam si contra tua praecepta hominem oderit, cum sit homo. Quasi vero quemlibet inimicum hominem perniciosius sentiat quam ipsum odium, quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium gravius, quam cor suum vastat inimicando. Et certe non est interior litterarum scientia quam scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati.

Quam tu secretus es, habitans in excelsis in silentio, Deus solus magnus, lege infatigabili spargens poenales caecitates supra illicitas cupiditates, cum homo eloquentiae famam quaeritans ante hominem iudicem circumstante hominum multitudine inimicum suum odio immanissimo insectans vigilantissime cavet, ne per lingvae errorem dicat «inter omines» et ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cavet.

CAPUT XIX

30. Horum ego puer morum in limine iacebam miser, et huius harenae palaestra erat illa, ubi magis timebam barbarismum facere quam cavebam, si facerem, non facientibus invidere.

26. Et tamen, o flumen tartareum, iactantur in te filii hominum cum mercedibus, ut haec discant, et magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conspectu legum supra mercedem salaria decernetium, et saxa tua percutis et sonas dicens: «Hinc verba discuntur, hinc adquiritur eloquentia rebus persuadendis sententiisque explicandis maxime necessaria». Ita ergo non cognosceremus verba haec, imbrem aureum et gremium et fucum et templa caeli et alia verba, quae in eo loco scripta sunt, nisi Terentius induceret nequam adulescentem proponentem sibi Iovem ad exemplum stupri, dum spectat tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura haec, Iovem quo pacto Danaae misisse aiunt in gremium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri? Et vide, quemadmodum se concitat ad libidinem quasi caelesti magisterio:

At quem deum! inquit, qui templa caeli summo sonitu concutit.
Ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci ac libens.

Non omnino, non omnino per hanc turpitudinem verba ista commodius dicuntur, sed per haec verba turpitudo ista confidentius perpetratur. Non acuso verba quasi vasa lecta atque pretiosa, sed vinum eroris, quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus, et nisi biberemus, caedebamur nec appellare ad aliquem iudicem sobrium licebat.

Et tamen ego, Deus meus, in cuius conspectu iam secura est recordatio mea, libenter haec didici et eis delectabar miser et ob hoc spei puer appellabar.

CAPUT XVII

27. Sine me, Deus meus, dicere aliquid et de ingenio meo, munere tuo, in quibus a me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negotium animae meae satis inquietum praemio laudis et dedecoris vel plagarum metu, ut dicerem verba Iunonis irascentis et dolentis, quod non possit *Italia Teucrorum avertere regem,* quae numquam Iunonem dixisse audieram. Sed figmentorum poeticorum vestigia errantes sequi cogebamur et tale aliquid dicere solutis verbis, quale poeta dixisset versibus: et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate adumbratae personae irae ac doloris similior affectus eminebat verbis sententias congruenter vestientibus.

Ut quid mihi illud, o vera vita, Deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur prae multis coaetaneis et colnectoribus meis? Nonne ecce illa omnia fumus et ventus? Itane aliud non erat, ubi exerceretur ingenium et lingua mea? Laudes tuae, Domine, laudes tuae per scripturas tuas suspenderent palmitem cordis mei, et non raperetur per inania nugarum turpis praeda volatilibus. Non enim uno modo sacrificatur transgressoribus angelis.

Liber primus

CAPUT I

1. *Magnus es, Domine, et laudabilis valde: magna virtus tua et sapientiae tuae non est numerus.*

Et laudare te vult homo, aliqua portio creaturae tuae, et homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui et testimonium, quia *superbis resistis.* Et tamen laudare te vult homo, aliqua portio creaturae tuae.Tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.

Da mihi, Domine, scire et intellegere, utrum sit prius invocare te an laudare te et scire te prius sit an invocare te. Sed quis te invocat nesciens te? Aliud enim pro alio potest invocare nesciens te? An potius invocaris, ut sciaris? *Quomodo autem invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent sine praedicante? Et laudabunt Dominum qui requirunt eum.* Quaerentes enim invenient eum et invenientes laudabunt eum.

Quaeram te, Domine, invocans te et invocem te credens in te: praedicatus enim es nobis. Invocat te, Domine, fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem filii tui, per ministerium praedicatoris tui.

CAPUT II

2. Et quamodo invocabo Deum meum, Deum et Dominum meum, quoniam utique in me ipsum eum vocabo, cum invocabo eum? Et quis locus est in me, quo veniat in me Deus meus? Quo Deus veniat in me, Deus, qui *fecit caelum et terram?* Itane, Domine Deus meus, est quicquam in me, quod capiat te? An vero caelum et terra, quae fecisti, et in quibus me fecisti, capiunt te? An quia sine te non esset quiquid est, fit, ut quiquid est capiat te? Quoniam itaque et ego sum, quid peto, ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? Non enim ego iam in inferis, et tamen etiam ibi es. Nam etsi descendero *in infernum, ades.*

Non te amabam et fornicabar abs te et fornicanti sonabat undique: *«Euge, euge.»* Amicitia enim mundi huius fornicatio est abs te et *«Euge, euge»* dicitur, ut pudeat, sin non ita homo sit. Et haec non flebam et flebam Didonem *extinctam ferroque extrema secutam,* sequens ipse extrema condita tua relicto te et terra iens in terram: et si prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talis dementia honestiores et uberiores litterae putantur quam illae, quibus legere et scribere didici.

22. Sed nunc in anima mea clamet Deus meus, et veritas tua dicat mihi: «Non est ita, non est ita. Melior est prorsus doctrina illa prior.» Nam ecce paratior sum oblivisci errores Aeneae atque omnia eius modi quam scribere et legere. At enim vela pedent liminibus grammaticarum scholarum, sed non illa magis honorem secreti quam tegimentum erroris significant. Non clament adversus me quos iam non timeo, dum confiteor tibi quae vult anima mea, Deus meus, et adquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas, non clament adversus me venditores grammaticae vel emptores, quia, si proponam eis interrogans, utrum verum sit quod Aenean aliquando Carthaginem venisse poeta dicit, indoctiores nescire se respondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum esse. At si quaeram, quibus litteris scribatur Aeneae nomen, omnes mihi, qui haec didicerunt, verum respondent secundum id pactum et placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si queram, quid horum maiore vitae huius incommodo quisque obliviscatur, legere et scribere an poetica illa figmenta, quis non videat, quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui?

Peccabam ergo puer, cum illa inania istis utilioribus amore praebonebam vel potius ista oderam, illa amabam. Iam vero unum et unum duo, duo et duo quattor odiosa cantio mihi erat et dulcissimum spectaculum vanitatis equus ligneus plenus armatis et Troiae incendium *atque ipsius umbra Creusae.*

Caput XIV

23. Cur ergo graecam etiam grammaticam oderam talia cantantem? Nam et Homerus peritus texere tales fabellas et dulcissime vanus est et mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam graecis pueris Vergilius ita sit, cum eum sic discere coguntur ut ego illum. Videlicet difficultas omnino ediscendae linguae peregrinae quasi felle aspergebat omnes suavitates graecas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram et saevis terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi vehementer.

Caput V

5. Quis mihi dabit adquiscere in te? Quis dabit mihi, ut venias in cor meum et inebries illud, ut obliviscar mala mea et unum bonum meum amplectar, te?

Quid mihi es? Miserere, ut loquar. Quid tibi sum ipse, ut amari te iubeas a me et, nisi faciam, irascaris mihi et mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est, si non amem te? Ei mihi! dic mihi per miserationes tuas, Domine Deus meus, quid sis mihi. *Dic animae meae: salus tua ego sum.* Sic dic, ut audiam. Ecce aures cordis mei ante te, Domine; aperi eas et *dic animae meae: salus tua ego sum.* Curram post vocem hanc et apprehendam te. Noli abscondere a me faciem tuam: moriar, ne moriar, ut eam videam.

6. Angusta est domus animae meae, quo venias ad eam: dilatetur abs te. Ruinosa est: refice eam! Habet quae offendant oculos tuos: fateor et scio. Sed quis mundabit eam? Aut cui alteri praeter te clamabo: *ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo* tuo*? Credo, propter quod et loquor.* Domine, tu scis. Nonne tibi prolocutus sum adversum me delicta mea, Deus meus, *et tu dimisisti impietatem cordis mei? Non iudicio contendo tecum,* qui veritas es; et ego nolo fallere me ipsum, *ne mentiatur iniquitas mea sibi.* Non ergo iudicio contendo tecum, quia, *si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?*

Caput VI

7. Sed tamen sine me loqui apud misericordiam tuam, me terram et cinerem, sine tamen loqui, quoniam ecce misericordia tua est, non homo, irrisor meus, qui loquor. Et tu fortasse irrides me, sed conversus misereberis mei. Quid enim est quod volo dicere, Domine, Deus meus, nisi quia nescio, unde venerim huc, in istam dico vitam mortalem an mortem vitalem? Nescio. Et susceperunt me consolationes miserationum tuarum, sicut audivi a parentibus carnis meae, ex quo et in qua formasti in tempore: non enim ego memini.

Excerperunt ergo me consolationes lactis humani, nec mater mea uel nutrices meae sibi ubera implebant, sed tu mihi per eas dabas alimentum infantiae secundum institutionem tuam et divitias usque ad fundum rerum dispositas. Tu etiam mihi dabas nolle amplius, quam dabas, et nutrientibus me dare mihi velle quod eis dabas: dare enim mihi per ordinatum affectum volebant quo abundabant ex te. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod ex eis non, sed per eas erat: ex te quippe bona omnia, Deus, et ex Deo meo salus mihi universa. Quod animadverti

quo est omnis modus, formosissime, qui formas omnia et lege tua ordinas omnia.

Hanc ergo aetatem, Domine, qua me vixisse non memini, de qua aliis credidi et quam me egisse ex aliis infantibus conieci, quamquam ista multum fida coniectura sit, piget me adnumerare huic vitae meae, quam vivo in hoc saeculo. Quantum enim attinet ad oblivionis meae tenebras, par illi est, quam vixi in matris utero. Quod si et in iniquitate conceptus sum et in peccatis mater mea me in utero aluit, ubi, oro te Deus meus ubi, Domine, ego, servus tuus, ubi aut quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus: et quid mihi iam cum eo est, cuius nulla vestigia recolo?

Caput VIII

13. Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam? Vel potius ipsa in me venit et successit infantiae? Nec discessit illa: quo enim abiit? Et tamen iam non erat. Non enim eram infans, sed iam puer loquens eram. Et memini hoc, et unde loqui didiceram, post adverti. Non enim docebant me maiores homines praebentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinae, sicut paulo post litteras, sed ego ipse mente, quam dedisti mihi, Deus meus, cum gemitibus et vocibus variis et variis membrorum motibus edere vellem sensa cordis mei, ut voluntati pareretur, nec valerem quae volebam omnia nec quibus volebam omnibus. Prensabam memoria, cum ipsi appellabant rem aliquam et cum secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant: videbam et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant, cum eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quae fiunt vultu et nutu oculorum ceterorumque membrorum actu et sonitu vocis indicante affectionem animi in petendis, habendis, reiciendis fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis locis suis posita et crebro audita quarum rerum signa essent paulatim colligebam measque iam voluntates edomito in eis signis ore per haec enuntiabam.

Sic cum his, inter quos eram, voluntatum enuntiandarum signa communicavi et vitae humanae procellosam societatem altius ingressus sum pendens ex parentum auctoritate nutuque maiorum hominum.

Caput IX

14. Deus, Deus meus, quas ibi miserias expertus sum et ludificationes, quandoquidem recte mihi vivere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc saeculo florerem et excellerem linguosis artibus ad honorem hominum et falsas divitias famulantibus!

Inde in scholam datus sum, ut discerem litteras, in quibus quid utilitatis esset ignorabam miser. Et tamen, si segnis in discendo essem, vapulabam. Laudabatur enim hoc a maioribus, et multi ante nos vitam istam agentes praestruxerant aerumnosas vias, per quas transire cogebamur multiplicato et dolore filiis Adam.

Invenimus autem, Domine, homines rogantes te et didicimus ab eis, sentientes te, ut poteramus, esse magnum aliquem, qui posses etiam non apparens sensibus nostris exaudire nos et subvenire nobis. Nam puer coepi rogare te, *auxilium et refugium meum*, et in tuam invocationem rumpebam nodos linguae meae et rogabam te parvus non parvo affectu, ne in schola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod non erat ad insipientiam mihi, ridebantur a maioribus hominibus usque ab ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagae meae, magnum tunc et grave malum meum.

15. Estne quisquam, Domine, tam magnus animus, praegrandi affectu tibi cohaerens, estne, inquam, quisquam – facit enim hoc quaedam etiam stoliditas – est ergo, qui tibi pie cohaerendo ita sit affectus granditer, ut eculeos et ungulas atque huiuscemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per universas terras cum timore magno supplicatur, ita parvi aestimet, diligens eos, qui haec acerbissime formidant, quemadmodum parentes nostri ridebant tormenta, quibus pueri a magistris affligebamur? Non enim aut minus ea metuebamus aut minus te de his evadendis deprecabamur, et peccabamus tamen minus scribendo aut legendo aut cogitando de litteris, quam exigebatur a nobis.

Non enim deerat, Domine, memoria vel ingenium, quae nos habere voluisti pro illa aetate satis, sed delectabat ludere et vindicabatur in nos ab eis qui talis utique agebant. Sed maiorum nugae negotia vocantur, puerorum autem talia cum sint, puniuntur a maioribus, et nemo miseratur pueros vel illos vel utrosque. Nisi vero approbat quisquam bonus rerum arbiter vapulasse me, quia ludebam pila puer et eo ludo impediebar, quominus celeriter discerem litteras, quibus maior deformius luderem. Aut aliud faciebat idem ipse, a quo vapulabam, qui si in aliqua quaestiuncula a condoctore suo victus esset, magis bile atque invidia torqueretur quam ego, cum in certamine pilae a collusore meo superabar?

Caput X

16. Et tamen peccabam, Domine Deus meus, ordinator et creator rerum omnium naturalium, peccatorum autem tantum ordinator, Domine Deus meus, peccabam faciendo contra praecepta parentum et magistrorum illorum. Poteram enim postea bene uti litteris, quas

postmodum clamante te mihi per haec ipsa, quae tribuis intus et foris. Nam tunc sugere noram et adquiescere delectationibus, flere autem offensiones carnis meae, nihil amplius.

8. Post et ridere coepi, dormiens primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum est et credidi quoniam sic videmus alios infantes: nam ista mea non memini. Et ecce paulatim sentiebam, ubi essem, et voluntates meas volebam ostendere eis, per quos implerentur, et non poteram, quia illae intus erant, foris autem illi nec ullo suo sensu valebant introire in animam meam. Itaque iactabam et membra et voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quae poteram, qualia poteram: non enim erant veri similia. Et cum mihi non obtemperatur vel non intellecto vel ne obesset, indignabar non subditis maioribus et liberis non servientibus et me de illis flendo vindicabam. Tales esse infantes didici, quos discere potui, et me talem fuisse magis mihi ipsi indicaverunt nescientes quam scientes nutritores mei.

9. Et ecce infantia mea olim mortua est et ego vivo. Tu autem, Domine, qui et semper vivis et nihil moritur in te, quoniam ante primordia saeculorum et ante omne, quod vel ante dici potest, tu est et Deus es Dominusque omnium, quae creasti, et apud te rerum omnium instabilium stant causae et rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines et omnium irrationalium et temporalium sempiternae vivunt rationes, dic mihi supplici tuo, Deus, et misericors misero tuo, dic mihi, utrum alicui iam aetati meae mortuae successerit infantia mea. An illa est, quam egi intra viscera matris meae? Nam et de illa mihi nonnihil indicatum est et praegnantes ipse vidi feminas. Quid ante hanc etiam, dulcedo mea, Deus meus? Fuine alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista, non habeo; nec pater nec mater potuerunt nec aliorum experimentum nec memoria mea. An irrides me ista quaerentem teque de hoc, quod novi, laudari a me iubes et confiteri me tibi?

10. Confiteor tibi, *Domine caeli et terrae*, laudem dicens tibi de primordiis et infantia mea, quae non memini; et dedisti ea homini ex aliis de se coniicere et auctoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. Eram enim et vivebam etiam tunc et signa, quibus sensa mea nota aliis facerem, iam in fine infantiae quaerebam.

Unde hoc tale animal nisi abs te, Domine? An quisquam se faciendi erit artifex? Aut ulla vena trahitur aliunde, qua esse et vivere currat in nos, praeterquam quod tu facis nos, Domine, cui esse et vivere non aliud atque est, quia summe esse atque summe vivere id ipsum est?

Summus enim es et *non mutaris*, neque peragitur in te hodiernus dies, et tamen in te peragitur, quia in te sunt et ista omnia: non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam *anni tui non deficiunt,* anni tui hodiernus dies: et quam multi iam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt et ex illo acceperunt modos

et utcumque extiterunt, et transibunt adhuc alii et accipient et utcumque existent. *Tu autem idem ipse es* et omnia crastina atque ultra omniaque hesterna et retro hodie facies, hodie fecisti.

Quid ad me, si quis non intellegat? gaudeat et ipse dicens: *quid est hoc?* Gaudeat etiam sic et amet non inveniendo invenire potius quam inveniendo non invenire te.

Caput VII

11. Exaudi, Deus. Vae peccatis hominum! Et homo dicit haec, et misereris eius, quoniam tu fecisti eum et peccatum non fecisti in eo.

Quis me commemorat peccatum infantiae meae, quoniam *nemo mundus a peccato coram te, nec infans, cuius est unius diei vita super terram*? Quis me commemorat? an quilibet tantillus nunc parvulus, in quo video quod non memini de me?

Quid ergo tunc peccabam? An quia uberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, non quidem uberibus, sed escae congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar iustissime. Tunc ergo reprehendenda faciebam, sed quia reprehendentem intellegere non poteram, nec mos reprehendi me nec ratio sinebat. Nam extirpamus et eicimus ista crescentes, nec vidi quemquam scientem, cum aliquid purgat, bona proicere. An pro tempore etiam illa bona erant, flendo petere etiam quod noxie daretur, indignari acriter non subiectis hominibus liberis et maioribus hisque, a quibus genitus est, multisque praeterea prudentioribus non ad nutum voluntatis obtemperatibus feriendo nocere niti quantum potest, quia non oboeditur imperiis, quibus perniciose oboediretur?

Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices nescio quibus remediis. Nisi vero et ista innocentia est, in fonte lactis ubertim manante atque abundante opis egentissimum et illo adhuc uno alimento vitam ducentem consortem non pati. Sed blande tolerantur haec, non quia nulla vel parva, sed quia aetatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, cum ferri aequo animo eadem ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehenduntur.

12. Tu itaque, Domine Deus meus, qui dedisti vitam infanti et corpus, quod ita, ut videmus, instruxisti sensibus, compegisti membris, figura decorasti proque eius universitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, iubes me laudare te in istis *et confiteri tibi et psallere nomini tuo, altissime,* quia Deus es omnipotens et bonus, etiamsi sola ista fecisses, quae nemo alius potest facere nisi tu, une, a

volebant ut discerem quocumque animo illi mei. Non enim meliora eligens inoboediens eram, sed amore ludendi, amans in certaminibus superbas victorias et scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurient ardentius, eadem curiositate magis magisque per oculos emicante in spectacula, ludos maiorum; quos tamen qui edunt, ea dignitate praediti excellunt, ut hoc paene omnes optent parvulis suis, quos tamen caedi libenter patiuntur, si spectaculis talibus impediantur ab studio, quo eos ad talia edenda cupiunt pervenire.

Vide ista, Domine, misericorditer et libera nos iam invocantes te, libera etiam eos qui nondum te invocant, ut invocent te et liberes eos.

Caput XI

17. Audieram enim ego adhuc puer de vita aeterna promissa nobis per humilitatem Domini Dei nostri descendentis ad superbiam nostram et signabar iam signo crucis eius et condiebar eius sale iam inde ab utero matris meae, quae multum speravit in te.

Vidisti, Domine, cum adhuc puer essem et quodam die pressu stomachi repente aestuarem paene moriturus, vidisti, Deus meus, quoniam custos meus iam eras quo motu animi et qua fide baptismum Christi tui, Dei et Domini mei, flagitavi a pietate matris meae et matris omnium nostrum, ecclesiae tuae.

Et conturbata mater carnis meae, quoniam et sempiternam salutem meam carius parturiebat corde casto in fide tua, iam curaret festinabunda, ut sacramentis salutaribus initiarer et abluerer, te, Domine Iesu, confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. Dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset, ut adhuc sordidarer, si viverem, quia videlicet post lavacrum illud maior et periculosior in sordibus delictorum reatus foret.

Ita iam credebam et illa et omnis domus, nisi pater solus, qui tamen non evicit in me ius maternae pietatis, quominus in Christum crederem, sicut ille nondum crediderat. Nam illa satagebat, ut tu mihi pater esses, Deus meus, potius quam ille, et in hoc adiuvabas eam, ut superaret virum, cui melior serviebat, quia et in hoc tibi utique id iubenti serviebat.

18. Rogo te, Deus meus, vellem scire, si tu etiam, quo consilio dilatus sum, ne tunc baptizarer, utrum bono meo mihi quasi laxata sint lora peccandi an non laxata sint. Unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis sonat undique in auribus nostris: «Sine illum, faciat; nondum enim baptizatus est». Et tamen in salute corporis non dicimus: «Sine vulneretur amplius; nondum enim sanatus est.» Quanto ergo melius et cito sanarer et id ageretur mecum meorum meaque diligentia, ut recepta salus animae meae tuta esset tutela tua, qui dedisses eam.

Melius vero. Sed quot et quanti fluctus impendere temptationum post pueritiam videbantur, noverat eos iam illa mater et terram potius, unde postea formarer, quam ipsam iam effigiem committere volebant.

Caput XII

19. In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quam de adulescentia metuebatur, non amabam litteras et me in eas urgeri oderam; et urgebar tamen et bene mihi fiebat, nec faciebam ego bene: non enim discerem, nisi cogerer. Nemo enim invitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit. Nec qui urgebant, bene faciebant, sed bene mihi fiebat abs te, Deus meus. Illi enim non intuebantur, quo referrem quod me discere cogebant praeterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosae inopiae et ignominiosae gloriae. *Tu vero, cui numerati sunt capilli nostri,* errore omnium, qui mihi instabant ut discerem, utebaris ad utilitatem meam, meo autem, qui discere nolebam, utebaris ad poenam meam, qua plecti non eram indignus, tantillus puer et tantus peccator. Ita non de bene facientibus tu bene faciebas mihi et de peccante me ipso iuste retribuebas mihi. Iussisti enim et sic est, ut poena sua sibi sit omnis inordinatus animus.

Caput XIII

20. Quid autem erat causae, cur graecas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaveram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui grammatici vocantur. Nam illas primas, ubi legere et scribere et numerare discitur, non minus onerosas poenalesque habebam quam omnes Graecas. Unde tamen et hoc nisi de peccato et vanitate vitae, qua *caro eram et spiritus ambulans et non revertens?* Nam utique meliores, quia certiores erant primae illae litterae, quibus fiebat in me et factum est te habeo illud, ut et legam, si quid scriptum invenio, et scribam ipse, si quid volo, quam illae, quibus tenere cogebar Aeneae nescio cuius errores oblitus errorum meorum et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore, cum interea me ipsum in his a te morientem, Deus, vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus.

21. Quid enim miserius misero non miserante se ipsum et flente Didonis mortem, quae fiebat amando Aenean, non flente autem mortem suam, quae fiebat non amando te, Deus, lumen cordis mei et panis oris intus animae meae et virtus maritans mentem meam et sinum cogitationis meae?

inimicus, vel adipiscendi alicuius extra commodi, sicut latro viatori, vel evitandi mali, sicut ei qui timetur, vel invidendo, sicut feliciori miserior aut in aliquo prosperatus ei, quem sibi aequari timet aut aequalem dolet, vel sola voluptate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum aut irrisores aut illusores quorumlibet.

Haec sunt capita iniquitatis, quae pullulant principandi et spectandi et sentiendi libidine aut una aut duabus earum aut simul omnibus, et vivitur male adversus tria et septem, psalterium decem chordarum, decalogum tuum, Deus altissime et dulcissime. Sed quae flagitia in te, qui non corrumperis? Aut quae adversus te facinora, cui noceri non potest? Sed hoc vindicas, quod in se homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant, impie faciunt in animas suas, et mentitur iniquitas sibi sive corrumpendo ac pervertendo naturam suam, quam tu fecisti et ordinasti, vel immoderate utendo concessis rebus vel in non concessa flagrando, *in eum sum, qui est contra naturam*; aut rei tenentur animo et verbis saevientes adversus te et *adversus stimulum calcitrantes*, aut cum diruptis limitibus humanae societatis laetantur audaces privatis conciliationibus aut direptionibus, prout quidque delectaverit aut offenderit. aet ea fiunt, cum tu derelinqueris, *fons vitae*, qui es unus et verus creator et rector universitatis, et privata superbia diligitur in parte unum falsum.

Itaque pietate humili reditur in te, et purgas nos a consuetudine mala et propitius es peccatis confitentium et exaudis gemitus compeditorum et solvis a vinculis, quae nobis fecimus, si *iam non erigamus adversus te cornua* falsae libertatis avaritia plus habendi et damno totum amittendi, amplius amando proprium nostrum quam te, omnium bonum.

Caput IX

17. Sed inter flagitia et facinora et tam multas iniquitates sunt peccata proficientium, quae a bene iudicantibus et vituperantur ex regula perfectionis et laudantur spe frugis sicut herba segetis. Et sunt quaedam similia vel flagitio vel facinori et non sunt peccata, quia nec te offendunt, Dominum Deum nostrum, nec sociale consortium, cum conciliantur aliqua in usum vitae congrua et tempori, et incertum est an libidine habendi, aut puniantur corrigendi studio potestate ordinata, et incertum est an libidine nocendi.

Multa itaque facta, quae hominibus improbanda viderentur, testimonio tuo approbata sunt et multa laudata ab hominibus te teste damnantur, cum saepe se aliter habet species facti et aliter facientis animus atque articulus occulti temporis. Cum vero aliquid tu repente inusitatum et improvisum imperas, etiamsi hoc aliquando vetuisti, quamvis causam imperii tui pro tempore occultes et quamvis contra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis dubitet esse faciendum, quando ea iusta est societas hominum, quae seruit tibi? Sed beati qui te

Liber secundus

Caput I

1. Recordari volo transactas foeditates meas et carnales corruptiones animae meae, non quod eas amem, sed ut amem te, Deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meae, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix et secura, et colligens me a dispersione, in qua frustatim discissus sum, dum ab uno te aversus in multa evanui. Exarsi enim aliquando satiari inferis in adulescentia et siluescere ausus sum variis et umbrosis amoribus, et *contabuit species mea* et computrui coram oculis tuis placens mihi et placere cupiens oculis hominum.

Caput II

2. Et quid erat, quod me delectabat, nisi amare et amari? Sed non tenebatur modus ab animo usque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiae, sed exhalabantur nebulae de limosa concupiscentia carnis et scatebra pubertatis et obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis a caligine libidinis. Utrumque in confuso aestuabat et rapiebat imbecillam aetatem per abrupta cupiditatum atque mersabat gurgite flagitiorum.

Invaluerat super me ira tua, et nesciebam. Obsurdueram stridore catenae mortalitatis meae, poena superbiae animae meae, et ibam longius a te, et sinebas, et iactabar et effundebar et diffluebam et ebulliebam per fornicationes meas, et tacebas.

O tardum gaudium meum! Tacebas tunc, et ego ibam porro longe a te in plura et plura sterilia semina dolorum superba deiectione et inquieta lassitudine.

3. Quis mihi modularetur aerumnam meam et novissimarum rerum fugaces pulchritudines in usum verteret earumque suavitatibus metas praefigeret, ut usque ad coniugale litus exaestuarent fluctus aetatis meae, si tranquilitas in eis non poterat esse, fine procreandorum liberorum contenta, sicut praecsribit lex tua, Domine, qui formas etiam propaginem

Ita enim conicio recolens, ut possum, mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenae ultra temperamentum severitatis in dissolutionem affectionum variarum, et in omnibus erat caligo intercludens mihi, Deus meus, serenitatem veritatis tuae, et *prodiebat tamquam ex adipe iniquitas mea*.

Caput IV

9. Furtum certe punit lex tua, Domine, et lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas: quis enim fur aequo animo furem patitur? Nec copiosus adactum inopia. Et ego furtum facere volui et feci nulla compulsus egestate nisi penuria et fastidio iustitiae et sagina iniquitatis. Nam id furatus sum, quod mihi abundabat et multo melius, nec ea re volebam frui, quam furto appetebam, sed ipso furto et peccato.

Arbor erat pirus in vicinia nostrae vineae pomis onusta nec forma nec sapore illecebrosis. Ad hanc excutiendam atque asportandam nequissimi adulescentuli perreximus nocte intempesta, quousque ludum de pestilentiae more in areis produxeramus, et abstulimus inde onera ingentia non ad nostras epulas, sed vel proicienda porcis, etiamsi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret a nobis quod eo liberet, quo non liceret.

Ecce cor meum, Deus, ecce cor meum, quod miseratus es in imo abyssi. Dicat tibi nunc ecce cor meum, quid ibi quaerebat, ut essem gratis malus et malitiae meae causa nulla esset nisi malitia. Foeda erat, et amavi eam; amavi perire, amavi defectum meum, non illud, ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amavi, turpis anima et dissiliens a firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

Caput V

10. Etenim species est pulchris corporibus et auro et argento et omnibus, et in contactu carnis congruentia valet plurimum ceterique sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum; habet etiam honor temporalis et imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam vindictae aviditas oritur: et tamen in cuncta haec adipiscenda non est egrediendum abs te, Domine, neque deviandum a lege tua. Et vita, quam hic vivimus, habet illecebram suam propter quendam modum decoris sui et convenientiam cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum caro nodo dulcis est propter unitatem de multis animis.

Propter universa haec atque huius modi peccatum admittitur, dum immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, meliora et summa deseruntur, tu, Domine Deus noster, et veritas tua et lex tua. Habent

tua, non tu, nec ipsa prima. Priora enim spiritalia opera tua quam ista corporea quamvis lucida et caelestia.

At ego nec priora illa, sed te ipsam, veritas, *in qua non est commutatio nec momenti obumbratio*, esuriebam et sitiebam. Et apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida, quibus iam melius erat amare istum solem saltem istis oculis verum quam illa falsa animo decepto per oculos. Et tamen, quia te putabam, manducabam, non avide quidem, quia nec sapiebas in ore meo sicuti es – neque enim tu eras illa figmenta inania – nec nutriebar eis, sed exhauriebar magis.

Cibus in somnis simillimus est cibis vigilantum, quo tamen dormientes non aluntur; dormiunt enim. At illa nec similia erant ullo modo tibi, sicut nunc mihi locuta es, quia illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista, quae videmus visu carneo, sive caelestia sive terrestria: cum pecudibus et volatilibus videmus haec, et certiora sunt, quam cum imaginamur ea.

Et rursus certius imaginamur ea quam ex eis suspicamur alia grandiora et infinita, quae omnino nulla sunt. Qualibus ego tunc pascebar inanibus et non pascebar.

At tu, amor meus, in quem deficio, ut fortis sim, nec ista corpora es, quae videmus quamquam in caelo, nec ea, quae non videmus ibi, quia tu ista condidisti nec in summis tuis conditionibus habes. Quanto ergo longe es a phantasmatibus illis meis, phantasmatibus corporum, quae omnino non sunt! Quibus certiores sunt phantasiae corporum eorum, quae sunt, et eis certiora corpora, quae tamen non es. Sed nec anima es, quae vita est corporum – Deo melior vita corporum certiorque quam corpora – sed tu vita es animarum, vita vitarum, vivens te ipsa et non mutaris, vita animae meae.

11. Ubi ergo mihi tunc eras et quam longe? Et longe peregrinabar abs te exclusus et a siliquis procorum, quos de siliquis pascebam. Quanto enim meliores grammaticorum et poetarum fabellae quam illa decipula! Nam versus et carmen et Medea volans utiliores certe quam quinque elementa varie fucata propter quinque antra tenebrarum, quae omnino nulla sunt et occidunt credentem. Nam versum et carmen etiam ad vera pulmenta transfero; volantem autem Medeam etsi cantabam, non asserabam, etsi cantari audiebam, non credebam: illa credidi, vae, vae! Quibus gradibus deductus in profunda inferi, quippe laborans et aestuans inopia veri, cum te, Deus meus – tibi enim confiteor, qui me miseratus es et nondum confitentem – cum te non secundum intellectum mentis, quo modo praestare volvisti beluis, sed secundum sensum carnis quaererem. Tu autem eras interior intimo meo et superior summo meo. Offendi illam mulierem audacem, inopem prudentiae, aenigma Salomonis, sedentem super sellam in foribus et dicentem: *panes occultos libenter edite et aquam dulcem furtivam bibite*. Quae me seduxit, quia

mortis nostrae, potens imponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradiso tuo seclusarum? Non enim longe est a nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus a te. Aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem: *tribulationem autem carnis habebunt huius modi. Ego autem vobis parco*, et: *bonum est homini mulierem non tangere*, et: *qui sine uxore est, cogitat ea quae sunt Dei, quomodo placeat Deo; qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quae sunt mundi, quomodo placeat uxori*. Has ergo voces exaudierem vigilantior et *abscisus propter regnum caelorum* felicior expectarem amplexus tuos.

4. Sed efferbui miser, sequens impetum fluxus mei relicto te, et excessi omnia legitima tua nec evasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas misericorditer saeviens, et amarissimis aspergens offensionibus omnes illicitas iucunditates meas, ut ita quaererem sine offensione iucundari, et ubi hoc possem, non invenirem quicquam praeter te, Domine, praeter te, *qui fingis dolorem in praecepto* et *percutis, ut sanes*, occidis nos, ne moriamur abs te.

Ubi eram et quam longe exulabam a deliciis domus tuae anno illo sexto decimo aetatis carnis meae, cum accepit in me sceptrum et totas manus ei dedi vesania libidinis licentiosae per dedecus humanum, illicitae autem per leges tuas? Non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio, sed cura fuit tantum, ut discerem sermonem facere quam optimum et persuadere dictione.

Caput III

5. Et anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi reducto a Madaris, in qua vicina urbe iam coeperam litteraturae atque oratoriae percipiendae gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus praeparabantur animositate magis quam opibus patris, municipis Thagastensis admodum tenuis.

Cui naro haec? Neque enim tibi, Deus meus: sed apud te narro haec generi meo, generi humano, quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. Et ut quid hoc? Ut videlicet ego et quisquis haec legit cogitemus, de quam profundo clamandum si ad te. Et quid propius auribus tuis, si cor confitens et vita ex fide est?

Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem, patrem meum, quod ultra vires rei familiaris suae impenderet filio, quidquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? Multorum enim civium longe opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat, cum interea non satageret idem pater, qualis crescerem tibi aut quam castus essem, dummodo essem disertus vel desertus potius a cultura tua, Deus, qui es unus verus et bonus Dominus agri tui, cordis mei.

6. Sed ubi sexto illo et decimo anno interposito otio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et nulla erat eradicans manus. Quin immo ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem et inquieta indutum adulescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit, gaudens vinulentia, in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum et creaturam tuam pro te amavit, de vino invisibili perversae atque inclinatae in ima voluntatis suae. Sed matris in pectore iam inchoaveras templum tuum et exordium sanctae habitationis tuae: nam ille adhuc catechumenus, et hoc recens, erat. Itaque illa exsiluit pia trepidatione ac tremore et quamvis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui *ponunt ad te tergum et non faciem*.

7. Ei mihi! Et audeo dicere tacuisse te, Deus meus, cum irem abs te longius? Itane tu tacebas tunc mihi? Et cuius erant nisi tua verba illa per matrem meam, fidelem tuam, quae cantasti in aures meas? Nec inde quicquam descendit in cor, ut facerem illud. Volebat enim illa, et secreto memini ut monuerit cum sollicitudine ingenti, ne fornicarer maximeque ne adulterarem cuiusquam uxorem.

Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant, et nesciebam et te tacere putabam atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas, et in illa contemnebaris a me, a me, filio eius, *filio ancillae tuae, servo tuo*. Sed nesciebam et praeceps ibam tanta caecitate, ut inter coaetaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audibam eos iactantes flagitia sua et tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, et libebat facere non solum libidine facti verum etiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vitum? Ego ne vituperarer, vitiosior fiebam, et ubi non suberat, quo admisso aequarer perditis, fingebam me fecisse quod non feceram, ne viderer abiectior, quo eram innocentior, et ne uilior haberer, quo eram castior.

8. Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniae et volutabar in caeno eius tamquam in cinnamis et unguentis pretiosis. Et in umbilico eius quo tenacius haererem, calcabat me inimicus invisibilis et seducebat me, quia ego seductibilis eram. Non enim et illa, quae iam *de medio Babylonis fugerat*, sed ibat in ceteris eius tardior, mater carnis meae, sicut monuit me pudicitiam, ita curavit quod de me a viro suo audierat, iamque pestilentiosum et in posterum periculosum sentiebat cohercere termino coniugalis affectus, si resecari ad vivum non poterat; non curavit hoc, quia metus erat, ne impediretur spes mea compede uxoria, non spes illa, quam in te futuri saeculi habebat mater, sed spes litterarum, quas ut nossem nimis volebat parens uterque, ille, quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania, illa autem, quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinae.

invenit foris habitantem in oculo carnis meae et talia ruminantem apud me, qualia per illum vorassem.

Caput VII

12. Nescibam enim aliud, vere quod est, et quasi acutule movebar, ut suffragarer stultis deceptoribus, cum a me quaererent, unde malum et utrum forma corporea Deus finiretur et haberet capillos et ungues et utrum iusti existimandi essent qui haberent uxores multas simul et occiderent homines et sacrificarent de animalibus. Quibus rerum ignarus perturbabar et recedens a veritate ire in eam mihi videbar, quia non noveram malum non esse nisi privationem boni usque ad quod omnino non est. Quod unde viderem, cuius videre usque ad corpus erat oculis et animo usque ad phantasma?

Non noveram Deum esse spiritum, non cui membra essent per longum et latum nec cui esse mole esset, quia moles in parte minor est quam in toto suo, et si infinita sit, minor est in aliqua parte certo spatio definita quam per infinitum et non est tota ubique sicut spiritus, sicut Deus. Et quid in nobis esset, secundum quod essemus, et quid in scriptura diceremur *ad imaginem Dei,* prorsus ignorabam.

13. Et non noveram iustitiam veram interiorem non ex consuetudine indicantem, sed ex lege rectissima Dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum et dierum pro regionibus et diebus, cum ipsa ubique ac semper esset, non alibi alia nec alias aliter, secundum quam iusti essent Abraham et Isaac et Iacob et Moyses et David et illi omnes laudati ore Dei; sed eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicantibus *ex humano die* universos mores humani generis ex parte moris sui metientibus, tamquam si quis nescius in armamentis, quid cui membro accommodatum sit, ocrea velit caput contegi et galea calciari et murmuret, quod non apte conveniat, aut in uno die indicto a pomeridianis horis iustitio quisquam stomachetur non sibi concedi quod venale proponere, quia mane concessum est, aut in una domo videat aliquid tractari manibus a quoquam seruo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat, qut aliquid post praesepia fieri, quod ante mensam prohibeatur, et idignetur, cum sit unum habitaculum et una familia, non ubique atque omnibus idem tribui.

Sic sunt isti qui indignantur, cum audierint illo saeculo licuisse iustis aliquid, quod isto non licet iustis, et quia illis aliud praecepit Deus, istis aliud pro temporalibus causis, cum eidem iustitiae utrique seruierint, cum in uno homine et in uno die et in unis aedibus videant aliud alii membro congruere et aliud iam dudum licuisse, post horam non licere, quiddam in illo angulo permitti aut iuberi, quod in isto iuxta vetetur et vindicetur. Numquid iustitia varia est et mutabilis? Sed tempora, quibus praesidet, non pariter eunt; tempora enim sunt. Homines autem, quorum vita super terram

brevis est, quia sensu non valent causas contexere saeculorum priorum aliarumque gentium, quas experti non sunt, in uno autem corpore vel die vel domo facile possunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus personisue congruat, in illis offenduntur hic seruiunt.

14. Haec ego tunc nesciebam et non advertebam, et feriebant undique ista oculos meos, et non videbam. Et cantabam carmina et non mihi licebat ponere pedem quemlibet ubilibet, sed in alio atque alio metro aliter et in uno aliquo versu non omnibus locis eundem pedem; et ars ipsa, qua canebam, non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et non intuebar iustitiam, cui seruirent boni et sancti homines, longe excellentius atque sublimius habere simul omnia quae praecipit et nulla ex parte variari et tamen variis temporibus non omnia simul, sed propria distribuentem ac praecipientem. Et reprehendebam caecus pios patres non solum, sicut Deus iuberet atque ispiraret, utentes praesentibus verum quoque, sicut Deus revelaret, futura praenuntiantes.

Caput VIII

15. Numquid aliquando aut alicubi iniustum est diligere *Deum ex tot corde et ex tota anima et ex tota mente* et diligere *proximum tamquam se ipsum?* Itaque flagitia, quae sunt contra naturam, ubique ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quae si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu divina lege tenernetur, quae non sic fecit homines, ut hoc se uterentur modo. Violatur quippe ipsa societas, quae cum Deo nobis esse debet, cum eadem natura, cuius ille auctor est, libidinis peruersitate polluitur.

Quae autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate vitanda sunt, ut pactum inter se civitatis sut gentis consuetudine vel lege firmatum nulla civis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars universo suo non congruens. Cum autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, etsi numquam ibi factum est, faciendum est, et si omissum, instaurandum, et si institutum non erat, instituendum est.

Si enim regi licet in civitate, cui regnat, iubere aliquid, quod neque ante illum quisquam nec ipse umquam iusserat, et non contra societatem civitatis eius obtemperatur, immo contra societatem non obtemperatur – generale quippe pactum est societatis humanae oboedire regibus suis – quanto magis Deo regnatori universae creaturae suae ad ea quae iusserit sine dubitatione seruiendum est! Sicut enim in potestatibus societatis humanae maior potestas minori ad oboediendum praeponitur, ita Deus omnibus.

16. Item in facinoribus, ubi libido est nocendi sive per contumeliam sive per iniuriam et utrumque vel ulciscendi causa, sicut inimico

philosophiam et inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi et non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.

Et ego illo tempore, scis tu, lumen cordis mei, quoniam necdum mihi haec apostolica nota erant, hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quaemcumque esset sapientiam ut diligerem et quaererem et adsequerer et tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo et accendebar et ardebam, et hoc solum me in tanta flagrantia refrangebat, quod nomen Christi non erat tibi, quoniam hoc nomen *secundum misericordiam tuam,* Domine, hoc nomen saluatoris mei, fili tui, in ipso adhuc lacte matris tenerum cor meum pie biberat et alte retinebat, et quidquid sine hoc nomine fuisset quamvis litteratum et expolitum et veridicum, non me totum rapiebat.

Caput V

9. Itaque institui animum intendere in scripturas sanctas et videre, quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis neque nudatam pueris, sed incessu humilem, successu excelsam et velatam mysteriis, et non eram ego talis, ut intrare in eam possem aut inclinare ceruicem ad eius gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi, cum attendi ad illam scripturam, sed visa est mihi indigna, quam Tullianae dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum eius et acies mea non penetrabat interiora eius. Verum tamen illa erat, quae cresceret cum paruulis, sed ego dedignabar esse paruulus et turgidus fastu mihi grandis videbar.

Caput VI

10. Itaque incidi in homines superbe delirantes, carnales nimis et loquaces, in quorum ore laquei diaboli et viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui et Domini Iesu Christi et paracleti consolatoris nostri spiritus sancti. Haec nomina non recedebant de ore eorum, sed tenus sono et strepitu linguae; ceterum cor inane veri. Et dicebant: «veritas et veritas» et multum eam dicebant mihi, et nusquam erat in eis, sed falsa loquebantur non de te tantum, qui vere veritas es, sed etiam de istis elementis huius mundi, creatura tua, de quibus etiam vera dicentes philosophos transgredi debui prae amore tuo, mi pater summe bone, pulchritudo pulchrorum omnium.

O veritas, veritas, quam intime etiam tum medullae animi mei suspirabant tibi, cum te illi sonarent mihi frequenter et multipliciter voce sola et libris multis et ingentibus! Et illa erant fercula, in quibus mihi esurienti te inferebatur pro te sol et luna, pulchra opera tua, sed tamen opera

enim et haec ima delectationes, sed non sicut Deus meus, qui fecit omnia, *quia in ipso delectatur iustus, et ipse est deliciae rectorum corde.*

11. Cum itaque de facinore quaeritur, qua causa factum sit, credi non solet, nisi cum appetitus adipiscendi alicuius illorum bonorum, quae infima diximus, esse potuisse apparuerit aut metus amittendi. Pulchra sunt enim et decora, quamquam prae bonis superioribus et beatificis abiecta et iacentia. Homicidium fecit. Cur fecit? Adamavit eius coniugem aut praedium, aut voluit depraedari, unde uiveret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere aut laesus ulcisci se exarsit. Num homicidium sine causa faceret ipso homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam et de quo dictum est vaecordi et nimis crudeli homine, quod *gratuito potius malus atque crudelis erat*; praedicta est tamen causa: *ne per otium*, inquit, *torpesceret manus aut animus*. Quare id quoque? Cur ita? Ut scilicet illa exercitatione scelerum, capta urbe, honores, imperia, divitias adsequeretur et careret metu legum et difficultate rerum propter inopiam rei familiaris et conscientiam scelerum. Nec ipse igitur Catilina amavit facinora sua, sed utique aliud, cuius causa illa faciebat.

Caput VI

12. Quid ego miser in te amavi, o furtum meum, o facinus illud meum nocturnum sexti decimi anni aetatis meae? Non enim pulchrum eras, cum furtum esses. Aut vero aliquid es, ut loquar ad te? Pulchra erant poma illa, quae furati sumus, quoniam creatura tua erat, pulcherrime omnium, creator omnium, Deus bone, Deus summum bonum et bonum verum meum; pulchra erant illa poma, sed non ipsa concupivit anima mea miserabilis. Erat mihi enim meliorum copia, illa autem decerpsi, tantum ut furarer. Nam decerpta proieci epulatus inde solam iniquitatem, qua laetabar fruens. Nam et si quid illorum pomorum intravit in os meum, condimentum ibi facinus erat.

Et nunc, Domine Deus meus, quaero, quid me in furto delectaverit, et ecce species nulla est: non dico sicut in aequitate atque prudentia, sed neque sicut in mente hominis atque memoria et sensibus ut vegetante vita, neque sicut speciosa sunt sidera et decora locis suis et terra et mare plena fetibus, qui succedunt nascendo decedentibus; non saltem ut est quaedam defectiva species et umbratica vitiis fallentibus.

13. Nam et superbia celsitudinem imitatur, cum tu sis unus super omnia Deus excelsus. Et ambitio, quid nisi honores quaerit et gloriam, cum tu sis prae cunctis honorandus unus et gloriosus in aeternum? Et saevitia potestatum timeri vult: quis autem timendus nisi unus Deus, cuius potestati eripi aut subtrahi quid potest, quando aut ubi aut quo vel a quo potest? Et blanditiae lascivientium amari volunt: sed neque

ulciscendi libidine, sed cum dicitur: «Eamus, faciamus» et pudet non esse impudentem.

Caput X

18. Quis exaperit istam tortuosissimam et implicatissimam nodositatem? Foeda est; nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo, iustitia et innocentia, pulchra et decora honestis luminibus et insatiabili satietate. Quies est apud te valde et vita imperturbabilis. Qui intrat in te, *intrat in gaudium Domini sui* et non timebit et habebit se optime in optimo. Defluxi abs te ego et erravi, Deus meus, nimis devius ab stabilitate tua in adulescentia et factus sum mihi *regio egestatis*.

Liber tertius

Caput I

1. Veni Carthaginem, et circumstrepebat me undique sartago flagitiosorum amorum. Nondum amabam et amare amabam et secretiore indigentia oderam me minus indigentem. Quaerebam quid amarem, amans amarem, et oderam securitatem et viam sine muscipulis, quoniam famis mihi erat intus ab interiore cibo, te ipso, Deus meus, et ea fame non esuriebam, sed eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium, non quia plenus eis eram, sed quo inanior, fastidiosior. Et ideo non bene valebat anima mea et ulcerosa proiciebat se foras, miserabiliter scalpi avida contactu sensibilium. Sed si non haberent animam, non utique amarentur.

Amare et amari dulce mihi erat magis, si et amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiae coinquinabam sordibus concupiscentiae candoremque eius obnubilabam de tartaro libidinis, et tamen, foedus atque inhonestus, elegans et urbanus esse gestiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem, quo cupiebam capi. Deus meus, misericordia mea, quanto felle mihi suavitatem illam et quam bonus aspersisti, quia et amatus sum et perueni occulte ad vinculum fruendi et conligabar laetus aerumnosis nexibus, ut caederer virgis ferreis ardentibus zeli et suspicionum et timorum et irarum atque rixarum.

Caput II

2. Rapiebant me spectacula theatrica plena imaginibus miseriarum mearum et fomitibus ignis mei.

Quid est, quod ibi homo vult dolere cum spectat luctuosa et tragica, quae tamen pati ipse nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem spectator et dolor ipse est voluptas eius. Quid est nisi miserabilis insania? Nam eo magis eis movetur quisque, quo minus a talibus affectibus sanus est, quamquam, cum ipse patitur, miseria, cum aliis compatitur, misericordia dici solet. Sed qualis tandem misericordia in rebus fictis et scenicis? Non enim ad subveniendum provocatur auditor, sed tantum ad dolendum invitatur et auctori earum imaginum amplius favet, cum amplius dolet. Et si calamitates illae hominum vel antiquae vel falsae sic agantur, ut qui spectat non doleat, abscedit inde fastidiens et reprehendens; si autem doleat, manet intentus et gaudens.

blandius est aliquid tua caritate nec amatur quicquam salubrius quam illa prae cunctis formosa et luminosa veritas tua. Et curiositas affectare videtur studium scientiae, cum tu omnia summe noveris. Ignorantia quoque ipsa atque stultitia simplicitatis et innocentiae nomine tegitur, quia te simplicius quicquam non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? Et ignavia quasi quietem appetit: quae vero quies certa praeter Dominum? Luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari: tu es autem plenitudo et indeficiens copia incorruptibilis suavitatis. Effusio liberalitatis obtendit umbram: sed bonorum omnium largitor affluentissimus tu es. Avaritia multa possidere vult: et tu possides omnia. Invidentia de excellentia litigat: quid te excellentius? Ira vindictam quaerit: te iustius quis vindicat? Timor insolita et repentina exhorrescit rebus, quae amantur, adversantia, dum praecavet securitati: tibi enim quid insolitum? Quid repentinum? Aut quis a te separat quod diligis? Aut ubi nisi apud te firma securitas? Tristitia rebus amissis contabescit, quibus se oblectabat cupiditas, quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest.

14. Ita fornicatur anima, cum avertitur abs te et quaerit extra te ea quae pura et liquida non invenit, nisi cum redit ad te. Perverse te imitantur omnes, qui longe se a te faciunt et extollunt se adversum te. Sed etiam sic te imitando indicant creatorem te esse omnis naturae et ideo non esse, quo a te omni modo recedatur.

Quid ergo in illo furto ego dilexi et in quo Dominum meum vel vitiose atque perverse imitatus sum? An libvit facere contra legem saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret tenebrosa omnipotentiae similitudine? Ecce est ille *servus fugiens Dominum suum et consecutus umbram*. O putredo, o monstrum vitae et mortis profunditas! Potuitne libere quod non licebat, non ob aliud, nisi quia non licebat?

Caput VII

15. *Quid retribuam Domino*, quod recolit haec memoria mea et anima mea non metuit inde? Diligam te, Domine, et gratias agam et confitear nomini tuo; quoniam tanta dimisisti mihi mala et nefaria opera mea. Gratiae tua deputo et misericordiae tuae, quod peccata mea tamquam glaciem solvisti. Gratiae tuae deputo et quaecumque non feci mala: quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amavi?

Et omnia mihi dimissa esse fateor, et quae mea sponte feci mala et quae te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, ut minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata

conversis ad te? Qui enim vocatus a te secutus est vocem tuam et vitavit ea, quae me de me ipso recordantem et fatentem legit, non me derideat ab eo medico aegrum sanari, a quo sibi praestitum est, ut non aegrotaret, vel potius ut minus aegrotaret, et ideo te tantundem, immo vero amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Caput VIII

16. *Quem fructum habui* miser aliquando in his, quae nunc recolens erubesco, maxime in illo furto, in quo ipsum furtum amavi, nihil aliud, cum et ipsum ego miserior? Et tamen solus id non fecissem – sic recordor animum tunc meum – solus omnino id non fecissem. Ergo amavi ibi etiam consortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quam furtum amavi; immo vero nihil aliud, quia et illud nihil est.

Quid est re vera? Quis est, qui doceat me, nisi qui illuminat cor meum et discernit umbras eius? Quid est, quod mihi venit in mentem quaerere et discutere et considerare, quia si tunc amarem poma illa, quae furatus sum, et eis frui cuperem, possem etiam solus, si satis esset, committere illam iniquitatem, qua pervenirem ad voluptatem meam, nec confricatione consciorum animorum accenderem pruitum cupiditatis meae?

Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat consortium simul peccantium.

Caput IX

17. Quid erat ille affectus animi? Certe enim plane turpis erat nimis, et vae mihi erat, qui habebam illum. Sed tamen quid erat? *Delicta quis intellegit?*

Risus erat quasi titillato corde, quod fallebamus eos, qui haec a nobis fieri non putabant et uehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non faciebam solus? An quia etiam nemo facile solus ridet? Nemo quidem facile, sed tamen etiam solos et singulos homines, cum alius nemo praesens est, vincit risus aliquando, si aliquis nimie ridiculum vel sensibus ocurrit vel animo. At ego illud solus non facerem, non facerem omnino solus.

Ecce est coram te, Deus meus, viva recordatio animae meae. Solus non facerem furtum illud, in quo me non libebat id quod furabar, sed quia furabar: quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis, ex ludo et ioco nocendi aviditas et alieni damni appetitus nulla lucri mei, nulla

3. Lacrimae ergo amantur et dolores. Certe omnis homo gaudere vult. An cum miserum esse neminem libeat, libet tamen esse misericordem, quod quia non sine dolore est, hac una causa amantur dolores?

Et hoc de illa vena amicitiae est. Sed quo vadit? Quo fluit? Ut quid decurrit in torrentem picis bullientis, aestus immanes taetrarum libidinum, in quos ipsa mutatur et vertitur per nutum proprium de caelesti serenitate detorta atque deiecta?

Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed cave immunditiam, anima mea, sub tutore Deo meo, Deo patrum nostrorum et laudabili et superexaltato in omnia saecula, cave immunditiam.

Neque enim nunc non miseror, sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quamvis haec imaginarie gererent in ludo spectaculi, cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar; et utrumque delectabat tamen. Nunc vero magis miseror gaudentem in flagitio quam velut dura perpessum detrimento perniciosae voluptatis et amissione miserae felicitastis. Haec certe verior misericordia, sed non in ea delectat dolor. Nam etsi approbatur officio caritatis qui dolet miserum, mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. Si enim est malivola benivolentia, quod fieri non potest, potest et ille, qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros, ut misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu, Domine Deus, qui animas amas, longe alteque purius quam nos et incorruptibilius misereris, quod nullo dolore sauciaris. *Et ad haec quis idoneus?*

4. At ego tunc miser dolere amabam et quaerebam, ut esset quod dolerem, quando mihi in aerumna aliena et falsa et saltatoria ea magis placebat actio histrionis meque alliciebat vehementius, qua mihi lacrimae excutiebantur. Quid autem mirum, cum infelix pecus aberrans a grege tuo et impatiens custodiae tuae turpi scabie foedarer? Et inde erant dolorum amores, non quibus altius penetrarer – non enim amabam talia perpeti, qualia spectare – sed quibus auditis et fictis tamquam in superficie raderer: quos tamen quasi ungues scalpentium feruidus tumor et tabes et sanies horrida consequebatur.

Talis vita mea: numquid vita erat, Deus meus?

Caput III

5. Et circumvolabat super me fidelis a longe misericordia tua. In quantas iniquitates distabui et sacrilegam curiositatem secutus sum, ut deserentem te deduceret me ad ima infida et circumventoria obsequia daemoniorum, *quibus immolabam* facta mea mala, et in omnibus flagellabas me! Ausus sum etiam in celebritate sollemnitatum tuarum intra parietes ecclesiae tuae concupiscere et agere negotium procurandi

fructus mortis: unde me verberasti gravibus poenis, sed nil ad culpam meam, o tu praegrandis misericordia mea, Deus meus, refugium meum a terribilibus nocentibus, in quibus vagatus sum praefidenti collo ad longe recedendum a te, amans vias meas et non tuas, amans fugitivam libertatem.

6. Habebant et illa studia, quae honesta vocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis, hoc laudabilior, quo fraudulentior. Tanta est caecitas hominum de caecitate etiam gloriantium! Et maior iam eram in schola rhetoris et gaudebam superbe et tumebam typho, quamquam longe sedatior, Domine, tu scis, et remotus omnino ab eversionibus, quas faciebant eversores – hoc enim nomen scaevum et diabolicum velut insigne urbanitatis est – inter quos vivebam pudore impudenti, quia talis non eram: et cum eis eram et amictiis eorum delectabar aliquando, a quorum semper factis abhorrebam, hoc est ab eversionibus, quibus proterue insectabantur ignotorum verecundiam, quam proturbarent gratis illudendo atque inde pascendo malivolas laetitias suas. Nihil est illo actu similius actibus daemoniorum. Quid itaque verius quam eversores vocarentur, eversi plane prius ipsi atque perversi deridentibus et seducentibus fallacibus occulte spiritibus in eo ipso, quo alios irridere amant et fallere?

Caput IV

7. Inter hos ego imbecilla tunc aetate discebam libros eloquentiae, in qua eminere cupiebam fine damnabili et ventoso per gaudia vanitatis humanae, et usitato iam discendi ordine perueneram in librum cuiusdam Ciceronis, cuius linguam fere omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam et vocatur Hortensius.

Ille vero liber mutavit affectum meum et ad te ipsum, Domine, mutavit preces meas et vota ac desideria mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes et immortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili et surgere coeperam, ut ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerem annum aetatis undevicensimum iam defuncto patre ante biennium, non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat.

8. Quomodo ardebam, Deus meus, quomodo ardebam revolare a terrenis ad te, et nesciebam quid ageres mecum! *Apud te est enim sapientia.* Amor autem sapientiae nomen graecum habet philosophiam, quo me accendebant illae litterae. Sunt qui seducant per philosophiam magno et blando et honesto nomine colorantes et fucantes errores suos, et prope omnes, qui ex illis et supra temporibus tales erant, notantur in eo libro et demonstrantur, et manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui per seruum tuum bonum et pium: *Videte, ne quis vos decipiat per*

imperasse sciunt. Fiunt enim omnia a servientibus tibi vel ad exhibendum, quod ad praesens opus est, vel ad futura praenuntianda.

Caput X

18. Haec ego nesciens irridebam illos sanctos servos et prophetas tuos. Et quid agebam, cum irridebam eos, nisi ut irriderer abs te sensim atque paulatim perductus ad eas nugas, ut crederem ficum plorare, cum decerpitur, et matrem eius arborem lacrimis lacteis? Quam tamen ficum si comedisset aliquis «sanctus» alieno sane, non suo scelere decerptam, misceret visceribus et anhelaret de illa angelos, immo vero particulas Dei gemendo in oratione atque ructando: quae particulae summi et veri Dei ligatae fuissent in illo pomo, nisi «electi sancti» dente ac vente solverentur. Et credidi miser magis esse misericordiam praestandam fructibus terrae quam hominibus, propter quos nascerentur. Si quis enim esuriens peteret, qui manichaeus non esset, quasi capitali supplicio damnanda buccella videretur, si ei daretur.

Caput XI

19. *Et misisti manum tuum ex alto* et de hac profunda caligine eruisti animam meam, cum pro me fleret ad te mea mater, fidelis tua, amplius quam flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide et spiritu, quem habebat ex te, et exhaudisti eam, Domine. Exaudisti eam nec despexisti lacrimas eius, cum profluentes rigarent terram sub oculis eius in omni loco orationis eius: exaudisti eam.

Nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere mecum cederet et habere mecum eandem mensam in domo? Quod nolle coeperat aversans et detestans blasphemias erroris mei. Vidit enim se stantem in quadam regula lignea et venientem ad se iuvenem splendidum hilarem atque arridentem sibi, cum illa esset maerens et maerore confecta. Qui cum causas ab ea quaesisset maestitiae suae cotidianarumque lacrimarum docendi, ut adsolet, non discendi gratia, atque illa respondisset perditionem meam se plangere, iussisse illum, quo secura esset, atque admonuisse, ut attenderet et videret, ubi esset illa, ibi esse et me. Quod illa ubi attendit, vidit me iuxta se in eadem regula stantem.

Unde hoc, nisi quia erant aures tuae ad cor eius, o tu bone omnipotens, qui sic curas unumquemque nostrum, tamquam solus cures, et sic omnes, tamquam singulos?

20. Unde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum et ego ad id detrahere conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod

tamen, ei quoque servans tori fidem; in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter coniugalis placiti modum, quod foederatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis iam nata cogat se diligi.

3. Recolo etiam, cum mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem haruspicem, quid ei dare vellem mercedis, ut vincerem, me autem foeda illa sacramenta detestatum et abominatum respondisse, nec si corona illa esset immortaliter aurea, muscam pro victoria mea necari sinere. Necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animatia et illis honoribus inuitaturus mihi suffragatura daemonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua castitate repudiavi, *Deus cordis mei*. Non enim amare te noveram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non noveram. Talibus enim figmentis suspirans anima nonne *fornicatur abs te et fidit in falsis et pascit ventos*? Sed videlicet sacrificari pro me nollem daemonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. Quid est enim aliud *ventos pascere*, quam ipsos pascere, hoc est errando eis esse voluptati atque derisui?

Caput III

4. Ideoque illos planos, quos mathematicos vocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium et nullae preces ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur. Quod tamen christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat.

Bonum est enim confiteri tibi, Domine, et dicere: *miserere mei, cura animam meam, quoniam peccavi tibi*, neque ad licentiam, peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicae vocis: *ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat*.

Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: «De caelo tibi est inevitabilis causa peccandi» et «Venus hoc fecit aut Saturnus aut Mars», scilicet ut homo sine culpa sit, caro et sanguis et superba putredo, culpandus sit autem caeli ac siderum creator et ordinator. Et quis est hic nisi Deus noster, suavitas et origo iustitiae, qui reddes *unicuique secundum opera eius* et *cor contritum et humiliatum non spernis?*

5. Erat eo tempore vir sagax, medicinae artis peritissimus atque in ea nobilissimus, qui proconsul manu sua coronam illam agonisticam imposuerat non sano capiti meo, sed non ut medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui *resistis superbism humilibus autem das gratiam*. Numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi aut destitisti mederi animae meae?

Quia enim factus ei eram familior et eius sermonibus – erant enim sine verborum cultu vivacitate sententiarum iucundi et graves – assiduus

corporeis adstruebam. Et converti me ad animi naturam, et non me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos ipsa vis veri et avertebam palpitantem mentem ab incorporea re ad liniamenta et colores et tumentes magnitudines et, quia non poteram ea videre in animo, putabam me non posse videre animum meum. Et cum in virtute pacem amarem, in vitiositate autem odissem discordiam, in illa unitatem, in ista quandam divisionem notabam, inque illa unitate mens rationalis et natura veritatis ac summi boni mihi esse videbatur, in ista vero divisione irrationalis vitae nescio quam substantiam et naturam summi mali, quae non solum esset substantia, sed omnino vita esset et tamen abs te non esset, Deus meus, *ex quo sunt omnia*, miser opinabar.

Ex illam monadem appellabam tamquam sine ullo sexu mentem, hanc vero dyadem, iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens quid loquerer. Non enim noveram neque didiceram nec ullam substantiam malum esse nec ipsam mentem nostram summum atque incommutabile bonum.

25. Sicut enim facinora sunt, si vitiosus est ille animi motus, in quo est impetus, et se iactat insolenter ac turbide, et flagitia, si est immoderata illa animae affectio, qua carnales hauriuntur voluptates, ita errores et falsae opiniones vitam contaminant, si rationalis mens ipsa vitiosa est. Qualis in me tunc erat nesciente alio lumine illam illustrandam esse, ut sit particeps veritatis, quia non est ipsa natura veritatis, quoniam *tu illuminabis lucernam meam, Domine; Deus meus, illuminabis tenebras meas, et de plenitudine tua omnes nos accepimus*. Es enim *tu lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,* quia in te *non est transmutatio nec momenti obumbratio*.

26. Sed ego conabar ad te et repellebar abs te, ut saperem mortem, quoniam *superbis resistis*. Quid autem superbius, quam ut assererem mira dementia me id esse naturaliter, quod tu es? Cum enim ego essem mutabilis et eo mihi manifestum esset, quod utique ideo sapiens esse cupiebam, ut ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem quam me non hoc esse, quod tu es. Itaque repellebar, et resistebas ventosae cervici meae et imaginabar formas corporeas et caro carnem accusabam et *spiritus ambulans* nondum revertebar ad te et ambulando ambulabam in ea, quae non sunt neque in te neque in me neque in corpore neque mihi creabantur a veritate tua, sed a mea vanitate fingebantur ex corpore, et dicebam parvulis fidelibus tuis, civibus meis, a quibus nesciens exulabam, dicebam illis garrulus et ineptus: «Cur ergo errat anima, quam fecit Deus?» Et mihi nolebam dici: «Cur ergo errat Deus?» Et contendebam magis incommutabilem tuam substantiam coactam errare quam meam mutabilem sponte deviasse et poena errare confitebar.

27. Et eram aetate annorum fortasse viginti sex aut septem, cum illa volumina scripsi, volvens apud me corporalia figmenta obstrepentia cordis

Liber quintus

Caput I

1. Accipe sacrificium confessionum mearum de manu linguae meae, quam formasti et excitasti, ut *confiteatur nomini tuo*, et *sana omnia ossa mea*, et dicant: *Domine, quis similis tibi*? Neque enim docet te, quid in se agatur, qui tibi confitetur, quia oculum tuum non excludit cor clausum nec manum tuam repellit duritia hominum, sed solvis eam, cum voles, aut miserans aut vindicans, et *non est qui se abscondat a calore tuo*.

Sed te laudet anima mea, ut amet te, et confiteatur tibi miserationes tuas, ut laudet te. Non cessat nec tacet laudes tuas universa creatura tua nec spiritus omnis per os conversum ad te nec animalia nec corporalia per os consideratium ea, ut exsurgat in te a lassitudine anima nostra innitens eis, quae fecisti, et transiens ad te, qui fecisti haec mirabiliter: et ibi refectio et vera fortitudo.

Caput II

2. Eant et fugiant a te inquieti et iniqui. Et tu vides eos et distinguis umbras, et ecce pulchra sunt cum eis omnia et ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt tibi? Aut in quo imperium tuum dehonestaverunt a caelis usque in novissima iustum et integrum? Quo enim fugerunt, cum fugerent a facie tua? Aut ubi tu non invenis eos? Sed fugerunt, ut non viderent te videntem se atque excaecati in te offenderent – quia non deseris aliquid eorum, quae fecisti – in te offenderent iniusti et iuste vexarentur, subtrahentes se lenitati tuae et offendentes in rectitudinem tuam et cadentes in asperitatem tuam.

Videlicet nesciunt, quod ubique sis, quem nullus circumscribit locus, et solus es praesens etiam his, qui longe fiunt a te. Convertantur ergo et quaerant te, quia non, sicut ipsi deserverunt creatorem suum, ita tu deservisti creaturam tuam. Ipsi convertantur et quaerant te, et ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi et proicientium se in te et plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles: et tu facilis terges lacrimas eorum, et magis

eram, continuo sine aliqua haesitatione: «Non» inquit, «non enim mihi dictum est: «ubi ille, ibi et tu» sed: «ubi tu, ibi et ille».

Confiteor tibi, Domine, recordationem meam, quanto recolo, quod saepe non tacui, amplius me isto per matrem vigilantem responso tuo, quod tam vicina interpretationis falsitate turbata non est et tam cito vidit quod videndum fuit – quod ego certe, antequam dixisset, non videram – etiam tum fuisse commotum quam ipso somnio, quo feminae piae gaudium tanto post futurum ad consolationem tunc praesentis sollicitudinis tanto ante praedictum est.

Nam novem ferme anni secuti sunt, quibus ego in illo *limo profundi* ac tenebris falsitatis, cum saepe surgere conarer et gravius allidere, volutatus sum, cum tamen illa vidua casta, pia et sobria, quales amas, iam quidem spe alacrior, sed fletu et gemitu non segnior, non desineret horis omnibus orationum suarum de me plangere ad te, et intrabant *in conspectu tuum preces eius*, et me tamen dimittebas adhuc volvi et involvi illa caligine.

Caput XII

21. Et dedisti alterum responsum interim, quod recolo. Nam et multa praetereo, propter quod propero ad ea quae me magis urguent confiteri tibi, et multa non memini.

Dedisti ergo alterum per sacerdotem tuum, quendam episcopum nutritum in ecclesia et exercitatum in libris tuis. Quem cum illa femina rogasset, ut dignaretur mecum colloqui et refellere errores meos et dedocere me mala ac docere bona – faciebat enim hoc, quos forte idoneos invenisset – noluit ille, prudenter sane, quantum sensi postea. Respondit enim me adhuc esse indocilem, eo quod inflatus essem novitate haeresis illius et nonnullis quaestiunculis iam multos imperitos exagitassem, sicut illa indicaverat ei. «Sed» inquit, «sine illum ibi. Tantum roga pro eo Dominum: ipse legendo reperiet, quis ille sit error et quanta impietas.» Simul etiam narravit se quoque parvulum a seducta matre sua datum fuisse manichaeis, et omnes paene non legisse tantum verum etiam scriptitasse libros eorum sibique apparuisse nullo contra disputante et convincente, quam esset illa secta fugienda: itaque fugisse.

Quae cum ille dixisset atque illa nollet adquiescere, sed instaret magis deprecando et ubertim flendo, ut me videret et mecum dissereret, ille iam substomachans taedio: «Vade», inquit, «a me; ita vivas, fieri non potest, ut filius istarum lacrimarum pereat.»

Quod illa ita se accepisse inter colloquia sua mecum saepe recordabatur, ac si de caelo sonuisset.

numeris sine magna difficultate nullo hominum tradente intellexi, *scis tu*, Domine Deus meus, quia et celeritas intellegendi et dispiciendi acumen donum tuum est. Sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad usum, sed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem substantiae meae sategi habere in potestate et *fortitudinem meam non ad te custodiebam,* sed *profectus sum abs te in longinquam regionem*, ut eam dissiparem in meretrices cupiditates. Nam quid mihi proderat bona res non utenti bene? Non enim sentiebam illas artes etiam ab studiosis et ingeniosis difficillime intellegi, nisi cum eis eadem conabar exponere et erat ille excellentissimus in eis, qui me exponentem non tardius sequeretur.

31. Sed quid mihi hoc proderat putanti, quod tu, Domine Deus veritas, corpus esses lucidum et immensum et ego frustum de illo corpore? Nimia perversitas! Sed sic eram nec erubesco, Deus meus, confiteri tibi in me misericordias tuas et invocare te, qui non erubui tunc profiteri hominibus blasphemias meas et latrare adversum te. Quid ergo tunc mihi proderat ingenium per illas doctrinas agile et nullo adminiculo humani magisterii tot nodosissimi libri enodati, cum deformiter et sacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tantum oberat paruulis tuis longe tardius ingenium, cum a te longe non recederent, ut in nido ecclesiae tuae tuti plumescerent et alas caritatis alimento sanae nutrirent?

O, Domine Deus noster*, in velamento alarum tuarum* speremus, et protege nos et porta nos. Tu portabis, tu portabis et parvulos et *usque ad canos* tu portabis, quoniam firmitas nostra quando tu es, tunc est firmitas, cum autem nostra est, infirmitas est. Vivit apud te semper bonum nostrum, et quia inde aversi sumus, perversi sumus. Revertamur iam, Domine, ut non evertamur, quia vivit apud te sine ullo defectu bonum nostrum, quod tu ipse es, et non timemus, ne non sit quo redeamus, quia nos inde ruimus; nobis autem absentibus non ruit domus nostra, aeternitatis tua.

mei auribus, quas intendebam, dulcis veritas, in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulchro et apto et stare cupiens *et audire te et gaudio gaudere propter vocem sponsi,* et non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras et pondere superbiae meae in ima decidebam. Non enim dabas *auditui meo gaudium et laetitiam,* aut *exultabant ossa, quae humiliata* non erant.

Caput XVI

28. Et quid mihi proderat, quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quaedam, quas appellant decem categorias - quarum nomine, cum eas rhetor Carthaginiensis, magister meum, buccis typho crepantibus commemoraret et alii qui docti habebantur, tamquam in nescio quid magnum et divinum suspensus inhiabam – legi eas solus et intellexi? Quas cum contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis non loquentibus tantum, sed multa in pulvere depingentibus intellexisse, nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quam ego solus apud me ipsum legens cognoveram.

Et satis aperte mihi videbantur loquentes de substantiis, sicut est homo, et quae in illis essent, sicuti est figura hominis, qualis sit et statura, quot pedum sit, et cognatio, cuius frater sit, aut ubi sit constitutus aut quando natus, aut stet an sedeat aut calciatus vel armatus sit aut aliquid faciat aut patiatur aliquid, et quaecumque in his novem generibus, quorum exempli gratia quaedam posui, vel in ipso substantiae genere innumerabilia reperiuntur.

29. Quid hoc mihi proderat, quando et oberat, cum etiam te, Deus meus, mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem praedicamentis putans quidquid esset omnino comprehensum, sic intellegere conarer, quasi et tu subiectus esses magnitudini tuae aut pulchritudini, ut illa essent in te quasi in subiecto sicut in corpore, cum tua magnitudo et tua pulchritudo tu ipse sis, corpus autem non eo sit magnum et pulchrum, quo corpus est, quia etsi minus magnum et minus pulchrum esset, nihilominus corpus esset? Falsitas enim erat, quam de te cogitabam, non veritas, et figmenta miseriae meae, non firmamenta beatitudinis tuae. Iusseras enim, et ita fiebat in me, ut terra, *spinas et tribulos* pareret mihi et cum labore pervenirem ad panem meum.

30. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium, quas liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupiditatum servus per me ipsum legi et intellexi, quoscumque legere potui ? Et gaudebam in eis et nesciebam, unde esset quidquid ibi verum et certum esset. Dorsum enim habebat ad lumen et ad ea, quae illuminatur, faciem: unde ipsa facies mea, qua illuminata cernebam, non illuminabatur. Quidquid de arte loquendi et disserendi, quidquid de dimensionibus figurarum et de musicis et de

Liber quartus

Caput 1

1. Per idem tempus annorum novem, ab undevicesimo anno aetatis meae usque ad duodetricensimum, seducebamur et seducebamus falsi atque fallentes in variis cupiditatibus et palam per doctrinas quad liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani, hac popularis gloriae sectantes inanitatem usque ad theatricos plausus et contentiosa carmina et agonem coronarum faenearum et spectaculorum nugas et intemperantiam libidinum, illac autem purgari nos ab istis sordibus expetentes, cum eis, qui appellarentur electi et sancti, afferemus escas, de quibus nobis in officina aqualiculi sui fabricarent angelos et deos, per quos liberaremur. Et sectabar ista atque faciebam cum amicis meis per me ac mecum deceptis.

Irrideant me arrogantes et nondum salubriter prostrati et elisi a te, Deus meus, ego tamen confitear tibi dedecora mea *in laude tua*. Sine me, obsecro, et da mihi circuire praesenti memoria praeteritos circuitus erroris mei et immolare tibi *hostiam iubilationis*.

Quid enim sum ego mihi sine te nisi dux in praeceps? Aut quid sum, cum mihi bene est, nisi sugens lac tuum aut furens te cibo, qui non corrumpitur? Et quis homo est quilibet homo, cum sit homo? Sed irrideant nos fortes et potentes, nos autem infirmi et inopes confiteamur tibi.

Caput II

2. Docebam in illis annis artem rhetoricam et victoriosam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen, Domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni, et eos sine dolo docebam dolos, non quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquando pro capite nocentis. Et, Deus, vidisti de longinquo lapsantem in lubrico et in multo fumo scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magistro diligentibus vanitatem et querentibus mendacium, socium eorum.

In illis annis unam habebam non eo quod legitimum vocatur coniugo cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiae, sed unam

et fixus inhaerebam, ubi congnovit ex colloquio meo libris genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abicerem neque curam et operam rebus utilibus necessarium illi vanitati frustra impenderem, dicens ita se illa didicisse, ut eius professionem primis annis aetatis suae deferre voluisset, qua vitam degeret, et si Hippocraten intellexisset, et illas utique litteras potuisse intellegere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperiset et nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quaerere. «At tu» inquit «quo te in hominibus sustentas, rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris. Quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tam perfecte discere elaboravi, quam ex ea sola vivere volui.» A quo ego cum quaesissem, quae causa ergo faceret, ut multa inde vera pronuntiarentur, respondit ille, ut potuit, vim sortis hoc facere in rerum natura usquequaque diffusam. Si enim de paginis poetae cuiuspiam longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis consulit, mirabiliter consonus negotio saepe versus exiret, mirandum non esse dicebat, si ex anima humana superiore aliquo instinctu nesciente, quid in se fieret, non arte, sed sorte sonaret aliquid, quod interrogantis rebus factisque concineret.

6. Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi, et quid ipse postea per me ipsum quaererem, in memoria mea deliniasti. Tunc autem nec ipse nec carissimus meus Nebridius, adulescens valde bonus et valde castus, irridens totum illud divinationis genus, persuadere mihi potuerunt, ut haec abicerem, quoniam me amplius ipsorum auctorum movebat auctoritas et nullum certum quale quaerebam documentum adhuc inveneram, quo mihi sine ambiguiate appareret, quae ab eis consultis vera dicerentur, forte vel sorte, non arte inspectorum siderum dici.

CAPUT IV

7. In illis annis, quo primum tempore in municipio, quo natus sum, docere coeperam, comparaveram amicum societate studiorum nimis carum, coaevum mihi et conflorentem flore adulescentiae. Mecum puer creverat et pariter in scholam ieramus pariterque luseramus. Sed nondum erat sic amicus, quamquam ne tunc quidem sic, uti est vera amicitia, quia non est vera, nisi cum eam tu agglutinas inter haerentes tibi caritate diffusa *in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Sed tamen dulcis erat nimis, cocta fervore parilium studiorum.

Nam et a fide vera, quam non germanitus et penitus adulescens tenebat deflexeram eum in superstitiosas fabellas et perniciosas, propter quas me plangebat mater. Mecum iam errabat in animo ille homo, et non

Non in amoenis nemoribus, non in ludis atque cantibus nec in suave olentibus locis nec in conviviis apparatis nec in voluptate cubilis et lecti, non denique in libris atque carminibus adquiescebat. Horrebant omnia et ipsa lux, et quidquid non erat quod ille erat, improbum et taediosum erat praeter gemitum et lacrimas: nam in eis solis aliquantula requies. Ubi autem inde auferebatur anima mea, onerebat me grandis sarcina miseriae.

Ad te, Domine, levanda erat et curanda, sciebam, sed nec volebam nec valebam, eo magis, quod mihi non eras aliquid solidum et firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma et error meus erat deus meus. Si conabar eam ibi ponere, ut requiesceret, per inane lebebatur et iterum ruebat super me, et ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec esse possem nec inde recedere. Quo enim cor meum fugeret a corde meo? Quo a me ipso fugerem? Quo non me sequerer?

Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quaerebant oculi mei, ubi videre non solebant, atque a Thagastensi oppido veni Carthaginem.

CAPUT VIII

13. Non vacant tempora nec otiose volvuntur per sensus nostros: faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant et praeteriebant de die in diem et veniendo et praetereundo inserebant mihi spes alias et alias memorias et paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille; sed succedebant non quidem dolores alii, causae tamen aliorum dolorum. Nam unde me facillime et in intima dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in harenam animam meam diligendo moriturum ac si non moriturum?

Maxime quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum solacia, cum quibus amabam quod pro te amabam, et hoc erat ingens fabula et longum mendacium, cuius adulterina confricatione corrumpebatur mens nostra *pruriens in auribus*. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant, quae in eis amplius capiebant animum, colloqui et corridere et vicissim benivole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari et simul honestari, dissentire interdum sine odio tamquam ipse homo secum atque ipsa rarissima dissensione condire consensiones plurimas, docere aliquid invicem aut discere ab invicem, desiderare absentes cum molestia, suscipere venientes cum laetitia: his atque huius modi signis a corde amantium et redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos et mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos et ex pluribus unum facere.

CAPUT IX

14. Hoc est, quod diligitur in amicis et sic diligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non amaverit redamantem aut si amantem non redamaverit, nihil quaerens ex eius corpore praeter indicia benivolentiae. Hinc ille luctus, si quis moriatur, et tenebrae dolorum et versa dulcedine in amaritudinem cor madidum et ex amissa vita morientium mors viventium.

Beatus qui amat te et amicum in te et inimicum propter te. Solus enim nullum carum amittit, cui omnes in illo cari sunt, qui non amittitur. Et quis est iste nisi Deus noster, Deus, qui *fecit caelum et terram* et implet ea, quia implendo ea fecit ea? Te nemo amittit, nisi qui dimittit, et quia dimittit, quo it aut quo fugit nisi a te placido ad te iratum? Nam ubi non invenit legem tuam in poena sua? *Et lex tua veritas et veritas tu*.

CAPUT X

15. Deus virtutum, *converte nos et ostende faciem tuam, et salvi erimus*. Nam quoquoversum se verterit anima hominis, ad dolores figitur alibi praeterquam in te, tametsi figitur in pulchris extra te et extra se. Quae tamen nulla essent, nisi essent abs te. Quae oriuntur et occidunt et oriendo quasi esse incipiunt et crescunt, ut perficiantur, et perfecta senescunt et intereunt: et non omnia senescunt et omnia intereunt. Ergo cum oriuntur et tendunt esse, quo magis celeriter crescunt, ut sint, eo magis festinant, ut non sint. Sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quae non sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cuius partes sunt. Ecce sic peragitur et sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud.

Laudet te ex illis anima mea, Deus, creator omnium, sed non in eis infigatur glutine amoris per sensus corporis. Eunt enim quo ibant, ut non sint, et conscindunt eam desideriis pestilentiosis, quoniam ipsa esse vult et requiescere amat in eis, quae amat. In illis autem non est ubi, quia non stant: fugiunt, et quis ea sequitur sensu carnis? Aut quis ea comprehendit, vel cum praesto sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est: ipse est modus eius. Sufficit ad aliud, ad quod factus est, ad illud autem non sufficit, ut teneat transcurrentia ab initio debito usque ad finem debitum. In verbo enim tuo, per quod creantur, ibi audiunt: «Hinc et huc usque.»

CAPUT XI

16. Noli esse vana, anima mea, et obsurdescere in aure cordis tumultu vanitatis tuae. Audi et tu: verbum ipsum clamat, ut redeas, et

Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris praedicari creditur, id est cum amans eum laudat.

22. Sic enim tunc amabam homines ex hominum iudicio; non enim ex tuo, Deus meus, in quo nemo fallitur.

Sed tamen cur non sicut auriga nobilis, sicut venator studiis popularibus diffamatus, sed longe aliter et graviter et ita, quemadmodum et me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari et amari me ut histriones, quamquam eos et ipse laudarem et amarem, sed eligens latere quam ita notus esse et vel haberi odio quam sic amari. Ubi distribuuntur ista pondera variorum et diversorum amorum in anima una? Quid est, quod amo in alio, quod rursus nisi odissem, non a me detestarer et repellerem, cum sit uterque nostrum homo? Non enim sicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc esse, etiamsi posset, hoc et de histrione dicendum est, qui naturae nostrae socius est. Ergone amo in homine quod odi esse, cum sim homo? Grande profundum est ipse homo, cuius etiam capillos tu, Domine, *numeratos habes* et non minuutur in te: et tamen capilli eius magis numerabiles quam affectus eius et motus cordis eius.

23. At ille rhetor ex eo erat genere, quem sic amabam, ut esse me vellem talem; et errabam typho et circumferebar *omni vento* et nimis occulte gubernabar abs te. Et unde scio et unde certus confiteor tibi, quod illum in amore laudantium magis amaveram quam in rebus ipsis, de quibus laudabatur? Quia si non laudatum vituperarent eum idem ipsi et vituperando atque spernendo ea ipsa narrarent, non accenderer in eo et non excitarer, et certe res non aliae forent nec homo ipse alius, sed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce ubi iacet anima infirma nondum haerens soliditati veritatis. Sicut aurae linguarum flaverint a pectoribus opinantium, ita fertur et vertitur, torquetur ac retorquetur, et obnubilatur ei lumen et non cernitur veritas. Et ecce est ante nos.

Et magnum quiddam mihi erat, si sermo meus et studia mea ille viro innotescerent: quae si probaret, flagrarem magis; si autem improbaret, sauciaretur cor vanum et inane soliditatis tuae. Et tamen pulchrum illud atque aptum, unde ad eum scripseram, libenter animo versabam ob os contemplationis meae et nullo collaudatore mirabar.

CAPUT XV

24. Sed tantae rei cardinem in arte tua nondum videbam, omnipotens, *qui facis mirabilia solus*, et ibat animus meus per formas corporeas et pulchrum, quod per se ipsum, aptum autem, quod ad aliquid accommodatum deceret, definiebam et distinguebam et exemplis

poterat anima mea sine illo. Et ecce tu imminens dorso fugitivorum tuorum, *Deus ultionum* et fons misericordiarum simul, qui convertis nos ad te miris modis, ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix explevisset annum in amicitia mea, suavi mihi super omnes suavitates illius vitae meae.

8. Quis laudes tuas enumerat unus in se uno, quas expertus est? Quid tunc fecisti, Deus meus, et quam investigabilis abyssus iudiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine sensu in sudore laetali et, cum desperaretur, baptizatus est nesciens me non curante et praesumente id retinere potius animam eius quod a me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat. Nam recreatus est et salvus factus, statimque, ut primo cum eo loqui potui – potui autem mox, ut ille potuit, quando non discedebam et nimis pendebamus ex invicem – temptavi apud illum irridere, tamquam et illo irrisuro mecum baptismum, quem acceperat mente atque sensu absentissimus. Sed tamen iam se accepisse didicerat. At ille ita me exhorruit ut inimicum admonuitque mirabili et repentina libertate, ut, si amicus esse vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefactus atque turbatus distuli omnes motus meos, ut conualesceret prius essetque idoneus viribus valetudinis, cum quo agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiae meae, ut apud te servaretur consolationi meae: post paucos dies me absente repetitur febribus et defungitur.

9. Quo *dolore contenebratum est cor meum*, et quidquid aspiciebam mors erat. Et erat mihi patria supplicium et paterna domus mira infelicitas, et quidquid cum illo communicaveram, sine illo in cruciatum immanem verterat. Expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur; et oderam omnia, quod non haberent eum, nec mihi iam dicere poterant: «Ecce veniet», sicut cum viveret, quando absens erat. Factus eram ipse mihi magna quaestio et interrogabam animam meam, quare tristis esset et quare conturbaret me valde, et nihil noverat respondere mihi. Et si dicebam: *Spera in Deum*, iuste non obtemperabat, quia verior erat et melior homo, quem carissimum amiserat, quam phantasma, in quod sperare iubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi et successerat amico meo *in deliciis* animi mei.

Caput V

10. Et nunc, Domine, iam illa transierunt, et tempore lenitum est vulnus meum. Possumne audire abs te, qui veritas es, et admovere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi, cur fletus dulcis sit miseris? An tu, quamvis ubique adsis, longe abiecisti a te miseriam nostram, et tu in te manes, nos autem in experimentis volvimur? Et tamen nisi ad aures tuas

ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. Unde igitur suavis fructus de amaritudine vitae carpitur gemere et flere et suspirare et conqueri? An hoc ibi dulce est, quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent . Num in dolore amissae rei et luctu, quo tunc operiebar? Neque enim sperabam revivescere illum aut hoc petebam lacrimis, sed tantum dolebam et flebam. Miser enim eram et amiseram gaudium meum. An et fletus res amara est et prae fastidio rerum, quibus prius fruebamur, et tunc, dum ab eis abhorremus, delectat?

Caput VI

11. Quid autem ista loquor? Non enim tempus quaerendi nunc est, sed confitendi tibi. Miser eram, et miser est omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium et dilaniatur, cum eas amittit, et tunc sentit miseriam, qua miser est et antequam amittat eas. Sic ego eram illo tempore et flebam amarissime et requiescebam *in amaritudine*. Ita miser eram et habebam cariorem illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamvis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quam illum et nescio an vellem vel pro illo, sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem simul mori, quia morte peius eis erat non simul vivere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat et taedium vivendi erat in me gravissimum et moriendi metus. Credo, quo magis illum amabam, hoc magis mortem, quae mihi eum abstulerat, tamquam atrocissimam inimicam oderam et timebam et eam repente consumptuarum omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini.

Ecce cor meum, Deus meus, ecce intus; vide, quia memini, spes mea, qui me mundas a talium affectionum immunditia, dirigens oculos meos ad te et *evellens de laqueo pedes meos*. Mirabar enim ceteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, et me magis, quia ille alter eram, vivere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo: «dimidium animae suae». Nam ego sensi animam meam et animam illius unam fuisse animam in duobos corporibus, et mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere, et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.

Caput VII

12. O, dementiam nescientem diligere homines humaniter! O, stultum hominem immoderate humana patientem! Quod ego tunc eram. Itaque aestuabam, suspirabam, flebam, turbabar, nec requies erat nec consilium. Portabam enim concisam et cruentam animam meam impatientem portari a me, et ubi eam ponerem non inveniebam.

ibi est locus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor, si ipse non deserat. Ecce illa discedunt, ut alia succedant et omnibus suis partibus constet infima universitas. «Numquid ego aliquo discedo?» ait verbum Dei. Ibi fige mansionem tuam, ibi commenda quiquid inde habes, anima mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati commenda tibi est a veritate, et non perdes aliquid, et reflorescent putria tua et sanabuntur omnes languores tui et fluxa tua reformabuntur et renovabuntur et constringetur ad te et non te deponent, quo descendunt, sed stabunt tecum et permanebunt *ad semper stantem ac permanenter* Deum.

17. Ut quid perversa sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conversam. Quidquid per illam sentis in parte est et ignoras totum, cuius hae partes sunt, et delectant te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuae ac non et ipse in parte universi accepisset pro tua poena iustum modum, velles, ut transiret quidquid existit in praesentia, ut magis tibi omnia placerent. Nam et quod loquimur, per eundem sensum carnis audis et non vis utique stare syllabas, sed transvolare, ut aliae veniant et totum audias. Ita semper omnia, quibus unum aliquid constat, et non sunt omnia simul ea, quibus constat: plus delectant omnia quam singula, si possint sentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit omnia, et ipse est Deus noster, et non discedit, quia nec succeditur ei.

Caput XII

18. Si placent corpora, Deum ex illis lauda et in artificem eorum retorque amorem, ne in his, quae tibi placent, tu displiceas. Si placent animae, in Deo amentur, quia et ipsae mutabiles sunt et in illo fixae stabiliuntur: alioquin irent et perirent. In illo ergo amentur, et rape ad eum tecum quas potes et dic eis: «Hunc amemus: ipse fecit haec et non est longe. Non enim fecit atque abiit, sed ex illo in illo sunt. Ecce ubi est, ubi sapit veritas? Intimus cordi est, sed cor erravit ab eo. *Redite, praevaricatores, ad cor* et inhaerete illi, qui fecit vos. State cum eo et stabitis, requiescite in eo et quieti eritis. Quo itis in aspera? Quo itis? Bonum, quod amatis, ab illo est: sed quantum est ad illum, bonum est et suave; sed amarum erit iuste, quia iniuste amatur deserto illo quidquid ab illo est. Quo vobis adhuc et adhuc ambulare *vias difficiles* et laboriosas? Non est requies, ubi quaeritis eam. Quaerite quod quaeritis, sed ibi non est, ubi quaeritis. Beatam vitam quaeritis in regione mortis: non est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita?

19. Et *descendit huc ipsa vita nostra* et tulit mortem nostram et occidit eam de abundantia vitae suae et tonuit clamans, ut redeamus hinc ad eum in illud secretum, unde processit ad nos in ipsum primum virginalem uterum, ubi ei nupsit humana creatura, caro mortalis, ne

semper mortalis; et inde *velut sponsus procedens de thalamo suo exultavit ut gigans ad currendam viam*. Non enim tardavit, sed cucurrit clamans dictis, factis, morte, vita, descensu, ascensu, clamans, ut redeamus ad eum. Et discessit ab oculis, ut redeamus *ad cor* et inveniamus eum. Abscessit enim *et ecce hic est*. Noluit nobiscum diu esse et non reliquit nos. Illuc enim abscessit, unde numquam recessit, *quia mundus per eum factus est,* et in hunc mundo erat *et venit in hunc mundum peccatores saluos facere*. Cui confitetur anima mea, et sanat eam, quoniam peccavit illi. *Fili hominum, quo usque graves corde?* Numquid et post descensum vitae non vultis ascendere et vivere? Sed quo ascenditis, quando in alto estis *et posuistis in caelo* os vestrum? Descendite, ut ascendatis et ascendatis ad Deum. Cecidistis enim ascendendo contra Deum.»

Dic eis ista, ut plorent in convalle plorationis, et sic eos rape tecum ad Deum, quia de spiritu eius haec dicis eis, si dicis ardens igne caritatis.

Caput XIII

20. Haec tunc non noveram et amabam pulchra inferiora et ibam in profundum et dicebam amicis meis: «Num amamus aliquid nisi pulchrum? Quid est ergo pulchrum? Et quid est pulchritudo? Quid est quod nos allicit et conciliat rebus, quas amamus? Nisi enim esset in eis decus et species, nullo modo nos ad se moverent.» Et animadvertebam et videbam in ipsis corporibus aliud esse quasi totum et ideo pulchrum, aliud autem, quod ideo deceret, quoniam apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad universum suum aut cacialmentum ad pedem et similia. Et ista consideratio scaturrit in animo meo ex intimo corde meo, et scripsi libros «De pulchro et apto», puto, duos aut tres; tu scis, Deus: nam excidit mihi. Non enim habemus eos, sed aberaverunt a nobis nescio quomodo.

Caput XIV

21. Quid est autem, quod me movit, Domine Deus meus, ut ad Hierium, Romanae urbis oratorem, scriberem illos libros? Quem non noveram facie, sed amaveram hominem ex doctrinae fama, quae illi clara erat, et quaedam verba eius audieram, et placuerant mihi. Sed magis, quia placebat aliis et eum efferebant laudibus stupentes, quod ex homine Syro, docto prius graecae facundiae, post in latina etiam dictor mirabilis extitisset et esset scientissimus rerum ad studium sapientiae pertinentium, mihi placebat.

Laudatur homo et amatur absens. Utrumnam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Absit; sed ex amante alio accenditur alius.

Caput IV

5. Cum ergo nescirem, quomodo haec subsisteret imago tua, pulsans proponerem, quomodo credendum esset, non insultans opponerem, quasi ita creditum esset. Tanto igitur acrior cura rodebat intima mea, quid certi retinerem, quanto me magis pudebat tam diu illusum et deceptum promissione certorum puerili errore et animositate tam multa incerta quasi certa garrisse. Quod enim falsa essent, postea mihi claruit. Certum tamen erat, quod incerta essent et a me aliquando pro certis habita fuissent, cum catholicam tuam caecis contentionibus accusarem, etsi nondum compertam vera docentem, non tamen ea docentem, quae graviter accusabam. Itaque confundebar et convertebar et gaudebam, Deus meus, quod ecclesia unica corpus unici tui, in qua mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas neque hoc haberet in doctrina sua sana, quod te creatorem omnium in spatium loci quamvis summum et amplum, tamen undique terminatum membrorum humanorum figura contruderet.

6. Gaudebam etiam, quod vetera scripta legis et prophetarum iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda, cum arguebam tamquam ita sentientes sanctos tuos; verum autem non ita sentiebant. Et tamquam regulam diligentissime commendaret, saepe in popularibus sermonibus suis dicentem Ambrosium laetus audiebam: *littera occidit, spiritus autem vivificat*, cum ea, quae ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamento spiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamvis ea diceret, quae utrum vera essent adhuc ignorarem. Tenebam cor meum ab omni adsensione timens praecipitium et suspendio magis necabar. Volebam enim eorum quae non viderem ita me certum fieri, ut certus essem, quod septem et tria decem sint. Neque enim tam insanus eram, ut ne hoc quidem putarem posse comprehendi, sed sicut hoc, ita cetera cupiebam sive corporalia, quae coram sensibus meis non adessent, sive spiritalia, de quibus cogitare nisi corporaliter nesciebam.

Et sanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meae dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam semper manentem et ex nullo deficientem; sed, sicut evenire assolet, ut malum medicum expertus etiam bono timeat se committere, ita erat valetudo animae meae, quae utique nisi credendo sanari non poterat et, ne falsa crederet, curari recusabat, resistens manibus tuis, qui medicamenta fidei confecisti et sparsisti super morbos orbis terrarum et tantam illis auctoritatem tribuisti.

Caput V

7. Ex hoc tamen quoque iam praeponens doctrinam catholicam modestius ibi minimeque fallaciter sentiebam iuberi, ut crederetur quod

plorant et gaudent in fletibus, quoniam tu, Domine, non aliquis homo, caro et, sed tu, Domine, qui fecisti, reficis et consolaris eos.

Et ubi ego eram, quando te quaerebam? Et tu eras ante me, ego autem te a me discesseram nec me inveniebam: quanto minus te!

Caput III

3. Proloquar in conspectu Dei mei annum illum undetricesimum aetatis meae.

Iam venerat Carthaginem quidam manichaeorum episcopus, Faustus nomine, magnus *laqueus diaboli*, et multi implicabantur in eo per illecebram suaviloquentiae . Quam ego iam tametsi laudabam, discernebam tamen a veritate rerum, quarum discendarum avidus eram, nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi scientiae comedendum apponeret nominatus apud eos ille Faustus intuebar. Fama enim de illo praelocuta mihi erat, quod esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus et adprime disciplinis liberalibus eruditus.

Et quoniam multa philosophorum legeram memoriaeque mandata retinebam, ex eis quaedam comparabam illis manichaeorum longis fabulis, et mihi probabiliora ista videbantur, quae dixerunt illi, qui *tantum potuerunt valere, ut possent aestimare saeculum*, quamquam *eius Dominum minime invenerint*. Quoniam *magnus es, Domine, et humilia respicis, excelsa autem a longe cognoscis* nec propinquas nisi *obtritis corde*. Nec inveniris a superbis, nec si illi curiosa peritia numerent stellas et harenam et dimetiantur sidereas plagas et vestigent vias astrorum.

4. Mente sua quaerunt ista et ingenio, quod tu dedisti eis, et multa invenerunt et praenuntiaverunt ante multos annos, defectus luminarium solis et lunae, quo die, qua hora, quanta ex parte futuri essent, et non eos fefellit, numerus, et ita factum est, ut praenuntiaverunt. Et scripserunt regulas indagatas, et leguntur hodie atque ex eis praenuntiatur, quo anno et quo mense anni et quo die mensis et qua hora diei parte luminis sui defectura sit luna vel sol: et ita fiet, ut praenuntiatur.

Et mirantur haec homines et stupent qui nesciunt ea, et exultant atque extolluntur qui sciunt, et per impiam superbiam recedentes et deficientes a lumine tuo tanto ante solis defectum futurum praevident et in praesentia suum non vident – non enim religiose quaerunt, unde habeant ingenium, quo ista quaerunt – et invenientes, quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se, ut serues quod fecisti eos, non ipsi dant tibi se, ut serves quod fecisti, et quales se ipsi fecerant occidunt se tibi et trucidant exaltationes suas sicut *volatilia* et curiositates suas sicut *pisces maris*, quibus *perambulant* secretas *semitas* abyssi, et luxurias suas sicut *pecora*

Caput VI

10. Et per annos ferme ipsos nevem, quibus eos animo vagabundus audivi, nimis extento desiderio venturum expectabam istum Faustum. Ceteri enim eorum, in quos forte incurrisem, qui talium rerum questionibus a me obiectis deficiebant, illum mihi promittebant, cuius adventu collatoque colloquio facillime mihi haec et si qua forte maiora quaererem enodatissime expedirentur.

Ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum et iucundum verbis et ea ipsa, quae illi solent dicere, multo suavius garrientem. Sed quid ad meam sitim pretiosorum poculorum decentissimus ministrator? Iam rebus talibus satiatae erant aures meae, nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur, nec ideo vera, quia diserta, nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus et decorum eloquium. Illi autem, qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant, et ideo illis videbatur prudens et sapiens, quia delectabat eos loquens.

Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam et ei nolle adquiescere, si comto atque uberi sermone promeretur. Me autem iam docueras, Deus meus, miris et occultis modis et propterea credo, quod tu me docueris, quoniam verum est, nec quisquam praeter te alius doctor est veri, ubicumque et undecumque claruerit. Iam ergo abs te didiceram nec eo debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur, nec eo falsum, quia incomposite sonant signa labiorum; rursus nec ideo verum, quia impolite enuntiatur, nec ideo falsum, quia splendidus sermo est, sed perinde esse sapientiam et stultitiam, sicut sunt cibi utiles et inutiles, verbis autem ornatis et inornatis sicut vasis urbanis et rusticanis utrosque cibos posse ministrari.

11. Igitur aviditas mea, qua illum tanto tempore expectaveram hominem, delectabatur quidem motu affectuque disputantis et verbis congruentibus atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. Delectabar autem et cum multis vel etiam prae multis laudabam ac ferebam; sed moleste habebam, quod in coetu audientium non sinerer ingerere illi et partiri cum eo curas quaestionum mearum conferendo familiariter et accipiendo ac reddendo sermonem. Quod ubi potui et aures eius cum familiaribus meis eoque tempore occupare coepi, quo non dedeceret alternis disserere, et protuli quaedam, quae me movebant, expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi grammaticae atque eius ipsius usitato modo. Et quia legerat aliquas Tullianas orationes et paucissimos Senecae libros et nonnulla poetarum et suae sectae si qua volumina latine atque composite conscripta erant, et quia aderat cotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisque seductorium moderamine ingenii et quodam lepore naturali.

Liber sextus

Caput 1

1. *Spes mea a iuventute mea*, ubi mihi eras et quo recesseras? An vero non tu feceras me et discreveras me a quadrupedibus et volatilibus caeli sapientiorem me feceras? Et ambulabam per tenebras et lubricum et quaerebam te foris a me et non inveniebam *Deum cordis mei*; et veneram in *profundum maris*. Et diffidebam et desperabam de inventione veri.

Iam venerat ad me mater pietate fortis, terra marique me sequens et in periculis omnibus de te secura. Nam et per marina discrimina ipsos nautas consolabatur, a quibus rudes abyssi viatores, cum perturbantur, consolari solent, pollicens eis perventionem cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras.

Et invenit me periclitantem quidem graviter desperatione indagandae veritatis, sed tamen ei cum indicassem non me quidem iam esse manichaeum, sed neque catholicum christianum, non, quasi inopinatum aliquid audierit, exiluit laetitia, cum iam secura fieret ex ea parte miseriae meae, in qua me tamquam mortuum, sed resuscitandum tibi flebat et feretro cogitationis offerebat, ut diceres filio viduae: *iuvenis, tibi dico, surge*, et revivesceret et inciperet loqui et traderes illum matri suae. Nulla ergo turbulenta exultatione trepidavit cor eius, cum audisset ex tanta parte iam factum, quod tibi cotidie plangebat ut fieret, veritatem me nondum adeptum, sed falsitati iam ereptum: immo vero quia certa erat et quod restabat te daturum, qui totum promiseras, placidissime et pectore pleno fiduciae respondit mihi credere se in Christo, quod priusquam de hac vita emigraret, me visura esset fidelem catholicum. Et hoc quidem mihi. Tibi autem, fons misericordiarum, preces et lacrimas densiores, ut accelerares auditorium tuum et *illuminares tenebras meas*, et studiosius ad ecclesiam currere et in Ambrosi ora suspendi, ad *fontem salientis aquae in vitam aeternam.* Diligebat autem illum virum *sicut angelum Dei*, quod illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem iam esse perductum, per quam transiturum me ab aegritudine ad sanitatem intercurrente artiore periculo quasi per accessionem, quam criticam medici vocant, certa praesumebat.

campi, ut tu, Deus, ignis edax consumas mortuas curas eorum recreans eos immortaliter.

5. Sed non noverunt viam, verbum tuum, per quod fecisti ea quae numerant et ipsos qui numerant et sensum, quo cernunt quae numerant, et mentem, de qua numerant; *et sapientiae tuae non est numerus*. Ipse autem unigenitus *factus est nobis sapientia et iustitia et sanctificatio* et numeratus est inter nos et soluit tributum Caesari.

Non noverunt hanc viam, qua descendant ad illum a se et per eum ascendant ad eum. Non noverunt hanc viam et putant se excelsos esse cum sideribus et lucidos, et ecce ruerunt in terram, et *obscurantum est insipiens cor eorum*. Et multa vera de creatura dicunt et veritatem, creaturae artificem, non pie quaerunt et ideo non inveniunt, aut si inveniunt, *cognoscentes Deum non sicut Deum honorant aut gratias agunt* et *evanescunt in cogitationibus suis* et *dicunt se esse sapientes* sibi tribuendo quae tua sunt, ac per hoc student perversissima caecitate etiam tibi tribuere quae sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes, qui veritas es, et *immutantes gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium*, et *convertunt veritatem tuam in mendacium et colunt et serviunt creaturae potius quam creatori*.

6. Multa tamen ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam, et occurebat mihi ratio per numeros et ordinem temporum et visibiles attestationes siderum et conferebam cum dictis Manichaei, quae de his rebus multa scripsit copiosissime delirans, et non mihi occurrebat ratio nec solistitiorum et aequinoctiorum nec defectuum luminarium nec quidquid tale in libris saecularis sapientiae didiceram. Ibi autem credere iubebar, et ad illas rationes numeris et oculis meis exploratas non occurrebat et longe diversum erat.

CAPUT IV

7. Numquid, Domine Deus veritatis, quisquis novit ista, iam placet tibi? Infelix enim homo, qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem, qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui vero et te et illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si *cognoscens te sicut te glorificet et gratias agat et non evanescat in cogitationibus suis*.

Sicut enim melior est, qui novit possidere arborem et de usu eius tibi gratias agit, quamvis nesciat vel quot cubitis alta sit vel quanta latitudine diffusa, quam ille, qui eam metitur et omnes ramos eius numerat et neque possidet eamque neque creatorem eius novit aut diligit, sic fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum est et quasi *nihil habens omnia possidet* inhaerendo tibi, cui serviunt omnia, quamvis nec saltem

septentrionum gyros noverit, dubiatare stultum est, quin utique melior sit quam mensor caeli et numerator siderum et pensor elementorum et neglegens tui, qui omnia *in mensura et numero et pondere* disposuisti.

CAPUT V

8. Sed tamen quis quaerebat Manichaeum nescio quem etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat? Dixisti enim homini: *ecce pietas est sapientia*. Quam ille ignorare posset, etiamsi ista perfecte nosset: ista vero quia non noverat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. Vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Unde ille devius ad hoc ista multum locutus est, ut convictus ab eis, qui ista vere didicissent, quis esset eius sensus in ceteris, quae abditiora sunt, manifeste cognosceretur. Non enim parvi se aestimari voluit, sed spiritum sanctum, consolatorem et ditatorem fidelium tuorum, auctoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. Itaque cum de caelo ac stellis et de solis ac lunae motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamvis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus eius sacrilegos fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa tam vesana superbiae vanitate diceret, ut ea tamquam divinae personae tribuere sibi niteretur.

9. Cum enim audio christianum aliquem fratrem illum aut illum ista nescientem et aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem nec illi obesse video, cum de te, Domine creator omnium, non credat indigna, si forte situs et habitus creaturae corporalis ignoret. Obest autem, si hoc ad ipsam doctrinae pietatis formam pertinere arbitretur et pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitatis in fidei cunabulis a caritate matre sustinetur, donec assurgat novus homo *in virum perfectum et circumferri non possit omni vento doctrinae*.

In illo autem, qui doctor, qui auctor, qui dux et princeps eorum, quibus illa suadaret, ita fieri ausus est, ut qui eum sequerentur non quemlibet hominem, sed spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis tantam dementiam, sicubi falsa dixisse convinceretur, non detestandam longeque abiciendam esse iudicaret?

Sed tamen nondum liquido compereram, utrum etiam secundum eius verba vicissitudines longiorum et breviorum dierum atque noctium et ipsius noctis et diei et deliquia luminum et si quid eius modi in aliis libris legeram, posset exponi, ut, si forte posset, incertum quidem mihi fieret, utrum ita se res haberet an ita, sed ad fidem meam illius auctoritatem propter creditam sanctitatem praeponerem.

CAPUT II

2. Itaque cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes et panem et merum attulisset atque ab ostiario prohiberetur, ubi hoc episcopum vetuisse cognovit, tam pie atque oboedienter amplexa est, ut ipse mirarer, quam facile accusatrix potius consuetudinis suae quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Non enim obsidebat spiritum eius vinulentia eamque stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosque mares et feminas, qui ad canticum sobrietatis sicut ad potionem aquatam madidi nausiant: sed illa cum attulisset canistrum cum sollemnibus epulis praegustandis atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat, et si multae essent quae illo modo videbantur honorandae memoriae defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret, circumferebat, quo iam non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis praesentibus per sorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quaerebat, non voluptatem.

Itaque ubi comperit a praeclaro praedicatore atque antistite pietatis praeceptum esse ista non fieri nec ab eis qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat, ut et quod posset daret egentibus et sic communicatio Dominici corporis illic celebraretur, cuius passionis imitatione immolati et coronati sunt martyres.

Sed tamen videtur mihi, Domine Deus meus – et ita est in conspectu tuo de hac re cor meum – non facile fortasse de hac amputanda consuetudine matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat. Quem propter salutem meam maxime diligebat, eam vero ille propter eius religiossimam conversationem, qua in bonis operibus *tam fervens spiritu* frequentabat ecclesiam, ita ut saepe erumperet, cum me videret, in eius praedicationem gratulans mihi, quod talem matrem haberem, nesciens, qualem illa filium, qui dubitabam de illis omnibus et inveniri posse *viam vitae* minime putabam.

CAPUT III

3. Nec iam ingemescebam orando, ut subvenires mihi, sed ad quaerendum intentus et ad disserendum inquietus erat animum meus, ipsumque Ambrosium felicem quendam hominem secundum saeculum opinabar, quem sic tantae potestates honorarent: caelibatus tantum eius mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, adversus ipsius

excellentiae temptamenta quid luctaminis haberet quidve solamininis in adversis, et occultum os eius, quod erat in corde eius, quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conicere noveram nec expertus eram.

Nec ille sciebat aestus meos nec foveam periculi mei. Non enim quaerere ab eo poteram quod volebam, sicut volebam, secludentibus me ab eius aure atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat: cum quibus quando non erat, quod perexiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necesariis sustentaculis aut lectione animum.

Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebant. Saepe, cum adessemus – non enim vetabatur quisquam ingredi aut ei venientem nuntiari mos erat – sic eum legentem vidimus tacite et aliter numquam sedentesque in diuturno silentio (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus et coniectabamus eum parvo ipso tempore, quod reparandae menti suae nanciscebatur, feriatum ab strepitu causarum alienaurm nolle in aliud avocari et cavere fortasse, ne auditore suspenso et intento, si qua obscurius posuisset ille quem legeret, etiam exponere esset necesse aut de aliquibus difficilioribus dissertare quaestionibus atque huic operi temporibus impensis minus quam vellet voluminum evolueret, quamquam et causa servandae vocis, quae illi facillime obtundebatur, poterat esse iustior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vir agebat.

4. Sed certe mihi nulla dabatur copia sciscitandi quae cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius, nisi cum aliquid breviter esset audiendum. Aestus autem illi mei otiosum eum valde, cui refunderetur, requirebant nec unquam inveniebant. Et eum quidem in populo *verbum veritatis* recte tractantem omni die dominico audiebam, et magis magisque mihi confirmabatur omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolui.

Ubi vero etiam comperi *ad imaginem tuam hominem a te factum* ab spiritalibus filiis tuis, quos de matre catholica per gratiam regenerasti, non sic intellegi, ut humani corporis forma determinatum crederent atque cogitarent, quamquam quomodo se haberet spiritalis substantia, ne quidem tenuiter atque in aenigmate suspicabar, tamen gaudens erubui non me tot annos adversus catholicam fidem, sed contra carnalium cogitationum figmenta latrasse. Eo quippe temerarius et impius fueram, quod ea quae debebam quaerendo discere, accusando dixeram. Tu autem, altissime et proxime, secretissime et praesentissime, cui membra non sunt alia maiora et alia minora, sed ubique totus es et nusquam locorum es, non es utique forma ista corporea, tamen *fecisti hominem ad imaginem tuam*, et ecce ipse a capite usque ad pedes in loco est.

Itane est, ut recolo, Domine Deus meus, arbiter conscientiae meae? Coram te cor meum et recordatio mea, qui me tunc agebas abdito secreto providentiae tuae et inhonestos errores meos iam *convertebas ante faciem meam*, ut viderem et odissem.

Caput VII

12. Nam posteaquam ille mihi imperitus earum artium, quibus eum excellere putaveram, satis apparuit, desperare coepi posse mihi eum illa, quae me movebant, aperire atque dissolvere; quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si manichaeus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis de caelo et sideribus et sole et luna: quae mihi eum, quod utique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quas alibi ego legeram, utrum potius ita essent, ut Manichaei libris continebantur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse iam non arbitrabar.

Quae tamen ubi consideranda et discutienda protuli, modeste sane ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Noverat enim se ista non nosse nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus, quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere et dicentes nihil. Iste vero *cor* habebat, etsi *non rectum* ad te, nec tamen nimis incautum ad se ipsum. Non usquequaque imperitus erat imperitiae suae et noluit se temere disputando in ea coartari, unde nec exitus ei ullus nec facilis esset reditus: etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior est enim temperantia confitentis animi quam illa, quae nosse cupiebam. Et eum in omnibus difficilioribus et subtilioribus quaestionibus talem inveniebam.

13. Refracto itaque studio, quod intenderam in Manichaei litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in multis, quae me movebant, ita ille nominatus apparuit, coepi cum eo pro studio eius agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc iam rhetor Carthaginis adulescentes docebam, et legere cum eo sive quae ille audita desideraret sive quae ipse tali ingenio apta existimarem. Ceterum conatus omnis meus, quo proficere in illa secta statueram, illo homine cognito prorsus interdicit, non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quicquam non inveniens eo, quo iam quoquo modo inrueram, contentus interim esse decreveram, nisi aliquid forte, quod magis eligendum esset, eluceret.

Ita ille Faustus, qui multis *laqueus mortis* extitit, meum quo captus eram relaxare iam coeperat nec volens nec sciens. Manus enim tuae, Deus meus, in abdito providentiae tuae non deserabant animam meam, et de sanguine cordis matris meae per lacrimas eius diebus et noctibus pro me sacrificabatur tibi, et egisti mecum *miris modis*. Tu illud egisti,

mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, numquam sanaretur. Non enim satis eloquor, quid erga me habebat animi et quanto maiore sollicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat.

17. Non itaque video, quomodo sanaretur, si mea talis illa mors transverberasset viscera dilectionis eius. Et ubi essent tantae preces, tam crebrae sine intermissione? Nusquam nisi ad te. An vero tu, Deus misericordiam, sperneres *cor contritum et humiliatum* viduae castae ac sobriae, frequentantis elemosynas, obsequentis atque servientis sanctis tuis, nullum diem praetermittentis oblationem ad altare tuum, bis die, mane et vespere, ad ecclesiam tuam sine ulla intermissione venientis, non ad vanas fabulas et aniles loquacitates, sed ut te audiret in tuis sermonibus et te illam in suis orationibus? Huiusne tu lacrimas, quibus non a te aurum et argentum petebat nec aliquod nutabile aut volubile bonum, sed salutem animae filii sui, tu, cuius munere talis erat, contemneres et repelleres ab auxilio tuo? Nequaquam, Domine, immo vero aderas et exaudiebas et faciebas ordine, quo praedestinaveras esse faciendum. Absit, ut tu falleres eam in illis visionibus et responsis tuis, quae iam commemoravi, et quae non commemoravi, quae illa fideli pectore tenebat et semper orans tamquam chirografa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniam *in saeculum misericordia tua*, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus debitor fieri.

Caput X

18. Recreasti ergo me ab illa aegritudine et salvum fecisti *filium ancillae tuae* tunc interim corpore, ut esset cui salutem meliorem atque certiorem dares.

Et iungebar etiam tunc Romae falsis illis atque fallentibus sanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum e numero erat etiam is, in cuius domo aegrotaveram et convalueram, sed eis etiam, quos electos vocant.

Adhuc enim mihi videbatur non esse nos, qui peccamus, sed nescio quam aliam in nobis peccare naturam et delectabat superbiam meam extra culpam esse et, cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut *sanares animam meam, quoniam peccabat tibi*, sed excusare me amabam et accusare nescio quid aliud, quod mecum esset et ego non essem. Verum autem totum ego eram et adversus me impietas mea me diviserat, et id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar, et execrabilis iniquitas, te, Deus omnipotens, te in me ad perniciem meam, quam me a te ad salutem malle superari.

Nondum ergo posueras *custodiam ori meo et ostium continentiae circum labia mea*, ut *non declinaret cor meum in verba mala ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus*

iniquitatem, et ideo adhuc combinabam cum electis eorum, sed tamen iam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaque ipsa, quibus, si nil melius reperirem, contentus esse decreveram, iam remissius neglegentiusque retinebam.

19. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores illos ceteris fuisse philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreverant. Ita enim mihi liquido sensisse videbantur, ut vulgo habentur, etiam illorum intentionem nondum intellegenti.

Nec dissimulavi eundem hospitem meum reprimere a nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus manichaei libri pleni sunt. Amicitia tamen eorum familiarius utebar quam ceterorum hominum, qui in illa haeresi non fuissent. Nec eam defendeam pristina animositate, sed tamen familiaritas eorum – plures enim eos Roma occultabat – pigrius me faciebat aliud quaerere praesertim desperantem in ecclesia tua, *Domine caeli et terrae*, creator omnium visibilium et invisibilium, posse inveniri verum, unde me illi averterant, multumque mihi turpe videbatur credere figuram te habere humanae carnis et membrorum nostrorum liniamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de Deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noveram – neque enim videbatur mihi esse quicquam, quod tale non esset – ea maxima et prope sola causa erat inevitabilis erroris mei.

20. Hinc enim et mali substantiam quandam credebam esse talem et habere suam molem tetram et deformem, sive crassam, quam terram dicebant, sive tenuem atque subtilem, sicuti est aeris corpus: quam malignam mentem per illam terram repentem imaginantur. Et quia Deum bonum nullam malam naturam creasse qualiscumque me pietas credere cogebat, constituebam ex adverso sibi duas moles, utramque infinitam, sed malam angustius, bonam grandius, et ex hoc initio pestilentioso me cetera sacrilegia sequebantur.

Cum enim conaretur animus meus recurrere in catholicam fidem, repercutiebatur, quia non erat catholica fides, quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te, Deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuae, vel ex ceteris partibus infinitum crederem, quamvis ex una, qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quam si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse – quod mihi nescienti non solum aliqua substantia sed etiam corporea videbatur, quia et mentem cogitare non noveram nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur – quam credere abs te esse qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque salvatorem nostrum, unigenitum tuum, tamquam de massa lucidissimae molis tuae porrectum ad nostram salutem ita putabam, ut aliud de illo non crederem nisi quod

manichaeos putaveram, iam non impudenter asseri existimabam, maxime audito uno atque altero et saepius aenigmate soluto de scriptis veteribus, ubi, cum ad litteram acciperem, *occidebar*. Spiritaliter itaque plerisque illorum librorum locis expositis iam reprehendebam desperationem meam illam dumtaxat, qua crediderам legem et prophetas detestantibus atque irridentibus resisti omnino non posse.

Nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia et ipsa poterat habere doctos assertores suos, qui copiose et non absurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud, quod tenebam, quia defensionis partes aequabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, ut nondum etiam victrix appareret.

25. Tunc vero fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis manichaeos convincere falsitatis. Quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia solverentur et abicerentur ex animo meo: sed non poteram. Verum tamen de ipso mundi huius corpore omnique natura, quam sensus carnis attingeret, multo probabiliora plerosque sensisse philosophos magis magisque considerans atque comparans iudicabam.

Itaque Academicorum more, sicut existimantur, dubitans de omnibus atque inter omnia fluctuans manichaeos quidem relinquendos esse decrevi, non arbitrans eo ipso tempore dubitationis meae in illa secta mihi permanendum esse, cui iam nonnullos philosophos praeponebam: quibus tamen philosophis, quod sine salutari nomine Christi essent, curationem languoris animae meae committere omnino recusabam.

Statui ergo tamdiu esse catechumenus in catholica ecclesia mihi a parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret, quo cursum dirigerem.

Deus meus. Nam *a Domino gressus hominis diriguntur, et viam eius volet*. Aut quae procuratio salutis praeter manum tuam reficientem quae fecisti?

Caput VIII

14. Egisti ergo mecum, ut mihi persuaderetur Romam pergere et potius ibi docere quod docebam Carthagini.

Et hoc unde mihi persuasum est, non praeteribo confiteri tibi, quoniam et in his altissimi tui recessus et praesentissima in nos misericordia tua cogitanda et praedicanda est.

Non ideo Romam pergere volui, quod maiores quaestus maiorque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur – quamquam et ista ducebant animum tunc meum – sed illa erat causa maxima et paene sola, quod audiebam quietius ibi studere adulescentes et ordinatiore disciplinae cohercitione sedari, ne in eius scholam, quo magistro non utuntur, passim et proterve inruant, nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem foeda est et intemperans licentia scholasticorum: inrumpunt impudenter et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa iniuriosa faciunt mira hebetudine et punienda legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseriores eos ostendens, quo iam quasi liceat faciunt, quod per tuam aeternam legem numquam licebit, et impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi caecitate puniantur et incomparabiliter patiantur peiora, quam faciunt.

Ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos cum docerem cogebar perpeti alienos, et ideo placebat ire, ubi talia non fieri omnes qui noverant indicabant.

Verum autem tu, *spes mea et portio mea in terra viventium*, ad mutandum terrarum locum pro salute animae meae et Carthagini stimulos, quibus inde avellerer, admovebas, et Romae illecebras, quibus attraherer, proponebas mihi per homines, qui diligunt vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes, et ad corrigendos gressus meos utebaris occulte et illorum et mea perversitate. Nam et qui perturbabant otium meum, foeda rabie caeci erant, et qui invitabant ad aliud, terram sapiebant, ego autem, qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam felicitatem appetebam.

15. Sed quare hinc abirem et illuc irem, tu sciebas, Deus, nec indicabas mihi nec matri, quae me profectum atrociter planxit et usque ad mare secuta est. Sed fefelli eam violenter me tenentem, ut aut revocaret aut mecum pergeret, et finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto navigaret. Et mentitus sum matri, et illi matri, et evasi, quia

et hoc dimisisti mihi misericorditer servans me ab aquis maris plenum exsecrandis sordibus usque ad aquam gratiae tuae, qua me abluto siccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me cotidie tibi rigabat terram sub vultu suo.

Et tamen recusanti sine me dire vix persuasi, ut in loco, qui proximus nostrae navi erat, memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed ea nocte clanculo ego perfectus sum, illa autem mansit orando et flendo.

Et quid a te petebat, Deus meus, tantis lacrimis, nisi ut navigare me non sineres? Sed tu alte consulens et exaudiens cardinem desiderii eius non curasti quod tunc petebat, ut me faceres quod semper petebat.

Flavit ventus et implevit vela nostra et litus subtraxit aspectibus nostris, in quo mane illa insaniebat dolore et querellis et gemitu implebat aures tuas contemnentis ista, cum et me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates et illius carnale desiderium iusto dolorum flagello vapularet.

Amabat enim secum praesentiam meam more matrum, sed multis multo amplius, et nesciebat, quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat et eiulabat atque illis cruciatibus arguebatur in ea reliquiarum Evae, cum gemitu quaerens quod cum gemitu pepererat. Et tamen post accusationem fallaciarum et crudelitatis meae conversa rursum ad deprecandum te pro me abiit ad solita, et ego Romam.

Caput IX

16. Et ecce excipior ibi flagello aegritudinis corporalis et ibam iam *ad inferos* portans omnia mala, quae commiseram et in te et in me et in alios, multa et gravia super originalis peccati vinculum, quo *omnes in Adam morimur*. Non enim quicquam eorum mihi donaveras in Christo, *nec solverat ille in cruce sua inimicitias*, quas tecum contraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solveret in cruce phantasmatis, quod de illo crediderant? Quam ergo falsa mihi videbatur mors carnis eius, tam vera erat anima meae, et quam vera erat mors carnis eius, tam falsa vita animae meae, quae id non credebat.

Et ingravescentibus febribus iam ibam et peribam. Quo enim irem, si hinc tunc abirem, nisi *in ignem* atque tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et hoc illa nesciebat et tamen pro me orabat absens. Tu autem ubique praesens ubi erat exaudiebas eam et ubi eram miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis adhuc insanus corde sacrilego.

Neque enim desiderabam in illo tanto periculo baptismum tuum et melior eram puer, quo illum de materna pietate flagitavi, sicut iam recordatus atque confessus sum. Sed in dedecus meum creveram et consilia medicinae tuae demens irridebam, qui non me sivisti talem bis

possem vanitate imaginari. Talem itaque naturam eius nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem et non coinquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere incarnatum, ne credere cogerer ex carne inquinatum.

Nunc spiritales tui blande et amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint; sed tamen talis eram.

Caput XI

21. Deinde quae illi in scripturis tuis reprehenderant defendi posse non existimabam, sed aliquando sane cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula et experiri, quid inde sentiret.

Iam enim Elpidii cuiusdam adversus eosdem manichaeos coram loquentis et disserentis sermones etiam apud Carthaginem movere me coeperant, cum talia de scripturis proferret, quibus resisti non facile posset. Et imbecilla mihi responsio videbatur istorum; quam quidem non facile palam promebant, sed nobis secretius, cum dicerent scripturas novi testamenti falsatas fuisse a nescio quibus, qui Iudaeorum legem inserere christianae fidei voluerunt, atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. Sed me maxime captum et offocatum quodam modo deprimebant corporalia cogitantem moles illae, sub quibus anhelans in auram tuae veritatis liquidam et simplicem respirare non poteram.

Caput XII

22. Sedulo ergo agere coeperam, propter quod veneram, ut docerem Romae artem rhetoricam, et prius domi congregare aliquos, quibus et per quos innotescere coeperam.

Et ecce cognosco alia Romae fieri, quae non patiebar in Africa. Nam re vera illas eversiones a perditis adulescentibus ibi non fieri manifestatum est mihi: «Sed subito» inquiunt «ne mercedem magistro reddant, conspirant multi adulescentes et transferunt se ad alium, desertores fidei et quibus prae pecuniae caritate iustitia vilis est.»

Oderat etiam istos cor meum quamvis non *perfecto odio*. Quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse quam eo, quod cuilibet illicita faciebant.

Certe tamen turpes sunt tales et *fornicatur abs te* amando volatica ludibria temporum et lucrum luteum, quod cum apprehenditur manum inquinat, et amplectendo mundum fugientem, contemnendo et manentem et revocantem et ignoscentem redeunti ad te meretrici humanae animae. Et nunc tales odi pravos et distortos, quamvis eos corrigendos diligam, ut

pecuniae doctrinam ipsam, quam discunt, praeferant, ei vero te Deum veritatem et ubertatem certi boni et pacem castissimam. Sed tunc magis eos pati nolebam malos propter me, quam fieri propter te bonos volebam.

Caput XIII

23. Itaque posteaquam missum est Mediolanio Romam ad praefectum urbis, ut illi civitati rhetoricae magister provideretur impertita etiam evectione publica, ego ipse ambivi per eos ipsos manichaeis vanitatibus ebrios – quibus ut carerem ibam, sed utrique nesciebamus – ut dictione proposita me probatum praefectus tunc Symmachus mitteret.

Et veni Mediolanium ad Ambrosium episcopum, in optimis notum orbi terrae, pium cultorem tuum, cuius tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui et laetitiam olei et sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer.

Suscepit me paterne ille homo Dei et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit.

Et eum amare coepi, primo quidem non tamquam doctorem veri, quod in ecclesia tua prorsus desperabam, sed tamquam hominem benignum in me. Et studiose audiebam disputatem in populo, non intentione, qua debui, sed quasi explorans eius facundiam, utrum conveniret, famae suae an maior minorve proflueret, quam praedicabatur, et verbis eius suspendabar intentus, rerum autem incuriosus et contemptor adstabam et delectabar suavitate sermonis, quamquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis, quam Fausti erat, quod attinet ad dicendi modum. Ceterum rerum ipsarum nulla comparatio: nam ille per manichaeas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem.

Sed *longe est a peccatoribus salus*, qualis ego tunc aderam. Et tamen propinquabam sensim et nesciens.

Caput XIV

24. Cum enim non satagerem discere quae dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat audire – ea mihi quippe iam desperanti ad te viam patere homini inanis cura remanserat –veniebant in animum meum simul cum verbis, quae diligebam, res etiam, quas neglegebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum, quam diserte diceret pariter intrabat et quam vere diceret, gradatim quidem.

Nam primo etiam ipsa defendi posse mihi iam coeperunt videri et fidem catholicam, pro qua nihil posse dici adversus oppugnantes

suscensendum mihi, accepit honestus adulescens ad suscensendum sibi et ad me ardentius diligendum.

Dixeras enim tu iam olim et innexueras litteris tuis: *corripe sapientem, et amabit te*. At ego illum non corripueram, sed utens tu omnibus et scientibus et nescientibus ordine quo nosti – et ille ordo iustus est – de corde et lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonae adureres tabescentem ac sanares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non considerat, quae tibi de medullis meis confitentur.

Etenim vero ille post verba propripuit se ex fovea tam alta, qua libenter demergebatur et cum mira voluptate caecabatur, et excussit animum forti temperantia, et resiluerunt omnes circensium sordes ab eo ampliusque illuc non accessit. Deinde patrem reluctantem evicit, ut me magistro uteretur: cessit ille atque concessit. Et audire me rursus incipiens illa mecum superstitione involuntus est amans in manichaeis ostentationem continentiae, quam veram et germanam putabat. Erat autem illa vecors et seductoria, pretiosas animas captans nondum virtutis altitudinem scientes tangere et superficie decipi faciles, sed tamen adumbratae simulataeque virtutis.

Caput VIII

13. Non sane relinques incantatam sibi a parentibus terrenam viam Romam praecesserat, ut ius disceret, et ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili et incredibiliter abreptus est.

Cum enim aversaretur et detestaretur talia, quidam eius amici et condiscipuli, cum forte de prandio redeuntibus per viam esset, recusantem vehementer et resistentem familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium et funestorum ludorum diebus haec dicentem: «Si corpus meum in locum illum trahitis et ibi constitutitis, numquid et animum et oculos meos in illa spectacula potestis intendere? Adero itaque absens ac sic et vos et illa superabo.» Quibus auditis illi nihilo setius eum adduxerunt secum id ipsum forte explorare cupientes utrum posset efficere.

Quo ubi ventum est et sedibus quibus potuerunt locati sunt, fervebant omnia immanissimis voluptatibus. Ille clausis foribus oculorum interdixit animo, ne in tanta mala procederet. Atque utinam et aures opturasset! Nam quodam pugnae casu, cum clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus et quasi paratus, quidquid illud esset, etiam visum contemnere et vincere, aperuit oculos et percussus est graviore vulnere in anima quam ille in corpore, quem cernere concupivit, ceciditque miserabilius quam ille, quo cadente factus est calmor: qui per eius aures intravit et reseravit eius lumina, ut

qua illas ipsas imagines formabam, non esse tale aliquid: quae tamen ipsas non formaret, nisi esset magnum aliquid.

Ita etiam te, vita vitae meae, grandem per infinita spatia undique cogitabam penetrare totam mundi molem et extra eam quaquaversum per immensa sine termino, ut haberet te terra, haberet caelum, haberent omnia et illa finirentur in te, tu autem nusquam. Sicut autem luci solis non obsisteret aeris corpus, aeris huius, qui supra terram est, quominus per eum traiceretur penetrans eum non dirumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum, sic tibi putabam non solum caeli et aeris et maris sed etiam terrae corpus pervium et ex omnibus maximis minimisque partibus penetrabile ad capiendam praesentiam tuam, occulta inspiratione intrinsecus et extrinsecus administrante omnia, quae creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud non poteram; nam falsum erat. Illo enim modo maior pars terrae maiorem tui partem haberet et minorem minor, atque ita te plena essent omnia, ut amplius tui caperet elephanti corpus quam passeris, quo esset isto grandius grandioremque occuparet locum, atque ita frustatim partibus mundi magnis magnas, brevibus breves partes tuas praesentes faceres. Non est autem ita. Sed nondum illuminaveras tenebras meam.

Caput II

3. Sat erat mihi, Domine, adversus illos deceptos deceptores et loquaces mutos, quoniam non ex eissonabat verbum tuum, sat ergo illud quod iam diu ab usque Carthagine a Nebridio proponi solebat et omnes, qui audieramus, concussi sumus: quid erat tibi factura nescio qua gens tenebrarum, quam ex adversa mole solent proponere, si tu cum ea pugnare noluisses? Si enim responderetur aliquid fuisse nociturum, violabilis tu et corruptibilis fores. Si autem nihil ea nocere potuisse diceretur, nulla afferretur causa pugnandi et ita pugnandi, ut quaedam portio tua et membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua mesceretur adversis potestatibus et non a te creatis naturis atque in tantum ab eis corrumperetur et commutaretur in deterius, ut a beatitudine in miseriam verteretur et indigeret auxilio, quo erui purgarique posset, et hanc esse animam, cui tuus sermo servienti liber et contaminatae purus et corruptae integer subveniret, sed et ipse corruptibilis, quia ex una eamdeque substantia. Itaque si te, quidquid es, id est substantiam tuam, qua es, incorruptibilem dicerent, falsa esse illa omnia et exsecrabilia; si autem corruptibilem, is ipsum iam falsum et prima voce abominandum.

Sat erat ergo istuc adversus eos omni modo evomendos a pressura pectoris, quia non habebant, qua exirent sine horribili sacrilegio cordis et linguae sentiendo de te ista et loquendo.

summum bonum minora fectit bona, sed tamen et creans et creata bona sunt omnia. Unde est malum? An unde fecit ea, materies aliqua mala erat, et formavit atque ordinavit eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non converteret? Cur et hoc? An impotens erat totam vertere et commutare, ut nihil mali remaneret, cum sit omnipotens? Postremo cur inde aliquid facere voluit ac non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset omnino? Aut vero exsistere poterat contra eius voluntatem? Aut si aeterna erat, cur tam diu per infinita retro spatia temporum sic eam sivit esse ac tanto post placuit aliquid ex ea facere? Aut iam, si aliquid voluit agere hoc potius ageret omnipotens, ut illa non esset atque ipse solus esset totum verum et summum et infinitum bonum? Aut si non erat bene, ut non aliquid boni etiam fabricaretur et conderet qui bonus erat, illa sublata et ad nihilum redacta materie, quae mala erat, bonam ipse institueret, unde omnia crearet? Non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea quam non ipse condiderat adiuvaretur materia.»

Talia volvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis de timore mortis et non inventa veritate; stabiliter tamen haerebat in corde meo in catholica ecclesia fides Christi tui, *Domini et salvatoris* nostri, in multis quidem adhuc informis et praeter doctrinae normam fluitans, sed tamen non eam relinquebat animus, immo in dies magis magisque imbibebat.

Caput VI

8. Iam etiam mathematicorum fallaces divinationes et impia deliramenta reieceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animae meae miserationes tuae, Deus meus! Tu enim, tu omnino – nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos nisi vita, quae mori nescit, et sapientia mentes indigenes illuminas, nullo indigens lumine, qua mundus administratur usque ad arborum volatica folia? – tu procurasti pervicaciae meae, qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni et Nebridio adulescenti mirabilis animae, ille vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti non esse illam artem futura praevidendi, coniecturas autem hominum habere saepe vim sortis et multa dicendo dici pleraque ventura nescientibus eis, qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus, procurasti tu ergo hominem amicum, non quidem segnem consultorem mathematicorum nec eas litteras bene callentem, sed, ut dixi, consultorem curiosum et tamen scientem aliquid, quod a patre suo se audisse dicebat: quod quantum valeret ad illius artis opinionem evertendam, ignorabat.

Is ergo vir nomine Firminus, liberaliter institutus et excultus eloquio, cum me tamquam carissimum de quibusdam suis rebus, in quas saecularis

non demonstrabatur – sive esset quid, sed cui forte non esset, sive nec quid esset – quam illic temeraria pollicitatione scientiae credulitatem irrideri et postea tam multa fabulosissima et absurdissima, quia demonstrari non poterant, credenda imperari.

Deinde paulatim tu, Domine, manu mitissima et misericordissima pertractans et componens cor meum, consideranti, quam innumerabilia crederem, quae non viderem neque cum gererentur affuissem, sicut tam multa in historia gentium, tam multa de locis atque urbibus, quae non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis, atque aliis, quae nisi crederentur, omnino in hac vita nihil ageremus, postremo quam inconcusse fixum fide retinerem, de quibus parentibus ortus essem, quod scire non possem, nisi audienso credidissem, persuasisti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus fere gentibus auctoritate fundasti, sed qui non crederent esse culpandos nec audiendos esse, si qui forte mihi dicerent: «Unde scis illos libros unius veri et veracissimi Dei spiritu esse humano generi ministratos?» Id ipsum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumniosarum quaestionum per tam multa quae legeram inter se conflingentium philosophorum extorquere mihi potuit, ut aliquando non crederem te esse quidquid esses, quod ego nescirem, aut administrationem rerum humanarum ad te pertinere.

8. Sed id credebam aliquando robustius, aliquando exilius, semper tamen credidi et esse te et curam nostri gerere, etiamsi ignorabam vel quid sentiendum esset de substantia tua vel quae via duceret aut reduceret ad te.

Ideoque cum essemus infirmi ad inveniendam liquida ratione veritatem et oc hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum litterarum, iam credere coeperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi scripturae per omnes iam terras auctoritatem, nisi et per ipsam tibi credi et per ipsam te quaeri voluisses.

Iam enim absurditatem, quae me in illis litteris solebat offendere, cum multa ex eis probabiliter exposita audissem, ad sacramentorum altitudinem referebam eoque mihi illa venerabilior et sacrosancta fide dignior apparebat auctoritas, quo et omnibus ad legendum esset in promptu et secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret, verbis apertissimis et humillimo genere loquendi se cunctis praebens et exercens intentionem eorum, qui non sunt *leves corde*, ut exciperet omnes populari sinu et *per angusta foramina* paucos ad te traiceret, multo tamen plures, quam si nec tanto apice auctoritatis emineret nec turbas gremio sanctae humilitatis hauriret.

Cogitabam haec et aderas mihi, suspirabam et audiebas me, fluctuabam et gubernabas me, ibam per viam saeculi latam nec deserebas.

Caput VI

9. Inhiabam honoribus, lucris, coniugio, et tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amarissimas difficultates te propitio tanto magis, quanto minus sinebas mihi dulcescere quod non eras tu.

Vide cor meum, Domine, qui voluisti, ut hoc recordarer et confiterer tibi. Nunc tibi inhaereat anima mea, quam de visco tam tenaci mortis exuisti.

Quam misera erat! Et sensum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus converteretur ad te, qui *es super omnia* et sine quo nulla essent omnia, converteretur et sanaretur. Quam ergo miser eram et quomodo egisti, ut sentirem miseriam meam die illo, quo, cum pararem recitare imperatori laudes, quibus plura mentirer, et mentienti faveretur ab scientibus easque curas anhelaret cor meum et cogitationum tabificarum febribus aestuaret, transiens per quendam vicum Mediolanensem animadverti pauperem mendicum, iam, credo, saturum, iocantem atque laetantem. Et ingemui et locutus sum cum amicis, qui mecum erant, multos dolores insaniarum nostrarum, quia omnibus talibus conatibus nostris, qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum trahens infelicitatis meae sarcinam et trahendo exaggerans nihil vellemus aliud nisi ad securam laetitiam pervenire, quo nos mendicus ille iam praecessisset numquam illuc fortasse venturos. Quod enim iam ille pauculis et emendicatis nummulis adepstus erat, ad hoc ego tam aerumnosis anfractibus et circuitibus ambiebam, ad laetitiam scilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat: sed et ego illis ambitionibus multo falsius quaerebam. Et certe ille laetabatur, ego anxius eram, securus ille, ego trepidus. Et si quisquam percontaretur me, utrum mallem exultare an metuere, respondem: «exultare»; rursus si interrogaret, utrum me talem mallem, qualis ille, an qualis ego tunc essem, me ipsum curis timoribusque confectum eligerem, sed perversitate; numquid veritate? Neque enim eo me praepronere illi debebam, quo doctior eram, quoniam non inde gaudebam, sed placere inde quaerebam hominibus, non ut eos docerem, sed tamtum ut placerem. Propterea et baculo dosciplinae tuae *confringebas ossa mea*.

10. Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei: «Interest, unde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinulentia, tu gaudere cupiebas gloria.» Qua gloria, Domine? Quae non est in te. Nam sicut verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria et amplius vertebat mentem meam. Et ille ipsa nocte digesturus erat ebrietatem suam, ego cum mea dormieram et surrexeram et dormiturus et surrecturus eram; vide quot dies! Interest vero, unde quis gaudeat, scio, et gaudium spei fidelis incomparabiliter distat ab illa vanitate. Sed et tunc distabat inter nos: nimirum quippe ille felicior erat, non tantum quod hilaritate perfundebatur, cum ego curis

eviscerarer, verum etiam quod ille bene optando adquisiverat vinum, ego mentiendo quaerebam tyfum.

Dix tunc multa in hac sententia caris meis et saepe advertebam in his, quomodo mihi esset, et inveniebam male mihi esse et dolebam et conduplicabam ipsum male, et si quid adrisisset prosperum, taedebat apprehendere, quia paene priusquam teneretur avolabat.

Caput VII

11. Cogemescebamus in his qui simul amice vivebamus, et maxime ac familiarissime cum Alypio et Nebridio ista colloquebar. Quorum Alypius ex eodem quo ego eram ortus municipio, parentibus primatibus municipalibus, me minor natu. Nam et studuerat apud me, cum in nostro oppido docere coepi, et postea Carthagini et diligebat multum, quod ei bonus et doctus viderer, et ego illum propter magnam virtutis indolem, quae in nostra magna aetate satis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginensium, quibus nugatoria fervent spectacula, absorbuerat eum in insaniam circensium. Sed cum in eo miserabiliter volueretur, ego autem rhetoricam ibi professus publica schola uterer, nondum me audiebat ut magistrum propter quandam simultatem, quae inter me et patrem eius erat exorta. Et compereram, quod circum exitiabiliter amaret, et graviter angebar, quod tantam spem perditurus vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eum et aliqua cohercitione revocandi nulla erat copia vel amicitiae benivolentia vel iure magisterii. Putabam enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaque postposita in hac re patris voluntate salutare me coeperat veniens in auditorium meum et audire aliquid atque abire.

12. Sed enim de memoria mihi lapsum erat agere cum illo, ne vanorum ludorum caeco et praecipiti studio tam bonum interimeret ingenium. Verum autem, Domine, tu, qui praesides gubernaculis omnium, quae creasti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitem sacramenti tui et, ut aperte tibi tribueretur eius correctio, per me quidem illam sed nescientem operatus es.

Nam quodam die cum sederem loco solito et coram me adessent discipuli, venit, salutavit, sedit atque in ea quae agebantur intendit animum. Et forte lactio in manibus erat. Quam dum exponerem et oportune mihi adhibenda videretur similitudo circensium, quo illud quod insinuabam et iucundius et planius fieret cum irrisione mordaci eorum, quos illa captivasset insania, *scis tu, Deus* noster, quod tunc de Alypio ab illa peste sanando non cogitaverim. At ille in se rapuit meque illud non nisi propter se dixisse credidit et quod alius acciperet ad

Caput III

4. Sed et ego adhuc, quamvis incontaminabilem et inconvertibilem et nulla ex parte mutabilem dicerem firmeque sentirem Dominum nostrum, Deum verum, qui fecisti non solum animas nostras sed etiam corpora, nec tantum nostras animas et corpora, sed omnes et omnia, non tenebam explicitam et enodatam causam mali. Quaecumque tamen esset, sic eam quaerenam videbam, ut non per illam constringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quaerebam. Itaque securus eam quaerebam et certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam, quia videbam quaerendo, unde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam male pati quam suam male facere.

5. Et intendebam, ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium causam esse, ut male faceremus et rectum iudicium tuum ut pateremur, et eam liquidam cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus mergebar iterum et saepe conatus mergebar iterum atque iterum.

Sublevabat enim me in lucem tuam, quod tam sciebam me habere voluntatem quam me vivere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non alium quam me velle ac nolle certissimus eram et tibi esse causam peccati mei iam iamque animadvertebam. Quod aaautem invitus facerem, pati me potius quam facere videbam et id non culpam, sed poenam esse iudicabam, qua me non iniuste plecti te iustum cogitans cito fatebar.

Sed rursus dicebam: «Qui fecit me? Nonne Deus meus, non tantum bonus, sed ipsum bonum? Unde igitur mihi male velle et bene nolle? Ut esset, cur iuste poenas luerem? Quis in me hoc posuit et insevit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem a dulcissimo Deo meo? Si diabolus auctor, unde ipse diabolus? Quod si et ipse perversa voluntate ex bono angelo diabolus factus est, unde et in ipso voluntas mala, qua diabolus fieret, quando totus angelus a conditore optimo factus esset?» His cogitationibus deprimebar iterum et suffocabar, sed non usque ad illum infernum subducebar erroris, ubi *nemo tibi confitetur*, dum tu potius mala pati quam homo facere putatur.

Caput IV

6. Sic enim nitebar invenire cetera, ut iam inveneram melius esse incoruptibile quam corruptibile, et ideo te, quidquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim ulla anima umquam potuit poteritve cogitare aliquid, quod sit te melius, qui summum et optimum bonum es. Cum autem verissime atque certissime incorruptibile

corruptibili praeponatur, sicut ego iam praeponebam, poteram iam cogitatione aliquid attingere, quod esset melius Deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse praeferendum, ibi te quaerere debebam atque inde avertere, ubi sit malum, id est unde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo vilat corruptio Deum nostrum, nulla voluntate, nulla necesitate, nullo improviso casu, quoniam ipse est Deus et quod sibi vult, bonum est, et ipse est idem bonum; corrumpi autem non est bonum. Nec cogeris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est maior quam potentia tua. Esset autem maior, si te ipso tu ipse maior esses: voluntas enim et potentia Dei Deus ipse est. Et quid improvisum tibi, qui nosti omnia? Et nulla natura est, nisi quia nosti eam. Et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia, quae Deus est, quando, si hoc esset, non esset Deus?

Caput V

7. Et quaerebam, unde malum, et male quaerebam et in ipsa inquisitione mea non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in ea cernere possumus, sicuti est terra et mare et aer et sidera et arbores et animalia mortalia, et quidquid in ea non videmus, sicut firmamentum caeli insuper et omnes angelos et cuncta spiritalia eius, sed etiam ipsa, quasi corpora essent, locis et locis ordinavit imaginatio mea; et feci unam massam grandem distinctam generibus corporum creaturam tuam, sive re vera quae corpora erant, sive quae ipso pro spiritibus finxeram, et eam feci grandem, non quantum erat, quod scire non poteram, se quantum libuit, undiqueversum sane finitam, te autem, Domine, ex omni parte ambientem et penetrantem eam, sed usquequaque infinitum, tam quam si mare esset ubique et undique per immensa infinitum solum mare et haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam tamen, plena esset utique spongia illa ex omni sua parte ex immenso mari.

Sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam et dicebam: Ecce Deus et ecce quae creavit Deus, et bonus Deus atque his validissime longissimeque praestantior; sed tamen bonus bona creavit: et ecce quomodo ambit atque implet ea? Ubi ergo malum et unde et qua huc irrepsit? Quae radix eius et quod semen eius? An omnino non est? Cur ergo timemus et cavemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur ut excruciatur cor, et tanto gravius malum, quanto non est, quod timeamus, et timemus. Idcirco aut est malum, quod timemus, aut hoc malum est, quia timemus. Unde est igitur, quoniam Deus fecit haec omnia bonus bona? Maius quidem et

esset, qua feriretur et deiceretur audax adhuc potius quam fortis animus et eo infirmior, quo de se praesumserat, qui debuit de te. Ut enim vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit et non se se avertit, sed fixit aspectum et hauriebat furias et nesciebat et delectabatur scelere certaminis et cruenta coluptate inebriabatur. Et non erat iam ille, qui venerat, sed unus de turba, ad quam venerat, et verus eorum socius, a quibus adductus erat. Quid plura? Spectavit, clamavit, exarsit, abstulit inde secum insaniam, qua stimularetur redire non tantum cum illis, a quibus prius abstractus est, sed etiam prae illis et alios trahens.

Et inde tamen manu validissima et misericordissima eruisti eum tu et docuisti eum non sui habere, sed tui fiduciam, sed longe postea.

Caput IX

14. Verum tamen iam hoc ad medicinam futuram in eius memoria reponebatur. Nam et illud, quod, cum adhuc studeret iam me audiens apud Carthaginem et medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, sicut exerceri scholastici solent, sivisti eum comprehendi ab aedimitis fori tamquam furem, non arbitror aliam ob causam te permisisse, Deus noster, nisi ut ille tantus futurus iam inciperet discere, quam non facile in noscendis causis homo ab homine damnandus esset temeraria credulitate.

Quippe ante tribunal deambulabat solus cum tabulis ac stilo, cum ecce adulescens quidam ex numero scholasticorum, fur verus, securim clanculo apportans illo non sentiente ingresus est ad cancellos plumbeos, qui vico argentario desuper praeminent, et praecidere plumbum coepit. Sono autem securis audito submurmuraverunt argentarii, qui subter erant, et miserunt qui apprehenderent quem forte invenissent. Quorum vocibus auditis relicto instrumento ille discessit timens, ne cum eo teneretur. Alypius autem, qui non viderat intrantem, exeuntem sensit et celeriter vidit abeuntem et causam scire cupiens ingressus est locum et inventam securim stans atque admirans considerabat, cum ecce illi, qui misi erant, reperiunt eum solum ferentem ferrum, cuius sonitu exciti venerant: tenent, adtrahunt, congregatis inquilinis fori tamquam furem manifestum se comprehendisse gloriantur, et inde offerendus iudiciis ducebatur.

15. Sed hactenus docendus fuit. Statim enim, Domine, adfuisti innocentiae, cuius testis eras tu solus. Cum enim duceretur vel ad custodiam vel ad supplicium, fit eis obviam quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potissimum occurrisse, cui solebant in suspicionem venire ablatarum rerum, quae perissent de foro, ut quasi tandem iam ille cognoscerent, a quibus haec fierent.

19. Pereant omnia et dimittamus haec vana et inania: conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita misera est, mors incerta est; subito obrepat: quomodo hinc exibimus? Et ubi nobis discenda sunt quae hic neglexìmus? Ac non potius huius neglegentiae supplicia luenda? Quid, si mors ipsa omnem curam cum sensu amputabit et finiet? Ergo et hoc quaerendum.

Sed absit, ut ita sit. Non vacat, non est inane, quod tam eminens culmen auctoritatis christianae fidei tot orbe diffunditur. Numquam tanta et talia pro nobis divinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animae consumeretur. Quid cunctamur igitur relicta spe saeculi conferre nos totos ad quaerendum Deum et vitam beatam?

Sed expecta: iucunda sunt etiam ista, habent non parvam dulcedinem suam; non facile ab eis praecidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce iam quantum est, ut impetretur aliquis honor. Et quid amplius in his desiderandum? Suppetit amicorum maiorum copia: ut nihil aliud multum festinemus, vel praesidatus dari potest. Et ducenda uxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum gravet, et ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri et imitatione dignissimi sapientiae studio cum coniugibus dediti fuerunt.»

20. Cum haec dicebam et alternabant hi venti et impellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, et *tardabam converti ad Dominum et* differbam de *die in diem vivere* in te et non differebam cotidie in memet ipso mori: amans beatam vitam timebam illam in sede sua et ab ea fugiens quaerebam eam. Putabam enim me miserum fore nimis, si feminae privarer amplexibus, et medicinam misericordiae tuae ad eandem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram, et propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius, cum tam stultus essem, ut nescirem, sicut scriptum est, *neminem posse esse continentem, nisi tu dederis*. Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas et fide solida in te iactarem curam meam.

Caput XII

21. Prohibebat me sane Alypius ab uxore ducenda cantans nullo modo nos posse securo otio simul in amore sapientiae vivere, sicut iam diu desideraremus, si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirum esset, quia vel experientiam concubitus ceperat in ingressu adulescentiae suae, sed non haeserat magisque doluerat et spreverat et deinde iam continentissime vivebat.

Ego autem resistebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluissent sapientiam et promeruissent Deum et habuissent fideliter ac dilexissent

amicos. A quorum ego granditate quidem animi longe aberam et deligatus morbo carnis mortifera suavitate trahebam catenam meam solvi timens et quasi concusso vulnere repellens verba bene suadentis tamquam manum solventis.

Insuper etiam per me ipsi quoque Alypio loquebatur serpens et innectebat atque spargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honesti et expediti pedes implicarentur.

22. Cum enim me ille miraretur, quem non parvi penderet, ita haerere visco illius voluptatis, ut me affirmarem, quotienscumque inde inter nos quaeremus, caelibem vitam nullo modo posse degere atque ita me defenderem, cum illum mirantem viderem, ut dicerem multum interesse inter illud, quod ipse raptim et furtim expertus esset, quod paene iam ne meminisset quidem atque ideo nulla molestia facile contemneret, et delectationes consuetudinis meae, ad quas si accessisset honestum nomen matrimonii, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere, coeperat et ipse desiderare coniugium nequaquam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere, quidnam esset illud, sine quo vita mea, quae ill sic placebat, non mihi vita, sed poena videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus servitutem meam et stupendo ibat in experiendi cupidinem venturus in ipsam experientiam atque inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat servitutem, quoniam *sponsionem* volebat *facere cum morte*, et *qui amat periculum*, *incident in illud*.

Neutrum enim nostrum, si quod est coniugale decus in officio regendi matrimonii et suscipiendorum liberorum, ducebat nisi tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer consuetudo satiandae insatiabilis concupiscentiae me captum excruciabat, illum autem admiratio capiendum trahebat.

Sic eramus, donec tu, altissime, non deserens humum nostram miseratus miseros subvenires miris et occultis modis.

Caput XIII

23. Et instabatur impigre, ut ducerem uxorem. Iam petebam, iam promittebatur maxime matre dante operam, quo me iam coniugatum baptismus salutaris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari et vota sua ac promissa tua in mea fide compleri animadvertebat.

Cum sane et rogatu meo desiderio suo forti clamore cordis abs te deprecaretur cotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, numquam voluisti. Et videbat quaedam vana et phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus, et narrabant mihi non cum fiducia, qua solebat, cum tu demonstrabas

Liber septimus

Caput 1

1. Iam mortua erat adulescentia mea mala et nefanda, et ibam in iuventutem, quanto aetate maior, tanto vanitate turpior, qui cogitare aliquid substantiae nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet. Non te cogitabam, Deus, in figura corporis humani, ex quo audire aliquid de sapientia coepi – semper hoc fugi et gaudebam me hoc reperire in fide spiritalis matris nostrae, catholicae tuae – sed quid te aliud cogitarem non ocurrebat. Et conabar cogitare te homo et talis homo, summum et solum et verum Deum, et te incorruptibilem et inviolabilem et incommutabilem totis medullis credebam, quia nesciens, unde et quomodo, plane tamen videbam et certus eram, id quod corrumpi potest, deterius esse quam id quod non potest, et quod violari non potest, incunctanter praeponebam violabili, et quod nullam patitur mutationem, melius esse quam id quod mutari potest.

Clamabat violenter cor meum adversus omnia phantasmata mea et hoc uno ictu conabar abigere circumvolantem turbam immunditiae ab acie mentis meae: et vix dimota *in ictu oculi* ecce conglobata rursus aderat et irruebat in aspectum meum et obnubilabat eum, ut quamvis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spatia locorum sive infusum mundo sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incoruptibile et inviolabile et incommutabile, quod coruptibili et violabili et commutabili praeponebam, quoniam quidquid privabam spatiis talibus, nihil mihi esse videbatur, sed prorsus nihil, ne inane quidem, tamquam si corpus auferatur loco et maneat locus omni corpore vacuatus et terreno et humido et aerio et caelesti, sed tamen sit locus inanis tamquam spatiosum nihil.

2. Ego itaque *incrassatus corde* nec mihimet ipsi vel ipse conspicuus, quidquid non per aliquanta spatia tenderetur vel diffunderetur vel conglobaretur vel tumeret vel tale aliquid caperet aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim formas ire solent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum, nec videbam hanc eandem intentionem,

Verum autem viderat homo saepe Alypium in domo cuiusdam senatoris, ad quem salutandum ventitabat, statimque cognitum manu apprehensa semovit a turbis et tanti mali causam quaerens, quid gestum esset, audivit omnesque tumultuantes, qui aderant, et minaciter frementes iussit venire secum. Et venerunt ad domum illius adulescentis, qui rem commiserat. Puer vero erat ante ostium et tam parvus erat, ut nihil exinde Domino suo metuens facile posset totum indicare; cum eo quippe in foro fuit pedisecus. Quem posteaquam recoluit Alypius, architecto intimavit. At ille securim demonstravit puero quaerens ab eo, cuius esset. Qui confestim «nostra» inquit; deinde interrogatus aperuit cetera.

Sic in illam domum translata causa confusisque turbis, quae de illo triumphare iam coeperant, futurus dispensator verbi tui et multarum in ecclesia tua causarum examinator experientior instructiorque discessit.

Caput X

16. Hunc ergo Romae inveneram, et adhaesit mihi fortissimo vinculo mecumque Mediolanium profectus est, ut nec me desereret et de iure, quod didicerat, aliquid ageret secundum votum magis parentum quam suum. Et ter iam adsederat mirabili continentia ceteris, cum ille magis miraretur eos, qui aurum innocentiae praeponerent. Temtata est quoque eius indolens non solum illecebra cupiditatis sed etiam stimulo timoris.

Romae adsidebat comiti largitionum Italicianarum. Erat eo tempore quidam potentissimus senator, cuius et beneficiis obstricti multi et terrori subditi erant. Voluit sibi licere nescio quid ex more potentiae suae, quod esset per leges illicitum; restitit Alypius. Promissum est praemium: irrisit animo. Praetentae minae: calcavit mirantibus omnibus inusitatam animam, quae hominem tantum et innumerabilibus praestandi nocendique modis ingenti fama celebratum vel amicum non optaret vel non formidaret inimicum. Ipse autem iudex, cui consiliarius erat, quamvis et ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat, sed in istum causam transferens ab eo se non permitti adserebat, quia et re vera, si ipse faceret, iste discederet.

Hoc solo autem paene iam inlectus erat studio litterario, ut pretiis praetorianis codices sibi conficiendos curaret, sed consulta iustitia deliberationem in melius vertit utiliorem iudicans aequitatem, qua prohibebatur, quam potestatem, qua sinebatur. Parvum est hoc; *sed qui in parvo fidelis est, et in magno fidelis est*, nec ullo modo erit inane, quod tuae veritatis ore processit: *si in iniusto mamona fideles non fuistis, verum quis dabit vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, vestrum quis dabit vobis?*

Talis tunc ille inhaerebat mihi mecumque nutabat in consilio, quisnam esset tenendus vitae modus.

17. Nebridius etiam, qui relicta patria vicina Carthagini atque ipsa Carthagine, ubi fequentissimus erat, relicto paterno rure optimo, relicta domo et non secutura matre nullam ob aliam causam Mediolanium venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiae, pariter suspirabat pariterque fluctuabat beatae vitae inquisitor ardens et quaestionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant ora trium egentium et inopiam suam sibimet invicem anhelantium et ad te expectantium, ut *dares eis escam in tempore oportuno*. Et in omni amaritudine, quae nostros saeculares actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem, cur ea pateremur, occurrebant tenebrae, et aversabamur gementes et dicebamus: «Quamdiu haec?» Et hoc dicebamus et dicentes non relinquebamus ea, quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Caput XI

18. Et ego maxime mirabar satagens et recolens, quam longum tempus esset ab undevicensimo anno aetatis meae, quo fervere coeperam studio sapientiae, disponens ea inventa relinquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes et insanias mendaces. Et ecce iam tricenariam aetatem gerebam in eodem luto haesitans aviditate fruendi praesentibus fugientibus et dissipantibus me, dum dico: «Cras inveniam; ecce manifestum apparebit, et tenebo; ecce Faustus veniet et exponet omnia. O, magni viri Academici! Nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Immo quaeramus diligentius et non desperemus. Ecce iam non sunt absurda in libris ecclesiasticis, quae absurda videbantur, et possunt aliter atque honeste intellegi. Figam pedes in eo gradu, in quo puer a parentibus positus eram, donec inveniatur perspicua veritas. Sed ubi quaeretur? Quando quaeretur? Non vacat Ambrosio, non vacat legere. Ubi ipsos codices quaerimus? Unde aut quando comparamus? A quibus sumimus? Deputentur tempora, distribuantur horae pro salute animae. Magna spes oborta est: non docet catholica fides, quod putabamus et vani accusabamus.

Nefas habent docti eius credere Deum figura humani corporis terminatum. Et dubitamus pulsare, quo aperiantur cetera? Antemeridianis horis discipuli occupant; ceteris quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando salutamus amicos maiores, quorum suffragiis opus habemus? Quando praeparamus quod emant scholastici? Quando reparamus nos ipsos relaxando animo ab intentione curarum?

ei, sed contemnens ea. Dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter revelantem te et animam suam somniantem.

Instabatur tamen, et puella petebatur, cuius aetas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, exspectabatur.

Caput XIV

24. Et multi amici agitaveramus animo et colloquentes ac detestantes turbulentas humanae vitae molestias paene iam firmaveramus remoti a turbis otiose vivere, id otium sic moliti, ut, si quid habere possemus, conferremus in medium unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus, ut per amicitiae sinceritatem non esset aliud huius et aliud illius, sed quod ex cunctis fieret unum, et universum singulorum esset et omnia omnium, cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate essentque inter nos praedivites, Romanianus maxime communiceps noster, quem tunc graves aestus negotiorum suorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte aetate mihi familiarissimus. Qui maxime instabat huic rei et magnam in suadendo habebat auctoritatem, quod ampla res eius multum ceteris anteibat.

Et placuerat nobis, ut bini annui tamquam magistratus omnia necessaria curarent ceteris quietis. Sed posteaquam coepit cogitari, utrum hoc mulierculae sinerent, quas et alii nostrum iam habebant et nos habere volebamus, totum illud placitum, quod bene formabamus, dissiluit in manibus atque confractum et abiectum est.

Inde ad suspiria et gemitus et gressus ad sequendas *latas et tritas vias saeculi*, quoniam *multae cogitationes erant in corde nostro, consilium autem tuum manet in aeternum*. Ex quo consilio deridebas nostra et tua praeparabas nobis daturus *escam in oportunitate* et aperturus manum atque impleturus animas nostras *benedictione*.

Caput XV

25. Interea mea peccata multiplicabantur, et avulsa a latere meo tamquam impedimento coniugii cum qua cubare solitus eram, cor, ubi adhaerebat, concisum et vulneratum mihi erat et trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat vovens tibi alium se virum nesciturам, relicto apud me naturali ex illa filio meo.

At ego infelix nec feminae imitator, dilationis impatiens, tamquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator coniugii sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique coniugem, quo

tamquam sustentaretur et perduceretur vel integer vel auctior morbus animae meae satellito perdurantis consuetudinis in regnum uxorium. Nec sanabatur vulnus illud meum, quod prioris praecisione factum erat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat et quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

Caput XVI

26. Tibi laus, tibi gloria, fons misericordiarum! Ego fiebam miserior et tu propinquior. Aderat iam iamque dextera tua raptura me de caeno et ablutura, et ignorabam. Nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite nisi metus mortis et futuri iudicii tui, per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo.

Et disputabam cum amicis meis Alypio et Nebridio de finibus bonorum et malorum Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animae vitam et tractutus meritorum, quod Epicurus credere noluit. Et quaerebam, si essemus immortales et in perpetua corporis voluptate sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati aut quid aliud quaereremus, nesciens id ipsum ad magnam miseriam pertinere, quod ita demersus et caecus cogitare non possem lumen honestatis et gratis amplectendae pulchritudinis, quam non videt oculus carnis et, videtur ex intimo. Nec considerabam miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa foeda tamen cum amicis dulciter conferebam nec esse sine amicis poteram beatus etiam secundum sensum, quem tunc habebam quantalibet afluentia carnalium voluptatum. Quos utique amicos gratis diligebam vicissimque ab eis me diligi gratias sentiebam.

O, tortuosas vias! *Vae animae audaci*, quae speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram! Versa et reversa in tergum et in latera et in ventrem, et dura sunt omnia, et tu solus requies. Et ecce ades et liberas a miserabilius erroribus et constituis nos in tua via et consolaris et dicis: *Currite, ego feram et ego perducam et ibi ego feram.*

spes eius intumuerat, consuleret, quid mihi secundum suas quas constellationes appellant videretur, ego autem, qui iam de hac re in Nebridii sententiam flecti coeperam, non quidem abnuerem conicere ac dicere quod nutanti occurrebat, sed tamen subicerem prope iam esse mihi persuasum ridicula illa esse et inania, tum ille mihi narravit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum et habuisse amicum aeque illa simulque sectantem. Qui pari studio et collatione flagrabant in eas nugas igne cordis sui, ita ut mutorum quoque animalium, si quae domi parerent, observarent momenta nascentium atque ad ea caeli positionem notarent, unde illius quasi artis experimenta colligerent.

Itaque dicebat audisse se a patre suo, quod, cum eundem Firminum praegnans mater esset, etiam illius paterni amici famula quaedam pariter utero grandescebat. Quod latere non potuit Dominum, qui etiam canum suarum partus examinatissima diligentia nosse curabat; atque ita factum esse, ut cum iste coniugis, ille autem ancillae dies et horas minutioresque horarum articulos cautissima observatione numerarent, enixae essent ambae simul, ita ut easdem constellationes usque ad easdem minutias utriquae nascenti facere cogerentur, iste filio, ille servulo. Nam cum mulieres parturire coepissent, indicaverunt sibi ambo, quid sua cuiusque domo ageretur, et paraverunt quos ad se invicem mitterent, simul ut natum quod parturiebatur esset cuique nuntiatum: quod tamen ut continuo nuntiaretur, tamquam in regno suo facile effecerant. Atque ita qui alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum intervallis sibi obviam factos esse dicebat, ut aliam positionem siderum aliasque particulas momentorum neuter eorum notare sineretur. Et tamen Firminus amplo apud suos loco natus dealbatiores vias saeculi cursitabat, augebatur divitiis, sublimabatur honoribus, servus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato dominis serviebat, ipso indicante qui noverat eum.

9. His itaque auditis et creditis – talis quippe narraverat – omnis illa reluctatio mea resoluta concidit, et primo Firminum ipsum conatus sum ab illa curiositate revocare, cum dicerem, constellationibus eius inspectis ut vera pronuntiarem, debuisse me utique videre ibi parentes inter suos esse primarios, nobilem familiam propriae civitatis, natales ingenuos, honestam educationem liberalesque doctrinas; at si me ille servus ex eisdem constellationibus – quia et illius ipsae essent – consuluisset, ut eidem quoque vera proferrem, debuisse me rursus ibi videre abiectissimam familiam, conditionem sevilem et cetera longe a prioribus aliena longeque distantia. Unde autem fierem, ut eadem inspiciens diversa dicerem, si vera dicerem – si autem eadem dicerem, falsa dicerem – inde certissime colligi ea, quae vera consideratis constellationibus dicerentur, non arte dici, sed sorte, quae autem falsa, non artis imperitia, sed sortis mendacio.

eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius, non ibi legi.

14. Item ibi legi, quia verbum, Deus, *non ex carne, non ex sanguine neque ex voluntate viri neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est*; sed quia *verbum caro factum est et habitavit in nobis*, non ibi legi.

Indagavi quippe in illis litteris varie dictum et multis modis, quod sit filius *in forma patris non rapinam arbitratus esse aequalis Deo*, quia naturaliter id ipsum est, sed quia *semet ipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo, humiliavit se factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod Deus eum exaltavit a mortuis et donavit ei nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris*, non habent illi libri.

Quod autem ante omnia tempora et supra omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus filius tuus coaeternus tibi et quia de plenitudine eius accipiunt animae, ut beatae sint, et quia participatione in se sapientiae renovantur, ut sapientes sint, est ibi; quod autem *secundum tempus pro impiis mortuus est* et *filio unico tuo non pepercisti, sed pro nobis omnibus tradidisti eum*, non est ibi. *Abscondisti* enim *haec a sapientibus et revelasti ea parvulis*, ut venirent ad eum *laborantes et onerati* et reficeret *eos*, quoniam *mitis est et humilis corde, et dirigit mites in iudicio et docet mansuetos vias suas* videns *humilitatem* nostram *et laborem* nostrum et dimittens *omnia peccata* nostra. Qui autem cothurno tamquam doctrinae sublimioris elati non audiunt dicentem: *discite a me, quoniam mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, etsi cognoscunt Deum, *non sicut Deum glorificant aut gratias agunt, sed evanescunt in cogitationibus suis et obscuratur insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes stulti fiunt.*

15. Et Deo legebam ibi etiam immutatam *gloriam incorruptionis tuae* in idola et varia simulacra, *in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium*, videlicet Aegyptium cibum, quo Esau perdidit primogenita sua, quoniam caput quadrupedis pro te honoravit populus primogenitus, *conversus corde in Aegyptum et curvans* imaginem tuam, animam suam, ante imaginem *vituli manducantis faenum*.

Inveni haec ibi et non manducavi. Placuit enim tibi, Domine, auferre opprobrium diminutionis ab Iacob, ut *maior serviret minori*, et vocasti gentes in hereditatem tuam. Et ego ad te veneram ex gentibus et intendi in aurum, quod ab Aegypto voluisti ut auferret populus tuus, quoniam tuum erat, unbicumque erat. Et dixisti Atheniensibus per apostolum tuum, quod in te *vivimus et movemur et sumus, sicut et quidam secundum eos dixerunt*, et utique inde erant illi libri. Et non

Audieram ex ore veritatis esse *spadones, qui se ipsos absciderunt propter regnum caelorum*; sed, *qui potest*, inquit, *capere, capiat. Vani* sunt *certe omnes homines, quibus non inest Dei scientia, nec de his, quae videntur bona, potuerunt inuenire eum, qui est*. At ego iam non eram in illa vanitate; transcenderam eam et contestante universa creatura inueneram te creatorem nostrum et verbum tuum apud te Deum tecumque unum Deum, per quod creasti omnia.

Et est aliud genus impiorum, qui *cognoscentes Deum non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt*. In hoc quoque incideram, et *dextera tua suscepit* me et inde ablatum posuisti, ubi conualescerem, quia dixisti homini: *ecce pietas est sapientia*, et: *noli velle videri sapiens*, quoniam *dicentes se esse sapientes stulti facti sunt*. Et inueneram iam bonam margaritam, et venditis omnibus, quae haberem, emenda erat, et dubitabam.

Caput II

3. Perrexi ergo ad Simplicianum, patrem in accipienda gratia tunc episcopi Ambrosii et quem vere ut patrem diligebat. Narravi ei circuitus erroris mei. Ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor urbis Romae, quem christianum defunctum esse audieram, in latinam linguam transtulisset, gratulatus est mihi, quod non in aliorum philosophorum scripta incidissem plena fallaciarum et deceptionum *secundum elementa* huius *mundi*, in istis autem omnibus modis insinuari Deum et eius verbum. Deinde, ut me exhortaretur ad humilitatem Christi *sapientibus absconditam et revelatam parvulis*, Victorinum ipsum recordatus est, quem, Romae cum esset, familiarissime noverat, deque illo mihi narravit quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiae tuae confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex et omnium liberalium doctrinarum peritissimus quique philosophorum tam multa legerat et diiudicaverat, doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne praeclari magisterii, quod cives huius mundi eximium putant, statuam Romano foro meruerat et acceperat, usque ad illam aetatem venerator idolorum sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata spirabat populo Osirim et *omnigenum Deum monstra et Anubem latratorem*, quae aliquando *contra Neptunum et Veneram contraque Mineruam* tela tenuerant et a se victis iam Roma supplicabat, quae iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat, non eruberuit esse puer Christi tui et infans fontis tui subiecto collo ad humilitatis iugum et edomita fronte ad crucis opprobrium.

quaeque temporibus ageres? Ei mihi, quam excelsus es in excelsis et quam profundus in profundis! Et nusquam recedis, et vix redimus ad te.

Caput IV

9. Age, Domine, fac excita et revoca nos, accende et rape, flagra, dulcesce: amemus, curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro caecitatis quam Victorinus redeunt, ad te et accedunt et illuminatur recipients lumen, quod si qui recipiunt, accipiunt a te *potestatem, ut filii tui fiant*? Sed si minus noti sunt populis, minus de illis gaudent etiam qui noverunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, et in singulis uberius est gaudium, quia ferveraciunt se et inflammantur ex alterutro. Deinde, quod multis noti, multis sunt auctoritati ad salutem et multis praeeunt secuturis, ideoque multum de illis et qui eos praecesserunt laetantur, quia non de solis laetantur.

Absit enim, ut in tabernaculo tuo prae pauperibus accipiantur personae divitum aut prae ignobilibus nobiles, quando potius *infirma mundi elegisti, ut confunderes fortia, et ignobilia huius mundi elegisti et contemtibilia et ea quae non sunt, tamquam sint, ut ea quae sunt evacuares*. Et tamen idem ipse *minimus apostolorum* tuorum, per cuius linguam tua ista verba sonuisti, cum Paulus proconsul per eius militiam debellata superbia sub lene iugum Christi tui missus esset regis magni provincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit ob tam magnae insigne victoriae. Plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet et de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis et de his plures nomine auctoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, Victorini lingua, quo telo grandi et acuto multos peremerat, abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex noster *alligavit fortem*, et videbant *vasa eius erepta* mundari et aptari in honorem tuum et fieri *utilia Domino ad omne opus bonum*.

Caput V

10. Sed ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit, exarsi ad imitandum: ad hoc enim et ille narraverat. Posteaquam vero et illud addidit, quod imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti sunt christiani docere litteraturam et oratoriam – quam legem ille amplexus loquacem scholam deserere maluit quam verbum tuum, quo *linguas infantium facis disertas* – non mihi fortior quam felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus

10. Hinc autem accepto aditu ipse mecum talia ruminando, ne quis eorundem delirorum, qui talem quaestum sequerentur, quos iam iamque invadere atque irrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi aut illi pater falsa narraverit, intendi considerationem in eos qui gemini nascuntur, quorum plerique ita post invicem funduntur ex utero, ut parvum ipsum temporis intervallum, quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana observatione non possit litterisque signari omnino non valeat, quas mathematicus inspecturus est, ut vera pronuntiet. Et non erunt vera, quia easdem litteras inspiciens eadem debuit dicere de Esau et Iacob; sed non eadem utrique acciderunt. Falsa ergo diceret aut, si vera diceret, non eadem diceret: at eadem inspiceret. Non ergo arte, sed sorte vera diceret.

Tu enim, Domine, iustissime moderator universitatis, consulentibus consultisque nescientibus *occulto instinctu* agis, ut, dum quisque consulit, hoc audiat, quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abysso iusti iudicii tui. Cui non dicat homo: «Quid est hoc?» «Ut quid hoc?» Non dicat, non dicat: homo est enim.

Caput VII

11. Iam itaque me, auditor meus, illis vinculis solveras, et quaerebam, unde malum, et non erat exitus. Sed me non sinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam et esse te et esse incommutabilem substantiam tuam et esse de hominibus curam et iudicium tuum et in Christo, filio tuo, Domine nostro, atque scripturis sanctis, quae ecclesiae tuae catholicae commendaret auctoritas, viam te posuisse salutis humanae ad eam vitam, quae post hanc mortem futura est.

His itaque salvis atque inconcusse roboratis in animo meo quaerebam aestuans, unde sit malum. Quae illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus, Deus meus! Et ibi erant aures tuae nesciente me. Et cum in silentio fortiter quaererem, magnae voces erant ad misericordiam tuam, tacitae contritiones animi mei. Tu sciebas quid patiebar, et nullus hominum. Quantum enim erat, quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum! Numquid totus tumultus animae meae, cui nec tempora nec os meum sufficiebat, sonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quod *rugiebam a gemitu cordis mei, et ante te erat desiderium meum et lumen oculorum meorum non erat mecum*. Intus enim erat, ego autem foris, nec in loco illud. At ego intendebam in ea, quae locis continentur, et non ibi inveniebam locum ad resquiescendum, nec recipiebant me ista, ut dicerem: «Sat est et bene est», nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset

Caput III

6. Deus bone, quid agitur in homine, ut plus gaudeat de salute desperatae animae et de maiore periculo liberatae, quam si spes ei semper affuisset aut periculum minus fuisset? Et enim tu quoque, misericors pater, plus gaudes *de uno paenitente quam de nonaginta novem iustis, quibus non opus est paenitentia*. Et nos cum magna iucunditate audimus, cum audimus quam exultantibus pastoris umeris reportetur ovis, quae erraverat, et dragma referatur in thesauros tuos collaetantibus vicinis mulieri, quae invenit, et lacrimas excutit gaudium sollemnitatis *domus tuae*, cum legitur in domo tua de minore filio tuo, *quoniam mortuus erat et revixit, perierat et inventus est*. Gaudes quippe in nobis et in angelis tuis sancta caritate sanctis. Nam tu semper idem, qui ea quae non semper nec eodem modo sunt eodem modo semper nosti omnia.

7. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur inventis aut redditis rebus, quas diligit, quam si eas semper habuisset? Contestantur enim et cetera et plena sunt omnia testimoniis clamantibus: «Ita est.» Triumphant victor imperator et non vicisset, nisi pugnavisset, et quanto maius periculum fuit in proelio, tanto est gaudium maius in triumpho. Iactat tempestas navigantes minaturque naufragium; omnes futura morte pallescunt: tranquillatur caelum et mare, et exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger est carus et vena eius malum renuntiat; omnes, qui eum salvum cupiunt, aegrotant simul animo: fit ei recte et nondum ambulat pristinis viribus, et fit iam tale gaudium, quale non fuit, cum antea salvus et fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanae vitae etiam non inopinatis et praeter voluntatem irruentibus, sed institutis et voluntariis molestiis homines adquirunt. Edendi et bibendi voluptas nulla est, nisi praecedat esuriendi et sitiendi molestia. Et ebriosi quaedam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et institutum est, ut iam pactae sponsae non tradantur statim, ne vile habeat maritus datam, quam non suspiraverit sponsus dilatam.

8. Hoc in turpi et execranda laetitia, hoc in ea, quae concessa et licita est, in ipsa sincerissima honestate amicitiae, hoc in eo, qui *mortuus erat et revixit, perierat et inventus est*: ubique maius gaudium molestia maiore praeceditur.

Quid est hoc, Domine Deus meus, cum tu aeternum tibi, tu ispe sis gaudium, et quaedam de et circa te semper gaudeant? Quid est, quod haec rerum pars alternat defectu et profectu, offensionibus et conciliationibus? An is est modus earum, et tantum dedisti eis, cum *a summis caelorum* usque ad ima terrarum ab initio usque in finem saeculorum, ab angelo usque ad vermiculum, a motu primo usque ad extremum omnia genera bonorum et omnia iusta opera tua suis quaeque sedibus locares et suis

4. O, Domine, *Domine, qui inclinasti caelos et descendisti, tetigisti montes, et fumigaverunt,* quibus modis te insinuasti illi pectori?

Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam scripturam omnesque christianas litteras inuestigabat studiosissime et perscrutabatur et dicebat Simpliciano non palam, sed secretius et familiarius: «Noveris iam me esse christianum?». Et respondebat ille: «Non credam nec deputabo te inter christianos, nisi in ecclesia Christi videro.» Ille autem irridebat dicens: «Ergo parietes faciunt christianos?» et hoc saepe dicebat, iam se esse christanum, et Simplicianus illud saepe respondebat et saepe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos reverebatur offendere, superbos daemonicolas, quorum ex culmine Babylonicae dignitatis quasi ex cedris Libani, *quas nondum contriverat Dominus*, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed posteaquam legendo et inhiando hausit firmitatem timuitque negari a Christo *coram angelis sanctis*, si eum timeret *coram hominibus confiteri*, reusque sibi magni criminis apparuit erubescendo de sacramentis humilitatis verbi tui et non erubescendo de sacris sacrilegis superborum daemoniorum, quaae imitator superbus acceperat, depuduit vanitati et erubuit veritati subitoque et inopinatus ait Simpliciano, ut ipse narrabat: «Eamus in ecclesiam: christianus volo fieri.» At ille non se capiens laetitia perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionis sacramentis, non multo post etiam nomen dedit, ut per baptismum regenereratur mirante Roma, gaudente ecclesia. Superbi *videbant et irascebantur, dentibus suis stridebant et tabescebant*: seruo autem tuo Dominus Deus erat *spes eius et non respiciebat in vanitates et insanias mendaces.*

5. Denique ut ventum est ad horam profitendae fidei, quae verbis certis conceptis retentisque memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romae reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretius redderet, sicut nonnullis, qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat; illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctae multitudinis profiteri. Non enim erat salus quom docebat in rhetorica, et tamen eam publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suius turbas insanorum? Itaque ubi ascendit, ut redderet, omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen eius strepitu gratulationis. Quis autem ibi non eum noverat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collaetantium: «Victorinus, Victorinus». Cum sonuerunt exultatione, quia videbant eum, et cito siluerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiavit ille fidem veracem praeclara fiducia, et volebant eum omnes rapere intro in cor suum. Et rapiebant amando et gaudendo: hae rapientium manus erant.

bene. Superior enim eram istis, te vero inferior, et tu gaudium verum mihi subdito tibi et tu mihi subieceras quae infra me creasti. Et hoc erat rectum temperamentum et media regio salutis meae, ut manerem ad imaginem tuam et tibi serviens dominarer corpori. Sed cum superbe contra te surgerem et currerem adversus Dominum in *cervice crassa scuti mei*, etiam ista infima supra me facta sunt et premebant, et nusquam erat laxamentum et respiramentum. Ipsa occurrebant undique acervatim et conglobatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum ipsae opponebantur redeunti, quasi diceretur: «Quo is, indigne et sordide?» Et haec de vulnere meo creverant, quia *humiliasti tamquam vulneratum superbum*, et tumore meo separabar abd te et nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Caput VIII

12. Tu vero, Domine, *in aeternum manes* et *non in aeternum irasceris nobis*, quoniam miseratus es terram et cinerem, et placuit *in conspectu* tuo reformare deformia mea. Et stimulis internis agitabas me, ut impatiens essem, donec mihi per interiorem aspectum certus esses. Et residebat tumor meus ex occulta manu medicinae tuae aciesque conturbata et contenebrata mentis meae acri collyrio salubrium dolorum de die in diem sanabatur.

Caput IX

13. Et primo volens ostendere mihi, quam *resistas superbis, humilibus autem des gratiam* et quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis, *quod verbum tuum caro factum est et habitavit inter homines*, procurasti mihi per quendam hominem immanissimo typho turgidum quosdam Platonicorum libros ex graeca lingua in latinam versos.

Et ibi legi non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod *in principio erat verbum et verbum erat apud Deum et Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; quod factum est, in eo vita est, et vita erat lux hominum; et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt*; et quia hominis anima, quamvis testimonium perhibeat de *lumine*, *non* est tamen *ipsa lumen*, sed verbum, Deus ipse, est *lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* et quia *in hoc mundo erat, et in mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit*. Quia vero *in sua propria venit et sui*

attendi in idola Aegyptiorum, quibus de auro tuo ministrabant, *qui transmutaverunt veritatem Dei in mendacium et colueruntet et servierunt creaturae potius quam creatori*.

Caput X

16. Et inde admonitus redire ad memet ipsum intravi in intima mea duce te et potui, quoniam *factus es adiutor meus*. Intravi et vidi qualicumque oculo animae meae supra eundem oculum animae meae, supra mentem meam lucem incommutabilem, non hanc vulgarem et conspicuam omni carni nec quasi ex eodem genere grandior erat, tamquam si ista multo multoque clarius claresceret totumque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mentem meam, sicut oleum super aquam nec sicut caelum super terram, sed superior, quia ipsa fecit me, et ego inferior, quia factus ab ea. Qui novit veritatem, novit eram, et qui novit eam, novit aeternitatem. Caritas novit eam.

O, aeterna veritas et vera caritas et cara aeternitatis! Tu es Deus meus, tibi suspiro *die ac nocte*. Et cum te primum cognovi, tu assumsisti me, ut viderem esse, quod viderem, et nondum me esse, qui viderem. Et reverberasti infirmitatem aspectus mei radians in me vehementer, et contremui amore et horrore: et inveni longe me esse a te in regione dissimilitudinis, tamquam audirem vocem tuam de excelso: «Cibus sum grandium: cresce et manducabis me. Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me.»

Et congnovi, quoniam *pro iniquitate erudisti hominem* et *tabescere fecisti sicut araneam animam* meam, et dixi: «Numquid nihil est veritas, quoniam neque per finita neque per infinita locorum spatia difusa est?» Et clamasti de longinquo: *Immo vero ego sum qui sum*. Et audivi, sicut auditur in corde, et non erat prorsus, unde dubitarem faciliusque dubitarem vivere me quam non esse veritatem, quae *per ea, quae facta sunt, intellecta* conspicitur.

Caput XI

17. Et inspexi cetera infra te et vidi nec omnino esse nec omnino non esse: esse quidem, quoniam abs te sunt, non esse autem, quoniam id quod es non sunt. Id enim vere est, quod incommutabiliter manet. *Mihi autem inhaerere Deo bonum est*, quia, si non manebo in illo, nec in me potero. Ille autem *in se manens innovat omnia;* et *Dominus meus es, quoniam bonorum meorum non eges*.

Caput XVII

23. Et mirabar, quod iam te amabam, non pro te phantsma, et non stabam frui Deo meo, sed rapiebar ad te decore tuo moxque diripiebar abs te pondere meo et ruebam in ista cum gemitu; et pondus hoc consuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui, neque ullo modo dubitabam esse, cui cohaererem, sed nondum me esse, qui cohaererem, quoniam *corpus, quod corrumpitur aggravat animam et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem*, eramque certissimus, quod *invisibilia tua a constitutione mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus et divinitas tua*. Quaerens enim, unde approbarem pulchritudinem corporum sive caelesitum sive terrestium et quid mihi praesto esset integre de mutabilibus iudicanti et dicenti: «Hoc ita esse debet, illud non ita», hoc ergo quaerens, unde iudicarem, cum ita iudicarem, inveneram incommutabilem et veram veritatis aeternitatem supra mentem meam commutabilem.

Atque ita gradatim a corporibus ad sentientem per corpus animam atque inde ad eius interiorem vim, cui sensus corporis exteriora nuntiaret, et quousque possunt bestiae, atque inde rursus ad ratiocinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum, quod sumitur a sensibus corporis; quae se quoque in me comperiens mutabilem erexit se ad intellegentiam suam et abduxit cogitationem a consuetudine, subtrahens se contradicentibus turbis phantasmatum, ut inveniret, quo lumine aspargeretur, cum sine ulla dubitatione clamaret incommutabile praeferendum esse mutabili, unde nosset ipsum incommutabile – quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certa praeponeret – et pervenit ad id, quod est in ictu trepidantis aspectus. Tunc vero *invisibilia tua per ea quae facta sunt intellecta* conspexi, sed aciem figere non evalui et repercussa infirmitate redditus solitis non mecum ferebam nisi amantem memoriam et quasi olefacta desiderantem, quae comedere nondum possem.

Caput XVIII

24. Et quaerebam viam comparandi roboris, quod esset idoneum ad fruendum te, nec inveniebam, donec amplecterer *mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Iesum, qui est super omnia Deus benedictus in saecula*, vocantem et dicentem: *ego sum via et veritas et vita*, et cibum, cui capiendo invalidus eram, miscentem carni, quoniam *verbum caro factum est*, ut infantiae nostrae lactesceret sapientia tua, per quam creasti omnia.

Non enim tenebam Deum meum Iesum humilis humilem nec cuius rei magistra esset eius infirmitas noveram. Verbum enim tuum, aeterna

veritas, superioribus creaturae tuae partibus supereminens subditos erigit ad se ipsam, in inferioribus autem aedificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a se ipis et ad se traiceret, sanans tumorem et nutriens amorem, ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur videntes ante pedes suos infirmam divinitatem ex participatione tunicae pelliciae nostrae et lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

Caput XIX

25. Ego vero aliud putabam tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excelentis sapientiae viro, cui nullus posset aequari, praesertim quia mirabiliter natus ex virgine ad exemplum contemnendorum temporalium prae adipiscenda immortalitate divina pro nobis cura tantam auctoritaem magisteri meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet verbum caro factum, ne suspiciari quidem poteram. Tantum cognoveram ex his, quae de illo scripta traderentur, quia manducavit et bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, non haesisse carnem illam verbo tuo nisi cum anima et mente humana. Novit hoc omnis, qui novit incommutabilitatem verbi tui, quam ego iam noveram, quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Et enim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere, nunc aliquo affectu affici, nunc non affici, nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio propria sunt mutabilitatis animae et mentis. Quae si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio neque in illis litteris ulla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam, non corpus tantum hominis aut cum corpore sine mente animum, sed ipsum hominem, non persona veritatis, sed magna quadam naturae humanae excellentia et perfectiore participatione sapientiae praeferri ceteris arbitrabar.

Alypius autem Deum carne indutum ita putabat credi a catholicis, ut praeter Deum et carnem non esset in Christo anima, mentemque hominis non exsistimabat in eo praedicari. Et quoniam bene persuasum tenebat ea, quae de illo memoriae mandata sunt, sine vitali et rationali creatura non fieri, ad ipsam christianam fidem pigrius movebatur. Sed postea haereticorum Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens catholicae fidei collaetatus et contemperatus est.

Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, quod *verbum caro factum* est, quo modo catholica veritas a Fotini falsitate dirimatur. Improbatio quippe haereticorum facit eminere, quid ecclesia tua sentiat

Liber octavus

Caput 1

1. Deus meus, recorder in gratiarum actione tibi et confitear misericordias tuas super me. Perfundantur *ossa mea* dilectione tua et dicant: *Domine, quis similis tibi? Dirupisti vincula mea: sacrificem tibi sacrificium laudis*. Quomodo dirupisti ea, narrabo, et dicent omnes, qui adorant te, cum audient haec: *benedictus Dominus in caelo et in terra; magnum et mirabile nomen eius*.

Inhaeserant praecordiis meis tua, et undique circumllabar abs te. De vita tua aeterna certus eram, quamuis eam *in aenigmate* et quasi *per speculum* videram; dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quod ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat, nec certior de te, sed stabilior in te esse cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia et mundandum erat cor *a fermento veteri*; et placebat via ipse saluator et ire per eius angustias adhuc pigebat.

Et immisisti in mentem meam visumque est bonum *in conspectu meo* pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat seruus tuus et lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quod a iuventute sua devotissime tibi viveret; iam vero tunc senuerat et longa aetate in tam bono studio sectandae viae tuae multa expertus, multa edoctus mihi videbatur: et vere sic erat. Unde mihi ut proferret volebam conferenti secum aestus meos, quis esset aptus modus sic affecto, ut ego eram, ad ambulandum in via tua.

2. Videbam enim plenam eccelsiam, et alius sic ibat, alius autem sic. Mihi autem displicebat, quod agebam in saeculo, et oneri mihi erat valde non iam inflammantibus cupiditatibus, ut solebant, spe honoris et pecuniae ad tolerandam illam seruitutem tam gravem. Iam enim me illa non delectabant prae dulcedine tua et *decore domus tuae*, quam *dilexi*, sed adhuc tenaciter colligabar ex femina, nec me prohibebat apostolus coniugari, quamuis exhortaretur ad melius maxime volens omnes homines sic esse, ut ipse erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum et propter hoc unum voluebar in ceteris languidus et tabescens curis marcidis, quod et in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebar vitae coniugali, cui deditus obstringebar.

Caput XII

18. Et manifestum est mihi, quoniam bona sunt, quae corrumpuntur, quae neque si summa bona essent, corrumpi possent, neque nisi bona essent, corumpi possent, quia, si summa bona essent, incorruptibilia essent, quid in eis corrumperetur, non esset. Nocet enim corruptio et, nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest, aut, quod certissimum est, omnia, quae corrumpuntur, privantur bono. Si autem omni bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt et corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt: ergo quamdiu sunt, bona sunt. Ergo quaecumque sunt, bona sunt, malumque illud, quod quaerebam unde esset, non est substantia, quia, si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum, aut substantia corruptibilis esset, quae nisi bona esset, corrumpi non posset.

Itaque vidi et manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti et prorsus nullae substantiae sunt, quas tu non fecisti. Et quoniam non aequalia omnia fecisti, ideo sunt omnia, quia singula bona sunt et simul omnia valde bona, quoniam fecit Deus noster *omnia bona valde*.

Caput XIII

19. Et tibi omnino non est malum, non solum tibi sed nec universae creaturae tuae, quia extra non est aliquid, quod irrumpat et corrumpat ordinem, quem imposuisti ei. In partibus autem eius quaedam quibusdam quia non conveniunt, mala putantur; et eadem ipsa conveniunt aliis et bona sunt et in semet ipsis bona sunt. Et omnia haec, quae sibimet invicem non conveniunt, conveniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem caelum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi. Et absit, ut dicerem iam: «Non essent ista», quia etsi sola ista cernerem, desiderarem avidem meliora, sed iam etiam de solis istis laudare te deberem, quoniam laudandum te ostendunt *de terra dracones et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quae faciunt verbum tuum, montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri, bestiae et omnia pecora, reptilia et volatilia pinnata; reges terrae et omnes populi, principes et omnes iudices terrae, iuvenes et virgines, seniores cum iunioribus laudant nomen tuum*. Cum vero etiam *de caelis* te laudent, laudent te, Deus noster, *in excelsis omnes angeli tui, omnes virtutes tuae, sol et luna, omnes stellae et lumen, caeli caelorum et aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen tuum*, non iam desiderabam meliora, quia

omnia cogitabam, et meliora quidem superiora quam inferiora, sed meliora omnia quam sola superiora iudicio saniore pendebam.

Caput XIV

20. Non est sanitas eis, quibus displicet aliquid creaturae tuae, sicut mihi non erat, cum displicerunt multa, quae fecisti. Et quia non audebat anima mea, ut ei displiceret Deus meus, nolebat esse tuum quidquid ei displicebat. Et inde ierat in opinionem duarum substantiarum et non requiescebat et aliena loquebatur. Et inde rediens fecerat sibi Deum per infinita spatia locorum omnium et eum putaverat esse et te eum collocaverat in corde suo et facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed postequam fovisti caput nescientis et clausisti *oculos meos, ne viderent vanitatem*, cessavi de me paululum, et consopita est insania mea; et evigilavi in te et vidi te infinitum aliter, et visus iste non a carne trahebatur.

Caput XV

21. Et respexi alia et vidi debere quia sunt et in te cuncta finita, sed aliter, non quasi in loco, sed quia tu omnitenens manu veritate, et omnia vera sunt, in quantum sunt, nec quicquam est falsitas, nisi cum putatur esse quod non est.

Et vidi quia non solum locis sua quaequae suis conveniunt sed etiam temporibus et quia tu, qui solus aeternus es, non post innumerabilia spatia temporum coepisti operari, quia omnia spatia temporum, et quae praeterierunt et quae praeteribunt, nec abirent nec venirent nisi te operante et manente.

Caput XVI

22. Et sensi expertus non esse mirum, quod palato non sano poena est et panis, qui sano suavis est, et oculis aegris odiosa lux, quae puris amabilis. Et iustitia tua displicet iniquis, nedum vipera et vermiculus, quae bona creasti, apta inferioribus creaturae tuae partibus, quibus et ipsi iniqui apti sunt, quanto dissimiliores sunt tibi, apti autem superioribus quanto similiores fiunt tibi. Et quaesivi, quid esset iniquitas, et non inveni substantiam, sed a summa sustantia, te Deo, detortae in infima voluntatis perversitatem *proicientis intima sua* et tumescentis foras.

et quid habeat sana doctrina. *Oportuit enim et haereses esse, ut probati manifesti fierent* inter infirmos.

Caput XX

26. Sed tunc lectis Platonicorum illis libris posteaquam inde admnonitus quaerere incorpoream veritatem *invisibilia tua per ea quae facta sunt intellecta* conspexi et repulsus sensi, quid per tenebras animae meae contemplari non sinerer, certus esse te et infinitum esse nec tamen per locos finitos infinitosve diffundi et vere te esse, qui semper idem ipse esses, ex nulla parte nulloque motua alter aut aliter, cetera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento, quia sunt, certus quidem in istis eram, nimis tamen, infirmus ad fruendum te. Garriebam plane quasi peritus et, nisi *in Christo, salvatore nostro*, viam tuam quaererem, non peritus, sed periturus essem. Iam enim coeperam velle videri sapiens plenus poena mea et non flebam, insuper et inflabar scientia. Ubi enim erat illa aedificans caritas a fundamento humilitatis, quod est Christus Iesus? Aut quando illi libri me docerent eam? In quos me propterea, priusquam scripturas tuas considerarem, credo voluisti incurrere ut imprimeretur memoriae meae, quomodo ex eis affectus essem et, cum postea in libris tuis mansuefactus essem et curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, discernerem atque distinguerem, quid interesset inter praesumptionem et confesionem, inter videntes, quo eundum sit, nec videntes qua, et viam ducentem ad beatificam patriam non tantum cernendam sed et habitandam.

Nam si primo sanctis tuis litteris informatus essem et in earum familiaritate obdulcuisses mihi et post in illa volumina incidissem, fortasse aut abripuissent me a solidamento pietatis, aut si in affectu, quem salubrem imbiberam, perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si eos solos quisquam didicisset.

Caput XXI

27. Itaque avidissime arripui venerabilem stilum spiritus tui et prae ceteris apostolum Paulum, et perierunt illae quaestiones, in quibus mihi aliquando visus est adversari sibi et non congruere testimoniis legis et prophetarum textus sermonis eius, et apparuit mihi una facies eloquiorum castorum, et *exultare cum tremore* didici. Et coepi et inveni, quidquid illac verum legeram, hac cum commendatione gratiae tuae dici, ut qui videt non sic *glorietur, quasi non acceperit* non solum id quod videt, sed etiam ut videat – quid enim *habet quod non accepit*? – et ut te, qui

es semper idem, non solum admoneatur ut videat, sed etiam sanetur ut teneat, et qui de longinquo videre non potest, viam tamen ambulet, qua veniat et videat et teneat, quia, etsi *condelectetur* homo legi *Dei secundum interiorem hominem*, quid faciet de *alia lege in membris suis repugnante legi mentis suae et se captivum ducente in legi peccati, quae est* in membris eius? *Quoniam iustus es*, Domine; nos autem *peccavimus, inique fecimus, impie gessimus*, et *gravata est super nos manus tua*, et iuste traditi sumus antiquo peccatori, praeposito mortis, quia persuasit voluntati nostrae similitudinem voluntatis suae, qua *in veritate tua non stetit*. Quid faciet miser homo? *Quis eum liberabit de corpore mortis huius nisi gratia* tua per *Iesus Christum Dominum nostrum*, quem genuisti coaeternum et creasti *in principio* viarum tuarum, in quo *princeps huius mundi* non invenit quicquam *morte dignum*, te occidit eum; et *evacutaum est chirografum, quod erat contrarium nobis?*

Hoc illae litterae non habent. Non habent illae paginae vultum pietatis huius, lacrimas confessionis, *sacrificium tuum, spiritum contribulatum, cor contritum et humiliatum, populi salutem, sponsam civitatem, arram spiritus sancti*, poculum pretii nostri. Nemo ibi cantat: *nonne Deo subdita erit anima mea? Ab ipso enim salutare meum: etenim ipse Deus meus et salutaris meus, susceptor meus: non movebor amplius*. Nemo ibi audit vocantem: *venite ad me, qui laboratis*. Dedignantur ab eo discere, *quoniam mitis est et humilis corde*. *Abscondisti* enim *haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis*.

Et aliud est de silvestri cacumine videre patriam pacis et iter ad eam non invenire et frustra conari per invia circum obsidentibus et insidiantibus fugitivis desertoribus cum principe suo *leone et dracone*, et aliud tenere viam illuc ducentem cura caelestis imperatoris munitam, ubi non latrocinantur, qui caelestem militiam deserverunt; vitant enim eam sicut supplicium.

Haec mihi inviscerebantur miris modis, cum *minimum apostolorum tuorum* legerem, et consideraveram opera tua et expaveram.

Legebam et ardebam nec inveniebam, quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram, pestis, latrator amarus et caecus adversus litteras de melle caeli melleas et de lumine tuo luminosas, et *super inimicis* scripturae huius *tabescebam*.

12. Quando recordabor omnia dierum illorum feriatorum? Sed nec oblitus sum nec silebo flagelli tui asperitatem et misericordiae tuae mirabilem celeritatem.

Dolore dentium tunc excruciabas me, et cum in tantum ingravesceret, ut non valerem loqui, ascendit in cor meum admonere omnes meos, qui aderant, ut deprecarentur te pro me, Deum salutis omnimodae. Et scripsi hoc in cera et dedi, ut eis legeretur. Mox ut genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor? Aut quomodo fugit? Expavi, fateor, Domine meus et Deus meus: nihil enim tale ab ineunte aetate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui et gaudens in fide laudavi nomen tuum, et ea fides me securum esse non sinebat de praeteritis peccatis meis, quae mihi per baptismum tuum remissa nondum erant.

Caput V

13. Renuntiavi peractis vindemialibus, ut scholasticis suis Mediolanensis venditorem verborum alium providerent, quod et tibi ego servire delegissem et illi professioni prae difficultate spirandi ac dolore pectoris non sufficerem.

Et insinuavi per litteras antistiti tuo, viro sancto Ambrosio, pristinos errores meos et praesens votum meum, ut moneret, quid mihi potissimum de libris tuis legendum esset, quo percipiendae tantae gratiae paratior aptiorque fierem. At ille iussit Esaiam prophetam, credo, quod prae ceteris evangelii vocationisque gentium sit praenuntiator apertior. Verum tamen ego, primam huius lectionem non intellegens totumque talem arbitrans, distuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

Caput VI

14. Inde ubi tempus advenit, quo me nomen dare oportet, reliquo rure Mediolanium remeavimus.

Placuit et Alypio renasci in te mecum iam induto humilitate sacramentis tuis congrua et fortissimo domitori corporis usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adiunctimus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim et ingenio praeveniebat

non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus et inde mihi catenam fecerat et constrinxerat me.

Quippe ex voluntate peruersa facta est libido, et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis sibimet innexis – unde catenam appellavi – tenebat me obtrictum dura servitus. Voluntas autem nova, quae mihi esse coeperat, ut te gratis colerem fruique te vellem, Deus, sola certa iucunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duae voluntates meae, una vetus, alia nova, illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se atque discordando dissipabant animam meam.

11. Sic intellegebam in me ipso experimento id quod legeram, quomodo *caro concupisceret aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem*, ego quidem in utroque, sed magis ego in eo, quod in me approbabam, quam in eo, quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar invitus quam faciebam volens. Sed tamen consuetudo adversus me pugnacior ex me facta erat, quoniam volens quo nollem perveneram. Et quis iure contradiceret, cum peccantem iusta poena sequeretur? Et non erat iam illa excusatio, qua videri mihi solebam propterea me nondum contempto saeculo servire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis: iam enim et ipsa certa erat. Ego autem adhuc terra obligatus militare tibi recusabam et impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est.

12. Ita sarcina saeculi, velut somno assolet, dulciter premebar, et cogitationes, quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo est, qui dormire semper velit, omniumque sano iudicio vigilare praestat, differt tamen plerumque homo somnum excutere, cum gravis torpor in membris est, eumque iam displicentem carpit libentius, quamvis surgendi tempus advenerit: ita certum habebam esse melius tuae caritati me dedere quam meae cupiditati cedere; sed illud placebat et vincebat, hoc libebat et vinciebat. Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi: *surge qui dormis et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus*. Et undique ostendenti vera te dicere, non erat omnino, quid responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta et somnolenta: «Modo», «ecce modo», «sine paululum». Sed «modo et modo» non habebat modum et «sine paululum» in longum ibat. Frustra *condelectabar legi tuae secundum interiorem hominem*, cum alia *lex in membris meis* repugnaret *legi mentis meae et captivum me duceret in lege peccati, quae in membris meis* erat. Lex enim peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur et tenetur etiam invitus animus eo merito, quo in eam volens illabitur. *Miserum* ergo m*e quis liberaret de corpore mortis huius nisi gratia tua per Iesum Christum, Dominum nostrum?*

posueram, dum nollem me attendere, et constituebas me ante faciem meam, ut viderem, quam turpis essem, quam distortus et sordidus, maculosus et ulcerosus. Et videbam et horrebam, et quo a me fugerem non erat. Et si conabar a me avertere aspectum, narrabat ille quod narrabat, et tu me rursus opponebas mihi et impingebas me in oculos meos, et invenirem iniquitatem meam et odissem. Noveram eam, sed dissimulabam et cohibebam et obliviscebar.

17. Tunc vero quanto ardentius amabam illos, de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos tibi sanandos dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam, quoniam multi mei anni mecum effluxerant – forte duodecim anni – ex quo ab undevicensimo anno aetatis meae lecto Ciceronis Hortensio excitatus eram studio sapientiae et differebam contemta felicitate terrena ad eam investigandam vacare, cuius non inventio, sed vel sola inquisitio iam praeponenda erat etiam inventis thesauris regnisque gentium et ad nutum circumfluentibus corporis coluptatibus. At ego adulescens miser valde, miser in exordio ipsius adulescentiae, etiam petieram a te castitatem et dixeram: «Da mihi castitatem et continentiamm sed noli modo.» Timebam enim, ne me cito exaudires et cito sanares a morbo concupiscentiae, quem malebam expleri quam extingui. Et ieram per *vias pravas* superstitione sacrilega non quidem certus in ea, sed quasi praeponens eam ceteris, quae non pie quaerebam, sed inimce oppugnabam.

18. Et putaveram me propterea differre de die in diem contemta spe saeculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid, quo dirigerem cursum meum. Et venerat dies, quo nudarer mihi et increparet in conscientia mea: «Ubi est lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abicere sarcinam vanitatis. Ecce iam certum est, et illa te adhuc premit umerisque liberioribus pinnas recipiunt, qui neque ita in quaerendo adtriti sunt nec decennio et amplius ista meditati.»

Ita rodebar intus et confundebar pudore horribili vehementer, cum Ponticianus talia loqueretur. Terminato autem sermone et causa, qua venerat, abiit ille, et ego ad me. Quae non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat et non se excusabat. Consumpta erant et convicta argumenta omnia: remanserat muta trepidatio et quasi mortem reformidabat restringi a fluxu consuetudinis, quo tabescebat in mortem.

Caput VIII

19. Tum in illa grandi rixa interioris domus meae, quam fortiter excitaveram cum anima mea in cubiculo nostro, corde meo, tam vultu quam mente turbatus invado Alypium, exclamo: «Quid patimur? Quid

prae ceteris compede ab itinere quod agressi eramus, retardabatur nec christianum esse alio modo se velle dicebat quam illo, quo non poterat.

Benigne tamen obtulit, ut, quamdiu ibi essemus, in re eius essemus. Retribues illi, Domine, *in resurrectione iustorum*, quia iam ipsam sortem retribuisti ei. Quamvis enim absentibus nobis, cum Romae iam essemus, corporali aegritudine correptus et in ea christianus et fidelis factus ex hac vita emigravit. Ita misertus es non solum eius sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem nec eum in grege tuo numerantes dolore intolerabili cruciaremur.

Gratias tibi, Deus noster. Tui sumus. Indicant hortationes et consolationes tuae: fidelis promissor reddes Verecundo pro rure illo eius Cassiciaco, ubi ab aestu saeculi requievimus in te, amoenitatem sempiterne virentis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram *in monte incaseato, monte tuo, monte uberi*.

6. Angebatur ergo tunc ipse, Nebridius autem conlaetabatur. Quamvis enim et ipse nondum christianus in illam foveam perniciosissimi erroris inciderat, ut veritatis filii tui carnem phantasma crederet, tamen inde emergens sic sibi erat, nondum imbutus ullis ecclesiae tuae sacramentis, sed inquisitor ardentissimus veritatis. Quem non multo post conversionem nostram et regenerationem per baptismum tuum ipsum etiam fidelem catholicum castitate perfecta atque continentia tibi servientem in Africa apud suos, cum tota domus eius per eum christiana facta esset, carne solvisti.

Et nunc ille vivit *in sinu Abraham*, quidquid illud est, quod illo significatur sinu, ibi Nebridius meus vivit, dulcis amicus meus, tuus autem, Domine, adoptivus ex liberto filius: ibi vivit. Nam quis alius tali animae locus? Ibi vivit, unde me multa interrogabat homuncionem inexpertum. Iam non ponit aurem ad os meum, sed spiritale os ad fontem tuum et bibit, quantum potest, sapientiam pro auditae sua sine fine felix. Nec eum sic arbitror inebriari ex ea, ut obliviscatur mei, cum tu, Domine, quem potat ille, nostri sis memor.

Sic ergo eramus, Verecundum consolantes tristem salva amicitia de tali conversione nostra et exhortantes ad fidem gradus sui, vitae scilicet coniugalis, Nebridium autem opperientes, quando sequerentur. Quod de tam proximo poterat et erat iam iamque facturus, cum ecce evoluti sunt dies illi tandem. Nam longi et multi videbantur prae amore libertatis otiosae ad cantandum de medullis omnibus: *tibi dixit cor meum, quaesivi vultum tuum; vultum tuum, Domine, requiram.*

Caput IV

7. Et venit dies, quo etiam actu solverer a professione rhetorica, unde iam cogitatu solutus eram. Et factum est, eruisti linguam meam,

Caput VI

13. Et de vinculo quidem desiderii concubitus, quo artissimo tenebar, et saecularium negotiorum seruitute quemadmodum exemeris, narrabo et *confitebor nomini tuo, Domine, adiutor meus et redemptor meus*.

Agebam solita crescente anxitudine et cotidie suspirabam tibi, frequentabam ecclesiam tuam, quantum vacabat ab eis negotiis, sub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alypius otiosus ab opere iuris peritorum post assessionem tertiam, expectans, quibus iterum consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo praestari potest. Nebridius autem amicitiae nostrae cesserat, ut omnium nostrum familiarissimo Verecundo, Mediolanensi et civi et grammatico, subdoceret, vehementer desideranti et familiaritatis iure flagitanti de numero nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eo traxit – maiora enim posset, si vellet, de litteris agere – sed officio benivolentiae petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus et mitissimus. Agebat autem illud prudentissime cavens innotescere personis secundum *hoc saeculum* maioribus, devitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum et quam multis posset horis feriatum ad quaerendum aliquid vel legendum vel audiendum de sapientia.

14. Quodam igitur die – non recolo causam, qua erat absens Nebridius – cum ecce ad nos domum venit ad me et Alypium Ponticianus quidam, civis noster, in quantum Afer, praeclare in palatio militans: nescio quid a nobis volebat. Et consedimus, ut colloqueremur. Et forte supra mensam lusoriam, quae ante nos erat, attendit codicem: tulit, aperuit, invenit apostolum Paulum, inopinate sane; putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum vero arridens meque intuens gratulatorie miratus est, quod eas et solas prae oculis meis litteras repente comperisset. Christianus quippe et fidelis erat saepe tibi, Deo nostro, prosternebatur in ecclesia crebris et diuturnis orationibus. Cui ego cum indicassem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud servos tuos, nos autem usque in illam horam latebat.

Quod ille ubi comperit, immoratus est in eo sermone insinuans tantum virum ignorantibus et admirans eandem nostram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria et prope nostris temporibus testatissima *mirabilia tua* in fide recta et catholica ecclesia. Omnes mirabamur, et nos, quia tam magna erat, et ille, quia inaudita nobis erant.

15. Inde sermo eius devolutus est ad monasteriorum greges et mores suaveolentiae tuae et ubera deserta heremi, quorum nos nihil sciebamus.

Et erat monasterium Mediolanii plenum bonis fratribus extra urbis moenia sub Ambrosio nutritore, et non noveramus. Pertendebat ille et loquebatur adhuc, et nos intenti tacebamus. Unde incidit, ut diceret nescio quando se et tres alios contubernales suos, nimirum apud Treveros, cum imperator pomeridiano circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris contiguos atque illic, ut forte combinatum spatiabantur, unum secum seorsum et alios duos itidem seorsum pariterque digressos; sed illos vagabundos irruisse in quandam casam, ubi habitabant quidam servi tui *spiritu pauperes*, qualium *est regnum caelorum*, et invenisse ibi codicem, in quo scripta erat vita Antonii. Quam legere coepit unus eorum et mirari et accendi et interlegendum meditari arripere talem vitam et relicta militia saeculari servire tibi. Erant autem ex eis, quos dicunt agentes in rebus. Tum subito repletus amore sancto et sobrio pudore iratus sibi coniecit oculos in amicum et ait illi: «Dic, quaeso te, omnibus istis laborius nostris quo ambimus pervenire? Quid quaerimus? Cuius rei causa militamus? Maiorne esse poterit spes nostra in palatio quam ut amici imperatoris simus? Et ibi quid non fragile plenumque periculis? Et per quod pericula pervenitur at grandius periculum? Et quando istuc erit? Amicus autem Dei, si voluero, ecce nunc fio.»

Dixit hoc et turbidus parturitione novae vitae reddidit oculos paginis: et legebat et mutabatur intus, ubi tu videbas, et exvebatur mundo meus eius, ut mox apparuit. Namque dum legit et volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando et discrevit decrevitque meliora iamque tuus ait amico suo: «Ego iam abrupi me ab illa spe nostra et Deo seruire statui et hoc ex hac hora, in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, nolli adversari.» Respondit ille adhaerere se socium tantae mercedis tantaeque militiae. Et ambo iam *tui aedificabant turrem* sumptu idoneo relinquendi omnia sua et sequendi te.

Tum Ponticianus et qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quaerentes eos devenerunt in eundem locum et inuenientes admonuerunt, ut redirent, quod iam declinasset dies. At illi narrato placito et proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta est atque firmata petiverunt, ne sibi molesti essent, si adiungi recusarent. Isti autem nihil mutati a pristinis fleverunt se tamen, ut dicebat, atque illis pie congratulati sunt et commendaverunt se orationibus eorum et trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autem affigentes cor caelo manserunt in casa.

Et habebant ambo sponsas: quae posteaquam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsae virginitatem tibi.

Caput VII

16. Narrabat haec Ponticianus. Tu autem, Domine, inter verba eius retorquebas me ad me ipsum, auferens me a dorso meo, ubi me

unde iam erueras cor meum, et benedicebam tibi gaudens profectus in villam cum meis omnibus.

Ibi quid egerim in litteris iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae scholam tamquam in pausatione anhelentibus testantur libri disputati cum praesentibus et cum ipso me solo coram te; quae autem cum absente Nebridio, testantur epistulae.

Et quando mihi sufficiat tempus conmemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore praesertim ad alia maiora properanti? Revocat enim me recordatio mea, et dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi, quibus internis me stimulis perdomueris et quemadmodum me complanaveris humiliatis montibus et collibus cogitationum mearum et tortuosa mea direxeris et aspera lenieris quoque modo ipsum etiam Alypium, fratrem cordis mei, subegeris nomini unigeniti tui, *Domini et salvatoris nostri Iesu Christi*, quod primo dedignabatur inseri litteris nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros, quas iam contrivit Dominus, quam salubres herbas ecclesiasticas adversas serpentibus.

8. Quas tibi, Deus meus, voces dedi, cum legerem psalmos David, cantica fidelia, sonos pietatis excludentes turgidum spiritum; rudis in germano amore tuo, catechumenus in villa cum catechumeno Alypio feriatus, matre adhaerente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, materna caritate, christiana pietate! Quas tibi voces dabam in psalmis illis et quomodo in te inflammabar ex eis et accendebar eos recitare, si possem, toto orbe terrarum adversus tyfum generis humani! Et tamen toto orbe cantantur, et *non est qui se abscondat a calore tuo*. Quam vehementi et acri dolore indignabar manichaeis et miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent et insani essent adversus antidotum quo sani esse potuissent! Vellem, ut alicubi iuxta essent tunc et me nesciente, quod ibi essent, intuerentur faciem meam et audirent voces meas, quando legi quartum psalmum in illo tunc otio, quid de me fecerit ille psalmus: *cum invocarem te, exaudisti me*, *Deus iustitiae meae; in tribulatione dilatasti mihi. Miserere mei, Domine, et exaudi orationem meam*; audirent ignorante me, utrum audirent, ne me propter se illa dicere putarent, quae inter haec verba dixerim, quia et re vera nec ea dicerem nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri viderique sentirem, nec, si dicerem, sic acciperent, quomodo mecum et mihi coram te de familiari affectu animi mei.

9. Inhorrui timendo ibidemque inferbui sperando et exultando *in tua misericordia*, pater. Et haec omnia exhibant per oculus et vocem meam, cum conversus ad nos spiritus tuus bonus ait nobis: *filii hominum, quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium*? Dilexeram enim vanitatem et quaesieram mendacium. Et tu, Domine, *iam magnificaveras sanctum tuum, suscitans eum a mortuis et collocans ad dexteram tuam*, unde mitteret ex alto promissionem

suam, paracletum, *spiritum veritatis*. Et miserat eum iam, sed ego nesciebam. Miserat eum, quia iam magnificatus erat resurgens a mortuis et ascendens in caelum. Ante autem *spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus*. Et clamat propheta: *quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium? Et scitote quoniam Dominus magnificavit sanctum suum*. Clamat: *quousque*, clamat: *scitote*, et ego tamdiu nesciens vanitatem dilexi et mendacium quaesivi et ideo audivi et contremui, quoniam talibus dicitur, qualem me fuisse reminiscebar. In phantasmatis enim, quae pro veritate tenueram, vanitas erat et mendacium. Et insonui multa graviter ac fortiter in dolore recordationis meae. Quae utinam audissent qui adhuc usque diligunt vanitatem et quaerunt mendacium! Forte conturbarentur et evomuissent illud, et exaudires eos, cum clamarent ad te, quoniam vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui *te interpellat pro nobis*.

10. Legebam: *irascimini et nolite peccare* et quomodo movebar, Deus meus, qui iam didiceram irasci mihi de praeteritis, ut de cetero non peccarem, et merito irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non irascuntur et *thesaurizant sibi iram in die irae et revelationis iusti iudicii tui*! Nec iam bona mea foris erant nec oculis carneis in isto sole quaerebatur. Volentes enim gaudere forinsecus facile vanescunt et effunduntur in ea, quae videntur et temporalia sunt, et imagines eorum famelica cogitatione lambiunt. Et o si fatigentur inedia et dicant: *quis ostendet nobis bona*? Et dicamus et audiant: *signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine*. Non enim lumen nos sumus, *quod illuminat omnem hominem*, sed illuminamur a te, ut, qui fuimus *aliquando tenebrae*, simus *lux in te*. O si viderent internum aeternum, quod ego quia gustaveram, frendebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferrent ad me cor in oculis suis foris a te et dicerent: *quis ostendet nobis bona*? Ibi enim, ubi mihi iratus eram, intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi sacrificaveram mactans vetustatem meam et inchoata meditatione renovationis meae sperans in te, ibi mihi dulcescere coeperas et *dederas laetitiam in corde meo*. Et exclamabam legens haec foris et agnoscens intus nec volebam multiplicari terrenis bonis et devorans tempora et devoratus temporibus, cum haberem in aeterna simplicitate *aliud frumentum et vinum et oleum*.

11. Et clamabam in consequenti versu clamore alto cordis mei: *O in pace! O in id ipsum*! O quid dixit: *obdormiam et somnum capiam!* Quoniam quis resistet nobis, cum fiet sermo, qui scriptus est: *absorta est mors in victoriam*? Et tu es id ipsum valde, qui non mutaris, et in te requies obliviscens laborum omnium, quoniam nullus alius tecum nec ad alia multa adipiscenda, quae non sunt quod tu, sed tu, *Domine, singulariter in spe constituisti me*.

instabas tu in occultis meis, Domine, severa misericordia flagella ingeminans timoris et pudoris, ne rursus cessarem et non abrumperetur id ipsum exiguum et tenue, quod remanserat, et revalesceret iterum et me robustius alligaret.

Dicebam enim apud me intus: «Ecce modo fiat, modo fiat», et cum verbo iam ibam in placitum. Iam paene faciebam, et non faciebam, nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabam et respirabam. Et item conabar et paulo minus ibi eram et paulo minus, iam iamque attingebam et tenebam: et non ibi eram nec attingebam nec tenebam, haesitans mori morti et vitae vivere, plusque in me valebat deterius inolitum, quam melius insolitum, punctumque ipsum temporis, quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem; sed non recutiebat retro nec avertebat, sed suspendebat.

26. Retinebant nugae nugarum et vanitates vanitatum, antiquae amicae meae, et succutiebant vestem meam carneam et submurmurabant: «Dimittisne nos?» et «a momento isto non tibi licebit hoc et illud ultra in aeternum.» Et quae suggerabant in eo, quod dixi «hoc et illud», quae suggerebant, Deus meus? Avertat ab anima servi tui misericordia tua! Quas sordes suggerabant, quae dedecora! Et audiebam eas iam longe minus quam dimidius, non tamquam libere contradicentes eundo in obviam, sed velut a dorso mussitantes et discedentem quasi furtim vellicantes, ut respicerem. Retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis et transilire quo vocabar, cum diceret mihi consuetudo violenta: «Putasne sine istis poteris?»

27. Sed iam tepidissime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte, qua intenderam faciem et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiae, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens, ut venirem neque dubitarem, et extendes ad me suspiciendum et amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellae, ibi iuventus multa et omnis aetas et graves viduae et virgines anus, et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine.

Et irridebat me irrisione hortatoria, quasi diceret: «Tu non poteris, quod isti, quod istae? An vero isti et istae in se ipsis possunt ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas et non stas? Proice te in eum, noli metuere; non se substrahet, ut cadas: proice te securus, excipiet et sanabit te.» Et erubescebam nimis, quia illarum nugarum murmura adhuc audiebam, et cunctabundus pendebam. Et rursus illa, quasi diceret: «Obsurdesce adversus immunda illa *membra tua super terram, ut mortificentur*. Narrant *tibi delectationes, sed non sicut lex Domini Dei tui*.» Ista controversia in corde meo non nisi de me ipso adversus me ipsum. At Alypius affixus lateri meo inusitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

Caput XII

28. Ubi vero a fundo arcano consideratio traxit et congessit totam miseriam meam *in conspectu* cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrimarum. Et ut totum effunderem cum vocibus suis, surrexi ab Alypio – solitudo mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur – et secessi remotius, quam ut posset mihi onerosa esse etiam eius praesentia.

Sic tunc eram, et ille sensit: nescio quid enim puto, dixeram, in quo apparebat sonus vocis meae iam fletu gravidus, et sic surrexeram. Mansit ergo ille ubi sedebamus nimie stupens. Ego sub quadam fici arbore stravi me nescio quomodo et dimisi habenas lacrimis, et proruperunt flumina oculorum meorum, *acceptabile sacrificium tuum*, et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: *Et tu, Domine, usquequo? Usquequo, Domine, irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum.* Sentiebam enim eis me teneri. Iactabam voces miserabiles: «Quamdiu, quamdiu, cras et cras? Quare non modo? Quare non hac hora finis turpitudinis meae?»

29. Dicebam haec et flebam amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis et crebro repetentis quasi pueri an puellae, nescio: «Tolle, lege; tolle, lege.» Statimque mutato vultu intentissimus cogitare coepi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid, nec occurrebat omnino audisse me uspiam repressoque impetu lacrimarum surrexi nihil aliud interpretans divinitus mihi iuberi, nisi ut aperirem codicem et legerem quod primum caput invenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione, cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tamquam sibi diceretur quod legebatur: *vade, vende omnia, quae habes, da pauperibus et habebis thesaurum in caelis; et veni, sequere me*, et tali oraculo confestim ad te esse conversum.

Itaque concitus redii in eum locum, ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem apostoli, cum inde surrexeram. Arripui, aperui et legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei: *non in comisationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et aemulatione, sed induite Dominum Iesum Christum et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis*. Nec ultra volui legere nec opus erat. Statim quippe cum fine huiusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo omnes dubitationis tenebrae diffugerunt.

30. Tum interiecto aut digito aut necio quo alio signo codicem clausi et tranquillo iam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur – quod ego nesciebam – sic indicavit. Petit videre quid legissem: ostendi, et attendit etiam ultra quam ego legeram. Et ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero: *infirmum autem vero in fide recipite*. Quod ille ad se

quamquam tu nobis *a convalle ploratrionis ascendentibus* et cantantibus *canticum graduum* dederas *sagittas acutas* et *carbones vastatores* adversus *linguam subdolam* velut consulendo contradicentem et, sicut cibum assolet, amando consumentem.

3. Sagittaveras tu cor nostrum caritate tua, et gestabamus verba tua transfixa visceribus et exempla servorum tuorum, quos de nigris lucidos et de mortuis vivos feceras, congesta in sinum cogitationis nostrae urebant et absumebant gravem torporem, ne in ima vergeremus, et accendebant nos valide, ut omnis ex *lingua subdola* contradictionis flatus inflammare nos acrius posset, non extinguere.

Verum tamen quia propter nomen tuum, quod sanctificasti per terras, etiam laudatores utique haberet votum et propositum nostrum, iactantiae simile videbatur non opperiri tam proximum feriarum tempus, sed de publica professione atque ante oculos omnium sita ante discedere, ut conversa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam vicinum vindemialium diem praevenire voluerim, multa dicerent, quod quasi appetissem magnus videri. Et quo mihi erat istud, ut putaretur et disputaretur de animo meo et *blasphemaretur bonum nostrum*?

4. Quin etiam quod ipsa aestate litterario labori nimio pulmo meus cedere coeperant et difficulter trahere suspiria doloribusque pectoris testari se saucium vocemque clariorem productioremve recusare, primo perturbaverat me, quia magisterii illius sarcinam paene iam necessitate deponere cogebat aut, si curari et convalescere potuissem, certe intermittere. Sed ubi plena voluntas *vacandi et videnti, quoniam tu es Dominus*, oborta mihi est aque firmata – nosti, Deus meus – etiam gaudere coepi, quod haec quoque suberat non mendax excusatio, quae offensionem hominum temperaret qui propter liberos suos me liberum esse numquam volebant.

Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret – nescio utrum vel viginti dies erant – sed tamen fortiter tolerabantur, quia recesserat cupiditas, quae mecum solebat ferre grave negitium, et ego premendus remanseram, nisi patientia succederet.

Peccasse me in hoc quisquam servorum tuorum fratrum meorum, dixerit, quod iam pleno corde militia tua passus me fuerim vel una hora sedere *in cathedra mendacii*. At ego non contendo. Sed, tu, Domine misericordissime, nonne et hoc peccatum cum ceteris horendis et funereis in aqua sancta ignovisti et remisisti mihi?

Caput III

5. Macerabatur anxitudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua, quibus tenacissime tenebatur, deseri se nostro consortio videbat. Nondum christianus coniuge fideli ea tamen ipsa artiore

est hoc, quod audisti? Surgunt indocti et caelum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde ecce ubi volutamur in carne et sanguine! An quia praecesserunt, pudet sequi et non pudet nec saltem sequi?»

Dixi nescio qua talia, et abripuit me ab illo aestus meus, cum taceret attonitus me intuens. Neque enim solita sonabam. Plus loquebantur animum meum frons, genae, oculi, color, modus vocis quam verba, quae promebam.

Hortulus quidam erat hospitii nostri, quo nos utebamur sicut tota domo: nam hospes ibi non habitabat, Dominus domo. Illuc me abstulerat tumultus pectoribus, ubi nemo impediret ardentem litem, quam mecum aggressus eram, donec exiret, qua tu sciebas, ego autem non: sed tantum insaniebam salubriter et moriebar vitaliter, gnarus, quid mali essem, et ignarus, quid boni post paululum futurus essem.

Abscessi ergo in hortum et Alypius pedem post pedem. Neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat. Aut quando me sic affectum desereret?

Sedimus quantum potuimus remoti ab aedibus. Ego fremebam spiritu indignans indignatione turbulentissima, quod non irem in placitum et *pactum tecum, Deus meus*, in quod eundum esse omnia ossa mea clamabant et in caelum tollebant laudibus. Et non illuc ibatur navibus aut quadrigis aut pedibus, quantum saltem de domo in eum locum ieram, ubi sedebamus. Nam non solum ire verum etiam pervenire illuc nihil erat aliud quam velle ire, sed fortiter et integre, non semisauciam hac atque hac versare et iactare voluntatem parte assurgente cum alia parte cadente luctantem.

20. Denique tam multa faciebam corpore in ipsis cunctationis aestibus, quae aliquando volunt homines et non valent, si aut ipsa membra non habeant aut ea vel colligata vinculis vel resoluta languore vel quoquo modo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu, quia volui, feci. Potui autem vele et non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod posse: et non faciebam, quod et inconparabili affectu amplius mihi placebat et mox, ut vellem, possem, quia mox, ut vellem, utique vellem. Ibi enim facultas ea, quae voluntas, et ipsum velle iam facere erat; et tamen non fiebat, faciliusque obtemperabat corpus tenuissime voluntati animae, ut ad nutum membra moverentur, quam ipsa sibi anima ad voluntatem suam magnam in sola voluntate perficiendam.

Caput IX

21. Unde hoc monstrum? Et quare istuc? Luceat misericordia tua, et interrogem, si forte mihi respondere possint latebrae poenarum

hominum et tenebrosissimae contritionis filiorum Adam. Unde hoc monstrum? Et quare istunc? Imperat animus corpori, et paretur statim: imperat animus sibi, et resistitur. Imperat animus, ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium: et animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus, ut velit animus, nec alter est nec facit tamen. Unde hoc monstrum? Et quare istuc? Imperat, inquam, ut velit, qui non imperaret, nisi vellet, et non fit quod imperat.

Sed non ex toto vult: non ergo ex toto imperat. Nam in tantum imperat, in quantum vult, et in tantum non fit quod imperat, in quantum non vult, quoniam voluntas imperat, ut sit voluntas, nec alia sed ipsa. Non itaque plena imperat; ideo non est, quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret, ut esset, quia iam esset. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle, sed aegritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine praegravatus. Et ideo sunt duae voluntates, quia una earum tota non est et hoc adest alteri, quod deest alteri.

Caput X

22. *Pereant a facie* tua, Deus, sicuti pereunt *vaniloqui et mentis seductores*, qui cum duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse asseverant, unam bonam, alteram malam. Ipsi vere mali sunt, cum ista mala sentiunt, et idem ipsi boni erunt, si vera senserint verisque consenserint, ut dicat eis apostolus tuus: *fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Illi enim dum volunt esse lux non in Domino, sed in se ipsis, putando animae naturam hoc esse, quod Deus est, ita facti sunt densiores tenebrae, quoniam longius a te receserunt horrenda arrogantia, a te, vero *lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum*. Attendite, quid dicatis, et erubescite et *accedite ad eum et illuminamini, et vultus vestri non erubescent*.

Ego cum deliberabam, ut *iam servirem Domino Deo meo*, sicut diu disposueram, ego eram, qui volebam, ego, qui nolebam; ego, ego eram. Nec plene volebam nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam et dissipabar a me ipso, et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienae, sed poenam meae. Et ideo non iam ego operabar illam, sed *quod habitabat in me peccatum* de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

23. Nam si tot sunt contrariae naturae, quot voluntates sibi resistunt, non iam duae, sed plures erunt. Si deliberet quisquam, utrum ad conventiculum eorum pergat an ad theatrum, clamant isti: «Ecce duae naturae una bona hac ducit, altera mala illa reducit. Nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntantum?» Ego autem disco ambas malas, et quae ad illos ducit quae at theatrum reducit. Sed non credunt

nisi bonam esse, qua itur ad eos. Quid? Si ergo quisquam nostrum deliberet et secum altercatibus duabus voluntatibus fluctet, utrum ad theatrum pergat an ad ecclesiam nostram, nonne et isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur, quod nolunt, bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui scaramentis eius imbuti sunt atque dentinentur, aut duas malas naturas et duas malas mentes in uno homine confligere putabunt, et non erit verum quod solent dicere, unam bonam, alteram malam, aut convertentur ad verum et non negabunt, cum quisque deliberat, animam unam diversis voluntatibus aestuare.

24. Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine uno advesari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis substantiis et de duobus contrariis principiis contendere, unam bonam, alteram malam. Nam, tu *Deus verax*, improbas eos et redarguis atque convincis eos, sicut in utraque mala voluntate, cum quisque deliberat, utrum hominem veneno interimat an ferro, utrum fundum alienum illum an illum invadat, quando utrumque non potest, utrum emat voluptatem luxuria an pecuniam servet avaritia, utrum ad circum pergat an ad theatrum, si uno die utrumque exhibeatur; addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena, si subest occasio; addo et quartum, an ad committendum adulterium, si et inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in unum articulum temporis pariterque cupiantur omnia, quae simul agi nequeunt: discerpunt enim animum sibimet adversantibus quattuor voluntatibus vel etiam pluribus in tanta copia rerum, quae appentutur, nec tamen tantam multitudinem diversarum substantiarum solent dicere.

Ita et in bonis voluntatibus. Nam quaero ab eis, utrum bonum sit delectari lectione apostoli et utrum bonum sit delectari psalmo sobrio et utrum bonum sit evangelium disserere. Respondebunt ad singula: «Bonum». Quid? Si ergo pariter delectent omnia simulque uno tempore, nonne diversae voluntates distendunt cor hominis, dum deliberatur, quid potissimum arripiamus? Et omnes bonae sunt et certant secum, donec eligatur unum, quo feratur tota voluntas una, quae in plures dividebatur.

Ita etiam, cum aeternitas delectat superius et temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est non tota voluntate illud aut hoc volens et ideo discerpitur gravi molestia, dum illud veritate praeponit, hoc familiaritate non ponit.

Caput XI

25. Sic aegrotabam et excruciabar accusans memet ipsum solito acerbius nimis ac voluens et versans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum, quo iam exiguo tenebar. Sed tenebar tamen. Et

rettulit mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus est placitoque ac proposito bono et congruentissimo suis moribus, quibus a me in melius iam olim valde longeque distabat, sine ulla turbulenta cunctatione coniuctus est.

Inde ad matrem ingredimur, indicamus: gaudet. Narramus quemadmodum gestum sit: exultat et triumphat et benedicebat tibi, *qui potens es ultra quam petimus aut intellegimus facere*, quia tanto amplius sibi a te concessum de me videbat, quam petere solebat miserabilius flebilibusque gemitibus. Convertisti enim me ad te, ut nec uxorem quaererem nec aliquam spem saeculi huius, stans in ea regula fidei, in qua me ante tot annos ei revelaveras, et *convertisti luctum eius in gaudium* multo uberius, quam voluerat, et multo carius atque castius, quam de nepotibus carnis meae requirebat.

Liber nonus

Caput I

1. *O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus et filius ancillae tuae. Dirupisti vincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis*. Laudet te cor meum et lingua mea, et omnia ossa mea dicant: *Domine, quis similis tibi? Dicant, et responde mihi et dic animae meae: salus tua ego sum.*

Quis ego et qualis ego? Quid non mali aut facta mea aut, si non facta, dicta mea aut, si non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem, Domine, bonus et misericors et dextera tua respiciens profunditatem mortis meae et a fundo cordis mei exhauriens abissum corruptionis. Et hoc erat totum, nolle quod volebam, et velle quod volebas.

Sed ubi erat tam annoso tempore et de quo imo altoque secreto evocatum est in momento liberum arbitrium meum, quo subderem cervicem leni iugo tuo et umeros levi sarcinae tuae, Christe Iesu, *adiutor meus et redemptor meus*? Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat iam dimittere gaudium erat.

Eiciebas enim eas a me, vera tu et summa suavitas, eiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini, omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublinior, sed non sublimibus in se. Iam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi et adquirendi et volutandi atque scalpendi scabiem libidinum, et garriebam tibi claritati meae et divitiis meis et saluti meae, Domino Deo meo.

Caput II

2. Et placuit mihi *in conspectu tuo* non tumultuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguae meae nundinis loquacitatis, ne ulterius pueri meditantes non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces et bella forensia mercarentur ex ore meo arma furori suo.

Et opportune iam paucissimi dies supererand ad vindemiales ferias, et statui tolerare illos, ut sollemniter abscenderem et redemptus a te iam non redirem venalis.

Consilium ergo nostrum erat coram te, coram hominibus autem nisi nostris non erat. Et convenerat inter nos, ne passim cuiquam effunderetur,

multos graves et doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, creator omnium et multum potens reformare nostra deformia: nam ego in illo puero praeter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur a nobis in disciplina tua, tu inspiraveras nobis, nullus alius: munera tua tibi confiteor.

Est liber noster, qui inscribitur de Magistro. Ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia, quae inseruntur ibi ex persona collocutoris mei, cum esset in annis sedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium: et quis praeter te talium miraculorum opifex?

Cito de terra abstulisti vitam eius, et securior eum recordor non timens quicquam pueritiae nec adolescentiae nec omnino homini illi.

Sociavimus eum coaevum nobis in gratia tua, educandum in disciplina tua: et baptizati sumus et fugit a nobis sollicitudo vitae preteritae.

Nec satiabar illis diebus dulcitudine mirabili, considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani. Quantum flevi in hymnis et canticis tuis suave sonantis ecclesiae tuae vocibus commotus acriter! Voces illae influebant auribus meis et eliquabatur veritas in cor meum et exaestuabat inde affectus pietatis, et currebant lacrimae, et bene mihi erat cum eis.

Caput VII

15. Non longe coeperat Mediolanensis ecclesia genus hoc consolationis et exhortationis celebrare magno studio fratrum concinentium vocibus et cordibus. Nimirum annus erat aut multo amplius, cum Iustina, Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur haeresis suae causa, qua fuerat seducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in ecclesia mori parata cum episopo suo, sevo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a calore spiritus tui excitabamur tamen civitate attonita atque turbata. Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus maeroris taedio contabesceret, institutum est: et ex illo in hodiernum retentum multis iam ac paene omnibus gregibus tuis et per cetera orbis imitantibus.

16. Tunc memorato antistiti tuo aperuisti quo loco laterent martyrum corpora Protasi et Gervasi, quae per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui reconderas, unde oportune promeres ad cohercendam rabiem femineam, sed regiam. Cum enim propalata et effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum quos immundi vexabat spiritus confessis eisdem daemonibus sanabantur, verum etiam quidam plures annos caecus civis civitatique notissimus,

servivit veluti Domino et sategit eum lucrari tibi loquens te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas et reverenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem toleravit cubilis iniurias, ut nullam de hac re cum marito haberet umquam simultatem. *Expectabat* enim *misericordiam tuam* super eum, ut in te credens castificaretur.

Erat vero ille praeterea sicut benivolentia praecipuus, ita ira fervidus. Sed noverat haec non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Iam vero refractum et quietum cum oportunum viderat, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat. Denique cum matronae multae, quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia etiam dehonestata facie gererent, inter amica colloquia illae arguebat maritorum vitam, haec earum linguam, veluti per iocum graviter admonens, ex quo illas tabulas, quae matrimoniales vocantur, recitari audissent, tamquam instrumenta, quibus ancillae factae essent, deputare debuisse; proinde memores conditionis superbire adversus dominos non oportere. Cumque mirarentur illae scientes, quam ferocem conjugem sustineret, numquam fuisse auditum aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ceciderit uxorem aut quod a se invicem vel unum diem domestica lite dissenserint, et causam familiariter quaererent, docebat illa institutum suum, quod supra memoravi. Quae observabant, expertae gratulabantur; quae non observabant, subiectae vexabantur.

20. Socrum etiam suam primo susurris malarum ancillarum adversus se irritatam sic vicit obsequiis perseverans tolerantia et mansuetudine, ut illa ultro filio suo medias linguas famularum proderet, quibus inter se et nurum pax domestica turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque posteaquam ille et matri obtemperans et curans familiae disciplinam et concordiae suorum consulens proditas ad prodentis arbitrium verberibus coercuit, promisit illa talia de se praemia sperare debere, quaecumque de sua nuru sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur, nullaque iam audente memorabili inter se benivolentiae suavitate vixerunt.

21. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius utero me creasti, *Deus meus, misericordia mea*, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes qualibet animas, ubi poterat, tam se praebebat pacificam, ut cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando praesenti amicae de absente inimica per acida colloquia cruditas exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret.

Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experier nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quae non dicta sunt addere, cum contra homini humano parum esse debeat inimicitias hominum nec excitare nec augere male loquendo,

iniquitatis, sed fraternus ille, qui cum approbat me, gaudet de me, cum autem improbat me, contristatur pro me, quia sive approbet sive improbet me, diligit me. Indicabo me talibus; respirent in bonis meis, suspirent in malis meis. Bona mea instituta tua sunt et dona tua, mala mea delicta mea sunt et iudicia tua. Respirent in illis et suspirent in his, et hymnus et fletus ascendant in conspectum tuum de fraternis cordibus, turibulis tuis.

Tu autem, Domine, delectatus odore sancti templi tui, *miserere mei secundum magnam misericordiam tuam* propter nomen tuum et nequaquam deserens coepta tua consumma inperfecta mea.

6. Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fuerim, sed qualis sim, ut hoc confitear non tantum coram te secreta exultatione *cum tremore* et secreto maerore cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum hominum, sociorum gaudii mei et consortium mortalitatis meae, civium meorum et mecum peregrinorum, praecedentium et consequentium et comitum viae meae. Hi sunt servi tui, fratres mei, quos filios tuos esse voluisti dominos meos, quibus iussisti ut serviam, si volo tecum de te vivere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat si loquendo praeciperet, nisi et faciendo praeiret. Et ego id ago factis et dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingenti periculo, nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea et infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum, sed vivit semper pater meus et idoneus est mihi tutor meus; idem ipse est enim, qui genuit me et tuetur me, et tu ipse es omnia bona mea, tu omnipotens, qui mecum es et priusqum tecum sim. Indicabo ergo talibus, qualibus iubes ut serviam, non quis fuerim, sed quis iam sim et quis adhuc sim; *sed neque me ipsum diiudico.*

Sic itaque audiar.

Caput V

7. Tu enim, Domine, diiudicas me, quia etsi *nemo scit hominum, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*, tamen est aliquid hominis, quod nec ipse scit spiritus hominis, qui in ipso est, tu autem, Domine, scis eius omnia, qui fecisti eum. Ego vero quamvis prae tuo conspectu me despiciam et aestimem me terram et cinerem, tamen aliquid de te scio, quod de me nescio. Et certe *videmus nunc per speculum in aenigmate,* nondum *facie ad faciem*; et ideo, quamdiu peregrinor abs te, mihi sum praesentior quam tibi et tamen te novi nullo modo posse violari; ego vero quibus temptationibus resistere valeam quibusve non valeam nescio. Et spes est quia *fidelis es, qui nos non sinis temptari supra quam possumus ferre,* sed *facis cum temptatione etiam, ut possimus sustinere.*

aliud commendatum et repositum est, quod nondum absorbuit et sepelivit oblivio.

Ibi quando sum, posco, ut proferatur quidquid volo, et quaedam statim prodeunt, quaedam requiruntur divitius et tamquam de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur, quaedam catervatim se proruunt et, dum aliud petitur et quaeritur, prosiliunt in medium quasi dicentia: «Ne forte nos sumus?» Et abigo ea manu cordis a facie recordationis meae, donec enubiletur quod volo atque in conspectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata serie sicut poscuntur suggeruntur et cedunt praecedentia consequentibus et cedendo conduntur, iterum cum voluero processura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter.

13. Ibi sunt omnia distincte generatimque servata, quae suo quaeque aditu ingesta sunt, sicut lux atque omnes colores formaeque corporum per oculos, per aures omnia genera sonorum omnesque odores per aditum narium, omnes sapores per oris aditum, a sensu autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidumve, lene aut asperum, grave seu leve sive extrinsecus corpori. Haec omnia recipit recolenda, cum opus est, et retractanda grandis memoriae recessus et nescio qui secreti atque ineffabiles sinus eius: quae omnia suis quaeque foribus intrant ad eam et reponuntur in ea. Nec ipsa tamen intrant sed rerum sensarum imagines illic praesto sunt cogitationi reminiscenti eas.

Quae quomodo fabricatae sint, quis dicit, cum appareat, quibus sensibus raptae sint interiusque reconditae? Nam et in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo, colores, et discerno inter album et nigrum et inter quos alios volo, nec incurrunt soni atque perturbant quod per oculos haustum considero, cum et ipsi ibi sint et quasi seorsum repositi lateant. Nam et ipsos posco, si placent, atque adsunt illico, et quiescente lingua ac silente gutture canto quantum volo, imaginesque illae colorum, quae nihilo minus ibi sunt, non se interponunt neque interrumpunt, cum thesaurus alius retractatur, qui influxit ab auribus. Ita cetera quae per sensus ceteros ingesta atque congesta sunt, recordor prout libet et auram liliorum discerno a violis nihil olfaciens et mel defrito, lene aspero, nihil tum gustando neque contrectando, sed reminiscendo antepono.

14. Intus haec ago, in aula ingenti memoriae meae. Ibi enim mihi enim caelum et terra et mare praesto sunt cum omnibus, quae in eis sentire potui, praeter illa, quae oblitus sum. Ibi mihi et ipse occurro meque recolo, quid, quando et ubi egerim quoque modo, cum agerem, affectus fuerim. Ibi sunt omnia, quae sive experta a me sive credita memini. Ex eadem copia etiam similitudines rerum vel expertarum vel ex eis, quas expertus sum, creditarum alias atque alias et ipse contexo praeteritis atque ex his etiam futuras actiones et eventa et spes, et haec omnia rursus quasi praesentia meditor. «Faciam hoc et illud» dico apud me in ipso ingenti sinu animi mei pleno tot et

cum populi tumultuante laetitia causam quaesisset atque audisset, exilivit eoque se ut duceret suum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum *pretiosae in conspectu tuo mortis* sanctorum tuorum. Quod ubi fecit atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuae ferventes, lucentes, inde illius inimicae animus etsi ad credendi sanitatem non applicatus, a persequendi tamen furore compressus est.

Gratias tibi, Deus meus! Unde et quo duxisti recordationem meam, ut haec etiam confiterer tibi, quae magna oblitus praeterieram? Et tamen tunc, *cum ita flagraret odor unguetorum tuorum*, non currebamus *post te*; ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum olim suspirans tibi et tandem respirans, quantum patet aura in domo faenea.

Caput VIII

17. Qui *habitare facis unanimes in domo*, consociasti nobis et Evodium iuvenem ex nostro municipio. Qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conversus est et baptizatus et relicta militia saeculari accinctus in tua. Simul eramus, simul habitaturi placito sancto.

Quaerebamus, quisnam locus nos utilius haberet servientes tibi: pariter remeabamus in Africam. Et cum apud Ostia Tiberina essemus, mater defuncta est.

Multa praetereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas et gratiarum actiones, Deus meus, de rebus innumerabilibus, etiam in silentio. Sed non praeteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quae me parturivit et carne, ut in hanc temporalem, et corde, ut in aeternam lucem nascerer.

Non eius, sed tua dicam dona in eam. Neque enim se ipsa fecerat aut educaverat se ipsam: tu creasti eam, nec pater, nec mater sciebat, qualis ex eis fieret. Et erudivit eam *in timore tuo* virga Christi tui, regimen unici filii tui in domo fideli, bono membro ecclesiae tuae.

Nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris praedicabat quantum famulae cuiusdam decrepitae, quae patrem eius infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. Cuius rei gratia et propter senectam ac mores optimos in domo christiana satis a dominis honorabatur. Unde etiam curam dominicarum filiarum commissam diligenter gerebat et erat in eis cohercendis, cum opus esset, sancta severitate vehemens atque in docendis sobria prudentia.

Nam eas praeter illas horas, quibus ad mensam parentum moderatissime alebantur, etiamsi exaerdescerent siti, nec aquam bibere sinebat praecavens consuetudinem malam et addens verbum sanum: „Modo aquam bibitis; quia in potestate vinum non habetis; cum autem ad maritos veneritis, factae dominae apothecarum et cellariorum, aqua

sordebit, sed mos potandi praevalebit.“ Hac ratione praecipiendi et auctoritate imperandi frenabat aviditatem tenerioris aetatis et ipsam puellarum sitim formabat ad honestum modum, ut iam non liberet quod non deceret.

18. Et subrepserat tamen, sicut mihi filio famula tua narrabat, subrepserat ei vinolentia. Nam cum de more tamquam puella sobria iuberetur a parentibus de cupa vinum depromere, submisso poculo, qua desuper patet, priusquam in lagunculam funderet merum, primoribus labris sorbebat exiguum, quia non poterat amplius sensu recusante. Non enim ulla temulenta cupidine faciebat hoc, sed quibusdam superfluentibus aetatis excessibus, qui ludicris motibus ebulliunt et in puerilibus animis maiorum pondere premi solent.

Itaque ad illum modicum cotidiana modica addendo – quoniam *qui modica spernit, paulatim decidit* – in eam consuetudinem lapsa erat, ut prope iam plenos mero caliculos inhianter hauriret.

Ubi tunc sagax anus et vehemens illa prohibitio? Numquid valebat aliquid adversus latentem morbum, nisi tua medicina, Domine, vigilaret super nos? Absente patre et matre et nutritoribus tu praesens, qui creasti, qui vocas, qui etiam per praepositos homines boni aliquid agis ad animarum salutem.

Quid tunc egisti, Deus meus? unde curasti? unde sanasti? nonne protulisti durum et acutum ex altera anima convicium tamquam medicinale ferrum ex occultis provisionibus tuis et uno ictu putredinem illam praecidisti?

Ancilla enim, cum qua solebat accedere ad cupam, litigans cum domina minore, ut fit, sola cum sola, obiecit hoc crimen amarissima insultatione vocans meribibulam. Ouo illa stimulo percussa respexit foeditatem suam confestimque damnavit atque exuit.

Sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, sed quod ipsi voluereunt, retribuis eis. Illa enim irata exagitare appetivit minorem dominam, non sanare, et ideo clanculo, aut quia ita eas invenerat locus et tempus litis, aut ne forte et ipsa periclitaretur, quod tam sero prodidisset.

At tu, Domine, rector caelitum et terrenorum, ad usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum saeculorum ordinate turbulentum, etiam de alterius animae insania sanasti alteram, ne quisquam, cum hoc advertit, potentiae suae tribuat, si verbo eius alius corrigatur, quem vult corrigi.

Caput IX

19. Educata itaque pudice ac sobrie potiusque a te subdita parentibus quam a parentibus tibi, ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro

Confitear ergo quid de me sciam, confitear et quid de me nesciam, quoniam et quod de me scio, te mihi lucente scio, et quod de me nescio, tamdiu nescio, donec fiant tenebrae meae sicut meridies in vultu tuo.

Caput VI

8. Non dubia, sed certa conscientia, Domine, amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, et amavi te. Sed et caelum et terra et omnia, quae in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut te amem, nec cessant dicere omnibus, *ut sint inexcusabiles*. Altius autem tu miseraberis, cui misertus eris, et misericordiam praestabis, cui misericors fueris: alioquin caelum et terra surdis loquuntur laudes tuas.

Quid autem amo, cum te amo? Non speciem corporis, non decus temporis, non candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum et unguentorum et aromatum suaviolentiam, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus: non haec amo, cum amo Deum meum. Et tamen amo quandam lucem et quandam vocem et quendam odorem et quendam cibum et quendam amplexum, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum, interioris hominis mei, ubi fulget animae meae, quod non capit locus, et ubi sonat, quod non rapit tempus, et ubi olet, quod non spargit flatus, et ubi sapit, quod non minuit edacitas, et ubi haeret, quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cum Deum meum amo.

9. Et quid est hoc?

Interrogavi terram, et dixit: «Non sum»; et quaecumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare et abyssos et reptilia animarum vivarum, et responderunt: «Non sumus Deus tuus; quaere super nos». Interrogavi auras flebiles, et inquit universus aer cum incolis suis: «Fallitur Anaximenes; non sumus Deus». Interrogavi caelum, solem, lunam, stellas: «Neque nos sumus Deus, quem quaeris», inquiunt. Et dixi omnibus his, quae circumstant fores carnis meae: dicite mihi de Deo meo, quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magna: *ipse fecit nos*. Interrogatio mea intentio mea et responsio eorum species eorum.

Et direxi me ad me et dixi mihi: «Tu quis es»? Et respondi: «Homo». Et ecce corpus et anima in me mihi praesto sunt, unum exterius et alterum interius. Quid horum est, unde quaerere debui Deum meum, quem iam quaesiveram per corpus a terra usque ad caelum, quousque potui mittere nuntios radios oculorum meorum? Sed melius quod interius. Ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales praesidenti et iudicanti de responsionibus caeli et terrae et omnium, quae in eis sunt, dicentium: «Non sumus Deus» et *ipse fecit nos*. Homo interior cognovit

haec per exterioris ministerium; ego interior cognovi haec, ego, ego animus per sensus corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, et respondit mihi: «Non ego sum, sed ipse me fecit.»

10. Nonne omnibus quibus integer sensus est, apparet haec species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla et magna vident eam, sed interrogare nequeunt. Non enim praeposita est in eis nuntiantibus sensibus iudex ratio. Homines autem possunt interrogare, ut *invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciant*, sed amore subduntur eis et subditi iudicare non possunt. Nec respondent ista interrogantibus nisi iudicantibus nec vocem suam mutant, id est speciem suam, si alius tantum videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat, aliter huic, sed eodem modo utrique apparens illi muta est, huic loquitur: immo vero omnibus loquitur, sed illi intellegunt, qui eius vocem acceptam foris intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: «Non est Deus tuus caelum et terra neque omne corpus». Hoc dicit eorum natura. Videnti moles est minor in parte quam in toto. Iam tu melior es, tibi dico, anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui praebens ei vitam, quod nullum corpus praestat corpori. Deus autem tuus etiam tibi vitae vita est.

Caput VII

11. Quid ergo amo, cum Deum meum amo? Quis est ille super caput animae meae? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Transibo vim meam, qua haereo corpori et vitaliter compagem eius repleo. Non ea vi reperio Deum meum: nam reperiret *et equus et mulus, quibus non est intellectus*, et est eadem vis, qua vivunt etiam eorum corpora.

Est alia vis, non solum qua vivifico sed etiam qua sensifico carnem meam, quam mihi fabricavit Dominus, iubens oculo, un non audiat, et auri, ut non videat, sed illi, per quem videam, huic, per quam audiam, et propria singillatim ceteris sensibus sedibus suis et officiis suis: quae diversa per eos ago unus ego animus. Transibo et istam vim meam; nam et hanc habet equus et mulus: sentiunt enim etiam ipsi per corpus.

Caput VIII

12. Transibo ergo et istam naturae meae, gradibus ascendens ad eum, qui fecit me, et venio in campos et lata praetoria memoriae, ubi sunt thesauri innumerabilium imaginum de cuiuscemodi rebus sensis invectarum. Ibi reconditum est, quidquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo vel utcumque variando ea quae sensus attigerit, et si quid

nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit. Qualis illa erat docente te magistro intimo in schola pectoris.

22. Denique etiam virum suum iam in extrema vita temporali eius lucrata est tibi nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Erat etiam serva servorum tuorum. Quisquis eorum noverat eam, multum in ea laudabat et honorabat et diligebat te, quia sentiebat praesentiam tuam in corde eius sanctae conversationis fructibus testibus. Fuerat enim *unius viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum sua pie* tractaverat, *in operibus bonis testimonium habebat*. Nutrierat filios totiens eos parturiens, quotiens abs te deviare cernebat. Postremo nobis, Domine, omnibus, quia ex munere tuo sinis loqui servis tuis, qui ante dormitionem eius in te iam consociati vivebamus percepta gratia baptismi tui, ita curam gessit, quasi omnes genuisset, ita servivit, quasi ab omnibus genita fuisset.

Caput X

23. Impendente autem die, quo ex hac vita erat exitura – quem diem tu noveras, ignorantibus nobis – provenerat, ut credo, procurante te occultis tuis modis, ut ego et ipsa soli staremus incumbentes ad quandam fenestram, unde hortus intra domum, quae nos habebat, prospectabatur, illic apud Ostia Tiberina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi. Colloquebamur ergo soli valde dulciter et *praeterita obliviscentes in ea quae ante sunt extenti* quaerebamus inter nos apud praesentem veritatem, quod tu es, qualis futura esset vita aeterna sanctorum, quam *nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit*. Sed inhiabamus ore cordis in superna fluenta *fontis tui, fontis vitae, qui est apud te*, ut inde pro captu nostro aspersi quoquo modo rem tantam cogitaremus.

24. Cumque ad eum finem sermo perduceretur, ut carnalium sensuum delectatio quantalibet in quantalibet luce corporea prae illius vitae iucunditate non comparatione, sed ne commemoratione quidem digna videretur, erigentes nos ardentiore affectu in id ipsum perambulavimus gradatim cuncta corporalia et ipsum caelum, unde sol et luna et stellae lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interius cogitando et loquendo et mirando opera tua et venimus in mentes nostras et transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israel in aeternum veritatis pabulo, et ibi vita sapientia est, per quam fiunt omnia ista, et quae fuerunt et quae futura sunt, et ipsa non fit, sed sic est, ut fuit, et sic erit semper. Quin potius fuisse et futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam aeterna est: nam fuisse et futurum esse non est aeternum. Et dum loquimur et inhiamus illi,

30. Quid erat ergo, quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi dulcissima et carissima repente dirrupta vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio eius, quod in ea ipsa ultima aegritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium et commemorabat grandi dilectionis affectu numquam se audisse ex ore meo iaculatum in se durum aut contumeliosum sonum.

Sed tamen quid tale, Deus meus, qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor a me delatus illi et servitus ab illa mihi? Quoniam itaque deserebar tam magno eius solacio sauciabatur anima mea et quasi dilaniabatur vita, quae una facta erat ex mea et illius.

31. Cohibito ergo a fletu illo puero psalterium arripuit Evodius et cantare coepit psalmum. Cui respondebamus omnis domus: *misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine*. Audito autem quid ageretur, convenerunt multi fratres ac religiosae feminae, et de more illis, quorum officium erat, funus curantibus ego in parte, ubi decenter poteram, cum eis, qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum illis ignorantibus et intente audientibus et sine sensu doloris me esse arbitrantibus. At ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiam affectus mei et constringebam fluxum maeroris, cedebatque mihi paululum: rursusque impetu suo ferebatur non usque ad eruptionem lacrimarum nec usque ad vultus mutationem, sed ego sciebam, quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse haec humana, quae ordine debito et sorte conditionis nostrae accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum et duplici tristitia macerabar.

32. Cum ecce corpus elatum est, imus, redimus sine lacrimis. Nam neque in eis precibus, quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri iam iuxta sepulchrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis ergo precibus flevi, sed toto die graviter in occulto maestus eram et mente turbata rogabam te, ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo, commendas memoriae meae vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum etiam adversus mentem quae iam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est, ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Graeci βαλανεῖον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce et hoc confiteor misericordiae tuae, *pater orfanorum*, quoniam lavi et talis eram, qualis priusquam lavissem. Neque enim exudavit de corde meo maeroris amaritudo. Deinde dormivi, evigilavi, et non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum atque, ut eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosii tui: tu es enim,

Deus, creator omnium
Polique rector vestiens

Diem decore lumine,
Noctem soporis gratia,

Artus solutos ut quies
Reddat laboris usui
Mentesque fessas allevet
Luctusque solvat anxios.

33. Atque inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam conversationemque eius piam in te et sancte in nos blandam atque morigeram, qua subito destitutus sum, et libuit flere *in conspectu tuo* de illa et pro illa, de me et pro me. Et dimisi lacrimas quas continebam et effluerent quantum vellent, substernens eas cordi meo: et requievit in eis, quoniam ibi erant aures tuae, non cuiusquam hominis superbe interpretantis ploratum meum.

Et nunc, Domine, confiteor tibi in litteris. Legat qui volet et interpretetur ut volet et si peccatum invenerit, flevisse me matrem exigua parte horae, matrem oculis meis interim mortuam, quae me multos annos fleverat, ut oculis tuis viverem, non irrideat, sed potius, si est grandi caritate, pro peccatis meis fleat ipse ad te, patrem omnium fratrum Christi tui.

Caput XIII

34. Ego autem iam sanato corde ab illo vulnere, in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi, Deus noster, pro illa famula tua longe aliud lacrimarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animae, quae *in Adam moritur*. Quamquam illa in Christo vivificata etiam nondum a carne resoluta sic vixerit, ut laudetur nomen tuum in fide moribusque eius, non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore eius contra praeceptum tuum. Et dictum est a veritate, filio tuo: *si quis dixerit fratri suo «fatue» reus erit gehenae ignis*; et vae etiam laudabili vitae hominum, si remota misericordia discutias eam! Quia vero non exquiris delicta vehementer, fiducialiter speramus aliquem apud te locum. Quisquis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant se homines et qui gloriatur, *in Domino glorietur*.

35. Ego itaque, laus mea et vita mea, *Deus cordis* mei, sepositis paulisper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meae deprecor te; exaudi me per medicinam vulnerum nostrorum, quae pependit in ligno et *sedens ad dexteram tuam te interpellat pro nobis*. Scio misericorditer operatam et ex corde dimisisse debita debitoribus suis: dimitte illi et tu debita sua, si qua etiam

ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid a me quaerunt audire qui sim, qui nolunt a te audire qui sint. Et unde sciunt, cum a me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quandoquidem nemo *scit* hominum *quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*? Si autem a te audiant de se ipsis, non poterunt dicere: « Mentitur Dominus». Quid est enim a te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porro cognoscit et dicit: «Falsum est», nisi ipse mentiatur? Sed quia *caritas omnia credit*, inter eos utique, quos conexos sibimet unum facit, ego quoque, Domine, etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines, quibus demonstrare non possum an vera confitear; sed credunt mihi, quorum mihi aures caritas aperit.

4. Verum tamen tu, medice meus intime, quo fructu ista faciam, eliqua mihi. Nam confessiones praeteritorum malorum meorum, quae remisisti et texisti, ut beares me in te, mutans animam meam fide et sacramento tuo, cum leguntur et audiuntur, excitant cor, ne dormiat in desperatione et dicat: «Non possum», sed evigilet in amore misericordiae tuae et dulcedine gratiae tuae, qua potens est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suae. Et delectat bonos audire praeterita mala eorum, qui iam carent eis, nec ideo delectat, quia mala sunt, sed quia fuerunt et non sunt.

Quo itaque fructu, Domine meus, cui cotidie confitetur conscientia mea spe misericordiae tuae securior quam innocentia sua, quo fructu, quaeso, etiam hominibus coram te confiteor per has litteras adhuc, quis ego sim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi et commemoravi. Sed quis adhuc sim ecce in ipso tempore confessionum mearum, et multi hoc nosse cupiunt, qui me noverunt, et non me noverunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, sed auris eorum non est ad cor meum, ubi ego sum quicumque sum. Volunt ergo audire confitentem me, quid ipse intus sim, quo nec oculum nec aurem nec mentem possunt intendere; credituri tamen volunt, numquid cogniturі? Dicit enim eis caritas, qua boni sunt, non mentiri me de me confidentem, et ipsa in eis credit mihi.

Caput IV

5. Sed quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt, cum audierint, quantum ad te accedam munere tuo, et orare pro me, cum audierint, quantum retarder pondere meo? Indicabo me talibus. Non enim parvus est fructus, Domine Deus meus, ut *a multis tibi gratiae agantur de nobis* et a multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces, et doleat in me quod dolendum doces.

Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non *filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera*

attigimus eam modice toto ictu cordis; et suspiravimus et reliquimus ibi religatas *primitias spiritus* et remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum et incipitur et finitur. Et quid simile verbo tuo, Domino nostro, in se permanenti sine vetustate atque innovanti omnia?

25. Dicebamus ergo:«Si cui sileat tumultus carnis, sileant phantasiae terrae et aquarum et aeris, sileant et poli et ipsa sibi anima sileat et transeat se non se cogitando, sileant somnia et imaginariae revelationes, omnis lingua et omne signum et quidquid transeundo fit si cui sileat omnino – quoniam si quis audiat, dicunt haec omnia: *non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in aeternum* – his dictis si iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum, qui fecit ea, et loquatur ipse solus non per ea, sed per se ipsum, ut audiamus verbum eius, non per linguam carnis naque per vocem angeli nec per sonitum nubis nec per aenigma similitudinis, sed ipsum, quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos et rapida cogitatione attingimus aeternam sapientiam super omnia manentem, si continuetur hoc et subtrahantur aliae visiones longe imparis generis et haec una rapiat et absorbeat et recondat in interiora gaudia spectatorem suum, ut talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiae, cui suspiravimus, nonne hoc est: *intra in gaudium Domini tui*? Et istud quando? An *cum omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur*?»

26. Dicebam talia, etsi non isto modo et his verbis, tamen, Domine, tu scis, quod illo die, cum talia loqueremur et mundus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis, tunc ait illa: «Fili, quantum ad me attinet, nulla re iam delector in hac vita. Quid hic faciam adhuc et cur hic sim, nescio, iam consumpta spe huius saeculi. Unum erat, propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, ut te christianum catholicum viderem, priusquam morerer. Cumulatius hoc mihi Deus meus praestitit, ut te etiam contemta felicitate terrena servum eius videam. Quid hic facio?»

Caput XI

27. Ad haec ei quid responderim, non satis recolo, cum interea vix intra quinque dies aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum aegrotaret, quodam die defectum animae passa est et paululum subtracta a praesentibus. Nos concurrimus, sed cito reddita est sensui et aspexit astantes me et fratrem meum et ait nobis quasi quaerenti similis: «Ubi eram?» Deinde nos intuens maerore attonitos: «Ponetis hic» inquit «matrem vestram». Ego silebam et fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non peregre, sed in patria defungi tamquam felicius optaret. Quo audito illa vultu anxio reverberans eum

oculis, quod talia saperet, atque inde me intuens: «Vide» ait «quid dicit». Et mox ambobus: «Ponite» inquit «hoc corpus ubicumque: nihil vos eius cura conturbet; tantum illud vos rogo, ut ad Domini altare memineritis mei, ubiubi fueritis». Cumque hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit et ingravescente morbo exercebatur.

28. Ego vero cogitans dona tua, *Deus invisibilis*, quae immitis in corda fidelium tuorum, et proveniunt inde fruges admirabiles, gaudebam et gratias tibi agebam recolens, quod noveram, quanta cura semper aestuasset de sepulchro, quod sibi providerat et praeparaverat iuxta corpus viri sui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, ut est animus humanus minus capax divinorum, adiungi ad illam felicitatem et commemorari ab hominibus, concessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, ut coniuncta terra amborum coniugum terra tegeretur.

Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuae coeperat in eius corde non esse, nesciebam et laetabar admirans, quod sic mihi apparuisset, quamquam et in illo sermone nostro ad fenestram, cum dixit: «Iam quid hic facio?» non apparuit desiderare in patria mori. Audivi etiam postea, quod iam, cum Ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de contemtu vitae huius et bono mortis, ubi ipse non aderam, illisque stupentibus virtutem feminae – quam tu dederas ei – quaerentibusque utrum non formidaret tam longe a sua civitate corpus relinquere: «Nihil» inquit «longe est Deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine saeculi, unde me resuscitet».

Ergo die nono aegritudinis suae, quinquagesimo et sexto anno aetatis suae, tricesimo et tertio aetatis meae, anima illa religiosa et pia corpore soluta est.

Caput XII

29. Premebam oculos eius, et confluebat in praecordia mea maestitudo ingens et transfluebat in lacrimas, ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem, et in tali luctamine valde male mihi erat. Tum vero, ubi efflavit extremum, puer Adeodatus exclamavit in planctum atque ab omnibus nobis cohercitus tacuit. Hoc modo etiam meum quiddam puerile, quod labebatur in fletus, iuvenali voce, voce cordis, cohercebatur et tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud questibus lacrimosis gemitibusque celebrare, quia his plerumque solet deplorari quaedam miseria morientium aut quasi omnimoda extinctio. At illa nec misere moriebatur nec omnino moriebatur. Hoc et documentis morum eius et *fide non ficta* rationibusque certis tenebamus.

contraxit per tot annos post aquam salutis. Dimitte, Domine, dimitte, obsecro, ne *intres cum ea in iudicium. Superexaltet misericordia iudicio*, quoniam eloquia tua vera sunt et promisisti misericordiam misericordibus. Quod ut essent, tu dedisti eis, *qui misereberis, cui miserus eris, et misericordiam praestabis, cui misericors fueris*.

36. Et, credo, iam feceris quod te rogo, *sed voluntaria oris mei approba*, Domine. Namque illa imminente die resolutionis suae non cogitavit suum corpus sumptuose contegi aut condiri aromatibus qut monumentum electum concupivit aut curavit sepulchrum patrium: non ista mandavit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei praetermissione servierat, unde sciret dispensari victimam sanctam, qua deletum est *chirografum, quod erat contrarium nobis*, qua triumphatus est hostris computans delicta nostra et quaerens, quid obiciat, et nihil inveniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet pretium, quo nos emitit, ut nos auferat ei? Ad cuius pretii nostri sacramentum ligavit ancilla tua animam suam vinculo fidei. Nemo a protectione tua dirrumpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis *leo et draco*; neque enim respondebit illa nihil se debere, ne convincatur, et obtineatur ab accusatore callido, sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet, quod pro nobis non debens reddidit.

37. Sit ergo pace cum viro, ante quem nulli et post quem nulli nupta est, cui servivit fructum tibi afferens cum *tolerantia*, ut eum quoque *lucraretur* tibi. Et inspira, Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis meis, quibus et corde et voce et litteris servio, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum Monnicae, famulae tuae, cum Patricio, quodam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerit cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria et fratrum meorum sub te patre in matre catholica et civium meorum in aeterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum uberius ei praestetur in multorum orationibus per confessiones quam per orationes meas.

Liber decimus

Caput I

1. Cognoscam te, cognitor meum, *cognoscam sicut et cognitus sum.* Virtus animae meae, intra in eam et coapta tibi , ut habeas et posideas *sine macula et ruga*. Haec est mea spes, ideo loquor et in ea spe gaudeo, quando sanum gaudeo. Cetera vero vitae huius tanto minus flenda, quanto magis fletur, et tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. *Ecce enim veritatem dilexisti*, quoniam *qui facit eam, venit ad lucem.* Volo eam facere in corde meo coram te in confessione, in stilo autem meo coram multis testibus.

Caput II

2. Et tibi quidem, Domine, cuius *oculi nuda* est abyssus humanae conscientiae, quid occultum esset in me, etiamsi nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges et places et amaris et desideraris, ut erubescam de me et abiciam me atque eligam te et nec tibi nec mihi placeam nisi de te.

Tibi ergo, Domine, manifestus sum, quicumque sim. Et quo fructu tibi confitear, dixi. Neque enim id id ago verbis carnis et vocibus, sed verbis animae et clamore cogitationis, quem novit auris tua. Cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi quam displicere mihi; cum vero pius, nihil est aliud confiteri tibi quam hoc non tribuere mihi, *quoniqm tu, Domine, benedicis iustum*, sed prius eum *iustificas impium*. Confessio itaque mea, Deus meus, *in conspectu tuo* tibi tacite fit et non tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neque enim dico recti aliquid hominibus, quod non a me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audis a me, quod non mihi tu prius dixeris.

Caput III

3. Quid mihi ergo est cum hominibus, ut audiant confessiones meas, quasi ipsi *sanaturi sint omnes languores meos*? Curiosum genus

tantarum rerum imaginibus, et hoc aut illud sequitur. «O si esset hoc aut aliud!» «Avertat Deus hoc aut illud!»; dico apud me ista et, cum dico, praesto sunt imagines omnium quae dico ex eodem thesauro memoriae, nec omnino aliquid eorum dicerem, si defuissent.

15. Magna ista vis est memoriae, magna nimis, Deus meus, penetrale amplum et infinitum. Quis ad fundum eius pervenit? Et vis est haec animi mei atque meam naturam pertinet, nec ego ipse capio totum, sen sum. Ergo animus habendum se ipsum angustus est, ut ubi sit quod sui non capit? Numquid extra ipsum ac non in ipso? Quomodo ergo non capit? Multa mihi super hoc oborior admiratio, stupor apprehendit me.

Et eunt homines mirari alta montium et ingentes fluctus maris et latissimos lapsus fluminum et Oceani ambitum et gyros siderum, et relinquunt se ipsos nec mirantur, quod haec omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerem, nisi montes et fluctus et flumina et sidera, quae vidi, et Oceanum, quem credidi, intus in memoria mea viderem spatiis tam ingentibus, quasi foris viderem. Nec ea tamen videndo absorbui, quando vidi oculis, nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorum, et novi, quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

Caput IX

16. Sed non ea sola gestat immensa ista capacitas memoriae meae. Hic sunt et illa omnia, quae de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, quasi remota interiore loco, non loco; nec eorum imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit litteratura, quid peritia disputandi, quot genera quaestionum, quidquid horum scio, sic est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim aut sonuerit et praeterierit, sicut vox impressa per aures vestigio, quo recoloretur, quasi sonaret, cum iam non sonaret, aut sicut odor dum transit et evanescit in ventos, olfactum afficit, unde traicit in memoriam imaginem sui, quam reminiscendo repetamus, aut sicut cibus, qui certe in ventre iam non sapit et tamen in memoria quasi sapit, aut sicut aliquid, quod corpore tangendo sentitur, quod etiam separatum a nobis imaginatur memoria. Istae quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solae imagines mira celeritate capiuntur et miris tamquam cellis reponuntur et mirabiliter recordando proferuntur.

Caput X

17. At vero, cum audio tria genera esse quaestionum, an sit, quid sit, quale sit, sonorum quidem, quibus haec verba confecta sunt, imagines teneo et eos per auras cum strepitu transisse ac iam non esse

Cum ergo ita sit, quid est hoc, quod cum tristitiam meam praeteritam laetus memini, animus habet laetitiam et memoria tristitiam laetusque est animus ex eo, quod inest ei laetitia, memoria vero ex eo, quod inest ei tristitia, tristis non est? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit?

Nimirum ergo memoria quasi venter est animi, laetitia vero atque tristitia quasi cibus dulcis et amarus: cum memoriae commendantur, quasi traiecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt.

Ridiculum est haec illis similia putare, nec tamen sunt omni modo dissimilia.

22. Sed ecce de memoria profero, cum dico quattuor esse perturbationes animi, cupiditatem, laetitiam, metum, tristitiam et quidquid de his disputare potuero dividendo singula per species sui cuiusque generis et definiendo, ibi invenio quid dicam atque inde profero, nec tamen ulla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro; et antequam recolerentur a me et retractarentur, ibi erant; propterea inde per recordationem potuere depromi.

Forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur a disputante, hoc est a reminiscente, laetitiae dulcedo vel amaritudo maestitiae? An in hoc dissimile est, quod non undique simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quotiens tristitiam metumve nominamus, totiens maerere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, nisi in memoria nostra non tantum sonos nominum secundum imagines impressas a sensibus corporis sed etiam rerum ipsarum notiones inveniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens memoriae commendavit aut ipsa sibi haec etiam non commendata retinuit.

Caput XV

23. Sed utrum per imagines an non, quis facile dixerit?

Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsae non adsunt sensibus meis; in memoria sane mea praesto sunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adest, dum nihil dolet; nisi tamen adesset imago eius in memoria mea, nescirem, quid dicerem nec eum in disputando a voluptate discernerem. Nomino salutem corporis, cum salvus sum corpore; adest mihi quidem res ipsa; verum tamen nisi et imago eius inesset in memoria mea, nullo modo recordarer, quid huius nominis significaret sonus, nec aegrotantes agnoscerent salute nominata, quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriae teneretur, quamvis ipsa res abesset a corpore.

Iussisti a concubitu et de ipso coniugio melius aliquid, quam concessisti, monuisti. Et quoniam dedisti, factum est, et antequam dispensator sacramenti tui fierem. Sed adhuc vivunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit, et occursatur mihi vigilanti quidem carentes viribus, in somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea et in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilanti vera non possunt. Numquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? Et tamen tantum interest inter me ipsum et me ipsum intra momentum, quo hinc ad soporem retranseo vel huc inde retranseo! Ubi est tunc ratio, quae talibus suggestionibus resistit vigilans et, si res ipsas ingerantur, inconcussus manet? Numquid clauditur cum oculis? Numquid sopitur cum sensibus corporis? Et unde saepe etiam in somnis resistimus nostrique propositi memores atque in eo castissime permanentes nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, cum aliter accidit, evigilantes ad conscientiae requiem redeamus ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus.

42. Numquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animae meae atque abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei soporis extinguere? Augebis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiae visco expedita, ut non sit rebellis sibi atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantulum libeat, quantulum possit nutu cohiberi etiam in casto dormientis affectu non tantum in hac vita, sed etiam in hac aetate, non magnum est omnipotenti, qui *vales facere supra quam petimus et intellegimus*. Nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi bono Domino meo *exultans cum tremore* in eo, quod donasti mihi, et lugens in eo, quod inconsummatus sum, sperans perfecturum in te me misericordias tuas usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora et exteriora mea, cum *absorbta fuerit mors in victoriam*.

Caput XXXI

43. Est alia malitia diei, quae utinam sufficiat ei. Reficimus enim cotidianas ruinas corporis edendo et bibendo, priusqum escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica et corruptibile hoc indueris *incorruptione sempiterna*.

Nunc autem suavis est mihi necessitas, et adversus istam suavitatem pugno, ne capiar, et cotidianum bellum gero in ieiuniis, saepius in

Caput XXXIII

49. Voluptates aurium tenacius me implicaverant et subiugaverant, sed resolvisti et liberasti me. Nunc in sonis, quos animant eloquia tua, cum suavi et artificiosa voce cantatur, fateor, aliquantulum adquiesco, non quidem ut haeream, sed ut surgam, cum volo. Attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt ut admittantur ad me, quaerunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, et vix eis praebeo congruentem. Aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere, quem decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio moveri animos nostros in flamma pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur, et omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meae, cui mentem enervandam non oportet dari, saepe me fallit, dum rationi sensus non ita comitatur, ut patienter sit posterior, sed tantum, quia propter illam meruit admitti, etiam praecurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sentiens, sed postea sentio.

50. Aliquando autem hanc ipsam fallaciam immoderatius cavens erro nimia severitate, sed valde interdum, ut melos omne cantilenarum suavium, quibus Davidicum psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim atque ipsius ecclesiae, tutiusque mihi videtur, quod de Alexandrino episcopo Athanasio saepe dictum mihi commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset quam canenti.

Verum tamen cum reminiscor lacrimas meas, quas fudi ad cantus ecclesiae tuae in primordiis recuperatae fidei meae, et nunc ipsum cum moveor non cantu, sed rebus quae cantatur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur, magnum instituti huius utilitatem rursus agnosco.

Ita fluctuo inter periculum voluptatis et experimentum salubritatis magisque adducor non quidem irretractabilem sententiam proferens cantandi consuetudinem approbare in ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus quam res, quae canitur, moveat, poenaliter me peccare confiteor et tunc mallem non audire cantantem.

Ecce ubi sum! Flete mecum et pro me flete qui aliquid boni vobiscum intus agitis, unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos haec movent. Tu autem, *Domine Deus meus, exaudi, respice* et vide et *miserere et sana me*, in cuius oculis mihi quaestio factus sum, et ipse est languor meus.

scio. Res vero ipsas, quae illis significantur sonis, neque ullo sensu corporis attingi neque uspiam vidi praeter animum meum et in memoria recondidi non imagines earum, sed ipsas.

Quae unde ad me intraverint dicant, si possunt. Nam percurro ianuas omnes carnis meae nec invenio, qua earum ingressae sint. Quippe oculi dicunt: «Si coloratae sunt, nos eas nuntiavimus»; aures dicunt: «Si sonuerunt, a nobis indicatae sunt»; nares dicunt: «Si oluerunt, per nos transierunt»; dicit etiam sensus gustandi: «Si sapor non est, nihil me interroges»; tactus dicit: «Si corpulentum non est, non contrectavi, si non contrectavi, non indicavi».

Unde et qua haec intraverunt in memoriam meam? Nescio quomodo; nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognovi et vera esse approbavi et commendavi ei tamquam reponens, unde proferrem, cum vellem. Ibi ergo erant et antequam ea didicissem, sed in memoria non erant. Ubi ergo aut quare, cum dicerentur, agnovi et dixi: «Ita est, verum est», nisi quia iam erant in memoria, sed tam remota et retrusa quasi in caveis abditoribus, ut, nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem?

Caput XI

18. Quocirca invenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginibus, sicuti sunt, per se ipsa intus cernimus, nisi ea, quae passim atque indisposite memoria continebat, cogitando quasi colligere atque animadvertendo curare, ut tamquam ad manum posita in ipsa memoria, ubi sparsa prius et neglecta latitabant, iam familiari intentioni facile occurrant.

Et quam multa huius modi gestat memoria mea, quae iam inventa sunt et, sicut dixi, quasi ad manum posita, quae didicisse et nosse dicimur. Quae si modestis temporum intervallis recolere desivero, ita rursus demerguntur et quasi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuo velut nova excogitanda sint indidem iterum – neque enim est alia regio eorum – et cogenda rursus, ut sciri possint, id est velut ex quadam dispersione colligenda, unde dictum est cogitare. Nam *cogo* et *cogito* sic est, ut *ago* et *agito*, *facio* et *factito*. Verum tamen sibi animus hoc verbum proprie vindicavit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

Caput XII

19. Item continet memoria numerorum dimensionumque rationes et leges innumerabiles quarum nullam corporis sensus impressit, quia

nec ipsae coloratae sunt aut sonant aut olent au gustatae aut contrectatae sunt. Audivi sonos verborum, quibus significantur, cum de his disseritur, sed illi alii, istae autem aliae sunt. Nam illi aliter graece, aliter latine sonant, istae vero nec grecae nec latinae sunt nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum vel etiam tenuissimas, sicut filum araneae; sed illae aliae sunt, non sunt imagines earum, quas mihi nuntiavit carnis oculos: novit eas quisquis sine ulla cogitatione qualiscumque corporis intus agnovit eas. Sensi etiam numeros omnibus corporis sensibus, quos numeramus; sed illi alii sunt, quibus numeramus, nec imagines istorum sunt et ideo valde sunt. Rideat me ista dicentem, qui non eos videt, et ego doleam ridentem me.

Caput XIII

20. Haec omnia memoria teneo et quomodo ea didicerim memoria teneo. Multa etiam, quae adversus haec falsissime disputantur, audivi et memoria teneo; quae tametsi falsa sunt, tamen ea meminisse me non est falsum; et discrevisse me inter illa vera et haec falsa, quae contra dicuntur, et hoc memini aliterque nunc video discernere me ista, aliter autem memini saepe me discrevisse, cum ea saepe cogitarem. Ergo et intellexisse me saepius ista memini, et quod nunc discerno et intellego, recondo in memoria, ut postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo et meminisse me memini, sicut postea, quod haec reminisci nunc potui, si recordabor, utique per vim memoriae recordabor.

Caput XIV

21. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet non illo modo, quo eas habet ipse animus, cum patitur eas, sed alio multum diverso, sicut sese habet vis memoriae.

Nam et laetatum me fuisse reminiscor non laetus et tristitiam meam praeteritam recordor non tristis et me aliquando timuisse recolo sine timore et pristinae cupiditatis sine cupiditate sum memor. Aliquando et contrario tristitiam meam transactam laetus reminiscor et tristis laetitiam.

Quod mirandum non esse de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque si praeteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum est. Hic vero, cum animus sit etiam ipsa memoria – nam et cum mandamus aliquid, ut memoriter habeatur, dicimus «Vide ut illud in animo habeas», et cum obliviscimur, dicimus: «Non fuit in animo» et «Elapso est enimo», ipsam memoriam vocantes animum.

servitutem redignes corpus meum, et dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames et sitis quidam dolores sunt, urunt et sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quae quoniam praesto est ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostrae infirmitati terra et aqua et caelum serviunt, calamitas deliciae vocantur.

44. Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiae molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiae. Ipse enim transitus voluptas est, et non est alius, qua transeatur, quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi ac bibendi, adiungit se tamquam pedisequa periculosa iucunditas et plerumque praeire conatur, ut eius causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo.

Nec idem modus utriusque est: nam quod saluti satis est, delectationi parum est, et saepe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix anima et in eo praeparat excusationis patrocinium gaudens non adparere, quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu obumbret negotium voluptatis. His temptationibus cotidie conor resistere et invoco dexteram tuam et ad te refero aestus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat.

45. Audio vocem iubentis Dei mei: *non graventur corda vestra in crapula et ebrietate*. Ebrietas longe est a me: misereberis, ne adpropinquet mihi. Crapula autem nonnumquam subrepit servo tuo: misereberis ut longe fiat a me. *Nemo enim potest esse continens, nisi tu des*. Multa nobis orantibus tribuis, et quidquid boni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; et ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. Ebriosus numquam fui, sed ebriosos a te factos sobrios ego novi. Ergo a te factum est, ut hoc non essent qui numquam fuerunt, a quo factum est, ut hoc non semper essent qui fuerunt, a quo etiam factum est, ut scirent utrique a quo factum est.

Audivi aliam vocem tuam: *post concupiscentias tuas non eas et a voluptate tua avertere*. Audivi et illam ex munere tuo, quam multum amavi: *neque si manducaverimus, abundabimus, neque si non manducaverimus, deerit nobis*; hoc est dicere: nec illa res me copiosum faciet nec illa aerumnosum. Audivi et alteram: *ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse et abundare novi et penuriam pati novi. Omnia possum in eo, qui me confortat*. Ecce miles castrorum caelestium, non pulvis, quod sumus. Sed memento, Domine, quia pulvis sumus, et de pulvere fecisti hominem, et *perierat et inventus est*. Nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem afflatu tuae inspirationis adamavi: *omnia possum*, inquit, *in eo qui me confortat*. Conforta me, ut possim, da quod iubes et iube quod vis. Iste se accepisse confitetur et quod gloriatur in Domino gloriatur. Audivi alium rogantem, ut accipiat: *aufer*,

inquit, *a me concupiscentias ventris*. Unde apparet, sancte Deus meus, te dare, cum fit quod imperas fieri.

46. Docuisti me, pater bone: *omnia munda mundis,* sed *malum esse homini qui per offensionem manducat*; et *omnem creaturam tuam bonam esse nihilque abiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*; et quia *esca nos non commendat Deo*, et ut *nemo nos iudicet in cibo aut potu*; et ut *qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat manducantem non iudicet*. Didici haec, gratias tibi, laudes tibi, Deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illustratori cordis mei; eripe me ab omni temptatione. Non ego immunditiam obsonii timeo, sed immunditiam cupiditatis. Scio Noe omne carnis genus, quod cibo esset usui, manducare permissum, Heliam cibo carnis refectum, Iohannem mirabili abstinentia praeditum animalibus, hoc est locustis in escam cedentibus, non fuisse pollutum: et scio Esau lenticulae concupiscentia deceptum et David propter aquae desiderium a se ipso reprehensum et regem nostrum non de carne, sed de pane temptatum.

Ideoque et populus in heremo non quia carnes desideravit, sed quia escae desiderio adversus Dominum murmuravit, meruit improbari.

47. In his ergo temptationibus positus certo cotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi: non enim est quod semel praecidere et ulterius non attingere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis temperata relaxatione et constrictione tenendi sunt. Et quis est, Domine, qui non rapiatur aliquantum extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus est, magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum. Sed ego magnifico nomen tuum, et *interpellat te pro pecatis meis*, qui *vicit saeculum*, numerans me inter infirma membra corporis sui, quia et *imperfectum eius viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur.*

Caput XXXII

48. De illecebra odorum non satago nimis: cum absunt, non requiro, cum adsunt, non respuo, paratus eis etiam semper carere. Ita mihi videor: forsitan fallar. Sunt enim et istae plangendae tenebrae, in quibus me latet facultas mea, quae in me est, ut animus meus de viribus suis ipse interrogans non facile sibi credendum existimet, quia et quod inest plerumque occultum est, nisi experientia manifestetur, et nemo securus esse debet in ista vita, quae *tota temptatio* nominatur, utrum qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. Una spes, una fiducia, una firma promissio misericordia tua.

Nomino numeros, quibus numeramus; en adsunt in memoria mea non imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem solis, et haec adest in memoria mea; neque enim imaginem imaginis eius, sed ipsam recolo: ipsa mihi reminiscenti praesto est. Nomino memoriam et agnosco quod nomino. Et ubi agnosco nisi in ipsa memoria? Nunc et ipsa per imaginem suam sibi adest ac non per se ipsam?

Caput XVI

24. Quid, cum oblivionem nomino atque itidem agnosco quod nomino, unde agnoscerem, nisi meminissem? Non eundem sonum nominis dico, sed rem, quam significat; quam si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere utique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per se ipsam sibi praesto est ipsa memoria; cum vero memini oblivionem, et memoria praesto est et oblivio, memoria, ex qua meminerim, oblivio, quam meminerim. Sed quid est oblivio nisi privatio memoriae? Quomodo ergo adest, ut eam meminerim, quando cum adest meminisse non possum? At si quod meminimus memoria retinemus, oblivionem autem nisi meminissemus, nequaquam possemus audito isto nomine rem, quae illo significatur, agnoscere, memoria retinetur oblivio.

Adest ergo, ne obliviscamur, quae cum adest, obliviscimur. An ex hoc intelligitur non per se ipsam inesse memoriae, cum eam meminimus, sed per imaginem suam, quia, si per se ipsam praesto esset oblivio, non ut meminissemus, sed ut obliysceremur, efficeret?

Et hoc quis tandem indagabit? Quis comprehendet quomodo sit?

25. Ego certe, Domine, laboro hic et laboro in me ipso: factus sum mihi terra difficultatis et sudoris nimii. Neque enim nunc scrutamur plagas caeli aut siderum intervalla demetimur vel terrae libramenta quaerimus: ego sum, qui memini, ego animus. Non ita mirum, si a me longe est quidquid ego non sum: quid autem propinquius me ipso mihi? Et ecce memoriae meae vis non comprehenditur a me, cum ipsum me non dicam praeter illam. Quid enim dicturus sum, quando mihi certum est meminisse me oblivionem? An dicturus sum non esse in memoria mea quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoria mea, ut non obliviscar? Utrumque absurdissimum est.

Quid illud tertium? Quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri memoria mea, non ipsam oblivionem, cum eam memini? Quo pacto et hoc dicam, quandoquidem cum imprimitur rei cuiusque imago in memoria, prius necesse est, ut adsit res ipsa, unde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum, quibus interfui, sic facies hominum, quas vidi, et ceterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutem sive dolorem: cum praesto essent ista, cepit

quaero vitam beatam? Quia non est mihi, donec dicam: «Sat est illic». Ubi oportet ut dicam, quomodo eam quaero, utrum per recordationem, tamquam eam oblitus sim oblitumque me esse adhuc teneam, an per appetitum discendi incognitam, sive quam numquam scierim sive quam sic oblitus fuerim, ut me nec oblitum esse meminerim. Nonne ipsa est beata vita, quam omnes volunt et omnino qui nolit nemo est? Ubi noverunt eam, quod sic volunt eam? Ubi viderunt ut amarent eam? Nimirum habemus eam nescio quomodo. Et est alius quidam modus, quo quisque cum habet eam, tunc beatus est, et sunt, qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam quam illi, qui iam re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quam illi, qui nec re nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberet eam, non ita vellent beati esse: quos eos velle certissimum est. Nescio quomodo noverunt eam ideoque habent eam in nescio qua notitia, de qua satago, utrum in memoria sit, quia, si ibi est, iam beati fuimus aliquando, utrum singillatim omnes, an in illo homine, qui primus peccavit, in quo et omnes mortui sumus et de quo omnes cum miseria nati sumus, non quaero nunc, sed quaero, utrum in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eam, nisi nossemus. Audimus nomen hoc et omnes rem ipsam nos appetere fatemur; non enim solo sono delectamur. Nam hoc cum latine audit Graecus, non delectatur, quia ignorat, quid dictum sit; nos autem delectamur, sicut etiam ille, si graece hoc audierit, quoniam res ipsa nec graeca nec latina est, cui adipiscendae Graeci Latinique inhiant ceterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui una voce si interrogari possent, utrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa, cuius hoc nomen est, eorum memoria teneretur.

Caput XXI

30. Numquid ita, ut meminit Carthaginem qui vidit? Non: vita enim beata non videtur occulis, quia non est corpus.

Numquid sicut meminimus numeros? Non: hos enim qui habet in notitia, non adhuc quaerit adipisci, vitam vero beatam habemus in notitia ideoque amamus et tamen adhuc adipisci eam volumus, ut beati simus.

Numquid sicut meminimus eloquentiam? Non: quamvis enim et hoc nomine audito recordentur ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes esse cupiant – unde apparet eam esse in eorum notitia – tamen per corporis sensus alios eloquentes animadverterunt et delecatati sunt et hoc esse desiderant, quamquam nisi ex interiore notitia non delectarentur neque hoc esse vellent, nisi delectarentur: beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis experimur.

Numquid sic meminimus gaudium? Fortasse ita. Nam gaudium meum etiam tristis memini sicut vitam beatam miser, neque umquam corporis sensu gaudium meum vel vidi vel audivi vel odoratus sum vel gustavi vel tetigi, sed expertus sum in animo meo, quando laetatus sum, et adhaesit eius notitia memoriae meae, ut id reminisci valeam aliquando cum aspernatione, aliquando cum desiderio pro earum rerum diversitate, de quibus me gavisum esse memini. Nam et de turpibus gaudio quodam perfussus sum, quod nunc recordans detestor atque exsecror, aliquando de bonis et honestis, quod desiderans recolo, tametsi forte non adsunt, et ideo tristis gaudium pristinum recolo.

31. Ubi ergo et quando expertus sum vitam meam beatam, ut recorder eam et amem et desiderem? Nec ego tantum aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa notitia nossemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc? Quod si quaeratur a duobus, utrum militare velint, fieri possit, ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat: si autem eis quaeratur, utrum esse beati velint, uterque se statim sine ulla dubitatione dicat optarem, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint. Num forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet? Ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent, si hoc interrogarentur, se velle gaudere atque ipsum gaudium vitam beatam vocant. Quod etsi alius hinc, alius illinc assequitur, unum est tamen, quo pervenire omnes nituntur, ut gaudeant. Quae quoniam res est, quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatae vitae nomen auditur.

Caput XXII

32. Absit, Domine, absit a corde servi tui, qui confiteretur tibi, absit, ut, quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudium, quod non datur impiis, sed eis, qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. Et ipsa est beata vita, gaudere ad te, de te, propter te: ipsa est et non altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium neque ipsum verum. Ab aliquam tamen imagine gaudii voluntas eorum non avertitur.

Caput XXIII

33. Non ergo certum est, quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quae sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt, sed quoniam *caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem*, ut *non faciant quod*

eram. Et me tenebant longe a te, quae si in te non essent, non essent. Vocasti et clamasti et rupisti surditatem meam, coruscasti, splenduisti et fugasti caecitatem meam, flagrasti, et duxi spiritum et anhelo tibi, gustavi et esurio et sitio, tetigisti me, et exarsi in pacem tuam.

Caput XXVIII

39. Cum inhaeresco tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor et labor, et viva erit vita mea tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, sublevas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt laetitiae meae flendae cum laetandis maeroribus, et ex qua parte stet victoria nescio.

Ei mihi! *Domine, miserere mei!* Contendunt maerores mei mali cum gaudiis bonis, et qua parte stet victoria nescio. Ei mihi! Domine, miserere mei! Ei mihi! Ecce vulnera mea non abscondo: medicus es, aeger sum; misericors es, miser sum. Numquid non temptatio vita humana super terram? Quis velit molestias et difficultates? Tolerari iubes ea, non amari. Nemo quod tolerat amat, etsi tolerare amat. Quamvis enim gaudet se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. Prospera in adversis desidero, adversa in prosperis timeo. Quis inter haec medius locus, ubi non sit humana vita temptatio? Vae prosperitatibus saeculi et iterum a timore adversitatis et a corruptione laetitiae! Vae adversitatibus saeculi semel et iterum et tertio a desiderio prosperitatis, et quia ipsa adversitas dura est, et ne frangat tolerantiam! Numquid non temptatio est vita humana super terram sine ullo interstitio.

Caput XXIX

40. Et tota spes mea non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod iubes et iube quod vis. Imperas nobis continentiam. *Et cum scirem*, ait quidam, *quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum*. Per continentiam quippe colligimur et redigimur in unum, a quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor, qui semper ardes et numquam extingueris, caritas, Deus meus, accende me! Continentiam iubes: da quod iubes et iube quod vis.

Caput XXX

41. Iubes certe, ut contineam *a concupiscentia carnis et concupiscentia oculorum et ambitione saeculi.*

ab eis imagines memoria, quas intuerer praesentes et retracterem animo, cum illa et absentia reminiscerer.

Si ergo per imaginem suam, non per se ipsam in memoria tenetur oblivio, ipsa utique aderat, ut eius imago caperetur. Cum autem adesset, quomodo imaginem suam in memoria conscribebat, quando id etiam, quod iam notatum invenit, praesentia sua delet oblivio? Et tamen quocumque modo, licet sit modus iste incomprehensibilis et inexplicabilis, etiam ipsam oblivionem meminisse me certus sum, qua id quod meminerimus obruitur.

Caput XVII

26. Magna vis est memoriae, nescio quid horrendum, Deus meus, profunda et infinita multiplicitas; et hoc animus est, et hoc ego ipse sum. Quid ergo sum, Deus meus? Quae natura sum? Varia, multimoda vita et immensa vehementer.

Ecce in memoriae meae campis et antris et cavernis innumerabilibus atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus sive per imagines, sicut omnium corporum, sive per praesentiam, sicut artium, sive per nescio quas notiones vel notationes, sicut affectionum animi – quas et cum animas non patitur, memoria tenet, cum in animo sit quidquid est in memoria – per haec omnia discurro et volito hac illac, penetro etiam, quantum possum, et finis nusquam: tanta vis est memoriae, tanta vitae vis est in homine vivente mortaliter!

Quid igitur agam, tu vera mea vita, Deus meus? Transibo et hanc vim meam, quae memoria vocatur, transibo eam, ut pertendam ad te, dulce lumen.

Quid dicis mihi? Ecce ego ascendens per animum meum ad te, qui desuper mihi manes, transibo et istam vim meam, quae memoria vocatur, volens te attingere, unde attingi potes, et inhaerere tibi, unde inhaereri tibi potest. Habent enim memoriam et pecora et aves, alioquin non cubilia nidosve repeterent, non alia multa, quibus assuescunt; neque enim et assuescere valerent ullis rebus nisi per memoriam. Transibo ergo et memoriam, ut attingam eum, qui separavit me a quadrupedibus et volatilibus caeli sapientiorem me fecit. Transibo et memoriam, ut ubi te inveniam, vere bone et secura suavitas, ut ubi te inveniam? Si praeter memoriam meam te invenio, immemor tui sum. Et quomodo iam inveniam te, si memor non sum tui?

Caput XVIII

27. Perdiderat enim mulier dragmam et quaesivit eam cum lucerna et, nisi memor eius esset, non inveniret eam. Cum enim esset inventa,

unde sciret, utrum ipsa esset, si memor eius non esset? Multa memini me perdita quaesisse atque invenisse. Inde istuc scio, quia, cum quaererem aliquid eorum et diceretur mihi: «num forte hoc est?», «num forte istud», tamdiu dicebam: «non est», donec id offerretur quod quaerebam. Cuius nisi memor essem, quidquid illud esset, etiamsi mihi offerretur, non invenirem, quia non agnoscerem. Et semper ita fit, cum aliquid perditum quaerimus et invenimus. Verum tamen si forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago eius et quaeritur, donec reddatur aspectui. Quod cum inventum fuerit, ex imagine, quae intus est, recognoscitur. Nec invenisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus, nec agnoscere possumus, si non meminimus: sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

Caput XIX

28. Quid? Cum ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit, cum obliviscimur et quaerimus, ut recordemur, ubi tandem quaerimus nisi in ipsa memoria? Et ibi si aliud pro alio forte offeratur, respuimus, donec illud occurat quod quaerimus. Et cum occurrit, dicimus: «hoc est»; quod non diceremus, nisi agnosceremus, nec agnosceremus, nisi meminissemus. Certe ergo obliti fueramus.

An non totum exciderat, sed ex parte, qua tenebatur, pars alia quaerebatur, quia sentiebat se memoria non simul volvere, quod simul solebat, et quasi detruncata consuetudine claudicans reddi quod deerat flagitabat?

Tamquam si homo notus sive conspiciatur oculis sive cogitetur et nomen eius obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non conectitur, quia non cum illo cogitari consuevit ideoque respuitur, donec illud adsit, ubi simul adsuefacta notitia non inaequaliter adquiescat. Et unde adest nisi ex ipsa memoria? Nam et cum ab alio commoniti recognoscimus, inde adest. Non enim quasi novum credimus, sed recordantes approbamus hoc esse, quod dictum est. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiscimur. Neque enim omni modo adhuc sumus, quod vel oblitos nos esse meminimus. Hoc ergo nec amissum quaerere poterimus, quod omnino obliti fuerimus.

Caput XX

29. Quomodo ergo te quaero, Domine? Cum enim te, Deum meum, quaero, vitam beatam quaero. Quaeram te, ut vivat anima mea. Vivit enim corpus meum de anima mea et vivit anima mea de te. Quomodo ergo

volunt, cadunt in id quod valent eoque contenti sunt, quia illud, quod non valent, non tantum volunt, quantum sat est, ut valeant?

Nam quaero de omnibus, utrum malint de veritate quam de falsitate gaudere: tam non dubitant dicere de veritate se malle, quam non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate. Hoc est enim gaudium de te, *qui veritas es*, Deus, *illuminatio mea, salus faciei meae, Deus meus*. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam, quae sola beata est, omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt.

Multos expertus sum, qui vellent fallere, qui autem falli, neminem. Ubi ergo noverunt hanc vitam beatam nisi ubi noverunt etiam veritatem? Amat enim et ipsam, quia falli nolunt, et cum amant beatam vitam, quod non est aliud quam de veritate gaudium, utique amant etiam veritatem nec amarent, nisi esset aliqua notitia eius in memoria eorum.

Cur ergo de illa gaudent? Cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis, quae potius eos faciunt miseros quam illud beatos, quod tenuiter meminerunt. *Adhuc enim modicum lumen est in hominibus*; ambulent, ambulent, ne *eos tenebrae comprehendant*.

34. Cur autem veritas parit odium et inimicus eius factus est homo tuus verum praedicans, cum ametur beata vita, quae non est nisi gaudium de veritate, nisi quia sic amatur veritas, ut, quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem, et quia falli nollent, nolunt convinci, quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt et fallere volunt, amant eam, cum se ipsa indicat, et oderunt eam, cum eos ipsos indicat. Inde retribuies eis, ut, qui se ab ea manifestari nolunt, et eos nolentes manifestet et eis ipsa non sit manifesta.

Sic, sic, etiam sic animus humanus, etiam sic caecus et languidus, turpis atque indecens latere vult, se autem ut lateat aliquid non vult. Contra illi reditur, ut ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiam sic, dum miser est, veris mavult gaudere quam falsis. Beatus ergo erit, si nulla interpellante molestia de ipsa, per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit.

Caput XXIV

35. Ecce quantum spatiatus sum in memoria mea quaerens te, Domine, et non te inveni extra eam. Neque enim aliquid de te inveni, quod non meminissem, ex quo didice te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum, ipsam veritetem, quam ex quo didici, non sum oblitus. Itaque ex quo te didici, manes in memoria mea, et illic te invenio, cum reminiscor tui et delector

in te. Hae sunt sanctae deliciae meae, quas donasti mihi misericordia tua respiciens paupertatem meam.

Caput XXV

36. Sed ubi manes in memoria mea, Domine, ubi illic manes? Quale cubile fabricasti tibi? Quale sanctuarium aedificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem meae, ut maneas in ea, sed in qua eius parte maneas, hoc considero. Transcendi enim partes eius, quas habent et bestiae, cum te recordarer, quia non ibi inveniebam inter imagines rerum corporalium, et veni ad partes eius, ubi commendavi affectiones animi mei, nec illic inveni te. Et intravi ad ipsius animi mei sedem, quae illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia sicut non es imago corporalis nec affectio viventis, qualis est, cum laetamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviscimur et quidquid huius modi est, ita nec ipse animus es, quia Dominus Deus animi tu es, et commutantur haec omnia, tu autem incommutabilis manes super omnia et dignatus es habitare in memoria mea, ex quo te didici.

Et quid quaero, quo loco eius habites, quasi vero loca ibi sint? Habitas certe in ea, quoniam tui memini, ex quo te didici, et in ea te invenio, cum recordor te.

Caput XXVI

37. Ubi ergo te inveni, ut discerem te? Neque enim iam eras in memoria mea, priusquam te discerem. Ubi ergo te inveni, ut discerem te, nisi in te supra me? Et nusquam locus, et recedimus et accedimus, et nusquam locus. Veritas, ubique praesides omnibus etiam consulentibus te simulque respondes omnibus diversa consulentibus. Liquide tu respondes, sed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit.

Caput XXVII

38. Sero te amavi, pulchritudo, tam antiqua et tam nova, sero te amavi! Et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam et in ista formosa, quae fecisti, deformis irruebam. Mecum eras, et tecum non

Caput XXXIV

51. Restat voluptas oculorum istorum carnis meae, de qua loquar confessiones, quas audiant aures templi tui, aures fraternae ac piae, ut concludamus temptationes concupiscentiae carnis, quae me adhuc pulsant ingemescentem et habitaculum meum, quod de caelo est, superindui cupientem.

Pulchras formas et varias, nitidos et amoenos colores amant oculi. Non tenent haec animam meam; tenet eam Deus, qui fecit haec *bonam quidem valde*, sed ipse est bonum meum, non haec. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur a vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in silentio. Ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta, quae cernimus, ubiubi per diem fuero, multimodo allapsu blanditur mihi aliud agenti et eam non advertenti. Insinuat autem se ita vehementer, ut, si repente subtrahatur, cum desiderio requiratur; et si diu absit, contristat animum.

52. O lux, quam videbat Tobis, cum clausis istis oculis filium docebat vitae viam et ei praeibat pede caritatis nusquam errans; aut quam videbat Isaac praegravatis et opertis senectute carneis luminibus, cum filios non agnoscendo benedicere, sed benedicendo agnoscere meruit; aut quam videbat Iacob, cum et ipse prae grandi aetate captus oculis in filiis praesignata futuri populi genera luminoso corde radiavit et nepotibus suis ex Ioseph divexas mystice manus, non sicut pater eorum foris corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat, imposuit. Ipsa est lux, una est et unum omnes, qui vident et amant eam.

At ista corporalis, de qua loquebar, illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam saeculi caecis amatoribus. Qui autem et de ipsa laudare te norunt, Deus creator omnium, assumunt eam in hymno tuo, non assumuntur ab ea in somno suo: sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam, et erigo ad te invisibiles oculos, ut tu *evellas de laqueo pedes meos*. Tu subinde evelis eos, nam illaqueantur. Tu non cessas evellere, ego autem crebro haereo in ubique sparsis insidiis, quoniam *non dormies neque dormitabis, qui custodis Israel.*

53. Quam innumerabilia variis artibus et opificiis in vestibus, calciamentis, vasis et cuiuscemodi fabricationibus, picturis etiam diversisque figmentis atque his usum necessarium atque moderatum et piam significationem longe transgredientibus addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes a quo facti sunt et exterminantes quod facti sunt.

At ego, Deus meus et decus meum, etiam hinc tibi dico hymnum et sacrifico laudem sacrificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas in manus artificiosas ab illa pulchritudine veniunt, quae super animas est, cui

Caput XXXVI

58. Numquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus aut aliquid nos reducet in spem nisi nota misericordia tua, quoniam coepisti mutare nos? Et tu scis, quanta ex parte mutaveris, qui me primitus sanas a libidine vindicandi me, ut propitius fias etiam *ceteris omnibus iniquitatibus meis et sanes omnes languores meos et redimas de corruptione vitam meam et corones me in miseratione et misericordia et saties in bonis desiderium meum*, qui compressisti a timore tuo superbiam meam et mansuefecisti iugo tuo cervicem meam. Et nunc porto illud, et lene est mihi, quoniam sic promisisti et fecisti; et vere sic erat, et nesciebam, quando id subire metuebam.

59. Sed numquid, Domine, qui solus sine typho dominaris, quia *solus verus Dominus es*, qui non habes ominum, numquid hoc quoque tertium temptationis genus cessavit a me aut cessare in hac tota vita potest, timeri et amari velle ab hominibus non propter aliud, sed ut inde sit gaudium, quod non est gaudium? Misera vita est et a foeda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te nec caste timere te, ideoque *tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam* et intonas super ambitiones saeculi, et *contremunt fundamenta montium.*

Itaque nobis, quoniam propter quaedam humanae societatis officia necessarium est amari et timeri ab hominibus, instat adversarius verae beatitudinis nostrae ubique spargens in laqueis «euge, euge», ut, dum avide colligimus, incaute capiamur et a veritate tua gaudium nostrum deponamus atque in hominum fallacia ponamus, libeatque nos amari et timeri non propter te, sed pro te, atque isto modo sui similes factos secum habeat non ad concordiam caritatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem suam ponere in aquilone, ut te perversa et distorta via imitanti tenebrosi frigidique servirent.

Nos autem, Domine, *pusillus grex* tuus ecce sumus, tu nos posside. Preatende alas tuas, et fugiamus sub eas. Gloria nostra tu esto; propter te amemur et verbum tuum timeatur in nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus iudicante te nec eripietur damnante te.

Cum autem non *peccator laudatur in desideriis animae suae, nec qui iniqua gerit benedicitur*, sed laudatur homo propter aliquod donum, quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi laudari se quam ipsum donum habere, unde laudatur, etiam iste te vituperante laudatur, et melior iam ille, qui laudavit, quam iste, qui laudatus est. Illi enim placuit in homine donum Dei, huic amplius placuit donum hominis quam Dei.

quid factum sit, ut ille intus consulat praesidentem sibi veritatem, an bene factum sit.

Te laudant haec omnia creatorem omnium. Sed tu quomodo facis ea? Quomodo fecisti, Deus, calum et terram? Non utique in caelo neque in terra fecisti caelum et terram neque in aere aut in aquis, quoniam et haec pertinent ad caelum et terram, neque in universo mundo fecisti universum mundum, quia non erat, ubi fieret, antequam fieret, ut esset. Nec manu tenebas aliquid, unde faceres caelum et terram: nam unde tibi hoc quod tu non feceras, unde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es?

Ergo *dixisti et facta sunt* atque in verbo tuo fecisti ea.

Caput VI

8. Sed quomodo dixisti? Numquid illo modo, quo facta est vox de nube dicens: *haec est filius meus dilectus?* Illa enim vox acta atque transacta esr, coepta et finita. Sonuerunt syllabae atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec ultima post ceteras silentiumque post ultimam. Unde claret atque eminet, quod creaturae motus expressit eam serviens aeternae voluntati tuae ipse temporalis. Et haec ad tempus facta verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior posita est ad aeternum verbum tuum. At illa comparavit haec verba temporaliter sonantia cum aeterno in silentio verbo tuo et dixit: «Aliud est, longe est. Haec longe infra me sunt nec sunt, quia fugiunt et praetereunt: verbum autem Dei mei supra me manet in aeternum.»

Sic ergo verbis sonantibus et praetereuntibus dixisti, ut fieret caelum et terra, atque ita fecisti caelum et terram, erat iam creatura corporalis ante caelum et terram, cuius motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante caelum et terram, aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, unde transitoriam vocem faceres, qua diceres ut fieret caelum et terra. Quicquid enim illud esset, unde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Ut ergo fieret corpus, unde ista verba fierent, quo verbo a te dictum est?

Caput VII

9. Vocas itaque nos ad intellegendum verbum, Deum apud Deum, quod sempiterne dicitur et eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur, quod dicebatur, et dicitur aliud, ut possint dici omnia, sed simul ac sempiterne omnia: alioquin iam tempus et mutatio et non vera aeternitas nec vera immortalitas.

Numquid manus mea valet hoc aut manus oris mei per loquellas agit tam grandem rem?

Caput XII

14. Ecce respondeo dicenti: «Quid faciebat Deus, antequam faceret caelum et terram?»

Respondeo non illud, quod quidam respondisse perhibetur iocullariter eludens quaestionis violentiam: «Alta», inquit, «scrutantibus gehennas parabat». Aliud est videre, aliud ridere. Haec non respondeo. Libentius enim responderim: «Nescio» quod nescio, quam illud, unde irridetur qui alta interrogavit et laudatur qui falsa respondit.

Sed dico te, Deus noster, omnis creaturae creatorem et, si caeli et terrae nomine omnis creatura intellegitur, audenter dico: antequam faceret Deus caelum et terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et utinam sic sciam, quicquid utiliter scire cupio, quemadmodum scio, quod nulla fiebat creatura, antequam fieret ulla creatura.

Caput XIII

15. At si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum et te, Deum omnipotentem et omnicreantem et omnitenentem, caeli et terrae artificem, ab opere tanto, antequam id faceres, per innumerabilia saecula cessasse miratur, evigilet atque attendat, quia falsa miratur.

Nam unde poterant innumerabilia saecula praeterire, quae ipse non feceras, cum sis omnium saeculorum auctor et conditor? Aut quae tempora fuissent, quae abs te condita non essent? Aut quomodo praeterirent, si numquam fuissent?

Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus, antequam faceres caelum et terram, cur dicitur, quod ab opere cessabas? Id ipsum enim tempus tu feceras, nec praeterire potuerunt tempora, antequam faceres tempora. Si autem ante caelum et terram nullum erat tempus, cur quaeritur, quid tunc faciebas? Non enim erat tunc ubi non erat tempus.

16. Nec tu tempore tempora praecedis: alioquin non omnia tempora praecederes. Sed praecedis omnia praeterita celsitudine semper praesentis aeternitatis et superas omnia futura, quia illa futura sunt, et cum venerint, praeterita erunt; *tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*. Anni tui nec eunt nec veniunt: isti enim nostri eunt et veniunt,

suspirat anima mea die ac nocte. Sed pulchritudinem exteriorum operatores et sectatores inde trahunt approbandi modum, non autem inde trahunt utendi modum. Et ibi est et non vident eum, ut non eant longius et *fortitudinem suam ad te custodiant* nec eam spargant in deliciosas lassitudines.

Ego autem haec loquens atque discernens etiam istis pulchris gressum innecto, sed tu evellis, Domine, evellis tu, *quoniam misericordia tua ante oculos meos est*. Nam ego capior miserabiliter, et tu evelles misericorditer aliquando non sentientem, quia suspendius incideram, aliquando cum dolore, quia iam inhaeseram.

Caput XXXV

54. Huc accedit alia forma temptationis multiplicus periculosa. Praeter enim concupiscentiam carnis, quae est in delectatione omnium sensuum et voluptatum, cui servientes depereunt qui longe se faciunt a te, inest animae per eosdem sensus corporis quaedam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana et curiosa cupiditas nomine cognitionis et scientiae palliata. Quae quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad noscendum in sensibus principes, *concupiscentia oculorum* eloquio divino appellata est.

Ad occulos enim videre proprie pertinet. Utimur autem hoc verbo etiam in ceteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. Neque enim dicimus: «audi quid rutilet», aut: «olefac quam niteat», aut «gusta quam splendeat», aut «palpa quam fulgeat»: *videri* enim dicunt haec omnia. Dicimus autem non solum «vide quod luceat», quod soli oculi sentire possunt, sed etiam: «vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sapiat, vide quam durus sit.»

Ideoque generalis experientia sensuum concupiscentia, sicut dictum est, oculorum vocatur, quia videndi officium, in quo primatum oculi tenent, etiam ceteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorant.

55. Ex hoc autem evidentius discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus, quod voluptas pulchra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur, curiositas autem etiam his contraria temptandi causa non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique libidine.

Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadavere quod exhorreas? Et tamen sicubi iaceat, concurrunt, ut contristentur, ut palleant. Timent etiam, ne in somnis hoc videant, quasi quisquam eos vigilantes videre coegerit aut pulchritudinis ulla fama persuaserit.

Ita et in ceteris sensibus, quae persequi longum est. Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quaeque miracula. Hinc

ad perscrutanda naturae, quae praeter nos est, operta proceditur, quae scire nihil prodest et nihil aliud quam scire homines cupiunt. Hinc etiam, si quid eodem perversae scientiae fine per artes magicas quaeritur. Hinc etiam in ipsa religione Deus temptatur, cum *signa et prodigia* flagitantur non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

56. In hac tam immensa silva plena insidiarum et periculorum ecce multa praeciderim et a meo corde dispulerim, sicuti donasti me facere *Deus salutis meae*; attamen quando audeo dicere, cum circumquaque cotidianam vitam nostram tam multa huius generis rerum circumstrepant, quando audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad spectandum et vana cura capiendum?

Sane me iam theatra non rapiunt, nec curo nosse transitus siderum, nec anima mea umquam responsa quaesivit umbrarum; omnia sacrilega sacramenta detestor. At, Domine Deus meus, cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum suggestionum machinationibus agit inimicus ut signum aliquod petam! Sed obsecro te per regem nostrum et patriam Hierusalem simplicem, castam, ut quemadmodum a me longe est ista consensio, ita sit semper longe atque longius. Pro salute autem cuiusquam cum te rogo, alius multum differens finis est intentionis meae, et te facientem quod vis das mihi et dabis libenter sequi.

57. Verum tamen in quam multis minutissimis et contemptibilibus rebus curiositas cotidie nostra temptetur et quam saepe labamur, quis enumerat? Quotiens narrantes inania primo quasi toleramus, ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter advertimus. Canem currentem post leporem iam non specto, cum in circo fit; at vero in agro, si casu transeam, avertit me fortassis et ab aliqua magna cogitatione atque ad se convertit illa venatio, non deviare cogens corpore iumenti, sed cordis inclinatione, et nisi iam mihi demonstrata infirmitate mea cito admoneas aut ex ipsa visione per aliquam considerationem in te assurgere aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco.

Quid cum me domi sedentem stelio muscas captans vel aranea retibus suis irruentes implicans saepe intentum facit? Num quia parva sunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te, creatorem mirificum atque ordinatorem rerum omnium, sed non inde intentus esse incipio. Aliud est cito surgere, aliud est non cadere.

Et talibus vita mea plena est et una spes mea magna valde misericordia tua. Cum enim huiuscemodi rerum conceptaculum fit cor nostrum et portat copiosae vanitatis catervas, hinc et orationes nostrae saepe interrumpuntur atque turbantur, et ante conspectum tuum, dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, nescio unde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta praeciditur.

Hoc novi, deus meus, et gratias ago. Novi, confiteor tibi, Domine, mecumque novit et benedicit te quisquis ingratus non est certae veritati. Novimus, Domine, novimus, quoniam in quantum quidque non est quod erat et est quod non erat, in tantum moritur et oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque aeternum est. Et ideo verbo tibi coeterno simul et sempiterne dicis omnia, quae dicis, et fit, quidquid dicis ut fiat; nec aliter quam dicendo facis: nec tamen simul et sempiterna fiunt omnia, quae dicendo facis.

Caput VIII

10. Cur, quaeso, Domine Deus meus? Utcumque video, sed quomodo id eloquar nescio, nisi quia omne, quod esse incipit et esse desinit, tunc esse incipit et tunc desinit, quando debuisse incipere vel desinere in aeterna ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid nec desinit. Ipsum est verbum tuum, quod et principium est, quia et loquitur nobis. Sic in evangelio per carnem ait, et hoc insonuit foris auribus hominum, ut crederetur et intus quaereretur et inveniretur in aeterna veritate, ubi omnes discipulos bonus et solus magister docet.

Ibi audio vocem tuam, Domine, dicentis mihi, quoniam ille loquitur nobis, qui docet nos, qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porro nos docet nisi stabilis veritas? Quia et per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur, ubi vere discimus, cum stamus et audimus eum *et gaudio gaudemus propter vocem sponsi*, reddentes nos, unde sumus. Et ideo principium, quia, nisi maneret, cum erraremus, non esset quo rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo utique redimus; ut autem cognoscamus, docet nos, quia principium est et loquitur nobis.

Caput IX

11. In hoc principio, Deus, fecisti caelum et terram in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in sapientia tua, in veritate tua miro modo dicens et miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid est illud, quod interlucet mihi et percutit cor meum sine laesione? Et inhorresco et inardesco: inhorresco, in quantum dissimilis ei sum, inardesco, in quantum similis ei sum. Sapientia, sapientia ipsa est, quae interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea caligine atque aggere poenarum mearum, *quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus,* ut non sufferam bonum meum, donec tu, Domine, qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis,

etiam sanes omnes languores meos, quia et redimes de corruptione vitam meam et coronabis me in miseratione et misericordia et satiabis in bonis desiderium meum, quoniam renovabitur iuventus mea sicut aquilae. *Spe* enim *salvi facti sumus et promissa tua per patientiam expectamus*. Audiat te intus sermocinantem qui potest; ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: *quam magnificata sunt opera tua, Domine, omnia in sapientia fecisti!* Et illa principium, et in eo principio fecisti caelum et terram.

Caput X

12. Nonne ecce pleni sunt vetustatis suae qui nobis dicunt: Quid faciebat Deus, antequam faceret caelum et terram? Si enim vacabat, inquiunt, et non operabatur aliquid, cur non sic semper et deinceps, quemadmodum retro semper cessavit ab opere? Si enim ullus motus in Deo novus extitit et voluntas nova, ut creaturam conderet, quam numquam ante condiderat, quomodo iam vera aeternitas, ubi oritur voluntas, quae non erat? Neque enim voluntas Dei creatura est, sed ante creaturam, quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas praecederet. Ad ipsam ergo Dei substantiam pertinet voluntas eius. Quod si exortum est aliquid in Dei substantia, quod prius non erat, non veraciter dicitur aeterna illa substantia; si autem Dei voluntas sempiterna erat, ut esset creatura, cur non sempiterna et creatura?

Caput XI

13. Qui haec dicunt, nondum te intellegunt, o sapientia Dei, lux mentium, nondum intellegunt, quomodo fiant, quae per te atque in te fiunt, et conantur aeterna sapere, sed adhuc in praeteritis et futuris rerum motibus cor eorum volitat et adhuc vanum est.

Quis tenebit illud et figet illud, ut paululum stet et paululum rapiat splendorem semper stantis aeternitatis et comparet cum temporibus numquam stantibus et videat esse incomparabilem et videat longum tempus nisi ex multis praetereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem praeterire quicquam in aeterno, sed totum esse praesens; nullum vero tempus totum esse praesens: et videat omne praeteritum propelli ex futuro et omne futurum ex praeterito consequi et omne praeteritum ac futurum ab eo, quod semper est praesens, creari et excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet et videat, quomodo stans dictet futura et praeterita tempora nec futura nec praeterita aeternitas?

CAPUT XXXVII

60. Temptamur his temptationibus cotidie, Domine, sine cessatione temptamur. Cotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis et in hoc genere continentiam: da quod iubes et iube quod vis. Tu nosti de hac re ad te *gemitum cordis mei* et flumina oculorum meorum. Neque enim facile colligo, quam sim ab ista peste mundatior, et multum timeo occulta mea, quae norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscumque in aliis generibus temptationum mihi facultas explorandi me, in hoc paene nulla est. Nam et a voluptatibus carnis et a curiositate supervacanea cognoscendi video quantum assecutus sim posse refrenare animum meum, cum eis rebus careo vel voluntate vel cum absunt. Tunc enim me interrogo, quam magis minusve mihi molestum sit non habere.

Divitiae vero, quae ob hoc expetuntur, ut alicui trium istarum cupiditatum vel duabus earum vel omnibus serviant, si persentiscere non potest animus, utrum eas habens contemnat, possunt et dimiti, ut se probet.

Laude vero ut careamus atque in eo experiamur, quid possumus, numquid male vivendum est et tam perdite atque immaniter, ut nemo nos noverit, qui non detestetur? Quae maior dementia dici aut cogitari potest? At si bonae vitae bonorumque operum comes et solet et debet esse laudatio, tam comitatum eius quam ipsam bonam vitam deseri non oportet. Non autem sentio, sine quo esse aut aequo animo aut aegre possim, nisi cum afuerit.

61. Quid igitur tibi in hoc genere temptationis, Domine, confiteor? Quid, nisi delectari me laudibus? Sed amplius ipsa veritate quam laudibus. Nam si mihi proponatur, utrum malim furens aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari ac constans et in veritate certissimus ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verum tamen nollem, ut vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget, fateor, non solum, sed et vituperatio minuit.

Et cum ista miseria mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quae qualis sit, tu scis, Deus; nam me incertum facit. Quia enim nobis imperasti non tantum continentiam, id est a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam iustitiam, id est quo eum conferamus, nec te tantum voluisti a nobis verum etiam proximum diligi, saepe mihi videor de provectu aut spe proximi delectari, cum bene intellegentis laude delector, et rursus eius malo contristari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat aut bonum est.

Nam et contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo, vel etiam bona minora et levia pluris aestimantur, quam aestimanda sunt. Sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de me ipso a me dissentire laudatorem meum, non

nesciat ipse, quid verum sit. Itaque amisi te, quia non dignaris cum mendacio possideri.

CAPUT XLII

67. Quem invenirem, qui me reconciliaret tibi? Ambiendum mihi fuit ad angelos? Qua prece? Quibus sacramentis? Multi conantes ad te redire neque per se ipsos valentes, sicut audio, temptaverunt haec et inciderunt in desiderium curiosarum visionum et digni habiti sunt illusionibus.

Elati enim te quaerebant doctrinae fastu exserentes potius quam tundentes pectora et adduxeraunt sibi per similitudinem cordis sui conspirantes et socias superbiae suae *potestates aeris huius*, a quibus per potentia magicas deciperentur, quaerentes mediatorem, per quem purgarentur, et non erat. Diabolus enim erat *transfigurans se in angelum lucis*. Et multum illexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset.

Erant enim illi mortales et peccatores, tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quaerebant, immortalis et sine peccato. Mediator autem inter Deum et homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis longe esset a Deo aut in utroque Deo similis longe esset a hominibus atque ita mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta iudicia tua superbia mereretur illudi, unum cum hominibus habet, id est peccatum, aliud videri vult habere cum Deo, ut, quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortali se ostentet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnetur in mortem.

CAPUT XLIII

68. Verax autem mediator, quem secreta tua misericordia demonstrasti hominibus et misisti, ut eius exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, *mediator* ille *Dei et hominum, homo Christus Iesus*, inter mortales peccatores et immortalem iustum apparuit, mortalis cum hominibus, iustus cum Deo, ut, quoniam stipendium iustitiae vita et pax est, per iustitiam coniunctam Deo evacuaret mortem iustificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futurae passionis eius, sicut nos per fidem praeteritae, salvi fierent. In quantum enim homo, in tantum mediator, in quantum autem verbum, non medius, quia aequalis Deo, et Deus apud Deum et simul unus Deus.

69. Quomodo nos amasti, pater bone, qui filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis impiis tradidisti eum! Quomodo nos amasti, pro quibus ille non rapinam arbitratus esse aequalis tibi factus est subditus usque ad mortem crucis, unus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi animam suam et potestatem habens iterum sumendi eam, pro nobis tibi victor et victima, et ideo victor, quia victima, pro nobis tibi sacerdos et sacrificium, et ideo sacerdos, quia sacrificium, faciens tibi nos de servis filios de te nascendo, nobis serviendo. Merito mihi spes valida in illo est, quod sanabis omnes languores meos per eum, qui sedet ad dexteram tuam et *te interpellat pro nobis*: alioquin desperarem. Multi enim et magni sunt idem languores mei, multi sunt et magni; sed amplior est medicina tua. Potuimus putare verbum tuum remotum esse a coniunctione hominis et desperare de nobis, nisi caro fieret et habitaret in nobis.

70. Conterritus peccatis meis et mole miseriae meae agitaveram corde meditatusque fueram fugam in solitudinem, sed prohibuisti me et confirmasti me dicens: *ideo Christus pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt iam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est*. Ecce, Domine, iacto in te curam meam, ut vivam et *considerabo mirabilia de lege tua*. Tu scis imperitiam meam et infirmitatem meam: doce me et sana me. Ille tuus unicus *in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*, redemit me sanguine suo. Non calumnientur mihi superbi, quoniam cogito pretium meum et manduco et bibo et erogo et pauper cupio saturari ex eo inter illos, qui edunt et saturantur: et *laudabunt Dominum qui requirunt eum*.

neque nunc ante me est. Nam si esset, tenerem eum et rogarem eum et per te obsecrarem, ut mihi ista panderet, et praeberem aures corporis mei sonis erumpendibus ex ore eius, et si hebraea voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum nec inde mentem meam quicquam tengeret; si autem latine, scirem quid diceret. Sed unde scirem, an verum diceret? Quod si et hoc scirem, num ab illo scirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis nec hebraea nec graeca nec latina nec barbara veritas sine oris et linguae organis, sine strepitu syllabarum diceret: «Verum dicit», et ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem: «Verum dicis».

Cum ergo illum interrogare non possim, te, quo plenus vera dixit, veritas, rogo, te, Deus meus, rogo, *parce peccatis meis*, et qui illi servo tuo dedisti haec dicere, da et mihi haec intellegere.

CAPUT IV

6. Ecce sunt caelum et terra, clamant, quod facta sint; mutantur enim atque variantur. Quidquid autem factum non est et tamen est, non est in eo quicquam, quod ante non erat: quod est mutari atque variari.

Clamant etiam, quod se ipsa non fecerint: «Ideo sumus, quia facta sumus; non ergo eramus, antequam essemus, ut fieri possemus a nobis.» Et vox dicentium est ipsa evidentia.

Tu ergo, Domine, fecisti ea, qui pulcher es: pulchra sunt enim; qui bonus es: bona sunt enim; qui es: sunt enim. Nec ita pulchra sunt nec ita bona sunt nec ita sunt, sicut tu conditor eorum, quo comparato nec pulchra sunt nec bona sunt nec sunt.

Scimus haec, gratias tibi, et scientia nostra scientiae tuae comparata ignorantia est.

CAPUT V

7. Quomodo autem fecisti caelum et terram et quae machina tam grandis operationis tuae? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore arbitratu animae valentis imponere utcumque speciem, quam cernit in semet ipsa interno oculo – et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? – et imponit speciem iam existenti et habenti, ut esset, veluti terrae aut lapidi aut ligno aut auro aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu instituisses ea? Tu fabro corpus, tu animum membris imperitantem fecisti, tu materiam, unde facit aliquid, tu ingenium, quo artem capiat et videat intus quid faciat foris, tu sensum corporis, quo interprete traiciat ab animo ad materiam id quod facit, et renuntiet animo

quia illius utilitate moveor, sed quia eadem bona, quae mihi in me placent, iucundiora a mihi sunt, cum et alteri placent? Quodam modo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur, quae mihi displicent, aut illa amplius, quae mihi minus placent. Ergone de hoc incertus sum mei?

62. Ecce in te, veritas, video non me laudibus meis propter me, sed propter proximi utilitatem moveri oportere. Et utrum ita sim, nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quam tu. Obsecro te, Deus meus, et me ipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis, quod in me saucium comperero. Iterum me diligentius interrogem. Si utilitate proximi movetur in laudibus meis, cur minus moveor, si quisquam alius iniuste vituperetur quam si ego? Cur ea contumelia magis mordeor, quae in me quam quae in alium eadem iniquitate coram me iacitur? An et hoc nescio? Etiamne id restat, et ipse me seducam et verum non faciam coram te in corde et lingua mea? Insaniam istam, Domine, longe fac a me, ne *oleum peccatoris mihi sit os meum ad impinguandum caput meum*.

Caput XXXVIII

63. *Egenus et pauper ego sum* et melior in occulto gemitu displicens mihi et quaerens misericordiam tuam, donec reficiatur defectus meus et perficiatur usque in pacem, quam nescit arrogantis oculus. Sermo autem ore procedens et facta, quae innotescunt hominibus, habent temptationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quandam excellentiam contrahit emendicata suffragia: temptat, et cum a me in me arguitur, eo ipso, quo arguitur, et saepe homo de ipso vanae gloriae contemptu vanius gloriatur ideoque non iam de ipso contemptu gloriae gloriatur: non enim eam contemnit, cum gloriatur.

Caput XXXIX

64. Intus etiam, intus est aliud in eodem genere temptationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel non placent vel displiceant nec placere affectent ceteris. Sed sibi placentes multum tibi displicent non tantum de non bonis quasi bonis verum etiam de bonis tuis quasi suis, aut etiam sicut de tuis, sed tamquam ex meritis suis, aut etiam sicut et tua gratia, non tamen socialiter gaudentes, sed aliis invidentes eam.

In his omnibus atque huiuscemodi periculis et laboribus vides tremorem cordis mei, et vulnera mea magis subinde a te sanari quam mihi non infigi sentio.

Caput XL

65. Ubi non mecum ambulasti, veritas, docens, quid caveam et quid appetam, cum ad te referrem inferiora visa mea, quae potui, teque consulerem?

Lustravi mundum foris sensu, quo potui, et attendi vitam corporis mei de me sensusque ipsos meos. Inde ingressus sum in recessus memoriae meae, multiplices amplitudines plenas miris modis copiarum innumerabilium, et consideravi et expavi et nihil eorum discernere potui sine te et nihil eorum esse te inveni.

Nec ego ipse inventor, qui peragravi omnia et distinguere et pro suis quaeque dignitatibus aestimare conatus sum, excipiens alia nuntiantibus sensibus et interrogans, alia mecum commixta sentiens nuntios dinoscens atque dinumerans iamque in memoriae latis opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens: nec ego ipse, cum haec agerem, id est vis mea, qua id agabam, nec ipsa eras tu, quia lux es tu permanens, quam de omnibus consulebam, an essent, quid essent, quanti pendenda essent: audiebam docentem ac iubentem. Et saepe istuc facio; hoc me delectat, et ab actionibus necessitatis, quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio. Neque in his omnibus, quae percurro consulens te, invenio tutum locum animae meae nisi in te, quo colligantur sparsa mea nec a te quicquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum introrsus ad nescio quam dulcedinem, quae si perficiatur in me, nescio quid erit, quod vita ista non erit. Sed recido in haec aerumnosis ponderibus et resorbeor solitis et teneor et multum fleo, sed multum teneor. Tantum consuetudinis sarcina digna est! Hic esse valeo nec volo, illic volo nec valeo, miser utrobique.

Caput XLI

66. Ideoque consideravi languores peccatorum meorum in cupiditate triplici et dexteram tuam invocavi ad salutem meam. Vidi enim splendorem tuum corde saucio et repercussus dixi: quis illuc potest*? Proiectus sum a facie oculorum tuorum*. Tu es veritas super omnia praesidens. At ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium, sicut nemo vult ita falsum dicere, ut

Liber undecimus

Caput 1

1. Numquid, Domine, cum tua sit aeternitas, ignoras, quae tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cum ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noveris ea, sed affectum meum excito in te et eorum, qui haec legunt, ut dicamus omnes: *magnus Dominus et laudabilis valde*. Iam dixi et dicam: amore amoris tui facio istuc. Nam et oramus, et tamen veritas ait: *novit pater vester quid vobis opus sit, priusquam petatis ab eo*. Affectum ergo nostrum patefacimus in te confitendo tibi miserias nostras et misericordias tuas super nos, ut liberes nos omnino, quoniam coepisti, ut desinamus esse miseri in nobis et beatificemur in te, quoniam vocasti nos, ut simus pauperes spiritu et mites et lugentes et esurientes ac sitientes iustitiam et misericordes et municordes et pacifici.

Ecce narravi tibi multa, quae potui et quae volui, quoniam tu prior voluisti, ut confitear tibi, Domino Deo meo, *quoniam bonus es, quoniam in saeculum misericordia* tua.

Caput II

2. Quando autem sufficio lingua calami enuntiare omnia hortamenta tua et omnes terrores tuos et consolationes et gubernationes, quibus me perduxisti praedicare verbum et sacramentum tuum dispensare populo tuo? Et si sufficio haec enuntiare ex ordine, caro mihi valent stillae temporum.

Et olim inardesco meditari in lege tua et in ea tibi confiteri scientiam et imperitiam meam, primordia illuminationis tuae et reliquias tenebrarum mearum, quousque devoretur a fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horae diffluant, quas invenio liberas a necessitatibus reficiendi corporis et intentionis animi et servitutis, quam debemus hominibus et quam non debemus et tamen reddimus.

3. Domine Deus meus, *intende orationi meae*, et misericordia tua exaudiat desiderium meum, quoniam non mihi soli aestuat, sed usui vult esse fraternae caritati: et vides in corde meo quia sic est. Sacrificem tibi

famulatum cogitationis et linguae meae, et da quod offeram tibi. Inops enim et pauper sum, tu *dives in omnes invocantes te,* qui securus curam nostri geris. Circumde ab omni temeritate omnique mendacio interiora et exteriora, labia mea. Sint castae deliciae meae scripturae tuae, nec fallar in eis nec fallam ex eis. Domine, attende et miserere, Domine Deus meus, lux caecorum et virtus infirmorum statimque lux videntium et virtus fortium, attende animam meam et audi clamantem de profundo. Nam si assint et in profundo aures tuae, quo ibimus? Quo clamabimus?

Tuus est dies et tua est nox: ad nutum tuum momenta transvolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita legis tuae neque adversus pulsantes claudas eam. Neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta, aut non habent illae silvae cervos suos recipientes se in eas et resumentes, ambulantes et pascentes, recumbentes et ruminantes. O Domine perfice me et revela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua super affluentium voluptatum. Da quod amo: amo enim. Et hoc tu dedisti. Ne dona tua deseras nec herbam tuam spernas sitientem. Confitear tibi quidquid invenero in libris et *audiam vocem laudis* et te bibam et considerem *mirabilia de lege* tua ab usque principio, in quo fecisti caelum et terram, usque ad regnum tecum perpetuum sanctae civitatis tuae.

4. Domine, miserere mei et exaudi desiderium meum. Puto enim, quod non sit de terra, non de auro et argento et lapidibus aut decoris vestibus aut honoribus aut potestatibus aut voluptatibus carnis neque de necessariis corpori et huic vitae peregrinationis nostrae, quae omnia nobis apponuntur quaerentibus regnum et iustitiam tuam.

Vide, Deus meus, unde sit desiderium meum. Narraverunt mihi iniusti delectationes, sed non sicut lex tua, Domine. Ecce unde est desiderium meum. Vide, pater, aspice et vide et approba, et placeat in conspectu misericordiae tuae invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulsanti mihi interiora sermonum tuorum. Obsecro per Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, *virum dexterae tuae, filium hominis,* quem confirmasti tibi meditatorem tuum et nostrum, per quem nos quaesisti non quaerentes te, quaesisti autem, ut quaeremus te, verbum tuum, per quod fecisti omnia, in quibus et me, unicum tuum, per quem vocasti in adoptationem populum credentium, in quo et me: per eum te obsecro, *qui sedet ad dexteram tuam et te interpellat pro nobis, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi.* Ipsos quaero in libris tuis. Moyses de illo scripsit: hoc ipse ait, hoc veritas ait.

Caput III

5. Audiam et intellegam, quomodo *in principio fecisti caelum et terram.* Scripsit hoc Moyses, scripsit et abiit, transiit hinc at te ad te

cernimus et tangimus. Invisibilis enim erat et incomposita et abyssus erat, super quam non erat lux, aut *tenebrae erant super abyssum*, id est magis quam in abysso. Ista quippe abyssus aquarum iam visibilium etiam in profundis suis habet speciei suae lucem utcumque sensibilem piscibus et repentibus in suo fundo animantibus: illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat; iam tamen erat, quod formari poterat.

Tu enim, Domine, *fecisti mundum de materia informi,* quam fecisti de nulla re paene nullam rem, unde faceres magna, quae miramur filii hominum. Valde enim mirabile hoc caelum corporeum, quod firmamentum inter aquam et aquam secundo die post conditionem lucis dixisti: fiat, et sic est factum. Quod firmamentum vocasti caelum, sed caelum terrae huius et maris, quae fecisti tertio die dando speciem visibilem informi materiae, quam fecisti ante omnem diem. Iam enim feceras et caelum ante omnem diem sed caelum caeli huius, quia *in principio feceras caelum et terram.*

Terra autem ipsa, quam feceras, informis materies erat, quia *invisibilis erat et incomposita et tenebrae super abyssum*; de qua terra invisibili et incomposita, de qua informitate, de quo paene nihilo faceres haec omnia, quibus iste mutabilis mundus constat et non constat, in quo ipsa mutabilitas apparet in qua sentiri et dinumerari possunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora, dum variantur et vertuntur species, quarum materies praedicta est terra invisibilis.

Caput IX

9. Ideoque spiritus, doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio caelum et terram, tacet de temporibus, silet de diebus. Nimirum enim caelum caeli, quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quamquam nequaquam tibi, trinitati, coeterna, particeps tamen aeternitatis tuae, valde mutabilitatem suam prae dulcedine felicissimae contemplationis tuae cohibet et sine ullo lapsu, ex quo facta est, inhaerendo tibi excedit omnem volubilem vicissitudinem temporum.

Ista vero informitas, *terra invisibilis et incomposita*, nec ipsa in diebus numerata est. Ubi enim nulla species, nullus ordo, nec venit quicquam nec praeterit, et ubi hoc non fit, non sunt utique dies nec vicissitudo spatiorum temporalium.

Caput X

10. O veritas, lumen cordis mei, non tenebrae meae loquantur mihi! Defluxi ad ista et obscuratus sum, sed hinc, etiam hinc adamavi te.

ut omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant, nec euntes a venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. *Anni tui dies unus*, et dies tuus non cotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus non cedit crastino; neque enim succedit hesterno. Hodiernus tuus aeternitas: ideo coaeternum genuisti, cui dixisti: *ego hodie genui te*. Omnia tempora tu fecisti et ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Caput XIV

17. Nullo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coaeterna sunt, quia tu permanes; at illa si permanerent, non essent tempora.

Quid est enim tempus? Quis hoc facile breviterque explicaverit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius et notius in loquendo commemoramus quam tempus? Et intellegimus utique, cum id loquimur, intellegimus etiam, cum alio loquente id audimus.

Quid ergo tempus? Si nemo ex me quaerat, scio; si quaerenti explicare velim, nescio: fidenter tamen dico scire me, quod, si nihil praeteriret, non esset praeteritum tempus, et si nihil adveniret, non esset futurum tempus, et si nihil esset, non esset praesens tempus.

Duo ergo illa tempora, praeteritum et futurum, quomodo sunt, quando et praeteritum iam non est et futurum nondum est? Praesens autem si semper esset praesens nec in praeteritum transiret, non iam esset tempus, sed aeternitas. Si ergo praesens, ut tempus sit, ideo fit, quia in praeteritum transit, quomodo et hoc esse dicimus, cui causa, ut sit, illa est, quia non erit, ut scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit non esse?

Caput XV

18. Et tamen dicimus longum tempus et breve tempus neque hoc nisi de praeterito aut futuro dicimus. Praeteritum tempus longum verbi gratia vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post centum annos, breve autem praeteritum sic, ut puta dicimus ante decem dies, et breve futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est aut breve, quod non est? Praeteritum enim iam non est et futurum nondum est. Non itaque dicamus: longum est, sed dicamus de praeterito: longum fuit, et de futuro: longum erit.

quaecumque sunt, non sunt nisi praesentia. Quamquam praeterita cum vera narrantur, ex memoria proferuntur non res ipsae, quae praeterierunt, sed verba concepta ex imaginibus earum, quae in animo velut vestigia per sensus praetereundo fixerunt. Pueritia quippe mea, quae iam non est, in tempore praeterito est, quod iam non est; imaginem vero eius, cum eam recolo et narro, in praesenti tempore intueor, quia est adhuc in memoria mea.

Utrum similis sit causa etiam praedicendorum futurorum, ut rerum, quae nondum sunt, iam exsistentes praesentiantur imagines, confiteor, Deus meus, nescio. Illud sane scio, nos plerumque praemeditari futuras actiones nostras eamque praemeditationem esse praesentem, actionem autem, quam praemeditamur, nondum esse, quia futura est; quam cum aggressi fuerimus et quod praemeditabamur agere coeperimus, tunc erit et illa actio, quia tunc non futura, sed praesens erit.

24. Quoquo modo se itaque habeat arcana praesensio futurorum, videri nisi quod est non potest. Quod autem iam est, non futurum sed praesens est. Cum ergo videri dicuntur futura, non ipsa, quae nondum sunt, id est quae futura sunt, sed eorum causae vel signa forsitan videntur, quae iam sunt: ideo non futura, sed praesentia sunt iam videntibus, ex quibus futura praedicantur animo concepta. Quae rursus conceptiones iam sunt, et eas praesentes apud se intuentur qui illa praedicunt.

Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numerositas.

Intueor auroram: oriturum solem praenuntio. Quod intueor, praesens est, quod praenuntio, futurum: non sol futurus, qui iam est, sed ortus eius, qui nondum est: tamen etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modo cum id loquor, non eum possem praedicere. Sed nec illa aurora, quam in caelo video solis ortus est, quamvis eum praecedat nec illa imaginatio in animo meo: quae duo praesentia cernuntur ut futurus ille ante dicatur.

Futura ergo nondum sunt et si nondum sunt, non sunt, et si non sunt, videri omnino non possunt; sed praedici possunt ex praesentibus, quae iam sunt et videntur.

Caput XIX

25. Tu itaque, regnator creaturae tuae, quis est modus, quo doces animas ea quae futura sunt? Docuisti enim prophetas tuos. Quisnam ille modus est, quo doces futura, cui futurum quicquam non est? Vel potius de futuris doces praesentia? Nam quod non est, non doceri utique potest. Nimis longe est modus iste ab acie mea; *invaluit: ex me non potero ad illum*, potero autem ex te, cum dederis tu, *dulce lumen* occultorum *oculorum meorum*.

Liber duodecimus

Caput I

1. Multa satagit cor meum, Domine, in hac inopia vitae meae pulsatum verbis sanctae scripturae tuae, et ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intellegentiae, quia plus loquitur inquisitio quam inventio et longior est petitio quam impetratio et operosior est manus pulsans quam sumens. Tenemus promissum: quis corrumpet illud? *Si Deus pro nobis quis contra nos? Petite, et accipietis; quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit et quaerens inveniet et pulsanti aperietur.*

Promissa tua sunt, et quis falli timeat, cum promittit veritas?

Caput II

2. Confitetur altitudini tuae humilitas linguae meae, quoniam tu fecisti caelum et terram, hoc caelum, quod video, terramque, quam calco, unde est haec terra, quam porto. Tu fecisti.

Sed ubi est caelum caeli, Domine, de quo audivimus in voce psalmi: *caelum caeli Domino: terram autem dedit filiis hominum?* Ubi est caelum, quod non cernimus, cui terra est hoc omne, quod cernimus? Hoc enim totum corporeum non ubique totum ita cepit speciem pulchram in novissimis, cuius funfus est terra nostra, sed ad illud caelum caeli etiam terrae nostrae caelum terra est. Et hoc utrumque magnum corpus non absurde terra est ad illud nescio quale caelum, quod Domino est, non filiis hominum.

Caput III

3. Et nimirum haec *terra erat invisibilis et incomposita* et nescio qua profunditas abyssi, super quam non erat lux, quia nulla species erat illi: unde iussisti, ut scriberetur, quod *tenebrae erant super abyssum*; quid aliud quam lucis absentia? Ubi enim lux esset, si esset, nisi super esset eminendo et illustrando? Ubi ergo lux nondum erat, quid erat

Domine meus, lux mea, nonne et hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit praeteritum tempus, cum iam esset praeteritum, longum fuit, an cum adhus praesens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat, quod esset longum; praeteritum vero iam non erat; unde nec longum esse poterat, quod omnino non erat.

Non ergo dicamus: longum fuit praeteritum tempus; neque enim inveniemus, quid fuerit longum, quando, ex quo praeteritum est, non est, sed dicamus: «Longum fuit illud praesens tempus», quia cum praesens esset, longum erat. Nondum enim praeterierat, ut non esset, et ideo erat, quod longum esse posset; postea vero quam praeteriit, simul et longum esse destitit, quod esse destitit.

19. Videamus ergo, o anima humana, utrum praesens tempus possit esse longum: datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi?

An centum anni praesentes longum tempus est? Vide prius, utrum possint praesentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse praesens est, nonaginta vero et novem futuri sunt, et ideo nondum sunt: si autem secundus annus agitur, iam unus est praeteritus, alter praesens, ceteri futuri. Atque ita mediorum quemlibet centenarii huius annum praesentem posuerimus: ante illum praeteriti erunt, post illum futuri. Quocirca centum anni praesentes esse non poterunt.

Vide saltem, utrum qui agitur unus ipse sit praesens. Et eius enim si primus agitur mensis, futuri sunt ceteri, si secundus, iam et primus praeteriit et reliqui nondum sunt. Ergo nec annus, qui agitur, totus est praesens, et si non totus est praesens, non annus est praesens. Duodecim enim menses annus est, quorum quilibet unus mensis, qui agitur, ipse praesens est, ceteri aut praeteriti aut futuri. Quamquam neque mensis, qui agitur, praesens est, sed unus dies: si primus, futuris ceteris, si novissimus, praeteritis ceteris, si mediorum quilibet, inter praeteritos et futuros.

20. Ecce praesens tempus, quod solum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei spatium contractum est. Sed discutiamus etiam ipsum, quia nec unus dies totus est praesens. Nocturnis enim et diurnis horis omnibus viginti quattuor expletur, quarum prima ceteras futuras habet, novissima praeteritas, aliqua vero interiectarum ante se praeteritas, post se futuras. Et ipsa una hora fugitivis particulis agitur: quidquid eius avolavit, praeteritum est, quidquid ei restat, futurum. Si quid intellegitur temporis, quod in nullas iam vel minutissimas momentorum partes dividi possit, id solum est, quod praesens dicatur; quod tamen ita raptim a futuro in praeteritum transvolat, ut nulla morula extendatur. Nam si extenditur, dividitur in praeteritum et futurum: praesens autem nullum habet spatium.

Ubi est ergo tempus, quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus: longum est, quia nondum est quod longum sit, sed

dicimus: longum erit. Quando igitur erit? Si enim et tunc adhuc futurum erit, non erit longum, quia quid sit longum nondum erit: si autem tunc erit longum, cum ex futuro quod nondum est esse iam coeperit et praesens factum erit, ut possit esse quod longum sit, iam superioribus vocibus clamat praesens tempus longum se esse non posse.

Caput XVI

21. Et tamen, Domine, sentimus intervalla temporum et comparamus sibimet et dicimus alia longiora et alia breviora. Metimus etiam, quanto sit longius aut brevius illud tempus quam illud et respondemus duplum esse hoc vel triplum, illud autem simplum aut tantum hoc esse quantum illud. Sed praetereuntia metimur tempora, cum sentiendo metimur; praeterita vero, quae iam non sunt, aut futura, quae nondum sunt, quis metiri potest, nisi forte audebit quis dicere metiri posse quod non est? Cum ergo praeterit tempus, sentiri et metiri potest, cum autem praeterierit, quoniam non est, non potest.

Caput XVII

22. Quaero, pater, non affirmo: deus meus, praeside mihi et rege me.

Quisnam est, qui dicat mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus puerosque docuimus, praeteritum, praesens et futurum, sed tantum praesens, quoniam illa duo non sunt? An et ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit praesens, et in aliquod recedit occultum, cum ex praesenti fit praeteritum? Nam ubi ea viderunt qui futura cecinerunt, si nondum sunt? Neque enim potest videri id quod non est. Et qui narrant praeterita, non utique vera narrarent, si animo illa non cernerent: quae si nulla essent, cerni omnino non possent. Sunt ergo et futura et praeterita.

Caput XVIII

23. Sine me, Domine, amplius quaerere, *spes mea*; ne conturbetur intentio mea.

Si enim sunt futura et praeterita, volo scire, ubi sint. Quod si nondum valeo, scio tamen, ubicumque sunt, non ibi ea futura esse aut praeterita, sed praesentia. Nam si et ibi futura sunt, nondum ibi sunt, si et ibi praeterita sunt, iam non ibi sunt. Ubicumque ergo sunt,

adesse tenebras nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebrae, quia super lux aberat, sicut sonus ubi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium nisi sonum ibi non esse?

Nonne tu, Domine, docuisti hanc animam, quae tibi confitetur? Nonne tu, Domine, docuisti me, quod, priusquam istam informem materiam formares atque distingueres, non erat aliquid, non color, non figura, non corpus, non spiritus? Non tamen omnino nihil: erat quaedam informitas sine ulla specie.

Caput IV

4. Quid ergo vocaretur, quo etiam sensu tardioribus utcumque insinuaretur, nisi usitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri potest propinquius informitati omnimodae quam terra et abyssus? Minus enim speciosa sunt pro suo gradu infimo quam cetera superiora perlucida et luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiae, quam sine specie feceras, unde speciosum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, ut appellaretur *terra invisibilis et incomposita*?

Caput V

5. Ut, cum in ea quaetit cogitatio, quid sensus attingat, et dicit sibi: «Non est intellegibilis forma sicut vita, sicut iustitia, quia materies est corporum, neque sensibilis, quoniam quid videatur et quid sentiatur in invisibili et incomposita non est», dum sibi haec dicit humana cogitatio, conetur eam vel nosse ignorando vel ignorare noscendo.

Caput VI

6. Ego vero, Domine, si totum confitear tibi ore meo et calamo meo, quidquid de ista materia docuisti me, cuius antea nomen audiens et non intellegens narrantibus mihi eis, qui non intellegerent, eam cum speciebus innumeris et variis cogitabam et ideo non eam cogitabam; foedas et horribiles formas perturbatis ordinibus volvebat animus, sed formas tamen, et informe appellaban non quod careret forma, sed quod talem haberet, ut, si appareret, insolitum et incongruum aversaretur sensus meus et conturbaretur infirmitas hominis.

Verum autem illud quod cogitabam non privatione omnis formae, sed comparatione formosiorum erat informe, et suadebat vera ratio, ut omnis formae qualescumque reliquias omnino detraherem, si vellem prorsus informe cogitare et non poteram; citius enim non esse censebam,

quod omni forma privaretur, quam cogitabam quiddam inter formam et nihil nec formatum nec nihil, informe prope nihil.

Et cessavit mens mea interrogare hinc spiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum et eas pro arbitrio mutantem atque variantem, et intendi in ipsa corpora eorumque mutabilitatem altius inspexi, qua desinunt esse quod fuerant et incipiunt esse quod non erant, eundemque transitum de forma in formam per informe quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil.

Sed nosse cupiebam, non suspicari; et si totum tibi confiteatur vox et stilus meus, quidquid de ista quaestione enodasti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen cessabit cor meum tibi dare honorem et canticum laudis de his, quae dictare non sufficit.

Mutabilitas enim rerum mutabilium ipsa capax est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et haec quid est? Numquid animus? Numquid corpus? Numquid species animi vel corporis? Si dici posset «nihil aliquid» et «est non est», hoc eam dicerem; et tamen iam utcumque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas.

Caput VII

7. Et unde utcumque erat, nisi esset abs te, a quo sunt omnia, in quantumcumque sunt? Sed tanto a te longius, quanto dissimilius: neque enim locis.

Itaque tu, Domine, qui non es alias aliud et alias aliter, sed id ipdum et id ipsum et id ipsum, *sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens*, in principio, quod est de te, in sapientia tua, quae nata est de substantia tua, fecisti aliquid et de nihilo.

Fecisti enim caelum et terram non de te: nam esset aequale unigenito tuo ac per hoc et tibi, et nullo modo iustum esset, ut aequale tibi esset, quod de te non esset. Et alid praeter te non erat, unde faceres ea, Deus, una trinitas et trina unitas: et ideo de nihilo fecisti caelum et terram, magnum quiddam et parvum quiddam, quoniam omnipotens et bonus es ad facienda omnia bona, magnum caelum et parvam terram. Tu eras et aliud nihil, unde fecisti caelum et terram, duo quaedam, unum prope te, alterum prope nihil, unum, quo superior tu esses, alterum, quo inferius nihil esset.

Caput VIII

8. Sed illud caelum caeli tibi, Domine; terra autem, quam dedisti filiis hominum cernendam atque tangendam, non erat talis, qualem nunc

Caput XX

26. Quod autem nunc liquet et claret, nec futura sunt nec praeterita, nec proprie dicitur: tempora sunt tria, praeteritum, praesens et futurum, sed fortasse proprie diceretur: tempora sunt tria, praesens de preteritis, praesens de praesentibus, praesens de futuris. Sunt enim haec in anima tria quaedam et alibi ea non video, praesens de praeteritis memoria, praesens de praesentibus contuitus, praesens de futuris expectatio. Si haec permittimur dicere, tria tempora video fateorque, tria sunt.

Dicatur etiam: tempora sunt tria, praeteritum, praesens et futurum, sicut abutitur consuetudo; dicatur. Ecce non curo nec resisto nec reprehendo, dum tamen intellegatur, quod dicitur, neque id, quod futurum est, esse iam, neque id, quod praeteritum est. Pauca sunt enim, quae proprie loquimur, plura non proprie, sed agnoscitur quid velimus.

Caput XXI

27. Dixi ergo paulo ante, quod praetereuntia tempora metimur, ut possimus dicere duplum esse hoc temporis ad illud simplum aut tantum hoc quantum illud et si quid aliud de partibus temporum possumus renuntiare metiendo.

Quocirca, ut dicebam, praetereuntia metimur tempora, et si quis mihi dicat: «Unde scis?», respondeam: Scio quia metimur, nec metiri quae non sunt possumus, et non sunt praeterita vel futura. Praesens vero tempus quomodo metimur, quando non habet spatium? Metitur ergo, cum praeterit, cum autem praeterierit, non metitur; quid enim metiamur, non erit.

Sed unde et qua et quo praeterit, cum metitur? Unde nisi ex futuro? Qua nisi per praesens? Quo nisi in praeteritum? Ex ille ergo, quod nondum est, per illud, quod spatio caret, in illud, quod iam non est.

Quid autem metimur nisi tempus in aliquo spatio? Neque enim dicimus simpla et dupla et tripla et aequalia et si quid hoc modo in tempore dicimus nisi spatia temporum. In quo ergo spatio metimur tempus praeteriens? Utrum in futuro, unde praeterit? Sed quod nondum est, non metimur. An in praesenti, qua praeterit? Sed nullum spatium non metimur. An in praeterito, quod praeterit? Sed quod iam non est, non metimur.

Caput XXII

28. Exarsit animus meus nosse istuc implicantissimum aenigma. Noli claudere, Domine Deus meus, bone pater, per Christum obsecro,

eius, sed etiam statum tempore metimur et dicimus: «Tantum stetit, quantum motum est» aut «Duplo vel triplo stetit ad id quod motum est» et si quid aliud nostra dimensio sive comprehenderit sive existimaverit, ut dici solet plus minus.

Non est ergo tempus corporis motus.

Caput XXV

32. Et confiteor tibi, Domine, ignorare me adhuc, quid sit tempus, et rursus confiteor tibi, Domine, scire me in tempore ista dicere et diu me iam loqui de tempore atque ipsum diu non esse diu nisi mora temporis. Quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An forte nescio, quemadmodum dicam quod scio? Ei mihi, qui nescio saltem quid nesciam! Ecce, Deus meus, coram te, quia non mentior: sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucernam meam, Domine, Deus meus, illuminabis tenebras meas.

Caput XXVI

33. Nonne tibi confitetur anima mea confessione veridica metiri me tempora? Itane, Domine Deus meus, metior et quid metiar nescio. Metior motum corporis tempore. Item ipsum tempus nonne metior? An vero corporis motum metirer, quamdiu sit et quamdiu hinc illuc perveniat, nisi tempus, in quo movetur, metirer?

Ipsum ergo tempus unde metior? An tempore breviore metimur longius sicut spatio cubiti spatium transtri? Sic enim videmur spatio brevis syllabae metiri spatium longae syllabae atque id duplum dicere. Ita metimur spatia carminum spatiis versuum et spatia versuum spatiis pedum et spatia pedum spatiis syllabarum et spatia longarum spatiis brevium, non in paginis – nam eo modo loca metimur, non tempora – sed cum voces pronuntiando transeunt et dicimus: «Longum carmen est, nam tot versibus contexitur; longi versus, nam tot pedibus constant; longi pedes, nam tot syllabis tenduntur; longa syllaba est, nam dupla est ad brevem.»

Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis, quandoquidem fieri potest, ut ampliore spatio temporis personet versus brevior, si productius pronuntietur, quam longior, si correptius. Ita carmen, ita pes, ita syllaba.

Inde mihi visum est nihil esse aliud tempus quam distentionem: sed cuius rei, nescio, et mirum, si non ipsius animi. Quid enim metior, obsecro, Deus meus, et dico aut indefinite: «Longius est hoc tempus quam illud» aut etiam definite «Duplum est hoc ad illud?» Tempus

metior, scio; sed non metior futurum, quia nondum est, non metior praesens, quia nullo spatio tenditur, non metior praeteritum, quia iam non est. Quid ergo metior? An praetereuntia tempora, non praeterita? Sic enim dixeram.

Caput XXVII

34. Insiste, anime meus, et attende fortiter: *Deus adiutor noster; ipse fecit nos et non ipsi nos*. Attende, ubi albescit veritas.

Ecce puta vox corporis incipit sonare et sonat et adhuc sonat et ecce desinit, iamque silentium est, et vox illa praeterita est et non est iam vox. Futura erat, antequam sonaret, et non poterat metiri, quia nondum erat, et nunc non potest, quia iam non est. Tunc ergo poterat, cum sonabat, quia tunc erat, quae metiri posset. Sed et tunc non stabat; ibat enim et praeteribat. An ideo magis poterat? Praeteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis, quo metiri posset, quoniam praesens nullum habet spatium.

Si ergo tunc poterat, ecce puta altera coepit sonare et adhuc sonat continuato tenore sine ulla distinctione: metiamur eam, dum sonat; cum enim sonare cessaverit, iam praeterita erit et non erit, quae possit metiri. Metiamur plane et dicamus, quanta sit. Sed adhuc sonat nec metiri potest nisi ab initio sui, quo sonare coepit, usque ad finem, quo desinit. Ipsum quippe intervallum metimur ab aliquo initio usque ad aliquem finem. Quapropter vox, quae nondum finita est, metiri non potest, ut dicatur, quam longa vel brevis sit, nec dici aut aequalis alicui aut ad aliquam simpla vel dupla vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metitur tamen tempora, nec ea, quae nondum sunt, nec ea, quae iam non sunt, nec ea, quae nulla mora extenduntur, nec ea, quae terminos non habent. Nec futura ergo nec praeterita nec praesentia nec praetereuntia tempora metimur et metimur tamen tempora.

35. *Deus creator omnium*: versus iste octo syllabarum brevibus et longis alternat syllabis: quattuor itaque breves, prima, tertia, quinta, septima, simplae sunt ad quattuor longas, secundam, quartam, sextam, octavam. Hae singulae ad illas singulas duplum habent temporis; pronuntio et renuntio, et ita est, quantum sentitur sensu manifesto. Quantum sensus manifestum est, brevi syllaba longam metior eamque sentio habere bis tantum. Sed cum altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo brevem et quomodo eam longae metiens applicabo, ut inveniam, quod bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare destiterit? Ipsamque longam

Da illis, Domine, bene cogitare, quid dicant, et invenire, quia non dicitur numquam, ubi non est tempus. Qui ergo dicitur numquam fecisse, quid aliud dicitur nisi nullo tempore fecisse? Videant itaque nullum tempus esse posse sine creatura et desinant vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea, *quae ante sunt*, et intellegant te ante omnia tempora aeternum creatorem omnium temporum neque ulla tempora tibi esse coeterna nec ullam creaturam, etiamsi est aliqua supra tempora.

Caput XXXI

41. Domine Deus meus, quis ille sinus est alti secreti tui et quam longe inde me proiecerunt consequentia delictorum meorum! Sana oculos meos, et congaudeam luci tuae. Certe si est tam grandi scientia et praescientia pollens animus, cui cuncta praeterita et futura ita nota sint, sicut mihi unum canticum notissimum, nimium mirabilis est animus iste atque ad horrorem stupendus, quippe quem ita non lateat quidquid peractum et quidquid relictum saeculorum est, quemadmodum me non latet cantantem illud canticum, quid et quantum eius abierit ab exordio, quid et quantum restet ad finem. Sed absit, ut tu, conditor universitatis, conditor animarum et corporum, absit, ut ita noveris omnia futura et praeterita. Longe tu, longe mirabilius longeque secretius. Neque enim sicut nota cantantis notumne canticum audientis expectatione vocum futurarum et memoria praeteritarum variatur affectus sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit incommutabiliter aeterno, hoc est vere aeterno creatori mentium. Sicut ergo nosti *in principio caelum et terram* sine varietate notitiae tuae, ita fecisti in principio caelum et terram sine distinctione actionis tuae.

Qui intelligit confiteatur tibi, et qui non intelligit, confiteatur tibi. O quam excelsus es, et humiles corde sunt domus tua! Tu enim *erigis elisos* et non cadunt, quorum celsitudo tu es.

noli claudere desiderio meo ista et usitata et abdita, quominus in ea penetret et diluscescant allucente misericordia tua, Domine. Quem percontabor de his? Et cui fructuosius confitebor imperitiam meam nisi tibi, cui non sunt molesta studia mea flammantia vehementer in scripturas tuas? Da quod amo: amo enim, et hoc tu dedisti. da, pater, qui vere nosti *data bona dare filiis tuis*, da, quoniam suscepi cognoscere et *labor est ante me* donec aperias. Per Christum obsecro, in nomine eius sancti sanctorum nemo mihi obstrepat. Et *ego credidi, propter quod et loquor*. Haec est spes mea; ad hanc vivo*, ut contempler delectationem Domini*. Ecce *veteres posuisti dies meos* et transeunt, et quomodo, nescio.

Et dicimus tempus et tempus, tempora et tempora: «Quamdiu dixit hoc ille», «Quamdiu fecit hoc ille», et «Quam longo tempore illud non vidi», et «Duplum temporis habet haec syllaba ad illam simplam brevem». Dicimus haec et audimus haec et intellegimur et intellegimus. Manifestissima et usitatissima sunt, et eadem rursus nimis latent et nova est inventio eorum.

Caput XXIII

29. Audivi a quodam homine docto, quod solis et lunae ac siderum motus ipsa sint tempora, et non annui. Cur enim non potius omnium corporum motus sint tempora? An vero, si cessarent caeli lumina et moveretur rota figuli, non esset tempus, quo metiremur eos gyros et diceremus aut aequalibus agi, aut si alias tardius, alias velocius moveretur, alios magis diuturnos esse, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non et nos in tempore loqueremur aut essent in verbis nostris aliae longae syllabae, aliae breves, nisi quia illae longiore tempore sonuissent, istae breviore?

Deus, dona hominibus videre in parvo communes notitias rerum parvarum atque magnarum. Sunt sidera et *luminaria caeli in signis et in temporibus et in diebus et in annis*. Sunt vero; sed nec ego dixerim circuitum illius ligneolae rotae diem esse, nec tamen ideo tempus non esse ille dixerit.

30. Ego scire cupio vim naturamque temporis, quo metimur corporum motus et dicimus illum motum verbi gratia tempore duplo esse diuturniorem quam istum. Nam quaero, quoniam dies dicitur non tantum mora solis super terram, secundum quod aliud est dies, aliud nox, sed etiam totius eius circuitus ab oriente usque ad orientem, secundum quod dicimus: «Tot dies transierunt» – cum suis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur spatia noctium – quoniam ergo dies expletur

motu solis atque circuitu ab oriente usque ad orientem, quaero, utrum motus ipse sit dies an mora ipsa, quanta peragitur, an utrumque.

Si enim primum dies esset, dies ergo esset, etiamsi tanto spatio temporis sol cursum illum peregisset, quantum est horae unius. Si secundum, non ergo esset dies, si ab ortu solis usque in ortum alterum tam brevis mora esset, quam est horae unius, sed viciens et quater circuiret sol, ut expleret diem. Si utrumque, nec ille appellaretur dies, si horae spatio sol totum suum gyrum circuiret, nec ille, si sole cessante tantum temporis praeteriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane adsolet.

Non itaque nunc quaeram, quid sit illud, quod vocatur dies, sed quid sit tempus, quo metientes solis circuitum diceremus eum dimidio spatio temporis peractum minus quam solet, si tanto spatio temporis peractus esset, quanto peraguntur horae duodecim, et utrumque tempus comparantes diceremus illud simplum, hoc duplum, etiamsi aliquando illo simplo, aliquando isto duplo sol ab oriente usque ad orientem circuiret.

Nemo ergo mihi dicat caelestium corporum motus esse tempora, quia et cuiusdam voto cum sol stetisset, ut victoriosum proelium perageret, sol stabat, sed tempus ibat. Per suum quippe spatium temporis, quod ei sufficeret, illa pugna gesta atque finita est.

Video igitur tempus quandam esse distentionem. Sed video? An videre mihi videor? Tu demonstrabis, lux, veritas.

Caput XXIV

31. Iubes ut approbem, si quis dicat tempus esse motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullum nisi in tempore moveri audio: du dicis. Ipsum autem corporis motum tempus esse non audio: non tu dicis. Cum enim movetur corpus, tempore, metior, quamdiu moveatur, ex quo moveri incipit, donec desinat. Et si non vidi, ex quo coepit, et perseverat moveri, ut non videam, cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio, donec desinam. Quod si diu video, tantummodo longum tempus esse renuntio, non autem, quantum sit, quia et quantum cum dicimus collatione dicimus, velut: «Tantum hoc, quantum illud» aut «Duplum hoc ad illud», et quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spatia, unde et quo veniat corpus, quod movetur, vel partes eius, si tamquam in torno movetur, possumus dicere, quantum sit temporis, ex quo ab illo loco usque ad illum locum motus corporis vel partis effectus est.

Cum itaque aliud sit motus corporis, aliud, quo metimur quamdiu sit; quis non sentiat, quid horum potius tempus dicendum sit? Nam si et varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motum

num praesentem metior, quando nisi finitam non metior? Eius autem finito, praeteritio est.

Quid ergo est, quod metior? Ubi est qua metior brevis? Ubi est longa, quam metior? Ambae sonuerunt, avolaverunt, praeterierunt, iam non sunt: et ego metior fidenterque respondeo, quantum exercitato sensu fiditur, illam simplam esse, illam duplam, in spatio scilicet temporis. Neque hoc possum, nisi quia praeterierunt et finitae sunt. Non ergo ipsas, quae iam non sunt, sed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet.

36. In te, anime meus, tempora metior. Noli mihi obstrepere: quod est; noli mihi obstrepere turbis affectionum tuarum. In te, inquam, tempora metior. Affectionem, quam res praetereuntes in te faciunt et, cum illae praeterierint, manet, ipsam metior praesentem, non ea quae praeterierunt, ut fieret; ipsam metior, cum tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tempora, aut non tempora metior.

Quid cum metimur silentia et dicimus illud silentium tantum tenuisse temporis, quantum illa vox tenuit, nonne cogitationem tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, ut aliquid de intervallis silentiorum in spatio temporis renuntiare possimus? Nam et voce atque ore cessante peragimus cogitando carmina et versus et quemque sermonem motionumque dimensiones quaslibet et de spatiis temporum, quantum illud ad illud sit, renuntiamus non aliter, ac si ea sonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiusculam vocem et constituerit praemeditando, quam longa futura sit, egit utique iste spatium temporis in silentio memoriaeque commendans coepit edere illam vocem, quae sonat, donec ad propositum terminum perducatur: immo sonuit et sonabit; nam quod eius iam peractum est, utique sonuit, quod autem restat, sonabit atque ita peragitur, dum praesens intentio futurum in praeteritum traicit deminutione futuri crescente praeterito, donec consumptione futuri sit totum praeteritum.

Caput XXVIII

37. Sed quomodo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est, aut quomodo crescit praeteritum, quod iam non est, nisi quia in animo, quid illud agit, tria sunt? Nam et expectat et attendit et meminit, ut id quod expectat per id quod attendit transeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen iam expectatio futurorum. Et quis negat praeterita iam non esse? Sed tamen est adhuc in animo memoria praeteritorum. Et quis negat praesens tempus carere spatio, quia in puncto praeterit? Sed tamen perdurat attentio, per quam pergat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum, quod non

est, sed longum futurum longa expectatio futuri est, neque longum praeteritum tempus, quod non est, sed longum praeteritum longa memoria praeteriti est.

38. Dicturus sum canticum, quod novi: antequam incipiam, in totum expectatio mea tenditur, cum autem coepero, quantum ex illa in praeteritum decerpsero, tenditur et memoria mea, atque distenditur vita huius actionis meae in memoriam propter quod dixi et in expectationem propter quod dicturus sum: praesens tamen adest attentio mea, per quam traicitur quod erat futurum, ut fiat praeteritum. Quod quanto magis agitur et agitur, tanto breviata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cum tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in singulis particulis eius fit atque in singulis syllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula est illud canticum, hoc in tota vita hominis, cuius partes sunt omnes actiones hominis, hoc in toto saeculo filiorum hominum, cuius partes sunt omnes vitae hominum.

Caput XXIX

39. Sed *quoniam melior est misericordia tua super vitas*, ecce distentio est vita mea, et *me suscepit dextera tua* in Domino meo, mediatore filio hominis inter te unum et nos multos, in multis per multa, ut per eum apprehendam, in quo et apprehensus sum, et a veteribus diebus colligar sequens unum, pratерita oblitus, non in ea quae futura et transitura sunt, sed in ea quae ante sunt non distentus sed extentus, non secundum distentionem, sed secundum intentionem sequor ad palam supernae vocationis, *ubi audiam vocem laudis* et *contempler delectationem* tuam nec venientem nec praetereuntem.

Nunc vero *anni mei in gemitibus*, et tu solacium meum, Domine, pater meus aeternus es; at ego in tempora dissilui, quorum ordinem nescio, et tumultuosis varietatibus dilaniantur cogitationes meae, intima viscera animae meae, donec in te confluam purgatus et liquidus igne amoris tui.

Caput XXX

40. Et stabo atque solidabor in te, in forma mea, veritate tua, nec patiar quaestiones hominum, qui poenali morbo plus sitiunt, quam capiunt, et dicunt: «Quid faciebat Deus, antequam faceret caelum et terram?» aut «Quid ei venit in mentem, ut aliquid faceret, cum antea numquam aliquid fecerit?»

Erravi et recordatus sum tui. Audivi vocem tuam post me, ut redirem, et vix audivi propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo aestuans et anhelans ad fontem tuam. Nemo me prohibeat: hunc bibam et tunc vivam. Non ego vita mea sim: male vixi ex me, mors mihi fui: in te revivesco. Tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi libris tuis, et verba eorum arcana valde.

Caput XI

11. Iam dixisti mihi, Domine, voce forti in aurem interiorem, quia tu aeternus es, *solus habens immortalitatem*, quoniam ex nulla specie motuve mutaris nec temporibus variatur voluntas tua, quia non est immortalis voluntas, quae alia et alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi et magis magisque clarescat, oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

Idem dixisti mihi, Domine, voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atque substantias, quae non sunt quod tu es et tamen sunt, tu fecisti; hoc solum a te non est, quod non est; motusque voluntatis a te, qui es, ad id quod minus est, quia talis motus delictum atque peccatum est, et quod nullius peccatum aut tibi nocet aut perturbat ordinem imperii tui vel in primo vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi et magis magisque clarescat, oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sum alis tuis.

12. Item dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coaeterna est, cuius voluptas tu es teque perseverantissima castitate hauriens mutabilitatem suam nusquam et numquam exerit et te sibi semper praesente, ad quem toto affectu se tenet, non habens futurum quod expectet nec in praeteritum traiciens quod meminerit, nulla vice variatur nec in tempora ulla distenditur.

O beata, si qua ista est, inhaerendo beatitudini tuae, beata sempiterno inhabitatore te atque illustratore suo! Nec invenio, quid libentius appellandum existimem *caelum caeli Domino* quam domum tuam contemplantem delectationem tuam sine ullo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime unam stabilimento pacis sanctorum spirituum, civium civitatis tuae in caelestibus super ista caelestia.

13. Unde intellegat anima, cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sitit tibi, si iam factae sunt *ei lacrimae suae panis*, dum *dicitur ei per singulos dies: ubi est Deus tuus?* Si iam *petit a te unam* et *hanc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vitae suae?* Et quae vita eius nisi tu? Et qui dies tui nisi aeternitas tua, sicut *anni tui, qui non deficiunt*, quia *idem ipse es?* Hinc ergo intellegat anima, quae potest,

Haec colligo atque coniungo et invenio Deum meum, Deum aeternum non aliqua nova voluntate condidisse creaturam nec scientiam eius transitorium aliquid pati.

19. Quid ergo dicetis, contradictores? An falsa sunt ista? «Non» inquiunt. Quid illud? Num falsum est omnem naturam formatam materiamve formabilem non esse nisi ab illo, qui summe bonus est, quia summe est? «Neque hoc negamus» inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quandam esse creaturam tam casto amore cohaerentem Deo vero et vere aeterno, ut, quamvis ei coaeterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem et vicissitudinem ab illo se resolvat et defluat, sed in eius solius veracissima contemplatione requiescat, quoniam tu, Deus, diligenti te, quantum praecipis, ostendis ei te et sufficis ei, et ideo non declinat a te nec ad se? *Haec est domus Dei* non terrena neque ulla caelesti mole corporea, sed spiritalis et particeps aeternitatis tuae, quia sine labe in aeternum. *Statuisti enim eam in saeculum et in saeculum saeculi; praeceptum* posuisti et *non praeteribit*. Nec tamen tibi coaeterna, quoniam non sine initio: facta est enim.

20. Nam etsi inveniemus tempus ante illam – *prior* quippe *omnium creata est sapientia* – nec utique illa sapientia tibi, Deus noster, patri suo, plane coaeterna et aequalis et per quam creata sunt omnia et in quo principio fecisti caelum et terram, sed profecto sapientia, quae creata est, intellectualis natura scilicet, quae contemplatione luminis lumen est – dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia; sed quantum interest inter lumen, quod illuminat et quod illuminatur, tantum inter sapientiam, quae creat, et istam, quae creata est, sicut inter iustitiam iustificantem et iustitiam, quae iustificatione facta est; nam et nos dicti sumus iustitia tua; ait enim quidam servus tuus: *ut nos simus iustitia Dei in ipso* – ergo *quia prior omnium creata est* quaedam sapientia, quae creata est, mens rationalis et intellectualis castae civitatis tuae matris nostrae, *quae sursum est et libera est et aeterna in caelis* – quibus caelis, nisi qui te laudant *caeli caelorum*, quia hoc est et *caelum caeli Domino*? – etsi non invenimus tempus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit, quae *prior omnium creata est,* ante illam tamen est ipsius creatoris aeternitas, a quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat tempus, ipsius tamen conditionis suae.

21. Unde ita est abs te, Deo nostro, ut aliud sit plane quam tu et non id ipsum, etsi non solum ante illam, sed nec in illa invenimus tempus, quia est idonea faciem tuam semper videre nec uspiam deflectitur ab ea; quo fit, ut nulla mutatione varietur. Inest ei tamen ipsa mutabilitas, unde tenebresceret et frigesceret, nisi amore grandi tibi cohaerens tamquam semper meridies luceret et ferveret ex te.

Caput XXVII

37. Sicut enim fons in parvo loco uberior est pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat quam quilibet eorum rivorum, qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur, ita narratio dispensatoris tui sermocinaturis pluribus profutura parvo sermonis modulo scatet fluenta liquidae veritatis, unde sibi quisque verum, quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquellarum anfractus trahat.

Alii enim cum haec verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem aut quasi aliquam molem immensa praeditam potestate novo quodam et repentino placito extra se ipsam tamquam locis distantibus fecisse et terram, duo magna corpora supra et infra, quibus omnia continerentur, et cum audiunt: *dixit Deus: fiat* illud, et factum est illud, cogitant verba coepta et finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existere quod iussum est ut existeret, et si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur.

In quibus adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum tamquam materno sinu eorum gestatur infirmitas, salubriter aedificatur fides, qua certum habeant et teneant Deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit.

Quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus extra nutritorias cunas superba imbecillitate se extenderit, heu! cadet miser et, Domine Deus, miserere, ne implumem pullum conculcent qui transeunt viam, et *mitte angelum tuum,* qui eum reponat in nido, ut vivat, donec volet!

Caput XXVIII

38. Alii vero, quibus hoc verba non iam nidus, sed opaca frutecta sunt, vident in eis latentes fructus et volitant laetantes et garriunt scrutantes et carpunt eos.

Vident enim, cum haec verba legunt vel audiunt, tua, Deus, aeterna et stabili permansione cuncta praeterita et futura tempora superari nec tamen quicquam esse temporalis creaturae, quod tu non feceris, cuius voluntas, quia id est quod tu nullo modo mutata vel quae antea non fuisset, exorta voluntate fecisti omnia, non de te similitudinem tuam formam omnium sed de nihilo dissimilitudinem informem, quae formaretur per similitudinem tuam recurrens in te unum pro captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est, et fierent *omnia bona valde*, sive maneant circa te, sive gradatim remotiori distantia per tempora et locos pulchras variationes faciant aut patiantur.

Vident haec et gaudent in luce veritatis tuae, quantulum hic valent.

Caput XXXI

42. Ita cum alius dixerit: «Hoc sensit, quod ego», et alius: «Immo illud, quod ego», religiosius me arbitror dicere: «Cur non utrumque potius, si utrumque verum est; et si quid tertium et si quid quartum et si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem Deus unus sacras litteras vera et diversa visuris multorum sensibus temperavit?»

Ego certe, quod intrepidus de meo corde pronuntio, si ad culmen auctoritatis aliquid scriberem, sic mallem scribere, ut, quod veri quisque de his rebus capere posset, mea verba resonaret, quam ut unam veram sententiam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem ceteras, quarum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque, Deus meus, tam praeceps esse, ut hoc illum virum de te meruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis atque cogitavit, cum ea scriberet, quidquid hic veri potuimus invenire et quidquid nos non potuimus aut nondum potuimus et tamen in eis inveniri potest.

Caput XXXII

43. Postremo, Domine, qui Deus es et non caro et sanguis, si quid homo minus vidit, numquid et spiritum tuum bonum, qui *deduceret me in terram rectam*, latere potuit, quidquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus posteris, etiamsi ille per quem dicta sunt, unam fortassis ex multis veris sententiam cogitavit? Quod si ita est, sit igitur illa quam cogitavit ceteris excelsior; nobis autem, Domine, aut ipsam demonstra aut quam placet alteram veram, ut, sive nobis hoc quod etiam illi homini tuo sive aliud ex eorundem verborum occasione patefacias, tu tamen pascas, non error illudat.

Ecce, Domine Deus meus, quam multa de paucis verbis, quam multa, oro te, scripsimus! Quae nostrae vires, quae tempora omnibus libris tuis ad istum modum sufficient?

Sine me itaque brevius in eis confiteri tibi et eligere unum aliquid quod tu inspiraveris verum, certum et bonum, etiamsi multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt, ea fide confessionis meae, ut, si hoc dixero, quod sensit minister tuus, recte atque optime – id enim conari me oportet – quod si assecutus non fuero, id tamen dicam, quod mihi per eius verba tua veritas dicere voluerit, quae illi quoque dixit quod voluit.

quam longe super omnia tempora sis aeternus, quando tua domus, quae peregrinata non est, quamvis non sit tibi coaeterna, tamen indesinenter te indeficienter tibi cohaerendo nullam patitur vicissitudinem temporum.

Hoc in conspectu tuo claret mihi et magis magisque clarescat, oro te, atque in hoc manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

14. Ecce nescio quid informe in istis mutationibus rerum extremarum atque infimarum, et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cum suis phantasmatibus vagatur et volvitur, quis nisi talis dicet mihi, quod deminuta atque consumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciem res mutabatur et vertebatur, possit exhibere vices temporum? Omnino enim non potest, quia sine varietate motionum non sunt tempora: et nulla varietas, ubi nulla species.

Caput XII

15. Quibus consideratis, quantum donas, Deus meus, quantum me ad pulsandum excitas quantumque pulsanti aperis, duo reperio, quae fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrum coaeternum sit: unum, quod ita formatum est, ut sine ullo defectu contemplationis, sine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabile, tamen non mutatum aeternitate atque incommutabilitate perfruatur; alterum, quod ita informe erat, ut ex qua forma in quam formam vel motionis vel stationis mutaretur, quo tempori subderetur, non haberet. Sed hoc ut informe esset, non reliquisti, quoniam fecisti ante omnem diem in principio caelum et terram, haec duo quae dicebam. *Terra autem invisibilis erat et incomposita et tenebrae super abyssum*. Quibus verbis insinuatur informitas, ut gradatim excipiantur, qui omnimodam speciei privationem nec tamen ad nihil perventionem cogitare non possunt, unde fieret alterum caelum et terra visibilis atque composita et aqua speciosa et quidquid deinceps in constitutione huius mundi non sine diebus factum commemoratur, quia talia sunt, ut in eis agantur vicissitudines temporum propter ordinatas commutationes motionum atque formarum.

Caput XIII

16. Hoc interim sentio, Deus meus, cum audio loquentem scripturam tuam: *in principio fecit Deus caelum et terram; terra autem erat invisibilis et incomposita et tenebrae erant super abyssum*, neque commemorantem, quoto die feceris haec, sic interim sentio propter illud caelum caeli, caelum intellectuale, ubi est intellectus nosse simul, non

ex parte, *non in aenigmate, non per speculum*, sed ex toto, in manifestatione, *facie ad faciem*; non modo hoc, modo illud, sed, quod dictum est, nosse simul sine ulla vicissitudine temporum, et propter invisibilem atque incompositam terram sine ulla vicissitudine temporum, quae solet habere modo hoc et modo illud, quia ubi nulla species, nusquam est hoc el illud.

Propter duo haec, primitus formatum et penitus informe, illud caelum, sed calum caeli, hoc vero terram, sed terram invisibilem et incompositam, propter duo haec interim sentio sine commemoratione dierum dicere scripturam tuam: *in principio fecit Deus caelum et terram*. Statim quippe subiecit, quam terram dixerit. Et quod secundo die commemoratur factum firmamentum et vocatum caelum, insinuat, de quo caelo prius sine diebus sermo locutus sit.

Caput XIV

17. Mira profunditas eloquiorum tuorum quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis: sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas! Horror est intendere in eam, horror honoris et tremor amoris. Odi hostes eius vehementer: o si occidas eos de gladio bis acuto, et non sint hostes eius! Sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi.

Ecce autem alii non reprehensores, sed laudatores libri Geneseos: «Non» inquiunt «hoc voluit in his verbis intellegi spiritus Dei, qui per Moysen famulum eius ista conscripsit, non hoc voluit intellegi, quod tu dicis, sed aliud, quod nos dicimus.»

Quibus ego te arbitro, Deus omnium nostrum, ita respondeo.

Caput XV

18. Num dicetis falsa esse, quae mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera aeternitate creatoris, quod nequaquam eius substantia per tempora varietur nec eius voluntas extra eius substantiam sit? Unde non eum modo velle hoc modo velle illud, sed semel et simul et semper velle omnia quae vult, non iterum et iterum neque nunc ista nunc illa nec velle postea quod nolebat aut nolle quod volebat prius, quia talis voluntas mutabilis est et omne mutabile aeternum non est; *Deus* autem *noster aeternus est*.

Item, quod mihi dicit in aurem interiorem, expectatio rerum venturarum fit contuitus, cum venerint, idemque contuitus fit memoria, cum praeterirent: omnis porro intentio, quae ita variatur, mutabilis est, et omne mutabile aeternum non est: *Deus* autem *noster aeternus est*.

39. Et alius eorum intendit in id, quod dictum est: *in principio fecit Deus*, et respicit sapientiam *principium, quia et loquitur* ipsa nobis. Alius itidem intendit in eam verba et principium intellegit exordium rerum conditarum et sic accipit: *in principio fecit*, ac si diceretur: primo fecit.

Atque in eis, qui intellegunt *in principio*, quod in sapientia *fecisti caelum et terram*, alius eorum ipsum caelum et terram, creabilem materiam caeli et terrae, sic esse credit cognominatam, alius iam formatas distinctasque naturas, alius unam formatam eandemque spiritalem caeli nomine, aliam informem corporalis materiae terrae nomine.

Qui autem intellegunt in nominibus caeli et terrae adhuc informem materiam, de qua formaretur caelum et terra, nec ipsi uno modo id intellegunt sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura, alius tantum, unde sensibilis moles ista corporea sinu grandi continens perspicuas promptasque naturas.

Nec illi uno modo qui iam dispositas digestasque creaturas caelum et terram vocari hoc loco credunt, sed alius invisibilem atque visibilem, alius solam visibilem in qua luminosum caelum suspicimus et terram caliginosam quaeque in eis sunt.

Caput XXIX

40. At ille, qui non aliter accipit: *in principio fecit*, quam si diceretur: primo fecit, non habet quomodo veraciter intellegat caelum et terram nisi materiam *caeli et terrae* intellegat, videlicet universae, id est intellegibilis corporalisque creaturae. Si enim iam formatam velit universam, recte ab eo quaeri poterit, si hoc primo fecit Deus, quid fecerit deinceps, et post universitatem non inveniet ac per hoc audiet invitus: «Quomodo illud primo, si postea nihil?»

Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere, quid praecedat aeternitate, quid tempore, quid electione, quid origine: aeternitate, sicut Deus omnia; tempore, sicut flos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum.

In his quattuor primum et ultimum quae commemoravi, difficillime intelleguntur, duo media facillime. Nam rara visio et nimis ardua conspicere, Domine, aeternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutum cernat animo ut sine labore magno dinoscere valeat, quomodo sit prior sonus quam cantus, ideo quia cantus est formatus sonus et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est non potest? Sic est prior materies quam id, quod ex ea fit, non ideo prior, quia ipsa efficit, cum

potius fiat, nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna, quibus arca, vel argentum, quo vasculum fabricatur; tales quippe materiae tempore etiam praecedunt formas rerum, quae fiunt ex eius. At in cantu non ita est. Cum enim cantatur, auditur sonus eius, non prius informiter sonat et deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcumque sonuerit, praeterit, nec ex eo quicquam reperies, quod resumptum arte componas; et ideo cantus in sono suo vertitur, qui sonus eius materies eius est. Idem quippe formatur, ut cantus sit. Et ideo, sicut dicebam, prior materies sonandi quam forma cantandi: non per faciendi potentiam prior: neque enim sonus est cantandi artifex, sed cantanti animae subiacet ex corpore, de quo cantum faciat; nec tempore prior: simul enim cum cantu editur; nec prior electione: non enim potior sonus quam cantus, quandoquidem cantus est non tantum sonus verum etiam speciosus sonus. Sed prior est origine, quia non cantus formatur, ut sonus sit, sed sonus formatur, ut cantus sit.

Hoc exemplo qui potest intellegat materiam rerum primo factam et appellatam caelum et terram, quia inde facta sunt caelum et terra, nec tempore primo factam, quia formae rerum exserunt tempora, illa autem erat informis iamque in temporibus simul animadvertitur, nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit, cum pendatur extremior, quia profecto meliora sunt formata quam informia, et praecedatur aeternitate creatoris, ut esset de nihilo, unde aliquid fieret.

Caput XXX

41. In hac diversitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa veritas, et Deus noster misereatur nostri, ut *legitime lege utamur*, praecepti fine, pura caritate.

Ac per hoc, si quis quaerit ex me, quid horum Moyses, tuus ille famulus senserit, non sunt hi sermones confessionum mearum, si tibi non confiteor «nescio». Et scio tamen illas veras esse sententias exceptis carnalibus, de quibus quantum existimavi locutus sum. Quos tamen bonae spei parvulos haec verba libri tui non territant alta humiliter et pauca copiose.

Sed omnes, quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem pariterque diligamus te, Deum nostrum, fontem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus, eundemque famulum tuum, scripturae huius dispensatorem, spiritu tuo plenum, ita honoremus, ut hoc eum te revelante, cum haec scriberet, attendisse credamus, quod in eis maxime et luce veritatis et fruge utilitatis excellit.

O domus luminosa et speciosa, *dilexi decorem tuum* et *locum habitationis gloriae* Domini mei, fabricatoris et possessoris tui! Tibi suspiret peregrinatio mea, et dico ei qui fecit te, ut possideat et me in te, quia fecit et me. *Erravi sicut ovis perdita*, sed in umeris pastoris mei, structuris tui, spero me reportari tibi.

22. Quid dictis mihi quos alloquebar contradictores, qui tamen et Moysen pium famulum Dei et libros eius oracula sancti spiritus creditis? Estne ista domus Dei, non quidem Deo coaeterna, sed tamen secundum modum suum *aeterna in caelis*, ubi vices temporum frustra quaeritis, quia non invenietis? Supergreditur enim omnem distentionem et omne spatium aestatis volubile, cui semper *inhaerere Deo bonum est*. «Est» inquiunt. Quid igitur ex his, quae *clamavit cor* meum *ad Deum meum,* cum audiret interius *vocem laudis eius*, quid tandem falsum esse contenditis? An quia erat informis materies, ubi propter nullam formam nullus ordo erat? Ubi autem nullus ordo erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat; et tamen hoc paene nihil in quantum non omnino nihil erat, ab illo utique erat, a quo est quidquid est, quod utcumque aliquid est. «Hoc quoque» aiunt «non negamus».

Caput XVI

23. Cum his enim volo coram te aliquid colloqui, Deus meus, qui haec omnia, quae intus in mente mea non tacet veritas tua, vera esse concedunt. Nam qui haec negant, latrent quantum volunt et obstrepant sibi: persuadere conabor, ut quiescant et viam praebeant ad se verbo tuo. Quod si noluerint et reppulerint me, obsecro, *Deus meus, ne tu sileas a me*. Tu loquere in corde meo veraciter; solus enim sic loqueris; et dimittam eos foris sufflantes in pulverem et excitantes terram in oculos suos et intrem in cubile meum et cantem tibi amatoria gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea et recordans Hierusalem extento in eam susrsum corde, Hierusalem patriam meam, Hierusalem matrem meam, teque super eam regnatorem, illustratorem, patrem, tutorem, maritum, castas et fortes delicias et solidum gaudium et omnia bona ineffabilia, simul omnia, quia unum summum et verum bonum; et non avertar, donec in eius pacem, matris carissimae, ubi sunt *primitiae spiritus mei*, unde ista mihi certa sunt, colligas totum quod sum a dispersione et deformitate hac et conformes atque confirmes in aeternum, *Deus meus, misericordia mea*. Cum his autem, qui cuncta illa, quae vera sunt, falsa esse non dicunt honorantes et in culmine sequendae auctoritatis nobiscum constituentes illam per sanctum Moysen editam sanctam scripturam tuam, et tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor. Tu esto, Deus noster, arbiter inter confessiones meas et contradictiones earum.

Caput XX

29. Ex his omnibus veris, de quibus non dubitant, quorum interiori oculo talia videre donasti et qui Moysen, famulum tuum, *in spiritu veritatis* locutum esse immobiliter credunt, ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit: *in principio fecit Deus caelum et terram*, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit Deus intellegibilem atque sensibilem vel spiritalem corporalemque creaturam; aliud qui dicit: *in principio fecit Deus caelum et terram*, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit Deus universam istam molem corporei mundi huius cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis; aliud qui dicit: *in principio fecit Deus caelum et terram*, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit Deus informem materiam creaturae spiritalis et corporalis; aliud quid dicit: *in principio fecit Deus caelum et terram*, id est in verbo suo sibi coaeterno fecit Deus informem materiam creaturae corporalis, ubi confusum adhuc erat caelum et terra, quae nunc iam distincta atque formata in istius mundi mole sentimus; aliud qui dicit: *in principio fecit Deus caelum et terram*, id est in ipso exordio faciendi atque operandi fecit Deus informem materiam confuse habentem caelum et terram, unde formata nunc eminet et apparent cum omnibus, quae in eis sunt.

Caput XXI

30. Item quod attinet ad intellectum verborum sequentium, ex illis omnibus veris aliud sibi tollit, qui dicit: *terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*, id est corporale illud, quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis, sine ordine, sine luce; aliquid qui dicit: *terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*, id est hoc totum, quod caelum et terra appellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde fieret caelum corporeum et terra corporea cum omnibus quae in eis sunt corporeis sensibus nota; aliud dui dicit: *terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*, id est hoc totum, quod caelum et terra apellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde fieret caelum intelligibile – quod alibi dicitur *caelum caeli* – et terra, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intellegatur etiam hoc caelum corporeum, id est unde fieret omnis invisibilis visibilisque creatura; aliquid qui dicit: *terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*, non illam informitatem nomine caeli et terrae scriptura appellavit, sed iam erat, inquit, ipsa informitas, quam terram invisibilem et incompositam tenebrosamque abyssum nominavit, de qua caelum et terram Deum

fecissi praedixerat, spiritalem scilicet corporalemque creaturam; aliud qui dicit: *terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum*, id est informitas quaedam iam materies erat, unde caelum et terram Deum fecisse scriptura praedixit, totam scilicet corpoream mundi molem in duas maximas partes superiorem atque inferiorem distributam cum omnibus quae in eis sunt usitatis notisque creaturis.

Caput XXII

31. Cum enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquam ita temptaverit: «Si non vultis hanc informitatem materiae caeli et terrae nomine appellatam videri, erat ergo aliquid, quod non fecerat Deus, unde caelum et terram faceret; neque enim scriptura narravit, quod istam materiem Deus fecerit, nisi intellegamus eam caeli et terrae aut solius terrae vocabulo significatam, cum diceretur: *in principio fecit Deus caelum et terram*, ut id, quod sequitur: *terra autem erat invisibilis et incomposita,* quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen intellegamus nisi eam, quam fecit Deus in eo, quod praescriptum est: *fecit caelum et terram*, respondebunt assertores duarum istarum sententiarum, quas extremas posuimus, aut illius aut illius, cum haec audierint, et dicent: «Informem quidem istam materiam non negamus a Deo factam, Deo, a quo sunt *omnia bona valde*, quia, sicut dicimus amplius bonum esse quod creatum atque formatum est, ita fatemur minus bonum esse quod factum est creabile atque formabile, sed tamen bonum: non autem commemorasse scripturam, quod hanc informitatem fecerit Deus, sicut alia multa non commemoravit, ut Cherubim et Seraphim, et quae apostolus distincte ait, *sedes, dominationes, principatus, potestates*, quae tamen omnia Deum fecisse manifestum est. Aut si eo, quod dictum est: *fecit caelum et terram,* comprehensa sunt omnia, quid de aquis dicimus, *super quas ferebatur spiritus Dei*? Si enim terra nominata simul intelleguntur, quomodo iam terrae nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus? Aut si ita accipitur cur ex eadem informitate scriptum est factum *firmamentum* et vocatum *caelum* neque scriptum est factas esse aquas? Non enim adhuc informes sunt et invisae, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem, cum dixit Deus: *congregetur aqua, quae est sub firmamento*, ut congregatio sit ipsa formatio, quid respondebitur de *aquis,* quae *super firmamentum* sunt, quia neque informes tam honorabilem sedem accipere meruissent nec scriptum est, qua voce formatae sint?

qui *legitime utuntur lege* usque ad finem caritatis; attende et vide, quid ei dicam, si placet tibi.

Hanc enim vocem huic refero fraternam et pacificam: si ambo videmus verum esse quod dicis et ambo videmus verum esse quod dico, ubi, quaeso, id videmus? Nec ego utique in te nec tu in me, sed ambo in ipsa quae supra mentes nostras est incommutabili veritate. Cum ergo de ipsa Domini Dei nostri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus, ut videtur incommutabilis veritas, quando, si ipse Moyses apparuisset nobis atque dixisset: «Hoc cogitavi», nec sic eam videremus, sed crederemus? *Non* itaque *supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum*. Diligamus *Dominum Deum nostrum ex toto corde et ex tota anima et ex tota mente nostra et proximum nostrum sicut nosmetipsos*. Propter quae duo praecepta caritatis sensisse Moysen, quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, *mendacem faciemus Dominum*, cum de animo conserui aliter quam ille docuit opinamur. Iam vide, quam stultum sit in tanta copia verissimarum sententiarum, quae de illis verbis erui possunt, temere affirmare, quam earum Moyses potissimum senserit, et perniciosis contentionibus ipsam offendere caritatem, propter quam dixit omnia, cuius dicta conamur exponere.

Caput XXVI

36. Et tamen ego, Deus meus, celsitudo humilitatis meae et requies laboris mei, qui audis confessiones meas et dimittis peccata mea, quoniam tu mihi praecipis, ut diligam proximum meum sicut me ipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo, quam mihi optarem ac desiderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille eoque loci me constituisses, ut per servitutem cordis ac linguae meae litterae illae dispensarentur, quae tanto post essent omnibus gentibus profuturae et per universum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falsarum superbarumque doctrinarum verba superaturae.

Vellem quippe, si tunc ego essem Moyses – ex eadem namque massa omnes venimus; *et quid est homo, nisi quia memor es eius?* – vellem ergo, si tunc ego essem quod ille et mihi abs te Geneseos liber scribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari et eum texendi sermonis modum, ut neque illi, qui nondum queunt intellegere quemadmodum creat Deus, tamquam excedentia vires suas dicta recusarent et illi, qui hoc iam possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non praetermissam in paucis verbis tui famuli reperirent, et si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intellegenda deesset.

Caput XVII

24. Dicunt enim: «Quamvis vera sint haec, non ea tamen duo Moyses intuebatur, cum revelante spiritu diceret: *in principio fecit Deus caelum et terram*. Non caeli nomine spiritalem vel intellectualem illam creaturam semper faciem Dei contemplantem significavit nec terrae nomine informem materiam.» Quid igitur? «Quod nos dicimus» inquiunt «hoc ille vir sensit, hoc verbis istis elocutus est». Quid illud est? «Nomine» aiunt «caeli et terrae totum istum visibilem mundum prius universaliter et breviter significare voluit, ut postea digereret dierum enumeratione quasi articulatim universa, quae sancto spiritui placuit sic enuntiare. Tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus, cui loquebatur, ut eis opera Dei non nisi sola visibilia commendanda iudicaret.»

Terram vero *invisibilem et incompositam tenebrosamque abyssum,* unde consequenter ostenditur per illos dies facta atque disposita esse cuncta ista visibilia, quae nota sunt omnibus, non incongruenter informem istam materiam intellegendam esse consentiunt.

25. Quid? Si dicat alius eandem informitatem confusionemque materiae *caeli et terrae* nomine prius insinuatam, quod ex ea mundus iste visibilis cum omnibus naturis, quae in eo manifestissime apparet, qui caeli et terrae nomine saepe appellari solet, conditus atque perfecturus est?

Quid? Si dicat et alius caelum et terram quidem invisibilem visibilemque naturam non indecenter appellatam ac per hoc universam creaturam, quam fecit in sapientia, id est in principio, Deus, huiuscemodi duobus vocabulis esse comprehensam; verum tamen quia non de ipsa substantia Dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt id ipsum quod Deus, et inest quaedam mutabilitas omnibus, sive maneant, sicut aeterna domus Dei, sive mutentur, sicut anima hominis et corpus, communem omnium rerum invisibilium visibiliumque materiam adhuc informem, sed certe formabilem, unde fieret caelum et terra, id est invisibilis atque visibilis iam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur *terra invisibilis et incomposita* et *tenebrae super abyssum* ea distinctione, ut *terra invisibilis et incomposita* intellegatur materies corporalis ante qualitatem formae, *tenebrae* autem *super abyssum* spiritalis materies ante cohibitionem quasi fluentis immoderationis et ante illuminationem sapientiae?

26. Est adhuc quod dicat, si quis alius velit, non scilicet iam perfectas atque formatas invisibiles visibilesque naturas caeli et terrae nomine significari, cum legitur: *in principio fecit Deus caelum et terram*, sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum formabilem creabilemque materiam his nominibus appellatam, quod in ea iam essent ista confusa,

nondum qualitatibus formisque distincta, quae nunc iam digesta suis ordinibus vocantur caelum et terra, illa spiritalis, haec corporalis creatura.

Caput XVIII

27. Quibus omnibus auditis et consideratis nolo *verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium.* Ad aedificationem autem *bona est lex, si quis ea legitime utatur, quia finis eius est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta*; et novit magister noster, in quibus duobus praeceptis totam legem prophetasque suspenderit.

Quae mihi ardenter confitenti, Deus meus, lumen oculorum meorum in occulto, quid mihi obest, cum diversa in his verbis intellegi possint, quae tamen vera sint? Quid, inquam, mihi obest, si aliud ego sensero, quam sensit alius eum sensisse, qui scripsit? Omnes quidem, qui legimus, nitimur indagare atque comprehendere, quod voluit ille quem legimus, et cum eum veridicum credimus, nihil, quod falsum esse vel novimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisque conatur id sentire scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit, quid mali est, si hoc sentiat, quod tu, lux omnium veridicarum mentium, ostendis verum esse, etiamsi non hoc sensit ille, quem legit, cum et ille verum nec tamen hoc senserit?

Caput XIX

28. Verum est enim, Domine, fecisse te caelum et terram. Et verum est esse principium sapientiam tuam, *in qua fecisti omnia*. Iterum verum est, quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas caelum et terram brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. Et verum est, quod omne mutabile insinuat notitiae nostrae quandam informitatem, qua formam capit vel qua mutatur et vertitur. Verum est nulla tempora perpeti quod ita cohaeret formae incommutabili, ut, quamvis sit mutabile, non mutetur. Verum est informitatem, quae propter nihil est, vices temporum habere non posse. Verum est, quod, unde fit aliquid, potest quodam genere locutionis habere iam nomen eius rei, quae inde fit: unde potuit vocari caelum et terra quaelibet informitas, unde factum est caelum et terra. Verum est omnium formatorum nihil esse informi vicinius quam terram et abyssum. Verum est, quod non solum creatum atque formatum sed etiam quidquid creabile atque formabile est tu fecisti, *ex quo sunt omnia*. Verum est omne, quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

Unde si aliquid Genesis tacuit Deum fecisse, quod tamen Deum fecisse nec sana fides nec certus ambigit intellectus, nec ideo ulla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coaeternas Deo, quia in libro Geneseos commemoratas quidem audimus, ubi autem factae sint, non invenimus, cur non informem quoque illam materiem, quam scriptura haec *terram invisibilem et incompositam tenebrosamque abyssum* apellat, docente veritate intellegamus a Deo factam esse de nihilo ideoque illi non esse coaeternam, quamvis ubi facta sit omiserit enuntiare ista narratio?»

Caput XXIII

32. His ergo auditis atque perspectis pro captu infirmitatis meae, quam tibi confiteor scienti Deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cum aliquid a nuntiis veracibus per signa enuntiatur, unum, si de veritate rerum, alterum, si de ipsius qui enuntiat voluntate dissensio est. Aliter enim quaerimus de creaturae conditione, quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses, egregius domesticus fidei tuae, intellegere lectorem auditoremque voluerit.

In illo primo genere discendant a me omnes, qui ea, quae falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant a me omnes, qui ea quae falsa sunt Moysen dixisse arbitrantur. Coniugar autem illis, Domine, in te et delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine caritatis, et accedamus simul ad verba libri tui et quaeramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo dispensasti ea.

Caput XXIV

33. Sed quis nostrum sic invenit eam inter tam multa vera, quae in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurunt quaerentibus, ut tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen atque hoc in illa narratione voluisse intellegi, quam fidenter dicit hoc verum esse, sive ille hoc senserit sive aliud?

Ecce enim, Deus meus, *ego servus tuus,* qui novi tibi sacrificium confessionis in his literis et oro, ut ex misericordia tua *reddam tibi vota* mea, ecce ego quam fidenter dico in tuo verbo incommutabili omnia te fecisse, invisibilia et visibilia, numquid tam fidenter dico non aliud quam hoc attendisse Moysen, cum scriberet: *in principio fecit Deus caelum et terram*, quia non, sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eum cogitasse, cum haec scriberet?

Potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret: *in principio*; potuit et *caelum et terram* hoc loco nullam iam formatam perfectamque naturam sive spiritalem sive corporalem, sed utramque inchoatam et adhuc informem velle intellegi. Video quippe vere potuisse dici, quidquid horum diceretur, sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video, quamvis sive aliquid horum sive aliquid aliud, quod a me commemoratum non est, tantus vir ille mente conspexerit, cum haec verba promeret, verum eum vidisse apteque id enuntiasse non dubitem.

Caput XXV

34. Nemo iam mihi molestus sit dicendo mihi: «Non hoc sensit Moyses, quod tu dicis, sed hoc sensit, quod ego dico». Si enim mihi diceret: «Unde scis hoc sensisse Moysen, quod de his verbis eius eloqueris?» aequo animo deberem et responderem fortasse, quae superius respondi vel aliquanto uberius, si esset durior. Cum vero dicit: «Non hoc ille sensit, quod tu dicis, sed quod ego dico» neque tamen negat, quod uterque nostrum dicit, utrumque verum esse, o vita pauperum, Deus meus, in cuius sinu non est contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram; qui non mihi hoc dicunt, quia divini sunt et in corde famuli tui viderunt quod dicunt, sed quia superbi sunt nec noverunt Moysi sententiam, sed amant suam, non quia vera est, sed quia sua. Alioquin et aliam veram pariter amarent, sicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt, non quia ipsorum est, sed quia verum est: et ideo iam nec ipsorum est, quia verum est. Si autem ideo ament illud, quia verum est, iam et ipsorum est et meum est, quoniam in commune omnium est veritatis amatorum.

Illud autem, quod contendunt non hoc sensisse Moysen, quod ego dico, sed quod ipsi dicunt, nolo, non amo, quia, etsi ita est, tamen ista temeritas non scientiae, sed audaciae est, nec visus, sed tyfus eam peperit.

Ideoque, Domine, tremenda sunt iudicia tua, quoniam veritas tua nec mea est nec illius aut illius, sed omnium nostrum, quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur ea. Nam quisquis id, quod tu omnibus ad fruendum proponis, sibi proprie vindicat et suum vult esse quod omnium est, a communi propellitur ad sua, hoc est a veritate ad mendacium. *Qui* enim *loquitur mendacium de suo loquitur*.

35. Attende, iudex optime, Deus, ipsa veritas, attende, quid dicam contradictori huic, attende; coram te enim dico et coram fratribus meis,

in verborum signis vocibusque subiectis auctoritati libri tui tamquam sub firmamento volitantibus, interpretando, exponendo, disserendo, disputando, benedicendo atque invocando te, ore erumpendibus atque sonantibus signis, ut respondeat populus: amen. Quibus omnibus vocibus corporaliter enuntiandis causa est abyssus saeculi et caecitas carnis, qua cogitata non possunt videri, ut opus sit instrepere in auribus. Ita, quamvis *multiplicentur volatilia super terram*, ex aquis tamen originem ducunt.

Iudicat etiam spiritalis approbando, quod rectum, improbando autem, quod perperam invenerit in operibus moribusque fidelium, elemosynis tamquam terra fructifera et de anima viva mansuefactis affectionibus, *in castitate, in ieiuniis,* in cogitationibus piis de his, quae per sensum corporis percipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in quibus et potestatem corrigendi habet.

Caput XXIV

35. Sed quid est hoc et quale mysterium est? Ecce benedicis homines, o Domine, ut *crescant et multiplicentur et impleant terram.* Nihilne nobis ex nos innuis, ut intellegamus aliquid, cur non ita benedixeris lucem, quam vocasti diem, nec firmamentum caeli nec luminaria nec sidera nec terram nec mare? Dicerem te, Deus noster, qui nos ad imaginem tuam creasti, dicerem te hoc donum bendictionis homini proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pisces et coetos, ut crescerent et multiplicarentur et implerent aquas maris, et volatilia multiplicarentur super terram. Item dicerem ad ea rerum genera pertinere benedictionem hanc, quae gignendo ex semet ipsis propagantur, si eam reperirem in arbustis et frutectis et in pecoribus terrae. Nunc autem nec herbis et lignis dictum est nec bestiis et serpentibus: *crescite et multiplicamini*, cum haec quoque omnia sicut pisces et aves et homines gignendo augeantur genusque custodiant.

36. Quid igitur dicam, lumen meum, veritas? Quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? Nequaquam, pater pietatis, absit, ut hoc dicat servus verbi tui. Et si ego non intellego, quid hoc eloquio significes, utantur eo melius meliores, id est intellegentiores quam ego sum, unicuique quantum sapere dedisti, Deus meus.

Placeat autem et confessio mea *coram oculis tuis*, qua tibi confiteor credere me, Domine, non incassum te ita locutum, neque silebo, quod mihi lectionis huius occasio suggerit. Verum est enim, nec video, quid impediat ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Novi enim multipliciter significari per corpus, quod uno modo mente intellegitur et multipliciter mente intellegi, quod uno modo per corpus significatur. Ecce simplex dilectio Dei et proximi, quam multiplicibus sacramentis

Liber tertius decimus

Caput I

1. Invoco te, *Deus meus, misericordia mea*, qui fecisti me et oblitum tui non oblitus es. Invoco te in animam meam, quam praeparas ad capiendum te ex desiderio, quod inspiras ei: nunc invocantem te ne deseras, qui priusquam invocarem praevenisti et institisti crebrescens multimodis vocibus, ut audirem de longinquo et converterer et vocantem me invocarem te.

Tu enim, Domine, delevisti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis, in quibus a te defeci, et praevenisti omnia bona merita mea, ut retribueres manibus tuis, quibus me fecisti, quia et priusquam essem tu eras, nec eram, cui praestares ut essem, et tamen ecce sum ex bonitate tua praeveniente totum hoc, quod me fecisti et unde me fecisti. Neque enim eguisti me, aut ego tale bonum sum, quod tu adiuveris, Dominus meus et Deus meus, non ut tibi sic serviam, quasi ne fatigeris in agendo, aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo, neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus, si non te colam, sed ut serviam tibi et colam te, ut de te mihi bene sit, a quo mihi est, ut sim, cui bene sit.

Caput II

2. Ex plenitudine quippe bonitatis tuae creatura tua subsistit, ut bonum, quod tibi nihil prodesset nec de te aequale tibi esset, tamen quia ex te fieri potuit, non deesset.

Quid enim te promeruit caelum et terra, quas fecisti in principio? Dicant, quid te promeruerunt spiritalis corporalisque natura, quas *fecisti in sapientia tua*, ut inde penderent etiam inchoata et informia quaeque in genere suo vel spiritali vel corporali euntia in immoderationem et in longinquam dissimilitudinem tuam, spiritale informe praestantius, quam si formatum corpus esset, corporale autem informe praestantius, quam si omnino nihil esset, atque ita penderent in tuo verbo informia, nisi per idem verbum revocarentur ad unitatem tuam et formarentur et essent ab uno te summo bono *universa bona valde*. Quid te promeruerant, ut essent saltem informia, quae neque hoc essent nisi ex te?

supereminentem viam caritatis et flectentem genua pro nobis ad te, ut cognoscamus *supereminentem scientiam caritatis Christi*.

Ideoque ab initio supereminens superferebatur super aquas.

Cui dicam, quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyssum et de sublevatione caritatis per spiritum tuum, qui *superferabatur super aquas?* Cui dicam? Quomodo dicam? Mergimur et emergimus? Neque enim loca sunt, quibus mergimur et emergimus. Quid similius et quid dissimilius? Affectus sunt, amores sunt, immunditia spiritus nostri defluens inferius amore curarum et sanctitas tui attolens nos superius amore securitatis, ut sursum cor habeamus ad te, *ubi spiritus tuus superferebatur super aquas*, et veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra *aquas quae sunt sine substantia*.

Caput VIII

9. Defluxit angelus, defluxit anima hominis et indicaverunt abyssum universae spiritalis creaturae in profundo tenebroso, nisi dixisset ab initio: *fiat lux, et facta esset lux*, et inhaereret tibi omnis oboediens intellegentia caelestis civitatis tuae et requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin et ipsum *caelum caeli* tenebrosa abyssus esset in se; *nunc autem lux est in Domino*.

Nam et in ipsa misera inquietudine defluentium spirituum et indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui satis ostendis, quam magnam rationalem creaturam feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quidquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim, Deus noster, *illuminabis tenbras nostras*: ex te oriuntur vestimenta nostra, et *tenebrae* nostrae *sicut meridies* erunt.

Da mihi te, Deus meus, et redde mihi te: en amo, si parum est, amem validius. Non possum metiri, ut sciam, quantum desit mihi amoris ad id quod sat est, ut currat vita mea in amplexus tuos nec avertatur, donec *abscondatur in abscondito vultus tui*. Hoc tantum scio, quia male mihi est praeter te non solum extra me sed in me ipso, et omnis mihi copia, quae Deus meus non est, egestas est.

Caput IX

10. Numquid aut pater aut filius non superferebatur super aquas?

Si tamquam loco sicut corpus, nec spiritus sanctus; si autem incommutabilis divinitatis eminentia super omne mutabile, et pater et filius et spiritus sanctus superferebatur super aquas.

Caput XXI

29. Ac per hoc in verbo tuo non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine terra discreta eiecit non reptilia animarum vivarum et volatilia, sed *animam vivam.*

Neque enim iam opus habet baptismo, quo gentibus opus est, sicut opus habebat, cum aquis tegeretur: non enim intratur aliter *in regnum caelorum* ex illo, quo instituisti, ut sic intretur; nec *magnalia mirabilium* quaerit, quibus fiat fides: neque enim nisi *signa et prodigia* viderit, non credit, cum iam distincta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, et *linguae in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus*. Nec isto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerunt aquae, opus habet *terra, quam fundasti super aquas*. Immite in eam verbum tuum per nuntios tuos. Opera enim eorum narramus, sed tu es, qui operaris in eis, ut operentur *animam vivam.*

Terra producit eam, quia terra causa est, ut haec agant in ea, sicut mare fuit causa, ut agerent *reptilia animarum vivarum et volatilia sub firmamento caeli,* quibus iam terra non indiget, quamvis piscem manducet levatum de profundo in *ea mensa, quam parasti in conspectu* credentium; ideo enim de profundo levatus est, ut alat aridam. Et aves marina progenies, sed tamen super terram multiplicantur. Primarum enim vocum evangelizantium infidelitas hominum causa extitit; sed et fideles exhortantur et benedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At vero anima viva de terra sumit exordium, quia non prodest nisi iam fidelibus continere se ab amore huius saeculi, ut anima eorum tibi vivat, quae *mortua erat in deliciis* vivens, deliciis, Domine, mortiferis; nam tu puri cordis vitales deliciae.

30. Operentur ergo iam in terra ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annuntiando et loquendo per miracula et sacramenta et voces mysticas, ubi intenta sit ignorantia mater admirationis in timore occultorum signorum – talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum se abscondunt a facie tua et fiunt abyssus – sed operentur etiam sicut in arida discreta a gurgitibus abyssi et *sint forma* fidelibus vivendo coram eis et excitando ad imitationem.

Sic enim non tantum ad audiendum sed etiam ad faciendum audiunt: *quaerite Deum, et vivet anima vestra,* ut *producat terra animam viventem. Nolite conformari huic saeculo,* continete vos ab eo. Evitando vivit anima, quae appetendo moritur. Continete vos ab immani feritate superbiae, ab inerti voluptate luxuriae et a *fallaci nomine scientiae*, ut sint bestiae mansuetae et pecora edomita et innoxii serpentes. Motus enim animae sunt isti in allegoria; sed fastus elationis et delectatio libidinis et venenum curiositatis motus sunt animae mortuae, quia non

3. Quid te promeruit materies corporalis, ut esset saltem *invisibilis et incomposita*, quia neque hoc esset, nisi quia fecisti eam? Ideoque te, quia non erat, promereri ut esset non poterat.

Aut quid te promeruit inchoatio creaturae spiritalis, ut saltem tenebrosa fluitaret similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum converteretur ad idem, a quo facta est, atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non aequaliter tamen conformis formae aequali tibi?

Sicut enim corpori non hoc esse, quod pulchrum esse – alioquin deforme esse non posset – ita etiam creato spiritui non id est vivere, quod sapienter vivere: alioquin incommutabiliter saperet. *Bonum autem illi est haerere tibi semper*, ne quod adeptus est conversione aversione lumen amittat et relabatur in vitam tenbrosae abysso similem.

Nam et nos, qui secundum animam creatura spiritalis sumus, aversi a te, nostro lumine, in ea vita fuimus *aliquando tenebrae* et in reliquiis obscuritatis nostrae laboramus, donec simus *iustitia tua* in unico tuo *sicut montes Dei*: nam *iudicia tua* fuimus sicut *multa abyssus*.

Caput III

4. Quod autem in primis conditionibus dixisti: *fiat lux, et facta est lux*, non incongruenter hoc intellego in creatura spiritali, quia erat iam qualiscumque, vita, quam illuminares. Sed sicut non te promeruerat, ut esset talis vita, quae illuminari posset, ita nec cum iam esset promeruit te, ut illuminaretur. Neque enim eius informitas placeret tibi, si non lux fieret non existendo, sed intuendo illuminantem lucem eique cohaerendo, ut et quodcumque vivit et quod beate vivit, non deberet nisi gratiae tuae, conversa per commutationem meliorem ad id, quod neque in melius neque in deterius mutari potest. Quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud vivere, aliud beate vivere, quia tua beatitudo tu es.

Caput IV

5. Quid ergo tibi deesset ad bonum, quod tu tibi es, etiamsi ista vel omnino nulla essent vel informia remanerent, quae non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitais tuae cohibens atque convertens ad formam, non ut tamquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur et tibi placeant, non autem imperfecto, tamquam et tu eorum perfectione perficiendus sis. *Spiritus* enim *tuus bonus superferebatur super aquas*, non ferebatur ab eis, tamquam in eis requiesceret. In quibus enim requiescere dicitur spiritus tuus, hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis et incommutabilis voluntas tua, ipsa in se

sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam; cui non hoc est vivere, quod beate vivere, quia vivit etiam fluitans in obscuritate sua; cui restat converti ad eum, a quo facta est, et magis magisque vivere apud fontem vitae et in lumine eius videre lumen et perfici et illustrari et beari.

Caput V

6. Ecce apparet mihi in aenigmate trinitas, quod es, Deus meus, quoniam tu, pater, in principio sapientiae nostrae, quod est tua sapientia de te nata, aequalis tibi et coaeterna, id est in filio tuo, fecisti *caelum et terram*. Et multa diximus de caelo caeli et de terra invisibili et incomposita et de abysso tenebrosa secundum spiritalis informitas vagabunda deliquia, nisi converteretur ad eum, a quo erat qualiscumque vita, et illuminatione fieret speciosa vita et esset caelum caeli eius, quod inter aquam et aquam postea factum est.

Et tenebam iam patrem in Dei nomine, qui fecit haec, et filium in principii nomine, in quo fecit haec, et trinitatem credens Deum meum, sicut credebam, quaerebam in eloquiis sanctis eius, et ecce *spiritus* tuus *superferebatur super aquas*. Ecce trinitas Deus meus, pater et filius et spiritus sanctus, creator universae creaturae.

Caput VI

7. Sed quae causa fuerat, o lumen veridicum, tibi admoneo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius et dic mihi, obsecro te per matrem caritatem, obsecro te, dic mihi, quae causa fuerat, ut post nominatum caelum et terram invisibilem et incompositam et tenebras super abyssum tuum demum scriptura tua nominaret spiritum tuum? An quia oportebat sic eum insinuari, ut diceretur superferri et non posset hoc dici, nisi prius illud commemoraretur, cui superferri spiritus tuus posset intellegi? Nec patri enim nec filio superferebatur nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur. Prius ergo dicendum erat, cui superferretur, et deinde ille, quem non oportebat aliter commemorari, nisi ut superferri diceretur. Cur ergo eum aliter insinuari non oportebat, nisi ut superferri diceretur?

Caput VII

8. Iam hinc sequatur qui potest intellectu apostolum tuum dicentem, quia *caritas tua difussa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis,* et *de spiritalibus* docentem et demonstrantem

ita moritur, ut omni motu careat, quoniam discedendo a fonte vitae moritur atque ita suscipitur a praetereunte saeculo et conformatur ei.

31. Verbum autem tuum, Deus, fons vitae aeternae est et non praeterit: ideoque in verbo tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis: *nolite conformari huic saeculo,* ut *producat terra* in fonte vitae *animam viventem*, in verbo tuo per evangelistas tuos animam continentem imitando imitatores Christi tui. Hoc est enim *secundum genus*, quoniam aemulatio viri ab amico est: *estote,* inquit, *sicut ego, quia et ego sicut vos.*

Ita erunt in anima viva bestiae bonae in mansuetudine actionis. Mandasti enim dicens: *in mansuetudine opera tua perfice et ab omni homine diligeris*. Et pecora bona neque si manducaverint, abundantia, neque si non manducaverint, egentia, et serpentes boni non perniciosi ad nocendum, sed astuti ad cavendum et tantum explorantes temporalem naturam, quantum sufficit, ut *per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciatur aeternitas*. Serviunt enim rationi haec animalia, cum a progressu mortifero cohibita vivunt et bona sunt.

Caput XXII

32. Ecce enim, Domine Deus noster, creator noster, cum cohibitae fuerint affectiones ab amore saeculi, quibus moriebamur male vivendo, et coeperit esse anima vivens bene vivendo completumque fuerit verbum tuum, quod per apostolum tuum dixisti: *nolite conformari huic saeculo*, consequetur et illud, quod adiunxisti statim et dixisti: *sed reformamini in novitate mentis vestrae*, non iam *secundum genus*, tamquam imitantes praecedentem proximum nec ex hominis melioris auctoritate viventes. Neque enim dixisti: fiat homo *secundum genus*, sed: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, ut nos probemus, quae sit voluntas tua.

Ad hoc enim ille dispensator ille generans per evangelium filios, ne semper parvulos haberet, quos lacte nutriret et tamquam nutrix foveret: *reformamini,* inquit, *in novitate mentis vestrae ad probandum vos, quae sit voluntas Dei, quod bonum et beneplacitum et perfectum.* Ideoque non dicis: fiat homo, sed: faciamus, nec dicis: secundum genus sed: ad imaginem et similitudinem nostram. Mente quippe renovatus et conspiciens intellectam veritatem tuam homine demonstratore non indiget, ut suum genus imitetur, sed te demonstrante probat ipse, *quae sit voluntas tua, quod bonum et beneplacitum et perfectum,* et doces eum iam capacem videre trinitatem unitatis vel unitatem trinitatis. Ideoque pluraliter dicto: «faciamus hominem» singulariter tamen infertur «et fecit Deus hominem», et pluraliter dicto: «ad imaginem nostram», singulariter infertur: «ad imaginem Dei». *Ita homo renovatur in agnitionem Dei*

secundum imaginem eius, qui creavit eum, et spiritalis effectus iudicat omnia, quae utique iudicanda sunt, *ipse* autem *a nemine iudicatur.*

Caput XXIII

33. Quod autem *iudicat omnia*, hoc est, quod habet potestatem *piscium* maris et *volatilium* caeli et omnium pecorum et ferarum et omnis terrae et omnium repentium, *quae repunt super terram*. Hoc enim agit per mentis intellectum, per quem *percipit quae sunt spiritus Dei*. Alioquin *homo in honore positus non intellexit; comparatus est iumentis insensatis et similis factus est eis*.

Ergo in ecclesia tua, Deus noster, *secundum gratiam tuam*, quam dedisti ei, quoniam tuum *sumus figmentum creati in operibus bonis*, non solum qui spiritaliter praesunt sed etiam hi qui spiritaliter subduntur eis qui praesunt – *masculum enim et feminam fecisti hominem* hoc modo in gratia tua spiritali, ubi secundum sexum corporis non est masculus et femina, quia *nec Iudaeus neque Graecus neque servus neque liber* – spiritales ergo, sive qui praesunt sive qui obtemperant, spiritaliter iudicant, non de cognitionibus spiritalibus, quae lucent in firmamento – non enim oportet de tam sublimi auctoritate iudicare – neque de ipso libro tuo, etiamsi quid ibi non lucet, quoniam summittimus ei nostrum intellectum certumque habemus etiam quod clausum est aspectibus nostris, recte veraciterque dictum esse –sic enim homo, licet iam spiritalis et *renovatus in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creavit eum*, factor tamen legis debet esse, non iudex – neque de illa distinctione iudicat spiritalium videlicet atque carnalium hominum, qui tuis, Deus noster, oculis noti sunt et nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, ut *ex fructibus eorum* cognoscamus eos, sed tu, Domine, iam scis eos et divisisti et vocasti in occulto, antequam fieret firmamentum. Neque de turbidis huius saeculi populis quamquam *spiritalis* homo iudicat. Quid enim *ei de his, qui foris sunt, iudicare* ignoranti, quis inde venturus sit in dulcedinem gratiae tuae et quis in perpetua impietatis amaritudine remansurus?

34. Ideoque homo, quem fecisti ad imaginem tuam, non accepit potestatem luminarium caeli neque ipsius occulti caeli neque diei et noctis, quae ante caeli constitutionem vocasti, neque congregationis aquarum, quod est mare, sed accepit potestatem piscium maris et volatilium caeli et omnium pecorum et omnis terrae et omnium repentium, *quae repunt super terram.*

Iudicat enim et approbat, quod recte, improbat autem, quod perperam invenerit, sive in ea sollemnitate sacramentorum, quibus initiantur quos pervestigat in aquis multis misericordia tua, sive in ea, qua ille piscis exhibetur, quem levatum de profundo terra pia comedit, sive

Cur ergo tantum de spiritu tuo dictum est hoc? Cur de illo tantum dictum est quasi locus, ubi esset, qui non est locus, de quo solo dictum est, quod sit *donum tuum*? In dono tuo requiescimus: ibi te fruimur. Requies nostra locus noster.

Amor illuc attolit nos et spiritus tuus bonus *exaltat humilitatem* nostram de *portis mortis*. In bona voluntate pax nobis est. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantum est, sed ad locum suum. Ignis sursum tendit, deorsum lapis. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infra aquam fusum supra aquam attollitur, aqua supra oleum fusa infra oleum demergitur: ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Minus ordinata inquieta sunt: ordinantur et quiescunt. Pondus meum amor meus; eo feror, quocumque feror. Dono tuo accendimur et sursum ferimur; inardescimus et imus. Ascendimus *ascensiones in corde* et cantamus *canticum graduum*. Igne tuo, igne tuo bono inardescimus et imus, quoniam sursum imus *ad pacem Hierusalem*, quoniam *iucundatus sum in his, qui dixerunt mihi: in domum Domini ibimus*. Ibi nos collocabit voluntas bona, ut nihil velimus aliud quam permanere illic *in aeternum*.

Caput X

11. Beata creatura, quae non novit aliud, cum esset ipsa aliud, nisi dono tuo, quod superfertur super omne mutabile, mox ut facta est attolleretur nullo intervallo temporis in ea vocatione, qua dixisti: *fiat lux*, et fieret lux. In nobis enim distinguitur tempore, quod tenebrae fuimus et lux efficimur: in illa vero dictum est, quid esset, nisi illuminaretur, et ita dictum est, quasi prius fuerit fluxa et tenebrosa, ut appareret causa, qua factum est, ut aliter esset, id est ut ad lumen indeficiens conversa lux esset. Qui potest, intellegat, a te petat. Ut quid mihi molestus est, quasi ego illuminem ullum *hominem venientem in hunc mundum?*

Caput XI

12. Trinitatem omnipotentem quis intellegit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quaecumque de illa loquitur, scit quod loquitur. Et contendunt, et dimicant, et nemo sine pace videt istam visionem.

Vellem, ut haec tria cogitaret homines in se ipsis. Longe aliud sunt ista tria quam illa trinitas, sed dico, ubi se exerceant et probent et sentiant, quam longe sunt.

Caput XV

16. Aut quis nisi tu, Deus noster, fecisti nobis *firmamentum* auctoritatis super nos in scriptura tua divina? *Caelum* enim *plicabitur ut liber* et nunc sicut pellis extenditur super nos. Sublimioris enim auctoritatis est tua divina scriptura, cum iam obierunt istam mortem illi mortales, per quos eam dispensasti nobis. Et tu scis, Domine, tu scis, quemadmodum pellibus indueris homines, cum peccato mortales fierent. Unde sicut pellem extendisti firmamentum libri tui, concordes utique sermones tuos, quos per mortalium ministerium superposuisti nobis. Namque ipsa eorum morte solidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter extenditur super omnia, quae subter sunt, quod, cum hic viverent, non ita sublimiter extentum erat. Nondum *sicut pellem caelum extenderas*, nondum mortis eorum famam usquequaque dilataveras.

17. Videamus, Domine, *caelos, opera digitorum tuorum*: disserena oculis nostris nubilum, quo subtexisti eos. Ibi est testimonium tuum *sapientiam praestans parvulis*. Perfice, Deus meus, *laudem tuam ex ore infantium et lactantium*. Neque enim novimus alios libros ita destruentes superbiam, ita destruentes *inimicum et defensorem* resistentem reconciliationi tuae defendendo peccata sua. Non novi, Domine, non novi alia tam casta eloquia, quae sic mihi persuaderent confessionem et lenirent cervicem meam iugo tuo et invitarent colere te gratis. Intellegam ea, pater bone, da mihi hoc subterposito, quia subterpositi solidasti ea.

18. Sunt aliae aquae super firmamentum, credo, immortales et a terrena corruptione secretae. Laudent nomen tuum, laudent te supercaelestes populi angelorum tuorum, qui non opus habent suspicere firmamentum hoc et legendo cognoscere verbum tuum. *Vident enim faciem tuam semper* et ibi legunt sine syllabis temporum, qui velit aeterna voluntas tua. Legunt, eligunt et diligunt; semper legunt et numquam praeterit quod legunt. Eligendo enim et diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilii tui. Non clauditur codex eorum nec plicatur liber eorum, quia tu ipse illis hoc es et es in aeternum; quia super hoc firmamentum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspicerent et cognoscerent misericordiam tuam temporaliter enuntiantem te, qui fecisti tempora. *In caelo* enim, *Domine, misericordia tua et veritas tua usque ad nubes*. Transeunt nubes, caelum autem manet. Transeunt praedicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam, scriptura vero tua usque in finem saeculi super populos extenditur. Sed *et caelum et terra transibunt, sermones autem tui non transibunt,* quoniam et pellis plicabitur et faenum, super quod extendebatur, cum claritate sua praeteriet, *verbum autem tuum manet in aeternum*; quod nunc *in aenigmate* nubium et *per speculum* caeli, non

sicuti est, apparet nobis, quia et nos quamvis filio tuo dilecti simus, *nondum apparuit quod erimus*. Attendit per retia carnis et blanditus est et inflammavit, et currimus *post odorem eius*. Sed *cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est*: sicuti est, Domine, videre nostrum, quod nondum est nobis.

Caput XVI

19. Nam sicut omnino tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter et scis incommutabiliter et vis incommutabiliter, et essentia tua scit et vult incommutabiliter et scientia tua est et vult incommutabiliter et voluntas tua est et scit incommutabiliter, nec videtur iustum esse coram te, ut, quemadmodum se scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideoque *anima mea tamquam terra sine aqua tibi*, quia sicut se illuminare de se non potest, ita se satiare de se non potest. Sic enim *apud te fons vitae, quomodo in lumine tuo videbimus lumen.*

Caput XVII

20. Quis congregavit amaricantes in societatem unam? Idem namque illis finis est temporalis et terrenae felicitatis, propter quam faciunt omnia, quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis, Domine, nisi tu, qui dixisti, ut *congregarentur aquae in congregationem unam* et appareret arida sitiens tibi, quoniam tu est et *mare et tu fecisti illud, et aridam terram manus tuae formaverunt?* Neque enim amaritudo voluntatum, sed congregatio aquarum vocatur mare. Tu enim coherces etiam malas cupiditates animarum et figis limites, quousque progredi sinantur aquae, ut in se comminuantur fluctus earum, atque ita facis mare ordine imperii tui super omnia.

21. At animas sitientes tibi et apparentes tibi alio fine distinctas a societate maris occulto et dulci fonte irrigas, ut et terra det fructum suum: et dat fructum suum et te iubente, Domino Deo suo; germinat anima nostra opera misericordiae *secundum genus*, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, *habens in se semen secundum similitudinem* quoniam ex nostra infirmitate compatimur ad subveniendum indigentibus similiter opitulantes, quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus, tamquam in herba seminali, sed etiam in protectione adiutorii forti robore, sicut lignum fructiferum, id est beneficum ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis et praebendo protectionis umbraculum valido robore iusti iudicii.

nec estis *sub modio*. Exaltatus est, cui adhaesistis, et exaltavit vos. Discurrite et innotescite omnibus gentibus.

Caput XX

26. Concipiat et mare et pariat opera vestra, et *producant aquae reptilia animarum vivarum*. Separantes enim *pretiosum a vili* facti estis os Dei, per quod diceret: producant aquae non animam vivam, quam terra producit, sed *reptilia animarum vivarum et volatilia volantia super terram*. Repserunt enim sacramanta tua, Deus, per opera sanctorum tuorum inter medios fluctus temptationum saeculi ad imbuendas gentes nomine tuo in baptismo tuo.

Et inter haec facta sunt *magnalia mirabilia* tamquam coeti grandes et voces nuntiorum tuorum volitantes super terram iuxta firmamentum libri tui, praeposito illo sibi ad auctoritatem, sub quo volitarent, quocumque irent. Neque enim *sunt loquellae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum,* quando *in omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum*, quoniam tu, Domine, benedicendo multiplicasti haec.

27. Numquid mentior aut mixtione misceo neque distinguo lucidas cognitiones harum rerum in firmamento calie et opera corporalia in undoso mari et sub firmamento caeli? Quarum enim rerum notitiae sunt solidae et terminatae sine incrementis generationum tamquam lumina sapientiae et scientiae, earundem rerum sunt operationes corporales multae ac variae, et aliud ex alio crescendo multiplicantur in benedictione tua, Deus, qui consolatus es fastidia sensuum mortalium, ut in cognitione animi res una multis modis per corporis motiones figuretur atque dicatur.

Aquae produxerunt haec, sed in verbo tuo; necessitates alienatorum ab aeternitate veritatis tuae populorum produxerunt haec, sed in evangelio tuo, quoniam ipse aquae ista eiecerunt, quarum amarus languor fuit causa, ut in tuo verbo ista procederent.

28. Et pulchra sunt omnia faciente te, et ecce tu inenarrabiliter pulchrior, qui fecisti omnia. A quo si non esset lapsus Adam, non diffunderetur ex utero eius salsugo maris, genus humanum profunde curiosum et procellose tumidum et instabiliter fluidum, atque ita non opus esset, ut in aquis multis corporaliter et sensibiliter operarentur dispensatores tui mystica facta et dicta. Sic enim mihi nunc occurrerunt reptilia et volatilia, quibus imbuti et initiati homines corporalibus sacramentis subditi non ultra proficerent, nisi spiritaliter vivesceret anima gradu alio et post initii verbum in consumationem respiceret.

Dico autem haec tria: esse, nosse, velle. Sum enim et scio et volo: sum sciens et volens et scio esse me et velle et volo esse et scire.

In his igitur tribus quam sit inseparabilis vita et una vita et una mens et una essentia, quam denique inseparabilis distinctio et tamen distinctio, videat qui potest. Certe coram se est; attendat in se et videat et dicat mihi.

Sed cum invenerit in his aliquid et dixerit, non iam se putet invenisse illud, quod supra ista est incommutabile, quod est incommutabiliter et scit incommutabiliter et vult incommutabiliter; et utrum propter tria haec et ibi trinitas, an in singulis haec tria, ut terna singulorum sint, an utrumque miris modis simpliciter et multipliciter infinito in se sibi fine, quo est et sibi notum est et sibi sufficit incommutabiliter id ipsum copiosa unitatis magnitudine, quis facile cogitaverit? Quis ullo modo dixerit? Quis quolibet modo temere pronuntiaverit?

Caput XII

13. Procede in confessione, fides mea; dic Domino Deo tuo: sancte, sancte, sancte, Domine, Deus meus, *in nomine tuo baptizati sumus*, pater et fili et spiritus sancte, in nomine tuo baptizamus, pater et fili et spiritus sancte, quia et apud nos in Christo suo *fecit Deus caelum et terram,* spiritales et carnales ecclesiae suae, et terra nostra antequam acciperet formam doctrinae, *invisibilis erat et incomposita*, et ignorantiae tenebris tegebamur, quoniam *pro iniquitate erudisti hominem*, et *iudicia tua sicut multa abyssus.*

Sed quia *spiritus tuus superferebatur super aquam,* non reliquit miseriam nostram misericordia tua, et dixisti: *fiat lux; paenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum. Paenitentiam agite; fiat lux.* Et quoniam conturbata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorati sumus tui, Domine, *de terra Iordanis et de monte aequali tibi*, sed parvo propter nos, et displicuerunt nobis tenebrae nostrae, et conversi sumus ad te, et *facta est lux*. Et ecce fuimus *aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.*

Caput XIII

14. Et tamen adhuc *per fidem*, nondum *per speciem*. Spe enim salvi facti sumus. *Spes autem, quae videtur, non est spes.* Adhuc *abyssus abyssum invocat.*, sed iam *in voce cataractarum tuarum*. Adhuc el ille qui dicit: *non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus*, etiam ipse nondum se arbitratur comprehendisse, et *quae retro oblitus, in ea, quae ante sunt, extenditur* et ingemescit gravatus, et sitit anima eius ad

Deum vivum, quemadmodum cervus ad fontes aquarum, et dicit: quando veniam? *Habitaculum* suum, *quod de caelo est*, superindui cupiens, et invocat inferiorem abyssum dicens: *nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate mentis vestrae*, *et nolite pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, ut mentibus perfecti sitis*, et: *o stulti Galatae, quis vos fascinavit?* Sed iam non in voce sua; in tua enim, qui misisti spiritum tuum de excelsi per eum, qui ascendit in altum et aperuit cataractas donorum suorum, *ut fluminis impetus laetificaret civitatem tuam.*

Illi enim suspirat *sponsi amicus*, habens iam *spiritus primitias* penes eum, sed adhuc in semet ipso ingemescens, *adoptionem expectans, redemptionem corporis sui*. Illi suspirat – membrum est enim sponsae – et illi zelat – *amicus* est enim *sponsi* – illi zelat, non sibi, quia *in voce cataractarum tuarum*, non in voce sua invocat *alteram abyssum*, cui zelans timet, *ne sicut serpens Evam decepit astutia sua*, sic et eorum *sensus corrumpantur a castitate*, quae est in sponso nostro, unico tuo. Quae est illa speciei lux, cum *videbimus eum, sicuti est* et transierint *lacrimae, quae mihi factae sunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi cotidie: ubi est Deus tuus?*

Caput XIV

15. Et ego dico: Deus meus ubi es? Ecce ubi es! Respiro in te paululum, cum effundo *super me animam meam in voce exultationis et confessionis soni festivitatem celebrantis.* Et adhuc tristis est, quia relabitur et fit abyssus, vel potius sentit adhuc se esse abyssum. Dicit ei fides mea, quam accendisti in nocte ante pedes meos: *quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino; lucerna pedibus tuis verbum* eius. Spera et persevera, donec transeat nox, mater iniquorum, donec transeat ira Domini, cuius *filii et nos fuimus aliquando tenebrae*, quarum residua trahimus in corpore *propter peccatum mortuo*, donec *aspiret dies et removeantur umbrae. Spera in Domino: mane astabo* et contemplabor; *semper confitebor illi. Mane astabo et videbo salutare vultus mei*, Deum meum, qui *vivificabit et mortalia corpora nostra propter spiritum, qui habitat in nobis*, quia super interius nostrum tenebrosum et fluidum misericorditer *superferebatur*. Unde in hac peregrinatione pignus accepimus, ut *iam simus lux*, dum *adhuc spe salvi facti sumus* et *filii lucis et filii diei, non filii noctis neque tenebrarum,* quod tamen fuimus.

Inter quos et nos in isto adhuc incerto humanae notitiae tu solus dividis, qui probas *corda nostra* et vocas *lucem diem et tenebras noctem.* Quis enim nos discernit nisi tu? Quid autem habemus, *quod non accepimus a te*, ex eadem massa *vasa in honorem*, ex qua sunt et alia facta *in contumeliam*?

Caput XVIII

22. Ita, Domine, ita, oro te, oriatur, sicuti facis, sicuti das hilaritatem et facultatem, *oriatur de terra veritas, et iustitia de caelo respiciat*, et *fiant in firmamento luminaria*. Frangamus *esurienti panem nostrum et egenum sine tecto inducamus in domum nostram, nudum vestiamus et domesticos seminis nostri non despiciamus.*

Quibus in terra natis fructibus vide, quia bonum est, et erumpat temporanea lux nostra, et de ista inferiore fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitae superius obtinentes appareamus sicut luminaria in mundo cohaerentes firmamento scripturae tuae.

Ibi enim nobiscum disputas, ut dividamus inter intellegibilia et sensibilia tamquam inter diem et noctem vel inter animas alias intellegibilibus, alias sensibilibus deditas, ut iam non tu solus in abdito diiudicationis tuae, sicut antequam fieret firmamentum, dividas inter lucem et tenebras, sed etiam spiritales tui in eodem firmamento positi atque distincti manifestata per orbem gratia tua *luceant super terram et dividant inter diem et noctem et significent tempora, quia vetera transierunt, ecce facta sunt nova*, *et quia propior est nostra salus, quam cum credidimus, et quia nox praecessit, dies autem appropinquavit et quia benedicis coronam anni tui*, mittens *operarios in messam tuam*, in qua seminanda alii laboraverunt, mittens etiam in aliam sementem, cuius messis in fine est.

Ita das vota optanti et benedicis annos iusti, *tu autem idem ipse es et in annis tuis, qui non deficiunt*, horreum praeparas annis transeuntibus.

23. Aeterno quippe consilio propriis temporibus bona caelestia das super terram, quoniam quidem *alii datur per spiritum sermo sapientiae* tamquam *luminare maius* propter eos, qui perspicuae veritatis luce delectantur tamquam in principio diei, *alii autem sermo scientiae secundum eundem spiritum* tamquam *luminare minus, alii fides, alii donatio curationum, alii operationes virtutum, alii prophetia, alii diiudicatio spirituum, alteri genera linguarum*, et haec omnia tamquam stellae. *Omnia* enim *haec operatur unus atque idem spiritus, dividens propria unicuique prout vult* et faciens apparere sidera *in manifestatione ad utilitatem.*

Sermo autem scientiae, qua continentur omnia sacramenta, quae variantur temporibus tamquam luna, et ceterae notitiae donorum, quae deinceps tamquam stellae commemorata sunt, quantum differunt ab illo candore sapientiae, quo gaudet praedictus dies, tantum in principio noctis sunt. His enim sunt necessaria, quibus ille prudentissimus servus tuus *non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus,* ille, qui *sapientiam loquitur inter perfectos.*

Animalis autem *homo tamquam parvulus in Christo* lactisque potator, donec reboretur ad solidum cibum et aciem firmet ad solis

aspectum, non habeat desertam noctem suam, sed luce lunae stellarumque contentus sit.

Haec nobiscum disputas sapientissime, Deus noster, in libro tuo, firmamento tuo, ut discernamus omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc in signis et in temporibus et in diebus et in annis.

Caput XIX

24. Sed prius *lavamini, mundi estote, auferte nequitiam ab animis vestris atque a conspectu oculorum meorum,* ut appareat *arida. Discite bonum facere, iudicate pupillo et iustificate viduam*, ut germinet terra herbam pabuli et lignum fructiferum, et *venite, disputemus, dicit Dominus, ut fiant luminaria in firmamento caeli, ut luceant super terram.*

Quaerebat dives ille a magistro bono, quid faceret, ut *vitam aeternam* consequeretur: dicat ei magister bonus, quem putabat hominem et nihil amplius – bonum est autem quia Deus est – dicat ei, ut, si vult *venire ad vitam, servet mandata*, separet a se amaritudinem malitiae atque nequitiae, non occidat, non moechetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, ut *appareat arida et germinet* honorem matris et patris et dilectionem proximi. Feci, inquit, haec omnia. Unde ergo tantae spinae, si terra fructifera est? Vade, extirpa silvosa dumeta avaritiae, *vende quae possides* et implere frugibus dando *pauperibus et habebis thesaurum in caelis et sequere* Dominum, *si vis esse perfectus*, eis sociatus, inter quos loquitur *sapientiam* ille, qui novit, quid distribuat diei et nocti, ut noris et tu, ut fiant et tibi *luminaria in firmamento caeli*: *quod non fiet, nisi fuerit illic cor tuum*; quod idem non fiet, nisi fuerit illic thesaurus tuus, sicut audisti a magistro bono. Sed *contristata est* terra sterilis, et spinae offocaverunt verbum.

25. Vos autem, *genus electum, infirma mundi,* qui dimisistis omnia, ut sequeremini Dominum, ite post eum et confundite fortia, ite post eum, *speciosi pedes*, et lucete in firmamento, ut *caeli enarrent gloriam eius* dividentes inter lucem perfectorum, sed nondum sicut angelorum, et tenebras parvulorum, sed non desperatorum: lucete super omnem terram, et dies sole candens *eructet diei verbum* sapientiae et nox, luna lucens, *annuntiet nocti verbum scientiae*. Luna et stellae nocti lucent, sed nox non obscurat eas, quoniam ipsae illuminant eam pro modulo eius. Ecce enim tamquam Deo dicente: *fiant luminaria in firmamento caeli*, *factus est subito de caelo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visae sunt linguae divisae quasi ignis, qui et insedit super unumquemque illorum*, et facta sunt *luminaria in firmamento caeli verbum vitae* habentia. Ubique discurrite, ignes sancti, ignes decori. *Vos* enim *estis lumen mundi*

încotro ar fi putut pleca? Cu toate acestea, ea nu mai există. Căci, de la o vreme, nu mai eram un prunc ce nu vorbește, ci devenisem un copil înzestrat cu vorbire. Îmi amintesc bine acest lucru, dar abia mai tîrziu mi-am dat seama cum am început să vorbesc. Nu oamenii mari mă învățau oferindu-mi cuvintele după vreo anumită rînduială a învățăturii, așa cum puțin mai tîrziu s-a întîmplat cu literele, ci le-am deprins singur, prin mintea mea, pe care, Dumnezeul meu, mi-ai dăruit-o. Cînd, prin gemete și țipete ori prin diferite mișcări ale membrelor, voiam să dau glas simțirilor inimii mele, ca să se supună toți dorințelor mele, nu izbuteam nici să exprim tot ceea ce voiam, și nici să fiu înțeles de cei cărora mă adresam. Luam aminte și strîngeam cuvintele în memoria mea atunci cînd cei din jurul meu numeau un anumit lucru și cînd, potrivit cu acel cuvînt, se îndreptau spre lucrul respectiv. Înțelegeam și țineam apoi minte că acestui obiect îi corespundea sunetul pe care îl rosteau ori de cîte ori voiau să-l indice. Că ei doresc un anumit lucru mi se lămurea prin mișcarea capului, asemănătoare unui limbaj natural, comun tuturor popoarelor, care se înfăptuiește prin mișcările feței și prin îndemnurile făcute din ochi, prin gesturile celorlalte părți ale corpului și prin sunetul glasului, indicînd astfel dispoziția sufletească față de lucruri, după cum le doresc, vor să le domine, le refuză sau le ocolesc. Astfel pricepeam, puțin cîte puțin, pentru ce lucruri sunt semne cuvintele așezate la locurile lor în diferite propoziții și auzite în mod repetat. Apoi, folosindu-mă de ele, enunțam și eu dorințele mele, printr-o vorbire deja obișnuită cu aceste semne.

În acest fel am comunicat celor între care mă aflam semnele dorințelor pe care intenționam să le exprim și am pășit în vîltoarea vieții umane, depinzînd de autoritatea părinților și de îndemnurile și de gesturile oamenilor mai în vîrstă[41].

Capitolul al IX-lea
Începuturile educației. Chinurile micului școlar care nu înțelege utilitatea învățăturilor primare

14. O, Doamne, Dumnezeul meu, cîte chinuri și cîte dezamăgiri nu m-au încercat cînd, copil fiind, nu mi se oferea, ca lege de a trăi cum se cuvine, altceva decît să mă supun îndrumătorilor mei, ca să capăt faimă în această lume și să strălucesc în meșteșugurile pălăvrăgelii, prin care se dobîndește cinstire, din partea oamenilor, și bogății înșelătoare[42].

Am fost apoi dat la școală ca să învăț literele, dar nu-mi dădeam seama, nefericitul de mine, care ar fi utilitatea lor și, astfel, eram bătut cînd mă arătam delăsător la învățătură, iar această asprime față de mine era lăudată de cei mari. Cei mulți care au trecut prin viață înaintea

et innumerabilibus linguis et in unaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enuntiatur!

Ita crescunt et multiplicantur fetus aquarum.

Attende iterum quisquis haec legis: ecce quod uno modo scriptura offert et vox personat: *in principio Deus fecit caelum et terram*, nonne multipliciter intellegitur, non errorum fallacia, sed verarum intellegentiarum generibus?

Ita crescunt et multiplicantur fetus hominum.

37. Itaque si naturas ipsas rerum non alegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia, quae de seminibus gignuntur, convenit verbum: *crescite et multiplicamini*; si autem figurate posita ista tractemus – quod potius arbitror intendisse scripturam, quae utique non supervacue solis aquatilium et hominum fetibus istam benedictionem attribuit – invenimus quidem multitudines et in creaturis spiritalibus atque corporalibus tamquam in caelo et in terra et in animis iustis et iniquis tamquam in luce et tenebris et in sanctis auctoribus, per quos lex ministrata est, tamquam in firmamento, quod solidatum est inter aquam et aquam, et in societate amaricantium populorum tamquam in mari et in studio piarum animarum tamquam in arida et in operibus misericordiae secundum praesentem vitam tamquam in herbis seminalibus et lignis fructiferis et in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem sicut in luminaribus caeli et in affectionibus formatis ad temperantiam tamquam in anima viva.

In his omnibus nanciscimur multitudines et ubertates et incrementa; sed quod ita crescat et multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur et una enuntiatio multis modis intellegatur, non invenimus nisi in signis corporaliter editis et rebus intellegibiliter excogitatis.

Signa corporaliter edita generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis, res autem intellegibiliter excogitatas generationes humanas propter rationis fecunditatem intelleximus.

Et ideo credidimus utrique horum generi dictum esse abs te, Domine: *crescite et multiplicamini*. In hac enim benedictione concessam nobis a te facultatem ac potestatem accipio et multis modis enuntiare, quod uno modo intellectum tenuerimus, et multis modis intellegere, quod obscure uno modo enuntiatum legerimus. Sic *impletur aquae maris*, quae non moventur nisi variis significationibus, sic et *fetibus impletur et terra*, cuius ariditas apparet in studio et dominatur ei ratio.

Caput XXV

38. Volo etiam dicere, Domine Deus meus, quod me consequens tua scriptura commonet, et dicam nec verebor. Vera enim dicam te mihi

coeti non vescuntur escis, quas non germinat nisi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

Caput XXVIII

43. Et vidisti, Deus, omnia quae fecisti, *et ecce bona valde,* quia et nos videmus ea, et ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorum, cum dixisses, ut fierent, et facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. Septiens numeravi scriptum esse te vidisse, quia bonum est quod fecisti; et hoc octavum est, quia vidisti omnia quae fecisti, et ecce non solum bona sed etiam valde bona tamquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia et bona et valde. Hoc dicunt etiam quaeque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius est corpus, quod ex membris pulchris omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum, quamvis et illa etiam singillatim pulchra sint.

Caput XXIX

44. Et atendi, ut invenirem, utrum septiens vel octiens videris, quia bona sunt opera tua, cum tibi placuerunt, et in tua visione non inveni tempora, per quae intellegerem, quod totiens videris quae fecisti, et dixi: «O Domine, nonne ista scriptura tua vera est, quoniam tu verax et veritas edidisti eam? Cur ergo tu mihi non esse in tua visione tempora, et ista scriptura tua mihi dicit per singulos dies ea quae fecisti te vidisse, quia bona sunt, et cum ea numerarem, inveni quotiens?»

Ad haec tu dicis mihi, quoniam tu es Deus meus et dicis voce forti in aurem interiorem servo tuo perrumpens meam surditatem et clamans: «O homo, nempe quod scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo tempus non accidit, quia aequali mecum aeternitate consistit. Sic ea, quae vos per spiritum meum videtis, ego video, sicut ea, quae vos per spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video, quemadmodum, cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico».

Caput XXX

45. Et audivi, Domine Deus meus, et elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate et intellexi, quoniam sunt quidam, quibus displicent opera tua, et multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum, sicut fabricas caelorum et compositiones siderum, et hoc non de tuo, sed iam

intermediul vreunui simț. Și astfel, cu țipete și cu mișcări dezordonate ale mîinilor și picioarelor, mă străduiam să emit puținele semne[27] de care eram în stare, cît mai asemănătoare dorințelor mele; dar ele nu erau prea aproape de adevărul dorințelor mele. Iar dacă, fie neînțelegîndu-mă, fie nedorind să-mi facă vreun rău, cei mari nu mi se supuneau, refuzînd să-mi devină asemenea unor sclavi, eu mă răzvrăteam împotriva lor plîngînd și mă răzbunam pe ei. Am învățat că așa se comportă copiii mici de la cei pe care am avut prilejul să-i observ mai tîrziu, și astfel am aflat cum am fost eu însumi mai mult de la acești prunci neștiutori decît de la cei care, îngrijindu-mă și hrănindu-mă, au cunoscut îndeaproape aceste lucruri.

9. Dar iată că au trecut anii, copilăria mea este moartă, iar eu continuu să trăiesc. Dar tu, Doamne, nu numai că ești pururi viu, ci în tine nimic nu moare vreodată, pentru că tu ai fost înainte de începutul veacurilor și înainte de orice lucru care poate fi numit! Tu ești Dumnezeul și Domnul a tot ceea ce ai creat, în tine se păstrează cauzele tuturor lucrurilor nestatornice, în tine dăinuiesc originile neschimbătoare ale tuturor lucrurilor schimbătoare și rosturile eterne ale tuturor celor vremelnice și lipsite de rost. Răspunde-mi, Doamne, cînd te întreb, ai milă de nefericitul tău rob și răspunde-mi: oare copilăria mea a urmat unei alte vîrste pe care am trăit-o înainte? Să fie aceasta vîrsta pe care am petrecut-o în pîntecele mamei mele? Mi s-a spus cîte ceva în această privință și am văzut eu însumi femei însărcinate. Dar ce a fost oare înainte de aceasta, Dumnezeul meu, dulcea mea iubire? Aflatu-m-am eu în altă parte, sau am fost eu altcineva? Răspunde-mi tu, căci nu are cine să mă lămurească: nici părintele meu, nici mama mea nu au putut, nici experiența altora, și nici propriile mele amintiri. Sau mă vei lua în rîs că-ți pun asemenea întrebări și-mi vei porunci să te laud și să te slăvesc doar în legătură cu lucrurile pe care le cunosc?

10. Te slăvesc, *Doamne al cerului și al pămîntului*[28], și te măresc cu recunoștință pentru începuturile vieții mele și pentru copilăria mea. Eu nu mi le mai amintesc, căci tu ai dat omului să priceapă vag ce a fost atunci, și doar privind la alții, și să pună temei pe părerile unei biete femei. Oricum, este limpede că ființam și trăiam încă de pe atunci și căutam deja, către sfîrșitul copilăriei, să aflu semne prin care să fac cunoscute celorlalți sentimentele mele[29].

De unde, Doamne, poate veni o astfel de viețuitoare dacă nu de la tine? Să poată fi cineva creatorul propriei sale făpturi? Să existe oare vreun izvor undeva, din care să se reverse spre noi ființarea și viața, în afară de acela din care ne scoți la lumină tu, Doamne, tu, pentru care a ființa și a viețui nu sunt lucruri diferite, deoarece ființa supremă și viața supremă sunt una și aceeași?

inspirante, quod ex eis verbis voluisti ut dicerem. Neque enim alio praeter te inspirante credo me verum dicere, cum tu *sis veritas, omnis autem homo mendax*. Et ideo *qui loquitur mendacium, de suo loquitur*. Ergo ut verum loquar, de tuo loquar.

Ecce dedisti nobis *in escam omne faenum sativum seminans semen, quod est super omnem terram, et omne lignum, quod habet in se fructum seminis sativi*. Nec nobis solis sed et omnibus avibus caeli et bestiis terrae atque serpentibus; piscibus autem et coetis non dedisti haec.

Dicebamus enim terrae fructibus significari et in allegoria figurari opera misericordiae, quae huius vitae necessitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesiforus, cuius domui dedisti *misericordiam, quia frequenter* Paulum tuum *refrigeravit et catenam* eius *non erubuit*. Hoc fecerunt et fratres et tali fruge fructificaverunt, qui *quod ei deerat suppleverunt* ex Macedonia. Quomodo autem dolet quaedam ligna, quae fructum ei debitum non dederunt, ubi ait: *in prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me derelinquerunt: non illis imputetur*. Ista enim debentur eis, qui ministrant doctrinam rationalem per intellegentias divinorum mysteriorum et ita eis debentur tamquam hominibus. Debentur autem eis sicut animae vivae praebentibus se ad imitandum in omni continentia. Idem debentur eis tamquam volatilibus propter benedictiones eorum, quae multiplicantur super terram, quoniam *in omnem terram exiit sonus eorum*.

Caput XXVI

39. Pascuntur autem his escis qui laetantur eis, nec illi laetantur eis, *quorum deus venter*. Neque enim et in illis, qui praebent ista, ea, quae dant, fructus est, sed quo animo dant.

Itaque ille, qui Deo serviebat, non suo ventri, video plane, unde gaudeat, video et congratulor ei valde. Acceperat enim a Filippensibus quae per Epafroditum miserant; sed tamen unde gaudeat, video. Unde autem gaudet, inde pascitur, quia in veritate loquens: *gavisus sum*, inquit, *maginifice in Domino, qui tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo sapiebatis; taedium autem habuistis*. Isti ergo diuturno taedio marcuerant et quasi exaruerant ab isto fructu boni operis, et gaudet eis, quia repullularunt, non sibi, quia eius indigentiae subvenerunt. Ideo secutus ait: *non quod desit aliquid dico; ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio et minus habere, scio et abundare; in omnibus et in omni imbutus sum, et satiari et esurire et abundare et penuriam pati: omnia possum in eo, qui me confortat*.

40. Unde ergo gaudes, o Paule magne? Unde gaudes, unde pasceris, homo renovate *in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creavit*

Astfel, nevinovată este la copii doar slăbiciunea membrelor, nu și sufletul lor[38]. Am văzut odată, și l-am urmărit cu atenție, un copil foarte gelos; el nu putea încă să vorbească, dar, palid la față, țintuia cu o privire întunecată și rea pe fratele său de lapte, care sugea alături de el. Lucrul acesta îl cunoaște toată lumea. Mamele și doicile spun că vindecă această răutate prin nu știu ce farmece. Este limpede însă că nu mai putem socoti nevinovăție, atîta vreme cît izvorul laptelui matern se revarsă din belșug, faptul de a nu suferi lîngă tine pe fratele tău, care are nevoie de singura hrană ce îl ține în viață. Suportăm cu îngăduință asemenea nedreptăți nu fiindcă am fi mici și lipsiți de însemnătate, ci socotind că vor dispărea o dată cu înaintarea în vîrstă; altfel, nu am avea nici un motiv să le suportăm și, de aceea, nu le îngăduim niciodată cînd le descoperim la oamenii de vîrstă matură.

12. Și astfel, Doamne, Dumnezeul meu, tu ești cel care ai dăruit copilului viață și un trup pe care, după cum vedem, l-ai înzestrat cu simțuri, l-ai alcătuit din membre bine întocmite, l-ai împodobit cu un chip frumos și i-ai insuflat toate pornirile și înclinațiile unei ființe vii, ca să se poată păstra întreg și nevătămat. Tu, Doamne, îmi poruncești să te laud pentru toate aceste daruri, *să preamăresc și să cînt numele tău, o, Preaînalte*[39], căci tu ești Dumnezeu atotputernic și bun, de n-ai fi făcut decît aceste lucruri pe care nimeni în afară de tine nu le poate face, tu, singurule Dumnezeu, de la care ne vine orice măsură a lucrurilor, tu, forma supremă, care conferi o întruchipare tuturor ființelor, tu, care le orînduiești pe toate potrivit legii tale.

Această vîrstă pe care nu-mi amintesc că am trăit-o, despre care am mărturii din partea altora, și pe care mi-o imaginez observîndu-i pe alți copii, deși toate aceste presupuneri sunt demne de crezare, totuși, îmi vine greu, Doamne, să o includ în viața ce mi-i dată să o trăiesc în acest veac. Întrucît aparține tenebrelor uitării mele, ea îmi apare asemănătoare acelei vieți pe care am petrecut-o în pîntecele mamei. Căci, dacă *întru fărădelege am fost zămislit și întru păcate mama mea m-a hrănit în pîntece*[40], unde, Doamne, spune-mi, Dumnezeul meu, unde și cînd a fost nevinovat robul tău? Dar, iată, las la o parte acel răstimp! Căci ce legătură am eu cu el, atîta vreme cît nu recunosc în mine nici una din urmele sale?

Capitolul al VIII-lea
Cele mai vechi amintiri se leagă de învățarea spontană a vorbirii

13. Pentru a mă apropia de ceea ce sunt acum, oare nu am trecut din pruncie spre ceea ce numim copilărie? Sau poate mai degrabă aceasta din urmă a venit la mine și a luat locul pruncie? Dar pruncia nu a dat înapoi;

Tu ești mai presus de orice și *nu te schimbi*[30], nu în tine se desfășoară ziua de astăzi și, totuși, ea trece prin tine, căci în tine se află toate timpurile; acestea nu și-ar găsi parcursul dacă nu le-ai cuprinde în tine pe toate. Și fiindcă *anii tăi nu au sfîrșit*[31], un astăzi permanent sunt anii tăi, fără trecut și fără viitor. Iar prin acest astăzi al tău, cîte din zilele noastre și din zilele părinților noștri nu au trecut și nu și-au primit măsura și felul de a ființa[32]! Și cîte altele nu vor trece și nu-și vor primi și ele măsura și felul de a ființa! Tu *însă rămîi același*[33], și toate cele de mîine și cele din viitor le făptuiești, la fel cum și pe cele de ieri și pe cele din trecut tot în acest astăzi etern le-ai făptuit.

Dacă cineva nu înțelege aceste lucruri, ce pot eu face? Să se bucure totuși și acesta și să zică: *Ce este aceasta?*[34] Să se bucure chiar dacă nu înțelege această taină, și să dorească mai degrabă să găsească un răspuns negăsindu-l decît ca, găsind răspuns, să nu te găsească pe tine[35]!

Capitolul al VII-lea
Despre păcatele copilăriei. Capriciile infantile nu sunt nevinovate, ci sunt forme ale răului

11. Ascultă-mă cu bunăvoință, Dumnezeul meu! Vai de păcatele oamenilor! Un om păcătos îți spune acestea, fii îndurător cu el, căci tu l-ai zidit pe el, dar nu și păcatul din el.

Cine mi-ar putea readuce aminte păcatul copilăriei mele[36]? Căci *nimeni nu este curățit de păcat înaintea ta, nici măcar pruncul care n-a viețuit pe pămînt decît răstimpul unei singure zile*[37]. Cine să-mi înfățișeze păcatul? Oare nu la orice copil, oricît de mic ar fi el, pot observa aceleași fapte pe care mi le mai amintesc despre propria mea pruncie?

Așadar, prin ce păcătuiam eu la acea vîrstă? Oare fiindcă plîngeam căutînd cu nesaț sînul matern? Dacă aș umbla astăzi cu o asemenea lăcomie nu după sînul mamei, ci după hrana obișnuită a vîrstei mele, pe bună dreptate că aș fi luat în rîs și hulit. Așadar încă de pe atunci făceam lucruri de neîngăduit, dar, fiindcă nu puteam să-l înțeleg pe cel care încerca să mă struneascā, nici datina, nici buna chibzuință nu îngăduiau să fiu constrîns. Mai tîrziu, crescînd o dată cu vîrsta, ne dezbărăm de asemenea apucături, căci n-am văzut niciodată vreun om întreg la minte să păstreze cu bună știință ceea ce este rău și să arunce ceea ce este bun. Era oare bine, fie și pentru această fragedă vîrstă, să cer prin plînsete ceva care, dacă mi s-ar fi dat, mi-ar fi făcut rău, să mă revolt cu duritate împotriva unor oameni liberi și nesupuși nimănui, de vîrstă adultă, împotriva propriilor mei părinți și a multora mult mai chibzuiți decît mine, pentru simplul fapt că nu se supuneau dorințelor mele năzuroase, să-i lovesc căutînd să le fac un rău cît mai mare pentru că nu se conformau unor cereri care, o dată îndeplinite, mi-ar fi fost dăunătoare?

te, et anima viva tanta continentia et lingua volatilis loquens mysteria? Talibus quippe animantibus ista esca debetur. Qui est, quod te pascit? Laetitia. Quid sequitur audiamus: *verum tamen*, inquit, *bene fecistis communicantes tribulationi meae*. Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius angustia relaxata est, qui dicit tibi: *in tribulatione dilatasti mihi*, quia et abundare et penuriam pati novit in te, qui confortas eum. *Scitis enim*, inquit, *etiam vos, Filippenses, quoniam in principio evangelii, cum ex Macedonia sum profectus, nulla mihi ecclesia communicavit in ratione dati et accepti nisi vos soli, quia et Thessalonicam et semel et iterum usibus meis misistis*. Ad haec bona opera eos redisse nunc gaudet et repullulasse laetatur tamquam revirescente fertilitate agri.

41. Numquid propter usus suos, quia dixit: *usibus meis misistis*, numquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc unde scimus? Quoniam ipse sequitur dicens: *non quia quaero datum, sed requiro fructum*.

Didici a te, Deus meus, inter datum et fructum discernere. Datum est res ipsa, quam dat, qui impertitur haec necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona et recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus: *qui susceperit prophetam* tantum, sed addidit: *in nomine prophetae;* neque ait tantum: *qui susceperit iustum*, sed addidit: *in nomine iusti;* ita quippe ille mercedem prophetae, iste mercedem iusti accipiet. Nec solum ait: *qui calicem aquae frigidae potum dederit uni ex minimis meis*, sed addit: *tantum in nomine discipuli*, et sic adiunxit: *amen dico vobis, non perdet mercedem suam*. Datum est suscipere prophetam, suscipere iustum, porrigere calicem aquae firgidae discipulo; fructus autem in nomine prophetae, in nomine iusti, in nomine discipuli hoc facere. Fructu pascitur Helias a vidua sciente, quod hominem Dei pasceret et propter hoc pasceret; per corvum autem dato pascebatur. Nec interior Helias, sed exterior pascebatur, qui posset talis cibi egestate corrumpi.

Caput XXVII

42. Ideoque dicam, quod verum est coram te, Domine, cum *homines idiotae atque infideles*, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum et magnalia miraculorum, quae nomine piscium et coetorum significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos aut in aliquo usu praesentis vitae adiuvandos pueros tuos, cum id quare faciendum sit et quo pertineat ignorent, nec illi istos pascunt nec isti ab illis pascuntur, quia nec illi haec sancta et recta voluntate operantur nec isti eorum datis, ubi fructum nondum vident, laetentur. Inde quippe animus pascitur, unde laetatur. Et ideo *pisces* et

înfrunt cu tine la judecată, tu, care ești adevărul! Și nu vreau să mă înșel singur, pentru ca *nelegiuirea mea să nu se înșele singură*[22]. Nu mă înfrunt așadar cu tine la judecată, căci, *dacă ai ține seama de fărădelegile noastre, Doamne, Doamne, cine-ar putea să-ți stea în față*[23]?

Capitolul al VI-lea
Primele luni de viață. Progresul vieții sufletești. Primele forme de comunicare cu exteriorul

7. Totuși, Doamne, îngăduie-mi să vorbesc îndurării tale, deși sunt numai țărînă și cenușă, îngăduie-mi să vorbesc, căci, iată, îndurării tale mă adresez eu, și nu unui om care m-ar putea lua în rîs. Poate că și tu vei rîde de mine, dar, întorcîndu-ți fața spre mine, îmi vei arăta îndurare. Nu vreau, Doamne, să spun mai întîi decît că nu știu de unde am venit aici[24], în această – cum să zic! – viață muritoare sau, mai degrabă, moarte vie[25]. Nu, nu știu! Îndată ce m-am născut, am fost cuprins de mîngîierile îndurărilor tale, după cum am aflat mai tîrziu de la părinții mei întru carne, aceia din care și prin care m-ai întruchipat la momentul potrivit; căci eu nu-mi amintesc nimic despre aceste prime zile.

Am simțit deci imediat gustul mîngîietor al laptelui omenesc, dar mama și doicile mele nu-și umpleau de la sine sînii cu lapte, ci tu, Doamne, îmi trimiteai prin ele hrana prunciei, potrivit rînduielilor tale și potrivit bogățiilor tale, pe care le răspîndești peste tot, pînă la cea mai neînsemnată făptură. Tu mi-ai dăruit și faptul de a nu dori mai mult decît mi-ai dat, iar celor care mă hrăneau le-ai dat dorința să-mi dăruiască ceea ce tu mi-ai dat. Printr-un sentiment de grijă bine întocmit, ele voiau să-mi dăruiască ceea ce primiseră de la tine din belșug. Și socoteau un bine pentru ele însele binele pe care-l primeam eu nu de la ele, ci, prin ele, de la tine, Dumnezeul meu, căci de la tine vin toate cele bune, de la tine, Doamne, vine toată mîntuirea mea. Dar aceasta am înțeles-o mult mai tîrziu, cînd m-ai strigat la tine, prin darurile pe care mi le-ai făcut înlăuntrul sufletului și în afara lui. Atunci însă, în zorii copilăriei, nu știam decît să sug laptele mamei, să mă împac atunci cînd eram alintat, dar să plîng la orice neplăcere pricinuită corpului meu, atît și nimic mai mult[26].

8. Apoi am început să rîd, mai întîi în somn, iar apoi treaz fiind; aceasta mi s-a povestit și o cred, fiindcă același lucru îl observăm și la ceilalți copii; însă nici despre această vîrstă nu-mi amintesc nimic. Dar iată că, încet, încet, am început să pricep unde mă aflu și să vreau să-mi arăt dorințele către cei care puteau să mi le îndeplinească; totul era în zadar, deoarece dorințele mele se aflau înlăuntrul meu, iar ceilalți se găseau în afară și nu erau în stare să pătrundă în sufletul meu prin

fuisse alibi creata et aliunde quae tu contraheres et compaginares atque contexeres, cum de hostibus victis mundana moenia molireris ut ea constructione devicti adversus te iterum rebelare non possent; alia vero nec fecisse te nec omnino compegisse, sicut omnes carnes et minutissima quaeque animantia et quidquid radicibus terram tenet, sed hostilem mentem naturamque aliam non abs te conditam tibique contrariam in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare.

Insani dicunt haec, quoniam non per spiritum tuum vident opera tua nec te cognoscunt in eis.

Caput XXXI

46. Qui autem per spiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cum vident, quia bona sunt, tu vides, quia bona sunt, et quecumque propter te placent, tu in eis places, et quae per spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. *Quis enim scit hominum, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Sic et quae Dei sunt nemo scit nisi spiritus Dei. Nos autem,* inquit, *non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.*

Et admoneor, ut dicam: «certe *nemo scit, quae Dei, nisi spiritus Dei.* Quomodo ergo scimus et nos, *quae a Deo donata sunt nobis?*» Respondetur mihi, quoniam quae per eius spiritum scimus etiam sic nemo scit nisi spiritus Dei. Sicut enim recte dictum est: *non enim vos estis, qui loquimini*, eis, qui in Dei spiritu loquerentur, sic recte dicitur: «Non vos estis, qui scitis» eis, qui in Dei spiritu sciunt. Nihilo minus igitur recte dicitur: «Non vos estis, qui videtis» eis, qui in spiritu Dei vident: ita quicquid in spiritu Dei vident quia bonum est, non ipsi, sed Deus videt, quia bonum est.

Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supra dicti sunt; aliud, ut quod bonum est videat homo, quia bonum est, sicut multis tua creatura placet, quia bona est, quibus tamen non tu places in ea; unde frui magis ipsa quam te volunt: aliud autem, ut, cum aliquid videt homo quia bonum est, Deus in illo videat, quia bonum est, ut scilicet ille ametur in eo, quod fecit, qui non amaretur nisi per spiritum, quem dedit, *quoniam caritas Dei difussa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis,* per quem videmus quia bonum est, quidquid aliquo modo est: ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quod est, est.

Caput XXXII

47. *Gratias tibi, Domine!* Videmus caelum et terram, sive corporalem partem superiorem atque inferiorem sive spiritalem corporalemque

Caput XXXVII

52. Etiam tunc enim sic requiesces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis, et ita erit illa requies tua per nos, quemadmodum sunt ista opera tua per nos. Tu autem, Domine, semper operaris et semper requiescis nec vides ad tempus nec moveris ad tempus nec quiescis ad tempus et tamen facis et visiones temporales et ipsa tempora et quietem ex tempore.

Caput XXXVIII

53. Nos itaque ista quae fecisti videmus, quia sunt, tu autem quia vides ea, sunt. Et nos foris videmus, quia sunt, et intus, quia bona sunt: tu autem ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda.

Et nos alio tempore moti sumus ab bene faciendum, posteaquam concepit de spiritu tuo cor nostrum; priore autem tempore ad male faciendum movebamur deserentes te: tu vero, Deus une bone, numquam cessasti bene facere. Et sunt quaedam bona opera nostra ex munere quidem tuo, sed non sempiterna: post illa nos requieturos in tua grandi sanctificatione speramus. Tu autem bonum nullo indigens bono semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es.

Et hoc intellegere quis hominum dabit homini? Quis angelus angelo? Quis angelus homini? A te petatur, in te quaeratur, ad te pulsetur: sic, sic accipitur, sic invenietur, sic aperietur.

Cartea I

Capitolul I
Invocație către Dumnezeu. Cunoaștere și credință

1. *Mare ești, Doamne, și cu adevărat vrednic de laudă!*[1] *Mare este puterea ta, iar înțelepciunea ta nu poate fi măsurată*[2]. Și totuși, un om, o neînsemnată frîntură din zidirea ta, vrea să te slăvească! Un om purtînd asupra sa datul morții, purtînd mărturia că *tu te împotrivești celor trufași*[3]. Și totuși, un om, o neînsemnată frîntură din zidirea ta, vrea să te slăvească. Tu l-ai îndemnat să-și afle bucuria lăudîndu-te pe tine, căci pentru tine ne-ai zidit, iar inima noastră este neliniștită pînă să-și afle odihna în tine.[4]

Dă-mi, Doamne, putința de a ști și de a înțelege dacă trebuie mai întîi să te invoc ori să te laud, să te cunosc, mai întîi, ori să te invoc! Dar cine te va invoca fără să te cunoască? Căci cel care nu te cunoaște poate invoca pe altcineva în locul tău! Sau, mai degrabă, nu ești tu invocat tocmai pentru ca să fii cunoscut? *Dar cum îl vor invoca pe cel în care nu au crezut? Și cum vor crede fără propovăduitor?*[5] *Și-l vor lăuda pe Domnul cei care-l caută*[6]. Cei care-l caută îl vor găsi, iar cei care-l găsesc îl vor lăuda.

Te voi căuta, Doamne, invocîndu-te, și, crezînd în tine, te voi invoca![7] Căci tu ne-ai fost vestit nouă. Te va invoca, Doamne, credința mea, aceea pe care mi-ai insuflat-o prin natura omenească a fiului tău, prin slujirea propovăduitorului tău[8].

Capitolul al II-lea
Dumnezeu se află în interiorul omului

2. Dar cum îl voi invoca pe Dumnezeul meu, pe Domnul și Dumnezeul meu, de vreme ce în mine însumi îl chem atunci cînd îl invoc? Și care anume este locul din mine în care să vină să locuiască Domnul meu? Unde anume să vină în mine Domnul care *a zidit cerul și pămîntul?*[9] Se află oare în mine, Doamne, Dumnezeul meu, ceva care să te poată cuprinde? Cerul și pămîntul, pe care tu le-ai zidit, și întru

creaturam, atque in ornatu harum partium, quibus constat vel universa mundi moles vel universa omnino creatura, videmus lucem factam divisamque a tenebris. Videmus firmamentum caeli, sive inter spiritales aquas superiores et corporales inferiores, primarium corpus mundi, sive hoc spatium aeris, quia et hoc vocatur caelum, per quod vagantur volatilia caeli inter aquas, quae vaporaliter eis superferunt et serenis etiam noctibus rorant, et has, quae in terris graves fluitant. Videmus congregatarum aquarum speciem per campos maris et aridam terram vel nudatam vel formatam ut esset visibilis et composita herbarumque atque arborum mater. Videmus luminaria fulgere desuper solem sufficere diei, lunam et stellas consolari noctem atque his omnibus notari et significari tempora. Videmus umidam usquequaque naturam piscibus et beluis et alitibus fecundatam quod aeris corpulentia quae volatus avium portat aquarum exhalatione concrescit. Videmus terrenis animalibus faciem terrae decorari hominemque ad imaginem et similitudinem tuam cunctis irrationabilibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est rationis et intellegentiae virtute, praeponi, et quemadmodum in eius anima aliud est, quod consulendo dominatur, aliud, quod subditur ut obtemperet, sic viro factum esse etiam corporaliter feminam, quae haberet quidem in mente rationalis intellegentiae parem naturam, sexu tamen corporis ita masculino sexui subiceretur quemadmodum subicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi sollertiam.

Videmus haec et singula bona et omnia bona valde.

Caput XXXIII

48. Laudent te opera tua, ut amemus te, et amemus te, ut laudarent te opera tua. Habent initium et finem ex tempore, ortum et occasum, profectum et defectum, speciem et privationem. Habent ergo consequentia mane et vesperam partim latenter partim evidenter. De nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de aliqua non tua vel quae antea fuerit, sed de concreata, id est simul a te creata materia, quia eius informitatem sine ulla temporis interpositione formasti.

Nam cum aliud sit caeli et terrae materies, aliud caeli et terrae species, materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla morae intercapedine sequeretur.

Caput XXXIV

49. Inspeximus etiam propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri vel tali ordine scribi voluisti, et vidimus, quia bona sunt

preatrainic, neclintit și de nepătruns[15], neschimbător și toate schimbîndu-le, purureа nou și pururea vechi și toate înnoindu-le; *spre bătrînețe și sminteală ai împins pe cei trufași fără să știe*[16]. Ești pururea mișcător și pururea liniștit, adunînd la tine pe toate, dar neavînd nici o trebuință, împlinitor și proteguitor, creator și hrănitor, desăvîrșitor și căutător, cu toate că nimic nu-ți lipsește. Tu iubești, dar nu te zbuciumi, ești gelos dar nu te neliniștești, te căiești, dar nu simți durere, te mînii, dar rămîi împăcat, îți preschimbi înfăptuirile dar nu-ți schimbi proiectul. Tu regăsești ceea ce nu ai pierdut niciodată. Niciodată sărac, tu te bucuri totuși cînd cîștigi ceva, niciodată avar, ceri totuși dobînzi. Ți se plătește peste măsură ca să rămîi dator; și totuși, cine stăpînește ceva care să nu fie al tău? Îți întorci datoriile fără să fii dator nimănui și le plătești fără să pierzi nimic. Ce aș fi putut eu spune despre tine, Dumnezeul meu, viața mea, sfînta mea bucurie, ce s-ar putea spune cînd rostim despre tine? Și totuși, vai de cei care vorbesc despre orice, dar tac în privința ta, căci vorbăria lor nu-i decît muțenie[17]!

Capitolul al V-lea
Dumnezeu este iubitor și îngăduitor

5. Cine-mi va da putința să mă odihnesc întru tine? Cine va face să intri în inima mea și să o îmbeți cu vinul dumnezeiesc, așa încît să uit de răutățile mele și să te îmbrățișez pe tine, singura mea avuție?

Ce ești tu, Doamne, pentru mine? Îndură-te de mine ca să pot spune! Dar ce sunt eu însumi în fața ta ca să-mi poruncești să te iubesc astfel încît, dacă n-aș face-o, să te mînii împotriva mea și să mă amenințі cu nenorociri cumplite? Oare nu mi-ar fi destulă nenorocirea dacă nu te-aș iubi? Vai, mie! Spune-mi, Doamne, Dumnezeul meu, în îndurarea ta, spune-mi ce ești tu pentru mine! *Spune sufletului meu: Eu sunt mîntuirea ta*[18]*!* Spune aceasta, ca să aud. Iată, auzul inimii mele se deschide înaintea ta, Doamne! Deschide-mi urechile și *spune sufletului meu: Eu sunt mîntuirea ta!* Voi alerga după acest glas și te voi cuprinde cu mintea. Nu ascunde de mine fața ta! Fie să mor – ca să nu mai mor niciodată –, dar fie să văd fața ta!

6. Prea strîmtă este cămara sufletului meu, ca tu să intri într-însa – lărgească-se la venirea ta! Părăginită este ea – reîntărește-o! Sunt în ea lucruri care-ți pot răni privirile, mărturisesc și știu. Dar cine să o curețe? Către cine, dacă nu către tine voi striga: *De păcatele mele ascunse curăță-mă, Doamne, de păcatele altora curăță-l pe robul tău!*[19] *Cred, și de aceea vorbesc cu încredere*[20]. Tu mă cunoști, Doamne! Oare nu ți-am înfățișat eu împotriva mea însumi toate păcatele mele, Dumnezeul meu, iar tu *ai trecut cu vederea nelegiuirea inimii mele*[21]? Dar eu nu mă

care pe mine m-ai zidit, te pot ele oare cuprinde? Sau, întrucît tot ceea ce ființează n-ar putea ființa fără tine, nu înseamnă oare că întreaga ființă te cuprinde? Dar, fiindcă eu însumi sunt o parte a ființei, cum să-ți cer ție să pătrunzi în mine, care n-aș fi fost dacă tu n-ai fi ființat în mine? Eu nu am ajuns încă în împărăția morții, dar chiar și acolo te-aș fi aflat. Chiar și *în împărăția morții de-aș coborî chiar și acolo tu ești de față*[10].

Aș spune deci că eu nu aș ființa, Dumnezeul meu, nu aș ființa deloc, dacă tu n-ai ființa în mine. Sau, mai degrabă, n-aș ființa dacă nu aș ființa în tine, cel *de la care, prin care și întru care toate ființează!*[11] Așa este bine, Doamne, așa este bine! Spre să te chem, de vreme ce mă aflu în tine? De unde să vii în mine? Unde să mă retrag dincolo de cer și de pămînt, pentru ca acolo să coboare în mine Domnul meu, cel care a zis: *eu umplu cerul și pămîntul?*[12]

Capitolul al III-lea
Dumnezeu se află în orice lucru

3. Așadar, întrucît tu le umpli pe ele, te cuprind oare în ele cerul și pămîntul? Sau cumva le umpli tu pe ele în așa fel încît mai rămîne din tine ceva, căci nu pot să te cuprindă cu totul? Și unde reverși ce mai rămîne din tine după umplerea cerului și a pămîntului? Sau poate nu ai nevoie să fii cuprins de ceva, tu, care le cuprinzi pe toate, deoarece, cuprinzîndu-le, umpli toate cele pe care le umpli? Dar nu, nu vasele pline de tine te fac neclintit, căci, chiar dacă ele s-ar sparge, tu nu te-ai revărsa în afară. Cînd te reverși asupra noastră, tu nu cobori, ci ne înalți pe noi, tu nu te risipești, ci ne aduni pe noi.

Oare toate lucrurile pe care le umpli, cu întreaga ta ființă le umpli? Sau cumva, neputînd să te cuprindă în întregime, ele cuprind doar o parte din tine, și anume toate deopotrivă aceeași parte din tine, cele mai mari – părți mai mari, cele mai mici – părți mai mici? Ar exista deci în tine unele părți mai mici, iar altele mai mari? Sau, mai degrabă, tu ești unul singur pretutindeni și nici un lucru nu te poate conține ca pe un întreg[13]?

Capitolul al IV-lea
Augustin laudă măreția și atotputernicia lui Dumnezeu

4. Ce ești tu, Dumnezeul meu? Te întreb, ce ești tu altceva decît Domnul meu? *Cine este Domnul, dacă nu Domnul? Și cine este Dumnezeu, dacă nu Dumnezeul nostru?*[14]

O, tu ești preaînalt, preabun, preaputernic și atotputernic, preaîndurător și preadrept, preaputernic și pururea de față, prea frumos și

singula et omnia bona valde, in verbo tuo, in unico tuo caelum et terram, caput et corpus ecclesiae, in praedestinatione ante omnia tempora sine mane et vespera. Ubi autem coepisti praedestinata temporaliter exequi, ut occulta manifestares et incomposita nostra componeres – quoniam super nos erant peccata nostra et in profundum tenebrosum abieramus abs te, et spiritus tuus bonus superferebatur ad subveniendum nobis in tempore oportuno –; et iustificasti impios et distinxisti eos ab iniquis et solidasti auctoritatem libri tui inter superiores, qui tibi dociles essent, et inferiores, qui eis subderentur, et congregasti societatem infidelium in unam conspirationem, ut apparerent studia fidelium, ut tibi opera misericordiae parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad adquirenda caelestia.

Et inde accendisti quaedam luminaria in firmamento, verbum vitae habentes sanctos tuos et spiritalibus donis praelata sublimi auctoritate fulgentes; et inde ad imbuendas infideles gentes sacramenta et miracula visibilia vocesque verborum secundum firmamentum libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxisti; et deinde fidelium animam vivam per affectus ordinatos continentiae vigore formasti atque inde tibi soli mentem subditam et nullius auctoritatis humanae ad imitandum indigentem renovasti ad imaginem et similitudinem tuam praestantique intellectui rationabilem actionem tamquam viro feminam subdidisti omnibusque tuis ministeriis ad perficiendos fideles in hac vita necessariis ab eisdem fidelibus ad usus temporales fructuosa in futurum opera praeberi voluisti.

Haec omnia videmus et bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis, qui spiritum, quo ea videremus et in eis te amaremus, dedisti nobis.

Caput XXXV

50. Domine Deus, pacem da nobis – omnia enim praestisti nobis – pacem quietis, pacem sabbati, pacem sine vespera. Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum bonarum modis suis peractis transiturus est: et mane quippe in eis factum est et vespera.

Caput XXXVI

51. Dies autem septimus sine vespera est nec habet occasum, quia sanctificasti eum ad permansionem sempiternam, ut id, quod tu post opera tua bona valde, quamvis ea quietus feceris, requievisti septimo die, hoc praeloquatur nobis vox libri tui, quod et nos post opera nostra ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitae aeternae requiescamus in te.

amîndoi părinții doreau cu ardoare să mi le însușesc: tata pentru că nu se gîndea aproape deloc la tine și plănuia în privința mea doar lucruri deșarte, iar mama pentru că socotea că însușirea învățăturii obișnuite a vremii nu numai că n-avea cum să-mi strice, dar putea chiar să-mi fie de oarecare ajutor ca să ajung la tine[21].

Acum, cînd îmi amintesc cît pot de bine, presupun că acestea erau firea și gîndurile părinților mei. Pot spune chiar că îmi dădeau frîu liber la joc mai mult decît ar fi îngăduit o severitate potrivită; mă lăsau să mă risipesc în voia feluritelor patimi. Din toate acestea se ridica o ceață groasă care-mi acoperea privirile, ascunzîndu-mi, Dumnezeul meu, strălucirea senină a adevărului tău, și nedreptatea mea *se dădea pe față chiar din grăsimea mea*[22].

Capitolul al IV-lea
Despre plăcerea adolescenților de a face rău. Povestea unui furt

9. Furtul este, cu siguranță, pedepsit de legea ta, Doamne, ca și de o lege înscrisă în inimile oamenilor, pe care nici nedreptatea lor obișnuită nu o poate șterge; căci ce hoț poate îndura cu inimă ușoară să fie furat el însuși? Ce om avut rabdă să fie furat, chiar de cineva împins de sărăcie? Și totuși eu am voit să săvîrșesc un furt și l-am săvîrșit fără să fiu îmboldit nici de sărăcie, nici de vreo lipsă, ci doar din dezgust față de justiție și din îmbuibarea nedreptății. Căci am furat lucruri de care aveam acasă din belșug și de mai bună calitate; nu voiam atît să mă bucur de lucrurile furate cît jinduiam după furtul în sine și după plăcerea de a păcătui.

În vecinătatea viei noastre se afla un păr încărcat cu fructe care nu te ademeneau nici prin felul cum arătau și nici prin vreun gust deosebit. Am năvălit o ceată întreagă de băieți ticăloși ca să scuturăm și să prădăm acest pom; am făcut-o pe la miezul nopții, după ce am întîrziat cu joaca prin piețe, potrivit netrebnicului nostru obicei. Ne-am încărcat cu mari cantități de pere nu ca să ne ospătăm noi, ci doar ca să le aruncăm la porci, astfel că, deși am mîncat cîteva din ele, totuși, cea mai mare plăcere ne-a venit din faptul că am săvîrșit ceva neîngăduit.

Iată inima mea, Dumnezeule, iată inima mea, de care te-ai milostivit pînă și în străfundurile abisului. Spună-ți acum, iată, inima mea, ce căuta ea acolo în adînc, așa încît eu să fiu rău în mod gratuit, iar răutatea mea să nu aibă alt temei decît răutatea însăși. Această răutate era dezgustătoare și totuși o iubeam. Iubeam propria mea pieire, iubeam propria mea decădere; vreau să spun că iubeam nu lucrul spre care năzuiam în decăderea mea, ci iubeam însăși această decădere, suflet întinat ce eram și, rupt de sprijinul tău[23], am pornit pe calea nimicirii nu din pricina vreunei mîrșăvii, ci chiar de dragul acestei mîrșăvii.

noastră ne-au rînduit aceste căi pline de chinuri, pe care suntem siliți să le parcurgem, sporind pătimirea și durerea fiilor lui Adam[43].

Am întîlnit atunci, Doamne, niște oameni care se rugau către tine, și de la ei am învățat, atît cît eram eu în stare să pricep, că tu ești ceva cuprinzător care, chiar dacă nu se arată simțurilor noastre, poate să-și aplece urechea spre noi și să ne ocrotească[44]. Deși eram doar un copil, am început să te rog pe tine, *ajutorul și locul meu de scăpare*[45], și în ruga mea către tine mi se rupeau băierile sufletului; și te rugam, mic fiind, dar cu mare înflăcărare, să nu mai fiu bătut la școală! Și, fiindcă nu mă auzeai – ceea ce era spre binele meu –, cei mari, chiar și părinții mei, care nu voiau, desigur, să pățesc nici un rău, rîdeau de schingiuirea la care eram supus, care pentru mine era cea mai mare năpastă[46].

15. Există oare, Doamne, un suflet atît de măreț, pe care să-l lege de tine o puternică iubire, există oare cineva – căci tot acolo se poate ajunge și din prostie – care să te slăvească atît de înflăcărat și de absent încît să privească cu nepăsare căluții, ghearele de tortură și alte asemenea unelte de schingiuire de care, pentru a scăpa, oamenii îți înalță rugăciuni cu o teamă uriașă, din toate colțurile lumii? Oare poate cineva să prețuiască aceste chinuri groaznice în felul în care părinții mei rîdeau de caznele cu care mă zdrobeau dascălii mei? Căci nu mai puțin mă temeam eu de acestea și nu mai puțin te imploram să mă scapi de ele! Și totuși păcătuiam, scriind, citind sau gîndindu-mă la învățătură mult mai puțin decît mi se cerea.

Și nu-mi lipseau, Doamne, memoria sau agerimea minții[47], cu care ai binevoit să mă dăruiești îndestulător pentru acea vîrstă, dar îmi plăcea nespus să mă joc. Ei însă mă pedepseau pentru un lucru care și lor înșile le făcea plăcere. Numai că jocurile celor mari se numesc „treburi serioase"; îi pedepsesc pe copii pentru jocurile lor, deși sunt la fel de copii și ei. Dar nimeni nu are îndurare nici față de unii, nici față de ceilalți. Un judecător nepărtinitor ar fi îngăduit oare să fiu bătut fiindcă mă jucam cu mingea ca orice copil și joaca aceasta mă împiedica să mă deprind cu acele învățături prin care, devenind adult, aș fi ajuns la jocuri mult mai dezgustătoare? Căci ce altceva decît un asemenea joc dezgustător făptuia dascălul meu care mă bătea cînd, dacă îl învingea vreun coleg de-al său cărturar într-o neînsemnată controversă, era ros de furie și de invidie mai mult decît mine cînd eram întrecut în jocul cu mingea de vreun tovarăș de joacă?

Capitolul al X-lea
Micul școlar este atras mai degrabă de jocurile publice decît de învățătura propriu-zisă

16. Și totuși păcătuiam, Doamne Dumnezeul meu, orînduitorul și creatorul tuturor lucrurilor naturale, pentru păcate însă doar orînduitor,

spre pedepsirea mea, căci demn eram de pedeapsă, copil atît de mic și totuși atît de îndărătnic. Astfel, spre binele meu tu ai întors răul făptuit de alții, iar pentru greșelile mele dreaptă răsplată mi-ai dat. Căci tu ai poruncit ca orice suflet lipsit de ordine tocmai prin aceasta să-și afle pedeapsa, și așa s-a făcut[53].

Capitolul al XIII-lea
Conținutul învățămîntului clasic. Școlarul acceptă scrisul și cititul, ca fundamente ale învățăturii, dar respinge fantasmele literaturii clasice

20. Care erau însă cauzele aversiunii mele față de studiul limbii grecești, de care eram îmbibat încă de copil foarte mic, nici chiar acum nu sunt prea bine lămurit[54]. Iubeam în schimb foarte mult limba latină, dar nu cea învățată de la primii mei dascăli, ci aceea pe care o cultivau așa-numiții „gramaticieni"[55]. Căci aspectele elementare ale învățăturii latine, cititul, scrisul și număratul, erau nu mai puțin împovărătoare decît învățarea limbii grecești. De unde oare îmi venea această repulsie dacă nu din păcatul și deșertăciunea vieții? Căci *trup eram și duh care trece și nu se mai întoarce*[56]. Oricum, fiind mai sigure, erau mai bune aceste prime deprinderi, prin care s-a întemeiat în mine pentru totdeauna putința și de a citi orice scriere întîlnesc, de a scrie eu însumi orice vreau, decît acele învățături prin care eram silit să țin minte pe de rost rătăcirile nu știu cărui Eneas[57] și, uitînd de propriile mele rătăciri, să deplîng moartea Didonei, care s-a sinucis din dragoste; în acest timp, în nenorocirea mea, eu nu vărsam nici o lacrimă pentru mine însumi, deși, prin aceste studii literare sterile, muream poate departe de tine, Dumnezeul meu, tu, viața mea!

21. Este oare cineva mai vrednic de milă decît nefericitul care nu se îndură de el însuși și, jelind moartea Didonei, iscată din iubirea ei pentru Eneas, nu-și jelește propria moarte, care se ivește din lipsa dragostei față de tine, Dumnezeul meu, tu, lumina inimii mele, pîinea gurii tainice a sufletului meu, tăria care îmi rodnicește mintea, tu, matcă a cugetării mele[58]?

Nu te iubeam, și mă desfrînam departe de tine, și în desfrîul meu auzeam răsunînd de peste tot: *„Bravo, bine!*[59] „Căci prietenia față de lumea aceasta este desfrîu și trădare față de tine. Mi se striga „bravo" ca să mi se facă rușine că nu sunt și eu un om demn de laudă ca și ceilalți! Iar eu, în loc să deplîng toate acestea, o deplîngeam pe Didona murind *după ce și-a ales, cu fierul în mînă, sfîrșitul*[60]. Imitam pe cele mai de jos dintre făpturile tale și, ca unul ieșit din țărînă, spre țărînă mă îndreptam, părăsindu-te pe tine[61]. Dacă cineva m-ar fi împiedicat să citesc

de tine și tu îmi îngăduiai să fug. Mă zbuciumam și mă risipeam, mă topeam și clocoteam la flacăra nerușinărilor mele, dar tu tăceai.

O, tu, tîrzia mea bucurie! Tăceai în acele vremuri, pe cînd eu mă îndepărtam mereu de tine, apropiindu-mă tot mai mult, cu o trufie înjositoare și cu o oboseală agitată, de niște semințe sterpe, din care nu răsare decît durerea.

3. Cine ar fi putut atunci să pună stavilă chinurilor mele și să întoarcă spre folosul meu înclinațiile trecătoare pentru lucruri mereu noi? Cine ar fi putut pune capăt atracției pe care o simțeam față de acestea, așa încît, dacă o altfel de împăcare n-ar fi putut fi găsită, vîltoarea acelei vîrste să se ostoiască la țărmurile conjugale, mulțumindu-se cu scopul ei firesc, acela de a procrea copii? Așa stă scris în legea ta, Doamne, tu care dai un chip și stirpei noastre muritoare, tu care poți să îndulcești cu blînda ta mînă spinii dorinței trupești, necunoscuți în paradisul tău[4]. Căci atotputernicia ta este mereu aproape de noi, chiar și atunci cînd noi ne depărtăm de tine. Pe de altă parte, trebuie să ascult cu mai multă băgare de seamă glasul de tunet pe care-l trimiți din norii[5] tăi dumnezeiești: *unii ca aceștia vor avea suferință în trupul lor. Și eu aș vrea să vă cruț pe voi*[6] și *e bine pentru om să nu se atingă de femeie*[7], și *cel necăsătorit se îngrijește de ale Domnului, cum să placă Domnului. Cel ce s-a căsătorit se îngrijește de ale lumii, cum să placă femeii*[8]. Ar fi fost bine să ascult cu mai mare luare aminte aceste cuvinte și, castrat de dragul împărăției cerurilor, să aștept în fericire îmbrățișările tale[9].

4. Dar, nefericitul de mine, m-am zvîrcolit în clocotele patimii, lăsîndu-mă dus de valul pornirilor mele, care mă îndepărtau de tine; am încălcat toate poruncile tale, dar nu am scăpat de pedepsele tale – oare cine dintre muritori ar putea să le ocolească? Erai mereu în preajma mea cu asprimea ta plină de îndurare, stropind cu cel mai amar dezgust toate plăcerile mele nelegiuite, pentru ca astfel să mă împingi să caut bucurii lipsite de dezgust. Dar unde aș fi putut să găsesc asemenea bucurii dacă nu la tine, Doamne, da, la tine, *care făurești durerea în numele legii*[10], la tine, care *rănești pentru a vindeca*[11] și care ne ucizi pentru ca să nu murim departe de tine.

Unde mă aflam eu atunci, Doamne, și cît de departe eram eu izgonit de la desfătările casei tale în acel al șaisprezecelea an al vîrstei trupului meu, cînd sceptrul stăpînirii îl dobîndise, într-o deplină supunere din partea mea, acea sminteală a nerușinatei pofte trupești, îngăduită de ticăloșia omenească, dar osîndită de legile tale? Cînd eu mă prăbușeam în acest vîrtej, părinții mei nu au avut grija de a mă scoate la limanul căsătoriei; dimpotrivă, marea lor grijă era aceea de a mă face să învăț să vorbesc cît mai bine și să conving pe oameni printr-un discurs elegant.

nu și creator[48]! Păcătuiam, Doamne Dumnezeul meu, săvîrșind toate aceste fapte, împotriva îndemnurilor și sfaturilor părinților și dascălilor mei. Căci mai tîrziu aș fi putut să mă slujesc cu folos de aceste cunoștințe pe care mă sileau să le învăț, oricît de greu îmi venea atunci să le accept. Dar nu preferința pentru alte lucruri mai bune mă făcea să fiu nesupus, ci doar patima jocului[49]. Mă încîntau superbele victorii în luptă, îmi plăcea să-mi încînt auzul cu tot felul de născociri care îmi aprindeau și mai tare pofta de a privi; o curiozitate din ce în ce mai mare îmi sticlea în priviri, atrăgîndu-mă la spectacole și la jocurile publice ale oamenilor maturi. Cei care organizează aceste jocuri dobîndesc atîta faimă încît aproape toată lumea dorește această onoare și pentru copiii lor; ceea ce nu-i împiedică să îngăduie, cu ușurință, să le fie bătuți copiii atunci cînd sunt abătuți de la învățătură tocmai de aceste spectacole pe care doresc să ajungă și ei să le organizeze cîndva.

Privește, Doamne, cu îngăduință aceste păcate și mîntuiește-ne pe noi, cei care te rugăm, mîntuiește-i chiar și pe aceia care nu te roagă încă, pentru ca să ajungă să te roage și ei, și să-i mîntuiești.

Capitolul al XI-lea
Primele experiențe creștine. Cea dintîi tentativă de a primi Botezul

17. Eram încă un copil cînd am auzit despre viața veșnică ce ne-a fost promisă prin umilința: Domnului, Dumnezeului nostru, cel care s-a coborît pînă la trufia noastră. Eu eram deja însemnat cu semnul crucii sale și presărat cu sarea lui dumnezeiască încă de la ieșirea din pîntecele mamei mele, femeie sfîntă, care avea mare speranță în tine[50].

Cînd eram încă un copil, ai văzut, Doamne, cum într-o bună zi am ajuns aproape de pragul morții, din cauza unei neașteptate apăsări pe stomac, însoțită de o febră puternică, ai văzut, Dumnezeul meu – căci erai deja ocrotitorul meu – cu ce avînt sufletesc și cu cîtă credință am cerut Botezul întru Hristos, Dumnezeul și Domnul meu, apelînd la evlavia mamei mele întru carne și la cea a Bisericii tale, mama noastră, a tuturora.

Foarte tulburată, dorind parcă cu și mai mare înflăcărare în inima ei curată să mă nască din nou pentru mîntuirea veșnică, mama mea se frămînta grăbită ca să fiu inițiat întru cuminecarea mîntuitoare și să fiu scăldat în apă sfințită, mărturisindu-te pe tine, Doamne Iisuse, pentru iertarea păcatelor, cînd, deodată, iată că m-am simțit înzdrăvenit. Atunci purificarea mea a fost amînată, ca și cum, întorcîndu-mă la viață, trebuia neapărat să mă întinez din nou; cei din jurul meu socoteau că, de bună

seamă, vina mea ar fi fost mult mai mare și mai primejdioasă decît înainte dacă, după sfîntul Botez, aș fi recăzut în cloaca păcatelor.

Și astfel, deja credeam în tine, împreună cu mama și cu întreaga noastră familie, în afară de tatăl meu, care nu putea totuși să înfrîngă în mine dreapta tărie a evlaviei materne, nici să mă facă să nu cred în Hristos, după cum nici el însuși nu credea încă. Mama se zbuciuma dorind să-mi fii părinte mai degrabă tu, Dumnezeul meu, decît el, tatăl meu pămîntesc; iar pentru aceasta ai ajutat-o tu, Doamne, să-și biruiască bărbatul căruia, deși era mult mai bună decît el, i se supunea în toate, tocmai prin acest fapt supunîndu-se ție, care ai poruncit supunerea femeii față de bărbat.

18. Te rog să-mi spui, Dumnezeul meu, aș vrea să știu – dacă aceasta este și voința ta –, aș vrea să știu pe ce temei a fost amînată atunci botezarea mea. Oare a fost sau nu spre binele meu că frîiele păcatului au fost, ca să zic așa, slăbite? Cum se face că pînă și acum îmi răsună în auz, de peste tot, spusele unora și ale altora: „Lasă-l în pace să facă ce vrea! Nu este încă botezat." Și totuși, cînd atunci cînd este vorba despre salvarea corpului nu spunem: „Lasă-l în pace să se rănească mai departe! Încă nu s-a însănătoșit." Pentru mine ar fi fost cu mult mai bine să mă însănătoșesc și repede, dar aceasta să se petreacă și prin rîvna mea și a alor mei, în așa fel încît mîntuirea sufletului meu să fie pusă la adăpost sub ocrotirea ta, a celui care mi-ai dăruit-o.

Într-adevăr, mult mai bine ar fi fost așa. Dar mama mea prevăzuse întregul val de ispite amenințătoare care se întrezăreau la sfîrșitul copilăriei și a voit să pună în primejdie mai degrabă țărîna ființei mele, din care mai tîrziu să mă pot întruchipa, decît însuși acest chip sfînt[51].

Capitolul al XII-lea
Dumnezeu întoarce spre binele copilului constrîngerile și chinurile vieții de școlar

19. În această epocă a copilăriei mele, de care ai mei își făceau mai puține griji decît față de adolescența de mai tîrziu, nu iubeam deloc învățătura și eram sătul să tot fiu îmboldit spre ea; eram totuși pus să studiez, și asta spre binele meu, căci altfel n-aș fi realizat nimic. N-aș fi învățat dacă n-aș fi fost silit. Însă nimeni nu acționează bine cînd o face împotriva propriei voințe, chiar dacă ceea ce face este un lucru bun. Cînd mă sileam să învăț, cei din jurul meu nu țînteau nimic altceva decît să ajung la satisfacerea poftei nesătule de a dobîndi averi uriașe și o glorie mîrșavă. Dar tu, Doamne, *care știi numărul firelor de păr de pe capetele noastre*[52], spre folosul meu te-ai slujit de greșeala acelora care stăruiau să învăț; în schimb, de greșeala mea, care nu voiam să învăț, te-ai folosit

Capitolul al III-lea
Plecarea la Cartagina în vederea continuării studiilor. Planurile părinților în această privință. Sfaturile Monicăi

5. În acel an, mi-am întrerupt studiile întrucît, după ce am revenit de la Madaura[12], un orășel vecin cu locul meu de baștină, unde fusesem trimis mai întîi ca să-mi încep studiile de literatură[13] și de retorică, am așteptat ca să se strîngă banii necesari pentru o călătorie mai îndelungată la Cartagina; tatăl meu dorea acest lucru mai degrabă din ambiție decît dintr-un prisos de avere, căci nu era decît un neînsemnat cetățean al municipiului Thagaste[14].

Dar cui povestesc eu toate aceste fapte? Oricum, nu ție, Dumnezeul meu, ci, adresîndu-mă ție, le povestesc neamului meu, neamului omenesc, oricît de mic ar fi numărul celor cărora ar putea să le cadă în mînă aceste pagini ale mele. Și în ce scop o fac? Desigur pentru ca atît eu, cît și oricine va citi aceste rînduri, să înțelegem cît de adînc este hăul din fundul căruia trebuie să înălțăm spre tine strigătele noastre. Și-ntr-adevăr, ce se află mai aproape de urechile tale decît o inimă mărturisindu-și rătăcirile și o viață trăită în credință?

Toată lumea îl ridica în slăvi atunci pe tatăl meu pentru faptul că, depășind mijloacele bănești ale familiei sale, se străduia să strîngă tot ce era necesar fiului său ca să-și continuie studiile într-o călătorie atît de îndelungată; căci mulți dintre cetățenii de departe mai bogați decît el nu arătau nici un fel de asemenea preocupare pentru copiii lor. Și totuși, același tată al meu nu se frămînta deloc în legătură cu ce devenisem eu înaintea ta o dată cu vîrsta, nici cît de cast mai eram, atîta vreme cît arătam a fi iscusit la vorbă – ar trebui să spun mai degrabă pustiit și lipsit de îngrijirile tale, o, Dumnezeule, singurul adevărat și bun stăpîn al ogorului tău, Doamne, care este inima mea[15].

6. Așadar, în acest al șaisprezecelea an al vieții mele, datorită strîmtorării mijloacelor familiei, s-a ivit un repaos în studiile mele; scutit de orice îndeletnicire școlară, am rămas la părinții mei; mărăcinii poftelor trupești m-au năpădit pînă peste cap și nu era nici o mînă pregătită să-i smulgă. Ba mai mult, văzînd într-o zi la baie semnele bărbăției mele și pe mine înveșmîntat în ținuta neliniștii tinereți, tatăl meu s-a arătat încîntat, ca și cum pe dată ar fi primit nepoți și, bucuros, s-a grăbit să-i aducă la cunoștință mamei acest fapt; era cuprins de acea nefastă beție care face ca această lume să te uite pe tine, Creatorul ei, și, în loc să te iubească pe tine, să iubească creatura ta, îmbătată de vinul nevăzut al unei dorințe perverse și înclinate spre tot ceea ce este mai josnic. Dar tu începuseși deja să zidești în sînul mamei mele templul tău și puseseși temelie în el sfintei tale locuiri; tatăl meu nu era însă decît un catehumen, și încă de puțină vreme. De aceea, mama s-a cutremurat de neliniște și

de o sfîntă înfiorare, temîndu-se ca, deși nu eram încă botezat, să nu apuc pe căile strîmbe pe care umblă aceia care *stau cu spatele la tine, și nu cu fața*[16].

7. Vai mie! Să îndrăznesc oare să spun, Dumnezeul meu, că tu ai tăcut atunci cînd eu m-am îndepărtat de tine[17]? De la cine veneau atunci, dacă nu de la tine, acele cuvinte pe care mi le murmurai în ureche prin mama mea, roaba ta credincioasă? Și totuși, nici unul din aceste cuvinte nu cobora în adîncul inimii mele, așa încît să mă supun poruncilor tale. Mama voia foarte mult – și-mi aduc aminte cum m-a sfătuit odată în acest sens, cu discreție, dar și cu o mare neliniște – să nu mă desfrăbălez și mai cu seamă să nu preacurvesc cu soția altuia.

Aceste sfaturi mi se păreau atunci simple dojeni femeiești și credeam că ar fi o rușine să le urmez. Mustrările ei veneau însă de la tine, dar eu nu înțelegeam aceasta și socoteam că tu taci și că doar mama este cea care vorbește; prin ea însă îmi vorbeai tu, și pe tine te disprețuiam nesocotind-o pe ea, eu, fiul ei, *fiul slujnicei tale, eu, sluga ta*[18]. Dar mă aflam atunci într-o adîncă neștiință și mă aruncam în hău cu atîta orbire încît mă rușinam printre băieții de vîrsta mea că nu sunt destul de josnic; căci îi ascultam pe ei lăudîndu-se cu ticăloșiile lor și fălindu-se cu atît mai mult cu cît erau mai nerușinați. Îmi plăcea să fac precum ei nu doar de dragul desfrînării ca atare, dar și pentru a mă putea lăuda cu ea. Ce este mai demn de dispreț decît viciul? Dar eu, ca să nu fiu disprețuit de ceilalți, deveneam încă și mai vicios; atunci cînd nu făptuisem ceva care să mă facă deopotrivă cu cei mai rătăciți în desfrîu, născoceam o faptă pe care nu o săvîrșisem, temîndu-mă să nu par mai puțin mîrșav cu cît eram mai nevinovat și să fiu socotit mai puțin josnic, cu cît eram mai neprihănit.

8. Iată cu ce fel de tovarăși străbăteam străzile largi ale Babilonului acestei lumi și mă tăvăleam în mocirla ei ca și cum ar fi fost mireasmă de scorțișoară și parfumuri de preț. Și pentru ca să mă scufund și mai stăruitor în măruntaiele[19] acestei mocirle, dușmanul nevăzut al neamului omenesc mă călca în picioare; el mă ademenea tocmai fiindcă abia așteptam să fiu ademenit. Căci mama mea întru carne, *care scăpase cu fuga din mijlocul acestui Babilon*[20], dar care mergea și ea încă prea încet pe căile pietății, a avut grijă să mă sfătuiască să duc o viață neprihănită, însă ceea ce auzise de la bărbatul ei despre mine nu a trezit în ea grija să strîngă și să potolească între hotarele unei dragoste conjugale – dacă să le usuce de vii nu putea – aceste porniri ale mele, deje vătămătoare, și pe care le simțeam ca pe o adevărată primejdie pentru viitor. Ea nu s-a îngrijit de acest lucru fiindcă se temea ca nu cumva, prin neajunsurile căsătoriei, să împuținеze speranțele puse în mine; numai că nu era vorba despre acele speranțe în veacul viitor, pe care mama mea le punea pe seama harului tău, ci despre cele întemeiate pe studiul literelor, pe care

aceste lucruri, aș fi suferit ca și cum n-aș mai fi putut să citesc tocmai ceea ce mă făcea să sufăr. Studiul acestor lucruri atît de nebunești era socotit mai înalt și mai fructuos decît acela, elementar, prin care am învățat să citesc și să scriu.

22. Acum vreau însă ca Dumnezeul meu să strige în inima mea, iar adevărul tău să-mi rostească: „Nu-i adevărat ce se spune, nu-i adevărat! Cu mult mai presus decît aceste vane învățături sunt scrisul și cititul!“ Căci, iată, sunt gata mai degrabă să uit rătăcirile lui Eneas și toate celelalte închipuiri decît să uit să scriu și să citesc. Cu toate acestea, la porțile școlilor celor numiți „gramaticieni“ sunt puse să atîrne niște draperii, ca și cum ar ascunde ceva tainic; pentru mine însă ele semnifică nu atît prestigiul unor taine, cît învăluirea unor greșeli. Să nu strige împotriva mea cei de care nu mă mai tem, cîtă vreme îți mărturisesc ție ce vrea inima mea, Dumnezeul meu, și cîtă vreme îmi găsesc odihna în înfierarea vechilor și greșitelor mele drumuri, spre a putea iubi căile tale prețioase. Să nu strige împotriva mea cei care vînd și cei care cumpără gramatica, fiindcă, dacă i-aș întreba cît este de adevărat este că, după cum spune poetul, Eneas a fost odinioară la Cartagina, cei mai puțin învățați vor răspunde că nu știu, iar cei mai savanți vor tăgădui că acest lucru ar putea fi adevărat. În schimb, dacă i-aș întreba cu ce litere se scrie numele lui Eneas, toți cei care le-au învățat mi-ar fi răspuns corect, potrivit pactului și învoielii prin care oamenii au întărit între ei înțelesul acestor semne[62]. Tot astfel, dacă i-aș întreba care pagubă ar fi mai mare, să uite cititul și scrisul, sau mai degrabă acele plăsmuiri ale poeților, cine nu bănuiește ce-ar putea răspunde acela dintre ei care nu și-a pierdut cu totul bunul-simț?

Păcătuiam deci, copil fiind, cînd puneam mai presus aceste nimicuri poetice față de lucruri mai folositoare, cînd, mai bine spus, le iubeam pe primele și le uram pe celelalte. Melopeea „unu și cu unu fac doi, doi și cu doi fac patru“ era pentru mine dezgustătoare, în schimb nespus de plăcut îmi era să-mi zboare gîndul la închipuiri deșarte, precum calul de lemn plin de soldați înarmați, pîrjolirea Troiei, *precum și umbra Creusei*[63].

CAPITOLUL AL XIV-LEA
Antipatia școlarului pentru literatura clasică grecească

23. Atunci de ce uram literatura elină, care și ea cîntă tot astfel de povești? Și Homer era iscusit în a țese basme de felul acesta, avînd un farmec desăvîrșit în deșertăciunea lui; totuși, pentru copilul care eram, el îmi părea amar. Aș crede chiar că și Vergilius tot astfel le apare copiilor greci dacă sunt obligați să-l învețe, cum mă sileau pe mine să-l

asemenea unor vase alese și prețioase, ci vinul desfrîului care ne era turnat în ele de către acei învățați beți; iar dacă cumva nu am fi vrut să-l bem, eram bătuți, fără a ni se îngădui să recurgem la judecata unui om cumpătat.

Și totuși, Dumnezeul meu, tu, sub privirile căruia desfășor în liniște și în siguranță aceste amintiri, iată că am învățat și eu cu plăcere toate aceste lucruri; mă desfătam, nefericitul de mine, cu ele, și pentru aceasta eram considerat un băiat de mare viitor.

CAPITOLUL AL XVII-LEA
Despre exercițiile literare în care școlarul Augustin strălucea

27. Îngăduie-mi, Dumnezeul meu, să spun cîte ceva și despre talentul și inteligența pe care ai binevoit să mi le dăruiești, ca și despre rătăcirile prin care mi le iroseam. Mi se recomanda, de obicei, o ocupație spirituală care era destul de neliniștitoare datorită fie răsplătirii cu laude, fie fricii de rușine și de pedepse. Trebuia, de exemplu, să reproduc cuvintele Iunonei, mînioasă și îndurerată că nu poate *să întoarcă din Italia pe regele teucrilor*[71], cu toate că nu o auzisem niciodată pe Iunona vorbind despre asemenea lucruri. Totuși, eram siliți să rătăcim, pășind pe urmele lăsate de aceste închipuiri poetice, și să reformulăm în proză, cu cuvintele noastre, ceea ce poetul spusese în versuri[72]. Și era socotit mai demn de laudă între noi acela care, păstrînd neatinsă întreaga demnitate a personajului evocat, era în stare să însuflețească cît mai bine mînia și durerea acestuia și să îmbrace trăirile respective în expresii cît mai potrivite.

Dar, vai, la ce mi-au folosit toate acestea, Dumnezeul meu, tu, care ești adevărata viață? La ce bun faptul că primeam aplauze pentru a fi recitat mai bine decît mulți dintre colegii mei de școală și dintre cei de aceeași vîrstă cu mine? Iar toate aceste laude erau ele altceva decît fum și vînt? Nu mai exista oare nici un alt subiect în care să-mi exersez talentul și vorbirea? Doar laudele tale, Doamne, da, doar laudele tale, înălțate prin Sfintele tale Scripturi, ar fi putut să sprijine coardele slabe ale inimii mele și n-ar fi îngăduit să fie răpită de nimicnicia tuturor usurătăților, ca o dezgustătoare pradă a spiritelor zburătoare. Căci nu doar într-un singur fel se aduc jertfe îngerilor răsculați[73].

CAPITOLUL AL XVIII-LEA
Retorica păgînă pune vanitatea elocinței mai presus de valorile morale

28. Dar ce-i de mirare în faptul că, în mijlocul unor asemenea vanități, mă țineam departe și de tine, Dumnezeul meu, și mă risipeam

în lumea dinafară, atîta vreme cît mi se propuneau drept pilde de urmat oameni care se simțeau discreditați dacă strecurau vreun barbarism sau vreun solecism[74] în relatarea faptelor lor bune, dar se făleau nespus cînd reușeau să povestească în cuvinte exacte și potrivit normelor, prin expresii bogate și împodobite, propriile lor dezmățuri.

Tu vezi aceste lucruri, Doamne, și taci, *îndelung răbdător și prea îndurător*[75] și plin de sinceritate. Dar oare vei tăcea de-a pururi? Iată că acum tu scoți la lumină din acest hău îngrozitor sufletul care te caută pe tine, însetat de desfătările tale, și a cărui inimă îți spune: *Am căutat fața ta; fața ta, Doamne, o voi căuta mereu*[76]. Căci a persista într-o patimă întunecată înseamnă a sta departe de fața ta. Cînd ne depărtăm de la tine sau cînd, dimpotrivă, ne apropiem de tine, nu o facem prin mișcările picioarelor și nu punem anumite distanțe între lucruri. În parabola evanghelică, fiul mai mic nu și-a procurat cai, care sau corăbii, nu a zburat cu aripi vizibile și nu a parcurs nici un drum mișcîndu-și genunchii în mod obișnuit, pentru a ajunge să trăiască asemenea unui fiu risipitor, într-o țară îndepărtată și să irosească averea pe care i-o dăruisești la plecare ca un bun părinte; căci un și mai îngăduitor părinte ai fost tu cînd, la întoarcerea risipitorului sărăcit, i-ai redat averea. Așadar, a trăi într-o patimă desfrînată este tot una cu a trăi într-o patimă întunecată, iar aceasta înseamnă a trăi departe de fața ta.

29. Privește, Doamne, Dumnezeul meu, privește cu răbdare[77], așa cum obișnuiești tu, cu cîtă grijă respectă fiii oamenilor convențiile referitoare la litere și la silabe, pe care le-au primit de la cei care au vorbit mai înaintea lor, dar cum neglijează legămintele eterne ale nepieritoarei mîntuiri, primite de la tine. Astfel, unul dintre aceia care înțeleg sau îi învață pe alții vechile reguli de pronunțare a sunetelor pare să rănească mai mult spiritul oamenilor dacă, încălcînd învățătura gramaticală, ar rosti cuvîntul *homo* „om“ fără aspirația primei silabe, decît dacă, împotriva poruncilor tale, ar urî un om pe care, întrucît el însuși este un om, ar fi fost dator să-l iubească. Acest om se prezintă ca și cum ar socoti că un dușman rău este mai dăunător decît ura însăși de care este el însuși hărțuit împotriva acestuia, sau ca și cum, urmărindu-l cu înverșunare pe celălalt, l-ar vătăma mai mult decît își pustiește propria sa inimă prin frămîntările urii. Desigur, știința gramaticală nu este întipărită în adîncurile sufletului nostru mai mult decît această conștiință, înscrisă în Scripturi, de a nu face altuia ceea ce nu vrem să suferim noi înșine.

Cît de tainic și de neînțeles ești tu, singurul mare Dumnezeu, atunci cînd reverși orbiri pedepsitoare asupra unor pofte necinstite! Cînd un om care rîvnește la gloria de a fi socotit un bun orator vorbește, înconjurat de o mulțime de oameni, în fața unui judecător, el se năpustește cu o ură sălbatică asupra dușmanului său. În acel moment, el se ferește cu cea mai mare grijă, ca nu cumva, printr-o greșeală de limbă, să rostească,

Cartea a II-a

CAPITOLUL I
Începuturile vicioase ale adolescenței

1. Vreau acum să îmi îndrept atenția către destrăbălările mele de odinioară și să înfățișez desfrîul trupesc care mi-a corupt sufletul, și aceasta nu pentru că le-aș prețui, ci pentru ca să-ți arăt dragostea mea ție, Dumnezeul meu. Fac aceasta din iubire pentru iubirea față de tine, revenind pe căile mele ticăloase, în amărăciunea reamintirii, pentru ca să mă mîngîi tu, alinarea mea neînșelătoare, alinarea mea fericită și sigură, tu, care mă aduni din risipirea ființei mele sfîșiate de viciu, împrăștiată în mii de bucăți și desprinzîndu-se din Unitatea ta. Atunci, în floarea adolescenței mele, ardeam de dorința să mă îmbuib cu plăcerile Infernului, și nu mă sfiam să mă încurc în iubiri nestatornice și întunecate[1]; *frumusețea chipului meu se prăpădea*[2], și putregai deveneam înaintea ochilor tăi, în vreme ce tot mai mult îmi plăceam mie însumi și doream să plac și în ochii celorlalți oameni.

CAPITOLUL AL II-LEA
Iubirile adolescenței sunt viciate de fervoarea viciului

2. Și ce mă încînta oare mai mult decît să iubesc și să fiu iubit? Nu păstram însă cumpăna cea dreaptă a iubirii de la suflet la suflet, atît cît ar fi îngăduit hotarul luminos al prieteniei, ci, dimpotrivă, din lăcomie a cărnii și din clocotul pubertății se ridicau duhnind aburi care-mi întunecau și-mi pîngăreau inima pînă într-acolo încît nu se mai putea disceme între seninătatea iubirii caste și negura plăcerii trupești[3]. Și una și cealaltă clocoteau în mine tulbure, tîrau neputincioasa vîrstă a adolescenței mele spre neînfrînările poftei și o scufundau în vîrtejul ticăloșiilor.

Mînia ta împotriva mea creștea, dar eu nu-mi dădeam seama; căci asurzisem din cauza scrîșnetului lanțurilor firii mele pieritoare, ispășind astfel pedeapsa trufiei sufletului meu. Mă depărtam din ce în ce mai mult

învăț pe Homer. Fără îndoială că greutatea, da, greutatea de a înțelege cu adevărat o limbă străină amesteca un fel de fiere în toate desfătările fantasticelor povești grecești. Eu nu cunoșteam nici un cuvînt din această limbă și, ca să mă facă să le învăț, eram aprig amenințat cu pedepse și bătăi crude.

Nici cuvintele latinești nu le cunoscusem înainte, cînd fusesem prunc, și totuși, luînd aminte, le-am învățat repede, fără teama de pedepse, fără vreo altă suferință, în mijlocul mîngîierilor doicilor, al glumelor și veseliei celor ce se amuzau împrejurul meu. Le-am învățat într-adevăr fără povara pedepselor și a îmboldirilor, de vreme ce spiritul meu mă îmboldea el însuși să dau expresie conceptelor sale, ceea ce nu s-ar fi putut întîmpla dacă nu aș fi învățat un anumit număr de cuvinte, dar nu de la învățătorii mei, ci chiar de la cei care vorbeau în jurul meu; pentru auzul lor exprimam și eu tot ceea ce simțeam.

De aici rezultă cu destulă claritate că o curiozitate liberă este mai potrivită pentru învățarea acestor lucruri decît o constrîngere plină de amenințări[64]. Totuși, potrivit legilor tale, această constrîngere ține în frîu avîntul curiozității, da, potrivit legilor tale, Doamne, Dumnezeule, care acționează prin orice lucru, de la bătaia cu vergi dată de învățători și pînă la ispitirile martirilor; prin puterea lor, legile tale picură aceste necazuri amare, dar salvatoare, ca să ne întoarcă spre tine, departe de plăcerile vătămătoare care ne îndepărtaseră de tine.

CAPITOLUL AL XV-LEA
Rugîndu-se lui Dumnezeu, Augustin îi dedică toate puterile dobîndite prin învățătură

24. Ascultă, Doamne, rugăciunea mea, pentru ca sufletul meu să nu-și slăbească puterile sub dojana ta neînduplecată și să nu mă vlăguiesc aducîndu-ți la cunoștință milostivirile tale, prin care ai binevoit să mă smulgi de pe toate întunecatele mele căi. Fă să găsesc în tine plăceri mai mari decît toate ispitele cărora mă supuneam, să te iubesc mai presus de orice și să strîng în brațe mîna ta cu întreg adîncul sufletului meu, pentru ca tu să mă ferești de orice ispită, pînă la sfîrșitul zilelor mele. Iată, Doamne, tu ești *Împăratul meu și Dumnezeul meu*[65]! Ție să-ți fie închinate toate învățăturile folositoare, pe care le-am deprins cînd eram copil, ție să-ți slujească faptul că știu să vorbesc, să scriu, să citesc și să socotesc; căci, atunci cînd învățam acele lucruri deșarte, m-ai pedepsit cu vigoare, iar păcatul de a fi aflat plăcere în acele deșertăciuni tot tu mi l-ai iertat. Firește că am învățat atunci și multe cuvinte folositoare. Dar acestea pot fi învățate și prin lecturi mai serioase, iar aceasta este calea sigură pe care ar trebui să umble copiii.

CAPITOLUL AL XVI-LEA
Augustin respinge folosirea în școală a fantasmelor mitologiei clasice

25. Vai ție, șuvoi al obișnuinței omenești[66]! Cine ți s-ar putea împotrivi? Cît timp vei rămîne nesecat? Pînă cînd îi vei rostogoli pe fiii Evei spre marea uriașă și primejdioasă a păcatelor, pe care cu greu o pot străbate chiar și acei care se agață de lemnul crucii?[67] Purtat de tine, nu am citit eu oare povestea unui Jupiter deopotrivă stăpîn al tunetelor, dar și adulter? Desigur că acest zeu nu ar fi putut să stăpînească fulgerele și să fie și adulter în aceeași clipă; dar lucrurile erau astfel potrivite încît un adulter adevărat să se simtă încurajat să imite și el autoritatea acestui tunet măsluit și codoș.

Dar care dintre magiștrii înveșmîntați într-o asemenea pelerină[68] ar putea, liniștit și fără să se supere, să asculte un om, făcut din aceeași țărînă ca și el, afirmînd cu tărie: *Homer plăsmuia aceste născociri și trecea pe seama zeilor slăbiciunile omenești; aș fi preferat să reverse asupra noastră cele dumnezeiești*[69]*?* Încă și mai aproape am fi de adevăr dacă am spune că Homer plăsmuia acele născociri pentru ca, punîndu-se cele dumnezeiești pe seama oamenilor dezmățați, aceste dezmățuri să ajungă a nu mai fi socotite dezmățuri, iar cel care le-ar fi săvîrșit să pară că a imitat nu oamenii pierduți în păcate, ci zeii din ceruri.

26. Și totuși, o, fluviu al iadului, fiii oamenilor se aruncă în tine cu plăcere, plătind onorarii ca să învețe asemenea lucruri; ba încă acest fapt este privit ca o treabă importantă, de vreme ce se petrece în for, la vedere, sub ocrotirea legilor, care mai atribuie magiștrilor și salarii publice, pe lîngă onorarii! Te zbați între țărmurii tăi și strigi cu zgomot: „Aici se deprind cuvintele, aici se dobîndește elocința atît de necesară ca să fii convingător și ca să poți să-ți desfășori gîndurile!“ Așadar, oare nu am fi putut cunoaște în alt chip cuvinte precum *ploaie de aur, sîn de femeie, înșelătorie, altare cerești*, care apar scrise în următorul pasaj din Terențiu, dacă poetul nu ar fi adus pe scenă un tînăr destrăbălat luîndu-și-l pe Jupiter drept model de desfrîu, în timp ce privește un tablou zugrăvit pe perete, unde, după cum se spune în poveste, Jupiter este înfățișat revărsînd o ploaie de aur pe sînul Danaei, pentru a o înșela? Și priviți în ce hal își ațîță dorința desfrînată, ca și cum s-ar fi simțit protejat de o putere cerească:

Și care zeu! Cel ce-nspăimîntă cu tunetele-naltul cer.
Și eu, un omuleț, să preget! Măcar din dragoste-am făcut-o.[70]

Nu, nu se poate susține că prin asemenea nerușinată descriere se pot învăța mai ușor cuvintele respective, ci, dimpotrivă, din pricina acestor întocmiri de cuvinte, destrăbălarea se săvîrșește cu și mai mare neobrăzare. Nu învinuiesc, desigur, cuvintele în sine, pe care le socotesc

de exemplu, *inter omines* [în loc de: *inter homines*][78], dar nu-i pasă deloc că, prin înverșunarea spiritului său, ajunge să îndepărteze pe un om din rîndurile semenilor, sau chiar să-l dea morții.

CAPITOLUL AL XIX-LEA
Sufletul copilului este corupt de ambiție

30. Între hotarele unor astfel de moravuri lîncezeam eu, un nefericit copil, în acei ani. Într-o asemenea arenă, exercițiile de retorică erau astfel orientate încît mă temeam mai mult să nu las să-mi scape un barbarism decît să mă îngrijesc ca, o dată ce comisesem greșeala, să nu-i invidiez pe cei care nu o făptuiau.

Îți spun aceste lucruri și mărturisesc în fața ta, Dumnezeul meu, toate rătăcirile copilăriei mele, pentru care eram lăudat de acei a căror prețuire o căutam ca pe cea mai înaltă onoare a vieții. Căci nu vedeam prăpastia rușinii în care *azvîrlit sunt de dinaintea ochilor tăi*[79].

Ce putea fi mai dezgustător înaintea ochilor tăi decît eu însumi, de vreme ce ajunsesem să displac pînă și celor din jurul meu, înșelîndu-i cu nenumărate minciuni și pe pedagog, și pe învățători, și pe părinți, cuprins cum eram de patima jocului, de dorința aprinsă de a privi orice comedii neghioabe și de înfocarea cu care imitam spectacolele văzute. Săvîrșeam mici furtișaguri din cămara și de la masa părinților, fie îmboldit de lăcomia gurii, fie ca să am ce să dau copiilor în schimb, ca să se joace cu mine, cumpărînd astfel o plăcere care era deopotrivă și a lor. Adesea, în astfel de jocuri, mînat de pornirea vană de a fi mereu primul, îmi însușeam victoria prin înșelăciune atunci cînd simțeam că sunt pe cale să fiu învins. Și totuși, nu-mi plăcea deloc să pățesc și eu ceea ce le făceam eu celorlalți, așa încît vociferam cu mare înverșunare cînd îmi dădeam seama că sunt trișat. Dar dacă, prins asupra faptului, eram eu cel învinuit de înșelăciune, preferam mai degrabă să sar la bătaie decît să dau înapoi.

Oare aceasta să fie așa-zisa nevinovăție a copiilor? Nu, Doamne, nu aceasta este nevinovăția copilăriei, îngăduie-mi să o spun, Dumnezeul meu! Căci, așa cum se comportă în copilărie față de pedagogi și învățători ca să obțină nuci, mingiuțe și păsărele ca răsplată pentru supușenia lor, tot așa se vor comporta mai tîrziu față de prefecți și regi, ca să dobîndească aur, latifundii și sclavi. Toate aceste obiceiuri se transmit de la o vîrstă la alta, sporind în gravitate, așa cum bătăii cu nuiele din copilărie îi urmează la maturitate pedepse mai grele.

Așadar, cînd ai spus în Evanghelie că *a unora ca aceștia este împărăția cerurilor*[80], împărate al nostru, tu te-ai gîndit nu la nevinovăția copiilor, ci la micimea staturii lor ca simbol al smereniei.

CAPITOLUL AL XX-LEA
Acțiunea Providenței divine era prezentă în spiritul copilului

31. Și totuși, Doamne, îți înalț mulțumiri ție, Dumnezeule al nostru, preaînalt și preabun întemeietor și îndrumător al întregii creaturi, cu toate că o asemenea nedemnă copilărie ai voit să străbat. Căci totuși ființam și atunci, trăiam și simțeam deplinătatea ființei mele, ca un semn al tainicei unități din care mă ivisem; prin puterea unei înțelegeri lăuntrice vegheam la integritatea simțurilor mele și mă bucuram cînd prin slabele lor puteri, ca și prin gîndurile pe care mi le făceam despre lucruri neînsemnate din jurul meu, întrezăream lumina adevărului. Nu voiam deloc să fiu înșelat, aveam o memorie viguroasă, îmi însușeam o bună vorbire, mă încîntau darurile prieteniei, fugeam de durere, de josnicie și de speranță. Oare toate acestea nu erau minunate și demne de laudă la o asemenea vietate ca aceea care eram eu atunci? Dar nimic nu mi le dăruisem eu însumi, ci erau daruri din partea Dumnezeului meu. Toate sunt bune și împreună alcătuiesc făptura mea. Bun este acela care m-a creat, el însuși este binele meu și lui îi aduc mulțumiri pentru toate darurile cu care m-a înzestrat, deși nu eram decît un neînsemnat copil.

Păcătuiam însă prin faptul că nu în el însuși îmi căutam plăcerea, înălțarea și adevărul, ci în creaturile sale, în mine însumi și în ceilalți; și de aceea mă prăbușeam în dureri, în confuzii și greșeli. Ție îți aduc mulțumiri, mîngîierea mea, și cinstea mea, și încrederea mea, Dumnezeul meu, ție îți mulțumesc pentru toate darurile tale, iar tu păstrează-mi-le întregi. Căci așa mă vei păstra întreg și pe mine, iar ceea ce mi-ai dăruit va spori și se va desăvîrși; și eu voi fi cu tine, fiindcă tu mi-ai dăruit ființa și viața.

comunității alcătuiesc un tot, oricare din părțile care nu se află în acord cu întregul este dezgustătoare și imorală. Dacă însă Dumnezeu poruncește ceva care contrazice moravurile sau datinile unei oarecare cetăți, această poruncă trebuie îndeplinită, deși ea n-a mai fost aplicată niciodată în acea cetate, trebuie reînnoită dacă a căzut în uitare sau trebuie instituită dacă nu a fost instituită anterior.

Dacă îi este îngăduit unui rege să dea în cetatea pe care o stăpînește o anumită poruncă, pe care nimeni dintre înaintașii săi și nici el însuși n-au mai dat-o pînă atunci, și dacă a te supune acestei porunci nu înseamnă a te împotrivi ordinii sociale a cetății, ba mai mult, tocmai a nu te supune ar însemna să încalci ordinea cetății – se știe că supunerea oamenilor față de regii lor este un pact general al societății omenești[42] –, atunci cu atît mai mult trebuie să ne supunem fără șovăire la tot ceea ce ne poruncește Dumnezeu, stăpînitor al tuturor creaturilor sale. Într-adevăr, după cum pe scara rangurilor societății omenești, în ochii celor care trebuie să se supună, o putere mai mare are precumpănire față de una mai mică, tot astfel Dumnezeu trebuie să aibă întîietate față de toți și de toate.

16. Ceea ce am spus despre ticăloșiile împotriva firii se poate spune deopotrivă și despre nelegiuirile care presupun dorința de a face un rău altuia – prin vorbe de ocară sau prin fapte nedrepte și jignitoare[43]. Și unele și celelalte își au obîrșia fie în pornirea de a se răzbuna, cum se răzbună cineva împotriva dușmanului său, fie în pofta de a răpi bunul altuia, ca atunci cînd un hoț tîlhărește un călător, fie în dorința de a ocoli un rău, ca atunci cînd lovești pe cineva de care te temi, fie în invidie, ca în cazul nenorocitului care îl pizmuiește pe unul mai fericit decît el, ori în cazul norocosului care se teme să nu cumva să-l egaleze cineva în norocul său sau care suferă că a fost egalat deja, fie, în sfîrșit, în simpla plăcere de a vedea pe altul chinuindu-se, aceasta fiind starea spectatorilor de la luptele de gladiatori și a acelora care-și bat joc și iau în derîdere pe toată lumea[44].

Acestea sunt principalele cauze ale păcatului și nedreptății[45], care se iscă astfel din pofta nemăsurată de a stăpîni peste alții, de a participa la spectacole sau de a-ți dezlănțui simțurile; omul este cuprins de una din aceste pofte, de două dintre ele sau de toate trei deopotrivă. Cine trăiește în aceste păcate se ridică împotriva celor trei și a celor șapte porunci, împotriva psalteriului cu zece coarde[46], a Decalogului tău, Dumnezeule preaînalt și preascump. Dar ce ticăloșii rușinoase ar putea să te atingă pe tine, Doamne, tu care ești inviolabil? Sau ce nelegiuiri te pot atinge pe tine, care nu poți fi vătămat? De fapt, tu răzbuni și pedepsești faptele rele pe care oamenii le săvîrșesc împotriva lor înșile, deoarece, chiar și atunci cînd păcătuiesc împotriva ta, ei săvîrșesc ceva lipsit de pietate împotriva propriilor suflete, iar nedreptatea lor se înșeală pe sine corupînd și pervertind natura lor, pe care tu ai creat-o și ai

CAPITOLUL AL V-LEA
Despre cauzele generale ale crimelor

10. Într-adevăr, corpurile frumoase, aurul, argintul și toate celelalte lucruri asemănătoare au întotdeauna o înfățișare plăcută. În atingerea carnală a corpurilor se vădește cu precădere o anumită armonie[24] și fiecare simț își află în lucrurile corporale cea mai potrivită prefacere. Onoarea lumească și puterea de a porunci și stăpîni își au și ele prețul lor; din acesta se naște pofta de răzbunare. Totuși, pentru a dobîndi toate aceste lucruri nu este necesar, Doamne, să ne depărtăm de tine și nici să ne abatem de la legea ta. Viața aceasta, pe care o trăim în lume, își are și ea farmecul ei, care vine pe de o parte dintr-o anumită măsură a propriei frumuseți, iar pe de altă parte, din armonia sa cu aceste toate neînsemnate frumuseți pămîntești. Prietenia între oameni este și ea dulce, căci prin plăcutele sale legături ea alcătuiește o unitate din mai multe suflete.

Din cauza tuturor acestor lucruri și a altora de același fel săvîrșisem păcatul atunci cînd, printr-o dezordonată înclinație către dobîndirea unor astfel de bunuri, renunțam la lucrurile mai bune și la cele mai presus de orice, la tine, Doamne, Dumnezeul nostru, la adevărul și la legea ta. Desigur că și aceste lucruri pămîntești își au farmecul și plăcerile lor, dar nu ca acelea date de Dumnezeul meu, cel care a creat întreaga lume, *căci întru acesta se bucură cel drept și el este veselia celor cu inimă curată*[25].

11. Așadar, cînd cercetăm o anumită nelegiuire, căutînd să aflăm cauza pentru care a fost săvîrșită, de obicei nu o credem justificată decît atunci cînd ne apare evident că ar fi putut fi pricinuită de pofta de a dobîndi vreunul din acele lucruri pe care le-am numit de proastă calitate sau de teama de a-l pierde. Căci aceste lucruri sunt frumoase și plăcute în felul lor, deși față de lucrurile cerești și prielnice[26] ele nu sunt decît abjecte și de joasă speță. Cineva a săvîrșit uciderea unui om. De ce a făcut-o? Fie pentru că rîvnea soția ori moșia acestuia, fie că a voit să prade ca să poată trăi, sau s-a temut să nu pățească ceva asemănător din partea celuilalt, fie că, jignit fiind, era mistuit de dorința de a se răzbuna. Dacă ne-ar spune cineva că a săvîrșit uciderea fără nici o cauză și doar din plăcerea de a ucide, oare am crede așa ceva? Căci și atunci cînd se povestește despre un om descreierat și foarte crud că *absolut fără nici un motiv se arăta necontenit rău și crud*, o cauză era totuși menționată: *el se temea,* scrie istoricul faptelor sale, *să nu cumva, din cauza inactivității, să-i amorțească mîna și sufletul*[27]. Dar de ce toate acestea? ne vom întreba în continuare. De ce se comportă Catilina în acest chip? Desigur pentru ca, printr-o constantă practicare a crimelor, să devină stăpînul Romei, dobîndind astfel onoruri, bogății și putere, și să se pună la adăpost de constrîngerile legilor și de greutățile în care îl aruncaseră puținătatea moștenirii părintești și conștiința crimelor sale. Așadar, nici

care nu le-am făptuit; căci oare cîte n-aș fi putut săvîrși eu, care iubeam nelegiuirea chiar și cînd era gratuită?

Mărturisesc deci, Doamne, că toate mi-au fost iertate de tine, atît relele pe care le-am săvîrșit din propria mea voință, cît și cele pe care, avîndu-te pe tine drept îndrumător, nu le-am săvîrșit. Cine este omul care, conștient de neputința sa, ar îndrăzni să atribuie propriilor sale puteri neprihănirea și nevinovăția cu care l-ai înzestrat, pentru ca astfel să aibă mai puține motive să te iubească pe tine, ca și cum n-ar fi avut nevoie de îndurarea ta, aceea prin care ștergi păcatele celor care se întorc către tine? Fie ca un om ca acela pe care l-ai chemat la tine și care a urmat cu supunere glasul tău, ocolind astfel greșelile mele, pe care le citește aici reamintite și mărturisite de mine însumi, fie ca un asemenea om să nu mă ia în rîs că am fost vindecat de boala mea de către același medic căruia îi datorează și el faptul de a nu se fi îmbolnăvit – sau mai degrabă de a se fi îmbolnăvit mai puțin. Pentru aceasta, el trebuie să te iubească nu doar atît cît și mine, ci chiar mult mai mult, fiindcă aceluia pe care îl vede că m-a scăpat din lîncezeala atîtor păcate îi datorează el însuși norocul că nu s-a văzut scufundat într-o asemenea toropire a păcatelor.

CAPITOLUL AL VIII-LEA
Analiza plăcerii de a fi complice la o nelegiuire

16. *Ce folos am avut*[33] odinioară, nefericitul de mine, de la acele fărădelegi de care roșesc acum doar amintindu-mi de ele, și mai cu seamă de la acel furt în care nu iubeam nimic altceva decît furtul ca atare? Furtul nu era nimic în sine, iar această nimicnicie mă făcea cu atît mai demn de plîns. Și totuși, singur de capul meu nu l-aș fi săvîrșit – și-mi amintesc bine starea mea de spirit de atunci – nu, singur nu l-aș fi săvîrșit deloc. Prin urmare, în săvîrșirea furtului îmi făcea plăcere și întovărășirea cu cei cu care-l săvîrșeam. Deci nu iubeam chiar numai furtul în sine, sau poate totuși doar furtul ca atare, căci nici întovărășirea nu însemna mare lucru.

Ce se întîmpla atunci de fapt? Cine este acela care ar putea să-mi dea un răspuns dacă nu cel care iluminează inima mea și-i pătrunde întunecimile? Cum se face că s-a trezit în mine imboldul de a cerceta, de a discuta și de a cumpăni toate aceste fapte? Dacă aș fi poftit pur și simplu fructele pe care le-am furat sau dacă aș fi vrut doar să mă înfrupt din ele, aș fi putut chiar și singur, dacă era cazul, să făptuiesc acea nelegiuire și să ajung să-mi împlinesc cheful; n-ar fi fost nevoie să ațîț mîncărimea poftei mele prin zgîndărirea sufletelor complicilor la furt[34].

Dar, fiindcă acele fructe nu-mi plăceau deloc, singura mea desfătare o găseam în însăși săvîrșirea laolaltă cu alții a acelei nelegiuiri.

siguranță, mai folositoare decît acele cinci elemente prefăcute în fel și chip ca să înfrunte cele cinci grote din adîncuri, toate aceste minciuni care nu au ființă, dar îl ucid pe cel care crede în ele[27]. Versurile și poezia eu pot să le preschimb într-o hrană cu adevărat sățioasă[28]. Mai mult chiar, povestea cu Medeea zburînd nu o luam de bună și nu o credeam adevărată, deși o declamam eu însumi sau o ascultam declamată de alții; în schimb, vai, credeam în minciunile acelea înșelătoare! Pe ce trepte m-am lăsat tîrît în adîncurile acestui hău! Mă frămîntam și mă perpeleam de lipsa adevărului cînd pe tine, Dumnezeul meu – căci ție mă mărturisesc acum, care te-ai îndurat de mine și atunci cînd încă nu mă mărturiseam –, pe tine te căutam, dar nu cu ajutorul acelei lumini a înțelegerii și a minții prin care ai voit să mă așezi mai presus de fiare, ci cu ajutorul simțurilor corporale[29]. Tu însă te aflai mai în adîncul meu decît cea mai lăuntrică parte a mea, dar și mult deasupra celor mai înalte dintre gîndurile mele. Dădusem peste acea femeie îndrăzneață și lipsită de bun-simț pe care una din pildele lui Solomon ne-o înfățișează șezînd pe un scaun în fața porții și spunînd: *Mîncați cu plăcere aceste pîini tainice și beți din această dulce apă furată*[30]. Această femeie m-a prins în mrejele ei pentru că m-a găsit locuind în afară, în orizontul ochilor mei trupești, și rumegînd în gîndul meu imaginile pe care le înfulecasem cu ajutorul lor.

CAPITOLUL AL VII-LEA
Explicații ale atracției resimțite de Augustin pentru doctrina maniheilor

12. Nu cunoșteam atunci acest *altceva*, singurul care cu adevărat ființează și, ca îmboldit de un ac, încuviințam cu ușurătate pe acei amăgitori nerozi care îmi puneau întrebări precum: de unde vine răul, dacă Dumnezeu este delimitat de o formă corporală sau dacă are păr și unghii[31], dacă trebuiesc socotiți ca fiind îndreptățiți de lege aceia care aveau mai multe soții deodată, ucideau oameni și aduceau animale ca jertfă[32]. Necuvîntător cum eram, aceste întrebări mă tulburau și, întorcînd de fapt spatele adevărului, mi se părea că mă îndrept spre el, pentru că nu știam că răul nu este altceva decît absența binelui, absență dincolo de care nu mai ființează nimic[33]. Dar cum aș fi putut eu să înțeleg aceasta, de vreme ce ochii mei nu erau în stare să vadă decît corpurile care se înfățișau privirii, iar mintea mea nu putea pătrunde dincolo de năluciri?

Nu știam că Dumnezeu este un spirit pur, care nu are membre ce se pot măsura în lungime sau în lățime, care nu are o întindere asemenea corpurilor, căci orice întindere este mai mică într-o parte a sa decît întregul; or, această întindere fiind infinită, ar trebui să fie mai mică într-o parte definită de un anumit spațiu decît în infinitatea sa, neputînd să fie

chiar Catilina nu iubea crimele sale ca atare, ci foloasele pe care urma să le aibă prin săvîrșirea lor.

Capitolul al VI-lea
Practicînd păcatul, tînărul Augustin urmărea răul în sine

12. Ce am putut eu oare, nefericitul de mine, să iubesc în tine, o, furt al meu, o, nelegiuire săvîrșită într-o noapte, în al șaisprezecelea an al vieții mele? Căci, de vreme ce erai un simplu furt, nu puteai fi frumos. Dar oare ești într-adevăr ceva aievea ca să mă adresez ție cu astfel de cuvinte? Fructele acelea pe care le-am furat erau frumoase deoarece făceau parte din creatura ta, o, tu, frumusețe fără asemănare, creatorule al tuturor lucrurilor, Dumnezeule bun, Dumnezeule care ești supremul bine și adevăratul meu bine! Da, erau frumoase acele fructe, dar nu pe ele le rîvnea nenorocitul meu suflet, căci aveam acasă din belșug fructe mai bune; le-am rupt pe acelea numai și numai ca să le fur. Apoi, o dată jefuite, le-am aruncat, savurînd în acest fapt doar propria mea nelegiuire, de care mă bucuram cu mare desfătare.

Iar acum, Doamne, Dumnezeul meu, caut să aflu ce m-a ademenit în acest furt și, iată, nu găsesc în el nici o frumusețe. Nu mă gîndesc la frumusețea care strălucește în dreptate și în înțelepciune, nici la cea care se arată în mintea omenească, în memorie și în simțuri, precum și în viața aceasta plină de sevă. Nu mă gîndesc nici la cît de arătoase și cît de plăcute sunt stelele strălucind fiecare pe orbita sa, nici la pămîntul și la marea pline de vietăți care-și urmează unele altora, născîndu-se mereu din cele care pier înaintea lor. Nu mă gîndesc nici măcar la splendoarea imperfectă și fantomatică prin care ne înșeală viciile.

13. Căci și trufia imită înălțarea sufletească, cu toate că numai tu, Dumnezeule, ești singurul înălțat deasupra tuturor lucrurilor. Nici ambiția nu jinduiește altceva decît onoruri și glorie, deși doar tu, singurul înaintea tuturor, ești demn de cinstire și plin de slavă de-a pururea. Și cruzimea celor puternici vrea să fie temută, dar cine este mai de temut decît singur tu, Dumnezeule! Prin ce, cînd sau unde ar putea cineva să smulgă sau să scape ceva de puterea ta? Iubitorii de plăceri vor să se facă plăcuți prin mîngîieri, dar nimic nu este mai alinător decît dezmierdările tale și nici o iubire nu este mai întremătoare decît cea pentru adevărul tău, mai frumos și mai luminos decît orice. Curiozitatea vrea să fie luată drept rîvnă pentru știință, dar numai tu le cunoști pe toate în cel mai înalt grad. Pînă și prostia se acoperă cu numele simplității și al nevinovăției, dar nu există nimic mai simplu decît tine. Și ce este mai nevinovat decît tine, de vreme ce faptele tale se arată dușmane ale tuturor relelor[28]? Lenevia pare să nu poftească decît odihna, dar unde se află cu adevărat o odihnă sigură

în afară de Dumnezeu? Luxul desfrînat vrea să fie numit sațietate și belșug; tu ești însă deplinătatea desăvîrșită și izvorul nesecat al unor gingășii neprihănite. Risipa împrumută pe nedrept chipul generozității, dar tu ești cel mai darnic împărțitor al tuturor bunurilor. Avariția vrea să stăpînească mari comori, tu însă pe toate le stăpînești. Invidia se zbate pentru superioritate, dar cine este oare mai presus decît tine? Ura caută răzbunare; cine însă se răzbună mai pe bună dreptate decît tine? Teama veghează cu neliniște asupra a ceea ce iubește și freamătă în fața oricărei primejdii neobișnuite și neașteptate care-i amenință siguranța, dar pentru tine nimic nu este neobișnuit, nimic nu este neașteptat, nimic nu te desparte de ceea ce iubești. Și unde, dacă nu la tine, se poate afla cea mai statornică siguranță? Tristețea se zbuciumă de durere că a pierdut lucrurile care o umpleau de bucurie alinînd-i poftele, deoarece nu vrea să piardă nimic, tot așa cum nici ție nimic nu-ți poate fi răpit[29].

14. Tot astfel sufletul meu cade în desfrîu cînd își întoarce fața de la tine și caută în afara ta acele lumi curate și nepătate, pe care nu le-ar găsi decît dacă ar reveni la tine. Astfel, toți cei care se îndepărtează de tine prin asemenea fapte te imită în mod pervers[30]. Dar chiar dorind să-ți fie asemănători prin ceea ce fac, ei dovedesc că tu ești creatorul întregii făpturi și că, de aceea, nu există nici un loc în care cineva să se poată despărți complet de tine.

Așadar, ce am iubit eu în furtul pe care l-am săvîrșit? Și prin ce l-am imitat eu pe Domnul meu în chip vinovat și pervers? Oare nu am simțit plăcere să acționez împotriva legii tale printr-o înșelăciune, de vreme ce altă putere nu aveam? Ca un întemnițat ce eram, nu am simulat eu o libertate schiloadă săvîrșind nepedepsit, printr-o sumbră imitație a Atotputernicului, ceea ce nu-mi era îngăduit să fac? Iată, acesta este robul care fuge de Domnul său și aleargă după o umbră! O, ce putreziciune, o, ce hîdoșenie a vieții și ce hău întunecat al morții! Cum a fost posibil ca ceea ce nu-mi era îngăduit să-mi facă plăcere nu pentru alt motiv, ci doar din pricină că nu-mi era îngăduit[31]?

Capitolul al VII-lea
Augustin mulțumește lui Dumnezeu că i-a iertat păcatul, îngăduindu-i să și-l mărturisească fără teamă

15. *Ce voi da înapoi Domnului*[32] pentru faptul că memoria mea reînvie toate aceste lucruri fără ca sufletul meu să se teamă de judecata ta? Vreau să te iubesc, Doamne, să-ți înalț mulțumiri și să preamăresc numele tău pentru că mi-ai iertat atîtea fapte rele și nelegiuite. Pe seama harului și a îndurării tale pun faptul că ai nimicit păcatele mele așa cum gheața se topește la soare. Pe seama harului tău pun și toate relele pe

întreagă în fiecare loc determinat; așa se întîmplă cu spiritul și cu Dumnezeu. Nu aveam, de asemenea, nici cea mai mică idee despre ceea ce, aflîndu-se în noi, ne face să ființăm și nici de ce în Scriptură se spune că suntem făcuți *după chipul lui Dumnezeu*[34].

13. Și nu aveam știință nici de această justiție lăuntrică prin care se judecă nu după obiceiuri și datini, ci după legea atît de dreaptă a atotputernicului Dumnezeu, potrivit căreia se statornicesc moravurile tuturor țărilor și tuturor epocilor, conform fiecărei țări și fiecărei epoci în parte, dar care rămîne în sine aceeași, fără să se schimbe după loc și vreme. Nu știam că în fața acestei legi au fost drepți Avraam și Isaac, și Iacov și Moise și David și toți acei patriarhi lăudați de Dumnezeu; ei au fost socotiți ca fiind nedrepți doar de niște ignoranți care gîndesc *asemenea unui tribunal omenesc*[35] și care judecă comportarea universală a neamului omenesc după măsura îngustă a propriilor lor obiceiuri și moravuri. Este ca și cum cineva care nu are habar de echipamentul militar și nici de modul în care se întrebuințează fiecare parte a lui ar vrea să-și acopere capul cu pulpanele sau să se încalțe cu coiful, și apoi ar începe să bombăne că nimic nu i se potrivește; este, de asemenea, ca și cum, într-o anumită zi, declarîndu-se la orele amiezei încetarea negoțului, cineva s-ar înfuria că nu-și mai poate pune mărfurile în vînzare, pe motiv că vînzarea fusese îngăduită în dimineața aceleiași zile; în sfîrșit, este ca și cum cineva s-ar mira că într-una și aceeași casă un sclav oarecare mînuiește obiecte pe care nu are voie să le atingă nici măcar slujitorul care toarnă în pahare, sau că în spatele grajdului se săvîrșesc treburi interzise în încăperea unde se mănîncă; omul s-ar arăta indignat de faptul că, în mijlocul aceleiași gospodării și sub un același acoperiș, nu toți au aceleași îndatoriri în orice împrejurare.

Tot atît de naivi sunt și cei care se indignează cînd li se spune că în veacurile trecute li se îngăduise celor drepți un lucru care nu este îngăduit drepților veacului acestuia, deoarece Dumnezeu, potrivit împrejurărilor vremelnice, a dat celor vechi o anumită poruncă și o altă poruncă celor de astăzi, deși toți se supun aceleiași dreptăți dumnezeiești. Ei nu înțeleg că, la unul și același om, îmbrăcămintea potrivită pentru un membru nu se potrivește altui membru, că într-una și aceeași zi ceea ce este îngăduit la un moment dat nu este îngăduit peste o oră, că un lucru permis sau rînduit pentru un ungher al casei este interzis sau chiar pedepsit într-un alt ungher învecinat. Rezultă oare de aici că justiția dumnezeiască este nestatornică și schimbătoare[36]? Nicidecum! Numai că timpul, pe care tot justiția dumnezeiască îl călăuzește, nu se scurge mereu în același chip, tocmai pentru că este timp[37]. Oamenii însă, a căror viață pe pămînt este atît de scurtă, nu sunt în stare să pună de acord prin gîndirea lor motivele care au determinat evenimente petrecute în veacurile trecute și la alte popoare – pe care nu le pot pricepe – cu motivele

unor evenimente pe care le înțeleg, fiindcă le-au trăit ei înșiși. Cu toate că oamenii pot înțelege cu ușurință ce se potrivește fiecărui membru al unuia și aceluiași corp, fiecărui moment al uneia și aceleiași zile, fiecărui ungher dintr-o casă sau fiecărei persoane și se supun acestor evidențe, totuși ei se arată nemulțumiți de orînduielile justiției dumnezeiești.

14. Nu cunoșteam pe atunci toate aceste adevăruri și nu le dădeam atenție; ele izbeau de pretutindeni privirile mele, dar eu nu le vedeam. Atunci cînd scandam poeme nu-mi era îngăduit să pun orice picior metric oriunde s-ar fi întîmplat, căci fiecare măsură cerea alte picioare și, pe de altă parte, în cuprinsul unuia și aceluiași vers nu puteam pune în toate locurile același picior metric. Totuși, însăși arta scandării, după care mă orientam, nu avea reguli întîmplătoare, ci toate împreună formau mereu un întreg. Iar eu nu-mi dădeam seama că justiția divină, căreia i se supun oamenii buni și sfinți, adună și ea într-un întreg, cu mult mai multă strălucire și măreție, toate legile pe care ea le cuprinde și că, fără să se schimbe în nici una din părțile sale, ea nu întocmește și nu impune toate legile sale deopotrivă și în același timp pentru toate epocile, ci potrivit fiecăreia în parte. De aceea, în orbirea mea, îi înfieram și-i defăimam pe acei cuvioși patriarhi care nu numai că s-au folosit de lucrurile prezente așa cum le-a poruncit și le-a insuflat Dumnezeu, dar, mai mult, au și prevestit cele viitoare, potrivit revelației trimise lor de Dumnezeu[38].

Capitolul al VIII-lea
Fundamentele moralei în comparație cu elementele sale relative

15. Oare putem să ne închipuim un timp sau un loc unde să fie nedrept *să iubești pe Dumnezeu din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău și să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți*[39]? De aceea, ticăloșiile săvîrșite împotriva firii, cum au fost cele ale locuitorilor Sodomei, trebuiesc respinse și pedepsite peste tot și întotdeauna. Chiar dacă toate neamurile ar face la fel ca sodomiții, ele ar cădea sub învinuirea aceleiași crime, potrivit legii dumnezeiești care nu i-a făcut pe oameni ca ei să se folosească de corpurile lor în acest chip. Căci siluim însăși comuniunea pe care trebuie să o avem cu Dumnezeu[40] atunci cînd pîngărim, prin desfrîul poftelor, natura căreia el îi este creatorul.

Cît privește ticăloșiile săvîrșite împotriva datinilor omenești, acestea trebuiesc evitate, ținînd seama de diversitatea cutumelor de la un neam la altul, fără ca vreun cetățean sau un străin să îndrăznească, prin poftele sale, să încalce în vreun fel pactul întărit prin datinile sau legile unei cetăți ori ale unui popor[41]. Întrucît toți membrii unei

Dar, în ce mă privește, nici de aceste prime făpturi spirituale nu eram eu flămînd și însetat, ci de tine însuți, o, Adevărule, *în care nu este schimbare sau umbră de mutare*[23]. Și pe acele tipsii, ei îmi mai puneau în față încă și alte năluciri strălucitoare și atrăgătoare[24]; mult mai bine ar fi fost însă dacă mi-aș fi îndreptat iubirea către soare, care era adevărat cel puțin pentru simțul vederii, decît către acele minciuni care, datorită obișnuinței omului de a se încrede în simțuri, înșeală spiritul. Și totuși, fiindcă socoteam că ele te reprezintă pe tine, mă hrăneam cu ele, dar fără lăcomie, căci nu simțeam pe limbă dulceața gustului tău; tu nu erai nimic din acele deșarte închipuiri și, departe de a mă întrema cu ele, mai tare mă secătuiau.

Hrana din visele noastre este foarte asemănătoare cu hrana pe care o luăm cînd suntem treji și, cu toate acestea, ea nu îi hrănește pe cei care dorm, tocmai fiindcă dorm. Acele plăsmuiri nu aveau nici o asemănare cu tine, o, adevărule, așa cum mi te arăți tu acum, deoarece ele erau niște năluciri corporale, niște corpuri mincinoase, mult mai puțin sigure și reale decît adevăratele corpuri, fie cerești, fie pămîntene, pe care le putem vedea cu ochii noștri trupești; pe acestea le vedem și noi așa cum le văd și dobitoacele, și păsările; ele sunt mult mai sigure decît acelea pe care doar ni le închipuim.

Și totuși, chiar și atunci cînd ne închipuim aceste lucruri reale, suntem mai aproape de adevăr decît atunci cînd, pe temeiul lor, presupunem existența unor corpuri mai mari sau infinite, care nu există de fapt absolut deloc. Iată cu ce fel de năluciri deșarte mă hrăneam eu în acel timp, fără ca în realitate să mă hrănesc.

Dar tu, iubirea mea, de care mă despart în neputința mea pentru ca să ies întărit, tu nu ești nici aceste corpuri pe care le vedem, deși se află în ceruri[25], și nici acestea pe care le vedem pe pămînt, căci tu le-ai creat pe ele și nu le socotești între cele mai înalte dintre creaturile tale. Cît de departe ești tu de acele năluciri ale mele, de acele năluciri ale unor corpuri care nu au nici o realitate! Mult mai adevărate, cu mult mai sigure și mai adevărate decît aceste închipuiri sunt imaginile corpurilor care au ființă, iar mai adevărate decît imaginile lor sunt corpurile însele, cu toate că nici ele nu sunt una cu tine. Tu nu ești nici sufletul care dă viață corpurilor – această viață a corpurilor este ea însăși mai bună și mai adevărată decît corpurile ca atare –, ci tu ești viața sufletelor, viața viețiilor. Tu, Adevărule, trăiești prin tine însuți și nu te schimbi nicicînd, o, tu, viață a sufletului meu.

11. Unde te aflai tu atunci pentru mine și cît de departe? Eu rătăceam departe de tine, izgonit și fără putința de a gusta din roșcovele cu care hrăneam porcii[26]. Cu cît erau mai de dorit poveștile prostești ale gramaticienilor și ale poeților decît aceste primejdioase înșelăciuni! Căci versurile și poezia, care ne înfățișează pe Medeea zburînd, sunt, cu

Capitolul al IX-lea
Despre pericolul asocierii în rău

17. Care era deci starea de spirit în care mă aflam în acele vremuri? Acum sunt sigur că era absolut rușinoasă și că era vai de capul meu că mă aflam într-o asemenea situație. Și totuși, în ce consta ea de fapt? *Cine poate să ia aminte la greșelile cele fără de voie?*[35]

Rîsul cu care ne însoțeam fapta era pentru noi ca un fel de gîdilare a inimii la gîndul că îi păcălim pe stăpînii părului, cărora nu le trecea deloc prin minte că noi am fi în stare de așa ceva și care s-ar fi necăjit foarte tare de-ar fi știut[36]. Atunci de ce îmi făcea plăcere faptul că nu săvîrșeam singur furtul? Oare pentru că în genere nimeni nu rîde de unul singur? Dar, deși este adevărat că de obicei nimeni nu rîde de unul singur, totuși cîteodată chiar și pe un om singur și retras, fără nimeni în preajmă, îl apucă rîsul dacă ceva foarte hazliu i se arată în fața ochilor sau îi trece prin gînd. Cît mă privește pe mine, singur n-aș fi făcut așa ceva, de asta sunt absolut sigur.

Iată, Dumnezeul meu, în fața ta se înfățișează amintirea vie a stării de spirit de atunci! Singur n-aș fi săvîrșit acel furt în care îmi făcea plăcere nu ceea ce furam, ci faptul în sine că furam; dacă l-aș fi săvîrșit singur, n-aș mai fi avut nici o plăcere și atunci m-aș fi lăsat păgubaș. O, prietenie dușmană a virtuții[37], o, ispită a minții, pornire de a face rău născută din joc și glumă, poftă de a dăuna celuilalt în mod gratuit! Nici urmă de a cîștiga ceva pentru tine, nici urmă de dorință de răzbunare! Este de ajuns ca unul să strige: „Haideți să facem ceva!“și ne este rușine ca să nu fim nerușinați!

Capitolul al X-lea
În Dumnezeu se află salvarea

18. Cine ar ști să dea de capătul acestei încîlceli prea întortocheate și pline de încurcături? Este dezgustătoare, nu vreau să mă mai gîndesc la ea, nu vreau să o văd. Pe tine te doresc, dreptate veșnică și nevinovăție frumoasă, împodobită cu străluciri neprihănite și cu încîntări de care nu te saturi niciodată[38]. La tine găsim o liniște adîncă și o viață netulburată. Cine intră în tine *intră întru bucuria Domnului său*[39], nu va mai avea de ce să se teamă și se va simți foarte bine, cuprins în binele suprem. Am fugit departe de tine și m-am rătăcit, Dumnezeul meu, mult mai departe de statornicia și sprijinul tău, în adolescența mea. Am devenit pentru mine însumi *un ținut al lipsei și al sărăciei*[40].

nenorociri. Aceasta este, cu siguranță, o compasiune mult mai adevărată, dar lipsită de plăcerea pricinuită de vederea durerii altora. Cine compătimește pe un nefericit își îndeplinește, prin acest fapt, îndatorirea iubirii față de aproapele[6]; totuși, cine într-adevăr este cuprins de milă cu o inimă de frate preferă mai degrabă să nu aibă prilejul să se îndurereze. Căci, dacă ar exista – ceea ce de fapt nu se poate – o bunăvoință răuvoitoare, atunci s-ar putea ca cineva care simte cu adevărat și în mod sincer compasiune față de ceilalți să dorească ca aceștia să fie nefericiți numai pentru ca el să simtă compasiune. Așadar, în unele cazuri, durerea poate fi acceptată, dar ea nu trebuie niciodată să producă plăcere. Așa ne înveți tu, Doamne, Dumnezeule, tu care iubești sufletele și ai pentru ele o milă de departe cu atît mai curată și mai incoruptibilă decît a noastră, cu cît tu nu poți fi rănit de nici o durere. *Dar cine este în stare de o asemenea desăvîrșire?*[7]

4. Dar, pe atunci, nenorocitul de mine, îmi făcea plăcere să sufăr și să mă îndurerez și căutam cu tot dinadinsul prilejuri potrivite pentru aceasta. Cînd mi se înfățișa spectacolul neadevărat și maimuțărit al suferinței altuia, cu atît îmi plăcea mai mult jocul actorului și mă încînta mai tare, cu cît îmi storcea mai multe lacrimi. Ce este oare de mirare în asta, de vreme ce, asemenea unei oi nefericite, rătăcită de turma ta, fugeam plin de neastîmpăr de sub paza ta, întinat de o rîie rușinoasă? De aici venea atracția pe care o simțeam pentru dureri, dar nu pentru acelea adevărate, de care ar fi trebuit să fiu pătruns în adîncul sufletului – căci nu-mi plăcea să sufăr eu ceea ce vedeam pe scenă –, ci pentru cele care, atunci cînd auzeam asemenea închipuiri, îmi zgîriau doar, ca să zic așa, pielea de pe deasupra. Și, după cum se întîmplă atunci cînd te scarpini cu unghiile, o mică zgîrietură se transformă, cu vremea, într-o bubă umflată și coaptă, plină de scursoare și de un puroi dezgustător.

Așa era viața mea. Dar oare viață era aceasta, Dumnezeul meu?

Capitolul al III-lea
Tînărul Augustin la școala superioară de retorică. Relațiile sale cu așa-numiții „răsturnători“

5. Statornica ta îndurare mă înconjura de departe, plutind deasupra mea. În cîte nelegiuiri nu m-am bălăcit! Am luat-o pe urmele unei curiozități scelerate, care, făcîndu-mă să te părăsesc, m-a călăuzit către cele mai josnice hăuri ale necredinței, într-o supunere oarbă față de perfidele înșelăciuni ale demonilor *cărora le-am adus ca jertfe*[8] faptele mele rele. Și prin acestea toate m-ai biciuit mereu! Am ajuns pînă acolo încît să îndrăznesc, în chiar timpul săvîrșirii sărbătorilor tale și între zidurile Bisericii tale, să rîvnesc la fructele morții[9] și să mă îngrijesc și de mijlocul de a le obține. De aici încolo m-ai lovit cu pedepse grele,

dar nicidecum pe măsura vinovăției mele, o, tu, necuprinsa mea îndurare, Dumnezeul meu, limanul meu în cumplitele primejdii în mijlocul cărora m-am rătăcit de tine, mereu mai departe de tine, învîrtoșindu-mi cu trufie grumazul împotriva ta, iubind căile mele, și nu pe ale tale, iubind o libertate de sclav fugit.

6. Acele studii care erau numite cinstite aveau ca menire disputele juridice din for[10]; aveam ambiția de a străluci în aceste procese și de a primi cu atît mai multe laude cu cît voi ști mai bine ca, prin elocință, să prezint minciuna drept adevăr. Atît de mare este orbirea oamenilor, încît ei se fălesc tocmai cu orbirea lor. Eram deja cel dintîi în școala de retorică și mă bucuram de acest fapt cu o mare trufie, umflîndu-mă în pene cu o nespusă înfumurare. Totuși, Doamne, tu știi că eu eram mult mai potolit decît alții și mă țineam cu totul deoparte de isprăvile josnice pe care le săvîrșeau așa-numiții „răsturnători“ – această denumire diabolică și de rău augur era socotită de ei ca un fel de însemn al bunelor maniere[11]. Trăiam și eu totuși în preajma lor, păstrîndu-mi însă, în nerușinarea mea, un dram de rușine, căci nu eram chiar ca ei. Rămîneam alături de ei și mă bucuram mereu de dovezi de prietenie din partea lor, cu toate că întotdeauna îmi făceau silă faptele lor nelegiuite, acele „răsturnări“ prin care ei își băteau joc cu nerușinare și cu obrăznicie de sfiala străinilor și a nou- veniților, pe care îi insultau fără nici un motiv, luîndu-i în rîs și sporindu-și astfel bucuriile lor răutăcioase. Nimic nu este mai asemănător faptelor diavolilor decît aceste fapte ale lor. Și oare s-ar putea găsi pentru ei un nume mai potrivit decît cel de „răsturnători“, de vreme ce, în mod evident, ei înșiși erau cei dintîi „răsturnați“ și perverțiți de acele spirite demonice și înșelătoare care își băteau joc de ei[12], ademenindu-i pe ascuns prin chiar faptul că-i făceau să creadă că, de fapt, ei își bat joc și-i înșeală pe alții?

Capitolul al IV-lea
Lectura tratatului *Hortensius* al lui Cicero trezește în tînărul Augustin interesul pentru filosofie

7. Într-o asemenea companie și la o vîrstă încă fragedă[13] învățam tratatele de elocință, în care doream să strălucesc în scopul nedemn și nestatornic de a gusta bucuriile deșertăciunii omenești. Urmînd rînduiala obișnuită a acestei învățături, am ajuns la cartea unui oarecare Cicero, la care aproape toată lumea admiră mai mult limba decît spiritul[14]. Această carte se numește *Hortensius* și cuprinde o exhortație în studiul filosofiei[15].

Într-adevăr, citirea acestei cărți mi-a schimbat starea de spirit, a întors rugăciunile mele către tine, Doamne, și a prefăcut în întregime legămintele, juruințele și dorințele mele. Toate speranțele deșarte și-au

Cartea a III-a

Capitolul I
Venit la Cartagina să studieze, tînărul Augustin este atras de jocurile amoroase

1. Am sosit la Cartagina. Peste tot, în jurul meu, clocotea cazanul iubirilor dezmățate. Încă nu iubeam pe cineva anume, dar doream să iubesc și eu; însetat în taină de iubire, mă uram că nu sunt încă și mai însetat decît eram[1]. Căutam pe cineva să iubesc, iubeam iubirea în sine și respingeam ideea unei vieți liniștite și a unor drumuri fără capcane. În adîncul sufletului meu aveam nevoie, ca de o hrană lăuntrică, de tine însuți, Dumnezeul meu, dar nu de o asemenea foame eram eu flămînd și nu simțeam nici o poftă pentru această hrană nealterabilă; și aceasta nu pentru că aș fi fost sătul de ea, ci, cu cît eram mai lipsit de ea, cu atît eram mai dezgustat. Din această cauză, sufletul meu era suferind și, plin de bube, se arunca în afară, căutînd hulpav și în chip jalnic să-și potolească mîncărimile, scărpinîndu-se de lucrurile sensibile; dar, dacă nu ar fi avut suflet, aceste lucruri sensibile nu ar fi putut fi iubite în nici un caz.

Aflam o plăcere nespusă în a iubi și în a fi iubit atunci cînd mă bucuram de trupul ființei iubite[2]. Întinam așadar izvorul curat al prieteniei prin zoaiele poftei trupești și întunecam neprihănirea ei prin miasmele infernale ale desfrîului. Și totuși, dezgustător și ticălos cum eram, mă străduiam în vanitatea mea exagerată să par distins și bine crescut. Mă aruncam astfel în plasa iubirii, în care doream cu înfocare să fiu prins. Dumnezeul meu, tu, îndurarea mea, cum să-ți mulțumesc pentru bunătatea cu care ai amestecat atîta fiere în dulceața acelor iubiri! Căci, de îndată ce mă simțeam iubit și ajungeam pe ascuns să fiu încătușat de lanțurile plăcerii, imediat mă și vedeam înlănțuit bucuros într-o mreajă de chinuri, ca să cad apoi sub biciuirea vergelelor înroșite în foc ale geloziei și bănuielilor, ale temerilor, mîniilor și certurilor.

Capitolul al II-lea
Pasiunea pentru teatru. Comentariu asupra esenței plăcerii dramatice

2. Mă lăsam răpit de spectacolele teatrale, care erau pline de imagini ale propriilor mele nefericiri și de vreascuri pentru focul care mă mistuia.

Cum se face că oamenii vor să se tulbure și să se înduioșeze atunci cînd privesc spectacolele tragice și pline de jale, cu întîmplări pe care ei nu vor totuși să le pătimească? Cu toate acestea, spectatorul dorește să resimtă el însuși durerea înfățișată în spectacol, și această durere însăși este cea care îi oferă plăcere. De unde vine această plăcere dacă nu dintr-o nenorocită rătăcire spirituală? Căci cu atît mai mult suntem mișcați de imaginile de pe scenă, cu cît suntem noi înșine mai puțin vindecați de propriile noastre trăiri asemănătoare; în genere, folosim cuvîntul *nenorocire* cînd vorbim de răul pe care-l pătimim noi înșine, dar vorbim de *milă* cînd ne gîndim la lucrurile de care-i compătimim pe alții. Dar de ce fel de compătimire poate fi vorba în legătură cu suferințe închipuite pe scenă? Căci spectatorul nu este tulburat și stîrnit în așa fel încît să sară în ajutorul celor ce suferă, ci este doar invitat să se îndurereze la vederea suferințelor; el apreciază și aplaudă pe autorul închipuirilor de pe scenă cu atît mai mult cu cît durerea pe care o resimte este mai mare. Iar dacă nenorocirile acelor oameni, fie ele și străvechi sau imaginare, sunt astfel reprezentate pe scenă încît spectatorul să nu fie cuprins de durere, atunci acesta părăsește spectacolul plin de dispreț și criticînd ce a văzut. În schimb, dacă se simte mișcat și îndurerat, el rămîne pe loc, cu ochii ațintiți la spectacol și plin de mulțumire[3].

3. Așadar, ceea ce ne atrage la teatru sunt lacrimile și durerea pe care o resimțim. Desigur, oricărui om îi place să se bucure și să se veselească. Totuși, de vreme ce nimeni nu vrea să fie el însuși nenorocit, dar oricui îi place să fie plin de compătimire, și întrucît compătimirea este însoțită întotdeauna de durere, oare nu acesta să fie motivul pentru care ne place durerea?

Lacrimile noastre curg din izvorul prieteniei între oameni[4]. Dar încotro se îndreaptă acest șuvoi de lacrimi? Pe unde se scurge? De ce se varsă el în puhoiul de smoală clocotită, în frămîntarea cumplită a unor pofte oribile, unde se preschimbă și se nimicește el însuși, abătîndu-se prin propria voință de la limpezimea sa cerească, deformat și prăbușit?

Să respingem atunci compasiunea? Nicidecum! În unele cazuri putem iubi durerea; dar ferește-te, suflete al meu, de necurățenie, sub ocrotirea Dumnezeului meu, a Dumnezeului părinților noștri, a celui vrednic de laudă și preaînălțat în toate veacurile! Ferește-te, suflete, de necurățenie[5]!

Chiar și acum îmi deschid sufletul față de compasiune, dar în vremea aceea, la teatru, împărtășeam bucuria îndrăgostiților, atunci cînd ei se bucurau unul de celălalt în rușine, deși toate acestea se petreceau în închipuire, în jocul de pe scenă. Cînd ei se rătăceau unul de altul, mă lăsam cuprins de o tristețe compătimitoare; amîndouă aceste întîmplări mă încîntau nespus. Astăzi însă am mai multă milă față de cel care se bucură în ticăloșia sa decît de acela care-și închipuie că este nenorocit deoarece a fost lipsit de o desfătare primejdioasă sau a pierdut o fericire plină de

pierdut pentru mine dintr-o dată orice însemnătate, năzuiam spre nemuritoarea înțelepciune cu o incredibilă înflăcărare a inimii și am început să mă ridic de la pămînt, ca să mă reîntorc către tine. Nu pentru a-mi șlefui stilul și felul de a vorbi[16], singurul scop pe care, plătindu-mi studiile de retorică, părea să-l fi avut în vedere mama – căci aveam pe atunci nouăsprezece ani, iar tatăl meu era mort de mai bine de doi ani –, nu, nu pentru a-mi șlefui stilul citeam cu nesaț această carte. Mai mult decît modul elegant de a vorbi, în această carte m-au atras și m-au convins tocmai lucrurile despre care se vorbea[17].

8. Cît de mult ardeam, Dumnezeul meu, cît de mult ardeam de dorința de a zbura de la cele pămîntești către tine[18], fără să știu ce ai de gînd să faci cu mine! *Căci la tine este înțelepciunea*[19]. Dar iubirea de înțelepciune poartă numele grecesc de *filosofie*, și de această iubire m-a înflăcărat scrierea lui Cicero. Sunt unii oameni care ademenesc pe alții cu ajutorul filosofiei, colorînd și fardînd cu marele, blîndul și cinstitul ei nume propriile lor erori. În acest tratat, autorul îi face cunoscuți și îi respinge pe toți pretinșii filosofi din vremea sa și din secolele anterioare; în acest discurs se adeverește mustrarea mîntuitoare a spiritului tău, pe care ne-ai dat-o prin robul tău bun și credincios: *Luați aminte să nu vă fure mințile cineva cu filosofia și cu deșarta înșelăciune din tradiția omenească, potrivit stihiilor lumii și nu potrivit lui Hristos. Căci în el locuiește, trupește, toată deplinătatea dumnezeirii*[20].

Tu știi, lumină a inimii mele, că în acea vreme încă nu-mi erau cunoscute aceste cuvinte ale Apostolului; în exhortațiunea lui Cicero mă atrăgea doar faptul că mă îndemna să iubesc, să caut, să dobîndesc, să stăpînesc și să îmbrățișez cu tărie nu una sau alta din sectele filosofilor și ale înțelepților, ci înțelepciunea însăși, oriunde s-ar fi aflat ea. Eram stîrnit de acea dezbatere, mă aprinsesem și mă mistuiam; în această înflăcărare de care fusesem cuprins, singurul lucru care mă mai răcorea era faptul că numele lui Hristos nu se afla scris acolo. *După mulțimea îndurărilor tale*[21], Doamne, acest nume al Mîntuitorului meu, Fiul tău, l-a sorbit inima mea cu credință, în pruncie, o dată cu laptele mamei, și l-a păstrat în adîncurile sale; așa încît, dacă nu cuprindea acest nume, orice carte, oricît de erudită, oricît de șlefuită și oricît de veridică ar fi fost, nu putea să mă răpească în întregime.

Capitolul al V-lea
Din cauza simplității stilului, prima lectură a *Bibliei* nu-i spune nimic tînărului Augustin

9. Cu aceste gînduri am hotărît să-mi îndrept atenția spre Sfintele Scripturi, ca să văd cum sunt ele. Și iată ce am văzut: un lucru de

nepătruns pentru cei trufași și care nu se dezvăluie deloc unor copii; o intrare umilă care se lărgește mereu, pe măsură ce înaintezi, totul fiind învăluit în taine adînci. Eu nu eram în stare să pătrund pe poarta unor asemenea taine, nici să-mi înclin grumazul ca să pot înainta. Ceea ce spun acum nu este același lucru cu ce am simțit atunci cînd m-am aplecat prima dată asupra Sfintei Scripturi. Cartea sfîntă mi s-a părut atunci nedemnă de a fi comparată cu prestigiul și strălucirea lui Cicero. În îngîmfarea mea disprețuiam simplitatea Sfintei Scripturi și privirea mea nu era destul de ascuțită ca să-i poată pătrunde adîncimile. Este adevărat că, părînd potrivite în simplitatea lor pentru înțelegerea copiilor, Sfintele Scripturi creșteau în înțelesuri o dată cu aceștia, dar mie nu-mi plăcea să fiu socotit copil și luam umflarea trufiei mele drept adevărata măreție.

Capitolul al VI-lea
Primele contacte cu secta maniheilor. Atracția pentru doctrina lor

10. În această stare de spirit am căzut în mijlocul unor oameni care aiurau plini de trufie, foarte aplecați spre lucrurile trupești și foarte vorbăreți. În vorbirea lor se ascundeau niște lanțuri diabolice, ca un fel de clei alcătuit dintr-un amestec al silabelor numelui tău, ale numelui Domnului nostru Iisus Hristos și ale Mîngîietorului nostru, Sfîntul Duh[22]. Aceste nume nu părăseau niciodată buzele lor, dar nu însemnau decît simple sunete, un scîrțîit fără rost al limbii lor, căci inima le era golită de adevărul pe care ele îl desemnează. Ei ziceau întruna: „adevărul și adevărul“, îmi vorbeau fără încetare despre adevăr, dar acesta nu se afla în ei nici un moment. Ei îndrugau vrute și nevrute nu numai despre tine, care ești cu adevărat Adevărul, dar și despre elementele și făpturile acestei lumi, creatura ta; chiar dacă unii filosofi au rostit unele adevăruri în privința lor, eu totuși a trebuit să mă despart de ele și să le depășesc pentru dragostea față de tine, o, Părinte al meu, tu care ești binele suprem și frumusețe a tuturor frumuseților.

O, adevăr, adevăr! Cît de mult am suspinat eu pentru tine din străfundurile inimii mele atunci cînd acești oameni te invocau în preajma mea atît de des și în fel și fel de chipuri, dar numai cu vorba și în multele lor scrieri fără sfîrșit. Aceste scrieri erau ca niște tipsii pe care ei, mie, înfometatul de prezența ta, îmi ofereau în locul tău soarele și luna; desigur, acestea erau frumoase înfăptuiri ale tale, dar totuși simple înfăptuiri, și nu tu însuți, și nici măcar primele dintre înfăptuirile tale. Căci înfăptuirile tale spirituale se află mult deasupra acestor înfăptuiri corporale, soarele și luna, oricît ar fi ele de strălucitoare și de cerești.

orînduit-o, fie prin folosirea abuzivă a lucrurilor îngăduite, fie prin dorința aprinsă pentru lucrurile neîngăduite, *spre o folosire care este împotriva firii*[47]. Ei păcătuiesc, de asemenea, răzvrătindu-se prin gînduri și prin cuvinte împotriva ta și *zvîrlind din copite împotriva țepușei tale*[48]; și mai păcătuiesc atunci cînd, încălcînd plini de îndrăzneală îngrădirile și opreliștile societății omenești, ei își găsesc satisfacția în a stabili acele legături și asocieri sau acele scizuni în sînul societății care le convin lor, după cum acestea le procură plăcere sau, dimpotrivă, îi supără și-i nemulțumește. Toate acestea se întîmplă atunci cînd oamenii te părăsesc pe tine, o, tu, izvor al vieții, tu, care ești singurul și adevăratul creator și îndrumător al întregului univers, se întîmplă atunci cînd, din trufia de a nu asculta decît de propria voință, oamenii sunt atrași de o simplă parte din întreg ca și cum această parte ar fi întregul însuși[49].

Dar, dacă din trufie te părăsim, tot la tine ne reîntoarcem cu o umilă smerenie, iar tu ne cureți pe noi de obișnuința de a face rău și te arăți binevoitor față de păcatele celor ce ți se mărturisesc; îți pleci urechea la gemetele înlănțuiților și ne dezlegi din cătușele și obezile pe care noi înșine ni le-am făurit, *pentru ca să nu mai ridicăm împotriva ta coarnele unei false libertăți*[50], din lăcomia de a stăpîni mereu mai mult cu riscul de a pierde totul, iubindu-ne mai mult pe noi înșine decît pe tine, care ești binele suprem al tuturora.

CAPITOLUL AL IX-LEA
Despre păcatele aparente, îngăduite de Dumnezeu în societățile juste

17. Printre aceste ticăloșii și nelegiuiri despre care am mai vorbit, printre atît de multele feluri de a săvîrși răul, se află și păcatele acelora care pășesc pe calea cea bună; dacă le judecăm cu dreptate, potrivit unei reguli a desăvîrșirii, aceste păcate trebuiesc condamnate, dar, pe de altă parte, ele trebuiesc și lăudate, căci cei ce le săvîrșesc făgăduiesc prin aceasta ivirea unei roade mai bune, așa cum holda înverzită ne dă nădejdea unui seceriș bogat. Săvîrșim uneori fapte asemănătoare fie cu ticăloșiile împotriva naturii, fie cu nelegiuirile împotriva aproapelui, dar acestea nu sunt totuși păcate, căci ele nu te rănesc nici pe tine, Domnul, Dumnezeul nostru, nici comunitatea în mijlocul căreia trăim. Așa se întîmplă, de exemplu, atunci cînd cineva își agonisește un bun folositor vieții într-un chip potrivit cu vremea sa și nu știm dacă o face sau nu din pofta nedomolită de a stăpîni[51]; tot așa, cînd cineva însărcinat cu puterea judecății pedepsește un vinovat din dorința de a-l îndrepta, nu știm dacă nu cumva o face și din josnica plăcere de a face rău altuia.

Așadar, multe din faptele noastre, care li se par oamenilor reprobabile, sunt totuși îngăduite în lumina mărturiei tale dumnezeiești, pe cînd

evlavioasă și cumpătată femeie, o văduvă asemenea acelora dragi inimii tale, n-a încetat niciodată să se roage în fiecare clipă și să verse lacrimi pentru mine înaintea ta. Visul a dat o nouă însuflețire speranței sale, dar jalea și gemetele sale de durere au rămas aceleași. *Rugăciunile ei s-au ridicat spre privirile tale*[62], și totuși tu m-ai lăsat să mă răstorn și să mă prăvălesc în acel întuneric.

CAPITOLUL AL XII-LEA
Întrebat de Monica, un episcop prevestește viitoarea convertire a fiului ei

21. Îmi aduc aminte că, între timp, i-ai mai dat și un alt răspuns la rugăciunile sale. Trec sub tăcere multe alte lucruri, căci mă grăbesc să-ți mărturisesc următoarea întîmplare, care mă preocupă mult mai mult; de altfel, multe alte amănunte nici nu mi le mai amintesc.

I-ai dat acest alt răspuns prin mijlocirea unuia dintre preoții tăi, un episcop hrănit în sînul Bisericii și priceput în studiul Scripturilor tale. Mama l-a rugat să binevoiască să poarte cu mine o discuție în care să-mi dovedească cît de false sunt rătăcirile mele, să-mi alunge răul din minte și din suflet și să mă învețe ce este bine. Adesea, el consimțea să facă așa ceva, cînd găsea tineri potriviți, dar a refuzat să o facă pentru mine, ceea ce a fost o hotărîre cu totul înțeleaptă, după cum am înțeles mai tîrziu. I-a spus mamei mele că sunt încă necopt pentru această învățătură, deoarece noutatea acelei erezii m-a umplut de trufie și, după cum îi povestise chiar ea, tulburasem mințile multor oameni simpli prin întrebările mele înșelătoare. „Lasă-l în pace!“ i-a mai spus el. „Roagă-te la Dumnezeu pentru el. Va descoperi el singur cît de mare este greșeala și nelegiuirea citind cărțile acelor sectanți.“ În același timp, i-a mai povestit că el însuși, cînd era copil, a fost încredințat maniheilor de către mama sa, care fusese ademenită de aceștia, și nu numai că a citit aproape toate cărțile lor, dar chiar le-a și copiat; fără ca cineva să-l lămurească sau să-l convingă cu argumente, și-a dat seama singur că trebuie să se îndepărteze de această sectă și astfel a părăsit-o.

Chiar și după ce episcopul îi povestise aceste lucruri, mama nu a vrut să se liniștească, ci și-a sporit și mai mult rugămințile și lacrimile, stăruind pe lîngă el să mă vadă și să poarte cu mine o discuție. Plictisit și iritat, acesta îi spuse în cele din urmă: „Hai, du-te! Trăiește ca și pînă acum și nu se poate ca fiul unor lacrimi ca ale tale să piară!“

Mai tîrziu, în discuțiile cu mine, mama își amintea adesea că a primit aceste cuvinte ca și cum ar fi venit din ceruri.

rîdeam împreună, ne dădeam unul altuia mici semne de bunăvoință reciprocă, citeam împreună cărți încîntătoare, flecăream, măgulindu-ne unul pe altul. Dacă ne mai certam cîteodată, o făceam fără dușmănie, așa cum cineva se ceartă cu sine însuși și, prin chiar aceste rare neînțelegeri, dădeam un gust mai plăcut consensului aproape unanim. Fiecare dintre noi avea ceva să-i învețe pe ceilalți și ceva de învățat la rîndul lui de la ei. Cînd cineva lipsea, era dorit cu nerăbdare și întîmpinat, atunci cînd se întorcea, cu o mare bucurie. Aceste semne și altele asemănătoare, care pornesc din inima celor ce se iubesc, împărtășindu-și unul altuia sentimentele, și se exprimă prin înfățișare și prin vorbire, prin priviri și prin mii de alte gesturi încîntătoare, toate aceste mărturii aprindeau sufletele noastre ca pe niște surcele, topindu-le într-unul singur.

CAPITOLUL AL IX-LEA
Fericit este doar acela care-și iubește prietenii în numele lui Dumnezeu

14. Aceste lucruri le iubim la prieteni, și le iubim în așa fel încît conștiința noastră omenească s-ar simți vinovată dacă nu i-am iubi pe cei care ne iubesc[44], fără să cerem de la ființa lor altceva decît dovezi de bunăvoință. De aici se naște marea jale care ne cuprinde cînd ne moare un prieten, de aici genunea durerilor și inima scăldată în lacrimi în momentul în care plăcerea se preschimbă în amărăciune; de aceea, pierderea vieții prietenilor devine o adevărată moarte pentru cei rămași în viață.

Fericit este, Doamne, cel care te iubește pe tine și își iubește prietenul în tine, iar pe neprieten îl iubește din dragoste față de tine. Căci pe cel drag nu și-l pierde decît cine iubește pe toți oamenii întru acela care nu poate fi pierdut. Și cine este acela dacă nu Domnul nostru, Dumnezeul care *a făcut cerul și pămîntul*[45] și le-a împlinit cu ființa sa, căci doar împlinindu-le le-a făcut? Nimeni nu te poate pierde pe tine, afară de cel care te părăsește. Iar dacă te părăsește cineva, încotro va fugi și încotro se va îndrepta dacă nu dinspre blîndețea ta către mînia ta? Oriunde se va duce, va afla legea ta ca să-l pedepsească. Fiindcă *legea ta este adevărul, iar adevărul ești tu*[46].

CAPITOLUL AL X-LEA
Sufletul nu-și poate găsi liniștea în lucrurile create, oricît ar fi ele de frumoase

15. Dumnezeule al virtuților, *fă-ne iarăși precum am fost, arată-ți fața către noi și vom fi mîntuiți*[47]. Căci ori încotro s-ar îndrepta, sufletul omului nu va găsi decît dureri dacă se va agăța de altceva decît de tine,

și nu se îndepărtează de ele. După ce a făcut lucrurile, el nu le-a părăsit; ele toate au fost create din el și în el ființează. Iată, el se află oriunde simțim gustul adevărului. Se află în adîncul inimii noastre, dar inima noastră s-a rătăcit de el. *Puneți la inimă, păcătoșilor*[54], și alipiți-vă sufletul de el, care v-a creat. Rămîneți alături de el și veți dobîndi statornicie, odihniți-vă într-însul și veți fi împăcați! Spre ce prăpăstii vă îndreptați, încotro vă duceți? Binele pe care-l iubiți de la el vine. Dar un lucru este bun și plăcut doar în măsura în care îl iubiți în și pentru Dumnezeu; el va deveni amar, și pe bună dreptate, deoarece ar fi nedrept ca, după ce l-am părăsit pe Dumnezeu, să iubim în continuare ceva care pornește de la el. De ce să umblați mereu și mereu *pe cărări anevoioase și chinuitoare*[55]? Odihna nu se găsește acolo unde o căutați voi. Bine faceți să căutați ceea ce căutați, dar aceasta nu se află acolo unde căutați voi. În ținutul morții voi căutați viața fericită: ea nu se află acolo. Cum poate să fie viața fericită undeva unde nici măcar nu există viață?

19. *A coborît aici, între noi, însăși Viața noastră*[56] și a luat asupra sa moartea noastră. El ne-a ucis moartea prin preaplinul vieții sale și cu voce de tunet ne-a chemat din această lume la el, în tainicul lăcaș de unde a purces spre noi, mai întîi în sînul unei fecioare, unde și-a adăugat calitatea de om, această carne muritoare, așa încît ea să nu rămînă pentru totdeauna muritoare. De acolo a venit *asemenea unui mire, ieșind din cămara sa de nuntă, și s-a bucurat ca un viteaz să străbată în fugă calea sa*[57]. El nu a zăbovit pe drumul său, ci a alergat mereu, strigînd către noi prin spusele și prin faptele sale, prin moartea și prin viața sa, prin coborîrea lui în infern și prin înălțarea lui la ceruri, da, strigînd către noi și chemîndu-ne să ne reîntoarcem la el. El s-a îndepărtat de privirile noastre pentru ca noi să ne reîntoarcem în inimile noastre și acolo să-l regăsim pe el. El a plecat și, totuși, *iată, se află aici, cu noi*[58]. Nu a voit să rămînă mult timp cu noi, dar nu ne-a părăsit. El s-a reîntors acolo de unde nu a plecat niciodată, deoarece *lumea printr-însul s-a făcut*[59] și în această lume el s-a aflat și *a venit în lumea aceasta ca să mîntuiască pe cei păcătoși*[60]. Lui i se mărturisește sufletul meu și el este acela care îl va însănătoși, deoarece față de el am greșit. *Pînă cînd, fii ai oamenilor, veți rămîne cu inimile împietrite?*[61] Oare nici după ce Viața a coborît către voi nu voiți să vă înălțați și să trăiți? Dar cum să vă mai înălțați, de vreme ce stați deja pe înălțimi și *gura voastră o îndreptați împotriva cerului*[62]? Coborîți de acolo ca să puteți urca, să urcați de data aceasta către Dumnezeu. Căci voi v-ați prăbușit, înălțîndu-vă împotriva lui Dumnezeu“.

Spune-le aceste lucruri, suflet al meu, celor pe care-i iubești, pentru ca ei să plîngă în această vale a plîngerii, și prin aceasta să-i iei cu tine și să-i duci către Dumnezeu. Căci, dacă spui aceste lucruri aprins de flacăra milei, înseamnă că spiritul lui îți insuflă cuvintele.

multe altele, lăudate și apreciate de oameni, sunt condamnate de dreapta ta judecată; și aceasta pentru că aparențele faptelor noastre se deosebesc adesea de intențiile și de starea noastră de spirit, iar împrejurările în care le săvîrșim ne sunt pe moment învăluite în taină. Dar cînd tu ne poruncești pe neașteptate să facem ceva neobișnuit și nemaiîntîlnit, în ciuda faptului că ne interziseseși anterior acest lucru, nu este nici o îndoială că această poruncă trebuie îndeplinită, chiar dacă pe moment tu ne ascunzi motivul ei și chiar dacă ea încalcă pactul social stabilit într-un grup de oameni[52]; căci nu este dreaptă decît acea societate care ți se supune. Fericiți sunt cei care înțeleg că tu ești acela care ai dat o poruncă! Tot ceea ce fac slujitorii tăi se săvîrșește fie pentru a se da o pildă de ceea ce este nevoie în prezent, fie pentru a prevesti faptele viitoare[53].

Capitolul al X-lea
Despre absurditatea concepției maniheiste referitoare la fructele pămîntului

18. Eu nu cunoșteam aceste lucruri și luam în rîs pe acei sfinți slujitori și profeți ai tăi. Dar ce altceva cîștigam luîndu-i pe ei în rîs decît faptul de a mă arăta demn să fiu luat în derîdere de tine? Pe nesimțite și în mod treptat fusesem adus pînă într-acolo încît să iau în serios scorneala că smochina plînge atunci cînd este culeasă, la fel cum plînge, ca o mamă, cu lacrimi de lapte, pomul care i-a dat naștere; dar că, în schimb, dacă vreun membru sfințit al sectei ar mînca acea smochină – altul, desigur, decît cel care a săvîrșit crima de a o rupe din pom –, acesta ar mistui-o în pîntecele sale și ar sufla-o apoi în afară sub formă de îngeri și chiar de părticele din Dumnezeu, atunci cînd ar murmura rugăciuni sau cînd ar rîgîi. Aceste părticele din Dumnezeul adevărat și suprem ar fi rămas pe vecie ferecate în acea smochină dacă nu ar fi fost eliberate de dinții și de pîntecele acelui sfînt ales[54]. În nenorocirea mea, credeam că trebuie să arătăm mai multă milă și îndurare față de fructele pămîntului decît față de oameni, pentru a căror folosință ele fuseseră create. Căci dacă un om înfometat, care nu era maniheu, ar fi cerut o singură îmbucătură dintr-un fruct, cel care i-ar fi dat-o mi-ar fi părut demn de pedeapsa capitală[55].

Capitolul al XI-lea
Suferința mamei față de decăderea fiului său. Visul ei premonitoriu

19. *Dar tu ai întins mîna ta din înălțimea cerului*[56] și ai scos sufletul meu din acest adînc întuneric, în vreme ce mama mea, credincioasa ta

slujitoare, plîngea în fața ta cu mai multă durere decît plîng mamele care văd corpurile fiilor lor coborîte în mormînt. Căci prin puterea credinței și a Duhului pe care le avea de la tine, ea mă privea ca pe un mort. Și tu ai ascultat-o, Doamne! Ai ascultat-o și nu ai disprețuit lacrimile ei, ale căror șuvoaie udau pămîntul de sub ochii ei, oriunde mergea să se roage. Da, ai ascultat-o! Altfel cum aș putea explica acel vis prin care i-ai adus mîngîiere pînă într-atît încît să se înduplece, pînă la urmă, să trăiască alături de mine și să se așeze la masă cu mine sub același acoperiș? Căci, la început, ea nu a a mai vrut să trăiască alături de mine și mă ocolea, de silă și de groază față de blasfemiile rătăcirii mele[57]. Ea s-a văzut în vis cum stătea pe o stinghie de lemn[58] și spre ea se îndrepta un tînăr strălucitor și vesel, care îi zîmbea, deși ea era tristă și cuprinsă de jale. El a întrebat-o despre motivele durerii și ale lacrimilor ei de fiecare zi, și aceasta nu pentru că nu știa și ar fi vrut să afle, ci fiindcă, după cum se întîmplă în asemenea vise, voia să-i comunice un anumit lucru[59]. Cînd mama i-a răspuns că ea deplînge pierzania sufletului meu, tînărul i-a poruncit să fie liniștită și a îndemnat-o să se uite cu atenție și să vadă că în același loc unde se afla ea eram și eu. Cînd mama a privit cu atenție, și-a dat seama că eu stăteam alături de ea, pe aceeași stinghie de lemn.

De unde putea să vină un astfel de vis dacă nu din faptul că tu *ai plecat urechile tale spre inima ei*[60]? Căci tu, bunule și atotputernicule Dumnezeu, ești cel care veghezi asupra fiecăruia dintre noi, ca și cum l-ai avea doar pe el în grijă, și asupra tuturora laolaltă ca asupra fiecăruia în parte.

20. Desigur, tot de la tine a mai venit și faptul că, atunci cînd ea mi-a povestit visul și eu am încercat să-l interpretez în sensul că mai degrabă nu ar trebui să fie ea disperată de posibilitatea de a se afla în viitor acolo unde eram eu, mama mi-a răspuns imediat și fără nici cea mai mică șovăială: „Nu, el nu a spus «Unde este el, vei fi și tu!» ci a spus «Unde ești tu, va fi și el!»“.

Îți mărturisesc ție, Doamne, tot ce-mi aduc aminte despre aceste fapte și atît cît îmi aduc aminte. Așa cum adesea am mai spus-o, am fost foarte mișcat de răspunsul pe care mi l-ai dat prin mijlocirea prevăzătoarei mele mame. Ea nu s-a lăsat tulburată de greșita dar plauzibila interpretare pe care am dat-o eu visului său, ci, dimpotrivă, a înțeles foarte repede ceea ce trebuia înțeles și eu nu înțelesesem deloc înainte ca ea să vorbească. Mult mai adînc m-a impresionat acest lucru decît visul însuși, prin care a fost prezisă acestei evlavioase femei o bucurie care urma să vină mult timp după aceea, ca să o mîngîie și să o întărească în grijile sale prezente.

Căci au mai trecut încă aproape nouă ani de-a lungul cărora *m-am scufundat într-un mîl adînc*[61] și în bezna minciunii. Adesea am încercat să mă ridic, dar mai adînc m-am prăvălit. Și totuși, această neprihănită,

chiar dacă s-ar agăța de lucruri frumoase, dar situate în afara ta, Doamne[48], și în afara sufletului însuși. Aceste lucruri frumoase nu ar ființa dacă nu ar primi ființă de la tine. Ele se nasc și mor[49] și, prin nașterea lor, ele își încep, ca să spunem așa, ființarea; apoi cresc pînă își ating desăvîrșirea și, o dată atinsă această desăvîrșire, îmbătrînesc și pier. Nu toate lucrurile ajung la bătrînețe, dar toate mor. Așadar, lucrurile se nasc și năzuiesc spre ființă; dar, cu cît cresc mai repede ca să-și împlinească ființarea, cu atît mai mult ele se grăbesc spre propria lor neființă. Aceasta este legea căreia i se supun. Tu le-ai hărăzit o astfel de menire, deoarece ele sunt părți ale unui întreg. Nu toate părțile ființează deopotrivă și în același timp, ci, dispărînd și apărînd una după alta, alcătuiesc împreună acel întreg ale cărui părți sunt. Tot astfel și discursul nostru se împlinește ca un întreg folosind semne sonore. Căci un enunț nu va deveni complet dacă fiecare cuvînt, o dată ce părțile sale sonore s-au făcut auzite, nu ar dispărea făcînd loc următorului cuvînt[50].

Fie ca sufletul meu să te laude pentru aceste lucruri frumoase, o, Dumnezeule, creator al tuturora! El nu trebuie însă să se lase încătușat în cleiul iubirii față de ele, pe care o primim prin simțurile corpului. Căci lucrurile frumoase merg pe drumul lor către neființă și ne sfîșie sufletul cu dorințe dezgustătoare, deoarece însuși sufletul nostru vrea să fie cu ele, le iubește și își caută în ele odihna. Dar în aceste lucruri nu se află loc pentru odihnă, fiindcă ele nu sunt statornice, ci se găsesc într-o curgere neîntreruptă. Cine ar putea oare să le urmărească îndeaproape prin simțurile corporale? Cine ar putea să le oprească și să le cuprindă, chiar și atunci cînd sunt în fața noastră? Nimeni, desigur, căci simțurile corporale sunt greoaie tocmai pentru că sunt simțuri corporale: ele sunt limitate prin chiar felul lor de a fi. Simțurile își îndeplinesc în chip satisfăcător menirea pentru care au fost create, dar nu au destulă forță ca să oprească din curgerea lor lucrurile care trec atît de repede dinspre începutul care le-a fost sortit către sfîrșitul ce le-a fost sortit. Căci în Cuvîntul tău, care pe toate le-a creat, lucrurile își aud legea: „Vei merge de aici și pînă aici!“

Capitolul al XI-lea
Lucrurile create sunt instabile, căci doar Dumnezeu este statornic

16. Nu te lăsa cuprins de vanitate, suflet al meu, și nu îngădui ca urechea inimii tale să asurzească din pricina zarvei deșertăciunii tale[51]! Ascultă și tu: Ascultă și tu: Cuvîntul însuși te cheamă să te reîntorci la el. În el se află locul odihnei care nu poate fi tulburată, el este cel care nu va părăsi niciodată iubirea pentru tine dacă tu nu vei părăsi iubirea pentru el. Privește, în lumea aceasta unele lucruri pier, pentru ca altele

să le ia locul, așa încît întregul să se păstreze cu toate părțile sale, oricît ar fi el de neînsemnat. „Trec eu oare de la un lucru la altul?“ întreabă Cuvîntul lui Dumnezeu. În el să-ți statornicești tu locuința, lui să-i încredințezi tot ceea ce ai primit de la el, tu, suflet al meu, cel puțin acum cînd ești obosit de atîtea înșelăciuni și dezamăgiri. Încredințează Adevărului tot ceea ce ai primit de la Adevăr și nu vei pierde nimic; tot ceea ce este veșted în tine va înflori, toate bolile tale vor fi vindecate. Părțile tale pieritoare se vor reîmprospăta, se vor reînnoi și se vor strînge în jurul tău; și nu te vor tîrî cu ele în hăul spre care ele coboară, ci vor rămîne și vor dăinui împreună cu tine, alături de Dumnezeu, *care rămîne și dăinuie pentru totdeauna*[52].

17. De ce, suflet al meu, te înjosești luînd-o pe urmele trupului tale? Întoarce-te din drum și las-o pe ea să te urmeze! Orice lucru pe care-l simți cu ajutorul trupului nu este decît o parte dintr-un întreg, pe care nu-l cunoști, dar ale cărui părți te încîntă totuși. Dar dacă simțurile trupului tale ar fi fost în stare să cuprindă întregul și dacă ele n-ar fi primit din partea lui Dumnezeu o cuvenită mărginire ca pedeapsă pentru rătăcirile tale, atunci, desigur, tu ai fi vrut ca toate lucrurile care există în prezent să treacă mai departe, pentru ca tu să dobîndești o plăcere mai mare avîndu-le pe toate într-un întreg. Tot printr-un astfel de simț al trupului tu ești în stare să auzi cuvintele pe care le rostim, dar nu vrei ca silabele să rămînă nemișcate, ci, dimpotrivă, ca fiecare să fugă repede, așa încît să lase locul celorlalte și tu să le auzi pe toate împreună ca pe un întreg[53]. Așa se întîmplă întotdeauna cu părțile care alcătuiesc împreună un întreg: nu toate părțile care alcătuiesc întregul ființează în același timp, dar atunci cînd pot fi percepute toate la un loc, ca o totalitate, ele ne oferă împreună mai multă plăcere decît fiecare în parte. Dar cu mult mai bun decît toate acestea este cel care le-a creat pe toate, însuși Dumnezeul nostru: el nu trebuie să se dea în lături, fiindcă nimic nu vine să-i urmeze.

Capitolul al XII-lea
Dacă iubim lucrurile create, trebuie să o facem în numele Domnului

18. Dacă lucrurile corporale îți fac plăcere, pe Dumnezeu să-l slăvești prin ele, o, suflet al meu, și să-ți întorci iubirea ta către cel care le-a plăsmuit, pentru ca nu cumva, iubind lucrurile care-ți plac, să-i pricinuiești lui neplăcere. Dacă îți fac plăcere sufletele, întru Domnul să le iubești, căci și ele sunt schimbătoare și nu-și găsesc statornicia decît atunci cînd se agață de el; altfel, ele se petrec și pier. Iubește-le deci în el, împinge-le alături de tine spre Domnul, atîtea cîte ești tu în stare să porți și spune-le: „–Doar pe el să-l iubim! Căci el a făcut toate lucrurile

Cartea a IV-a

CAPITOLUL I
Adînca degradare la care Augustin s-a supus în cei nouă ani de maniheism

1. Pe parcursul acestor nouă ani, de la vîrsta de nouăsprezece ani și pînă la douăzeci și opt de ani, mă lăsam amăgit și-i amăgeam și pe alții, înșelat și înșelător deopotrivă, la cheremul feluritelor mele pofte și ambiții, atît în mod public, prin practicarea științelor cunoscute sub numele de „arte liberale“[1], cît și pe ascuns, sub falsa denumire de religie; eram plin de trufie în primul caz, superstițios în cel de-al doilea, dar deopotrivă mînat de vanitate. Pe de o parte umblam ahtiat după deșertăciunea gloriei populare, pe care o căutam în aplauzele asistenței, în concursurile de poezie, în luptele pentru dobîndirea unor biete coroane de fîn[2], în fleacurile spectacolelor și în desfrînarea poftelor. Pe de altă parte, dorind să mă curățesc de aceste murdării, aduceam alimente celor care erau numiți „aleși“ și „sfinți“, pentru ca ei să-mi fabrice în bucătăria burdihanului lor îngeri și dumnezei care să mă elibereze[3]. Acestea erau gîndurile și faptele pe care le urmăream, alături de prietenii mei, amăgiți de mine și împreună cu mine.

Să rîdă cei trufași de mine, să rîdă de mine aceia care n-au fost încă umiliți și striviți de tine, o, Dumnezeul meu, pentru propria lor mîntuire! Eu vreau totuși să-mi mărturisesc către tine ticăloșiile mele, *spre cinstea și mărirea ta*[4]. Îngăduie-mi, te implor, și lasă-mă să-mi readuc în memorie toate ocolișurile greșelii mele din trecut și să-ți înalț *o jertfă de laudă*[5]!

Căci ce sunt eu fără tine decît propria mea călăuză spre prăpastie? Și ce sunt eu altceva decît o biată ființă care soarbe asemenea unui prunc din laptele tău și se hrănește din hrana ta incoruptibilă? Și ce este omul, oricine ar fi acest om, de vreme ce este doar un om? Să rîdă deci de mine cei tari și cei puternici! Iar noi, cei slabi și cei săraci, să ne mărturisim și să ne încredințăm ție!

CAPITOLUL AL II-LEA
Augustin, profesor de retorică. Relația nelegitimă cu o femeie. Dezgustul pentru practicile magice

2. În acei ani eram profesor în știința retoricii. Învins eu însumi de pofta de bani, vindeam altora arta de a învinge prin puterea cuvintelor.

astrologia atît de bine, încît să-mi fac din ea un mijloc de subzistență.“ L-am întrebat atunci cum se face că multe astfel de preziceri se adeveresc în cele din urmă. El mi-a dat singurul răspuns cu putință: această adeverire trebuie pusă pe seama forței întîmplării, răspîndită peste tot în natură[23]. Căci, a adăugat el, adesea un ghicitor deschide la nimereală cartea în care un oarecare poet cîntă și se gîndește la un cu totul alt lucru decît cel pe care îl are în vedere ghicitorul și se întîmplă uneori, printr-o ciudată potrivire, să dea peste un vers care corespunde situației date; cu atît mai puțin este de mirare că mintea omenească, în virtutea unui instinct superior și fără să știe ce se petrece în ea însăși, este în stare să dea glas unui răspuns care să se potrivească cu faptele și treburile celui care cere să i se ghicească; desigur, această potrivire se datorează întîmplării, și nu meșteșugului.

6. Aceasta a fost îndrumarea pe care am primit-o de la acel medic, sau mai degrabă de la tine, Doamne, cu ajutorul lui; prin ea tu ai întipărit în memoria mea primele trăsături ale învățăturii pe care mai tîrziu o voi cerceta eu însumi cu atenție[24]. Căci, în acel moment, nici el, nici preaiubitul meu prieten Nebridius, un tînăr foarte bun și foarte curat[25], care își bătea joc de orice fel ce preziceri, nu au putut să mă convingă să renunț la asemenea superstiții. Mai mult decît îndemnul prietenilor mă impresiona autoritatea autorilor unor asemenea cărți și nu găseam în ele nici o dovadă atît de sigură pe cît o doream, care să-mi demonstreze fără nici o ambiguitate că, dacă astrologii consultați spun cîteodată adevărul, aceasta se datorează norocului sau întîmplării, și nu unei științe întemeiate pe observarea stelelor.

CAPITOLUL AL IV-LEA
Cea dintîi experiență dureroasă: moartea tragică a unui prieten apropiat, pe care tînărul Augustin îl atrăsese în erezia maniheistă. Imensa durere a tînărului profesor de retorică

7. În acei ani, cînd pentru prima oară începusem să-i învăț, ca magistru, pe alții, în orașul în care mă născusem, mi-am găsit un prieten foarte drag, care avea aceleași preocupări ca și mine, fiind de aceeași vîrstă și, ca și mine, în floarea tinereții[26]. Băiatul crescuse cu mine o dată, împreună am mers la școală și aceleași jocuri copilărești ne-au încîntat. Dar atunci, în copilărie, el nu era încă pentru mine prietenul apropiat care va deveni mai tîrziu; de altfel, chiar și mai tîrziu, prietenia dintre noi nu a fost o adevărată prietenie, căci adevărată nu este decît acea prietenie pe care tu o întărești între cei ce se leagă de tine prin acea adîncă iubire revărsată *în inimile noastre prin Duhul Sfînt, care ne-a fost*

dăruit[27]. Cu toate acestea, multă dulceață aflam în această prietenie, rumenită de dogoarea unor dorințe și a unor preocupări asemănătoare.

De la adevărata credință de care, ca tînăr, nu era nici el prea pătruns, l-am întors către închipuirile mele primejdioase și superstițioase, din pricina cărora chiar mama mea mă deplîngea. În sufletul său, acest prieten rătăcea alături de mine și nu mai puteam trăi fără el. Dar iată că tu, care-i gonești din spate pe cei care aleargă înaintea ta, *o, Dumnezeule al răzbunărilor*[28], care ești deopotrivă și izvor al îngăduinței, tu care ne întorci la tine pe căi necunoscute și tainice, iată că l-ai răpit din viața aceasta cînd abia se împlinise anul unei prietenii mai încîntătoare pentru mine decît oricare altă bucurie din viața ce o trăisem pînă atunci.

8. Cine ar putea să enumere toate binecuvîntările tale, chiar dacă le-ar lua în seamă doar pe acelea pe care el însuși le-a încercat? Cum aș putea eu să înțeleg, Dumnezeul meu, ce ai făptuit tu atunci? Cum aș putea înțelege adîncul de nepătruns al judecăților tale? Chinuit de febră, prietenul meu zăcea de multă vreme fără simțire, cuprins de sudorile morții. De vreme ce orice speranță de salvare era pierdută, el a fost botezat fără să fie conștient[29]. Mie nu mi-a păsat deloc de acest ritual, fiind convins că sufletul său va păstra mai degrabă ceea ce învățase de la mine, și nu gesturile făcute desupra capului său lipsit de cunoștință. Dar s-a întîmplat cu totul altfel. Căci s-a venit în fire și s-a înzdrăvenit. Imediat, îndată ce am putut să-i vorbesc – și anume cînd a putut el să vorbească cu mine, căci eu nu mă îndepărtasem nici un moment de lîngă el, de vreme ce eram atît de legați unul de celălalt –, am încercat să glumesc cu el, gîndind că va rîde și el împreună cu mine de un botez pe care-l primise lipsit fiind cu totul de putința de a gîndi sau de a simți. Și totuși, el și-a dat seama că fusese botezat. S-a uitat la mine cu un fel de groază, ca la un dușman, și, cu o neașteptată și ciudată sinceritate, m-a amenințat să încetez să-i mai spun asemenea lucruri dacă vreau să-i mai fiu prieten. Am rămas încremenit de uimire și tulburat, dar mi-am ascuns emoțiile, așteptînd ca, mai întîi, să se pună pe picioare și, redobîndindu-și starea de sănătate, să fie în stare să asculte ce aș fi vrut să-i spun. A fost răpit însă nebuniei mele de atunci, ca să fie păstrat în preajma ta, spre mîngîierea mea de mai tîrziu: cîteva zile după aceea, cînd eu nu eram de față, a fost din nou cuprins de friguri și și-a dat suflarea.

9. Inima mea *a fost cuprinsă de întunericul durerii*[30] și, oriîncotro priveam, vedeam numai moarte. Propria mea patrie îmi devenise un chin, iar casa părintească un cămin dezolant al nefericirii. Tot ceea ce împărtășisem cu el se prefăcea acum, în absența lui, într-o neînchipuită suferință. Ochii mei îl căutau peste tot, dar nu le era dat să-l regăsească. Uram toate locurile, fiindcă nu-l mai aveau pe el și nu mai puteau să-mi șoptească: „Iată-l, va veni!“, așa cum îmi spuneau, pe cînd trăia, ori de cîte ori el nu era de față. Devenisem pentru mine însumi o mare problemă

așternutului, în sfîrșit, nici măcar în cărți și în poeme sufletul meu nu-și găsea alinare[40]. Toate mă îngrozeau, pînă și lumina însăși! Orice nu era legat de prietenul meu îmi părea mohorît și supărător, în afară de gemete și de lacrimi, căci numai în ele mai aflam puțină liniște și ușurare. Ori de cîte ori încercam să-mi abat sufletul de la aceste suferințe, mă dobora marea povară a nenorocirii.

Știam, Doamne, că spre tine s-ar fi cuvenit să-mi înalț sufletul ca să fie vindecat, știam, dar nici nu voiam, nici nu eram în stare să o fac, cu atît mai mult cu cît nu mă gîndeam la tine ca la ceva statornic și real. Dar nu în tine cel adevărat credeam eu atunci, ci într-o închipuire deșartă, iar greșeala mea îmi era dumnezeu. Dacă încercam să găsesc în acest dumnezeu închipuit un loc unde să-mi așeaz sufletul ca să se liniștească, acesta ar fi alunecat în hău și s-ar fi prăbușit din nou asupra mea; așa încît eu am rămas pentru mine însumi asemenea unui loc pustiit și nefericit, în care nici nu puteam rămîne și din care nici nu puteam pleca. Căci încotro ar fi putut inima mea să fugă din inima mea? Încotro aș fi putut să fug eu de mine însumi? Încotro m-aș fi putut îndrepta ca să scap de propriile mele urme?

Și totuși am fugit din patria mea, căci ochii mei îl căutau din ce în ce mai puțin pe prietenul meu prin locuri unde erau obișnuiți să-l vadă. Și astfel, din orașul Tagaste am venit la Cartagina[41].

CAPITOLUL AL VIII-LEA
Trecerea timpului și conversațiile cu noi prieteni îndulcesc vechea suferință. Despre binefacerile prieteniei

13. Clipele nu sunt pustii și ele nu trec fără să lase urme în simțămintele noastre; dimpotrivă, ele au o adîncă și uimitoare înrîurire asupra sufletului nostru. Iată, clipele veneau și plecau, fiecare zi adăugîndu-se alteia; și, pe măsură ce veneau și plecau, ele sădeau în mine noi speranțe și noi amintiri. Puțin cîte puțin, întruchipările bucuriilor de odinioară vindecau în mine durerile de acum, făcîndu-le să dea înapoi. Și totuși, locul acestora îl luau, dacă nu alte suferințe, măcar izvoarele unor suferințe viitoare. Căci de unde venea suferința aceasta care îmi pătrunsese în adîncul inimii dacă nu din faptul că-mi risipisem sufletul peste un nisip mișcător, iubind o ființă muritoare ca și cînd ea nu ar fi trebuit să moară niciodată?

Ceea ce mă întărea și mă consola cel mai mult erau mîngîierile celorlalți prieteni, cu care împărtășeam atracția pentru uriașa nălucire pe care o iubeam, în loc să te iubesc pe tine, acea nesfîrșită minciună ale cărei desfrînate dezmierdări perverteau mințile noastre, *gîdilîndu-ne auzul*[42] cu false învățături[43]. Chiar dacă vreunul dintre prietenii mei ar fi murit, această nălucire n-ar fi murit pentru mine. Altele erau plăcerile care, în compania prietenilor mei, îmi subjugau sufletul: discutam și

Preferam totuși, după cum știi, Doamne, să am elevi buni[6] – „buni“ în măsura în care această denumire are aici vreun sens – și-i învățam fără nici un gînd ascuns toate vicleniile pledoariilor avocățești, dar nu pentru ca să ducă la pieire capul unui nevinovat, ci să salveze, cînd s-ar ivi prilejul, viața unui vinovat. M-ai urmărit de departe, Dumnezeul meu, cum mă împleticeam pe acest pămînt alunecos, și prin fumul gros ai deslușit în mine scînteia unui anume fel de onestitate și de bună-credință, de care dădeam dovadă în lecțiile ținute în fața unor elevi care, ca și mine, iubeau deșertăciunile și căutau să învețe cum să mintă mai bine.

Tot în anii aceia trăiam cu o femeie, de care nu eram însă legat prin ceea ce se numește o căsătorie legitimă, ci printr-o patimă nelămurită și lipsită de chibzuință. Ea a fost totuși singura femeie pe care am cunoscut-o și căreia i-am fost credincios[7]. Prin această conviețuire, am aflat din propria mea experiență care este deosebirea între unirea conjugală, încheiată în scopul de a naște copii, și o legătură de dragoste înfiripată în scopul plăcerii, în urma căreia se nasc de asemenea copii, dar împotriva voinței părinților lor; totuși, o dată născuți, și aceștia ne obligă să-i iubim[8].

3. Îmi mai aduc aminte că odată, cînd am avut intenția să iau parte la o întrecere de recitări de poezie dramatică, un oarecare prezicător[9] a trimis pe cineva să mă întrebe ce plată aș fi dispus să-i dau ca să mă ajute să obțin victoria. Atunci eu, plin de greață și de oroare față de acele dezgustătoare ritualuri, i-am răspuns că, nici dacă ar fi vorba despre o coroană de aur nemuritoare, n-aș îngădui să fie ucisă nici măcar o muscă pentru victoria mea. Căci acest om ar fi ucis în jertfele sale ființe vii și ar fi susținut că, prin acele ofrande, cere în sprijinul meu ajutorul demonilor. Dar, *Doamne al inimii mele*[10], nu din dorința curată de a-ți face pe plac am respins eu și această ticăloșie. Nu învățasem încă să te iubesc și, cînd mă gîndeam la tine, nu puteam să mi te închipui decît asemenea unor străluciri cu totul corporale. Sufletul care suspină după astfel de închipuiri oare nu *se desfrînează el departe de tine*?[11] Nu se încrede el în minciuni și *nu aleargă el după vînt*?[12] Nu am vrut, așadar, să îl las pe prezicător să aducă jertfe demonilor săi în numele meu, în vreme ce, prin superstiția de care eram înrobit atunci, mă jertfeam eu însumi acelor demoni[13]. Căci ce înseamnă oare să alergi după vînt dacă nu să alergi după niște demoni și, rătăcindu-te de la calea adevărului, să le dai prilej de plăceri și de batjocură?

Capitolul al III-lea
Atras de astrologie, Augustin o respinge totuși, în cele din urmă, la sfaturile unui bătrîn medic

4. Acest fapt nu m-a împiedicat să-i consult pe acei șarlatani numiți astrologi[14], deoarece, credeam eu pe atunci, ei nu se folosesc de nici o

jertfă și nu înalță nici o rugăciune vreunui spirit ca să-i ajute în prevestirile pe care le fac. Și totuși, adevărata evlavie creștină respinge și condamnă cu hotărîre aceste practici.

Căci ție trebuie să ne încredințăm sufletele, Doamne, și să zicem: *Îndură-te de mine, vindecă sufletul meu, căci am greșit înaintea ta*[15]; în loc să abuzăm de marea ta îngăduință și să ne luăm îndrăzneala de a păcătui, ar trebui să ne amintim mereu de cuvintele Domnului nostru: *Iată că te-ai făcut sănătos. Nu mai păcătui, ca să nu ți se întîmple și mai rău*[16].

Acest adevăr înseamnă singura noastră mîntuire, iar astrologii se străduiesc să o nimicească atunci cînd spun: „Cauza păcatului nu poate fi ocolită și ea este trimisă din cer“, sau „Venus, Saturn sau Marte au determinat acest fapt“. „Ei vor astfel să ne facă să credem că omul – care nu este de fapt decît carne, sînge și trufașă putreziciune – ar fi o ființă fără vină și că cel care poartă vina este creatorul și organizatorul cerului și al stelelor. Și cine este acesta dacă nu tu, Dumnezeul nostru, mîngîiere și izvor al justiției, tu, care *vei răsplăti fiecăruia după faptele sale*[17], tu, care *nu disprețuiești inima înfrîntă și smerită*[18]?

5. Trăia pe atunci un bărbat de o mare înțelepciune, foarte priceput în știința medicinei, ceea ce-i adusese multă faimă[19]. Coroana cucerită de mine la un concurs el a fost acela care mi-a pus-o, cu propria sa mînă, pe capul meu bolnav, dar nu în calitate de medic, ci în aceea de proconsul[20]. Căci nu mîna unui doctor putea vindeca boala mea, ci doar tu puteai să mă însănătoșezi, tu, care *te împotrivești celor trufași, iar celor smeriți le arăți milă*[21]. Tu nu ai pregetat totuși să te folosești chiar și de acest bătrîn medic pentru ca să mă ajuți și n-ai încetat nici o clipă să te îngrijești de vindecarea sufletului meu. Am devenit deci mai apropiat de el și ascultam cu mare luare aminte și fără întrerupere cuvintele sale, căci, deși nu era înzestrat cu o vorbire măiestrită, prin mintea sa vioaie spusele lui căpătau farmec și greutate. Cînd, pe parcursul convorbirilor noastre, a aflat că citeam cu patimă cărțile astrologilor, el m-a sfătuit, într-un chip binevoitor și părintesc, să le arunc și să nu mai irosesc în van eforturi și griji care ar fi mai necesare pentru lucruri folositoare. Mi-a mai spus că el însuși a studiat în tinerețe astrologia și chiar a avut intenția să-și facă din ea o meserie cu care să-și cîștige existența și că, de vreme ce l-a înțeles pe Hipocrate[22], desigur că ar fi putut înțelege la fel de bine și acele cărți de astrologie; totuși, după o vreme, le-a părăsit și s-a consacrat medicinei, și nu din alt motiv decît datorită faptului că a descoperit cît de false erau acele cărți și că el, un om cinstit, nu dorește să-și cîștige hrana înșelîndu-i pe ceilalți oameni. „Dar – a adăugat el – tu poți să te întreții de fapt din lecțiile de retorică și te interesezi de această știință înșelătoare a astrologiei doar din curiozitate și nu din grija pentru nevoile familiei. Cu atît mai mult trebuie deci să dai crezare spuselor mele, cu cît eu m-am străduit să învăț

și-mi întrebam mereu sufletul de ce este trist și de ce mă tulbură atîta, dar el nu știa ce să-mi răspundă. Iar dacă-i spuneam: *Nădăjduiește în Dumnezeu!*[31], el nu se supunea, și pe bună dreptate, căci omul drag pe care-l pierduse era pentru el mai bun și mai adevărat decît năluca în care-l îndemnam să creadă. Doar plînsul îmi mai era dulce, căci el luase locul prietenului meu *în bucuriile inimii*[32] mele.

Capitolul al V-lea
Taina consolatoare a lacrimilor

10. Dar acum, Doamne, toate aceste suferințe au trecut și, cu timpul, rana mi s-a vindecat. Oare n-aș putea eu acum să-mi aplec urechea inimii mele către gura ta și să aflu de la tine, care ești adevărul, de ce sunt dulci lacrimile pentru cei care suferă? Deși ești pretutindeni prezent, vei azvîrli oare departe de tine nenorocirea noastră și vei rămîne închis în tine însuți pe cînd noi ne vom zvîrcoli în mari încercări? Și totuși, dacă nu vom înălța plîngerile noastre pînă la urechile tale, nu ne va mai rămîne nici o fărîmă din speranța noastră. Cum se poate așadar să culegem un fruct atît de dulce din amărăciunea acestei vieți, din gemete, plînsete, suspine și tînguiri[33]? Este dulce oare acest fruct pentru că nădăjduim să ne auzi? Fără îndoială că acest lucru este adevărat în privința rugăciunilor noastre, căci în ele se află dorința noastră de a ajunge pînă la tine. Dar la fel se întîmplă oare și cu durerea pe care o simțim față de pierderea unui lucru, cu jalea în care mă prăbușisem eu? Căci nu mai aveam nici o nădejde ca prietenul meu să reînvie și nu aceasta o ceream eu prin lacrimile mele; eram pur și simplu îndurerat și plîngeam pentru că mă simțeam nenorocit și-mi pierdusem bucuria. Oare lacrimile nu sunt amare prin ele însele și ne fac plăcere doar atunci cînd le comparăm cu regretul de a nu ne mai bucura de ceea ce avusesem mai înainte și cu sila pe care ne-o dă această pierdere?[34]

Capitolul al VI-lea
Datorită durerii cauzate de pierderea prietenului, viața devine insuportabilă pentru Augustin

11. Dar ce să mai vorbesc despre toate acestea? Nu-i vremea acum de pus întrebări, ci de mărturisit către tine. Nefericit eram, căci nefericit este orice suflet încătușat de dragostea pentru lucrurile muritoare și se simte sfîșiat cînd le pierde. Doar atunci își înțelege nenorocirea, care îl măcina de fapt și înainte de a le fi pierdut. Într-o astfel de stare mă aflam eu în acea epocă, vărsam lacrimi amare și *în amărăciune mă odihneam*[35].

Da, eram foarte nenorocit și totuși viața aceea plină de durere îmi era mai scumpă chiar decît prietenul pe care-l pierdusem. Căci, deși aș fi dorit să mi-o schimb cu una mai plăcută, n-aș fi vrut totuși să-mi pierd mai degrabă viața decît prietenul; și nu știu dacă aș fi consimțit să-mi dau viața pentru prietenul meu, așa cum se spune despre Oreste și Pylade – de n-o fi cumva o poveste închipuită – că au preferat să moară alături, unul pentru altul, căci moartea li se părea un rău mai mic decît faptul de a trăi fiecare separat de celălalt. Eu eram însă stăpînit de un simțămînt ciudat, cu totul deosebit de al celor doi prieteni: greața de a trăi, dar deopotrivă și teama de moarte mă apăsau la fel de greu[36]. Cred că marea dragoste pe care i-o purtam prietenului meu m-a făcut să mă tem de moarte și să o urăsc, cu atît mai mult cu cît ea îmi părea cel mai sălbatic vrăjmaș și socoteam că va înghiți dintr-o dată pe toți oamenii, de vreme ce a fost în stare să-l răpească pe el. În această stare mă aflam atunci, da, îmi aduc bine aminte!

Iată inima mea, Dumnezeul meu, iată-i adîncurile tainice! Privește în ea și vezi toate amintirile mele, căci tu ești speranța mea. Tu mă curești de murdăria unor astfel de trăiri, îndrumînd ochii mei către tine și *smulgînd din laț picioarele mele*[37]. Mă miram că ceilalți muritori trăiesc încă după ce murise cel pe care eu îl iubisem atît de mult de parcă n-ar fi trebuit să moară niciodată. Încă și mai mult mă miram că, după moartea lui, am rămas în viață eu, care nu eram decît un alt el însuși. Ce bine s-a exprimat poetul cînd, vorbind despre un prieten, l-a numit „jumătatea sufletului său“[38]. Am simțit că sufletul lui și sufletul meu nu au fost decît un singur suflet, trăind în două corpuri; și de aceea îmi simțeam viața cuprinsă de groază, căci nu voiam să trăiesc cu sufletul înjumătățit. Și poate că singurul lucru care mă îndepărta de moarte era teama ca nu cumva, o dată cu mine, să moară cu totul și acela pe care îl iubisem atît de mult[39].

Capitolul al VII-lea
Sufocat de durere, Augustin hotărăște să părăsească orașul natal și să plece la Cartagina

12. Ce nebunie să nu fii în stare să iubești pe oameni în chip omenesc! O, nesocotitule care îți înduri neîmpăcat și fără măsură soarta omenească! Acesta este numele care mi se potrivea în acea vreme. Astfel mă frămîntam cuprins de febră, suspinam și jeleam apăsat de o adîncă tulburare, care nu-mi îngăduia nici odihnă, nici vreun gînd de viitor. Duceam cu mine un suflet sfîșiat și însîngerat care nu mai răbda să fie purtat de mine, dar pentru care nu găseam un loc unde să-l las să se odihnească.

Nici în crînguri încîntătoare, nici în jocuri și cîntări, nici în locuri înmiresmate sau în alaiul ospețelor, nici în voluptățile iatacului și ale

viața, dacă gîndirea rațională este vicioasă ea însăși, așa cum era gîndirea mea atunci. Nu cunoșteam faptul că gîndirea trebuie iluminată de un alt fel de lumină ca să poată participa la adevăr, deoarece prin sine ea nu are aceeași esență cu adevărul. Căci *tu faci să lumineze sfeșnicul meu, Doamne, Dumnezeul meu, tu schimbi în strălucire bezna mea*[78] și *noi toți am primit din plinătatea ta*[79]. Căci *tu ești lumina cea adevărată care luminează pe tot omul care vine în această lume*[80], deoarece *în tine nu este schimbare și nici umbră de mutare*[81].

26. Mă străduiam să ajung la tine, dar tu mă respingeai, așa încît să simt gustul morții; căci *tu te împotrivești celor trufași*[82]. Și oare ce poate fi mai trufaș decît să afirmi, așa cum o făceam eu în neînchipuita mea nebunie, că sunt de aceeași esență ca și tine[83]? Îmi era foarte limpede că sunt supus schimbării, căci nu voiam să devin un om învățat decît ca să pot trece dintr-o treaptă inferioară către una mai bună. Și totuși, preferam să presupun că și tu ești schimbător decît să cred că eu nu sunt ceea ce ești tu. Iată de ce tu mă îndepărtai de la tine și te împotriveai îndărătniciei mele nestatornice și trufașe[84], în timp ce eu continuam să-mi închipui tot felul de forme corporale. Fiind eu însumi alcătuit din carne, învinuiam totuși carnea; ca *un spirit rătăcitor*[85], nu mă puteam încă reîntoarce spre tine. Rătăceam încolo și încoace[86], îndreptîndu-mă spre lucruri care nu ființează nici în tine, nici în mine însumi și nici în lumea corporală. Aceste lucruri nu fuseseră create pentru mine prin adevărul tău, ci erau închipuiri scoase din corpuri de către deșertăciunea mea. Mă adresam copiilor tăi credincioși, concetățeni ai mei, fără să știu că, ținîndu-mă departe de ei, eram exilat fața de tine, și le spuneam trăncănind prostește: „De ce greșește sufletul dacă, după cum spuneți voi, Dumnezeu l-a creat?“ În schimb, nu-mi convenea să mi se răspundă: „Dacă sufletul este o parte din Dumnezeu, după cum afirmi tu, atunci cum poate Dumnezeu să greșească?“ Așa încît preferam să argumentez[87] spunînd că substanța ta neschimbătoare, Doamne, a fost silită să greșească, mai degrabă decît să admit că substanța mea este supusă schimbării, că a fost abătută spre greșeală de propria ei voință și că această rătăcire era o pedeapsă[88].

27. Cînd am scris această carte, aveam cam douăzeci și șase sau douăzeci și șapte de ani[89]. Mintea mea se muncea cu aceste închipuiri corporale, al căror zgomot turbura urechile inimii mele, deși ele năzuiau, o, dulce Adevăr, să asculte melodia interioară a glasului tău. Cînd meditam despre frumos și despre bine-proporționat, doream tot timpul să rămîn liniștit și *să te ascult pe tine, să mă bucur cu bucurie mare de glasul mirelui*[90] sufletului meu; dar nu puteam, căci eram tîrît afară de glasul rătăcirii mele și mă prăbușeam în abis sub povara trufiei mele. Pentru că încă nu dăruiseși *auzului meu prilej de bucurie și de veselie*, iar *oasele mele nu tresăltau încă de bucurie*, căci nu fuseseră încă *zdrobite și umilite*[91].

prețioase ar fi fost pocalele și oricît de cuviincios paharnicul! Urechile mele erau sătule de astfel de povești și de aceea nici ale lui nu mi se păreau mai bune numai pentru că erau exprimate mai bine, nici mai adevărate doar pentru că erau expuse cu elocință. De asemenea, spiritul acestui om nu mi se părea înțelept doar pentru că avea o înfățișare armonioasă și o vorbire împodobită. Cei care mi-l lăudaseră atîta nu fuseseră buni judecători: Faustus li se părea competent și înțelept numai pentru că îi încînta felul lui de a vorbi.

Am cunoscut însă și o altă categorie de oameni, care priveau cu suspiciune chiar adevărul și refuzau să-l accepte dacă era prezentat într-un discurs elegant și bogat. Tu însă, Dumnezeul meu, m-ai învățat încă de pe atunci, în maniera ta minunată și tainică, m-ai învățat că și unii și alții greșesc. Eu cred că tu ești acela care mi-ai dat această învățătură, pentru că ea este adevărată și în afară de tine nu există un alt învățător al adevărului[32], de oriunde și oricum ar ieși el la lumină. Am învățat deci de la tine că afirmația despre un lucru nu trebuie să pară adevărată doar fiindcă este rostită cu elocință, dar nici falsă fiindcă semnele care pornesc de pe buze sună dezordonat; și că, dimpotrivă, afirmația nu este neapărat adevărată doar fiindcă este enunțată fără eleganță, dar nici falsă fiindcă stilul este plin de strălucire. Am învățat că, în egală măsură, atît înțelepciunea cît și prostia sunt asemenea unor alimente folositoare sau dăunătoare, care pot fi servite deopotrivă în vase luxoase sau în vase simple, de la țară; tot astfel, înțelepciunea și prostia pot fi amîndouă prezentate fie în cuvinte simple și neîmpodobite, fie în cuvinte elegante și împodobite[33].

11. Nerăbdarea cu care îl așteptasem atîta vreme pe Faustus mi-a fost răsplătită din plin prin căldura și vioiciunea pasionată pe care acesta le aducea în discuții, prin ușurința cu care-și potrivea cuvintele și le făcea să-i îmbrace gîndurile. Eram încîntat de el, îl lăudam și-l ridicam în slăvi împreună cu alții, ba chiar mai mult decît aceștia. Mă supăra însă faptul că, din cauza mulțimii de ascultători care-l înconjurau, nu puteam să mă apropii de el, să-i propun și să-i împărtășesc problemele care mă frămîntau, într-una din acele conversații prietenești în care fiecare ascultă și răspunde la rîndul său. Îndată ce s-a ivit prilejul, împreună cu prietenii mei, i-am atras atenția într-un moment cînd un asemenea dialog nu putea stînjeni pe nimeni. I-am propus atunci cîteva din îndoielile care mă frămîntau, dar mi-am dat seama imediat că am de-a face cu un om care nu înțelege nimic din disciplinele liberale, în afară de gramatică, despre care avea de altfel cunoștințe elementare. Citise cîteva discursuri ale lui Cicero, foarte puține din tragediile lui Seneca, cîteva frînturi din poeți și cele cîteva cărți ale sectei sale care fuseseră scrise într-o latină corectă. La aceste lecturi se adăuga însă obișnuința de a vorbi zilnic, prin care cîștigase o anumită elocvență, cu atît mai plăcută și mai seducătoare, cu cît era însoțită de talent și de un oarecare farmec natural.

pună și mai mult în lumină nefericirea lor, căci ei săvîrșesc, ca și cum ar fi îngăduite, fapte pe care legea ta eternă nu le va îngădui niciodată și își închipuie că le săvîrșesc fără a fi pedepsiți cînd, de fapt, prin chiar această orbire a lor ei sunt pedepsiți din plin și îndură suferințe incomparabil mai grele decît cele pe care le produc.

Ca tînăr învățăcel am refuzat să-mi însușesc astfel de comportări, dar ca profesor eram silit să le suport la alții; de aceea eram bucuros să plec într-un loc unde, după cum arătau cei avizați, asemenea dezordini nu se petreceau.

Și-ntr-adevăr, tu, *scăparea mea și partea mea în pămîntul celor vii*[40], tu, Doamne, m-ai făcut să-mi schimb locul pe pămînt, întru mîntuirea sufletului meu. M-ai îmboldit cu îndemnurile tale ca să mă îndepărtez de Cartagina și m-ai ademenit la Roma cu lucruri care să mă atragă; ți-ai împlinit planul prin mijlocirea unor oameni cuprinși de iubire pentru o viață a morții, unii comportîndu-se ca niște nebuni, alții făgăduindu-mi răsplăți deșarte. Ca să îndrepți pașii mei pe calea cea bună te-ai folosit în taină și de perversitatea mea și de a lor. Căci, pe de o parte, cei care îmi tulburau liniștea erau orbiți de o rușinoasă turbare și, pe de altă parte, cei care mă îndemnau să caut o altă situație nu cunoșteau decît gustul lucrurilor pămîntești. Cît despre mine, care nu puteam suferi viața de adevărată mizerie de la Cartagina, rîvneam să găsesc la Roma o falsă fericire.

15. De ce am plecat de la Cartagina ca să merg la Roma tu știai, Dumnezeule, dar nu ne-ai făcut cunoscut planul tău nici mie, nici mamei mele. Ea a plîns înfiorător că mă vedea plecînd și m-a însoțit pînă la țărmul mării, agățîndu-se cu disperare de mine în speranța că o să mă întorc acasă ori o să o iau cu mine. Eu însă am înșelat-o, prefăcîndu-mă că am la malul mării un prieten pe care nu vreau să-l părăsesc pînă cînd nu se umflă vîntul ca să poată naviga. Am mințit-o pe mama mea, o mamă atît de iubitoare, și am scăpat de ea prin înșelăciune! Dar tu m-ai iertat și pentru acest păcat, ocrotindu-mă plin de îndurare de apele mării, cu toate că eram plin de murdării dezgustătoare, ca să ajung la apa grației tale și să mă curăț scăldîndu-mă în ea, pentru ca astfel să se usuce în ochii mamei mele șuvoaiele de lacrimi cu care uda zilnic țărîna, rugîndu-se pentru mine, sub privirile tale[41].

Ea totuși refuza să se întoarcă acasă fără mine și abia am reușit să o conving să își petreacă noaptea într-un loc foarte apropiat de nava noastră, unde se afla o capelă dedicată fericitului Ciprian[42]. Dar în timpul nopții eu am plecat pe furiș, iar ea a rămas acolo plîngînd și rugîndu-se.

Și ce altceva îți cerea ea ție, Dumnezeul meu, cu atîtea lacrimi, decît să nu-mi dai voie să pornesc pe mare? Dar tu, în adîncimea înțelepciunii tale, ai plecat urechea la dorința ei cea mai fierbinte[43] și nu i-ai îndeplinit rugămintea de moment, pentru ca mai tîrziu să faci cu mine ceea ce te ruga mereu și dintotdeauna.

Capitolul al XIII-lea
Augustin este preocupat de problema frumosului și scrie o carte cu această temă

20. Nu cunoșteam însă pe atunci toate aceste adevăruri. Îndrăgeam lucrurile frumoase, dar inferioare și pieritoare, îndreptîndu-mă astfel către infern[63]. Spuneam adesea prietenilor mei: „ – Oare iubim noi vreun lucru dacă nu este frumos? Dar atunci ce este frumosul? Și ce este frumusețea? Ce anume ne atrage și ne leagă de lucrurile pe care le iubim? Dacă ele nu ar avea o anumită distincție și o anumită formă frumoasă[64] nu ne-ar mișca și nu ne-ar atrage în nici un fel.“ Cînd priveam cu atenție lucrurile, observam că există o deosebire între frumusețea unui obiect privit ca un întreg și frumusețea care rezultă dintr-o potrivire exactă între părți separate, așa cum, de exemplu, fiecare parte a corpului se află în acord cu întregul din care face parte, sau cum încălțămintea se potrivește pe picior și așa mai departe. Această constatare a țîșnit în mintea mea asemenea unui izvor din adîncul inimii mele și am scris atunci o carte intitulată *Despre frumos și despre bine-proporționat*, în două sau trei cărți, dacă-mi amintesc bine. Tu știi cîte au fost, Doamne, căci eu am uitat. Oricum, acum nu o mai am, căci s-a pierdut în nu știu ce împrejurări[65].

Capitolul al XIV-lea
Prima sa lucrare, *Despre frumos și despre bine-proporționat* este dedicată de Augustin lui Hierius, un orator din Roma, pe care nu-l cunoștea personal

21. Ce anume, Doamne, Dumnezeul meu, m-a împins să-i dedic lui Hierius, un orator din cetatea Romei, această lucrare a mea? Nu-l cunoșteam personal pe acest om, dar îl admiram datorită faimei strălucite pe care o avea ca profesor și pentru cîteva dintre cuvîntările sale, pe care le aflasem și care mi-au plăcut foarte mult. Dar și mai mult m-a impresionat faptul că toată lumea îl admira și îl ridica în slăvi, mirîndu-se că un sirian, format mai întîi la școala elocinței grecești, a ajuns după aceea un vorbitor minunat chiar și în latină, și că avea bogate cunoștințe în problemele care țin de studiul filosofiei.

Astfel se întîmplă că lăudăm un om și-l îndrăgim chiar dacă se află departe de noi. Să credem oare că acest fel de iubire pornește pur și simplu de pe buzele celui care aduce laude și pătrunde în inima celui care ascultă aceste laude? Nicidecum. Însă ardoarea unuia se aprinde de la înflăcărarea celuilalt, căci ne atașăm de cel care este lăudat numai atunci cînd suntem convinși că cel care îl laudă vorbește cu inima sinceră – cu alte cuvinte, numai atunci cînd lauda este pornită din iubire și admirație.

22. Iată cum, în acele vremuri, îi admiram pe oameni în acest chip, orientîndu-mă după judecățile pe care le auzeam de la alți oameni, și nu după judecata ta, Dumnezeul meu, întru care nimeni nu este înșelat.

Și totuși, nu-l admiram pe Hierius în chipul în care aș admira pe un faimos conducător de car de la circ sau pe un vînător aflat în mare cinste la public, ci cu totul altfel, și anume cu gravitate și cu un fel de admirație pe care mi-ar fi plăcut să o dobîndesc eu însumi. Căci nu voiam să fiu admirat și iubit precum actorii, cu toate că pe aceștia și eu îi admiram și îi iubeam; dimpotrivă, preferam să rămîn mai degrabă necunoscut decît să devin vestit în acest mod și mai degrabă să fiu privit cu ură decît să fiu iubit cum erau iubiți ei. Cum se pot împăca într-unul și același suflet pornirile unor pasiuni atît de diferite și adesea contrarii? Cum se putea să iubesc la altul o calitate pe care n-aș fi disprețuit-o și n-aș fi îndepărtat-o de la mine dacă n-aș fi urît-o cu totul, deși oameni eram atît eu, cît și celălalt? Cineva poate iubi un cal bun, fără ca prin aceasta să dorească să fie și el cal, chiar dacă acest lucru ar fi posibil. Dar nu același lucru se poate spune în privința unui actor, căci acesta împărtășește aceeași natură ca și noi. Pot eu atunci iubi la altul ceva ce detest să fiu eu însumi, deși amîndoi suntem oameni? Ce taină adîncă este omul! *Toți perii capului său sunt numărați de tine*[66], Doamne, și nici unul nu este pierdut pentru tine. Și totuși, perii capului său sunt mult mai ușor de socotit decît patimile și frămîntările inimii sale.

23. Însă acest orator era tipul de om pe care îl iubeam și îl admiram în așa fel încît să doresc să fiu asemenea cu el. Rătăceam împins de orgoliu și purtat încolo și încoace *de toate vînturile*[67], și totuși tu mă cîrmuiai în mare taină[68]. Cum aș putea să cunosc, cum aș putea să-ți mărturisesc ție cu certitudine dacă nu cumva îl iubeam pe Hierius mai degrabă din pricina iubirii celor pentru care îl lăudam decît pentru lucrurile însele pentru care era lăudat? Desigur că așa stau lucrurile căci, dacă aceiași oameni, în loc să îl laude, l-ar fi vorbit de rău și ar fi relatat aceleași însușiri ale sale, dar cu respingere și cu dispreț de data aceasta, desigur că în acest caz nu m-aș mai fi înflăcărat și n-aș mai fi avut pentru el aceeași admirație. Și totuși, însușirile sale ar fi rămas în realitate aceleași și nici omul însuși nu ar fi devenit altul. Singurul lucru care s-ar fi schimbat ar fi fost atitudinea față de el a interlocutorilor mei[69].

Iată în ce stare jalnică lîncezește un suflet neputincios dacă nu a ajuns încă să se sprijine pe trăinicia adevărului. După cum bate răsuflarea vocii din pieptul celor care își dau cu părerea, așa se lasă acest suflet purtat și întors în toate părțile; el este împins și răsturnat mereu, lumina i se întunecă pînă într-acolo încît nu mai poate deslui adevărul care, totuși, se află înaintea ochilor noștri.

Mi se părea pe atunci un lucru de mare însemnătate dacă această scriere a mea, împreună cu preocupările mele în acest sens, ar fi fost aduse la cunoștința celebrului bărbat. Dacă le-ar fi aprobat, înflăcărarea mea ar fi fost cu atît mai mare; dacă însă le-ar fi respins, inima mea, deșartă și lipsită de sprijinul tău temeinic, ar fi rămas sfîșiată de durere.

Totuși îmi făcea plăcere să mă gîndesc mereu la problema frumosului și a bine-proporționatului, tema cărții pe care i-o dedicasem lui Hierius. Cu toate că nu aveam pe nimeni care să-mi împărtășească admirația pentru această temă, eram mîndru de scrierea mea.

Capitolul al XV-lea
Expunerea cîtorva idei din lucrarea *Despre frumos și despre bine-proporționat*. O critică a concepției estetice maniheiste

24. Nu înțelegeam însă pe atunci faptul că punctul central al acestei probleme trebuie căutat în meșteșugul tău creator[70], Dumnezeule atotputernic, *căci tu singur faci minuni*[71]; așa încît spiritul meu se preocupa doar de formele corporale. Deosebeam deci frumosul de bine-proporționat și defineam frumosul drept ceea ce place prin sine însuși, iar bine-proporționatul drept ceea ce place printr-o bună potrivire cu un alt lucru. Ilustram această distincție cu exemple din lumea corporală. Apoi mi-am îndreptat atenția asupra naturii sufletului, dar concepția greșită pe care o aveam despre cele sufletești nu-mi îngăduia să pot distinge adevărul în această privință[72]. Puterea strălucitoare a adevărului izbucnea în fața privirilor mele, dar eu îmi întorceam gîndirea mea frămîntată de la lucrurile necorporale, îndreptînd-o spre linii, culori și alte întruchipări care se găsesc în corpuri; și întrucît în suflet nu puteam să recunosc nici una din aceste calități vizibile, argumentam arătînd că nu este cu putință să îmi văd propriul suflet[73]. Iubeam pacea pe care o aduce în suflet virtutea, însă uram dezbinarea care vine o dată cu viciul; de aceea remarcam faptul să în virtute există o oarecare unitate, iar în viciu o anume scindare. Mi se părea că în unitatea virtuții ființează gîndirea rațională și esența adevărului și a binelui suprem; dimpotrivă, scindarea adusă de viciu însemna pentru mine viața irațională, pe care mi-o închipuiam ca pe un fel de substanță, un fel de esență a răului suprem. Și mi-o închipuiam, nefericitul de mine, nu doar ca pe o substanță, ci chiar ca o formă a Vieții, deși credeam că-și are izvorul în tine, Dumnezeul meu, *din care purced toate*[74].

Numeam acea unitate „monadă“, un fel de gînd fără sex, iar dezbinarea o numeam „diadă“[75], văzută ca o mînie care duce la crime sau ca o poftă care duce la desfrîu, fără să fi știut ce vorbeam. Nu știam pe atunci, și nimeni nu mă învățase, că răul nu este nici un fel de substanță și că gîndirea noastră omenească nu este binele suprem și neschimbător[76].

25. Nelegiuirile sunt făptuite atunci cînd emoția sufletească, în care se află imboldul spre crimă, este vicioasă și se năpustește asupra noastră în mod dezordonat și fără rușine. La rîndul lor, ticăloșiile[77] sunt săvîrșite atunci cînd se ivește nestăpînita pornire a sufletului din care se hrănesc plăcerile trupești. Tot astfel greșelile și părerile false pîngăresc

Doamne, Dumnezeul meu, tu care ești judecătorul conștiinței mele, oare adevărul este așa cum mi-l reamintesc eu acum? Inima și memoria mea sunt deschise înaintea ta, căci tu mă îndrumai și pe atunci, potrivit tainei adînci a providenței tale, și tot tu *ai pus sub ochii mei*[34] rușinoasele mele greșeli, ca să pot să le văd și să le detest.

Capitolul al VII-lea
Augustin începe să se îndepărteze de secta maniheilor

12. Îndată ce mi-a devenit destul de limpede că Faustus este incompetent în domeniile în care mă așteptam să strălucească, am început să-mi pierd speranța că aș putea obține de la el limpezirea și rezolvarea problemelor care mă preocupau. Desigur, chiar să fi fost ignorant în aceste probleme, el ar fi putut deține adevărata evlavie, dar cu condiția să nu fi fost maniheu. Cărțele maniheilor sunt pline de nesfîrșite povești despre cer și despre stele, despre soare și despre lună. Aș fi dorit ca Faustus să le compare cu calculele aritmetice pe care le citisem în alte cărți, așa încît să pot judeca singur dacă datele din cărțile maniheene sunt mai apropiate de adevăr decît cele din cărțile filosofilor sau cel puțin la fel de satisfăcătoare; dar începusem deja să-mi dau seama că el nu este în stare să-mi dea explicații amănunțite.

Cînd totuși i-am propus să luăm în considerare și să discutăm împreună aceste probleme, el a fost destul de modest ca să nu îndrăznească să-și asume o astfel de sarcină. El știa că nu cunoaște răspunsurile la problemele mele și nu s-a rușinat să mărturisească acest lucru. Căci nu era ca acei palavragii pe care a trebuit să-i suport, care încercau să mă învețe ceva fără să aibă nimic de spus. El avea însă bun-simț și, cu toate că *nu era îndreptat spre tine*[35], îl ferea totuși destul de bine de el însuși. Nu era deci cu totul inconștient de neștiința lui și nu voia ca, printr-o dispută nesăbuită, să intre într-un impas din care n-ar mai fi putut să iasă și nici să se retragă cu ușurință. Chiar și pentru aceasta îmi inspira multă simpatie, căci cumpătarea unui spirit sincer[36] este mai frumoasă decît cunoașterea științifică pe care doream să mi-o însușesc. O astfel de cumpătare descopeream la el față de toate problemele mai dificile și mai subtile.

13. Și astfel interesul pe care îl arătasem înainte pentru doctrina maniheeană s-a risipit, iar încrederea mea în alți învățați ai sectei s-a micșorat din ce în ce mai mult cînd am văzut că nici Faustus, despre care ei îmi vorbiseră atît de mult, nu putea să rezolve problemele care mă frămîntau. Am început totuși să-l vizitez foarte des, din cauza entuziasmului pe care-l arăta pentru literatura pe care și eu o predam pe atunci, ca retor, tinerilor din Cartagina. Citeam împreună fie unele cărți despre care el auzise și pe care voia să le citească, fie unele pe care eu

însumi le socoteam potrivite pentru un om cu talentul său. Pe de altă parte, întreaga mea strădanie de a face progrese în doctrina acelei secte, după cum mă hotărîsem mai înainte, s-a prăbușit cu totul îndată ce l-am cunoscut pe acest om. Nu am ajuns pînă acolo încît să mă despart cu totul de ei, dar, întrucît nu puteam găsi nimic mai bun decît învățătura maniheistă, în care mă aruncasem la întîmplare, am hotărît să mă mulțumesc pînă una alta cu aceasta, în afară de cazul cînd mi s-ar fi înfățișat în mod clar altceva preferabil.

Și astfel s-a întîmplat că, fără să vrea și fără să știe, acel Faustus, care pentru mulți a fost o *capcană a morții*[37], a început să slăbească lațul în care fusesem prins eu. Căci în taina providenței tale, Dumnezeul meu, mîinile tale nu au părăsit sufletul meu. Zi și noapte, din inima ei însîngerată, mama mea înălța pentru mine, către tine, o jertfă de lacrimi; iar tu m-ai îndrumat *într-un chip minunat*[38]. Da, tu m-ai îndrumat, Dumnezeul meu, căci *de către Domnul sunt îndrumați pașii unui om, atunci cînd Domnul iubește calea lui*[39]. Ce altceva ne poate aduce mîntuirea dacă nu mîna ta care re-creează ceea ce tu ai creat cîndva?

Capitolul al VIII-lea
Împotriva voinței mamei sale, Augustin hotărăște să plece la Roma. Marea supărare a Monicăi

14. Așadar, ca urmare a îndrumării tale, m-am lăsat convins să plec la Roma și să predau acolo lecțiile pe care le făceam la Cartagina.

Nu voi trece cu vederea să-ți mărturisesc și faptele care m-au convins să plec, deoarece chiar și în astfel de împrejurări trebuie să avem mereu în minte și să lăudăm tainicele tale planuri și îndurarea ta, întotdeauna prezentă alături de noi.

La Roma am voit să plec nu neapărat pentru cîștigurile mai mari și pentru poziția mai înaltă pe care mi le promiteau prietenii care mă îndemnau în acest sens; desigur și alte avantaje îndemnau pe atunci sufletul meu, dar principalul motiv și aproape singurul era faptul că auzisem că la Roma comportarea tinerilor învățăcei este mai liniștită, datorită constrîngerilor unei discipline mult mai bine puse la punct: nu li se îngăduia elevilor să năvălească de-a valma și fără sfială în clasa unui profesor care era al lor și, de altfel, nici nu erau primiți în clasă fără permisiunea acestuia. La Cartagina, dimpotrivă, domnea bunul-plac nerușinat și fără frîu al elevilor. Năvăleau în clasă fără rușine, ca o gloată de smintiți și tulburau ordinea pe care magistrul o întocmise în interesul propriilor săi elevi. Cu o neînchipuită obrăznicie ei săvîrșeau mii de nebunii care ar fi trebuit pedepsite prin lege dacă n-ar fi fost îngăduite din obișnuință. Dar chiar și această obișnuință nu face altceva decît să

ascult cu multă răbdare exprimîndu-și părerile și mă gîndesc că nu poate să-i dăuneze cu ceva faptul că, din întîmplare, nu cunoaște adevărata stare și felul de a fi al unei creaturi corporale, atîta vreme cît nu gîndește ceva îngrozitor despre Tine, Doamne, care ești creatorul tuturor lucrurilor. Însă această necunoaștere îi dăunează foarte mult atunci cînd el își închipuie că problemele științifice sunt strîns legate de învățătura esențială a evlaviei[29] și cînd se încăpățînează să susțină cu tărie lucruri pe care nu le cunoaște. Dar, cînd un om intră prima dată în leagănul credinței, chiar și o astfel de slăbiciune găsește sprijin pe brațele materne ale iubirii[30], pînă cînd omul cel nou să se înalțe *la starea bărbatului desăvîrșit și să înceteze să mai fie purtat încoace și încolo de vîntul oricărei noi învățături*[31].

Dar Manes a îndrăznit să se înfățișeze ca un învățător, sfătuitor, îndrumător și căpetenie a tuturor acelora pe care a putut să-i convingă de teoriile sale, făcîndu-i să creadă că, urmîndu-l pe el, ei urmează nu un om obișnuit, ci însuși Sfîntul Duh, care s-ar afla în el. Desigur, o dată ce o asemenea nebunie a fost dovedită în toată hidoșenia sa, cine ar mai sta la îndoială că ea nu trebuie disprețuită și respinsă cu tărie?

Și totuși, încă nu aveam deplina certitudine că în scrierile sale nu s-ar găsi o explicație potrivită pentru schimbările în durata zilelor și a nopților, pentru succesiunea însăși a zilei și a nopții, pentru eclipsele aștrilor sau pentru alte asemenea fenomene despre care citisem în alte cărți. Dacă teoriile sale ar fi fost posibile, n-aș fi putut să decid dacă el sau învățații păgîni au dreptate, dar aș fi fost foarte înclinat să accept autoritatea lui ca temei al credinței mele, în virtutea presupusei sale sfințenii.

CAPITOLUL AL VI-LEA
Întîlnirea lui Augustin cu Faustus. Exprimarea adevărului este o problemă care ține de stilul vorbirii

10. În toți acei nouă ani în care i-am audiat cu mintea rătăcită pe manihei, așteptam cu cea mai fierbinte dorință sosirea acestui Faustus. Alți membri ai sectei maniheene pe care se întîmpla să-i întîlnesc și cărora le aduceam tot felul de obiecții în legătură cu aceste probleme nu erau în stare să mă lămurească, dar mă asigurau că, o dată cu venirea lui Faustus, n-aveam decît să le discut cu el, iar acesta n-ar fi întîmpinat nici o greutate să-mi dea răspunsuri absolut clare, și nu doar la aceste întrebări, dar și la altele mai încurcate încă, pe care i le-aș mai fi putut pune.

Și iată că, în cele din urmă, Faustus a sosit. L-am cunoscut atunci ca pe un om încîntător, ca un om cu o vorbire plăcută, care pălăvrăgea despre temele obișnuite la manihei, însă cu mult mai mult farmec decît ceilalți. Dar setea mea nu putea fi astîmpărată în acest chip, oricît de

CAPITOLUL AL XVI-LEA
Augustin înțelege fără dificultate *Categoriile* lui Aristotel, precum și cele șapte arte liberale. Studiul acestor discipline îl îndepărtează și mai mult de Dumnezeu

28. La ce mi-a folosit, în starea în care mă aflam, faptul că, pe la vîrsta de douăzeci de ani, cînd mi-a căzut în mînă cartea lui Aristotel care se numește *Despre cele zece categorii*, am citit-o și am înțeles-o singur, fără nici un ajutor? Cînd profesorul meu de retorică din Cartagina sau alți bărbați care erau socotiți învățați aminteau titlul acestei cărți, obrajii li se umflau de emfază, așa încît eu rămîneam cu gura căscată, ca în fața unui lucru nemaipomenit și divin. Am discutat apoi despre această carte cu alți oameni, care spuneau că ei nu au înțeles-o decît cu mare greutate și doar după ce magiștri foarte învățați le-au explicat-o nu numai prin cuvinte, ci și prin multe scheme desenate pe nisip. Și totuși, aceștia nu puteau să-mi spună nimic în plus față de cît descoperisem eu însumi, citind-o singur.

Mi se părea că această carte vorbește destul de lămurit despre substanțe, cum ar fi de exemplu omul, și despre ceea ce se referă la aceste substanțe; de exemplu, un om are o anumită formă exterioară care este calitatea sa, o anumită statură, care arată cîte picioare măsoară el, ce cantitate are; are o relație de înrudire, de exemplu este fratele cuiva; poți spune unde se află stabilit și cînd s-a născut, dacă stă în picioare sau este așezat, dacă este încălțat sau înarmat; poți arăta dacă face ceva în mod activ sau dacă suferă o acțiune făcută de altcineva. Am dat aceste cîteva exemple, dar se pot găsi nenumărate multe altele, toate cuprinzîndu-se însă în aceste nouă categorii pe care le-am arătat sau în categoria principală a substanței[93].

29. Ce folos am avut de pe urma acestui studiu? Nici unul, ba, dimpotrivă, mi-a adus mai mult rău, căci, socotind că cele zece categorii cuprind absolut tot ceea ce există, mă străduiam să te înțeleg în același mod și pe tine, Dumnezeul meu, în minunata și neschimbătoarea ta simplitate, ca și cum și tu ai fi fost substanță, iar mărimea și frumusețea ar fi fost atribute ale tale, la fel cum un corp are niște atribute prin care se definește. Dar, în realitate, tu ești însăși mărimea și frumusețea ta, pe cînd un corp, dimpotrivă, nu este mare și frumos prin simplul fapt că este corp; el ar continua să rămînă corp chiar dacă ar fi mai puțin mare sau mai puțin frumos. Neadevăr era felul cum te gîndeam pe tine și nu adevăr; închipuiri ieșite din josnicia mea, și nu sprijinul neclintit al beatitudinii tale. Căci tu ai poruncit – și în mine s-a împlinit porunca ta – ca pămîntul să rodească pentru mine *spini și scaieți*[94], și doar cu trudă să ajung să-mi capăt pîinea.

30. La ce mi-a folosit, de asemenea, faptul că am citit și am înțeles singur și fără ajutor toate cărțile pe care le-am putut găsi despre așa-numitele arte liberale, de vreme ce eram pe atunci doar un rob nemernic al celor mai rele pofte? Mă bucuram citindu-le, dar nu știam

cînd au fugit departe de fața ta? Există oare vreun loc undeva unde să nu-i poți găsi? Au fugit și s-au ascuns ca să nu vadă că tu îi vezi pe ei și s-au năpustit orbiți împotriva ta – dar tu te aflai de față, căci tu nu părăsești nici o ființă din cele pe care le-ai creat. S-au ridicat împotriva dreptății tale, dar au primit pentru aceasta o dreaptă pedeapsă. Au încercat să scape de blîndețea ta, dar au încălcat legea ta și au căzut sub asprimea supărării tale.

Ei nu știu, firește, că tu te afli pretutindeni, deși nici un loc nu te poate îngrădi, și că doar tu ești prezent chiar și alături de cei care se țin departe de tine. Să se întoarcă deci către tine și să te caute, deoarece, chiar dacă ei l-au părăsit pe Creatorul lor, tu nu ți-ai părăsit creatura. Să se întoarcă și să te caute, și îndată te vor regăsi în inima lor, în inima tuturor celor care ți se mărturisesc ție, care se aruncă la picioarele tale și care plîng la pieptul tău după ce au străbătut atîtea drumuri istovitoare. Iar tu vei șterge cu gingășie lacrimile lor și ei vor plînge încă și mai mult, dar de această dată vor fi lacrimi de bucurie, căci nu un om oarecare, alcătuit din carne și sînge, ci însuți tu, Doamne, cel care i-ai plăsmuit, îi întărești acum și le aduci alinarea.

Dar unde eram eu atunci cînd te căutam? Tu erai de față înaintea mea, dar eu mă depărtasem de mine însumi. Nu mă mai puteam regăsi pe mine însumi, și cu atît mai puțin să te regăsesc pe tine.

CAPITOLUL AL III-LEA
Sosirea la Cartagina a lui Faustus, episcop maniheist. Despre neputința de a ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu prin mijloacele științelor și ale filosofiei

3. Voi vorbi acum, înaintea Dumnezeului meu, despre cel de-al douăzeci și nouălea an al vieții mele.

Tocmai venise la Cartagina un episcop maniheist numit Faustus; acesta era o mare *capcană a diavolului*[10] în care mulți s-au lăsat prinși, ademeniți de farmecul vorbirii sale[11]. În ce mă privește, deși îl admiram pentru elocința sa, începusem să fac o deosebire între această elocință și adevărul lucrurilor, pe care eram nerăbdător să-l cunosc. Acest Faustus era atît de vestit printre ai săi, încît eram atent mai mult să văd ce doctrină poate el oferi ca hrană spiritului meu decît la vasele vorbirii în care mi-o înfățișa. Aflasem că se bucură de faima de a fi foarte competent în cele mai înalte științe și foarte învățat mai ales în disciplinele liberale.

Citisem operele multor filosofi și îmi erau proaspete în memorie. Cînd comparam anumite date din aceste cărți cu nesfîrșitele povești ale maniheilor, mi se părea că mult mai ușor de dovedit sunt spusele filosofilor, căci aceștia *au fost în stare să adune atîta învățătură încît să*

poată da seamă de lumea din jurul lor, cu toate că *nu l-au aflat deloc pe Stăpînul lumii*[12]. Căci tu *preaînalt ești, Doamne, și îi vezi pe cei smeriți, iar pe cei semeți îi cunoști de departe*[13]; tu nu te apropii decît *de cei cu inima zdrobită*[14]. Și nu te lași descoperit de către cei trufași, chiar dacă, prin iscusința lor indiscretă, ei s-ar dovedi în stare să țină socoteala stelelor și a firelor de nisip, să măsoare întinderile stelare și să urmărească parcursul astrelor.

4. Toate acestea ei le cercetează cu ajutorul minții și al talentului lor, pe care tu l-ai dăruit lor; și astfel au descoperit multe lucruri; au prevestit eclipsele de soare și de lună cu mulți ani mai înainte de a se întîmpla, calculînd ziua și ora fiecărei eclipse și dacă va fi parțială sau totală; iar calculele lor s-au dovedit corecte, căci s-a întîmplat întocmai cum au prezis ei. Apoi au consemnat legile pe care le-au descoperit, iar cărțile lor sunt citite încă și astăzi și întrebuințate pentru a prevedea în ce an, în ce lună a anului, în ce zi a lunii, la ce oră din zi și în care parte a discului lor vor suferi soarele și luna o eclipsă. Aceste eclipse se petrec întocmai cum sunt prezise.

Oamenii admiră aceste preziceri, iar cei care nu cunosc secretele lor rămîn năuciți. În schimb, cei care stăpînesc această știință se împăunează cu mari merite, căzînd astfel în păcatul mîndriei și lipsindu-se pe ei înșiși de marea ta lumină. Pot prevedea o eclipsă de soare cu mult înainte de a se petrece, dar nu-și dau seama de eclipsa în care se află ei înșiși – și aceasta pentru că nu-și pun cu pietate întrebarea de unde au primit ei talentul și înțelegerea care le îngăduie să facă astfel de cercetări. Și chiar dacă pînă la urmă își dau seama că tu ești cel care i-ai făcut pe ei, ei nu ți se dăruiesc ție pentru ca tu să păstrezi ceea ce ai creat; ca și cum s-ar fi creat ei singuri, nu ți se jertfesc ție și nu ucid pe altarul tău, ca pe niște *păsări ale cerului*, avînturile lor semețe și nici, ca pe niște *pești ai mării*, curiozitatea care le îngăduie *să străbată tainicele cărări* ale adîncului; nu jertfesc, de asemenea, ca pe niște *dobitoace ale cîmpiei*[15], plăcerile lor desfrînate pentru ca tu, Dumnezeule, care ești un foc mistuitor, să poți pîrjoli iubirea lor pentru lucrurile muritoare și să-i creezi din nou, pentru viața fără de moarte.

5. Ei nu cunosc calea către tine, care este Cuvîntul tău, prin care ai creat și lucrurile pe care ei le numără și le socotesc și pe ei înșiși, care le numără, și simțurile prin care ei discern ceea ce numără și mintea cu ajutorul căreia ei numără. Dar *înțelepciunea ta nu poate fi măsurată*[16] și totuși Fiul tău Singur-Născut *pentru noi s-a făcut înțelepciune și dreptate și sfințire*[17]; el a fost socotit ca unul din numărul nostru și a plătit tributul său către Cezar.

Acești oameni nu cunosc faptul că el este calea pe care ei trebuie să coboare spre el din înălțimile pe care singuri s-au urcat și să se înalțe din nou, împreună cu el, ca să fie alături de el. Nu cunosc această cale

de unde vine tot ceea ce este adevărat și sigur în ele. Stăteam cu spatele spre lumină și cu fața întoarsă spre lucrurile luminate, așa încît ochii mei, care priveau lucrurile așezate în lumină, rămîneau în întuneric[95]. Am înțeles fără mare greutate și fără ajutorul nici unui profesor tot ce am citit despre arta retoricii și a dialecticii, despre geometrie, muzică și aritmetică[96]. Cunoști prea bine aceste lucruri, Doamne, Dumnezeul meu, căci iuțeala gîndirii și ascuțimea minții sunt daruri pe care de la tine le-am primit. Dar nimic din ele nu ți-am înfățișat ție ca jertfă, Doamne, și de aceea nu folos ci mai degrabă primejdii mi-au adus. Căci m-am zbătut să țin în stăpînirea mea cea mai bună parte din averea pe care mi-ai dăruit-o și, în loc *să păstrez tăria mea pentru tine*[97], eu te-am părăsit și *am plecat într-o țară îndepărtată*[98], ca să risipesc darurile tale la cheremul unor pofte desfrînate, al unor adevărate tîrfe. La ce bun această iscusință dacă n-am întrebuințat-o bine? Căci n-am priceput cît de anevoios sunt însușite aceste științe chiar și de către elevii silitori decît mai tîrziu cînd, ca profesor, mă străduiam să le explic altora; atunci, cel care mă putea urmări cît de cît în explicațiile mele era socotit un elev strălucit[99].

31. Și încă, Doamne, Dumnezeule, tu, care ești Adevărul, ce folos mi-au adus aceste studii atîta vreme cît gîndeam că tu ești un corp luminos și nemărginit, iar eu o frîntură din acest corp? Și totuși așa credeam; dar acum nu mă rușinez, Dumnezeul meu, să recunosc și să mărturisesc către tine nesfîrșita îndurare pe care mi-ai arătat-o, nici să te chem în ajutor, așa cum nu mă rușinam în acele vremuri să susțin în fața oamenilor atîtea blasfemii și să latru ca un cîine împotriva ta. La ce mi-a folosit agera iscusință în înțelegerea acelor științe și faptul că am deslușit cărți atît de încurcate fără sprijinul nici unui îndrumător omenesc[100], dacă în ceea ce privește învățătura ta despre iubire am căzut în cea mai hidoasă greșeală și în cel mai rușinos sacrilegiu? Și ce mare pagubă au puii tăi credincioși prin faptul că dețin o înțelegere a lucrurilor mult mai înceată decît a mea, atîta timp cît nu se îndepărtează de tine, ci așteaptă să le crească penele, ocrotiți de cuibul Bisericii tale, și-și întremează aripile milei și ale iubirii cu hrana mîntuitoarei credințe?

O, Doamne, Dumnezeul nostru, să ne punem nădejdea în *acoperămîntul aripilor tale*![101] Apără-ne și ne călăuzește! Tu ne vei călăuzi, tu ne vei călăuzi, din fragedă copilărie *și pînă la adînci cărunteţe*[102] ne vei călăuzi! Căci suntem tari atunci cînd tu ești tăria noastră, dar cînd tăria noastră se sprijină doar pe noi înșine, atunci ea nu-i decît slăbiciune. În tine trăiește întotdeauna binele nostru și ne-am prăbușit în rău fiindcă ne-am îndepărtat de tine[103]. Să ne întoarcem măcar acum către tine, Doamne, ca să nu fim nimiciți. În tine trăiește fără nici o scădere binele nostru, căci tu însuți ești binele nostru. Și nu ne temem că nu vom regăsi adăpostul la care să ne reîntoarcem; noi am căzut din el, dar, chiar dacă am fi lipsit noi, nu înseamnă că s-a prăbușit și casa care este veșnicia ta.

Cartea a V-a

Capitolul I
Rugăciune către Dumnezeul răzbunării și al milei

1. Primește, Doamne, jertfa mărturisirilor mele[1], așa cum ți-o înfățișează limba mea[2], căreia tu i-ai dat o formă și pe care tu ai însuflețit-o, pentru *ca să preamărească numele tău*[3]. *Tămăduiește oasele mele*[4] și ele să spună: *Doamne, cine este ca tine*[5]*?* Căci acela care ți se mărturisește ție nu-ți aduce la cunoștință nici un gînd pe care să nu-l cunoști din cele care se petrec în sufletul său. O inimă închisă nu se poate ascunde de privirile tale, inima împietrită a oamenilor nu se poate împotrivi atingerilor mîinii tale; tu o poți înmuia după cum vrei, prin îndurarea sau prin răzbunarea ta *și nimeni nu este în stare să se ascundă de căldura ta*[6].

Pe tine să te slăvească sufletul meu, ca să-ți arate dragostea sa, și ție să-ți mărturisească îndurările tale, pentru ca să te slăvească pentru ele. Întreaga ta creație să nu tacă și să nu înceteze să-ți înalțe laude! Să te laude fiecare suflet pe buzele celor care se reîntorc la tine, să te laude toate viețuitoarele și corpurile neînsuflețite, prin gura acelora care se gîndesc la ele, pentru ca sufletul nostru să se înalțe către tine din slăbiciunea în care a căzut, sprijinindu-se pe făpturile pe care le-ai plăsmuit, și să ajungă pînă la tine, cel care le-ai creat într-un chip minunat[7]. În tine se află însănătoșirea și adevărata vigoare.

Capitolul al II-lea
Cei care au greșit nu trebuie să fugă de Dumnezeu, ci să se întoarcă la el

2. Să plece și să fugă de la tine nelegiuiții și cei neliniștiți. Tu îi vezi pe ei și privirile tale străbat întunecimile lor; lumea întreagă rămîne frumoasă laolaltă cu ei, chiar dacă în sine ei sunt respingători[8]. Ce vătămare au fost ei în stare să-ți aducă ție? Cu ce au putut ei să întineze porunca ta[9]? Ea rămîne dreaptă și neatinsă din înaltul cerurilor pînă la cel mai neînsemnat lucru de pe pămînt. Unde și-au găsit adăpost atunci

și se cred tot atît de înălțați și de strălucitori ca și stelele, dar iată că s-au prăbușit pe pămînt și *s-a întunecat inima lor cea neînțelegătoare*[18]. Multe din cele ce spun ei despre lucrurile create sunt adevărate, dar ei nu-și pun cu pietate întrebări despre Adevăr, ziditorul tuturor creaturilor și, de aceea, nici nu îl găsesc; sau, dacă îl găsesc, *cunoscîndu-l pe Dumnezeu, nu îl preamăresc ca pe un Dumnezeu și nu îi aduc mulțumiri; se risipesc în închipuirile lor* și *se țin că sunt înțelepți*[19]. Își atribuie lor înșiși ceea ce-ți aparține doar ție și, prin aceasta, încearcă în perversa lor orbire să pună pe seama ta ceea ce le aparține lor, împovărîndu-te adică pe tine cu minciunile lor, tu care ești Adevărul; *ei schimbă gloria lui Dumnezeu cel neschimbător cu asemănarea chipului omului celui schimbător, cu a păsărilor, a dobitoacelor cu patru picioare și a tîrîtoarelor*[20] și *răstălmăcesc adevărul tău în minciună, se închină și slujesc creaturii mai degrabă decît Creatorului*[21].

6. Rețineam totuși multe lucruri adevărate din cele pe care le-au afirmat ei despre lumea creată și înțelegeam că explicațiile lor raționale se întemeiau pe aritmetică, pe succesiunea regulată a anotimpurilor și pe evidența vizibilă a astrelor. Comparam apoi aceste date cu învățăturile lui Manes[22], care a scris multe despre aceste lucruri, dar pline de aiureli, și nu găseam în scrierile acestuia o explicație rațională nici pentru solstiții sau echinoxuri, nici pentru eclipsele de soare și de lună, nici pentru alte fenomene asemănătoare despre care învățasem în cărțile de filosofie păgînă[23]. Eram însă îndemnat să cred orbește în ce scrisese Manes, cu toate că această credință nu se potrivea deloc nici cu explicațiile aritmetice și nici cu mărturia propriilor mei ochi, ba chiar dimpotrivă, era cu totul diferită.

Capitolul al IV-lea
Doar cunoașterea lui Dumnezeu ne face fericiți

7. Doamne, Dumnezeule al adevărului, oare este îndeajuns ca cineva să cunoască asemenea lucruri pentru ca să-ți fie pe plac? Nu, desigur, căci nefericit este omul care, deși cunoaște toate acele lucruri, nu te cunoaște pe tine; dimpotrivă, este fericit acela care te cunoaște pe tine, chiar dacă nu cunoaște nimic din acele lucruri. Iar cine te cunoaște pe tine și mai cunoaște în plus și acele lucruri cu nimic nu este mai fericit pentru aceste cunoștințe; întreaga fericire ți-o datorează ție, și aceasta doar dacă, *cunoscîndu-te pe tine, te slăvește pentru ceea ce ești, îți aduce mulțumiri și nu se risipește în închipuirile sale*[24].

Cineva care știe că are în stăpînire un arbore și îți aduce mulțumire pentru că se bucură de roadele lui, chiar dacă nu cunoaște cîți coți măsoară acel arbore în înălțime sau cît de largă îi este coroana, este de

preferat celui care îl măsoară și ține socoteala tuturor ramurilor, dar nu îl stăpînește și nici nu-l cunoaște și nu iubește pe Creatorul lui. Tot astfel este și omul credincios, căruia îi aparține lumea întreagă în toate bogățiile ei și care, *neavînd aproape nimic, stăpînește toate lucrurile*[25] dacă se agață de tine, căruia toate i se supun. Ar fi o nebunie să ne îndoim că un astfel de om credincios, deși s-ar putea să nu cunoască nici măcar parcursul stelelor din Carul Mare, n-ar fi cu totul de preferat celui care măsoară cerul, ține socoteala stelelor și cîntărește stihiile, dar, *cu număr și cu cumpănă*[26].

Capitolul al V-lea
Părerile științifice aberante susținute de către adepții lui Manes îl fac pe Augustin să înceapă să se îndoiască și de celelalte puncte ale doctrinei lor

8. Dar cine îl silea pe un maniheu să scrie tot felul de povești despre știința astrelor, de vreme ce putem învăța evlavia și fără cunoașterea unor astfel de lucruri? Căci tu ai spus omului: *Iată, evlavia este înțelepciunea!*[27] Chiar dacă Manes nu ar fi cunoscut această adevărată înțelepciune, el tot ar fi putut avea o perfectă cunoaștere a științei profane; dar, întrucît nu înțelega nimic din această știință și avea totuși nerușinarea de a îndrăzni să o predea altora, îi era desigur imposibil să ajungă să cunoască înțelepciunea adevărată. Este curată deșertăciune lumească să ne mîndrim cu cunoștințele noastre științifice, chiar dacă sunt bine întemeiate, atîta vreme cît a ne mărturisi ție înseamnă adevărata evlavie. Abătîndu-se de la acest principiu și vorbind despre subiecte științifice cu o mare risipă de cuvinte, Manes nu a făcut altceva decît să-și dea pe față neștiința în fața adevăraților învățați, făcînd prin aceasta să se vadă limpede și cam ce competență putea el să aibă în chestiuni mai greu accesibile. Fiindcă nu voia să fie socotit neserios, s-a străduit chiar să-i convingă pe adepții săi că Sfîntul Duh, cel care îi alină și îi îmbogățește pe slujitorii tăi credincioși, ar fi ființat în el în mod personal și cu deplină autoritate[28]. De aceea, cînd îl surprindeam cu afirmații false în legătură cu cerul și cu stelele sau cu mișcările soarelui și ale lunii, cu toate că aceste cunoștințe nu țin propriu-zis de învățătura religiei, totuși îmi era destul de evident că îndrăznelile sale erau adevărate sacrilegii. Căci, pe lîngă faptul că nu știa despre ce vorbește și făcea greșeli grosolane, el vorbea cu o înfumurare atît de deșartă și de smintită încît pretindea ca tot ce spune să fie crezut ca și cum ar fi purces de la o persoană divină.

9. Cînd întîlnesc însă pe vreunul sau altul dintre frații mei creștini care nu cunoaște aceste probleme științifice sau le confundă între ele, îl

Vîntul s-a pornit să sufle și a umflat pînzele corabiei, răpind privirilor noastre țărmul pe care, a doua zi dimineața, mama rătăcea înnebunită de durere și îți umplea urechile cu gemetele și tînguirile sale, fără ca tu, Doamne, să le iei în seamă. Căci tu te-ai folosit de chiar pasiunile mele ca să mă răpești dintr-un loc și să mă duci undeva unde să le pui capăt și ai făcut ca atașamentul prea carnal al mamei mele pentru fiul ei să primească o dreaptă pedeapsă prin biciul durerilor[44].

Căci, asemenea oricărei mame, însă mult mai mult decît majoritatea mamelor, ei îi plăcea să mă aibă alături și nu bănuia ce mari bucurii îi vei pregăti prin absența mea. Da, nu le bănuia și de aceea plîngea și se jeluia; chinurile pe care le îndura puneau în lumină în ea moștenirea Evei, căutîndu-l cu gemete pe cel pe care cu gemete îl adusese pe lume. În cele din urmă, după ce m-a învinuit de înșelăciune și de cruzime, mama s-a reîntors către tine ca să-ți înalțe rugăciuni pentru mine; ea a revenit la viața sa obișnuită, pe cînd eu mi-am continuat călătoria spre Roma[45].

Capitolul al IX-lea
Ajuns la Roma, Augustin se îmbolnăvește grav. Consideră că își datorează supraviețuirea rugăciunilor mamei sale

16. Îndată ce am ajuns la Roma, am fost izbit de biciul unei boli corporale[46]. Mă pornisem deja *spre împărăția morții*[47], împovărat cu toate răutățile și crimele pe care le săvîrșisem împotriva ta, împotriva mea și împotriva altora, crime multe și grele, care apăsau și mai mult asupra lanțurilor păcatului originar prin care *toți murim întru Adam*[48]. Căci nici unul dintre aceste păcate nu mi-l iertase cu vederea în numele lui Hristos și nici el *nu a șters încă pe crucea sa vrăjmășia*[49] pe care am contractat-o cu tine din cauza păcatelor mele. Și cum ar fi putut el să șteargă pe cruce păcatele mele, de vreme ce mi-l închipuiam pe atunci ca pe o apariție fantomatică[50]? Așadar, cu cît mai falsă mi se părea moartea trupului său, cu atît mai adevărată era în realitate moartea sufletului meu, și cu cît mai adevărată era moartea trupului său, cu atît mai falsă era viața sufletului meu, care se îndoia de moartea lui pe cruce.

Între timp, febra mea creștea; eram pe cale de a muri și de a pieri cu totul. Căci, dacă aș fi murit atunci, încotro m-aș fi îndreptat dacă nu spre *focul veșnic*[51] și spre cazne pe potriva poftelor mele, așa cum ai statornicit tu prin adevărul ordinii tale? Mama nu avea cunoștință despre boala mea și totuși se ruga pentru mine de departe. Tu însă, care ești prezent pretutindeni, ai ascultat rugăciunile ei acolo unde se afla și te-ai îndurat de mine în locul unde zăceam; astfel încît mi-am dobîndit sănătatea trupului, deși am rămas încă bolnav în inima mea nelegiuită.

configurație corporală asemănătoare membrelor noastre. Cînd încercam să mă gîndesc la Dumnezeul meu, nu puteam să-l gîndesc decît ca pe o mărime corporală, căci mi se părea că nimic nu poate ființa decît în acest mod. Aceasta era cea mai mare și aproape singura cauză a rătăcirii de care nu puteam să scap.

20. Din același motiv credeam că și răul are un fel de asemenea substanță, o masă informă și întunecoasă, care poate fi ori solidă – și atunci maniheii o numeau pămînt – ori ușoară și subtilă, cum este un corp aerian, pe care ei și-o imaginau ca pe un spirit al răului care se strecoară prin substanța numită pămînt. Și fiindcă pietatea mea, oricît ar fi fost ea atunci de neînsemnată, mă silea să admit că Dumnezeu, care este bun, nu putea să fi creat nici o natură rea, stabileam că există două mase contrare, amîndouă infinite, doar că cea a răului la un nivel mai redus, iar cea a binelui la unul mai înalt[72]. Din acest principiu oribil și primejdios decurgeau pentru mine și celelalte sacrilegii.

Cînd însă sufletul meu încerca să revină la adevărata credință universală[73], el se simțea respins, pentru că adevărata credință universală nu era aceea pe care mi-o imaginam eu. Mi se părea atunci, o Dumnezeul meu, tu căruia îi mărturisesc acum îndurările tale față de mine, mi se părea că ți-aș fi arătat mai multă evlavie dacă aș fi admis că ești infinit în privința tuturor părților tale, cu excepția uneia singure, și anume aceea în care masa informă a răului ți se împotrivește – în această privință eram silit să accept că ești finit –, decît să-mi însușesc părerea că ai putea fi mărginit în toate părțile tale, potrivit formei corpului omenesc. Și mi se părea preferabil să cred că tu nu ai creat nimic rău, decît să presupun că natura răului, așa cum mi-o imaginam eu, pornește de la tine. Căci, ignorantului care eram, răul îi apărea nu pur și simplu ca o substanță oarecare, ci ca o substanță corporală, deoarece însăși rațiunea nu puteam să o gîndesc decît ca pe un corp subtil care se răspîndește în spațiile din jur. Chiar și despre însuși Mîntuitorul nostru, fiul tău Singur-Născut, mă gîndeam ca la ceva extins sau răspîndit din masa prealuminosului tău corp, întru mîntuirea noastră; eram atît de convins de aceasta, încît nu credeam despre el altceva decît ceea ce, în deșertăciunea mea, eram în stare să-mi imaginez. Consideram astfel că o natură ca a lui nu putea să se nască din Fecioara Maria decît dacă s-ar fi amestecat cu trupul ei; și, dacă aceasta s-ar fi întîmplat așa cum îmi închipuiam eu, nu puteam să-mi dau seama cum s-ar fi putut amesteca cu trupul ei fără să fie pîngărit. Mă temeam deci să cred în întruparea lui, pentru ca nu cumva să fiu silit să cred că, prin trup, el a fost pîngărit.

Acum, cei înzestrați cu Sfîntul tău Duh[74] vor rîde de mine, cu blîndețe și cu iubire, dacă ar citi aceste mărturisiri; și totuși, un astfel de om eram eu pe atunci.

Capitolul al IV-lea
Din predicile Sf. Ambrozie, Augustin înțelege esența doctrinei creștine

5. Întrucît nu știam că omul este făcut după chipul și asemănarea ta, ar fi trebuit să bat la poartă și să întreb cum trebuie înțeles acest fapt și nu să-l resping cu nerușinare, ca și cum ar fi fost ceea ce credeam eu că este. De aceea, în adîncul sufletului meu, eram ros de grija de a afla ce trebuie să rețin, cu atît mai mult cu cît îmi era o rușine și mai mare că mă lăsasem atîta vreme batjocorit și înșelat de promisiunea unor certitudini din partea maniheilor și că pălăvrăgisem, căzut într-o eroare copilărească și cu o mare însuflețire, despre multe lucruri atît de nesigure, ca și cum ar fi fost sigure. Că toate acestea erau false, abia mai tîrziu mi s-a limpezit. Dar, începînd din acel moment, eram cel puțin sigur că afirmațiile maniheilor erau nesigure, deși eu le consideram sigure atunci cînd aruncasem oarbe reproșuri împotriva Bisericii tale Universale. Cu toate că nu descoperisem încă faptul că această Biserică propovăduiește adevărul, mi-am dat măcar seama că ea nu susține acea doctrină pe care eu, ca maniheu, o combătusem atît de aspru. Mă simțeam astfel tulburat dar întors pe calea cea bună și mă bucuram, Dumnezeul meu, că unica ta Biserică, trupul Fiului tău Singur-Născut, în sînul căreia îmi fusese insuflat numele lui Hristos încă de pe cînd eram copil, nu aprecia astfel de absurdități copilărești și că în cumpănita sa doctrină nu exista nici un loc unde să se arate că tu, Creatorul tuturor lucrurilor, ai fi întemnițat într-un anumit spațiu, fie el oricît de întins și de înalt, dar limitat din toate părțile de forma membrelor omenești.

6. Mă mai bucuram de asemenea și pentru faptul că mi se arăta cum să înțeleg vechile Scripturi ale Legii și Profeților într-o altă lumină decît cea de dinainte, cînd îmi apăreau absurde și le reproșam sfinților tăi sentimente pe care aceștia nu le aveau nicidecum. Eram bucuros să-l ascult pe Ambrozie cum rostea adesea, în predicile sale către popor, cu multă insistență, această adevărată regulă: *litera te ucide, spiritul însă te face viu*[34]. Iar cînd el dădea deoparte vălul de taină și-mi descoperea înțelesul spiritual din Scripturi[35], care, atunci cînd le abordam în chip literal, păreau să conțină o învățătură coruptă, nu mă simțeam deloc supărat de cuvintele lui, deși încă nu-mi dădeam seama dacă sunt adevărate sau nu. Îmi înfrînam însă inima de la un consimțămînt total, temîndu-mă de vreo prăbușire, dar rămîneam astfel într-o suspendare cu mult mai ucigătoare[36]. Voiam ca de lucrurile care nu se văd să fiu tot atît de sigur pe cît de sigur eram că șapte și cu trei fac zece. Căci nu eram atît de nebun încît să socotesc că nici măcar acest adevăr matematic nu poate fi cuprins cu mintea. Doream însă să fiu tot atît de sigur cu privire la orice alt adevăr, legat fie de cele corporale, dar pe care nu le percepeam

de încurcături supărătoare, dar tu îmi erai cu atît mai prielnic, cu cît îmi îngăduiai mai puțin să mă înfrupt din desfătările a ceea ce nu erai tu.

Privește în inima mea, Doamne, căci tu ai voit să-mi amintesc toate acestea și să mă mărturisesc către tine! De tine să se alipească acum sufletul meu, pe care tu l-ai smuls din cleiul atît de strîns al morții!

O, cît de nenorocit era sufletul meu! Iar tu înțepai rănile sale pentru ca să simtă și, părăsind totul, să se reîntoarcă spre tine, tu, care *ești deasupra tuturora*[51] și fără de care nimic nu ar putea ființa, să se reîntoarcă spre tine și să se vindece. Eram atît de nenorocit și îmi amintesc cum, într-o zi, m-ai făcut să-mi înțeleg nenorocirea în care mă aflam. Pregăteam o cuvîntare de laudă către împărat[52], unde trebuia să pun o grămadă de minciuni, care ar fi fost primite cu aplauze de către ascultători, știind prea bine cît de neadevărate erau spusele mele. Mintea mea se frămînta cu astfel de preocupări și se perpelea de frigurile unor gînduri mistuitoare[53]. Trecînd o dată pe o stradă oarecare din Milan, am observat un cerșetor sărac care, presupun, era sătul de mîncare și de băutură, căci glumea și se amuza. Atunci am oftat și le-am vorbit prietenilor care mă însoțeau despre nenumăratele suferințe pe care ni le pricinuiește propria noastră nebunie. Căci, prin toate străduințele noastre, asemănătoare acelora care mă frămîntau pe mine în acea vreme, cînd sub imboldul poftelor prelungeam povara nefericirii mele sporind-o prin chiar această prelungire, noi toți nu urmăream altceva decît să dobîndim bucuria aceea liniștită pe care cerșetorul o cîștigase înaintea noastră. Le mai spuneam prietenilor că, probabil, noi nu vom ajunge niciodată la această stare de bucurie. Ceea ce cerșetorul cîștigase deja prin cîțiva bănuți cerșiți pe stradă, adică bucuria trecătoare a unei fericiri lumești, eu mă sileam să obțin prin chinuitoare subterfugii și ocolișuri. Desigur că bucuria cerșetorului nu era o adevărată bucurie, dar și eu, prin toate acele ambiții ale mele, umblam după o fericire încă și mai înșelătoare. Oricum, cerșetorul părea plin de bucurie, pe cînd eu eram frămîntat de neliniști; el era împăcat, pe cînd eu mă simțeam împovărat de griji. Dacă m-ar fi întrebat cineva ce prefer, să fiu fericit sau să fiu apăsat de temeri, desigur că i-aș fi răspuns că vreau să fiu fericit. Iar dacă mi s-ar fi cerut să aleg între a fi asemenea cerșetorului și a rămîne eu însumi, firește că aș fi ales propria mea viață, așa apăsată de griji și temeri cum era ea. Ar fi fost desigur o alegere greșită. Cum aș fi putut pretinde că am dreptate? Căci nu trebuia să mă socot mai presus decît acel cerșetor doar prin faptul că eram mai învățat, deoarece în știința mea nu căutam să aflu bucurie, ci voiam doar ca prin ea să plac oamenilor, dar nu ca să-i instruiesc pe ei, ci pur și simplu numai pentru a le fi pe plac. Tocmai de aceea tu *sfărîmai oasele mele*[54] cu toiagul rînduielilor[55] tale.

10. Așadar, departe rămînă de sufletul meu aceia care îl ispitesc astfel: „Trebuie să iei în seamă doar cauza pentru care omul se bucură.

Aflat într-o atît de mare primejdie, nu doream totuși să primesc Botezul tău; și am fost mai bun în copilărie cînd, adresîndu-mă evlaviei mamei mele, am cerut stăruitor să fiu botezat, după cum am amintit deja și am mărturisit mai sus[52]. Dar am crescut cu timpul și, o dată cu vîrsta, m-am adîncit în ticăloșia mea; îmi băteam joc ca un nebun chiar de îndrumările medicinei tale, și totuși tu ai îngăduit ca, într-o asemenea stare ca aceea în care mă aflam, să mor de două ori[53]. Dacă ar fi fost lovită o astfel de rană, inima mamei mele nu s-ar mai fi fi vindecat niciodată. Nu pot să descriu în cuvinte cît de adîncă era dragostea ei pentru mine și cu cît era mai mare îngrijorarea ei pentru nașterea mea întru spirit decît chinurile pe care le îndurase cînd mă zămislise ca trup[54].

17. Nu, nu pot să văd cum s-ar fi putut ea vindeca dacă moartea mea în asemenea condiții ar fi străpuns măruntaiele iubirii pe care o avea pentru mine. Ce ar fi devenit atît de multele și atît de desele rugăciuni pe care ți le adresa fără întrerupere? Ar fi ajuns la tine și doar la tine! Oare tu, Dumnezeule al îndurărilor, ai fi disprețuit *inima înfrîntă și umilită*[55] a unei văduve caste și smerite, gata oricînd să facă pomeni[56], plină de supunere și ascultare față de sfinții tăi, care nu lăsa să treacă nici o zi fără să aducă un prinos la altarul tău[57], care venea fără întrerupere în Biserica ta, de două ori pe zi, dimineața și seara, dar nu pentru povești deșarte și sporovăieli băbești, ci ca să asculte cuvintele tale și tu să-i auzi rugăciunile? Ai fi putut tu să disprețuiești lacrimile ei, ale unei femei care nu cerea de la tine aur sau argint, nici vreun alt bun nestatornic și pieritor, ci mîntuirea sufletului fiului său? Ai fi putut să-i refuzi sprijinul tău unei femei care prin harul tău a devenit ceea ce era? Nu, Doamne, niciodată nu ai fi făcut așa ceva! Ba, dimpotrivă, ai fost prezent, ai plecat urechea la rugăciunile ei[58] și ai acționat după rînduiala prin care ai predestinat să se facă ceea ce trebuie făcut. Departe de mine gîndul că ai fi putut să o înșeli în viziunile și răspunsurile pe care i le-ai dat – pe unele le-am amintit deja, pe altele încă nu; ea păstra în inima sa credincioasă aceste semne și ți le aducea mereu aminte în neîntreruptele ei rugăciuni, ca pe niște zăloguri[59] scrise de propria ta mînă. Întrucît *în veac ține îndurarea ta*[60], ai socotit potrivit ca prin făgăduințele tale să devii datornic chiar și față de cei cărora le ștergi toate datoriile.

CAPITOLUL AL X-LEA
Relațiile lui Augustin cu maniheii din Roma. Vagi contacte cu filosofia sceptică

18. M-ai reînviorat așadar după această boală. L-ai însănătoșit atunci pe *fiul slujnicii tale*[61], mai întîi în corpul său, ca să trăiască, pentru a putea apoi să-i dăruiești o sănătate mult mai bună și mai sigură.

La Roma, în acea perioadă, păstram legăturile cu acei așa-ziși sfinți, falși și mincinoși, și nu doar cu cei numiți „auditori“ – între care se număra și gazda mea, în a cărui casă zăcusem în timpul bolii și al convalescenței –, ci chiar și cu aceia pe care ei îi numeau „aleși“[62].

Credeam în continuare că nu noi suntem cei care păcătuim, ci în noi păcătuiește un fel de natură străină. Orgoliul meu era măgulit la gîndul că sunt în afara oricărei vine și că, atunci cînd făceam ceva rău, nu trebuia să mă recunosc vinovat, *ca să însănătoșești sufletul meu căci a greșit înaintea ta*[63]. Preferam să mă dezvinovățesc și să arunc toată vina asupra nu știu cărui principiu al răului care s-ar afla în mine, fără să fie tot una cu mine. Adevărul este însă că eul meu era un întreg și că doar impietatea mea mă scindase în două, împotriva mea însumi. Acest păcat era cu atît mai de nevindecat, cu cît nu mă consideram un păcătos. Blestemata mea impietate mă făcea să prefer ca mai degrabă tu, *Dumnezeule atotputernic*[64], să fii învins de mine[65], spre pieirea mea, decît să fiu eu învins de tine, spre mîntuirea mea.

Tu încă nu puseseși deci *strajă gurii mele și ușă de înfrînare împrejurul buzelor mele*, pentru ca *inima mea să nu se plece spre gînduri rele și să caute dezvinovățiri pentru păcate, împreună cu oamenii care lucrează fărădelegea*[66]. Din cauza aceasta căutam încă să mă însoțesc cu „aleșii“ maniheilor[67], dar fără să mai sper totuși că aș putea dobîndi vreun folos din falsa lor doctrină. Din zi în zi deveneam tot mai indiferent și mai nepăsător față de niște teorii cu care hotărîsem să mă mulțumesc pînă voi fi găsit ceva mai bun.

19. Mi-a trecut prin gînd chiar și ideea că filosofii care erau numiți academici[68] fuseseră mai înțelepți decît ceilalți, deoarece susținuseră că totul trebuie pus la îndoială și afirmaseră că omul nu este în stare să cunoască nici un adevăr[69]. Aceasta este părerea comună despre doctrina lor și mi se părea evident că așa gîndeau acești filosofi; totuși, încă nu înțelesesem adevărata lor intenție.

Nu uitam însă nici un moment să-i risipesc prietenului care mă găzduia încrederea prea mare pe care simțeam că o are în închipuirile de care erau pline cărțile maniheilor. Mă aflam totuși în relații de prietenie mai apropiate cu maniheii decît cu cei care nu împărtășeau această erezie. Nu mai apăram erezia lor cu aceeași însuflețire de altădată, dar traiul în mijlocul lor – căci mulți manihei se ascundeau la Roma[70] – mă împiedica să caut cu mai mare insistență o altă credință, mai ales din momentul în care am pierdut speranța că voi putea găsi adevărul în Biserica ta, o, *Doamne al cerului și al pămîntului*[71], Creatorule al tuturor lucrurilor vizibile și invizibile, adevăr de la care ei mă abătuseră din cale. În același timp, mi se părea scandalos să cred că tu ai luat înfățișarea unui corp omenesc și că poți fi mărginit de o

în mod nemijlocit cu simțurile, fie de cele spirituale, pe care nu le puteam gîndi decît în chip corporal[37].

Dar la acest stadiu nu aș fi putut ajunge decît dacă m-aș fi vindecat prin credință, așa încît agerimea minții mele curățate să se poată îndrepta în vreun fel către adevărul tău veșnic neschimbător, statornic și netulburat[38]. Dar, după cum adesea se întîmplă ca cineva care a pățit-o cu un medic rău să se teamă să se dea pe mîna unui medic bun, tot astfel și sufletul meu bolnav, care nu se putea vindeca decît prin credință, își refuza vindecarea, din teama de a crede din nou într-o învățătură greșită. Așadar, sufletul meu se împotrivea mîngîierilor vindecătoare ale mîinilor tale, tu, Doamne, care ai pregătit leacul credinței, l-ai răspîndit asupra bolilor întregului univers, conferindu-i atîta putere de vindecare.

CAPITOLUL AL V-LEA
Augustin înțelege autoritatea supremă a Sfintei Scripturi, ceea ce îl determină să se apropie de adevărata credință

7. Și totuși, din acel moment, am început să prefer învățătura catolică, întrucît simțeam că mult mai multă măsură și mult mai puțină amăgire se afla în cerința ei de a crede ceea ce nu a fost demonstrat – fie că acest lucru ar fi cu putință, dar demonstrația nu ar fi înțeleasă de toată lumea, fie că demonstrația este cu neputință – decît în spusele maniheilor, care își băteau joc de credință, făgăduind cu multă sfruntare cunoașterea științifică, pentru ca mai apoi să pretindă să fie crezute o grămadă de născociri absurde, pe motiv că nu pot fi demonstrate[39].

Și apoi, Doamne, pe măsură ce tu mă mîngîiai cu mîna ta preablîndă și preamilostivă și puneai ordine în inima mea, am început să pricep puțin cîte puțin cît de nenumărate erau lucrurile pe care eu le credeam fără să le fi văzut vreodată sau care se întîmplaseră fără ca eu să fi fost de față, precum atît de multe întîmplări din istoria neamurilor, atît de multe fapte legate de locuri și cetăți pe care nu le văzusem niciodată și atît de multe afirmații pe care le crezusem întemeindu-mă pe cuvintele prietenilor, ale medicilor și ale altor oameni, toate acele lucruri fără de care, dacă nu le-am crede, n-am putea săvîrși nimic în această viață. Dar, mai mult decît orice, mi-am dat seama cît de neclintită și de nezdruncinată era în mine convingerea că m-am născut din părinții mei, deși n-aș fi putut recunoaște acest fapt dacă n-aș fi crezut ceea ce mi se spunea. M-ai convins astfel că ar fi trebuit să-i resping nu pe aceia care credeau în Scripturile tale, cărora le-ai statornicit o autoritate atît de mare la aproape toate popoarele, ci pe cei care nu credeau în Scripturi; de asemenea, că nu trebuie să plec urechea la cei care îmi spuneau: „De unde știi tu că aceste cărți au fost dăruite neamului omenesc de spiritul unicului și adevăratului Dumnezeu, cel care

este însuși adevărul?“ Dar tocmai acest lucru trebuia să îl cred cu cea mai mare tărie, deoarece nici una dintre înfruntările sofistice de false probleme, între atît de multele pe care le citisem în cărțile filosofilor combătîndu-se cu ardoare unul pe altul, nu a putut, fie chiar și pentru un singur moment, să smulgă din mine credința că tu exiști – cu toate că nu știam încă ce anume ești tu –, și nici să mă facă să mă îndoiesc de faptul că tu stăpînești puterea de a cîrmui treburile omenești[40].

8. Este drept că, în această privință, credința mea era uneori mai puternică, alteori mai firavă, dar totuși întotdeauna am crezut că tu exiști și că ne porți de grijă, chiar dacă nu știam cu exactitate nici cum trebuie gîndită adevărata ta substanță[41], nici care este calea care să mă îndrume sau să mă readucă spre tine.

Prin urmare, recunoscînd că suntem prea slabi ca să descoperim adevărul doar cu ajutorul simplei rațiuni[42] și că, din această cauză, avem nevoie să ne sprijinim pe autoritatea[43] cărților sfinte, am început să cred că nu ai fi conferit nicidecum Sfintei Scripturi o autoritate atît de evidentă în întreaga lume dacă nu ai fi voit ca prin ea să credem în tine și prin ea să căutăm calea către tine.

Și, fiindcă auzisem deja destule explicații mulțumitoare cu privire la unele pasaje din Scripturi, care de obicei mă contrariau prin absurditatea lor, am început să le privesc ca pe niște taine adînci[44]. Autoritatea Scripturii îmi apărea cu atît mai venerabilă și mai demnă de o credință preasfîntă, cu cît ea se afla deopotrivă la îndemîna tuturor celor care voiau să o citească, dar își păstra totuși, într-un înțeles mai adînc, întreaga măreție a tainei sale. Prin cuvinte limpezi și printr-un stil umil[45], ea se dăruia tuturor, dar trezea atenția și acelora care nu sunt *ușuratici la minte*[46], așa încît ea îi primea pe toți oamenii la sînul său generos, dar nu lăsa să treacă spre tine *prin înguste deschizături*[47] decît pe puțini. Și totuși, aceștia au fost cu mult mai mulți decît ar fi fost dacă Scriptura nu s-ar fi înălțat pe o atît de înaltă culme a autorității și dacă ea nu ar fi adunat mulțimile în îmbrățișarea sfintei sale smerenii[48].

Acestea erau gîndurile mele, iar tu te aflai în preajma mea; eu suspinam, iar tu mă ascultai; eram purtat de valuri încolo și încoace, dar tu mă cîrmuiai; pășeam pe calea cea largă a lumii acesteia, iar tu nu mă părăseai[49].

CAPITOLUL AL VI-LEA
Bucuria derizorie a unui cerșetor sătul îl face pe Augustin să înțeleagă vanitatea ambițiilor lumești

9. Jinduiam cu ardoare la onoruri, bogății și la o căsătorie[50], iar tu rîdeai de mine. Din cauza acestor pofte nesăbuite ajungeam în tot felul

CAPITOLUL AL XI-LEA
Augustin observă inconsistența poziției maniheilor față de Sfintele Scripturi

21. Pe lîngă acestea, mi se părea că obiecțiile pe care maniheii le aduceau împotriva Sfintelor tale Scripturi nu puteau fi respinse. Totuși, cîteodată, mă cuprindea o puternică dorință să discut fiecare dintre aceste probleme în parte cu cineva foarte învățat în Sfintele Scripturi, ca să aflu ce gîndește el asupra lor.

Chiar înainte de a pleca din Cartagina, ascultasem discursul unui oarecare Elpidius[75], care obișnuia să vorbească în public împotriva maniheilor și să-i combată; cuvîntările sale mă impresionaseră, căci el aducea din Scripturi argumente la care nu era ușor să te împotrivești. Răspunsurile maniheilor mi se păreau foarte precare. De altfel, nu le plăcea să formuleze aceste răspunsuri în public, ci doar aminteau de ele în cerc restrîns, între membrii sectei. Spuneau astfel că Sfintele Scripturi ale Noului Testament au fost falsificate de persoane necunoscute, care au dorit să implanteze legea iudeilor asupra credinței creștine, însă nu erau în stare să prezinte nici un exemplar nedeformat al Sfintei Scripturi[76]. Cel mai mult mă obsedau însă cele două mase, a binelui și a răului, căci, subjugat și sufocat de această idee, nu puteam să concep decît realități corporale; gîfîind sub greutatea lor, încercam zadarnic să respir aerul limpede și curat al Adevărului tău.

CAPITOLUL AL XII-LEA
Înșelătoriile la care se dedau elevii față de magistrul lor

22. M-am apucat deci cu rîvnă de lucrul pentru care venisem la Roma, și anume să predau arta retoricii. Am adunat mai întîi la mine acasă cîțiva elevi care auziseră de mine și, prin aceștia, am început să mă fac cunoscut.

Dar iată că am aflat repede că la Roma sunt frecvente alte neajunsuri, pe care nu le aveam de înfruntat în Africa. Este drept, mi s-a explicat, că aici nu se petrec acele „răsturnări" săvîrșite la Cartagina de tineri netrebnici[77]; dar, mi s-a mai spus, pentru ca să nu plătească magistrului lor onorariul, mulți tineri uneltesc între ei și se mută toți deodată la alt magistru. În disprețul oricărei bune-credințe, echitatea nu înseamnă pentru ei mare lucru în comparație cu iubirea pentru bani.

Și pe aceștia îi ura inima mea, dar nu cu *o ură deplină*[78] căci, probabil, îi uram nu atît pentru faptul că săvîrșeau lucruri neîngăduite față de oricine, cît pentru aceea că sufeream eu însumi aceste ticăloșii.

trebui să condamn ideile maniheilor, în care eu credeam încă, doar fiindcă religia pe care o combăteau se putea apăra cu arme egale. Astfel, chiar dacă nu mi se mai părea că este învinsă ca mai înainte, credința universală nu ajunsese încă să-mi apară ca o învingătoare.

25. Atunci mi-am încordat toate puterile spiritului meu ca să găsesc orice argument hotărîtor prin care să dovedesc cît de false sunt părerile maniheilor. Dacă ar fi fost cu putință să concep o substanță spirituală, toate acele născociri maniheiste ar fi fost desființate și izgonite din mintea mea – dar îmi era imposibil. Totuși, în privința lumii corporale și a naturii în întregul său, așa cum se arată ea simțurilor noastre trupești, cu cît cercetam mai îndeaproape părerile maniheiștilor și le comparam cu cele ale filosofilor, cu atît îmi dădeam seama că majoritatea filosofilor au gîndit într-un mod cu mult mai apropiat de adevăr și mai întemeiat.

Astfel, punînd la îndoială orice lucru, potrivit gîndirii academicilor[91] – așa cum era ea înțeleasă în general –, și oscilînd fără să pot alege între diferite păreri, am hotărît în cele din urmă că trebuie să-i părăsesc pe manihei, socotind că, într-o asemenea stare de îndoială, nu se cuvine să mai rămîn în această sectă, de vreme ce prețuiam mai mult pe unii filosofi. Refuzam însă cu totul să încredințez acestor filosofi îngrijirea slăbiciunilor sufletului meu, deoarece ei nu cunoșteau numele mîntuitor al lui Hristos.

M-am hotărît așadar să rămîn un catehumen în Biserica Universală, așa cum îmi recomandaseră părinții mei, cel puțin pînă cînd voi întrezări o lumină mai sigură după care să-mi îndrept pașii.

Cartea a VI-a

CAPITOLUL I
Starea de derută morală în care Monica își găsește fiul la Milan

1. Doamne, *nădejdea tinereții mele*[1], unde erai în tot acest timp și unde te ascunseseși de mine? Oare nu tu ai fost acela care m-ai plăsmuit și m-ai făcut diferit de dobitoacele pămîntului și mai înțelept decît păsările cerului[2]? Și totuși eu rătăceam prin întuneric și pe un drum alunecos, te căutam în afara mea, dar nu-l găseam pe *Dumnezeul inimii mele*[3]. Mă scufundam *în adîncul mării*[4]. Îmi pierdusem orice credință și nu mai aveam nici o speranță că voi găsi adevărul.

Mama mea venise deja la mine; întărită în evlavia ei, ea a căpătat puterea de a mă urma peste mări și țări, înfruntînd toate primejdiile cu siguranța pe care i-o dădea credința în tine. Căci în clipele cînd corabia se afla în primejdie ea îi îmbărbăta tocmai pe corăbieri, oamenii de la care călătorii neobișnuiți cu hăurile mării așteaptă de obicei încurajare; le promitea că vor ajunge la capătul călătoriei în deplină siguranță, deoarece tu i-ai făcut în vis această făgăduință.

Dar pe mine ea m-a aflat într-o primejdie încă și mai mare, căci nu mai speram să găsesc adevărul. I-am spus că nu mai sunt maniheu, fără să fiu încă un creștin catolic[5]. Totuși, ea nu a sărit în sus de bucurie ca și cînd ar fi auzit o veste neașteptată, ci a găsit doar puțină alinare în privința unei părți din nenorocirea mea, și anume acea parte care o făcea să mă jelească în fața ta ca pe un mort, dar un mort pe care tu îl poți readuce la viață. Mă înfățișa înaintea ta pe catafalcul simțirii ei[6], pentru ca tu să-i spui fiului văduvei: *Tinere, îți spun, scoală-te!*[7], iar acesta să se ridice, să înceapă a vorbi și tu să-l încredințezi mamei sale. Așadar, inima ei nu a tresăltat de nici o înfiorare nestăpînită atunci cînd a auzit că lucrul pentru care ea plîngea și se ruga zi de zi s-a împlinit într-o atît de mare măsură: deși încă nu ajunsesem la adevăr, eram totuși smuls din minciună. Ba mai mult, deși era sigură că îi vei dărui pînă la urmă și ceea ce rămăsese din întregul pe care i-l făgăduiseși, ea îmi răspundea cu mare seninătate și cu inima plină de credință, spunîndu-mi că are deplină încredere în Hristos și că, înainte ca ea să părăsească această

Adesea, cînd eram și eu prin preajmă – căci nu păzea nimeni la poartă și nici nu era obiceiul ca un nou-venit să fie anunțat –, îl vedeam cum citește în tăcere și niciodată în alt fel. Rămîneam așezat, într-o îndelungată tăcere – căci cine ar fi îndrăznit să tulbure o atît de mare adîncire în studiu?! – și apoi plecam, presupunînd că nu voia să fie tulburat în scurtul răstimp cînd, ferit de larma treburilor celorlalți oameni, se putea dedica refacerii propriului spirit. Se ferea poate să citească cu voce tare, ca nu cumva vreun ascultător atent și interesat să-l silească să se angajeze în lungi lămuriri sau dezbateri pe marginea unor pasaje mai obscure, pierzînd astfel o parte din timpul destinat cărților pe care voia să le studieze. Un alt motiv, poate încă și mai întemeiat, pentru care citea în gînd era și nevoia de a-și cruța vocea, care i se deteriora cu ușurință. În sfîrșit, oricare ar fi fost motivul său interior, acesta nu putea fi decît foarte întemeiat la un bărbat precum Ambrozie[25].

4. Ceea ce este sigur, este faptul că nu mi-a fost dat nici un prilej de a pune întrebările pe care doream să le pun și să cercetez sfîntul tău oracol care se afla în inima lui, în afară de cazul cînd era vorba despre ceva la care se putea răspunde pe scurt. Dar, în frămîntările mele, aveam nevoie să-l prind într-un răgaz deplin, ca să mă pot descărca înaintea lui, prilej pe care nu l-am găsit niciodată. Îl ascultam însă în fiecare zi a Domnului[26] lămurind în chip temeinic înaintea poporului *cuvîntul adevărului*[27] și îmi apărea din ce în ce mai limpede că întregul păienjeniș de perfide calomnii pe care acei impostori[28] le urzeau împotriva cărților sfinte înșelîndu-mi buna-credință putea fi sfîșiat.

Cînd mi-am dat seama că fiii tăi duhovnicești, pe care i-ai făcut să renască prin harul tău, în sînul mamei noastre, Biserica Universală[29], au înțeles că sfintele cuvinte *omul a fost făcut de Dumnezeu după chipul său*[31] nu înseamnă că tu trebuie să fii gîndit ca ceva delimitat de forma corpului omenesc, cu toate că nu aveam încă nici cea mai vagă bănuială, fie și cu ajutorul sfintelor alegorii[31], în legătură cu ce ar putea fi o substanță spirituală, totuși m-am îmbujorat de bucurie la gîndul că, de-a lungul tuturor acestor ani, lătrasem nu împotriva credinței catolice[32], ci împotriva unor închipuiri plăsmuite de imaginația mea trupească[33]. Fusesem cu atît mai necugetat și mai nelegiuit cu cît încriminam o doctrină pe care nu o cunoșteam și pe care ar fi trebuit mai întîi să mi-o însușesc printr-o îndelungată și aprofundată cercetare. Tu însă, cel prea înalt și prea apropiat, cel prea tainic și mereu de față, cel care nu ai părți, unele mai mici și altele mai mari, ci, dimpotrivă, ești pretutindeni întreg, fără să aparții niciodată unui anume spațiu și fără să ai nimic în comun cu forma noastră corporală, tu, Doamne, l-ai plăsmuit pe om după chipul tău și iată că acesta aparține din cap pînă în picioare unui spațiu anume.

Desigur că astfel de oameni sunt nedemni și josnici și *preacurvesc departe de tine*[79], iubind bunuri efemere de care timpul își bate joc și un cîștig mînjit de noroi care întinează mîna ce îl apucă. Ei îmbrățișează o lume pieritoare și te disprețuiesc pe tine, care rămîi mereu statornic, îi rechemi la tine și ești gata să ierți un suflet omenesc necredincios cînd se întoarce la tine. Încă și acum detest asemenea elevi cu mintea stricată și strîmbă, cu toate că îi și iubesc, pentru a-i ajuta să se îndrepte, așa încît să prefere banilor știința pe care o învață, iar științei să te prefere pe tine, Dumnezeule, care ești adevărul, izvorul rodnic al celor mai sigure bunuri și cea mai neprihănită pace[80]. Dar în acele zile eram gata mai degrabă să nu le suport răutatea în propriul meu interes, decît să vreau ca ei să devină mai buni spre slava numelui tău.

Capitolul al XIII-lea
Augustin pleacă la Milan ca profesor de retorică. Întîlnirea cu Sfîntul Ambrozie

23. Între timp, de la Milan a fost trimisă o cerere către prefectul Romei, cu rugămintea de a face rost de un profesor de retorică pentru acest oraș, care să călătorească într-acolo cu poșta imperială. Am solicitat această slujbă prin chiar intermediul acelor prieteni ai mei care erau amețiți de aiurelile maniheiste – plecam de acolo tocmai ca să rup legăturile cu ei, dar nici eu și nici ei nu cunoșteam acest lucru pe atunci. În cele din urmă, Symmachus[81], care era pe atunci prefectul Romei, m-a pus la încercare cu un discurs rostit în fața lui și, mulțumit, m-a trimis la Milan[82].

Am sosit la Milan și l-am găsit acolo pe episcopul Ambrozie, credinciosul tău slujitor, care era cunoscut în întreaga lume ca unul dintre cei mai buni oameni[83]. Cuvîntările sale pline de rîvnă împărțeau pe atunci poporului tău lamura grînelor tale, bucuria untdelemnului tău și beția trează și cumpătată a vinului tău[84]. Fără să știu, am fost purtat de mîna ta către el, pentru ca mai apoi, în deplină cunoștință, să fiu purtat prin el către tine.

Acest om al lui Dumnezeu m-a primit ca un părinte și, asemenea unui adevărat episcop[85], s-a arătat foarte bucuros de venirea mea.

Am început să-l iubesc, dar la început nu atît ca pe un învățător al adevărului, pe care pierdusem nădejdea să-l găsesc în Biserica ta, cît mai ales ca pe un om care se arătase binevoitor față de mine. Îl ascultam cu mare atenție cînd își exprima învățăturile în fața poporului, dar nu cu gîndul curat cum ar fi trebuit; urmăream mai ales să aflu dacă talentul său de vorbitor era pe măsura faimei sale sau dacă se arăta mai mare ori mai mic decît îi mersese vestea. Eram preocupat mai ales de cuvintele

lui ca atare și rămîneam nepăsător și chiar disprețuitor față de lucrurile la care ele se refereau. Eram încîntat de farmecul discursului său care, deși mai adînc și mai întemeiat decît al lui Faustus, era totuși mai puțin încîntător și mai puțin odihnitor decît al acestuia, dar numai în privința stilului de a se exprima. Cît privește conținutul însuși al discursului, nu încape nici o comparație între cei doi: Faustus rătăcea printre nălucirile maniheene, pe cînd Ambrozie, în chipul cel mai folositor, învăța pe oameni calea spre mîntuire. Dar *mîntuirea stă departe de cei nelegiuiți*[86], așa cum eram și eu atunci.

Totuși mă apropiam și eu de mîntuire, puțin cîte puțin și fără să-mi dau seama.

Capitolul al XIV-lea
Ascultînd predicile Sfîntului Ambrozie, Augustin începe să renunțe la concepțiile sale greșite

24. Deși nu mă osteneam deloc să-mi însușesc adevărurile despre care vorbea Ambrozie și nu eram atent decît la felul cum vorbea – această deșartă atracție pentru elocință era singura care îmi rămăsese, ca unuia care îmi pierdusem speranța că omului îi este dat să afle calea către tine –, totuși, o dată cu cuvintele pe care le îndrăgeam atît de mult, în spiritul meu pătrundeau și înțelesurile lucrurilor pe care încercam să le neglijez. Căci nu puteam să separ cuvintele de înțelesurile lor și, cînd îmi deschideam inima ca să primesc frumusețea vorbirii lui Ambrozie, o dată cu ea pătrundea în mine și adevărul cuvintelor lui, chiar dacă în mod treptat.

Am început, mai întîi, să-mi dau seama că afirmațiile lui Ambrozie pot fi susținute cu argumente și că credința universală[87], despre care socotisem pînă atunci că nu se poate apăra împotriva obiecțiilor maniheilor, poate fi dovedită și argumentată în mod cuviincios. Mi-am întărit și mai mult această convingere după ce l-am ascultat cum explica, adesea cu multă limpezime, diferite pasaje grele și obscure din Vechiul Testament, aceleași pe care eu le interpretam literal și *îmi ucideam sufletul*[88]. Astfel, după ce l-am ascultat pe Ambrozie explicînd în semnificațiile lor spirituale[89] multe texte din aceste cărți sfinte, am început să mă condamn pentru disperarea mea, cel puțin în măsura în care aceasta mă făcea să cred că nu este posibilă absolut nici o împotrivire la argumentele celor care disprețuiesc legea și profeții.

Totuși, nu mă simțeam încă obligat să urmez calea credinței universale[90], și aceasta doar pentru că și ea putea să-și aibă proprii săi apărători învățați, capabili să respingă cu multă elocință și în mod întemeiat obiecțiile adversarilor. Pe de altă parte, nu simțeam nici că ar

viață, va apuca să mă vadă credincios catolic[8]. Aceste lucruri mi le spunea ea mie. Ție în schimb, care ești izvorul îndurărilor, ți se adresa încă și mai des, cu lacrimi și cu rugăciuni, pentru ca să grăbești ajutorul tău și să luminezi *beznele mele*[9]. Cu și mai mare rîvnă alerga spre biserică și asculta cu sufletul la gură cuvintele lui Ambrozie[10], ca pe un izvor *din care țîșnește apă, întru viața veșnică*[11]. Îl iubea pe acest bărbat *ca pe un înger al lui Dumnezeu*[12], deoarece înțelesese că el fusese acela care mă îndrumase în ultima vreme către starea aceea de nesiguranță și de frămîntare în care mă aflam. Era absolut convinsă că va trebui ca, prin această stare, să trec de la boală către sănătate, dar nu mai înainte de a depăși o primejdie și mai grea, asemănătoare cu acea febră pe care medicii o denumesc starea critică a bolii.

Capitolul al II-lea
Supunîndu-se prescripțiilor episcopale ale Sf. Ambrozie, Monica renunță la practici ritualice păgîne

2. În momentul în care, după obiceiul pe care-l avea din Africa, mama a adus la mormintele sfinților terci[13], pîine și vin curat, portarul bisericii[14] nu i-a îngăduit acest gest. Cînd a aflat că această interdicție venea din partea episcopului[15], mama a îmbrățișat-o cu atîta pietate și supunere, încît eu am fost uimit să constat cu cîtă ușurință ea condamna mai degrabă propria ei datină decît să comenteze interdicția episcopului. Căci spiritul ei nu era asaltat de patima vinului, iar dragostea pentru vin nu o îmboldea să urască adevărul, cum se întîmplă cu atît de mulți bărbați și femei, care arată față de chemarea cumpătării[16] tot atîta dezgust ca niște bețivi față de o cană cu apă. Cînd aducea la biserică coșulețul ei cu ofrande, pe care trebuia să le guste și apoi să le împartă săracilor, mama nu lua decît foarte puțin vin, îndoit cu apă, așa încît să fie potrivit cu gustul ei foarte cumpătat, și nu bea decît atîta cît era necesar ca să-i cinstească pe morți. Iar dacă erau mai multe morminte care trebuiau cinstite în acest chip, atunci ea purta de jur-împrejur același păhărel și împărțea de fiecare dată cu cei prezenți mici sorbituri din vinul nu doar îndoit cu apă, ci și încălzit. Astfel se vădea faptul că ea dorea să facă un gest evlavios și nu căuta propria sa plăcere[17].

Așadar, îndată ce a aflat că astfel de datini sunt interzise de către un predicator și un episcop atît de evlavios chiar și celor care le săvîrșesc cu multă cumpătare, pentru a nu se lăsa nici un prilej bețivilor să se îmbuibe cu vin și pentru că asemenea „parentalii“ sunt mult prea asemănătoare superstițiilor păgînilor[18], mama s-a înfrînat cu dragă inimă de la această datină și s-a obișnuit ca în locul coșului plin cu roadele pămîntului să aducă la mormintele martirilor prinosul mult mai curat al

inimii sale[19]. Săracilor le dăruia tot ce putea, iar cuminecarea cu trupul Domnului o sărbătorea acolo la mormintele sfinților care, imitînd patimile lui, s-au lăsat jertfiți și și-au primit cununa martiriului.

Și totuși, Doamne, Dumnezeul meu, mi se pare – și aceasta o simte inima mea înaintea feței tale – mi se pare că mama n-ar fi renunțat poate așa de ușor la acest obicei dacă interdicția ar fi venit din partea cuiva pe care ea nu l-ar fi iubit cum îl iubea pe Ambrozie. Mama îl iubea pe Ambrozie cu gîndul la calea mîntuirii pe care acesta mi-o arăta; la rîndul său, și Ambrozie o îndrăgise pe mama pentru traiul ei plin de evlavie, pentru *sufletul ei plin de rîvnă*[20] în faptele bune și pentru desele ei vizite la biserică. O prețuia atît de mult încît, adesea, cînd mă vedea, nu se putea abține și se întrerupea din predică pentru ca să mă felicite că am o astfel de mamă. El nu știa însă ce fel de fiu avea mama mea, un fiu care se îndoia de toate acele lucruri sfinte și nu credea că poate găsi *calea vieții*[21].

Capitolul al III-lea
Primele contacte aprofundate cu Sf. Ambrozie. Predicile episcopului îl lămuresc pe Augustin în privința unor chestiuni de doctrină mai dificile

3. Încă nu suspinam în rugăciunile mele cerîndu-ți să-mi vii în ajutor, iar spiritul meu era împovărat de întrebări și agitat de nevoia găsirii unor argumente. Chiar și pe Ambrozie îl socoteam un om oarecare, fericit după măsura lumii acesteia pămîntești, căci era cinstit și respectat de mărimile cetății; doar celibatul lui mi se părea un lucru mai greu de îndurat. Cît privește însă adînca speranță pe care el o purta în sine, lupta sa împotriva ispitelor inerente poziției sale înalte, mîngîierile pe care el le afla în mijlocul nonorocirilor, dulcile bucurii pe care le simțea cînd se hrănea în taina inimii sale cu pîinea ta sfîntă[22], toate acestea îmi erau cu neputință să le înțeleg, căci se aflau în afara experienței mele.

La rîndul său, nici el nu cunoștea nimic din chinurile mele și nici prăpastia primejdiei în care mă aflam. Îmi era cu neputință să-i pun întrebările pe care le doream, așa cum aș fi dorit eu; mă împiedica să am cu el o convorbire față în față mulțimea oamenilor care-l înconjurau tot timpul cu fel de fel de treburi, și ale căror necazuri el încerca să le aline[23]. Cînd nu era înconjurat de acești oameni, în răstimpul de altfel foarte scurt care-i mai rămînea, el își întărea trupul cu hrana trebuincioasă sau își reîmprospăta spiritul prin lecturi.

Cînd citea, ochii săi alunecau pe deasupra paginilor, iar spiritul său scurta înțelesul rîndurilor, în vreme ce glasul și limba sa se odihneau[24].

Capitolul al II-lea
Nebridius aduce un argument puternic împotriva concepției maniheilor despre natura lui Dumnezeu și a răului

3. Ar fi fost îndeajuns pentru mine, Doamne, dacă împotriva acelor înșelători înșelați și flecari muți[14] – îi numesc astfel pe maniheі, deoarece nu Cuvîntul tău răsuna pe buzele lor –, ar fi fost deci îndeajuns dacă aș fi adus împotriva lor acel argument pe care Nebridius[15] l-a formulat încă pe cînd eram la Cartagina și care ne-a tulburat pe toți cei care-l ascultam. Nebridius se întreba ce ar fi putut să-ți facă acel neam închipuit al întunericului[16], pe care maniheii obișnuiau să-l descrie ca pe o forță potrivnică ție, dacă tu ai fi refuzat să lupți cu ea. Dacă s-ar da răspunsul că această forță ți-ar pricinui ceva rău, aceasta ar însemna ca tu să fii supus pîngăririi și stricăciunii[17]. Dacă s-ar răspunde că, dimpotrivă, forța răului nu-ți poate pricinui nici o vătămare, atunci n-ar mai exista nici un motiv de înfruntare, o înfruntare în care o anumită porțiune din tine, o parte din alcătuirea ta sau o mlădiță din propria ta substanță, s-ar amesteca cu puteri potrivnice, cu naturi care nu au fost create de tine, ar fi coruptă și degradată pînă într-acolo încît ar cădea de la treapta beatitudinii la cea a nenorocirii și ar avea nevoie de ajutor pentru a putea fi descătușată și purificată de rău. Și mai spuneau maniheii că această mlădiță ar fi sufletul care, fiind înrobit, pîngărit și corupt, ar trebui ajutat și descătușat de Cuvîntul tău liber, pur și nevătămat. Numai că, dacă ar fi așa, atunci și Cuvîntul lui Dumnezeu ar trebui să fie coruptibil, fiindcă este alcătuit din aceeași substanță ca și sufletul! Astfel, orice ai fi tu, adică oricare ar fi substanța prin care ești ceea ce ești, dacă maniheii ar admite că ești incoruptibil, toate afirmațiile și argumentele lor ar fi false și respingătoare; iar dacă ar spune că ești coruptibil, această afirmație se vădește a fi de la bun început și prin ea însăși dezgustătoare.

Argumentul acesta ar fi așadar îndeajuns împotriva acelor manihei pe care ar fi trebuit să-i smulg cu orice preț din pieptul pe care mi-l apăsau[18], căci, gîndind și vorbind despre tine în acest chip, ei nu aveau cum să iasă din încurcătură fără să săvîrșească un groaznic sacrilegiu al inimii și al limbii.

Capitolul al III-lea
Din nou despre problema răului. Care este originea răului? În ce măsură este omul responsabil? Despre liberul arbitru

4. Dar eu, deși afirmam și credeam cu tărie că tu ești Domnul Dumnezeul nostru, adevăratul Dumnezeu, cel care ai creat nu numai

Cerșetorul și-a găsit bucuria în beție, tu dorești să o afli în glorie!" Dar ce fel de glorie, Doamne? O glorie care nu se întemeiază pe tine! Căci după cum bucuria cerșetorului nu era o bucurie adevărată, tot așa și o astfel de glorie nu este una adevărată, ba încă îmi sminteşte și mai mult gîndirea. Pe de altă parte, dormind, cerșetorul își va fi risipit beția în chiar noaptea aceea, pe cînd eu urma să adorm și să mă trezesc cu frămîntările mele în gînd zile și nopți la rînd, și doar tu știi, Doamne, cît timp. Firește, trebuie să ținem seama de cauza unei bucurii, sunt de acord; între bucuria speranței care vine din credință și deșarta fericire pe care o căutam eu atunci este o deosebire uriașă. Dar chiar și așa eu mă deosebeam de cerșetor. Acesta era cu mult mai fericit decît mine nu doar pentru că el se arăta năpădit de veselie pe cînd eu eram ros de griji, ci și pentru faptul că el își agonisise vinul făcînd urări de bine trecătorilor, pe cînd eu urmăream să obțin prin minciuni o glorie sfruntată.

Le-am vorbit atunci multe în această privință dragilor mei prieteni. Adesea, în împrejurări asemănătoare, cercetam cu atenție starea în care mă aflam și găseam că este foarte proastă. Sufeream pentru aceasta și îmi dublam astfel nefericirea; iar dacă, din întîmplare, îmi surîdea ceva de bun augur, îmi era silă să mi-l asum, deoarece, ca să spun așa, acel lucru își lua zborul înainte ca eu să-l pot prinde.

Capitolul al VII-lea
Începuturile prieteniei lui Augustin cu Alypius, unul din tinerii săi discipoli

11. Despre asemenea lucruri discutam plin de mîhnire împreună cu toți prietenii mei, dar mai cu seamă și în chip mai sincer cu Alypius și cu Nebridius[56]. Alypius era născut în același municipiu ca și mine, din părinți de vază în oraș; era mai tînăr decît mine și a fost elevul meu atît în cetatea noastră, cînd mi-am început cariera de profesor, cît și, după aceea, la Cartagina. Mă iubea foarte mult, fiindcă i se părea că sunt un om bun și învățat. La rîndul meu, și eu îl îndrăgisem, din cauza unei mari înclinații firești spre virtute, care era evidentă la el, în ciuda tinereții sale. Totuși, vîltoarea moravurilor cartagineze, în care clocoteau atîtea spectacole ușuratice, îl prinsese și pe el în nebunia jocurilor de circ. El se lăsa purtat atît de deplorabil de această patimă în momentul în care eu am deschis o școală publică de retorică la Cartagina; însă nu mă audia încă în calitate de profesor, din cauza unei neînțelegeri care se ivise între mine și tatăl său. Aflînd de patima lui dezastruoasă pentru circ, mi se strîngea inima de durere, căci mi se părea că voi pierde – dacă nu cumva o și pierdusem – orice speranță în ceea ce-l privește. Dar să-l avertizez sau să-l constrîng să se întoarcă de pe un drum greșit nu aveam nici o

decît cu adevărat puternic, și cu atît mai slab cu cît își închipuia că se poate bizui pe sine însuși, în loc să se încreadă în tine, Doamne, cum ar fi trebuit. Îndată ce a văzut sîngele, a fost ca și cum ar fi sorbit în aceeași clipă o înghițitură de sălbăticie. În loc să-și întoarcă privirile, și-a fixat ochii pe spectacolul din arenă și a băut pînă la fund furia mulțimii, fără să-și dea seama ce face; se delecta cu barbaria unei lupte criminale și se îmbăta de o plăcere sîngeroasă. Deja nu mai era omul care venise în amfiteatru, ci devenise unul oarecare din mulțimea cu care se amestecase, un adevărat seamăn al prietenilor care-l aduseseră acolo. Ce ar mai fi de adăugat? A urmărit spectacolul, a urlat, s-a înfierbîntat și a luat cu sine la plecare un fel de neastîmpăr care nu-i dădea pace, îmboldindu-l nu numai să se întoarcă în arenă împreună cu cei care-l tîrîseră cu ei prima dată, ci, mai mult, să se pună chiar în fruntea lor, trăgîndu-i după el[62].

Din acest hău tu l-ai scos, Doamne, cu mîna ta cea preaputernică și preaîndurătoare, și l-ai făcut să înțeleagă că trebuie să aibă încredere nu în el însuși, ci în tine. Dar acest fapt s-a întîmplat mult mai tîrziu.

Capitolul al IX-lea
Alypius este acuzat pe nedrept că ar fi hoț

14. Toată această încercare s-a păstrat în memoria lui, ca un leac pentru întîmplări asemănătoare din viitor; căci a mai avut parte și de un alt incident. Pe cînd își făcea studiile la Cartagina, audiind lecțiile mele, într-o zi, către prînz, se afla în for și se gîndea la o cuvîntare pe care trebuia să o pregătească, un fel de exercițiu așa cum obișnuiesc școlarii. Atunci tu ai îngăduit, Doamne, să fie arestat ca un hoț de către străjerii forului[63]. Socotesc că tu ai permis să se întîmple așa ceva, Dumnezeul meu, numai pentru ca el, care trebuia să devină cîndva un bărbat atît de însemnat, să înceapă să învețe la timp că, în cauzele în curs de cercetare, un om nu trebuie condamnat cu ușurință de un alt om, printr-o credulitate nechibzuită și excesivă.

El se plimba așadar singur prin fața Tribunalului, cu tăblițele de scris și cu stilul[64] în mînă, în momentul în care adevăratul hoț, un tînăr din rîndul studenților, ca și el, purtînd pe ascuns cu sine o secure, s-a apropiat fără ca Alypius să-l observe de gratiile de plumb care mărgineau ulița zarafilor și a început să taie din acel plumb[65]. La zgomotul loviturilor de secure, zarafii care se aflau dedesubt au început să murmure și au trimis oamenii lor să-l prindă pe făptașul ce-l vor găsi. Auzind glasurile zarafilor, hoțul a aruncat securea și a fugit, temîndu-se să nu fie prins cu ea asupra lui. Alypius însă, care nu-l văzuse pe hoț intrînd pe ulița zarafilor, l-a văzut în schimb cum a ieșit în fugă și s-a

mea nenorocire venea tocmai din faptul că eram atît de prăbușit și de orb încît nu puteam să întrezăresc lumina virtuții și a unei frumuseți care trebuie îmbrățișată pentru ea însăși, căci această lumină nu o poate vedea ochiul trupului, ea poate fi văzută doar în adîncul sufletului[100]. În nenorocirea mea, nu-mi puneam întrebarea din ce izvor se revarsă pentru mine bucuria pe care o trăiam în discuțiile cu prietenii, chiar atunci cînd discutam unele lucruri rușinoase și înjositoare; fără prietenii mei nu aș fi putut fi fericit nici măcar în sensul în care înțelegeam pe atunci fericirea, oricît de mare ar fi fost abundența plăcerilor trupești de care aveam parte. Îi iubeam pe acești prieteni într-un chip cu totul dezinteresat și simțeam că și ei mă iubeau tot atît de dezinteresat.

O, ce căi întortocheate! *Vai de sufletul trufaș*[101] care a nădăjduit că va dobîndi ceva mai bun dacă s-ar îndepărta de tine! Oriîncotro s-ar răsuci și oricum s-ar întoarce, pe spate, pe-o parte sau pe pîntece, pentru el orice pat este tare, căci doar în tine își poate găsi sufletul odihna. Dar iată că tu ești aici de față ca să ne mîntuiești de nenorocitele noastre greșeli, să ne readuci pe calea ta și să ne mîngîi cu aceste cuvinte: *Alegeți, eu vă voi sprijini și vă voi îndruma, vă voi purta pînă la capătul drumului*[102].

îndreptățire, nici pe aceea a unui devotament amical, nici pe cea conferită de autoritatea de profesor. Îmi închipuiam că împărtășește față de mine sentimentele tatălui său, ceea ce nu era deloc adevărat. Astfel, fără să țină seama de voința tatălui său în ceea ce mă privește, a început să mă salute; a început apoi să vină în școala mea, unde mă asculta puțin și apoi pleca.

12. Totuși, îmi scăpa din vedere faptul că ar fi trebuit să mă folosesc de înrîurirea pe care o aveam asupra lui ca să-l împiedic să-și irosească prin patima oarbă și nestăpînită pentru amăgitoarele jocuri de la circ bunele însușiri cu care fusese înzestrat. Dar tu, Doamne, care ții în mîna ta cîrma ce îndrumă calea tuturor făpturilor pe care le-ai creat, tu nu ai uitat că acest om trebuia să se afle cîndva în turma fiilor tăi, ca episcop și ministrant al sfintei tale taine[57]. Și pentru ca îndreptarea sa pe calea cea bună să apară tuturor, fără putință de îndoială, ca rezultat al voinței tale, ai săvîrșit toate acestea pentru mine, fără ca eu să-mi dau seama.

Într-o zi, pe cînd ședeam la locul meu obișnuit, cu elevii așezați înaintea mea, Alypius a intrat în clasă, m-a salutat, s-a așezat și a început să asculte cu atenție la cele ce se vorbeau. Aveam din întîmplare în mîini un text pe care trebuia să îl explic. Mi s-a părut atunci potrivit să fac o comparație[58] cu jocurile de la circ, pentru ca ceea ce voiam eu să fie priceput să apară elevilor mai plăcut și mai limpede și, totodată, să arunc o ironie mușcătoare la adresa acelora înrobiți de o asemenea nebunie. Dar *tu știi, Dumnezeul meu*[59], că în acel moment nu aveam în gînd să-l vindec pe Alypius de o astfel de pacoste. El însă a pus la inimă cuvintele mele, crezînd că au fost rostite special pentru el; ceea ce altcineva ar fi luat drept pretext ca să se înfurie împotriva mea, acest tînăr cinstit l-a socotit un bun prilej ca să se înfurie împotriva lui însuși și să mă iubească pe mine cu și mai multă ardoare.

Odinioară, tu însuți ai spus și ai înscris în Sfintele tale Scripturi aceste cuvinte: *Dojenește pe înțelept și el te va iubi!*[60]. Eu nu îl dojenisem, dar tu, Doamne, care te folosești de noi toți, fie că o știm, fie că nu, potrivit unui plan al tău pe care doar tu îl cunoști – iar acest plan este întotdeauna drept –, tu ai făcut din inima și din limba mea cărbuni aprinși prin care să arzi putreziciunea dintr-o minte care promitea atît de mult, și prin aceasta să o însănătoșești. Să tacă și să nu-ți înalțe cîntări de laudă aceia care nu au știință de adîncimea îndurărilor tale, dar eu, Doamne, eu ți le mărturisesc din străfundurile mele[61].

Într-adevăr, după ce mi-a ascultat cuvintele, Alypius a sărit singur afară din prăpastia atît de adîncă în care de bună voie se scufundase și în care se lăsase orbit cu o uluitoare plăcere. Printr-o viguroasă înfrînare el și-a scuturat sufletul, curățindu-l de toate murdăriile circului, de care nu și-a mai apropiat niciodată pașii. L-a învins apoi pe tatăl său care se împotrivea să fiu profesorul fiului său: acesta a cedat și și-a dat, în cele din urmă, încuviințarea. Începînd din nou să audieze lecțiile mele,

Alypius a fost astfel cuprins împreună cu mine de superstițiile maniheilor, admirînd la aceștia mai cu seamă cumpătarea lor ostentativă, pe care o socotea drept adevărată și autentică. În realitate, această cumpătare nu era altceva decît un mijloc smintit și amăgitor de a prinde în capcană sufletele prețioase care încă nu știau cum să atingă adîncimea adevăratei virtuți și se lăsau înșelate cu ușurință de aparențele superficiale ale unei virtuți fățarnice și mincinoase.

CAPITOLUL AL VIII-LEA
Cum a fost cuprins Alypius de patima pentru spectacolele de circ

13. Fără să părăsească întru totul ideea unei cariere lumești, cu ale cărei avantaje părinții săi îi împuiaseră capul, Alypius a ajuns la Roma înaintea mea, ca să învețe dreptul. Acolo, el s-a lăsat tîrît într-un chip greu de povestit de un incredibil nesaț de a privi spectacolele de gladiatori.

La început, el nu avea pentru aceste spectacole decît silă și dispreț. Odată însă, tocmai într-una din zilele cînd aveau loc aceste jocuri crude și sîngeroase, s-a întîlnit din întîmplare pe stradă cu cîțiva prieteni și colegi de școală, care tocmai se întorceau de la masa de prînz. Cu toate că el se împotrivea și refuza cu tărie să meargă, aceștia l-au împins cu o violență amicală spre amfiteatru, în timp ce el le spunea: „Puteți să-mi tîrîți corpul și să-l pironiți acolo unde vreți voi, dar oare vă închipuiți că mă veți putea sili să-mi ațintesc ochii și spiritul asupra acestor jocuri? Voi fi acolo ca și cum n-aș fi de față, și astfel mă voi dovedi mai presus și de voi și de acele jocuri." Auzind aceste cuvinte, prietenii săi nu au renunțat deloc să-l ducă în teatru cu ei, dorind poate chiar să-l pună la încercare și să afle dacă este în stare să îndeplinească ceea ce spunea.

Cînd au ajuns la circ și s-au așezat în locurile pe care le-au mai putut găsi, întregul amfiteatru clocotea de plăceri bestiale. Închizînd porțile ochilor, Alypius a poruncit sufletului său să nu ia parte la asemenea grozăvii. O, de și-ar fi înfundat și urechile! Căci un oarecare incident al luptei din arenă a făcut ca mulțimea să scoată un urlet uriaș, care l-a izbit așa de puternic încît nu și-a mai putut stăpîni curiozitatea. Crezîndu-se destul de stăpîn pe sine pentru a putea disprețui și birui orice ar fi văzut, Alypius a deschis ochii și a fost astfel străpuns în suflet de o rană cu mult mai grea decît cea pe care o pătimise în corpul lui gladiatorul pe care a dorit atît de înfrigurat să-l zărească. El s-a prăbușit prin aceasta într-o nenorocire cu mult mai mare decît cea a gladiatorului a cărui cădere pricinuise urletul mulțimii. Urletul a pătruns prin urechi și l-a făcut să deschidă ochii, lăsîndu-i sufletul fără apărare, ca să primească din plin lovitura și să se năruiască; căci sufletul lui fusese mai degrabă cutezător

Cartea a VII-a

CAPITOLUL I
Dumnezeu este imaginat asemenea unei substanțe infinite răspîndite în spațiu

1. Prima mea tinerețe, cu toate păcatele și infamiile ei, era deja sfîrșită; mă îndreptam spre maturitatea deplină, dar, cu cît înaintam în vîrstă, cu atît eram mai dezgustător și mai nedemn prin deșertăciunea gîndirii mele[1]. Nu eram în stare să gîndesc nici un fel de substanță altcumva decît ca pe ceva care se poate vedea cu ochii[2]. Pe tine nu te gîndeam, Dumnezeule, în forma corpului omenesc, căci am respins această idee chiar din momentul în care am început să-mi plec urechea la învățăturile înțelepciunii. Am evitat întotdeauna acest gînd și eram bucuros să găsesc această înțelegere în credința mamei noastre spirituale, Biserica ta Universală. Cum altfel să te gîndesc, nu-mi trecea însă prin minte. Eu, un simplu om – și încă ce om slab –, mă străduiam să te gîndesc pe tine ca pe singurul, adevăratul și supremul Dumnezeu. Din străfundurile inimii mele[3] credeam că ești incoruptibil, de neatins și neschimbător[4]. Cu toate că nu înțelegeam de ce și în ce chip se întîmplă așa, vedeam cu limpezime și eram sigur de faptul că ceea ce poate fi supus stricăciunii este inferior față de ceea ce nu poate fi corupt; ceea ce este de neatins pusesem fără șovăială mai presus de ceea ce poate fi pîngărit și vedeam că ceea ce nu suferă nici o schimbare este mai bun decît ceea ce poate fi schimbat.

Inima mea[5] protesta cu tărie împotriva tuturor plăsmuirilor mele închipuite, și aceasta era singura armă prin care mă străduiam să îndepărtez de puterea de pătrundere a minții mele roiul de gînduri necurate care forfoteau în jurul meu. Dar, abia alungate, iată că, *într-o clipită a ochilor*[6], se strîngeau din nou și năvăleau asupra privirii mele întunecînd-o, astfel încît, deși nu te gîndeam sub forma unui corp omenesc, totuși eram silit să mi te imaginez ca pe un fel de substanță corporală ocupînd un spațiu, fie aceasta răspîndită înlăuntrul lumii, fie chiar situată în afara lumii, ca un fel de revărsare nesfîrșită[7]. Gîndeam această substanță ca pe ceva incoruptibil, de neatins și neschimbător și

o puneam mai presus de tot ceea ce este supus stricăciunii, pîngăririi și schimbării. Gîndeam așa deoarece, atunci cînd încercam să-mi imaginez ceva lipsit de dimensiunea spațială, mi se părea că nu rămîne nimic, dar absolut nimic, nici chiar neantul; căci, de exemplu, dacă un corp ar fi mutat din locul pe care-l ocupa, iar locul respectiv ar rămîne gol, lipsit de orice corp, fie el alcătuit din pămînt, din apă, din aer sau din cer, chiar și atunci ar rămîne ceva, și anume un loc vid care, deși nu conține nimic, este totuși un spațiu[8].

2. Eram așadar *cu inima împietrită*[9] și incapabil cu totul să-mi înțeleg propria gîndire, socoteam că este un neant absolut tot ceea ce nu are o anumită întindere în spațiu, nu se desfășoară, nu se readună sau nu se dilată, în sfîrșit, nu admite sau nu poate admite ceva asemănător. Mintea mea[10] urmărea îndeaproape, ca pe niște imagini, formele pe deasupra cărora ochii mei se plimbau de obicei, dar nu-mi dădeam seama că puterea de înțelegere[11] prin care eu plăsmuiam acele imagini era ea însăși altceva, diferit de imaginile respective; această putere de înțelegere n-ar fi putut să formeze imagini dacă n-ar fi fost ea însăși altceva, și anume un altceva destul de mare ca să o poată face.

Așa te gîndeam și pe tine, o, Viață a vieții mele, asemenea unei ființe uriașe, pătrunzînd peste tot, prin spații infinite, întreaga materie a lumii și revărsîndu-te dincolo de aceasta în imensitatea fără hotar, așa încît pămîntul, cerul și întreaga creație[12] să te cuprindă și să-și afle în tine hotarele, în timp ce tu rămîi fără limite. La fel cum corpul aerului, al acestui aer care se află deasupra pămîntului[13], nu împiedică să treacă lumina soarelui, ci, dimpotrivă, lumina trece prin el, îl pătrunde fără să-l sfîșie sau să-l risipească și îl umple în întregime, tot așa îmi imaginam că tu pătrunzi prin toate corpurile materiale, nu doar prin cer, prin aer și prin mare, dar chiar și prin pămînt, că toate acestea se lasă pătrunse de tine, atît în părțile lor cele mai mari, cît și în cele mai mici, pentru ca ele să îmbrățișeze întreaga ta prezență; că printr-o suflare tainică, atît dinlăuntru, cît și din afară, tu cîrmuiești toate pe care le-ai creat. Acestea erau presupunerile mele, căci să te gîndesc în alt chip nu eram în stare; totul era o eroare. Dacă ar fi fost așa, ar fi trebuit ca o parte mai mare a pămîntului să cuprindă o parte mai mare din tine, iar una mai mică din pămînt, una mai mică din tine; întrucît toate sunt pline de prezența ta, ar fi trebuit ca trupul unui elefant să te conțină într-o măsură mai mare decît cel al unei vrăbiuțe, în măsura în care elefantul este mai mare decît vrăbiuța și ocupă un spațiu mai mare. Astfel, tu ai fi împărțit, bucată cu bucată, între toate părțile lumii, părți din tine fiind prezente în toate făpturile, mai mult sau mai puțin, potrivit mărimii acestora. Dar, desigur, lucrurile nu stau așa. Însă în acea perioadă nu aduseseși încă lumină în întunericul minții mele.

CAPITOLUL AL XV-LEA
După repudierea femeii care îi dăruise un fiu, Augustin își ia o altă concubină, neputînd trăi în castitate

25. Între timp, păcatele mele se înmulțeau; atunci cînd femeia cu care de multă vreme împărțeam patul a fost alungată din preajma mea ca o piedică în calea viitoarei mele căsătorii, inima mea a fost străpunsă și rănită, lăsîndu-mă cu o rană sîngerîndă, căci o iubeam foarte mult. Ea s-a întors în Africa, jurînd în fața ta că nu va mai cunoaște un alt bărbat și lăsînd la mine fiul natural pe care mi-l dăruise[96].

Dar eu, nenorocitul de mine, nu am fost în stare să imit exemplul acestei femei și, neputînd suporta o amînare de doi ani pînă cînd o voi fi primit ca soție pe fata pe care o cerusem în căsătorie, cum nu eram atît de doritor de căsătorie cît rob al plăcerilor, mi-am găsit o altă concubină; era ca și cum anume aș fi întreținut și aș fi prelungit boala sufletului meu fie păstrînd-o întreagă, fie sporind-o, la adăpostul unei obișnuințe care trebuia să dureze pînă cînd voi ajunge la starea de om căsătorit[97]. Pe deasupra, rana pe care o primisem o dată cu izgonirea primei mele concubine nu se vindeca deloc; la început, durerea era ascuțită și arzătoare, dar mai apoi rana s-a descompus, lăsîndu-mi o durere mai surdă însă cu atît mai disperată.

CAPITOLUL AL XVI-LEA
În plină căutare a fericirii pămîntești, Augustin începe să resimtă teama de moarte

26. Laudă ție, mărire ție, izvor al îndurărilor! Cu cît nenorocirea mea se adîncea, cu atît tu îmi erai mai aproape. Mîna ta dreaptă era deja întinsă asupra mea, pregătită să mă scoată din mlaștină și să mă curețe, iar eu nu-mi dădeam seama. Singurul lucru care mă oprea să mă afund și mai tare în hăul plăcerilor trupești era teama de moarte și de judecata ta viitoare. Dincolo de schimbătoarele mele gînduri și frămîntări, teama aceasta nu s-a îndepărtat nicicînd din inima mea.

Discutam cu prietenii mei Alypius și Nebridius despre binele și despre răul suprem[98], mărturisindu-le că, după părerea mea, aș fi acordat laurii victoriei în această dispută lui Epicur[99], dacă nu aș fi avut credința că și după moarte sufletul rămîne viu și este răsplătit sau pedepsit potrivit faptelor sale; or, Epicur nu voia să creadă acest lucru. Mă întrebam mereu de ce – dacă tot suntem nemuritori și viața noastră se scurge într-o neîntreruptă desfătare a trupului, fără nici o teamă de a ne-o pierde – să nu fim fericiți și de ce să mai căutăm altceva. Nu înțelegeam că marea

îndepărtat cu repeziciune. Dorind să afle pricina acestei grabe, Alypius s-a îndreptat spre locul părăsit de hoț și, găsind securea, a ridicat-o și o cerceta cu mirare. Atunci au sosit la locul faptei oamenii trimiși de zarafi și l-au aflat pe el singur, ținînd în mînă unealta la al cărei zgomot fuseseră stîrniți să iasă în căutare. S-au apropiat de el, l-au înșfăcat, înghesuindu-l în mijlocul locatarilor forului, care se strînseseră și ei, fălindu-se cu toții că au prins un hoț asupra faptei. L-au dus apoi de acolo și l-au dat pe mîna judecătorilor.

15. Dar învățătura a fost să se sfîrșească aici. Căci tu, Doamne, care erai singurul său martor, ai venit imediat în ajutorul celui nevinovat. În timp ce era tîrît la judecată, urmînd să fie condamnat fie la închisoare fie la tortură, în calea mulțimii a apărut un arhitect a cărui sarcină principală era supravegherea instituțiilor publice. Oamenii[66] s-au bucurat foarte mult că l-au întîlnit tocmai pe magistratul respectiv, căci acesta îi bănuia mereu pe ei că ar fi cei ce își însușesc lucrurile care dispăreau din for. Acum, gîndeau ei, poate să afle și el, în sfîrșit, cine era făptașul acelor hoții.

Dar s-a întîmplat ca arhitectul să-l fi văzut adesea pe Alypius în casa unui senator, pe care acesta îl vizita în mod regulat. L-a recunoscut imediat pe Alypius, l-a apucat de mînă și l-a luat deoparte din mijlocul mulțimii, întrebîndu-l cum a ajuns într-o asemenea încurcătură. După ce a aflat ce se întîmplase, a poruncit ca toți cei care erau de față, agitați și fremătînd plini de amenințări, să vină cu el. Au ajuns apoi la casa tînărului care făptuise în realitate furtul. În fața porții era un băiat sclav, prea mic pentru a se teme de vreo pedeapsă din partea stăpînului său, dar tocmai potrivit ca să poată înfățișa totul așa cum s-a întîmplat; căci își urmase îndeaproape stăpînul în for. Alypius l-a recunoscut pe băiat și i-a atras atenția arhitectului magistrat. Acesta i-a arătat micului sclav securea, întrebîndu-l dacă știe a cui este. „A noastră!“ a răspuns el, fără nici o ezitare. Ispitit apoi cu întrebări potrivite de către arhitect, el a dat pe față întreaga poveste.

Și astfel vina a căzut asupra acestei case, spre marea confuzie a gloatei care se și vedea deja triumfînd asupra lui Alypius. Dar Alypius, sortit să devină împărțitor al cuvîntului tău și judecător al multor dispute din Biserica ta[67] a plecat acasă mai înțelept și mai încărcat de învățăminte.

CAPITOLUL AL X-LEA
Intransigența morală a lui Alypius ca funcționar public. Nebridius se atașează și el grupului de prieteni din jurul lui Augustin

16. Îl găsisem așadar la Roma cînd am sosit acolo. S-a atașat de mine prin cele mai strînse legături și a plecat împreună cu mine la Milan,

cînd adevărul mi se va arăta cu limpezime. Dar unde să-l caut? Și cînd să-l caut? Ambrozie nu are timp să mă lămurească, eu nu am timp să citesc. Și apoi unde să caut cărțile de care am nevoie? De unde să le cumpăr, sau de la cine să le împrumut? Ar trebui să-mi socotesc cu grijă timpul, să-mi împart cît mai bine orele zilei în scopul mîntuirii sufletului meu. În mine s-a născut o mare speranță: am aflat că învățăturile credinței catolice nu sunt așa cum mi le închipuiam eu și cum pe nedrept le acuzam.

Oamenii învățați ai Bisericii consideră că este o nelegiuire să crezi că Dumnezeu este mărginit de forma corpului omenesc. De ce să preget oare să bat, pentru ca celelalte adevăruri să-și deschidă poarta[80]? Orele de dinaintea amiezei îmi sunt ocupate de elevi. Cu ce mă voi îndeletnici în restul zilei? De ce să nu mă preocup de căutarea adevărului? Dar atunci cînd să mai merg să-i salut pe prietenii mei suspuși, de ale căror sprijin am atîta nevoie? Cînd să mai pregătesc lecțiile pentru care mă plătesc învățăceii mei? Și cînd să mă odihnesc eu însumi, eliberîndu-mi spiritul de apăsarea grijilor?

19. Dar ducă-se toate acestea! Trebuie să părăsesc toate aceste preocupări deșarte și neînsemnate și să mă dedic în întregime căutării adevărului. Viața este jalnică, iar clipa morții nu o putem ști; dacă s-ar năpusti pe neașteptate asupra mea, în ce stare voi ieși eu din această lume? Unde aș putea să aflu atunci tot ce am neglijat să învăț în această lume? Nu cumva vom avea de ispășit mari chinuri pentru această nepăsare? Dar dacă moartea scurtează și pune capăt tuturor grijilor o dată cu ultima suflare? Și aceasta este o întrebare pe care trebuie să ne-o punem.

Departe de mine însă gîndul că ar putea fi așa! Căci nu în zadar și nu fără rost s-a răspîndit peste întreaga lume prestigiul atît de strălucitor al autorității credinței creștine. Niciodată nu ar fi săvîrșit Dumnezeu pentru noi lucruri atît de mărețe și de minunate dacă o dată cu moartea corpului ar fi să se stingă și viața sufletului. De ce atunci să mai amîn? De ce să nu părăsesc speranța lumii acesteia și să nu mă dedic în întregime căutării lui Dumnezeu și a vieții fericite?

Dar să mai aștept puțin! Plăcute sunt bucuriile vieții acesteia, farmecul lor nu este deloc neînsemnat. Nu cu ușurătate trebuie să ne înfrîngem avîntul către ele, căci rușinoasă este după aceea revenirea la ele. Iată-mă pe cale de a obține o poziție onorabilă în lume. Și ce-și poate dori cineva mai mult în această privință? Mă bucur de sprijinul multor prieteni influenți și, chiar dacă m-aș mărgini la mai puțin, aș putea obține măcar postul de președinte al tribunalului[81]. Aș fi putut lua în căsătorie o femeie cu oarecare avere, care să nu-mi îngreuneze cheltuielile, și la aceasta s-ar fi putut limita ambiția mea. Mulți bărbați străluciți și demni de a fi imitați s-au dedicat studiului înțelepciunii chiar și fiind căsătoriți.

20. În timp ce-mi spuneam aceste lucruri și inima îmi era purtată încolo și încoace de vînturi care se înfruntau unul pe altul[82], timpul trecea, iar eu întîrziam *să mă întorc către Domnul*, amînam *de pe o zi pe alta să trăiesc întru tine*[83], dar nu încetam să mor zilnic cîte puțin în mine însumi. Tînjind după viața fericită, mă temeam să o găsesc acolo unde îi era locul și o căutam îndepărtîndu-mă de fapt de ea. Mi se părea că voi fi mult prea nefericit dacă m-aș fi lipsit de îmbrățișările unei femei. Nu mă gîndeam că pentru însănătoșirea unei astfel de slăbiciuni există leacul îndurărilor tale, deoarece nu-l încercasem niciodată eu însumi. Credeam că înfrînarea ține doar de propriile noastre puteri, pe care eram conștient că nu le am; eram atît de neghiob încît nu știam că, așa cum spune Scriptura, *nimeni nu se poate înfrîna dacă nu-i dai tu înfrînare*[84]. Mi-ai fi dăruit, desigur, această înfrînare, dacă aș fi bătut la urechile tale cu un geamăt lăuntric[85] și dacă, întărit de credință, aș fi aruncat asupra ta toate grijile mele.

CAPITOLUL AL XII-LEA
Problema căsătoriei și a celibatului

21. La drept vorbind, Alypius a fost cel care m-a oprit de la căsătorie, stăruind fără încetare să afirme că, dacă aș fi făcut acest lucru, ar fi fost pentru noi cu neputință să trăim împreună răgazul netulburat necesar căutării înțelepciunii, cum de multă vreme o doream. Cît îl privește pe Alypius, în această privință el era acum foarte cast, ceea ce este uimitor, deoarece în prima parte a adolescenței sale avusese deja experiența împreunării cu o femeie. Acest lucru nu i-a intrat însă în obicei, ba mai mult încă, a fost cuprins de remușcare și de dispreț, pentru ca după aceea să trăiască în cea mai deplină înfrînare.

Eu mă împotriveam argumentelor lui, invocînd exemplul acelora care, deși căsătoriți, au cultivat înțelepciunea, au binemeritat înaintea lui Dumnezeu, dar au și păstrat o dragoste fidelă pentru prietenii lor. Numai că eu eram departe de noblețea sufletească a acestor bărbați. Încătușat de patima bolnavă a cărnii, îmi tîram după mine lanțurile cu o voluptate ucigătoare, temîndu-mă să nu fiu dezlegat; refuzam sfatul cel bun al lui Alypius, respingînd astfel mîna care venea să-mi rupă lanțurile, ca și cum ea mi-ar fi întărîtat o rană.

Mai mult chiar, șarpele se folosea de mine ca să-i vorbească lui Alypius, întinzînd și semănînd prin cuvintele mele curse atrăgătoare în drumul lui, în care să se împleticească mersul său liber și nestrămutat.

22. Alypius se mira foarte tare cum de este cu putință ca eu, un om despre care avea o imagine atît de înaltă, să fiu prins în mrejele plăcerii trupești pînă într-atît încît, ori de cîte ori discutam între noi această temă,

pentru ca să nu se despartă de mine[68] și pentru a practica dreptul, pe care-l învățase mai mult potrivit voinței părinților săi decît propriei sale dorințe. Îndeplinise deja de trei ori funcția de asesor[69], cu o onestitate care stîrnise mirarea tuturor celorlalți, cu toate că ar fi trebuit mai degrabă ca el să se mire că există oameni care pun aurul mai presus decît cinstea. Caracterul său a fost pus la încercare nu numai prin ispitele lăcomiei, ci și prin amenințări și intimidări.

Pe vremea cînd era la Roma, fusese asesor pe lîngă magistratul însărcinat cu administrarea fondurilor publice pentru săraci din provinciile Italiei[70]. Trăia pe atunci un senator foarte puternic, care îi adusese pe mulți sub puterea sa, pe unii ademenindu-i cu favoruri, pe alții făcîndu-i să se teamă. După obiceiul său abuziv, senatorul a dorit la un moment dat să săvîrșească un lucru oarecare neîngăduit de legi. Atunci, Alypius i s-a împotrivit. I s-a făgăduit o recompensă, dar a refuzat-o cu dispreț și cu îndrăzneală. Au încercat apoi cu amenințări; el și-a bătut joc de ele. Toți au rămas uluiți de o asemenea neobișnuită tărie de caracter, căci, în ciuda faptului că acel important senator se bucura de o mare faimă în privința nenumăratelor mijloace de care se folosea pentru a-și susține clientela sau de a face rău celorlalți, Alypius nici nu a dorit să și-l facă prieten, nici nu s-a temut să-l aibă dușman. Nici chiar judecătorul căruia Alypius îi era consilier[71] nu ar fi dorit să accepte cererea ilegală a senatorului, dar nu îndrăznea să se împotrivească pe față; așa că a transferat întreaga răspundere în cauza respectivă asupra lui Alypius, pretextînd că nu poate face nimic față de atitudinea consilierului său și că – lucru foarte adevărat de altfel –, chiar dacă s-ar hotărî să rezolve el însuși problema senatorului, Alypius și-ar fi părăsit mai degrabă slujba decît să cedeze.

O singură tentație era cît pe-aci să-l facă să cedeze, datorită pasiunii sale pentru literatură: ar fi putut să ceară să i se copieze manuscrise la prețuri preferențiale, în virtutea funcției sale politice[72]. Dar, cercetînd regulile justiției, și-a schimbat gîndul și a luat o hotărîre mai bună, socotind că mult mai prețios este principiul juridic care îl oprește de la o astfel de faptă decît abuzul de putere care i-ar îngădui s-o săvîrșească. Pare desigur ceva neînsemnat. *Dar cel care este credincios întru puțin este credincios și întru foarte mult;* și niciicînd cuvîntul adevărului, purces din gura ta, nu va fi rostit în zadar: *Dacă în bogăția cea nedreaptă nu ați fost credincioși, pe cea adevărată cine vă va încredința-o? Și dacă în ceea ce vă este străin n-ați fost credincioși, cine vă va da ce este al vostru?*[73]

Astfel era pe atunci acest prieten al meu, atît de strîns legat de mine și care-mi împărtășea șovăiala cu privire la modul de viață pe care ar fi trebuit să-l urmăm.

17. Cu noi se afla, de asemenea, și Nebridius, care își părăsise cetatea natală de lîngă Cartagina, părăsise Cartagina însăși, unde obișnuia să vină adesea, renunțase la frumoasa moșie de la țară a tatălui său și la casa părintească, își părăsise mama, care nu voia să-l urmeze, și venise la Milan; și toate acestea doar pentru a trăi alături de mine, în căutarea înflăcărată a adevărului și a înțelepciunii. Suferința lui era la fel de mare ca a mea și, ca și mine, se lăsa purtat de valuri încolo și încoace, căutînd cu disperare viața fericită[74] și scrutînd cu multă agerime problemele care ne tulburau cel mai mult[75]. Eram toți trei asemenea unor guri înfometate, în stare doar să gîfîie una față de cealaltă, fiecare cu propria sa neputință și așteptînd de la tine să *le dai hrană la vremea potrivită*[76]. În toate amarele dezamăgiri care însoțesc din marea ta îndurare faptele noastre lumești căutam să aflăm o explicație și un sens suferințelor noastre. Dar cînd ne întrebam de ce se întîmplă totul așa cum se întîmplă, întunericul ne învăluia din nou, iar noi o luam de la capăt gemînd și întrebînd: „Oare cît va mai dura?„ Ne puneam fără încetare această întrebare, dar totuși nu renunțam la felul nostru de a trăi, căci nu întrezăream deloc vreun lucru sigur de care să ne putem agăța în locul acestor deșertăciuni.

Capitolul al XI-lea
Ajuns la vîrsta de treizeci de ani, Augustin este încă frămîntat de incertitudini. Un proces de conștiință rezumativ

18. Eram cuprins de o mare mirare și mă frămîntam mereu amintindu-mi ce multă vreme a trecut de la vîrsta de nouăsprezece ani, moment în care am început să fiu cuprins de dorința fierbinte de a căuta înțelepciunea, hotărît ca, atunci cînd o voi găsi, să părăsesc toate speranțele amăgitoare, toate dorințele deșarte și toate ambițiile înșelătoare[77]. Și iată că aveam deja treizeci de ani și mă zbăteam în aceeași mlaștină, apăsat de pofta de a mă bucura de lucrurile prezente, cu toate că-mi scăpau printre mîini și-mi pustiau sufletul. Îmi tot repetam: „Mîine vei găsi adevărul! Iată, mi se va arăta cu mare claritate și nu-i voi mai da drumul. Va veni Faustus[78] și-mi va lămuri toate problemele. O, minunați bărbați ai Academiei[79]! Oare nu voi ați spus că nu putem cunoaște nimic sigur despre felul în care ar fi mai bine să ne trăim viața? Nu, și totuși nu! Trebuie să căutăm mereu cu și mai multă grijă și să nu deznădăjduim. Acum îmi dau seama că nu sunt deloc absurde acele lucruri din cărțile Bisericii care mi se păreau absurde odinioară; ele pot fi înțelese în alt chip, cu deplină îndreptățire. Aș vrea să-mi pironesc pașii pe treapta pe care m-au așezat părinții mei cînd eram copil, ca să rămîn acolo pînă

să susțin că n-aș putea în nici un chip să îndur o viață de celibatar[86]. Cînd îl vedeam cît de surprins este de ceea ce spun, adăugam, ca să mă apăr, că este o mare deosebire între plăcerile grăbite pe care le încercase el pe furiș, în adolescență, și voluptățile de care mă bucuram eu într-o legătură statornică; adăugam că, dacă lui îi este foarte ușor să și le disprețuiască pe ale lui, întrucît abia își mai aduce aminte de ele, experiențele mele merită numele onorabil al căsătoriei, și deci el nu ar trebui să se mai mire de ce nu sunt dispus să disprețuiesc o asemenea viață. Ca urmare, în cele din urmă, a început și el să dorească să se căsătorească, atras însă nu de dorința de plăceri senzuale, ci mai mult de curiozitate. Spunea că dorește să afle ce este acel lucru fără de care viața mea, care lui îi plăcea atît de mult, îmi pare mie nu viață, ci un adevărat chin. Neîncătușat de aceste lanțuri, spiritul lui era fascinat de starea de robie în care mă aflam, iar această fascinație îi trezea dorința să facă el însuși acea încercare. Pornit pe drumul unei asemenea încercări, el risca poate să cadă tocmai în robia care îl fascina, căci dorea să facă *un legămînt cu moartea*[87] și *cine iubește primejdia în primejdie va cădea*[88].

Nici unuia dintre noi nu ne-a trecut decît vag prin minte ideea că singurul lucru care dă o oarecare frumusețe căsătoriei este datoria de a conduce o familie și de a crește copii. În ceea ce mă privește, în cea mai mare parte, eu eram chinuit cu violență de obișnuința de a-mi satisface o poftă insațiabilă ce mă ținea mereu înlănțuit, iar pe Alypius curiozitatea îl tîra spre aceeași stare de înrobire.

Aceasta era starea în care ne-am aflat pînă cînd tu, Dumnezeule preaînalt, care nu părăsești nici o clipă țărîna din care ne-ai plăsmuit, te-ai îndurat de nenorocirea noastră și ne-ai venit în ajutor pe căi tainice și minunate.

Capitolul al XIII-lea
Dorința Monicăi de a-și vedea fiul căsătorit

23. Eram zorit fără încetare să mă căsătoresc. Făcusem deja o cerere în căsătorie și fata îmi fusese făgăduită. Mama făcuse tot ce a putut în acest sens, sperînd că, o dată căsătorit, voi ajunge să fiu spălat și curățat de apa mîntuitoare a Botezului. Se bucura mult că, de la o zi la alta, mă arătam din ce în ce mai potrivit pentru Botez și, în faptul că eu primeam credința, ea vedea împlinirea rugăciunilor sale și a făgăduielilor tale. La rugămintea mea și după propria ei dorință te implora în fiecare zi, din adîncul inimii sale, ca să-i trimiți în vis un semn despre viitoarea mea căsătorie; dar tu nu ai voit niciodată acest lucru. Ea visa doar niște imagini ciudate și ireale, pricinuite de pornirea nestăvilită a spiritului omenesc frămîntat de un gînd anume. Îmi povestea aceste vise nu cu încrederea cu care obișnuia

să-mi povestească atunci cînd știa că visele vin de la tine, ci cu dispreț. Spunea că discerne întotdeauna, printr-un fel de sentiment de încîntare pe care nu-l poate explica prin cuvinte, cît de mare este deosebirea între revelațiile trimise de tine și visele ivite doar din sufletul ei.

Planurile pentru căsătoria mea își urmau calea, și fata a fost cerută de la părinții ei; era însă cu aproape doi ani prea tînără pentru a se putea mărita, dar, fiindcă-mi plăcea de ea, eram dispus să mai aștept[89].

Capitolul al XIV-lea
Împreună cu cîțiva prieteni, Augustin alcătuiește proiectul unei vieți comunitare, care eșuează în cele din urmă

24. Eram un grup de prieteni care, urmînd necazurile și zbaterile vieții omenești, frămîntam în minte și discutam la întîlnirile noastre gîndul de a trăi în liniște, retrași departe de mulțime; ajunsesem chiar aproape să luăm o hotărîre. Plănuiam să ne orînduim această viață liniștită astfel: mai întîi să punem laolaltă tot ce aveam fiecare și să alcătuim astfel o singură avere din bunurile tuturora. Apoi, în spiritul unei sincerități prietenești, să nu considerăm că o parte a averii comune aparține unuia, altă parte celuilalt, ci că toate la un loc alcătuiesc una singură, care aparține fiecăruia în parte și tuturor laolaltă. Socoteam că am putea fi cam zece bărbați care să ne unim într-o asemenea comunitate, iar unii dintre noi erau foarte bogați, mai ales Romanianus[90], un concetățean de-al meu[91], care mi-a fost unul dintre cei mai apropiați prieteni încă din copilărie; venise în acea perioadă la curtea imperială[92], împins de treburi urgente legate de afacerile lui. El stăruia cel mai mult să ducem la capăt planul nostru și, întrucît averea sa o întrecea cu mult pe a oricăruia dintre noi, părerea sa avea o mare putere de convingere.

Ne-am pus de acord ca, în fiecare an, doi dintre noi să se însărcineze, asemenea unor magistrați, să poarte de grijă de toate cele de trebuință grupului, timp în care ceilalți să trăiască liniștiți. Dar cînd am început să ne întrebăm dacă soțiile ar fi de acord cu intenția noastră – unii dintre noi erau deja căsătoriți, alții doream să ne căsătorim – tot acel plan, pe care-l întocmisem atît de bine, ne-a scăpat din mîini, s-a năruit și a fost părăsit.

Am revenit deci la suspinele și gemetele de dinainte, îndreptîndu-ne pașii din nou spre *căile largi și bătătorite ale lumii acesteia*[93], fiindcă *multe planuri erau în inima noastră, dar numai planul tău rămîne pentru veșnicie*[94]. În înțelepciunea planului tău, îți băteai joc de hotărîrile noastre și le pregăteai pe ale tale, pentru *ca să ne dai hrană la momentul potrivit și să deschizi mîna și să umpli sufletele tale cu binecuvîntarea ta*[95].

este peste toate Dumnezeu binecuvîntat în veci[137], el care m-a chemat la el și mi-a zis: *Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*[138], el care a amestecat cu trupul meu acea hrană pe care nu eram încă în stare să o înghit; deoarece *Cuvîntul trup s-a făcut*[139], pentru ca înțelepciunea ta, prin care le-ai creat pe toate, să se prefacă în laptele copilăriei noastre.

Căci nu eram destul de smerit ca să-l pot primi pe smeritul Iisus Hristos ca pe Dumnezeul meu și nu înțelegeam încă ce lucru era menită să mă învețe slăbiciunea lui. Ar fi trebuit să înțeleg că Cuvîntul tău, Adevărul cel veșnic, depășind cu mult cele mai înalte părți ale creației tale, înalță pînă la el însuși pe aceia care i se supun; în părțile cele mai joase ale creației el și-a clădit însă o locuință umilă din lutul nostru, prin care să-i desprindă de ei înșiși pe aceia care trebuie să i se supună și să-i tragă spre sine, vindecîndu-i de umflătura mîndriei și hrănindu-i cu iubire. El voiește prin aceasta ca încrederea lor în ei înșiși să nu mai sporească, ci mai degrabă ca ei să se smerească, văzînd la picioarele lor slăbiciunea Dumnezeirii, care s-a împărtășit din starea noastră, îmbrăcînd tunica noastră de piele; dorește ca aceștia să se prosterneze osteniți înaintea Dumnezeirii umilite, pentru ca aceasta, înălțîndu-se, să-i ridice și pe ei.

Capitolul al XIX-lea
Concepții greșite despre întruparea Domnului Iisus Hristos

25. Dar mintea mea era atunci preocupată cu alte gînduri. Nu mă gîndeam la Hristos, Domnul meu, decît ca la un om de o strălucită înțelepciune, pe care nimeni nu ar putea să-l egaleze[140]. Mai ales pentru faptul că se născuse în chip miraculos dintr-o fecioară pentru a ne da o pildă despre cum trebuie să disprețuim bunurile lumești de dragul dobîndirii nemuririi, mi se părea că, prin grija proniei dumnezeiești, el a meritat să primească înalta autoritate de Învățător[141]. Dar ce taină se ascundea în cuvintele *Cuvîntul trup s-a făcut*[142] nu eram în stare nici măcar să bănuiesc[143]. Din tot ceea ce Scripturile ne-au transmis despre Iisus Hristos, și anume că a mîncat și a băut, a dormit și a umblat, s-a veselit și s-a întristat, a vorbit înaintea oamenilor, eu înțelesesem doar că trupul lui nu s-a putut împreuna cu Cuvîntul tău decît prin mijlocirea unui suflet și a unei minți omenești. Lucrul acesta îl cunoaște oricine știe că Cuvîntul tău este neschimbător, așa cum și eu, pe măsura puterilor mele de atunci, îl cunoșteam deja; de fapt, nu aveam în această privință nici cea mai mică îndoială. Și-ntr-adevăr, a mișca în acest moment, după voință, membrele corpului, pentru ca mai apoi să nu le mai miști, a simți pe moment o anumită trăire pentru a nu o mai simți în momentul următor, a exprima, într-un moment oarecare, prin semne, gînduri înțelepte[144] pentru ca mai apoi să rămîi tăcut, toate acestea sunt proprii

sufletele, dar și trupurile noastre, nu numai sufletele și trupurile noastre, ci și, deopotrivă, toate ființele și toate lucrurile[19], deși credeam cu tărie că ești de nepîngărit și nesupus schimbării sau degradării, totuși nu aveam încă o explicație clară și fără complicații a cauzei răului. Oricare ar fi fost această cauză a răului, îmi dădeam seama că ea trebuie căutată într-o asemenea manieră încît să nu fiu constrîns ca în timpul cercetării să cred că Dumnezeu cel neschimbător ar putea fi schimbător; dacă aș fi crezut așa ceva[20], aș fi devenit eu însumi tocmai cauza pe care căutam să o aflu. Și astfel, cu un sentiment de siguranță, căutam în continuare cauza răului, convins că nu era adevărat ceea ce afirmau maniheii; mă feream de ei din toată inima, fiindcă vedeam că, în cercetările lor asupra cauzei răului, erau ei înșiși plini de răutate, de vreme ce îndrăzneau să creadă că mai degrabă substanța ta poate pătimi răul, decît că propria lor substanță este în stare să-l săvîrșească.

5. Îmi încordam atenția ca să înțeleg deslușit ceea ce auzeam discutîndu-se, și anume că liberul arbitru este cauza răului pe care-l săvîrșim noi înșine, iar judecata ta dreaptă este cauza suferințelor pe care le îndurăm[21]; nu reușeam însă să mă lămuresc pe deplin asupra acestei chestiuni. Încercam să desfac puterea de înțelegere a minții mele din hăul în care se afla, dar mă scufundam din nou; încercam mereu, dar de fiecare dată mă prăbușeam.

Mă mai ridica însă către lumina ta faptul că, după cum eram sigur că sunt viu, cu aceeași certitudine știam și că am o voință. Astfel, ori de cîte ori voiam sau nu voiam să fac un anumit lucru, aveam certitudinea absolută că nu altcineva decît eu însumi dorește sau nu dorește acel lucru și îmi dădeam seama din ce în ce mai clar că aici se află cauza păcatului meu[22]. Atunci cînd săvîrșeam ceva împotriva voinței mele, mi se părea că mai degrabă sufăr acel fapt decît că îl săvîrșesc și gîndeam că aceasta este nu o vină, ci o pedeapsă; gîndindu-mă că tu ești întotdeauna drept, recunoșteam imediat că m-ai pedepsit cu deplină îndreptățire.

Dar mă întrebam apoi din nou: „Cine m-a creat? Nu m-a creat oare Dumnezeul meu, care nu numai că este bun, dar este Bunătatea însăși? De unde îmi vine atunci voința de a face răul și refuzul de a face bine, așa încît să ispășesc pedepse îndreptățite? Cine a răsădit în inima mea sămînța amărăciunii, de vreme ce am fost creat întru totul de Dumnezeul meu, care este dulce mai presus de orice? Iar dacă diavolul este cel care a făcut-o, de unde vine atunci diavolul? Căci dacă el însuși dintr-un înger bun a fost preschimbat într-un diavol din cauza voinței sale perverse, de unde a venit atunci această voință rea care l-a făcut să devină diavol, de vreme ce și el, ca înger, a fost creat în întregime de un Creator preabun?“[23] Cuprins de aceste gînduri, mă sufocam și mă afundam din nou, dar nu mă prăbușeam totuși pînă în iadul acelei erori în care *nimeni*

atotputerniciei sale, ar fi făcut în așa fel ca materia cea rea să nu mai existe și să rămînă doar el, Binele integral, adevărat, suprem și infinit? Sau, dacă nu a fost potrivit ca Dumnezeu, în bunătatea lui, să nu fi făurit și să nu fi întemeiat ceva bun, oare nu i-ar fi stat în puteri ca mai întîi să înlăture și să desființeze materia cea rea, iar mai apoi să întocmească în locul acesteia una bună din care să creeze toate lucrurile? El nu ar mai fi fost atotputernic dacă nu ar fi putut să întemeieze ceva bun decît cu ajutorul unei materii pe care nu el însuși o crease.“

Astfel de gînduri frămîntam eu în inima mea nefericită, apăsată de griji chinuitoare și de teama că voi muri înainte de a afla adevărul. Și totuși, în inima mea rămînea statornic înrădăcinată credința în Hristos, Fiul tău, *Domnul și Mîntuitorul nostru*[32], așa cum o mărturisește Biserica Universală[33]; în multe privințe, credința mea era încă neprecizată și se abătea șovăitoare de la canoanele învățăturii adevărate, dar, totuși, spiritul meu nu se îndepărta de credință, ci, dimpotrivă, o sorbea pe zi ce trece din ce în ce mai mult[34].

Capitolul al VI-lea
Augustin respinge prezicerile astrologilor

8. Respinsesem deja de mai multă vreme prezicerile înșelătoare și bîiguielile nelegiuite ale astrologilor[35]. În această privință, vreau, Dumnezeul meu, să-ți mărturisesc în continuare, din adîncurile cele mai tainice ale sufletului meu, despre îndurările pe care mi le-ai arătat. Da, Doamne, tu și numai tu m-ai scăpat de aceste rătăciri; căci cine altcineva ne cheamă înapoi de pe drumul morții și al greșelii dacă nu tu, care ești viața fără de moarte și înțelepciunea luminînd mințile aflate la nevoie, fără ca ea însăși să aibă nevoie de altă lumină, înțelepciunea care cîrmuiește întreaga lume, pînă la cele din urmă frunze care freamătă în arbori? Tu te-ai îngrijit să înfrînezi îndărătnicia cu care mă împotriveam argumentelor lui Vindicianus, un bătrîn ager care-mi era prieten, și ale lui Nebridius, un tînăr înzestrat cu daruri sufletești admirabile. Amîndoi afirmau – cel dintîi cu tărie, celălalt cu o oarecare nesiguranță, care însă nu-l împiedica să stăruiască mereu că nu există nici o știință în stare de a prezice faptele viitoare – că presupunerile oamenilor coincid adesea din întîmplare cu adevărul[36] și că, din mulțimea prezicerilor, unele ajung să se potrivească, dar nu pentru că cei care le fac ar ști ceva în această privință, ci din pură întîmplare, prin simplul fapt că le-au formulat. Așadar, pentru a struni îndărătnicia mea, te-ai îngrijit să am un prieten care îi consulta cu rîvnă pe astrologi, deși nu pricepea mare lucru din meșteșugul acestora; totuși, cum spuneam, îi consulta plin de curiozitate, spunînd că știe el o anumită întîmplare, pe care o auzise de la tatăl său;

grindina, neaua și gheața, suflările furtunii care îndeplinesc Cuvîntul tău; munții și toate dealurile, pomii roditori și toți cedrii, fiarele sălbatice și toate turmele domestice, tîrîtoarele și zburătoarele înaripate; împărații pămîntului și toate popoarele, căpeteniile și toți judecătorii pămîntului, tinerii și fecioarele, bătrînii împreună cu cei mai tineri, cu toții slăvesc numele tău[110]. Pînă și *cei din ceruri* trebuie să te preamărească, să te preamărească, Dumnezeul nostru, *să te preamărească în înălțimi toți îngerii tăi, toate tăriile tale, soarele și luna, toate stelele și lumina, cerurile cerurilor și apele care se află deasupra cerurilor să proslăvească numele tău*[111]. Așa stînd lucrurile, deja nu mai doream o lume mai bună, deoarece cuprindeam cu gîndirea mea ansamblul creației și în lumina unei judecăți cît mai sănătoase am ajuns să înțeleg că, deși lucrurile superioare sunt preferabile celor inferioare, totuși ansamblul creației este preferabil fiecărei părți din ea luată separat[112].

Capitolul al XIV-lea
Mintea omenească nu trebuie să vadă nimic nelalocul său în creația lui Dumnezeu

20. Sunt lipsiți de o minte sănătoasă aceia cărora nu le place vreo parte din creația ta, așa cum eram lipsit eu în acea vreme, cînd nu-mi plăceau atît de multe lucruri dintre cele pe care le-ai creat. Și fiindcă sufletul meu nu îndrăznea să găsească o lipsă oarecare în Dumnezeul meu, nu voia nici să admită că vine de la tine ceva care nu-i este lui pe plac. Din această cauză s-a rătăcit și a căzut în teoria despre cele două substanțe[113], nu își putea găsi împăcarea și afirma idei care îi erau străine. Întorcîndu-se din această greșeală, sufletul meu și-a făurit pentru sine un dumnezeu răspîndit pretutindeni în infinitatea tuturor spațiilor[114], și-a închipuit că acest dumnezeu ai fi tu, l-a așezat în inima sa și a devenit astfel din nou templul unui idol respingător pentru tine. Din momentul în care, fără ca eu să o știu, mi-ai adus însă capul la pieptul tău și mi-ai închis *ochii pentru ca să nu vadă închipuirile cele deșarte*[115], am început să ațipesc cîte puțin și nebunia mea s-a mai domolit. M-am deșteptat apoi în brațele tale și am văzut că ești nemărginit, dar nu în felul în care îmi imaginasem eu; această viziune a mea nu purcedea dinspre trup[116].

Capitolul al XV-lea
În creaturi se îmbină adevărul și neadevărul

21. Am privit din nou celelalte lucruri și am văzut[117] că toate îți datorează ție ființa lor, că toate se mărginesc în tine, dar nu ca și cum tu

nu-ți mai mărturisește păcatul său[24], socotind mai degrabă că tu ești constrîns să înduri răul, decît să admită că omul îl săvîrșește[25].

Capitolul al IV-lea
Dumnezeu este în mod necesar incoruptibil

6. Mă străduiam să aflu și celelalte adevăruri și, de vreme ce descoperisem faptul că ceea ce este incoruptibil este mai bun decît ceea ce este supus stricăciunii, recunoșteam deschis că tu, orice ai fi, trebuie să fii o ființă incoruptibilă. Căci nici un suflet nu a putut și nu va putea niciodată să gîndească altceva care să fie mai bun decît tine, care ești Binele suprem și desăvîrșit. Și fiindcă nu este nici o îndoială că ceea ce este incoruptibil trebuie pus mai presus decît ceea ce este supus stricăciunii – lucru de care eram deja convins –, înseamnă că tu trebuie să fii incoruptibil; căci altfel, dacă tu nu ai fi nesupus stricăciunii, ar fi trebuit să pot atinge prin gîndire un altceva, care ar fi mai bun decît Dumnezeul meu. Așadar, văzînd că ceea ce este incoruptibil trebuie preferat față de ceea ce este supus stricăciunii, am înțeles că în această direcție trebuie să te caut și să încep să mă întreb unde se află răul, adică de unde vine această stricăciune, prin care substanța ta nu poate fi pîngărită în nici un chip. Căci stricăciunea nu poate pîngări în absolut nici un mod pe Dumnezeul nostru, nici printr-un act de voință, nici din necesitate, nici dintr-o întîmplare neașteptată. Deoarece el este Dumnezeu, tot ceea ce voiește pentru sine este bun și el însuși este chiar Binele; a fi atins de stricăciune nu este însă un bine. Tu nu poți, Doamne, să fii constrîns la ceva împotriva voinței tale; căci voința ta nu este mai mare decît puterea ta. Aceasta ar fi mai mare doar dacă tu însuți ai fi mai mare decît tu însuți, căci voința și puterea lui Dumnezeu sunt Dumnezeu însuși. Și-apoi, există oare ceva care să ți se poată întîmpla pe neașteptate, ție care cunoști totul? Nici o ființă nu există decît prin singurul fapt că o cunoști tu[26]. Dar ce nevoie avem de atîtea cuvinte ca să dovedim că substanța care este Dumnezeu nu este supusă stricăciunii, deoarece, dacă ar fi așa, atunci nu ar mai fi Dumnezeu?

Capitolul al V-lea
Din nou despre problema originii răului

7. Încercam deci să aflu de unde vine răul, dar cercetam în chip greșit și nu observam răul din chiar căutarea mea[27]. Îmi orînduiam înaintea privirilor spiritului meu[28] întreaga creație, atît lucrurile pe care le puteam vedea, pămîntul, marea, aerul, stelele, arborii sau viețuitoarele

muritoare, cît și ceea ce nu putem vedea din creație, precum bolta cerească[29] de deasupra noastră, împreună cu toți îngerii și cu întreaga lume spirituală de acolo; toate aceste ființe spirituale erau orînduite de imaginația mea fiecare la locul său, ca și cum ar fi fost corpuri. Întregul creației tale mi-l imaginam ca pe o masă uriașă alcătuită din diferite feluri de corpuri, dintre care unele erau cu adevărat corpuri, iar pe altele, deși erau spirituale, mi le închipuiam ca fiind corporale. Mă gîndeam la această masă ca la ceva uriaș – mărimea sa, pe care nu puteam să o cunosc cu exactitate, mi-o imaginam după cum îmi venea la îndemînă –, mărginit totuși din toate părțile. Pe tine, Doamne, mi te imaginam înconjurînd și pătrunzînd această masă de pretutindeni, dar rămînînd totuși nemărginit în toate direcțiile. Era ca și cum o mare întinsă peste tot și oriunde, o singură mare nesfîrșită, ar fi cuprins în sine un burete de o mărime nemăsurată și totuși finită, iar acest burete ar fi fost îmbibat în întregime și în toate părțile sale de nemărginita mare.

Gîndeam deci creația ta ca pe ceva finit, plin de prezența ta infinită și îmi spuneam: „Iată, acesta este Dumnezeu, iar acestea sunt creaturile sale; Dumnezeu este bun, de departe și întru totul mai presus decît creația sa. Totuși, fiind bun, și lucrurile pe care el le-a creat sunt bune; iată cum el înconjoară și le umple pe toate cu prezența sa. Unde se află atunci răul, de unde a venit și pe unde s-a strecurat în lume? Care este rădăcina și care este sămînța lui[30]? Sau poate răul nu există deloc? Atunci de ce să ne temem și de ce să ne păzim de ceva ce nu există? Iar dacă ne temem fără motiv, desigur că însăși această teamă este un rău care ne străpunge și ne chinuiește inima în mod inutil; este un rău cu atît mai chinuitor cu cît nu avem de ce să ne temem și totuși ne temem. Așadar, fie că există un rău de care ne temem, fie că răul este însuși faptul că ne temem! De unde vine deci răul, de vreme ce Dumnezeu, care este bun, a făcut ca toate lucrurile să fie bune? E drept că el este Binele suprem și că este bun într-un grad mai înalt decît lucrurile pe care le-a creat; totuși, Creator și lucru creat sunt bune toate. De unde vine deci răul? Este oare cu putință ca să fi fost ceva rău în materia din care el a creat făpturile și ca atunci cînd a dat o formă și a orînduit această materie să fi rămas în ea ceva pe care Dumnezeu să nu-l fi preschimbat în bine? Dar de ce ar fi făcut aceasta? Nu stătea oare în puterea lui – el care este atotputernic – să schimbe această materie în bine și să o prefacă așa încît să nu mai rămînă nimic rău în ea? Și apoi, de ce a voit el să facă ceva din această materie coruptă în loc să o nimicească în întregime prin atotputernicia lui? Ar fi putut ea exista împotriva voinței lui? Iar dacă materia a fost eternă, de ce i-a îngăduit el atîta vreme să existe în trecut, de-a lungul unor nesfîrșite succesiuni de perioade[31], și de ce s-a hotărît el atît de tîrziu să creeze ceva din ea? Dacă Dumnezeu s-a hotărît dintr-o dată să facă ceva, oare n-ar fi fost mai bine dacă, în virtutea

ai fi un spațiu care să le cuprinzi, ci în cu totul alt fel[118]; căci tu le aduni pe toate în adevărul tău, ca și cum le-ai ține strîns în mîna ta, și toate lucrurile sunt adevărate în măsura în care ele ființează. Falsitatea nu apare decît atunci cînd presupunem că există ceva ce nu are ființă[119].

Am mai văzut că toate lucrurile se potrivesc nu doar spațiilor[120], ci și timpurilor în care ele există[121] și că tu, care ești singura Ființă veșnică, nu ți-ai început lucrarea după nenumărate șiruri de veacuri[122], deoarece toate șirurile de veacuri, și cele care s-au scurs și cele care vor veni, nu s-ar fi putut scurge și n-ar putea veni dacă n-ar fi lucrarea ta și dacă n-ai dăinui în veșnicie[123].

Capitolul al XVI-lea
Toate creaturile sunt bune în sine, cu toate că unele par uneori rele

22. Am înțeles din propria mea experiență că nu este de mirare faptul că unui cer al gurii nesănătos îi apare drept un chin pînă și pîinea care pentru unul sănătos este un deliciu; că pentru ochii bolnavi lumina este nesuferită, în vreme ce pentru ochii curați ea este atît de plăcută. Celor nelegiuiți nici dreptatea ta nu le este pe plac, ca să nu mai vorbim de viperă și de viermișor, pe care i-ai creat buni și potriviți cu părțile inferioare ale creaturii tale. Acești oameni răi sunt cu atît mai apropiați de cele două viețuitoare cu cît sunt mai puțin asemănători cu tine și sunt cu atît mai apropiați de treptele superioare cu cît devin mai asemănători cu tine[124]. Și cînd m-am întrebat ce este această sănătate, nu am descoperit deloc o substanță[125], ci perversitatea unei voințe care se întoarce cu spatele către tine, Doamne, tu care ești substanța supremă, și se îndreaptă spre lucrurile cele mai de jos, *lepădîndu-și măruntaiele*[126] și umflîndu-se trufașă în afară[127].

Capitolul al XVII-lea
Ce anume ne împiedică să contemplăm lucrurile divine

23. Eram uimit că, deși te iubeam deja, pe tine cu adevărat, și nu o nălucire în locul tău, nu puteam stărui totuși să mă bucur de Dumnezeul meu. Eram atras spre tine de frumusețea ta, dar în clipa următoare mă și simțeam tîrît departe de tine de către propria mea greutate și mă prăbușeam din nou gemînd spre lucrurile lumii acesteia[128]. Greutatea pe care o înduram era obișnuința trupească[129]. Dar alături de mine se afla amintirea pe care ți-o purtam și nu mă mai îndoiam absolut deloc de faptul că există o ființă de care ar trebui să mă agăț, cu toate că eu

încă nu eram în stare să mă agăț de ea; căci *trupul care este supus stricăciunii îngreunează sufletul iar locuirea cea pămîntească împovărează mintea care cugetă la multe*[130]. Eram mai mult decît sigur că *cele nevăzute* ale tale, atît puterea ta eternă, cît și dumnezeirea ta, *de la întemeierea lumii se pot înțelege cu puterea minții, prin toate cele ce sunt create*[131]. Punîndu-mi întrebarea cum este cu putință să apreciez frumusețea corpurilor, fie ele cerești sau pămîntești, și ce mă face în stare să judec corect cu privire la lucruri supuse schimbării atunci cînd spun: „Acest lucru trebuie să fie așa, celălalt nu trebuie să fie așa!“, punîndu-mi deci întrebarea pe ce mă întemeiam cînd judecam așa cum judecam, am descoperit pînă la urmă că deasupra minții mele schimbătoare se află adevărata și neschimbătoarea veșnicie a Adevărului.

Și astfel, în mod treptat, am urcat de la cunoașterea corpurilor către sufletul care percepe lucrurile prin mijlocirea simțurilor corporale și de aici către puterea lăuntrică a sufletului căruia simțurile trupului îi comunică faptele exterioare; această treaptă constituie limita de înțelegere a animalelor. De aici, următoarea treaptă este puterea de raționare, căreia i se supun, pentru a fi judecate, faptele percepute de simțurile corpului. Această putere de raționare, recunoscînd că, în mine, și ea este supusă schimbării, s-a ridicat pe sine pînă la treapta autoînțelegerii și mi-a îndepărtat gîndirea de robia obișnuinței. Ea s-a sustras astfel roiului confuz de imagini contradictorii[132], pentru a descoperi în ce lumină fusese ea însăși scăldată atunci cînd proclamase fără nici o putință de îndoială că ceea ce este neschimbător este preferabil față de ceea ce este schimbător, și cum a ajuns să înțeleagă că ea însăși este neschimbătoare; căci, dacă n-ar fi cunoscut într-un fel oarecare ceva neschimbător, nu ar fi ajuns cu nici un chip să prefere cu certitudine ceea ce este neschimbător față de ceea ce este schimbător. Și astfel, în străfulgerarea unei priviri înfiorate, puterea mea de raționare s-a înălțat pînă la Ființa ca atare[133]. În acel moment am privit în sfîrșit *cele nevăzute ale tale, care se pot înțelege prin lucrurile create de tine*[134]; nu am avut însă tăria să-mi pironesc definitiv privirea asupra lor și, revenindu-mi slăbiciunea, am recăzut în preocupările mele obișnuite[135]. Nu am păstrat cu mine decît o amintire plină de adîncă iubire, de care îmi era dor, ca și cum aș fi simțit mireasma unei mîncări cu care nu eram încă în stare să mă hrănesc.

Capitolul al XVIII-lea
Augustin constată că, în ciuda apropierii de adevărata învățătură divină, este încă lipsit de smerenie

24. Căutam calea de a dobîndi puterea de care aveam nevoie pentru a mă bucura de tine, dar nu o găseam, atîta vreme cît nu îmbrățișam *pe mijlocitorul între Dumnezeu și om, pe omul Iisus Hristos*[136], acela *care*

numai că nu-și dădea seama că această poveste era tocmai potrivită ca să-i distrugă încrederea în astrologie.

Acest bărbat, care se enumea Firminus, primise o educație liberală[37], cu o pregătire specială în arta elocinței. Ca unul care îi eram foarte apropiat, a venit într-o zi să se sfătuiască cu mine în legătură cu niște afaceri de care el își lega mari speranțe, cerîndu-mi să-mi spun părerea despre ceea ce el numea „horoscopul" său[38]. Eu începusem deja să înclin în privința astrologiei spre părerea lui Nebridius, dar nu am refuzat totuși să formulez o interpretare și să-i spun cum se prezentau lucrurile minții mele șovăitoare; am adăugat doar că sunt aproape convins că toate aceste lucruri sunt caraghioase și absurde. Mi-a povestit atunci că tatăl său studiase cu mult interes cărțile de astrologie și că avusese un prieten care îi împărtășea aceste preocupări. Înfierbîntați amîndoi de aceeași patimă pentru aceste neghiobii, ei au ajuns cu însuflețirea pînă într-acolo încît, atunci cînd animalele necuvîntătoare din gospodăria lor aveau pui, urmăreau momentele în care se nășteau micile necuvîntătoare și notau pozițiile aștrilor, pentru ca să adune date în vederea experimentelor așa-zisei științe.

Mai spunea Firminus că tot de la tatăl său a auzit cum, în momentul în care propria lui mamă a rămas însărcinată, o slujitoare din casa prietenului tatălui său a început și ea să-și poarte sarcina. Firește că acest fapt nu a putut trece neobservat stăpînului ei, care urmărea cu cea mai mare meticulozitate pînă și nașterile cîinilor săi. Cei doi bărbați au determinat prin calcule minuțioase momentul cînd cele două femei urmau să nască, socotind zilele, orele și chiar cele mai mici clipe dintr-o oră, unul pentru soția sa, celălalt pentru sclavă; în cele din urmă, s-a întîmplat ca amîndouă să nască în același moment, așa încît ei s-au văzut obligați să facă pentru cei doi nou-născuți – unul pentru fiul său, celălalt pentru micul sclav – același horoscop, identic pînă în cele mai mici amănunte. Îndată ce femeile au fost cuprinse de durerile facerii, ei au început să se înștiințeze unul pe altul despre ce se întîmpla în casa fiecăruia, ținînd la îndemînă oameni pregătiți anume pentru a fi trimiși la celălalt, ca să-l vestească de clipa exactă cînd nașterea a avut loc; cum totul se petrecea în propriile lor case, ei au putut dispune cu ușurință să fie înștiințați imediat. Firminus mai spunea că trimișii porniți de cei doi bărbați își încrucișau drumurile exact la jumătatea distanței dintre cele două case, astfel încît fiecăruia dintre ei i-a fost cu neputință să noteze cea mai mică deosebire în poziția aștrilor sau în scurgerea clipelor pînă la momentul nașterii. Și totuși, Firminus, născut într-o familie distinsă, pășea pe străzile netede și strălucitoare ale veacului[39], încărcat de averi și menit unor funcții înalte, pe cînd sclavul, după cum mărturisea chiar Firminus, continua să-și slujească stăpînii, fără să i se ușureze cu nimic jugul condiției sale de sclav.

intermediar al mîntuirii mele[52]: să rămîn credincios chipului tău și, slujindu-te pe tine, să-mi stăpînesc trupul. Dar, întrucît eu mă ridicam cu semeție împotriva ta și *mă avîntam împotriva Domnului meu cu grumazul învîrtoșat ca o pavăză*[53], chiar și aceste lucruri inferioare se ridicau deasupra mea și mă apăsau, iar eu nu găseam nicăieri un răgaz și nici o clipă să-mi trag răsuflarea. Oriîncotro îmi aruncam privirile, ele se arătau înaintea mea de peste tot, îngrămădindu-se în roiuri, iar cînd voiam să mă gîndesc cum să scap de ele, imaginile acestor corpuri mi se împotriveau ele însele, ca și cum mi-ar fi spus: „Încotro te duci, nevrednicule și dezgustătorule?" Toate aceste suferințe crescuseră din rana mea, căci *tu ai umilit pe cel trufaș ca pe un om rănit*[54]; eram despărțit de tine din cauza îngîmfării mele, iar umflăturile de pe fața mea îmi împiedicau ochii să vadă.

Capitolul al VIII-lea
Augustin simte îndurarea lui Dumnezeu venindu-i în ajutor

12. Tu, Doamne, *dăinuiești în vecie*[55], dar nu *pe vecie vei ține mînie împotriva noastră*[56], fiindcă ai avut îndurare față de țărîna și cenușa noastră și plăcut a fost *înaintea feței tale*[57] să preschimbi în mine ceea ce fusese rău alcătuit[58]. Cu țepușe lăuntrice m-ai îmboldit mereu, ca să nu am liniște pînă nu cîștig despre tine certitudinea necesară, prin forța unei priviri interioare[59]. La atingerea tainică a mîinii tale vindecătoare umflătura trufiei mele s-a micșorat, iar agerimea tulburată și întunecată a minții mele s-a însănătoșit de la o zi la alta prin aspra alifie a durerilor mîntuitoare[60].

Capitolul al IX-lea
Din versiunile latinești ale cărților filosofilor neoplatonici Augustin își însușește doctrina despre divinitatea Cuvîntului

13. Mai întîi ai voit să îmi arăți cum *te împotrivești celor mîndri, iar celor smeriți le dăruiești harul tău*[61] și cît de mare este îndurarea ta, prin care ai arătat oamenilor calea smereniei, cînd *Cuvîntul tău trup s-a făcut și a locuit între oameni*[62]. Prin intermediul unui om umflat de o trufie monstruoasă, tu mi-ai făcut rost de anumite cărți ale filosofilor platonicieni, traduse din limba greacă în latină[63].

În aceste cărți am citit – desigur, nu întocmai cu aceste cuvinte, dar totuși în cu totul același înțeles și sprijinindu-se pe o mulțime de

argumente diferite – că *la început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul; acesta era la început la Dumnezeu. Toate printr-însul s-au făcut și fără el nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut. În el se afla viața și viața era lumina oamenilor. Și lumina luminează în întuneric iar întunericul nu a cuprins-o*[64]. Am mai citit că sufletul omului, cu toate că depune *mărturie despre lumină*, nu este *el însuși lumină*; că doar Cuvîntul, care este Dumnezeu însuși, *este lumina adevărată care luminează pe orice om care vine în această lume; că în lume se afla și lumea prin el s-a făcut, dar lumea nu l-a cunoscut*[65]. În acele cărți nu am citit însă[66] că *întru ale sale a venit, iar ai săi nu l-au primit; dar tuturor celor care l-au primit și care cred în numele lui le-a dăruit puterea să devină fii ai lui Dumnezeu*[67].

14. Am mai citit, de asemenea, că Dumnezeu-Cuvîntul *nu din carne, nu din sînge, nici din voința bărbatului, nici din dorința cărnii nu s-a născut, ci din Dumnezeu s-a născut*[68]; dar că *Cuvîntul trup s-a făcut și a locuit între noi*[69], iarăși nu am citit în acele cărți. Exprimată în mod diferit și în felurite chipuri am mai descoperit în acele scrieri ideea că Fiul, *fiind de aceeași ființă cu Tatăl, nu a socotit drept o uzurpare faptul de a fi egal cu Dumnezeu*[70], întrucît, prin natura sa, Fiul este același cu Tatăl. În cărțile acelea nu scria însă că *s-a golit pe sine însuși luînd chip de rob, a devenit asemenea oamenilor, aflîndu-se la înfățișare precum un om; s-a umilit pe sine însuși, supunîndu-se pînă la moarte, și anume moartea pe cruce. Pentru aceea și Dumnezeu l-a înălțat* din morți *și i-a dăruit un nume care este mai presus de orice nume, pentru ca la numele lui Iisus să se încovoaie orice genunchi, al celor din cer, al celor de pe pămînt și al celor de sub pămînt, și orice limbă să depună mărturie că Domn este Iisus Hristos, întru mărirea lui Dumnezeu-Tatăl*[71].

Mai stătea scris în cărțile platonicienilor că, dinainte de toate timpurile și deasupra tuturor timpurilor, Fiul tău Singur-Născut dăinuie neschimbător, veșnic împreună cu tine, că, pentru a fi fericite, sufletele *primesc har din deplinătatea sa*[72] și că, pentru a fi înțelepte, sufletele se reînnoiesc prin participarea la înțelepciunea care dăinuie mereu în sine. Dar nu scria în aceste cărți că *la timpul cuvenit Hristos a murit pentru cei nelegiuiți*[73] și nici că *nu l-ai cruțat pe unicul tău Fiu ci pentru noi toți l-ai încredințat morții*[74]. Căci *ai ascuns aceste lucruri de cei înțelepți și le-ai dezvăluit pruncilor*[75], astfel încît *să vină la el toți cei osteniți și împovărați*[76], iar el să-i reîntremeze pe ei, fiindcă *el este blînd și smerit în inimă*[77] și *îi îndrumă pe cei blînzi după dreptate și îi învață pe cei smeriți căile sale*[78]; el vede *smerenia noastră și chinul nostru și ne iartă toate păcatele noastre*[79]. Unii dintre ei sunt atît de orbiți de așa-zisa măreție a doctrinei lor[80], că nu-l mai aud rostind: *Învățați de la mine, căci sunt blînd și smerit la inimă și odihnă veți găsi sufletelor voastre*[81] și, cu toate că *l-au cunoscut pe Dumnezeu,* nu *l-au mărit ca*

bune într-o anumită măsură. Căci, dacă ar fi fost bune în mod absolut, ele ar fi fost incoruptibile, iar dacă nu ar fi fost bune într-o oarecare măsură, atunci n-ar fi fost nimic în ele care să poată fi supus stricăciunii. Căci stricăciunea este un lucru vătămător și deci, dacă lucrarea sa nu ar duce la micșorarea a ceea ce este bun, atunci ea nu ar vătăma deloc. Așadar, fie că stricăciunea nu aduce nici o vătămare, ceea ce nu este cu putință, fie că – și aceasta este mai presus de orice îndoială – toate lucrurile supuse stricăciunii sunt lipsite de un bine. Dar dacă lucrurile ar fi lipsite de tot binele, atunci ele ar înceta cu totul să mai ființeze[107]. Dacă își vor păstra ființa fără să mai fie supuse stricăciunii, atunci ele vor fi mai bune decît au fost înainte, fiindcă vor dăinui într-o stare ne-supusă stricăciunii. Dar ce poate fi mai monstruos decît să afirmi că lucrurile devin mai bune după ce au fost lipsite de tot binele? Așadar, dacă lucrurile vor fi lipsite de tot binele, ele vor înceta cu totul să ființeze. Cu alte cuvinte, atîta timp cît un lucru ființează, el este bun. Dacă tot ceea ce ființează este bun, înseamnă că răul, a cărui origine încercam să o găsesc, nu este o substanță, întrucît, dacă ar fi fost o substanță, ar fi fost bun. Ar fi fost ori o substanță incoruptibilă și, prin aceasta, un bine de rangul cel mai înalt, ori ar fi fost o substanță coruptibilă, care nu ar fi fost cu putință să fie coruptibilă decît dacă ar fi fost bună[108].

Astfel am constatat și a devenit limpede pentru mine că tot ceea ce tu ai creat este bun și că, mai mult încă, nu există nici o substanță pe care să nu o fi creat tu. Și fiindcă nu le-ai creat pe toate egale între ele, fiecare lucru în parte este bun, iar toate împreună sunt foarte bune, căci Dumnezeul nostru *pe toate le-a făcut foarte bune*[109].

Capitolul al XIII-lea
Toate creaturile îl laudă pe Dumnezeu

19. Pentru tine răul nu există deloc, și nu doar pentru tine, ci și pentru întreaga ta creație, deoarece nu există nimic dincolo de creație care să poată cotropi și strica ordinea pe care ai instituit-o într-însa. Doar în unele părți separate ale creației sunt cîteva lucruri pe care le socotim rele fiindcă nu se potrivesc cu celelalte lucruri. Numai că pînă și aceste părți separate se potrivesc altor lucruri și sunt deci bune și ele; sunt de altfel bune și prin ele însele! Toate aceste părți care nu se potrivesc între ele se potrivesc totuși acelei părți inferioare a lumii lucrurilor pe care o numim pămînt: aceasta are deasupra sa cerul plin de nori și de vînturi, cu care se potrivește. Departe de mine gîndul de a afirma: „Fie ca aceste lucruri pămîntești să nu existe!" Căci, chiar dacă nu le-aș fi văzut decît pe ele și tot aș fi dorit să fie mai bune; așa cum sunt ele, trebuie totuși să le laud, deoarece lăudîndu-te te slăvesc toate făpturile *de pe pămînt, monștrii și toate adîncurile, focul,*

9. Auzind această poveste pe care, dată fiind persoana celui care mi-a relatat-o, am și crezut-o, mi-au dispărut și cele din urmă îndoieli. M-am străduit mai întîi să-l vindec pe Firminus de bolnăvicioasa lui curiozitate față de astrologie. I-am spus că, examinînd horoscopul lui, pentru a face o prezicere adevărată, ar fi trebuit neapărat să citesc acolo faptul că părinții săi erau oameni de seamă între cei de rangul lor, că aparținea uneia dintre familiile nobile ale cetății, că era născut din părinți liberi, că primise o educație îngrijită și o bună instrucție în artele liberale. Sclavul se născuse sub același horoscop și, dacă acesta m-ar fi consultat și el, ca să-i pot spune adevărul ar fi trebuit să recunosc în aceleași semne o familie de cea mai joasă speță, condiția de sclav și toate celelalte împrejurări atît de diferite și atît de îndepărtate de primele. Aceasta dovedește că, examinînd același horoscop și dorind să spun adevărul, ar fi trebuit să dau răspunsuri diferite, căci, dacă aș fi dat același răspuns, ar fi însemnat să greșesc. Rezultă de aici cu cea mai mare certitudine că, atunci cînd, pe temeiul examinării horoscoapelor, se rostesc preziceri care se dovedesc apoi adevărate, totul se datorează nu unei științe, ci întîmplării; cele care nu se adeveresc trebuie puse, la rîndul lor, pe seama nu a incompetenței științifice, ci a unei înșelătorii datorate întîmplării.

10. Pornind de aici, mi s-a deschis calea către adevăr și, frămîntînd în mintea mea toate aceste lucruri, mă gîndeam cum aș putea întîmpina obiecția unuia dintre acei sminitiți care-și fac o meserie din astfel de preocupări și pe care doream să-i atac imediat și, ridiculizîndu-i, să-i dovedesc drept mincinoși; acesta ar fi putut obiecta că Firminus mi-a relatat fapte neadevărate sau că tatăl său l-a informat în mod greșit. Mi-am îndreptat deci atenția spre oamenii care se nasc gemeni. Cei mai mulți gemeni ies din pîntecele mamei lor unul după altul atît de repede încît, oricît de mare ar fi însemnătatea pe care ar vrea astrologii să i-o atribuie în ordinea naturală a lucrurilor, acest scurt răstimp nu poate totuși să fie reținut de capacitatea de observație a omului și nici nu se lasă consemnat în întregime în figurile pe care un astrolog trebuie să le cerceteze ca să facă preziceri sigure. Aceste preziceri nu vor fi niciodată adevărate deoarece, examinînd același horoscop, un astrolog ar fi trebuit să facă aceleași preziceri și despre Esau și despre Iacov[40]; se știe însă că celor doi frați li s-au întîmplat lucruri cu totul deosebite. Așadar, ori ar fi făcut preziceri neadevărate, ori, în cazul în care acestea s-ar fi adeverit, ele ar fi trebuit să fie diferite, și aceasta în temeiul cercetării unuia și aceluiași horoscop. Se dovedește astfel că, dacă ar face preziceri adevărate, faptul acesta s-ar datora doar întîmplării, și nu unei îndemînări științifice.

Căci tu, Doamne, preadreptule Diriguitor al întregului univers, ești acela care, printr-o suflare tainică și fără știrea atît a astrologilor consultați cît și a celor care îi consultă, faci ca, *din adîncul de nepătruns*[41] al dreptei tale judecăți, cel care se interesează de destinul său să

primească răspunsul pe care se cuvine să-l audă, potrivit meritelor neștiute ale sufletului său. Fie ca nici un om să nu te întrebe pe tine: „De ce se întîmplă acest lucru?“ sau „Pentru ce se întîmplă acest lucru?“[42]. Să nu te întrebe, nu, să nu te întrebe, căci nu este decît un biet om.

CAPITOLUL AL VII-LEA
Sufletul lui Augustin este în continuare frămîntat de problema răului

11. Și astfel, Doamne, tu, singurul meu sprijinitor, mă dezlegaseși deja din lanțurile astrologiei. Încercam însă în continuare să descopăr de unde vine răul și nu găseam ieșire din acest impas[43]. Tu nu îngăduiai totuși ca prin zbaterile gîndirii mele să mă îndepărtez de credința că tu exiști, că substanța ta este neschimbătoare, că tu veghezi asupra oamenilor[44] și îi judeci pe ei[45]; credeam cu tărie că prin Hristos, Fiul tău, Domnul nostru, și prin Sfintele Scripturi, pe care se întemeiază autoritatea Bisericii tale Universale, tu ai rînduit calea mîntuirii omului, deschisă spre acea viață[46] care va urma după moartea din lumea aceasta.

Aceste adevăruri au rămas neatinse și adînc înrădăcinate în spiritul meu, iar eu cercetam plin de neliniște care este izvorul de unde vine răul. Ce cazne am pătimit atunci, Dumnezeul meu, în inima mea cuprinsă de chinurile facerii și ce gemete! Și urechile tale erau de față ca să mă asculte fără ca eu să știu. Chiar și cînd te căutam cu înfrigurare, dar în tăcere, disperările mute ale spiritului meu erau asemenea unor țipete puternice ce se înălțau către îndurarea ta. Tu știai ce pătimeam eu, dar nici un om nu o știa. Cît de puțin din pătimirea mea puteam să descriu prin vorbirea mea fie și în auzul celor mai apropiați prieteni! Puteau ei oare pricepe întregul sunet al tumultului din inima mea, atîta vreme cît nu era nici timp destul și nici cuvintele nu-mi ajungeau pentru aceasta[47]? Totuși, la urechile tale ajungea întreaga mea suferință, pe care *o strigam cu suspinele inimii mele; dorința mea se afla înaintea ta, iar lumina ochilor mei nu mai era cu mine*[48]. Căci această lumină se afla înlăuntrul meu, iar eu mă găseam în afara mea; lumina aceasta nu era dependentă de spațiu[49], iar eu aveam în vedere doar lucruri care sunt conținute în spațiu și de aceea nu găseam nicăieri un loc unde să-mi pot găsi odihna. Nici unul dintre aceste lucruri, nu mă primea la sine pînă într-acolo încît să pot spune: „Îmi este de ajuns, mă simt bine așa!“; nu-mi îngăduiau însă nici să mă reîntorc acolo unde aș fi găsit destulă mulțumire și împăcare. Eram superior acestor lucruri dar cu mult inferior față de tine[50]; dacă m-aș fi supus ție, tu ai fi fost adevărata mea Bucurie, căci tu ai făcut să mi se supună toate ființele pe care le-ai creat inferioare față de mine. Aceasta era atunci adevărata măsură potrivită[51] și ținutul

pe un Dumnezeu și nu îi aduc mulțumiri, ci s-au rătăcit în cugetările lor și inima lor cea neînțelegătoare s-a întunecat; spunînd despre ei că sunt înțelepți au ajuns nebuni[82].

15. Și astfel, vedeam cum în acele cărți îți este răpită *gloria neschimbătoare a nestricăciunii tale și preschimbată în idoli și în felurite chipuri cioplite, prin asemănare cu imaginea coruptibilă a omului, a păsărilor, a patrupedelor și a tîrîtoarelor*[83]. Desigur că toate acestea erau hrana egipteană prin care Esau și-a pierdut dreptul de întîi-născut, deoarece poporul întîi-născut a cinstit în locul tău capul unui patruped[84] și, *întorcîndu-se în inimile lor către Egipt*[85], și-au înclinat sufletele, făcute după chipul tău, înaintea imaginii unui *vițel care mănîncă fîn*[86].

Aceste lucruri le-am găsit eu în cărțile platonicienilor, dar nu am gustat din această hrană. Căci ție, Doamne, ți-a fost pe plac să îndepărtezi pe Iacob de la ocara supușeniei, astfel încît *cel mai mare să slujească celui mai mic*[87], și ai chemat neamurile la moștenirea ta. Și eu, Doamne, am venit la tine din rîndul neamurilor și mi-am îndreptat atenția spre aurul pe care ai voit ca poporul tău să-l scoată din Egipt, întrucît, oriunde s-ar fi aflat, ție îți aparținea[88]. Tu ai spus atenienilor prin Apostolul tău că *în tine viețuim și ne mișcăm și ființăm, după cum au spus și unii dintre poeții*[89] acestora; desigur, cărțile platonicienilor veneau din această sursă[90]. Nu am mai acordat nici o atenție idolilor egiptenilor, cărora le slujeau, folosindu-se de aurul tău, aceia *care au preschimbat adevărul lui Dumnezeu în minciună, s-au plecat și au slujit creaturii mai degrabă decît Creatorului*[91].

CAPITOLUL AL X-LEA
În conștiința lui Augustin începe să se arate lumina adevărului divin

16. Prin citirea acelor cărți m-am simțit îndemnat să mă întorc la mine însumi și, sub îndrumarea ta[92], am intrat în adîncurile sufletului meu[93] și am fost în stare să fac aceasta fiindcă *tu ai venit în ajutorul meu*[94]. Am intrat acolo și, cu ochiul sufletului meu, atît de firav cît era el, am văzut strălucind deasupra acestui ochi al sufletului meu și deasupra minții mele, Lumina ta neschimbătoare[95]. Nu era această lumină obișnuită care poate fi văzută de orice ființă din carne și nici o lumină de același fel, dar cumva mai puternică și cu mult mai strălucitoare decît aceasta, învăluind întregul spațiu cu intensitatea strălucirii ei. Nu, Lumina aceea nu era lumina obișnuită, ci altceva, cu totul altceva, diferit de lumina obișnuită. Ea strălucea deasupra minții mele nu într-un chip asemănător uleiului care se ridică deasupra apei sau cerului care acoperă pămîntul, ci era mai presus de mine[96], fiindcă ea însăși a fost cea care m-a creat, iar eu mă aflam dedesubtul ei, întrucît am fost creat de ea. Acela care cunoaște

Adevărul cunoaște și Lumina, și acela care cunoaște Lumina cunoaște Veșnicia. Ea este lumina pe care o cunoaște Iubirea[97].

O, Adevărule veșnic, o, adevărată Iubire și iubită Veșnicie! Tu ești Dumnezeul meu, după tine suspin *zi și noapte*[98]. Cînd te-am cunoscut pentru prima dată, m-ai înălțat către tine ca să văd că există ceva care trebuie să fie văzut, dar să văd de asemenea și că nu eram încă în stare să-l văd[99]. Ai orbit nevolnicele mele priviri cu strălucirea ta atît de puternică încît m-am cutremurat de iubire și de înfricoșare. Am înțeles că mă aflam departe de tine, într-un ținut al neasemănării[100], unde mi se părea că aud din înălțimi glasul tău spunînd: „Eu sunt hrana celor puternici. Crești și tu și te vei hrăni cu mine. Dar nu tu mă vei preschimba în propria ta substanță așa cum faci cu hrana trupului tău, ci tu te vei mistui în mine.“

Am înțeles că tu *îl dojenești pe om pentru fărădelegea sa* și că *tu ai făcut ca sufletul meu* să se destrame asemenea pînzei de păianjen[101], și mi-am spus: „Oare adevărul este un nimic doar pentru faptul că el nu are întindere în nici un spațiu, fie acesta limitat sau nelimitat?“ Iar tu ai strigat din depărtări: „Ba dimpotrivă, *eu sunt cel ce sunt*“[102]. Te-am auzit așa cum auzim glasurile care vorbesc inimii noastre și nu am mai avut motiv să mă îndoiesc; mai ușor m-aș fi putut îndoi că trăiesc decît de existența adevărului care *se face cunoscut înțelegerii noastre prin mijlocirea creaturilor*[103].

CAPITOLUL AL XI-LEA
Statutul creaturii față de Dumnezeu

17. Mi-am îndreptat așadar privirile către toate celelalte lucruri care sunt mai prejos decît tine și am constatat că nici nu dețin ființa în mod absolut, nici nu sunt lipsite în mod absolut de ființă: ele au ființă în măsura în care au primit-o de la tine și sunt lipsite de ființă în măsura în care nu sunt ceea ce tu ești. Căci cu adevărat ființează numai ceea ce dăinuie fără schimbare. În ceea ce mă privește, *binele înseamnă să mă alipesc lui Dumnezeu*[104], deoarece, dacă nu voi rămîne într-însul, nu voi putea rămîne nici în mine însumi. Dar el, *dăinuind în sine însuși le înnoiește pe toate*[105], *și tu ești Domnul meu, căci nu ai nevoie de bunurile mele*[106].

CAPITOLUL AL XII-LEA
Toate creaturile sunt bune

18. A devenit clar pentru mine că și lucrurile supuse stricăciunii sunt bune. Dacă aceste lucuri ar fi fost bune în mod absolut nu ar fi putut să se strice; pe de altă parte, ele nu ar fi putut să se strice decît dacă ar fi fost

strădania mea de a mă îndrepta spre tine! Dar sufletul se împotrivea, respingea propunerile mele fără să aducă nici o justificare. Toate argumentele sale fuseseră epuizate și dovedite a fi greșite. Nu-i mai rămăsese decît un zbucium tăcut; se înfricoșa ca de moarte atunci cînd era tîrît de vîltoarea obișnuinței, prin care vorbea putreziciunea morții.

Capitolul al VIII-lea
Meditație în grădina din Milan asupra slăbiciunilor voinței

19. În acel moment, în mijlocul dezbinării care sfîșia cu violență înlăuntrul spiritului meu și pe care o ațîțam neîncetat împreună cu sufletul meu, în adîncul celei mai tainice încăperi a inimii mele[86], cu o înfățișare tot atît de răvășită pe cît îmi era mintea de tulburată, mă năpustesc asupra lui Alypius și strig: „Ce se întîmplă cu noi? Ce înțeles are întîmplarea pe care ai auzit-o? Doi oameni neinstruiți se ridică din țărînă și împing cu forța porțile cerului, iar noi, cu toată învățătura noastră lipsită de inimă, iată cum ne bălăcim în lumea aceasta de carne și de sînge. Oare fiindcă ne-au luat-o înainte ne este rușine să-i urmăm? N-ar trebui mai degrabă să ne fie rușine că nici măcar acum nu avem curajul să-i urmăm?“

Nu-mi mai amintesc întocmai ce i-am spus; în agitația de care eram stăpînit, am plecat repede, în timp ce Alypius a rămas în tăcere, privindu-mă cu mare uimire; căci glasul meu răsuna într-un chip cu totul neobișnuit. Mai mult încă decît cuvintele pe care le rosteam, despre starea de spirit în care mă aflam vorbeau expresia feței mele, sprîncenele încruntate, obrajii înroșiți și intensitatea vocii mele.

Locuința noastră avea o mică grădină de care ne foloseam noi, ca și de întreaga casă, întrucît stăpînul ei, gazda noastră, nu locuia într-însa. Într-acolo m-a purtat tumultul din inima mea, unde nimeni n-ar fi putut să întrerupă înfruntarea în care mă prinsesem cu mine însumi, a cărei dezlegare tu o cunoșteai, eu însă nu! Nebunia de care eram cuprins urma să-mi aducă sănătatea și, murind, urma să mă nasc la o nouă viață[87]; cunoșteam răul care se afla în mine, dar nu cunoșteam binele care, o clipă mai tîrziu, urma să se nască în mine.

M-am retras așadar în grădină, iar Alypius mă urmărea pas cu pas. Singurătatea mea nu era tulburată deloc de prezența lui. Și cum ar fi putut el să mă părăsească în starea în care mă găseam?

Ne-am așezat cît mai departe de casă. Spiritul meu clocotea răzvrătit de o puternică indignare pentru faptul că nu mă supuneam încă dorinței tale și *nu primeam legămîntul tău, Dumnezeul meu*[88], spre care strigau să mă îndrept toate oasele mele, prin laudele pe care ți le înălțau pînă la cer. Pentru acest drum nu era nevoie de nave sau de cvadrige și nici

și unei minți supuse schimbării. Dacă aceste relatări scrise despre viața lui ar fi neadevărate, atunci întreaga Scriptură ar fi primejduită de bănuiala minciunii și n-ar mai rămîne în aceste cărți nici o credință mîntuitoare pentru neamul omenesc.Și astfel, întrucît Scripturile sunt adevărate, recunoșteam în Hristos un om integral; mă gîndeam la el nu doar ca la ceva care are corp de om sau ca la un suflet unit cu un corp, dar fără puterea de a înțelege, ci ca la un om real, care era superior tuturor, dar nu pentru că ar fi întruchipat persoana Adevărului, ci fiindcă în el natura umană dobîndise o mare strălucire și fiindcă se bucura de o mai desăvîrșită participare la Înțelepciune.

Alypius, la rîndul său, era de părere că credința catolicilor[145] cu privire la un Dumnezeu îmbrăcat în trup trebuie luată în sensul că în Hristos nu ar exista suflet, ci doar dumnezeire și trup; mai credea de asemenea că în învățătura acestora nu i se atribuie lui Hristos puterea de înțelegere a omului. Și, fiindcă era foarte convins că toate faptele relatate de tradiție în legătură cu Iisus Hristos nu s-ar fi putut împlini decît printr-o făptură înzestrată cu viață și cu rațiune, el se apropia cu mare greutate de credința creștină adevărată. Dar, în cele din urmă, recunoscînd în părerea sa eroarea ereticilor apolinariști[146], a îmbrățișat cu bucurie credința Bisericii Universale.

În ceea ce mă privește, mărturisesc că nu am înțeles decît puțin mai tîrziu cît de mare este deosebirea între adevărul Bisericii Universale și felul greșit în care Photinus[147] interpretează cuvintele *Cuvîntul trup s-a făcut*[148]. De bună seamă că respingerea ereticilor pune mai bine în lumină gîndirea Bisericii tale și conținutul învățăturii celei sănătoase. Căci *au trebuit să fie și erezii, pentru ca să se vădească cei încercați*[149] între cei nepuncincioși.

Capitolul al XX-lea
Lectura neoplatonicilor îi sporește lui Augustin vanitatea și orgoliul

26. La acea vreme însă, după ce am citit scrierile filosofilor platonicieni și m-am simțit îndemnat să caut adevărul de dincolo de lumea corpurilor, am întrezărit *cele nevăzute ale tale, care se pot înțelege cu puterea minții prin toate cele ce sunt create*[150] și, cu toate că am fost respins în încercarea mea, am înțeles cum era adevărul pe care nu mi se îngăduia să-l contemplu din cauza întunericului care-mi stăpînea sufletul[151]. Eram sigur că tu exiști și că ești nemărginit fără ca, totuși, să ai o întindere în spații, nici finite, nici infinite[152]; că tu ești cu adevărat cel care este, cel care rămîi mereu același, fără să devii altul sau în alt fel în nici una dintre părți și în nici una dintre mișcări[153]. Eram sigur de

Cartea a VIII-a

Capitolul I
Dorința de a avea o viață mai curată îl determină pe Augustin să-l caute pe Simplicianus, un om dedicat lui Dumnezeu

1. Dumnezeul meu, trebuie să fiu plin de recunoștință față de tine și să mărturisesc toate îndurările pe care le-ai avut față de mine! Să se cufunde oasele mele *în iubirea ta* și să spună: *Doamne, cine este asemenea ție*[1]*?* Tu ai rupt lanțurile mele. Ție îți *voi aduce jertfă de laudă*[2]. Voi povesti cum ai rupt aceste lanțuri, iar toți cei care te adoră, cînd vor auzi ce am de spus, vor zice: *Binecuvîntat fie Domnul în cer și pe pămînt! Mare și minunat este numele său!*[3]

Cuvintele tale mi s-au înrădăcinat în adîncul inimii și din toate părțile sunt înconjurat de tine ca de un meterez de apărare. Eram sigur de viața ta veșnică, deși o văzusem abia *ca într-o enigmă* și *ca prin oglindă*[4]. Scăpasem de orice îndoială cu privire la substanța ta incoruptibilă și la faptul că orice altă substanță de la ea purcede; nu mai doream acum mai multe dovezi despre tine, ci doream să fiu mai statornic întru tine[5]. În viața mea lumească, totul se clătina încă, iar inima mea trebuia *să se curețe de aluatul cel vechi*[6]. Mi-ar fi plăcut să urmez adevărata Cale, pe Mîntuitorul însuși, dar îmi venea încă foarte greu să pășesc prin strîmtorile sale[7].

Atunci ai trimis în mintea mea gîndul, care mi s-a părut bun *și înaintea feței mele*[8], să plec să-l caut pe Simplicianus[9], omul care mi se înfățișa ca un bun slujitor al tău și în care strălucea Harul tău. Auzisem despre el că, încă din tinerețe, a dus o viață plină de dăruire și de evlavie. La vremea aceea el era deja bătrîn și mi se părea că o viață atît de îndelungată, trăită cu rîvnă pe căile tale, l-a făcut să dobîndească multă experiență și învățătură; desigur că așa și era. De aceea, m-am hotărît să-i cer părerea asupra frămîntărilor mele pentru ca, potrivit cu starea sufletească în care mă aflam, să-mi arate cea mai bună metodă de a mă apropia și de a umbla pe Calea ta.

2. Vedeam că biserica era plină de credincioși, și fiecare își urma calea sa proprie. Viața pe care o duceam în lumea aceasta îmi devenise foarte

activitatea mea de profesor. Atunci el a zîmbit, m-a privit și, felicitîndu-mă, și-a exprimat mirarea că a descoperit în fața ochilor mei acele cărți și numai acele cărți. Căci era creștin el însuși, foarte credincios, și adesea îngenunchea în biserică înaintea ta, Dumnezeul nostru, în repetate și îndelungi rugăciuni. Cînd i-am arătat că studiam cu cea mai mare atenție scrierile Apostolului Pavel, discuția s-a orientat spre povestirea pe care el a început să ne-o relateze în legătură cu Antonie, un monah egiptean, al cărui nume era ținut la mare cinste printre slujitorii tăi, dar despre care noi nu auziserăm nimic pînă în acel moment[74].

Cînd și-a dat seama de acest fapt, Ponticianus a stăruit asupra acestui subiect, dorind să strecoare în mințile noastre ignorante imaginea unui bărbat atît de mare și arătîndu-se mirat de neștiința noastră. La rîndul nostru, eram uluiți ascultînd amintiri despre *minunile tale*[75], pe care le-ai săvîrșit atît de recent, aproape în vremea noastră, și mărturisite de atîția oameni, în cadrul adevăratei credințe și în Biserica Universală. Cu toții eram uimiți, pe de o parte Alypius și cu mine în fața unor fapte atît de mărețe, pe de altă parte Ponticianus, mirat că nu auziserăm de ele înainte.

15. Relatarea lui s-a îndreptat apoi spre mulțimea grupurilor de monahi din mănăstiri, spre virtuțile lor care înalță către tine miresme suave[76], spre pustietățile roditoare ale deșertului, lucruri despre care noi nu știam nimic. Și la Milan, în afara zidurilor cetății, există o mănăstire plină de frați buni, sub îndrumarea lui Ambrozie, dar noi nu o cunoșteam. Ponticianus continua să vorbească, și noi îl ascultam în tăcere și cu luare aminte. În cele din urmă, a ajuns să ne povestească cum odată – nu-mi amintesc exact cînd, dar era la Trevi[77] – el ieșise să se plimbe, împreună cu alți trei camarazi ai săi, prin grădinile de pe lîngă zidurile cetății, într-o oră a după amiezei cînd împăratul urmărea jocurile de la circ. La un moment dat, din întîmplare, ei s-au despărțit în două grupuri, Ponticianus împreună cu unul dintre ei mergînd în față, iar ceilalți doi venind împreună din urmă. Rătăcindu-se, al doilea grup a nimerit într-o casă unde lăcrimau cîțiva slujitori ai tăi, oameni *săraci cu duhul*, dintre cei cărora le aparține *împărăția cerurilor*[78]. Acolo, cei doi prieteni au descoperit un codice în care se afla scrisă viața lui Antonie. Unul dintre cei doi prieteni a început să o citească și a fost atît de impresionat și de tulburat încît, pe măsură ce citea, în mintea lui a încolțit gîndul să îmbrățișeze și el un astfel de mod de viață și, părăsind serviciul public – căci amîndoi erau funcționari dintre cei numiți „prieteni“ ai împăratului[79] –, să se pună în slujba ta. Atunci, cuprins dintr-o dată de un fel de iubire sfîntă și de o rușine cumpătată, mîniindu-se împotriva lui însuși, a privit către prietenul său și i-a spus: „Spune-mi, te rog, unde dorim noi să ajungem cu prețul tuturor acestor chinuri ale noastre? Ce căutăm? În ce scop rămînem noi în serviciul public? Putem noi avea la palat o speranță mai mare decît aceea de a deveni prieteni ai

asemenea că toate celelalte lucruri își iau ființa de la tine și că singura și cea mai hotărîtoare dovadă în această privință este faptul că ele există[154]. Da, eram absolut convins de toate aceste adevăruri și totuși rămîneam prea slab ca să mă bucur de tine. Pălăvrăgeam întruna, ca și cum aș fi cunoscut bine despre ce este vorba, dar, dacă nu aș fi căutat calea către tine în *Hristos, Mîntuitorul nostru*[155], aș fi fost sortit nu cunoașterii, ci pieirii[156]. Începusem deja să doresc să fiu socotit un înțelept și, apăsat de această semeție ca de o pedeapsă, nu numai că nu plîngeam, dar, pe deasupra, *mă mai și îngîmfam de știința mea*[157]. Căci unde era acea iubire care zidește pe temelia smereniei, adică pe Iisus Hristos? Puteau oare cărțile filosofilor platonicieni să mă învețe despre această iubire? Dacă vrerea ta a fost să dau peste aceste cărți înainte de a lua seama la Sfintele tale Scripturi, cred că prin aceasta ai intenționat ca în memoria mea să se întipărească impresia pe care mi-a lăsat-o lectura lor, astfel încît, mai tîrziu, cînd voi fi găsit alinarea în Cărțile tale, iar rănile mele vor fi fost mîngîiate de degetele tale tămăduitoare, să fiu în stare să discern și să disting ce deosebire există între o prea mare încredere în sine și mărturisirea propriei slăbiciuni[158], între cei care văd unde este ținta la care trebuie să ajungă, dar nu pot vedea calea pe care să meargă, și cei care cunosc calea călăuzitoare către acea patrie preafericită, menită nu doar să fie contemplată, ci și locuită[159].

Căci, dacă aș fi fost format de la început în spiritul Sfintelor tale Cărți și, deprinzîndu-mă cu ele, aș fi gustat din dulceața iubirii față de tine, pentru ca după aceea să-mi cadă în mînă lucrările platonicienilor, poate că doctrina acestora ar fi năruit în mine temelia trainică a evlaviei; or, chiar și dacă aș fi stăruit neclintit în starea de suflet mîntuitoare de care mă îmbibasem citind Scriptura, poate că aș fi ajuns să gîndesc că ar fi cu putință ca cineva care nu ar fi citit decît scrierile acestor filosofi să dobîndească un cîștig spiritual asemănător.

Capitolul al XXI-lea
Din scrierile Sfîntului Apostol Pavel, Augustin înțelege ce este smerenia

27. Am apucat deci cu nesaț venerabilele scrieri inspirate de Duhul tău, și mai ales pe cele ale Apostolului Pavel. La un moment dat mi s-a părut că Sfîntul Pavel se contrazice în spusele sale și că semnificațiile literale ale discursului său nu concordă cu mărturiile Legii și ale Profeților, dar aceste dificultăți au dispărut odată pentru totdeauna; mi-a apărut cu limpezime că toate aceste curate cuvîntări nu au decît o singură înfățișare și am învățat *să mă bucur cu cutremur*[160]. Am început deci să citesc Scriptura și mi-am dat seama că tot ceea ce citisem adevărat în scrierile platonicienilor este spus și în cărțile sfinte, dar de data aceasta cu sprijinul

Harului tău, pentru ca acela care vede *să nu se fălească de parcă ar fi primit*[161] nu numai ceea ce vede, ci chiar putința de a vedea. Căci *ce are el cu adevărat pe care să nu-l fi primit*[162]? Și astfel, prin sprijinul Harului tău, omul nu numai că este îndemnat să te vadă pe tine, care rămîi mereu același, ci este și întărit ca să te primească la sine; prin Harul tău și cel aflat prea departe ca să te poată vedea se îndreaptă pe calea care îl aduce mai aproape de tine, să te vadă și să te primească. Căci, deși orice om *se bucură de legea lui Dumnezeu potrivit omului lăuntric*[163], cum se va împotrivi el *celeilalte legi din mădularele sale, cea care se luptă cu legea minții sale și care îl face rob legii pămîntului care se află în mădularele lui*?[164] Fiindcă *tu ești drept, Doamne*[165], noi însă *am păcătuit, am săvîrșit fărădelegi*[166], ne-am purtat ca niște nemernici și *mîna ta a apăsat greu asupra noastră*[167]. Pe dreptate ne-ai dat pe mîna străvechiului stăpîn al păcatului, întîi-stătătorul morții, fiindcă el a înduplecat voința noastră să se supună voinței sale, care *nu a rămas întru adevărul tău*[168]. Ce să facă *nenorocitul de om*? *Cine îl va elibera de trupul morții acestuia* dacă nu Harul tău, *prin Iisus Hristos, Domnul nostru*[169], pe care l-ai născut să fie veșnic împreună cu tine și *l-ai zidit la începutul căilor tale*[170]? În el, *stăpînitorul acestei lumi*[171] nu a găsit nimic *vrednic de moarte*[172] și totuși a lăsat să fie ucis; el este acela care *a șters înscrisul care ne era împotrivă*[173].

Cărțile platonicienilor nu conțin nimic din toate acestea. Paginile lor nu cuprind nici atmosfera de evlavie creștină, nici lacrimile mărturisirilor, nici *jertfa care îți este pe plac: un spirit chinuit, o inimă zdrobită și smerită*[174]; nu se vorbește acolo nici despre mîntuirea poporului tău, nici despre *cetatea cea sfîntă, gătită ca o mireasă*[175], nici despre *arvuna Duhului Sfînt*[176], nici despre potirul ispășirii noastre. Nimeni nu cîntă în acele cărți: *Oare nu lui Dumnezeu se va supune sufletul meu? Căci de la el vine mîntuirea mea, el este Dumnezeul și Mîntuitorul meu, el este Sprijinitorul meu, ca să nu mă mai clatin*[177]. Nimeni nu aude din cărțile neoplatonicilor glasul care cheamă: *Veniți la mine, voi, cei care vă chinuiți!*[178] Filosofii au disprețuit învățătura lui Hristos *fiindcă el este blînd și smerit în inimă*[179]; căci *tu ai ascuns toate acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor*[180].

Una este ca din vîrful unui munte împădurit să zărești patria păcii, fără să fii în stare să găsești drumul către ea, să te istovești în zadar prin ținuturi neumblate, înconjurat de năvălirile și capcanele întinse de dezertorii fugiți din cetatea păcii și îndrumați de căpetenia lor, *leul și șarpele*[181], și altceva să urmezi calea deschisă care duce într-acolo, drumul ocrotit prin grija Împăratului ceresc, unde nu tîlhăresc fugarii din oștirea cerească, deoarece îl ocolesc ca pe un loc de tortură.

Toate aceste adevăruri au pătruns în adîncurile ființei mele[182] pe căi miraculoase atunci cînd am citit *pe cel mai mic dintre apostolii tăi*[183]; privind cu luare aminte la lucrările tale, am fost cuprins de înfiorare.

împăratului? Chiar și o asemenea înaltă poziție, nu-i ea oare atît de nesigură și de plină de primejdii? Și prin cîte primejdii ar trebui să trecem ca să ajungem la o primejdie încă și mai mare! Apoi cît mai trebuie să așteptăm pînă să ajungem acolo? În schimb, prieten al lui Dumnezeu pot să devin, dacă aș vrea, chiar acum pe loc.

După ce a spus aceste cuvinte, frămîntat de chinurile nașterii unei vieți noi, și-a îndreptat din nou privirile spre carte și a continuat să citească. Înlăuntrul său, acolo unde numai tu poți vedea, s-a petrecut o mare schimbare. Gîndirea lui s-a desfăcut de patimile lumii acesteia, după cum s-a văzut imediat după aceea. În vreme ce încă citea și sufletul îi oscila încolo și încoace, a scos în cele din urmă un geamăt cînd a întrezărit calea cea bună și s-a hotărît să o urmeze; devenit deja al tău, i-a spus prietenului său: „De acum eu m-am rupt de toate ambițiile noastre trecute și am hotărît să-l slujesc pe Dumnezeu; voi purcede la aceasta chiar în acest moment și chiar în locul în care ne aflăm. Dacă-ți vine greu să-mi urmezi exemplul, te rog măcar să nu-mi stai împotrivă.“ Celălalt a răspuns că îi va sta și el alături, ca părtaș la o atît de mare răsplată și la o slujire atît de înaltă. Astfel, amîndoi au devenit ai tăi și *ți-au zidit un turn*[80], plătind prețul cuvenit, părăsind adică tot ce aveau pentru a te urma pe tine.

În clipa aceea, Ponticianus și celălalt prieten, care se plimbau prin alte părți ale grădinii, au început să-și caute camarazii și au ajuns la casa unde aceștia se aflau. Găsindu-i, le-au atras atenția că este vremea să se întoarcă, deoarece ziua era pe sfîrșite. Dar cei doi prieteni, după ce le-au împărtășit gîndul și intenția lor, arătîndu-le și în ce fel s-a născut și s-a întărit în ei această dorință, le-au cerut ca, dacă refuză să li se alăture, cel puțin să nu le pună piedici în drumul pe care și l-au ales. Ponticianus a adăugat că el și celălalt prieten nu și-au schimbat vechile gînduri, dar și-au deplîns – cum spunea Ponticianus – pînă la lacrimi starea în care se aflau, i-au felicitat cu evlavie pe cei doi, încredințîndu-se rugăciunilor lor; apoi, lăsîndu-și inimile împovărate de gînduri lumești, s-au întors la curtea imperială, pe cînd ceilalți doi au rămas în căsuța din grădină, cu inimile înălțate spre cer.

Aceștia din urmă aveau amîndoi logodnice, dar, îndată ce au auzit ce s-a întîmplat, cele două femei ți-au dăruit și ele fecioria lor.

Capitolul al VII-lea
Augustin trăiește o mare tulburare sufletească pe parcursul relatării lui Ponticianus

16. Aceasta a fost povestirea lui Ponticianus. Tu însă, Doamne, în timp ce acesta vorbea, m-ai întors spre mine însumi, trăgîndu-mă afară din spatele meu, unde mă ascunsesem, deoarece nu voiam să mă privesc

așa cum sunt, și m-ai așezat înaintea propriilor mele priviri, ca să văd cît de dezgustător eram, cît de hidos, murdar, plin de pete și de bube. Vedeam toate acestea și mă înspăimîntam, dar nu aveam încotro să fug și să scap de mine însumi. Iar dacă încercam să-mi îndepărtez privirile de la mine, atunci îl vedeam pe Ponticianus relatîndu-și povestirea, și astfel tu făceai să mă înfrunt din nou cu mine însumi și mă împingeai înaintea privirilor mele, *ca să descopăr nelegiuirea mea și să o urăsc*[81]. O cunoșteam de altfel mai demult, dar îmi închipuiam mereu că este altceva, mă străduiam să nu o văd și mi-o ștergeam din minte.

17. În timpul acela însă, cu cît îi iubeam mai înfocat pe cei doi tineri, despre care ascultam cum au luat o hotărîre mîntuitoare, încredințîndu-se în întregime grijii tale pline de îndurare, cu atît mai îndîrjit mă uram pe mine însumi, privindu-mă în comparație cu ei. Căci se scurseseră mulți ani peste mine – aproape doisprezece – de cînd citisem, la vîrsta de nouăsprezece ani, lucrarea *Hortensius* de Cicero[82], care mi-a trezit interesul pentru studiul filosofiei. Amînam curajul de a disprețui fericirea pămîntească, pentru a mă dedica cercetării celeilalte fericiri, a cărei, să nu spun descoperire, dar chiar și numai căutare ar fi trebuit să fie pusă mai presus de toate comorile din lume, de toate împărățiile neamurilor și de toate plăcerile trupești care, la un simplu semn, s-ar fi revărsat peste mine. Iar eu, tînăr prea-nefericit, da, nefericit în chiar zorii tinereții, ceream de la tine neprihănire și mă rugam: „Dă-mi, Doamne, neprihănire și înfrînare, dar nu chiar imediat!“ Căci mă temeam că vei răspunde rugăciunii mele pe dată și că mă vei vindeca prea repede de boala poftei trupești, pe care voiam mai degrabă să o satisfac decît să o sting. Și rătăceam pe căile greșite ale unei superstiții nelegiuite[83], nu fiindcă aș fi fost sigur de adevărul ei, ci preferînd-o altor învățături pe care, în loc să le cercetez cu evlavie cum ar fi trebuit, le combăteam cu ostilitate.

18. Îmi imaginam în sinea mea că motivul pentru care amînam de pe o zi pe alta hotărîrea de a disprețui ambițiile lumești și de a te urma numai pe tine se găsea în faptul că nu îmi apărea în față un scop clar și sigur spre care să-mi îndrept pașii[84]. Dar a venit și ziua în care m-am aflat gol înaintea mea, în timp ce conștiința mă mustra: „Unde ești tu, limbă a mea, tu care spuneai că numai nesiguranța cu privire la adevăr te împiedică să arunci povara deșertăciunii[85]? Iată, acum știi care este adevărul și totuși povara încă te apasă; au existat umeri mult mai puțin împovărați cărora le-au crescut aripi fără să fi avut nevoie de chinul atîtor cercetări și nici de zece ani și mai bine de reflecții.“

În timp ce Ponticianus vorbea, eu eram ros înlăuntrul meu de astfel de gînduri și răvășit cu violență de o rușine groaznică. După ce a terminat povestirea, acesta și-a rezolvat treaba pentru care venise și a plecat, iar eu am rămas cu mine însumi. Ce nu am spus împotriva mea?! Cît mi-am biciuit sufletul cu vergile argumentelor, îmboldindu-l să mă urmeze în

neplăcută; era pentru mine o mare povară, de vreme ce poftele nestăpînite, dorința de onoruri și de bani nu mă mai înflăcărau ca odinioară, întărindu-mă ca să pot suporta o robie atît de apăsătoare. Toate aceste lucruri nu mă mai atrăgeau deloc în comparație cu dulceața ta și cu *podoaba casei tale*, pe care *am iubit-o*[10]; eram totuși încă strîns înlănțuit de atracția pentru femeie. Este adevărat că Apostolul nu mă oprea să mă căsătoresc, deși el ne îndeamnă către o stare mai bună, dorind cu tărie ca toți oamenii să fie așa cum el însuși era. Dar, întrucît eu eram mult mai slab, am fost ispitit să aleg alternativa cea mai comodă, și acesta era singurul motiv pentru care, vlăguit și epuizat, mă lăsam în continuare frămîntat de vechile mele neliniști enervante; căci o dată cu viața conjugală de care mă simțeam atras și căreia îi fusesem făgăduit[11], aș fi fost oricum silit să mă împac cu multe alte neajunsuri, pe care nu voiam să le îndur.

Am auzit din chiar gura Adevărului că *există eunuci care s-au făcut ei înșiși pe sine eunuci, de dragul împărăției cerurilor*[12]; dar, mai spune Apostolul, *cine poate înțelege, să înțeleagă*[13]. *Deșerți cu adevărat sunt toți oamenii în care nu locuiește știința lui Dumnezeu și care, pornind de la bunătățile care se văd, nu au fost în stare să-l găsească pe Acela care este*[14]. Eu însă depășisem deja această deșertăciune; mă ridicasem mai presus de ea și, prin mărturia adeveritoare a întregii creații, te-am descoperit pe tine, Creatorul nostru, și Cuvîntul tău, care este Dumnezeu alături de tine, un singur Dumnezeu împreună cu tine, prin care ai creat toate lucrurile[15].

Mai există și un alt neam de nelegiuiți, aceia care, *deși l-au cunoscut pe Dumnezeu, nu l-au mărit ca pe un Dumnezeu și nu i-au adus mulțumiri*[16]. În această greșeală căzusem și eu, dar *mîna ta dreaptă a fost reazemul meu*[17], m-a scos din greșeală și m-a așezat într-un loc unde să-mi redobîndesc sănătatea, fiindcă tu ai spus omului: *Iată, evlavia înseamnă înțelepciunea*[18] și *nu dori să pari înțelept*[19], căci *aceia care au spus că sunt înțelepți au ajuns nebuni*[20]. Descoperisem deja *mărgăritarul cel bun*[21], îmi mai rămînea doar să vînd tot ceea ce aveam și să-l cumpăr, iar eu încă mai șovăiam.

Capitolul al II-lea
Simplicianus îi povestește lui Augustin convertirea retorului Victorinus

3. Am plecat deci să-l caut pe Simplicianus, un adevărat părinte întru Har pentru Ambrozie, care pe atunci era episcop și care-l iubea pe Simplicianus ca pe un adevărat părinte[22]. I-am povestit despre întregul traseu al rătăcirilor mele. Cînd i-am adus la cunoștință că am citit cîteva din cărțile filosofilor platonicieni, traduse în limba latină de Victorinus,

mare primejdie, decît de cea a sufletelor care și-au păstrat neatinsă nădejdea mîntuirii sau a celor care s-au aflat într-o primejdie mai mică? Chiar și tu, preaîndurătorule părinte, și tu *te bucuri mai mult pentru un păcătos care se pocăiește decît pentru nouăzeci și nouă de drepți care nu au nevoie de pocăință*[40]. Suntem foarte bucuroși și mulțumiți atunci cînd auzim că oaia care fusese rătăcită este adusă acasă pe umerii fericiți ai păstorului și că banul pierdut se reîntoarce în visteria ta, adus de femeia care l-a găsit, spre marea bucurie a vecinilor săi[41]. Cînd se citește în Casa ta despre Fiul tău mai mic că *a fost mort și a înviat, pierdut a fost și a fost regăsit*[42], această bucurie solemnă din Biserica ta smulge lacrimi din ochii noștri. Cu adevărat tu ești acela care te bucuri în noi și în îngerii tăi, sfințiți printr-o iubire sfîntă. Căci tu rămîi mereu același și ție îți sunt cunoscute dintotdeauna, într-un chip nestrămutat, toate lucrurile care nici nu au existat întotdeauna și nici nu rămîn neschimbate.

7. Ce se petrece așadar în suflet atunci cînd el se bucură mai mult de lucrurile pe care, iubindu-le, le găsește sau le redobîndește, decît de cele pe care le-a avut întotdeauna cu sine? Dovedesc acest fapt atîtea lucruri în jurul nostru și totul este plin de mărturii care strigă: „Așa este!“ Un împărat victorios își serbează triumful, dar nu ar fi ajuns la victorie dacă nu ar fi luptat, și cu cît primejdia în luptă a fost mai mare, cu atît mai mare este bucuria în triumf. Pe niște marinari îi izbește o furtună și îi amenințată naufragiul. Toți pălesc la gîndul morții ce stă să vină[43]; dar cînd cerul și marea se liniștesc, toți sar în sus de bucurie, pe măsura spaimei pe care au trăit-o. Cineva care ne este drag se îmbolnăvește și pulsul său ne indică primejdia. Toți cei care dorim să-l vedem sănătos suferim alături de el cu sufletul. La un moment dat, începe să se simtă bine și începe să meargă, deși nu cu vioiciunea de odinioară; bucuria noastră este cu mult mai mare acum decît înainte, cînd umbla sănătos și plin de vigoare. Chiar și plăcerile obișnuite ale vieții omenești le dobîndim din necazuri, dar nu din necazuri neașteptate, năpădindu-ne împotriva dorinței noastre, ci din necazuri pe care ni le pregătim noi înșine în mod intenționat. Plăcerea de a mînca și de a bea nu înseamnă nimic dacă nu am simțit mai înainte neplăcerea de a fi flămînd sau însetat. Bețivii mănîncă ceva mai sărat pentru a-și produce un fel de sete arzătoare și supărătoare, astfel încît, stingînd-o cu băutură, să-și procure o plăcere și mai mare. Există obiceiul ca logodnicele deja făgăduite să nu fie încredințate imediat bărbaților lor pentru ca, îndurînd această amînare, bărbatul devenit soț să nu disprețuiască un bun după care a suspinat[44].

8. Astfel, atît într-o bucurie rușinoasă și demnă de dispreț, cît și într-una îngăduită și îndreptățită, atît în prietenia cea mai sinceră și mai plină de curățenie, cît și în cazul tînărului care *mort a fost și a înviat, pierdut a fost și a fost regăsit*[45], peste tot vedem cum bucuria este cu atît mai mare cu cît suferința care o precede este mai mare.

De ce se întîmplă așa, Doamne, Dumnezeul meu, de vreme ce tu însuți ești pentru tine o veșnică Bucurie și de vreme ce ești înconjurat de niște creaturi care își găsesc în tine bucuria? Cum se face că, în această lume a lucrurilor pe care le cunoaștem, scăderea și înaintarea, înfruntările și împăcările își urmează mereu unele altora? Este oare aceasta măsura proprie a creației[46] și datul pe care i l-ai hărăzit atunci cînd, *din înălțimile cerurilor*[47] și pînă în adîncurile pămîntului, de la începutul timpului și pînă la sfîrșitul veacurilor, de la înger și pînă la vierme, de la cea dintîi mișcare și pînă la cea din urmă, ai rînduit tuturor întruchipărilor Binelui și tuturor lucrărilor tale celor drepte cîte un loc al fiecăreia și le-ai potrivit pe fiecare la vremea lor? Vai cît ești de înalt în cele înalte și cît de adînc în cele adînci! Nu te depărtezi niciodată de noi și, totuși, cît de greu ne este să ne reîntoarcem la tine!

Capitolul al IV-lea
Convertirea oamenilor mari produce mai multă bucurie ca a celor de rînd

9. Vino, Doamne, fă să ne trezim și cheamă-ne la tine, înflăcărează-ne și ne răpește! Fă să simțim mireasma și dulceața ta! Fie să te iubim și să alergăm către tine! Cine poate nega că mulți sunt aceia care s-au reîntors către tine dintr-un iad al orbirii mai adînc decît cel al lui Victorinus? Ei s-au apropiat de tine și s-au iluminat primind lumina ta; o dată cu lumina, ei au primit de la tine *puterea de a deveni fii ai tăi*[48]. Dar, întrucît aceștia sunt mai puțin cunoscuți de ceilalți oameni decît Victorinus, cu privire la convertirea acestora se bucură mai puțin pînă și cei care îi cunosc bine. Căci, atunci cînd un număr mai mare de oameni se bucură împreună, și bucuria fiecăruia este mai mare, deoarece se înfierbîntă și se înflăcărează unul de la altul. Mai mult încă, aceia care sunt cunoscuți de multă lume arată și altora drumul spre mîntuire; datorită autorității lor, ei deschid calea pe care sunt urmați de ceilalți. Iată de ce se bucură atît de mult de convertirea lor cei care i-au precedat în credință; căci se bucură nu doar cu privire la aceștia, ci și la cei care îi vor urma.

Departe de mine gîndul că în Cortul tău sunt mai bine primite persoanele bogate în comparație cu cei săraci sau cei nobili înaintea celor de rînd! Ba dimpotrivă, *tu ai ales cele slabe ale lumii, ca să le dai de rușine pe cele puternice, ai ales cele de rînd ale acestei lumi și cele vrednice de dispreț; ai ales pe cele care nu sunt nimic ca și cum ar fi ceva, pentru ca astfel să desființezi pe cele ce sunt*[49]. Și totuși, însuși *cel mai mic dintre apostolii tăi*[50], prin a cărui limbă ai făcut să răsune aceste cuvinte, a dorit să își schimbe numele vechi și din Saul să se numească Pavel, în semn de amintire a unei mari biruințe: zdrobind prin rîvna și

spiritul alunecă de bună voie în stăpînirea obișnuinței. Așadar, *nenorocitul de mine, cine mă va elibera de trupul morții acesteia, dacă nu Harul tău, prin Iisus Hristos, Domnul nostru*?[66].

Capitolul al VI-lea
Ponticianus îi povestește lui Augustin despre viața Sfîntului Antonie

13. Iar acum Doamne, tu, *Sprijinul meu și Răscumpărătorul meu*[67], *voi preamări numele tău*[68], voi mărturisi înaintea ta și voi arăta în ce chip m-ai dezlegat din lanțul dorinței de împreunare, de care eram atît de strîns încătușat, și m-ai izbăvit din robia preocupărilor lumești.

Continuam să-mi duc viața obișnuită, dar neliniștea mea creștea mereu și suspinam în fiecare zi după tine, mergeam în Biserica ta ori de cîte ori îmi îngăduiau preocupările mele lumești, sub povara cărora gemeam. Alături de mine se afla Alypius care, după ce fusese asesor pentru a treia oară[69], se odihnea, eliberat de îndatoririle sale publice, așteptînd clienți cărora să le vîndă din nou sfaturile sale juridice, tot așa cum și eu vindeam priceperea de a vorbi[70], dacă este cumva posibil ca această artă să fie predată și învățată. Cît îl privește pe Nebridius, acesta acceptase, de dragul prieteniei noastre, să-i stea alături, ca ajutor de magistru[71], lui Verecundus, cel mai apropiat dintre toți prietenii mei[72], care era profesor de gramatică și cetățean al Milanului; acesta dorea cu tărie și ne cerea cu insistență ca, în numele prieteniei, cineva din grupul nostru să-i ofere ajutorul de nădejde de care avea mare nevoie. Nu dorința de cîștig a fost cea care l-a îndemnat pe Nebridius să primească acest post, căci, dacă ar fi vrut, el ar fi putut trage un folos mult mai mare din cultura sa, ci, în bunăvoința sa îndatoritoare, acest prieten blînd și generos nu a vrut să nesocotească rugămintea noastră. El se comporta astfel cu multă discreție, evitînd să se facă cunoscut cu orice preț persoanelor importante ale *veacului acestuia*[73], ferindu-se în această privință de orice tulburare a spiritului, pe care voia să și-l păstreze liber și, pe cît posibil, pregătit pentru cercetare, pentru lecturi sau pentru audierea de dezbateri filosofice.

14. Într-o zi, cînd, nu-mi mai aduc aminte din ce cauză, Nebridius lipsea, Alypius și cu mine am primit acasă vizita unui anume Ponticianus, un african, și deci concetățean al nostru, care se bucura de o poziție înaltă la curtea imperială. Nu mai știu ce anume voia de la noi; ne-am așezat ca să stăm de vorbă. Din întîmplare, pe masa de joc ce se afla înaintea noastră el a observat o carte. A luat-o, a deschis-o și a rămas foarte uimit cînd a găsit într-însa *Epistolele* Apostolului Pavel, căci își închipuise la început că este vreuna din cărțile de care mă foloseam frecvent în

care fusese odinioară profesor de retorică la Roma și care, după cum auzisem, a murit creștin[23], Simplicianus m-a felicitat că nu am dat peste scrierile altor filosofi, pline de năluciri și de înșelătorii, *potrivit stihiilor acestei lumi*[24]; căci în lucrările platonicienilor Dumnezeu și Cuvîntul său s-au strecurat în numeroase chipuri[25]. Apoi, pentru a mă îndemna spre smerenia întru Hristos, care *fusese ascunsă celor înțelepți și dăruită pruncilor*[26], mi-a relatat amintirile sale despre Victorinus, pe care îl cunoscuse foarte îndeaproape, pe cînd era la Roma. Nu voi trece sub tăcere faptele pe care mi le-a povestit Simplicianus, pentru că ele arată marea laudă a Harului tău, pe care trebuie să o mărturisesc. Victorinus fusese un bătrîn foarte învățat, cu o adîncă cunoaștere a tuturor științelor liberale[27], care citise un mare număr de cărți de filosofie și publicase comentarii asupra lor. Ca maestru și învățător al multor nobili senatori și în semn de recunoaștere a vestitului său talent de profesor, a fost socotit vrednic să i se acorde cea mai înaltă onoare a acestei lumi: înălțarea statuii sale în Forul Roman. El rămăsese așadar pînă la vîrsta sa înaintată un închinător la idoli și un părtaș la riturile nelegiuite, de care se entuziasma la acea vreme aproape întreaga nobilime romană[28], care insufla poporului patima sa pentru Osiris și *pentru tot felul de zei monstruoși și pentru Anubis cel lătrător*, care *ridicaseră odinioară armele împotriva lui Neptun, a Venerei și împotriva Minervei* și cărora Roma ajunsese să li se închine după ce îi învinsese[29]. Victorinus, ajuns acum om bătrîn, apărase aceste zeități timp de atîția ani de zile cu o elocvență teribilă și totuși nu s-a rușinat deloc să devină un slujitor al Hristosului tău și un copil al Izvorului tău, plecîndu-și grumazul în jugul smereniei și înclinîndu-și fruntea trufașă în fața ocării Crucii.

4. O, Doamne, *Doamne, tu care ai aplecat cerurile și ai coborît, tu care ai atins munții și au fumegat*[31], prin ce mijloace te-ai strecurat într-o astfel de inimă?

După cum mi-a povestit Simplicianus, Victorinus citea Sfînta Scriptură și cerceta cu multă atenție și cu dorința de a le pătrunde înțelesurile toate scrierile creștine; nu în public, ci cu discreție, asemenea unui prieten, îi declara adesea lui Simplicianus: „Știi că sunt deja creștin?" Simplicianus îi răspundea: „Nu te voi crede și nu te voi socoti în numărul creștinilor decît atunci cînd te voi vedea în Biserica lui Hristos." Victorinus îi răspundea însă în glumă: „Oare zidurile bisericii îl fac pe om creștin?" El repeta deci mereu că este deja creștin și, la răspunsul de mai sus al lui Simplicianus, repeta mereu gluma cu pereții bisericii. Căci se temea să-i supere pe prietenii săi, trufași închinători la demoni[32], și credea că, dacă i-ar jigni, de pe culmile demnității lor babilonice, asemenea vîrfurilor unor cedri de Liban *pe care Domnul încă nu i-a sfărîmat*[33], se vor prăvăli asupra sa dușmăniile lor copleșitoare. Dar, după aceea, citind cu nesaț cărțile creștine, a sorbit din ele tărie și a început să se îngrijoreze că va fi

respins de Hristos *înaintea sfinților îngeri*, ca unul care s-a temut *să-l mărturisească pe el înaintea oamenilor*[34] și-a dat seama că s-ar face vinovat de o mare crimă dacă s-ar rușina de sfintele taine instituite de Cuvîntul tău la vremea smeririi sale, el care nu se rușinase de misterele nelegiuite ale demonilor celor trufași, al căror trufaș admirator acceptase să fie el însuși. A pierdut astfel orice sfială față de deșertăciunea omenească și nu s-a mai rușinat decît în fața Adevărului. Brusc și cînd nimeni nu se mai aștepta, i-a spus lui Simplicianus, după cum acesta însuși mi-a relatat – : „Să mergem la biserică! Vreau să devin creștin!" Simplicianus, abia strunindu-și bucuria, l-a însoțit la biserică. Nu mult după ce a primit însemnarea cu primele taine ale credinței[35], și-a înscris numele între cei care urmau să renască prin Botez[36], spre marea mirare a Romei și spre bucuria Bisericii. Cei trufași *au văzut aceasta și s-au mîniat, au scrîșnit din dinți și s-au ofilit*[37]. Dar tu, Doamne, Dumnezeule, ai fost pentru robul tău *nădejdea lui și el nu și-a mai întors privirile spre lumi deșarte și spre nelegiuiri mincinoase*[38].

5. A venit în sfîrșit și ora cînd trebuia făcută profesiunea de credință. La Roma era obiceiul ca cei care erau pe cale să primească Harul tău să rostească de pe un loc mai ridicat, în fața poporului credincios, o anumită îmbinare de cuvinte, învățată pe de rost. Simplicianus mi-a spus că preoții i-au propus lui Victorinus să-și rostească profesiunea de credință în secret, după cum era obiceiul să se propună adesea acelora care păreau că vor fi stînjeniți datorită unei timidități firești; el însă a preferat să-și rostească formula de mîntuire înaintea sfintei adunări. În retorica pe care o preda el elevilor nu se afla mîntuire și totuși lecțiile se făceau în public. Dacă nu s-a temut să-și rostească propriile cuvinte înaintea unor gloate de nebuni, cu atît mai puțin ar fi trebuit să se teamă să rostească Cuvîntul tău în fața blîndei tale turme. Și astfel, cînd el s-a ridicat pentru a-și rosti profesiunea de credință, cei de față, care îl cunoșteau cu toții, au început să șoptească numele lui unul către altul, cu murmure de felicitare. Într-adevăr, cine nu îl cunoștea? În bucuria generală se auzeau strigăte înăbușite: „Victorinus, Victorinus!" Îndată ce l-au văzut, au început să murmure cu însuflețire, dar imediat după aceea s-a făcut o mare tăcere, în dorința de a-l asculta. Victorinus și-a mărturisit credința cea adevărată cu o admirabilă încredere în sine și toți voiau să-l cuprindă în brațe și să-l așeze în adîncul inimii lor. Iubirea și bucuria, acestea erau cele două brațe care l-au cuprins[39].

Capitolul al III-lea
Dumnezeu se bucură foarte mult de convertirea unui păcătos

6. Bunule Dumnezeu, ce se întîmplă în om astfel încît el se bucură mai mult de mîntuirea unui suflet deznădăjduit sau a unuia scăpat dintr-o

prin curajul său trufia proconsulului Sergius Paulus, l-a condus pe acesta sub blîndul jug al Hristosului tău, prefăcîndu-l într-un umil supus al marelui Împărat[51]. Mult mai mare este victoria împotriva dușmanului nostru cînd este vorba despre cineva pe care demonul îl ține mai strîns în stăpînire și de care depind mai mulți oameni; cel rău are o stăpînire mai durabilă asupra celor suspuși, datorită orgoliului rangului lor, și prin aceștia stăpînește un mare număr de oameni, datorită prestigiului și autorității lor în această lume[52]. Așadar, cu cît fiii tăi se gîndeau cu mai multă mulțumire la inima lui Victorinus, care fusese odinioară o cetate de necucerit a diavolului, sau la limba lui, pe care diavolul o folosise ca pe o armă ascuțită și de temut ca să distrugă multe suflete, cu atît au avut ei se se bucure mai din plin văzînd că Împăratul nostru *l-a legat pe cel puternic*[53]. Ei au văzut cum vasele sale, răpite de la cel rău, au fost curățite și pregătite spre slava ta și au devenit vase *de bună folosință Domnului, potrivite pentru tot lucrul bun*[54].

Capitolul al V-lea
Voința răului și voința binelui

10. După ce slujitorul tău Simplicianus mi-a povestit toate aceste lucruri despre Victorinus, m-a cuprins dorința fierbinte de a-l imita; acesta și fusese gîndul lui Simplicianus. După aceea, a adăugat faptul că în timpul împăratului Iulian[55] a fost dată o lege prin care li se interzicea creștinilor să predea literatura și arta oratorică. Atunci, Victorinus s-a supus în fața legii și a preferat să părăsească școala sa de pălăvrăgeală decît să părăsească Cuvîntul tău, prin care faci *pline de elocință limbile copiilor*[56]. Prin această hotărîre, el mi s-a părut mai degrabă norocos decît îndrăzneț, căci a găsit astfel prilejul să ți se dedice în întregime. Eu tînjeam să fac același lucru, dar eram înlănțuit nu de fiare impuse de alții, ci de către propria mea voință, mai neînduplecată decît fierul. Dușmanul ținea în puterea lui voința mea și făurise dintr-însa un lanț în care mă încătușase. Căci dintr-o voință perversă se naște pofta, iar cînd ajungi subjugat de poftă se naște obișnuința, iar cînd nu te mai poți împotrivi obișnuinței apare nevoia[57].

Prin îmbinarea acestor două verigi – de aceea am și vorbit mai înainte de un lanț – eram ținut strîns ferecat într-o aspră robie. Iar voința cea nouă, care începuse să crească în mine, de a te sluji fără nici o răsplată și de a dori să mă bucur de tine, Dumnezeule, tu, singura bucurie sigură, nu era încă destul de puternică încît să o învingă pe cea veche, întărită deja de trecerea timpului. Și astfel, două voințe, una veche, cealaltă nouă, prima trufașă, ceastălaltă spirituală, se înfruntau între ele și, sfîșiindu-se una pe alta, îmi nimiceau sufletul.

11. Înțelegeam astfel din propria mea experiență ceea ce citisem, și anume că *trupul poftește împotriva spiritului iar spiritul împotriva trupului*[58]. În această înfruntare mă situam în același timp și de o parte și de cealaltă și, totuși, eram mai apropiat de ceea ce încuviințam în mine decît de acea parte din mine pe care o dezaprobam. Sinele meu adevărat deja nu se mai afla apropiat de partea pe care o dezaprobam în mine, deoarece, în mare măsură, eram dispus mai degrabă ca, împotriva voinței mele, să îndur răul, decît să-l săvîrșesc în mod voit[59]. Și totuși, obișnuința a devenit din vina mea un dușman înverșunat împotriva mea, deoarece prin propria mea voință ajunsesem în starea în care nu mai doream să persist. Cine ar putea să se plîngă cu îndreptățire atîta vreme cît pedeapsa care urmează păcatului este dreaptă[60]? Nu mai puteam invoca vechea scuză prin care obișnuiam altădată să-mi justific în propriii mei ochi faptul că, dacă nu renunțam încă la lumea pămîntească pentru a te sluji pe tine, era din cauză că înțelegerea adevărului îmi era nesigură; nu, ea era deja sigură pentru mine. Eu însă, legat încă de țărînă, refuzam încă să intru în slujba ta și mă temeam să mă desfac de toate piedicile din jurul meu tot atît de mult cît ar fi trebuit să mă tem să mă las împresurat de ele.

12. Astfel, așa cum se întîmplă uneori cînd dormim, mă simțeam apăsat într-un chip plăcut de povara veacului; gîndurile pe care le înălțam către tine erau asemenea sforțărilor celor care doresc să se trezească din somn, dar care, doborîți de o adîncă toropeală, se scufundă din nou în somn. Nimeni însă nu vrea să doarmă pentru totdeauna și toată lumea este de acord pe bună dreptate că este preferabil să fii treaz. Și totuși, de cele mai multe ori, atunci cînd amorțeala îi îngreunează membrele, omul amînă clipa întreruperii somnului și se lasă în continuare cuprins de plăcerea de a lîncezi, cu toate că nu ar mai vrea să doarmă și a sosit deja ora deșteptării. Tot astfel și eu eram absolut sigur că ar fi mai bine să mă dăruiesc iubirii tale, în loc să cedez în fața patimii mele; dar, în vreme ce iubirea ta îmi aducea bucurie și mă cucerea, patima mea îmi făcea plăcere și mă ținea înlănțuit[61]. Nu aveam un răspuns potrivit să-ți dau atunci cînd îmi spuneai: *Deșteaptă-te, tu, cel care dormi și ridică-te din morți, iar Hristos te va lumina*[62]. De peste tot mi-ai arătat dovezi[63] despre adevărul cuvintelor tale, am devenit convins de acest adevăr, dar nu aveam nimic să-ți răspund în afară de cuvinte atît de greoaie și leneșe precum: „Îndată!", „Chiar acum!", „Numai o clipă!" Numai că acest „îndată" nu se mai sfîrșea, iar „numai o clipă" se tot lungea! În zadar *mă bucuram de legea ta, potrivit omului lăuntric*[64], fiindcă *în mădularele mele o altă lege* se împotrivea *legii minții mele și mă făcea rob legii păcatului, care se afla în mădularele* mele[65]. Căci legea păcatului este puterea obișnuinței, care stăpînește și tîrăște cu sine spiritul chiar și împotriva voinței sale, dar totuși cu deplină îndreptățire, deoarece

Există o carte a mea intitulată *Despre Învățător*[87]; acolo Adeodatus discută cu mine. Tu știi, Doamne, că toate gîndurile pe care eu le însemnez ca din partea interlocutorului meu îi aparțin chiar lui, cu toate că avea doar șaisprezece ani. Știu din propria mea experiență că avea calități încă și mai uimitoare. Inteligența lui îmi inspira un fel de teamă. Și cine altul decît tine ar fi putut fi făuritorul unor astfel de minuni?

Tu ai întrerupt repede viața lui pe această lume și îmi amintesc de el mai împăcat, neavînd a mă mai teme de ceva cu privire la copilăria și la adolescența lui, ca și la toate slăbiciunile sale omenești.

Ni l-am asociat ca părtaș egal cu noi[88] întru Harul rău, gîndind să-l creștem în învățătura ta; am primit Botezul, iar neliniștea vieții din trecut s-a depărtat de la noi[89].

Nu mă mai săturam în acele zile de uimitoarea dulceață pe care o simțeam contemplînd profunzimea planurilor tale cu privire la mîntuirea neamului omenesc. Cîte lacrimi am vărsat ascultînd, cuprins de o puternică emoție, psalmii și cîntările înălțate către tine, care răsunau cu gingășie în Biserica ta[90]. Acele sunete picurau în urechile mele, strecurînd adevărul în inima mea, și o trăire plină de smerenie clocotea în mine. Lacrimile îmi curgeau, dar erau lacrimi de bucurie.

Capitolul al VII-lea
Despre începuturile muzicii religioase în Biserica Occidentală

15. Nu de multă vreme, Biserica din Milan introdusese acest obicei plin de mîngîiere și de întremare sufletească de a cînta laolaltă, prin care inimile tuturor fraților se uneau cu multă înflăcărare în acordul glasurilor și al inimilor. Doar cu un an mai înainte, sau nu cu mult mai mult, Iustina, mama împăratului copil Valentinian, care fusese amăgită de către arieni, îl persecuta pe credinciosul tău Ambrozie în interesul ereziei sale. Mulțimea evlavioasă stătea de veghe noaptea în biserică, pregătită să moară împreună cu episcopul ei, robul tău. În acea împrejurare, mama mea, slujitoarea ta, a cărei rîvnă îi conferea un loc de frunte în acele nopți de veghe, trăia numai în rugăciuni. Chiar și noi, cu toate că eram încă nesimțitori față de căldura Duhului tău, eram totuși stîrniți de starea de îngrijorare și de tulburare din cetate[91]. Atunci s-a luat hotărîrea să se cînte în Biserică imnuri și psalmi, după obiceiul din ținuturile răsăritene, pentru ca poporul să nu-și piardă curajul din pricina mîhnirii și a dezgustului. Această inovație s-a păstrat de atunci pînă astăzi și este imitată de multe, dacă nu de toate Bisericile tale[92] din alte părți ale lumii.

16. Tot atunci i-ai dezvăluit într-o viziune episcopului tău amintit mai înainte[93] locul unde zăceau înmormîntate trupurile martirilor Protasie și

măcar de cei cîțiva pași care despărțeau casa de locul unde ne aflam[89]; într-adevăr, nu doar pentru a porni către tine, dar chiar și pentru a ajunge la tine nu era nevoie de altceva decît de voința de a merge, însă o voință puternică și deplină, nu una rănită și sfîșiată în două părți, care oscilează încoace și încolo, înfruntîndu-se mereu, o parte încercînd să se ridice, pe cînd cealaltă se prăbușește la pămînt.

20. În sfîrșit[90], în învălmășeala tuturor șovăielilor mele, făceam tot felul de mișcări, așa cum se întîmplă adesea ca oamenii să dorească să facă ceva și să nu fie în stare, fie pentru că nu au brațe, fie pentru că acestea le sunt încătușate în lanțuri, moleșite de oboseală sau împiedicate în orice alt fel. Îmi smulgeam părul din cap, îmi izbeam fruntea cu pumnii, îmi îmbrățișam genunchii cu degetele încleștate; făceam toate aceste gesturi fiindcă voiam să le fac. Ar fi fost posibil să vreau să le fac și totuși să nu reușesc să le fac, dacă mobilitatea membrelor nu mi-ar fi dat ascultare. Am săvîrșit deci toate aceste mișcări în care a voi și a putea nu însemnau același lucru. Nu făceam în schimb ceea ce mi-ar fi convenit să fac cu o dorință cu mult mai fierbinte, ceea ce aș fi putut să fac imediat dacă aș fi voit, ceea ce ar fi fost de ajuns să voiesc în mod sincer pentru a voi cu adevărat. Putința de a face era tot una cu voința; faptul însuși de a voi însemna chiar a o face. Și totuși, nu se petrecea așa! Cu mai multă ușurință se supunea trupul meu la cea mai neînsemnată voință a sufletului, mișcînd membrele la cel mai mic semn, decît se supunea sufletul meu lui însuși, ca să împlinească numai prin voință marea sa voință.

Capitolul al IX-lea
Cum se explică împotrivirea sufletului față de propria sa voință

21. De unde vine acest coșmar îngrozitor[91]? Și care este cauza lui? O, Doamne, fă să mă lumineze îndurarea ta, ca să pun întrebări – de mi-ar putea răspunde cumva – adîncurilor de nepătruns ale pedepselor care apasă asupra oamenilor și tainicelor căințe ale fiilor lui Adam. De unde vine acest coșmar îngrozitor? Și care este cauza lui? Spiritul poruncește corpului, iar acesta se supune imediat; dar cînd își poruncește sieși, spiritul întîmpină împotrivire. Cînd spiritul poruncește mîinii să se miște, aceasta se îndeplinește cu atîta ușurință încît abia putem distinge porunca de îndeplinirea ei. Și totuși, spiritul este spirit, iar mîna este o parte a corpului. Spiritul poruncește spiritului să voiască și, cu toate că este unul și același, refuză să se supună. De unde vine acest coșmar îngrozitor? Și care este cauza lui? Cum spun, îi poruncește să voiască cineva care nu ar porunci dacă nu ar dori un lucru, și totuși lucrul poruncit nu se îndeplinește.

lucruri pe care un om ar fi ispitit să le facă. Și totuși, maniheii nu îndrăznesc să vorbească, de regulă, despre un număr atît de mare de substanțe diferite.

La fel se întîmplă și cu voințele cele bune. I-aș întreba pe manihei dacă este bine să găsești desfătare în citirea Sfîntului Apostol[104], în bucuria cumpătată a unui psalm sau în discuția pe marginea Evangheliei. La fiecare din aceste trei întrebări ei mi-ar răspunde: „Da, este bine!“ Dar atunci, dacă aceste trei lucruri ne delectează în egală măsură și în același moment, n-ar trebui să spunem oare că în inima omului se confruntă trei voințe diferite, cînd nu ne putem hotărî cu care din ele să începem? Toate aceste voințe sunt bune și totuși se luptă între ele, pînă se alege o singură cale, asupra căreia se orientează și prin care se unifică voința anterior divizată.

Tot așa se întîmplă cînd partea cea mai înaltă din noi aspiră spre fericirea eternității, pe cînd plăcerea legată de bunurile trecătoare ale lumii ne trage înapoi. Unul și același suflet dorește și una și alta, dar pe nici una nu o dorește cu o voință întreagă și deplină. Și astfel sufletul este sfîșiat și apăsat de suferință, fiindcă, în vreme ce adevărul îl îndeamnă să prefere cea dintîi cale, obișnuința îl împiedică să o părăsească pe cealaltă.

Capitolul al XI-lea
Înfruntarea dintre spirit și trup

25. Aceasta era boala care mă mistuia. Mă chinuiam învinuindu-mă pe mine însumi mai neîndurător decît oricînd, răsucindu-mă și zvîrcolindu-mă în lanțuri, nădăjduind să le rup odată pentru totdeauna, căci le simțeam deja mult mai slabe; și totuși eram încă înlănțuit. Dar tu, Doamne, ai stat atunci în preajma mea, veghind asupra tainițelor inimii mele, iar aspra ta îndurare mă biciuia cu loviturile îngemănate ale fricii și ale rușinii[105], împiedicîndu-mă să le dau înapoi și, întîrziind zdrobirea slabelor legături care mă mai țineau încătușat, să îngădui lanțurilor să se întărească din nou și să mă strîngă cu și mai mare vigoare.

Îmi spuneam în adîncul inimii mele: „Fie să se petreacă acum, chiar acum, pe loc!“ Și prin chiar aceste cuvinte eram aproape de a mă hotărî. Eram foarte aproape să o fac, dar nu reușeam. Și totuși, nu mă prăbușeam din nou în vechea mea stare, eram aproape de momentul hotărîrii și răsuflam adînc spre a mă întrema. Încercam din nou și mă apropiam puțin de țintă, apoi încă puțin, pînă aproape să o ating și să o prind. Dar nu, nu ajungeam la ea, nu reușeam să o ating și să o prind, șovăind să fac pasul prin care aș fi murit pentru moarte și aș fi înviat pentru viață. Răul înrădăcinat în mine avea mai multă putere asupra mea decît binele, proaspăt încă și neobișnuit. Cu cît clipa în care urma să se petreacă în mine marea schimbare era mai aproape, cu atît mai mult mă

ei să nu creadă cumva că acele cuvinte ale mele, pe care le-am împletit cu Psalmii, le erau adresate lor; căci, este adevărat, nu aș fi rostit acele cuvinte, sau, dacă le-aș fi rostit, nu le-aș fi rostit în acel mod, dacă aș fi simțit că sunt ascultat; pe de altă parte, chiar dacă aș fi vorbit astfel, ei[48] nu ar fi înțeles cuvintele mele așa cum mi le spuneam mie însumi, pentru mine, înaintea ta, prin simțirea intimă a sufletului meu.

9. M-am cutremurat de teamă și, în același timp, m-am înflăcărat de speranță și de bucurie *întru îndurarea ta*[49], Părinte. Toate aceste sentimente erau scoase la lumină prin ochii mei și prin tremurul glasului meu, atunci cînd, întorcîndu-se spre noi, Duhul tău cel bun ne spune: *Fii ai oamenilor, pînă cînd veți avea inimile împietrite? Pînă cînd veți iubi deșertăciunea și veți căuta minciuna?*[50] Și eu am iubit deșertăciunea și am căutat minciuna. Iar tu, Doamne, *l-ai înălțat pe sfîntul tău, ridicîndu-l din morți și așezîndu-l la dreapta ta*[51], pentru ca el să trimită din cer, după cum a făgăduit, pe Paraclet[52], *Duhul adevărului*[53]. Îl trimisese deja, dar eu nu știam. Îl trimisese, căci el era deja preamărit, ridicat din morți și înălțat la cer. Mai înainte însă *Duhul încă nu fusese dat pentru că Iisus nu fusese încă slăvit*[54]. Iar profetul strigă: *Pînă cînd veți avea inimile împietrite? Pînă cînd veți iubi deșertăciunea și veți căuta minciuna? Să știți că Domnul și-a preamărit pe cel sfînt al său*[55]. El strigă: *Pînă cînd?* Strigă: *Să știți!* Iar eu, neștiutor atîta vreme, am iubit deșertăciunea și am căutat minciuna, de aceea am auzit și m-am cutremurat, căci mi-am amintit că și eu am fost întocmai ca aceia cărora li se adresează profetul. În închipuirile pe care le luasem drept adevăr, nu se aflau decît deșertăciune și minciună. În durerea de a-mi reaminti am scos multe strigăte adînci și puternice. O, de le-ar fi auzit aceia care și acum iubesc deșertăciunea și caută minciuna! Poate că ar fi fost tulburați și ar fi vomitat greșeala lor. Tu i-ai fi auzit cînd ar fi strigat către tine, fiindcă a murit pentru noi de adevărata moarte a trupului *acela care mijlocește pentru noi*[56].

10. Citeam: *Mîniați-vă și nu mai păcătuiți!*[57], și cît de tare eram impresionat, Dumnezeul meu! Căci învățasem deja să mă mînii împotriva mea din cauza păcatelor mele trecute, pentru ca să nu mai păcătuiesc în viitor. Și mă mîniam pe bună dreptate, căci în mine nu păcătuia un fel de altă natură aparținînd neamului întunericului, după cum spun aceia care nu se mînie împotriva lor înșile[58], dar *își agonisesc mînie pentru ziua mîniei și a arătării dreptei tale judecăți!*[59] Binele meu nu se mai afla deja în afara mea și nu-l mai căutam sub soarele acesta, cu ochii mei trupești. Cei ce își caută bucuria în afara lor înșile se risipesc ușor și se împrăștie în lucrurile vizibile și vremelnice și ling cu mintea lor flămîndă imaginile înșelătoare ale acestora[60]. O, de-ar fi ei istoviți de foame și de-ar striga: *Cine ne va arăta binele?*[61] Atunci le-am răspunde ca ei să ne audă: *Lumina chipului tău a fost întipărită în noi ca un semn, Doamne!*[62] Căci

Dar spiritul nu voiește în mod complet; de aceea, nici nu poruncește în mod complet. Căci el nu poruncește decît în măsura în care voiește, iar porunca sa nu se îndeplinește decît în măsura voinței, deoarece voința poruncește îndeplinirea unui act de voință, și dă această poruncă sieși, nu unei alte voințe. Așadar, voința nu este completă și, de aceea, porunca dată nu este dusă la îndeplinire. Dacă voința ar fi fost completă, ea nu ar mai fi trebuit să-și poruncească sieși să fie completă, căci ar fi fost deja dinainte completă. A voi pe jumătate să faci un lucru și pe jumătate a nu voi să-l faci nu este așadar un coșmar îngrozitor, ci este o boală a spiritului, care nu se înalță în întregime pe culmile unde a fost ridicat de către adevăr fiindcă este tras în jos de povara obișnuinței. Există deci în noi două voințe și nici una dintre ele nu este completă, deoarece fiecare deține ceea ce îi lipsește celeilalte[92].

CAPITOLUL AL X-LEA
Augustin se desprinde de rătăcirea maniheistă

22. *Să piară dinaintea feței tale*[93], Dumnezeul meu, precum pier *cei care vorbesc în deșert și cei care își rătăcesc mințile*[94], să piară aceia care, observînd cum în luarea hotărîrilor se înfruntă două voințe, ajung să susțină că există două spirite, fiecare cu natura sa diferită, unul bun și celălalt rău[95]. Cu adevărat răi sunt ei înșiși, atîta vreme cît susțin această învățătură rea, dar chiar și ei vor deveni buni dacă vor vedea adevărul și vor fi de acord cu cei care cunosc adevărul, astfel încît să poată auzi cuvintele Apostolului tău: *Ați fost odinioară în întuneric, dar acum sunteți lumină întru Domnul*[96]. Ei însă vor să fie lumină nu întru Domnul, ci în ei înșiși, socotind că natura sufletului este aceeași cu natura lui Dumnezeu[97]. Prin aceasta, întunericul în care ei se află devine și mai adînc, deoarece, în groaznica lor trufie, ei se îndepărtează și mai mult de tine, tu, care ești cu adevărat *lumina care luminează pe orice om care vine în această lume*[98]. Băgați de seamă la ceea ce spuneți și rușinați-vă, *apropiați-vă de Domnul și veți fi luminați, iar fețele voastre nu se vor mai ascunde de rușine*[99].

Pe cînd chibzuiam să iau hotărîrea de *a-l sluji pe Domnul Dumnezeul meu*[100], așa cum de mult aveam intenția să o fac, eu eram acela care voiam să pornesc pe această cale, și tot eu eram cel care nu voiam. Eu eram, da, eu și numai eu! Nu voiam în mod deplin, dar nici nu mă împotriveam în mod deplin. Mă luptam astfel cu mine însumi și mă rupeam de mine însumi, iar această sfîșiere, care mi se întîmpla împotriva voinței mele, nu dovedea că în mine exista un spirit cu o a doua natură, ci arăta că spiritul meu suferă o pedeapsă[101]. Și astfel, nu eu îmi pricinuiam acest chin, ci *păcatul care locuia în mine*[102], ca o

pedeapsă pentru păcatul săvîrșit în mod liber de Adam, al cărui fiu eram.

23. Mai mult încă, dacă în noi există tot atîtea naturi contrare cîte voințe se împotrivesc una alteia, atunci acestea ar trebui să fie nu doar două, ci mult mai multe. Să ne imaginăm că cineva stă la îndoială dacă să meargă la o întrunire a maniheilor sau la teatru; în fața acestei dileme maniheii ar spune: „Iată, există două voințe, una, cea bună, îl îndeamnă încoace, spre noi, iar cealaltă, cea rea, îl abate în altă parte! Cum altfel am putea explica această șovăială care vine din înfruntarea a două voințe?" Eu afirm însă că ambele voințe sunt rele, și cea care îl îndrumă spre ei și cea care îl abate spre teatru. Maniheii își închipuie că doar voința prin care se ajunge la ei poate fi bună. Dar cum adică? Să presupunem că unul dintre ai noștri stă la îndoială și oscilează între două voințe potrivnice, neputîndu-se hotărî dacă să meargă la teatru sau la biserica noastră. Oare în acest caz maniheii nu ar fi în mare încurcătură, neștiind ce să răspundă? Căci atunci ar trebui fie să recunoască – ceea ce nu vor cu nici un chip – că o viață bună este aceea care îndrumă spre Biserica noastră, precum atunci cînd se strîng aici cei care aparțin Bisericii și sunt inițiați în tainele ei, fie să considere că într-unul și același om se înfruntă două naturi rele și două spirite rele. Gîndind așa, vor vădi ca neadevărată afirmația lor obișnuită cum că există doar o natură bună și una rea sau vor fi siliți să recunoască adevărul și nu vor mai tăgădui că atunci cînd chibzuim nehotărîți asupra unui lucru avem un singur suflet, frămîntat între două voințe diferite.

24. Așadar, să nu mai dăm credit afirmațiilor lor că, atunci cînd într-un singur om se înfruntă două voințe, avem de-a face cu o luptă între două spirite contrare, unul bun și unul rău, alcătuite din două substanțe contrare și guvernate de două principii contrare. Căci tu, care ești *Dumnezeu cu adevărat*[103], îi dezminți, le zdrobești argumentele și îi pui la grea încercare. Să presupunem că ambele voințe sunt rele. De exemplu, cineva stă la îndoială dacă să ucidă un om cu ajutorul otrăvii sau al pumnalului, dacă să deposedeze pe altcineva de o parte sau de alta a averii, neputînd să și le însușească pe amîndouă, dacă să-și cheltuiască banii cumpărîndu-și plăcerile desfrîului sau să și-i economisească cu mare zgîrcenie, dacă să meargă la circ sau la teatru cînd amîndouă au spectacole în aceeași zi. În acest ultim caz aș mai putea adăuga un al treilea motiv de îndoială: omul respectiv ar putea să jefuiască o casă străină, dacă i s-ar ivi prilejul; ba încă se poate imagina și un al patrulea motiv de ezitare, și anume dacă ar apărea ispita de a comite un adulter și ar avea putința să o facă. Toate aceste posibilități i se înfățișează în același moment și i se par deopotrivă de ispititoare, fără a putea fi însă realizate în mod simultan. Sufletul omului este sfîșiat între patru voințe care nu se pot împăca, poate chiar mai multe, căci sunt atîtea

noi nu suntem lumina *care luminează pe orice om*[63], ci suntem luminați de tine pentru ca noi, cei care am fost *întuneric odinioară*, să devenim *lumină întru tine*[64]. O, cît aș vrea să vadă și ei acel lăuntric etern[65] pe care eu, fiindcă i-am simțit gustul, sufeream că nu puteam să îl arăt și lor! O, dacă mi-ar fi oferit inima lor, îndepărtată de tine și prinsă în privirile lor revărsate spre lucrurile din afară, și mi-ar fi spus: *Cine ne va arăta binele?*[66] Căci acolo, da, acolo m-am mîniat eu împotriva mie însumi, în lăuntrul meu cel mai adînc[67], acolo unde am fost cuprins de căință, unde am adus jertfă ucigînd în mine omul cel vechi[68] și, cu nădejdea în tine, am început să mă pregătesc pentru reînnoirea mea; acolo m-ai făcut să simt pentru prima dată dulceața ta și *ai adus bucurie în inima mea*[69]. Strigam atunci cînd citeam în afara mea ceea ce recunoșteam în lăuntrul meu și nu mai voiam să mă risipesc printre bunurile terestre, devorînd timpul și fiind devorat de timp; căci găsisem în veșnica simplitate *un alt grîu, un alt vin și un alt untdelemn*[70].

11. La versul următor, scoteam un strigăt din adîncul inimii: *O, în pace! O, în ființa însăși!* O, acele cuvinte ... *voi adormi și-mi voi găsi odihna!*[71] Și cine va îndrăzni să mi se împotrivească atunci cînd se va împlini ceea ce a fost scris: *Moartea a fost înghițită de biruință?*[72] Tu ești Ființa însăși[73], tu care nu te schimbi, și în tine se află liniștea care aduce uitarea tuturor chinurilor; căci nimeni altcineva nu îți stă alături și nu trebuie să căutăm să dobîndim alte lucruri care nu sunt ceea ce tu ești. Tu, *Doamne, m-ai întărit, făcîndu-mă unul și simplu în speranță!*[74]

Citeam și mă înfierbîntam, dar nu-mi dădeam seama cum să mă port cu acești morți surzi printre care mă număram și eu, un ciumat și un lătrător înverșunat și orb, pornit împotriva Cărților tale, din care picură miere cerească și lumină din lumina ta; *mă frămîntam gîndindu-mă la dușmanii*[75] Sfintei Scripturi.

12. Cînd îmi voi aminti toate întîmplările din acele zile de vacanță? Un lucru cel puțin nu l-am uitat: nu voi trece sub tăcere asprimea biciului tău, dar și minunata iuțeală a îndurării tale.

Mă chinuiai pe atunci cu o durere de dinți și, cînd durerea s-a agravat atît de mult încît nu mai puteam vorbi, s-a ivit în inima mea ideea de a-i îndemna pe toți cei apropiați mie, care erau de față, să se roage pentru mine către tine, tu, care ești Dumnezeul oricărui fel de vindecare[76]. Am scris rugămintea mea pe o tăbliță de ceară[77] și le-am dat-o ca să o citească. Abia ne-am îndoit genunchii pentru o rugăciune umilă, cînd iată că durerea a dispărut. Și încă ce durere! Cum oare a dispărut? M-am înspăimîntat, mărturisesc, Domnul și Dumnezeul meu! Căci nu mi se mai întîmplase nimic asemănător de cînd venisem pe lume. În adîncul sufletului meu s-au strecurat atunci semnele voinței tale și, bucurîndu-mă de credința mea, am slăvit numele tău; credința aceea nu

îmi îngăduia să mai rămîn liniștit cu privire la păcatele mele trecute, căci ele nu-mi fuseseră încă iertate prin Botezul tău.

CAPITOLUL AL V-LEA
Augustin renunță oficial la îndatoririle publice de magistru de retorică

13. Către sfîrșitul vacanței de toamnă[78] i-am înștiințat pe toți cetățenii Milanului să-și găsească un alt negustor de vorbe[79], fiindcă eu m-am hotărît să te slujesc pe tine și, de altfel, nu mai eram în stare să îndeplinesc sarcinile acelei meserii din cauza unei greutăți de a respira și a durerii de piept.

I-am trimis o scrisoare episcopului tău[80], sfîntului bărbat Ambrozie, arătîndu-i vechile mele rătăciri, precum și intenția mea de acum, și cerîndu-i să mă sfătuiască ce ar trebui să citesc mai întîi din Scripturile tale, ca să fiu mai bine pregătit și mai în stare să primesc un dar[81] atît de mare. El mi l-a indicat pe profetul Isaia deoarece, cred, între toți profeții, acesta a prevestit cel mai limpede Evanghelia ta și chemarea neamurilor păgîne[82]. Nu am înțeles însă primul capitol al cărții și, socotind că tot așa nu voi înțelege nici restul, am lăsat deoparte cartea lui Isaia, cu gîndul să o reiau mai tîrziu, cînd voi fi mai obișnuit cu Cuvîntul Domnului.

CAPITOLUL AL VI-LEA
Augustin se reîntoarce la Milan pentru a primi Botezul

14. Cînd a venit momentul în care trebuia să-mi înscriu numele pentru Botez[83], am plecat de la țară și ne-am reîntors la Milan.

Alypius a dorit să renască întru tine prin Botez în același timp cu mine[84]; el era deja înveșmîntat în smerenia potrivită cu tainele tale și își stăpînea cu atîta tărie corpul, încît ar fi putut umbla în picioarele goale pe pămîntul înghețat al Italiei, fapt care cere, într-adevăr, o îndrăzneală neobișnuită. L-am luat cu noi pe tînărul Adeodatus, copil născut din carnea mea, fruct al păcatului meu. Tu îl înzestraseși cu multe daruri. La cei abia cincisprezece ani ai lui, el îi întrecea în inteligență pe mulți bărbați serioși și învățați[85]. Recunosc în el darurile tale, Doamne, Dumnezeul meu, Creatorul tuturor lucrurilor, tu, care ești atît de puternic și care poți să redai o față frumoasă urîțeniilor noastre[86]; căci în acest copil nimic nu-mi aparținea în afară de păcat. Dacă a fost crescut de noi în învățătura ta, tu și nimeni altcineva ne-ai inspirat. De aceea, recunosc în el darurile tale.

cutremuram de spaimă; dar nu eram aruncat înapoi, nici abătut din drumul meu, ci doar întrerupt și reținut pe moment.

26. Mă mai rețineau doar niște fleacuri neînsemnate și niște patimi vanitoase[106], vechile mele prietene, care mă trăgeau ușurel de veșmîntul meu trupesc și îmi șopteau: „Cu noi ce faci, ne părăsești? Din această clipă nu vom mai fi alături de tine niciodată, pe veșnicie! Din această clipă nu-ți va mai fi îngăduit un lucru sau altul, pe veșnicie!“[107] Ce-mi sugerau ele șoptindu-mi ceea ce eu numesc „una-alta“, ce-mi sugerau oare, Doamne, Dumnezeul meu? Lucruri atît de josnice și de dezgustătoare încît mă rog îndurării tale să le țină departe de sufletul robului tău! Auzeam deja glasurile lor mai mult decît înjumătățite, căci nu-mi mai tăiau calea înfruntîndu-mă pe față, ci șușoteau în spatele meu, ca și cum ar fi încercat pe furiș să mă facă să-mi întorc privirea spre ele atunci cînd voiam să mă îndepărtez. Izbuteau totuși să mă mai întîrzie, căci șovăiam încă să mă rup și să mă desprind de ele, pentru a trece de partea cealaltă, acolo unde eram chemat de tine; nestăpînita obișnuință[108] mă întreba: „Îți închipui că vei putea trăi fără aceste lucruri?“

27. Dar glasul obișnuinței era de acum deja foarte slab. Căci dinspre partea spre care îmi îndreptam fața și al cărei hotar mă zbăteam să-l trec mi se dezvăluia neprihănita demnitate a Înfrînării. Senină, zîmbindu-mi, fără urmă de ușurătate, blîndă și plină de sfială, ea mă îndemna să mă apropii și să nu mai șovăiesc. Își întindea spre mine, pentru a mă primi și a mă îmbrățișa, brațele sale iubitoare, încărcate de mulțimea unor bune exemple; se aflau în brațele ei atît de mulți copii și fecioare, un mare număr de tineri și de oameni de toate vîrstele, văduve cumpătate și femei rămase fecioare pînă la bătrînețe. În toate aceste suflete Înfrînarea nu era nicidecum neroditoare, ci, dimpotrivă, rodnică asemenea mamei unor copii fericiți, dăruiți de tine, Doamne, Logodnicul ei.

Zîmbea către mine cu o blîndă ironie ca și cum m-ar fi îndemnat: „Cum, tu nu ai fi în stare să faci ceea ce fac acești tineri și aceste femei? Crezi oare că ei își iau puterea din ei înșiși și nu din Domnul Dumnezeul lor? O, nu, căci eu le-am fost dăruită de Domnul Dumnezeul lor. De ce încerci să te sprijini pe tine însuți ca să te prăbușești? Lasă-te cu totul în seama lui, nu te mai teme: el nu va da înapoi și nu te va lăsa să cazi. Aruncă-te spre el cu îndrăzneală, te va primi la sine și te va însănătoși.“

M-am rușinat atunci peste măsură, căci încă mai ascultam șoaptele vechilor fleacuri și deșertăciuni, încă mai stăteam la îndoială. Iar Înfrînarea mi-a vorbit din nou: „Rămîi surd la chemarea necurată a mădularelor tale din această lume, pentru a le face să moară. Ele îți povestesc despre desfătări, dar nu despre *desfătări potrivite cu legea Domnului Dumnezeului tău*[109]. Toată această dezbatere s-a petrecut în inima mea, nefiind altceva decît o înfruntare cu mine însumi, în legătură

Cartea a IX-a

Capitolul I
După momentul conversiunii, Augustin se retrage la Cassiciacum împreună cu familia și cu prietenii

1. *O, Doamne, eu sunt sluga ta, eu sunt sluga ta și fiul slujnicei tale. Tu ai surpat lanțurile mele; ție îți voi aduce jertfă de laudă*[1]. Să te slăvească inima mea și limba mea, iar toate oasele mele să spună: *Doamne, cine este asemenea ție*[2]*?* Să spună așa, iar *tu să răspunzi sufletului meu: «Eu sunt mîntuirea ta.»*[3]

Cine eram eu? Și ce fel de om eram? Ce rău nu am pus eu în faptele mele? Sau dacă nu în fapte atunci în cuvintele mele; sau dacă nu în cuvinte atunci în voința mea[4]? Tu însă, Doamne, ești bun și îndurător; măsurînd cu privirea adîncimea morții mele, tu ai secătuit[5] cu mîna ta dreaptă hăul stricăciunii din fundul inimii mele. Tot ceea ce cereai de la mine era să nu mai voiesc ceea ce voiam și să voiesc ceea ce voiești tu.

Dar unde era liberul meu arbitru de-a lungul acestui lung șir de ani? Din ce tainic și adînc ascunziș a fost el scos într-o clipită pentru ca eu să-mi aplec grumazul sub blîndul tău jug și umerii sub blînda ta povară, o, Iisuse Hristoase, *ajutorul meu și mîntuitorul meu*[6]? Cît de plăcut mi-a devenit dintr-o dată să mă lipsesc de plăceri ușuratice! La început mă temeam să nu le pierd, iar acum mă bucur să scap de ele[7].

Tu le-ai aruncat departe de mine, tu, adevărata și suprema blîndețe, le-ai aruncat și ai intrat în locul lor, mai dulce decît orice desfătare – nu însă pentru carne și pentru sînge; mai strălucitor decît orice lumină, dar mai lăuntric decît orice taină[8], mai măreț decît orice cinstire[9], dar nu pentru cei care caută ei înșiși această măreție[10]. Sufletul meu era în sfîrșit eliberat de grijile mușcătoare ale ambiției și ale banilor, de tăvălitul în noroi și de zgîndăritul rîiei poftelor; am început să vorbesc plin de voioșie[11] cu tine, tu, strălucirea mea, bogăția și mîntuirea mea, tu, Domnul, Dumnezeul meu!

Capitolul al II-lea
Augustin renunță la profesia de magistru de retorică

2. Am hotărît, *înaintea privirilor tale*[12], că este mei bine să retrag în liniște slujba limbii mele din iarmarocul pălăvrăgelii și să nu mă

despart de ea cu mare vîlvă; nu voiam ca acei tineri elevi ai mei, care nu se preocupau nici de legea ta, nici de pacea ta, ci doar de minciunile prostești și de înfruntările verbale din for, să mai cumpere în continuare din gura mea arme care să le întărească nebunia.

Printr-o fericită întîmplare, pînă la vacanța de toamnă[13] mai erau doar cîteva zile; am hotărît să îndur cu răbdare aceste zile, să merg la școală ca de obicei, dar, o dată răscumpărat de către tine, să nu mă mai reîntorc la hotărîrea de a mă vinde în continuare.

Acest plan al meu era cunoscut de către tine, dar nimeni altcineva nu știa nimic de el, în afară de cîțiva prieteni apropiați; ne înțeleseserăm între noi să nu îl dezvăluim lumii întregi, cu toate că, asemenea unora care *ne-am înălțat din valea plîngerii*[14] și am cîntat *cîntarea treptelor*[15], ne-ai trimis *săgeți ascuțite* și *cărbuni mistuitori*, ca să ne apărăm *împotriva limbii celei viclene*[16] care, cu pretextul că ne sfătuiește, vorbește împotriva ta și care, cu pretextul că te iubește, te mistuie cum ar mistui o hrană[17].

3. Ai străpuns inima noastră cu săgețile iubirii tale; purtăm înfipte în măruntaiele noastre cuvintele tale, iar exemplele robilor tăi, pe care din întunecați i-ai prefăcut în strălucitori și din morți i-ai făcut vii, se îngrămădeau în adîncul gîndirii noastre, ardeau și mistuiau marea noastră moleșeală, așa încît să nu ne mai înclinăm către lucrurile lumești; în noi ardea o flacără atît de puternică, încît *o limbă vicleană*[18] nu numai că nu ar fi putut să o stingă cu suflarea contrazicerii, ci mai mult i-ar fi întreținut arderea.

Totuși, de dragul numelui tău, pe care l-ai sfințit peste tot pămîntul, ar fi existat cu siguranță și unii care să laude făgăduința și planul nostru. De aceea, ne-am gîndit că ar fi apărut ca un fel de fanfaronadă dacă, în loc să aștept venirea vacanței care se apropia, aș fi părăsit pe neașteptate o profesiune publică, desfășurată înaintea privirilor tuturor; acest fapt ar fi atras asupra mea atenția tuturor și, cînd ar fi văzut că nu am voit să aștept începutul vacanței, cu toate că era foarte aproape, mulți m-ar fi bîrfit, spunînd că în felul acesta am dorit să capăt faimă. La ce mi-ar fi folosit deci să îmi implic sufletul în discuții și controverse și să las ca *bunul meu să fie defăimat*[19]?

4. Mai mult decît atît, în cursul acelei veri, din cauza muncii excesive ca magistru, m-am îmbolnăvit de plămîni[20]; îmi trăgeam cu greu răsuflarea, iar suferința se manifesta prin dureri de piept, care mă împiedicau să vorbesc foarte clar și mai multă vreme. Am fost mai întîi îngrijorat, fiindcă mă vedeam silit să-mi părăsesc, aproape de nevoie, obligațiile de magistru, sau cel puțin să le întrerup o vreme, dacă aveam în vedere să mă vindec și să-mi recapăt puterile. Însă, cînd în mine s-a născut și s-a întărit voința deplină *de a mă opri și de a vedea că tu ești Domnul*[21] – tu cunoști aceasta, Dumnezeul meu –, am început să mă

binecuvîntam cu bucurie plecînd în casa de la țară împreună cu toți ai mei[36].

Pentru operele literare pe care le-am realizat aici[37], pe care le-am închinat în întregime slujirii tale, dar în care, asemenea gîfîielii luptătorilor în pauza dintre înfruntări, se mai vedea încă orgoliul activității didactice de pînă atunci[38], depun mărturie[39] cărțile cu dialogurile purtate cu prietenii mei sau cu mine însumi înaintea ta[40]; despre corespondența mea cu Nebridius, care nu era de față, depune mărturie epistolarul meu[41].

Cînd oare voi avea destul timp să amintesc de toate marile tale binefaceri față de mine, mai ales în această perioadă, cu atît mai mult cu cît mă grăbesc să amintesc despre altele încă și mai însemnate? Memoria mea mă recheamă și îmi este foarte plăcut, Doamne, să-ți mărturisesc prin ce imbolduri lăuntrice m-ai domesticit în chip desăvîrșit, cum m-ai netezit umilind munții și dealurile gîndurilor mele, cum ai îndreptat căile mele întortocheate și ai îndulcit asprimile mele, în ce chip l-ai supus pe Alypius, fratele meu de inimă, numelui Singurului tău Născut, *Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*[42], nume socotit de el pînă atunci nedemn de a fi inclus în scrierile noastre[43]. Îi plăcea mai mult să respire mireasma cedrilor școlilor păgîne, pe care Domnul i-a doborît deja[44], decît pe cea a ierburilor vindecătoare ale Bisericii, care ne apără de șerpi.

8. Cîte strigăte nu am înălțat către tine, Dumnezeul meu, cînd am citit Psalmii lui David, aceste cîntări de credință, aceste glasuri ale evlaviei în care nu-și poate găsi locul un spirit trufaș! Încă începător în iubirea ta autentică, petreceam în tihnă vremea la țară, alături de Alypius, care era catehumen, ca și mine, avînd-o împreună cu noi pe mama, femeie doar la înfățișare, însă asemenea unui bărbat prin credință, cu siguranța pe care i-o dădea vîrsta, cu gingășia ei de mamă și cu evlavia ei creștină. Da, cîte strigăte nu înălțam către tine citind acei psalmi, cum mă înflăcăram prin ei de iubire pentru tine și cum eram mistuit de dorința de a-i recita, dacă ar fi fost cu putință, către întregul pămînt, ca să înfrunt înfumurarea neamului omenesc! Ei sunt cîntați însă în întreaga lume și *nu este nimeni care să se ascundă de căldura ta*[45]. Cît de aprigă și de ascuțită era dureroasa mea pornire împotriva maniheilor! Și totuși ea se transforma în milă față de ei, pentru faptul că nu cunoșteau tainele și leacurile noastre și pentru faptul că erau cuprinși de o furie nebunească împotriva unui leac ce ar fi putut să-i însănătoșească[46]. Aș fi vrut ca ei să se afle undeva, prin preajma mea, fără ca eu să o știu, să privească fața mea și să asculte cuvintele mele în momentul în care, cu liniștea sufletească de atunci, citeam Psalmul al patrulea, și să priceapă cît de mult mă emoționa acest psalm: *Dumnezeule al dreptății mele, ascultă-mă cînd te strig! Eram la strîmtoare și m-ai scos la larg. Îndură-te de mine, Doamne, și ascultă rugăciunea mea*[47]. Aș vrea ca ei să mă asculte fără ca eu să-mi dau seama, să mă asculte așa, pentru ca

cu mine însumi. În acest răstimp, Alypius a rămas alături de mine, așteptînd în tăcere sfîrșitul neobișnuitei mele frămîntări[110].

CAPITOLUL AL XII-LEA
Momentul convertirii: un glas misterios îl îndeamnă pe Augustin să citească din *Epistolele* Apostolului Pavel

28. Acum însă, aruncînd o adîncă privire în străfundurile cele mai ascunse ale sufletului meu, am scos la iveală și am îngrămădit *înaintea privirilor*[111] inimii mele întreaga mea nenorocire, în mine s-a ridicat o furtună uriașă, purtînd cu sine un potop de lacrimi[112]. M-am ridicat atunci de lîngă Alypius și m-am despărțit de el, ca să-mi pot vărsa pînă la sfîrșit potopul de lacrimi însoțit de gemete și de țipete; singurătatea mi se părea mai potrivită pentru tînguieli. M-am îndepărtat așadar cît am putut de mult, ca să nu mă stingherească nici măcar prezența unui prieten.

Aceasta era starea în care mă aflam și cred că Alypius a înțeles-o; bănuiesc că am spus ceva, iar din glasul meu s-a văzut limpede că eram gata să izbucnesc în plîns. M-am ridicat și am plecat, iar prietenul meu a rămas în locul unde stătuserăm, încremenit de uimire. În ce mă privește, nu-mi mai amintesc cum m-am oprit, m-am prăbușit lîngă un smochin și am dat drumul lacrimilor care mi-au izbucnit din ochi ca niște rîuri, *jertfă ce-ți este bine primită*[113]. Și ți-am vorbit atît de mult, dacă nu chiar întocmai cu aceste cuvinte, cel puțin în acest înțeles: *Iar tu, Doamne, pînă cînd vei sta departe de mine?*[114] *Pînă cînd, Doamne, vei stărui în mînia ta? Nu păstra amintirea vechilor noastre nelegiuiri!*[115]. Simțeam că sunt încă robul acestora. În nenorocirea mea, am început să strig: „Cît timp, cît timp voi mai spune „mîine" și „mîine"? De ce nu acum, pe dată? De ce să nu pun capăt chiar în această oră rușinii mele?"[116]

29. Spuneam asemenea cuvinte și plîngeam cu inima zdrobită de amărăciune cînd, deodată, am auzit un glas care venea parcă din casa de alături; nu mai știu dacă era un glas de băiat sau de fată, dar repeta întruna, ca în refrenul unui cîntec: „Ia și citește! Ia și citește!" Imediat mi-am ridicat fața și am început să mă gîndesc cu atenție dacă nu cumva copiii obișnuiesc în vreunul din jocurile lor să cînte ceva asemănător; dar nu mi-am amintit deloc să fi auzit vreodată așa ceva. Stăvilindu-mi năvala lacrimilor, m-am ridicat, spunîndu-mi că aceste cuvinte nu pot fi altceva decît o poruncă dumnezeiască, de a deschide cartea Sfîntului Apostol Pavel și de a citi primul capitol peste care îmi vor cădea privirile. Căci auzisem despre Sfîntul Antonie[117] cum, într-o zi, intrînd în biserică tocmai în clipa cînd se citea din *Evanghelie*, a înțeles ca pe un îndemn care i se adresa chiar lui aceste cuvinte: *Du-te, vinde tot ce ai și dăruiește săracilor, și vei avea o comoară în ceruri; apoi vino și urmează-mă!*[118]

Auzind această dumnezeiască prevestire, Antonie s-a convertit imediat la credința în tine.

M-am repezit deci înapoi, către locul unde ședea Alypius, căci acolo lăsasem cartea Apostolului cînd mă ridicasem să plec. Am apucat-o, am deschis-o și am citit în tăcere primul pasaj pe care mi-am aruncat privirea: *Să umblăm în plină zi cu bunăcuviință, nu în ospețe și în beții, nu în desfrînări și în destrăbălări, nu în certuri și în rivalități; ci îmbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos și nu vă îngrijiți de îndestularea poftelor trupului*[119]. Nu am dorit să mai citesc în continuare, și nici nu mai era nevoie. Imediat ce am ajuns la sfîrșitul acestei fraze, în inima mea s-a răspîndit ceva asemenea unei lumini pline de liniște și de încredere[120], care a risipit tot întunericul îndoielilor mele.

30. Apoi, însemnînd locul din care citisem, cu degetul sau cu nu mai știu ce alt semn, am închis cartea și, întorcîndu-mă către Alypius cu chipul împăcat, i-am povestit ce mi se întîmplase. La rîndul lui, și el mi-a relatat ce sentimente a trăit în acest răstimp, lucruri pe care, desigur, eu nu le cunoșteam. Mi-a cerut să vadă ce citisem. I-am arătat, iar el a citit în continuare textul pe care îl începusem eu. Nu știam ce urmează, și anume: *Sprijiniți-l pe cel ce este încă slab în credință*[121]. Alypius mi-a mărturisit că el se supune acestei îndrumări. Întărit de acest îndemn, fără șovăială și fără întîrziere, el mi s-a alăturat, printr-o hotărîre bună, foarte potrivită cu firea și cu comportările sale care, încă de multă vreme, erau de departe mai bune ca ale mele.

Plecăm[122] apoi să o căutăm pe mama mea, îi povestim totul, iar ea se bucură. Cînd ajungem să-i relatăm în amănunt cum s-a petrecut totul, mama este cuprinsă de însuflețire și, în culmea bucuriei, te binecuvîntează pe tine, care *poți face cu mult mai mult decît tot ceea ce noi cerem sau înțelegem*[123]; vedea că tu i-ai dăruit mult mai mult decît îndrăznea ea să-ți ceară prin rugăciunile sale înlăcrimate și prin gemetele sale îndurerate. M-ai întors către tine atît de deplin încît am încetat să-mi mai caut o soție, am părăsit orice speranță în această lume și am început să mă bizui pe acea stinghie a credinței pe care m-ai înfățișat stînd într-un vis al mamei, cu mulți ani înainte[124]. Și *ai întors în bucurie jalea ei*[125], o bucurie mult mai deplină decît o dorise, mult mai scumpă și mai curată decît s-ar fi așteptat să primească din partea unor nepoți născuți din trupul meu.

bucur că mi s-a ivit la îndemînă o scuză nemincinoasă, prin care să împac nemulțumirea oamenilor care, de dragul copiilor lor, nu m-ar fi voit niciodată liber.

Așadar, plin de o astfel de bucurie, înduram cu răbdare răstimpul care trebuia să se scurgă – mă întreb dacă mai erau cumva vreo douăzeci de zile pînă la vacanță; înduram însă cu greu așteptarea, căci mă părăsise pofta de cîștig care mă ajuta de obicei să suport sarcinile profesoratului; aș fi rămas doborît sub povară dacă răbdarea nu ar fi luat locul poftei de cîștig.

Poate că vreunul din robii tăi, dintre frații mei de credință, ar fi ispitit să spună că am păcătuit atunci cînd am hotărît să rămîn *în scaunul minciunii*[22] fie și măcar o oră din momentul în care inima mea a fost plină de dorința de a te sluji. Nu comentez acest aspect. Însă tu, Doamne prea-îndurătorule, oare nu mi-ai iertat și nu mi-ai șters în apa sfîntă a Botezului și acest păcat, laolaltă cu celelalte groaznice și ucigătoare ticăloșii ale mele?

CAPITOLUL AL III-LEA
Verecundus își oferă casa de la Cassiciacum drept loc de retragere pentru Augustin și prietenii lui

5. Verecundus era frămîntat de neliniște tocmai din cauza bucuriei noastre; căci, datorită strînselor legături care îl înlănțuiau[23], el se vedea îndepărtat din comunitatea noastră[24]. Încă nu era creștin, însă soția lui era credincioasă, și tocmai ea era piedica spre drumul pe care pornisem noi; el spunea că nu dorește să devină creștin în alt fel decît în cel care tocmai lui nu îi era îngăduit[25].

Totuși, cu multă generozitate, s-a oferit să ne îngăduie să locuim în proprietatea lui de la țară atît cît aveam nevoie. Pentru bunătatea lui îl vei răsplăti, Doamne, *la învierea drepților*[26], căci l-ai răsplătit deja împărtășindu-i soarta acestora. După plecarea noastră, cînd noi eram deja la Roma, a fost atins de o boală a corpului în cursul căreia a devenit creștin deplin[27] și a plecat din viața aceasta ca un credincios adevărat. Astfel, tu ai fost îndurător nu doar față de el, ci și față de noi: ne-ar fi chinuit o durere insuportabilă dacă ne-am fi gîndit la aleasa lui generozitate față de noi, fără să-l putem socoti în turma credincioșilor tăi.

Îți mulțumim, Dumnezeul nostru! Ai tăi suntem. O dovedesc îndemnurile și mîngîierile tale. Credincios făgăduielilor tale, în schimbul acestei case de țară de la Cassiciacum[28], unde ne-am pregătit liniștea în tine, departe de aprinsele frămîntări ale lumii acesteia, îi vei dărui lui Verecundus farmecul paradisului tău veșnic verde; căci i-ai iertat păcatele lui pe pămînt, așezîndu-l *pe muntele îmbelșugat în caș, muntele tău, muntele plin de roadă*[29].

6. În acele zile, în timp ce Verecundus era frămîntat de neliniști, Nebridius împărtășea bucuria noastră. Cu toate că nici el nu era încă un creștin adevărat și căzuse în groapa acelei foarte primejdioase greșeli care-l făcea să creadă că trupul Fiului tău, care este Adevărul însuși, nu este decît o închipuire[30], totuși începuse să se desprindă de această credință; fără să fi primit încă nici una din tainele Bisericii tale, el era încă deja un înflăcărat căutător al Adevărului. Nu multă vreme după ce noi ne-am convertit și am renăscut prin Botezul tău, l-ai eliberat din trupul acesta de carne; mai înainte însă devenise și el un catolic credincios și te-a slujit în Africa, într-o curăție și înfrînare desăvîrșite, în mijlocul alor săi, căci, după pilda lui, întreaga sa familie devenise creștină.

Acum el trăiește în *sînul lui Avraam*[31]; oricare ar fi lucrul care este semnificat prin acest „sîn", eu știu că acolo trăiește dragul meu Nebridius, scumpul meu prieten, Doamne, devenit din libert fiul tău adoptiv[32]. Da, acolo trăiește el! Căci ce alt loc ar fi oare mai potrivit pentru un astfel de suflet? Trăiește acolo, în locul despre care îmi punea multe întrebări, mie, un biet om nepriceput[33]. Acum el nu își mai apropie urechea de gura mea, ci își apropie gura lui duhovnicească de izvorul tău și soarbe cît poate din înțelepciunea ta, pe măsura însetării sale, într-o fericire fără sfîrșit. Socot însă că el nu se îmbată cu înțelepciunea ta pînă într-acolo încît să uite de mine, căci tu, Doamne, pe care el te soarbe, îți amintești de noi[34].

Ne aflam deci în următoarea situație: pe de o parte îl consolam pe Verecundus, pentru care conversiunea era un motiv de tristețe, fără ca prietenia noastră să fie știrbită în vreun fel, și îl îndemnam să-și îndeplinească cu credință datoriile stării sale, adică cele ale vieții conjugale; pe de altă parte, așteptam ca Nebridius să găsească momentul potrivit ca să ne urmeze. El era atît de aproape de noi încît se afla pe cale de a o face și se simțea din ce în ce mai hotărît. Iată că, în sfîrșit, s-au scurs și acele zile care mi se păreau atît de lungi și atît de numeroase, datorită dorinței mele aprinse pentru libertatea liniștită în care să pot cînta, din adîncurile ființei mele: *Ție și-a vorbit inima mea, pe tine te-a cîntat viața mea; fața ta, Doamne, o caut neîncetat*[35].

CAPITOLUL AL IV-LEA
Retragerea la casa lui Verecundus de la Cassiciacum. O viață liniștită dedicată meditației și lecturii *Psalmilor*

7. A sosit și ziua în care m-am despărțit efectiv de meseria de retor, de care în cuget mă desprinsesem mai de mult. S-a întîmplat astfel că ai scos la lumină limba mea, după ce scosesești la lumină inima mea. Te

Ghervasie. Timp de atîția ani le-ai păstrat neatinse de stricăciune în tainica ta visterie, pentru ca să le scoți la lumină în momentul potrivit pentru a domoli furia unei simple femei, însă împărăteasă. După ce au fost scoase la lumină și dezgropate, în timp ce erau purtate cu mare cinste către biserica lui Ambrozie[94], nu numai că niște oameni stăpîniți de duhuri necurate au fost vindecați – căci pînă și demonii recunosc aceste sfinte relicve –, ci, mai mult, un cetățean foarte cunoscut al orașului, orb de cîțiva ani, a întrebat de unde vine acest tumult plin de veselie al poporului; după ce i s-a răspuns, s-a ridicat și i-a cerut călăuzei sale să îl conducă într-acolo. Ajuns lîngă trupurile sfinte, a cerut să i se îngăduie să atingă cu batista sa racla în care odihneau sfinții *a căror moarte a fost scumpă înaintea ta*[95]. Abia a făcut acest gest și și-a atins apoi ochii cu batista, că aceștia i s-au deschis imediat. Știrea s-a răspîndit îndată, și către tine s-au înălțat laude fierbinți și pline de strălucire; iar sufletul dușmancei tale[96], chiar dacă nu s-a întors către judecata sănătoasă a credinței, a trebuit cel puțin să-și mai înfrîneze furia persecuției.

Ție îți mulțumesc, Dumnezeul meu![97] De unde și în ce chip ai rechemat amintirile mele pentru ca să-ți mărturisesc aceste întîmplări pe care, în ciuda însemnătății lor, le-aș fi trecut sub tăcere prin uitare? Și totuși, oricît se răspîndea *mireasma parfumurilor tale*[98], noi nu alergam încă pe atunci *pe urmele tale*[99]. De aceea plîngeam mai tare în timp ce se cîntau imnurile tale. Suspinasem cîndva pentru tine, iar acum respiram în sfîrșit puțina suflare ce este îngăduită într-o casă de fîn[100].

Capitolul al VIII-lea
Moartea Monicăi. Despre educația pe care ea a primit-o în copilărie

17. Tu, *care îi faci să locuiască pe oameni în aceeași casă într-un singur cuget*[101], l-ai adus alături de noi și pe Evodius, un tînăr din municipiul nostru. El era funcționar imperial atunci cînd s-a întors către tine înaintea noastră; a primit Botezul și, părăsind slujba lumească, a intrat în slujba ta[102]. Eram mereu împreună și luasem sfînta hotărîre de a locui mereu împreună.

Discutam despre ce loc ar fi mai potrivit ca să te slujim și ne-am întors cu toții în Africa. Ajunși la Ostia, la gurile Tibrului, mama mea a murit.

Las la o parte multe amănunte, căci mă grăbesc foarte mult. Primește mărturisirile mele și mulțumirile mele, Dumnezeul meu, și pentru nenumăratele binefaceri ale tale, pe care le trec sub tăcere. Dar nu voi trece cu vederea toate gîndurile care se nasc în sufletul meu cu privire la roaba ta, cea care m-a născut din trupul ei pentru viața aceasta pămîntească și a făcut ca prin inima ei să mă nasc pentru lumina cea veșnică.

cauză între ea și bărbatul ei. Aștepta *să coboare îndurarea ta*[110] asupra lui, sperînd că o dată cu credința în tine el va dobîndi și castitatea.

Tatăl meu era un bărbat deosebit de afectuos, dar tot atît de aprins la mînie. Cînd bărbatul i se mînia, mama știa să nu i se împotrivească nici prin fapte și nici chiar prin cuvinte. Dacă el se lăsase cumva în chip nechibzuit cuprins de mînie, mama aștepta momentul potrivit și, îndată ce îl vedea potolit și liniștit, îi explica înțelesul faptelor sale. Multe femei căsătorite, ai căror bărbați erau mai blînzi decît soțul ei, purtau totuși pe chip urmele dezonorante ale rănilor primite de la soții lor; cînd, în timpul conversațiilor prietenești, acestea se plîngeau de purtarea bărbaților lor, mama făcea vinovată limba lor și, cu un aer de glumă, le dădea un avertisment serios, spunîndu-le că, din momentul în care au ascultat citindu-li-se tăblițele cu contractul matrimonial[111], ar fi trebuit să socotească acest act ca pe un document oficial prin care ele au devenit sclave; amintindu-și deci de condiția lor, ele nu ar fi trebuit să-și înfrunte, orgolioase, pe cei care le erau stăpîni. Femeile, care știau cît de sălbatic este soțul pe care trebuia să-l îndure mama mea, se mirau că nu auziseră niciodată și nici nu observaseră vreun semn oarecare cum că Patricius și-ar fi lovit soția sau că ar fi existat vreodată între ei o înfruntare casnică, fie doar și pentru o singură zi. Cerîndu-i prietenește o lămurire, mama le învăța metoda ei, pe care am relatat-o mai sus. Acele femei care o puneau în practică îi mulțumeau mai apoi, după ce îi simțiseră ele însele eficacitatea; cele care nu o luau în seamă erau mai departe umilite și chinuite.

20. La început, soacra ei s-a lăsat provocată împotriva sa de clevetirile unor slujnice răutăcioase; după aceea însă, stăruind în supunere, în îngăduință și blîndețe, mama a cucerit-o pe bătrîna soacră pînă într-acolo încît, pînă la urmă, aceasta s-a plîns fiului ei de limbile bîrfitoare ale slugilor care au încercat să tulbure liniștea casnică între ea și nora ei, și i-a cerut să le pedepsească. Dorind să se supună mamei sale și preocupat de buna orînduială și de armonia din sînul familiei, Patricius a pus să fie biciuite vinovatele după voința mamei sale, care le-a pîrît și care a promis o răsplată asemănătoare tuturor celor care, sperînd să-i facă pe plac, vor mai veni la ea să o vorbească de rău pe nora sa; după această întîmplare, nimeni nu a mai îndrăznit așa ceva, iar cele două femei au trăit alături într-o dulce înțelegere care merită să fie amintită aici.

21. Dar mai este încă o mare însușire pe care *Dumnezeul meu, tu, îndurarea mea*[112], ai dăruit-o credincioasei tale slujitoare, în sînul căreia m-ai creat: ori de cîte ori îi stătea în putință, ea era gata să restabilească pacea între două suflete care se confruntau sau se certau, oricine ar fi fost ele. Dintre multele reproșuri pe care le auzea aruncîndu-și-le una alteia două femei, cum sunt acelea pe care le vomită de obicei o vrăjmășie dospită și nemistuită atunci cînd, în prezența unei prietene, se răspîndesc prin acre confidențe duhorile aversiunii față de o dușmancă

Cartea a X-a

Capitolul I
Despre cunoașterea lui Dumnezeu

1. Te voi cunoaște, o, tu, care mă cunoști pe mine, *te voi cunoaște după cum și eu sunt cunoscut de tine*[1]. Tărie a sufletului meu, pătrunde în el și potrivește-l pe măsura ta, ca să ți-l însușești și să-l stăpînești *fără vreo pată sau vreo zbîrcitură*[2]. Aceasta este speranța mea, pentru aceasta vorbesc și întru această speranță mă bucur atunci cînd mă bucur cu o bucurie întremătoare. Cît privește însă celelalte bucurii ale vieții acesteia, cu atît mai puțin sunt vrednice de lacrimile noastre cu cît le plîngem mai mult, și cu atît ar trebui să le plîngem mai mult pe acelea pe care le plîngem mai puțin. Eu știu că *tu ai iubit adevărul*[3], fiindcă *acela care lucrează adevărul vine la lumină*[4]. Vreau așadar să lucrez adevărul, atît în inima mea, mărturisindu-mă înaintea ta, cît și înaintea multor martori, prin ceea ce scriu aici.

Capitolul al II-lea
Despre puterea confesiunilor adresate lui Dumnezeu

2. O, Doamne, abisul conștiinței umane *este gol și dezvăluit privirilor tale*![5] Ce ar mai putea oare rămîne în mine ascuns de tine, chiar dacă nu m-aș mărturisi ție? Mai degrabă pe tine te ascund de mine însumi decît aș putea eu să mă ascund de tine. Acum însă, cînd geamătul meu stă mărturie cît de silă îmi este de mine însumi, tu ești acela care strălucești pentru mine, care mă bucuri, acela care ești iubit și dorit de mine pînă într-acolo încît să-mi fie rușine de mine, să mă resping pe mine însumi pentru a te îmbrățișa pe tine, să nu vreau să fiu pe placul fie al meu, fie al tău, decît în numele tău.

În fața ta, Doamne, stau dezvelit, așa cum sunt. Și în ce scop mă mărturisesc ție, am spus-o deja. Și mă mărturisesc nu prin cuvinte și strigăte trupești, ci prin cuvintele inimii și prin strigarea gîndirii mele, pe care urechea ta o poate înțelege. Cînd sunt păcătos, a mă mărturisi către tine nu înseamnă altceva decît să-mi fie silă de mine; cînd sunt însă

tău! Și fiindcă tu nu părăsești niciodată ceea ce ai început, desăvîrșește ceea ce în mine este încă nedesăvîrșit.

6. Acesta este folosul mărturisirilor mele, dacă voi arăta nu atît cum am fost, ci cum sunt acum[17]. Îmi voi spune mărturisirile nu numai înaintea ta, cu o tainică bucurie cutremurătoare și cu o tainică mîhnire plină de speranță[18], ci și în auzul fiilor credincioși ai oamenilor, al celor care împărtășesc bucuria mea și sunt părtași la condiția mea de muritor, concetățeni ai mei și călători împreună cu mine[19], însoțindu-mă pe calea mea și pășind fie înaintea mea, fie în urma mea. Aceștia sunt robii tăi, frații ai mei, pe care i-ai dorit să-ți fie fii, iar mie stăpîni, și pe care mi-ai poruncit să-i slujesc dacă vreau să trăiesc cu tine și întru tine[20]. Această poruncă a ta nu ar fi fost îndeajuns dacă mi-ar fi fost transmisă doar prin cuvinte și dacă nu mi-ar fi arătat calea Cuvîntul tău, prin propriile sale fapte. Și eu îmi fac datoria[21] prin fapte și prin cuvinte, îmi fac datoria sub ocrotirea aripilor tale, căci prea mare ar fi primejdia dacă sufletul nu mi s-ar adăposti sub aripile tale și dacă slăbiciunea mea nu ți-ar fi cunoscută. Eu nu sunt decît un copil, însă Părintele meu trăiește veșnic și îmi este un ocrotitor mereu alături de mine. Căci unul și același este cel care mi-a dat viață și care mă ocrotește, iar pentru mine tu singur ești binele meu, tu, Atotputernicule, care ești alături de mine chiar și înainte ca eu să fiu alături de tine. Mă voi dezvălui deci în fața acelora pe care mi-ai poruncit să-i slujesc, dar nu așa cum am fost, ci așa cum sunt acum și cum voi fi de acum înainte. Totuși, *nu eu singur mă judec*[22].

În acest fel doresc să fiu ascultat.

Capitolul al V-lea
Pentru a se cunoaște pe sine, omul are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu

7. Tu, Doamne, ești cel care mă judeci deoarece, cu toate că *nimeni dintre oameni nu știe ce se petrece într-un om în afară de spiritul omului care se află în el*[23], există totuși ceva în fiecare om pe care nu-l cunoaște nici chiar spiritul acelui om, care se află într-însul; însă tu, Doamne, cunoști totul despre el, fiindcă tu l-ai creat. Iar eu, deși înaintea privirilor tale mă disprețuiesc și mă socotesc țărînă și cenușă[24], cunosc totuși despre tine un lucru pe care nu-l știu despre mine. Firește, *acum vedem ca într-o oglindă, ca într-o parabolă* și nu încă *față în față*[25]; de aceea, cît timp rătăcesc departe de tine, sunt mai aproape de mine însumi decît de tine, dar știu totuși că tu nu poți fi pîngărit în nici un fel. Nu știu însă despre mine căror ispite aș fi în stare să le rezist și cărora nu le-aș putea rezista. Speranța mea stă în faptul că *tu ești credincios* și că *nu îngădui*

Nu despre propriile ei însușiri voi vorbi, ci despre însușirile pe care tu i le-ai dăruit; căci nu ea însăși s-a plăsmuit pe sine și nici nu s-a educat singură. Tu ai creat-o, nici tatăl și nici mama ei nu știau ce va deveni ea într-o zi. Și a crescut-o *în teama față de tine*[103] nuiaua Hristosului tău, adică îndrumarea Singurului tău Fiu, într-o familie de credincioși, un mădular viguros al Bisericii tale.

Ea spunea mereu că își datorează buna creștere nu atît silinței mamei sale, cît grijii unei bătrîne servitoare care îl purtase pe bunicul meu cînd era copil, așa cum obișnuiesc unele fetițe mai mărișoare să poarte în cîrcă pe copilași. Din această pricină, pentru bătrînețea sa, ca și pentru caracterul ei foarte bun, bătrîna se bucura în această familie creștină de multă cinstire din partea stăpînilor săi[104]. De aceea, i-au fost date în grijă fiicele stăpînilor, iar ea și-a dat toată silința să le educe; știa să le mustre cînd trebuia, cu o asprime sfîntă și neînduplecată, dar și să le învețe, cu o cumpătare chibzuită.

În afară de orele în care luau o gustare foarte simplă la masa părinților, ea nu le îngăduia fetelor nici măcar să bea apă, oricît de mare le-ar fi fost setea, de teamă să nu dobîndească vreun obicei rău; le dădea acest sfat sănătos: „Acum beți doar apă, fiindcă nu aveți îngăduința să beți vin; cînd veți fi însă măritate și veți deveni stăpîne peste cămări și pivnițe, apa nu vă va mai fi pe plac, însă obiceiul de a bea vă va covîrși.“ Prin astfel de povețe și prin autoritatea de a porunci pe care o avea, bătrîna ținea în frîu nesațul firesc al acestei vîrste fragede și le obișnuia pe fete, cu ajutorul setei lor, să știe care este măsura cumpătării, astfel încît să nu mai dorească ceva ce nu se cuvine.

18. Și totuși, după cum mi-a povestit chiar roaba ta mie, fiul ei, în ea s-a strecurat pe nesimțite plăcerea de a bea vin. Căci, după cum se obișnuiește, socotind-o o fată cuminte, părinții o trimiteau uneori să scoată vin din butoi; cufundînd paharul prin deschizătura de deasupra butoiului, înainte de a vărsa vinul curat în carafă, sorbea puțin cu vîrful buzelor, dar nu mai mult decît atît, fiindcă i se părea neplăcut la gust. Făcea aceasta nu pentru că ar fi fost cuprinsă de patima beției, ci din pricina nestăpînitelor zburdălnicii ale copilăriei, care se revarsă prin fel de fel de ghidușii și pozne, și care nu sunt ținute în frîu la această vîrstă, decît prin autoritatea celor mari.

Numai că, adăugînd în fiecare zi cîteva picături în plus la mica ei înghițitură – fiindcă *cine disprețuiește ceea ce-i puțin se prăbușește repede*[105] –, a alunecat într-o asemenea obișnuință, încît a ajuns să soarbă cu nesaț cupe întregi de vin.

Unde se afla în acele momente bătrîna cea înțeleaptă? Unde erau aprigile ei opreliști? S-ar fi găsit oare vreun alt leac pentru această boală ascunsă dacă puterea ta vindecătoare, Doamne, nu ar fi vegheat asupra noastră? Nefiind de față nici tata, nici mama, nici cei care ne poartă de

grijă, tu ești întotdeauna prezent, tu, care ne-ai creat, care ne chemi la tine și care, fie și prin oameni interpuși[106], faci să iasă ceva bun pentru mîntuirea sufletelor.

Ce ai făcut tu atunci, Dumnezeul meu? Cum ai îngrijit-o pe mama? Cum ai însănătoșit-o? Nu ai scos tu oare din sufletul unei alte persoane o ocară aspră și necruțătoare asemenea unui cuțit vindecător din visteriile tale ascunse și nu ai tăiat cu ea, printr-o singură lovitură, întreaga putreziciune[107]?

Căci una dintre servitoare, care o însoțea de obicei pe mama la butoiul cu vin, certîndu-se într-o zi cu mica ei stăpînă, cum se întîmpla uneori cînd rămîneau singure, supărată tare, i-a aruncat cu nerușinare în față o ocară foarte neplăcută, numind-o „bețivancă“[108]. Pătrunsă de această împunsătură, copila și-a dat seama cît de dezgustător era obiceiul ei, l-a condamnat imediat și a renunțat la el.

După cum prietenii ne pot strica prin măgulelile lor, tot așa adesea dușmanii ne îndreaptă greșelile prin insultele lor. Dar tu, Doamne, le dai răsplată nu potrivit cu ceea ce obții tu prin ei, ci potrivit cu gîndul lor de a face rău. Căci, în mînia ei, slujnica a voit să-și rănească mica stăpînă și nu să o lecuiască; și a făcut aceasta pe ascuns, cînd erau doar ele două, fie pentru că așa s-a întîmplat să fie locul și momentul certei, fie pentru că se temea ea însăși să nu se pună în primejdie pentru faptul că a dat în vileag atît de tîrziu fapta fetiței.

Dar tu, Doamne, diriguitorul tuturor celor cerești și al celor pămîntești, tu, care întorci spre planurile tale apele adînci ale puhoaielor, care pui ordine în curgerea zbuciumată a veacurilor, ai folosit chiar și sminteala unui suflet pentru a vindeca un alt suflet. Să învățăm de aici că nimeni dintre noi nu trebuie să atribuie propriei sale puteri îndreptarea pe care o observă în urma cuvintelor sale la acela pe care dorește să îl vadă îndreptat.

Capitolul al IX-lea
Despre tactul și discreția Monicăi în relațiile cu soțul ei și cu restul familiei

19. Mama mea a fost așadar crescută în modestie și în cumpătare, supusă mai degrabă de către tine părinților ei, decît de către părinții ei față de tine; iar cînd a ajuns la vîrsta potrivită pentru măritiș a fost încredințată unui bărbat pe care l-a slujit ca pe un stăpîn și s-a străduit neîntrerupt să-l cîștige de partea ta, vorbindu-i despre tine doar prin însușirile cu care ai împodobit-o și datorită cărora ai făcut să fie respectată, iubită și admirată de bărbatul ei. I-a îndurat infidelitățile conjugale[109] cu atîta răbdare, încît nici o vrajbă nu s-a iscat din această

bun, atunci mărturisirea nu înseamnă altceva decît să nu-mi însușesc eu acest merit, *fiindcă tu, Doamne, îl binecuvîntezi pe cel drept*[6], dar mai înainte de asta *tu îl îndreptezi pe păcătos*[7]. Mărturisirea mea, Dumnezeul meu, pe care o fac *înaintea privirilor tale*[8], se petrece așadar deopotrivă și în tăcere și în liniște; căci, deși glasul meu tace, inima mea strigă! Tot ceea ce spun bine oamenilor tu ai auzit înainte în inima mea, iar tot ceea ce tu auzi în inima mea tu mi-ai spus mai înainte.

Capitolul al III-lea
Mărturisindu-se lui Dumnezeu, Augustin se adresează și oamenilor, pentru a fi înțeles de aceștia

3. Dar ce treabă am eu cu oamenii, ca ei să asculte mărturisirile mele ca și cum ei ar urma *să-mi vindece mie toate bolile*?[9] O, seminție indiscretă cînd este vorba să cunoști viața altuia, dar leneșă cînd ar trebui să ți-o îndrepți pe a ta! De ce urmăresc să afle de la mine cine sunt eu acești oameni care nu voiesc să audă de la tine cine sunt ei înșiși? Iar cînd mă ascultă vorbind despre mine însumi, de unde știu ei că spun adevărul, atîta vreme cît nimeni dintre oameni *nu cunoaște ce se petrece înlăuntrul omului în afară de spiritul acelui om, care se află într-însul*?[10] Dacă însă te aud pe tine vorbind despre ei, nu vor putea spune: „Domnul minte.“! Căci a te auzi pe tine vorbindu-le despre ei înșiși nu înseamnă altceva decît a se cunoaște pe ei înșiși. Cum ar putea cineva să se cunoască pe sine și apoi să spună: „Nu este adevărat!“ fără ca să fie el însuși un mincinos? Dar, fiindcă iubirea *le crede pe toate*[11] – mai ales în rîndul acelora pe care ea îi unește între ei legîndu-i de sine –, și eu, Doamne, mă mărturisesc înaintea ta, pentru ca oamenii să mă asculte[12]; cu toate că nu pot să le dovedesc că mărturisirile mele sunt adevărate, să mă creadă totuși cel puțin aceia cărora iubirea le deschide urechile către glasul meu!

4. Și totuși, lămurește-mă ce folos am eu din toate acestea, tu, care ești medicul meu lăuntric[13]! Mărturisirile păcatelor mele trecute, pe care mi le-ai iertat și le-ai acoperit cu vălul uitării, pentru ca să-mi găsesc în tine fericirea, preschimbîndu-mi sufletul prin credința în tine și prin taina ta, vor tulbura inima celor care le vor citi sau le vor asculta, așa încît ei să nu mai adoarmă în deznădejde și să nu mai spună: „Nu pot!“ Dimpotrivă, le va trezi inima la iubirea pentru îndurarea ta, la dulceața Harului tău, prin care fiecare dintre noi, oricît de slab ar fi, devine puternic, căpătînd conștiința propriei slăbiciuni! Și celor buni le va face plăcere să asculte despre păcatele trecute ale unor oameni care deja s-au vindecat de ele; ei se vor bucura nu pentru că acele păcate sunt rele, ci pentru că ceea ce a fost rău nu mai există.

Cu ce folos, Doamne al meu, tu, către care zilnic se mărturisește conștiința mea, încredințîndu-se mai degrabă în speranța îndurărilor tale decît în propria nevinovăție, cu ce folos, te întreb, mă mărturisesc înaintea privirilor tale oamenilor, în această carte, arătîndu-le nu doar ce am fost odinioară, dar și ce sunt acum? Folosul mărturisirii trecutului l-am văzut și l-am amintit. Mulți oameni care mă cunosc, ca și alții care nu mă cunosc, dar au auzit vorbindu-se despre mine sau au citit cărțile mele, doresc să afle ce sunt eu în acest moment cînd îmi scriu *Confesiunile*; însă urechea lor nu este așezată lîngă inima mea, acolo unde eu sunt cu adevărat eu însumi. Așadar, ei voiesc să mă audă mărturisind ce sunt eu înlăuntrul meu, acolo unde ei nu pot pătrunde nici cu privirea, nici cu auzul, nici cu mintea lor. Vor să mă audă, gata să mă creadă; cum vor putea fi însă siguri că m-au cunoscut? Iubirea, care-i face buni, este aceea care le spune că nu mint atunci cînd mă mărturisesc, da, iubirea din ei îi face să mă creadă.

Capitolul al IV-lea
Despre scopurile pentru care Augustin scrie *Confesiunile*

5. Dar la ce folos se așteaptă ei ascultîndu-mă? Doresc ei oare să mi se alăture în mulțumirile mele către tine atunci cînd vor fi aflat cît de mult m-am apropiat de tine prin Harul tău, sau să se roage pentru mine atunci cînd vor fi auzit cît de mult mă apasă încă propria mea povară? Căci nu mic este folosul, Doamne, Dumnezeul meu, dacă *mulți îți aduc mulțumiri pentru noi*[14] și mulți sunt cei care te roagă pentru noi. Fie ca sufletul fraților mei să iubească în mine ceea ce ei știu din învățătura ta că trebuie iubit și să deplîngă în mine ceea ce tu ne înveți că trebuie deplîns.

Nu mă aștept la un asemenea comportament decît de la un suflet de frate, nu de la unul străin, nu de la sufletul *fiilor străini, a căror gură rostește deșertăciuni și a căror dreaptă este o dreaptă a nedreptății*[15]. Adevărații mei frați sunt aceia care se bucură pentru mine cînd mă pot aproba și se întristează pentru mine cînd trebuie să mă dezaprobe; ei sunt frați adevărați deoarece, fie că mă aprobă, fie că mă dezaprobă, mă iubesc întotdeauna. Unor astfel de oameni mă voi dezvălui eu; să respire ușurați pentru părțile mele bune, să se întristeze pentru cele rele. Părțile mele bune sunt făurite de tine și sunt daruri ale tale, pe cînd cele rele sunt din vina mea și sunt pedepsele pe care tu mi le trimiți. Să respire ușurați pentru cele bune și să suspine pentru cele rele, iar din inimile lor de frați, ca din niște cădelnițe cu tămîie, să se înalțe către privirile tale cîntări și strigăte de jale.

Iar tu, Doamne, încîntat de mireasma care urcă spre sfîntul tău templu, *îndură-te de mine potrivit cu marea ta îndurare*[16], întru numele

absentă, ea nu purta de la una la alta altceva decît ceea ce ar fi putut ajuta să le împace[113].

Această însușire a ei mi s-ar fi părut neînsemnată, dacă n-aș fi cunoscut prin propria mea experiență tristă mulțimi nenumărate de oameni care, printr-un fel de respingătoare molimă a păcatului, foarte răspîndită, transmit unor dușmani îndîrjiți spusele dușmanilor lor la fel de îndîrjiți, ba mai mult, mai adaugă și de la ei chiar și lucruri care nu au fost spuse; de fapt, un om demn de acest nume ar trebui să socotească o josnicie să ațîțe și să sporească dușmăniile dintre oameni dacă nu este în stare să ajute la stingerea lor prin cuvinte înțelepte.

Acest lucru îl făcea mama mea, învățată de tine, învățătorul ei lăuntric, în școala inimii[114].

22. Pînă la urmă, ea l-a cîștigat pentru tine, în ultimele zile ale vieții lui pămîntești, și pe bărbatul ei; și îndată ce a devenit credincios, ea nu i s-a plîns deloc în legătură cu jignirile pe care le-a îndurat din partea lui înainte de a fi devenit creștin. Ea era astfel o roabă a robilor tăi. Oricare dintre cei care au cunoscut-o găseau în ea multe temeiuri ca să te laude, să te cinstească și să te iubească, fiindcă simțea prezența ta în inima ei, mărturii fiind roadele unui trai atît de sfînt. Căci a fost *soția unui singur bărbat, și-a plătit datoriile către părinții* săi, și-a gospodărit *cu evlavie casa*, pentru ea *depun mărturie faptele ei bune*[115]. Și-a crescut fiii născîndu-i din nou[116] ori de cîte ori îi vedea că se îndepărtează de tine. În sfîrșit, Doamne, fiindcă în dărnicia ta ne îngădui să vorbim ca niște robi ai tăi, ea a avut grijă de noi toți după ce am primit Harul Botezului tău și trăiam laolaltă, înainte ca ea să adoarmă întru tine; se îngrijea de noi ca și cum ar fi fost mamă tuturor și ne slujea pe toți ca și cum fiecare i-am fi fost părinte.

Capitolul al X-lea
Viziunea de la Ostia a Monicăi. Ea își presimte sfîrșitul

23. Apropiindu-se ziua cînd trebuia să iasă din această viață, zi pe care tu o cunoșteai, Doamne, deși noi nu o știam, s-a întîmplat ca – după cum cred, potrivit unor tainice planuri ale tale – să ne aflăm singuri amîndoi, ea și cu mine, aplecați la o fereastră, de unde se vedea în grădina casei în care locuiam atunci, la Ostia, pe rîul Tibru; departe de gălăgia mulțimii, ne odihneam după oboseala unei lungi călătorii, recăpătîndu-ne puterile pentru traversarea mării[117]. Stăteam deci de vorbă singuri, cu multă gingășie, și, *uitînd de cele trecute*, ne îndreptam *către cele ce ne stăteau în față*[118]; căutam să aflăm împreună, în prezența Adevărului care ești tu însuți, cum ar putea fi viața veșnică a sfinților, pe care *nici ochiul nu a văzut-o, nici urechea nu a auzit-o, nici inima*

ați fi." După ce și-a rostit dorința prin aceste cuvinte așa cum a putut, a tăcut; boala s-a agravat și îi sporea suferințele.

28. În acest timp, eu mă gîndeam la darurile tale, *Dumnezeule cel nevăzut*[137], pe care le semeni în inimile credincioșilor tăi, unde ele cresc și dau roade minunate. Mă bucuram la acest gînd și-ți aduceam mulțumiri, amintindu-mi ceea ce știam mai de mult, și anume cu cîtă grijă s-a preocupat ea întotdeauna de mormîntul ei, pe care îl prevăzuse și îl pregătise alături de trupul bărbatului său. Fiindcă trăiseră în cea mai mare armonie, ea a dorit – o, cît de puțin este în stare sufletul omenesc să înțeleagă lucrurile dumnezeiești! – să mai adauge încă ceva la fericirea trecută, iar oamenii să-și aducă aminte că ei i-a fost dat ca, după o călătorie peste mare, să-și amestece rămășițele pămîntești cu cele ale soțului, sub aceeași țărînă.

Nu cunoșteam atunci momentul în care deplinătatea bunătății tale a făcut ca această dorință deșartă[138] să-i părăsească inima, dar mă minunam și mă bucuram să văd acest lucru. Totuși, în timpul discuției noastre de la fereastră, atunci cînd a spus „Ce voi mai face de aici încolo?"[139], era limpede că nu mai dorea să moară neapărat în patrie. Am aflat de asemenea mai tîrziu că, în timpul șederii noastre la Ostia, discutînd într-o zi, în absența mea, cu cîțiva prieteni, mama le-a vorbit plină de bunăvoință despre disprețul față de viața aceasta și despre binefacerile morții; cînd ei s-au arătat uimiți de o asemenea bărbăție la o femeie – pe care tu i-o dăruiseși, Doamne! – și au întrebat-o dacă nu se înfioară la gîndul de a-și lăsa corpul atît de departe de cetatea natală, ea le-a răspuns: „Nimic nu este departe pentru Dumnezeu și nu am a mă teme că, la sfîrșitul veacului, el nu va recunoaște locul din care să mă trezească la o nouă viață."

Și astfel, în a noua zi de boală, cînd ea avea vîrsta de cincizeci și șase de ani, iar eu eram de treizeci și trei de ani, sufletul ei credincios și evlavios a fost dezlegat de trup.

Capitolul al XII-lea
Durerea lui Augustin în fața morții mamei

29. I-am închis ochii și un val de imensă tristețe mi-a năpădit inima, gata să se reverse în lacrimi; în același timp însă, printr-un puternic efort de voință, ochii mei au zăgăzuit șuvoiul de lacrimi pînă aproape să-l sece, iar această încordare mi-a produs o mare suferință. În clipa cînd mama și-a dat ultima suflare, băiatul meu Adeodatus a izbucnit în hohote de plîns, dar, ținut din scurt de ceilalți, a tăcut și el. În același chip, ceea ce era copilăresc în mine sta să izbucnească în plîns la auzul glasului său de copil, dar un alt glas, glasul minții, m-a înfrînat și am tăcut. Socoteam

că nu se cuvine să săvîrșim înmormîntarea mamei mele cu plînsete, lacrimi și gemete doar pentru că prin asemenea bocete este deplînsă de obicei soarta jalnică a celor care mor și stingerea lor totală. Însă moartea mamei nu avea nimic jalnic într-însa, și nici nu era o moarte definitivă. Pentru aceasta, mărturie stătea curățenia vieții ei, iar noi eram absolut convinși, din motive sigure și *din credință nefățarnică*[140].

30. Atunci însă ce mă făcea oare să sufăr atîta înlăuntrul meu dacă nu rana proaspătă pricinuită de ruptura bruscă de cea de care mă lega o atît de dulce și de scumpă obișnuință de a ne vedea tot timpul? Îmi găseam împăcarea la gîndul mărturisirii pe care mi-a făcut-o în ultima parte a bolii ei, cînd, mîngîindu-mă pentru măruntele mele servicii, m-a numit „fiul ei drag" și și-a adus aminte cu un simțămînt de mare duioșie că nu a auzit niciodată ieșind de pe buzele mele nici un cuvînt aspru sau jignitor la adresa ei.

Și totuși, o, Dumnezeul meu, care ne-ai creat pe amîndoi, cum poate fi comparată cinstirea pe care i-am arătat-o eu cu supunerea de roabă pe care a avut-o ea față de mine? Lipsită de marea mîngîiere pe care o găsea în ea, sufletul meu a rămas rănit, iar viața mea, pînă atunci una cu a ei, se simțea sfîșiată.

31. După ce am potolit plînsul băiatului, Evodius a luat Psaltirea și a început să cînte un psalm. Noi, toți cei din casă, îi răspundeam: *Voi preamări, Doamne, îndurarea și judecata ta!*[141] Auzind ce se întîmplă, mulți din frații noștri de credință și multe femei evlavioase au venit alături de noi și, pe cînd aceia care aveau această datorie se îngrijeau, potrivit obiceiului, de cele trebuincioase pentru înmormîntare, eu m-am retras într-o altă încăpere, unde buna cuviință îmi îngăduia să vorbesc, și am discutat despre lucruri potrivite pentru acest moment cu cei care socoteau că nu trebuie să mă părăsească la nevoie. Îmi îmblînzeam prin balsamul adevărului[142] o adîncă suferință pe care tu o cunoșteai, Doamne, dar pe care prietenii mei nu o bănuiau; mă ascultau cu luare-aminte, dar socoteau că nu au simțămîntul durerii. Dar eu, aproape de urechile tale, acolo unde nici unul dintre ei nu putea să asculte, mă mustram aspru pentru slăbiciunea inimii mele, încercam să-mi strunesc șuvoiul durerii, izbuteam pentru o clipă, dar el răbufnea apoi cu și mai mare forță, nu însă pînă acolo încît să-mi izbucnească lacrimile sau să mi se schimbe înfățișarea; eu știam totuși cît chin înăbușeam în inimă. Întrucît îmi era extrem de neplăcut să simt în mine aceste slăbiciuni omenești, cu toate că nu le putem ocoli, căci fac parte din ordinea firească a lucrurilor și din condiția ce ne este sortită, durerea mea era sporită de această nouă durere[143] și eram astfel frămîntat de o tristețe de două ori mai mare.

32. Cînd corpul mamei a fost dus la mormînt, m-am dus și m-am întors fără să-mi curgă nici o lacrimă. Nici în timpul rugăciunilor pe care le revărsam către tine în momentul cînd îți era adusă în cinstea ei jertfa

fie înveșmîntat în haine bogate sau să fie îmbălsămat cu miresme scumpe, nu a dorit un monument somptuos, nici nu s-a îngrijit să-și aibă mormîntul în patrie. Nu acestea au fost ultimele dorințe pe care mi le-a lăsat. Nu a dorit decît să ne aducem aminte de ea la altarul tău, pe care l-a slujit zi de zi, fără întrerupere[160], știind că de la altarul tău ne va fi împărțită jertfa sfîntă[161] prin care a fost șters *înscrisul care ne era potrivnic*[162] și prin care a triumfat asupra vrăjmașului nostru, care ține socoteala greșelilor noastre și caută mereu să ne reproșeze ceva, negăsind în schimb nimic la acela prin care noi suntem biruitori. Cine-i va aduce înapoi sîngele lui nevinovat? Cine-i va înapoia prețul cu care ne-a cumpărat pentru ca să ne smulgă de la acest vrăjmaș? De această taină a răscumpărării noastre și-a legat slujitoarea ta sufletul său, cu lanțurile credinței. Fie ca nimeni să nu o smulgă de sub ocrotirea ta! Între ea și tine să nu se strecoare nici cu forța, nici cu vicleșuguri, *leul și șarpele*[163]. Și ea nu va răspunde că nu are nici o datorie de plătit, din teama de a nu fi convinsă și cîștigată de un acuzator șiret, ci va răspunde că datoriile ei au fost răscumpărate de Acela[164] căruia nimeni nu-i poate da înapoi prețul pe care l-a plătit pentru noi fără să fi avut vreo datorie.

37. Odihnească-se în pace alături de bărbatul ei, care i-a fost și primul și singurul ei soț, pe care l-a slujit cu acea *răbdare* care *a dat roade*[165] întru tine, așa încît pînă la urmă l-a cîștigat și pe el de partea ta. Insuflă-le, Doamne, Dumnezeul meu, insuflă-le gîndul cel bun robilor tăi și fraților mei, fiilor tăi și stăpînilor mei, pe care eu îi slujesc cu inima, cu glasul și cu scrierile mele, insuflă-le tuturor gîndul cel bun ca atunci cînd vor citi aceste pagini să-și aducă aminte la altarul tău de Monica, roaba ta, de Patricius, care a fost odinioară soțul ei[166], de cei prin a căror carne m-ai adus pe mine în această viață – cum anume, nu știu[167]. Să-și aducă aminte cu un simțămînt te evlavie de cei care au fost părinții mei în această lume trecătoare[168], de frații mei întru tine, Părinte, și întru mama noastră, Biserica Universală[169], de concetățenii mei din Ierusalimul cel veșnic, spre care suspină poporul tău în rătăcirile lui, de la plecare pînă la întoarcerea către tine. Astfel, prin rugăciunile multor oameni care vor citi *Confesiunile* mele, ultima ei dorință se va îndeplini mai din belșug decît doar prin rugăciunile mele[170].

omului nu a înțeles-o[119]. Deschideam însă cu nesaț gura inimii către revărsarea cerească *a izvorului tău, a izvorului vieții, care se află la tine*[120], pentru a ne lăsa stropiți de picăturile lui pe măsura puterilor noastre și a ajunge la o oarecare înțelegere a unei taine atît de adînci[121].

24. Discuția noastră ne-a condus la concluzia că nici o plăcere dată de simțurile trupului, oricît de mare ar fi ea și oricît de vie ar fi lumina corporală în care s-ar scălda, nu poate fi comparată și nici măcar menționată față de bucuria vieții veșnice a sfinților; înălțîndu-ne apoi cu un simțămînt mai fierbinte către Ființa însăși[122], am străbătut treaptă cu treaptă[123] toate lucrurile corporale și cerul însuși, de unde soarele, luna și stelele răspîndesc lumină asupra pămîntului. De aici am urcat înlăuntrul nostru, gîndind, admirînd și vorbind despre operele tale; am ajuns apoi în cugetele noastre și am trecut dincolo de ele, ca să atingem ținutul belșugului nesecat[124], unde hrănești în veșnicie pe Israel cu hrana adevărului[125], acolo unde viața înseamnă Înțelepciunea prin care au fost create toate lucrurile pe care le știm, toate care au fost și toate care vor fi, fără ca ea însăși să fi fost creată, căci ea ființează pur și simplu, cum a ființat și cum va ființa întotdeauna. Aș spune mai degrabă că în ea nu se află ființare trecută și ființare viitoare, ci o singură Ființă, fiindcă ea este veșnică; căci faptul de a fi ființat în trecut și faptul de a ființa în viitor nu înseamnă veșnicie. Și, pe cînd vorbeam despre înțelepciune și o sorbeam cu răsuflările noastre, am atins-o pentru o clipă într-un avînt suprem al inimii[126]; am scos apoi un suspin și, lăsînd înlănțuită acolo *pîrga Duhului*[127], am coborît din nou la zgomotul vorbirii noastre, în care cuvîntul are un început și un sfîrșit. Și cît de diferit este acest cuvînt față de Cuvîntul tău, Doamne al nostru, care rămîne mereu același, în sine, fără să îmbătrînească și înnoind mereu toate lucrurile[128].

25. Discuția noastră a continuat astfel: „Să ne imaginăm un om în care se liniștește tumultul trupului, se liniștesc toate închipuirile pe care el și le face despre pămînt, despre ape și despre aer, se liniștesc și cerurile, se liniștește chiar și sufletul lui și se autodepășește, nemaigîndindu-se la sine însuși; să ne imaginăm că se liniștesc la fel și visele și dezvăluirile imaginației sale, tace orice limbă, orice semn și tot ceea ce se naște pentru a dispărea , da, să ne imaginăm o tăcere totală – deoarece, dacă ar fi cine să le asculte, toate aceste lucruri spun: *Nu noi înșine ne-am creat, ci ne-a creat acela care dăinuie în veșnicie*[129]; să ne imaginăm că, după ce ne-au spus aceste cuvinte și ne-au înălțat auzul ca să-l ascultăm pe Acela care le-a creat, aceste lucruri ar tăcea și ar începe să vorbească el singur, dar nu prin ele ci prin sine însuși, așa încît noi să auzim Cuvîntul lui nu printr-o limbă de carne, nici prin glasul unui înger, nici prin tunetul dintr-un nor și nici prin taina unei parabole[130], ci pe el însuși, cel pe care îl iubim; să-l auzim pe el însuși fără nici o mijlocire, așa cum, pentru o clipă, mama și cu mine ne-am desprins și,

printr-o străfulgerare a minții, am atins înțelepciunea cea veșnică, dăinuind deasupra tuturor; să presupunem că această stare se prelungește și că toate celelalte viziuni ale unor lucruri inferioare dispar, că această unică viziune[131] îl răpește, îl soarbe și îl cufundă pe cel care contemplă într-un fel de bucurii lăuntrice, așa încît viața veșnică să semene cu această clipită de înțelegere fulgerătoare, după care am suspinat. Oare nu s-ar împlini atunci aceste cuvinte: *Intră în bucuria Domnului tău*[132]*?* Și cînd se va întîmpla aceasta? Nu cumva în ziua *cînd toți ne vom trezi, dar nu toți vom fi schimbați?*[133]"

26. Despre astfel de lucruri discutam, cu toate că nu întocmai în acest chip și cu aceste cuvinte. Totuși, Doamne, tu știi că în ziua cînd am discutat aceste lucruri și cînd lumea aceasta, cu toate plăcerile ei, și-a pierdut în convorbirea noastră toată strălucirea, în aceeași zi deci, mama mi-a spus: „Fiule, cît mă privește pe mine, nimic nu îmi mai face plăcere în viața aceasta. Ce voi face de aici încolo și de ce aș mai rămîne în lumea aceasta nu știu, de vreme ce nu mai am nici o speranță în această viață. Un singur motiv era pentru care doream să mai întîrzii puțin în viața aceasta, și anume să te văd, înainte de a muri, creștin catolic[134]. Dumnezeul meu mi-a împlinit această dorință din plin, de vreme ce te văd gata să fii un slujitor al lui pînă la a disprețui fericirea pămîntească. Ce a mai rămas pentru mine de făcut în această lume?"

Capitolul al XI-lea
Monica își găsește sfîrșitul în seninătate. Ultimele ei cuvinte

27. Nu îmi mai amintesc destul de bine ce i-am răspuns la aceste cuvinte ale ei; fapt este că, peste vreo cinci zile, sau nu mult după aceea, ea a căzut la pat cuprinsă de febră[135]. Într-o zi, în timpul bolii, a avut un moment de slăbiciune și și-a pierdut pentru cîteva clipe cunoștința. Am alergat la ea, dar și-a recăpătat repede cunoștința și, privind către mine și fratele meu[136], care stăteam lîngă ea, ne-a spus ca și cum ar fi căutat ceva: „Unde am fost?" Apoi, văzîndu-ne încremeniți de durere, a adăugat: „Să o îngropați aici pe mama voastră!". Eu tăceam, încercînd să-mi înfrînez plînsul. Fratele meu însă a rostit cîteva cuvinte, prin care își exprima într-un fel dorința ca ea să moară nu printre străini, ci mai degrabă în patria ei, ceea ce ar fi fost mai puțin dureros. Auzindu-l vorbind astfel, pe chipul mamei a trecut o umbră de neliniște și, dojenindu-l din priviri pentru asemenea gînduri, s-a întors către mine și mi-a spus: „Uite ce-mi spune!" Vorbind apoi către amîndoi adăugă: „Îngropați-mi corpul oriunde ar fi și să nu vă faceți nici o grijă; atîta doar vă rog, să vă aduceți aminte de mine în fața altarului Domnului, oriunde

izbăvirii noastre, pe cînd corpul neînsuflețit, după cum cerea obiceiul locului, era așezat înaintea mormîntului, înainte de a fi coborît în groapă, nu, nici chiar în momentul acestor rugăciuni nu am plîns; dar întreaga zi am fost copleșit de durere în taina inimii mele și, cu mintea descumpănită, te rugam, atît cît eram în stare, să vindeci durerea mea, însă tu nu m-ai ascultat; cred că ai făcut așa pentru că ai dorit să întipărești în memoria mea, fie și prin această singură dovadă, cît de tari sunt lanțurile obișnuinței, chiar și într-un spirit care se hrănește cu Cuvîntul ce nu înșeală. Mi-a trecut chiar prin minte să merg să mă îmbăiez, fiindcă auzisem că băile și-au căpătat acest nume deoarece grecii le numeau cu cuvîntul βαλανει~ον, ceea ce înseamnă că baia alungă neliniștea din suflet[144]. Dar iată, mărturisesc și aceasta înaintea îndurării tale, *părinte al orfanilor*[145]: m-am îmbăiat, dar am rămas la fel ca înainte de a mă fi îmbăiat. Nu am scos afară din inima mea sudoarea amară a tristeții. În cele din urmă am adormit; cînd m-am trezit, am observat că durerea s-a mai potolit cumva și, cum eram singur în patul meu, mi-am amintit versurile atît de adevărate ale robului tău Ambrozie. Căci tu ești

Dumnezeu, Creatorul tuturor,
Cîrmuitorul cerurilor, cel care îmbraci
Ziua cu podoaba luminii,
Noaptea cu binecuvîntarea somnului,

Pentru ca liniștea să redea
Muncii lor obișnuite încheieturile ușurate,
Să aline mințile ostenite
Și să risipească suspinele neliniștite.[146]

33. Și așa, puțin cîte puțin, m-am întors la vechile mele gînduri cu privire la slujitoarea ta; mă gîndeam la evlavia ei față de tine, la sfințita ei blîndețe și nemărginita ei îngăduință față de mine. Părăsit de ea pe neașteptate, m-a cuprins bucuria de a plînge *înaintea feței tale*[147] din pricina ei și pentru ea, din pricina mea și pentru mine. Am dat drumul lacrimilor, pe care le stăpînisem pînă atunci, să curgă cît vor ele, așternîndu-le sub inima mea ca pe un culcuș în care ea și-a găsit odihna; căci de față erau doar urechile tale ca să le audă, și nu orice om care ar fi putut interpreta cu dispreț jalea mea.

Iar acum, Doamne, îți mărturisesc totul în această carte. Să o citească cine dorește și să o interpreteze cum dorește. Iar dacă ar găsi cineva un păcat în faptul că mi-am jelit mama doar cîteva frînturi dintr-o oră, pe mama mea, moartă pentru un timp pentru privirile mele[148], dar care a plîns pentru mine atîția ani pentru ca eu să trăiesc înaintea

privirilor tale, acela să nu-și bată joc de mine, ci mai degrabă, dacă are cu adevărat milă, să plîngă el însuși pentru păcatele mele înaintea ta, care ești părintele tuturor fraților Hristosului tău.

Capitolul al XIII-lea
O rugăciune pentru Monica. Meditație asupra destinului omenesc

34. Acum, cînd inima mi s-a vindecat de acea rană, căreia i s-ar putea reproșa prezența unui sentiment prea trupesc, revărs înaintea ta, Dumnezeul meu, un cu totul alt fel de lacrimi pentru slujitoarea ta; sunt lacrimi care izvorăsc dintr-un spirit cutremurat la vederea primejdiilor care pîndesc orice suflet *ce moare întru Adam*[149]. Cu toate că, întărită întru Hristos, încă înainte de a fi dezlegată de trup, mama mea a trăit în așa fel încît a slăvit numele tău prin credința și prin comportările ei, nu aș îndrăzni să afirm că, după ce tu ai adus-o la o nouă viață prin Botezul tău, de pe buzele ei nu a ieșit nici un cuvînt împotriva învățăturilor tale. Fiul tău, care este Adevărul, a spus: *Dacă cineva va spune fratelui său „nebunule", acela va fi vrednic de focul Gheenei*[150]. Și vai de orice viață de om, oricît de vrednică de laudă ar fi ea, dacă o vei cerceta fără marea ta îndurare! Dar, fiindcă tu nu ne cercetezi greșelile cu asprime, noi sperăm cu mare încredere că vom afla cîndva un loc în preajma ta. Dacă cineva înșiruie înaintea ta meritele sale, ce altceva înșiruie decît darurile tale? O, de-ar cunoaște oamenii ce sunt ei ca oameni și *dacă cei care se laudă s-ar lăuda întru Domnul!*[151]

35. De aceea, o, tu, slava mea și viața mea, *Dumnezeule al inimii*[152] mele, lăsînd pentru o clipă deoparte faptele ei bune, pentru care cu bucurie îți aduc mulțumiri, îți voi înălța acum rugăciuni pentru păcatele mamei mele; ascultă-mi ruga, în numele celui care este leacul pentru rănile noastre[153], al celui care a fost atîrnat pe lemnul crucii și *stă la dreapta ta și mijlocește pentru noi*[154]. Știu că orice faptă a ei a fost săvîrșită cu milă și că și-a înapoiat cu toată inima datoriile către datornici. Iartă-i și tu ei datoriile sale față de tine, dacă a făcut vreuna în cei atîția ani trecuți după cufundarea în apa mîntuirii. Iartă-i-le, Doamne, iartă-i-le, te implor, și *nu intra cu ea la judecată*[155]. Fie ca *mila să biruiască în fața judecății*[156], deoarece cuvintele tale sunt adevărate și ai făgăduit îndurare celor îndurători[157]. Căci dacă ei au fost îndurători, tu ești acela care i-ai făcut îndurători, tu, *care te-ai îndurat de cine ai vrut să te înduri și ai avut milă de cine ai vrut să ai milă*[158].

36. Ai făcut deja, cred, ce te rog, Doamne, *dar primește încă și această ofrandă a gurii mele*![159] În apropierea zilei cînd urma să fie dezlegată de lumea aceasta, mama nu s-a gîndit să ceară ca trupul ei să

Este ea ceva asemănător cu amintirea numerelor? Nu, căci acela care păstrează în memorie numerele nu mai caută să le dobîndească, în vreme ce ideea pe care o avem despre viața fericită ne face să o iubim și, cu toate acestea, dorim în continuare să o dobîndim, pentru a fi fericiți.

Ne amintim de fericire așa cum ne amintim de principiile elocinței? Și în acest caz, răspunsul este: Nu! Chiar și cei care nu sunt încă instruiți în arta elocinței recunosc lucrul desemnat atunci cînd aud rostindu-se cuvîntul *elocință*, și sunt mulți cei care doresc să cunoască arta vorbirii; acest fapt dovedește că ideea de elocință se află într-înșii. Totuși, cu ajutorul simțurilor corpului lor, ei au observat elocința la alți oameni, le-a plăcut și doresc să fie și ei la fel, cu toate că, dacă nu ar fi avut ei înșiși o cunoaștere interioară a elocinței, aceasta nu le-ar fi plăcut, iar dacă nu le-ar fi plăcut, nici nu ar fi dorit să o aibă. Viața fericită însă nu este cu putință să o recunoaștem la alții cu ajutorul simțurilor.

Poate ne amintim fericirea la fel cum ne amintim bucuria? Se poate să fie așa. Căci, chiar dacă sunt trist, îmi pot aduce aminte de bucurie, la fel cum, nefericit fiind, mă gîndesc la viața fericită. Nu am perceput niciodată această bucurie cu vreun simț al corpului, nu am văzut-o, nu am auzit-o, nu am mirosit-o, nu am gustat-o, nici nu am atins-o, ci am trăit-o în spiritul meu cînd m-am bucurat, iar ideea de bucurie s-a lipit de memoria mea, așa încît să pot să mi-o aduc aminte cînd cu dispreț, cînd cu dorință, potrivit cu diversitatea lucrurilor de care îmi amintesc că m-au bucurat. Căci uneori m-a copleșit bucuria pentru niște lucruri rușinoase, de care îmi amintesc acum cu dispreț și dezgust, iar alteori pentru lucruri bune și cinstite, la care mă gîndesc cu nostalgie, chiar dacă acum, din întîmplare, acestea îmi lipsesc, și de aceea îmi amintesc cu tristețe de vechea mea bucurie.

31. Unde, așadar, și cînd am cunoscut prin proprie experiență fericirea mea, așa încît să pot să-mi amintesc de ea, să o iubesc și să o doresc? Nu doar eu singur sau încă alți cîțiva, ci absolut cu toții dorim să fim fericiți[85]. Dacă însă nu am fi avut o cunoaștere sigură a fericirii, nu am fi dorit-o cu o voință atît de puternică. Dar ce înseamnă acest fapt? Cînd îi întrebăm pe doi oameni dacă vor să intre în armată, se poate întîmpla ca unul să răspundă că voiește, iar altul că nu voiește. Întrebîndu-i însă dacă vor să fie fericiți, fiecare dintre ei va răspunde imediat și fără șovăire că aceasta le este dorința; astfel, singurul motiv pentru care unul dorește să fie soldat, iar altul nu dorește, este același: amîndoi vor să fie fericiți. Oare unul își află bucuria fiind soldat, iar celălalt nefiind? Toți sunt de acord că voiesc să fie fericiți, la fel cum, dacă i-am întreba, toți ar fi de acord, răspunzînd că doresc să se bucure; de fapt, bucuria este ceea ce ei numesc fericirea vieții. Fiecare o caută în felul lui, dar toți năzuiesc să ajungă la același lucru: să se bucure. Deoarece nimeni nu poate spune că nu a trăit niciodată starea de bucurie,

ca noi să fim ispitiți mai mult decît putem îndura, ci o dată cu ispita tu ne deschizi și o ieșire, pentru ca să putem răbda[26].

Voi mărturisi așadar ceea ce știu despre mine, voi mărturisi și ceea ce nu știu despre mine, căci ceea ce știu despre mine știu fiindcă tu reverși lumină asupra mea, iar ceea ce nu știu nu voi ști pînă cînd *întunericul meu se va face ca miezul zilei*[27] înaintea feței tale.

Capitolul al VI-lea
Augustin se întreabă ce este Dumnezeu

8. Te iubesc, Doamne, cu o cunoștință sigură și deloc îndoielnică. Ai străpuns inima mea prin Cuvîntul tău, iar din clipa aceea te-am iubit. Dar iată că, totuși, și cerul, și pămîntul și toate cele care se află în ele, de peste tot, îmi spun să te iubesc și nu încetează să o spună tuturor, *pentru ca ei să nu se mai poată dezvinovăți*[28] că nu te iubesc. Mai adîncă va fi îndurarea ta față de cel de care te-ai îndurat și vei arăta multă îndurare pentru cel față de care te-ai arătat îndurător[29]. Dacă nu ar fi așa, cerul și pămîntul ar rosti laude către tine unor urechi surde.

Dar ce iubesc, de fapt, atunci cînd te iubesc? Nu frumusețea corpurilor sau gingășia lor trecătoare, nu strălucirea luminii, a acestei lumini atît de prietenoase față de ochii mei, nu suavele melodii ale feluritelor cîntări, nici mireasma dulce a florilor, a parfumurilor și a balsamurilor, nu mana cerească și mierea, nici membrele făcute pentru îmbrățișări trupești, nu toate acestea le iubesc eu atunci cînd îl iubesc pe Dumnezeul meu. Și totuși iubesc un anume fel de lumină și un anume fel de glas, o anume mireasmă, o anume hrană și o anume îmbrățișare atunci cînd îl iubesc pe Dumnezeul meu; sunt lumina, glasul, mireasma, hrana și îmbrățișarea omului lăuntric[30], care se află în mine acolo unde pentru sufletul meu strălucește o lumină care nu are hotar, unde răsună o melodie care nu piere în timp, unde se răspîndesc miresme pe care nu le împrăștie suflarea vîntului, unde se poate gusta dintr-o hrană pe care lăcomia nu o micșorează niciodată și unde se înlănțuie îmbrățișări pe care împlinirea dorinței nu le desface niciodată. Iată ce iubesc eu atunci cînd îl iubesc pe Dumnezeul meu.

9. Dar ce este acest Dumnezeu?

Am întrebat pămîntul și el mi-a răspuns: „Nu eu sunt Dumnezeu!“ Și toate viețuitoarele de pe fața pămîntului mi-au mărturisit același lucru. Am întrebat marea și adîncurile ei, și toate ființele vii care viermuiesc în ele și mi-au răspuns: „Nu suntem noi Dumnezeul tău! Caută deasupra noastră!“ Am întrebat suflările vînturilor și mi-a răspuns întregul aer cu toți locuitorii lui: „Anaximene se înșeală[31]! Eu nu sunt Dumnezeu.“ Am întrebat cerul, soarele, luna și stelele. „Nici noi nu

și unele care năvălesc îmbulzindu-se atunci cînd dorim altceva și care se reped în față ca și cum ar spune: „Nu cumva de noi vrei să-ți amintești?“ Pe acestea le alung cu mîna spiritului de pe fața reamintirii mele[43], pînă cînd gîndul pe care îl doresc iese la lumină și înaintează spre privirile mele din ascunzătorile lui. În sfîrșit, sunt și unele gînduri care se înfățișează cu ușurință și într-o succesiune netulburată, pe măsură ce le chem; cele care sosesc primele lasă locul celor care urmează și, întorcîndu-se de unde au plecat, stau pregătite să iasă din nou atunci cînd le-aș chema. Aceasta se întîmplă cînd relatez ceva învățat pe de rost.

13. În memorie, toate se păstrează separat, potrivit clasei fiecăreia, fiecare senzație fiind primită printr-o intrare specială; de exemplu, lumina, toate culorile și formele corpurilor sunt primite prin ochi, toate felurile de sunete prin urechi, toate mirosurile prin deschizăturile nărilor, toate gusturile prin deschizătura gurii; simțul pipăitului, răspîndit în toate părțile corpului, ne ajută să deosebim între ce este tare și ce este moale, între ce este fierbinte și ce este rece, între ce este neted și ce este aspru, între ce este greu și ce este ușor, iar aceasta privește atît lucrurile dinafara, cît și lucrurile dinlăuntrul corpului. Memoria le primește pe toate în vastul său adăpost, într-un fel de cotloane tainice și greu de descris[44], pentru a le rechema și a le avea la îndemînă de cîte ori este nevoie; fiecare intră în memorie pe porțile care i-au fost destinate și este păstrat la locul lui. Totuși, în memorie nu intră lucrurile însele, ci doar imaginile lucrurilor pe care le percepem, iar acestea stau la dispoziția gîndirii, care le poate rechema.

Cu toate că este limpede cu ajutorul căror simțuri au fost prinse și depozitate înlăuntrul nostru, cine ar putea totuși să spună cum anume s-au format aceste imagini? Chiar și dacă stau în întuneric și în tăcere, pot, dacă aș vrea să îmi aduc în minte niște culori, pot deci să deosebesc între alb și negru, sau între orice alte culori doresc; în acel moment, nu trebuie să mă tem că vor năvăli niște sunete și-mi vor tulbura imaginea obținută cu ajutorul ochilor, cu toate că și sunetele se află în memorie, ascunse însă și păstrate deoparte. Dacă doresc, pot să le chem și pe ele în memorie, iar ele sosesc imediat, așa încît pot să cînt oricît vreau, chiar și dacă limba mea rămîne tăcută, iar gîtlejul meu nu scoate un sunet; în acele clipe, imaginile culorilor, care nu sunt nici ele mai puțin prezente, nu se amestecă și nu mă împiedică deloc să mă ocup cu cealaltă parte a tezaurului de imagini, cele strînse prin simțul auzului. Tot așa se întîmplă și atunci cînd îmi reamintesc de imaginile pe care celelalte simțuri le-au adunat și le-au îngrămădit în memoria mea: deosebesc parfumul crinilor de cel al violetelor fără să miros nici o floare; observ că îmi place mai mult mierea decît mustul stat din fiert și prefer lucrurile netede celor aspre, cu toate că, pe moment, nu am nevoie să gust sau să ating ceva – pur și simplu doar reamintindu-mi.

cînd spiritul nu le-a trăit, deși tot ce se află în memorie trebuie să fie și în spirit. Printre toate acestea, eu umblu de colo colo, zbor de la un capăt la altul, pătrund chiar, atît cît pot, în adîncimile lor, dar niciodată nu aflu un sfîrșit. Atît este de mare forța memoriei, atît este de mare forța vieții omului, așa muritor cum este el![77]

Ce trebuie deci să fac, Dumnezeul meu, tu, adevărata mea viață? Voi trece dincolo și de această forță a mea, pe care o numim memorie, voi depăși-o pentru ca să mă avînt către tine, dulcea mea lumină.

Ce ai să-mi spui?[78] Iată, înălțîndu-mă cu spiritul meu către tine, care rămîi mereu deasupra mea, voi depăși și această forță a mea care se numește memorie, în dorința de a te atinge, atît cît este cu putință să fii atins, și de a mă prinde de tine, în măsura în care această prindere este posibilă. Memorie au și dobitoacele, și păsările, căci altfel nu și-ar mai găsi culcușurile și cuiburile și nici alte multe lucruri cu care sunt obișnuite; fără memorie nu ar fi fost în stare, de altfel, să dobîndească nici o obișnuință. Voi depăși așadar și memoria, ca să ajung la Acela care m-a despărțit de patrupede și m-a făcut mai înțelept decît zburătoarele cerului. Voi depăși și memoria, dar unde te voi găsi pe tine, Binele cel adevărat și dulcea mea siguranță, unde te voi găsi? Dacă te găsesc în afara memoriei mele, ar însemna să nu-mi amintesc de tine. Cum te voi găsi atunci, dacă nu îmi amintesc de tine?[79]

Capitolul al XVIII-lea
Memoria ca punct de sprijin pe drumul căutării lui Dumnezeu

27. Femeia care a pierdut o drahmă a căutat-o cu lampa[80], dar nu ar fi găsit-o dacă nu și-ar fi amintit de ea. Altfel, după ce a găsit-o, cum și-ar fi dat seama că este moneda pe care o caută dacă nu ar fi ținut-o minte? Îmi amintesc că am căutat și am găsit multe lucruri pierdute. Știu acest lucru deoarece, în timp ce căutam un lucru oarecare și cineva mă întreba: „Nu cumva este acesta? Sau poate celălalt lucru?“, eu răspundeam mereu: „Nu, nu este acesta.“, pînă mi se arăta lucrul pe care îl căutam. Oricare ar fi fost acel lucru, dacă nu l-aș fi ținut minte, nu l-aș fi putut găsi, chiar dacă mi-ar fi fost arătat, deoarece nu l-aș fi recunoscut. Așa se întîmplă întotdeauna, ori de cîte ori căutăm și regăsim vreun lucru pierdut. Într-adevăr, dacă un lucru oarecare, de exemplu un obiect vizibil, dispare din fața ochilor noștri, dar nu și din memoria noastră, imaginea sa este păstrată în interiorul nostru, și noi îl căutăm pînă cînd apare din nou în fața privirilor noastre. O dată ce a fost găsit, obiectul este recunoscut după imaginea care se află înlăuntrul nostru. Nu spunem că am găsit un lucru pe care îl pierdusem dacă nu îl recunoaștem, și nu

suntem Dumnezeul pe care îl cauți“, mi-au spus ele. Am spus atunci tuturor ființelor care înconjoară porțile trupului meu[32]: „Vorbiți-mi despre Dumnezeul meu, spuneți-mi ceva despre el, de vreme ce nu voi sunteți Dumnezeul meu!“ Și mi-au strigat cu glas înalt: *El ne-a făcut și pe noi!*[33] Întrebarea le-am pus-o prin contemplarea mea, iar răspunsul mi l-au dat prin frumusețea lor.

Atunci m-am întors către mine însumi și mi-am spus: „Cine ești tu?“ Și mi-am răspuns: „Sunt om.“ Iată, trupul și sufletul meu îmi stau la îndemînă, unul în exterior iar celălalt în interior. Pe care dintre aceste două părți ale ființei mele ar fi trebuit să o rog să mă ajute să-l găsesc pe Dumnezeul meu, pe care îl căutasem deja cu trupul meu, de la pămînt și pînă la cer, pînă acolo unde am putut să trimit ca vestitori razele ochilor mei? Mai bună este partea lăuntrică din mine. Căci ei i-au prezentat solia mesagerii trupului meu, ca unui înainte-stătător și judecător, aducîndu-i răspunsurile din partea cerului, a pămîntului și a tuturor ființelor care se află în ele și care spun: „Nu noi suntem Dumnezeu“ și „El ne-a făcut și pe noi.“ Omul lăuntric a aflat aceste lucruri bizuindu-se pe omul exterior; eu, omul lăuntric[34], am cunoscut aceste lucruri, eu, eu, sufletul, le-am cunoscut cu ajutorul simțurilor corpului meu. Am întrebat uriașa alcătuire a universului cu privire la Dumnezeul meu și mi-a răspuns: „Nu sunt eu Dumnezeu. Dumnezeu este cel care m-a făcut!“

10. Oare nu tuturor celor care au simțurile în bună stare li se arată deopotrivă această frumusețe a lumii[35]? Atunci de ce nu le vorbește ea tuturor în aceeași limbă? Animalele – atît cele mici, cît și cele mari – o văd, dar nu sunt în stare să-i pună întrebări; căci nu se află în ele, ca să îndrume simțurile purtătoare de mesaj, rațiunea, asemenea unui judecător. Oamenii pot însă să pună întrebări *pentru ca cele nevăzute ale lui Dumnezeu să poată fi văzute cu înțelegerea, cu ajutorul a ceea ce el a creat*[36]; numai că din prea mare iubire pentru lucrurile create ei le devin robi, iar robii nu pot fi judecători[37]. Lucrurile create nu dau răspunsuri decît oamenilor care le întreabă, știind să le judece; ele nu-și schimbă vorbirea, adică înfățișarea lor frumoasă, dacă cineva doar le privește, iar altcineva le și privește, le și pune întrebări, căci, dacă ai face așa, ar avea o aparență diferită în fiecare caz; nu, aparența lor rămîne aceeași pentru fiecare, doar că pentru cel care doar le privește lucrurile rămîn mute, iar pentru cel care le și întreabă, ele vorbesc; sau, mai bine-spus, ele vorbesc tuturor, însă mesajul lor nu îl înțeleg decît aceia care compară acest glas primit din afară cu adevărul care se află înlăuntrul lor. Adevărul îmi spune: „Dumnezeul tău nu este nici cerul, nici pămîntul și nici orice alt corp.“ Acest lucru îl spune firea lor; căci pentru oricine este în stare să vadă este limpede că această mare alcătuire a universului este mai mică într-o parte a ei decît în întregimea sa[38]. Știu deja, și îți spun, suflete al meu, că tu ești partea mai bună din mine, fiindcă tu

însuflețești alcătuirea corporală de care ești legat, dîndu-i viața pe care nici un corp nu o poate oferi altui corp. Dumnezeul tău este însă pentru tine încă și mai mult, căci el este viața vieții tale.

Capitolul al VII-lea
Pentru a ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu, trebuie să trecem dincolo de simțuri

11. Ce iubesc deci atunci cînd îl iubesc pe Dumnezeul meu? Cine este acela care se află deasupra părții celei mai înalte a sufletului meu? Ca să mă înalț pînă la el, mă voi ajuta de sufletul meu[39]. Va trebui să depășesc această forță din mine, care mă ține legat de corp și care umple de viață întreaga alcătuire. Nu prin această forță îl pot găsi pe Dumnezeu, căci altfel l-ar găsi și *calul și catîrul, ființe lipsite de înțelegere*[40], fiindcă aceeași forță dă viață și corpurilor lor.

Se află însă în mine și o altă forță, prin care nu numai că dau viață corpului pe care mi l-a făurit Dumnezeu, dar îi dau și putința de a percepe lucrurile prin simțuri; Dumnezeu a poruncit ca nu ochiul să fie acela care aude și nici urechea să vadă, ci prin ochi să văd, iar prin ureche să aud, și tot așa a poruncit în parte tuturor celorlalte simțuri, potrivit locului ocupat de fiecare și naturii fiecăruia. Astfel, cu ajutorul simțurilor, eu, sufletul, care rămîn unitar, îndeplinesc diferite funcțiuni. Voi depăși însă și această a doua forță din mine, căci și pe ea o posedă calul și catîrul; și ei percep cu ajutorul simțurilor corpului.

Capitolul al VIII-lea
Începutul unei ample analize a conceptului de memorie. Diferitele tipuri și trepte ale memoriei

12. Voi depăși așadar și această forță a firii mele, înălțîndu-mă în mod treptat către acela care m-a creat, și iată că ajung la largile cîmpii și la spațioasele palate ale memoriei, unde sunt strînse comorile nenumăratelor imagini ale feluritelor lucruri, adunate acolo cu ajutorul simțurilor[41]. În ea sunt păstrate toate gîndurile noastre, prin care fie că mărim, fie că micșorăm, oricum modificăm într-un fel oarecare faptele pe care le-au adunat simțurile noastre și, de asemenea, orice altă imagine care a fost pusă la adăpost spre a fi păstrată, atîta vreme cît toate acestea nu sunt înghițite și înmormîntate de către uitare.

Cînd mă aflu acolo, în memorie[42], îi cer să-mi apară orice gînd doresc; unele gînduri se arată imediat, altele se lasă așteptate mai multă vreme, ca și cum ar trebui scoase din niște tăinuite ascunzișuri; mai sunt

putem să îl recunoaștem dacă nu ni-l reamintim. Obiectul pierise doar din fața ochilor noștri, memoria îl păstrase mereu.

Capitolul al XIX-lea
Despre stabilitatea memoriei

28. Cum adică? Atunci cînd memoria pierde ea însăși ceva, cum se întîmplă cînd uităm și căutăm să ne amintim de un lucru, unde oare căutăm dacă nu în memoria însăși? Iar dacă memoria ne prezintă cumva un lucru în locul altuia, noi respingem ceea ce ne prezintă, pînă cînd apare ceea ce căutăm. Cînd apare acest lucru, spunem: „Acesta este.“, ceea ce nu am spune dacă nu am recunoaște și nici nu am recunoaște dacă nu ne-am fi amintit. Adevărul este că, de fapt, uitaserăm.

Sau poate că nu ne scăpase cu totul din memorie și, cu ajutorul părții rămase, noi căutam partea cealaltă, deoarece, simțind că nu putea să desfășoare în întregime ceea ce de obicei i se prezenta ca un întreg, și șchiopătînd mutilată, ca să zic așa, de această obișnuință, memoria cerea stăruitor să i se dea înapoi partea care-i lipsea.

Ceva asemănător se întîmplă cînd vedem cu ochii sau ne gîndim la o persoană cunoscută, dar i-am uitat numele și încercăm să ni-l amintim; dacă ni se prezintă orice alt nume, noi nu facem nici o legătură, deoarece gîndirea nu este obișnuită să facă această asociere; de aceea, respingem orice nume, pînă apare acela care satisface pe deplin gîndirea noastră, deprinsă cu imaginea persoanei respective. Dar de unde apare acest nume dacă nu chiar din memorie? Chiar și cînd îl recunoaștem fiindcă altcineva ni-l sugerează, tot din memoria noastră iese. Căci nu este vorba despre ceva nou, pe care ajungem să-l credem, ci, amintindu-ni-l, încuviințăm spunînd că numele rostit acum este cel adevărat. Dacă însă numele respectiv s-ar fi șters în întregime din spiritul nostru, nu ni l-am fi amintit chiar dacă ne-ar fi fost sugerat. Căci nu uităm cu desăvîrșire ceva despre care ne amintim că am uitat. Așadar, un lucru pe care l-am uitat cu totul, nu putem să îl căutăm nici măcar ca pe un lucru pierdut.

Capitolul al XX-lea
Ideea de fericire, ca și dorința de a fi fericit, se datorează memoriei

29. Cum să te caut atunci, Doamne? Cînd te caut pe tine, Dumnezeul meu, eu caut viața fericită[81]. Trebuie să te caut pentru ca sufletul meu să trăiască. Căci corpul meu își ia viața din sufletul meu, iar sufletul meu primește viață de la tine. Cum să caut deci viața fericită? Căci nu o pot avea pînă nu voi ajunge să spun: „Gata! Iată viața fericită!“ Dacă trebuie

să spun cum voi căuta viața fericită, îmi pun următoarele întrebări. Să o caut oare prin reamintire, ca și cum aș fi uitat-o, dar încă mai țin minte că am uitat-o? Sau să o caut prin dorința de a o cunoaște ca și cum ar fi ceva necunoscut pentru mine, fie pentru că nu am cunoscut-o niciodată, fie pentru că am uitat-o pînă într-atît încît nu-mi mai amintesc nici faptul că am uitat-o? Firește, viața fericită o doresc toți și nu este nimeni care să nu o dorească. Dar unde au cunoscut-o pentru ca să o dorească atît? Unde au văzut-o pentru ca să o iubească? Este sigur că fericirea se află în noi, dar nu știu cum se întîmplă acest fapt. O cale ar fi a aceluia care este fericit dacă a dobîndit fericirea într-o oarecare măsură; alții sunt fericiți cu speranța de a o dobîndi. Aceștia din urmă dețin fericirea într-o măsură mai mică decît primii, care au dobîndit-o deja, dar oricum și ei stau mai bine decît aceia care nu sunt fericiți nici în realitate, nici cu speranța. Dar pînă și ei trebuie să dețină fericirea într-un fel oarecare, căci altfel nu ar avea o atît de mare dorință de a fi fericiți; că au această dorință este absolut sigur. Într-un fel sau altul, ei au aflat ce este fericirea și au o oarecare cunoaștere a ei; ceea ce mă frămîntă pe mine acum este să știu dacă această cunoaștere a lor se află în memorie sau nu; căci, dacă se află în memorie, înseamnă că au fost fericiți cîndva[83]. Dacă au fost fericiți toți, fiecare în parte, sau dacă au fost fericiți doar prin acel om care a păcătuit pentru prima dată, prin care am murit toți și din cauza căruia cu toții ne naștem în suferință[84], aceasta este o problemă care nu mă preocupă acum; caut să aflu doar dacă viața fericită se află sau nu în memorie. Căci nu am fi iubit-o dacă nu am fi cunoscut-o. Abia dacă auzim numele *fericire* și îndată recunoaștem cu toții că pe ea o rîvnim; nu ne încîntă doar sonoritatea cuvîntului. Cînd un grec aude rostit numele latinesc al fericirii, el nu este încîntat, deoarece nu înțelege despre ce este vorba; noi însă simțim aceeași plăcere pe care ar fi simțit-o el dacă ar fi auzit numele fericirii în grecește. Și aceasta pentru că lucrul ca atare, desemnat prin cuvîntul *fericire*, nu este nici grecesc, nici latinesc; acest lucru năzuim să-l dobîndim cu toții, fie că suntem greci, latini sau vorbitori ai oricărei alte limbi. Fericirea este deci cunoscută de toți oamenii; Dacă ar fi cu putință să-i întrebăm pe toți într-o singură limbă dacă ar dori să fie fericiți, toți ar răspunde fără șovăială afirmativ. Aceasta nu s-ar putea întîmpla decît dacă în memoria lor se păstrează realitatea însăși, desemnată de cuvîntul *fericire*.

Capitolul al XXI-lea
Diferite încercări de definire a fericirii. Toți oamenii năzuiesc spre bucurie

30. Lucrurile se petrec oare în privința fericirii la fel ca atunci cînd cineva care a văzut Cartagina și și-o amintește? Nu! Viața fericită nu poate fi văzută cu ochii, deoarece ea nu este un corp.

14. Aceste lucruri se petrec înlăuntrul meu, în uriașul palat al memoriei mele. Într-adevăr, în acest palat se află la dispoziția mea cerul, pămîntul și marea, împreună cu tot ce am putut reține din ele cu simțurile, în afară de impresiile pe care le-am uitat. În memorie mă întîlnesc pe mine însumi și îmi amintesc de mine, despre faptele pe care le-am săvîrșit, despre momentul, locul și împrejurarea în care le-am săvîrșit, ca și de starea de suflet în care mă găseam cînd le săvîrșeam. În ea se păstrează toate întîmplările de care îmi amintesc, fie trăite de mine, fie auzite de la alții. Din același izvor nesecat împrumut mereu unele după altele fel de fel de imagini ale lucrurilor, fie unele ieșite din propria mea experiență, fie altele pe care le socot credibile întemeindu-mă pe această experiență personală; le îmbin pe acestea cu cele trecute și alcătuiesc din ele acțiuni, întîmplări și speranțe viitoare și le contemplu mereu pe toate ca și cum ar fi prezente[45]. În tainița[46] uriașă a spiritului meu, plină de multe imagini ale unor lucruri atît de mari, îmi spun mie însumi: „Voi face lucrul acesta sau lucrul acela." și îndată unul dintre acestea îmi vine în minte. Mai spun în sinea mea: „O, de s-ar întîmpla lucrul acesta sau acela!" ori „Să îndepărteze Dumnezeu de la noi acest lucru sau pe acela!" și, în clipa în care vorbesc, din aceeași visterie a memoriei răsar în fața mea imaginile tuturor lucrurilor despre care vorbesc; dacă ar lipsi aceste imagini, n-aș putea spune nimic despre lucrurile respective.

15. Mare este, Dumnezeul meu, da, foarte mare este puterea memoriei, a acestui lăcaș, încăpător și nemărginit. Cine ar putea pătrunde pînă în străfundurile lui? Această putere aparține spiritului meu și ține de firea mea; totuși, nici eu însumi nu pot înțelege în întregime ceea ce sunt. Înseamnă aceasta oare că spiritul este prea strîmt pentru a se putea cuprinde pe sine însuși? Unde se duce atunci acea parte din sine pe care el nu o poate cuprinde? Cumva în afara lui, și nu în el însuși? Cum se poate totuși să nu cuprindă o parte din sine? Aceste gînduri îmi trezeau o mare mirare și mă simțeam copleșit de uimire.

Oamenii[47] merg să admire înălțimile munților, uriașele talazuri ale mării, largile albii ale fluviilor, marginile necuprinse ale Oceanului sau crugurile stelelor și nu se mai bagă în seamă pe ei înșiși. Nu li se pare lucru de mirare că, în timp ce vorbeam despre aceste minunății, eu nu le vedeam cu proprii mei ochi; și totuși, nu aș fi vorbit despre ele dacă munții, talazurile, fluviile și stelele, pe care le-am văzut cîndva chiar eu, și Oceanul, despre care i-am auzit pe alții vorbind, dacă toate acestea nu le-aș fi contemplat înlăuntrul meu, în memoria mea, în spații tot atît de largi ca și cum le-aș fi văzut aievea, în lumea dinafara mea. Și totuși, nu le-am sorbit în mine cu privirea atunci cînd le-am văzut cu ochii mei și nu ele însele se află în mine, ci doar imaginile lor; despre fiecare știu însă prin ce simț al corpului și-a întipărit imaginea în mine.

cogitare „a gîndi" vine de la *cogo* „a aduna", la fel cum *agito* „a pune în mișcare", „a agita" vine de la *ago* „a mișca; a face", iar *factito* „a face ceva în mod obișnuit; a practica" vine de la *facio* „a face"[56]. Trebuie spus totuși că spiritul și-a revendicat în mod justificat și doar pentru propria sa folosință cuvîntul *cogitare* „a gîndi", de vreme ce doar în spirit și nu doar altundeva se petrece această „culegere" (*colligitur*), adică „adunare" (*cogitur*) a noțiunilor[57].

Capitolul al XII-lea
Distincția între numerele sensibile și numerele ideale

19. Memoria conține de asemenea principiile și nenumăratele legi ale numerelor și dimensiunilor[58], dintre care nici una nu a fost întipărită în noi cu ajutorul vreunui simț corporal, deoarece aceste noțiuni nici nu sunt colorate, nu au nici sonoritate, nu miros, nu au gust și nu pot fi atinse. Am auzit sunetul cuvintelor prin care sunt semnificate aceste noțiuni atunci cînd se discută despre ele, dar principiile și legile sunt ceva, iar cuvintele sunt altceva[59]. Cuvintele au o sonoritate în greacă și alta în latină, pe cînd principiile nu sunt nici grecești și nici latinești, și de fapt ele nici nu aparțin limbajului[60]. Am văzut liniile trasate de meșteri, tot atît de fine precum firul de păianjen; dar liniile la care mă gîndesc eu[61] sunt altceva, ele nu sunt niște imagini ale acelora pe care mi le-au arătat ochii mei trupești; nu deține cunoașterea lor decît acela care le recunoaște înlăuntrul lui, fără să se gîndească nicidecum la vreun obiect corporal. Am perceput cu toate simțurile corpului și numele pe care le folosim cînd numărăm lucruri; dar altceva sunt principiile numerelor[62], ele nu sunt imagini ale lucrurilor numărate și, de aceea, ele ființează la modul absolut[63]. Să rîdă de mine că spun aceste lucruri acela care nu le vede! Eu îl voi deplînge pentru rîsul său.

Capitolul al XIII-lea
Funcționarea în timp a memoriei. Memoria și actualitatea faptelor memorate

20. Toate aceste noțiuni le păstrez în memorie, la fel cum păstrez în memorie și felul cum le-am învățat. Am auzit de asemenea și multe alte argumente aduse împotriva acestor adevăruri și le păstrez în memorie și pe acestea; chiar dacă aceste argumente sunt false, faptul că le țin minte nu este fals. Îmi amintesc de asemenea și distincția pe care o făceam între aceste adevăruri și falsele teorii care li se opuneau; și este o deosebire între faptul că mă văd acum făcînd această distincție, pe de o parte, și, pe de altă

parte, faptul că îmi amintesc că am făcut adesea această distincție în trecut, ori de cîte ori mă gîndeam la astfel de lucruri. Așadar, nu numai că îmi aduc aminte că am înțeles în trecut aceste lucruri, dar mai încredințez memoriei și faptul că, în momentul de față, înțeleg și discern adevărul de falsitate, pentru ca mai tîrziu să-mi aduc aminte că le-am înțeles astăzi. Astfel, îmi amintesc faptul că mi-am amintit, la fel cum, mai tîrziu, dacă îmi voi aminti că am fost în stare în acest moment să-mi reamintesc aceste fapte, îmi voi reaminti doar datorită forței memoriei mele[64].

Capitolul al XIV-lea
Relația între memorie, spirit și trăirile sufletești

21. Memoria mai păstrează de asemenea în sine și trăirile sufletești[65], dar nu în același mod în care se găsesc ele în suflet în momentul în care acesta le trăiește, ci într-un chip cu totul diferit, potrivit cu puterea proprie a memoriei.

Căci îmi aduc aminte cum am fost vesel cîndva, deși nu mai sunt în acest moment, îmi reamintesc de o tristețe veche fără să fiu trist, îmi rechem în amintire faptul că m-am temut cîndva, fără să mă tem în acest moment, iar amintirea unei vechi dorințe îmi revine în minte fără să o mai simt în această clipă. Uneori însă, dimpotrivă, îmi amintesc cu bucurie de o tristețe trăită cîndva, sau cu tristețe de vreo bucurie.

Acest fapt nu trebuie să ne mire atîta timp cît este vorba de impresii corporale, căci una este sufletul și altceva este corpul și, de aceea, nu este nimic ciudat în faptul că-mi aduc aminte cu bucurie de o durere trecută a corpului meu. În schimb, mintea și amintirea sunt unul și același lucru și, de aceea, cînd încredințăm cuiva un lucru cerîndu-i să-l păstreze în amintire, spunem: „Ai grijă, să păstrezi în minte acest lucru!", iar atunci cînd uităm ceva, spunem: „Nu mai am în minte acest lucru." sau „Mi-a ieșit din minte."; în acest caz, prin cuvîntul „minte" desemnăm memoria[66].

Dacă lucrurile stau așa, cum se face că, în clipa în care îmi amintesc cu bucurie de o tristețe trecută, mintea reține bucuria, iar memoria tristețea? Mintea îmi este bucuroasă, fiindcă în ea se păstrează bucuria; atunci, în măsura în care în ea se păstrează tristețea, de ce nu este și memoria, la rîndul ei, tristă? Oare pentru că memoria nu este o parte a minții? Cine ar îndrăzni să afirme așa ceva?

Am putea spune, desigur, că memoria este pentru spirit ca un fel de pîntece, iar bucuria și tristețea ca un fel de hrană dulce sau amară; cînd sunt încredințate memoriei, ca și cum ar fi trecut într-un pîntece, aceste sentimente pot să rămînă acolo, dar nu este cu putință să mai aibă vreun gust!

Este ridicol să consideri că memoria este asemănătoare cu un pîntece, și totuși ele nu sunt absolut deosebite.

nimic ciudat în faptul că se află departe de mine tot ceea ce nu sunt eu însumi. Dar ce ar putea fi mai apropiat de mine decît eu însumi? Iată totuși că nu pot să înțeleg forța memoriei mele, deși, fără ea, nu aș putea nici măcar să-mi rostesc propriul nume. Ce ar trebui să spun, de vreme ce a devenit sigur pentru mine faptul că îmi reamintesc de uitare? Să spun oare că sufletul pe care mi-l reamintesc nu se află în memoria mea? Ori să spun că uitarea este prezentă în memoria mea tocmai pentru ca să nu uit? Fiecare dintre aceste două ipostaze este în întregime absurdă.

Dar există și o a treia posibilitate. Aș putea să spun că, atunci cînd îmi reamintesc de uitare, memoria mea reține nu uitarea însăși, ci imaginea ei. Dar pe ce temei aș putea afirma așa ceva, de vreme ce, atunci cînd imaginea unui oarecare lucru se întipărește în memorie, este necesar ca mai întîi să fie prezent lucrul respectiv ca atare, a cărui imagine să se poată întipări în memorie. Îmi amintesc astfel de Cartagina[74], de toate locurile pe unde am fost, de fețele oamenilor pe care i-am văzut și de toate celelalte lucruri pe care mi le-au transmis simțurile mele; la fel îmi amintesc și de sănătatea sau de durerea trupului meu. Cînd toate aceste lucruri au fost prezente, memoria mea a prins de la ele imaginile lor, dîndu-mi astfel posibilitatea să le contemplu ca și cum ar fi prezente și să revin cu gîndul asupra lor, chiar și cînd îmi amintesc de ele în absența lor.

Așadar, dacă în memorie se păstrează nu uitarea ca atare, a trebuit totuși ca ea însăși să fi fost cîndva prezentă, pentru ca imaginea ei să fi putut fi reținută. Dar dacă uitarea a fost prezentă, cum ar fi putut ea să-și înscrie imaginea în memorie, atîta timp cît simpla ei prezență ar fi fost de ajuns ca să șteargă tot ceea ce fusese deja însemnat? Și totuși, într-un mod oarecare, oricît ar fi de neînțeles și inexplicabil acest mod, sunt sigur că îmi amintesc de uitare, de această uitare care distruge tot ceea ce ne amintim.

Capitolul al XVII-lea
Despre marea vigoare a memoriei. Pentru a ajunge la Dumnezeu, memoria trebuie totuși depășită

26. Mare este puterea memoriei, Dumnezeul meu! Este ceva într-un fel înspăimîntător în adînca și infinita ei complexitate[75]. Iar acesta este spiritul meu, sunt eu însumi. Ce sunt eu deci, Dumnezeul meu? Care este esența mea? O viață variată, cu multe fațete și uluitor de imensă.

Iată, în nenumăratele cîmpii, peșteri și caverne ale memoriei mele se îngrămădesc fără de număr o mulțime de lucruri[76] de felurite specii, fie sub formă de imagini, cum sunt toate corpurile, fie prezente ca atare, cum sunt științele, fie printr-un fel de noțiuni sau însemnări, precum trăirile sufletești – pe acestea din urmă memoria le reține chiar și atunci

Capitolul al IX-lea
Despre memoria lucrurilor trecute

16. Dar nu doar astfel de imagini poartă memoria mea în imensa ei cuprindere. Se mai află acolo și toate elementele științelor liberale[48], acelea pe care nu le-am uitat încă, depozitate separat, într-un loc lăuntric, deși nu este vorba despre un loc propriu-zis; aceste cunoștințe pe care le port în mine nu sunt niște imagini, ci sunt lucrurile însele[49]. Căci ce înseamnă gramatica, ce înseamnă priceperea de a dezbate o problemă, cîte feluri de întrebări există[50], toate aceste cunoștințe rămîn în memoria mea, dar nu ca și cum aș fi lăsat afară lucrul ca atare, păstrînd doar imaginea lui, sau ca și cum lucrul respectiv ar fi răsunat în auzul meu și apoi ar fi dispărut. Nu, nu este asemenea unui sunet care se întipărește în memorie cu ajutorul urechilor, lăsînd o urmă prin care poate fi rechemat, ca și cum ar răsuna în continuare după ce el deja nu mai răsună; nu este nici asemenea unei miasme care, în timp ce trece și se risipește în aer, afectează simțul mirosului și transmite astfel memoriei o imagine a sa pe care o rechemăm cu ajutorul amintirii; nu, nu este asemănătoare nici cu o hrană care, firește, își pierde gustul în stomac, dar se poate spune că își păstrează gustul în memorie; în sfîrșit, nu seamănă cu nimic din ceea ce simte prin atingere corpul nostru și ne putem imagina cu ajutorul memoriei chiar și după ce am pierdut contactul cu acel obiect. În toate aceste cazuri, în memorie nu pătrund lucrurile ele însele, ci doar imaginile lor sunt prinse cu o uimitoare rapiditate și așezate în ordine în minunatele cămăruțe ale memoriei[51], de unde reamintirea le scoate în mod minunat.

Capitolul al X-lea
Cel care vrea să-l găsească pe Dumnezeu trebuie să învingă și puterea memoriei

17. Cînd aud spunîndu-se că există trei feluri de întrebări, și anume: dacă un lucru ființează, ce este acel lucru și ce fel este acel lucru[52], rețin de fapt imaginile sunetelor din care aceste cuvinte sunt alcătuite și știu că aceste sunete au străbătut aerul însoțite de un zgomot, iar acum nu mai există. Dar lucrurile ca atare, care sunt semnificate de aceste sunete, nici nu le-am atins prin vreun simț al corpului, nici nu le-am văzut altundeva decît în spiritul meu, iar în memorie am păstrat nu imaginile lor, ci lucrurile însele.

De unde au venit ca să intre în mine ar trebui să-mi spună ele, dacă este cu putință: Căci trec prin toate porțile corpului meu[53] și nu găsesc nici un loc prin care aceste lucruri să fi intrat. Ochii îmi spun: „Dacă

sunt colorate, noi le-am purtat." Urechile îmi spun: „Dacă au sonoritate, noi le-am făcut cunoscute." Nările îmi spun: „Dacă au miros, prin noi au trecut." Chiar și simțul gustului îmi spune: „Dacă nu au savoare, nu mie să-mi pui această întrebare." Și simțul atingerii îmi spune: „Dacă nu au corp, înseamnă că nu le-am atins, iar dacă nu le-am atins, înseamnă că nu le-am indicat eu."

De unde au pornit și pe unde au intrat ele atunci în memoria mea? Nu știu cum s-a întîmplat. Cînd le-am învățat, nu cu mintea altcuiva le-am crezut adevărate, ci le-am recunoscut prin propria mea minte, le-am aprobat ca fiind adevărate și le-am încredințat minții mele, ca și cum le-aș fi depus la locul lor, de unde să le pot scoate cînd le-aș dori. Ele se aflau așadar acolo și înainte ca eu să le fi învățat, dar nu erau încă în memoria mea[54]. Unde se aflau ele deci, și de ce atunci cînd mi-au fost relatate le-am recunoscut și am spus: „Da, așa este, este adevărat." S-a întîmplat așa fiindcă lucrurile erau deja în memoria mea, numai că retrase și împinse în niște unghere atît de ascunse, încît probabil că nu le-aș fi putut gîndi niciodată dacă nu ar fi fost scoase la lumină prin îndemnul spre amintire[55] cuprins în lecțiile primite.

Capitolul al XI-lea
Memoria ca punct de sprijin în efortul de căutare a lui Dumnezeu

18. Prin urmare, din această prezentare rezultă că a învăța asemenea lucruri ale căror imagini nu le culegem cu ajutorul simțurilor, dar pe care le discernem ca atare, înlăuntrul nostru, fără ajutorul imaginilor și așa cum sunt ele în realitate, nu înseamnă altceva decît un proces de gîndire prin care sunt strînse laolaltă fragmentele risipite și neorganizate, pe care memoria, totuși, le conținea; și mai înseamnă că, reflectînd asupra lor, le obligăm să stea mereu la îndemîna noastră în aceeași memorie în care se ascundeau mai înainte, împrăștiate și părăsite, și să se prezinte cu ușurință la orice chemare, deja familiară, a spiritului.

Memoria mea poartă în ea un mare număr de asemenea noțiuni, pe care deja le-am descoperit și care, cum spuneam, îmi stau, ca să zic așa, la îndemînă; asta înțeleg eu cînd spun că le-am învățat și că le știu. Dacă încetez să le rechem din memorie, fie și pentru scurte răstimpuri, ele se cufundă înapoi în uitare și se risipesc în ungherele cele mai ascunse, așa încît gîndirea trebuie să le regăsească din nou, ca și cum ar fi noi, să le scoată iarăși la lumină – căci nu există alt loc în care ele să se poată ascundă – și să le adune încă o dată la un loc, pentru a putea fi cunoscute. Este ca și cum aceste noțiuni ar trebui să fie adunate la un loc după un fel de împrăștiere. De aici vine și cuvîntul *cogitare* „a gîndi"; căci

22. Mai mult încă: atunci cînd afirm că există patru tulburări ale spiritului[67], și anume dorința, bucuria, teama și tristețea, această afirmație o scot din memoria mea, și orice discuție aș putea purta cu privire la ele, clasificîndu-le și definindu-le pe fiecare în parte după speciile și genurile lor, tot în memorie o găsesc, și de acolo îmi scot toate afirmațiile; totuși, atunci cînd le rechem din amintire, nu mă simt atins de nici una din aceste patru tulburări ale spiritului. Chiar și înainte ca eu să mi le fi reamintit și să le iau în discuție, ele se aflau acolo, căci altfel nu aș fi putut să le scot la lumină cu ajutorul reamintirii.

Poate că, prin reamintire, aceste trăiri sunt scoase din adîncul memoriei la fel cum hrana este scoasă din pîntece și revine în gură prin rumegare[68]. Atunci de ce nu simțim în gura gîndirii noastre, cînd medităm la ele, altfel spus, cînd ni le reamintim, nici dulceața bucuriei și nici amărăciunea tristeții? Tocmai aici să fie oare deosebirea între cele două procese, întrucît nu există asemănare perfectă? Căci cine ar mai vorbi de bună voie despre asemenea lucruri, dacă ori de cîte ori am spune numele tristeții sau al temerii, de fiecare dată am fi siliți să retrăim sentimentul de tristețe sau de teamă? Și totuși, nu am putea vorbi despre ele dacă nu am găsi în memoria noastră nu doar sunetele numelor lor, pe care le avem întipărite în noi de către simțurile corpului ca pe niște imagini, ci chiar și noțiunile acestor sentimente. Aceste noțiuni nu le-am primit prin nici una din porțile trupului[69] nostru, ci fie că spiritul le-a încredințat memoriei după ce a trăit el însuși respectivele sentimente, fie că memoria însăși le-a reținut, chiar dacă nu i le-a încredințat spiritul.

Capitolul al XV-lea
Memoria și imaginile verbale ale lucrurilor

23. Este greu de spus dacă acest proces se petrece cu ajutorul imaginilor sau nu.

Rostesc, de exemplu, numele *piatră* sau *soare* atunci cînd nici piatra, nici soarele nu sunt prezente ca atare în fața simțurilor mele; evident, în memoria mea sunt prezente imaginile acestor lucruri. Rostesc numele durerii corporale, dar suferința nu este prezentă, de vreme ce nu mă doare nimic; totuși, dacă o imagine a durerii nu ar fi fost prezentă în memoria mea, n-aș fi știut despre ce vorbesc și, discutînd despre ea, n-aș fi putut să o deosebesc de plăcere. Rostesc numele sănătății corporale cînd corpul îmi este sănătos; în mine se găsește chiar starea de sănătate. Totuși, dacă imaginea sănătății n-ar fi și ea întipărită în memoria mea, nu mi-aș aminti în nici un fel ce semnifică sonoritatea acestui nume; cînd s-ar rosti numele sănătății în prezența lor, nici bolnavii nu ar recunoaște despre ce este vorba, dacă forța memoriei lor nu ar fi reținut imaginea sănătății, cu toate că realitatea desemnată lipsește din corpul lor.

Rostesc numele numerelor concrete[70] și iată că în memoria mea sunt prezente nu doar imaginile acestora, ci chiar ele însele. Rostesc numele imaginii soarelui și ea este prezentă în memoria mea; și nu îmi rechem în memorie imaginea unei imagini, ci chiar imaginea ca atare; ea însăși este de față atunci cînd mi-o reamintesc. Rostesc numele memoriei și recunosc numele pe care îl rostesc. Dar unde recunosc eu memoria dacă nu în ea însăși? Oare memoria este prezentă în sine însăși doar prin imaginea ei sau prin ea însăși?

Capitolul al XVI-lea
Memorie și uitare

24. Cum adică? Atunci cînd rostesc numele uitării și recunosc imediat ce denumesc, cum aș putea recunoaște dacă nu mi-aș reaminti? Nu vorbesc despre sunetul acestui nume, ci despre lucrul pentru care acest sunet este un semn; dacă aș uita lucrul desemnat, nu aș fi fost, firește, în stare să recunosc ce putere de semnificare are sunetul respectiv[71]. Așadar, cînd îmi reamintesc de memorie, memoria este prezentă în ea însăși prin ea însăși; cînd însă îmi reamintesc de uitare, sunt prezente amîndouă, atît memoria, cît și uitarea: memoria, datorită căreia îmi reamintesc, și uitarea, pe care mi-o reamintesc. Dar ce este uitarea dacă nu o absență a memoriei? Cum este atunci cu putință ca ea să fie prezentă astfel încît să-mi aduc aminte de ea, de vreme ce, în momentul în care este prezentă, nu pot să-mi mai reamintesc ceva? Totuși, dacă este adevărat că păstrăm în memorie ceea ce ne reamintim, și dacă mai este adevărat și faptul că, dacă nu ne-am fi reamintit uitarea, nu am fi putut niciodată să recunoaștem ce semnifică acest cuvînt atunci cînd l-am fi auzit rostit, aceasta înseamnă pînă la urmă că uitarea este păstrată în memorie. Este prezent așadar în noi, pentru ca să nu uităm, ceva care, prin faptul că este prezent, ne face să uităm[72].

Trebuie oare să înțelegem de aici că uitarea nu este prezentă prin sine însăși în memorie atunci cînd ne-o reamintim, ci doar prin imaginea ei? Deoarece, dacă uitarea ar fi prezentă prin ea însăși, nu ne-ar determina ea mai degrabă să uităm decît să ne amintim?

Cine va putea, pînă la urmă, să dezlege această întrebare? Cine ar putea înțelege cum stau lucrurile?

25. În ce mă privește, Doamne, eu mă chinuiesc în jurul acestei probleme și mă chinuiesc și în jurul propriei mele persoane: am devenit pentru mine însumi ca un ogor muncit pînă la istovire și cu multă sudoare. Căci în acest moment nu cercetăm tărîmurile cerești[73], nu măsurăm distanțele dintre aștri și nici nu cercetăm legile cumpănirii pămîntului. Cel care își amintește sunt eu, adică spiritul meu. Nu este

înseamnă că o regăsim în memorie și o recunoaștem atunci cînd auzim rostindu-se cuvîntul *fericire*.

Capitolul al XXII-lea
Adevărata bucurie nu poate fi găsită decît în Dumnezeu

32. Departe de mine, Doamne, departe de inima robului tău, care ți se mărturisește, departe de mine gîndul că orice bucurie m-ar putea face să mă socot fericit. Căci există o bucurie care nu este dată celor fără evlavie, ci doar acelora care te slujesc de bună voie, iar această bucurie ești tu însuți. Și aceasta este adevărata fericire a vieții, să ne bucurăm întru tine, pentru tine și din cauza ta; aceasta este fericirea adevărată și nu există altă fericire[86]. Cei care își închipuie că există altă fericire umblă după altfel de bucurie, care nu este adevărata bucurie. Totuși, de o anumită imagine a fericirii voința lor nu se poate desprinde.

Capitolul al XXIII-lea
Dumnezeu este adevărul, și de aceea el este singura bucurie

33. Nu este deci sigur că toți oamenii vor să fie fericiți, fiindcă aceia care nu își caută bucuria în tine, care ești singura fericire a vieții, nu voiesc de fapt viața fericită. Sau poate că toți oamenii voiesc să fie fericiți, dar, deoarece *dorințele trupului și dorințele spiritului se împotrivesc unele altora*, astfel încît *nu pot să facă ceea ce voiesc*[87], ei se prăbușesc în ceea ce sunt în stare să facă și se mulțumesc cu această cale; căci voința lor de a face ceea ce nu sunt în stare nu este îndeajuns de puternică să-i facă în stare să voiască!

Îi întreb pe toți dacă preferă să-și întemeieze bucuria pe adevăr sau pe neadevăr; ei arată tot atît de puțină îndoială afirmînd că preferă adevărul, pe cît de puțin se îndoiesc spunînd că vor să fie fericiți. Într-adevăr, fericirea vieții înseamnă să-ți întemeiezi bucuria pe adevăr. Căci bucuria întru adevăr este bucuria care vine de la tine, *care ești Adevărul*[88], Dumnezeul meu, *lumina mea și mîntuirea feței mele, tu, Dumnezeul meu*[89]. Toți doresc această fericire a vieții, toți doresc această viață care este singura viață fericită, toți doresc să se bucure de adevăr.

Am cunoscut mulți oameni care voiau să-i înșele pe alții, dar nu am cunoscut pe nimeni care să vrea să fie înșelat el însuși. Unde au aflat înțelesul vieții fericite dacă nu tot acolo unde au aflat înțelesul adevărului? Căci ei iubesc adevărul fiindcă nu doresc să fie înșelați și, iubind fericirea, care nu este altceva decît bucuria întemeiată pe adevăr,

Capitolul al XXVII-lea
Augustin începe să descrie starea sufletească în care se afla cînd a scris *Confesiunile*. Dumnezeu este căutat prin toate simțurile

38. Tîrziu te-am iubit, Frumusețe, atît de veche și totuși atît de nouă, tîrziu te-am iubit! Căci iată, tu te aflai înlăuntrul meu, iar eu în afara mea[100]. Acolo, în afara mea, te căutam pe tine, și în urîțenia mea mă năpusteam asupra lucrurilor frumoase pe care le-ai creat. Tu erai cu mine, dar eu nu eram cu tine! Și mă țineau departe de tine tocmai acele lucruri frumoase care nu ar fi existat dacă nu ar fi existat în tine. M-ai chemat, m-ai strigat și ai sfîșiat cu țipătul tău surzenia mea! Ai fulgerat, ai străluminat și ai izgonit orbirea mea! Ai răspîndit mireasma ta, ți-am respirat suflarea, iar acum suspin după tine, ți-am simțit gustul, iar acum mi-e sete și mi-e foame de tine! M-ai atins și ai aprins în mine dorința după pacea ta![101]

Capitolul al XXVIII-lea
Viața omului este o neîntreruptă încercare

39. Cînd voi fi strîns legat de tine, cu întreaga mea ființă, pentru mine nu vor mai exista niciodată durerea și chinul; viața mea va fi cu adevărat vie, căci va fi în întregime plină de tine. Pe cel ce îl umpli tu îl ușurezi, dar eu, fiindcă nu sunt cu totul plin de tine, pentru mine însumi sunt o povară. Bucuriile mele, pe care ar trebui să le deplîng[102], se înfruntă cu tristețile de care ar trebui să mă bucur și nu știu de ce parte se află victoria[103].

Vai, mie! *Doamne, îndură-te de mine*[104]. Se înfruntă tristețile mele rele cu adevăratele mele bucurii, și eu nu știu de ce parte se află victoria. Vai, mie! Doamne, îndură-te de mine! Vai, mie! Nu îți ascund rănile mele; tu ești medicul, iar eu sunt bolnavul; tu ești milostiv, iar eu sunt nenorocit. Oare nu-i o încercare viața omului pe pămînt?[105] Cine ar dori de bună voie necazurile și greutățile? Tu ne poruncești să o îndurăm, nu să o iubim. Nimeni nu se bucură de ceea ce îndură, cu toate că se bucură să îndure. Chiar dacă se bucură că îndură, totuși ar prefera să nu aibă nimic de îndurat. În întîmplări potrivnice, jinduiesc la fericire, în împrejurări fericite mă tem de vitregiile sorții. Există oare între aceste două stări o cale de mijloc, unde viața omului să nu fie o încercare? Vai de bunăstarea lumii acesteia, o dată și încă o dată, vai! O dată din cauză că ne temem de nenorociri și a doua oară pentru zădărnicia care ne strică bucuria. Vai și de vitregiile lumii acesteia, o dată, încă o dată și încă o dată, vai! O dată pentru aspirația spre bunăstare, a doua oară pentru

în primul rînd de ochi, este uzurpată prin analogie și de către celelalte simțuri, atunci cînd este cercetat un lucru oarecare, în scopul cunoașterii.

55. Putem distinge acum cu mai multă claritate cît ține de plăcere și cît ține de curiozitate în acțiunea simțurilor; plăcerea urmărește ceea ce este frumos, armonios, înmiresmat, gustos, ușor de pipăit, pe cînd curiozitatea umblă chiar după lucrurile contrare acestora, pentru a le încerca, nu însă neapărat de dragul unei senzații neplăcute, ci din dorința fierbinte de a experimenta și de a cunoaște.

Ce plăcere poate fi să privești un hoit sfîșiat care îți dă fiori? Și totuși lumea aleargă unde vede un cadavru zăcînd, pentru a se cutremura și a se înfiora. Ei se tem să nu-l revadă în visele lor, ca și cum, cînd erau treji, i-a silit cineva să privească, sau ca și cum i-ar fi atras zvonul cu privire la ceva frumos.

Tot așa se întîmplă și cu celelalte simțuri, dar nu are rost să o lungesc. Din cauza acestei boli a poftei de a privi, pe scenele de teatru sunt arătate fel de fel de minuni. Tot ea ne împinge și să scormonim misterele naturii care ne este exterioară, mistere a căror cunoaștere nu ne folosește la nimic și prin care oamenii nu urmăresc nimic altceva decît cunoașterea ca atare. În scopul aceleiași științe perverse, curiozitatea ne îmboldește spre meșteșugurile magiei. În sfîrșit, curiozitatea pătrunde chiar și în religie, atunci cînd îl punem la încercare pe Dumnezeu și îi cerem *semne și minuni*[176], nu spre mîntuirea cuiva, ci doar de dragul experienței[177].

56. În această pădure imensă, plină de curse și de primejdii, am respins, iată, multe păcate și le-am alungat din inima mea, atît cît mi-ai dat tu puterea să o fac, *Dumnezeul mîntuirii mele*![178] Și totuși, atîta vreme cît viața mea zilnică se petrece în mijlocul foșgăielii atît de multor ispite de acest fel, cînd aș putea îndrăzni, da, cînd aș putea îndrăzni să afirm că asemenea lucruri nu-mi mai atrag atenția asupra lor și nu-mi mai stîrnesc o deșartă curiozitate?

Firește, deja nu mă mai ademenesc spectacolele de teatru[179], nu mă mai preocupă să știu mersul aștrilor[180], iar sufletul meu nu a căutat niciodată răspunsuri din partea umbrelor; resping orice taină nelegiuită[181]. Dar cîte șiretlicuri întrebuințează Vrăjmașul împotriva mea pentru a-mi sugera să cer un semn de la tine, Doamne, Dumnezeul meu, față de care sunt îndatorat ca un simplu și umil slujitor! Dar te implor, în numele Împăratului nostru[182] și al patriei noastre, curatul și neprihănitul Ierusalim, ca încuviințarea acestor sugestii, care este acum departe de mine, să se îndepărteze mereu, încă și mai mult. Cînd te rog însă pentru mîntuirea cuiva, scopul gîndurilor mele este cu totul diferit; pentru aceea, îmi dăruiești și îmi vei dărui mereu dorința de a urma de bună voie voința ta, oricare ar fi aceasta.

57. Însă cine ar putea să enumere cît de multe sunt neînsemnatele fleacuri demne de dispreț prin care ne ispitești zi de zi curiozitatea

stăpînirea de sine: dă-mi puterea să fac ceea ce-mi poruncești și poruncește-mi ceea ce voiești![200] Și în această împrejurare tu cunoști *geamătul inimii mele*[201] către tine, precum și șuvoaiele de lacrimi din ochii mei. Nu îmi dau seama cu ușurință cît de bine sunt vindecat de această ciumă și mă tem foarte mult de înclinațiile mele ascunse[202], pe care privirile tale le cunosc, nu însă și ale mele. În privința altor feluri de ispite am, într-o anumită măsură, capacitatea de a scruta în mine însumi, dar, cît privește această boală, nu am aproape nici o putere. Cît de bine am ajuns să-mi pot înfrîna sufletul de la voluptățile trupești sau de la această deșartă curiozitate observ atunci cînd sunt lipsit de ele, fie prin propria mea vină, fie prin simpla lor absență. Îmi pun întrebarea cît de mare sau cît de mică este neplăcerea de a nu le mai avea.

Cît privește acum bogățiile, care sunt dorite pentru a servi la satisfacerea vreuneia din aceste trei pofte, a două dintre ele sau a tuturor deopotrivă, cînd sufletul nu este în stare să presimtă dacă, avîndu-le, le disprețuiește sau nu, atunci el se poate pune la încercare renunțînd la ele.

Cît despre laude, cum am putea oare să ne lipsim de ele ca să cunoaștem astfel cît putem să le rezistăm? Ar trebui poate să ducem o viață rea, atît de respingătoare și de ticăloasă încît să le facem silă tuturor celor care ne cunosc? E cu putință să numești sau să te gîndești la o nebunie mai mare decît aceasta? Dar dacă, așa cum se întîmplă de obicei, lauda trebuie să însoțească o viață cinstită și faptele bune, atunci se cuvine mai degrabă să nu renunțăm la un asemenea însoțitor, decît să părăsim viața cinstită. Totuși, nu-mi dau seama dacă pot îndura cu sufletul împăcat sau cu părere de rău absența unui lucru decît lipsindu-mă de el.

61. Ce să-ți mărturisesc, Doamne, despre acest fel de ispite? Ce altceva decît faptul că laudele îmi fac plăcere?[203] Dar mult mai mult mă încîntă adevărul decît laudele. Căci, dacă mi s-ar propune să aleg între a fi lăudat de toată lumea pentru starea mea de nebunie și de greșeală în toate privințele și a fi vorbit de rău de către toată lumea pentru statornicia și atașamentul meu pentru adevăr, îmi este limpede ce aș alege. Cu toate acestea, nu aș dori ca încurajările venite dintr-o gură străină să-mi sporească bucuria pe care o simt cînd fac o faptă bună cît de neînsemnată. Mărturisesc însă nu numai că lauda îmi sporește bucuria, dar și că reproșul mi-o micșorează.

Cînd sunt tulburat de această nenorocire, mi se strecoară în minte o justificare despre care tu știi, Dumnezeule, cît prețuiește; căci pe mine mă aruncă în îndoială. Tu ne-ai poruncit nu doar să ne înfrînăm, adică să ne învingem iubirea pentru anumite lucruri, dar și să fim drepți, adică să ne îndreptăm iubirea spre alte lucruri; tu ai voit să te iubim nu doar pe tine, ci și pe aproapele nostru. De aceea, adesea mi se pare că atunci cînd îmi face plăcere lauda unui om care înțelege foarte bine despre ce este vorba, adevăratul motiv al plăcerii mele este progresul făcut de

ei iubesc, firește, și adevărul, pe care nu l-ar iubi dacă în memoria lor nu s-ar afla o oarecare noțiune a adevărului.

De ce atunci să se bucure de adevăr? De ce nu sunt fericiți? Fiindcă sunt mult mai intens preocupați de alte lucruri, a căror putere de a-i face fericiți este mai mare decît puterea de a-i face fericiți a firavei amintiri a adevărului. În oameni *încă se mai află o mică lumină*; să meargă, să meargă, pentru *ca să nu-i apuce întunericul*![90]

34. Dar de ce adevărul naște ură?[91] De ce este văzut ca un dușman unul din slujitorii tăi vestind adevărul, de vreme ce oamenii iubesc viața fericită, care nu este altceva decît bucuria întemeiată pe adevăr? Aceasta nu se întîmplă decît pentru că iubirea pentru adevăr este atît de mare încît oricine iubește ceva care nu este adevărat vrea ca ceea ce iubește să fie adevărat și, fiindcă nu vrea să admită că se înșeală, nu vrea nici să se lase convins că greșește! Și astfel, oamenii urăsc adevărul de dragul a ceea ce cred ei că este adevărat. Iubesc adevărul cînd îi scaldă în lumina lui și îl urăsc cînd îi contrazice. Deoarece nu le place să fie înșelați, dar vor să-i înșele pe alții, oamenii iubesc adevărul cînd el li se prezintă, dar îl urăsc atunci cînd le arată greșelile lor. Iată pedeapsa cu care adevărul îi răsplătește: ei nu vor să le fie dezvăluită greșeala, dar el le-o dezvăluie totuși în pofida voinței lor și, în același timp, rămîne ascuns pentru ei.

Da, așa, chiar așa este spiritul omenesc! Orb și delăsător, dezgustător și nerușinat, el vrea să se ascundă, dar nu acceptă ca nimic să-i fie ascuns. Dar este răsplătit prin chiar contrariul dorinței lui: el însuși nu poate ascunde adevărul, dar adevărul îi rămîne ascuns. Și totuși, chiar și așa, oricît de nenorocit ar fi, spiritul preferă să-și afle bucuria în adevăr decît în minciună. Și va fi cîndva fericit dacă, lăsînd deoparte orice piedici sau supărări, se va bucura de singurul Adevăr, prin care sunt adevărate toate celelalte lucruri.

CAPITOLUL AL XXIV-LEA
Dumnezeu locuiește în memoria omului

35. Iată cît am cutreierat prin memoria mea în căutarea ta, Doamne, și nu te-am găsit în afara ei! Și, din clipa în care te-am cunoscut, nu am găsit nimic din tine care să nu fie o reamintire. Căci din clipa în care te-am cunoscut nu te-am mai uitat. Unde am găsit adevărul, acolo l-am găsit pe Dumnezeul meu, care este Adevărul însuși; iar din clipa în care am cunoscut Adevărul nu l-am mai uitat.

De aceea, din clipa cînd te-am cunoscut rămîi în memoria mea și acolo te găsesc cînd îmi amintesc de tine și cînd mă desfăt întru tine. Acestea sunt sfintele mele desfătări, pe care mi le-ai dăruit în îndurarea ta, privind cu îngăduință la sărăcia mea.

CAPITOLUL AL XXV-LEA
Nu are rost să ne întrebăm în ce parte a memoriei locuiește Dumnezeu

36. Dar unde anume locuiești tu în memoria mea, Doamne, unde locuiești în ea? Ce culcuș ți-ai făurit? Ce sanctuar ți-ai înălțat? Ai făcut memoriei mele cinstea de a locui într-însa, dar în ce parte a ei locuiești, iată ce mă întreb. Cînd mi-am amintit de tine, am trecut dincolo de acele porți ale memoriei pe care le au și dobitoacele[92], căci nu te-am găsit între imaginile lucrurilor corporale[93], și m-am îndreptat către acele părți unde am pus la păstrare trăirile sufletului meu[94], dar nici acolo nu te-am găsit. Am intrat atunci în lăcașul spiritului meu – și acesta se găsește în memoria mea, de vreme ce spiritul își amintește de el însuși[95] –, dar nici acolo nu erai. Căci tu nu ești nici imagine corporală, nici trăire a unei ființe vii, cum ar fi veselia, tristețea, dorința, teama, amintirea, uitarea și altele asemănătoare; nu ești nici chiar spiritul însuși, fiindcă ești Domnul Dumnezeul spiritului. Toate lucrurile amintite sunt supuse schimbării, pe cînd tu rămîi neschimbat, deasupra tuturor, și ai găsit de cuviință să locuiești în memoria mea, din clipa în care te-am cunoscut.

Ce rost are să mă întreb în ce loc al memoriei locuiești, ca și cum în ea s-ar găsi lucruri separate? Ceea ce este sigur este faptul că tu locuiești în ea, fiindcă îmi amintesc de tine începînd din clipa în care te-am cunoscut, și în ea te găsesc ori de cîte ori îmi aduc aminte de tine.

CAPITOLUL AL XXVI-LEA
Adevărata relație între om și Dumnezeu

37. Dar unde te-am găsit, ca să învăț să te cunosc? Căci nu te aflai în memoria mea înainte ca eu să te cunosc. Unde te-am găsit așadar, ca să te cunosc, dacă nu în tine însuți, deasupra mea[96]? Între mine și tine nu există nici o distanță. Fie că ne apropiem de tine, fie că ne depărtăm[97], nu există nici o distanță. Tu ești Adevărul, te afli pretutindeni deasupra tuturor[98] celor care îți cer sfatul și răspunzi în același timp fiecăruia, potrivit cu întrebările sale. Tu dai răspunsuri limpezi, dar nu toți te înțeleg cu limpezime. Toți te întreabă ceea ce doresc să întrebe, dar răspunsul nu este întotdeauna acela pe care vor să-l audă[99]. Cel mai bun slujitor al tău este acela care nu se așteaptă să audă de la tine ceea ce dorește, ci mai degrabă își potrivește voința cu ceea ce aude de la tine.

noastră și în care alunecăm adesea? De cîte ori nu se întîmplă ca, ascultîndu-i pe alții povestind niște fleacuri, mai întîi să îi privim cu îngăduință, pentru a nu răni niște oameni slabi, și să ajungem pînă la urmă, puțin cîte puțin, să-i ascultăm cu plăcere? Nu mai merg la circ să urmăresc spectacole ca acela cu un cîine urmărind un iepure; dar, dacă din întîmplare trec pe un cîmp și văd același lucru, urmărirea îmi atrage atenția și-mi abate gîndurile de la vreo idee importantă; nu pînă într-acolo să mă facă să întorc din drum catîrul, dar inima mea înclină totuși spre spectacol. Dacă tu n-ai face să-mi dau seama imediat de slăbiciunea mea și nu m-ai îndemna fie să-mi întorc ochii de la acea priveliște și să-mi înalț gîndurile spre tine, fie să disprețuiesc totul și să trec mai departe, rămîn pe loc ca un gură cască.

Dar ce să mai spun cînd adesea, stînd acasă la mine, rămîn cu privirea ațintită la o șopîrlă care prinde muște sau la un păianjen care învăluie în pînzele sale musculițele care se reped într-acolo? Pornind de la asemenea întîmplări mărunte, ajung să te preaslăvesc pe tine, minunatul Creator și Orînduitor al tuturor lucrurilor, dar nu în acest scop am urmărit eu la început respectivele întîmplări. Una este să te ridici repede după o cădere și altceva înseamnă să nu cazi deloc.

Viața mea este plină de astfel de slăbiciuni, iar singura mea speranță se află în nețărmurita ta îndurare. Inima noastră devine sălașul unor asemenea lucruri și poartă în ea cîrduri întregi de deșertăciuni, care adesea ne întrerup și ne tulbură rugăciunile; în timp ce încercăm sub privirile tale să înălțăm glasul inimii noastre pînă la urechile tale, astfel de gînduri caraghioase izbucnesc nu știu de unde și rup firul unei preocupări atît de importante.

CAPITOLUL AL XXXVI-LEA
Despre orgoliul condiției umane

58. Trebuie oare să socotesc acest fapt printre nimicurile neglijabile? Sau există oare altceva care să-mi readucă speranța în afară de binecunoscuta ta îndurare? Căci ai început calea schimbării mele[183]. Și știi cît de mare este schimbarea pe care ai săvîrșit-o în mine, tu care m-ai vindecat mai întîi de patima de a mă autojustifica[184], pentru a fi apoi binevoitor față de *nelegiuirile mele, pentru a vindeca toate bolile mele, pentru a răscumpăra din stricăciune viața mea, pentru a mă încununa cu milă și cu îndurare și a sătura cu bunurile tale dorința mea*[185]. Ai înfrînat trufia mea prin teama față de tine[186] și ai îmblînzit grumazul meu în jugul tău[187]. Iar acum port acest jug, care îmi este ușor de purtat, potrivit făgăduinței tale, pe care ți-ai îndeplinit-o. Era ușor și altădată, dar eu nu cunoșteam acest lucru atunci cînd mă temeam să mă supun sub el.

59. Dar oare, Doamne, tu, care ești singurul ce stăpînești fără trufie, fiindcă ești *singurul stăpîn adevărat*[188], care nu ai alt stăpîn, oare am scăpat eu cu adevărat și de acest al treilea fel de ispitire? Se poate oare scăpa de ea în această viață? Este vorba despre dorința de a fi iubit și temut de oameni, nu pentru alt motiv, ci doar pentru simpla bucurie, o bucurie care nu este adevărata bucurie[189]. Nefericită viață și respingătoare lăudăroșenie! De aici rezultă mai ales faptul că tu nu ești iubit și nu ești temut în mod neprihănit[190], și de aceea *te împotrivești celor trufași, dar arăți milă față de cei smeriți*[191]; strigi cu glas de tunet împotriva ambițiilor lumii acesteia, iar *munții se cutremură pînă în temelii*[192].

Deoarece atunci cînd îndeplinim anumite obligații în societatea omenească este necesar să ne facem iubiți sau temuți de oameni, dușmanul adevăratei noastre fericiri stă în preajma noastră, semănînd peste tot în calea noastră curse cu îndemnul: „Foarte bine! Bravo!“[193], pentru ca astfel să-i cădem în mod necugetat în plasă, în setea noastră de a auzi laude. El vrea să despărțim bucuria noastră de Adevărul tău și să o legăm de minciuna oamenilor; vrea să ajungem să ne placă să fim iubiți și temuți de alții, dar nu în numele tău, ci în locul tău; în acest chip, ne poate face asemănători cu sine însuși, împărtășind cu el nu armonia iubirii[194], ci chinurile pedepsei. Căci el a hotărît să-și așeze sălașul la miazănoapte[195], pentru ca oamenii să-l slujească, în întuneric și în frig, pe acest strîmb și pervers imitator al tău.

Noi însă, Doamne, iată, suntem *mica ta turmă*[196], păstrează-ne aproape de tine! Fii singura noastră slavă! Să fim iubiți întru tine, iar în noi Cuvîntul tău să fie temut! Cel care voiește să fie lăudat de oameni în pofida ta, acela nu va fi apărat de oameni la judecata ta și nu va scăpa de pedeapsa ta.

Chiar și atunci cînd nu este un păcătos, acela care *este lăudat după dorințele inimii lui și nu este binecuvîntat cineva care săvîrșește nelegiuiri*[197], ci este lăudat un om pentru un dar primit de la tine, dacă își află o bucurie mai mare în faptul că este lăudat decît în darul pentru care este lăudat, atunci lauda este în pofida voinței tale; cel care aduce lauda este în acest caz mai bun decît acela care este lăudat. Căci celui dintîi i-a plăcut într-un om darul lui Dumnezeu, pe cînd celuilalt i-a plăcut mai degrabă darul omului decît darul lui Dumnezeu.

CAPITOLUL AL XXXVII-LEA
Despre plăcerea de a primi laude

60. Suntem ispitiți zi de zi, Doamne, de asemenea ispite, fără încetare suntem ispitiți[198]. Limba oamenilor este pentru noi asemenea unui cuptor care arde zilnic[199]. Tu ne poruncești și în această privință

asprimea vitregiilor și a treia oară pentru teama de a nu ni se frînge puterea da a îndura! Și atunci, este viața omului pe pămînt altceva decît o încercare fără întrerupere?

Capitolul al XXIX-lea
Cumpătarea ca remediu la excesele lumești

40. Întreaga mea speranță nu stă decît în măreția îndurărilor tale. Dă-mi puterea să fac ceea ce-mi poruncești și poruncește-mi ceea ce voiești[106]. Tu ne poruncești cumpătare. Și, cum a zis cineva, *cînd știu că nimeni nu poate avea cumpătare dacă nu i-o va da Dumnezeu, tine de înțelepciune însuși faptul de a ști de la cine vine acest dar*[107]. Într-adevăr, prin cumpătare am fost adunați cu toții și readuși la unitatea de care ne-am depărtat risipindu-ne în multe direcții! Nu te iubește destul acela care, iubindu-te pe tine, mai iubește și alt lucru, pe care nu îl iubește de dragul tău. O, dragoste care arzi mereu și nu te stingi niciodată, iubirea mea[108], Dumnezeul meu, cuprinde-mă cu focul tău! Îmi poruncești cumpătare; dă-mi puterea să fac ceea ce-mi poruncești și poruncește-mi ceea ce voiești.

Capitolul al XXX-lea
Despre diferitele plăceri ale trupului

41. Cu siguranță că îmi poruncești să mă înfrînez *de la pofta trupului, de la pofta ochilor și de la ambiția deșartă a lumii acesteia*[109]. Ne-ai poruncit să ne ferim de împreunări nelegitime, dar chiar și în privința căsătoriei, pe care ne-ai îngăduit-o, ne-ai arătat că există o cale mai bună. Și fiindcă mi-ai făcut acest dar, am ales această cale chiar înainte de a deveni un împărțitor al tainei tale[110]. Dar pînă și acum în memoria mea, despre care am vorbit atît de mult, sunt încă vii imaginile acestor pofte, pe care obișnuința le-a întipărit în ea. Cînd sunt treaz, ele îmi apar în față cu puterile slăbite, în somn însă ele nu numai că îmi produc plăcere, dar chiar un fel de consimțire la plăcere, ceva foarte asemănător cu faptul real. Și atît de puternică este nălucirea acestor imagini în sufletul și în trupul meu, încît niște vedenii înșelătoare mă pot convinge în somn, ceea ce lucrurile reale nu sunt în stare să facă dacă sunt treaz. Poate în acele momente, Doamne, Dumnezeul meu, nu mai sunt eu însumi? Căci este totuși o atît de mare diferență între mine însumi și mine însumi din clipa în care mă cufund în somn, față de clipa cînd revin la starea de veghe! Unde se află atunci rațiunea mea, care rezistă la asemenea sugestii cînd sunt treaz, dar rămîne neclintită, chiar

le fac întru cel care mă întărește[127]. Iată, acesta este soldatul din oștile cerești![128] Este altceva decît țărîna care suntem toți. Amintește-ți însă, Doamne, că noi suntem țărînă, că din țărînă l-ai creat pe om[129] și că el *s-a pierdut și a fost regăsit*[130]. Nici Apostolul[131] nu a găsit în sine puterea, fiindcă și el este tot țărînă; prin suflarea ta i-ai inspirat[132] aceste cuvinte pe care le iubesc atît de mult: *Toate pot să le fac întru cel care mă întărește.*[133] Întărește-mă și pe mine ca să pot, dă-mi puterea să fac ceea ce-mi poruncești și poruncește-mi ceea ce voiești[134]. Apostolul mărturisește că de la tine a primit Harul și că, *dacă se laudă, întru tine se laudă*[135]. Am auzit și pe un altul[136] adresîndu-ți această rugăciune: *Îndepărtează de la mine poftele pînteculu!*[137] De aici rezultă limpede, sfinte Dumnezeul meu, că tu ești cel care ne dăruiești, atunci cînd se întîmplă ceea ce poruncești să se întîmple[138].

46. Tu, bunule Părinte, m-ai învățat că *toate sunt curate pentu cei curați*[139], dar că *este rău pentru omul care dă altora prilej de poticnire*[140]; că *orice făptură a ta este bună* și că *nimic nu este de aruncat dacă este primit cu mulțumire*[141]; că *nu hrana ne face mai bine primiți înaintea lui Dumnezeu*[142] și că *nimeni să nu ne judece pentru mîncare sau băutură*[143]; în sfîrșit, ne-ai învățat că *acela care mănîncă să nu-l disprețuiască pe acela care nu mănîncă, iar cel care nu mănîncă să nu-l judece pe cel care mănîncă*[144]. Aceste lucruri le-am învățat de la tine[145] și pentru aceasta ție îți aduc mulțumiri, ție îți înalț laude, Dumnezeul meu, Învățătorul meu[146], cel care ai bătut la poarta urechilor mele și ai adus lumină în inima mea. Scapă-mă de orice ispită! Nu de necurățenia mîncării mă tem, ci de necurățenia poftei. Știu că lui Noe i-a fost îngăduit să mănînce orice fel de carne care poate fi folosită drept hrană, că Ilie și-a recăpătat puterile cu mîncare din carne, că Ioan Botezătorul, bărbat înzestrat cu o minunată putință de a se înfrîna, nu a fost pîngărit de carnea animalelor, a lăcustelor care i-au ținut loc de hrană; și mai știu că Esau s-a lăsat înșelat din poftă pentru un pumn de linte, că David s-a blestemat singur pentru că a dorit niște apă, iar Împăratul nostru a fost ispitit nu prin carne, ci cu pîine[147].

Iar poporul ales a meritat să fie mustrat în deșert nu pentru că a dorit carne, ci fiindcă a murmurat împotriva Domnului[148].

47. Așezat așadar în mijlocul acestor ispite, lupt zi de zi împotriva poftei de a mînca și de a bea; în acest caz, nu este cu putință să mă hotărăsc odată pentru totdeauna să mă despart de aceste pofte și să nu mă mai întorc la ele niciodată, așa cum am putut să o fac în privința plăcerilor împreunării trupești[149]. Și astfel, trebuie să țin poftele gîtlejului într-un fel de frîie, nici prea strînse, nici prea slobode. Dar cine, Doamne, cine oare nu se lasă tîrît cîteodată pînă dincolo de hotarele necesității stricte? Dacă există cineva, acela este un om mare. Fie ca el să preamărească numele tău! Eu nu sunt un astfel de om, fiindcă sunt un păcătos. Însă și eu preamăresc numele

tău; și *va mijloci înaintea ta pentru păcatele mele*[150] acela care *a învins lumea aceasta*[151]. El mă socotește printre mădularele neputincioase ale trupului său, deoarece *ochii tăi au privit ceea ce era nedesăvîrșit în el și toate vor fi înscrise în cartea ta*[152].

Capitolul al XXXII-lea
Atracția pentru parfumuri

48. Farmecele parfumurilor nu mă tulbură prea mult; dacă nu le am, nu umblu după ele, iar dacă sunt prezente nu le resping, pregătit însă tot timpul să mă lipsesc de ele. Aceasta este părerea pe care o am despre mine; poate mă înșel. Căci sunt înconjurat – fapt pe care nu încetez să-l deplîng – de un adînc întuneric prin care puterea de gîndire din mine îmi este tăinuită, așa încît, atunci cînd se întreabă cu privire la propriile forțe, spiritul meu se îndoiește dacă să se încreadă în sine însuși, fiindcă ceea ce se petrece înlăuntrul lui îi rămîne de cele mai multe ori ascuns dacă nu este pus în lumină de experiență; de asemenea, nimeni nu trebuie să se simtă în siguranță în această viață, care a fost denumită *o încercare neîntreruptă*[153]: cine a putut să treacă de la o stare rea către una mai bună, poate tot așa de bine să treacă de la una mai bună către alta mai rea. Singura noastră speranță, singura încredere, singura făgăduință statornică este îndurarea ta.

Capitolul al XXXIII-lea
Despre plăcerile auzului

49. Plăcerile auzului m-au cuprins și m-au subjugat mult mai stăruitor, dar tu m-ai descătușat și m-ai eliberat de ele. Mărturisesc că găsesc chiar și astăzi o oarecare mîngîiere în melodiile ce însuflețesc cuvintele tale atunci cînd sunt cîntate cu un glas plăcut și meșteșugit; nu însă chiar pînă într-acolo încît să fiu țintuit locului și să nu mă pot ridica atunci cînd doresc. Totuși, pentru a fi primite în mine împreună cu gîndurile prin care ele trăiesc, aceste melodii cer să ocupe în inima mea un loc de o anumită demnitate, iar eu cu greu le ofer unul potrivit. Uneori mi se pare că le acord mai multă cinstire decît li s-ar cuveni; simt că, dacă sunt cîntate în acest fel, sfintele tale cuvinte ne mișcă sufletele cu mai multă înfocare și credință spre flacăra evlaviei decît dacă nu ar fi fost cîntate; fiecare în diversitatea ei, își găsește toate propriile nuanțe, în glas și în cîntare, și, aș spune, un fel de misterioasă corespondență care o stimulează. Însă desfătarea simțurilor corpului, căreia nu trebuie să i se îngăduie să-mi moleșească spiritul, mă înșeală adesea, și anume

înșiși, oamenii îl părăsesc înlăuntrul[168] lor pe Acela care i-a creat și nimicesc în ei creația lui Dumnezeu[169].

Eu însă, Dumnezeul meu și comoara mea, chiar și în aceste lucruri găsesc un prilej să-ți cînt un imn de slavă și să-ți aduc o jertfă de laudă, ție, care te jertfești pentru mine; căci frumusețile care trec prin sufletele artiștilor către mîinile lor vin din acea Frumusețe care se află deasupra sufletelor[170] și spre care sufletul meu suspină zi și noapte. Cei care plăsmuiesc frumusețile exterioare și cei care umblă după ele își primesc de la această Frumusețe măsura judecății de valoare[171], dar nu tot de aici își iau și măsura bunei întrebuințări. Această măsură se află acolo, dar ei nu o văd, căci, dacă ar vedea-o, ei nu ar merge mai departe, *ci și-ar păstra întreaga lor putere pentru tine*[172], în loc să o risipească în desfătări obositoare.

Chiar și eu însumi, care afirm aceste lucruri și văd cît sunt de adevărate, îmi împleticesc pașii în capcanele unor locuri frumoase, însă tu îmi dai drumul, da, îmi dai drumul, fiindcă *îndurarea ta se află înaintea ochilor mei*[173]. Nefericitul de mine mă las prins, iar tu mă eliberezi din cursă cu marea ta îndurare, uneori fără să-mi dau seama, fiindcă nu mă prinesesem prea tare, alteori cu prețul unei oarecare dureri, fiindcă mă prinsesem foarte strîns.

Capitolul al XXXV-lea
Cele mai rafinate ispite ne vin prin privire

54. La acestea de pînă acum se adaugă o altă formă de ispitire, mai complicată și mai primejdioasă. În afară de poftele trupești, care constau în satisfacerea plăcerii voluptoase a tuturor simțurilor, căreia îi cad robi cei ce se depărtează de tine, în suflet mai există un fel de dorință de a întrebuința simțurile nu pentru a obține o plăcere trupească, ci pentru a afla ceva prin propria experiență; această curiozitate plină de vanitate se împopoțonează cu numele de cunoaștere și știință. Întrucît se naște din setea de a cunoaște, iar între toate simțurile ochii sunt principalele instrumente de cunoaștere, această deșartă curiozitate a fost numită de Cuvîntul dumnezeiesc *pofta ochilor*[174].

Faptul de a vedea ține, propriu-zis, de ochi. Ne folosim însă de acest cuvînt și pentru a desemna alte simțuri, cînd avem în vedere cunoașterea[175]. Astfel, nu spunem: „Ascultă cum strălucește!“, nici „Miroase cum sclipește!“, nici „Gustă cum strălumineză!“ și nici „Pipăie cum scapără!“. Despre toate aceste acțiuni spunem că „sunt văzute“. Spunem nu doar „Vezi cum luminează!“ – fapt pe care doar ochii pot să-l perceapă –, ci spunem de asemenea: „Vezi cum sună!“, „Vezi cum miroase!“, „Vezi ce gust are!“, „Vezi cît este de aspru!“.

De aceea, după cum am spus, experiența dobîndită în general prin simțuri este denumită *pofta ochilor*; pentru că funcția vederii, care ține

dacă este asaltată de lucrurile reale? Se închide oare o dată cu ochii? Amorțește o dată cu simțurile corpului? Cum se întîmplă totuși că, adesea, rezistăm chiar și în somn, amintindu-ne de hotărîrile pe care le-am luat, rămînem credincioși și neprihăniți și nu ne dăm în nici un fel încuviințarea la nici una din astfel de ademeniri? Și totuși, diferența între somn și veghe este atît de mare încît, chiar și atunci cînd se întîmplă ceva în somn, cînd ne trezim, ne întoarcem la o conștiință împăcată; prin chiar distanța dintre cele două stări ne dăm seama că nu noi am săvîrșit ceea ce, într-un anumit fel și spre durerea noastră, s-a petrecut în noi[111].

42. Nu este oare mîna ta destul de puternică, Dumnezeule Atotputernic, să vindece toate suferințele sufletului meu și să stingă, cu Harul ei darnic, chiar și mișcările lascive din somnul meu? Vei spori în mine, Doamne, din ce în ce mai mult, darurile tale, pentru ca sufletul meu, desprins din cleiul poftei trupești, să mă urmeze în drumul către tine și să nu se mai răzvrătească împotriva lui însuși; pentru ca nici măcar în somn nu doar să nu mai săvîrșească aceste nerușinări îngrozitoare care, prin imagini animalice, duc la murdărirea corpului[112], ci nici să nu le mai accepte. Căci pentru tine, Atotputernicule, care *poți să faci cu mult mai mult decît cerem sau înțelegem noi*[113], este un lucru neînsemnat să faci în așa fel ca nici o ispită, fie ea și atît de slabă încît să poată fi înăbușită printr-un mic efort de voință, să nu mai provoace în mine plăcere, nici măcar în somn, atîta timp cît starea mea sufletească este curată; poți să-mi dăruiești acest lucru pentru întreaga mea viață, nu doar pentru vîrsta de acum. Acum tocmai i-am mărturisit Domnului meu celui bun pe ce treaptă a păcatului meu mă aflu încă, *bucurîndu-mă cu cutremur*[114] pentru ceea ce mi-ai dăruit și plîngînd pentru ceea ce în mine este neterminat; și sper că vei desăvîrși în mine îndurările tale, pînă la dobîndirea păcii depline, pe care o vor găsi în tine ființa mea lăuntrică și cea exterioară, atunci cînd *moartea va fi sorbită în victorie*[115].

CAPITOLUL AL XXXI-LEA
Despre plăcerea de a mînca și de a bea

43. Și mai există un rău pe care îl întîlnim zi de zi, de-ar fi să fie singurul![116] Ne refacem pierderile zilnice ale corpului prin mîncare și prin băutură, mai înainte ca tu să nimicești și hrana și pîntecul[117], în ziua cînd vei ucide nevoia mea printr-o minunată săturare și vei îmbrăca acest corp supus stricăciunii *într-o veșnică nestricăciune*[118].

În prezent, această nevoie îmi este plăcută, cu toate că lupt împotriva ei, ca să nu-i cad rob; port zilnic un război prin post și ajunare, silindu-mi tot timpul trupul să mi se supună[119], și totuși durerile mele sunt izgonite de către plăcere; căci, firește, foamea și setea sunt niște

dureri, care ard și ucid ca o febră dacă nu vine în ajutor leacul alimentelor[120]. Și, fiindcă, pentru a fi consolați, avem la îndemînă darurile tale, puse în slujba slăbiciunii noastre pe pămînt, în apă și în aer, am ajuns să numim plăcere ceea ce este de fapt o nevoie supărătoare.

44. Tu m-ai învățat să mă apropii de alimente și să le iau ca pe niște medicamente. Însă cînd trec de la plăcerea dureroasă a foamei către liniștirea ei prin săturare, chiar în timpul acestei treceri sunt pîndit de lanțurile poftei. Chiar această trecere de la foame la satisfacerea ei este o plăcere și nu există altă cale pe care să trecem într-acolo unde ne obligă nevoia să trecem. Cu toate că mîncăm și bem în scopul de a ne menține sănătatea, se ține de noi ca o umbră[121] o primejdioasă senzație de încîntare, care încearcă de multe ori să o ia înainte, pînă într-acolo încît ajung să fac de dragul ei ceea ce afirm și voiesc să fac în scopul menținerii sănătății.

Mai mult încă, sănătatea și încîntarea au măsuri diferite: ceea ce este îndeajuns pentru sănătate este prea puțin pentru plăcere, și adesea este greu de spus dacă grija necesară pentru corp cere încă susținere sau pofta neînfrînată ne înșeală, cerînd insistent să fie satisfăcută. Nefericitul nostru suflet este încîntat de această nesiguranță și se folosește de ea ca de o justificare și o scuză, bucurîndu-se că nu apare limpede cantitatea suficientă pentru o stare de sănătate normală; și astfel, sub motivul îngrijirii sănătății se ascunde satisfacerea unei plăceri. Încerc zi de zi să rezist acestor ispite, chem în ajutor mîna ta dreaptă și aduc înaintea ta toate frămîntările mele, fiindcă nu am încă o idee clară cu privire la acest aspect.

45. Aud glasul Dumnezeului meu, care îmi poruncește: *Nu lăsați să se îngreuneze inimile voastre de îmbuibare și de beție!*[122] Beția se află departe de mine: fie ca prin îndurarea ta să nu se apropie! Îmbuibarea însă se strecoară cîteodată spre robul tău. Fie ca prin îndurarea ta și ea să se îndepărteze de mine! *Căci nimeni nu se poate înfrîna decît dacă tu te învoiești*[124]. Multe daruri ne împarți cînd te rugăm, și de la tine am primit toate bunătățile pe care le-am primit înainte de a te ruga. Chiar și faptul de a le fi recunoscut după ce le-am primit este tot un dar de la tine. Eu nu am fost niciodată bețiv, dar am cunoscut bețivi care au devenit cumpătați datorită ție. Așadar, ție și se datorează faptul că nu sunt bețivi cei care nu au fost niciodată bețivi, ție ți se datorează și faptul că cei care au fost cîndva nu au rămas așa pentru totdeauna, și tot ție ți se datorează și faptul că atît unii, cît și ceilalți știu cui se datorează aceasta.

Am auzit și un alt cuvînt al tău: *Nu te lăsa purtat de poftele tale și întoarce spatele plăcerii tale!*[125] Prin Harul tău am mai auzit un cuvînt care mi-a fost foarte drag: *Nici dacă mîncăm nu cîștigăm ceva, nici dacă nu mîncăm nu pierdem nimic*[126]. Aceasta înseamnă că nici mîncarea nu mă face mai bogat, dar nici cumpătarea nu mă face mai necăjit. Și am mai auzit încă un cuvînt: *Am învățat să fiu îndestulat cu ce am la îndemînă, știu și să trăiesc în belșug, știu să îndur și lipsa. Toate pot să*

atunci cînd senzația, simplă însoțitoare a rațiunii, nu se mai mulțumește să rămînă cu discreție pe locul al doilea, ci, întrucît i s-a îngăduit să însoțească rațiunea, încearcă să-i treacă în față și să o conducă. Prin aceasta, păcătuiesc fără să știu și-mi dau seama mai tîrziu.

50. Cîteodată însă, ferindu-mă în mod exagerat să nu cad în această ispită, păcătuiesc din prea multă severitate; se întîmplă în astfel de momente să nu doresc altceva decît să alung din urechile mele, și chiar din Biserică, orice melodie a acestor dulci cîntări de care sunt însoțiți Psalmii lui David; mi se pare atunci mai sigur de urmat sfatul pe care, îmi amintesc, îl dădea adesea Atanasie, episcopul Alexandriei[154]; acesta cerea cititorului să recite Psalmii cu o modulare a vocii atît de ușoară, încît să fie mai apropiată de vorbirea obișnuită decît de cîntare[155].

Și totuși, cînd îmi amintesc de lacrimile pe care le-am vărsat la auzul cîntărilor din Biserica ta în primele zile ale recîștigării credinței mele[156] și cînd îmi dau seama că și acum sunt mișcat nu atît de cîntarea în sine, cît de lucrurile care se spun prin cîntec – atunci cînd sunt intonate cu un glas limpede și cu cea mai potrivită modulare –, recunosc din nou marea utilitate a acestui obicei[157].

Și astfel, oscilez între primejdia desfătării și constatarea efectelor binefăcătoare pe care le produce; fără să emit o afirmație de nezdruncinat, înclin mai degrabă să aprob întrebuințarea cîntecului în Biserică, pentru ca încîntarea urechilor să sprijine spiritul încă firav să se înalțe către simțămîntul evlaviei adevărate. Totuși, cînd mi se întîmplă să fiu mai mișcat de cîntarea ca atare decît de cuvintele cîntate, mărturisesc că acest fapt este un păcat greu și în astfel de împrejurări aș fi preferat să nu-l aud pe cîntăreț.

Iată unde mă aflu! Plîngeți împreună cu mine și plîngeți pentru mine, voi, care simțiți înlăuntrul vostru pornirea spre bine, de unde izvorăsc faptele bune! Căci aceia care nu aveți această pornire nu sunteți mișcați de cuvintele mele. Tu însă, *Doamne, Dumnezeul meu, auzi-mă, aruncă-ți privirea spre mine* și mă vezi, *îndură-te și mă însănătoșează*[158]; am devenit în propriii mei ochi o problemă și tocmai aceasta este boala mea.

CAPITOLUL AL XXXIV-LEA
Despre plăcerile privirii

51. Rămîne să vorbesc despre desfătările acestor ochi ai trupului meu. Fie ca mărturisirile mele să le audă urechile templului tău, urechi frățești și smerite[159], pentru ca să punem astfel capăt disputei despre ispitele poftei trupești, care mă chinuiesc încă, deși gem și doresc *să mă îmbrac cu locuința mea cea din cer*[160].

Ochii mei iubesc formele frumoase și variate, culorile strălucitoare și plăcute. Fie ca aceste lucruri să nu stăpînească sufletul meu! Să-l stăpînească Dumnezeu; el este Acela care le-a făcut pe toate foarte bune[161], dar el este binele meu, și nu lucrurile. În fiecare zi, atîta timp cît sunt treaz, lucrurile mă stîrnesc și nu îmi dau pace nici o clipă, așa cum îmi dau pace glasurile cîntăreților și uneori lumea întreagă, cînd se face liniște. Însăși regina culorilor, această lumină care scaldă tot ceea ce vedem, oriunde aș fi în timpul zilei, se furișează după mine în mii de feluri și mă mîngîie, chiar și atunci cînd mă ocup cu altceva și nu o bag în seamă. Ea se strecoară însă cu atîta vigoare, încît, dacă mi-ar fi luată dintr-o dată, aș căuta-o cu nesaț, iar dacă mi-ar lipsi mai multă vreme sufletul meu s-ar întrista.

52. O, Lumină pe care a văzut-o Tobie în ziua cînd, lipsit de lumina ochilor trupești, i-a arătat fiului său calea în viață[162], lumină care a mers înaintea acestuia cu pasul iubirii, fără să-l rătăcească niciodată. Lumină pe care a văzut-o Isaac[163] atunci cînd, cu privirile trupești învăluite și îngreunate de bătrînețe, s-a făcut vrednic nu să-și binecuvînteze fiii după ce i-a recunoscut, ci să-i recunoască după ce i-a binecuvîntat. Lumină pe care a văzut-o Iacob[164] cînd, lipsit și el de vedere din cauza vîrstei înaintate, a răspîndit razele inimii sale luminate asupra generațiilor viitorului popor prefigurate prin fiii săi, iar asupra nepoților pe care-i avea de la Iosif și-a așezat mîinile încrucișate în mod tainic, nu cum încerca părintele lor să-l corecteze din afară, ci potrivit discernămîntului său lăuntric. Aceasta este adevărata Lumină, ea este una singură, și o singură ființă sunt toți aceia care o văd și o iubesc.

Cît privește lumina aceasta corporală, despre care vorbesc acum, ea dă savoare vieții orbilor iubitori ai vieții pămîntești, printr-o dulceață ademenitoare și primejdioasă. Însă cei care au învățat să te slăvească pentru această lumină coruptă, Dumnezeule creator al tuturor lucrurilor[165], o cuprind pe ea în imnurile pe care ți le înalță, în loc să se lase ei cuprinși de ea în somnul sufletelor lor. În ce mă privește, eu așa aș vrea să fie. Mă împotrivesc amăgirilor ochilor, de teamă ca pașii mei, care înaintează pe calea ta, să nu se împiedice; și înalț către tine ochii nevăzuți ai spiritului, pentru ca tu *să scoți din laț picioarele mele*[166]. Le eliberezi din cînd în cînd, căci ele mereu cad în laț. Tu nu încetezi să le eliberezi, pe cînd eu mă prind mereu în cursele întinse pretutindeni, căci *nu dormi și nici nu vei dormi tu, cel ce îl păzești pe Israel*[167].

53. Cît de numeroase sunt lucrurile pe care oamenii le-au tot adăugat spre încîntarea privirilor lor, cu ajutorul feluritelor arte și meșteșuguri, prin veșminte, încălțări, vase și fel de fel de alte obiecte, prin picturi și diferite alte plăsmuiri, care depășesc cu mult o întrebuințare necesară și măsurată, precum și semnificația lor cu adevărat evlavioasă! Umblînd în afara lor după lucruri pe care le-au creat ei

CAPITOLUL AL XIV-LEA
Ce este timpul? Dificultatea de a înțelege acest concept

17. Nu a existat deci nici un timp în care tu să nu fi creat nimic, deoarece timpul însuși l-ai creat tot tu[71]. Și nici un timp nu este co-etern cu tine, fiindcă tu rămîi mereu același; dacă și timpul ar rămîne mereu același, atunci el nu ar mai fi timp.

Ce este totuși timpul? Cine ar putea să dea o explicație ușoară și pe scurt? Cine ar putea să cuprindă cu mintea această idee, pentru ca apoi să o exprime prin cuvinte? Și totuși, în discuțiile noastre, nici un cuvînt nu ne este mai familiar și mai ușor de recunoscut decît cuvîntul *timp*. Îl înțelegem oricum atunci cînd îl rostim noi, dar îl înțelegem la fel de bine și cînd îl auzim rostit de altcineva.

Ce este deci timpul? Dacă nu-mi pune nimeni această întrebare, atunci știu ce este timpul. Dar dacă aș vrea să-l lămuresc pe cel care întreabă, nu mai știu[72]. Eu știu totuși – afirm aceasta cu tărie – că, dacă nimic nu s-ar fi petrecut, nu ar exista timpul trecut, dacă nimic n-ar fi pe cale să se petreacă, nu ar exista timpul viitor și că, dacă nimic nu se petrece, nu ar exista timpul prezent.

Dar cum este cu putință ca două din aceste timpuri, trecutul și viitorul, să existe, de vreme ce, pe de o parte, trecutul deja nu mai este, iar viitorul, pe de altă parte, nu este încă? Cît privește prezentul, dacă ar fi întotdeauna prezent și nu s-ar scurge în trecut, atunci el nu ar mai fi timp, ci eternitate. Dacă, pentru a fi timp, prezentul trebuie să se scurgă în trecut, atunci cum mai putem afirma despre prezent că *este*, atîta timp cît el nu are drept temei decît faptul că nu va mai fi? Prin urmare, nu putem afirma că timpul *este* decît în măsura în care tinde să nu existe[73].

CAPITOLUL AL XV-LEA
Despre marile dificultăți în definirea conceptului de durată

18. Și totuși, spunem că un timp e lung, că alt timp e scurt, dar nu spunem aceasta decît despre trecut sau despre viitor. De exemplu, spunem mereu despre un timp trecut că este lung atunci cînd ceva s-a petrecut cu o sută de ani înainte și, la fel, despre un timp viitor că este lung atunci cînd ceva se va petrece peste o sută de ani. Un timp trecut sau un timp viitor sunt socotite scurte atunci cînd ceva s-a petrecut doar de zece zile sau, respectiv, urmează să se petreacă peste zece zile. Dar cum poate fi scurt sau lung ceva care nu este? Căci trecutul deja nu mai

aproapele meu și speranțele pentru viitor; dimpotrivă, mă întristez de greșeala lui, cînd îl aud cum vorbește de rău ceva ce nu înțelege sau ceva ce este bun.

Cîteodată mă și întristez de laudele primite, și anume atunci cînd sunt lăudat pentru trăsături ale mele care nu-mi fac plăcere, sau cînd sunt prețuite mai mult decît s-ar cuveni unele calități ale mele minore și neînsemnate. Dar mă întreb încă o dată de unde știu eu că acest sentiment nu vine din faptul că nu vreau ca cel care mă laudă să aibă o părere diferită de a mea despre mine însumi? Și aceasta nu pentru că mă preocupă interesul acestui om, ci pentru că acele calități care îmi plac la mine mă încîntă mai mult cînd plac și celuilalt. Într-un anumit sens, nu mă simt lăudat cu adevărat cînd lauda nu se potrivește cu părerea pe care o am despre mine, fie că sunt lăudate la mine lucruri care nu îmi plac, fie că sunt lăudate prea mult lucruri care îmi fac mai puțină plăcere. Nu am deci dreptate să spun că stau la îndoială cu privire la mine însumi în această problemă?

62. Dar iată că în tine, care ești Adevărul, văd că laudele care mi se aduc trebuie să mă impresioneze nu de dragul meu, ci pentru folosul aproapelui meu. Dar nu știu dacă așa se întîmplă cu mine[204]. În această privință mă cunosc pe mine însumi mai puțin decît te cunosc pe tine[205]. Te implor, Dumnezeul meu, dezvăluie-mă propriei mele priviri, pentru ca să mă pot mărturisi fraților mei gata să se roage pentru mine, pentru rana pe care o voi da la iveală în mine. Fă să mă mai întreb încă o dată, cu mai multă stăruință! Dacă este adevărat că folosul aproapelui este acela care mă impresionează în laudele care mi se aduc, de ce sunt mai puțin supărat cînd un altul este vorbit de rău pe nedrept decît atunci cînd sunt eu cel învinuit? De ce sunt mai impresionat de mușcătura insultei care îmi este aruncată mie, decît de aceea, la fel de nedreaptă, care este aruncată, în prezența mea, împotriva altuia? Nici în această privință nu știu nimic? Nu cumva răspunsul este că mă înșel pe mine însumi și nu respect adevărul în fața ta, cu inima și cu limba mea?[206] Îndepărtează de la mine, Doamne, nebunia aceasta, pentru ca vorbele gurii mele să nu fie pentru mine *ca untdelemnul păcătosului, ca să-mi înmiresmeze capul*[207].

CAPITOLUL AL XXXVIII-LEA
Refuzul gloriei poate fi el însuși motiv de glorie

63. *Sunt sărac și în nevoie*[208]; îmi este mai bine doar atunci cînd, cu un geamăt tainic, dezgustat de mine însumi, caut îndurarea ta, pînă în clipa în care defectele mele se vor întrema și se vor întregi, pînă voi ajunge la starea de pace pe care ochiul celui trufaș nu o poate vedea. Dar cuvintele care ne ies din gură și faptele pe care ni le cunoaște toată lumea

CAPITOLUL AL XLII-LEA
Calea aleasă de filosofii neoplatonici spre a ajunge la Dumnezeu este greșită. Despre falșii mijlocitori între oameni și Dumnezeu

67. Pe cine aș fi putut găsi să mă împace cu tine? Să-i fi chemat în ajutor pe îngeri? Dar prin ce fel de rugăciune? Prin ce fel de sfinte ritualuri? După cum am auzit, mulți din cei care se străduiesc să se reîntoarcă spre tine, dar nu sunt în stare să o facă prin ei înșiși, au încercat această cale, dar au căzut într-o pornire spre năluciri ciudate, iar amăgirile sunt singura răsplată pe care au cîștigat-o[227]. Plini de mîndrie, ei te-au căutat cu toată îngîmfarea învățăturii lor, umflîndu-și mai degrabă piepturile, în loc să și le zdrobească; au atras de partea lor, datorită aceluiași fel de a simți, *puterile văzduhului*[228], pe care și le-au făcut complice și părtașe la trufia lor, dar au fost înșelați de acestea prin forța lor magică; au căutat un mijlocitor prin care să se purifice, dar nu l-au găsit pe cel adevărat. Căci nu era decît diavolul, *care se preface în înger al luminii*[229]. O mare ademenire pentru carnea lor trufașă a fost faptul că acele puteri nu erau învelite într-un trup de carne[230].

Acești oameni erau muritori și păcătoși, tu însă, Doamne, cu care ei căutau plini de trufie să se împace, ești nemuritor și fără păcat. Un mijlocitor între Dumnezeu și oameni trebuia să aibă ceva asemănător cu Dumnezeu, dar și ceva asemănător cu oamenii; dacă ar fi fost asemănător doar oamenilor, ar fi fost prea depărtat de Dumnezeu, iar dacă ar fi fost asemănător doar lui Dumnezeu, ar fi fost depărtat de oameni și nu ar mai fi putut fi un mijlocitor. Dar acest mijlocitor înșelător, căruia tainicele tale hotărîri îi îngăduie să-și bată joc de trufia lor, nu are în comun cu oamenii decît un singur lucru, și anume păcatul. Pe de altă parte, el vrea să pară că ar avea ceva comun cu Dumnezeu căci, în măsura în care nu este învelit într-un trup muritor, pretinde că este nemuritor. Întrucît *răsplata păcatului este moartea*[231], el are în comun cu oamenii îndreptățirea să fie osîndit la moarte împreună cu ei.

CAPITOLUL AL XLIII-LEA
Iisus Hristos este singurul mijlocitor adevărat

68. Singurul Mijlocitor adevărat, pe care prin tainica ta îndurare l-ai arătat și l-ai trimis oamenilor pentru ca prin exemplul său ei să învețe smerenia[232], *acest Mijlocitor între Dumnezeu și oameni, omul Iisus Hristos*[233], s-a așezat între muritorii cei păcătoși și Cel drept și nemuritor, muritor el însuși asemenea oamenilor și drept asemenea lui Dumnezeu; și, pentru că răsplata celui drept este viața și pacea, el a venit pentru ca,

mă învăluie, dar care mă și cuprinde din nou în bezna împovărătoare a chinurilor mele, îndată ce mă îndepărtez de ea; căci atît de tare *este slăbită vigoarea mea în nenorocire*[53], încît nu mai pot suporta ceea ce este bun pentru mine[54], pînă în clipa în care tu, Doamne, care te arăți îngăduitor față de toate fărădelegile mele, vindeci toate slăbiciunile mele; căci tu răscumperi din stricăciune viața mea, mă vei încununa cu mila și îndurarea ta, și vei împlini cu bucuriile tale dorința mea, fiindcă tinerețea mea se va reînnoi asemenea celei a vulturului[55]. Căci *întru speranță am fost mîntuiți și așteptăm cu răbdare făgăduințele tale*[56]. Fie să te audă cum vorbești înlăuntrul lor cei care sunt în stare să te audă! În ce mă privește, voi striga plin de încredere, împreună cu vestitorul tău: *Cît de mărețe sunt lucrările tale, Doamne; pe toate le-ai creat cu înțelepciune!*[57] Înțelepciunea ta este Începutul[58], și prin acest Început ai creat cerul și pămîntul.

CAPITOLUL AL X-LEA
Despre obiecțiile logice ale filosofilor neoplatonici față de dogma creștină a Creației

12. Nu sunt oare plini de vechile lor rătăciri[59] aceia care ne întreabă: „Ce făcea Dumnezeu înainte de a fi creat cerul și pămîntul?“[60] „Căci dacă se odihnea fără să lucreze nimic – spun mai departe aceștia – de ce nu a rămas așa în continuare, pentru totdeauna, la fel cum și în trecut s-a abținut mereu de la orice lucrare. Dacă în Dumnezeu s-ar fi produs o voință nouă, o pornire nouă spre a întemeia lumea creată, pe care nu o mai întemeiase niciodată pînă atunci, mai este oare o adevărată eternitate aceea în care se naște o voință care nu existase înainte? Dar voința lui Dumnezeu nu este un lucru creat, ea există mai înainte de orice lucru creat, pentru că nimic nu ar putea fi creat decît prin voința anterioară a unui Creator. Așadar, voința lui Dumnezeu aparține substanței sale. Căci, dacă în substanța lui Dumnezeu se naște un lucru care nu a existat înainte de a se fi născut, atunci nu am putea vorbi cu îndreptățire despre ea ca despre o substanță eternă. Iar dacă voința veșnică a lui Dumnezeu a fost ca lumea creată să ia ființă, de ce atunci nu ar fi eternă și lumea creată?“[61]

CAPITOLUL AL XI-LEA
Filosofii nu au o înțelegere corectă a timpului și a eternității

13. Cei care vorbesc astfel nu au ajuns încă să înțeleagă, o, Înțelepciune a lui Dumnezeu[62], lumină a minților, nu înțeleg încă în ce chip

fac să apară o ispită foarte primejdioasă, iscată din iubirea pentru laude care, pentru a da strălucire personalității noastre, ajunge să cerșească tot felul de confirmări. Această ispită stăruie pînă și atunci cînd mi-o reproșez mie însumi, prin chiar faptul că mi-o reproșez. Adesea, dintr-un prisos de deșertăciune, omul ajunge să se fălească pentru disprețul pe care îl arată pentru gloria deșartă; și astfel, disprețul pentru glorie nu mai este decît o vorbă goală, căci nu poți să spui că disprețuiești gloria atîta vreme cît te fălești cu acest dispreț.

CAPITOLUL AL XXXIX-LEA
Despre ispita mulțumirii de sine

64. Înlăuntrul nostru, da, înlăuntrul nostru se mai află încă o ispită dăunătoare de același fel; este vorba de mulțumirea de sine, care-i umple de vanitate[209] pe cei care își sunt pe plac lor înșile, cu toate că nu le plac celorlalți, ba chiar le displac acestora și nu se arată preocupați să le facă pe plac. Dar, cu cît sunt mai mult încîntați de ei înșiși, cu atît mai mult îți displac ție, nu doar pretinzînd că este bine ceea ce de fapt nu este bine, dar chiar punîndu-și în seamă binele tău, ca și cum ar fi al lor; sau, chiar recunoscînd că binele le vine de la tine, pretind că li se cuvine pentru meritele lor; sau, în sfîrșit, recunoscînd că binele le vine de la tine doar datorită îndurării tale, nu împărtășesc această bucurie cu alții, ci o păstrează geloși doar pentru sine.

Tu vezi cum inima mea se cutremură în mijlocul acestor ispite și a altor primejdii și chinuri de același fel; iar eu simt că nu sunt la adăpost de mereu alte răni, ci mai degrabă că tu mi le vindeci rînd pe rînd pe fiecare.

CAPITOLUL AL XL-LEA
Rezumatul ideilor expuse pînă acum

65. O, Adevărule, nu ai încetat nici o clipă să-mi însoțești pașii, învățîndu-mă de ce să mă feresc și spre ce să năzuiesc, ori de cîte ori ți-am prezentat modestele impresii pe care am fost în stare să mi le fac și ți-am cerut sfatul[210].

Am străbătut cu simțurile, pînă unde am putut, lumea exterioară[211] și mi-am îndreptat atenția atît spre viața din corpul meu, cît și spre înseși simțurile mele[212]. După aceea, am pătruns în ungherele ascunse ale memoriei mele[213], în largile ei ramificații, pline, într-un chip uimitor, de nesfîrșite bogății; le-am cercetat cu atenție și m-am înfiorat de teamă, căci fără tine nu aș fi putut să disting nimic din ele; și am aflat că nimic din toate acestea nu erai tu.

Dar nici eu nu eram adevăratul lor descoperitor, eu, cel care m-am străduit să le pătrund pe toate, să le disting și să le prețuiesc pe fiecare potrivit însemnătății sale; am pus întrebări cu privire la impresiile pe care le-am primit prin mărturia simțurilor mele[214], pe altele le-am simțit amestecate în ființa mea[215]. Am distins și am enumerat toate organele de simț[216] prin care primeam mesajul lor; în sfîrșit, am pătruns în vastele tezaure ale memoriei, cercetînd acolo, cu atenție, alte lucruri, pe unele lăsîndu-le la păstrare, pe altele scoțîndu-le la lumină.[217] Dar, cînd făceam aceste cercetări, nu eu însumi, mai bine spus nu propria mea putere, mă apropiam de adevăr; căci tu ești Adevărul, fiindcă tu ești Lumina cea statornică[218], căreia i-am cerut sfatul cu privire la toate lucrurile, întrebîndu-te dacă acestea există, ce sunt ele și cît trebuie ele prețuite; eu doar îți ascultam învățăturile și poruncile. Și aceasta o fac mereu[219]; acest fapt mă încîntă și, ori de cîte ori este cu putință să mă desprind de datoriile mele obligatorii, îmi găsesc un adăpost în această desfătare[220]. Între toate aceste lucruri pe care le străbat pentru a-ți cere sfatul, nu găsesc nici un loc sigur pentru sufletul meu în afară de tine[221]; doar în tine se adună la un loc părțile mele risipite și nimic din mine nu se mai îndepărtează de tine. Cîteodată, mă călăuzești către o lumină lăuntrică foarte neobișnuită, către un fel de dulce încîntare care, dacă și-ar atinge în mine desăvîrșirea, ar deveni ceva ce nu pot descrie prin cuvinte, dar care nu ține de această viață[222]. Dar mă prăbușesc repede, din nou, sub poverile chinuitoare ale lumii acesteia; sunt din nou absorbit de ocupațiile obișnuite; sunt prins în strînsoarea lor, plîng din belșug, dar și mai tare ele mă cuprind. Atît de mult apasă asupra noastră povara obișnuinței! Acolo unde îmi este cu putință să mă aflu nu doresc să fiu, iar acolo unde doresc să mă aflu nu îmi este cu putință să fiu; și astfel, sunt de două ori nefericit.

CAPITOLUL AL XLI-LEA
Adevărul suprem nu poate sta alături de minciună

66. Iată de ce am cercetat cu atenție slăbiciunile păcatelor mele, potrivit celor trei forme diferite ale poftelor[223], și am chemat în ajutor mîna ta dreaptă, ca să mă vindece[224]. Chiar și cu inima rănită, am văzut strălucirea ta și, izbit de frumusețea ei, am spus: „Cine poate ajunge la ea?“[225] *Am fost aruncat din fața ochilor tăi!*[226] Tu ești adevărul care stăpînește peste toate lucrurile. Dar eu, în lăcomia mea nemăsurată, am voit ca, alături de tine, să stăpînesc și minciuna, așa cum nimeni nu vrea să mintă pînă într-acolo încît să nu mai știe nici el însuși care este adevărul. Și astfel te-am pierdut, căci tu nu îngădui ca cineva să te aibă alături de minciună.

primesc ființă; ei năzuiesc să simtă gustul a ceea ce este etern, dar gîndirea lor plină de deșertăciune[63] este încă purtată încolo și încoace, pe valurile lucrurilor trecute și viitoare.

Cine va opri din rătăcirea ei acest fel de gîndire și o va ține pe loc, pentru a-i da o clipă de statornicie, ca să prindă cît de puțin din strălucirea veșniciei mereu statornice și să o compare cu necontenita nestatornicie a curgerii timpului? Ar vedea că nu încape comparație. Ar vedea că timpul, oricît ar fi de îndelungat, nu își datorează lungimea decît marelui număr de mișcări care își urmează una alteia pentru că nu pot să se desfășoare toate deodată; în eternitate însă nu există succesiune în trecut, ci totul se află în prezent, spre deosebire de timp, care nu este niciodată prezent în întregime. Ar vedea că orice trecut este împins în urmă de către viitor, că orice viitor urmează întotdeauna după trecut, că amîndouă, atît trecutul, cît și viitorul, își primesc ființa și desfășurarea de la Cel ce este veșnic prezent[64]. Cine va ține pe loc gîndirea omului, pentru ca, rămînînd o clipă nemișcată, să vadă cum veșnicia, în care nu există nici trecut, nici viitor, determină, în statornicia ei, atît trecutul, cît și viitorul?

Stă oare aceasta în puterea mîinii mele[65]? Sunt eu în stare să înfăptuiesc prin cuvintele gurii mele un lucru atît de măreț?

CAPITOLUL AL XII-LEA
Augustin răspunde la obiecțiile filosofilor cu privire la dogma Creației

14. Iată ce răspund eu aceluia care întreabă: „Ce făcea Dumnezeu înainte de a fi creat cerul și pămîntul?“

Nu voi da răspunsul pe care se spune că l-a dat cineva printr-o glumă încercînd să evite agresivitatea întrebării: „Pregătea Gheena pentru cei care scrutează prea îndeaproape tainele divine!“ Căci una înseamnă a înțelege lucrurile, și altceva a glumi. Nu voi da așadar acest răspuns. I-aș răspunde mai degrabă: „Nu știu“ atunci cînd nu știu, decît să atrag ironia asupra celui care pune o întrebare profundă și laude către cel care dă răspunsuri greșite.

În loc de așa ceva, afirm că tu, Dumnezeul nostru, ești Creatorul tuturor lucrurilor create; iar dacă prin cuvintele „cerul și pămîntul“ înțelegem toată lumea creată, atunci afirm cu îndrăzneală: înainte să fi creat cerul și pămîntul, Dumnezeu nu a făcut nimic. Căci, dacă ar fi făcut ceva, ce ar fi putut face altceva decît un lucru creat? O, de-ar da Domnul ca tot ce doresc să știu în folosul meu să știu la fel de bine cum știu că nu a existat nici un fel de lucru creat înainte de a fi existat Creația!

CAPITOLUL AL XIII-LEA
Creator al timpului, Dumnezeu este etern, situat în afara timpului

15. Dacă vreun spirit ușuratic, rătăcind printre imaginile pe care și le face despre timpul trecut, se miră că tu, Dumnezeul atotputernic, atotcreator și atotțiitor, făuritorul cerului și al pămîntului, te-ai abținut de la orice lucrare timp de nenumărate veacuri, înainte de a fi creat o operă atît de minunată, ar trebui să se trezească din închipuirea lui și să-și dea seamă că mirarea lui se întemeiază pe o greșeală.

Cum ar fi putut să se scurgă nenumărate veacuri, de vreme ce tu, care ești Creatorul și Întemeietorul tuturor veacurilor, nu le creaseși încă? Și ce timp ar fi putut exista, atîta vreme cît tu încă nu îl întemeiaseși? Cum ar fi putut timpul să se scurgă, dacă el încă nu exista?

Așadar, din moment ce tu ești cel care pui în mișcare orice timp, dacă a existat un timp oarecare înainte ca tu să fi creat cerul și pămîntul, atunci de ce se mai spune că te-ai abținut de la orice lucrare? Ar fi trebuit ca tot tu să fi creat și acest timp, căci nici un timp nu ar fi putut să se scurgă înainte ca tu să fi creat timpul. Pe de altă parte, dacă înainte ca cerul și pămîntul să fi fost create nu a existat nici un timp, ce rost mai are să ne întrebăm ce făceai tu „atunci“? Căci nu a existat nici un „atunci“ acolo unde nu a existat timpul.

16. Mai mult încă: deși te afli înaintea tuturor timpurilor, totuși, nu în interiorul timpului le premergi; dacă nu ar fi așa, nu ar fi cu putință ca tu să premergi tuturor timpurilor. Tu premergi tuturor timpurilor trecute de la înălțimea veșniciei tale mereu prezente și te afli deasupra tuturor celor viitoare, pentru că acum ele urmează să vină, iar îndată ce vor fi venit, vor fi deja trecute; tu însă *rămîi mereu același, iar anii tăi nu vor avea sfîrșit*[66]. Anii tăi nu merg, nici nu vin, în vreme ce anii noștri merg și vin, pentru ca toți ceilalți să vină la rîndul lor. Anii stau toți laolaltă, tocmai pentru că sunt nemișcați; ei nu se mișcă alungați de cei veniți din urmă, fiindcă ei nu trec unul după altul; anii noștri însă abia atunci vor fi împliniți cu toții, cînd vor înceta să mai fie. Anii tăi *sunt ca o singură zi*[67], iar ziua ta nu vine zilnic, ci este un veșnic „astăzi“, fiindcă acest „astăzi“ al tău nu lasă locul unui „mîine“, la fel cum nici nu urmează unui „ieri“. Acest „astăzi“ al tău este veșnicia; de aceea ai dat naștere unei Ființe co-eterne[68] cu tine, căreia i-ai spus: *Astăzi eu te-am născut*[69]. Tu ai creat toate timpurile și înaintea tuturor timpurilor te afli tu; și nu este cu putință ca într-un timp determinat timpul să nu fi existat[70].

prin dreptatea lui, care îl unește cu Dumnezeu, să alunge de la nelegiuiții îndreptați moartea lor, pe care a voit să o împărtășească cu ei. El a fost cel înfățișat sfinților din vremurile de altădată, pentru ca, prin credința în pătimirea sa ce urma să vină, ei să fie mîntuiți, la fel cum noi suntem mîntuiți prin credința în pătimirea sa care s-a petrecut. Numai în măsura în care este om, el este Mijlocitorul; dar în măsura în care este Cuvîntul, el nu se află deloc la mijloc, fiindcă este egal cu Dumnezeu, Dumnezeu lîngă Dumnezeu și, deopotrivă, un singur Dumnezeu[234].

69. Cît de mult ne-ai iubit, bunule Părinte, tu care nu l-ai cruțat pe singurul tău Fiu și l-ai încredințat morții, pentru noi, cei nelegiuiți[235]. Cît de mult ne-ai iubit pe noi, aceia pentru care Hristos nu a socotit ca o uzurpare faptul că este egal cu tine și s-a supus întru totul, pînă la moartea pe cruce[236], el, care este singurul liber între cei morți[237], avînd puterea să-și lase sufletul și apoi să și-l ia înapoi[238], el care a fost înaintea ta, pentru noi, deopotrivă învingător și victimă – învingător tocmai pentru că a fost victimă –, el care a fost înaintea ta, pentru noi, deopotrivă preot și jertfă – și anume preot tocmai pentru că a fost jertfă –, el care ne-a prefăcut din robi fii ai tăi, ca unul care, fiind născut din tine, s-a făcut rob al nostru! Pe bună dreptate, pe el îmi întemeiez speranța că îmi vei vindeca toate bolile, cu ajutorul lui, care stă așezat la dreapta ta și *stăruie pentru noi pe lîngă tine*[239]. Fără el aș fi deznădăjduit! Căci multe și mari sunt bolile mele, da, multe și mari; dar mult mai mare este leacul care vine de la tine. Am fi putut crede că Cuvîntul tău s-a îndepărtat de unirea cu omul și am fi putut să fim deznădăjduiți de starea noastră, dacă el nu s-ar fi făcut trup și nu ar fi locuit între noi[240].

70. Îngrozit de păcatele mele și de apăsarea nenorocirii mele, frămîntam în mintea mea gîndul de a fugi și de a mă retrage în singurătate[241], tu însă m-ai oprit și m-ai întărit cu aceste cuvinte: *Hristos a murit pentru toți, pentru ca cei care trăiesc să nu mai trăiască pentru ei înșiși, ci pentru Acela care a murit pentru ei*[242]. Iată, Doamne, am aruncat asupra ta grijile mele pentru ca să trăiesc, și *mă voi gîndi cu luare aminte la minunile legii tale*[243]. Tu cunoști nepriceperea mea și slăbiciunea mea. Învață-mă și însănătoșează-mă! Singurul tău Fiu, *în care sunt ascunse toate comorile înțelepciunii și ale științei*[244], m-a răscumpărat prin sîngele său. Să nu mă mai învinuiască pe nedrept cei trufași[245] pentru că mă gîndesc mereu la prețul răscumpărării mele, îl mănînc, îl beau și îl împart și altora[246]; ca un sărman, doresc să mă satur cu El, în rîndul acelora care au mîncat și s-au săturat[247]; și *îl vor lăuda pe Domnul cel care îl caută pe El*[248].

4. Doamne, îndură-te de mine și ascultă-mi dorința! Căci, după cum socotesc, această dorință a mea nu privește ceva pămîntesc, nici aur, nici argint sau pietre prețioase, nici veșminte fastuoase sau onoruri, nici funcții înalte sau plăceri ale cărnii, nici bunuri trebuincioase corpului nostru în călătoria noastră prin această viață. Toate aceste lucruri ne sunt date ca adaos, cînd suntem în căutarea împărăției și a dreptății tale[22].

Privește, Dumnezeul meu, de unde vine dorința mea. Cei nelegiuiți mi-au povestit despre desfătările lor, dar acestea nu sunt asemenea cu legea ta, Doamne[23]. Iată, această lege a ta este izvorul dorinței mele[24]. Privește, Părinte, uită-te, vezi și încuviințează. Îngăduie-mi ca, înaintea privirilor îndurării tale[25], să aflu milă înaintea ta, pentru ca să mi se deschidă templul lăuntric al cuvintelor tale[26], la a cărui poartă bat. Te conjur, în numele Domnului nostru Iisus Hristos, Fiul tău, *bărbatul care stă la dreapta ta, Fiul omului*[27], pe care l-ai întărit pentru tine, ca un Mijlocitor între tine și noi, cel prin care ne-ai căutat atunci cînd noi nu te căutam, ne-ai căutat tocmai pentru ca noi să te căutăm. În numele Cuvîntului tău, prin care ai creat toate ființele, în rîndul cărora mă aflu și eu; în numele singurului tău Fiu, prin care ai chemat spre înviere poporul celor credincioși, din care și eu fac parte. În numele lui te conjur, în numele celui care *stă la dreapta ta și mijlocește pentru noi*[28], și *în care sunt ascunse toate comorile înțelepciunii și ale științei*[29]. Aceste comori le caut eu în cărțile tale. Despre El a scris Moise, iar aceasta o spune El însuși, care este Adevărul[30].

CAPITOLUL AL III-LEA
Doar Dumnezeu ne poate îndruma în înțelegerea Sfintei Scripturi. Adevărul divin nu este exprimat într-o limbă anume

5. Fie să aud și să înțeleg ce înseamnă cuvintele: *La început ai făcut cerul și pămîntul*[31]. Moise a scris aceste cuvinte, le-a scris și apoi a plecat, a trecut de aici, unde te afli tu, către tine, în ceruri, iar acum nu se mai află în fața mea. Dacă ar mai fi încă aici, m-aș apropia de el, i-aș pune întrebări, l-aș implora în numele tău să-mi lămurească aceste cuvinte, aș apleca urechile trupului meu la sunetele ieșite din gura lui; dacă ar vorbi în limba ebraică, în zadar ar izbi sunetele respective auzul meu, căci nimic din înțelesul lor nu ar ajunge la spiritul meu; dacă, dimpotrivă, ar vorbi latinește, atunci aș ști despre ce vorbește. Dar cum aș putea ști dacă ceea ce spune este adevărat? Și chiar dacă aș ști că-i adevărat, oare de la el primesc eu această cunoaștere? Nu, mai degrabă înlăuntrul meu, în locuința gîndirii mele, Adevărul, care nu este nici ebraic, nici grecesc, latinesc sau barbar, este acela care, fără să aibă

nevoie de organele vorbirii sau de vreo limbă, și fără sunetul silabelor, îmi spune: „El spune adevărul.“[32] În acel moment, sigur pe mine și plin de încredere, aș răspunde imediat omului tău: „Rostești adevărul.“

Însă, devreme ce nu este cu putință să-i pun întrebări lui Moise, ale cărui cuvinte erau adevărate, deoarece el era plin de prezența ta, te rog pe tine, Dumnezeul meu, pe tine te rog: *Iartă-mi păcatele mele!*[33] Tu, acela care i-ai dat lui Moise putința de a rosti acele cuvinte, dăruiește-mi și mie putința de a le înțelege.

CAPITOLUL AL IV-LEA
Cerul și pămîntul sunt în mod evident creații ale lui Dumnezeu

6. Iată, cerul și pămîntul există și strigă că au fost create; căci ele sunt supuse schimbării și nestatorniciei. Cînd un lucru nu a fost creat și totuși există, atunci nu are nimic în sine care să nu fi existat de mai înainte; căci semnul schimbării și al nestatorniciei este tocmai faptul că ceva există fără să fi existat mai înainte.

Cerul și pămîntul strigă de asemenea că nu ele însele s-au creat pe sine: „Existăm fiindcă am fost create; nu existam înainte ca existența noastră să fi început, pentru a putea să primim de la noi înșine existență.“ Iar glasul cu care afirmă aceste lucruri este chiar priveliștea pe care ele ne-o oferă[34].

Tu, Doamne, le-ai creat, tu, care ești frumos, căci și ele sunt frumoase; tu, care ești bun, căci și ele sunt bune; tu, care exiști, fiindcă și ele există. Totuși, ele nu sunt frumoase, nu sunt bune și nu există în aceeași măsură cu tine, Creatorul lor; în comparație cu tine, ele nu sunt nici frumoase, nici bune și nici nu ființează.

Știm acest lucru și ție îți mulțumim pentru acest fapt; în comparație cu știința ta, știința noastră nu este decît neștiință.

CAPITOLUL AL V-LEA
Întreaga creație vine din Cuvîntul divin

7. Cum ai creat însă cerul și pămîntul, ce unealtă ai folosit pentru o lucrare atît de uriașă? Nu ai lucrat, desigur, asemenea unui om, asemenea unui artist[35] care plăsmuiește dintr-un corp deja existent un alt corp, potrivit hotărîrii spiritului său, care are putința să impună o anumită formă, pe care o distinge în ea însăși, cu ajutorul privirii lui interioare[36] – dar de unde ar avea această putință dacă nu ai fi tu acela care l-ai creat? Spiritul impune forma respectivă unei materii care există

CAPITOLUL AL VIII-LEA
Adevărul Cuvîntului lui Dumnezeu este singurul nostru Învățător

10. Spune-mi, te rog, Doamne, Dumnezeul meu, de ce se întîmplă așa? Într-un anumit fel înțeleg, dar nu știu cum aș putea explica prin cuvinte; poate doar spunînd că tot ceea ce își are un început și un sfîrșit al existenței nu-și începe și nu-și încetează existența decît atunci cînd rațiunea ta eternă cunoaște că trebuie să înceapă sau să se sfîrșească, deși în rațiunea ta nu se află început sau sfîrșit. Această rațiune este Cuvîntul tău și este de asemenea și Începutul, fiindcă ne vorbește[45]. Tot așa, în Evanghelie, el ne-a vorbit prin glasul cărnii, iar cuvintele rostite au răsunat în afară, la urechile oamenilor, pentru ca ei să creadă în el și pentru ca fiecare să-l cerceteze înlăuntrul lui și să îl găsească în Adevărul cel veșnic, acolo unde bunul și singurul Învățător îi învață pe toți ucenicii lui[46].

Acolo, Doamne, aud glasul tău, care îmi spune că doar acela care ne învață ceva[47] ne vorbește cu adevărat; cel care nu ne învață ceva nu ne spune nimic, chiar dacă vorbește[48]. Mai mult încă, cine este acela care ne învață, dacă nu Adevărul cel neschimbător? Căci și atunci cînd învățăm ceva cu ajutorul unui lucru creat și supus schimbării, tot către Adevărul cel neschimbător suntem călăuziți, acolo unde cu adevărat învățăm ceva, cînd stăm înaintea lui și îl ascultăm și *ne cuprinde bucuria la auzul glasului Mirelui*[49], redîndu-ne celui de la care am primit ființă. De aceea el este Începutul[50], căci, dacă el nu ar fi neschimbător, nu am avea spre ce să ne reîntoarcem cînd ne rătăcim. Cînd ne reîntoarcem din rătăcirea noastră, ne întoarcem tocmai prin cunoașterea adevărului; iar această cunoaștere de la el o primim, fiindcă el este Începutul și nouă ne vorbește[51].

CAPITOLUL AL IX-LEA
Cuvîntul lui Dumnezeu este, deopotrivă, și Începutul creației

11. Prin acest Început, Dumnezeule, tu ai creat cerul și pămîntul, adică prin Cuvîntul tău, prin Fiul tău, prin Tăria ta, prin Înțelepciunea ta, prin Adevărul tău, împlinind prin vorbirea ta minunată o faptă minunată. Cine ar putea înțelege această minune? Cine ar putea să o descrie în cuvinte? Ce este oare această lumină care strălucește în mine din cînd în cînd și îmi izbește inima fără să o rănească? Mă simt, deopotrivă, cuprins de fiori de teamă și de înflăcărare: mă înfior, întrucît simt că sunt diferit de această lumină, mă înflăcărez în măsura în care mă simt și asemănător cu ea[52]. Înțelepciunea, da, Înțelepciunea însăși este cea care strălucește pentru o clipă asupra mea, sfîșiind norul care

Cartea a XI-a

Capitolul I
Ce datorii avem față de Dumnezeu

1. Nu cumva, Doamne, de vreme ce a ta este eternitatea, tu nu bagi în seamă ceea ce îți spun? Sau poate vezi în timp ceea ce se petrece în timp?[1] De ce atunci îți povestesc foarte amănunțit atît de multe lucruri? Bineînțeles, nu pentru ca tu să le afli de la mine, ci pentru ca să citesc în mine și în cei care citesc aceste rînduri iubirea noastră pentru tine, așa încît toți să strigăm: *Mare este Domnul, și cu adevărat vrednic de laudă!*[2] Am spus mai înainte[3]: fac aceasta din iubire pentru iubirea față de tine. Noi înălțăm rugăciuni, firește, și totuși, Adevărul ne spune: *Părintele vostru știe de ce aveți nevoie chiar înainte ca voi să i-o cereți*[4]. Mărturisindu-ne către tine nenorocirile noastre și recunoscînd îndurările tale față de noi, dăm la iveală trăirile noastre, pentru ca tu să duci pînă la capăt eliberarea noastră, așa cum ai început-o, astfel ca noi să încetăm a mai fi nefericiți în noi înșine și să ne găsim în tine fericirea; căci tu ne-ai chemat să fim săraci în spirit[5], să fim îngăduitori, să plîngem, să fim flămînzi și însetați de dreptate, să fim milostivi, cu inima curată[6] și iubitori de pace.

Iată de ce ți-am povestit atît de multe, după puterile și după voința mea; căci tu cel dintîi ai voit ca să mă mărturisesc ție[7], Domnului, Dumnezeului meu, *fiindcă tu ești bun și fiindcă în veac va rămîne îndurarea ta*[8].

Capitolul al II-lea
Augustin îl roagă pe Dumnezeu să-l ajute în înțelegerea Sfintelor Scripturi

2. Dar cînd voi fi eu în stare să relatez prin vorbirea condeiului meu toate îndemnurile tale, toate spaimele care mi-au venit de la tine, mîngîierile și îndrumările tale, prin care m-ai călăuzit să propovăduiesc Cuvîntul tău și să împart tainele tale poporului tău?[9] Chiar dacă aș fi în

stare să înfățișez toate faptele în ordinea lor, fiecare picătură de timp m-ar costa foarte scump.

De multă vreme ard de dorința de a medita la legea ta[10], și să-ți mărturisesc cu privire la ea toată știința și toată neștiința mea, primele sclipiri ale iluminării tale, ca și rămășițele de întuneric din mine, pînă cînd slăbiciunea mea va fi absorbită de tăria ta. Nu vreau să mi se risipească cu alte griji orele care îmi rămîn libere după satisfacerea nevoilor trupului, după preocupările spirituale[11] și după serviciile pe care suntem datori să le facem oamenilor sau după cele pe care le facem fără să fim totuși datori.

3. Doamne, Dumnezeul meu, *ia aminte la rugăciunea mea*[12]; fie ca îndurarea ta să-și plece urechea la dorința mea, fiindcă ea mă mistuie nu doar în interesul meu, ci vrea să fie de folos și iubirii pentru frații mei; tu vezi în inima mea că așa este. Lasă-mă să-ți aduc drept jertfă supunerea gîndirii și a vorbirii mele[13], dar mai întîi fă să am ce să-ți înfățișez drept jertfă. Căci eu sunt sărac și lipsit, iar *tu ești bogat față de toți cei care te strigă*[14]; tu ești ferit de griji, dar îți faci griji pentru noi. Retează de pe buzele mele, atît pe dinlăuntru cît și pe dinafară, orice nechibzuință și orice minciună. Scripturile tale să fie pentru mine niște desfătări neprihănite; fie ca nici eu să nu mă înșel cu privire la ele și nici pe alții să nu-i înșel cu ajutorul lor. Doamne, ascultă-mă și îndură-te de mine, Doamne, Dumnezeul meu, tu, lumină pentru cei orbi și tărie pentru cei slabi, dar, deopotrivă, lumină și pentru cei care văd și tărie și pentru cei puternici. Apleacă-te spre sufletul meu și ascultă-l cum te strigă din străfunduri. Căci dacă urechile tale nu ar fi prezente pînă și în străfunduri, încotro ne vom mai îndrepta? Spre cine vom mai striga?

A ta este ziua și a ta este noaptea[15]. La un semn al tău trec în zbor clipele. Dăruiește-mi un răstimp suficient pentru meditațiile mele asupra înțelesurilor ascunse ale legii tale, nu o încuia înaintea celor care bat la porțile ei. Nu fără un rost ai voit să fie scrise atît de multe pagini pline de taine ascunse; aceste păduri nu sunt lipsite de cerbii lor, care-și găsesc adăpostul și-și recapătă puterile în ele, se plimbă și pasc, se culcă și rumegă în ele[16]. O, Doamne, desăvîrșește în mine lucrarea ta și dezvăluie-mi aceste taine! Iată, glasul[17] tău înseamnă bucuria mea, glasul tău se află mai presus de revărsarea tuturor desfătărilor. Dăruiește-mi ce să iubesc, fiindcă iubesc. Tu ești acela care mi-ai dăruit faptul de a iubi[18]. Să nu părăsești darurile pe care mi le-ai dat și să nu disprețuiești iarba ta cînd este însetată. Îți voi mărturisi tot ceea ce voi găsi în cărțile tale; *fie să ascult glasul laudelor tale*[19] și să sorb din tine și să contemplu *minunile legii tale*[20], de la începutul începutului, cînd ai făcut cerul și pămîntul, și pînă la venirea împărăției veșnice, unde vom fi alături de tine, în sfînta ta cetate[21].

deja și care posedă propria sa existență, cum ar fi lutul, piatra, lemnul, aurul sau orice alt material de acest fel. Și de unde și-ar fi primit existența dacă nu le-ai fi făcut tu? Tu ai dăruit artistului un corp și un spirit care îi comandă membrele, tu ai făcut materia din care el făurește ceva, tu i-ai dat talentul prin care își poate concretiza o idee artistică[37] și prin care vede înlăuntrul lui ceea ce urmează să facă în afara sa, tu i-ai dat simțurile corpului prin mijlocirea cărora el transmite dinspre spiritul său către material forma pe care o dorește și retransmite spiritului imaginea obiectului creat, pentru ca acesta să consulte înlăuntrul său adevărul, ca pe un judecător[38], întrebîndu-l dacă opera creată este bună sau nu.

Toate aceste lucruri te laudă pe tine, Creatorul tuturor. Și totuși, cum le creezi pe toate? Cum ai creat, Dumnezeul meu, cerul și pămîntul? Este limpede că nu ai creat cerul și pămîntul nici în cer, nici pe pămînt, nici în aer sau în ape, fiindcă și acestea țin de cer și de pămînt; nu ai creat universul în universul însuși, fiindcă nu a existat nici un spațiu în care universul să fi fost creat, înainte ca el să fi fost creat pentru a exista. Nu aveai în mînă nimic din care să creezi cerul și pămîntul. De unde ai fi putut avea o materie pe care nu o creaseși încă, pentru a crea din ea altceva? Există oare ceva în afara existenței tale?

Așadar, *tu ai vorbit și lucrurile au luat ființă*[39], și prin Cuvîntul tău le-ai creat.

Capitolul al VI-lea
Ce înseamnă Cuvîntul lui Dumnezeu. Comparație cu cuvintele limbajului omenesc

8. Dar în ce chip ai vorbit? Oare în chipul în care o voce a ieșit din nor și a spus: *Acesta este Fiul meu cel ales?*[40] Vocea aceasta a răsunat și apoi a trecut, a avut un sfîrșit și un început. Silabele au răsunat și s-au succedat una pe alta, a doua după cea dintîi, a treia după cea de-a doua și așa mai departe, în ordine, pînă la ultima, care a venit după toate celelalte, urmată de tăcere. De unde rezultă cu toată claritatea și evidența faptul că vorbirea ta a fost exprimată prin mișcarea unui lucru creat, aflat sub legea timpului, dar supunîndu-se voinței tale eterne. Iar aceste cuvinte ale tale, desfășurate în timp, au fost transmise de către urechea noastră externă spre rațiunea noastră cunoscătoare, a cărei ureche interioară este deschisă către Cuvîntul tău etern. Rațiunea a comparat aceste cuvinte, care au o sonoritate în timp, cu tăcerea eternă a Cuvîntului tău și a spus: „Cuvîntul lui Dumnezeu și cuvintele acestea rostite și auzite sunt lucruri cu totul deosebite. Cuvintele obișnuite se află departe în

urma mea, ele nici nu au ființă, fiindcă dispar și se petrec; Cuvîntul lui Dumnezeu însă rămîne deasupra mea în veșnicie."[41]

Așadar, dacă ai fi poruncit prin cuvinte sonore și trecătoare ca să se facă cerul și pămîntul, dacă deci în acest chip ai creat cerul și pămîntul, înseamnă că înaintea cerului și a pămîntului a existat o substanță creată, prin ale cărei mișcări în timp s-ar fi transmis în timp această voce. Dar înaintea cerului și a pămîntului nu a existat nici o substanță corporală; sau, dacă ar fi existat vreuna, cu siguranță că tu ai creat-o fără să întrebuințezi nici o voce desfășurată în timp, pentru ca din ea să creezi apoi acea voce prin care să poruncești ca cerul și pămîntul să ia ființă. Orice ar fi fost acea substanță necesară pentru a alcătui această voce, ea nu ar fi existat deloc dacă nu ar fi fost creată de tine. Dar, pentru a da ființă substanței necesare la alcătuirea acelor cuvinte, oare ce cuvînt ai rostit?

Capitolul al VII-lea
Cuvîntul lui Dumnezeu este veșnic același, nesupus schimbării, spre deosebire de creatură, care este veșnic schimbătoare

9. Astfel, tu ne-ai chemat spre a înțelege Cuvîntul, care este Dumnezeu alături de Dumnezeu, care este rostit din veșnicie și prin care toate lucrurile sunt rostite în veșnicie[42]. Cuvîntul tău nu este o vorbire în care fiecare parte se sfîrșește după ce a fost rostită pentru a fi urmată de o altă parte, în așa fel încît toate părțile să poată fi rostite; prin cuvîntul tău totul este rostit dintr-o dată și în veșnicie. Dacă nu ar fi așa, înseamnă că el ar fi supus timpului și schimbării și nu ar mai fi nici cu adevărat veșnic, nici cu adevărat nemuritor.

Știu acest lucru, Dumnezeul meu, și îți mulțumesc pentru această cunoaștere[43]. Știu, Doamne, și îți mărturisesc acest fapt; cu mine împreună știe aceasta și te binecuvîntează orice om care nu este nerecunoscător față de certitudinea adevărului. Știm, Doamne, da, știm că un lucru moare și se naște în măsura în care încetează să mai fie ceea ce a fost sau începe să fie ceea ce nu a fost[44]. Așadar, nimic în cuvîntul tău nu trece sau nu urmează după altceva, fiindcă el este cu adevărat nemuritor și veșnic. De aceea, prin acest cuvînt, care este veșnic alături de tine, tu rostești dintr-o dată și în veșnicie toate cele pe care le rostești și prin el primește ființă tot ceea ce tu poruncești să existe; tu le creezi pe toate doar prin cuvînt, și nu altcumva. Și totuși, lucrurile pe care le creezi prin cuvînt nu primesc ființă toate în același timp și nici pentru veșnicie.

există, iar viitorul nu există încă. Nu vom spune deci: „Timpul este lung.“, ci vom spune despre trecut că „a fost lung“, iar despre viitor că „va fi lung“.

Doamne, tu, Lumina mea, oare nu și în acest caz Adevărul tău îi va face de rușine pe oameni? Căci, mă întreb, acest timp trecut, despre care spunem că a fost lung, a fost el așa cînd deja era trecut, sau cînd era încă prezent? El nu ar fi putut fi lung decît în măsura în care ar fi fost ceva în stare să fie lung; o dată trecut însă, timpul nu mai există și, prin urmare, nu ar fi putut fi lung, devreme ce n-ar fi fost deloc.

Să nu mai spunem așadar că timpul trecut a fost lung, căci nu vom putea găsi în el ceva care să fie lung, din simplul motiv că, o dată ce a devenit trecut, el încetează să mai existe; am putea spune mai departe că timpul a fost lung cît a fost prezent, deoarece el a fost lung în măsura în care a fost prezent. El însă nu a devenit trecut, așa încît să nu mai existe, și, de aceea, a fost ceva care putea să fie lung; dar, îndată ce a trecut, el a încetat imediat și să mai fie lung, deoarece a încetat pur și simplu să mai existe.

19. Să vedem acum, o, suflet al omului, dacă timpul prezent poate fi lung; căci ție ți-a fost dăruită putința de a percepe și de a măsura intervalele de timp. Ce răspuns îmi vei da?

Oare o sută de ani prezenți reprezintă un timp lung? Mai înainte de a răspunde, să vedem însă dacă o sută de ani este cu putință să fie prezenți. Dacă ne aflăm în primul din acești o sută de ani, acesta este prezent, în schimb ceilalți nouăzeci și nouă de ani sunt viitori și, ca atare, ei încă nu există. Dacă ne aflăm însă în cel de-al doilea an, un an a trecut, al doilea este prezent, iar toți ceilalți urmează să vină. În același fel, oricare ar fi anul pe care îl socotim prezent din cei o sută care alcătuiesc un secol, toți anii care au fost înaintea lui vor fi trecuți, iar cei care urmează după el vor fi viitori. Aceasta dovedește că o sută de ani nu pot fi prezenți toți în același timp.

Să vedem acum dacă acest singur an în care ne aflăm este măcar el însuși prezent. Dacă ne aflăm în prima lună, celelalte unsprezece urmează să vină; dacă suntem în a doua lună, prima deja a trecut, iar celelalte zece nu sunt încă venite. Așadar, anul în care ne aflăm nu este prezent în întregime și, dacă nu este prezent în întregime, înseamnă că nu putem spune că un an este prezent; căci un an este alcătuit din douăsprezece luni și fiecare dintre ele, oricare ar fi ea, este prezentă atunci cînd ne aflăm în ea, celelalte luni fiind fie prezente, fie viitoare. Nu putem spune nici măcar că luna în care ne aflăm este prezentă în întregime, ci doar una din zilele ei: dacă este prima zi, toate celelalte sunt viitoare; dacă este ultima zi, toate celelalte sunt trecute; în sfîrșit, dacă este o zi de la mijlocul lunii, ea se află între cele trecute și cele care urmează să vină.

Cartea a XII-a

Capitolul I
Fără ajutorul lui Dumnezeu, înțelegerea Sfintei Scripturi nu este cu putință

1. Cît de tare se frămîntă inima mea, Doamne, cînd în marea sărăcie a vieții mele vin să-i bată la ușă cuvintele Sfintei tale Scripturi! De cele mai multe ori, sărăcia înțelegerii omenești este bogată în cuvinte, fiindcă mai multe cuvinte risipim în timpul cercetării decît în clipa descoperirii, ne ia mai mult timp să cerem decît să îndeplinim o cerere, iar mîna ta se trudește mai mult ciocănind la o ușă decît primind ofranda. Cine oare ar putea să o nimicească?[1] *Dacă Dumnezeu este de partea noastră, cine ar putea fi împotriva noastră?*[2] *Cereți și vi se va deschide! Căci oricine cere primește, cel care caută va găsi, iar celui care bate i se va deschide.*[3]

Acestea sunt făgăduințele tale; cine se poate teme că va fi înșelat atîta vreme cît adevărul este cel ce făgăduiește?

Capitolul al II-lea
Despre înțelesul expresiei biblice „cerul cerului“

2. În marea ei umilință, limba mea se mărturisește măreției tale, fiindcă tu ai creat cerul și pămîntul, cerul acesta pe care îl văd și acest pămînt pe care îl calc, din care a fost luată și țărîna pe care o port în alcătuirea mea. Da, tu le-ai creat.

Dar unde se află, Doamne, acel cer al cerului despre care am auzit prin glasul psalmistului: *Cerul cerului este al Domnului, pămîntul însă l-a dăruit fiilor oamenilor*?[4] Unde se află cerul acesta pe care nu îl vedem și în comparație cu care tot ceea ce vedem nu este decît pămînt? Căci toată această lume corporală, care nu se află întreagă pretutindeni, a primit pînă la cele mai îndepărtate părți ale ei o înfățișare frumoasă, a cărei temelie este pămîntul acesta al nostru[5]; în comparație cu acel cer al cerului, cerul pămîntului nostru nu este nici el decît pămînt. Și astfel, aceste două mari corpuri pot fi numite cu deplină îndreptățire laolaltă *pămînt*, în comparație cu acel tainic cer care aparține Domnului, și nu fiilor oamenilor.

nu există încă, deoarece este viitoare; dar cînd ne-am pornit să săvîrșim ceea ce ne-am gîndit, cînd am început acțiunea respectivă, atunci ea va exista, căci nu mai este viitoare, ci prezentă.

24. Oricare ar fi natura acestei tainice presimțiri a viitorului, e sigur că nu este cu putință să vedem cu adevărat decît ceea ce există. Iar ceea ce există deja nu este viitor, ci este prezent. De aceea, cînd vorbim de previziunea viitorului, avem în vedere nu lucruri care nu există, adică lucruri care urmează să se petreacă, ci, probabil, niște cauze sau niște semne ale acestora, cauze și semne care există deja. Astfel, aceste cauze și semne nu sunt viitoare, ci sunt chiar prezente în fața celor care le văd și, cu ajutorul lor, spiritul concepe și prezice viitorul. Aceste concepte există deja și cei care prezic viitorul le contemplă în interiorul spiritului lor ca și cum ar fi prezente.

Dar să lăsăm să vorbească un exemplu oarecare, din mulțimea celor care pot fi date.

Să presupunem că privesc zorii zilei: prevăd că soarele va răsări. Ceea ce văd înaintea mea este ceva prezent, ceea ce prevăd este ceva viitor; vreau să spun că nu soarele este ceva viitor, căci el există deja, ci răsăritul lui este viitor, deoarece încă nu există. Dar chiar și acest răsărit, dacă nu aș avea în minte imaginea lui, așa cum o am acum cînd vorbesc, nu l-aș putea prezice. Zorii zilei, pe care îi observ pe cer, nu sunt totuși răsăritul soarelui, deși îl preced, și nu sunt nici imaginea care se formează în spiritul meu cu privire la răsărit; eu le contemplu însă pe amîndouă, zorii zilei și imaginea răsăritului, ca fiind prezente, și pe baza lor pot prezice fenomenul care urmează să se producă.

Așadar, viitorul nu există încă, iar dacă nu există încă înseamnă că nu există deloc și, neexistînd, este absolut cu neputință să fie văzut; el poate fi însă prezis pe baza lucrurilor prezente, care există deja și care pot fi văzute.

Capitolul al XIX-lea
Oamenii nu pot prevedea viitorul decît prin bunăvoința lui Dumnezeu

25. Dar tu, care ești Stăpînitor peste tot ceea ce ai creat, în ce mod comunici sufletelor oamenilor viitorul? E drept, l-ai comunicat profeților tăi. Și totuși, în ce mod ne comunici viitorul nouă, dacă pentru tine nimic nu este viitor? Mai bine spus, în ce mod ne comunici semnele prezente ale unor lucruri viitoare? Căci ceea ce nu există, firește, nu poate fi comunicat. Modul în care o faci este, mărturisesc, foarte departe de puterea mea de înțelegere și *mă covîrșește*; prin mine însumi *nu aș*

dacă nu prin faptul că, în spirit, cel care efectuează aceste operații, îndeplinește trei funcțiuni? Este vorba despre așteptare, atenție și memorie. Astfel, obiectul așteptării devine obiect al atenției și trece în cele din urmă în memorie. Cine ar putea nega că viitorul este ceva care încă nu există? Și totuși, așteptarea viitorului există deja în spirit. Cine ar putea nega faptul că trecutul deja nu mai există? Și totuși, amintirea trecutului există deja în spirit. În sfîrșit, cine ar putea nega faptul că timpul prezent este lipsit de durată, nefiind decît un punct în trecere? Și totuși, atenția durează și prin ea se scurge către neființă ceea ce va fi. Deci nu timpul viitor este îndelungat, căci el nu există; un viitor îndelungat înseamnă de fapt o lungă așteptare a viitorului. Îndelungat nu este nici un timp trecut, fiindcă el nu mai există; un trecut îndelungat înseamnă de fapt o amintire îndelungată a trecutului.

38. Să presupunem că vreau să cînt o melodie[101] pe care o cunosc; înainte de a începe, starea mea de așteptare era îndreptată spre cîntec în întregimea lui; îndată ce l-am început, tot ceea ce am lăsat să aștepte în trecut se îndreaptă spre memorie, iar energia acestei acțiuni se împarte între cele două stări: pe de o parte, către memorie, cît privește partea din cîntec pe care deja am rostit-o, și pe de altă parte, către starea de așteptare, cît privește ceea ce urmează să rostesc; totuși, mereu prezentă rămîne atenția mea, prin intermediul căreia ceea ce a fost viitor se scurge către ceea ce este trecut. Pe măsură ce această mișcare se desfășoară, memoria se îmbogățește exact cu ceea ce pierde starea de așteptare, pînă în clipa cînd conținutul stării de așteptare este epuizat în întregime; aceasta se întîmplă cînd întreaga acțiune este încheiată și întregul cîntec a trecut în memorie. Ceea ce se întîmplă cu cîntecul meu în întregimea lui este valabil și cu privire la fiecare parte din el, la fiecare silabă; același lucru este valabil pentru o acțiune mai amplă, din care cîntecul meu nu a fost poate decît o mică parte; este valabil de asemenea pentru întreaga viață a omului, din care fac parte toate acțiunile lui; în sfîrșit, este valabil pentru întreaga istorie[102] a neamului omenesc[103], din care face parte viața fiecărui om.

Capitolul al XXX-lea
Concluzii ale meditației asupra timpului. Contemplarea lui Dumnezeu este calea de abolire a trecerii timpului

39. Dar, *fiindcă îndurarea ta este mai bună decît viața*[104], iată că viața mea nu este decît risipire, dar *mîna ta dreaptă mi-a fost sprijin*[105] întru Domnul meu, Fiul omului, mijlocitor între tine, care ești unic, și noi, care suntem mulți; a mijlocit între tine și noi în multe privințe și pe multe căi, pentru ca, prin el, să-l cuceresc și eu pe cel care m-a cucerit

20. Iată deci că timpul prezent, singurul pe care l-am găsit cu putință să fie numit lung, se restrînge cu greu la durata unei singure zile. Dar să examinăm mai îndeaproape chiar și această unică zi, căci nici ea nu este prezentă în întregime. Orele de noapte și cele de zi însumează împreună douăzeci și patru; în relație cu prima oră, toate celelalte sunt viitoare; în relație cu ultima oră, toate celelalte sunt trecute; oricare dintre orele intermediare urmează după cele care o preced și precede, la rîndul ei, pe cele care o urmează. Dar chiar și această unică oră este, la rîndul ei, alcătuită din numeroase clipe fugare: clipele care au zburat înseamnă trecut, clipele care rămîn încă înseamnă viitor. De fapt,singurul timp care ar putea fi denumit prezent, dacă am putea gîndi așa ceva, ar fi un moment care să nu poată fi împărțit în alte secvențe de timp, oricît de mici ar fi acestea; acest moment zboară așa de repede din trecut în viitor, încît el nu are nici un fel de extensie în timp[74]. Căci, dacă ar avea vreo extensie în timp, ar putea fi împărțit în trecut și viitor; timpul prezent însă nu are nici o durată.

Dacă lucrurile stau așa, unde se află atunci timpul pe care să-l putem numi lung? Să fie viitorul? Dar nu putem spune despre viitor că este lung, devreme ce el nu există încă pentru a putea să fie lung. Spunem mai degrabă că va fi lung. Dar cînd va fi lung? Dacă, pentru moment, el este încă viitor, nu poate fi lung, deoarece nu există încă pentru a fi lung; dar dacă el va fi lung atunci cînd va ieși din viitorul care încă nu există și va primi ființă, devenind prezent și îndeplinind astfel condiția de a putea fi lung – ei bine, atunci sare timpul prezent și ne strigă, cu cuvintele de mai sus, că el nu poate fi lung!

CAPITOLUL AL XVI-LEA
Timpul poate fi măsurat doar în momentul scurgerii sale

21. Și totuși, Doamne, noi percepem intervalele de timp, le comparăm între ele și spunem că unele sunt mai lungi, iar altele mai scurte. Măsurăm cu cît un interval de timp este mai lung sau mai scurt decît altul, iar rezultatul măsurătorii ne spune că unul este de două sau de trei ori mai lung decît celălalt, sau că raportul este simplu, amîndouă fiind la fel de lungi. Măsurătoarea o facem însă în momentul scurgerii timpului, căci aceasta este determinată de percepția pe care o avem asupra lui. Cine ar putea însă pretinde că e cu putință să măsurăm timpul trecut, care deja nu mai există, sau timpul viitor, care nu există încă? Poate doar cineva care ar îndrăzni să afirme că este cu putință să măsurăm ceva ce nu există! În concluzie, timpul poate fi măsurat doar în timp ce se scurge; o dată trecut, el nu mai poate fi măsurat, deoarece nu mai există.

CAPITOLUL AL XVII-LEA
În ce măsură timpul viitor și timpul trecut există

22. Eu doar mă întreb, Părinte, nu afirm cu tărie ceva. Dumnezeul meu, veghează asupra mea și călăuzește-mă!

Cineva ar putea să-mi spună că nu există trei timpuri, trecut, prezent și viitor, așa cum am învățat cînd am fost copii și cum îi învățăm și noi, la rîndul nostru, pe alți copii, ci doar un singur timp, prezentul, pentru că celelalte două, trecutul și viitorul, nu există. O altă ipoteză ar fi aceea că trecutul și viitorul există, dar că timpul iese dintr-un fel de adăpost ascuns atunci cînd devine din viitor prezent și se retrage în alt ascunziș cînd din prezent devine trecut. Dacă nu ar fi așa, cum ar fi putut vedea profeții[75] viitorul, devreme ce el nu exista? Căci ceva care nu există nu poate fi văzut. De asemenea, cei care relatează întîmplări trecute nu le-ar putea relata în mod veridic dacă nu le-ar distinge prin spiritul lor; dar, dacă trecutul ar fi neant, ar fi fost cu neputință să fie distins în vreun fel. Așadar, trebuie să admitem că viitorul și trecutul există și ele.

CAPITOLUL AL XVIII-LEA
În ce măsură viitorul poate fi prezis

23. Îngăduie-mi, Doamne, să cercetez mai departe, *tu, speranța mea*![76] Fă ca nimic să nu-mi tulbure gîndurile!

Dacă viitorul și trecutul există, vreau să știu unde se află ele. Dacă nu sunt încă în stare de această cunoaștere, știu cel puțin că, oriunde s-ar afla, ele nu există acolo ca viitor sau ca trecut, ci ca prezent. Căci, dacă viitorul s-ar afla acolo în calitate de viitor, el nu ar exista încă, iar dacă trecutul s-ar afla acolo în calitate de trecut, el deja nu ar mai exista. Așadar, oriunde s-ar afla și orice ar fi, ele nu există decît în măsura în care sunt prezente. Cînd relatăm cu exactitate fapte trecute, din mintea noastră nu ies faptele ca atare, care s-au petrecut, ci cuvintele născute din imaginile lucrurilor care, trecînd prin simțurile noastre, s-au întipărit în spiritul nostru ca un fel de urme[77]. Propria mea copilărie, care nu mai există, se află într-un timp trecut; dar cînd mi-o amintesc și o descriu, imaginea ei o contemplu la timpul prezent, deoarece această imagine a ei se află încă în memoria mea.

Dacă la fel se petrec lucrurile și în cazul prezicerii viitorului, așa încît spiritul să perceapă în avans imaginile deja existente ale unor lucruri care încă nu există – îți mărturisesc, Dumnezeul meu, că nu știu! Ceea ce știu însă foarte bine este că, de cele mai multe ori, ne gîndim la ceea ce avem de gînd să facem înainte de a face acel lucru, iar această gîndire preliminară are loc în prezent, deși acțiunea la care ne gîndim

și, eliberîndu-mă de zilele cele vechi, să mă leg de tine, urmînd Unitatea ta; uitînd de cele trecute, fără să mă mai risipesc în lucrurile care urmează să vină și să treacă, ci ațintindu-mi privirile neîncetat către cele ce sunt mereu prezente, printr-o încordare desprinsă de orice risipire a spiritului, urmez palma chemării cerești[106], acolo unde *voi auzi glasul slavei*[107] și unde *voi contempla frumusețea ta*[108], care nici nu vine, nici nu se trece.

Acum însă, *anii mei se scurg în suspine*[109], iar tu, Doamne, ești singura mea mîngîiere, tu, Părintele meu, ești veșnic; dar eu mă aflu rupt între două timpuri a căror ordine nu o cunosc[110], iar gîndurile mele, măruntaiele cele mai lăuntrice ale sufletului meu, sunt sfîșiate în dezastrele învălmășite ale schimbărilor, pînă în clipa în care mă voi cufunda în tine, curățat și topit de focul iubirii tale[111].

CAPITOLUL AL XXXI-LEA
Timpul începe o dată cu actul Creației

40. Voi căpăta stabilitate și tărie prin tine, prin Adevărul tău, care este ca o formă pentru mine, și nu va mai trebui să înfrunt întrebările acelor oameni care, cuprinși de o curiozitate bolnăvicioasă și vinovată, vor să bea mai mult decît pot înghiți și mă întreabă: „Ce făcea Dumnezeu înainte să fi creat cerul și pămîntul?" sau „Cum i-a venit gîndul să creeze ceva, devreme ce niciodată nu mai crease nimic înainte?"

Dă-le, Doamne, îngăduința să se gîndească bine la ceea ce spun și să-și dea seama că expresia *niciodată* nu înseamnă nimic acolo unde timpul nu există. Cînd spunem despre cineva că nu a făcut nimic *niciodată*, ce altceva spunem decît că nu a făcut nimic *în nici un timp*? Acești oameni trebuie să-și dea seama că nu este cu putință să existe timp înainte de Creație și să înceteze să mai afirme asemenea neghiobii[112]. Să-și îndrepte deci și ei atenția către cele *ce sunt mereu prezente*[113] și să-și dea seama că tu ai existat înainte de toate timpurile, tu, Creator al tuturor timpurilor, și că nici un timp și nici o ființă creată nu împărtășesc cu tine veșnicia, chiar dacă unele ființe se află deasupra timpurilor[114].

CAPITOLUL AL XXXII-LEA
Rugăciune finală. Dumnezeu este Creatorul timpului

41. Doamne, Dumnezeul meu, cît de mari sunt ocolișurile adîncii tale taine și cît de departe m-au aruncat urmările păcatelor mele! Vindecă ochii mei și fă să mă bucur de Lumina ta! Firește, dacă ar exista un spirit înzestrat cu o putere de a cunoaște și de a prevedea atît de mare încît să știe despre toate cele trecute și cele viitoare tot atît de multe cît știu eu

despre un cîntec foarte cunoscut, acest spirit ar stîrni o nemaipomenită mirare, poate chiar înfricoșare și uimire; căci nimic nu ar scăpa atenției lui din ceea ce s-a petrecut din scurgerea veacurilor și din ceea ce urmează să se petreacă, la fel cum și mie, atunci cînd cînt acel cîntec, îmi este clar ce versuri și cît timp a trecut de la începutul cîntecului, precum și ce versuri și cît timp îmi mai rămîn pînă la sfîrșit. Departe de mine însă gîndul, da, departe de mine gîndul că tu, Întemeietorul universului, Creatorul sufletelor și al trupurilor, ai avea o cunoaștere a tuturor celor viitoare și a tuturor celor trecute asemănătoare cu a mea. Cunoașterea ta este cu mult mai minunată și cu mult mai tainică decît a mea. Cînd cîntăm sau ascultăm un cîntec cunoscut, starea de așteptare a sunetelor viitoare și amintirea sunetelor deja trecute determină o schimbare permanentă a sentimentelor și țin simțurile încordate; nimic asemănător nu se întîmplă în privința ta, care ești veșnic neschimbător, care ești cu adevărat veșnicul Creator al spiritelor. La fel cum *la început* ai cunoscut *cerul și pămîntul*[115] fără nici o schimbare în cunoașterea ta, tot astfel ai și creat la început cerul și pămîntul, fără nici o diferențiere[116] în cadrul acțiunii tale.

Fie să te preaslăvească acela care înțelege acest lucru, fie să te slăvească și acela care nu înțelege! O, cît ești de măreț! Și totuși, locuința ți-o afli în cei cu inima smerită! Căci *îi înalți pe cei încovoiați*[117] și nu se prăbușesc aceia cărora tu le ești înălțarea.

putea să cuprind[78] această taină; dar aș putea să o înțeleg cu ajutorul tău, dacă mi-l vei da, tu, *dulce lumină a ochilor mei*[79] celor tainici.

CAPITOLUL AL XX-LEA
Formulare concluzivă a disocierilor de pînă acum

26. Din ce am spus pînă acum, un lucru apare clar și evident: nici viitorul și nici trecutul nu există. De aceea, nu este corect să spunem că există trei timpuri, trecut, prezent și viitor, ci ar fi mai bine poate să spunem că există trei timpuri, și anume prezentul lucrurilor trecute, prezentul lucrurilor prezente și prezentul lucrurilor viitoare. Aceste trei moduri ale timpului există în spirit și nu văd unde altundeva; prezentul lucrurilor trecute este memoria, prezentul lucrurilor prezente este contemplarea directă, iar prezentul lucrurilor viitoare este starea de așteptare[80]. Dacă îmi este îngăduit să întrebuințez aceste expresii, atunci da, constat și accept că există trei timpuri.

Fie, să se spună în continuare: „Există trei timpuri, trecutul, prezentul și viitorul.", devreme ce această exprimare greșită ne-a intrat în obișnuință. Da, fie, să se spună așa! Nu îmi mai pasă, nu mă împotrivesc și nu îi critic pe cei care se exprimă în acest fel, cu condiția să înțeleagă ceea ce spun și să nu-și închipuie că viitorul există deja sau că trecutul mai există încă. Doar rareori ne exprimăm cu exactitate, cele mai multe din exprimările noastre sunt inexacte[81], dar se înțelege totuși ce voim să spunem.

CAPITOLUL AL XXI-LEA
Despre dificultatea de a găsi o unitate-etalon pentru măsurarea timpului

27. Am afirmat deci puțin mai sus că măsurăm timpul în momentul cînd se află în curgere. În acest fel ne este cu putință să spunem că un anumit interval de timp este dublu față de cel pe care îl socotim simplu sau că este egal cu acesta și să indicăm orice alt interval de timp dintre cele pe care suntem în stare să le măsurăm.

Așadar, după cum spuneam, măsurăm timpul în momentul în care se află în curgere; dacă m-ar întreba cineva: „De unde știi aceasta?", aș răspunde: „Știu fiindcă măsurăm timpul și nu este cu putință să măsurăm ceea ce nu există, iar trecutul și viitorul nu există". Dar atunci cum măsurăm prezentul, atîta vreme cît el nu are durată? Prezentul trebuie deci măsurat cînd se află în curgere; el nu mai poate fi măsurat după ce a trecut, deoarece nu va mai fi nimic de măsurat.

pînă la apus, îmi pun întrebarea dacă ziua este mișcarea însăși a soarelui, durata în care se petrece această mișcare sau amîndouă împreună.

Dacă ziua ar fi doar timpul de mișcare a soarelui, atunci am avea de a face cu o zi chiar și cînd soarele și-ar împlini parcursul său pe durata unei singure ore. Nici dacă ziua ar fi durata de mișcare a unui parcurs complet al soarelui nu am avea de a face cu o zi dacă perioada dintre două răsărituri de soare ar fi scurtă cît o singură oră; în acest caz, soarele ar trebui să-și reînceapă rotația de douăzeci și patru de ori, pentru ca să împlinească o zi. În sfîrșit, dacă prin „zi" înțelegem deopotrivă mișcarea soarelui, ca și durata de desfășurare a unui parcurs întreg, nici în această ipoteză nu avem o zi cu adevărat, fie că soarele și-ar încheia parcursul său întreg în intervalul unei singure ore, fie că, dacă soarele s-ar opri pe loc, s-ar scurge tot atîta timp cît i-ar fi trebuit de obicei ca să-și încheie întregul parcurs, de la o dimineață pînă la dimineața următoare.

Nu voi mai pune deci întrebarea ce înțelegem atunci cînd rostim *zi*, ci voi încerca să aflu ce înseamnă timpul, cu ajutorul căruia măsurăm parcursul soarelui, în așa fel încît spunem că acesta și-a terminat parcursul în jumătate din timpul obișnuit dacă și-a încheiat cursa într-un interval de douăsprezece ore; comparînd aceste două durate, am putea spune că douăsprezece ore înseamnă o perioadă simplă, iar douăzeci și patru de ore înseamnă o perioadă dublă, acest raport rămînînd valabil chiar dacă parcursul soarelui de la răsărit și pînă la apus ar dura cîteodată perioada scurtă, alteori perioada lungă.

Așadar, nu accept ca cineva să afirme că timpul este mișcarea corpurilor cerești; cînd s-a oprit odinioară, la rugămintea unui om, din mersul lui pentru a-i permite să-și desăvîrșească victoria[92], este adevărat că soarele a rămas nemișcat, dar timpul a curs în continuare. Lupta a fost purtată și dusă pînă la capăt în intervalul de timp care îi era necesar.

Văd deci că timpul este un fel de extensie. Dar oare văd eu cu adevărat acest lucru? Nu cumva mi se pare doar că văd? Tu ești acela care mă vei lămuri, Lumina și Adevărul meu.

CAPITOLUL AL XXV-LEA
Timpul este o măsură a mișcării corpurilor

31. Îmi poruncești să fiu de acord cu cineva care afirmă că timpul este mișcarea unui obiect corporal? Nu, desigur, nu îmi ceri așa ceva. Înțeleg faptul că nici un corp nu se mișcă decît în timp; tu îmi spui aceasta. Dar că timpul ar fi însăși mișcarea unui corp, aceasta nu o mai înțeleg, fiindcă nu tu mi-o spui[93]. Cînd un corp se mișcă, eu măsor cu ajutorul timpului durata mișcării, din momentul în care începe și pînă încetează. Dacă nu văd cînd corpul își începe mișcarea și el și-o continuă fără ca să văd cînd și-a încetat-o, atunci nu-mi este cu putință să măsor durata acestei

mișcări, cu excepția, poate, a momentului cînd am început și pînă cînd încetez să o urmăresc. Dacă o urmăresc mai mult timp, pot să afirm doar că această mișcare are o durată lungă; nu pot să fac o determinare mai precisă, deoarece acest fapt presupune o comparație cu o măsură oarecare, ca atunci cînd spunem: „Această durată este tot atît de lungă cît cealaltă", sau „Această durată este de două ori mai lungă decît cealaltă", și așa mai departe. Dacă am putea însemna în spațiu punctul de unde pornește și punctul în care ajunge un corp aflat în mișcare, sau, în cazul unui corp rotindu-se în jurul axei sale, distanța între care se mișcă unele părți ale sale, am putea spune în cît timp corpul respectiv sau, în al doilea caz, părțile acelui corp au efectuat mișcarea lor dintr-un punct în altul.

Apare deci limpede că una este mișcarea unui corp și altceva este măsurarea duratei acesteia. Așa stînd lucrurile, cine nu-și dă seama care dintre aceste două aspecte ar fi mai îndreptățit să poarte numele de *timp*? Uneori un corp se mișcă cu viteze inegale, alteori rămîne nemișcat; de aceea, cu ajutorul timpului, măsurăm nu doar mișcarea, ci și starea lui de repaos. Ne exprimăm astfel:„A rămas nemișcat tot atîta timp cît s-a aflat în mișcare" sau „A rămas nemișcat de două sau de trei ori mai mult decît s-a aflat în mișcare"; uneori indicăm alte raporturi, măsurate cu precizie sau, cum obișnuim să spunem, mai mult sau mai puțin exact.

Așadar, timpul nu este mișcarea unui corp.

CAPITOLUL AL XXVI-LEA
Un paradox: cu toate că nu știm ce este timpul, știm totuși că vorbim în timp

32. Îți mărturisesc, Doamne, că încă nu știu ce este timpul; mai mult încă – și îți mărturisesc, Doamne, și acest lucru – știu că toate acestea le spun în timp și că de mult timp vorbesc aici numai despre timp, iar acest „mult timp" nu este ceea ce este decît ca urmare a unui anumit răstimp care s-a scurs. Dar cum oare știu acest lucru, de vreme ce nu știu ce este timpul? Oare știu ce este timpul, dar nu știu, poate, cum să exprim acest fapt în cuvinte? Cu atît mai rău pentru mine, care nu știu nici măcar ce nu știu! Iată, Dumnezeule, mă aflu înaintea ta și tu știi că nu mint: nu vorbesc decît ce este în inima mea. Tu vei lumina lampa mea, Doamne, Dumnezeul meu, tu vei lumina întunericul meu[94].

CAPITOLUL AL XXVII-LEA
Cum poate fi timpul măsurat?

33. Nu este oare adevărată mărturisirea pe care ți-o face sufletul meu cînd îți spune că eu măsor timpul? Și astfel, Doamne, Dumnezeul

silaba lungă, oare o măsor cît timp este prezentă, atîta vreme cît doar o dată încheiată o pot măsura? Numai că, o dată încheiată, ea este deja scursă.

Așadar, ce măsor eu de fapt? Ce s-a întîmplat cu silaba scurtă pe care o folosesc drept măsură? Unde se află silaba lungă pe care o măsor? Amîndouă au sunat, au trecut în zbor și s-au scurs; acum deja ele nu mai există; și totuși, le măsor și răspund, cu toată încrederea pe care o putem avea într-un simț al auzului exersat, că una este scurtă, iar cealaltă este lungă; firește, în privința duratei. Nu este cu putință să fac acest lucru decît în măsura în care s-au scurs și sunt deja încheiate. Așadar, nu măsor silabele ca atare, fiindcă ele deja nu mai există, ci altceva, care rămîne întipărit în memoria mea.

36. În tine, spirit al meu, măsor eu timpul[100]. Nu mă contrazice: așa este! Nu mă contrazice cu șuvoiul dezordonat al impresiilor tale! În tine, repet, măsor eu timpul. Măsor impresia pe care o lasă în tine lucrurile în trecerea lor, impresie care rămîne și după ce ele au trecut; pe ea o măsor, cîtă vreme este prezentă, și nu lucrurile care se scurg în trecut după ce au produs-o. Această impresie o măsor cînd măsor timpul. Așadar, ori aceste impresii sunt timpul, ori ceea ce eu măsor nu este timpul.

Dar cînd măsurăm tăcerile și spunem că o anumită perioadă de tăcere a ținut tot atîta timp cît a ținut un anumit sunet nu ne încordăm oare gîndirea pentru a măsura sunetul ca și cum el ar răsuna în continuare, pentru ca să putem afirma ceva despre intervalele de tăcere din interiorul duratei respective? Chiar și fără nici o mișcare a vocii sau a buzelor, recităm în gînd poeme, versuri și discursuri și determinăm dimensiunile mișcării lor, raporturile între diferitele durate, exact ca și cum le-am fi rostit cu voce tare. Dacă cineva are intenția să emită un sunet puțin mai lung și hotărăște dinainte în gînd cît de lung va fi, el calculează, firește, în liniște, durata sunetului și, încredințînd memoriei această hotărîre, începe să emită sunetul respectiv, care răsună doar pînă la punctul fixat dinainte; încă și mai clar explicat, sunetul a răsunat în trecut și va răsuna în viitor; căci partea deja împlinită a răsunat, firește, în trecut, iar partea care rămîne va răsuna în viitor și-și va găsi astfel împlinirea, în vreme ce încordarea din prezent a spiritului împinge viitorul în trecut; acesta crește pe măsură ce viitorul se micșorează, pînă în clipa cînd, după consumarea întregului viitor, totul nu este decît trecut.

CAPITOLUL AL XXIX-LEA
Starea de așteptare, atenția și memoria sunt trei momente ale perceperii timpului

37. Dar cum poate să se micșoreze și să fie consumat viitorul, care încă nu există? Cum poate să crească trecutul, care deja nu mai există,

Dar, atunci cînd îl măsurăm, de unde vine timpul, pe unde trece și încotro se îndreaptă? De unde să vină dacă nu din viitor? Pe unde să treacă dacă nu prin prezent? Încotro să se îndrepte dacă nu spre trecut? Cu alte cuvinte, ieșit din ceva ce nu există încă, trece prin ceva care este lipsit de durată și se îndreaptă spre ceva care deja nu mai există.

Dar ce altceva măsurăm dacă nu timpul dintr-un anumit interval? Cînd vorbim despre durate simple, duble, triple, egale sau despre alte raporturi asemănătoare, nu ne referim la altceva decît la niște intervale de timp. Dar de ce fel de interval ne folosim oare pentru a măsura timpul? Oare de viitorul din care el se scurge? Știm însă că nu se poate măsura ceea ce încă nu există. Oare de prezentul prin care el se scurge? Dar ceva lipsit de întindere știm că nu se poate măsura! Atunci de trecutul spre care el se îndreaptă? Dar nu poți măsura ceea ce deja nu mai există.

Capitolul al XXII-lea
Expresiile referitoare la timp sunt greu de interpretat, în ciuda aparentei lor simplități

28. Spiritul meu se mistuie în dorința aprinsă de a rezolva această întortocheată enigmă. Doamne, Dumnezeul meu, preabunule Părinte, te implor în numele lui Hristos, nu închide în fața dorinței mele intrarea către aceste taine atît de ascunse și, deopotrivă, atît de familiare! Fă-o să pătrundă în adîncurile lor și fă, Doamne, ca ele să se limpezească prin strălucirea îndurării tale. Cui să cer lămurire despre ele? Și cui să-i mărturisesc mai cu folos nepriceperea mea dacă nu ție, Doamne, căruia nu îți este neplăcută nestăpînita înfocare cu care mă apropii de Scripturile tale? Dă-mi, Doamne, ceea ce iubesc! Căci, dacă iubesc, tu ești acela care mi-ai dăruit faptul de a iubi. Dă-mi aceasta, Părinte, căci cu adevărat *tu știi să dai fiilor tăi daruri bune*[82]. Dă-mi-le, deoarece mi-am luat asupra mea sarcina să le cunosc și *anevoios lucru este acesta înaintea mea*[83], pînă cînd tu mi le vei dezvălui. Te implor, în numele lui Hristos, în numele lui, al Sfîntului între sfinți, să faci ca nimeni să nu-mi pună piedici pe acest drum. Iar eu *crezut-am și pentru aceasta ți-am vorbit*[84]. Aceasta este speranța mea, pentru aceasta trăiesc: *ca să contemplu frumusețea Domnului*[85]. *Iată, bătrîne zile mi-ai hotărît*[86], ele se scurg, dar eu nu știu în ce chip!

Vorbim neîncetat despre timp și iar despre timp, despre timpuri și iar despre timpuri, punînd întrebări precum: „Cît timp a vorbit acest om?“, „Cît timp i-a trebuit celuilalt să facă ceva?“, „De cît timp nu am mai văzut un anumit lucru?“ sau „Această silabă are o durată dublă față de cealaltă, care este simplă.“ Rostim toate acestea și le auzim rostite de

alții, suntem înțeleși noi înșine și-i înțelegem și noi pe ceilalți. Sunt expresii foarte limpezi și foarte des întrebuințate și, totuși, ele ascund mereu ceva și interpretarea lor este mereu alta.

Capitolul al XXIII-lea
Ca orice activitate, și vorbirea umană se desfășoară în timp

29. Am auzit odată pe un om învățat spunînd că timpul n-ar fi altceva decît mișcările soarelui, ale lunii și ale stelelor[87], dar nu am putut încuviința această aserțiune. Căci atunci, mă întreb cu aceeași îndreptățire, de ce timpul nu ar fi mișcarea tuturor corpurilor? Dacă luminătorii cerului și-ar înceta alergarea lor dar roata unui olar ar continua să se învîrtă, oare n-ar mai exista timpul prin care să-i măsurăm rotirile și care să ne îngăduie să spunem că acestea se petrec la răstimpuri egale, sau că se succed cînd mai lent, cînd mai rapid, că unele sunt mai lungi, iar altele mai scurte?[88] În chiar momentul în care vorbim despre aceste lucruri, oare nu în timp ne desfășurăm vorbirea? Oare în cuvintele noastre ar mai fi silabe lungi și silabe scurte[89] dacă unele nu ar suna un timp mai îndelungat, iar altele un timp mai scurt?

O, Dumnezeule, dă-le oamenilor îngăduința să priceapă, printr-un exemplu simplu, care sunt înțelesurile comune atît lucrurilor mărunte cît și celor mari. Există aștri și *luminători ai cerului, semne care să mărginească anotimpurile, zilele și anii*[90]; da, nu este nici o îndoială! Dar, așa cum nici eu nu pot să susțin că o rotire a micii roți de lemn a olarului înseamnă o zi, tot așa nici învățatul respectiv nu poate să susțină că rostirea respectivă nu reprezintă o secvență de timp.

Capitolul al XXIV-lea
Cîteva ipoteze greșite referitoare la natura timpului

30. Doresc așadar să cunosc puterea și esența[91] timpului, cu ajutorul căruia măsurăm mișcările corpurilor și spunem, de exemplu, că o anumită mișcare se întinde în timp de două ori mai mult decît alta. Am în vedere faptul că folosim cuvîntul *zi* ca să semnificăm nu numai durata de timp cît soarele se află deasupra pămîntului, perioadă care determină deosebirea dintre zi și noapte, dar și întregul parcurs al soarelui, de la răsărit și pînă la apus. Această perioadă o avem în vedere cînd spunem „Au trecut atîtea zile“, prin expresia „atîtea zile“ înțelegînd, deopotrivă, și nopțile, fiindcă nopțile nu sunt socotite separat. Așadar, întrucît ziua se produce prin mișcarea soarelui și prin parcursul său de la răsărit și

meu, măsor ceva, dar nu știu ce măsor. Cu ajutorul timpului măsor mișcarea unui corp. Dar măsor eu oare prin aceasta însuși timpul? Aș putea oare să măsor mișcarea unui corp, adică durata ei, răstimpul care îi trebuie să ajungă dintr-un punct într-altul, dacă nu măsor timpul în care această mișcare se petrece?

Dar cu ce să măsor timpul însuși? Măsurăm oare un timp mai îndelungat cu ajutorul unui timp mai scurt așa cum măsurăm lungimea unei bîrne cu ajutorul lungimii unui cot? Se pare că așa măsurăm durata unei silabe lungi cu ajutorul duratei unei silabe scurte și spunem că cea dintîi este de două ori mai lungă. La fel măsurăm lungimea poemelor prin mulțimea versurilor, lungimea versurilor prin numărul picioarelor metrice, lungimea picioarelor metrice prin numărul silabelor și, în sfîrșit, durata silabelor lungi prin cea a silabelor scurte; nu le măsurăm pe pagini – căci în acest fel am măsura întinderea în spațiu, nu pe cea în timp –, ci prin rostirea cuvintelor care se succed unul după altul; spunem atunci: „Acest poem este lung deoarece este alcătuit din atîtea versuri; aceste versuri sunt lungi, căci conțin atîtea picioare metrice; aceste picioare metrice sunt lungi, căci țin atîtea silabe; această silabă este lungă, deoarece este de două ori cît una scurtă.“

Dar chiar și așa, tot nu obținem o măsură sigură a timpului, de vreme ce se poate întîmpla ca un vers mai scurt, rostit însă mai rar, să persiste mai mult timp în auz decît un vers mai lung, dar rostit mai repede. Tot așa și cu un poem, cu un picior metric sau cu o silabă.

De aceea, mi se pare mai potrivit să spunem că timpul nu este altceva decît o extensie, cu toate că nu știu extensiunea cărui lucru ar putea fi. Nu ar fi surprinzător dacă ar fi chiar extensiea spiritului. Te implor, Dumnezeul meu, spune-mi ce măsor eu atunci cînd spun fie într-un mod nedefinit „Acest timp este mai lung decît celălalt“, fie într-un mod definit „Acest timp este de două ori mai lung decît celălalt“! Știu deci că măsor timpul; dar nu măsor viitorul, fiindcă el încă nu există; nu măsor prezentul, pentru că nu are nici o extensie; nu măsor nici trecutul, fiindcă el deja nu mai există. Atunci ce măsor? Poate timpul aflat în desfășurare, care încă nu s-a scurs? Este tocmai ce am afirmat mai sus.

Capitolul al XXVIII-lea
Dificultatea de a măsura un fenomen care se petrece în timp, cum ar fi un sunet

34. Stăruie, suflete al meu, și încordează-ți atenția! *Dumnezeu este ajutorul nostru*[95]; *el ne-a creat pe noi și nu noi înșine*[96]. Privește cu atenție spre locul de unde se ivesc zorii adevărului[97].

Iată, imaginează-ți un sunet corporal, cum începe să se audă, răsună, răsună în continuare și deodată se oprește; acum este deja liniște, sunetul s-a scurs, deja nu mai există nici un sunet. Înainte de a fi răsunat era ceva care urma să existe și nu putea fi măsurat, deoarece nu exista încă; nici acum, în prezent, nu poate fi măsurat, deoarece deja nu mai există. Numai în momentul în care răsuna putea fi măsurat, fiindcă doar atunci exista. Totuși, chiar și în acest caz, sunetul nu a fost nemișcat, ci a trecut și s-a scurs. Oare tocmai datorită acestei curgeri a fost mai cu putință să fie măsurat? Pe parcursul trecerii, sunetul se întindea pe o anumită durată de timp, care făcea posibilă măsurarea, căci prezentul nu are nici o întindere.

Admițînd deci că sunetul a putut fi măsurat în împrejurarea discutată mai sus, imaginează-ți acum o altă ipoteză: un sunet începe să răsune, răsună continuu și uniform, fără nici o variație. Să-l măsurăm în timp ce răsună; căci, din clipa în care a încetat să mai răsune, va fi deja trecut și nu va mai exista ceva care să poată fi măsurat. Să-l măsurăm deci imediat și să-i determinăm o durată exactă. Numai că sunetul încă răsună și nu poate fi măsurat decît pornind de la începutul existenței sale, adică din clipa în care a început să răsune, și terminînd cu sfîrșitul său, adică cu momentul în care încetează să mai răsune. De fapt, ceea ce măsurăm este intervalul dintre un anumit început și un anumit sfîrșit. Din această cauză, un sunet care încă nu s-a sfîrșit nu poate fi măsurat, așa încît să putem spune cît de lung sau cît de scurt este; nu se poate spune nici dacă este egal cu altul, dacă este simplu, dublu sau într-un fel oarecare în raport cu alt sunet. Dar, o dată ajuns la sfîrșit, el deja nu va mai exista. În ce chip ar fi deci cu putință să-l măsurăm? Și totuși, măsurăm timpul; dar nu-l măsurăm nici pe cel care nu există încă, nici pe cel care deja nu mai există, nici pe cel care nu se întinde pe nici o durată, nici pe acela care nu are limite clare. Nu măsurăm așadar nici timpul viitor, nici timpul trecut, nici timpul prezent, nici timpul în plină desfășurare, și totuși măsurăm timpul!

35. Să privim acest vers: *Deus creator omnium* – „Dumnezeu, creator al tuturor lucrurilor“[98]; el se compune din opt silabe, cele lungi alternînd cu cele scurte. Cele patru silabe scurte, prima, a treia, a cincea și a șaptea, sunt simple în comparație cu celelalte patru lungi, a doua, a patra, a șasea și a opta[99]. Fiecare din silabele lungi durează de două ori mai mult decît silabele scurte; afirm acest fapt și îl susțin; că lucrurile stau așa o dovedesc limpede simțurile mele. Atît cît pot să mă bizui pe simțuri, măsor o silabă lungă cu ajutorul uneia scurte și-mi dau seama că cea lungă are o durată de două ori mai mare decît cealaltă. Dar silabele se aud una după cealaltă și atunci, în cazul că prima este scurtă, iar următoarea lungă, cum voi putea să o țin pe loc pe cea scurtă și cum voi putea să o întrebuințez ca unitate de măsură pentru cea lungă, ca să aflu că aceasta din urmă are o durată dublă, devreme ce silaba lungă nu începe să răsune decît după ce silaba scurtă a încetat să se audă? Dar chiar și

nevăzut și netocmit, iar întunericul stăpînea deasupra abisului semnifică faptul că acel întreg pe care îl numim *cerul și pămîntul* era încă o materie fără formă și întunecoasă, din care urmau să iasă cerul corporal și pămîntul corporal, împreună cu toate făpturile care există în ele și sunt cunoscute prin simțurile corpului". Un al treilea interpret spune: „Propoziția *pămîntul era însă nevăzut și netocmit, iar întunericul stăpînea deasupra abisului* semnifică faptul că acel întreg pe care îl numim *cerul și pămîntul* era încă o materie fără formă și întunecoasă din care urma să iasă cerul inteligibil – numit în altă parte *cerul cerului*[106] – și pămîntul, adică întreaga natură corporală, prin al cărei nume înțelegem deopotrivă și acest cer corporal; semnifică, altfel spus, întreaga creatură vizibilă și invizibilă". Alt interpret spune: „În propoziția *pămîntul era însă nevăzut și netocmit, iar întunericul stăpînea deasupra abisului*, prin cuvintele *cerul și pămîntul* Scriptura nu desemnează o materie informă, căci aceasta exista deja; este acea materie informă pe care Scriptura a denumit-o *pămînt nevăzut și netocmit* și *abis întunecos*; din ea, după cum deja se spusese în Scriptură, Dumnezeu a creat cerul și pămîntul, cu alte cuvinte creatura spirituală și cea corporală". În sfîrșit, un al cincilea interpret afirmă: „Propoziția *pămîntul era însă nevăzut și netocmit, iar întunericul stăpînea deasupra abisului* semnifică faptul că exista deja o materie fără formă, materie din care Scriptura spusese mai înainte că a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul, adică întreaga alcătuire corporală a lumii, împărțită în două mari părți, una superioară și alta inferioară, fiecare împreună cu făpturile pe care le cuprinde și pe care le cunoaștem în mod curent"[107].

Capitolul al XXII-lea
Cîteva obiecții la unele din interpretările formulate mai sus

31. Față de ultimele două ipoteze de mai sus, cineva ar putea încerca să obiecteze în felul următor: „Dacă nu admiteți ca prin cuvintele *cerul și pămîntul* să fie desemnată materia lipsită de formă, înseamnă că admiteți existența unui lucru pe care nu l-a creat Dumnezeu și de care el s-a folosit pentru a crea cerul și pămîntul; căci Scriptura nu ne-a relatat că Dumnezeu ar fi creat această materie informă, doar dacă nu cumva înțelegem că ea – sau doar pămîntul – este desemnată prin expresia *cerul și pămîntul* atunci cînd se spune: *La început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul.* Cît privește acum propoziția care urmează, *pămîntul era nevăzut și netocmit*, chiar dacă Scripturii i-ar fi convenit să numească în acest fel materia informă, prin ea nu putem totuși înțelege altă materie decît cea creată de

Capitolul al III-lea
Despre înțelesul expresiei biblice „întunericul de deasupra adîncului"

3. Acest pămînt era *nevăzut și lipsit de alcătuire*[6], era un fel de abis adînc și de nepătruns, deasupra căruia nu se afla lumina, fiindcă nu avea nici o înfățișare. De aceea ai poruncit să se scrie că *întunericul se află deasupra abisului*[7]. Ce este însă altceva întunericul decît absența luminii? Căci dacă lumina ar fi existat, unde s-ar fi putut ea afla dacă nu stăpînind pe deasupra lumii și luminînd-o? Dar, de vreme ce lumina nu exista încă, ce altceva a fost prezența întunericului decît absența luminii? Întunericul domnea deci peste tot, deoarece lumina lipsea, la fel cum acolo unde nu există nici un sunet domnește tăcerea. Și ce altceva înseamnă domnia tăcerii dacă nu absența oricărui sunet?

Oare nu tu, Doamne, ești acela care ai dat sufletului meu învățătura pe care să ți-o mărturisească?[8] Oare nu tu, Doamne, m-ai învățat că, mai înainte ca această materie informă să fi primit de la tine o formă și un fel propriu de a fi[9], nu a existat nimic, nici culoare, nici înfățișare, nici corp și nici spirit? Nu este vorba totuși despre un nimic absolut: exista un fel de materie fără formă, lipsită de orice înfățișare.[10]

Capitolul al IV-lea
Despre materia informă

4. Cum ar putea fi denumită această materie fără formă, așa încît înțelesul ei să pătrundă și în mințile celor cu gîndirea mai înceată, altfel decît întrebuințînd un cuvînt obișnuit? Putem oare găsi în toate părțile alcătuitoare ale universului ceva mai asemănător cu această lipsă de formă[11] decît pămîntul și abisul? Așezate pe treapta cea mai de jos a lucrurilor create, frumusețea lor este mult mai mică decît cea a tuturor celorlalte ființe superioare, pline de lumină și strălucire. De ce să nu accept atunci ca această materie lipsită de formă, pe care ai creat-o fără frumusețe, pentru a crea apoi din ea frumusețea lumii, să nu fie denumită, comod și familiar pentru oameni, *pămîntul nevăzut și lipsit de alcătuire*?[12]

Capitolul al V-lea
Cum trebuie înțeleasă materia lipsită de formă

5. Așadar, cînd gîndirea noastră caută să afle ce pricepe mintea noastră din aceste înțelesuri, ea își spune: „Nu este vorba nici despre o formă inteligibilă, cum ar fi viața sau cum ar fi dreptatea, căci ea este

și să îl atingă, el nu era la început la fel ca acesta pe care îl vedem și îl atingem acum. Acel pămînt era invizibil și fără formă, era un abis deasupra căruia nu strălucea lumina, căci *întunericul domnea deasupra abisului*[26], ceea ce înseamnă că acel întuneric era mai adînc decît cel din abisul de astăzi. Căci abisul de azi al apelor care, începînd cu acel moment, au devenit vizibile este pătruns pînă în adîncurile sale de propriul său fel de lumină, perceptibilă într-un anumit mod pentru peștii și tîrîtoarele care mișună în străfundul său. Întregul de la începuturi era însă aproape un neant, pentru că era încă absolut lipsit de formă; totuși, era pregătit să poată primi o formă.

Tu, Doamne, ești acela care *ai creat lumea dintr-o materie informă*[27], acest ceva apropiat de neant, scos de tine din neant, și din care ai făcut apoi să iasă toate aceste lucruri mărețe pe care le admirăm noi, fiii oamenilor. Prea-minunat este acest cer corporal, această tărie așezată de tine între ape și ape, a doua zi după ce ai creat lumina! Ai spus doar atît: „Să fie!", și așa s-a făcut.[28] Tăria ai numit-o cer, dar este vorba despre cerul de deasupra pămîntului și a mării pe care le-ai creat în a treia zi, conferind o înfățișare vizibilă materiei informe create de tine mai înainte de orice zi. Creaseși deja un cer mai înainte de orice zi, dar este vorba despre cerul acestui cer vizibil[29], deoarece *la început ai creat cerul și pămîntul.*[30]

Cît privește însă pămîntul ca atare, așa cum l-ai creat la început, el era doar o materie informă, deoarece *era nevăzut și netocmit, iar întunericul domnea deasupra abisului*[31]. Din acest pămînt nevăzut și netocmit, din această lipsă de formă, din acest aproape nimic ai creat toate lucrurile prin care dăinuie această lume instabilă – deși nu putem vorbi de dăinuire în lumea aceasta în care se manifestă instabilitatea însăși, care face cu putință ca noi să percepem și să măsurăm timpul în trecerea lui.[32] Căci timpul este constituit prin prefacerile care se petrec în lucruri atunci cînd li se preschimbă și li se modifică formele, a căror materie este tocmai acel pămînt nevăzut despre care am vorbit mai sus.

Capitolul al IX-lea
Creația are loc în afara timpului

9. Din această cauză, Sfîntul Duh, învățătorul slujitorului tău[33], nu spune nimic despre timp, nici nu vorbește despre zile cînd ne aduce aminte că la început ai creat cerul și pămîntul. Este însă sigur că acel *cer al cerului*[34] pe care l-ai creat la început este un fel de creatură înzestrată cu înțelegere[35] și, cu toate că nu este co-eternă cu tine, care ești Trinitatea, participă totuși la eternitatea ta; prin savoarea și bucuria de a te contempla, această creatură inteligentă se împotrivește cu tărie

expresia *cerul și pămîntul* este semnificată tocmai natura, atît vizibilă cît și invizibilă, și, de aceea, cele două cuvinte acoperă întreaga Creație, pe care Dumnezeu a creat-o prin Înțelepciunea sa, adică la Început; totuși, de vreme ce toate lucrurile au fost create nu din substanța lui Dumnezeu, ci din nimic și de vreme ce ele sunt altceva decît Ființa în sine[92] –care este Dumnezeu – și de vreme ce în ele se găsește un fel de principiu al schimbării, fie că unele rămîn statornice, precum veșnica locuință a lui Dumnezeu, fie că altele se schimbă mereu, precum sufletul și corpul omului, materia comună tuturor acestor lucruri vizibile și invizibile, materie încă lipsită de formă, dar pregătită să primească o formă și din care urmează să fie create cerul și pămîntul – cu alte cuvinte creația vizibilă și invizibilă, dar de data aceasta deja configurată în două forme – această materie deci a fost denumită prin expresiile *pămînt nevăzut și netocmit* și *întunericul de deasupra abisului*; trebuie însă făcută distincția că prin *pămîntul nevăzut și netocmit* se înțelege materia corporală dinainte de orice determinare prin vreo formă, iar prin *întunericul de deasupra abisului* se înțelege materia spirituală existentă, ca să spunem așa, înainte ca nestăvilita ei curgere să fi fost oprită și înainte ca Înțelepciunea să o fi scăldat în lumina ei.

26. S-ar mai putea încă susține, dacă cineva o dorește, următoarea ipoteză: Cînd citim că *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul*, prin cuvintele *cer* și *pămînt* nu desemnăm două entități diferite, vizibile și invizibile, deja dotate cu formă și desăvîrșite, ci desemnăm un embrion rudimentar și încă lipsit de formă al lucrurilor[93], materia aptă pentru orice formă și orice creație, deoarece în ea existau deja, cu toate că în mod confuz și fără diferențiere a formei și a calității, cele două substanțe care, separate și organizate fiecare după propriul său caracter, sunt numite acum *cer* și *pămînt*, prima fiind o creație spirituală, cealaltă una corporală.

Capitolul al XVIII-lea
Augustin formulează principiul legitimității diferitelor interpretări ale Sfintei Scripturi

27. Ascult și examinez toate aceste interpretări, dar nu doresc să mă angajez *într-o ceartă de cuvinte, căci aceasta nu folosește la nimic altceva decît la distrugerea ascultătorilor*[94]. Dimpotrivă, *legea este bună pentru înălțarea sufletească, dacă ne folosim de ea potrivit legii*[95], deoarece *scopul ei este iubirea care izvorăște dintr-o inimă curată, dintr-o bună cunoștință și din credință sinceră*[96]; Învățătorul nostru[97] știe care sunt cele două porunci în care el a cuprins întreaga lege și profeții[98].

materia corpurilor; nu este vorba nici despre o formă sensibilă, deoarece în ceva care este nevăzut și lipsit de alcătuire nu există nimic care să poată fi văzut sau priceput cu simțurile"; cînd își spune aceste cuvinte, gîndirea omenească se străduiește fie să cunoască materia informă ignorînd-o, fie să o ignore cunoscînd-o.[13]

Capitolul al VI-lea
Augustin explică modul în care și-a făcut o părere despre materia informă

6. Cît mă privește pe mine, Doamne, dacă ar trebui să-ți mărturisesc prin gura și prin condeiul meu toate cunoștințele pe care mi le-ai dat despre această materie informă, aș spune că la început auzeam numele ei și nu înțelegeam nimic, de vreme ce nici aceia care îmi vorbeau despre ea[14] nu înțelegeau nimic; mi-o imaginam ca pe o imensă varietate de forme și astfel, de fapt, nu o gîndeam cu adevărat. În spiritul meu se învălmășeau, într-o ordine confuză, tot felul de forme dezgustătoare și oribile care, totuși, erau forme[15]; numeam „informă" această masă enormă nu pentru că ar fi fost lipsită de formă, ci pentru că era dotată cu o astfel de formă încît, prezentîndu-mi-se atît de neobișnuită și de ciudată, îmi dădea peste cap toate simțurile și-mi răscolea slăbiciunea omenească.

Și astfel, ceea ce îmi închipuiam eu era inform nu datorită absenței oricărei forme, ci în comparație cu unele forme mai frumoase; rațiunea cea adevărată caută să mă convingă de faptul că, dacă aș fi dorit să concep o ființă cu totul informă, ar fi trebuit să o despoi în întregime de orice rămășiță de formă, ceea ce nu aș fi putut să fac; îmi era mai la îndemînă să socotesc drept ne-ființă ceea ce este lipsit de formă, decît să-mi imaginez ceva intermediar între nimic și o formă, ceva care să nu fie nici formă, nici nimic, adică un fel de nimic lipsit de formă.

Din acea clipă, gîndirea mea a încetat să mai pună întrebări spiritului meu plin de imagini ale formelor corporale, pe care ea le schimba și le combina după bunul său plac[16]; mi-am îndreptat atenția spre corpurile ca atare și am examinat mai în profunzime instabilitatea lor, care le face să înceteze să mai fie ceea ce au fost la un moment dat și să înceapă să fie ceea ce nu au fost pînă atunci; am făcut atunci presupunerea că însăși această trecere de la o formă către alta se petrece prin intermediul unei entități informe, și nu al unui nimic absolut.

Doream însă nu să presupun, ci să am o cunoștință clară; iar dacă glasul și condeiul meu îți mărturisesc ție toate lămuririle pe care mi le-ai dat cu privire la această problemă, care dintre cititorii mei va avea răbdarea să încerce să înțeleagă pînă la sfîrșit?[17] Chiar dacă nu ar fi așa, inima mea nu va înceta totuși să te slăvească, să-ți înalțe un cîntec de laudă pentru aceste lămuriri pe care ea nu este în stare să le exprime prin cuvinte.

Caracterul schimbător[18], care aparține tuturor lucrurilor supuse schimbării, cuprinde în el însuși toate formele pe care le iau, pe rînd, aceste lucruri atunci cînd sunt supuse schimbării.[19] Dar ce este acest caracter schimbător? Este oare un spirit? Ori poate un corp? Poate un aspect al spiritului sau al corpului? Dacă ar fi cu putință să formulăm enunțuri precum „un nimic care este ceva" sau „un nimic care există", atunci l-aș defini prin aceste enunțuri; totuși, acest caracter schimbător trebuie să fi existat în vreun fel pentru a fi putut lua înfățișările vizibile și complexe pe care le cunoaștem.

Capitolul al VII-lea
Despre Creația din nimic

7. Oricum, de unde vine această putință de schimbare dacă nu de la tine, de la care își iau ființă toate lucrurile, în măsura în care ființează? Dar cu cît este mai departe de tine, cu atît un lucru îți este mai puțin asemănător – și nu vorbesc în termeni spațiali.[20]

Și[21] astfel, tu, Doamne, tu, a cărui Ființă nu devine alta o dată cu trecerea timpului, tu, care rămîi mereu unul și același, identic cu sine[22], *sfînt, sfînt, sfînt, Domnul, Dumnezeu Atotputernic*[23], tu ai creat ceva la Începutul[24] care purcede și el de la tine, în Înțelepciunea ta, care s-a născut din substanța ta, da, ai creat ceva din nimic.

Ai creat cerul și pămîntul, dar nu din substanța ta; dacă ar fi fost așa, atunci cerul și pămîntul ar fi fost, deopotrivă, Fiului tău Singur-Născut și, prin aceasta, deopotrivă cu tine; și nu ar fi fost nicidecum drept ca ceva care nu purcede din substanța ta să fie asemenea ție. Iar în afară de tine nu a existat nimic altceva din care tu să fi creat cerul și pămîntul, o, Dumnezeule, tu, unică Trinitate și Unitate întreită! De aceea spunem că ai creat din nimic cerul și pămîntul, cel dintîi un lucru atît de mare, celălalt atît de mic. Căci tu ești atotputernic și bun, și în stare să le faci pe toate bune, atît cerul cel mare cît și pămîntul cel neînsemnat. Tu singur ai existat și nimic altceva în afara ta, iar din acest nimic ai creat cerul și pămîntul, deosebite unul față de altul, primul apropiat de tine, iar celălalt apropiat de neant; primul nu te are decît pe tine mai presus, celălalt nu are mai prejos de sine decît neantul.

Capitolul al VIII-lea
Dumnezeu creează lumea, dîndu-i o formă

8. Primul este acel cer al cerului[25] și îți aparține ție, Doamne; cît privește pămîntul, pe care l-ai dăruit fiilor oamenilor, pentru ca să îl vadă

Dumnezeul meu, Lumină a ochilor mei în întuneric, devreme ce cred în aceste porunci și le afirm cu înflăcărare, de ce mă stînjenește faptul că este cu putință ca aceste cuvinte să fie interpretate în mai multe feluri, toate la fel de adevărate? De ce, repet, mă stînjenește faptul că din ceea ce a scris un autor sacru eu înțeleg altceva decît înțelege un altul? Căci toți cei care citim un text ne străduim să pătrundem și să înțelegem gîndul autorului pe care îl citim și, fiind încredințați că a scris adevărul, nu îndrăznim să bănuim că acesta ar fi putut afirma ceva despre care noi știm sau gîndim că este neadevărat. Așadar, de vreme ce fiecare dintre noi își dă silința să înțeleagă din Sfintele Scripturi exact ce a gîndit cel care le-a scris, ce rău este în faptul că cineva înțelege ceea ce tu, Lumină a tuturor spiritelor iubitoare de adevăr, i-ai arătat ca fiind adevărat, cu toate că nu întocmai același fusese gîndul autorului pe care îl citește și care, fără să fi gîndit la fel, a gîndit totuși și el adevărul?[99]

Capitolul al XIX-lea
Despre o serie de adevăruri incontestabile

28. Marele adevăr, Doamne, este faptul că tu ai creat cerul și pămîntul. Adevărat este și faptul că Înțelepciunea ta este Principiul *prin care ai creat toate lucrurile*[100]. De asemenea este adevărat faptul că lumea aceasta vizibilă conține două mari părți, cerul și pămîntul, pentru ca prin aceste două cuvinte să fie cuprinse în scurt toate făpturile plăsmuite și create de tine; și mai este adevărat că orice lucru schimbător sugerează gîndirii noastre existența materiei informe, datorită căreia poate primi o formă, se poate schimba sau transforma în altă formă. Este adevărat că timpul nu afectează deloc o ființă care se ține legată de o formă neschimbătoare atît de strîns încît, cu toate că ea însăși este schimbătoare, rămîne totuși neschimbată[101]. Este adevărat că materia informă, care este aproape un neant, nu poate fi supusă nestatorniciei timpului. Este adevărat că materia din care este creat un lucru poate purta, în anumite expresii, numele lucrului care a fost creat din ea și, în acest fel, a fost cu putință ca prin expresia *cerul și pămîntul* să fie denumită materia informă din care au fost create cerul și pămîntul. Este adevărat că dintre toate lucrurile dotate cu o formă nici unul nu este mai apropiat de materia informă decît pămîntul și abisul. Este adevărat că tu, *din care purced toate*[102], ai creat nu doar orice ființă creată și înzestrată cu o formă, dar și orice materie care poate servi scopului Creației sau poate primi o formă[103]. Este adevărat că tot ceea ce este format din materia informă este mai întîi lipsit de formă și abia apoi primește o formă.

Capitolul al XX-lea
Pornind de la unul sau altul din aceste adevăruri, se pot dezvolta interpretări diverse ale primelor versete din Cartea Facerii

29. Din toate aceste adevăruri, cu privire la care nu au nici o îndoială aceia pe care i-ai dăruit cu capacitatea de a contempla asemenea lucruri cu ajutorul unei priviri lăuntrice și care cred în mod nestrămutat că Moise, slujitorul tău, a vorbit *în duhul adevărului*[104], așadar, din toate aceste adevăruri, cineva alege unul din ele și afirmă: „Propoziția *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul* semnifică faptul că, prin Cuvîntul său, co-etern cu sine, Dumnezeu a făcut creatura inteligibilă și perceptibilă sau spirituală și corporală". Un altul afirmă: „Propoziția *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul* semnifică faptul că, prin Cuvîntul său, co-etern cu sine, Dumnezeu a creat întreaga masă a acestei lumi corporale, împreună cu toate făpturile vizibile și cunoscute de noi pe care ea le cuprinde". Un al treilea interpret spune: „Propoziția *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul* semnifică faptul că, prin Cuvîntul său, co-etern cu sine, Dumnezeu a creat materia lipsită de formă din care vor ieși făpturile spirituale și cele corporale". Al patrulea interpret afirmă: „Propoziția *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul* semnifică faptul că, prin Cuvîntul său, co-etern cu sine, Dumnezeu a creat materia fără formă a creației corporale în care se află încă amestecate cerul și pămîntul pe care acum le vedem separate, fiecare cu propria sa formă, în imensa alcătuire a lumii acesteia". Al cincilea interpret afirmă: „Propoziția *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul* semnifică faptul că la începutul Creației și al Lucrării sale Dumnezeu a creat materia informă, care cuprindea în sine, în mod confuz, cerul și pămîntul, care au primit apoi o formă și ne apar acum în toată splendoarea lor, împreună cu toate făpturile pe care le cuprind ele".

Capitolul al XXI-lea
Alte interpretări posibile ale primelor versete din Cartea Facerii

30. La fel se întîmplă și cu interpretarea cuvintelor următoare din Cartea Facerii. Din toate adevărurile prezentate de mine mai înainte[105], fiecare interpret își alege cîte ceva. Unul afirmă: „Propoziția *pămîntul era însă nevăzut și netocmit, iar întunericul stăpînea deasupra abisului* semnifică faptul că acea masă corporală pe care Dumnezeu o crease era încă materia informă, lipsită de organizare și de lumină, a lucrurilor corporale". Un alt interpret afirmă: „Propoziția *pămîntul era însă*

la ceva ce este schimbător în ea și, agățîndu-se de tine fără nici o șovăire încă din clipa în care a fost creată, se ridică deasupra tuturor vîrtejurilor nestatornice ale timpului.

Cît privește această materie lipsită de formă, acest *pămînt nevăzut și netocmit*[36], nici el nu este socotit în șirul zilelor Creației. Acolo unde nu există nici formă, nici ordine, nimic nu vine și nimic nu trece, iar acolo unde nu există această succesiune nu există, bineînțeles, nici zile și nici schimbările periodice ale timpului.

Capitolul al X-lea
Augustin invocă ajutorul Adevărului divin

10. O, Adevărule, lumină a inimii mele, fie ca nu întunericul din mine să-mi vorbească![37] M-am lăsat tîrît către lucrurile trecătoare ale acestei lumi și privirea mi s-a întunecat; dar chiar și în această decădere, da, chiar și aici te-am iubit cu înflăcărare. *M-am rătăcit și mi-am adus aminte de tine.*[38] *Am auzit glasul tău în spatele meu*[39] strigîndu-mi să mă întorc, dar eu l-am auzit cu greu din cauza vacarmului celor neliniștiți.[40] Dar iată că acum, ars de sete și fără suflare, mă reîntorc la izvorul tău. Să nu mă mai oprească nimeni: voi bea din el și astfel voi trăi! Fie ca să nu mai retrăiesc viața de pînă acum! Am trăit în greșeală cît am trăit prin mine însumi, am fost ca un mort pentru mine însumi; în tine redevin viu. Vorbește-mi, învață-mă, învață-mă cuvintele adevărului! Am crezut în cărțile tale, iar cuvintele lor sunt taine adînci.

Capitolul al XI-lea
Despre îngeri ca inteligențe pure

11. Mi-ai spus deja[41], Doamne, vorbind cu glasul tău puternic la urechea mea lăuntrică, mi-ai spus că tu ești veșnic și că *numai tu ai în stăpînire nemurirea*[42], fiindcă tu nu ești schimbător nici în privința formei, nici a mișcării, iar voința ta nu se preschimbă în timp, căci o voință care devine mereu alta și alta nu mai este nemuritoare. Acest fapt îmi este limpede cînd mă aflu în prezența ta. Fă, te rog, să-mi devină din ce în ce mai limpede și, în lumina acestui adevăr, să rămîn cuminte la adăpostul aripilor tale.

Mi-ai mai spus[43], Doamne, vorbind cu glasul tău puternic la urechea mea lăuntrică, mi-ai mai spus că tu ai creat toate ființele și toate substanțele care nu sunt ceea ce ești tu, dar totuși există; că de la tine nu-și primesc ființa decît neantul și mișcarea unei voințe care se îndepărtează de tine – tu, care ești Ființa – și se îndreaptă către ființe inferioare, căci

a cunoaște totul dintr-o dată și nu în mod parțial, *nu ca printr-o parabolă, nu ca într-o oglindă*, ci în întregime, cu deplină claritate, *față în față*[57]; de a cunoaște nu cînd o parte, cînd cealaltă, ci, după cum am spus, totul dintr-o dată, fără nici o desfășurare în timp[58]; mai înțeleg că este vorba despre „pămîntul nevăzut și netocmit", nesupus schimbărilor în timp, acel timp care împinge lucrurile cînd încolo, cînd încoace, deoarece acolo unde nu există formă, nu există nici „încolo" și nici „încoace".

Aceste două lucruri se înțeleg, după cît îmi dau eu seama, cînd în Scriptura ta se spune că *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul*[59], fără să se menționeze în a cîta zi; prin „cer" înțeleg aici „cerul cerului", care a primit o formă încă de la început, iar prin „pămînt" înțeleg pămîntul, însă acel pămînt nevăzut și netocmit. De fapt, Scriptura indică imediat despre ce pămînt era vorba. Și, fiindcă Scriptura menționează că în a doua zi a fost creată tăria care s-a numit „cer", ea ne lasă să înțelegem despre ce fel de cer a fost vorba în prima propoziție, unde nu s-a menționat nici o zi.

Capitolul al XIV-lea
Despre profunzimea Sfintelor Scripturi

17. Cît de minunată este profunzimea cuvintelor Sfintei tale Scripturi! Iată, în fața noastră ele ni se arată cu înfățișarea lor superficială și ne surîd asemenea unor copii. Dar cît de minunată este profunzimea lor, Dumnezeul meu, cît de minunată este profunzimea lor! Încercăm să le înțelegem, ne cuprinde o spaimă sfîntă, o spaimă plină de respect și un cutremur plin de iubire. Îi urăsc cu patimă pe dușmanii cuvintelor tale. O, de i-ai ucide trecîndu-i prin sabia cu două tăișuri[60], pentru ca să nu mai fie dușmanii tăi! Mi-ar plăcea astfel să-i văd murind pentru ei înșiși, ca să trăiască pentru tine.

Dar mai sunt și alții, care nu resping Cartea Facerii, ci, dimpotrivă, o laudă, spunînd: „Nu aceasta a voit Duhul lui Dumnezeu să lase să se înțeleagă prin cuvintele sale, pe care le-a dictat lui Moise, slujitorul său. Nu a voit să lase să se înțeleagă ceea ce spui tu, ci altceva, și anume ce spunem noi."

Luîndu-te pe tine judecător, tu, care ești Dumnezeul nostru al tuturor, acestora le răspund după cum urmează.

Capitolul al XV-lea
Augustin încearcă să delimiteze unele obiecții la interpretarea pe care el o dă Sfintei Scripturi

18. Afirmați că sunt neadevărate lucrurile pe care Adevărul mi le-a rostit cu glasul său puternic, vorbind urechii mele lăuntrice, cu privire

la adevărata veșnicie a Creatorului, cu privire la faptul că substanța lui rămîne veșnic neschimbată în timp sau cu privire la unitatea între voința și substanța lui? Oare nu rezultă de aici că Dumnezeu nu voiește într-un moment un lucru, iar după aceea altceva, ci tot ceea ce voiește voiește dintr-o dată și pentru totdeauna? El nu repetă actul voinței sale mereu și mereu, nu voiește lucruri diferite în momente diferite, nu începe să voiască ceea ce nu a voit mai înainte, nici nu încetează să voiască ceea ce a voit altădată, căci o asemenea voință ar fi schimbătoare și tot ceea ce este schimbător nu este veșnic; *Dumnezeul nostru este însă veșnic*[61].

Tot așa, afirmați că nu este adevărat ceea ce Adevărul îmi spune vorbindu-mi în urechea mea lăuntrică despre faptul că starea de așteptare față de lucrurile care urmează să se petreacă devine intuiție directă atunci cînd acestea se petrec în realitate, iar intuiția directă devine memorie cînd lucrurile au trecut.[62] Mai spuneți că orice intuiție directă care variază în acest mod este schimbătoare, or, se știe, tot ceea ce se schimbă nu este veșnic. În schimb, *Dumnezeul nostru este veșnic*[63]. Punînd laolaltă aceste două adevăruri și corelîndu-le între ele, descopăr că, pe de o parte, Dumnezeul meu, Dumnezeul cel veșnic, nu a creat lumea printr-un fel de nou act al voinței sale și că, pe de altă parte, știința lui nu admite nimic din ceea ce este trecător.

19. Ce veți mai spune deci, voi, adversari ai mei? Că toate aceste adevăruri sunt false? „Nu!" îmi răspundeți voi. Dar atunci? Că este neadevărat faptul că întreaga natură deținînd deja o formă precum și materia susceptibilă de a primi o formă nu își primesc ființa decît de la Acela care este Binele suprem, pentru că este Ființa supremă? „Nici acest fapt nu îl negăm", răspundeți voi din nou. Atunci ce altă obiecție aveți? Negați oare faptul că există o creatură care se leagă de Dumnezeul cel adevărat și cu adevărat veșnic printr-o iubire atît de neprihănită încît, chiar și dacă nu este co-eternă cu acesta, ea nu se desprinde totuși de el nici o clipă și nu se scurge în nici una din trecerile timpului, ci, dimpotrivă, își găsește împăcarea doar în contemplarea unicului său Adevăr? Căci acestei creaturi care te iubește atît cît îi poruncești, Dumnezeule, tu i te arăți și îi ești de ajuns; și, de aceea, ea nu se abate de la tine nici spre a se întoarce spre sine însăși[64]. Această ființă, creată și ea, este *locuința lui Dumnezeu*[65]; ea nu este o locuință de pămînt, nici măcar dintr-o materie corporală cerească, ci este o locuință spirituală, care participă la veșnicia ta, deoarece este pentru veșnicie lipsită de orice pată. Căci tu *i-ai dat statornicie în veac și în veacul veacului* și i-ai dat *o lege care nu se va învechi*[66]. Ea nu îți este totuși co-eternă, fiindcă are un început, fiind creată.

20. Aceasta nu înseamnă, firește, că timpul a fost creat înaintea acestei ființe, întrucît *mai înainte de orice a fost creată înțelepciunea*[67]; or, desigur, această înțelepciune nu este acea Înțelepciune căreia tu,

mă aflu, pînă nu îmi vei da o nouă formă după atîta schilodire și pînă nu mă vei întări pentru veșnicie.

Cît îi privește acum pe aceia care nu contestă că sunt adevărate toate lucrurile despre care am vorbit mai sus[86], care cinstesc Sfînta ta Scriptură, pe care ne-ai dat-o prin evlaviosul Moise și pe care o socotesc drept culmea cea mai înaltă a autorității care trebuie urmată de toți, dar care nu sunt de acord cu mine în anumite puncte, acestora le răspund în felul următor: „Tu să fii, Dumnezeul nostru, judecător între mărturisirile mele și obiecțiile lor".[87]

Capitolul al XVII-lea
Prezentare sistematică a unor diferite posibilități de interpretare a Sfintei Scripturi

24. Acești oameni spun: „Cu toate că lucrurile despre care vorbești[88] sunt adevărate, totuși, cînd a spus sub revelația Sfîntului Duh că *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul*[89], Moise nu avea în vedere cele două lucruri despre care vorbești tu[90]. Prin cuvîntul *cer* el nu a desemnat această ființă spirituală sau intelectuală care contemplă pentru vecie chipul lui Dumnezeu, și nici prin cuvîntul *pămînt* nu a desemnat materia lipsită de formă". Dar ce a vrut atunci să desemneze? Ei îmi răspund: „Putem să explicăm ce a avut în minte Moise și ce a voit să exprime prin aceste cuvinte." Care este explicația voastră? „Prin cuvintele *cer* și *pămînt* – îmi răspundeți voi – Moise a voit să desemneze mai întîi, pe scurt și la modul general, toată această lume vizibilă, pentru ca mai apoi să intre în amănunte, prezentînd toate lucrurile rînd pe rînd, în înlănțuirea zilelor, în chipul în care Sfîntul Duh a dorit să fie prezentate. El a ales această cale fiindcă oamenii erau așa de neciopliți, iar poporul căruia i se adresa era atît de legat de cele trupești, încît nu era cu putință să le înfățișeze dintre toate creațiile lui Dumnezeu decît pe cele pe care le puteau ei vedea".

În schimb, preopinenții mei erau de acord cu mine că, prin expresiile *pămîntul nevăzut și netocmit* și *abisul plin de întuneric*, denumind substanța din care toate lucrurile vizibile și cunoscute de toți au fost create și așezate în ordine potrivit celor șase zile, putem înțelege, în chipul cel mai potrivit, materia informă de care vorbeam eu.

25. Cum adică?[91] Altul ar putea sugera că expresia *cerul și pămîntul* a fost întrebuințată la începutul Scripturii pentru a desemna aceeași materie confuză și fără formă, pentru că din ea a fost creată și desăvîrșită lumea noastră vizibilă, cu toate făpturile care se manifestă atît de limpede în ea, lume pe care obișnuim să o desemnăm prin cuvintele *cerul și pămîntul*. Iar altul ar putea spune că, în mod destul de potrivit, prin

o asemenea mișcare este o nelegiuire și un păcat; în sfîrșit, mi-ai mai spus că nici un păcat nu-ți produce vătămare și nu tulbură ordinea împărăției tale, nici pe culmi, nici la temeliile ei. Acest fapt îmi este limpede cînd mă aflu în prezența ta. Fă, te rog, să-mi devină din ce în ce mai limpede și, în lumina acestui adevăr, să rămîn cuminte la adăpostul aripilor tale.

12. Mi-ai mai spus[44], vorbind cu glasul tău puternic în urechea mea lăuntrică, mi-ai mai spus că nu este co-eternă cu tine nici acea creatură pentru care tu ești singura plăcere, care, sorbindu-te cu o neîntreruptă neprihănire, nu-și arată niciodată și în nici o parte a ei caracterul schimbător; care, avîndu-te mereu prezent, se ține strîns de tine cu întreaga ei simțire și nu are de așteptat nici un viitor, nu are nici un trecut de care să-și amintească, nu suferă nici un fel de schimbare și nici vreo desfășurare în timp.

Dacă această creatură există, cît este ea de fericită agățîndu-se de fericirea ta, fericită pe vecie de a fi locuința ta și de a primi Iluminarea ta! Nu găsesc nimic, după părerea mea, care să poată fi numit mai cu îndreptățire *cerul cerului, care aparține Domnului*[45], decît această locuință a ta, care contemplă încîntările tale fără să se ostenească să se îndrepte spre altceva, acest spirit pur[46], unit în deplin acord cu legătura statornică a păcii de sfintele spirite, de acei locuitori ai cetății tale, care se află în spațiul celest de deasupra cerului nostru.[47]

13. Din ceea ce am spus mai sus, să ia învățătură orice suflet care rătăcește departe de tine, dacă îi este sete de tine, dacă *lacrimile sale i-au devenit pîine*, atunci cînd *i se spune în fiecare zi: Unde este Dumnezeul tău?*[48] dacă *cere și dorește de la tine un singur lucru,* și anume *să locuiască în casa ta în toate zilele vieții lui.*[49] Și ce altceva dacă nu tu ești viața lui? Ce sunt zilele tale dacă nu veșnicia ta? Ce altceva decît veșnicie sunt *anii tăi, care nu au sfîrșit,* deoarece *tu rămîi mereu același?*[50] Această învățătură să o ia acel suflet, atît cît este el în stare să înțeleagă; să înțeleagă cît de departe se află veșnicia ta deasupra tuturor timpurilor, de vreme ce locuința ta, care nu se rătăcește niciodată de tine, cu toate că nu este co-eternă cu tine, nu suferă totuși nici o schimbare în timp, ținîndu-se strîns de tine, fără întrerupere și fără ezitare.

Cît timp stau sub privirile tale, acest adevăr îmi este limpede; fă, te rog, să-mi devină din ce în ce mai limpede și, în lumina acestui adevăr, să rămîn cuminte la adăpostul aripilor tale.

14. Iată[51], există un fel de materie informă în schimbările care privesc aceste lucruri inferioare și neînsemnate; însă cine ar îndrăzni, în afară de un nebun care rătăcește purtat de colo-colo de neghiobiile inimii sale și de închipuirile sale, cine în afară de un asemenea nebun ar îndrăzni deci să afirme că, eliminînd și lăsînd deoparte orice formă, așa încît să rămînă doar această materie lipsită de formă prin intermediul căreia lucrurile se schimbă și se prefac dintr-o formă într-alta, s-ar putea pune în evidență schimbările petrecute în timp? Acest lucru este absolut

imposibil, deoarece fără varietatea mișcărilor nu există timp, iar acolo unde nu există formă nu există nici varietate.

Capitolul al XII-lea
Despre cele două elemente ale Creației situate în afara timpului: cercul spiritelor inteligente și materia informă

15. Avînd în vedere cele spuse mai sus – în măsura în care îmi vei îngădui, Dumnezeul meu, în măsura în care îmi vei deschide poarta cînd voi bătea –, găsesc că timpul este absent în două din lucrurile pe care le-ai creat, deși nici unul din ele nu este co-etern cu tine; primul dintre ele este atît de bine alcătuit încît, contemplîndu-te fără încetare și fără să fie afectat nici o clipă de vreo schimbare, se bucură de veșnicia și de statornicia ta[52], neschimbat el însuși, deși supus schimbării; al doilea este atît de lipsit de formă încît nu există în el nimic care să-l facă să treacă de la o formă de mișcare sau de repaos la alta. Dar nici această din urmă creație a ta nu ai lăsat-o să fie fără formă; căci înaintea oricărei zile, ai creat, la început, cerul și pămîntul, cele două elemente despre care am vorbit[53]. *Pămîntul era însă nevăzut și netocmit și întunericul stăpînea deasupra abisului*[54]. Prin aceste cuvinte din Scriptură se sugerează ideea de „materie lipsită de formă“, pentru a-i deprinde cu ea în mod treptat pe aceia care nu pot să conceapă ideea că absența totală a unei forme nu presupune în mod obligatoriu neantul; din această materie informă vor fi aduse apoi la ființă cel de-al doilea cer[55], pămîntul cel vizibil și bine alcătuit, apa plină de frumusețe, în sfîrșit, toate cele ce intră în alcătuirea acestei lumi și care, după cum ni se amintește în Scriptură, au fost făcute în anumite zile ale Creației; toate aceste lucruri au fost astfel create încît, datorită succesiunilor regulate ale mișcărilor și formelor lor, ele sunt supuse schimbărilor în timp.

Capitolul al XIII-lea
Din nou despre cerul inteligențelor și despre materia informă

16. Iată ce înțeleg eu, Dumnezeul meu, cînd aud cuvintele Scripturii tale: *La început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul; pămîntul era însă nevăzut și netocmit, și întunericul domnea deasupra abisului*[56]; Scriptura nu menționează în a cîta zi ai creat aceste lucruri și de aceea eu înțeleg că motivul pentru această omisiune stă în faptul că prin „cer“ se înțelege aici acel „cer al cerului“, cerul intelectual, unde intelectul are putința de

Dumnezeul nostru, îi ești Părinte, care este pe deplin egală și co-eternă cu tine, prin care au fost create toate lucrurile și care este acel Început în care ai creat cerul și pămîntul. Nu, nu este vorba despre această Înțelepciune, ci este vorba de bună seamă despre o înțelepciune creată, adică despre această natură intelectuală care este ea însăși lumină în măsura în care contemplă Lumina ta – cu toate că este creată, și pe ea o numim tot înțelepciune. Dar există o mare diferență între Înțelepciunea care creează și înțelepciunea care este creată, la fel cum este o mare diferență între Lumina care iluminează și lumina care își primește strălucirea prin reflectare, sau între Dreptatea care produce un act de dreptate și dreptatea care rezultă în urma acestui act de dreptate. Și noi înșine suntem numiți „dreptatea ta“, căci un slujitor al tău a spus: *Pentru ca noi să fim dreptatea lui Dumnezeu într-însul*[68]. Așadar, există o înțelepciune creată, care *a fost creată mai înainte de orice*[69], acea gîndire dotată cu rațiune și înțelegere a neprihănitei tale Cetăți, mama noastră, *Cetatea din înălțimi, care este liberă și veșnică în ceruri*[70]. Pot fi oare aceste ceruri altceva decît acele *ceruri ale cerurilor* care te preaslăvesc, acel *cer al cerului*[71] care aparține lui Dumnezeu? Desigur, înainte de această Înțelepciune nu există timp, deoarece ea precede chiar și crearea timpului, fiind *creată mai înainte de orice*[72]; totuși, înainte de ea a existat însăși veșnicia Creatorului ei, de care a fost creată și căruia îi datorează originea, dar nu originea în timp, fiindcă timpul încă nu exista, ci originea ființei sale de ființă creată.

21. Astfel, ea purcede din tine, Dumnezeul nostru, dar este ceva cu totul diferit de tine, care ești Ființa ca atare[73]. Totuși, nu exista timp nici înainte de crearea ei și nici în ea, deoarece ea a fost astfel alcătuită încît să contemple veșnic fața ta și să nu se îndepărteze niciodată de ea. Din această cauză, ea nu se supune nici unei schimbări și nici unei prefaceri. În ea se află totuși o putință de a se schimba, care ar putea-o cufunda în întuneric și în frig, dacă nu ar ține-o legată de tine această mare iubire care o face să primească de la tine lumină și căldură, asemenea unei veșnice amieze.

O, locuință a Luminii și a Frumuseții, *cît am iubit frumusețea ta* și *locuința slavei*[74] Domnului meu, a Făuritorului și Stăpînului tău! Pentru tine suspin pe parcursul rătăcirii mele prin această lume[75], și îi cer Aceluia care te-a creat să mă stăpînească și pe mine înlăuntrul tău, căci și eu sunt creația lui. *Am rătăcit ca o oaie pierdută*[76], dar nădăjduiesc să fiu adus din nou la tine, pe umerii Păstorului meu, cel care te-a făurit pe tine.

22. Ce mai spuneți despre aceasta voi, adversari ai mei, cărora mă adresez? Cu toate că nu sunteți de acord cu mine, îl socotiți totuși și voi pe Moise un slujitor devotat al lui Dumnezeu, iar despre cărțile lui aveți credința că sunt sanctuare prin care vorbește Sfîntul Duh. Sunteți atunci de acord că această locuință a lui Dumnezeu, cu toate că nu este co-eternă

cu Dumnezeu, dăinuie totuși, în felul ei, *veșnic în ceruri*[77], acolo unde voi în zadar căutați semne ale schimbării în timp? Nu veți găsi asemenea semne. Căci locuința lui Dumnezeu, *a cărei fericire este de a rămîne pentru totdeauna strîns unită cu Dumnezeu*[78], se înalță deasupra oricărei extensii și a oricărei nestatornice durate. „Așa este, după cum spui“, îmi răspundeți voi. Atunci ce anume din toate cele pe care *le strigă către Dumnezeu inima mea* cînd aude înlăuntrul ei *glasul slavei lui*[79], ce anume pînă la urmă susțineți că este neadevărat? Este cumva ceva fals în afirmația mea că a existat o materie lipsită de formă, în care nu a existat nici o ordine tocmai pentru că nu a existat nici o formă? Însă acolo unde nu a existat ordine nu a putut exista nici un fel de succesiune a timpurilor. Și totuși, acest aproape-neant, în măsura în care nu a fost un neant absolut, a purces și el de la Acela de la care purcede orice lucru, oricît de neînsemnat ar fi el. „Nici acest lucru – spun adversarii mei – nu îl negăm.“

Capitolul al XVI-lea
Începutul prezentării căilor de interpretare a Sfintei Scripturi. Cu ce fel de adversari Augustin refuză să discute

23. Nu accept, Dumnezeul meu, să port o discuție în prezența ta decît cu cei care acceptă că sunt adevărate toate aceste lucruri pe care Adevărul tău le afirmă înlăuntrul spiritului meu. Cît îi privește pe cei care neagă aceste adevăruri, ei să latre cît doresc, pînă vor asurzi. Mă voi strădui să-i conving să se liniștească și să deschidă calea spiritului tău către ei. Dacă ei nu doresc acest lucru și mă resping, eu însă, *Dumnezeul meu, te implor să nu fii mut față de mine*[80]. Rostește cuvintele Adevărului în inima mea! Numai tu poți rosti aceste cuvinte. Îi voi părăsi pe acești necredincioși în afară, să răscolească pămîntul și să-și sufle praful în ochi, iar eu mă voi retrage în cămara cea mai tainică a inimii mele[81] și îți voi înălța cîntări de iubire, scoțînd în rătăcirea mea prin această lume[82] gemete cu neputință de descris și avînd mereu în minte amintirea Ierusalimului, cu inima mereu înălțată către el, către Ierusalim, mama mea, și către tine, Împăratul ei, Luminătorul ei, Părintele, Ocrotitorul, Soțul ei[83], către tine, care ești pentru ea ca niște puternice desfătări, bucuria ei statornică, fericirea ei cu neputință de descris, care le cuprinde pe toate, pentru că tu ești singurul Bine, suprem și adevărat. Nu mă voi mai abate de la tine, *Dumnezeul meu, tu, îndurarea mea*[84], pînă nu voi ajunge la Ierusalim, acest liman al păcii, scumpa mea mamă, unde se află *pîrga spiritului meu*[85], unde se află izvoarele tuturor certitudinilor din lumea aceasta; nu mă voi mai abate pînă nu mă vei aduna din nou la un loc, Doamne, din risipirea în care

nu s-ar fi amintit mai întîi ce se poate înțelege prin lucrul pe deasupra căruia Duhul tău se purta? El nu se purta nici pe deasupra Tatălui, nici pe deasupra Fiului, iar cuvîntul *a se purta* nu ar fi putut fi întrebuințat cu îndreptățire dacă Duhul s-ar fi purtat pe deasupra neantului. A fost deci necesar să se numească mai întîi lucrul pe deasupra căruia Duhul se purta și apoi el însuși, care nu trebuia amintit altfel decît afirmîndu-se că se purta pe deasupra a ceva. Întrebarea este așadar de ce a trebuit ca prezența Duhului Sfînt să nu fie sugerată altfel decît afirmînd că se purta pe deasupra unui lucru.

CAPITOLUL AL VII-LEA
Tendința sufletului spre iubire se opune atracției corpului pentru lucrurile materiale

8. Pornind de aici, să-l urmărim, atît cît putem înțelege fiecare, pe Apostolul tău care spune că *dragostea ta s-a revărsat în inimile noastre prin Duhul Sfînt care ne-a fost dăruit*[28] și care ne învață despre *lucrurile spirituale*[29], ne arată calea iubirii, *care este mai presus decît oricare alta*[30], și își pleacă genunchii pentru noi înaintea ta, pentru ca să cunoaștem *știința cea mai presus de orice a iubirii lui Hristos*[31].

Iată de ce spunem că, fiind încă de la început mai presus decît orice altceva, Duhul se purta pe deasupra apelor[32].

Cui să-i spun, ce cuvinte să folosesc pentru a vorbi despre această greutate a poftei[33] care ne trage în prăpăstiile abisului și despre cum iubirea, dimpotrivă, ne înalță prin Sfîntul Duh, care *se purta pe deasupra apelor*[34]. Cui să spun? Ce cuvinte să folosesc? Că ne scufundăm și apoi ieșim la suprafață? Dar adîncimile în care ne scufundăm și din care ieșim nu sunt spații propriu-zise. Cît de sugestivă este această comparație și totuși cît de puțin se potrivește![35] Aceste adîncuri înseamnă, pe de o parte, trăirile noastre, iubirile noastre, necurățenia spiritului nostru[36] care ne trage în jos prin dragostea noastră pentru grijile lumești, și mai înseamnă, pe de altă parte, sfințenia ta care ne ridică spre înălțimi prin iubirea pentru starea de siguranță divină, pentru ca să ne înălțăm către tine inima noastră, acolo unde Duhul tău *se purta pe deasupra apelor*[37], și pentru ca să ajungem la odihna supremă, în momentul în care sufletul nostru va fi trecut dincolo de *apele care nu au substanță*.[38]

CAPITOLUL AL VIII-LEA
Interpretarea enunțului biblic *Să fie lumină!*

9. În această apă s-a prăbușit îngerul[39], s-a prăbușit sufletul omului, iar prin căderea lor aceștia au arătat în ce adînc întuneric s-ar fi cufundat

Dumnezeu în momentul despre care se vorbește la începutul Scripturii, în propoziția *a creat cerul și pămîntul*". Auzind aceste obiecții, susținătorii ultimelor două ipoteze menționate mai sus, ai uneia sau ai alteia dintre ele, ar putea răspunde afirmînd următoarele: „Nu negăm faptul că această materie informă a fost creată de Dumnezeu, de la care purced *toate cele foarte bune*[108]; căci, după cum afirmăm că un lucru creat și înzestrat cu o formă este un lucru superior, în egală măsură admitem și faptul că ceea ce este susceptibil să fie creat și să primească o formă este un bine inferior, dar totuși un bine. Cît privește acum faptul că Scriptura nu amintește de crearea materiei informe de către Dumnezeu, trebuie spus că ea nu amintește nici de multe altele, cum ar fi despre heruvimi și despre serafimi, nici de *tronuri, domnii, căpetenii, puteri*, pe care Apostolul le amintește deosebit unele față de altele și care sunt în mod evident creații ale lui Dumnezeu[109]. Iar dacă ținem neapărat ca în propoziția *a creat cerul și pămîntul* să fie cuprinse toate lucrurile, ce vom mai spune atunci despre apele pe deasupra cărora *se purta Duhul lui Dumnezeu*?[110] Dacă și pe ele le cuprindem în înțelesul cuvîntului *pămînt*, cum vom mai accepta atunci acest nume spre a desemna materia informă, devreme ce înfățișarea acestor ape este atît de frumoasă? Dacă totuși acceptăm acest înțeles, de ce atunci Scriptura spune că din materia fără formă a fost creată tăria numită *cer*[111], dar nu vorbește despre crearea apelor? Căci aceste ape pe care le vedem cum curg pline de frumusețe nu sunt nici fără formă, nici nevăzute. Au primit poate frumusețea lor în clipa cînd Dumnezeu a zis: *Să se strîngă la un loc apele care se află sub tărie*[112], astfel încît această adunare a lor să însemne tocmai dobîndirea unei forme? Ce vom putea spune, în acest caz, despre *apele* care se află *deasupra tăriei*[113]? Ce altceva decît că, rămase fără vreo formă, ele nu s-au arătat demne să primească o locuință atît de prețioasă; și totuși, nicăieri în Scriptură nu este amintit Cuvîntul prin care au primit o formă.

Așadar, chiar dacă în *Cartea Facerii* se păstrează tăcerea despre crearea unui lucru pe care Dumnezeu totuși l-a creat, nici adevărata credință și nici o gîndire temeinică nu ne îngăduie să ne îndoim despre acest fapt; nici o interpretare serioasă nu ar îndrăzni să afirme că aceste ape sunt co-eterne cu Dumnezeu sub motiv că, deși ele sunt amintite în *Cartea Facerii*, nu găsim totuși nimic scris despre momentul cînd au fost create. De ce atunci, în lumina Adevărului care ne îndrumă, să nu considerăm că și acea materie informă pe care Scriptura o numește *pămînt nevăzut și netocmit și abis de întuneric* a fost creată de Dumnezeu din nimic, și nu este deci co-eternă cu el, chiar dacă relatarea din Scriptură ar fi omis să menționeze momentul cînd a fost creată?"

aparțin. Iar dacă ei iubesc o interpretare fiindcă este adevărată, atunci această interpretare îmi aparține și mie ca și lor, deoarece devine un bun comun pentru toți cei care iubesc adevărul[118].

Nu îmi place și resping de asemenea și pretenția lor că Moise a avut în gînd ceea ce spun ei și nu ceea ce spun eu; căci, chiar dacă ar fi așa, totuși, siguranța neobișnuită cu care își susțin părerea vine din cutezanță, și nu din știință, și este fructul trufiei, nu al unei viziuni profetice.

De aceea, Doamne, trebuie să ne cutremurăm în fața judecăților tale; căci Adevărul tău nu îmi aparține nici mie, nici unuia sau altuia, ci este al nostru, al tuturor acelora pe care îi chemi fără deosebire să se împărtășească din el, atrăgîndu-ne cu asprime atenția să nu-l ținem în stăpînire ca pe un bun personal, dacă nu vrem să fim lipsiți de el[119]. Oricine își revendică pentru sine ceea ce tu ai dat spre folosul tuturor și vrea să fie doar al lui ceea ce aparține tuturor va fi izgonit de la această moștenire comună către averile sale, adică de la adevăr către minciună; căci *cine spune o minciună vorbește din ceea ce este doar al său*[120].

35. Ascultă, preabunule Judecător, Dumnezeule, tu, care ești însuși Adevărul, ascultă ce voi spune celui care mă contrazice în această privință, ascultă! Înaintea ta vorbesc și înaintea fraților mei care *se folosesc de lege potrivit legii*[121], adică potrivit scopului ei, care este iubirea. Ascultă și ia seama la răspunsul meu dacă îți este pe plac.

Îi voi adresa aceste cuvinte frățești și pașnice: „Dacă amîndoi constatăm că ceea ce spui tu este adevărat și de asemenea tot amîndoi constatăm că și ce spun eu este adevărat, te întreb atunci, ce anume ne face să recunoaștem această coincidență? Firește, nici eu nu o descopăr în tine, nici tu în mine, ci amîndoi o recunoaștem în acel nestrămutat Adevăr care se află deasupra minților noastre[122]. Așadar, dacă nu avem păreri diferite cu privire la această Lumină a Domnului Dumnezeului nostru, de ce să ne înfruntăm cu privire la gîndul aproapelui nostru pe care, oricum, nu putem să-l intuim așa cum contemplăm Adevărul cel nestrămutat?[123] Dacă însuși Moise ar apărea în fața noastră și ar spune „Acesta a fost gîndul meu", am crede ce spune fără să și vedem gîndul lui. De aceea, *să nu ne fălim unul față de celălalt pentru ce vede fiecare din noi în Scriptură*[124]. Să îl iubim *pe Domnul Dumnezeul nostru cu toată inima*, iar pe aproapele nostru *să-l iubim ca pe noi înșine*[125]. Dacă nu credem că Moise a gîndit tot ceea ce a gîndit în cărțile sale doar urmînd această poruncă a iubirii, înseamnă că *îl socotim mincinos pe Dumnezeu*[126], de vreme ce atribuim slujitorului său, seamăn al nostru, un alt gînd decît cel inspirat de Dumnezeu. Nu vezi ce mare neghiobie ar fi să afirmăm în mod imprudent că, dintr-o atît de mare bogăție de idei adevărate care pot fi scoase din cuvintele sale, Moise ar fi avut în vedere doar una anume? Nu vezi ce mare neghiobie ar fi ca prin astfel

nici un folos și nici nu este asemenea ție, să nu înceteze să existe, devreme ce a putut fi creat de tine[5].

Ce merite și-au cîștigat înaintea ta cerul și pămîntul, pe care le-ai creat la început? Să spună ființele spirituale și corporale pe care *le-ai creat prin Înțelepciunea ta*[6] ce merite și-au cîștigat ele înaintea ta pentru ca de această Înțelepciune să depindă chiar și ființele imperfecte și lipsite de formă, fie cele din specia spirituală, fie cele din cea corporală, acestea din urmă tinzînd spre o dezordine lipsită de măsură și spre o totală înstrăinare față de tine[7], deși o ființă spirituală, chiar și într-o stare lipsită de formă, este mai bună decît dacă ar fi fost un corp înzestrat cu formă, iar o ființă corporală, chiar și lipsită de formă, este mai bună decît neantul absolut. Astfel, toate acestea ar fi rămas lipsite de formă, dependente de Cuvîntul tău, dacă nu ar fi fost chemate de acest Cuvînt către Unitatea ta, dîndu-li-se o formă și devenind *foarte bune* prin tine[8], care ești Binele suprem[9]. Într-adevăr, cu ce au meritat aceste lucruri să-și primească ființa, fie ea și lipsită de formă, de vreme ce nici în această stare fără formă ele nu ar fi existat dacă nu ar fi primit-o de la tine?

3. Ce merite a avut înaintea ta materia corporală pentru a primi ființa, fie aceasta și *nevăzută și netocmită*[10], devreme ce nu ar fi existat nici măcar în această stare dacă nu ai fi creat-o tu? Așadar, întrucît nu exista înainte de a fi creată, ea nu putea avea vreun merit ca să primească ființă.

Ce merite a avut înaintea ta făptura spirituală, în stare încă incipientă, fie măcar și pentru a putea pluti, întunecoasă, asemănătoare abisului și lipsită de asemănare cu tine cum era? Ea ar fi rămas în această stare incipientă dacă nu ar fi fost întoarsă din drum prin același Cuvînt și îndreptată către Acela care a creat-o și care, luminînd-o cu lumina lui, i-a îngăduit să fie ea însăși lumină, nu într-o măsură egală dar totuși asemănătoare ca formă cu forma ta.

După cum pentru un corp a fi pur și simplu nu este același lucru cu a fi frumos – căci altfel nu ar fi cu putință să existe nici un corp urît –, tot astfel, pentru o ființă spirituală creată, a trăi pur și simplu nu înseamnă același lucru cu a trăi în înțelepciune, căci, dacă lucrurile ar sta așa, orice ființă spirituală ar fi în mod nestrămutat înțeleaptă. Pentru o ființă spirituală însă *este bine să rămînă mereu lipită de tine*[11] pentru ca nu cumva, întorcîndu-și fața de la tine, să-și piardă lumina cîștigată cît a stat orientată spre tine și să se prăbușească din nou într-o viață asemănătoare unui abis de întuneric.

Prin sufletul nostru și noi suntem făpturi spirituale; abătîndu-ne de la tine, care ești Lumina noastră, *am fost cîndva întuneric*[12] în această viață, iar acum ne chinuim în rămășițele întunecării noastre, pînă în ziua cînd, prin Fiul tău Singur-Născut, vom deveni *dreptatea ta*[13], asemenea

Capitolul al XXIII-lea
Augustin își precizează poziția față de posibilitatea formulării mai multor interpretări ale Sfintei Scripturi

32. Ascultînd aceste păreri diferite și examinîndu-le atît cît îmi îngăduie slăbiciunea puterilor mele, pe care o recunosc în fața lui Dumnezeu – care oricum o cunoaște – că sunt două feluri de dezacord care se pot naște cu privire la un mesaj oarecare, emis cu ajutorul semnelor de către mesageri demni de încredere; un tip de dezacord se poate referi la adevărul însuși al lucrurilor desemnate, celălalt la înțelesul pe care cel care formulează mesajul voiește să îl exprime[114]. Una este să cercetăm care este adevărul cu privire la istoria Creației, și altceva să ne întrebăm ce a vrut Moise, strălucitul slujitor al credinței tale, să ne facă să înțelegem prin cuvintele lui, citindu-le sau ascultîndu-le.

Cît privește primul fel de cercetare, nu vreau să am de-a face cu toți aceia care socot drept adevărate niște învățături care sunt false. În privința celui de-al doilea fel de abordare, nu vreau să am de-a face nici cu toți aceia care socot că cele spuse de Moise sunt neadevărate[115]. Aș vrea însă, Doamne, să mă unesc în numele tău și să mă bucur de tine împreună cu aceia care se hrănesc cu adevărul tău, în deplinătatea iubirii. Aș vrea să ne apropiem împreună de cuvintele Cărții tale și să căutăm să înțelegem în ele voința ta, cu ajutorul voinței robului tău Moise, prin al cărui condei ne-ai transmis aceste înțelesuri.

Capitolul al XXIV-lea
Deși adevărul lui Dumnezeu este unic și imuabil, cuvintele omenești nu îl pot exprima în întregime

33. Și totuși, cine dintre noi a descoperit destul de bine voința ta între atît de multele adevăruri care se prezintă cercetătorilor în acele cuvinte ale Scripturii, interpretate într-un sens sau altul, încît să poată afirma „Acesta a fost gîndul lui Moise și acesta este înțelesul pe care a voit să-l dea el relatării sale“, tot atît de sigur pe sine ca atunci cînd afirmă că această relatare este adevărată, oricare ar fi fost gîndul lui Moise?

Iată, Dumnezeul meu, *eu sunt robul tău*, care ți-am făgăduit în această scriere a mea jertfa mărturisirii mele! Te rog ca, prin îndurarea ta, *să pot ca să-mi împlinesc făgăduința!*[116] Iată, afirm cu toată convingerea că tu ai creat, prin Cuvîntul tău statornic și neschimbător, toate lucrurile, pe cele nevăzute și pe cele văzute. Dar oare pot eu afirma cu aceeași convingere că acesta și nu altul a fost gîndul lui Moise cînd a scris: *La început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul*? Nu pot fi la fel de sigur că acesta a fost gîndul lui Moise cînd a scris cuvintele Scripturii, după cît sunt de sigur, în lumina Adevărului tău, că ceea ce el a scris este adevărat.

Cînd a scris cuvintele *la început*, el a putut foarte bine să se gîndească la începutul propriu-zis al Creației. E cu putință ca prin cuvintele *cerul și pămîntul* Moise să fi vrut să ne facă să înțelegem nu o natură deja dotată cu formă și desăvîrșită, fie ea spirituală sau corporală, ci amîndouă aceste aspecte dar într-o stare rudimentară și lipsită de formă. Îmi dau seama că atît un înțeles cît și celălalt pot fi afirmate cu egală îndreptățire, oricare ar fi fost gîndul lui Moise, dar nu la fel de bine îmi dau seama la care anume dintre ele s-a gîndit Moise cînd a rostit acele cuvinte. Totuși, sunt absolut sigur că un bărbat atît de mare a văzut adevărul și l-a afirmat cum se cuvine atunci cînd a rostit aceste cuvinte, oricare ar fi fost înțelesul pe care l-a contemplat în spiritul său, unul din cele două amintite mai sus, ori poate un al treilea înțeles, pe care eu nu l-am amintit[117].

Capitolul al XXV-lea
O interpretare corectă a Sfintei Scripturi trebuie acceptată cu seninătate și fără orgoliu, în spiritul iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele, oricine ar fi acela care ar formula-o

34. Să nu mă mai supere deci nimeni de acum încolo spunîndu-mi: „Moise nu s-a gîndit la ce spui tu, ci s-a gîndit la ce spun eu!“ Dacă cineva mi-ar pune întrebarea: „De unde știi că Moise a avut în gînd înțelesul pe care îl dai tu cuvintelor sale?“ m-aș simți dator să rămîn calm și aș răspunde poate în felul în care am făcut-o mai sus, argumentînd mai pe larg în cazul în care adversarul meu ar fi mai greu de convins. Dar cînd cineva îmi spune „Moise nu s-a gîndit la ce spui tu, ci s-a gîndit la ce spun eu“, fără să nege totuși că atît interpretarea mea cît și a lui sunt conforme cu adevărul, atunci, o, Viață a sărmanilor, Dumnezeul meu, tu, în al cărui sîn nu există contradicție, trimite asupra inimii mele o ploaie de răbdare și de blîndețe, pentru a putea suporta astfel de oameni! Ei îmi vorbesc așa cum o fac nu pentru că ar fi plini de sfințenie sau pentru că ar fi văzut în inima lui Moise, slujitorul tău, ceea ce afirmă, ci pentru că sunt plini de orgoliu. Ei nu cunosc gîndul lui Moise, dar își iubesc părerea lor, însă nu pentru că ar fi adevărată, ci doar pentru că este a lor. Dacă lucrurile nu ar sta așa, atunci ei ar iubi deopotrivă și părerea altora, în măsura în care ar fi conformă adevărului, la fel cum eu apreciez ceea ce spun ei cînd afirmă lucruri adevărate nu pentru că sunt spuse de ei, ci tocmai pentru că sunt adevărate; și astfel, în măsura în care sunt conforme cu adevărul, părerile lor de fapt nici nu le mai

unor *munți ai lui Dumnezeu*; căci odinioară am fost *osîndele tale*, asemenea *unui adînc abis*[14].

Capitolul al III-lea
Despre ființele spirituale. Dumnezeu este singura ființă absolut fericită

4. Cît privește acum cuvintele *Să fie lumină! Și s-a făcut lumină*[15], pe care le-ai rostit în primele zile ale Creației, cred, nu fără îndreptățire, că ele se referă la creatura spirituală, fiindcă într-un anumit fel aceasta era deja viață, capabilă să primească lumină de la tine. Dar, după cum nici înainte nu avusese nici un merit înaintea ta pentru a deveni o astfel de viață capabilă să primească lumina, tot astfel, o dată ce a primit ființă, nu a meritat în nici un fel să primească de la tine darul luminii. Starea ei lipsită de formă nu ți-ar fi fost pe plac dacă nu ar fi devenit lumină; și ea a devenit lumină nu prin simplul fapt al existenței, ci prin contemplarea Luminii care revarsă lumină și prin strînsa unire cu aceasta; în acest fel, ea își datorează exclusiv Harului tău atît faptul că trăiește, cît și faptul că trăiește fericită, dar numai din clipa în care, printr-o schimbare fericită, s-a întors către ceva care nu se poate schimba nici în mai bine, nici în mai rău. Tu singur ești acest ceva neschimbător, căci doar tu ești Ființa absolut simplă, pentru care a trăi înseamnă același lucru cu a trăi în fericire, deoarece tu ești propria ta fericire.

Capitolul al IV-lea
Dumnezeu nu a avut nevoie să-și găsească împlinirea în Creație

5. Așadar, de vreme ce binele tău se află în tine însuți, ce ar fi putut lipsi acestui Bine chiar dacă toate aceste creaturi ale tale nu ar fi existat sau ar fi rămas lipsite de formă? Tu nu le-ai creat fiindcă ai avut nevoie de ele, ci din deplinătatea bunătății tale; le-ai strîns laolaltă și le-ai dat o formă, dar nu pentru ca bucuria ta să se împlinească prin ele[16]. Ție, care ești desăvîrșit, ți-a displăcut imperfecțiunea lor și le-ai desăvîrșit pentru ca să-ți placă, dar ai făcut aceasta nu pentru că ai fi fost imperfect și doar prin perfecțiunea lor ai fi putut să atingi perfecțiunea. *Duhul tău cel bun se purta pe deasupra apelor*[17], dar nu era purtat de către acestea ca și cum s-ar fi odihnit pe ele. Cînd spunem că Duhul tău „se odihnește“ în unii oameni[18], înțelegem de fapt că Duhul tău le îngăduie acestora să se odihnească în el. Voința ta incoruptibilă și neschimbătoare, suficientă sieși, se purta de fapt pe deasupra vieții pe care tocmai o creaseși; pentru

această viață a trăi pur și simplu și a trăi fericit nu înseamnă unul și același lucru, deoarece ea trăiește chiar și cînd plutește în întunericul său; nu-i rămîne deci altceva decît să se întoarcă spre Acela care a creat-o, să trăiască din ce în ce mai aproape de Izvorul vieții și să vadă lumina în Lumina lui[19], pentru a-și găsi astfel desăvîrșirea, iluminarea și fericirea.

Capitolul al V-lea
Înțelesul Sfintei Treimi apare încă din primele versete ale Scripturii

6. Iată, în aceste versete îmi apare, sub formă de alegorie[20], Treimea, care ești tu însuți, Dumnezeul meu, pentru că tu, Tatăl, *ai creat cerul și pămîntul*[21] prin Începutul[22] înțelepciunii noastre, care este Înțelepciunea ta, născută din tine, asemenea ție și co-eternă cu tine, adică prin Fiul tău[23]. Am vorbit îndelung despre *cerul cerului*, despre *pămîntul cel nevăzut și netocmit* și despre *abisul cel întunecat*[24], înțelese ca o revărsare rătăcitoare și instabilă, ca o lipsă de formă a creaturii spirituale, care ar fi rămas în această stare dacă nu s-ar fi întors către Acela de la care purcede orice viață, pentru ca prin Lumina lui să devină vie și frumoasă și să devină cerul acelui cer care a fost creat după aceea între apa cea de deasupra și apa cea de dedesubt[25].

Vorbind despre aceste lucruri, prin numele *Dumnezeu*, cel care le-a creat pe toate, înțelegeam deja pe Tatăl, iar prin numele *Început*, prin care el le-a creat, înțelegeam pe Fiul; avînd credința pe care o aveam, și anume că Treimea este Domnul meu, căutam acest adevăr în cuvintele sfinte ale Scripturii și, iată, am găsit scris că *Duhul tău se purta pe deasupra apelor*[26]. Și iată, aceasta este Treimea, Dumnezeul meu, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh, Creatorul întregii creaturi.

Capitolul al VI-lea
Despre înțelesul Sfîntului Duh în Cartea Facerii

7. O, Lumină care ne arăți adevărul, către tine îmi deschid inima, cu teamă ca de la ea să nu învăț lucruri deșarte, te rog, împrăștie întunericul din inima mea și spune-mi din ce cauză, da, te implor în numele Iubirii, mama noastră[27], spune-mi din ce cauză Sfînta Scriptură a menționat Sfîntul Duh doar după ce a numit cerul, pămîntul nevăzut și netocmit și întunericul de deasupra abisului? Nu cumva pentru că trebuia ca prezența lui să fie sugerată în așa fel încît să se poată spune că „se purta pe deasupra“, formulare care nu ar fi fost cu putință dacă

de dispute primedioase să jignim acea iubire în numele căreia Moise a rostit toate cuvintele pe care noi ne străduim să le explicăm?“

Capitolul al XXVI-lea
Dacă ar fi fost în locul lui Moise, Augustin ar fi ales aceeași modalitate de a se exprima

36. Și totuși, Dumnezeul meu – tu, a cărui măreție dă măsura umilinței mele, tu, odihna chinurilor mele, care asculți mărturisirile mele și îmi ierți păcatele –, întrucît îmi poruncești să-l iubesc pe aproapele meu ca pe mine însumi, nu pot crede că Moise, preacredinciosul tău slujitor, a primit de la tine un dar mai mic decît acela pe care l-aș fi rîvnit și l-aș fi dorit eu însumi, dacă m-aș fi născut în vremea cînd s-a născut el și dacă m-ai fi ales pe mine în locul lui ca să te slujesc cu inima și cu limba mea și să împart oamenilor Scripturile care, atît de mult timp după ce au fost scrise, sunt atît de folositoare tuturor neamurilor și sunt destinate să triumfe în întreaga lume, prin înaltul prestigiu al autorității lor, asupra cuvintelor oricărei doctrine inspirate de minciună și de orgoliu.

Dacă aș fi fost Moise, aș fi voit – căci nu suntem oare cu toții făcuți din același lut?[127] Și *ce ar fi omul dacă nu ți-ai aminti tu de el?*[128] – așadar, dacă aș fi fost Moise și dacă mi-ai fi dat însărcinarea să scriu Cartea Facerii, aș fi dorit să-mi dăruiești o asemenea capacitate de a mă exprima și un asemenea fel de a alcătui discursul, încît nici chiar acei cititori care nu ar fi fost încă în stare să înțeleagă cum a creat Dumnezeu lumea să nu îmi fi respins afirmațiile ca fiind deasupra puterii lor de înțelegere; iar cei care ar fi avut deja putința de a înțelege să fi descoperit în cuvintele simple ale slujitorului tău, fără nici o omisiune, orice concluzie adevărată la care ar fi ajuns ei înșiși, prin propria lor gîndire; în sfîrșit, dacă un altul ar fi descoperit, în lumina adevărului, un alt înțeles, acesta să fi putut și el să-și recunoască părerea în aceleași cuvinte ale mele.

Capitolul al XXVII-lea
În aparenta ei simplitate, Sfînta Scriptură admite nenumărate interpretări. Pentru oamenii simpli, Scripturile sunt asemenea unui cuib protector

37. După cum, curgînd printr-o albie îngustă, un izvor este mai bogat în apă și, prin șuvoaiele pe care le alimentează, udă spații mai largi decît ar uda singur fiecare dintre aceste șuvoaie care, pornite din același izvor, se îndreaptă spre direcții diferite, tot așa și din relatarea celui ales

Capitolul al XXIX-lea
Despre unele interpretări care nu pot fi acceptate în întregime. Relația între materie și formă

40. Însă acela care prin expresia *la început a creat* nu înțelege altceva decît „mai întîi a creat“ nu are altă soluție de a rămîne în limitele adevărului decît ca prin cuvintele *cerul și pămîntul* să înțeleagă materia cerului și a pămîntului, adică a Creației în întregimea ei, atît inteligibilă cît și corporală. Căci, dacă prin această expresie ar înțelege lumea deja înzestrată cu formă, pe bună dreptate ar putea fi întrebat: „Dacă Dumnezeu a creat o asemenea lume, ce a mai făcut el după aceea?“ De vreme ce Creația lumii este completă, nu-i va mai rămîne nimic să fie creat, și atunci acest om se va găsi în situația neplăcută să fie întrebat: „Cum putem spune că lumea a fost creată mai întîi, dacă după aceea nu a mai fost creat nimic?“

Dacă, dimpotrivă, acest preopinent afirmă că Dumnezeu a creat mai întîi materia informă și apoi i-a dat o formă, aceasta nu este o părere absurdă, însă cu condiția ca el să fie în stare să discearnă ce anume are prioritate din punct de vedere al veșniciei, al timpului, al evaluării[139] și al originii. Prin prioritate din punctul de vedere al veșniciei înțelegem, de exemplu, că Dumnezeu pre-există tuturor lucrurilor; prin prioritate din punct de vedere al timpului se poate înțelege, de exemplu, floarea în raport cu fructul; prin prioritate din punct de vedere al evaluării înțelegem, de exemplu, fructul în raport cu floarea; în sfîrșit, pentru prioritatea din punct de vedere al originii avem exemplul sunetului în raport cu întregul cîntec.

Dintre aceste patru feluri de prioritate pe care le-am amintit, primul și al patrulea sunt foarte greu de înțeles, pe cînd al doilea și al treilea se înțeleg mai ușor. Căci contemplarea ta este foarte rară, Doamne, și este foarte greu pentru oameni să discearnă veșnicia ta care, rămînînd în sine neschimbătoare, creează lucrurile schimbătoare, avînd astfel prioritate față de acestea. Și apoi cîți au atîta ascuțime de spirit să fie în stare să priceapă fără mare efort prioritatea sunetului față de cîntec? Căci cîntecul este un sunet înzestrat cu formă și, cu toate că un lucru poate exista și lipsit de formă, forma nu poate fi totuși atribuită unui lucru care nu există! Astfel, materia este anterioară față de lucrul constituit din ea, dar nu în sensul că materia ar crea ea însăși ceva, cu atît mai mult cu cît ea are un rol mai degrabă pasiv, și nici în sensul unei anteriorități temporale. Căci nu emitem într-o primă etapă niște sunete fără formă, care nu alcătuiesc un cîntec, pentru ca apoi, într-o a doua etapă, să le îmbinăm și să le modelăm în forma unui cîntec, așa cum facem cu lemnul, cînd confecționăm o ladă, sau cu argintul cînd făurim un vas. Materiale precum lemnul și argintul preced în timp, într-adevăr, forma obiectelor

făurite din ele. În privința cîntecului nu se petrece ceva asemănător. Atunci cînd intonăm un cîntec, sunetul care se aude este cîntecul însuși, nu este mai întîi auzit ca un sunet inform care primește apoi formă într-un cîntec. Un astfel de sunet, îndată ce a fost emis, dispare fără să lase în urmă nimic care să poată fi preluat și armonizat prin meșteșugul artistului. Și astfel, cîntecul se desfășoară prin chiar sunetul său, iar sunetul este materia lui. Pentru a deveni cîntec, sunetul primește o formă. De aceea, după cum spuneam mai sus, sunetul, care este materia, precede cîntecul, care este forma. Nu este vorba despre o prioritate în privința forței creatoare, căci nu sunetul este cel care creează cîntecul, ci el se află depozitat în corpul cîntărețului, la îndemîna sufletului acestuia, care îl transformă în cîntec. Nu este vorba nici despre o prioritate în privința timpului, căci sunetul este emis în același timp cu cîntecul însuși. Nu este vorba, de asemenea, nici de o prioritate în privința evaluării[140], deoarece sunetul nu este preferabil cîntecului, întrucît cîntecul nu este doar sunet pur și simplu, ci sunet înzestrat cu frumusețe. Această prioritate ține de origine, pentru că nu cîntecul este acela care primește o formă ca să devină sunet, ci sunetul primește o formă pentru a deveni cîntec.

Sper ca acei care sunt în stare să urmărească argumentația mea vor înțelege din acest exemplu că materia din care sunt alcătuite lucrurile a fost creată mai întîi și a fost denumită *cerul și pămîntul*, pentru că din ea au fost create cerul și pămîntul; aceasta nu înseamnă însă că a fost creată prima în ordine temporală, deoarece timpul apare doar o dată cu formele lucrurilor, iar această materie era lipsită de formă și, de aceea, nu devenim conștienți de ea în timp decît o dată cu timpul însuși. Totuși nu putem afirma ceva despre această materie informă decît dacă îi atribuim o anumită prioritate în timp, chiar dacă, în privința evaluării, ocupă locul cel mai de jos; căci, evident, lucrurile dotate cu o formă sunt preferabile celor lipsite de formă; și apoi, materia informă trebuie să fie precedată de veșnicia Creatorului, pentru ca substanța din care au fost create lucrurile să fie creată din nimic.

Capitolul al XXX-lea
În spiritul iubirii și al adevărului, deosebirile de păreri nu trebuie să conducă la înfruntare

41. Într-o asemenea diversitate de păreri adevărate, fie ca adevărul însuși să aducă pacea și armonia, iar Dumnezeul nostru să aibă milă de noi, pentru ca *să ne folosim de lege potrivit legii*[141], în scopul îndeplinirii poruncii, care ne cheamă spre iubirea neprihănită.

Cartea a XIII-a

Capitolul I
Voința lui Dumnezeu este atotcuprinzătoare și liberă

1. Te chem, *Dumnezeul meu, îndurarea mea*[1], tu, care m-ai creat și nu m-ai uitat atunci cînd eu te-am uitat. Te chem în sufletul meu, pe care tu îl pregătești să te primească prin dorința pe care i-o insufli. Nu mă părăsi, acum cînd te chem, tu care mi-ai venit în ajutor înainte ca eu să te fi chemat și ai stăruit din ce în ce mai des și pe căi foarte diferite să-ți ascult de departe glasul, să mă întorc spre tine și să te chem în sufletul meu, pe tine, care m-ai chemat la tine.

Tu, Doamne, ai șters toate faptele mele rele și vinovate, pentru ca să nu fie nevoie să mă pedepsești pentru lucrarea mîinilor mele, prin care m-am îndepărtat de tine; ai luat în seamă toate faptele mele bune chiar mai înainte de a le fi săvîrșit, pentru ca să răsplătești lucrarea mîinilor tale, cu care m-ai creat; căci tu ai existat și înainte ca eu să fi existat și nu am meritat deloc să-mi dăruiești ființă. Totuși, iată că exist, și exist mulțumită bunătății tale, prin care ai prevăzut tot ceea m-ai făcut să fiu și întregul din care m-ai scos. Nu ai avut nevoie de mine și nu sunt eu o ființă atît de bună încît să-ți fiu ajutor cu ceva, Domnul meu și Dumnezeul meu, nu este ca și cum tu ai fi obosit prin lucrarea ta și eu aș putea să te îngrijesc slujindu-te, sau ca și cum puterea ta s-ar micșora dacă ar fi lipsită de ascultarea mea supusă; grija mea pentru tine nu este asemenea îngrijirii pămîntului, așa încît tu să fii neîngrijit dacă nu te-aș îngriji eu[2]; nu, eu trebuie să te slujesc și să te cinstesc, pentru ca binele să-mi vină de la tine, căci tu mi-ai dăruit și existența care face cu putință să primesc acest bine.[3]

Capitolul al II-lea
Întreaga Creație este un act gratuit, de bunăvoință din partea lui Dumnezeu

2. Prin deplinătatea bunătății tale întreaga ta creatură își menține ființa[4], pentru ca un lucru bun care, deși este ieșit din tine, nu îți este de

să împartă[129] cuvintele tale, la care urmează să se adape atîția interpreți, izvorăsc printr-o îngustă deschizătură de cuvinte șuvoaiele limpezi ale adevărului; de aici, atît cît este el în stare să înțeleagă, își trage fiecare partea sa de adevăr, pe care o desfășoară apoi în largi meandre de cuvinte.

Alții, cînd citesc sau aud cuvintele scrise de Moise, și-l imaginează pe Dumnezeu ca pe un fel de om sau ca pe un fel de alcătuire corporală înzestrată cu o putere nelimitată care, luînd o hotărîre oarecum nouă și neașteptată, ar fi creat, în afara sa și, ca să spunem așa, de la distanță, cerul și pămîntul, cele două corpuri, unul deasupra și unul dedesubt, în care sunt cuprinse toate celelalte lucruri. Cînd aud rostindu-se cuvintele *Și Dumnezeu a zis: Să se facă acest lucru!*[130], iar acel lucru s-a făcut, ei își imaginează niște cuvinte care au un început și un sfîrșit, care au o sonoritate la un moment dat și apoi încetează să mai sune; își imaginează că imediat ce un cuvînt a fost rostit își începe existența lucrul pe care cuvîntul respectiv l-a chemat la existență; și alte gînduri care le vin în minte sunt afectate în același chip de atașamentul lor la lucrurile corporale.

Acești oameni sunt încă niște copii atașați simțurilor[131]; atîta vreme cît, în slăbiciunea lor, ei se lasă purtați de stilul umil al cuvintelor Scripturii ca la sînul unei mame, clădirea mîntuirii lor se înalță mereu, cu ajutorul credinței, care îi face să rămînă absolut siguri de faptul că Dumnezeu a creat toate ființele a căror minunată varietate ei o percep cu simțurile peste tot în jurul lor.

Dar dacă vreunul dintre ei, disprețuind în trufașa lui slăbiciune cuvintele Scripturii pentru pretinsa lor grosolănie[132], se aruncă nebunește în afara cuibului în care a fost hrănit, atunci vai, nefericitul, se prăbușește! Doamne, Dumnezeule, ai milă de el, pentru ca trecătorii să nu calce în picioare pe acest pui căruia încă nu i-au crescut penele! *Trimite un înger al tău*[133] ca să îl pună înapoi în cuib și să trăiască pînă va fi în stare să zboare.

Capitolul al XXVIII-lea
Pentru alți credincioși, Sfînta Scriptură este asemenea unei grădini încîntătoare, în care fiecare își regăsește propria interpretare

38. Dar sunt și alții, pentru care cuvintele Scripturii nu mai sunt ca niște cuiburi[134], ci asemenea unor crînguri umbroase în care ei zboară voioși în căutarea unor fructe ascunse în frunziș, pe care le scotocesc ciugulindu-le și ciripind.

Cînd citesc sau ascultă cuvintele Cărții Facerii, ei observă că, în netulburata și veșnica ta statornicie, Dumnezeule, tu te afli deasupra

tuturor timpurilor trecute și viitoare și că, totuși, nu există absolut nici o creatură temporală pe care să nu o fi creat tu; observă că, fiind unul și același lucru cu Ființa ta, voința ta nu a suferit nici un fel de schimbare atunci cînd prin ea ai creat toate lucrurile și nu s-a născut în ea o decizie care să nu fi existat mai înainte; acești oameni mai observă că ai creat lumea nu plăsmuind-o din propria ta substanță și după chipul tău[135], care este forma tuturor lucrurilor, ci ai scos din nimic o materie informă cu totul diferită de tine; întorcîndu-se către tine, care ești Unitatea, această materie avea să primească o formă după chipul tău, atît cît a fost prevăzut dinainte și îngăduit fiecărui lucru, potrivit cu specia lui; acești oameni observă că, de aceea, toate *lucrurile sunt foarte bune*[136], fie că rămîn în preajma ta fie că, depărtîndu-se de tine în mod treptat, în spațiu și în timp, ele săvîrșesc sau suportă toate minunatele schimbări care se petrec în lume.

Ei observă toate aceste lucruri și se bucură de ele în lumina Adevărului tău, atît cît le îngăduie slabele lor puteri în această lume.

39. Un altul, examinînd propoziția *la început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul*, crede că *început*[137] trebuie să însemne aici „Înțelepciunea“, *deoarece și aceasta ne vorbește*[138]. În aceeași propoziție, altul înțelege prin *început* chiar începutul creației lucrurilor și, pentru el, expresia *la început a creat* înseamnă același lucru cu „mai întîi a făcut“.

Între aceia care prin expresia *la început* înțeleg că Dumnezeu a creat cerul și pămîntul prin Înțelepciunea lui, unul crede că cuvintele *cerul* și *pămîntul* sunt doar niște nume date materiei potrivite pentru crearea cerului și a pămîntului; altul consideră că cele două cuvinte se referă la două entități deja existente și înzestrate cu formă; altcineva crede că prin cuvîntul *cer* este desemnată o entitate spirituală înzestrată cu formă, iar prin cuvîntul *pămînt* este desemnată natura lipsită de formă a materiei corporale.

Există însă diferențe de păreri și între aceia care prin numele *cer* și *pămînt* înțeleg materia încă informă, din care urmează să primească o formă cerul și pămîntul: unul crede că este vorba despre materia din care vor fi plăsmuite atît creatura inteligibilă cît și cea perceptibilă cu simțurile, altul este de părere că ar fi vorba despre materia din care va ieși doar această alcătuire corporală și sensibilă care cuprinde în uriașa sa îmbrățișare toate ființele vizibile și perceptibile cu simțurile.

Tot astfel, au păreri diferite în amănunt aceia care cred cu toții că, în pasajul respectiv, cuvintele *cerul și pămîntul* denumesc creaturile deja organizate și așezate la locurile lor: unul are în vedere lumea invizibilă și cea vizibilă, altul se gîndește doar la lumea vizibilă în care admirăm cerul plin de lumină și pămîntul acoperit cu neguri, împreună cu toate cele pe care le cuprind.

Așadar, în spiritul acestei iubiri, cînd cineva m-ar întreba la ce s-a gîndit după părerea mea Moise, slujitorul tău, scriind Sfînta Scriptură, m-aș abate de la propriile mele afirmații din aceste *Confesiuni* dacă nu aș mărturisi înaintea ta că nu știu. Eu știu totuși că toate aceste păreri sunt adevărate, în afară de acele închipuiri corporale despre care am vorbit atît cît am considerat necesar[142]. Totuși, chiar și aceia care împărtășesc asemenea păreri sunt asemenea unor copilași în care ne punem bune speranțe, pe care nu-i înspăimîntă cuvintele Cărții tale, atît de mărețe în umilința lor și atît de bogate în puținătatea lor aparentă.

Cît despre noi, toți ceilalți care, sunt de acord, discernem și afirmăm înțelesul adevărat al acestor cuvinte, să ne iubim unul pe altul și deopotrivă să te iubim pe tine, Dumnezeul nostru, izvorul Adevărului, dacă suntem însetați de acest adevăr, și nu de lucruri deșarte! Pe Moise, acest slujitor al tău, care, plin de Duhul tău, ne-a transmis Scriptura, să-l cinstim în așa fel încît să fim încredințați că, atunci cînd a consemnat în scris Revelația ta, gîndurile lui au fost îndreptate doar spre acele înțelesuri care revarsă în modul cel mai deplin asupra noastră lumina Adevărului și ne fac să culegem fructele cele mai folositoare.

Capitolul al XXXI-lea
Moise a scris cît se poate de simplu, așa încît fiecare să-și regăsească în Scriptură propriul său adevăr

42. De aceea, cînd unul îmi spune: „Moise a gîndit ceea ce gîndesc eu!“ iar altul, la rîndul lui, afirmă: „Ba nu, a gîndit ca mine!“, eu răspund, cred, într-un spirit mai apropiat de adevărata credință: „De ce nu ar fi avut în gînd, mai degrabă, ambele interpretări, devreme ce sunt adevărate și una și cealaltă? Iar dacă altcineva găsește în aceleași cuvinte un al treilea, al patrulea sau al oricîtelea alt înțeles adevărat, de ce să nu credem că Moise le-a avut în vedere pe toate, atîta timp cît prin el a orînduit Dumnezeu cel unic Sfintele Scripturi, potrivindu-le puterii de înțelegere a multor oameni, care urmează să descopere în ele înțelesuri diferite, dar deopotrivă de adevărate?“

În ce mă privește, eu declar cu toată hotărîrea și din adîncul inimii că, dacă, ajuns pe cea mai înaltă culme a autorității, aș fi fost chemat să scriu ceva, aș fi preferat să scriu în așa fel încît oricine să regăsească în cuvintele mele ecoul ideilor sale despre lucrurile discutate, atît cît este el în stare să le înțeleagă. Aș fi scris în acest fel mai degrabă, decît să impun un singur înțeles, atît de clar exprimat încît să le excludă pe toate celelalte, dacă în aceste înțelesuri n-ar fi fost nimic fals care să mă poată nemulțumi. Și astfel mă feresc, Dumnezeul meu, să fiu atît de nesocotit

încît să cred că un asemenea om precum Moise nu ar fi meritat acest dar din partea ta.

Cînd a scris cuvintele Scripturii, Moise a fost absolut conștient de conținutul lor și s-a gîndit la fiecare adevăr pe care îl putem descoperi în ele și chiar la acele adevăruri pe care încă nu le putem descoperi, dar care pot fi descoperite.

Capitolul al XXXII-lea
Rugăciune către Dumnezeu. Augustin dorește ca în Sfînta Scriptură să i se dezvăluie un singur înțeles

43. În sfîrșit, Doamne, tu, care ești Dumnezeu și nu *trup și sînge*[143], dacă omul înțelege din aceste cuvinte mai puțin decît ar trebui înțeles, a fost oare cu putință ca ceva să-i rămînă ascuns Sfîntului tău Duh, care *mă călăuzește pe calea cea dreaptă*?[144] Era cu putință să-i fi rămas tăinuit ceva din ceea ce ai hotărît să fie descoperit viitorilor cititori prin cuvintele Scripturii, chiar dacă omul prin care au fost rostite aceste cuvinte nu s-a gîndit decît la un singur înțeles din multele înțelesuri posibile și adevărate? Dacă lucrurile stau așa, înțelesul la care Moise s-a gîndit este mai presus decît celelalte. Nouă însă, Doamne, arată-ne acest înțeles al lui Moise sau orice alt înțeles adevărat pe care îl dorești, așa încît, fie că ne vei dezvălui același înțeles ca slujitorului tău, fie un altul care poate fi scos din aceleași cuvinte, să primim oricum hrană din mîna ta și să nu fim bătaia de joc a vreunei greșeli.

Iată, Doamne, Dumnezeul meu, cît de multe lucruri am scris despre atît de puține cuvinte ale Scripturii, vai, cît de multe! Urmînd această metodă, cum ar putea să-mi fie de ajuns puterile mele, cum ar putea să-mi ajungă timpul să interpretez toate cărțile Scripturii?

Îngăduie-mi deci să-ți mărturisesc gîndurile mele despre Scripturi într-o formă mai scurtă și să aleg un singur înțeles, acela pe care mi l-ai sugerat ca fiind adevărat, sigur și bun, chiar dacă uneori mi se prezintă mai multe înțelesuri, în acele locuri în care sunt cu putință mai multe. Fie ca să-mi continui mărturisirile cu atîta bună credință încît, dacă interpretarea mea se va potrivi cu ceea ce a gîndit slujitorul tău Moise, să o pot expune corect și cît mai bine cu putință – căci acest lucru trebuie să mă străduiesc să-l obțin cu orice preț; iar dacă nu voi reuși acest lucru, fie cel puțin să pot expune ceea ce Adevărul tău a voit să-mi comunice prin cuvintele lui Moise, căruia i-a comunicat, de asemenea, ceea ce a voit.[145]

cei care au primit Harul tău spiritual, fie că sunt cei care cîrmuiesc, fie că sunt cei care se supun, judecă prin spirit; ei nu supun însă judecății lor cunoștințele spirituale, care strălucesc pe bolta cerească[237] – căci oamenii nu au dreptul să judece o autoritate atît de sublimă –, și de asemenea nici Scriptura ta, chiar dacă în ea sunt pasaje neclare, deoarece ne supunem înțelegerea în fața ei și suntem absolut încredințați că și părțile care rămîn ascunse privirilor noastre au fost rostite cu îndreptățire și sunt pe deplin adevărate. Astfel, omul, chiar dacă a devenit ființă spirituală și *s-a reînnoit prin cunoașterea lui Dumnezeu potrivit chipului celui care l-a creat*[238], trebuie să împlinească legea, și nu să o judece[239]. Omul nu trebuie să judece nici deosebind între oamenii spirituali și cei trupești, căci ei sunt cunoscuți doar înaintea privirilor tale, Dumnezeul nostru, doar că nouă nu ne sunt dezvăluiți prin faptele lor așa încît să-i putem cunoaște *după roadele lor*[240]. Doar tu, Doamne, îi cunoști deja pe toți, i-ai împărțit și i-ai chemat în taina planurilor tale, înainte chiar de a fi creat bolta cerească. De asemenea, chiar dacă este *om duhovnicesc*[241], nimeni nu trebuie să judece nici mulțimile zbuciumate ale veacului acestuia. Căci cum ar putea cineva *să judece pe cei care sunt în afară*[242], atîta vreme cît nu știe care dintre ei se va îndrepta către dulceața Harului tău și care va rămîne pentru totdeauna în amărăciunea nelegiuirii?[243]

34. Și astfel, omul, pe care l-ai creat după chipul tău, nu a primit putere asupra luminătorilor cerului tău, asupra tainei însăși a cerului, nici asupra zilei și a nopții pe care le-ai chemat la ființă înainte de crearea cerului și nici asupra acestei alcătuiri de ape care este marea; el a primit însă putere asupra peștilor mării, asupra păsărilor cerului și asupra tuturor dobitoacelor domestice, asupra întregului pămînt și asupra tuturor tîrîtoarelor care *se tîrăsc pe fața pămîntului*[244].

El le judecă pe acestea, aprobă ceea ce găsește că este bun și dezaprobă ceea ce găsește că este rău și face acest lucru fie prin săvîrșirea tainelor în care sunt inițiați cei pe care îndurarea ta merge să-i caute în noianul apelor[245], fie în săvîrșirea tainei în care este înfățișat acel Pește scos din adîncuri pentru a fi hrană pămîntului credincios[246], fie prin semnele cuvintelor și expresiilor care sunt supuse autorității Scripturii tale asemenea păsărilor care zboară sub bolta cerească; el poate interpreta aceste cuvinte, poate să le expună, poate discuta sau poate purta controverse pe marginea lor, poate rosti binecuvîntări sau te poate invoca pe tine, iar cuvintele care pornesc din gura lui ca niște semne sonore poartă în ele înțelesul la care poporul să poată răspunde: Amin![247] Cauza pentru care toate aceste cuvinte trebuie enunțate în mod corporal prin sunete este faptul că lumea aceasta este un abis, iar trupul omului este orb; omul nefiind în stare să contemple ideile pure, este nevoie de sunete

abisul care cuprindea întreaga făptură spirituală dacă tu nu ai fi spus încă de la început: *Să fie lumină! Și s-a făcut lumină*[40], dacă toate spiritele înzestrate cu înțelegere ale cetății tale cerești nu s-ar fi ținut cu supunere strîns legate de tine și nu și-ar fi aflat odihna în Duhul tău care se păstrează nemișcat deasupra a tot ce este în mișcare. Dacă nu ar fi fost așa, chiar și acel *cer al cerului*[41] nu ar fi fost în sine altceva decît un abis plin de întuneric; acum însă, el este *lumină întru Domnul*[42].

Chiar și prin jalnica neliniște a spiritelor prăbușite care, despuiate de veșmîntul Luminii tale, își dezvăluie propriile lor întunecimi, tu ne faci să înțelegem ce ființă nobilă este creatura ta rațională, deoarece nimic altceva decît tu însuți nu-i este în nici un fel de ajuns pentru a-și dobîndi fericirea și odihna; prin sine însăși ea nu și le poate dobîndi. Căci tu, Dumnezeul nostru, *vei lumina întunericul nostru*[43]. Din tine se naște veșmîntul nostru de lumină, iar *întunericul* nostru *va fi asemenea zilei la amiază*[44].

Dăruiește-mi-te, Dumnezeule, regăsește-ți locul în mine! Iată, te iubesc, dar dacă iubirea mea este prea mică, dă-mi puterea să te iubesc mai mult. Nu pot să măsor iubirea mea ca să aflu cît îmi lipsește spre a-mi fi de ajuns pentru ca viața mea să alerge către îmbrățișările tale și să nu se mai desprindă de tine, pînă *se va adăposti în tainica locuință a înfățișării tale*[45]. Tot ceea ce știu este că, pentru mine, totul nu înseamnă decît rău dacă tu nu ești prezent nu doar în mine însumi, ci și în afara mea, și că orice bogăție, dacă nu este Dumnezeul meu, înseamnă de fapt sărăcie.

CAPITOLUL AL IX-LEA
Iubirea așează sufletul la locul care i se cuvine

10. Dar oare Tatăl și Fiul nu se purtau și ei pe deasupra apelor? Dacă ne gîndim la această plutire ca la mișcarea unui corp în spațiu, atunci acest lucru nu se poate afirma nici despre Sfîntul Duh; dacă avem însă în gînd superioritatea absolută a divinității imuabile, aflată deasupra a tot ce este schimbător, atunci și Tatăl, și Fiul, și Sfîntul Duh se purtau pe deasupra apelor.

De ce atunci în Scriptură se vorbește doar de Sfîntul Duh? De ce doar despre el se vorbește ca și cum s-ar fi aflat într-un loc care nu există? De ce doar despre el se spune că ar fi *un dar al tău*?[46] În acest dar al tău ne găsim odihna, în el ne bucurăm[47] de tine. Această odihnă este locul regăsirii noastre.

Către acest loc ne înalță iubirea, într-acolo bunul tău Duh *ridică umilința* noastră, *răpind-o de la porțile morții*[48]. În voința cea bună[49] ne aflăm pacea. Prin greutatea sa, fiecare corp tinde spre locul ce i se

tale, iar noi eram învăluiți în întunericul necunoașterii, deoarece *l-ai pedepsit pe om pentru fărădelegea lui*[66] *și judecățile tale sunt ca adîncul cel nepătruns*[67].

Dar, întrucît *Duhul tău se purta pe deasupra apelor*[68], în îndurarea ta nu ne-ai părăsit în nenorocire și ai spus: *Să se facă lumină!*[69] *Pocăiți-vă, căci s-a apropiat împărăția cerurilor!*[70] *Pocăiți-vă! Să se facă lumină!* Și fiindcă tulburat în noi a fost sufletul nostru, ne-am amintit de tine, Doamne, sufletul nostru, ne-am amintit de tine, Doamne, de *țara Iordanului și de muntele cel înalt asemenea ție*[71], dar care s-a micșorat pentru noi[72]. Ne-am dat seama cît de urîte sunt întunecimile noastre și ne-am întors către tine și *s-a făcut lumină*[73]. Iată, *odinioară am fost întuneric, iar acum suntem lumină în Domnul*[74].

CAPITOLUL AL XIII-LEA
În ce măsură suntem porniți pe calea mîntuirii

14. Și totuși, nu suntem încă lumină decît *prin credință*, și nu *printr-o vedere clară*[75]. Căci în speranță ne-am găsit mîntuirea. *Iar speranța care nu se vede nu mai este speranță*[76]. *Abisul cheamă încă abisul,* dar deja *prin glasul cataractelor tale*[77]. Chiar și cel care ne spune: *nu am putut să vă vorbesc ca unor ființe duhovnicești, ci ca unora trupești*[78] nu consideră că a înțeles pe deplin, ci spune că, *uitînd ceea ce se află în urma sa, năzuiește spre cele din fața sa*[79], geme sub povară[80], că sufletul său este însetat de Dumnezeu cel viu precum cerbul jinduind după izvoarele apelor[81] și strigă: Cînd voi ajunge acolo? Dorind să ajungă la adăpostul *locuinței care i-a fost dăruită în cer*[82], Apostolul strigă spre abisul care îi este inferior cu aceste cuvinte: *Să nu luați chipul acestui veac, ci schimbați-vă înfățișarea prin înnoirea gîndirii voastre!*[83] și *Nu fiți copii ca înțelegere, dar fiți copii cînd este vorba de răutate, pentru ca să fiți desăvîrșiți la minte!*[84] și *O, galateni fără minte, cine v-a fermecat?*[85] Dar deja nu mai este glasul Apostolului, ci este glasul tău care ne strigă, căci tu ai trimis din înaltul cerului Sfîntul tău Duh, prin Acela[86] care s-a urcat pînă la cer și a deschis vîltorile darurilor tale *pentru ca năvala rîului să înveselească cetatea ta*[87].

Pentru Acela suspină *prietenul mirelui*[88], care are deja adînc în sine *primele roade ale Duhului*, dar care încă oftează în adîncul său *în așteptarea înfierii și a răscumpărării trupului său*[89]. Pentru Acela suspină, căci este un mădular al Miresei sale[90], pe Acela îl iubește cu înflăcărare, căci este *prietenul mirelui*[91], da, pe Acela îl iubește cu înflăcărare și nu pe sine însuși, deoarece nu prin propriul său glas, ci *prin glasul cataractelor tale* cheamă *celălalt abis*[92] pentru care se teme, în marea sa dragoste pentru Hristos. Se teme *ca nu cumva, după cum*

mărețe[191] pentru a avea credință, el are credință chiar și dacă nu vede *semne și minuni*[192] de vreme ce este pămîntul cel credincios, deja despărțit de apele mării, amare prin necredința lor[193]; iar *vorbirea în limbi este un semn nu pentru credincioși ci pentru necredincioși*[194]. *Pămîntul pe care l-ai așezat deasupra apelor*[195] nu are așadar deloc nevoie de neamul zburătoarelor cărora, după Cuvîntul tău, le-au dat naștere apele. Trimite deci acestui pămînt Cuvîntul tău, prin vestitorii tăi. Noi doar relatăm faptele lor, căci doar tu ești acela care lucrezi prin ei, așa încît lucrarea lor să le aducă *sufletul cel viu*[196].

Pămîntul a dat naștere sufletului viu, fiindcă pămîntul este cauza acțiunii prin care se creează acest suflet, după cum și marea a fost cauza acțiunii care a dat naștere *tîrîtoarelor înzestrate cu suflete vii și zburătoarelor de sub bolta cerului*[197]; pămîntul însă nu mai are nevoie de aceste făpturi, deoarece acum el mănîncă Peștele[198] scos din adîncuri, la această *masă pe care ai pregătit-o înaintea privirilor*[199] celor credincioși; el a fost așadar scos din adîncuri ca să hrănească pămîntul cel pustiu. Și păsările sunt tot vlăstare ale mării, dar ele se înmulțesc totuși deasupra pămîntului. Căci, dacă necredința oamenilor a fost cauza primelor cuvîntări ale vestitorilor Evangheliei, acum credincioșii primesc din ele, zi de zi și din belșug, îndemnuri și binecuvîntări. Cît privește sufletul cel viu, el își are începutul în pămînt, deoarece doar credincioșii pot avea un folos desprinzîndu-se de iubirea pentru lumea aceasta[200], așa încît sufletul lor să trăiască pentru tine, acest suflet care *a fost mort atunci cînd a trăit în desfătări*[201], plăceri care erau ucigătoare, Doamne. Căci doar tu, Doamne, ești bucuria care dăruiește viață adevărată unei inimi curate.

30. Fă așadar ca slujitorii tăi să-și urmeze lucrarea pe pămînt, dar în alt fel decît au făcut-o în apele necredinței, atunci cînd au predicat și au vorbit cu ajutorul minunilor, al unor semne[202] și al unor cuvinte tainice, prin care să atragă atenția neștiinței, care este mama mirării, stîrnind teamă față de astfel de expresii misterioase; căci pe această cale sunt aduși spre credință fiii lui Adam, care au uitat de tine pînă într-acolo încît s-au ascuns înaintea feței tale și au devenit ei înșiși un abis[203]. Fie deci ca slujitorii tăi să-și urmeze lucrarea în alt fel, și anume ca pe un pămînt uscat, despărțit pentru totdeauna de vîltorile abisului; ei înșiși să fie *ca un model*[204] pentru credincioși, trăind împreună cu ei și deșteptînd în ei dorința de a-i imita.

Astfel, credincioșii își vor pleca urechea la îndemnurile lor nu doar pentru a le asculta, dar și pentru a le urma: *Căutați-l pe Dumnezeu, iar sufletul vostru va trăi*[205], pentru ca *pămîntul să dea naștere sufletului celui viu*[206]. *Nu vă supuneți modelului veacului acestuia*[207], ci țineți-vă departe de el. Sufletul trăiește doar ocolind acele lucruri care, dacă le-ar pofti, îl duc spre moarte. Feriți-vă de nemăsurata sălbăticie a orgoliului,

cuvine[50]. Greutatea unui corp nu tinde neapărat doar în jos, ci spre locul care i se cuvine. Focul, de exemplu, tinde spre înălțime, pe cînd piatra tinde în jos. Fiecare este împins de propria greutate și își caută locul care îi este propriu. Uleiul vărsat în apă se ridică deasupra apei, apa vărsată peste ulei coboară sub ulei, fiecare este împins de propria greutate și își caută locul care îi este propriu. Cît timp nu se află la locul care li se cuvine, lucrurile sunt în mișcare; cînd își găsesc locul, își află și repaosul. Greutatea mea este iubirea; de ea sunt purtat oriîncotro sunt purtat. Prin darul tău[51] suntem înflăcărați și purtați spre înălțimi; ardem și astfel ne înălțăm. Urcăm *pe scara inimii*[52] și cîntăm *cîntarea treptelor*[53]. Suntem arși în focul tău, în focul tău cel binefăcător și ne înălțăm, ne ridicăm în sus, către *pacea Ierusalimului*, deoarece *m-am bucurat să aud aceste cuvinte: Vom merge în casa Domnului*[54]. Acolo ne va găsi locuință voința cea bună și nu vom mai voi nimic altceva decît să rămînem acolo *pentru veșnicie*[55].

CAPITOLUL AL X-LEA
Voința lui Dumnezeu de a crea lumea spirituală rămîne un mister de nepătruns

11. Fericită este creatura care nu a cunoscut altă stare decît cea în care se află![56] Ar fi cunoscut și ea o altă stare dacă prin Harul tău, care se poartă pe deasupra a tot ce este schimbător, nu ar fi fost ridicată în slavă imediat ce a fost creată și înainte ca orice fragment de timp să se fi scurs, prin chemarea pe care ai rostit-o: *Să fie lumină!*[57] *Și s-a făcut lumină*. În privința noastră există o deosebire între timpul în care am fost întuneric și acela cînd devenim lumină[58]; despre creatura spirituală în Scriptură se spune doar ce ar fi fost ea dacă nu ar fi primit lumina dumnezeiască; în Scriptură se vorbește despre ea ca și cum, la început, s-ar fi aflat într-o stare de curgere și de întuneric, ca să ne facă să înțelegem limpede motivul pentru care a fost creată altfel, cu alte cuvinte, de ce, întorcînd-o către Lumina nepieritoare, a fost făcută să fie ea însăși lumină. Să înțeleagă cine este în stare să înțeleagă și să ceară de la tine puterea de a înțelege! De ce să mă supere pe mine, ca și cum eu aș fi acela care *l-aș putea lumina pe orice om care vine în această lume*?[59]

CAPITOLUL AL XI-LEA
Misterul Sfintei Treimi este insondabil și incomunicabil

12. Cine poate înțelege atotputernica Treime? Toți vorbim despre ea, deși nu cu adevărat despre ea vorbim. Căci rar este sufletul care știe

ce vorbește atunci cînd vorbește despre Treime. Oamenii se înfruntă, polemizează, dar nimeni nu poate contempla această viziune decît în liniște lăuntrică.

Aș dori ca oamenii să se gîndească la trei lucruri, toate aflîndu-se în ei înșiși. Aceste trei lucruri sunt de departe altceva decît Sfînta Treime, dar le recomand ca exercițiu de gîndire prin care ei să se pună la încercare și să-și dea seama cît de mare este diferența între oameni și Treime[60].

Aceste trei lucruri sunt ființa, cunoașterea și voința. Căci pot spune că ființez, cunosc și voiesc; sunt o ființă care cunoaște și voiește; știu că ființez și că voiesc; voiesc să ființez și să cunosc. În aceste trei fenomene – ființa, cunoașterea și voința – există o viață inseparabilă, adică o singură viață, o singură gîndire și o singură esență; deși cele trei fenomene sunt distincte unul față de altul, această distincție nu le poate totuși separa; cine este în stare să înțeleagă va înțelege acest lucru. Fiecare se află față în față cu sine însuși; să privească cu atenție în sine, să observe și să-mi spună ce a văzut.

Dar, chiar și dacă ar găsi în aceste trei fenomene ceva comun și mi-ar putea spune ce a găsit, nimeni nu trebuie să creadă că a descoperit deja acel ceva care se află deasupra tuturor, care ființează fără să se schimbe, care cunoaște fără să se schimbe și care voiește fără să se schimbe. Este oare Dumnezeu Treimea deoarece aceste trei elemente – ființarea imuabilă, cunoașterea imuabilă și voința imuabilă – co-există în el? Cumva aceste trei fenomene se află împreună în fiecare din Persoanele Treimii, așa încît fiecare dintre acestea să fie întreită? Sau poate amîndouă aceste ipoteze sunt adevărate într-un chip minunat, în chipul în care simplu și multiplu sunt totuna, Treimea fiind în sine și pentru sine un sfîrșit fără limite, așa încît ea ființează, se cunoaște pe sine și își este suficientă sieși ca Ființă supremă[61], în inepuizabila măreție a Unității sale? Cine ar putea gîndi cu ușurință acest mister? Cine l-ar putea exprima în vreun fel prin cuvinte? Cine ar avea îndrăzneala să-l afirme în vreun fel oarecare?

CAPITOLUL AL XII-LEA
O interpretare mistic-alegorică a Cărții Facerii

13. Mergi mai departe în mărturisirea ta, credință a mea![62] Spune-i Domnului tău: Sfînt, sfînt, sfînt ești Doamne, Dumnezeul meu! În *numele tău am fost botezați*[63], Părinte, Fiule și Duhule Sfînt, în numele tău botezăm și noi, Părinte, Fiule și Duhule Sfînt, pentru că și printre noi, prin Hristos, Fiul său, Dumnezeu *a creat cerul și pămîntul*[64], adică mădularele spirituale și pe cele trupești ale Bisericii sale; pămîntul nostru *era nevăzut și netocmit*[65] înainte să fi primit o formă, forma învățăturii

de lenesa plăcere a desfrîului și de *numele înșelător al științei*[208] și atunci fiarele vor fi îmblînzite, iar șerpii vor deveni nevătămători. Căci toate acestea reprezintă în chip alegoric mișcări ale sufletului. În schimb, aroganța sfruntată, plăcerea desfrînată și otrava curiozității sunt mișcări ale unui suflet mort; căci sufletul nu moare pînă într-atît încît să-și piardă orice mișcare, ci moare îndepărtîndu-se de la izvorul vieții; în acest fel, este prins în vîltoarea veacului trecător și se supune modelului acestuia.

31. Cuvîntul tău, Dumnezeule, este izvorul vieții veșnice și nu se termină niciodată; de aceea, prin Cuvîntul tău suntem opriți să ne depărtăm de tine, atunci cînd ni se spune: *Nu vă supuneți modelului veacului acestuia*[209], pentru ca *pămîntul*, adăpat la izvorul vieții, *să dea naștere sufletului viu*[210], un suflet care, prin Cuvîntul tău și prin mijlocirea vestitorilor Evangheliei tale, să rămînă curat, imitînd pe imitatorii Hristosului tău. Acesta este înțelesul expresiei *potrivit neamului său*[211], deoarece un prieten își imită cu plăcere prietenul[212]. *Fiți precum sunt ei, căci și eu am fost precum sunteți voi!* spune Apostolul Pavel[213].

Astfel, într-un suflet viu vor fi doar dobitoace bune prin blîndețea purtărilor, după cum spune una din poruncile tale: *Săvîrșește cu blîndețe faptele tale și vei fi iubit de toți oamenii!*[214] Și turmele domestice vor fi bune, căci nici dacă mănîncă nu vor fi prea pline, nici dacă nu mănîncă nu vor suferi de foame[215]. Șerpii cei buni nu vor mai fi veninoși și primejdioși, ci înzestrați cu iscusința de a se păzi de rău, cercetînd natura supusă timpului doar cu atîta curiozitate cîtă le este necesară pentru *a contempla veșnicia, înțelegînd-o cu ajutorul lucrurilor create*[216]. Aceste viețuitoare sunt slujitori ai rațiunii atunci cînd li se îngăduie să trăiască și să fie bune, după ce au fost abătute de la calea purtătoare de moarte.

CAPITOLUL AL XXII-LEA
Sufletul reînnoit aspiră spre lucrurile spirituale

32. Iată deci, Doamne, Dumnezeul nostru, Creatorul nostru, iată cum doar atunci cînd trăirile noastre, care ne-au apropiat de moarte prin viața noastră cea rea, se vor desprinde de iubirea pentru veacul acesta, doar atunci cînd sufletul nostru va începe să fie cu adevărat viu trăind o viață bună, doar atunci cînd se va împlini Cuvîntul tău, pe care l-ai rostit prin gura Apostolului tău: *Nu vă supuneți modelului veacului acestuia!*[217], atunci doar se va împlini și partea a doua a poruncii tale, pe care ai rostit-o îndată după aceea: *Ci schimbați-vă prin înnoirea gîndirii voastre*[218]; căci nu ai spus „Schimbați-vă *potrivit neamului vostru*[219]“, ca și cum ar fi trebuit să-l imităm pe cel mai apropiat dintre înaintașii noștri sau să trăim după exemplul prestigios al unui om mai bun. Și nici nu ai spus: „Să se facă un om *potrivit genului său!*“ ci *Să-l*

creăm pe om după chipul și asemănarea noastră[220], pentru ca noi să ne dăm seama care este voința ta[221].

Iată pentru ce vestitorul Cuvîntului tău, care a născut copii întru Evanghelie[222] și nu a vrut ca ei să rămînă mereu copii pe care să fie nevoit să-i hrănească cu lapte[223] și să-i ocrotească precum o doică[224], spune: *Schimbați-vă, prin înnoirea gîndirii voastre, ca să fiți în stare să deosebiți care este voința lui Dumnezeu, ce este bun, plăcut și desăvîrșit*[225]. De aceea tu nu spui „Să se facă omul!“ ci „Să-l facem pe om!“; nu spui „potrivit speciei sale“, ci „după chipul și asemănarea noastră“. Cel care și-a reînnoit gîndirea, care contemplă și înțelege Adevărul tău nu are nevoie de un alt om care să-i arate cum să imite specia sa, căci, cu ajutorul învățăturilor tale, el își dă seama singur *care este voința ta, ce este bun, plăcut și desăvîrșit*[226]; întrucît acum el este în stare să înțeleagă, tu îl înveți să vadă Treimea Unității și Unitatea Treimii. De aceea se spune în Scriptură mai întîi la plural „să facem pe om“, iar în continuare se spune la singular „și a făcut Dumnezeu pe om“; apoi din nou la plural: „după chipul nostru“, urmat iarăși de singular: „după chipul lui Dumnezeu“. *Și astfel omul se înnoiește prin cunoașterea lui Dumnezeu, potrivit chipului celui care l-a creat*[227] și, *devenit ființă spirituală, judecă toate lucrurile*, firește, pe acelea care trebuie judecate, *însă el nu este judecat de nimeni*[228].

CAPITOLUL AL XXIII-LEA
În ce măsură omul, ca ființă spirituală, poate emite judecăți asupra Creației lui Dumnezeu

33. Propoziția *judecă toate lucrurile* semnifică faptul că omul, ca ființă spirituală, are putere asupra *peștilor* mării și asupra *zburătoarelor* cerului, asupra tuturor dobitoacelor domestice și asupra tuturor fiarelor, asupra întregului pămînt și asupra tuturor tîrîtoarelor care *se tîrăsc deasupra pămîntului*[229]. El exercită această putere prin înțelegerea minții sale, cu ajutorul căreia *pricepe ceea ce ține de Duhul lui Dumnezeu*[230]. Mai mult încă, *înălțat la această mare cinste, omul nu a înțeles măreția lui*; *coborîndu-se la treapta dobitoacelor lipsite de rațiune, el a devenit asemenea acestora*[231].

Iată deci, Dumnezeul nostru, cum în Biserica ta, *potrivit Harului tău*[232], pe care i l-ai încredințat ei, și întrucît toți *suntem plăsmuirea ta, creați pentru fapte bune*[233], în Biserica ta deci, se cuprind nu doar cei care cîrmuiesc pe alții întru Duh, ci și aceia care se supun întru Duh celor care îi cîrmuiesc[234]; *l-ai creat pe om bărbat și femeie*[235], dar în Harul tău duhovnicesc nu există diferență de sex între bărbat și femeie, pentru că acolo nu *există nici iudeu, nici grec, nici rob, nici om liber*[236]. Așadar,

șarpele a amăgit-o pe Eva cu viclenia lui, tot așa să se strice și cugetele lor de la neprihănirea[93] care se află în Mirele nostru, Singurul tău Născut. Dar cît de mare va fi strălucirea acelei Lumini, cînd *îl vom vedea așa cum este el*[94] și vor fi lăsate în urmă *acele lacrimi care au devenit pîinea mea, ziua și noaptea, cînd ni se pune zilnic întrebarea: Unde este Dumnezeul tău?*[95]

Capitolul al XIV-lea
Sufletul omenesc poartă încă în el strigătul păcatului

15. Și eu pun întrebarea: „Dumnezeul meu, unde ești?“ Și iată răspunsul! Respir pentru o clipă mireasma ta cînd îmi revărs *sufletul asupra mea însumi, într-un strigăt de bucurie, mărturisind slava ta asemenea unui om aflat în sărbătoare*[96]. Dar sufletul meu este încă trist, deoarece se prăbușește din nou și devine un abis sau, mai degrabă, își dă seama că este încă un abis. Credința mea, pe care ai aprins-o în noapte ca pe o făclie înaintea pașilor mei, îi spune sufletului meu: *De ce ești trist, sufletul meu, și de ce mă tulburi? Nădăjduiește în Domnul!*[97] *Cuvîntul lui este ca o făclie*[98] pentru pașii tăi. Nădăjduiește și perseverează pînă se va scurge noaptea care este mama nelegiuiților, pînă va trece mînia Domnului, noaptea căreia *și noi i-am fost fii*[99], *odinioară, cînd am fost întuneric*[100]. Rămășițele acestui întuneric încă le mai purtăm în corpul nostru, care este un lucru *mort din cauza păcatului*[101], pînă în clipa cînd *răsuflarea zilei va împrăștia umbrele*[102]. *Nădăjduiește în Domnul!*[103] *Dis-de-dimineață voi fi în picioare*[104] ca să îl contemplu; *întotdeauna mă voi mărturisi lui*[105]. *Dis-de-dimineață voi fi în picioare ca să văd mîntuirea chipului meu*[106], pe Dumnezeul meu, care *va da viață și trupurilor noastre muritoare, din cauza Duhului care locuiește în noi*[107], căci, plin de îndurare, el *se poartă pe deasupra*[108] șuvoiului întunecat și instabil al interiorității noastre. Acesta este zălogul pe care l-am primit de la el[109] în rătăcirile noastre pe pămînt, pentru ca să fim *încă de pe acum lumină*[110]; căci *suntem deja mîntuiți prin speranță*[111] și prin speranță *am devenit fii ai luminii și ai zilei și nu fii ai nopții și întunericului*[112] cum am fost totuși odinioară.

În această persistentă nesiguranță a cunoașterii omenești, doar tu poți face deosebire între noi și fiii întunericului, căci tu *pui la încercare inimile noastre*[113] și numești *ziua lumină iar întunericul noapte*[114]. Cine poate face această deosebire dacă nu tu? Ce stăpînim noi și *să nu fi primit de la tine*?[115] Căci suntem *vase de cinste*, scoase din același lut din care au fost scoase și celelalte, *vasele de ocară*[116].

pămîntești, pentru care fac orice, cu toate că în nesfîrșita varietate a grijilor de tot felul ei sunt aruncați încoace și încolo de valurile mării. Cine altcineva decît tine, Doamne, cel care ai spus ca *apele mării să se adune într-o singură alcătuire* și să iasă la lumină *uscatul* însetat după tine[143], deoarece a ta este și *marea, căci tu ai creat-o și pe ea; mîinile tale au plăsmuit și pămîntul uscat*[144]. Căci nu amărăciunea dorințelor perverse o numim *mare*, ci adunarea la un loc a apelor. În felul acesta tu ții în frîu și poftele cele rele ale sufletelor, stabilești hotare și interzici apelor să treacă de ele, pentru ca valurile lor să se spargă în ele însele; prin aceasta, tu supui marea ordinei împărăției tale, care se întinde deasupra tuturora.

21. Cît privește acum sufletele însetate după tine, care se prezintă înaintea privirilor tale și pe care le-ai separat de curgerea obștească a mării în vederea unui alt scop, pe acestea le uzi cu apa unui izvor tainic și dulce, pentru ca astfel și pămîntul să-și dea rodul său; supunîndu-se poruncii Domnului Dumnezeului său, acest pămînt dă roade; sufletul nostru rodește în sine fapte de milostenie, *fiecare după neamul ei*[145], prin iubirea față de aproapele și prin sprijinirea lui în împlinirea nevoilor trupului[146]; sufletul *are în el sămînța* milosteniei, *potrivit asemănării*[147]; conștienți de slăbiciunea noastră, avem compasiune față de cei aflați la nevoie, venindu-le în ajutor așa cum am vrea și noi să fim ajutați dacă ne-am afla în asemenea lipsuri. Și dăm acest ajutor nu doar atunci cînd o putem face cu ușurința cu care încolțește iarba din sămînță, ci oferindu-le ajutor și ocrotire cu toată vigoarea și puterea, asemenea unui pom încărcat de fructe și de binefaceri, așa încît să-l scoatem pe cel care suferă o nedreptate din mîna asupritorului său, oferindu-i umbrarul protector și sprijinul viguros al unei drepte judecăți.

Capitolul al XVIII-lea
Faptele bune ne apropie de contemplarea Binelui

22. Așa, Doamne, așa fă să se nască – după cum neîntrerupt ne dăruiești veselia și putința de a îndura – fă ca *adevărul să se nască din pămînt și dreptatea să privească din înaltul cerului*[148], iar *luminătorii să răsară pe bolta cerească*[149]. Să frîngem pîinea noastră *împărțind-o cu cel înfometat și pe sărmanul fără acoperiș să-l aducem în casa noastră, pe cel gol să-l îmbrăcăm și să nu disprețuim pe cei din casa noastră, care sunt de un neam cu noi*[150].

Îndreaptă-ți privirile către aceste roade născute din pămînt și vezi că sunt bune! Fie ca lumina noastră să izbucnească la timpul potrivit și de la această umilă recoltă de fapte bune să ne înălțăm pînă la desfătările

oferite de contemplarea Cuvîntului tău și să putem răsări ca niște *luminători în lume*[151], strînși de firmamentul Scripturii tale.

Aici, în Scriptură, tu discuți cu noi, învățîndu-ne să facem deosebire între lucrurile inteligibile și cele care pot fi percepute cu simțurile, între zi și noapte, ca și între sufletele atașate de lucrurile inteligibile și cele înrobite lucrurilor sensibile; prin aceasta, nu vei mai fi, ca înainte de a fi creat firmamentul, singurul care să faci deosebirea între noapte și zi, în taina discernămîntului tău; acum și făpturile spirituale pe care le-ai creat, așezate fiecare pe firmament potrivit treptei care i se cuvine, după ce Harul tău s-a arătat întregului univers, *strălucesc deasupra pămîntului, despart ziua de noapte și marchează succesiunea timpurilor*[152]; căci *timpurile cele vechi au trecut și, iată, au venit altele noi*[153], *mîntuirea noastră este mai aproape decît am crezut, noaptea s-a îndepărtat, iar ziua s-a apropiat*[154], *binecuvîntarea ta încununează anul*[155], deoarece ai trimis *lucrători la secerișul tău*[156], să secere *ce au semănat alții*[157], ai trimis lucrători să faci și o altă semănătură, al cărei seceriș va fi la sfîrșitul vremurilor[158].

Și astfel, tu împlinești dorințele celui care te roagă și binecuvîntezi anii celui drept. *Tu însă rămîi mereu tu însuți, iar în anii tăi, care nu au sfîrșit*[159], tu pregătești grînarul pentru anii care trec și se sfîrșesc.

23. Potrivit planului tău veșnic, tu reverși asupra pămîntului darurile tale cerești la timpul potrivit fiecăruia; căci unora *le-a fost dăruit prin Duhul tău rostirea înțelepciunii*, iar această putere este asemenea *luminătorului celui mare*, destinat acelora care se bucură de lumina unui adevăr strălucitor precum zorii zilei; alții *au primit de la același Duh al tău rostirea științei*, adică *luminătorul mai mic, alții credința, alții darul vindecărilor, alții puterea de a face minuni, alții profețiile, alții discernămîntul spiritelor, alții darul de a vorbi multe limbi* și toate aceste daruri sunt asemenea unor stele pe firmamentul tău. Căci *toate sunt lucrarea unuia și aceluiași Duh, care împarte darurile sale, fiecăruia așa cum voiește* și face ca aceste stele să apară *în toată strălucirea lor, spre folosul tuturor*[160].

Rostirea științei, în care se cuprind toate acele semne tainice[161] care se schimbă în timp asemenea fazelor lunii, precum și cunoașterea celorlalte daruri pe care le-am anunțat mai sus comparîndu-le cu stelele, se deosebesc de strălucirea înțelepciunii[162] de care se bucură zorii zilei, în aceeași măsură în care ele nu sunt decît amurgul acestei zile și începutul nopții. Acestea sunt totuși necesare tuturor acelora cărora preaînțeleptul tău slujitor *nu a putut să le vorbească asemenea unor ființe spirituale ci asemenea unora trupești*[163], el care *propovăduiește înțelepciunea doar printre cei desăvîrșiți*[164].

Cît îl privește pe *omul cel trupesc, care este încă asemenea unui copil întru Hristos*[165] și care trebuie să se hrănească cu lapte pînă să

și faptele corporale care se petrec în valurile mării și sub firmamentul cerului? Într-adevăr, noțiunile lucrurilor cerești sunt fixe și clar delimitate și nu se dezvoltă prin succesiunea generațiilor; așa sunt, de exemplu, lumina înțelepciunii și a științei. Pe de altă parte, aceste noțiuni se manifestă prin numeroase și variate transformări corporale care cresc și se multiplică neîntrerupt sub binecuvîntarea ta, Dumnezeule. Tu ne-ai compensat cu blîndețe pentru slăbiciunea și predispoziția spre dezgust a simțurilor noastre de muritori, îngăduind ca unul și același adevăr să poată fi rostit și reprezentat de către cunoașterea noastră spirituală în mai multe feluri, prin acțiuni corporale[186].

Iată ce au rodit apele, însă doar prin Cuvîntul tău; nevoile popoarelor înstrăinate de veșnicia Adevărului tău au rodit toate aceste semne, dar numai în Evanghelia ta apele au izvorît din ele aceste semne, iar amara lor slăbiciune[187] a fost cauza pentru care Cuvîntul tău le-a ajutat să iasă la lumină.

28. Toate lucrurile sunt frumoase pentru că sunt create de tine, dar tu, care le-ai creat pe toate, ești mai frumos decît orice, mai mult decît se poate spune în cuvinte. Dacă Adam nu ar fi căzut departe de tine, din sînul tău nu s-ar fi răspîndit valurile sărate ale mării, adică neamul omenesc, cu adînca sa curiozitate, cu îngîmfarea lui vijelioasă, veșnic nestatornic și neliniștit; n-ar mai fi fost atunci nevoie ca sfinții tăi slujitori să lucreze în mijlocul acestor ape uriașe, transpunînd faptele și cuvintele tale mistice în lucruri corporale și sensibile. În această lumină mi se prezintă mie acum aceste tîrîtoare și aceste zburătoare; oamenii însă, fie chiar și inițiați în aceste semne tainice și îmbibați de adevărul lor, nu vor trece totuși dincolo de învelișul lor corporal, de care sunt înrobiți, dacă sufletul, urcînd o treaptă superioară, nu s-ar înălța la viața spirituală și dacă, după privirea cuvîntului de început[188], nu ar ținti spre cunoașterea desăvîrșită.

Capitolul al XXI-lea
„Sufletul viu“ despre care se vorbește în Cartea Facerii este sufletul cu adevărat creștin

29. Iată de ce, prin puterea Cuvîntului tău, nu adîncimea mării, ci pămîntul uscat, despărțit de apele amare ale mării, este acela care a dat naștere nu unor tîrîtoare și unor zburătoare cu suflete vii, ci *sufletului cu adevărat viu*[189].

Acest suflet nu mai are nevoie de Botezul de care au nevoie neamurile păgîne după cum și el a avut nevoie pe cînd era încă acoperit de ape; căci *în împărăția cerului*[190] nu se poate intra altfel decît prin Botez, din clipa în care tu ai hotărît astfel; sufletul nu cere nici *minuni*

CAPITOLUL AL XV-LEA
O interpretare alegorică: Scriptura este firmamentul despre care se vorbește la începutul Cărții Facerii

16. Cine altcineva dacă nu tu, Dumnezeul nostru, ai creat pentru noi *o tărie*[117], un acoperămînt deasupra noastră, prin autoritatea dumnezeieștei tale Scripturi? *Căci cerul se va înfășura precum o carte*[118], iar acum se întinde ca o piele deasupra noastră[119]. Autoritatea dumnezeieștii tale Scripturi este încă și mai sublimă acum cînd muritorii prin care ne-ai împărtășit învățăturile se odihnesc în moartea trupească. Și tu știi, Doamne, știi cum ai înveșmîntat în piei pe oameni după ce au devenit muritori ca urmare a păcatului. În același fel, ai întins tăria cerului ca pe un acoperămînt de piele, acesta fiind Scriptura ta, cuvintele tale care se potrivesc întotdeauna între ele și cu care ne-ai acoperit prin slujirea unor oameni muritori. Prin chiar moartea lor, temeinicia autorității de care se bucură cuvintele pe care ni le-ai transmis cu ajutorul lor se înalță și acoperă tot ce se află dedesubt; cînd aceștia erau în viață, această temeinicie nu strălucea cu atîta măreție. Și încă *nu ai acoperit* complet *cerul cu un veșmînt de piele*[120], încă nu ai răspîndit pretutindeni faima morții lor.

17. Fă să vedem, Doamne, *cerurile, lucrarea degetelor tale*[121]. Risipește din ochii noștri negura în care le-ai învăluit. Acolo, în Scripturi, se află mărturia ta, care *le dăruiește înțelepciune celor mici și neînsemnați*[122]. Desăvîrșește, Dumnezeul meu, *slava ta, prin gura copiilor care încă sug lapte*[123]. Într-adevăr, nu cunoaștem alte cărți care să nimicească atît de bine orgoliul, să nimicească atît de bine *pe vrăjmașul și pe cel care se răzvrătește*[124] respingînd împăcarea pe care i-o oferi și luînd apărarea păcatelor sale. Nu cunosc, Doamne, nu cunosc alte cuvîntări atît de neprihănite, care să mă poată împinge către mărturisiri, să-mi plec grumazul sub jugul tău și să mă cheme să te slujesc fără plată. Fă-mă să le înțeleg, bunule Părinte, fă-mi acest dar, fiindcă m-am supus, iar tu pentru cei care se supun le-ai făcut atît de trainice.

18. Există, cred, și alte ape, aflate deasupra acestei tării[125]; sunt apele nemuritoare, ferite de stricăciunea pămîntească. Să slăvească numele tău, să te slăvească semințiile supracerești ale îngerilor tăi, care nu au nevoie să-și înalțe privirea spre cerul acesta al nostru și nici să citească Cuvîntul tău spre a-l cunoaște! *Căci ei privesc neîntrerupt chipul tău*[126] și citesc pe el ceea ce voința ta veșnică voiește, fără ajutorul unor silabe care se succed în timp. Ei citesc, aleg și iubesc voința ta; citesc fără întrerupere, iar ceea ce citesc nu trece niciodată căci, alegîndu-le și iubindu-le, ei citesc chiar planurile tale neschimbătoare. Această carte a lor nu se închide și nu se înfășoară[127], deoarece tu însuți ești această carte și ești pentru veșnicie; căci i-ai așezat deasupra acestei tării, pe care ai întărit-o deasupra slăbiciunii[128] semințiilor inferioare,

pentru ca ele să-și ridice privirile spre cer și să cunoască îndurarea ta, care te vestește în timp pe tine, Creatorul timpului. Căci *în cer, Doamne, se află îndurarea ta, iar adevărul tău se înalță pînă la nori*[129]. Norii trec, cerul însă rămîne statornic. Vestitorii Cuvîntului tău trec din această viață în altă viață, Scriptura ta însă se întinde deasupra popoarelor pînă la sfîrșitul veacurilor. Astfel, *și cerul și pămîntul vor trece, dar cuvintele tale nu vor trece*[130], deoarece pînă la urmă și această viață care este cerul se va înfășura[131], iar această iarbă[132] peste care el se desfășoară va pieri cu întreaga ei prospețime; *cuvîntul tău însă va rămîne pe vecie*[133]; el este arătat acum *prin parabola* norilor și *prin imaginea oglindită* a cerului[134] și nu cum este el în realitate, deoarece, cu toate că suntem ai Fiului tău iubit, *încă nu ne-a fost arătat pînă acum ce vom deveni*[135]. Purtînd țesătura trupului omenesc, El și-a îndreptat privirile spre noi, ne-a mîngîiat și ne-a înflăcărat inimile de iubire, iar noi alergăm *după mireasma parfumurilor tale*[136]. Dar *cînd ni se va arăta, noi vom fi asemenea lui, deoarece îl vom vedea așa cum este el*[137]. Da, ne va fi dat, Doamne, să-l vedem așa cum este el, dar nu a sosit încă vremea.

CAPITOLUL AL XVI-LEA
Dumnezeu înseamnă ființa, cunoașterea și voința imuabile

19. După cum tu ești singurul care ființezi în mod absolut, la fel ești și singurul care cunoști în mod absolut; ființezi dincolo de orice schimbare[138], cunoști dincolo de orice schimbare și voiești dincolo de orice schimbare; Ființa[139] ta cunoaște și voiește dincolo de orice schimbare, cunoașterea ta ființează dincolo de orice schimbare, iar voința ta ființează și cunoaște dincolo de orice schimbare.

Înaintea privirilor tale nu pare drept ca Lumina neschimbătoare să fie cunoscută de către creatura pe care aceasta o luminează în aceeași măsură în care se cunoaște ea însăși. De aceea, *sufletul meu este față de tine ca un pămînt însetat de apă*[140], deoarece, la fel cum nu poate să se lumineze singur, tot așa nu-și poate potoli singur setea. Căci *la tine este izvorul vieții* și astfel *în lumina ta vom vedea Lumina*[141].

CAPITOLUL AL XVII-LEA
Din punct de vedere alegoric, marea despre care se vorbește în Cartea Facerii reprezintă lumea, iar uscatul reprezintă binele

20. Cine a adunat într-o singură comunitate apele amare ale mării?[142] Singurul lor scop este atingerea unei fericiri trecătoare și

capete forță și să devină în stare să primească o hrană mai consistentă și pînă să-și întărească privirea ca să poată suporta razele soarelui, acesta nu trebuie să se simtă părăsit ca într-o noapte pustie, ci să se mulțumească cu lumina lunii și a stelelor.

Acestea sunt învățăturile pe care ni le dai în marea ta înțelepciune, Dumnezeul nostru, în Scriptura ta, care este firmamentul tău, ca să discernem toate misterele printr-o contemplare minunată, chiar dacă aceasta este exprimată încă prin semne, prin timp, prin zile și prin ani.

CAPITOLUL AL XIX-LEA
Interpretarea parabolei bogatului din Evanghelia după Matei. Ce reprezintă Sfinții Apostoli

24. Dar mai înainte ca noi să înțelegem toate acestea Dumnezeu spune: *Spălați-vă, curățați-vă, alungați răutatea din sufletele voastre și dinaintea privirilor ochilor mei*, pentru ca să iasă la iveală uscatul. *Învățați să faceți binele, faceți dreptate celui orfan și apărați drepturile văduvei,* pentru ca pămîntul să rodească iarba pentru pășune și pomul încărcat de fructe, și *veniți să stăm de vorbă, spune Domnul,* pentru ca *luminătorii să se aprindă pe firmamentul cerului și să strălucească deasupra pămîntului*[166].

Omul bogat l-a întrebat pe bunul Învățător ce trebuie să facă pentru a dobîndi *viața veșnică*. Bunul învățător, pe care bogatul l-a crezut un om și nimic mai mult – care este însă bun pentru că este Dumnezeu – i-a răspuns că, dacă dorește să ajungă *la viața veșnică, să păzească poruncile,* să îndepărteze de la sine amărăciunea ticăloșiei și a răutății, să nu ucidă, să nu preacurvească, să nu fure, să nu aducă mărturie mincinoasă, pentru ca *uscatul să iasă la lumină și să rodească* cinstirea mamei și a tatălui și iubirea pentru aproapele. Bogatul i-a răspuns: „Am făcut toate acestea.“ Atunci, i-a spus Învățătorul, de unde vin atîția spini dacă pămîntul este rodnic? Du-te, smulge mărăcinișul încîlcit al avariției, *vinde averea ta* și umple-ți brațele de roade *dăruind totul săracilor* și *vei avea o comoară în cer; urmează-l pe Domnul dacă vrei să fii desăvîrșit*, fii alături de aceia cărora le propovăduiește *înțelepciunea* Acela care știe ce trebuie să dăruiască zilei și ce trebuie nopții; pentru ca și tu să cunoști și, de asemenea, și pentru tine ei să devină *luminători pe firmamentul cerului*[167]. Acest fapt nu se va întîmpla dacă *inima ta nu va fi de față*, dacă *comoara ta nu va fi acolo unde se află inima ta*[168], după cum l-ai auzit rostind pe bunul Învățător. Însă pămîntul cel sterp *s-a întristat* și spinii au înăbușit Cuvîntul[169].

25. Voi însă, *seminție aleasă*[170], voi, *slăbiciune a lumii*[171], care ați renunțat la toate pentru a-l urma pe Domnul, mergeți în urma lui,

împrăștiați-i pe cei puternici, mergeți în urma lui, *cei cu picioare frumoase*[172], și străluciți pe firmament, pentru ca cerul *să povestească slava lui*[173], despărțind lumina celor desăvîrșiți, dar care nu sunt încă asemenea îngerilor, de întunericul celor care sunt asemenea unor copii, dar care nu au pierdut speranța. Străluciți deasupra întregului pămînt! Fie ca ziua, strălucind de lumina soarelui, *să reverse asupra zilei cuvîntul* înțelepciunii, iar *noaptea*, sclipind la lumina lunii, *să vestească nopții cuvîntul științei*[174]. Luna și stelele strălucesc în noapte, dar noaptea nu le întunecă, deoarece acestea revarsă asupra ei doar atîta lumină cît este ea în stare să primească. Iată, este ca și cînd Dumnezeu ar spune: *Să se aprindă luminătorii pe firmamentul cerului*[175] și, *dintr-o dată, din cer s-a auzit un sunet, asemenea unei vijelii care suflă cu putere, și s-au arătat un fel de limbi de foc care s-au despărțit și s-au așezat cîte una deasupra fiecăruia dintre ei*[176]; astfel ei au devenit *luminători pe firmamentul cerului*, avînd în ei *cuvîntul Vieții*[177]. Împrăștiați-vă peste tot, flăcări sfinte, flăcări frumoase! Căci voi *sunteți lumina lumii* și nu stați *sub oboroc*[178]. Căci Acela de care voi v-ați lipit a fost înălțat la cer și v-a înălțat și pe voi împreună cu el. Împrăștiați-vă pretutindeni și faceți cunoscută lumina tuturor neamurilor[179].

CAPITOLUL AL XX-LEA
Adevărurile divine sunt exprimate prin semne sensibile pentru a putea fi înțelese de oameni

26. Fie ca și marea să zămislească și să nască lucrările voastre, iar *apele să rodească tîrîtoare înzestrate cu suflete vii*[180]. Despărțind *ceea ce este prețios de ceea ce este fără preț*[181], voi ați devenit gura lui Dumnezeu, prin care el spune: Apele să rodească nu sufletul viu pe care îl rodește pămîntul, ci *tîrîtoarele înzestrate cu suflete vii și zburătoarele care zboară pe deasupra pămîntului*[182]. Prin lucrarea sfinților tăi, semnele tale sfinte[183] s-au răspîndit ca niște tîrîtoare străbătînd valurile ispitelor lumii acesteia, pentru a îmbiba neamurile cu apa Botezului tău, dăruit în numele tău.

În acest timp s-au întîmplat și *minuni mărețe*[184], precum acele balene uriașe, care sunt cuvintele trimișilor tăi zburînd pe deasupra pămîntului, pe firmamentul Scripturii tale, a cărei autoritate le va ocroti zborul oriîncotro se vor îndrepta. Căci nu există vorbire, un *există cuvîntare în care să nu se facă auzite glasurile lor*, atîta timp cît *glasul lor s-a răspîndit peste tot pămîntul iar cuvintele lor pînă la marginile lumii*[185], deoarece tu, Doamne, le-ai înmulțit prin binecuvîntarea ta.

27. Este oare cu putință să mint sau să confund și să nu deosebesc limpede între noțiunile clare ale acestor lucruri de pe firmamentul cerului

45 Cf. Ps. 94:22.

46 Sunt și alte locuri din opera sa în care Sf. Augustin respinge rigorile și intoleranța didacticii tradiționale. În *De civitate Dei*, XXI, XIV, de exemplu, el se întreba dacă, invitat să-și reitereze viața de școlar, ar fi cineva care să nu aleagă mai degrabă să moară decît să se întoarcă la școală: *Quis autem non exhorreat et mori eligat, si ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rursus infantia?*

47 *Memoria* și *ingenium* sunt datele primordiale nu doar ale oricărei învățături, dar și ale demersurilor intelectuale superioare.

48 În *De civitate Dei*, XI, 17, Augustin afirmă din nou că Dumnezeu este creatorul naturilor bune, pe cînd pentru naturile rele el este doar un „orînduitor“ (*ordinator*).

49 Această patimă a jocului (*amor ludendi*) și atracția pentru spectacole și pentru născocirile deșarte (*vanae fabellae*) sunt privite de Sf. Augustin ca păcate care corup inocența juvenilă.

50 Însemnarea la naștere cu simbolul crucii reprezenta cel dintîi act liturgic de participare a catehumenului la corpul mistic al lui Hristos. În vremea lui Augustin, acest gest nu reprezenta Botezul propriu-zis, care avea loc la vîrsta maturității, după o perioadă de pregătire intensă. Abia în acest moment, catehumenul primea dreptul de a participa la jertfa euharistică.

După cum se știe și se va vedea chiar în textul *Confesiunilor*, Monica a sperat tot timpul să-și scoată fiul din spațiul cultural și sufletesc al păgînismului latin, în care acesta se născuse și fusese educat, și să-l convertească la creștinism.

51Avem aici o primă interpretare a atributelor botezului. Creștină fervetă, Sfînta Monica întrerupe ceremonia botezului din teama de a nu compromite ființa spirituală a fiului său. „Țărîna“ (*terra*) reprezintă ipostaza carnală a omului, pe cînd „chipul“ (*effigies*) amprenta divină care „întruchipează“ (*formare*) materia. Această interpretare a botezului se lămurește în *Confesiuni*, XIII, XII, 13, unde Sf. Augustin propune o interpretare mistică și alegorică a primelor trei versete din *Biblie* (Fac. 1:1-3). La fel cum pămîntul „netocmit și gol“ de dinaintea Creației a primit prin voința divină o formă, tot așa, prin Botez, omul îl primește pe Iisus Hristos deopotrivă ca spirit si ca trup (*spiritales et carnales ecclesiae tuae*); înainte de Botezul în Hristos, cînd primește o „formă a învățăturii“ (*forma doctrinae*), ființa de lut a omului este invizibilă și dezorganizată (*invisibilis et incomposita*).

52 Cf. Mat. 10:30.

53 Este exprimată aici o idee bine conturată în gîndirea Sf. Augustin: păcatul își are prin sine însuși propria pedeapsă. În bunătatea lui nesfîrșită, nu Dumnezeu își schimbă atitudinea față de păcătos. În *De Trinitate*, V, XVI, 17, Augustin arată că, așa cum lumina este orbitoare pentru privirile slabe și mîngîietoare pentru privirile puternice, tot astfel și Dumnezeu, rămînînd mereu același, este mînie insuportabilă pentru cei răi și iubire îngăduitoare pentru cei buni. Păcatul și pedeapsa aparțin așadar interiorului sufletesc al fiecărei persoane. Întrucît Dumnezeu nu poate fi ofensat în nici un fel (vezi mai jos, III, VIII, 16), cînd ne referim la „mînia“ lui, avem de fapt în vedere emoțiile trăite de noi în legătură cu propriile păcate (cf. și *Enchiridion*, X, 33).

54 Că Sf. Augustin cunoștea destulă greacă pentru a putea citi în original și a comenta scrierile filosofilor greci sau textele sacre (*Septuaginta* și *Noul Testament*), este un fapt dovedit nu doar de scrierile sale polemice între care,

articulate care să-i izbească auzul. Și astfel, cu toate că *zburătoarele se înmulțesc pe fața pămîntului*[248], ele își au totuși originea în ape[249].

Omul spiritual judecă de asemenea faptele și comportările credincioșilor, aprobînd ceea ce găsește bun în ele și dezaprobînd ceea ce este rău; îi judecă pentru milosteniile lor, care sunt asemenea pămîntului purtător de roade, îi judecă pentru sufletul lor viu[250], ale cărui trăiri sunt îmblînzite *prin castitate, prin ajunări*[251], prin gînduri evlavioase cu privire la lucrurile percepute cu simțurile corpului. Ființa spirituală poate judeca, într-un cuvînt, doar acele lucruri pe care îi stă în putere să le îndrepte.

CAPITOLUL AL XXIV-LEA
Despre înțelesul alegoric al formulei *creșteți și vă înmulțiți*

35. Dar ce înseamnă acest lucru și ce taină se ascunde în următoarele cuvinte? Căci, iată, Doamne, tu binecuvîntezi pe oameni ca *să crească, să se înmulțească și să umple pămîntul*[252]. Nu cumva se ascunde aici un semn tainic pe care ni-l dai ca să ne faci să înțelegem ceva anume? De ce nu ai binecuvîntat la fel și lumina pe care ai denumit-o ziuă, nici bolta cerului, nici luminătorii, nici stelele, nici pămîntul și nici marea? Aș putea spune, Dumnezeul nostru, care ne-ai creat după chipul tău, aș spune că ai voit să oferi doar omului darul acestei binecuvîntări dacă nu ai binecuvîntat în același fel peștii și balenele, să se înmulțească și să umple apele mării, precum și zburătoarele, să se înmulțească pe fața pămîntului. Dacă aș fi găsit că aceeași binecuvîntare a fost dată și arborilor, plantelor și dobitoacelor pămîntului, aș fi zis că ea aparține tuturor speciilor care se răspîndesc născîndu-se din ele însele. Numai că nici ierburilor, nici pomilor, nici fiarelor sau șerpilor nu li s-a zis *creșteți și vă înmulțiți*[253], deși toate acestea își păstrează și își sporesc specia tot prin naștere ca și peștii, păsările sau oamenii.

36. Ce-ar trebui deci să spun, Lumina mea, tu, Adevărul meu? Că ne aflăm în fața unei propoziții fără înțeles, care a fost rostită în zadar? Pentru nimic în lume, Părinte al evlaviei! Departe de robul Cuvîntului tău gîndul de a afirma așa ceva! Dacă nu înțeleg eu ce semnificație ai voit să dai acestei propoziții, fie ca de ea să se folosească mai bine cei mai buni decît mine, adică cei care sunt mai inteligenți decît sunt eu, după puterea de înțelegere pe care ai dăruit-o fiecăruia, Dumnezeul meu.

Primește însă cu bunăvoință și mărturisirea pe care o fac *înaintea privirilor tale*[254]; căci îți mărturisesc, Doamne, eu nu cred că ai rostit această propoziție în zadar; și nu voi trece sub tăcere gîndurile pe care mi le sugerează citirea acestui pasaj. Gîndurile mele sunt adevărate și nu văd ce ar putea să mă împiedice să dau următoarea interpretare

Acestea sunt fructele pe care le datorăm acelora care ne îndeamnă spre o învățătură rațională cu ajutorul înțelegerii tainelor divine, și le-o datorăm în măsura în care ei sunt oameni. Dar le-o datorăm de asemenea și în măsura în care sunt suflete vii[272], care ne oferă modele de imitat în tot ceea ce privește înfrînarea pornirilor omenești. Le-o mai datorăm și în măsura în care ei sunt asemenea unor păsări ale cerului[273], deoarece binecuvîntările care ne vin prin ei se înmulțesc pe fața pămîntului și fiindcă *glasul lor se aude pînă la marginile pămîntului*[274].

CAPITOLUL AL XXVI-LEA
Ce semnificație au ajutoarele materiale oferite Apostolilor

39. Cu aceste roade se hrănesc cei care se bucură de ele, dar de ele nu se bucură *cei cărora pîntecul le este dumnezeu*[275]. În ce-i privește pe cei care oferă aceste roade și fac aceste fapte de milostenie, „rodul“ pentru ei nu sunt lucrurile dăruite ca atare, ci intenția cu care fac acel dar.

Și astfel îmi dau seama limpede de unde vine bucuria lui Pavel, om care îl slujea pe Dumnezeu, și nu pîntecul său, îmi dau seama și mă bucur împreună cu el. El a primit de la filipeni darul pe care i l-au trimis prin Epafrodit[276], dar îmi dau seama bine de ce s-a bucurat pentru el. Bucuria de a primi acest dar îl hrănește, fiindcă el spune adevărul scriind: *M-am bucurat în Domnul cu bucurie mare că, în sfîrșit, au înflorit în voi din nou gîndurile bune față de mine, pe care le-ați avut cîndva dar de care v-ați dezgustat*[277]. Așadar, filipenii s-au abrutizat multă vreme datorită dezgustului lor și, ca să spun așa, au fost ca niște arbori secătuiți de roadele faptelor bune; de aceea Apostolul s-a bucurat pentru ei, că au înflorit din nou, și nu pentru sine însuși, că l-au scos din nevoie. Astfel, continuînd, el spune: *Nu vorbesc așa fiindcă mi-ar lipsi ceva; fiindcă m-am deprins să-mi fie de ajuns ceea ce am la îndemînă. Știu să trăiesc și cu mai puțin, știu să trăiesc și în belșug; în orice și în toate am învățat să fiu și sătul și flămînd, și să trăiesc în belșug și să îndur lipsuri. Toate acestea pot să le fac întru Acela care mă întărește.*[278]

40. Pentru ce te bucuri așadar, mărețule Pavel? Pentru ce te bucuri, cu ce te hrănești tu, omul care *a fost reînnoit pentru cunoașterea lui Dumnezeu, potrivit imaginii celui care te-a creat*[279], tu, suflet viu printr-o atît de mare înfrînare, tu, limbă înaripată care vestește tainele dumnezeiești? Căci, desigur, doar unor asemenea suflete li se cuvine această hrană. Cine te hrănește deci? Bucuria! Să ascultăm deci cuvintele care urmează: *Bine ați făcut că ați luat parte la necazul meu*[280]. Pentru aceasta se bucură, cu aceasta se hrănește; cu faptul că ei au făcut un bine, nu pentru faptul că a ieșit el din încurcătură. El poate să-ți spună: *Cînd am fost la strîmtoare mi-ai deschis cale*[281], deoarece a știut să trăiască în

Note și comentarii – Cartea I

1 Ps. 145:3.

2 Cf. Ps. 147:5.

3 1Petr. 5:5.

4 După LABRIOLLE, acest pasaj introductiv rezumă întregul spirit al *Confesiunilor*: adevărata odihnă intelectuală și sufletească se află doar în Dumnezeu, căci doar el dizolvă rătăcirile intelectului și sfîșierile inimii.

5 Rom. 10:14.

6 Ps. 22:26.

7 Ideea aceasta că, în căutarea lui Dumnezeu, credința trebuie să preceadă cunoașterea (*credo ut intellegam* – „cred pentru ca să înțeleg“) este un principiu al gnoseologiei augustiniene; ea va fi enunțată și subliniată de Sf. Augustin încă din scrieri de tinerețe, precum *De Magistro*. Acest principiu este de asemenea propus în multe din predicile adresate celor care se pregăteau să primească Botezul (cf., de exemplu, *Sermones*, LVI, 1, sau LVII, 1). Credința înseamnă iubire; a-l cunoaște pe Dumnezeu fără a-l iubi este un nonsens. În schimb, Dumnezeu poate fi regăsit prin iubire chiar dacă nu este cunoscut prin intelect.

8 Acest „propovăduitor“ (*praedicator*) este, fără îndoială, Sf. Ambrozie, adevăratul său „părinte spiritual“, personalitatea care a exercitat înrîurirea decisivă asupra hotărîrii tînărului Augustin de a se converti la credința autentică și de a primi Botezul.

9 Fac. 1:1.

10 Ps. 139:8.

11 Rom. 11:36.

12 Ierem. 23:24.

13 LABRIOLLE, p. 11, remarcă faptul că aceste capitole vădesc puternice reminiscențe ale educației clasice, fundamentată pe retorică și dialectică, primită de Augustin în tinerețe. În părțile cu conținut filosofic ale *Confesiunilor*, abundența enunțurilor interogative, foarte gustate de contemporani, este pentru noi obositoare.

14 Cf. Ps. 118:32.

15 Ideea că Dumnezeu este „de nepătruns“ (*incomprehensibilis*) și totuși „cu putință de atins“ (*attingibilis*) este frecvent formulată de Sf. Augustin și a fost moștenită în tradiția teologică occidentală. Thomas de Aquino, *Summa Theologica*, I, XX, 7, citează în acest sens din Augustin, *De Verbo Domini*, XXXVIII, 3: „A-l atinge pe Dumnezeu cu spiritul într-un fel oarecare reprezintă cea mai mare bucurie.“

16 Cf. Iov, 9:5. Aici, ca și în numeroase alte locuri, textul din *Itala* (vechea versiune latină a *Bibliei*, realizată înainte ca Sf. Ieronim să fi publicat versiunea

formulărilor metaforice din Scripturile tale. Eu știu că o noțiune concepută în minte într-un singur mod poate fi semnificată în multiple feluri prin expresii materiale, la fel cum mintea poate concepe în multiple feluri ceva semnificat prin mijloace materiale într-un singur mod[255]. Iată, de exemplu, noțiunea simplă de „iubire pentru Dumnezeu și pentru aproapele“. Cît de multe și de diferite simboluri sunt întrebuințate pentru a-i da o formă materială! Cît de nenumărate sunt limbile în care se exprimă această noțiune și cît de multe sunt în fiecare limbă formele de expresie posibile[256].

Acesta este înțelesul în care cresc și se înmulțesc sîmburii de viață din ape.

Mai ia în seamă, cititorule, încă un fapt: cuvintele *la început a creat Dumnezeu cerul și pămîntul*[257] sunt prezentate în Scriptură într-un singur mod și într-un singur mod sunt ele enunțate cu ajutorul vocii omenești. Dar în cît de numeroase feluri pot fi ele înțelese, potrivit diferențelor între puncte de vedere egal de îndreptățite, fără să luăm în seamă, desigur, greșelile și înșelăciunile!

Acesta este înțelesul în care cresc și se înmulțesc sîmburii de viață din oameni.

37. În concluzie, dacă luăm în considerare esența lucrurilor nu în sens alegoric, ci în sens propriu, constatăm că expresia *creșteți și vă înmulțiți* se potrivește tuturor ființelor care se nasc din semințe. Dacă luăm însă aceste cuvinte în sensul lor figurat – și acesta este, mai degrabă, cred, înțelesul avut în vedere în Scriptură, care nu atribuie fără un anumit rost această binecuvîntare doar viețuitoarelor acvatice și oamenilor – găsim, într-adevăr, asemenea „înmulțiri“ și la făpturile spirituale și la cele corporale, atît în cer cît și în pămînt, la sufletele drepte și la cele nedrepte, atît în lumină cît și în întuneric; găsim de asemenea la sfinții autori ai Scripturii, prin care ne-a fost dezvăluită Legea, asemenea bolții cerești stabilite între apă și pămînt, în comunitățile popoarelor amare precum apa mării[258]; în ardoarea sufletelor evlavioase ca pe un pămînt uscat; în faptele de milostenie săvîrșite în viața aceasta precum în ierburile pline de sămînță și în arborii încărcați de fructe; în darurile duhovnicești împărțite spre folosul oamenilor, precum luminătorii cerului, și în trăirile supuse cumpătării, precum în sufletul cel viu[259].

În toate acestea întîlnim înmulțire, rodnicie și creștere. Cît privește acum creșterea și înmulțirea care constă în faptul că unul și același conținut este enunțat în numeroase feluri și, pe de altă parte, unul și același enunț poate fi înțeles în mai multe feluri, pe acestea nu le găsim decît la semnele emise în mod material și la conținuturile concepute prin gîndire.

Semnele emise în mod material sunt echivalate de mine cu reproducerea și înmulțirea ființelor acvatice[260], ele ne sunt necesare datorită naturii profund păcătoase a trupului nostru; conținuturile

concepute prin gîndire reprezintă însă reproducerea și înmulțirea oamenilor, căci ele se nasc datorită rodniciei rațiunii noastre.

Sunt încredințat că aceasta ai vrut să lași să se înțeleagă, Doamne, cînd s-a spus în numele tău: *Creșteți și vă înmulțiți!*[261] Consider că prin această binecuvîntare tu ne-ai acordat capacitatea și puterea de a enunța în multiple moduri un conținut pe care îl concepem într-un singur fel și de a înțelege în multiple feluri unul și același enunț obscur, atunci cînd îl citim. În acest fel *se umplu apele mării*[262], care nu pot fi puse în mișcare decît prin interpretări diferite ale semnelor[263] și tot astfel *se umple pămîntul de sămînța omenească*[264]: pămîntul uscat se arată în ardoarea omului pentru cunoaștere, iar aceasta este stăpînită de către rațiune.

Capitolul al XXV-lea
Iarba dăruită drept hrană, despre care vorbește Scriptura, semnifică în mod alegoric ajutorul pe care orice credincios trebuie să-l dea celui care vestește Cuvîntul lui Dumnezeu

38. Vreau acum, Doamne, Dumnezeul meu, să explic înțelesul pe care mi-l sugerează în continuare Scriptura ta și o voi spune fără să mă tem. Căci nu voi rosti decît adevărul, atîta vreme cît tu mă vei inspira să spun ce ai voit să ne arăți prin cuvintele Scripturii. Dacă m-ar inspira altceva decît tine, nu cred că aș putea să spun adevărul, fiindcă *tu ești Adevărul însuși*[265], pe cînd *orice om este mincinos*[266]. De aceea, *cine rostește o minciună vorbește potrivit naturii sale*[267]. Așadar, pentru a rosti adevărul, voi vorbi urmîndu-te pe tine.

Iată, citim că ne-ai dăruit *drept hrană orice iarbă semănată care poartă sămînță, pe toată fața pămîntului, și orice pom care poartă în sine fructul seminței care se seamănă*[268]. Și ne-ai dăruit această hrană nu doar nouă, ci și tuturor păsărilor cerului și dobitoacelor pămîntului și șerpilor; peștilor însă și marilor vietăți ale mării nu le-ai dăruit această hrană.

Spuneam că prin roadele pămîntului sunt semnificate și reprezentate în mod alegoric faptele de milostivire, care ne sunt oferite de pămîntul cel rodnic pentru împlinirea nevoilor acestei vieți. Un astfel de „pămînt“ a fost evlaviosul Onisifor, a cărui casă a primit *îndurarea ta, deoarece de multe ori l-a înviorat* pe al tău Pavel și *nu s-a rușinat de lanțurile* acestuia[269]. Același lucru l-au făcut și *frații din Macedonia*, care i-au oferit lui Pavel *lucrurile de care avea nevoie*[270], dînd o roadă la fel de bogată. Dar cît de îndurerat a fost Apostolul că niște pomi care îi datorau roade nu i le-au dăruit și a spus: *La prima mea apărare nimeni nu mi-a venit în ajutor, ci toți m-au părăsit; dar să nu li se pună la socoteală*![271]

sa revizuită, cunoscută mai tîrziu sub numele de *Vulgata*), întrebuințată de Augustin, diferă de cel din *Vulgata*. În *Vulgata*, textul din *Cartea lui Iov* sună astfel: *Qui transtulit montes, et nescierunt*. – „El mută munții din loc și ei nu prind de veste.“ (Radu-Gal.) Echivalarea alegorică a celor trufași cu munții este propusă de altfel, în mod expres, de Augustin în comentariul său la *Cartea lui Iov* (*Adnotationes in Iob*, 9).

17 Sensul acestei formulări aforistice este următorul: orice discurs pe tema Logosului, dacă este desfășurat în afara doctrinei creștine, este inutil. Cf. și *Sermones*, CXVII, 15: *De Verbo tanta et multa diximus, et nihil dignum diximus*. – „Despre Cuvînt am spus lucruri atît de diferite și atît de multe și totuși nu am spus nimic demn (de reținut).“

18 Ps. 35:3.

19 Cf. Ps. 19:13.

20 Cf. Ps. 116:10.

21 Cf. Ps. 32:5.

22 Cf. Ps. 27:12.

23 Ps. 130:3.

24 Credința în preexistența sufletului înainte de naștere este la Augustin de la sine înțeleasă. Ea apare exprimată din nou în I, vi, 9, III, iv, 8 și X, xx, 29. Detalii referitoare la credința în preexistența sufletului la Augustin pot fi găsite la Etienne Gilson, *Introduction à l'étude de Saint Augustin,* Paris, 1929, p. 65.

25 Un oximoron asemănător, obținut prin alternarea expresiilor *vita mortalis/ mors vitalis* regăsim în *De civitate Dei,* XIII, 10.

26 Subtile disocieri de ordin psihologic cu privire la predominanța, în prima copilărie, a plăcerilor senzoriale regăsim în *De Trinitate*, XIV, 5, unde starea copilului sugar este descrisă ca un stadiu premergător autenticei cunoștințe a sinelui: *Mens* (...) *non ignorare se potest sed cogitare se non potest*. – „Spiritul (...) nu se poate ignora, dar nici nu se poate gîndi pe sine.“

27 Sf. Augustin dovedește multă acuitate în observarea manifestărilor psihologice tipice fiecărei vîrste. Ceea ce îl intersează constant este comunicarea prin semne. În acest loc avem un prim pasaj din *Confesiuni* în care procesul semiologic este descris în termeni și prin concepte specifice: a-și arăta dorințele (*ostendere voluntates*), interior/ exterior (*intus/ foris*), simțuri (*sensus*), semne (*signa*) etc. Raporturile copilului cu exteriorul sunt descrise în termenii comunicării lingvistice: dorind să exprime ceea ce se află în interiorul său (*intus*) către oamenii mari din exterior (*foris*), copilul emite semne (*signa*) adresate simțurilor celor mari. În calitate de semne sunt desemnate aici gesturile (*iactare membra*) și țipetele (*voces*). Aceste semne primare au, în concepția Sf. Augustin, caracteristici interesante: ele sunt asemănătoare actelor de voință (*similia voluntatibus*), dar nu sunt congruente cu adevărul (*non veri similia*).

28 Cf. Mat. 11:25.

29 Spre sfîrșitul copilăriei, copilul caută semne (*signa quaerere*) prin care să facă cunoscut celorlalți ceea ce simte (*sensa*).

30 Cf. 3:6.

31 Cf. Ps. 102:28;

32 Cf. infra, XI, xv, 20.

33 Cf. Ps. 102:28.

34 Cf. Sir. 39:17.

35 Doar în aparență avem aici un joc de cuvinte gratuit. În realitate, este vorba despre o ilustrare a principiului preeminenței credinței față de înțelegere (*credo ut intelligam*), raportată la problema raportului între Dumnezeu și eternitatea creației. Sensul este următorul: chiar dacă nu înțelege prin rațiune acest mister al eternității Creației, omul îl găsește pe Dumnezeu dacă este convins, prin credință, de Adevăr. Dimpotrivă, acela care are o reprezentare rațională nedemnă de măreția lui Dumnezeu (eventual cea maniheistă), chiar dacă își satisface înțelegerea, nu l-a găsit, totuși, pe Dumnezeu. Această temă a „înțelegerii neînțelegătoare“ cu referire la Ființa lui Dumnezeu apare de timpuriu în scrierile Sf. Augustin. În dialogul de tinerețe *De ordine*, II, 16, 44, se afirmă că Dumnezeu este cunoscut mai bine atunci cînd nu-l cunoaștem: *Scitur melius nesciendo*. În altă parte (*Epistulae*, CXXX, xiv, 27), Sf. Augustin se referă la o „anumită neștiință savantă“ (*quaedam docta ignorantia*), adică la o acumulare de cunoștințe inutile, care ne împiedică să cunoaștem adevărata esență a lui Dumnezeu. Cf. și supra, nota 7.

36 Trimitere la natura perversă a ființei umane, afectată de păcatul originar. Plînsul neînfrînat al copilului, șantajul instinctiv la care îi supune pe cei mari sunt indicii ale înclinațiilor spre răul adînc înrădăcinat chiar și în spiritul copilului foarte mic (*infans*). Gelozia copilului, capriciile sale de tot felul vădesc forța răului, în pofida slăbiciunii trupești a acestuia. Aceste forme ale păcatului originar sunt discutate pe larg de Augustin în *De peccatorum meritis ac demissione*, I, xxxv, 66 și urm.

37 Cf. Iov, 14:4-5.

38 Vezi supra, nota 36.

39 Cf. Ps. 92:2.

40 Cf. Ps. 51:7.

41 Prin această acută observație, Sf. Augustin disociază două etape în primii ani din viața unui om (și limba latină are mijloace să le numească), respectiv: *infantia*, cînd copilul este lipsit de vorbire (*infans*) și *pueritia*, cînd devine înzestrat cu vorbire (*loquens*). Trecerea de la o vîrstă la alta nu se face printr-o „rînduială a învățăturii“ prestabilită (*ordo doctrinae*), ci prin *memoria* și prin *ingenium*. Mai întîi, copilul își exteriorizează „simțirile inimii“ (*sensa cordis*) cu ajutorul gemetelor și al țipetelor (*gemitibus et vocibus*), iar mai tîrziu el începe să intuiască (*colligere*) că pentru fiecare lucru există un semn (*signum*) pe care copilul poate să-l folosească și să se exprime prin vorbire (*ore*). Cuvintele sunt deci „semne ale unor dorințe care trebuie enunțate“ (*voluntatum enuntiandarum signa*). Interersant este și faptul ca Sf. Augustin presupune, dincolo de vorbire (*sermo*), și existența unui limbaj natural non-verbal, comun tuturor popoarelor (*verba naturalia omnium gentium*), întemeiat formal pe mimică (*vultus*), culoarea intonației (*sonitus vocis*) și gesturi.

42 În sistemul educațional din Roma imperială accentul cădea aproape exclusiv pe dobîndirea unei mai mari dexterități în relațiile publice.

43 Descrierea actului educațional ca un chin va fi reluată de Sf. Augustin în termeni asemănători și în alte scrieri. Vezi și mai jos, nota 46.

44 Aici se pare că trebuie să recunoaștem momentul în care copilul Augustin a cunoscut, pentru prima dată, pe Dumnezeul creștinilor. Acești *homines rogantes te* trebuie să fie membrii comunității creștine căreia îi aparținea și mama sa, pioasa Monica.

belşug, dar să îndure lipsurile, în tine, care îl întăreşti[282]. *Ştiţi şi voi, filipenilor*, scrie Apostolul în continuare, *că la începutul vestirii de către mine a Evangheliei, cînd am plecat din Macedonia, nici o altă biserică nu mi-a deschis un cont de dat şi de primit în afară de voi; căci voi mi-aţi trimis şi la Tesalonic, o dată, apoi a doua oară, mijloace pentru a face faţă nevoilor mele*[283]. Apostolul se bucură acum pentru faptul că filipenii s-au reîntors la faptele lor bune, asemenea unui ogor care şi-a regăsit rodnicia.

41. Se gîndea oare Apostolul la propriile sale trebuinţe atunci cînd a spus: *Mi-aţi trimis mijloace pentru a face faţă nevoilor mele?* Oare pentru aceasta se bucura el? Fireşte că nu! De unde ştim aceasta? O ştim fiindcă el însuşi o spune în continuare: *Nu după darul vostru umblu, ci după dobînda lui*[284].

Am învăţat de la tine, Dumnezeul meu, să fac deosebire între dar şi dobîndă. Darul înseamnă lucrul ca atare, pe care ni-l dăruieşte cel care ne împărtăşeşte din cele necesare, cum ar fi bani, hrană, băutură, îmbrăcăminte, acoperiş, un ajutor de orice fel. Dobînda înseamnă însă voinţa bună şi dreaptă a celui care dăruieşte. Bunul Învăţător nu spune doar *cine primeşte un prooroc*, ci adaugă imediat *sub nume de prooroc*; nu spune doar *cine primeşte pe un drept*, ci adaugă îndată *sub nume de drept*. Doar în aceste condiţii cel dintîi va primi răsplata profetului, iar celălalt răsplata celui drept. De asemenea, nu spune doar *cine va da de băut un pahar de apă rece unuia din smeriţii mei însoţitori*, ci adaugă *dar numai sub numele de ucenic*, continuînd astfel: *adevărat vă spun vouă, acela nu-şi va pierde răsplata*[285]. Darul înseamnă deci să îl primeşti pe un profet, să îl primeşti pe un drept, să oferi ucenicului un pahar cu apă rece; fructul însă înseamnă să faci toate acestea sub numele de profet, sub numele de drept şi sub numele de ucenic. Cu un astfel de fruct a fost hrănit Ilie de către o văduvă care ştia că îl hrăneşte pe omul lui Dumnezeu şi tocmai pentru aceasta îl hrănea; hrana primită de la corb nu era însă decît un dar[286]; prin acest dar era hrănit nu Ilie cel lăuntric, ci Ilie cel dinafară, adică trupul lui Ilie, care ar fi putut chiar şi să fi pierit din lipsa unei asemenea hrane.

CAPITOLUL AL XXVII-LEA
Simpla procurare a mijloacelor de trai nu are nici o semnificaţie spirituală

42. Fiindcă vorbesc înaintea ta, Doamne, aş vrea să spun întregul adevăr. Cînd *oamenii ignoranţi şi necredincioşi*[287] trebuie iniţiaţi şi cîştigaţi de partea credinţei, este nevoie de aceste simboluri de iniţiere şi de aceste semne miraculoase care sunt semnificate, cred, prin numele

care vezi că sunt bune, cînd un lucru le place din cauza ta, tu eşti acela care le placi în acel lucru, iar cînd ceva ne place prin Duhul tău, prin noi acel lucru îţi place ţie. *Căci cine dintre oameni cunoaşte gîndurile omului în afară de duhul omului, care se află în el? Tot aşa, nimeni altcineva nu cunoaşte gîndurile lui în afară de Duhul lui Dumnezeu. Iar noi nu am primit* – spune în continuare Apostolul – *duhul lumii acesteia ci Duhul care vine de la Dumnezeu, pentru ca să cunoaştem darurile pe care ni le-a dat Dumnezeu*[296].

Sunt deci îndreptăţit să-mi pun întrebarea: „Este adevărat, *nimeni nu cunoaşte care sunt gîndurile lui Dumnezeu în afară de Duhul lui Dumnezeu*[297]. Atunci cum putem noi cunoaşte *darurile pe care ni le-a dat Dumnezeu*?" Răspunsul pe care îl primesc este următorul: „Chiar şi ceea ce noi cunoaştem prin Duhul său nu cunoaşte nimeni altcineva decît Duhul lui Dumnezeu." Căci, dacă în mod îndreptăţit li s-a spus acelora care vorbesc în numele Duhului lui Dumnezeu: *Nu voi sunteţi aceia care vorbiţi*[298], la fel de îndreptăţit este şi să li se spună celor care cunosc în numele lui Dumnezeu: „Nu voi sunteţi aceia care cunoaşteţi"; tot aşa, este îndreptăţit să li se spună şi celor care văd în numele Duhului lui Dumnezeu că nu ei sunt aceia care văd că un lucru este bun, ci Dumnezeu vede că acel lucru este bun.

Una este deci să se considere că ceea ce este bun este rău, aşa cum fac oamenii despre care am vorbit mai sus[299]; altceva este ca omul să vadă că ceea ce este bun este într-adevăr bun, aşa cum multora le place creaţia ta fiindcă este bună, dar în ea nu tu eşti acela care le placi, deoarece ei preferă să se bucure de această creaţie mai degrabă decît de tine; în sfîrşit, există şi un al treilea caz, şi anume atunci cînd omul vede că un lucru este bun, Dumnezeu este acela care vede în el că lucrul este bun şi, evident, Dumnezeu este iubit prin Creaţia sa; dar Dumnezeu nu poate fi iubit decît prin Duhul pe care el ni l-a dăruit, *deoarece iubirea pentru Dumnezeu s-a răspîndit în inimile noastre prin lucrarea Sfîntului Duh, care ne-a fost dăruit*[300]; prin Sfîntul Duh noi vedem că tot ceea ce fiinţează într-un fel oarecare este bun, întrucît totul purcede de la Acela care fiinţează nu într-un fel oarecare, ci în mod absolut[301].

CAPITOLUL AL XXXII-LEA
Viziune de ansamblu asupra Creaţiei

47. *Îţi mulţumim, Doamne!*[302] Noi vedem cerul şi pămîntul, adică partea superioară şi cea inferioară a lumii materiale sau, altfel spus, creatura spirituală şi cea corporală: ca podoabă a acestor două părţi, care compun atît ansamblul întregii alcătuiri a lumii cît şi ansamblul întregii Creaţii, vedem lumina creată de tine şi despărţită de întuneric. Vedem

bolta cerului, fie aceea aşezată între apele spirituale superioare şi cele corporale inferioare[303], adică cel dintîi corp creat al universului, fie acest spaţiu aerian pe care îl numim de asemenea cer şi unde zboară încolo şi încoace păsările cerului, spaţiu aflat între apele care plutesc pe deasupra sub formă de aburi şi care cad în nopţile senine sub formă de rouă, pe de o parte, şi apele mai grele care se scurg pe pămînt, pe de altă parte. Vedem frumuseţea apelor adunate la un loc pe întinsurile mării, vedem pămîntul uscat, mai întîi golaş, abia ieşit din ape, iar apoi împodobit şi devenit vizibil şi armonios, ca o mamă a ierburilor şi a arborilor. Vedem cum strălucesc deasupra noastră luminătorii cerului, cum soarele este îndeajuns ziua, cum luna şi stelele îmblînzesc noaptea şi cum toate la un loc marchează şi indică scurgerea timpului. Vedem cum elementul umed se umple peste tot cu peşti, cu fiare marine şi cu vietăţi înaripate, deoarece densitatea aerului care susţine zborul păsărilor se formează cu ajutorul evaporării apelor. Vedem cum faţa pămîntului se împodobeşte cu vieţuitoare de uscat şi îl vedem pe om, creat după chipul şi asemănarea ta, cum îşi impune stăpînirea asupra tuturor făpturilor lipsite de raţiune, tocmai datorită asemănării cu chipul tău, adică prin puterea raţiunii şi a înţelegerii[304]; şi, după cum în sufletul omului există o latură care stăpîneşte prin puterea de a delibera şi una care se supune îndrumărilor date[305], tot aşa şi femeia a fost creată în sens material pentru bărbat; ea are, în privinţa gîndirii raţionale şi a putinţei de a înţelege, aceeaşi natură cu bărbatul, dar în privinţa sexului ea se supune totuşi, din punct de vedere material, sexului masculin, în aceeaşi măsură în care impulsurile noastre naturale trebuie să se supună puterii de raţionare a gîndirii, pentru ca acţiunile care urmează să se petreacă să se bucure de o îndrumare corectă[306].

Vedem deci toate aceste lucruri, fiecare în parte este bun, dar toate împreună sunt foarte bune.

CAPITOLUL AL XXXIII-LEA
Din nou despre relaţia între materie şi formă în actul Creaţiei

48. Fie ca lucrările tale să te preaslăvească, pentru ca noi să te iubim! Fie ca noi să te iubim, pentru ca lucrările tale să te preaslăvească! Lucrările tale au un început şi un sfîrşit în timp, un răsărit şi un apus, un progres şi un declin, îşi au frumuseţea şi neîmplinirea lor. Ele îşi au deci, pe rînd, dimineaţa şi seara lor, succesiune cînd evidentă cînd ascunsă privirilor noastre. Ele au fost create de tine din nimic şi nu din propria ta substanţă sau din vreo altă substanţă care să nu fi fost creată de tine sau care să fi existat înaintea ta; nu, lucrurile au fost create

tine prin noi. Tu însă, Doamne, lucrezi în veşnicie şi te odihneşti în veşnicie; tu nu contempli ceva în timp, tu nu te mişti în timp şi nu te odihneşti în timp; şi totuşi, tu eşti Acela care ne faci pe noi să contemplăm în timp, tu creezi timpul însuşi, precum şi odihna de la sfîrşitul timpului.

CAPITOLUL AL XXXVIII-LEA
Dumnezeu este odihna supremă

53. Noi vedem deci lucrurile pe care le-ai creat fiindcă ele există, însă ele există fiindcă tu eşti acela care le vezi[312]. În afara noastră[313] noi vedem că lucrurile există, înlăuntrul nostru[314] vedem că ele sunt bune. Tu însă le-ai văzut deja create prin acelaşi act în care ai văzut că trebuie create.

Aflîndu-ne acum în alt timp, şi anume după ce inima noastră a prins rod din Duhul tău[315], noi ne simţim îndemnaţi să facem binele; mai înainte eram însă imboldiţi să facem răul, deoarece te părăsisem pe tine. Dar tu, Dumnezeule bun şi unic, nu ai încetat nici o clipă să faci binele. Prin darul Harului tău, unele din lucrările noastre sunt bune, dar nu sunt veşnice. Sperăm ca după ce le vom împlini să ne găsim odihna în marea sfinţenie a prezenţei tale. Tu însă, care eşti Binele suprem, nu ai nevoie de un alt bine din afara ta; tu te odihneşti în veşnicie, deoarece tu însuţi eşti propria ta odihnă.

Cine dintre oameni ar putea să-l facă pe alt om să înţeleagă acest adevăr? Ce înger ar putea să-l facă să înţeleagă pe alt înger? Ce înger va putea să-l facă să înţeleagă pe un om? Ţie trebuie să-ţi cerem înţelegerea, pe tine trebuie să te căutăm, la uşa ta trebuie să batem. Aşa, numai aşa, vom primi ceea ce cerem, vom găsi ceea ce căutăm şi uşa ta ni se va deschide.

de *pești* și *fiare ale mării*. Acești oameni pot veni în sprijinul copiilor tăi cu un fapt material sau îi pot ajuta într-o oarecare nevoie a vieții prezente; dar, atîta timp cît ei nu știu de ce trebuie să facă acest lucru și nici care este scopul gestului lor, nu putem cu adevărat spune că ei îi hrănesc pe copiii tăi și nici că aceștia din urmă primesc cu adevărat vreo hrană; căci primii nu săvîrșesc gestul lor cu o voință sfîntă și dreaptă, iar copiii tăi nu găsesc în darurile lor adevărata bucurie, căci nu văd în ele încă adevăratul „rod"[288]. Căci sufletul nu se hrănește cu adevărat decît cu ceea ce, pentru el, înseamnă bucurie. Iată de ce peștii și fiarele mării nu se hrănesc cu hrana pe care pămîntul o rodește decît după ce acesta s-a despărțit și s-a curățat de valurile amare ale mării.

CAPITOLUL AL XXVIII-LEA
Creația lui Dumnezeu este bună în mod absolut

43. Ai privit, o, Dumnezeule, *toate cele pe care le-ai creat și ai văzut că sunt bune*[289]; și noi le privim și vedem că sunt foarte bune. Pentru fiecare dintre lucrările tale ai spus să se facă și, după ce s-au făcut, le-ai privit pe fiecare în parte și ai văzut că sunt bune. Am numărat și am găsit în Scriptură că de șapte ori tu ai privit și ai văzut că ceea ce ai creat este bun; cînd ai privit pentru a opta oară și ai văzut întregul Creației, ni se arată că ai spus că este nu doar bun, ci chiar foarte bun, tocmai pentru că le-ai văzut pe toate ca pe un întreg. Fiecare în parte din lucrările tale era doar bună, toate împreună sunt bune și chiar foarte bune. Același lucru se poate spune despre orice lucru frumos, deoarece acest corp este cu mult mai frumos prin îmbinarea armonioasă a părților sale componente decît fiecare parte luată separat, chiar dacă, în sine, fiecare are frumusețea ei[290].

CAPITOLUL AL XXIX-LEA
Actul Creației s-a petrecut în afara timpului, pe cînd înțelegerea Scripturii de către oameni este un act temporal

44. Am căutat cu atenție în Scriptură ca să văd dacă de șapte sau de opt ori ai privit la lucrările tale ca să vezi dacă sunt bune și dacă îți sunt pe plac. Dar nu am găsit în tine o privire asupra lucrurilor supusă timpului[291], care să mă facă să înțeleg că ai contemplat de atîtea ori ceea ce ai creat. Atunci mi-ai spus: „O, Doamne, oare nu este adevărată Scriptura ta, pe care ai dictat-o chiar tu, tu, care ești adevărat, care ești *însuși Adevărul*?[292] De ce atunci tu îmi spui că în privirea ta asupra lucrurilor nu există timp, în vreme ce Scriptura ta îmi spune că, zile la rînd, ai privit lucrurile pe care le-ai creat și ai văzut că sunt bune, iar eu am numărat și am găsit de cîte ori le-ai privit?"

La această întrebare mi-ai dat răspunsul, căci tu ești Dumnezeul meu și vorbești cu glas puternic la urechea lăuntrică[293] a robului tău; sfîșiind surzenia mea, mi-ai strigat: „O, omule, eu sunt cel care spune ceea ce spune Scriptura mea! Numai că Scriptura vorbește în timp, iar Cuvîntul meu rămîne neatins de timp, deoarece el dăinuie în veșnicie, egal cu mine pentru totdeauna. Și astfel, eu sunt cel ce vede ceea ce voi vedeți prin Duhul meu, la fel cum eu sunt cel care vorbește cînd voi vorbiți prin Duhul meu. Dar, pe cînd voi vedeți aceste lucruri în timp, eu nu le contemplu în timp, și tot astfel, ceea ce voi spuneți în timp eu nu rostesc în timp."

CAPITOLUL AL XXX-LEA
Despre părerile greșite ale maniheilor cu privire la Creație

45. Am auzit, Dumnezeul meu, glasul tău și am sorbit o picătură de dulceață din Adevărul tău. Am mai înțeles că sunt unii oameni[294] cărora nu le plac lucrările tale și care afirmă că multe din ele le-ai făcut împins de necesitate, ca de exemplu edificiul cerurilor și sistemul stelelor; ei mai spun că toate acestea nu au fost făcute dintr-o materie creată de tine, ci au fost făcute în altă parte și în alt fel, că tu doar le-ai adunat laolaltă, le-ai pus cap la cap și le-ai îmbinat; că ai făcut aceasta după ce i-ai înfrînt pe dușmanii tăi, iar din resturile lor ai clădit zidurile acestei lumi, așa încît ei, copleșiți de aceste metereze, să nu se mai poată răscula din nou împotriva ta. Mai spun chiar că celelalte lucruri nu au fost create de tine și nici măcar îmbinate de mîna ta; acestea ar fi, de exemplu, toate ființele alcătuite din carne, cele mai mici viețuitoare și toate cele ce își înfig rădăcinile în pămînt. Aceste lucruri, spun ei, au fost născute și au primit o formă[295] în părțile inferioare ale universului de la un spirit care îți este ostil, de la o natură diferită de tine, care nu a fost creată de tine și care îți este contrară.

Cei care spun asemenea lucruri sunt niște nebuni, deoarece ei nu privesc lucrările tale cu ajutorul Duhului tău și nu te recunosc pe tine în ele.

CAPITOLUL AL XXXI-LEA
Cum ne putem forma o concepție corectă despre Creație

46. Cînd oamenii privesc lucrurile prin Duhul tău, tu ești acela care vezi prin ei. Deci, cînd ei văd că lucrările tale sunt bune, tu ești acela

dintr-o materie con-creată, adică dintr-o materie pe care ai creat-o în același timp cu lucrurile însele, devreme ce nu a existat nici un interval de timp înainte ca tu să fi dat o formă acestei materii informe.

Într-adevăr, materia din care sunt create cerul și pămîntul este una, iar forma exterioară a cerului și a pămîntului este altceva; materia ai creat-o din neantul absolut, pe cînd forma universului ai creat-o din această materie informă, dar pe amîndouă le-ai creat în mod simultan, așa încît forma a urmat după materie fără nici o clipă de întîrziere[307].

CAPITOLUL AL XXXIV-LEA
O nouă trecere în revistă a adevărurilor cuprinse în relatarea biblică a Creației

49. Am examinat de asemenea[308] adevărurile pe care ai voit să le exprimi în mod figurat, în ordinea în care lumea a fost creată și în ordinea în care Creația a fost descrisă. Am văzut că, pe cînd fiecare lucru creat în parte este bun, întregul Creației este foarte bun; am mai văzut că cerul și pămîntul, care înseamnă capul și trupul Bisericii, au fost predestinate prin Cuvîntul tău, adică prin Fiul tău Singur-Născut, înainte de începerea oricărui timp, cînd nu era dimineață și nici seară. Ai început apoi să desfășori în timp ceea ce era predestinat în veșnicie, pentru a da la lumină planurile tale ascunse și a pune ordine în dezordinea lumii noastre – deoarece păcatele noastre se aflau deasupra noastră și noi rătăceam departe de tine, în adîncul întunericului; Duhul tău cel bun se purta pe deasupra noastră, pregătit să ne vină în ajutor la timpul potrivit; ai îndreptat apoi pe cei necredincioși și i-ai despărțit de nelegiuiți; ai întărit autoritatea Scripturii tale, așezînd-o între cei superiori, care se supun doar ție, și cei inferiori, care se supun acestora din urmă; ai adunat la un loc, într-o singură alcătuire, mînată de același gînd, comunitatea necredincioșilor, pentru a pune mai bine în lumină bunele străduințe ale celor credincioși și pentru ca ei să poată să-ți aducă ofranda milosteniei, împărțind săracilor bunurile lor pămîntești, pentru a le dobîndi pe cele cerești.

Ai aprins apoi pe bolta cerească anumiți luminători, adică pe sfinții tăi care poartă cu ei Cuvîntul Vieții și pe care darurile tale spirituale, revărsate asupra lor, îi fac să strălucească printr-o sublimă autoritate. După aceea, pentru a umple de credința în tine neamurile necredincioase, ai scos din materia corporală semne tainice, minuni vădite și glasuri care poartă cuvintele tale, potrivit bolții cerești a Cărții tale; prin toate aceste semne primesc binecuvîntare chiar și credincioșii tăi. Ai dăruit apoi o formă sufletului viu al credincioșilor tăi, învățîndu-i să aibă trăiri strunite de o viguroasă înfrînare; ai reînnoit, potrivit chipului și asemănării tale, gîndirea lor, care nu se mai supune de acum încolo decît ție și nu mai

are nevoie să imite modelul nici unei autorități omenești[309]; precum pe femeie ai supus-o bărbatului, așa ai supus și activitatea rațiunii domniei intelectului; în sfîrșit, ai voit ca tuturor slujitorilor tăi, care sunt necesari pentru desăvîrșirea credincioșilor în lumea aceasta, chiar acești credincioși să le ofere mijloace pentru traiul obișnuit, faptă de milostenie pentru care vor primi răsplată în viața viitoare.

Toate aceste lucrări ale tale le vedem și vedem că sunt foarte bune, fiindcă tu ești acela care le vezi în noi, tu, care ne-ai dăruit Duhul cu ajutorul căruia să le putem vedea pe toate și în ele să te iubim pe tine.

CAPITOLUL AL XXXV-LEA
Despre semnificația odihnei Domnului din a șaptea zi a Creației

50. Doamne, Dumnezeule, dă-ne nouă pace – căci tu ni le-ai dăruit pe toate –, dă-ne pacea odihnei, pacea Sabatului, pacea care nu are amurg! Căci toată această armonioasă alcătuire a lucrurilor foarte bune este destinată să dispară o dată ce au fost atinse limitele pe care tu le-ai hotărît. Căci în ele va fi o seară, după cum a fost și o dimineață[310].

CAPITOLUL AL XXXVI-LEA
Odihna sabatică prefigurează odihna viitoare a vieții veșnice

51. A șaptea zi însă nu are seară și soarele nu va apune, fiindcă ai sfințit-o pentru a dăinui în veșnicie. Odihna pe care ți-ai luat-o în a șaptea zi, după ce ai împlinit lucrările tale *cele foarte bune*[311], cu toate că veșnica ta liniște nu a fost întreruptă de actul Creației, este pentru noi o prevestire pe care ne-o faci prin glasul Cărții tale, ca să înțelegem că și noi, după ce am împlinit lucrările noastre, care nu sunt *foarte bune* decît în măsura în care tu ești Acela care ai îngăduit să fie astfel, ne vom odihni în Sabatul vieții veșnice.

CAPITOLUL AL XXXVII-LEA
Situat în afara timpului, Dumnezeu este totuși acela care guvernează deasupra timpului

52. În acel Sabat al Vieții veșnice și tu te vei odihni în noi, după cum acum tu ești acela care lucrezi în noi; și astfel, odihna de care ne vom bucura noi va fi a ta, la fel cum lucrările noastre sunt săvîrșite de

să-l reprimească acasă. Numele acestui Romanianus apare în *Confesiuni* doar în VI, XIV, 24.

58 În expresia *regula lignea*, LABRIOLLE sesizează „metafora originală“ care a servit de model pentru numeroase expresii eclesiastice precum *regula fidei, regula pietatis, regula veritatis, regula disciplinae* etc. Să reținem totuși că lat. *regula*, cuvînt al cărui sens principal era cel de „riglă; scîndurică dreaptă“, a căpătat sensul de „regulă, normă“ încă din perioada clasică. Dicționarele atestă acest sens la Cicero, Quintilianus și alții.

59 În textul original, Augustin întrebuințează cu finețe valorile semantice, greu de transpus în românește altfel decît perifrastic, ale perechii lexicale *discere* „a învăța tu însuți; a căuta să afli“/ *docere* „a instrui pe altul, a-i comunica anumite cunoștințe“.

60 Cf. Ps. 10:17.

61 Ps. 69:3.

62 Ps. 88:3.

mai ales, *De civitate Dei*, dar și de frecventele cuvinte sau sintagme grecești invocate ca exemple mai ales în scrierile din tinerețe (*De dialectica, De quantitate animi, De Magistro* etc.). Totuși, aici, ca și în alte părți, Sf. Augustin susține contrariul. De exemplu, în scrierea polemică *Contra litteras Petiliani*, II, XXXVIII, 91, el afirmă tranșant că limba greacă a învățăt-o foarte puțin, aproape deloc (*Et ego quidem Graecae linguae perparum assecutus sum, et prope nihil.*). Dacă luăm în seamă însă dragostea sa mărturisită – chiar și în acest pasaj – pentru limba latină, ne putem întreba dacă această declarație a sa nu ar putea fi înțeleasă ca un fel de prim pas conștient spre sublinierea particularismului creștinismului latin care, în secolele următoare, va căpăta și accente doctrinare mai acute. În legătură cu cunoștințele de limbi străine ale Sf. Augustin se poate consulta și O. Rottmanner, *Zur Sprachkenntnis des heiligen Augustins*, în „Tübinger Theologischen Quartalschrift“, 1895, p. 269 și urm.

55 După învățarea scrisului și a cititului cu primul *magister*, școlarul era dat pe mîna acestor *grammatici*, care îi familiarizau pe învățăcei cu textele clasice, Homer și Vergilius, în primul rînd. Comentarea amănunțită, explicarea și uneori chiar corectarea greșelilor unui text constituiau conținutul primeia dintre cele *septem artes liberales*, și anume (*ars*) *grammatica* sau *litteratura*.

56 Cf. Ps. 78:39.

57 Tonul oarecum disprețuitor la adresa celui pe care romanii tradiționaliști continuau să-l numească *pius Aeneas* poate părea surprinzător la un beneficiar al instrucției literare clasice; el este însă firesc la un scriitor creștin din secolul al IV-lea. Opera lui Vergilius a constituit totuși unul dintre elementele de bază ale educației lui Augustin și citarea sa frecventă atestă o prețuire implicită. Nu rareori Augustin încearcă o „recuperare“ în spirit creștin a marelui poet roman. În *Epistolae*, CV, 10, de exemplu, Augustin remarcă faptul că în *Eneida*, I, 278, Vergilius a prevăzut venirea împărăției de apoi, dar a pus, din păcate, această profeție în gura unui zeu mincinos. În alt loc, *De civitate Dei*, X, 27, Augustin îl numește pe Vergilius *poeta nobilissimus*, remarcînd accentele mesianice autentice din *Ecloga a IV-a*.

58 Acest pasaj encomiastic este construit pe fundamentul unei analogii: modelul clasic al amorului profan, întruchipat de cuplul tragic Eneas – Didona, este asemănat cu relația erotică între eul profund al suplicantului și Dumnezeu. De remarcat este și semantica erotico-maritală a termenilor utilizați în acest complex metaforic: *lumen cordis* mei et panis *oris intus* animae meae et virtus *maritans* mentem meam et *sinum* cogitationis meae.

59 Cf. Ps. 40:16.

60 Vergilius, *Aeneis,* VI, 457.

61 Ecou neoplatonic: în eshatologia neoplatonicilor, atașarea de materie (*extrema condita*) reprezenta moartea morală prin degradarea spiritului.

62 În original: *secundum id pactum et placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt*, o formulare a ipotezei convenționaliste a relației între un semn și semnificația sa, dar aplicată, trebuie menționat, nu semnului lingvistic ca atare, ci semnelor grafice. Expresia trebuie pusă în relație cu un pasaj celebru din Aristotel, *De interpretatione*, 16a: φΕστι μεϖν ου%ν τας εφν τη/~ ψυχη~/ παθημαϖτων συϖμβολα: καις τας γραφοϖμενα τω~ν εφν τη/~ φωνη~/: (...) ωϑν μεϖντοι ταυ~τα σεμει~α πρωϖτω□, τας αυφτας πα~σι παθηϖματα τη~□ ψυχη~□: καις ω%ν ταυ~τα οϑμοιωϖματα, πραϖγματα

aparent ilegitim al unor cutume din epoca patriarhilor erau principalele argumente invocate de manihei împotriva conținutului Vechiului Testament. Un răspuns la aceste critici formulează Sf. Augustin mai jos, în *Confesiuni*, IV, II, 3.

33 Avem aici prima abordare în *Confesiuni*, a problemei răului, care va fi reluată ulterior și detaliată, în special în Cartea a VII-a, cap. al XII-lea, par. 18, unde se afirmă natura non-substanțială a răului: răul nu are ființă ca atare, el reprezintă absența binelui (*privatio boni*). Prin această definire, Sf. Augustin respinge fără nici o concesie concepția maniheilor, care atribuiau răului o ființare echivalentă și contrapusă binelui. Cu toate acestea, mulți ani, Augustin a împărtășit credința maniheistă referitoare la natura duală a ființei supreme. Meditația asupra problemei răului a fost constant una dintre temele predilecte ale Sf. Augustin, chiar dacă ea este aceea care l-a menținut atîția ani în erezia maniheistă. O mărturisește singur într-o lucrare redactată anterior *Confesiunilor* și dedicată anume combaterii doctrinei maniheiste: „Această problemă [a răului] ... m-a frămîntat cu violență încă din adolescență și, obosit, m-a împins în brațele ereticilor.“ – *Ea quaestio... me admodum adulescentem exercuit et fatigatum in haereticos impulit* (*De libero arbitrio*, I, II, 4). Cu sinceritatea aproape brutală care îl caracterizează, în *De libero arbitrio*, Augustin propune discipolului său refacerea întregului traseu al propriilor erori, pentru a încerca, în cele din urmă, formularea unei soluții la problema originii răului. Împotriva maniheilor, care argumentau că răul moral, ca principiu al tuturor păcatelor, își are originea în libertatea omului, Sf. Augustin susține că libertatea umană este în sine un bine, că liberul arbitru este dat oamenilor de către Dumnezeu și că aplicarea negativă a voinței libere nu este imputabilă lui Dumnezeu, ci doar omului, căruia îi este dat și discernămîntul alegerii. Totuși, chiar și cu acest răspuns, o parte din afirmațiile maniheiste rămîn în picioare, așa încît Augustin trebuie să răspundă și la întrebarea de ce omul săvîrșește adesea răul fără să știe că este rău și de ce, chiar voind să îl evite, nu reușește întotdeauna. Dacă nu este cu putință ca Dumnezeu să săvîrșească răul în mod intenționat, înseamnă că failibilitatea omenească ocupă un loc determinat în planurile preștiinței divine. Cauza directă a incontinenței omului în fața păcatului este acea „poftă a cărnii“ (*carnalis concupiscentia*), moștenită o dată cu păcatul adamic originar. Dar, adaugă Sf. Augustin în *De libero arbitrio*, III, XX, 55, Dumnezeu îi ajută perpetuu pe urmașii lui Adam, oferindu-i fiecăruia șansa de a reveni la Creatorul său și de a triumfa asupra pedepsei date ca urmare a păcatului originar.

34 Fac. 1:27.

35 Cf. 1Cor. 4:3.

36 După BERNHARDT, p. 858, epitetele *varia* și *mutabilis* trimit la celebra formula a lui Vergilius, *Aeneis*, IV, 569-570: *Varium et mutabile semper femina*. – „Femeia este ceva mereu nestatornic și schimbător“. La rîndul ei, formularea vergiliană este un ecou din Euripide, *Ifigenia în Taurida*, 1298: Ορα τ'α!πιστον ωϑ□ γυναικει~ον γεϖνο□.

37 Pentru concepția Sf. Augustin asupra duratei, vezi mai jos celebrul pasaj din *Confesiuni*, XI, XIV, 17 și urm., care conține o meditație asupra timpului.

38 În original: *sicut Deus revelaret*.

39 Mat. 22:37-39, Marc. 12:30-31.

40 În original: *ipsa societas quae cum Deo nobis esse debet*. Lat. *societas* se mai poate traduce prin „întovărășire, asociere“.

Note și comentarii – Cartea a II-a

1 Textul original conține o metaforă: *silvescere ausus sum variis et umbrosis amoribus,* literal: „am îndrăznit să mă împăduresc în iubiri diferite și umbroase“.

2 Cf. Dan. 10:8.

3 Tema iubirii va fi reluată pe larg mai jos, III, II, 3

4 În metafora spinilor ca semn al iubirii trupești degradante, atribuită omului după izgonirea din Paradis, pot fi recunoscute aluzii fie la o secvență din discursul pedepsitor al lui Iahwe la căderea în păcat a lui Adam („pămîntul... spini și pălămidă să-ți aducă și să mănînci din buruienile cîmpului“ – Fac. 3:18), fie la una din promisiunile eshatologice ale lui Iisus Hristos: „Căci la înviere cei ce înviază nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu, în cer.“ (Mat. 22:30).

5 „Norii“ sunt pentru Sf. Augustin o metaforă de sorginte biblică, prin care se înțeleg oamenii aleși de Dumnezeu pentru a se adresa celorlalți oameni: „Ce sunt norii? Propovăduitorii Cuvîntului lui Dumnezeu“ (*Enarrationes in Psalmos*, 35:8).

6 1Cor. 7:8.

7 1Cor. 7:1.

8 1Cor. 7:32-33.

9 Remarcăm aici încă unul din multele complexe metaforice cu conținut erotic referitoare la relația între suplicantul care se confesează și Dumnezeu. Aluzia la jertfirea bărbăției reprezintă o trimitere directă la un pasaj enigmatic din Mat. 19:12: „Sunt fameni pe care oamenii i-au făcut fameni și sunt fameni care s-au făcut fameni pe sine, pentru împărăția cerurilor. Cine poate să înțeleagă, să înțeleagă.“

10 Cf. Ps. 94:20.

11 Cf. Deut. 32:39.

12 Madaura sau Madauri, astăzi Mdauruh, în Algeria, era un orășel al provinciei romane Numidia, situat la aproximativ 24 km de Thagaste, astăzi Souk-Ahras.

13 LABRIOLLE, nota 2, p. 32, respinge opiniile mai vechi conform cărora în acest pasaj al *Confesiunilor* am avea cea mai veche atestare a cuvîntului *litteratura* cu sensul modern „literatură“, arătînd că deja Tertullianus (*De idolatria, De anima, Apologeticus* etc.), la începutul secolului al III-lea d.Hr., utiliza termenul cu această accepție. În vremea copilăriei și a adolescenței Sf. Augustin, Madaura pare să fi fost unul din centrele culturii păgîne, aflată în conflict cu cultura creștină, în expansiune. *Epistolele 16* și *17*, scrise de Augustin în anul 390 și adresate filosofului și retorului madaurez Maximus, reflectă

η◊δη τας αυφταϖ: – „Așadar, sunetele articulate prin voce sunt simboluri ale stărilor sufletești, iar cuvintele scrise sunt simboluri ale cuvintelor vorbite (...); stările sufletești pe care sunetele le simbolizează direct sunt aceleași pentru toți, după cum, la rîndul lor, sunt și lucrurile ale căror imagini sunt reprezentările noastre.“ (trad. rom. de Mircea Florian, în *Organon*, vol. I, București, 1957, p. 206.).

63 Vergilius, *Aeneis,* II, 772.

64 Această frază conține formularea unui principiu pedagogic de care Augustin pare să fi fost conștient, dacă avem în vedere succesul său ca profesor, mai întîi, și ca episop, în cele din urmă.

65 Ps. 5:3.

66 În metafora *flumen moris humani*, LABRIOLLE, p. 21, nota 1, vede o posibilă reminiscență din Iuvenalis, *Satirae*, IV, 89: *Ille igitur nunquam derrexit brachia contra/ Torrentum...* – „Nu s-a-ncumetat nici Crispus, cît ar fi de bun și drept,/ Răului să-i stea-mpotrivă și-n furtuni să-i țină piept“ (trad. rom. de Tudor Măinescu și Alexandru Hodoș, BPT, 1967, p. 102).

67 Interpretarea în acest loc a termenului *lignum* drept „lemnul crucii lui Hristos“ este curentă (cf. LABRIOLLE: *sur la croix,* TRABUCCO: *le bois de la croix*, PINE-COFFIN: *the ark of the Cross*, ARNAULD: *un bois sauveur*, ORSA: *sul legno* – în notă: „ossia la Croce, che reca i suoi fedeli al porto della salvezza“). BERNHART: *die Arche* trimite la conceptul de „arcă“ în calitate de simbol al Bisericii, plutind pe oceanul păcatelor lumești, simbol curent în literatura creștină timpurie. Simbolistica *lemn-navă-cruce* este discutată de Augustin în *In Iohannis Evangelium*, II, 4, dar și în *De Trinitate*, IV, XV, 20.

68 *Paenula* era o pelerină specială, cu glugă, închisă în față, purtată de obicei pe vreme rea și în călătorie. Expresia *magistri paenulati* este utilizată de Sf. Augustin în sens metaforic.

69 Cicero, *Tusculanae disputationes*, I, 26.

70 Terentius, *Eunucul*, actul al IV-lea, scena a V-a (trad. rom. de Nicolae Teică, BPT, 1975, p. 155). În acest pasaj, tînărul Chaerea povestește prietenului său Antipho cum a pătruns în casa curtezanei Thais, deghizîndu-se într-un eunuc. În anticamera încăperii unde dormea tînăra sclavă pe care o dorea, tînărul desfrînat contemplă o pictură murală. Cuvintele *imber aureus, gremium, fucus, templum caeli* se găsesc în replicile personajelor și sunt invocate de Sf. Augustin pentru a dovedi, prin imoralitatea vădită a contextului, absurditatea argumentelor celor care susțineau că literatura profană este utilă, cel puțin în scopurile instrucției elementare, ca „material didactic“.

71 Vergilius, *Aeneis*, I, 38.

72 Metoda de abordare a textului poetic respinsă aici de Sf. Augustin era cea curentă în școala antică. Se urmărea familiarizarea elevilor nu doar cu „ideile poetice“, dar și cu stilul înalt al poeziei. Această „narativizare“ a conținutului poetic, cu reminiscențe pînă în practica didactică actuală, a fost recomandată în mod expres de Quintilianus în *Institutio oratoria*, X, V, 2. Poziția exprimată aici de Sf. Augustin reprezintă un semn al desprinderii sale de retorismul pragmatic, în care s-a format și pe care l-a practicat el însuși în tinerețe, ca profesor de retorică, și al apropierii de un nou tip de atitudine exegetică, dezvoltat ulterior, ca hermeneutică creștină, în *De doctrina Christiana*.

73 În original, determinantul adjectival din sintagma *transgressoribus angelis* desemnează caracteristica de „a fi trecut dincolo“ a îngerilor căzuți. BERNHARDT, p. 852, recunoaște aici un amestec de motive din Efes. 2:2 și urm. și Mat. 13:4.

74 În repertoriul retoricii clasice, prin barbarism se înțelegea o greșeală de ordin lexical, iar solecismul privea mai ales abateri de la normele gramaticale.

75 Cf. Ps. 103:8 și 86:15.

76 Cf. Ps. 16:11, 27:8 și 42:3.

77 Pe lîngă o trimitere destul de clară la parabola evanghelică a fiului risipitor, ORSA, p. 24, nota 7, identifică în acest pasaj și un ecou intertextual din Plotinus, *Enneades*, I, VI, 16-27, unde sunt descrise treptele contemplării interioare.

78 Forma *omines*, fără *h*-ul inițial cerut de pronunția clasică academică, reprezenta o rostire populară, neîngrijită și neconformă regulilor gramaticale. Respingînd ca pe o pedanterie excesivă și aridă obstinația retorilor de a vorbi o latină clasică pură, Sf. Augustin ne oferă aici o prețioasă atestare de fonetică istorică: în secolul al IV-lea, dispariția aspirației inițiale în cuvinte ca *homo, honor, hospes* etc. era un fenomen generalizat în latina vorbită.

79 Ps. 31:23.

80 Mat. 19:14.

41 În original: *pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum*. Recunoaștem aici o formulare a unuia dintre principiile fundamentale ale filosofiei romane a dreptului, care va fi preluat și de teoria juridică modernă: principiul caracterului contractual al legilor omenești. Mai mult decît atît, Sf. Augustin subliniază și caracterul organic, sistemic am spune astăzi, al unei legislații.

42 În original: *generale quippe pactum est societatis humanae oboedire regibus suis*. Principiu al dreptului roman.

43 În acest pasaj în care discută pe larg fundamentele moralei și ale justiției, Sf. Augustin face o deosebire terminologică foarte netă între conceptul de „faptă reprobabilă și imorală“, desemnat prin lat. *flagitium* (tradus prin *ticăloșie*), pe de o parte, și conceptul de „crimă“, semnificat prin lat. *facinus* (echivalat în prezenta traducere prin *nelegiuire*). Această opțiune terminologică nu pare întîmplătoare, căci prin cei doi termeni Sf. Augustin definește în *De doctrina Christiana*, III, X, 16, cele două tipuri principale de păcate: *Quod agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium vocatur; quod autem agit ut alteri noceat, facinus dicitur. Et haec sunt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt*. – „Ceea ce făptuiește o poftă nedomolită spre coruperea propriului suflet și a propriului corp se numește ticăloșie [*flagitium*]; ceea ce însă făptuiește cineva în scopul de a face un rău altuia se cheamă nelegiuire [*facinus*]. Acestea sunt cele două feluri ale tuturor păcatelor; ticăloșiile însă sunt mai grave.“ Considerînd mai grave păcatele imoralității proprii față de nedreptățile săvîrșite față de aproapele, Sf. Augustin are în vedere – așa cum ne lasă să înțelegem limpede discursul confesiv de pînă în acest punct – responsabilitatea inalienabilă a fiecărui individ față de propria sa mîntuire.

44 Aluzie directă la plăcerea gratuită de a-și bate joc de toată lumea a așa-numiților *eversores* (vezi supra, I, III, 6).

45 Conceptul de „nedreptate“ (*iniquitas*) definește la Sf. Augustin efectul principal al egoismului manifestat prin poftele trupești (*libidines, concupiscentiae*), care produc păcatele majore. „Nedreptatea“ este o violentare a ordinii divine a existenței, așa cum a fost ea stabilită prin voința divină. O explicație a acestui termen în *Contra Iulianum haeresis pelagianae defensorem*, VI, 62: „Nedreptate (*iniquitas*) avem cu adevărat atunci cînd, într-un om, ceea ce este mai înalt se subordonează la ceea ce este mai prejos sau cînd ceva mai prejos se ridică împotriva la ceva mai înalt.“

46 Imaginarea metaforică a *Decalogului* ca un psalteriu cu zece coarde poate fi o reminiscență intertextuală din Ps. 144:9. Primele trei coarde reprezintă comandamentele din decalog referitoare la relația cu Dumnezeu, iar celelalte șapte la relația cu aproapele. De fapt, între primele ar trebui să figureze și porunca a patra, referitoare la observarea sabatului.

47 Rom. 1:26.

48 Fapte, 9:5.

49 Despre orgoliu ca *initium peccati,* mai pe larg, dar în termeni asemănători celor de aici, va vorbi Augustin în *De Trinitate*, XII, IX, 14: *Potestatem quippe suam diligens anima, a communi universo ad privatam partem prolabitur; et apostatica illa superbia, quod initium peccati dicitur, cum in universitatae creaturae Deum rectorem secretae, legibus eius optimae gubernari potuisset, plus aliquid universo appetens, atque id sua lege gubernare*

molita, quia nihil est amplius universitate, in curam partilem truditur, et sic aliquid amplius concupiscendo minuitur. – „Sufletul care iubește propria sa putere alunecă de la universalul comun [tuturor ființelor] către o parte particulară; cînd trufia apostatică [etimologic: „care se separă de întregul din care face parte“] pe care o numim începutul păcatului și care, urmînd îndrumarea lui Dumnezeu în întregul Creaturii, ar fi putut fi cîrmuită foarte bine cu ajutorul legilor, ajunge să dorească ceva mai mult decît întregul și să vrea să guverneze acest întreg după propriile ei legi, atunci ea se prăbușește în preocuparea pentru o parte [a întregului]; căci nu există nimic mai presus decît universalul [divin]; și astfel, dorind să devină ceva mai mare, sufletul se micșorează de fapt.“

50 În original: *non erigamus adversus te cornua falsae liberatis*. În limba latină, expresia *cornua erigere* (*abvertere* sau *exaltare*) semnifică actul răzvrătirii. La rigoare, putem recunoaște aici și un ecou intertextual din Ps. 75:56, care se concretizează în *Vulgata* prin formularea *nolite exaltare cornu; nolite extollere in altum cornu vestrum,* iar în transpunerea preoților Radu și Galaction astfel: „Nu ridicați capul! Nu ridicați în slăvi capul vostru.“

51 BERNHARDT, p. 859, se întreabă dacă fraza nu conține cumva o aluzie la un reproș maniheist cu privire la imoralitatea Vechiului Testament, în speță la definirea lui Iosif, devenit omul de încredere al Faraonului, drept un speculant de cereale.

52 În original: *pactum ... aliquorum hominum societatis*. Cf. supra, nota 41.

53 Avem aici o trimitere directă la patriarhii și profeții Vechiului Testament, invocați într-un context asemănător la începutul cap. al VII-lea. Ei sunt „slujitorii“ (*servientes*) ale căror fapte pot fi calificate din punct de vedere moral, pe de o parte, ca o adecvare la cutumele circumstanțiale ale locului și momentului istoric și, pe de altă parte, ca o prefigurare a unei moralități viitoare superioare, cea creștină.

54 Secta maniheistă avea o organizare eclesială destul de elaborată: membri ei se împărțeau mai întîi în „auditori“ (*auditores*) și în „aleși“ (*electi*). Aceștia din urmă aveau în frunte un *princeps*, apoi doisprezece *magistri* și șaptezeci și doi de episcopi, numiți de magiștri. Urmau apoi preoții obișnuiți, numiți de către episcopi și, pe treapta ultimă, ministranții sau diaconii.

55 După cum amintește Augustin însuși în *De civitate Dei*, I, 29, maniheii credeau că și plantele erau „creaturi vii“, participante la substanța divină. În consecință, consumarea fructelor era socotită un păcat capital; de aceea, așa-numiții „aleși“ din secta maniheilor se abțineau de la lucrarea pămîntului sau de la culesul fructelor. Ei susțineau că, prin viața lor curată, au căpătat facultatea de a elibera, cu ajutorul rugăciunilor, particulele divine înghițite o dată cu fructele îngurgitate de ei, dar culese de către „auditori“. În acest pasaj al *Confesiunilor*, ca și mai jos, în IV, I, 1, tonul lui Augustin este sarcastic și autoironic.

56 Cf. Ps. 144:7.

57 Refuzul Monicăi de a-l primi sub același acoperiș pe fiul său în timpul primei părți a perioadei sale maniheiste pare să-l fi impresionat profund pe Augustin. Din *Contra Academicos*, II, II, 3, aflăm că, la Thagaste, Augustin a locuit un răstimp în casa unui prieten, Romanianus, pînă cînd Monica s-a hotărît

această încordare între literații creștini și cei păgîni. În *De civitate Dei*, II, 4 și VII, 26, Augustin se referă polemic la cultul păgîn al zeiței *magna mater*, popular încă în zona Madaurei. Templul închinat acestei zeități a fost transformat în biserică creștină abia în anul 1399. Adolescența lui Augustin a fost astfel puternic marcată de acest spațiu bicultural. Vezi în acest sens J.Geffcken, *Der Ausgang des griechisch-römischen Heidentums*, Heidelberg, 1929, p. 184 și urm.

14 Thagaste a fost un orășel în provincia romană Numidia, reședința părinților lui Augustin locul de naștere al marelui scriitor.

15 În textul original se află un joc de cuvinte (*dummodo essem disertus vel desertus potius a cultura tua*), cu neputință de transpus în românește, între lat. *disertus* (participiul perfect al verbului *dissero, -ere, -ui, -sertum* „a vorbi coerent; a argumenta") și lat. *desertus* (participiul perfect al verbului *desero, -ere, -serui, -sertum* – „a părăsi, a pustii"). Blamat în mod constant de către fiul său pentru a fi ignorat valorile creștine, tatăl Sf. Augustin se vădește a fi fost totuși o figură luminoasă în limitele păgînismului decadent al epocii: cu sacrificii apreciabile, el i-a asigurat fiului său cea mai îngrijită educație la care putea aspira un tînăr provincial.

16 Cf. Ierem. 2:27.

17 Vezi supra, II, 3.

18 Ps. 116:16.

19 În original: *in umbilico*, literal „în buricul".

20 Cf. Ierem. 51:6.

21 Aceste aspre reproșuri la adresa carențelor educaționale ale părinților săi, în special la adresa mamei sale, ca una care era conștientă de periclitarea mîntuirii sufletului prin caracterul pervers al școlii păgîne, trebuie înțelese în relație cu concepția pedagogică proprie, creștină, pe care Augustin și-a format-o mai tîrziu. Cu referire la acest aspect, în *Enarrationes in Psalmos*, 57:19, Sf. Augustin se referă la necesitatea unor restricții educative din partea părinților, atîta vreme cît tînărul nu este în stare să-și depășească limitele vîrstei sale fragede.

22 Cf. Ps. 73:7.

23 În original: *a firmamento tuo*. Substantivul *firmamentum*, care în latina clasică avea sensul „sprijin, suport", capătă în *Vulgata*, prin transfer semantic datorat calchierii corespondentului ebraic, sensul „bolta cerească"; mecanismul este similar creației lexicale românești *tărie*, apărut și el în cele mai vechi traduceri românești ale *Bibliei*. În contextul de față, un cititor contemporan cu autorul putea recunoaște o figură de stil întemeiată pe percepția simultană, ambiguă, a ambelor sensuri.

24 Termenii *congruentia* și *convenientia* din acest pasaj, pe care i-am tradus prin românescul *armonie* (cf. LABRIOLLE: *sympathie/ harmonie*, PINE-COFFIN: *harmony*, BERNHARDT: *Sympathie*, TRABUCCO: *rapport de convenance/ accord*) trimit la conceptul neoplatonic de εφφαρμογηω, ca și la cel stoic de οθμολογιωα; conotațiile estetică și, respectiv, ontologică a acestor două concepte filosofice grecești sunt convertite de Augustin într-una morală.

25 Cf. Ps 64:11. Comentînd expresia biblică „inimă curată", Sf. Augustin arată în *Enarrationes in Psalmos*, cu referire la Ps. 50:15: „Dacă omul se înalță către ceea ce se află deasupra lui, atunci inima sa este curată; dacă se întoarce

Note și comentarii – Cartea a III-a

1 În original, o figură etimologică: *secretiore indigentia oderam me minus indigentem*.

2 BERNHARDT, p. 859, se întreabă dacă fraza nu conține cumva o aluzie la reproșul pe care maniheii îl făceau la adresa Vechiului Testament; în speță, ar putea fi vorba despre definirea lui Iosif, devenit omul de încredere al Faraonului, drept un speculant de cereale.

3 Deși, ca peste tot în desfășurarea mărturisirilor sale, Sf. Augustin se arată preocupat cu precădere de tribulațiile sufletești în devenirea propriei personalități și este prea puțin atent la exactitatea detaliului documentar, finețea analizei psihologice a relației între spectator și scenă lasă să se întrevadă o frecventare asiduă a teatrului de către tînărul Augustin. Exegeții subliniază de altfel că, în Cartagina secolului al IV-lea, viața teatrală era deosebit de dinamică în toate formele dramatice cunoscute de antichitatea romană: tragedia, comedia, atelanele, pantomima etc. Cf. în acest sens A. Audellent, *Cartage romaine*, Paris, 1901, p. 682. Cît privește fundamentul teoretic al analizei emoției produse de spectacolul tragic, este destul de transparentă doctrina clasică a „algofiliei", a plăcerii expiatorii de a privi suferința altora pe scenă. Ca doctrinar creștin, Sf. Augustin respinge algofilia, pe care o pune în balanță cu sentimentul carității creștine. Ca formă nocivă de manifestare publică, teatrul a fost respins, de altfel, de majoritatea scriitorilor patristici. O justificare doctrinară a acestei respingeri a fost formulată deja cu două secole înainte de Sf. Augustin în scrierea *De spectaculis* a lui Tertullianus, care argumenta că șocul sufletesc produs de acțiunile violente reproduse pe scenă este incompatibil cu năzuința creștină spre Sfîntul Duh, care, prin natura lui, este blînd și delicat.

4 Metafora cuprinsă în expresia *vena amicitiae* (sau *amoris*) este frecvent întrebuințată de Augustin. O descriere mai amplă a iubirii în *Enarrationes in Psalmos*, 31:2-5: „Iubirea nu poate sta locului. Ce anume acționează în om ca ceva rău dacă nu iubirea? (...) Crime, adultere, infamii, ucidere, toate felurile de desfrîu, oare nu iubirea le produce? Curăță-ți deci iubirea! Îndrumă apa care curge prin mocirlă către grădină! Fă ca șuvoiul care curge prin lume să se îndrepte către Creatorul Lumii!"

5 Acest pasaj trebuie corelat cu pasajul de mai sus, II, II, 2 și urm., unde Augustin descrie cu aversiune componenta carnală a iubirii, care impurifică prin *libido* curățenia sentimentului prieteniei (*amicitia*). Singura soluție întrevăzută de Augustin pentru limitarea dezastrului este căsătoria legală. Desfrîul tinereții sale, condamnat de Augustin în termeni atît de duri, pune exegeților probleme de interpretare delicate. La ce se referă oare acest *aestus inmanes teatrarum libidinum*? În mod tradițional, se consideră că Augustin trimite la desfrîul

„normal", în numeroasele lupanare din orice oraș roman. Sunt însă și interpreți care identifică în context recunoașterea implicită de către Augustin a unor experimente homosexuale în zbuciumata sa tinerețe. În acest sens se pronunță autorul uneia din cele mai bune biografii, Giovanni Papini, *Sant' Agostino*, Firenze, 1930, p. 44-46: «Biografii săi caută să treacă cu vederea peste această furtună carnală și au lăsat pînă astăzi în umbră o formă de păcat mai respingătoare decît cele obișnuite și care rezultă totuși limpede din relatarea sa. Dacă în el se aflau alături un satir și un înger, acești ani au fost mai ales ai satirului, în vreme ce ultimii patruzeci și patru de ani ai vieții sale au aparținut în întregime îngerului. (...) Cînd vorbește despre «nerușinările și corupțiile sale carnale", despre «infernalele voluptăți ale adolescenței sale" și povestește cum «se împotmolise în felurite și tenebroase iubiri" suntem obligați să credem că nu întunecă culorile. Dar nu este vorba doar despre iubiri normale. (...) Acea «prietenie pîngărită de pofte" se referă, fără îndoială, la prietenii masculine."

6 În original: *officium caritatis*. Acesta este sensul cel mai general și mai curent al termenului *caritas*.

7 Cf. 2Cor. 2:6.

8 Cf. Deut. 32:17.

9 În expresia „fructele morții" (*fructus mortis*) recunoaștem un ecou din Rom. 7:5: „Pe cînd eram sub stăpînirea cărnii, patimile păcatelor, care erau prin lege întărîtate, lucrau în mădularele noastre, ca să-i aducem roade morții" (RADU-GAL.). Contextul alegoric al acestui loc neotestamentar, ca și cel al discursului augustinian propriu-zis fac destul de limpede fapta la care se face aluzie: amorul desfrînat practicat chiar în cadrul lăcașului sfînt. De altfel, toate ticăloșiile și turpitudinile, pe care Augustin le mărturisește cu sinceritatea sa cunoscută în acest capitol, sunt confirmate– după cum aflăm din *Epistolae*, XCIII, 51 – de către un adversar, Vincentius, episcopul donatist al Cartennei, care îl cunoscuse pe Augustin cînd acesta era student în retorică la Cartagina.

10 În original, o construcție metonimică: *fora litigiosa*.

11 Acești *eversores* „răsturnători" par să fi constituit un grup de tineri lipsiți de scrupule și puși pe fapte care să contrarieze simțul comun.

12 În original, avem aici un joc de cuvinte în jurul verbului *evertere* „a răsturna", figurat „a distruge, a nimici": *eversores vocarentur, eversi plane prius ipsi atque perversi deridentibus eos*.

13 În original: *imbecilla tunc aetate*. Cîteva paragrafe mai jos aflăm că în acest moment, important pentru destinul său, cînd conștiința începe să fie atrasă de preocupări spirituale superioare, tînărul Augustin avea nouăsprezece ani. Se petrece acum o adevărată iluminare spirituală, care îl va conduce ulterior, după frecventarea valorilor filosofiei clasice, către semnificațiile supreme ale învățăturii creștine. Pentru implicațiile acestei iluminări, vezi pe larg Friedrich Überwegs, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*13, II, *Die patristische und scholastische Philosophie*, hrsg. von Bernhart Geyer, Basel/ Stuttgart, 1956, p. 99, Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, p. 530, și F. Körner, *Das Sein und der Mensch. Die existentielle Seinsentdeckung des jungen Augustin*, Freiburg/ München, 1959, p. 68 și urm.

14 Ca și mai sus, în I, XIII, 20, unde vorbește despre „un nu știu care Eneas" (*Aeneas nescio quis*), utilizînd aici sintagma *quisdam Cicero*, „un oarecare Cicero", Augustin dorește să marcheze o oarecare detașare, dacă nu chiar o

locul lui Iisus Hristos, alături de apostoli, după urcarea la cer a Mîntuitorului. În calitate de consolator, mîngîietor sau sprijin (engl. *Comforter*, fr. *Consolateur*, germ. *Tröster, Schwalter, Fürsprecher* sau *Beistand*), Duhul Sfînt îi îndeamnă pe ucenicii lui Hristos spre cunoașterea mai adîncă a adevărului evanghelic, insuflîndu-le deopotrivă puterea de a îndura vicisitudinile misiunii lor apostolice. În tradiția traducerilor biblice românești, începînd cu *Tetraevanghelul* lui Coresi (1560), *Noul Testement de la Bălgrad* (1648) și *Biblia de la București* (1688), pînă la versiunile lui Samuil Micu (1795), Andrei Șaguna (1856), D. Cornilescu, Vasile Radu-Gala Galaction și pînă la cele actuale, termenul românesc încetățenit este cel de *Mîngîietor*; o excepție întîlnim în *Noul Testament* catolic, publicat de dr. Emil Pascal la Paris, în 1992, unde lat. *paracletus* este echivalat prin „Apărătorul".

Revenind la Manes, acesta a fost jupuit de viu în anul 275 d.Hr. din porunca regelui persan Bahram I. Se pare însă că tentația de a se prezenta pe sine drept „mijlocitorul" sau „mîngîietorul"(παραθκλητο□) promis de Iisus Hristos i-a încercat pe mulți de-a lungul istoriei creștinismului, începînd cu frigianul Montanus (preot al zeiței Cybele, convertit la creștinism, care a trăit cu un secol înainte de Manes) și cu Manes însuși, pînă la atîția vizionari, mai mult sau mai puțin sinceri, din epoca modernă.

23 Iac. 1:17.

24 În original, *phantasmata splendida*, o trimitere probabilă la un element doctrinar central în concepția maniheilor, care vedeau ființa umană ca pe un loc al înfruntării permanente între forțele luminii și cele ale întunericului.

25 Soarele și luna, amintite mai sus.

26 Căzut în plasa himerelor maniheiste, tînărul Augustin devenise incapabil să aprecieze valorile erudiției clasice, pe care le împărtășea totuși altora, în calitatea sa de magistru de retorică.

27 Trimitere rezumativă la doctrina maniheistă referitoare la lupta dintre forțele luminii și cele ale întunericului. Accepția maniheistă a celor zece stihii polare este detaliată de Augustin în capitolul al XLVI-lea din *De haeresibus*.

28 Latinescul *pulmentum* desemna, după cum ne arată dicționarele, un fel de mîncare foarte consistentă, preparată din bucăți mici de carne. Unii exegeți cred că Augustin face aici o aluzie metaforică la conținutul culturii clasice, de pe urma căreia își cîștiga el însuși existența, ca magistru de retorică. Sunt de părere însă că Augustin s-a gîndit mai degrabă la mituri și la poezie, ca la un fel de aliment spiritual, un mod de a exersa sufletul și inteligența, dacă nu cu totul compatibil cu exigențele creștine, oricum preferabil rătăcirilor sectare.

29 Avem aici încă unul din locurile în care Augustin își expune concepția despre cele două trepte ale cunoașterii omenești primare: percepția senzorială (aici: *sensus carnis*) și discernămîntul rațional (aici: *intellectus mentis*).

30 Cf. Prov. 9:17. Este vorba despre prezentarea alegorică a Prostiei, opusul Înțelepciunii; ademenirilor ei, omul înțelept îi opune conștiința lăuntrică a binelui și discernămîntul rațiunii.

31 Discursul lui Augustin este polemic și sarcastic. Aici, ca și mai jos, VI, III, 4, Augustin respinge interpretarea literală pe care maniheii o dădeau relatării biblice din Fac. I, 27: „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul său."

32 Cei calificați prin astfel de cutume sunt, în mod evident, patriarhii Vechiului Testament. Prezentarea antropomorfică a lui Dumnezeu și caracterul

însă către lanțurile existenței pămîntești, atunci el este, ca să spunem așa, încovoiat."

26 În original: *prae bonis superioribus et beatificis*. Termenul *beatificus*, literal „care face fericit" are o puternică conotație creștină.

27 Parafraza este după istoricul roman clasic Sallustius Crispus, *Catilina*, 16. Personajul abominabil la care se face trimitere aici este Catilina, nobil roman care a fost șeful partidei demagogice în ultimii ani ai republicii la Roma. Împotriva sa a rostit Cicero celebrele sale pledoarii catilinare. Încă din primele secole ale erei creștine, Catilina a devenit un prototip al criminalului absolut. Faptul că Sallustius mai este citat de Sf. Augustin de cîteva ori și în *De civitate Dei* atestă statutul de autor clasic al acestui istoric în școlile din provinciile Africii.

28 Ultima secvență a frazei, *quandoquidem opera sua malis inimica sunt*, ar putea fi interpretată și „de vreme ce faptele lor le sunt dușmane celor răi"; dativul *malis* poate aparține paradigmei adjectivale *malus, -a, um*, sau substantivului neutru *malum, -i*.

29 În acest pasaj, Sf. Augustin tratează o temă care l-a preocupat constant, cea a imitării perverse a lui Dumnezeu. În această perspectivă, o mare parte a culturii laice a epocii sale îi apare lui Augustin ca o formă tragică de apostazie. Cf., în acest sens, *De Trinitate*, XI, V, 8: *Nam et animae in ipsis peccatis suis non nisi quamdam similitudinem Dei superba et praepostera et, ut ita dicam, servili, libertate sectantur. Ita me primis parentibus nostris persuaderi peccatum posset nisi diceretur: «Eritis sicut dii!»* (Gen. 3:5). *Non sane omne quod in creaturis aliquomodo simile est Deo, etiam eius imago dicenda est; sed illa sola superior ipse. Et quippe de illo prorsus exprimitur, inter quam et ipsum nulla interiecta natura est.* – „Într-adevăr, pînă și în păcatele lor, printr-o libertate trufașă, pervertită și, ca să spun așa, slugarnică, sufletele nu urmăresc nimic altceva decît o anumită asemănare cu Dumnezeu. Astfel, nu ar fi fost cu putință ca părinții noștri să fie convinși să păcătuiască dacă nu li s-ar fi spus: «Veți fi asemenea cu zeii» (Fac. 3:5). Firește, trebuie să spunem că tot ceea ce, în creaturi, este în vreun fel oarecare asemenea lui Dumnezeu, este chiar chipul său; aceasta se poate spune cel puțin despre acea creatură care nu-l are mai presus decît pe însuși Dumnezeu. Această creatură vine, cu siguranță, de la el, pentru că între ea și Dumnezeu nu se află nici o altă creatură."

30 „A imita în mod pervers pe Dumnezeu" (*perverse imitari*) este considerat de unii exegeți un concept important în cadrul doctrinei augustiniene a liberului arbitru (cf. H. Fuchs, *Augustin und der antike Friedensgedanke*, Göttingen, 1926, p. 28 și urm.). „Suntem asemenea lui Dumnezeu nu numai prin faptul că suntem oameni, ci și prin faptul că suntem buni", afirmă Sf. Augustin în *De Genesi ad litteram*, VIII, 27. Totuși, în exercițiul liberului arbitru, omul poate opta pentru ordinea Creației, adică pentru adevărul Ființei lui Dumnezeu, sau pentru dezordine, adică pentru non-participarea la Ființa lui Dumnezeu.

31 Lipsită de conotațiile creștine, ca și de adînca fervoare a trăirii spirituale pe care i-o conferă Sf. Augustin, această temă o regăsim adesea tratată și în literatura latină clasică. Se poate cita în acest sens un vers din Ovidius, *Amores*, II, XIX, 3: *Quod liceat, ingratum est; quod non liceat acrius urit.* – „Ceea ce este permis nu ne place; ceea ce nu este permis ne pîrjolește mai violent."

32 Ps. 116:12.

33 Cf. Rom. 6:21.

34 Transpunerea unui complex metaforic frecvent în repertoriul stilistic al Sf. Augustin; în original: *nec confricatione consociorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meae*.

35 Ps. 19:13.

36 Subtilă analiză psihologică a ceea ce se petrece în subconștientul tinerilor păcătoși: dorința de a săvîrși un păcat este ea însăși un păcat.

37 În original, un oximoron, figură retorică dragă Sf. Augustin: *o, nimis inimica amicitia!*

38 În original, din nou un oximoron: *insatiabilis satietate*.

39 Mat. 25:21.

40 Cf. Luc. 15:14. Sfîrșitul Cărții a II-a revine simetric spre începuturile ei. Rătăcirile adolescenței sunt repudiate și definite metaforic în raport cu motivul evanghelic al fiului rătăcitor. „Ținutul lipsei și al rătăcirii" este pustiul sufletesc în care se află tînărul Augustin, îndepărtat de la „moștenirea" Părintelui Ceresc.

anume desconsiderare pentru cultura clasică în ansamblul său. Deși această detașare este în context oarecum justificată din rațiuni stilistice – perspectiva confesivă și creștin-recuperatoare este dominantă – este necesar de specificat faptul că modelul formativ ciceronian a avut și pentru Sf. Augustin, ca și pentru alții dintre marii săi contemporani, între care este de amintit Sf. Ieronim, o pondere apreciabilă. Frecventa invocare a numelui său și în alte lucrări ale deplinei maturități, alături de absența oricărei remarce critice la adresa sa sub pana unui polemist cum a fost Sf. Augustin, vădește un respect și o prețuire implicite pentru opera marelui orator roman. S-ar putea chiar afirma că statutul de *auctoritas* de care Cicero a continuat să se bucure în Occident pe parcursul erei creștine se întemeiază în parte și pe girul dat de autoritatea Sf. Augustin.

15 Învățarea artei retorice se sprijinea pe niște manuale redactate probabil pentru uzul elementar al unor adolescenți. Ca magistru de retorică, Augustin însuși va redacta un astfel de manual, alături de altele două, *de dialectica* și *de grammatica*, dedicate disciplinelor componente ale *trivium*-ului educațional clasic. Opusculul *De dialectica* a fost publicat de autorul acestei cărți în românește, într-o ediție bilingvă comentată, la editura Humanitas, în anul 1991. Cît privește acum opusculul *Hortensius,* redactat de Cicero în anul 45 a.Hr., acesta ni s-a păstrat doar fragmentar și a fost publicat cu comentarii ample în ediția *Ciceros Hortensius*, herausgegeben von L. Staume-Zimmermann (Diss.), Bern/ Frankfurt am Main, 1976. Conținutul acestui tratat trebuie să-i fi fost foarte familiar lui Augustin, cel puțin în anii tinereții, căci îl găsim citat pe larg în *De dialectica,* 15, 10 (vezi ediția citată mai sus, p. 99 și nota 101, p. 207), ca și în *De Trinitate*, XIV, IX, 12. Calificată de Augustin drept o *exhortatio ad philosophiam*, această operă ciceroniană a fost compusă sub forma unui dialog în care Cicero respinge criticile lui Hortensius la adresa filosofiei din perspectiva unui stoicism care convenea foarte mult tînărului Augustin, prins în plasa unei vieți ușuratice, dar tînjind după un orizont al certitudinilor spirituale. În definiția lui Cicero, filosofia apare ca singura formă de activitate intelectuală capabilă să îndrume pe om spre adevărata fericire, cea situată dincolo de bucuriile trupului, și anume în viața spiritului. W. Jaeger, *Aristoteles*, 1923, apud BERNHARDT, p. 857, vede în conceptul ciceronian *vita contemplativa* un ecou al expresiei aristotelice βιω□ θεορετικω□. Prin conținutul său, micul tratat *Hortensius* al lui Cicero reprezintă o imitare a opusculului aristotelic *Protreptikos*. Lucrarea lui Cicero este citată de Augustin din nou mai jos, în VIII, VII, 17.

16 În original: *ad acuendam linguam*, literal „pentru a-mi ascuți limba".

17 În original, expresia este mai eliptică: *neque mihi locutionem sed quos loquebatur persuaserat*. Recunoaștem aici o idee mereu reformulată de Sf. Augustin, aceea a preeminenței conținutului asupra formei. Retorica clasicității tîrzii, aceea învățată, practicată și chiar predată de Augustin pînă la un punct, este respinsă ulterior atît din pricina formalismului ei excesiv, cît și a imoralității funcției sale publice, aceea de a convinge, de cele mai multe ori împotriva adevărului și a dreptății. În termeni semiologici, Sf. Augustin afirmă în *De Magistro*, IX, 26, că „folosirea cuvintelor trebuie situată mai presus decît cuvintele în sine, căci cuvintele ne sunt date ca să ne folosim de ele și ne folosim de ele spre a instrui pe cineva" – *ipse usus verborum iam sit anteponendus verbis, verba enim sunt ut his utamur; utimur enim his ad docendum.* Această convingere finalistă cu privire la actul vorbirii – în treacăt fie spus, foarte

modernă – a fost afirmată de Augustin, în același context, încă și mai tranșant atunci cînd spune că învățătura pe care o formulăm, o transmitem sau o primim prin cuvinte este mult mai importantă decît semnele ca atare (*multa melior doctrina quam verba*). De altfel, acest punct de vedere este una din premisele care i-au permis lui Augustin să pună bazele unei noi hermeneutici și unei noi didactici, care vor domina educația occidentală mai bine de un mileniu. În această ordine de idei, formalismul în sine este calificat în *De doctrina Christiana* ca un mod al servituții carnale (*servitudo carnalis*), în opoziție cu libertatea autentică, cea spirituală (*spiritualis libertas*), pe care o conferă utilizarea semnelor nu ca scop în sine, ci ca mijloc spre ceva. Consider nu lipsită de interes citarea *in extenso* a acestui pasaj: *Sub signa enim servit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantem, nesciens quid significet; qui vero aut operatur, aut veneratur utile signum divinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur et transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt*. – „Este sclav al semnului acela care utilizează sau prețuiește un obiect semnificant fără să știe ce ar semnifica; cine însă utilizează sau prețuiește un semn util, instituit în mod divin și căruia îi cunoaște forța și semnificația, acela prețuiește nu ceea ce este aparent și trecător, ci mai degrabă acea [esență] la care toate aceste [aparențe] trebuie să se refere." (*De doctrina Christiana*, II, IX, 13) Pentru un comentariu mai amplu asupra acestei problematici, vezi p. 17-20 din *Introducerea* la ediția pe care am dat-o opusculului *De dialectica*, citată mai sus, la nota 15.

18 Prefixul *re-* al verbului *revolvere* ne îndreptățește să recunoaștem aici o trimitere la conceptul de preexistență a sufletului, despre care vezi, mai pe larg, supra, I, VI, 7, și nota 24.

19 Iov, 12:13.

20 Col. 2:8-9.

21 Ps. 25:7.

22 În original: *in quorum ore laquei diaboli et viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui et Domini Iesu Christi et paracleti consolatoris nostri spiritus sancti*. În cele ce urmează, Augustin încearcă să expună câteva aspecte din doctrina manihеistă, căutînd să înțeleagă cauzele care au determinat atracția sa fața de această sectă. În vasta sa acțiune polemică împotriva diverselor secte din primele secole creștine, Sf. Augustin a respins în cîteva lucrări speciale și această doctrină. În lucrarea *De haeresibus*, XLVI, unde avem o detaliată și avizată descriere a maniheismului, Augustin specifică faptul că adepții acestei secte îl considerau pe Manes (gr. Μανιχαιω□, lat. *Manes*) chiar „alinătorul" (gr. παραωκλητο□, lat. *paraclitus*) promis de Iisus Hristos în *Evanghelia lui Ioan*, cap. XIV, v. 16 și 26. Conceptul desemnat de grecescul παραωκλητο□, un derivat nominal al verbului παρακλεωω, „a chema în ajutor", merită cîteva disocieri interpretative. În greaca precreștină, cuvîntul avea sensul curent de „apărător; avocat; mandatarul cuiva în fața judecății". Interpretarea creștină a acestui concept se întemeiază pe două versete din *Evanghelia lui Ioan*: „Iar eu îl voi ruga pe Tatăl și vă va da alt Mîngîietor, ca să fie pururea cu voi" (14:16) și „Dar Mîngîietorul, Duhul cel Sfînt, pe care-l va trimite Tatăl întru numele meu, acela vă va învăța pe voi toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus" (14:26), unde conceptul παρασκλητο apare ca un atribut al Sfîntului Duh, în măsura în care acesta este destinat să ia

Vergilium finibus Atticis, reddas incolumem, precor,/ es serves animae dimidium meae (*Carmina*, I, III, 5-8).

39 Întregul pasaj are aspectul unui adevărat „poem al prieteniei“ (cum l-a intitulat Pierre de Labriolle, unul din cei mai buni editori și exegeți ai *Confesiunilor*) și prezintă o mare densitate literară și filosofică. Emoția elegiacă și subtilitatea analitico-filosofică se asociază aici spre a configura tema clasică a unui *amor profanus*, care amintește de semnificațiile platonicianului *agapé*. Tonalitatea tragică a discursului face ca identitatea sufletească a celor două spirite (*animam meam et animam illius unam fuisse animam in duabus corporibus*) să apară ca premisă a unei dureri cosmice în fața morții, văzută ca o ruinare a întregii lumi. De aici obsesia sfîșierii (*dilaniatur*; *concissam et cruentem animam meam*) și a haosului (*abyssus, tenebrae*). O stare tensionată și sufocantă generată de durerea pierderii prietenului și de neputința consolării generează, în plan retoric, frecvența termenilor din sfera semantică a „plînsului“ și „suferinței“: *luctus, fletus, motus, vulnus, dolus* (și *dolor*), *lacrimae, infelicitas, amaritudo* etc. Să mai remarcăm și faptul că jocul inefabil al pronumelor (*ego, tu, ille, aliter* etc.), repetate obsesiv și așezate în locuri privilegiate ale frazei, subliniază și el simbolistica păgînă a morții, percepută ca experiență personală și necomunicabilă. Cînd, mai tîrziu, în *Retractationes*, XI, va examina acest moment al vieții sale pentru a-i recupera vreo eventuală semnificație creștină, Augustin îl va califica laconic printr-un singur cuvînt: *ineptia*! Mutația petrecută în perceperea și interpretarea tribulațiilor tinereții este reprezentativă pentru adînca transformare pe care o observăm în spiritul lui Augustin o dată cu adîncirea sa în trăirea creștină a suferinței omenești.

40 Frază cu tentă poematică. Pentru a sublinia acest caracter al contextului, în ediția sa, BERNHART orînduiește secvența sub formă de versuri.

41 După cum aflăm din *Contra Academicos*, II, 2, Augustin a plecat la Cartagina în anul 376. Cel cu care s-a sfătuit în vederea acestei decizii și care l-a și sprijinit material să călătorească la Cartagina a fost prietenul său Romanianus, amintit și în *Confesiuni*. Vezi și supra, nota 57 la Cartea a III-a.

42 Cf. 2Tim. 4:3.

43 Experiența tragică a morții nu l-a putut scoate pe tînărul Augustin din mrejele ereziei maniheiste. Dimpotrivă, plăcerea speculațiilor privitoare la natura divinității a acționat ca un factor consolator. Fraza conține o trimitere din *Epistola a doua către Timotei*, în care Apostolul Pavel avertizează împotriva tuturor falselor doctrine.

44 În original apare aici o formulare simetrică din punct de vedere sintactic, a cărei reproducere literală ar produce un efect tautologic: *si non amaverit redamantem aut si amantem non redamaverit*.

45 Fac. 1:1.

46 Cf. Ps. 119:142.

47 Ps. 80:8.

48 Sufletul omenesc nu-și poate găsi liniștea în lucruri pămîntești, fie acestea și frumoase. Aceasta, în virtutea principiului formulat de Augustin în celebrul preambul al *Confesiunilor*: *inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te* – „inima noastră este neliniștită pînă să se odihnească întru tine“.

49 În original: *oriuntur et occidunt*, literal „răsar și apun“; verbele *orior* și *occido* desemnează în latina clasică, cu precădere, cele două momente liminare

în onoarea Sf. Ciprian“ (Paul Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, vol. II, Paris, 1902, p. 384).

43 În original: *exaudiens cardinem desiderii*. Substantivul *cardo*, *-inis* înseamnă „țîțîna (ușii)“ și, prin extensiune de sens, „elementul principal într-o alcătuire“. Expresia originală conține, prin urmare, o metaforă. Cea mai mare dorință a Monicăi era să-și vadă fiul cu conștiința împăcată și solicitînd Botezul.

44 În original remarcăm din nou o secvență cu încărcătură metaforică: *illius carnale desiderium iusto dolorum flagello vapularet*.

45 Era în anul 383.

46 În original, expresia *flagello aegritudinis corporalis* trimite la același intertext metaforic cu conotații biblice. Cuvîntul *flagellum*, „bici“, este adesea utilizat în Biblie, în special în cărțile profetice, pentru a semnifica mînia pedepsitoare a lui Dumnezeu.

47 Iov 7:9.

48 Cf. 1Cor. 15:22.

49 Cf. Efes. 2:16.

50 În concepția maniheilor, Iisus Hristos nu a avut o realitate corporal-istorică, întrucît contactul cu materia, văzută ca sediu al răului, i-ar fi contaminat ființa divină. Pentru adepții acestei secte, inclusiv faptul istoric al Răstignirii nu a fost decît o aparență. De aici aluzia lui Augustin la „ființa fantomatică“ a lui Iisus Hristos.

51 Cf. Mat. 25:41.

52 Vezi supra, I, XI, 17.

53 Această moarte dublă (*bis mori*) se referă la posibila dispariție deopotrivă a corpului și a sufletului, în condițiile în care Augustin nu primise încă Botezul și se zbătea în marasmul unei vieți dezordonate și al unor trăiri contradictorii.

54 Prin prezența în același context, cu referire atît la nașterea spirituală cît și la nașterea fizică, a două dintre verbele latinești cu cea mai mare concretețe în desemnarea actului nașterii (*parturio*, „a fi în durerile facerii; a se screme“, și *pario,* „a zămisli, a naște“), textul original deține o violență a imaginii greu de transpus în traducere: *... quid erga me habebat animi et quanto maiore sollicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat*.

55 Ps. 51:19.

56 Substantivul latinesc *eleemosyna, -ae* sau *eleemosynae, -arum*, cu semnificația „pomană“, este atestat exclusiv la autorii creștini precum Tertullianus, Hieronymus sau Augustin, și este un împrumut din limba greacă. În *Septuaginta*, ca și în originalul Noului Testament, gr. εφλημεμοσυϖνη semnifică noțiunea „milă, compasiune“, ca în greaca clasică, dar este întrebuințat și cu sensul „dar oferit săracilor din caritate“, sens care se va generaliza în greaca creștină. Termenul *pomană*, din limba română, numim acest concept, este un împrumut din slavona ecleziastică, sensul etimologic primar al acestui împrumut fiind cel de „memorie“ și, prin extensie de sens, „monument ridicat sau gest făcut în memoria cuiva“. Dicționarele etimologice ale limbilor europene presupun existența în latina populară tîrzie a unui neatestat *alemosina*, care să explica forme precum fr. *aumône*, engl. *alms*, germ. *Almosen*, termeni curenți în aceste limbi pentru noțiunea în cauză.

aici creștinii, din comunitatea cărora Augustin se excludea pe moment, dată fiind concepția maniheistă, de care era încă stăpînit.

75 În afară de această mențiune a Sf. Augustin, despre acest polemist creștin nu există alte informații.

76 Cu aproape zece ani înainte de redactarea *Confesiunilor*, în lucrarea *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum,* I, XXIX, 61, Augustin adresează maniheilor o obiecție similară: *Proferendum est namque tibi alius codex eamdem continens* (...) *ubi sola desint quae inmissa esse criminaris*. – „Trebuie să prezinți un alt codice care conține aceste [texte sfinte] în care să lipsească însă părțile care susții că au fost introduse [ulterior].“

77 Vezi supra, III, III, 5.

78 Cf. Ps. 139:22.

79 Ps. 73:27.

80 În cel mai autentic spirit evanghelic, Augustin se arată neînduplecat față de păcat, dar îngăduitor față de cei care păcătuiesc, afirmînd că Dumnezeu îl primește la sine pe oricine se desparte de păcatul său; blîndețe și îngăduință manifestate de Augustin chiar și față de manihei, ca unul care cunoaște, din proprie experiență, cît de greu este de aflat adevărul. Într-una din lucrările sale polemice, redactate înainte de *Confesiuni*, Augustin se exprimă astfel: „Să se înfurie împotriva voastră doar aceia care nu știu cîtă strădanie îți trebuie ca să afli adevărul și cît de greu este să te ferești de rătăciri (...). Eu însă trebuie să arăt față de voi aceeași răbdare pe care și voi ați arătat-o față de mine, ca niște prieteni, atunci cînd, împărtășindu-vă concepțiile, rătăceam orb și smintit“ (*Contra epistolam Manichaeorum quam vocant Fundamenti*, II, 2). Iubirea (*caritas*) pe care trebuie să o avem față de aproapele este motivată de iubirea pe care o avem pentru Dumnezeu. Acest concept este încă și mai clar conturat de Augustin în *De Trinitate*, VIII, VIII, 12: *Ex una igitur eamdemque caritate Deum proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos autem et proximum propter Deum.* – „Printr-una și aceeași dragoste îl iubim și pe Dumnezeu și pe aproapele nostru; pe Dumnezeu îl iubim însă pentru el însuși, pe noi înșine și pe aproapele nostru îl iubim pentru Dumnezeu.“

81 Symmachus, patrician și literat roman, a fost unul dintre ultimii și cei mai redutabili apărători ai religiei romane tradiționale, împotriva creștinismului victorios. După moartea, în anul 383, a împăratului Gratianus (ucis într-un complot al senatorilor revoltați de măsurile sale întreprinse împotriva religiei păgîne), Symmachus s-a pus în fruntea partidei anticreștine. În vara anului 384, cînd era prefectul Romei, Symmachus a redactat un memoriu (*relatio*) adresat tînărului împărat Valentinian al II-lea (aflat în acel an la Milano), în care lua apărarea valorilor romane tradiționale. A fost combătut de poetul creștin Prudentius în lucrarea *Contra Symmachum*, scrisă, douăzeci de ani după consumarea acestor evenimente. În efortul său de a conserva valorile tradiționale, Symmachus a apreciat, probabil, la tînărul magistru de retorică erudiția sa, precum și faptul că, dacă nu era un tradiționalist militant, Augustin nu era nici un creștin fervent. În decizia influentului om politic, un anumit rol au jucat, desigur, și relațiile lui Augustin în mediile maniheiste.

82 Aceste evenimente se petreceau în toamna anului 384, după ce, la 13 noiembrie, Augustin împlinise vîrsta de treizeci de ani (vezi infra, VI, XI, 18). Rezultă că Augustin nu a rămas la Roma decît cîteva luni.

Note și comentarii – Cartea a IV-a

1 Deși respinse aici de Sf. Augustin ca piedici în calea identificării drumului către Dumnezeu, este de menționat faptul că cele „șapte arte liberale“ (*septem artes liberales*) au lasat urme adînci în practica educațională europeană încă multă vreme, pînă în zorii epocii moderne (vezi H; Fuchs, *Enkyklios Paideia*, în Theodor Klauser (ed.), *Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart, 1932, vol. V, col. 365-398). Gramatica, dialectica și retorica (componente ale *trivium*-ului) și muzica, geometria, aritmetica și astronomia (părți ale *quadrivium*-ului) au constituit fundamentele educației clasice, configurată pe modelul „enciclopedic“ grecesc (*enkyklopaedeia* – „educație ciclică“ < gr. εφν „în“, κυϖκλο□„cerc“, παιδειϖα „educație“). În perioada tinereții sale, repudiată aici, Sf. Augustin a intenționat el însuși să redacteze cîte un tratat corespunzător fiecăreia dintre științele liberale, în scopul declarat de a asigura instrucția fiului său Adeodatus. Tradiția a reținut sub numele lui Augustin cîteva opuscule cu titlurile *De dialectica, De grammatica, De rhetorica* și *De musica*, precum și un mic tratat *Categoriae decem ex Aristotele decerptae*. De altfel, în tratatul de hermeneutică creștină care este *De doctrina Christiana*, Sf. Augustin recuperează multe dintre principiile disciplinelor liberale clasice, în special pe cele ale dialecticii și retoricii. Vezi și supra, nota 55 la Cartea I.

2 În numeroase întreceri poetice organizate în lumea culturală clasică, învingătorii primeau, ca semn al victoriei, coroane de stejar sau de măslin, mai rar din foiță de aur. Desemnînd aceste însemne prin termenul disprețuitor „fîn“, Sf. Augustin subliniază valoarea lor derizorie și efemeră, în comparație cu valorile eterne ale credinței creștine.

3 Vezi supra, III, X, 18 și notele corespunzătoare.

4 Cf. Ps. 106:47.

5 Ps. 50:14.

6 Vezi infra, V, VIII, 14.

7 În original: *ei quoque servans tori fidem*, literal „i-am păstrat fidelitatea patului“. După cum atestă Augustin însuși, în *De bono coniugali*, V, concubinajul era o formă juridică îngăduită în dreptul roman al epocii, cu toate că lipsită de toate efectele dreptului familial. Deși împăratul Constantin cel Mare a stabilit în anul 320 că doar căsătoria legitimă va fi recunoscută juridic, totuși legăturile monogame durabile au fost recunoscute informal în continuare, inclusiv de către Biserică (cf. BERNHART, p. 860).

8 În comparație cu mama sa, Monica, al cărei rol providențial în propria convertire Sf. Augustin îl ilustrează pe larg pe parcursul *Confesiunilor*, cealaltă femeie din viața sa este amintită doar în acest loc, în termeni totuși reținuți și decenți. În urma acestei legături s-a născut fiul lui Augustin, Adeodatus, pe care

părintele său l-a urmărit cu o afecţiune şi o atenţie ieşite din comun. Mort la sfîrşitul adolescenţei, la vîrsta de şaptesprezece ani (372-389), acest „fiu trupesc al păcatului meu" pare să fi fost dotat cu mari calităţi intelectuale, „întrecîndu-i în inteligenţă pe mulţi oameni serioşi şi învăţaţi" (*Confesiuni*, IX, VI, 14), după aprecierea tatălui său. În afară de locul citat, Adeodatus mai apare încă o dată în aceeaşi carte a *Confesiunilor*, cap. XII, 29, în ziua morţii Monicăi. Atît de mult îşi va fi iubit Augustin fiul, încît îl va face conlocutorul său în dialogul *De Magistro*, una dintre operele redactate în primii ani de după convertire.

9 Instituţia haruspiciului (lat. *haruspex*) este o formă culturală împrumutată de romani de la etrusci. Organizaţi într-un colegiu permanent, haruspicii erau consultaţi de oficialităţi înainte de luarea unor decizii importante. Tehnica lor mantică se întemeia pe previziunea viitorului, prin examinarea măruntaielor păsărilor jertfite. În primele secole ale imperiului, corporaţia haruspiciilor capătă o importanţă mai mare, împăratul Claudius instituind funcţia de Haruspex Maximus. Primii împăraţi creştini interzic cu desăvîrşire activitatea haruspiciilor, consideraţi vrăjitori. De altfel, în latina creştină, termenul însuşi de *haruspex* ajunge să desemneze pe vrăjitorii de orice fel. Chiar acest pasaj din *Confesiuni* este edificator pentru stadiul de decadenţă la care ajunseseră reprezentanţii tîrzii ai străvechilor practici păgîne.

10 Cf. Ps. 73:26.

11 Cf. Ps. 73:27.

12 Osea, 12:2.

13 În această perioadă a vieţii sale, Augustin împărtăşea aversiunea maniheilor faţă de jertfele animale. Aceştia considerau uciderea animalelor un păcat grav, întrucît credeau că orice vieţuitoare deţine o participare la substanţa lui Dumnezeu.

14 Pentru a-i numi pe astrologi, Augustin foloseşte termenul *mathematicus*, întrebuinţat cu această semnificaţie în latina clasică şi în cea tîrzie, deopotrivă. Termenii *astrologus* şi *astrologia* desemnau, în mod indistinct, pe toţi cei care se ocupau cu cercetarea stelelor şi, respectiv, ştiinţa astrelor, în concurenţă cu *astronomus* şi *astronomia*. Toţi aceşti termeni sunt în latină împrumuturi savante din limba greacă. În paragrafele următoare, astrologul mai este desemnat de Augustin şi prin termenul *genethliacus*, literal „alcătuitorul de horoscoape".

15 Ps. 41:5.

16 Ioan, 5:14.

17 Mat. 16:27; Rom. 2:6.

18 Ps. 51:19.

19 Mai tîrziu, în cuprinsul *Confesiunilor* (VII, VI, 8), Augustin revine asupra acestui „bărbat de o mare înţelepciune" (*vir sagax*), detaliind rolul lui în limitarea dezastrelor produse de rătăcirile sale. Aici aflăm că se numea Vindicianus, personaj de altfel celebru ca medic în timpul domniei împăratului Valentinian I (364-375).

20 Proconsulul era un funcţionar de rang foarte înalt, care reprezenta puterea statului roman într-o provincie. Recrutat din clasa patricienilor, el îndeplinise, de regulă, funcţia electivă de consul al Romei.

21 1Petr. 5:5; Iac. 4:6.

22 Celebru medic grec din secolul al V-lea a.Hr., considerat întemeietor al medicinei.

23 Această putere oarbă a întîmplării (*vis sortis*) este invocată din nou de Augustin în VI, VI, 8, într-un context problematic similar cu cel de aici. În această „forţă a hazardului", BERNHART vede un ecou posibil al teoriilor neoplatonice din domeniul manticii.

24 Vezi, mai jos, VII, VII.

25 Nebridius a fost unul dintre cei mai apropiaţi şi mai credincioşi prieteni şi însoţitori ai Sf. Augustin pe parcursul dificil al convertirii. Portretul său se întregeşte mai jos, în VI, VII, 11, X, 17, XV, 26; VII, III, 3, VI, 8; VII, VI, 13 şi 14; IX, III, 6, IV,7.

26 Adică nouăsprezece ani.

27 Cf. Rom. 5:5.

28 Cf. Ps. 94:1.

29 La această vîrstă, pătruns încă de erezia maniheistă, Augustin nu vede în actul Botezului decît o simplă formalitate fără sens, mai ales atunci cînd este săvîrşit fără participarea efectivă şi conştientă a subiectului. Ulterior, Sf. Augustin va atribui Botezului valoarea expiatorie absolută care se va oficializa în Biserica tradiţională. În *De adulterinis coniugis*, I, XXVI, 33, de exemplu, Augustin afirmă ca „trebuie botezaţi şi copiii care nu pot să indice prin semne ceea ce doresc".

30 Cf. Plîng. 5:17.

31 Ps. 42:12.

32 Cf. Ps. 139:11.

33 O situaţie în care lacrimile produc bucurie şi eliberare este relatată de Augustin în IX, XII, cu ocazia morţii mamei sale, Monica.

34 Eliptică şi cu un oarecare grad de ambiguitate semantică, fraza aceasta pune cîteva probleme de interpretare. Întrucît opţiunea mea diferă de altele, pentru cititorul răbdător şi binevoitor prezint aici, alături de originalul latinesc, alte trei versiuni moderne: *An et fletus res amara est et prae fastidio rerum, quibus prius fruebamur, et tunc dum ab eis abhorremus, delectat?* – „Dirons-nous que les larmes sont elles-mêmes chose amère, mais que nous y trouvons une douceur à cause du dégout que nous inspirent les objets de nos anciennes jouissances, et tant que nous n'éprouvons plus pour ceux-ci que de la répugnance?" (LABRIOLLE) – „Or is weeping, too, a bitter thing, becoming a pleasure only when the things we once enjoyed, turn loathsome and only as long as our dislike for them remains?" (PINE-COFFIN) – „Oder ist auch das Weinen selbst etwas Bitteres, und wird uns nur wohl dabei vor Überdruß an allem, was uns vordem ein Freugenuß gewesen, alsdann zum Ekel geworden ist? (BERNHART).

35 Cf. Iov, 3:20.

36 Asocierea sufocantă a unor trăiri polare şi contradictorii precum „greaţa de a trăi" (*taedium vitae*) şi „teama de moarte" (*moriendi metus*) a fost interpretată de exegeţi ca o prefigurare a uneia dintre temele tragice ale modernităţii.

37 Ps. 25:15.

38 Sintagma citată aici de Sf. Augustin face parte dintr-o odă a lui Horaţiu, în care poetul se adresează unei corăbii, implorînd-o să-l ocrotească pe prietenul său Vergilius, în drumul acestuia spre Atena: *Navis, quae tibi creditum/ debes*

57 În latina clasică, precreştină, substantivul neutru *altar* (*altare* sau *altarium*, întrebuinţat aproape exclusiv în forma de plural *altaria*) desemnau partea cea mai importantă din incinta sacră, locul propriu-zis, de obicei un bloc de piatră, pe care se săvîrşea imolarea rituală a animalelor. Acest termen a fost menţinut şi în latina creştină unde, utilizat doar la singular, desemnează incinta sacră din interiorul bisericii. Acest cuvînt a fost moştenit în toate limbile romanice, inclusiv în limba română: subst. *altariu*, în concurenţă cu forma *oltariu* (împrumutat din slavonă care, la rîndul ei, l-a împrumutat din latină), îl găsim atestat în cele mai vechi traduceri româneşti biblice din secolul al XVI-lea. În terminologia ecleziastică românească, întîlnim însă şi un reflex al tradiţiei greceşti, căci scriitorii creştini greci au evitat să desemneze altarul creştin cu termenii păgîni βομοσ□ sau εφσχαϖρα, preferînd termenul din *Septuaginta*, θυσιαστηϖριον (< gr. θυσιϖα, „jertfă"), căruia i-au conferit conotaţii exclusiv creştine; în special începînd cu secolul al XVII-lea, în textele religioase româneşti, şi cu precădere în cele biblice, se întrebuinţa curent termenul *jertfelnic* (sau *jîrtăvnic*), împrumutat din slavona ecleziastică, unde fusese creat prin calchierea gr. θυσιαστηϖριον. O dată cu modernizarea şi occidentalizarea culturii româneşti, termenul latin şi romanic *altar* tinde să elimine definitiv pe *jertfelnic,* inclusiv în zonele cele mai conservatoare ale stilului bisericesc românesc actual.

58 Acest pasaj, alături de numeroase altele, pare să verifice afirmaţia lui F. van der Meer, *Augustin als Seelsorger*, Köln, 1951, p. 404, conform căreia, în serviciul divin din biserică, Augustin preţuia mai mult decît aspectele ritual-sacramentale „eternul dialog dintre Dumnezeu şi om".

59 Cuvîntul *chirographum*, întrebuinţat aici de Augustin, are semnificaţiile „scris de mînă; semnătură" şi, prin extensie de sens, „obligaţie sau angajament scris de mîna cuiva", fiind un împrumut din limba greacă; grecescul χειροϖγραφον este de altfel modelul lexical după care a fost creat latinescul *manuscriptum.*

60 Cf. Ps. 118:1.

61 Ps. 116:16.

62 Pentru treptele ierarhice din secta maniheilor vezi supra, nota 54 la Cartea a III-a. Doctrina lui Manes îi obliga pe aceşti „aleşi" la o viaţă ascetică şi la o disciplină foarte severă. Dar, după cum relatează Augustin însuşi în *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*, lucrare elaborată şi ea în prima tinereţe (aprox. 388-389), mulţi dintre ei se abăteau frecvent de la aceste obligaţii.

63 Cf. Ps. 41:5.

64 Cf. Fac. 17:1.

65 Aici, ca şi mai sus, IV, XV, 26, Augustin invocă doctrina maniheistă conform căreia, în măsura în care sufletul omului este participant la esenţa lui Dumnezeu, păcatele omului sunt păcate ale lui Dumnezeu. Acest raţionament blasfemator este respins de Augustin în *De duabus animabus*, XII, 18.

66 Cf. Ps. 141:3-4.

67 LABRIOLLE, nota 1, p. 108, semnalează aici un joc de cuvinte practicat de Augustin în legătură cu intertextul biblic. Adjectivul latinesc *electus* (participiu perfect al verbului *eligo*, „a alege") desemna, în mod curent, unul dintre rangurile importante din ierarhia sectei maniheilor. Însă acelaşi participiu,

de data aceasta cu valoare substantivală, îl regăsim în *Psalmul* 141:4, deja citat de Augustin, într-un context care în *Vulgata* se prezintă astfel: *non comunicabo cum electis earum*, literal „nu voi lua parte la opţiunile lor" (pentru semnificaţia originară din textul ebraic, cf. versiunea Vasile Radu-Gala Galaction: „nici să mănînc la ospeţele lor". Pentru contemporanii avizaţi ai Sf. Augustin, această figură retorică era probabil foarte transparentă.

68 Sub numele generic „academicii" sau, mai frecvent, „Noua Academie" se înţelege şcoala filosofică sceptică, unul dintre cele mai importante şi mai bine conturate curente ale gîndirii postaristotelice. Majoritatea informaţiilor despre filosofii sceptici ne-au fost transmise de Diogenes Laertios, în lucrarea *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*. Se consideră că scepticismul antic s-a prezentat în istorie prin succesiunea a patru şcoli principale, numite după corifeii lor: şcoala lui Arcesilaos (aprox. 375-240 a.Hr.), a lui Carneades (aprox. 219-129 a.Hr.), a lui Clitomachos (aprox. 175-110 a.Hr.) şi cea a lui Philon din Larissa (aprox. 148-80 a.Hr.). Cele mai importante scrieri de filosofie sceptică păstrate sunt cele ale lui Sextus Empiricus (secolul al II-lea d.Hr.). Cercetătorii care au studiat sursele de informare ale lui Augustin consideră că el a cunoscut ideile scepticismului filosofic din operele lui Cicero, în special din lucrarea acestuia *Academica*, redactată în anul 45 a.Hr.

69 Scepticismul absolut, cuprins în această formulă, se potriveşte gîndirii lui Arcesilaos, fondatorul „Noii Academii". Alţi sceptici, precum Carneades sau Clitomachos, înclină spre un scepticism moderat: nici o opinie referitoare la adevărul lucrurilor nu este adevărată, ci toate sunt mai mult sau mai puţin probabile. Vezi şi nota anterioară.

70 Deşi destul de mulţi, maniheii îşi practicau credinţa în Imperiul Roman în mod clandestin. Oficial, maniheismul a fost interzis în Africa printr-un decret al lui Diocleţian din anul 292. Sub acuzaţia de tulburare a ordinii publice, maniheismul a fost din nou interzis la Roma, în anul 372, de împăraţii Valentinian şi Valens.

71 Fac. 24:3.

72 „Potrivit maniheenilor, în vreme ce regiunea luminoasă se opune celei a întunericului, fiind infinită în toate direcţiile, regiunea tenebrelor este limitată şi în partea superioară prin prezenţa unui vid nelimitat" (ORSA, p. 89, nota 8). O altă reprezentare mitică, atribuită lui Manes însuşi, este rezumată de Schaerer, în *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, vol. III, Tübingen, 1965, astfel: „La începutul lucrurilor, sfera luminii şi sfera întunericului se opuneau una alteia astfel încît sfera luminii tindea spre înălţimi, în timp ce sfera întunericului ieşea din adîncuri şi se înfigea în ea, asemenea unui vîrf de săgeată."

73 Este în afară de orice îndoială faptul că sintagma *catholica fides* nu avea la Sf. Augustin, ca de altfel încă multă vreme după aceea, semnificaţia eclesiologică şi culturală modernă. Adjectivul latin *catholicus* era întrebuinţat cu sensul „general, universal" pe care gr. καθολικοϖ□ îl avea încă în terminologia filosofică grecească. În genere, în literatura patristică latină, calificativul *catholicus*, cu sensul indicat mai sus, desemna doctrina creştină oficială, apostolică, în opoziţie cu multiplele disidenţe sectare din primele secole ale erei creştine.

74 Adjectivul *spiritalis* se opune, conform tradiţiei pauline, lui *carnalis* (cf. Rom. 7:14 şi 15:17; 1Cor. 2:14 etc.). „Cei înzestraţi cu Sfîntul Duh" sunt

ale traiectului solar, răsăritul și asfințitul. Prin urmare, întreaga frază referitoare la caracterul trecător al creaturii se înscrie într-un orizont metaforic.

50 În original: *Ecce sic peragitur et sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud*. Într-o interpretare strict formală a acestui pasaj, putem spune că Augustin formulează aici, într-un mod intuitiv, disocierea saussureană referitoare la caracterul liniar al semnificantului semnului lingvistic. Datorită caracterului său material-sonor (*signa sonantia*), cuvintele nu pot alcătui un enunț (*sermo*) decît prin succesiunea în timp a fiecărei unități sonore, silabă sau sunet (*partes*). Dar contextul general al discursului augustinian în care ele sunt inserate conferă acestor distincții semiologice o semnificație filosofică mai profundă. Este vorba mai întîi de faptul că discursul sau vorbirea omenească în genere (*sermo*) este inclusă în rîndul lucrurilor frumoase (*pulchra*), care sunt determinate de un impuls interior către perfecțiune (*peragitur ... sermo*). Remarcăm aici un accent finalist în definirea limbajului uman. Pe de altă parte însă, ca și celelalte lucruri frumoase care atrag spiritul uman, nici împlinirea în discurs a semnelor verbale nu trebuie să înrobească sufletul (*anima*), subjugîndu-l simțurilor (*sensus carnis*), căci acestea sunt limitate prin natura lor și nu pot opri lucrurile din parcursul pieritor trasat de Verbul divin care le-a creat (*verbum tuum ... per quod creantur*). Pentru alte aspecte ale „semiologiei“ augustiniene vezi și supra, notele 27, 29, 41 și 62 la Cartea I.

51 Secvența *absurdescere in aure cordis tumultu vanitatis meae* conține o modalitate metaforică proprie stilului lui Augustin, adesea greu de perceput în chiar termenii ei de către sensibilitatea modernă. Mai jos, în V, I, 1, de exemplu, transpunerea fidelă a unei asemenea metafore este practic imposibilă: *Accipe sacrificium confessionum mearum de manu linguae meae* („Primește, Doamne, jertfa mărturisirilor mele, așa cum ți-o înfățișează limba mea.“). Această formulă literală trimite la ritualul sacrificial veterotestamentar, și poate părea stranie și nepotrivită unui cititor modern. Un alt complex metaforic similar întîlnim la sfîrșitul paragrafului 8 din Cartea a VI-a.

52 Cf. Ps. 102:13.

53 Vezi supra, nota 50. Reluînd disocierea referitoare la non-simultaneitatea secvențelor componente ale vorbirii, văzută ca activitate omenească desfășurată în timp, Sf. Augustin efectuează aici o interesantă mutație de perspectivă în meditația asupra temei limbajului. Dacă, în buna tradiție a gîndirii aristotelice și stoice, Sf. Augustin se arată interesat, de obicei, de dimensiunea semantică a semnului, iată că aici el sesizează și importanța dimensiunii sintactice. Cu alte cuvinte, arată Augustin, simpla desemnare prin cuvinte a lucrurilor nu înseamnă încă limbaj, ci doar îmbinarea lor într-un enunț complet asigură formularea și transmiterea unei informații despre lucruri. Această deosebire între ceea ce am putea numi, în termeni actuali, funcția denominativă și funcția comunicativă ale limbajului, adică între *a numi* (ονομαϖζειν) și *a vorbi* (λεϖγειν), o găsim exprimată și de Platon, în *Sofistul*, 262d: „De aceea și spunem că a vorbi nu înseamnă doar a denumi, drept care am și dat înlănțuirii acesteia numele de vorbire“ (trad. rom. de Constantin Noica, în Platon, *Opere*, vol. VI, București, 1989, p. 377). Vezi și supra, nota 50.

54 Is. 46:8.

55 Cf. Înțel. 5:7.

79 Ioan 1:16.

80 Ioan 1:9.

81 Iac. 1:17.

82 1Petr. 5:5.

83 Din nou o referire la doctrina maniheistă: sufletul omenesc este un amestec de bine și de rău, cu toate că are o origine divină; în această privință, mai jos, VIII, X, 22 și *De haerasibus*, 46.

84 În original, *resistebas ventosae cervici meae*, exprimare metaforică al cărei sens literal ar putea fi formulat astfel: „te împotriveai cerbiciei mele furtunoase“.

85 Cf. Ps. 78:39.

86 În original, *ambulando ambulabam*, literal „rătăcind rătăceam“, un fel de “complement intern“ nespecific limbii latine clasice, este o construcție tipică limbii ebraice, devenită topos retoric comun în stilul biblic latinesc, precum și în cel al multor limbi moderne, inclusiv limba română.

87 Conform principiilor maniheiste; puterea întunericului îl obligă pe om la rău prin corpul său, care este partea sa dumnezeiască.

88 Formulare succintă a doctrinei despre liberul arbitru, dezvoltată de Sf. Augustin ulterior.

89 Cf. supra, nota 65.

90 Ioan 3:29.

91 Cf. Ps. 51:10.

92 Deși vorbește cu sarcasm despre excesul de autoritate conferit *Categoriilor* lui Aristotel de către savanții epocii sale, trebuie spus că Augustin însuși a fost marcat de lectura acestei cărți. Între tratatele cu caracter didactic elaborate de Augustin între anii 387-391, alături de *De musica, De dialectica,* și de *De rhetorica* figurează și un comentariu cunoscut sub numele *Categoriae decem ex Aristotele decerptae*, de a cărui autenticitate însă mulți cercetători se îndoiesc (vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, tabloul nr. 8, p. 715). Traduse în limba latină de Marius Victorinus, savant de mare autoritate, respectat foarte mult de Augustin (vezi mai jos, VIII, II și IV), *Categoriile* lui Aristotel au exercitat, în special prin filiera interpretărilor lui Boetius, o influență capitală asupra logicii medievale.

93 Distincțiile terminologice nu sunt aici foarte nete. Termenul *categoria*, utilizat în desemnarea titlului operei lui Aristotel, este substituit de *genus*, utilizat îndeobște, în alternanță cu *praedicamentum*, pentru a reda conținutul filosofic al gr. κατηγοριϖα (< gr. κατηγορεϖω, „a vorbi pe larg despre ceva; a exprima, a semnifica, a afirma“). Numele celor zece categorii aristotelice au suferit metamorfoze extrem de interesante în dinamica terminologiei filosofice latinești medievale, de la antichitatea tîrzie și pînă în Scolastică. Fără să intru în amănunte specioase, voi menționa totuși că, dacă la Aristotel categoriile apar lexicalizate sub forma interogativă, ca întrebări puse ființei (τος ο!ν), întreaga tradiție europeană ulterioară se întemeiază pe o structură lexicală nominală, impusă de aspectul morfologic al echivalentelor latinești. Iată lista categoriilor aristotelice în formularea lor originară, alături de corespondenții latinești cel mai frecvent folosiți: 1. τιϖ η|ν ει(ναι – „ce este“ – *substantia, essentia* sau *quidditas*; 2. τος ποσοϖν – „cît este“ – *quantitas*; 3. τος ποι ον – „ce fel de“ – *qualitas*; 4. προς τις – „față de ce“ – *relatio*; 5. ποϖτε – „cînd“ – *tempus*; 6. που – „unde“ –

locus; 7. κει σθαι – „a sta întins“ – *situatio*; 8. ε!χειν „a avea“ – *possessio*; 9. ποιει ν – „a face“ – *actio*; 10. πασχει ν – „a suferi; a suporta“ – *passio*. Cea dintîi încercare de creare în limba română a unor termeni filosofici adecvați pentru această sferă a făcut-o Dimitrie Cantemir în *Divanul*: după modelul latinesc, primul nostru filosof modelează termeni precum *ceință* (lat. *quidditas*), *cîtință* (lat. *quantitas*) sau *feldeință* (lat. *qualitas*).

94 Cf. Fac. 3:18.

95 În original: *Dorsum enim habebam ad lumen et ad ea, quae illuminantur, faciem: unde ipsa facies mea, qua illuminata cernebam, non illuminabatur*. Este foarte transparent aici un ecou al celebrului motiv platonician al peșterii.

96 Deși cunoaște și folosește adesea și termenii curenți astăzi pentru a desemna disciplinele amintite, Augustin întrebuințează aici următoarele sintagme: *ars loquendii* (retorica), *ars disserendi* (dialectica), *de dimensionibus figurarum* (geometria), *de musicis* (muzica), *de numeris* (aritmetica). Despre artele liberale în ansamblul lor, vezi și supra, nota 1, precum și nota 55 la Cartea I.

97 Cf. Ps. 59:10.

98 Luc. 15:13.

99 Dacă avem în vedere faptul că, adresîndu-se lui Dumnezeu, Augustin caută să-și reprime orice formă de orgoliu, atunci această trimitere la succesele sale de magistru trebuie privită ca o mărturie obiectivă. Oricum, aspectul sistematic și riguros în care sunt redactate atît lucrările sale doctrinare cît și micile tratate din tinerețe dedicate artelor liberale ne întăresc convingerea că Augustin a fost un strălucit profesor.

100 Sintagma *humanum magisterium* se referă la educația omenească obișnuită. Fără să disprețuiască deloc virtuțile paideii clasice, Sf. Augustin arată însă că adevărata cunoaștere, cea a lucrurilor esențiale, ne vine din partea unui *Magister interior*, un învățător lăuntric, care locuiește în adîncul sufletului nostru și se identifică cu persoana lui Iisus Hristos. Această temă este pe larg tratată în dialogul de tinerețe *De Magistro*, scris în anul 389.

101 Cf. Ps. 17:8.

102 Isa. 46:4.

103 În original, secvența *quia inde aversi sumus, perversi sumus* conține o structură extrem de expresivă, construită prin contrapunerea simetrică a două verbe cu același radical, *avertere*, „a se întoarce, a se îndepărta“, și *pervertere*, „a se prăbuși (în rău)“. Această figură etimologico-sintactică se continuă în propoziția următoare, unde apar alte două verbe cu același radical, diferențiate însă semantic prin prefixe diferite: *revertamur ... ut non evertamur* – „să ne întoarcem ... ca să nu fim nimiciți“.

29 Expresia *forma doctrinae pietatis* desemnează componenta esențială a doctrinei creștine, și anume salvarea sufletului.

30 Iubirea (*caritas*) este dragostea „îndelung răbdătoare“ despre care vorbește Sf. Pavel în *Epistola I către corinteni*, cap. 13.

31 Cf. Efes. 4:13-14.

32 Ideea exprimată pe scurt aici a fost dezvoltată de Augustin într-o importantă operă de tinerețe, dialogul *De Magistro*. Analizînd pe larg natura semiologică a vorbirii omenești, Augustin conchide în finalul dialogului, că prin semnele verbale învățătorii noștri nu fac altceva decît să ne avertizeze (*admonere*), să ne îndrume spiritul de la lucrurile exterioare (*foris*) către adevărul lor, care este lăuntric. Singurul nostru învățător al adevărului este Învățătorul lăuntric, Iisus Hristos, care ne învață adevărul (*verum docere*), îndrumîndu-ne să-l căutăm în eternitatea Verbului divin. O scurtă reluare a acestei teme o regăsim în *Confesiuni*, XI, VIII. Vezi și supra, nota 100 la Cartea a IV-a.

33 Acest pasaj este deosebit de important ca expresie a atitudinii lui Augustin față de problema raportului între estetică și adevăr în cadrul discursului. Respingînd deopotrivă retorismul gratuit în care decăzuse retorica antică, dar și disprețul arătat față de stilul elegant de către autorii creștini din primele secole, Augustin consideră că, în calitate de criteriu de evaluare, adevărul conținutului discursului prevalează asupra formei acestuia, care nu este însă nici ea indiferentă. Prin această opțiune, Augustin acordă stilului umil o valoare egală cu cea a stilului înalt; mai mult decît atît, vorbirea populară (*sermo rusticus*) este considerată aptă de a exprima aceleași conținuturi ca și limba literară (*sermo urbanus*). Exegeții au constatat de altfel că limba și stilul Sf. Augustin, rămînînd în linii mari în cadrele latinei clasice, sunt puternic influențate, mai ales în privința lexicului și a sintaxei, de latina numită vulgară.

34 Cf. Ps. 50:21.

35 Cf. Fapte: 8:21.

36 În original: *temperantia confitentis animi*. În ciuda repulsiei pe care o are în momentul scrierii *Confesiunilor* față de propriile rătăciri maniheiste din tinerețe și față de reprezentanții sectei, Augustin manifestă aici destulă obiectivitate și spirit de dreptate ca să recunoască calitățile umane și intelectuale intrinseci ale adversarilor săi.

37 Cf. Ps. 18:6.

38 Cf. Ioil, 2:26.

39 Cf. Ps. 37:23.

40 Ps. 142:6.

41 Această frază conține o prefigurare alegorică a Botezului care va urma, indicînd încă o dată rolul covîrșitor jucat de Monica în determinarea acestei decizii istorice.

42 Sfîntul Ciprian, episcop de Cartagina și unul dintre importanții autori ai patristicii latine, s-a născut aproximativ în anul 210 și a fost martirizat în 258, sub împăratul Valerian. Convertirea sa la creștinism are multe similitudini cu dramatica convertire a Sf. Augustin. Substantivul *memoria*, întrebuințat în context, căpătase în latina creștină semnificația de „monument funerar; capelă“. Unii apreciază că lăcașul de cult despre care vorbește aici Augustin, așezat undeva aproape de malul mării, ar fi „cea mai veche biserică ridicată la Cartagina

56 Cf. Ioan 6:33.

57 Ps. 19:6. Acest important pasaj hristologic din *Psalmul* XIX a fost parafrazat în versuri de Sf. Ambrozie, episcopul Milanului și mentor spiritual al Sf. Augustin: *Procedat e thalamo suo/ Pudoris aula regia/ Geminae gigas substantiae/ Alacris ut currat viam*. – „Să purceadă din cămara sa de nuntă/ Palatul regal al bunei-cuviințe,/ Uriașul substanței îngemănate,/ Ca să-și străbată sprinten calea." Dată fiind însemnătatea doctrinară a acestei teme, este mai mult decît probabil ca Sf. Augustin să fi cunoscut bine aceste versuri.

58 Cf. Mat. 24:23.

59 Ioan 1:10.

60 1Tim. 1:15.

61 Cf. Ps. 4:3.

62 Ps. 72:9. În amplul său comentariu la *Psaltire* (*Enarrationes in Psalmos*, LXXII, 15), Augustin dă următoarea interpretare acestui pasaj biblic: „«Pînă la cer ridică gura lor și cu limba lor străbat pămîntul» (...) înseamnă (...) că străbat toate lucrurile pămîntești (...). Gîndirea omului trece dincolo de fragilitatea lucrurilor pămîntești (...). Ei vorbesc cu trufie, își înalță gura spre cer și trec dincolo de pămînt."

63 Întîlnim aici o respingere clară a estetismului pur, ceea ce va deveni o constantă a doctrinei estetice a Sf. Augustin. Ca de altfel în privința celor mai multe dintre opțiunile sale teoretice, și în privința concepției estetice, Augustin este deopotrivă un continuator, dar și un precursor; căci, după cum afirmă un istoric al teoriilor estetice, operele lui Augustin „sunt străbătute de firele esteticii antice și din ele ies la iveală firele esteticii medievale" (Wladyslaw Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, vol. II, *Estetica medievală*, trad. de Sorin Mărculescu, Meridiane, București, 1978, p. 74).

64 Prin substantivele *decus*, „podoabă", dar și „distincție" și *species* „chip, formă", dar și „strălucire, frumusețe", Augustin desemnează două dintre calitățile intrinseci ale obiectului estetic în concepția antică. În lucrarea sa *De natura boni*, III, sunt indicate în plus *modus*, „măsura, proporția" și *ordo* „ordinea".

65 În prima tinerețe, ca profesor de retorică, Augustin a fost mult mai preocupat de problemele estetice decît ulterior. După cum rezultă din acest pasaj din *Confesiuni*, prima sa lucrare, *De pulchro et apto*, redactată în jurul anului 380, deci cu aproape douăzeci de ani înaintea *Confesiunilor*, era în mod special dedicată definirii frumosului. Această primă lucrare a Sf. Augustin nu s-a păstrat. În aceeași sferă de preocupări se înscriu și alte lucrări de tinerețe, precum *De ordine* (aprox. 386) și *De musica* (aprox. 390). Unii exegeți apreciază că sistemul estetic augustinian, conturat înaintea convertirii sale depline la creștinism, are un caracter eclectic, îmbinînd idei și disocieri din stoicism și din platonism. O puternică influență a exercitat asupra gîndirii sale în această privință tratatul *Despre frumos* al lui Plotin, prin orientarea acestuia spre transcendental (vezi P. Henry, *Plotin et l'Occident*, Louvain, 1934, passim). În privința distincției centrale a tratatului său, enunțată de Augustin chiar prin titlu, cea dintre frumosul propriu-zis (*pulchrum*) și frumosul rezultat din adecvarea sau potrivirea proporționată a părților (*aptum*), trebuie spus că, deși ea își are originea în gîndirea unor esteticieni elenistici, Sf. Augustin este primul care o formulează în mod limpede și tranșant (vezi Wladyslaw Tatarkiewicz, *op. cit*., p. 78). Această relație poate fi văzută însă și ca un ecou îndepărtat al formulei lui

Platon din *Banchetul*: καλοςν καις ιϑκανοσν, „frumosul și bine-proporționatul". Pe de altă parte, K.Holl, în *Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte*, III, 1928, p. 75, citat de BERNHART, p. 861, remarcă faptul că, în conceptul său de frumos, Augustin este mult mai apropiat de perspectiva vechilor pitagoricieni, care percepeau frumosul în relație nu cu simțurile (αι!σθησι), ci cu înțelegerea rațională (νου).

66 Cf. Mat. 10:30.

67 Efes. 14:14.

68 În original: *errabam typho et circumferebar omni vento et nimis occulte gubernabar abs te*, o concentrată formulare metaforică a temei centrale a *Confesiunilor*. Asemenea unui bun cîrmaci, Dumnezeu conduce către limanul predestinat nava celui aflat la bunul-plac al orgoliilor și patimilor omenești; itinerarul acestei frămîntate curse și semnificațiile ascunse ale planului divin rămîn însă nedescoperite înțelegerii omului.

69 Acest paragraf conține o subtilă analiză a felului în care se construiește o reputație publică, oricînd și oriunde. Am spune că, deși acest procedeu privește mai ales falsele valori, uneori chiar valorile adevărate trebuie, pentru a se face recunoscute, să se supună judecății subiective a mulțimii.

70 În original, forța creatoare a lui Dumnezeu este desemnată prin termenul *ars*, fără nici o determinare atributivă.

71 Cf. Ps. 72:18.

72 Conform doctrinei maniheiste, împărtășită de Augustin la acea dată, el credea că orice lucru real avea o natură corporală, chiar dacă unele dintre realitățile corporale, precum sufletele și Dumnezeu însuși, erau mai pure decît celelalte.

73 Pasajul reprezintă o parafrazare a ideilor maniheiste care pe atunci stăpîneau gîndirea lui Augustin. Manes și adepții săi nu admiteau caracterul imaterial al spiritului, căci pentru ei nu existau realități superioare corpurilor. Această idee maniheistă explică în parte estetismul manifest al concepției pe care o avea despre frumos tînărul Augustin.

74 1Cor. 8:6.

75 Postularea existenței substanțiale a două forțe egale este ideea centrală a concepției maniheiste. Cînd o reia în *De haeresibus*, XLVI, pentru a o combate, Augustin formulează astfel această idee: *duas naturas atque substantias, boni scilicet et mali* – „[există] două naturi sau substanțe, adică cea a binelui și cea a răului". Cît privește termenii *monas* și *dyas*, acestia sunt împrumuturi terminologice din lexiconul filosofic grecesc: gr. μοσνα, „cuplu; dualitate", îi găsim ca termeni centrali la filosofii pitagoreici, dar și la marii filosofi, Platon, Aristotel și alții. Pentru amănunte referitoare la diferitele valori semantice ale acetor termeni, vezi Francis E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*, trad. de Dragan Stoianovici, Humanitas, 1993, p. 69 și 173. Conform atestărilor din dicționare, Sf. Augustin pare să fi fost primul care a utilizat în latinește substantivul *dyas*, pe cînd *monas* apare întrebuințat și de Macrobius.

76 Referire la doctrina maniheistă: sufletul rațional al omului este etern, întrucît este o parte din substanța divină.

77 Pentru distincția terminologică între „nelegiuire" și „ticăloșie" (*facinus*/ *flagitium*) vezi supra, III, VIII, 16 și nota 43 la Cartea a III-a.

78 Ps. 19:29.

Note și comentarii – Cartea a V-a

1 Formula de aici (*sacrificium confessionum mearum*) apare, ușor modificată, la începutul multor cărți ale *Confesiunilor*: *confitear tibi dedecora mea in laude tua* (IV, I, 1); *confitear misericordias tuas super me* (VIII, I, 1), *sacrificem tibi famulatum cogitationis et linguae meae* (XI, II, 2); *vovi tibi sacrificium confessionis in his litteris* (XII, XXIV, 33) etc. Prezentarea *Confesiunilor* ca jertfă votivă este considerată de reputați exegeți drept pivotul compozițional al întregii opere. Vezi în acest sens Jos. Stiglmayr, *Das Werk des augustinischen Konfessionen mit einem Opferlübde besiegelt*, în „Zeitschrift für Aszese und Mystik", V, iulie, 1930, p. 234 și urm.

2 În original: *de manu linguae meae*, literal „din mîna limbii mele", exprimare metaforică tipică stilului Sf. Augustin.

3 Cf. Ps. 54:8.

4 Cf. Ps. 6:3.

5 Ps. 35:10.

6 Ps. 19:7.

7 Ca părți din creația mirabilă a lui Dumnezeu, entitățile corporale pot și ele servi drept trepte ale unei cunoașteri superioare. Acest principiu al gnoseologiei augustiniene îl găsim formulat mai explicit în *De vera religione*, XXIV, 45: *Ipsis carnalibus formis; quibus detinemur, nitendum est ad eas cognoscendas quae caro non nuntiat*. – „Trebuie să ne străduim să înțelegem acele lucruri pe care trupul nu ni le face cunoscute nici măcar prin formele carnale de care suntem dominați."

8 În concordanță cu teoria sa despre frumos, expusă pe scurt în cartea anterioară, Augustin afirmă aici că lumea ca întreg este frumoasă prin armonia între părțile luminoase și cele întunecoase. Cu aceeași trimitere la orizontul moral, această imagine o regăsim în *De civitate Dei*, X, 23: *Sicut pictura cum colore nigro, loco suo posita, ita universitas rerum, ei quis possit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra est, quamvis per se ipsos consideratos deformitas turpet*. – „La fel cum într-o pictură părțile întunecoase îi pun în evidență frumusețea dacă o privim dintr-o poziție potrivită, tot astfel și universul rămîne frumos chiar și cu cei păcătoși, cu toate că, dacă-i privim în sine, urîțenia lor ne dezgustă."

9 Sustantivul latinesc *imperium*, al cărui sens primar este cel de „comandament, poruncă", deținea, încă din latina clasică, și sensul de „stăpînire, regat, împărăție"; în contextul de aici, traducerea ar putea actualiza și cel de-al doilea sens.

10 1Tim. 3:7.

11 În anul 400, la aproximativ doi ani după redactarea *Confesiunilor*, Augustin a scris un amplu tratat în treizeci și trei de cărți, *Contra Faustum Manichaeum*, în care respinge pe larg și punct cu punct întreaga doctrină a acestui teoretician maniheu. Din prima parte a acestei cărți, compusă sub formă de dialog, aflăm că Faustus se născuse în jurul anului 350, în orașul Milevum din Numidia, și că era dotat cu o mare inteligență și cu talent oratoric. Din *De civitate Dei*, XV, 26, mai aflăm că Faustus a fost autorul unei cărți în care argumenta împotriva interpretării creștine a Vechiului Testament, precum și împotriva doctrinei creștine în general, așa cum se conturase ea în epistolele Sf. Apostol Pavel. În anul 400, cînd Augustin a redactat ampla sa lucrare polemică antimaniheistă (*Contra Faustum Manichaeum*), Faustus era deja mort. Pe baza acestei opere augustiniene, precum și a *Epistolei* a LXXXII-a, doctrina lui Faustus a putut fi reconstituită aproape complet (vezi E. de Stoop, *Essai sur la diffusion du Manichéisme dans l'Empire Romain*, Gent, 1909, și P. Alfaric, *L'Evolution intellectuelle de Saint Augustin*, I, *Du Manichéisme au Néoplatonisme*, 1918.

12 Înțel. 13:9.

13 Cf. Ps. 138:6.

14 Cf. Ps. 34:9.

15 Ps. 8:8-9. Conținutul acestor versete psalmice, inserat de Augustin în discursul său, este interpretat în *Enarrationes in Psalmos*, VIII, 13, după cum urmează: „Prin «dobitoacele cîmpiei» se înțelege mai exact oamenii care se bucură de plăcerea trupului (...). Cîmpia este de fapt drumul larg ce conduce către moarte. În «păsările cerului» îi recunoști pe cei trufași (...). «Peștii mării» sunt cei cuvioși care străbat «cărările mării», adică cercetează lucrurile vremelnice în adînca taină a acestei lumi."

16 Cf. Ps. 147:5.

17 1Cor. 1:30.

18 Rom. 1:21.

19 Rom. 1:21.

20 Rom. 1:23.

21 Rom. 1:25.

22 În textul original apare adjectivul *Manichaeus*. Că Augustin se referă chiar la ereziarhul Manes este un fapt justificat de conjecturi augustiniene; cf., de exemplu, *De agone Christiano*, XXX*: nescio qui Manes vel Manichaeus*. Deși nu s-a păstrat nici una, scrieri ale lui Manes au circulat în Antichitate; chiar și Augustin face dese referiri la ele în cele treisprezece lucrări antimaniheiste pe care le-a scris. Despre viața lui Manes vezi și supra, nota 22 la Cartea a III-a.

23 Sintagma *saecularis sapientia* desemnează de regulă filosofia clasică precreștină, pe care Sf. Augustin nu a respins-o niciodată în întregime și ale cărei victorii le-a asimilat de altfel în sinteza sa personală.

24 Cf. Rom. 1:21.

25 Cf. 2Cor. 6:10.

26 Înțel. 11:20.

27 Iov. 28:28.

28 Pentru acest element central al doctrinei maniheiste vezi supra, III, IV, 13 și nota corespunzătoare.

59 Sintagma *interior aspectus* se înscrie în metafizica augustiniană a interiorității, desemnînd implicarea spiritului în contemplarea activă a luminii suprafirești. Vezi și supra, notele 61, la Cartea a VI-a, și 3, la Cartea a VII-a.

60 În original, Augustin construiește o metaforă cu trimitere în orizontul medical: *residebat tumor meus ex occulta meam medicinae tuae, aciesque conturbata et contenebrata mentis meae acri collyrio salubrium dolorum de die in diem sanabatur.*

61 Iac. 4:6 și 1Petr. 5:5.

62 Ioan 1:14. Sunt dese locurile în care, ca și aici, Augustin vede în Întruparea Cuvîntului remediul cel mai înalt împotriva orgoliului speței umane; cf. *De agone Christiano*, XII, 11: „Este absolut de nevindecat acea trufie care nu se vindecă prin smerenia Fiului lui Dumnezeu."

63 După cum rezultă din ampla relatare care începe în acest pasaj, lectura filosofilor neoplatonici a avut o însemnătate decisivă pentru devenirea spirituală a Sf. Augustin, în special în privința precizării doctrinei sale despre Verbul divin. Ce neoplatonici a frecventat Augustin în acea vreme putem deduce din comentariile critice cuprinse în *De civitate Dei*: în cap. XII din Cartea a VIII-a a acestei lucrări, Augustin citează pe Plotinus, Iamblichos, Porphyrios și Apuleius. Cît privește versiunile latinești ale textelor neoplatonicilor, acestea nu s-au păstrat, dar sunt indicii că autorul lor a fost retorul Marius Victorinus (vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, p. 533), contemporan erudit al lui Augustin, a cărui convertire la creștinism a jucat un anumit rol în determinarea propriei convertiri (vezi mai jos, VIII, 2-3). Există o bogată literatură dedicată în special ponderii pe care filosofia neoplatonică a avut-o în orientarea Sf. Augustin către o doctrină hristologică coerentă, completă și în concordanță cu ortodoxia evanghelică. Se pot reține în acest sens următoarele titluri: Prosper Alfaric, *L'évolution intellectuelle de Saint Augustin*, I, *Du manichéisme au néoplatonisme*, Paris, 1918; A.H.Armstrong, *St. Augustine and Christian Platonism*, Villanova, 1967; Ch. Boyer, *Christianisme et néoplatonisme dans la formation de Saint Augustin*, ed. a 3-a, Roma, 1953; Ch. Elsee, *Neo-Platonism in Relation to Christianity,* Cambridge, s.a.; R. Jolivet, *St. Augustin et le néoplatonisme chrétien*, Paris, 1932, A.W.Mathews, *The Development of St. Augustine from Neoplatonism to Christianity,* Washington, 1980, O. Perler, *Der Nus bei Plotin und das Verbum bei Augustin als vorbildliche Ursache der Welt,* 1931, M.F.Sciacca, *St. Augustin et le néo-platonisme. La possibilité d'une philosophie chrétienne*, Louvain, 1956, B.Switalski, *Plotinus und the Ethics of St. Augustine,* New-York, 1946, W.Theiler, *Porphyrios und Augustin*, Halle, 1933. Exegeții nu au reușit să identifice persoana „umflată de un orgoliu nemăsurat" (*quendam hominem inmanissimo typho turgidum*) care i-a procurat lui Augustin scrierile neoplatonicilor.

64 Ioan 1:1-5.

65 Cf. Ioan 1:5-10. Utilizînd ample citate din *Evanghelia lui Ioan*, Augustin afirmă că idei asemănătoare a găsit în scrierile neoplatonicilor. Prin aceasta, Augustin recunoaște explicit aportul doctrinei neoplatonice (eventual și stoice) a Logosului la constituirea propriei hristologii.

66 Cf. ORSA, p. 127, nota 4: „În concepția neoplatonică referitoare la Unul, la emanația din Unul a Înțelegerii și a Sufletului lumii, în același vocabular neoplatonic, se mai pot întrezări afinități importante cu învățăturile creștine; și

83 După cum se poate vedea din cuprinsul *Confesiunilor*, Sf. Ambrozie a fost omul providențial pentru Augustin. Mai vîrstnic decît acesta cu 15-20 de ani, Ambrozie s-a născut într-o familie de nobili romani creștini și a devenit episcop al Milanului în anul 374 (pînă în 397). Personalitate harismatică și autor de mare talent, consilier al împăraților și combatant împotriva ereziilor și a păgînismului, a scris un apreciabil număr de tratate de morală, teologie, exegeză biblică, scrieri polemice, precum și multe imnuri religioase. Ca un exemplu de mare reușită pastorală este citat succesul său în creștinarea marcomanilor, o puternică ramură a germanilor. Considerat, încă din timpul vieții, un adevărat stîlp al Bisericii, era socotit de erudiții medievali drept unul dintre cele „patru fluvii ale Paradisului", alături de Sfinții Ieronim, Grigorie și Augustin (vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, p. 382). Vezi și supra, notele 8, la Cartea I, și 57, la Cartea a IV-a.

84 Întregul pasaj este o parafrază a poeziei psalmice, cu ecouri din Ps. 4:7, 45:8 și 81:17. Expresia *sobria vini ebrietas*, care conține un admirabil oximoron, este împrumutată dintr-un imn al Sf. Ambrozie, intitulat *Splendor paternae gloriae*.

85 În text, expresie adverbială; dicționarele indică pe Augustin drept creator al adverbului *episcopaliter*.

86 Ps. 119:155.

87 Pentru semnificația sintagmei *catholica fides* vezi supra, nota 73.

88 Cf. 2. Cor. 3:6. Admirația lui Augustin pentru elocința creștină a Sf. Ambrozie a fost constantă, ca și recunoașterea rolului său în revigorarea retoricii antice. O asemenea recunoaștere explicită regăsim în *Soliloquia*, II, XIV: *Hic ante oculos nostros sit ille in quo ipsam eloquentiam, quam mortuam dolebamus, perfectam revixisse cognovimus*. – „Ne stă în față acela în care am recunoscut că însăși acea elocvență, pe care o deplîngeam ca pierită, a retrăit desăvîrșită" (trad. rom. de Dan Negrescu, *Soliloquia–Vorbiri însingurate* și *Sermones–Predici*, Timișoara, 1992, p. 118).

89 În concepția lui Augustin, interpretarea alegorică sau simbolică a textelor sacre (*spiritaliter*) este superioară interpretării literale (*ad litteram*). În *De doctrina Christiana*, Augustin desfășoară principiile unei adevărate hermeneutici creștine. Augustin poate fi considerat în acest sens un continuator al Sf. Ambrozie care, la rîndul său, pe urmele școlii exegetice alexandrine, ale lui Philon și Origenes, vorbea despre o interpretare alegorică, urmărind un sens mai adînc (*sensus altior*), de natură spirituală, dincolo de litera textelor sacre (vezi Pierre de Labriolle, *St. Ambroise et l'exégèse allégorique*, în „Annales de philosophie chrétienne", nr. 155 (1907/1908), p. 591-603. O bogată serie de interpretări alegorice ale Bibliei avem mai jos, în *Confesiuni*, XIII, XI-XXV.

90 Vezi supra, nota 73.

91 Vezi supra, nota 68.

31 Modalitatea alegorică de exprimare a unor adevăruri supreme este o formă curentă în Sfintele Scripturi.

32 Vezi din nou supra, nota 5.

33 În această epocă, Augustin împărtășea concepția maniheistă și, în consecință, ca maniheist, reproșa Bisericii o concepție antropomorfică a lui Dumnezeu, văzut ca figură umană. Adevărata interpretare creștină a textului biblic este însă una alegorică și a fost oferită de Augustin însuși în *De Genesi contra Manichaeos*, I, XVII, 28: „Potrivit învățăturii catolice (...), dacă spunem că omul a fost făcut «după chipul lui Dumnezeu» [Fac. 1:26], aceasta o spunem cu privire la omul lăuntric, în care se află rațiunea și înțelegerea."

34 2Cor. 3:6.

35 În original: *remoto mystico velamento spiritualiter aperiret*. Distincția între abordarea literală și cea spirituală sau simbolică în interpretarea Sfintei Scripturi va fi adîncită de Sf. Augustin în *De doctrina Christiana*, unde vor fi formulate, între altele, principiile hermeneuticii creștine.

36 Fraza originară (*Tenebam cor meum ad omni adsensione timens praecipitium et suspendio magis necabar.*) exprimă starea de nesiguranță a unui spirit oscilant, printr-un savant complex metaforic structurat pe relația paronimică între *adsensio*, „consimțămînt", și *ascensio*, „urcare", acesta din urmă fiind termenul presupus de semantica altor termeni din context: *suspendium*, „spînzurare", și *praeceipitum*, „prăbușire".

37 În original: *Sicut hoc, ita cetera cupiebam sive corporalia, quae coram sensibus meis non adessent, sive spiritalia, de quibus cogitare nisi corporaliter nesciebam*. Invocarea unei operații aritmetice drept model de adevăr absolut nu este întîmplătoare. În multe dintre scrierile din tinerețe (*Soliloquia, De ordine, De libero arbitrio*), în spiritul tradiției platonice și neoplatonice, Sf. Augustin prezintă geometria și aritmetica (*geometria, numeri*) ca surse de dovezi irefutabile că există adevăruri absolute, a căror posesie deschide calea către orizontul spiritual suprem.

38 Se poate recunoaște aici una dintre formulările axiomei augustiniene cu privire la raportul dintre cunoaștere și credință (*credo ut intellegam*), dezbătută pe larg în *De Trinitate*: credința precede, condiționează și favorizează cunoașterea lucrurilor. Formarea acestui concept are la Augustin o dublă origine: pe de o parte, în epistemologia platoniciană (vezi Karl Holl, *Augustins innere Entwicklung*, Berlin, 1922, p. 61), iar pe dă altă parte, în *Biblie*. În întreaga sa operă, Augustin citează frecvent următorul verset din Is. 7:9: „Dacă nu veți crede, nu veți înțelege." Între numeroasele formulări ale acestui principiu din operele lui Augustin, citesc următoarea frază memorabilă: *Sit primo pietas in credente, et erit fructus in intelligente*. – „Dacă în primul rînd evlavia se află în cel care crede, atunci în cel care înțelege se va afla și rodul" (*In Iohannis Evangelium*, VIII, 6).

39 Cu toate că aici respinge pretenția maniheilor de a crede că lucrurile care nu pot fi dovedite sunt o absurditate, același principiu funcționează adesea în dogmatica creștină. În acest sens, mai jos în *Confesiuni*, VII, XIX, 25, Augustin relatează cît efort i-a trebuit să-și învingă propriile rețineri de ordin rațional față de adevărul cuprins în preceptul evanghelic *Verbum caro factum est* – „Cuvîntul trup s-a făcut".

moral este consecința exercitării perverse a liberului arbitru (cf. mai jos, XV, 22); răul metafizic este inerent caracterului limitat al creaturii (cf. mai jos, XV, 22).

21 Problema răului l-a preocupat pe Augustin în permanență: de aceea, indirect sau direct, această temă este tratată în mai toate lucrările sale, cu deosebire în cele din prima parte a vieții. Cu aproximativ zece ani înaintea *Confesiunilor*, și anume prin anii 388-395 (după Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, p. 715), Augustin a redactat un întreg tratat în trei cărți intitulat *De libero arbitrio*, în care distincția între răul săvîrșit din propria noastră voință (păcatul) și cel pe care îl îndurăm din partea lui Dumnezeu ca pedeapsă este discutată pe larg.

22 Acest pasaj conține una dintre ideile-pilon ale augustinismului: păcatul nu există în afara voinței noastre. Deja în *De vera religione*, XXVII, Augustin afirmă că întreaga învățătură creștină își pierde valabilitatea dacă nu acceptăm ideea că omul nu săvîrșește răul decît prin propria voință. Una dintre cele mai des citate formulări în acest sens vine din *Enarrationes in Psalmos*, XXXI, 16: „Eu sunt cel care a păcătuit." Cf. și *De civitate Dei*, XII, 6. Această constatare, de natură mai degrabă psihologică, este singura care rămîne o constantă a discursului augustinian, atît de complex în implicațiile sale teologice, metafizice, dogmatice și morale. Relația între rău și voința umană (*malitia voluntatis*) este doar una din componentele unui cîmp problematic foarte divers, plin de incongruențe și contradicții, în care se includ concepte tot atît de importante precum păcatul originar, predestinarea, grația divină, proiectul providențial etc. Este greu de găsit un loc în vasta operă a Sf. Augustin în care toți acești factori să se regăsească într-un ansamblu teoretic coerent. Ceea ce tradiția augustinismului înregistrează ca aparținînd gîndirii originare a Sf. Augustin ar putea fi rezumat după cum urmează: Dumnezeu își înfăptuiește proiectul său de justiție universală inclusiv prin faptul că înclină voința omului în direcția în care o dorește, fie către bine, potrivit îndurării sale dumnezeiești, fie către rău, în funcție de meritele fiecărei persoane (cf. O. Rottmanner, *Der Augustinismus*, 1892, citat de BERNHART, p. 876, nota 9).

23 Aceeași întrebare și-o va pune mai tîrziu Anselm de Canterbury în *De casu diaboli*, 27, în cadrul unui dialog între magistru și un discipol, pe marginea rolului voinței libere a lui Lucifer, în opțiunea sa pentru rău.

24 Cf. Ps. 6:6.

25 Așa cum este ea formulată aici, problema originii răului rămîne întrebarea-cheie a oricărei teodicei, după cum o enunță, de pildă, și Leibniz în *Teodiceea* sa din 1710: Cum se face ca Dumnezeu, care este binele absolut, să fi creat pe om capabil de a săvîrși răul? Cum poate fi conciliată bunătatea originară a lui Dumnezeu cu existența răului în toată diversitatea lui (suferințe, crime, războaie, ispite de tot felul)? Unul din diversele răspunsuri pe care le găsim presărate în operele lui Augustin se află în *Enchiridion*, XXIV, 26, unde se spune că, în cadrul proiectului divin, și existența răului trebuie considerată tot un bine (*non solum bona, sed etiam sint mala, bonum est*): „Chiar dacă ceva rău, în măsura în care este rău, nu poate fi bun, totuși este ceva bun faptul că există nu doar bine, ci și rău; căci, dacă existența răului nu ar fi bună, atunci răul nu ar fi fost, desigur, îngăduit de către atotputernicul și îndurătorul Dumnezeu."

Note și comentarii – Cartea a VI-a

1 Cf. Ps. 71:5.
2 Cf. supra, V, III, 4.
3 Cf. Ps. 73:26.
4 Cf. Ps. 68:22.
5 În sintagma de aici, *catholicus christianus*, care reapare în IX, X, 26, ca și în cea înrudită (*fidelis catholicus*) de mai jos, adjectivul *catholicus* nu are conotațiile cultural-istorice și confesionale pe care i le atribuim astăzi. La Sf. Augustin, ca și la toți contemporanii lui, termenul păstra încă valoarea semantică originală, etimologică, a gr. καθολικο, „general, universal". Credința „catolică" în acest sens era cea conformă tradiției apostolice, codificată în hotărîrile sinoadelor ecumenice și opusă diferitelor deviații sectare, atît de frecvente în secolele al III-lea-al V-lea.
6 În original, întregul complex imagistico-simbolic este conceput ca o metaforă: *tamquam mortuum, sed resuscitendum tibi flebat et feretro cogitationis offerebat.*
7 Cf. Luc. 7:14.
8 Cf. supra, nota 5.
9 Cf. Ps. 18:29.
10 Pentru amănunte despre viața Sf. Ambrozie vezi supra, notele 8, la Cartea I, 57, la Cartea a IV-a, și 83, la Cartea a V-a.
11 Cf. Ioan 4:14.
12 Cf. Gal. 4:14.
13 Latinescul *puls, -tis*, s.f., desemna o fiertură de mei sau de grîu pe care romanii o consumau zilnic înainte de a fi cunoscut pîinea. Ulterior, acest terci a devenit hrană rituală. Despre semnificația ofrandelor alimentare aduse de romani vezi I. Zellinger, *Augustin und die Volksfrömmigkeit*, 1933, p. 65.
14 Așa-numitul „portar" (*ostiarius*) era un cleric de rang inferior.
15 Ambrozie al Milanului.
16 În original: *canticus sobrietatis*. În context, *canticus* are și conotația „cîntec" sau „cantilenă rituală; rugăciune".
17 Descrierea atît de amănunțită a ritualului de comemorare a morților indică faptul că, în secolul al IV-lea, riturile acestea arhaice erau încă foarte viguroase, cel puțin în zone periferice ale spațiului roman, cum era Africa. Străduința oficialităților ecleziastice de a le interzice, chiar atunci cînd, în mod evident, ca în cazul Monicăi, aceste rituri se convertiseră în acte de pietate creștină, a avut un oarecare succes în Occident; în lumea creștină orientală, cultul morților s-a conservat, după cum se știe, în formele sale ritualice arhaice.

18 *Parentalia* erau o însemnată sărbătoare romană, care se desfășura anual, între 13 și 21 februarie. După cum indică și numele, parentaliile includeau rituri funerare cu caracter comemorativ, dedicate divinităților familiei (*di parentum*). Finalitatea magico-religioasă a acestei sărbători consta în îmblînzirea spiritelor strămoșilor (*animas placare paternas*), prin jertfe constînd în libații, oferirea de lapte, vin și flori. Pentru descrierea acestei sărbători, cf. Ovidius, *Fastele*, II, 533. O mare parte din aceste rituri funebre străvechi au fost conservate, deși investite cu o altă semnificație, și în practicile religioase creștine.
19 În *De civitate Dei*, VIII, XXVI, 27, Augustin distinge net între cultul păgîn al eroilor și cultul creștin al sfinților și martirilor. Aceștia din urmă nu trebuie onorați ca și cum ar fi niște zei, căci singur Dumnezeu este acela căruia i se cuvine cinstire: „Toți aceia care aduc aici [=la mormintele martirilor] hrană (...) iar după depunerea hranei se roagă și apoi o iau înapoi, pentru a o consuma sau pentru a o dărui săracilor, nu au o altă intenție decît să o sfințească prin meritele martirilor, în numele Domnului acestor martiri."
20 Cf. Rom. 12:11.
21 Cf. Ps. 16:11, Prov. 6:23.
22 În original, pasajul se prezintă ca un complex metaforic a cărei concretețe „digestivă" este imposibil de transpus literal: *occultu os eius, quod erat in corde eius, quam sapida de pane tuo ruminaret.*
23 În primele secole ale creștinismului, și cu precădere în secolul al IV-lea, curtea episcopală îndeplinea funcții publice diverse. Pe lîngă datoriile sale liturgice și pastorale, episcopul era adesea privit și ca autoritatea juridică, morală și politică supremă a eparhiei. Vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, p. 352.
24 Această observație nu este întîmplătoare și ne apare foarte interesantă dacă ținem seama că lectura „în gînd", pe care o practicăm noi astăzi, era ca și necunoscută în antichitatea clasică. Chiar și în singurătate, lectura (*lectio*) era făcută „cu voce tare". Parcurgerea în tăcere a textului, metodă de lectură care pare să se fi constituit în epoca patristică, trebuie pusă în relație și cu căderea treptată în desuetudine a aspectelor formale ale discursului (ritm, intensitate etc.), în favoarea conținutului propriu-zis.
25 Pasajul care se încheie cu această frază este lămuritor cu privire la deosebirea între felul în care citim noi astăzi și felul în care era practicată lectura în Antichitate. Citirea declamatorie a frazei determina un mod specific de structurare a frazei, cu un accent deosebit pe intonație și pe figurile retorice. Chiar textul *Confesiunilor* prezintă, în modul său de prezentare, efectele orientării retorice, dacă ar fi să avem în vedere doar frecvența, excesivă pentru gustul modern, a enunțurilor interogative, a jocurilor de cuvinte, a largilor pasaje ritmate. *Confesiunile* Sf. Augustin sunt un text care a fost scris pentru a fi declamat cu voce tare și nu citit „în gînd"!
26 Expresia *dies dominicus* (sau *dominica*) din original se află la originea denumirii actuale a zilei de *duminică*.
27 2Tim. 2:15.
28 „Acei impostori" (*illi deceptores*) erau eruditții manihei.
29 Pentru sensul exact al termenului *catolicus* vezi supra, nota 5.
30 Cf. Fac. 9:6.

26 O idee comună în gnoseologia augustiniană: spiritul omenesc cunoaște lucrurile fiindcă ele există, însă ele există în măsura în care Dumnezeu le cunoaște. Mai pe larg în XIII, XXV, 38.
27 După cum spusese deja mai sus, VII, III, 4, speculația sterilă și pe baze false asupra problemei răului poatre constitui ea însăși un rău.
28 Expresia originală *in conspectu spiritus mei* reprezintă un ecou al stilului biblic. Formulări asemănătoare, reflectînd spiritul limbii ebraice, se întîlnesc în Ps. 23:5 și 50:8.
29 Despre bolta cerească (*firmamentum*) vezi mai jos, XIII, XV, 18. Vezi, de asemenea, mai sus, nota 23, la Cartea a II-a.
30 Încă un ecou probabil din lecturile biblice, cf. 4Ezdra 4:27-30: *Plenum iniustitia est saeculum hoc et infirmitatibus. De quibus autem interrogas dicam: seminatum enim est malum; et necdum venit destructio ipsius. Si ergo non inversum fuerit quod seminatum est et discesserit locus ubi seminatum est malum, non veniet ubi seminatum est bonum. Quoniam gramen seminis mali seminatum est in corde Adam ab initio, et quantum impietatis generavit usque nunc, et generat usque cum veniet area?* – „Veacul acesta este plin de nedreptate și de suferințe. Dacă mă vei întreba în legătură cu aceasta voi spune: răul a fost semănat și încă nu a venit nimicirea lui. Dacă nu va fi întors locul semănat și nu se va risipi locul unde a fost semănat răul nu va veni locul unde este semănat binele. Fiindcă grăuntele seminței răului a fost semănat în inima lui Adam și cîtă nelegiuire nu a născut pînă acum și va genera pînă va veni secerișul?"
31 Sugestia unui trecut infinit este realizată aici prin aglomerarea de mijloace lexico-gramaticale: *tam diu per infinita retro spatia temporum*.
32 2Petr. 2:20.
33 Pentru semnificația acestei expresii vezi supra, nota 5, la Cartea a VI-a.
34 În momentul la care face referire Augustin aici, el nu era încă membru deplin al Bisericii, ci doar un catehumen care se străduia să se pătrundă de adevărurile credinței creștine. Sintagma *fides informis*, pe care am tradus-o aici prin „credință încă neprecizată" (cf. ARNAULD: *la foi que jen avois alors ne f¬t que très-informe*; LABRIOLLE: *fois sans doute mal dégrossie*; TRABUCCO: *foi sans doute encore grossière;* ORSA: *una fede ancora razza*; PINE-COFFIN: *my beliefs were still indefinite*; BERNHART: *Glauben ... in vielem auch noch ungestalt*) se referă în general la amestecul de idei creștine și maniheiste care frămîntau încă spiritul lui Augustin la acea dată, în ciuda faptului că el recunoștea principalele articole de credință, precum și autoritatea Sfintei Scripturi. Este nevoie de această precizare întrucît, după cum ne arată dicționarele, la Augustin se întîlnește și un înțeles tehnic, dogmatic, al sintagmei *fides informis*: este vorba despre acea credință care se exprimă și își vădește valabilitatea doar prin fapte.
35 Vezi mai sus, IV, III, 6 și urm., pasajul în care Augustin relatează despre strădaniile pline de bunăvoință ale lui Nebridius de a-l îndepărta de practicile astrologice. În epoca imperială, astrologia (*mathematica*) ajunsese să înlocuiască tehnicile divinatorii tradiționale, deținute de preoții *haruspices*. Prestigiul social al astrologilor era considerabil, inclusiv la Curțile imperiale, căci ei dădeau un aspect științific predicțiilor lor. După ce în tinerețe fusese un consumator avid al „produselor" astrologice, Augustin va fi ulterior preocupat de demonstrarea futilității și nocivității lor. În pasajul de aici, el le denumește „bîiguieli nelegiuite"

(*impia deliramenta*). Despre practicile magice, vezi și mai sus, notele 9 și 14, la Cartea a IV-a.
36 Sintagma *vis sortis*, literal „putere a întîmplării", din original trebuie înțeleasă ca desemnînd coincidența întîmplătoare a unei predicții cu faptul real care se va întîmpla.
37 În original: *liberaliter institutus*. Este vorba de parcurgerea ciclului tradițional al celor „șapte arte liberale" – gramatica, dialectica, retorica, aritmetica, muzica, geometria și astronomia. Vezi și supra, notele 55, la Cartea I, și nota 1, la Cartea a IV-a.
38 Termenul tehnic întrebuințat aici pentru a desemna ceea ce numim astăzi „horoscop" este cel curent în epocă, *constellationes*.
39 Expresia originală *dealbatiores vias saeculi cursitabat* sugerează cariera facilă și plină de succes care îl așteaptă pe cel născut într-o familie nobilă. Adjectivul *dealbatior* (după formă un comparativ) pare să fi desemnat în latina vorbită tîrzie, în cadrul expresiei *dealbatiores viae*, drumurile publice cele mai bine îngrijite din marile orașe, placate cu piatră lustruită, deschisă la culoare.
40 Din capitolul al XXV-lea și următoarele ale *Facerii*, se știe că Iacob și Esau au fost fiii gemeni ai lui Isaac și ai Rebecăi; prin fraudă și înșelăciune, Iacob, preferat al mamei sale, reușește să-l deposedeze pe fratele său de dreptul celui dintîi născut.
41 Ps. 36:7.
42 Cf. Sir. 39:21.
43 Vezi supra, V, V.
44 Vezi supra, VI, V, 7.
45 Vezi supra, VI, XVI.
46 Vezi supra, III, IV și V, XIV, 25.
47 În VI, X, 17, regăsim această temă a neputinței de a exprima prin cuvinte toată adîncimea frămîntărilor sufletești.
48 Cf. Ps. 38:8-10.
49 Expresie sintetică a doctrinei iluminării: *Intus enimerat, ergo autem foris, nec in loco illud.* Vezi supra, nota 100, la Cartea a VI-a.
50 Vezi supra, IV, XV, 26.
51 Termenul *temperamentum*, care ar putea fi tradus și prin „cumpăt", „cumpătare", „chibzuință", este un termen cu conotații filosofice, amintind de „măsura" din filosofia clasică (*otium, aurea mediocritas*). Alte posibile aproximări ale acestui înțeles: *le juste tempérament* (ARNAULD), *l'heureux moyen terme* (LABRIOLLE), *the right mean* (PINE-COFFIN), *l'equilibrio perfetto* (ORSA), *das gerechte Wohlverhältnis* (BERNHART).
52 *Media regio salutis meae* reprezintă, după cum sugerează contextul, spațiul intermediar între orizontul divin și lumea creaturilor inferioare omului. Cf. TRABUCCO: *la région intermédiaire de mon salut*; BERNHARD: *die sichere Mitte für mein Heil*; ORSA: *il centro della mia salvezza.*
53 Cf. Iov, 15: 25-26.
54 Cf. Ps. 89:11.
55 Cf. Ps. 33:11.
56 Ps. 85:5.
57 Ps. 69:20.
58 În original, o expresivă figură etimologică: *reformere diformitatem.*

40 Expresia originală *administratio rerum humanarum* desemnează conceptul de providență, preștiința divină guvernînd toate actele istoriei umane. Cf. *De moribus Manichaeorum*, XIX, 68.

41 În original, termenul *substantia*, cu referire la Dumnezeu, trebuie înțeles în semnificația sa etimologică primară, „ceea ce se află dedesubt; temeiul sau esența unui lucru“ (< *substare*, „a se afla dedesubt“). Cf. ARNAULD și LABRIOLLE: *nature*, PINE-COFFIN: *substance*, ORSA: *sostanza*, BERNHART: *Wesenheit*.

42 În original: *ad inveniendum liquida ratione veritatem*. Expresia *liquida ratio* desemnează rațiunea umană ca atare, simpla gîndire speculativă. Cf. LABRIOLLE: *par la raison pure*, PINE-COFFIN: *by reason alone*, ORSA: *con la sola ragione*, BERNHART: *auf dem Wege der schließenden Vernunft*.

43 Conceptul de *auctoritas* exercita o redutabilă valoare argumentativă la gînditorii clasici. Quintilianus, *Institutio oratoria,* I, IV, 2, de exemplu, apelează la istorici și la oratori ca surse autoritare (*Auctoritas ab oratoribus vel historicis peti solet*.). Deja Cicero (*Academica*, II, 60) constată că unii autori atribuie o importanță aproape egală autorității și rațiunii: *ratione potius quam auctoritate ducant*. De notat că la Augustin rațiunea și autoritatea sunt învestite cu valori epistemologice egale: *Ad* (...) *discendum* (...) *necessario dupliciter ducitur, auctoritate atque ratione. Tempore auctaritas, re autem ratio prior est*. – „Spre învățătură, suntem îndrumați în mod necesar pe două căi, prin autoritate și prin rațiune. Autoritatea este prioritară în perspectiva timpului, rațiunea însă cu privire la lucrul ca atare “(*De ordine,* II, IX, 26). Un conținut cu totul nou capătă la Augustin noțiunea de *auctoritas*, cînd se referă la Sfînta Scriptură, textul biblic fiind învestit cu autoritatea supremă: *Auctoritas* (...) *partim divina est, partim humana; sed vera, firma, summa ea est quae divina nominatur*. – „Autoritatea este, pe de o parte, omenească, pe de altă parte, divină; dar adevărata autoritate, neclintită și supremă, este cea pe care o numim divină“ (*De ordine*, II, IX, 27). Am comentat pe larg acest concept, în relație cu gnoseologia augustiniană, în nota 100, din ediția dialogului *De Magistro*, Institutul European, Iași, 1995, p. 189-190.

44 Conceptul de „taină“ (gr. μυστηϖριον) era în curs de a fi definit în secolul de aur al patristicii și al marilor sinoade ecumenice drept unul central pentru tradiția apostolică. Participarea Sf. Augustin la procesul de constituire a unui concept central în dogmatica creștină este surprins de F. van der Meer, *Augustin als Seelsorger*, Köln, 1951, p. 353: „Dacă se ivește prilejul să dea exemple tipice, el alege firește Botezul, Euharistia și Mirungerea, pe care le vede separat de mulțimea celorlalte taine. Este însă limpede că pentru el cuvîntul *sacramentum* include o realitate absolut nediferențiată (...). Într-o singură răsuflare, el numește în același fel, *sacramenta,* atît Botezul și Euharistia, cît și comemorările anuale ale tainelor creștine, pe care noi le numim sărbători.“

45 În textul original, noțiunea de stil este desemnată prin expresia *genus loquendi*, literal, „fel de a vorbi“. Stilul „umil“ al Bibliei latine, apropiat de vorbirea curentă, a fost unul dintre factorii care au întreținut multă vreme rezerva față de creștinism a multor intelectuali romani, nutriți de virtuțile stilului „înalt“, clasic.

46 Cf. Sir. 19:4.

47 Cf. Mat. 7:14.

al mesajului evanghelic (*dispensator verbi tui*) și cea canonic-juridică (*examinator causarum in ecclesia tua*). Vezi și supra, capitolul 12 și nota 57.

68 După mama sa, Monica, Alypius pare să fi fost persoana cea mai apropiată de Sf. Augustin. Prietenia dintre ei a durat pînă la sfîrșitul vieții lor, petrecut la date apropiate. O vastă corespondență a fost schimbată între cei doi prieteni, deveniți episcopi în orașe apropiate (Thagaste și Hippona), pe parcursul a peste 35 de ani. Unele dintre numeroasele epistole adresate de Augustin lui Alypius atestă, dincolo de conținutul mai mult sau mai puțin oficial, semne ale afecțiunii reciproce. În *Epistola XXVII*, 5, Augustin vorbește despre prietenul său ca despre un *vere beatus episcopus*. Vezi și supra, nota 56.

69 În textul original este utilizată expresia verbală consacrată în terminologia administrativă (*adsidere*), literal „a sta alături de cineva“. Asesorul era un funcționar public de rang inferior, îndeplinind rolul de ajutor și asistent pe lîngă un magistrat superior.

70 În text: *comes largitiorum Italicianarum.* Titlul de *comes* implica, în Roma imperială, un rang considerat înalt. În terminologia juridică a epocii, prin *largitiones* se înțelegea un fond special în casieria imperială, destinat ajutorării săracilor. Întrucît acest demnitar pe lîngă care se afla acreditat Alypius este numit, cîteva fraze mai jos, judecător (*iudex*), rezultă că funcția respectivă avea un caracter juridic. Pentru semnificația istorică exactă a acestor denominații administrative, BERNHART, p. 863, citează pe J. Wolf, *Die Römische Kaiserzeit*, 1932, p. 185 și urm.: „După reformele lui Constantin, resortul finanțelor statului a fost împărțit între doi înalți funcționari, *comes sacrarum largitionum*, cel care administra impozitele, și *comes rerum privatarum*, șeful suprem peste domeniile imperiale.“

71 Vezi nota anterioară.

72 Secvența *ut pretiis praetorianis codices sibi conficiendas curaret* ar putea fi interpretată și altfel, înțelegîndu-se prin *pretia pretoriana* cîștigurile necuvenite pe care Alypius le-ar fi putut primi ca mită, din partea părților unui proces, sau chiar casa tribunalului; în acest sens, LABRIOLLE: „il aurait pu avec ses revenant-bons de juge faire exécuter pour lui des manuscrits“; ARNAULD: „recevoir quelque argent dans l'exercice de sa charge dont il aurrait pu acheter des livres“; BERNHART: „daß er sich von den Sporteln des Praetorius Buchhandschristen herstellen ließ“; ORSA: „di farsi transcrivere alcuni codici usando la cassa del tribunale“. Pentru interpretarea care mi s-a părut mai convenabilă, cf. PINE-COFFIN: „to have books copied for him at special rates available to government officers“ și TRABUCCO: „il aurait pu en trafiquant de ses fonctions de juge se payer des manuscrits“.

73 Luc. 16:10-12.

74 Conceptul *vita beata*, deopotrivă păgîn și creștin, a jucat un rol important în discursul filosofico-teologic augustinian. Una dintre primele sale lucrări, dialogul *De vita beata*, redactat în anul 386, este dedicat exact acestei problematici. Imaginea fericirii supreme, țintă a eforturilor ființei integrale a omului, identică Ființei supreme, este neoplatonică: προς□ αυφτος βλεϖπει, καις ε!στι, καις ζη~/, καις νοει : ζωη~□ γαςρ αι!τιον καιςνου~, καις του~ ει∴ναι – „Către el privesc, prin el ființează și trăiesc și gîndesc; căci el este cauza vieții, a minții, a ființei“ (Plotinus, *Enneades*, I, VI, 7). O expresie evanghelică a acestei imagini, la Ioan 1:4: „Εν αυφτω~/ ζωης η⊥ν, καις ζωης

η⊥ν τος φω~□ τω~ν αφνθρωϖπων (NT) – *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum* (VULG.) – „Întru el era viață și viața era lumina oamenilor“ (RADU-GAL.). Între frecventele referiri pe care Augustin le face la această stare de echilibru suprem, citez două din *De Magistro*, VIII, 21 și, respectiv, XIV, 46: *Dicam vitam esse quandam eandemque sempiternam, quo nos Deo duce, id est ipsa veritate, gradibus quibusdam infirmo gressui nostro accomodatis perduci cupiam.* – „Aș spune că există o viață fericită și deopotrivă eternă spre care, îndrumați de Dumnezeu, care este însuși adevărul, aș dori să ne îndreptăm pășind pe trepte potrivite cu măsura pasului nostru neputincios.“ – și *Quem diligere ac nosse beata vita est, quam se omnes clamant quaerere, pauci autem sunt, qui eam vere se invenisse laetantur.* – „A-l iubi și a-l cunoaște pe el [pe Iisus Hristos, în calitate de Învățător lăuntric], aceasta este viața fericită pe care toți pretind că o caută; dintre toți însă puțini sunt aceia cărora le este dată bucuria de a o fi găsit cu adevărat.“

75 În original, descrierea stării de îndoială în care se afla Nebridius este realizată printr-o expresie nominală: *beatae vitae inquisitor ardens et quaestionum difficillimarum scrutator acerrimus.*

76 Ps. 145:15.

77 La vîrsta de nouăsprezece ani, lectura cărții *Hortensius* a lui Cicero i-a deschis tînărului Augustin gustul pentru filosofia morală stoică. Vezi supra, Cartea a III-a, capitolul al IV-lea și nota 15.

78 Despre Faustus vezi supra, V, III, 3 și nota 11 la această carte.

79 Despre Școala filosofică sceptică vezi supra, notele 68 și 69, la Cartea a V-a.

80 Ecou intertextual din Mat. 7:7: „Cereți și vi se va da; căutați și veți găsi; bateți și vi se va deschide.“

81 Substantivul *praesidatus* ajunsese să desemneze în latina epocii imperiale funcția de guvernator al unei provincii. Acesta este sensul pentru care optează PINE-COFFIN: *a governor's post.* Dacă avem în vedere contextul, este posibil ca Augustin să se fi gîndit la președinția unui tribunal, cf. ARNAULD: *quelque charge de judicature*, LABRIOLLE: *présidence* [*du tribunal,* adăugat în subsol], BERNHART: *so ein Amtchen als Tribunalpräsident*.

82 Notez din nou unul dintre atît de numeroasele complexe metaforice specifice stilului *Confesiunilor*. De data aceasta, orizontul metaforic vizat este cel nautic: *alternabant hi venti et impellabant huc atque illuc cor meum.*

83 Cf. Ecles. 5:8.

84 Cf. Întel. 8:21.

85 În original, *gemitu interno*. Vezi supra, nota 61.

86 Imaginea pe care ne-a transmis-o tradiția aceea a unui Augustin pasionat și senzual, se întemeiază, între altele, și pe acest pasaj. Problema erosului carnal este reluată în *Confesiuni*, X, XXX, 42. În *Soliloquia*, I, X, 17, întîlnim de asemenea, un amplu pasaj pe această temă. Alte reflecții despre păcatul trupesc în *De civitate Dei,* XIV, 16-26.

87 Is. 28:15.

88 Sir. 3:24.

89 Perioada de logodnă (*sponsalia*) era aproape obligatorie în tradiția romană; tinerele fete erau făgăduite soților chiar înaintea vîrstei de paisprezece ani.

8 În original, sintagma *spatiosum nihil*, literal „un nimic spațios“, este un oximoron. Despre reprezentarea pe care și-o făcea în această perioadă Augustin priind ființa lui Dumnezeu cf. ORSA, p. 117, nota 1: „Augustin a trecut peste obstacolul reprezentării antropomorfice a lui Dumnezeu, dar persistența în el a «închipuirilor» și a problematicii maniheene nu îi îngăduie încă să ajungă la conceptul de substanță spirituală: calitățile în mod necesar neobișnuite ale lui Dumnezeu sunt, pentru el, atribute ale unei entități fizice.“

9 Cf. Mat. 13:15 și Fapte, 28:27.

10 În original: *cor meum*; în context apare evident că Augustin nu înțelege aici „inima“, ci „mintea, rațiunea, gîndirea“. Vezi supra, nota 5.

11 Am tradus în acest fel termenul filosofic *intentio*, care va avea o carieră glorioasă în filosofia scolastică; pentru semnificația sa în context, cf. și ARNAULD: *cette action de mon esprit*; LABRIOLLE: *cette activité intellectuelle*; PINE-COFFIN: *the power of thought*; ORSA: *questa stessa tensione interiore*; BERNHART: *diese Geiestätigkeit*.

12 În original remarcăm o repetiție gradată, cu o structură retorică și de mare efect poetic, unul dintre miile de procedee din repertoriul stilistic atît de bogat al lui Augustin: *haberet te terra, haberet caelum, haberent omnia*.

13 Augustin subliniază că se referă la aerul fizic ca atare, și nu la acel *aer ingenitus* al maniheilor, conceput de aceștia ca una dintre cele zece stihii eterne, componente ale substanței divine.

14 Ca să-i definească printr-o formulă expresivă și memorabilă pe manihei, Augustin utilizează din nou figura retorică a oximoronului: *illos deceptos deceptores et loquaces mutos*.

15 Cîteva amănunte despre personalitatea lui Nebridius am dat mai sus, în nota 25, la Cartea a IV-a.

16 O definiție concisă a răului, așa cum era el văzut de manihei: *nescio qua gens tenebrarum*.

17 Dumnezeu nu poate fi *violabilis* și *corruptibilis*, căci, după cum s-a văzut în capitolul anterior, Augustin și prietenii săi acceptau ideea că, prin propria sa natură, Dumnezeu este imobil, inviolabil și imutabil (vezi supra, nota 4). Acest argument polemic împotriva doctrinei maniheiste va fi dezvoltat peste cîțiva ani de Augustin în lucrarea *De actis cum Felice Manichaeo*, II, 12. De altfel, întreaga suită de argumente reprodusă aici de Augustin reapare în lucrarea polemică citată, care „stenografiază“ discuția în cadrul căreia, în anul 404, Augustin l-a obligat pe maniheul Felix să recunoască incoerența logică a doctrinei maniheilor.

18 În original, exprimarea este mult mai dură și mai concretă: *evomendas a pressura pectoris*, literal „care trebuie vomitați de la apăsarea pieptului“.

19 În acest punct, Augustin se despărțea net de manihei, care susțineau că substanța și corpurile materiale sunt opera acțiunii forțelor întunericului.

20 Aici, ca și mai jos, V, 7, Augustin enunță în treacăt o idee interesantă: o cercetare întemeiată pe premise, principii sau metode corecte poate fi ea însăși o cauză a răului. Adevăratul rău, fie el fizic, moral sau metafizic, nu este însă o substanță, cum o va arăta Augustin mai jos în *Confesiuni*, XII, XVIII, ci „o absență a binelui“ (*privatio boni*, cf. *Confesiuni*, III, VII, 12). Răul fizic este specific condiției omenești, ca urmare a nevoii de a ispăși păcatul originar; răul

48 Pasajul este construit ca o metaforă concretizatoare: Sf. Scriptură este înfățișată ca o mamă darnică și ocrotitoare. Expresivă este cu precădere prezența în context a sinonimelor *sinus* și *gremium*, ambele cu sensul „sîn, piept".

49 Sintagma *via saeculi* desemnează lumea profană, universul mundan, în opoziție cu orizontul mîntuirii, pe care Augustin îl va desemna cu expresia *civitas Dei*. În această imagine se recunoaște cu ușurință un ecou intertextual din *Evanghelia lui Matei*, 7:13-14: „Intrați prin poarta cea strîmtă, că largă este și încăpătoare calea care duce la pieire, și mulți sunt cei care apucă pe ea. Și stîmtă este poarta și îngustă este calea care duce la viață, și puțini sunt cei care o află" (Radu-Gal).

50 Goana după onoruri și bogății, precum și femeia (*honores, divitiae, uxor*) sunt pe larg analizate în *Soliloquia,* I, x, 17, ca principali factori perturbatori ai vieții spirituale autentice.

51 Cf. Rom. 9:5.

52 În epoca imperială tîrzie, panegiricele către împărat făceau parte din cultul oficial al persoanei imperiale, considerată sacră. Ca profesor de retorică, Augustin avea, probabil, o obligație în plus în acest sens. După P. Courcelle, *Recherches sur les Confessions de Saint Augustin*, Paris, 1950, p. 80, elogiul despre care amintește Augustin aici a fost rostit în cadrul serbărilor publice desfășurate la 22 noiembrie 385, în cinstea aniversării unui deceniu de domnie a împăratului Valentinian al II-lea. Bernhart, p. 862, nota 16, invocînd un pasaj din *Contra litteras Petiliani*, III, xxv, 30, opinează însă că această cuvîntare a putut fi ținută de Augustin la 1 ianuarie 385, în cadrul unei mari adunări publice, în prezența consulului Bauto, păgîn de origine germanică, și a prietenului acestuia Arbogastus.

Mulți creștini au pătimit martiriul, refuzînd să îndeplinească această datorie rituală impusă de statul păgîn tuturor cetățenilor romani, indiferent de credința lor.

53 Originalul latinesc conține și aici un complex metaforic, a cărui expresivitate se fundamentează pe sugestia focului: *easque curas anhelaret cor meum et cogitationum tabificarum febribus aestuaret.*

54 Ps. 42:11.

55 În limba latină, substantivul *disciplina* (< *disco, -ere*, „a învăța"), întrebuințat aici cu raportare la Dumnezeu, avea sensuri multiple, desemnînd deopotrivă conceptele de „învățătură, educație", „doctrină, teorie", dar și „regulă, normă".

56 După cum se lămurește în continuare, Alypius a fost cel mai apropiat dintre discipolii Sf. Augustin. Ulterior, prin anii 394-395, el va deveni episcop de Thagaste, orașul natal al amîndurora. A fost, se pare, cel mai fidel dintre colaboratorii Sf. Augustin, căci l-a susținut în toate campaniile sale polemice, pînă la sfîrșit. La această strînsă prietenie se referă Augustin și în *De civitate Dei,* XXII, viii, 3. La începutul *Epistolei a XXVIII-a*, Augustin amintește despre vizita pe care Alypius i-a făcut-o în anul 393, la Bethleem, Sfîntului Ieronim. Despre Nebridius vezi supra, nota 25 la Cartea a IV-a.

57 Din expresia *antistes sacramenti*, literal „cel care stă în frunte la administrarea sacramentului", care nu prezintă o spacializare terminologică în sens creștin, înțelegem una dintre funcțiile episcopale, așa cum le vedea Sf. Augustin.

58 Termenul *similitudo*, din context, desemnează la Augustin, în ocurență cu *exemplum* și *documentum*, un procedeu retoric foarte apreciat în paideia clasică. Ca magistru, Augustin îl practică adesea, în scopul expres de a orienta înțelegerea auditoriului către lucruri abstracte, pornind, analogic, de la imagini concrete și familiare. În legătură cu principiul gnoseologic după care rațiunea se înalță către lucrurile inteligibile pornind de la cele sensibile (*a corporalia .... ad intellegibilia*), el explică adesea virtuțile acestui procedeu: *Ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumatur exempla.* – „Pentru a lămuri exprimările mai obscure, se iau exemple din domeniul celor mai clare." (*De doctrina Christiana*, II, ix, 14) sau *De corporalibus exterioribus similitudine documenta capiamus.* – „De la asemănarea cu lucrurile corporale exterioare luăm exemple" (*De Trinitate*, XI, I, 1). Pentru amănunte despre acest aspect, vezi nota 98, pe care am redactat-o în ediția dialogului *De Magistro,* Institutul European, Iași, 1995, p. 198.

59 Cf. Ps. 68:6.

60 Prov. 9:8.

61 În original: *de medullis meis*. Semnificația figurată, „străfunduri, măruntaie", a substantivului *medulla*, „măduvă", din acest context este în consens cu un concept augustinian ilustrat adesea de către Augustin în modalitatea metaforică. Este vorba despre adîncul conștiinței omenești, numit prin expresii precum *mentis penetralia*, „tainițele spiritului", *rationalis animae secretis*, „adîncurile sufletului rațional", *templum mentis,* „templul spiritului", sau *cubilia cordis* „iatacurile inimii" (*De Magistro*, I, 2), *secretarium mentis,* „locul tainic al spiritului", sau *interius secretis mentis,* „interiorul spiritului tainic" (*Enarrationes in Psalmos*, LXXVI, 8 I, respectiv, LVI, 10, *secretissima penetralia*, „tainițele cele mai secrete" (*De musica*, I, xiii, 28).

62 Pasajul de mai sus reprezintă o atentă analiză a psihologiei stadioanelor, valabilă și astăzi.

63 Străjerii forului (*aedimi fori*) erau funcționarii publici însărcinați cu poliția spațiilor publice în cetatea romană.

64 Tăblițele de lemn placate cu ceară (*tabulae ceratae*) și stilul, un bețigaș de trestie foarte bine ascuțit (*stylus*), erau instrumentele de zi cu zi ale fiecărui școlar.

65 Indicațiile destul de amănunțite din textul lui Augustin ne permit să facem o reconstituire a topografiei spațiului în care s-a petrecut această întîmplare. Cartierul zarafilor (*vicus argentarius*), locul unde aceștia își întindeau tarabele cu monede și ale obiecte prețioase, se afla la o margine a forului, la un nivel inferior față de sol, ceea ce implica coborîrea pe niște scări. Barele de plumb despre care este vorba (*cancelli plumbei*) se aflau undeva deasupra străzii zarafilor (*desuper praeminent*), servind probabil ca balustradă la coborîrea scărilor. Vezi pentru detalii A. Audelant, *Carthage Romaine*, Paris, 1901, p. 228-230.

66 După cum reiese limpede din context, acești componenți ai grupului care-l acuza pe Alypius, numiți mai sus „locuitori ai forului" (*inquilini fori*), erau micii negustori care-și aveau prăvăliile pe laturile forului.

67 În calificarea lui Alypius ca viitor episcop, Sf. Augustin definește încă două dintre funcțiile episcopale: cea pastoral-evanghelizatoare de administrator

90 Cel mai instruit dintre adepții săi, Romanianus, fusese cel care finanțase plecarea tînărului Augustin din orășelul natal, Thagaste, la Cartagina, pentru continuarea studiilor. Din acest pasaj al *Confesiunilor* rezultă că acest devotat prieten l-a urmat pe Augustin și în Italia. Despre personalitatea lui Romanianus vezi și supra, notele 57, la Cartea a III-a, și 41, la Cartea a IV-a.

91 În expresia *communiceps noster*, Bernhart, p. 874, vede un indiciu referitor la faptul că, asemenea lui Romanianus și lui Alypius, și ceilalți prieteni ai lui Augustin, care au constituit grupul de la Cassiciacum, erau originari din Thagaste; adjectivul *noster* ar indica nu „pluralul modestiei", utilizat frecvent de Augustin, ci ar indica în mod concret apartenența la acest grup a lui Romanianus.

92 Care se găsea la Milan.

93 Cf. Mat. 7:13.

94 Cf. Prov. 19:21.

95 Cf. Ps. 145:15 și urm.

96 Augustin mărturisește aici una dintre cele mai reprobabile decizii ale zbuciumatei sale tinereți. Izgonirea femeii cu care întrețiuse o îndelungată relație, bazată, se pare, pe afecțiune reciprocă, și care îi dăruise și un fiu, pare să se datoreze, în mare parte, intransigenței penibile a mamei sale, Monica. Separarea aproape forțată de femeia pe care o iubea l-a afectat pe Augustin toată viața. Recunoștința păstrată mamei fiului său explică de ce Augustin, parcimonios în genere cu amănunte de acest tip, relatează pe larg tristul episod. Interesante considerații în această privință la Bernhart, p. 874, nota 30: „Precum adeseori în pornirea împotriva păcătoșeniei sale, Augustin creează aici cu mare artă o rafinată expresie a aversiunii sale față de sine însuși. Însă, în pofida acestei autodemascări a păcătosului, se simte lipsa unei autojudecări cu privire la punctul esențial, cel al maltratării sufletești a femeii. Această deficiență atestă, ca o mărturie indirectă, altitudinea morală a celei repudiate."

97 În original apare expresia *regnum uxorium*, literal „împărăția soțiilor", desemnare metaforică, dar și sarcastică a stării de bărbat căsătorit. Totuși, atît aici, cît și, mai direct, în *Contra Faustum Manichaeum,* XV, 7, Augustin respinge hotărît desconsiderarea de către monahi a soțiilor legitime, puse de unii din ei pe aceeași treaptă cu prostituatele.

98 Formula *de finibus bonorum atque malorum*, utilizată aici de Augustin, era consacrată în filosofia antică pentru a desemna domeniul eticii. Cicero a scris cel mai cunoscut tratat cu acest titlu. Termenul *finis*, care de regulă însemna „scop" sau „limită", trebuie interpretat aici în sensul general de „natură; esență".

99 În original: *Epicurum accepturum fuisse palmam.* Ramura de palmier (*palma*) era folosită ca însemn al victoriei într-o întrecere sau într-o dispută.

100 Lumina suprafirească este la Augustin nu doar un motiv filosofic, ci un adevărat principiu gnoseologic. Momentul iluminării interioare reprezintă momentul cunoașterii supreme, în cadrul căruia percepția senzorială, voința și rațiunea se confundă într-un unic efort de identificare a subiectului cunoscător cu ființa personalizată a lui Iisus Hristos. Ample amănunte cu privire la istoricul acestui concept am dat în nota nr. 259, la p. 237-239, a ediției la *De Magistro,* Institutul European, Iași, 1995.

101 Cf. Is. 3:9.

102 Cf. Is. 46:4.

Note și comentarii – Cartea a VII-a

1 Expresia *vanitate turpior*, literal „dezgustător prin vanitate", trebuie interpretată în context ca referindu-se la găunoșenia și absurditatea speculațiilor metafizice pe care le practica în această epocă Augustin. Cf. Arnauld: *je me perdois dans les égarements de mon esprit*; Labriolle: *ma nulité métaphysique devenait honteuse*; Pine-Coffin: *the more disgraceful was my self-desilusion;* Bernhart: *so beschämender war mein Unvermögen*; Trabucco: *la légereté de mon esprit devenait honteuse;* Orsa: *tanto piu scadevo nella fatuita del pensiero.*

2 După cum afirmă mai sus (III, vii, 12) chiar Augustin, manіheii considerau că singurele existențe reale erau cele substanțiale. Doctrina privitoare la substanțialitatea tuturor corpurilor era împărtășită însă și de către stoici. Augustin era atît de convins în tinerețea sa de adevărul acestei aserțiuni încît, după cum relatează el însuși mai sus (cf. V, x, 20; VI, iii, 4; VI, xi, 18 etc.), această convingere a sa a fost principalul inconvenient în calea convertirii depline la doctrina creștină, care afirma non-corporalitatea lui Dumnezeu.

3 În original: *totis medullis.* Despre simbolistica interiorității vezi supra, nota 61, la Cartea a VI-a.

4 *Incorruptibilis, inviolabilis* și *incommutabilis* sunt trei dintre atributele lui Dumnezeu invocate frecvent în Vechiul Testament, în special în cărțile profetice. Aceste atribute, esențiale pentru înțelegerea demonstrației care urmează, sunt desemnate mai jos, în primul enunț al capitolului al II-lea, prin termenii *incontaminabilis, inconvertibilis* și prin sintagma *ex nulla parte.*

5 Foarte frecvent, la Augustin, substantivul *cor*, „inimă", are înțelesul de „spirit". Am păstrat totuși aici, ca și în alte locuri, echivalarea literală prin *inimă*, urmînd astfel majoritatea interpreților consultați: *mon coeur* (Labriolle, Trabucco), *my heart* (Pine-Coffin), *il mio cuore* (Orsa). Vezi totuși și Arnauld: *mon esprit* și Bernhart: *mein Geist.* La p. 874, nota 3, Bernhart ne oferă și o interesantă explicație a acestei opțiuni semantice speciale în vocabularul lui Augustin: «„Herz" heißt es hier und oft, wo der Geist gemeint ist; denn der Semite [die Punier waren Semiten, und überdies färbte die Sprache der Bibel auf den augustinischen Wortgebrauch ab] denkt mit dem „Herzen"».

6 Cf. 1Cor. 15:52.

7 Este greu de transpus într-o limbă modernă, altfel decît perifrastic, subtila nuanțare semantică rezultată din contrapunerea verbelor latinești *infundo* și *difundo*: *sive infusum mundo sive extra mundum per infinita diffusum.* Cf. Labriolle: *soit immanent au monde, soit même répandu en dehors du monde à travers l'infini*, Arnauld: *qui remplisoit toutes les parties du monde, et qui était même répandu hord du monde dans des espaces infinies*, Pine-Coffin: *either permeating the world or diffused in infinity beyond it.*

pămîntean și întru deșertăciunea acestei vieți a Cuvîntului lui Dumnezeu, care vorbește despre viața veșnică.“

120 Despre simbolistica luminii vezi și supra, nota 100, la Cartea a VI-a.

121 Rom. 14:1.

122 Spre deosebire de relatarea momentului suprem al Botezului, efectuată la timpul trecut, în ultimul pasaj al acestei cărți, cînd este arătată bucuria Monicăi, Augustin trece brusc la timpul prezent al verbelor.

123 Efes. 3:20.

124 Vezi supra, III, XI, 19 și nota corespunzătoare.

125 Ps. 30:12.

alte texte, precum deja unele ale lui Philon, de asemenea ale lui Plotinus, în special *Enneada* a *V*-a, ale unor adepți minori ai școlii, precum Porphyrios, Iamblichos, Amelios, căruia îi aparține un cunoscut fragment despre Logos citat de Eusebios (Prep. Ev. 11, 19, 1), prezintă stranii asemănări cu prologul din *Evanghelia lui Ioan*. Firește, nu mai puțin profunde sunt și divergențele, iar hristologia, de exemplu, cu umilirea și cu suferința trupului Cuvîntului de aceeași ființă cu Tatăl, lipsește în neoplatonismul pe care Augustin l-a definit prin gîndirea săracă a unor filosofi pedanți și orgolioși. Și totuși, contactul său cu neoplatonismul a fost o iluminare providențială și mai mult decît o simplă orientare a cercetării augustiniene către direcția justă.“

67 Ioan 1:13.

68 Cf. Ioan 1:13.

69 Cf. Ioan 114.

70 Cf. Fil. 2:6.

71 Fil. 2:7-11.

72 Cf. Ioan 1:16.

73 Rom. 5:6.

74 Rom. 8:32.

75 Mat. 11:29.

76 Mat. 11:28.

77 Mat. 11:29.

78 Ps. 25:9.

79 Ps. 25:18. Prezentarea în antiteză a elementelor doctrinare comune între creștinism și neoplatonism subliniază deosebirea esențială care constă în misterul întrupării Cuvîntului în istorie prin persoana lui Iisus Hristos (cf. mai jos, VII, 19-21.)

80 În original: *cothurno tamquam doctrinae sublimioris elati*. Termenul *cothurnus*, care la origine desemna încălțămintea specială a actorilor tragici, care-i făcea să pară mai înalți, a ajuns ulterior să însemne stilul înalt în genere, pentru ca în latina creștină să semnifice trufia culturii păgîne.

81 Mat. 11:29.

82 Rom. 1: 21-22.

83 Cf. Rom. 1:25.

84 În Fac. 25:33-34, Esau vinde fratelui său Iacob dreptul primogeniturii în schimbul unui blid de fiertură de linte, o hrană de origine egipteană. În Fac. 27 se relatează în continuare cum, cu ajutorul și complicitatea mamei sale Rebeca, Iacov răpește prin viclenie fratelui său Esau dreptul de prim-născut. În *Enarrationes in Psalmos*, XLVI, 6, Augustin reia interpretarea de aici, arătînd că adoptarea de către Esau a unor obiceiuri egiptene idolatre a fost vina care l-a dus la pierzanie. Prin analogie, întregul neam al lui Israel a pierdut dreptul primului ales îndată ce a cedat ispitei idolatriei.

85 Fapte 7:39.

86 Ps. 106:20.

87 Rom. 9:12.

88 Cf. ORSA, p. 128, nota 6: „În învățăturile păgîne există elemente și precepte ale adevărului, prin urmare divine, pe care credinciosul, în momentul în care le părăsește, trebuie să le ia cu sine pentru a le pune să rodească în împărăția mîntuirii, înaintea căreia stă să intre, așa cum evreii, pe punctul de a

103 Rom. 1:20.

104 Ps. 73:28.

105 Înțel. 7:27.

106 Cf. Ps. 16:2.

107 Cf. supra, III, VII, 12.

108 Un rezumat explicativ interesant al pasajului în ORSA, p. 130, nota 12: „Orice natură sau substanță, în măsura în care este natură, este bună și posedă o calitate sau perfecțiuni în măsură diversă; răul este corupția perfecțiunilor, diminuarea binelui în natură. Există un bine fără rău, precum Dumnezeu, dar nu există nici un rău fără bine, deoarece răul trebuie, în mod necesar, să consume un bine care aparține unei naturi; dar, după ce binele a fost consumat în întregime, mai exact spus, o dată ce o natură este lipsită de însăși ființarea sa, nu mai rămîne atunci nimic căruia i s-ar putea produce daune.“ Cf. și mai sus în *Confesiuni*, V, X, 20. În pasajul de aici, Augustin întrebuințează cuvîntul *substantia*, care pentru el este sinonim cu *essentia* sau *natura*, cf. *De Trinitate*, III, XVIII, 35: *natura, vel substantia, vel essentia, vel quodlibet alio nomine appellandum est idipsum quod Deus est.*

109 Fac. 1:31. Sprijinit pe autoritatea Sfintei Scripturi, optimismul metafizic exprimat aici nu trebuie totuși luat la modul absolut. În *De civitate Dei* mai ales, Augustin constată dimensiunile mizeriei umane în istorie, recunoscînd însă că, în proiectul Providenței divine, și răul are un rol pozitiv.

110 Ps. 148:7-13.

111 Ps. 148:1-5.

112 Aportul filosofiei neoplatonice la definitivarea profilului intelectual al Sf. Augustin este rezumat de BERNHART, p. 880, nota 50, astfel: „Neoplatonismul a oferit lui Augustin o soluție la enigma prezenței în lume a răului și suferinței, prin eliberarea de concepția că în lume ar exista ceva real și determinat de o esență originară rea și prin indicarea drumului către înlăturarea disonanțelor în cadrul armoniei întregului. Extazul, o «privire extatică» (...) l-a transformat dintr-un senzualist într-un intelectualist și dintr-un sceptic într-un «credincios cunoscător.»“

113 Este vorba despre contraponderea egală a substanțelor binelui și răului (cf. supra, V, X, 30).

114 Cf. supra, VII, V, 7.

115 Ps. 119:37.

116 Cf. supra, VII, X. Karl Holl, *Augustins innere Entwicklung*, Berlin, 1922, p. 60, observă că, în această etapă, în concepera lui Dumnezeu, Augustin nu deținea încă o adevărată *visio Dei*, o trăire autentică a divinității.

117 Cf. supra, VII, II.

118 Cf. supra, VII, I, 2.

119 Memorabilă definiție ontologică a falsității: *nec quicquam est falsitas, nisi cum putatur esse quod non est.*

120 Cf. supra, VII, XIII.

121 Cf. supra, III, VII, 13 - IX, 17.

122 Cf. supra, VII, V.

123 Cf. infra, XI, XI și XIII.

124 Despre limitele optimismului metafizic augustinian, vezi supra, nota 109. Ideea că în armonia întregului creației divine și răul își are aportul său

69 Despre Alypius și funcțiile sale oficiale, vezi supra, notele 23, 56, 57, 68, 69 și 70, de la Cartea a VI-a.

70 În calitatea sa de profesor de retorică. Sintagma prin care este denumită aici retorica este *facultas dicendi*. Despre componenta mercantilă a retoricii, vezi mai pe larg *De doctrina Christiana*, IV, III.

71 În original este întrebuințat verbul *subdocere*, termen care în învățămîntul roman desemna statutul de asistent pe lîngă un profesor experimentat al unui tînăr magistru.

72 Unul dintre cei mai apropiați prieteni, Verecundus, pusese la dispoziția lui Augustin proprietatea sa de la Cassiciacum, unde, într-o atmosferă de reculegere, Augustin s-a pregătit pentru primirea, la 24 aprilie 387, a Botezului.

73 Cf. Efes. 2:2.

74 Monahismul egiptean și, în special, modelul Sf. Antonie au constituit unul din factorii decisivi în determinarea concepției comunitare a Sf. Augustin. Viața marelui pustnic era bine cunoscută încă din secolul al IV-lea, căci biografia sa, alcătuită de Sf. Atanasie din Alexandria, pe la 357, și tradusă în latină de Evagrie din Antiohia, înainte de anul 388, a circulat intens, după cum atestă numeroasele copii păstrate.

75 Cf. Ps. 145:5.

76 Termen cu adînci conotații creștine, cuvîntul compus *suaveolentia*, literal „miresme suave“, este o creație lexicală a Sf. Augustin.

77 Orașul *Treveri* (sau *Augusta Treverorum*), actualul Trier din Germania renană, a fost în secolele al III-lea și al IV-lea una dintre reședințele imperiale.

78 Mat. 5:3.

79 Sintagmele *amicus imperatoris* sau *amicus Caesaris* reprezentau în epoca imperială un titlu oficial, acordat oamenilor de încredere ai împăratului, cei care alcătuiau camarila sa apropiată și care se bucurau de multă trecere și influență. Din această castă se recrutau funcționarii cu rangul cel mai înalt ai statului.

80 Cf. Luc. 14:28. În pasajul citat din *Evanghelia lui Luca*, Iisus Hristos își îndeamnă ucenicii să se sacrifice în mod conștient pentru a-l putea urma. Acesta este sensul pe care îl dă Augustin pasajului, în *Quaestiones Evangeliorum*, la paragraful corespunzător: „Cheltuielile pentru înălțarea turnului înseamnă puterea (necesară) spre a îmbrățișa ucenicia lui Hristos (...). A avea bani pentru a termina turnul (...) înseamnă a renunța la tot ceea ce îți aparține.“

81 Ps. 36:3.

82 Vezi mai sus, II, IV, 7 și nota corespunzătoare.

83 Referire la maniheism. Nu numai aici, ci și în alte locuri (de exemplu, *De vita beata*, I, 4 sau *De utilitate credendi*, I, 2), Augustin afirmă că nu a fost niciodată un maniheu convins.

84 Cf. supra, V, X, 19, VI, I și VII, X.

85 Cf. supra, V, XI și urm.

86 Dramatismul stărilor sufletești trăite de Augustin este agravat de faptul că ele afectau zona cea mai adîncă a conștiinței sale. Despre semnificațiile interiorității la Augustin vezi supra, notele 100, la Cartea a IV-a, 32, la Cartea a V-a, 61, la Cartea a VI-a, 3 și 93, la Cartea a VII-a.

părăsi Egiptul pentru a se îndrepta către Țara Făgăduinței, au purtat cu ei vasele prețioase [ale egiptenilor], la porunca lui Dumnezeu și spre îndeplinirea planului său. Pavel însuși a remarcat, în discursul său către atenieni amintit mai sus, adevărurile exprimate de poeții greci.“ Ideea că în gîndirea păgînă se află ascunsă o parte din aurul adevărului, pe care creștinii, asemenea neamului lui Israel, care, la plecarea din Egipt, a luat cu el comorile egiptenilor, sunt datori să și le asume pe calea mîntuirii, este un topos prezent încă din scrierile apologeților din secolul al II-lea d.Hr. Acest motiv reapare la Augustin în *De doctrina Christiana*, II, XL,60-61.

89 Fapte 17:28.

90 Pentru a argumenta legitimitatea parțială a lecturilor sale din neoplatonici, Augustin utilizează aici argumentul autorității, invocînd pe Apostolul Pavel care, pentru a convinge pe atenieni, cunoscuți pentru spiritul lor speculativ, ca și pentru mîndria față de trecutul cetății lor, le declară că multe dintre adevărurile Evangheliei lui Hristos au fost anticipate în scrierile tradiției ateniene. Versetul citat în context de Sf. Pavel și reprodus de Augustin aparține poetului grec Aratos, care a trăit în Cilicia, în secolul al II-lea a.Hr.

91 Rom. 1:25.

92 Expresiile „sub îndrumarea ta“ sau „sub îndrumarea lui Dumnezeu“ (*te duce* sau *Deo duce*) fac parte din repertoriul creștin curent al latinei epocii.

93 Pentru simbolistica interiorității în care se încadrează expresia *in intima mea,* vezi supra, notele 61, la Cartea a VI-a și 3, la Cartea a VII-a. Un loc central în metafizica și în gnoseologia Sf. Augustin îl ocupă acest demers de interiorizare: pentru a ajunge la contemplarea eternității lui Dumnezeu, spiritul pornește de la lucrurile exterioare, pe care le trece prin lăuntrul cel mai adînc al personalității umane. Acest apel la interioritate, la retragerea în sine însuși pentru a percepe „glasurile cerești“ este frecvent în scrierile diferiților filosofi neoplatonici și ocupă un loc central în *Enneadele* lui Plotinus.

94 Ps. 30:11.

95 Cf. infra, X, v, 7.

96 Cf. infra, X, XXVI, 37.

97 Ideea relației directe între cunoaștere și iubire este frecvent exprimată de Sf. Augustin. Cf., de exemplu: „Atunci cînd credem, cunoaștem; atunci cînd iubim, cunoaștem. Ce cunoaștem? Pe Dumnezeu! Unde se află Dumnezeu? Întreabă-l pe Ioan: «Dumnezeu este iubire!»“ (*Enarrationes in Psalmos*, CXLIX, 4) „Nu cunoaștem nici un bine în mod complet dacă nu îl iubim în mod complet“ (*De diversis quaestionibus*, LXXXIII, quaest. 35). „Ceea ce nu cunoaștem nu iubim. Însă dacă iubim ceea ce cunoaștem doar într-o mică măsură, atunci iubirea face să cunoaștem acel lucru mai bine și mai deplin“ (*In Iohannis Evangelium*, XCVI, 4).

98 Ps. 1:2.

99 În condensarea sa speculativă, pasajul admite două interpretări posibile: poate fi vorba despre o „încătușare“ a omului în contingență, despre continua ascensiune a spiritului omenesc spre contemplarea adevărului divin, etern și neschimbător; pe de altă parte, pasajul poate include o simplă apreciere a dificultății de a accede la o viață contemplativă spre care năzuia, în acel timp, Sf. Augustin.

100 Enigmatica expresie *regio dissimilitudinis* necesită explicații mai detaliate. Ea apare într-un context impregnat de neoplatonism, așa încît relația cu registrul terminologic neoplatonic este inerentă. Într-adevăr, în Plotinus, *Enneades*, I, VIII, 13, regăsim expresia ca atare (οϑ τοϖπο□ αφνομοιοϖτη□), într-un context deopotrivă etic și gnoseologic, similar celui din *Confesiuni*: γιϖνεται γαςρ πανταϖπασαν εφν τω/ τη □ αφνομοιοϖτο□ τοϖπω/ – „Căci [sufletul] se prăbușește mai în adînc, în ținutul neasemănării.“ Conceptul de „neasemănare“ (αφνομοιοϖτη□) pare să fie o creație a lui Platon, căci apare de exemplu în *Parmenide*, 159e (trad. rom. de Sorin Vieru, în Platon, *Opere*, VI, p. 129: *neasemănare*) și în *Omul politic*, 294b (trad. rom. de Elena Popescu, în Platon, *Opere*, VI, p. 447: *neasemănările*). În accepție neoplatonică, „neasemănarea“ indică degenerarea sufletului, împotmolit în ținutul răului. Revenind la Sf. Augustin, sintagma *regio dissimilitudinis* de aici pare să se includă într-o serie de alte expresii similare, precum *regio mortis* „ținut al morții“ (*Confesiuni* IV, XII, 18), sau *regio egestatis,* „ținut al lipsei“ (*Confesiuni*, II, X, 18), toate desemnări globate ale deșertului spiritual, ale degradării existențiale, în opoziție cu expresii precum *beatae vitae regio,* „ținut al vieții fericite“ (*De beata vita,* III), *regio incommutabilis veritatis* „ținut al adevărului de nerostit“(*Enarrationes in Psalmos*, LVIII, I, 8), *originalis regio* „ținut al începuturilor“ (*Retractationes*, I, I, 3). Dacă ținem seama de contextul strict de aici, de tenta sa vibrantă și înflăcărată, *regio dissimilitudinis* trebuie înțeles mai degrabă în cheie mistică: adresîndu-se lui Dumnezeu, Augustin constată că spiritul său, întorcîndu-se către interior (*intravi in intima mea*), a putut întrezări lumina neschimbătoare, eternă și suprarațională (*supra mentem meam lucem incommunicabilem*), care i-a dat măsura degradării în care se afla în acel moment al vieții sale, în acest „ținut al neasemănării“, departe de ființa autentică a lui Dumnezeu. Pentru alte detalii referitoare la această expresie, vezi B. Bravo, *Angustia y gazo en el hombre. Aportación al estudio de la antropología agustiniana*, Madrid, 1957, passim, precum și nota 156 de la p. 201 a *Comentariilor* din ediția *De Magistro*, Institutul European, Iași, 1995.

Interpreții moderni preferă în genere o reproducere perifrastică, în dorința de a face explicite înțelesurile sintagmei *regio dissimilitudinis* în contextul său: *le péché, qui avoit presque effacé votre image dans mon ame, m' avoit tellement éloigné de vous* (ARNAULD), *une région qui vous est étrangère* (LABRIOLLE), *une contrée étrangère* (TRABUCCO), *a land where all is different from your own* (PINE-COFFIN), *una regione dissimile* (ORSA). Echivalînd în textul traducerii sale prin formularea *weit von Dir, in der Fremde des entstellten Ebenbildes* „departe de Tine, în locul străin al al chipului tău desfigurat“, BERNHART este singurul care preferă o legătură directă cu doctrina maniheistă, referindu-se, în nota 44, p. 897, la o „eroare maniheistă fundamentală“ în înțelegerea chipului lui Dumnezeu. Inexplicabilă mi se pare greșeala de traducere comisă de Nicolae Barbu, în Fericitul Augustin, *Mărturisiri*, București, 1985, p. 160, unde apare formula: *ținutul asemănării*!!!

101 Cf. Ps. 39:12. „Fărădelegea“ este aici orgoliul omului care se încrede mai mult în propriile puteri decît în Dumnezeu. „Destrămarea sufletului“ înseamnă prăbușirea încrederii în capacitatea propriilor forțe de a accede la cunoașterea Adevărului.

102 Ieș. 3:14.

87 În original, din nou o savantă construcție retorică, bazată pe simetrie sintactică și oximoron la nivel semantic: *insaniebam salubriter et moriebam vitaliter*.

88 Iezec. 16:8.

89 Cf. supra, I, XVIII, 38.

90 Începînd cu această propoziție, urmează o amplă secvență (capitolele 20-24) care întrerupe firul narativ al relatării în favoarea unei amănunțite analize a slăbiciunilor voinței, îndreptată polemic împotriva maniheilor. Aceste considerații analitice aparțin așadar timpului relatării, și nu timpului relatat.

91 Urmează o analiză aproape infinitezimală a spiritului scindat între voința binelui și voința răului. În finalul analizei, această scindare este calificată de Augustin drept o boală (*aegritudo*). În cadrul unei structuri retorice interogative, care deschide analiza și este repetată de cîteva ori, această tragică scindare a spiritului este numită prin termenul *monstrum*, literal, „monstru“ și interpretată de diverși traducători drept: *un effet si prodigieux* (ARNAULD), *cet étrange prodige* (LABRIOLLE); *this strange phenomenon* (PINE-COFFIN), *quest' assurdità* (ORSA), *dies Unfaßliche* (BERNHART).

92 Cf. supra, VIII, v, 11 și urm.

93 Cf. Ps. 68:3.

94 Cf. Tit. 1:10.

95 Fraza conține formularea nucleului doctrinei maniheiste, cf. ORSA, p. 155, nota 16: „Maniheii (...) socoteau că în om se repetă confruntarea dintre principiile Tenebrelor și ale Luminii și că în el coexistă două elemente distincte, unul rău și altul bun, de natură divină, ciocnindu-se permanent între ele. Augustin explică însă cum o decizie a voinței nu se realizează atunci cînd: a voi și a putea nu sunt acțiuni egale, datorită incapacității obiective a subiectului; cînd, precum în cazul unui comandament moral, posibilitatea este inclusă în interiorul voinței, deoarece voința nu este completă; atunci cînd insuficiența derivă dintr-un defect, al obișnuinței, al tendinței spre rău care provine din păcatul originar. De aceea, după cum va spune puțin mai jos, actul de voință al lui Adam la săvîrșirea păcatului primar a fost mai spontan.“

96 Efes. 5:8.

97 Cf. supra, IV, XV, 16.

98 Cf. Ioan 1:9.

99 Ps. 34:6.

100 Cf. Ierem. 30:9.

101 Cf. supra, VIII, XV, 11.

102 Rom. 7:17.

103 Ioan, 3:33.

104 Apostolul prin excelență este, pentru Augustin, Sf. Pavel.

105 Cf. supra, II, II, 2.

106 În original, o formulare cu inflexiuni biblice: *nugae nugarum et vanitates vanitatum*, literal, „fleacuri ale fleacurilor și deșertăciuni ale deșertăciunilor“.

107 Procedeul personificării virtuților și pasiunilor este un topos retoric în literatura clasică greco-latină, cu prelungiri pînă în scrierile patristice și în literatura premodernă. Mai aproape de noi putem cita în acest sens *Divanul sau*

gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul, al principelui Dimitrie Cantemir.

108 Urmează un scurt „scenariu“, în care se înfruntă dramaturgic Obișnuința (*consuetudo*) și Înfrînarea (*continentia*) personificate. Aceste personificări pot avea la Augustin un caracter caricatural, avînd în vedere faptul că religia păgînă cunoștea cîteva zeități care reprezentau ipostazierea unor concepte: *Concordia, Felicitas, Fides, Salus, Victoria, Virtus* etc. Poate fi vorba însă și de un simplu topos retoric, mai ales că și alți scriitori creștini îl practicau. BERNHART, p. 885, amintește în acest sens pe apologetul creștin Tertullianus. Utilizarea acestei alegorii de către Augustin poate să nu fie întîmplătoare. La sfîrșitul ei, în ultima frază a paragrafului, Augustin o „decodifică“, prezentînd-o drept o înfruntare cu sine însuși (*controversia in corde meo ... de me ipso adversus me ipsum*). Dacă avem în vedere că imediat după aceea urmează momentul convertirii, atunci această opțiune compozițională ne apare ca fiind cu siguranță intenționată: Augustin a urmărit crearea unei tensiuni maxime, care să „pregătească“ momentul detensionării ce va urma.

109 Cf. Ps. 119:85.

110 Cf. supra, VIII, VIII, 19.

111 Cf. Ps. 23:5.

112 Cf. infra, IX, XII, 33.

113 Cf. Ps. 51:18-19.

114 Cf. Ps. 6:4.

115 Cf. Ps. 79:5, 8.

116 Pasajul înscris între ghilimele pare să conțină un ecou din poetul satiric Persius, *Satire*, V, 63-66: „*«Cras hoc fiet.» Idem cras fiet. «Quid? Quasi magnum/ Nempe diem donas? Sed cum lux altera venit,/ Iam cras hesternum consumpsimus: ecce alid cras/ Egerit hos annos, et semper paulum erit ultra.»*“ – „«Să-ncepem mîine.» zice unul. Iar mîine tot așa va spune./ «Și ce înseamnă azi? Înseamnă o nouă zi care apune!/ Mereu veni-va un alt mîine, se va topi mereu în ieri,/ Și anii nu-ți vor mai întoarce pierdutele întîrzieri./ La car fug patru roți deodată, dar cum de ți-a venit în minte,/ Ca de pe osia din urmă să-ntreci, tu, roata dinainte?»“ (trad. rom. de Tudor Măinescu și Alexandru Hodoș, București, 1967, p. 37)

117 Cf. supra, VIII, VI, 14.

118 Mat. 19:21.

119 Rom. 13:13-14. În original, Sf. Augustin citează în mod aproximativ; textul neotestamentar complet este, în *Vulgata*, următorul: *Sicut in die honeste ambulamus: non in comissationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et aemulatione; sed induite Dominum Iesum Christum et carnis curam ne feceritis in concupiscentiis*. Ulterior, în *Epistolae*, *LV,* 37, Augustin va condamna orice formă de libromanție, drept reminiscență a cutumelor păgîne. *Eneida* lui Vergilius era frecvent folosită ca text de referință în aceste practici. Este evident că Sf. Augustin considera condamnabil recursul aleatoriu la *Evanghelii* doar atunci cînd se aveau în vedere interese mărunte, dezavuabile: „Dacă unii întrebuințează foile *Evangheliei* în scopul prezicerii, desigur că este mai bine decît dacă ar fi recurs la demonii cei răi. Totuși, acest obicei nu îmi place fiindcă, prin el, se dorește întrebuințarea într-un scop

46 Termenul original *modus* se lămurește prin fraza imediat următoare, care cuprinde ideea unei alternanțe ritmice între bine și rău: *haec rerum pars alternat defectu et profectu, offensionibus et conciliationibus*. Cf. și PINE-COFFIN: *rhythm*.
47 Mat. 24:31.
48 Ioan 1:12.
49 1Cor. 1:27-28.
50 1Cor. 15:9.
51 Cf. Fapte 13:7-12.
52 Augustin formulează aici o observație de mare acuitate asupra istoriei creștinismului din primele veacuri: credință a celor mulți și umili, creștinismul a încercat mereu să atragă de partea sa elita intelectuală și, implicit, clasa politică. Exemplelor invocate aici de Augustin (Apostolul Pavel și Marius Victorinus) trebuie adăugat propriul său exemplu.
53 Mat. 12:29.
54 2Tim. 2:21.
55 În timpul domniei sale, între anii 361-363, împăratul Iulian Apostatul a impus o nouă legislație școlară, prin care, între altele, interzicea creștinilor accesul la învățămîntul liberal clasic.
56 Cf. Înțel. 10:21.
57 Ultima frază este o ilustrare a capacității de analiză psihologică a Sf. Augustin. Sunt sesizate aici cu acuitate treptele instaurării unui viciu. Despre insinuarea treptată în comportamentul omului a unei deprinderi nocive vorbește Augustin și în *Contra Fortunatum disputatio*, II, 22.
58 Gal. 5:17.
59 În original, enunțul augustinian apare extrem de condensat: *Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar invitus quam faciebam volens*. Cf. și LABRIOLLE: „Dejà, en effet, dans l'élément réprouvé, mon *moi* n'etait plus guère engagé, je subissais contre mon gré, plutôt que je n'agissais de mon plein gré"; PINE-COFFIN: „For my true self was no longer on the side of which I disaproved, since to a great extent I was now its reluctant victim rather than its willing tool".
60 Pedeapsa la care se gîndește aici Augustin este slăbiciunea voinței, căderea sub greutatea „lanțului morții" (*catena mortalitatis*), despre care a mai vorbit și mai sus, în II, II, 2.
61 Exprimînd cu mare forță de sugestie înfruntarea între atracțiile seculare (*sarcina saeculi* sau *cupiditates*) și adevărata viață fericită, cea trăită în numele lui Hristos (numită aici *caritas*), întregul pasaj se prezintă într-o subtilă arhitectură retorică, fundamentată pe antiteză. În special ultima frază conține, împletite, o figură etimologică și o aliterație: *sed illud placebat et vincebat, hoc liberabat et vinciebat*.
62 Efes. 5:14.
63 Cf. supra, VIII, I, 1.
64 Despre conceptul de *homo interior,* vezi supra, notele 100, la Cartea a IV-a și 32 la Cartea a V-a.
65 Rom. 7:22-23.
66 Rom. 7:24-25.
67 Ps. 19:5.
68 Ps. 54:8.

pozitiv este explicată de Augustin în lucrarea cu caracter antimaniheist *De libero arbitrio*.
125 Cf. supra, VII, XII.
126 Sir. 10:9.
127 BERNHART, p. 881, nota 62, remarcă faptul că, în această frază, avem primul indiciu din *Confesiuni* al depășirii de către Augustin a doctrinei maniheiste despre cele două substanțe în domeniul moral.
128 Cf. supra, VII, X.
129 „Obișnuința trupească" (*consuetudo carnalis*) trebuie înțeleasă mai degrabă în cheie gnoseologică decît morală. Augustin se referă, în spiritul scepticismului agnostic de care încă mai era legat, la constrîngerile la care simțurile omenești supun cunoașterea rațională. Despre aceste constrîngeri vorbește Augustin mereu, de exemplu, mai sus, V, X, 19.
130 Înțel. 9:15.
131 Rom. 1:20.
132 Cf. supra, VII, I, 1.
133 Acest pasaj reprezintă un scurt rezumat al gnoseologiei neoplatonici, prefigurînd, deopotrivă, și unul dintre modelele gnoseologice propuse succesiv de către Augustin. Într-o terminologie inspirată de scrierile neoplatonicilor, Augustin arată că momentul suprem al cunoașterii, cufundarea, prin Iluminare, în Adevărul divin, este precedat de etape bine delimitate: mai întîi este treapta senzorială (*sensus corporis*), care reprezintă contactul direct cu lucrurile; urmează sufletul sensibil (*anima sentiens*), deținător al unei puteri interioare proprii (*vis interior*). O treaptă superioară o reprezintă forța rațiocinantă a spiritului (*potentia ratiocinans*), singura în stare să ajungă la cunoașterea de sine (*ad intellegentiam suam*), recunoscîndu-se astfel ca imuabilă (*incommutabilis*) și capabilă de contemplarea Ființei supreme. Momentul Iluminării nu este nicidecum rezultatul unui efort progresiv, ci se petrece printr-o „străfulgerare" (*ictus aspectus*). Obiectul și „conținutul" acestei „străfulgerări" este Ființa ca atare, realitatea însăși, desemnată de Augustin prin expresii perifrastice precum *id quod est,* „ceea ce ființează", sau *ipsum esse* „ființarea însăși". Aceste formule neoplatoniciene sunt puse de Augustin în relație cu auto-desemnarea divină „Eu sunt cel ce sunt" din textul biblic; iată, ca ilustrare, un pasaj din *De Trinitate*, V, II, 3: *Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc apellatur essentia, quam Graeci* ουφσιϖαν *vocant. Sicut enim ab eo quod est sapere est sapientia, et ab eo quod est scire dicta est scientia, ita ab eo quod est esse dicta est essentia. Et quis magis est, quam ille qui dixit famulo sui Moysi: «Ego sum qui sum. Et dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos»* [Exod. 3:14]. – „[Dumnezeu] este fără îndoială substanță sau, ca să spunem mai bine, ființă, ceea ce grecii numesc ουφσιϖα. Și după cum de la *sapere,* „a simți; a înțelege" s-a spus *sapientia* „înțelepciune", de la *scire* „a ști" s-a spus *scientia* „știință", tot așa și de la *esse* „a fi" s-a spus *essentia* „ființă; esență". Și cine este oare mai presus decît Acela despre care Moise, robul său, a spus: «Eu sunt cel ce sunt. Și să spui fiilor lui Israel: Cel ce este m-a trimis la voi»" [Ieș. 3:14].
134 Rom. 1:20.
135 Despre dificultatea de a rămîne cu privirile ațintite (*aciem figere*) spre Adevărul dobîndit prin Iluminare vorbește Augustin adesea, ca de exemplu în *De Trinitate*, VIII, II, 3: *Ecce in ipso primo ictu quo velut coruscatione*

182 Pentru simbolistica interiorității în gîndirea Sf. Augustin, vezi supra, notele 3 și 93, precum și nota 61, de la Cartea a VI-a. În contextul de aici, Augustin întrebuințează verbul *inviscerare*, literal, „a pătrunde în măruntaie", care, după cum se poate vedea în dicționare, este o creație lexicală proprie, nemaiatestată la alți autori.
183 1Cor. 15:9.

Note și comentarii – Cartea a VIII-a

1 Ps. 35:10.
2 Ps. 116:16-17.
3 Cf. Ps. 76:2.
4 1Cor. 13:12.
5 În această etapă a anevoiosului său drum către Dumnezeu, Augustin căpătase convingerea că Dumnezeu este incoruptibil în calitate de Bine absolut și că esența, sau substanța sa, este identică cu Ființa ca atare, celelalte lucruri fiind substanțe accidentale, care își primesc ființarea de la Dumnezeu. O dată rezolvată această problemă de înțelegere a lui Dumnezeu și a lumii, urmează ca sufletul său să interiorizeze înțelegerea, transpunînd-o în orizont etic.
6 Cf. 1Cor. 5:7.
7 Vezi supra, VII, XVII.
8 Cf. Ps. 23:5.
9 Admirația și prețuirea pentru acest personaj, care se degajă din această carte a *Confesiunilor*, ne obligă să deducem că el a jucat un rol foarte important în convertirea lui Augustin. Stima lui Augustin pentru acest mentor și deopotrivă urmaș al Sf. Ambrozie în scaunul episcopal al Milanului (începînd cu anul 397) a fost atît de mare, încît, în anii 396-397, i-a dedicat lucrarea *De diversis quaestionibus ad Simplicianum*. Nimic din scrierile sale nu a parvenit pînă la noi, deși, se pare, a purtat o oarecare corespondență cu contemporanii. Ambrozie îi adresează patru ample scrieri, dedicate unor dificile probleme de exegeză și hermeneutică (*Epistolele* XXXVII, XXXVIII, LXV și LXVII). În *Epistola* XXXVII, Sf. Ambrozie vorbește despre „vechile noastre sentimente de prietenie" (trad. rom. de David Popescu, în Sfîntul Ambrozie, *Scrieri*, partea a II-a, București, 1994, p. 172). După cum reiese din capitolul imediat următor al *Confesiunilor*, Simplicianus a fost recunoscut de Sf. Ambrozie ca un adevărat părinte spiritual, fiind, probabil, acela care l-a botezat (vezi mai jos, începutul capitolului 3).
10 Cf. Ps. 18:36.
11 În *Confesiuni,* VI, XIII, 23, aflăm că, la insistențele mamei sale, Augustin se logodise cu o fată care urma să împlinească vîrsta nubilă abia peste doi ani.
12 Mat. 19:12.
13 Mat. 19:12.
14 Înțel. 13:1. În această situație se aflau membrii sectei maniheiste, care nu recunoșteau în Dumnezeu Ființa absolută și care nu îl deosebeau pe Creator de creatura sa.
15 Vezi supra, VII, XVII, 23.

perstringeris, cum dicitur Veritas, mane si potes; sed non potes. Relaberis in ista solita atque terrena. Quo tandem pondere, quaeso, relaberis, nisi sordium contractarum cupiditatis visco et peregrationis erroribus? – „Iată, rămîi, dacă poți, cu această primă impresie pe care ai surprins-o ca pe o străfulgerare, atunci cînd ți se rostește cuvîntul Adevăr; dar nu poți. Vei recădea în aceste lucruri obișnuite și pămîntești. Dar ce povară te face să recazi, te întreb, dacă nu cleiul poftei pentru zoaiele pe care le-ai atras asupră-ți și păcatele rătăcirii tale?"

136 1Tim. 2:5.

137 Rom. 9:5.

138 Ioan 14:6.

139 Ioan 1:14.

140 În acest moment, Augustin împărtășea așadar o concepție pe care mai jos o va condamna la Photinus (vezi infra, nota 147) drept eretică: Iisus Hristos nu este văzut ca Mîntuitor dumnezeiesc, ci ca un om cu totul excepțional, un învățător de excepție, dar pînă la urmă o persoană umană. În spirit evanghelic însă, Augustin îl înțelege pe Hristos drept Înțelepciunea divină, Adevărul veșnic, locuind în adîncurile conștiinței fiecăruia ca Învățător lăuntric. Aceasta este tema centrală a dialogului de tinerețe *De Magistro*.

141 În original, sintagma *auctoritas magisterii* trimite la calitatea de suprem Învățător a lui Iisus Hristos. Vezi nota anterioară.

142 Ioan 1:14.

143 O interpretare a acestei taine, care se ascunde în întruparea Cuvîntului, identificăm în *De agone Christiano*, XI, 12: „Fiul lui Dumnezeu și-a asumat omenitatea și a îndurat prin aceasta soarta omului. Acesta este leacul pentru noi, un leac mai bun decît acesta nu poate fi gîndit un altul. Totuși, o trufie care nu se potolește prin umilința Fiului lui Dumnezeu este absolut nevindecabilă, absolut nevindecabilă este o lăcomie care nu se vindecă prin sărăcia Fiului lui Dumnezeu, absolut nevindecabilă este o mînie care nu se frînge de răbdarea Fiului lui Dumnezeu."

144 Ținînd seama de gîndirea consecvent semiologică a Sf. Augustin, în contextul *proferre per signa sapientes sententias*, expresia *sapientes sententiae* poate fi tradusă și prin „enunțuri dotate cu sens". Punînd vorbirea alături de mișcările corpului și ale sufletului, ca fenomene din orizontul materialității, Augustin exprimă ideea că limbajul trebuie privit ca o dimensiune istorică a umanului. Cf. și supra, notele 27, 29, 41, 62 la, Cartea I, și notele 50 și 53, la Cartea a IV-a.

145 Despre semnificația istorică autentică a termenului *catholicus* în context, vezi supra, nota 5, la Cartea a VI-a.

146 Apollinaris (aprox. 310-390), episcop al Laodiceei, a fost una dintre personalitățile controversate din epoca patristică. Militînd alături de marii Părinți capadocieni împotriva arianismului, Apollinaris s-a lăsat în cele din urmă cucerit de monofizitism și a susținut că Iisus Hristos reprezintă o unică esență a lui Dumnezeu-Logosul. Doctrina sa a fost condamnată mai întîi la Sinodul de la Alexandria, din anul 362, și apoi în 381, la al doilea Sinod ecumenic de la Constantinopol.

147 Photinus (secolele al III-lea – al IV-lea), scriitor eclesiastic heterodox din Galatia, episcop de Sirmium, depus și exilat, a fost adeptul unei forme de sabelianism și a susținut că Iisus Hristos este una dintre creaturile lui Dumnezeu,

și nu o persoană divină. Erezia sa a fost condamnată în mai multe concilii, începînd cu cel din Antiohia (344).

148 Ioan 1:14.

149 1Cor. 11:19.

150 Rom. 1:20.

151 Cf. supra, VII, x.

152 Cf. supra, VII, I, 2.

153 Cf. supra, VII, XI.

154 Cf. supra, VII, XV.

155 Tit. 1:4.

156 În original, o subtilă figură etimologică: *non peritus sed periturus essem.* Cuvîntul *periturus,* „cunoscător, competent", este participiul perfect al verbului deponent (*ex*)*perior, -iri* și înrudit cu *peritia,* „pricepere, iscusință", ca și cu *experientia*; a rîndul lui, *periturus* este participiul viitor al verbului *pereo, -ire* „a pieri".

157 Cf. 1Cor. 8:1.

158 Cuvîntul *confessio*, literal „mărturisire", are la Sf. Augustin, inclusiv în titlul tradițional al cărții, înțelesul de „dezvăluire smerită a propriei slăbiciuni înaintea lui Dumnezeu" (cf. și mai sus, nota 1 la Cartea a V-a). Afirmînd că se desparte de încrederea orgolioasă în sine (*praesumtio*) și că optează pentru „mărturisire", Augustin marchează trecerea de la criza spirituală prezentată pînă în acest moment, către criza voinței, care va fi descrisă în cartea următoare, a VIII-a.

159 Cunoașterea intelectuală a lui Dumnezeu nu este suficientă, dacă nu este însoțită de „locuirea" lui prin iubire.

160 Ps. 2:11.

161 Cf. 1Cor. 4:6.

162 1Cor. 4:7.

163 Rom. 7:22. Despre însemnătatea conceptului de „om lăuntric" (*homo interior*) vezi supra, notele 100, la Cartea a IV-a, și 32, la Cartea a V-a.

164 Rom. 7:23.

165 Dan. 3:27.

166 Dan. 3:29.

167 Ps. 32:4.

168 Ioan, 8:44.

169 Rom. 7:24-25.

170 Prov. 8:22.

171 Ioan 14:30.

172 Luc. 23:15.

173 Col. 2:14.

174 Ps. Ps. 51:19.

175 Cf. Apoc. 21:2.

176 2Cor. 5:5.

177 Cf. Ps. 62:2-3.

178 Cf. Mat. 11:28.

179 Mat. 11:29.

180 Mat. 11:29.

181 Ps. 91:13.

16 Rom. 1:21. Aluzia este, de data aceasta, la filosofii neoplatonici care, cu toate că recunoșteau identitatea între Dumnezeu și Ființă, nu acceptau natura personală a lui Dumnezeu și nici Întruparea Logosului în istorie prin Iisus Hristos.

17 Ps. 18:36.

18 Iov 28:28.

19 Prov. 3:7.

20 Rom. 1:22.

21 Cf. Mat. 13:45.

22 Vezi supra, nota 9.

23 Nu întîmplător, Sf. Augustin se oprește îndelung în cele ce urmează asupra personalității lui Marius Victorinus. Acest erudit a fost unul dintre marii gînditori păgîni ai generației sili în cele din urmă să recunoască superioritatea doctrinei creștine. În epocă, Marius Victorinus conta drept cel mai redutabil savant al vremii sale. Între lucrările care s-au păstrate, se pot menționa *De orthographia*, *Ars grammatica, De definitionibus, Explanationes in Ciceronis Rhetoricam.* Mult mai importantă decît opera sa originală (Pierre de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1920, p. 35 apreciază că acest autor contează în istoria spiritualității europene „plus encore par ce qu'il a transmis que par ce qu'il a lui-même crée") pentru noi astăzi pare să fie activitatea sa de traducător. Versiunile sale din Aristotel și neoplatonici, prin care Marius Victorinus supune limba latină unui mare efort de transpunere și echivalare a gîndirii grecești, pun bazele atît de elaboratei terminologii filosofice din Evul Mediu și Scolastică.

24 Col. 2:8.

25 Cf. supra, VII, IX, 13-14.

26 Cf. Mat. 11:25.

27 Despre cele „șapte arte liberale" cf. supra, notele 55 la Cartea I și 1 la Cartea a IV-a.

28 În a doua jumătate a secolului al IV-lea se înregistrează, într-adevăr, un reviriment la Roma al cultelor păgîne. Acest fapt este atestat, între altele, de unele din epistolele Sf. Ambrozie. În *Epistola* XVI, Ambrozie se adresează împăratului Valentinian, rugîndu-l și sfătuindu-l insistent să nu cedeze presiunii celor care reclamau re-edificarea unor temple păgîne.

29 Aluzie la adoptarea, în epoca imperială, a riturilor inițiatice orientale, care ajunseseră să înlocuiască politeismul roman tradițional. Fragmentul din *Eneida*, VIII, 698-700, prelucrat aici de Augustin, este următorul: *Omnigenumque deum monstra et latrator Anubis/ Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam/ Tela tenent.* – „Cîți urgisiți sînt de zei, cîți monștri, și cîinele-Anubis/ Piept cu Neptun și cu Venus ei țin și piept cu Minerva!" (trad. rom. de George Coșbuc, Univers, București, 1980, p. 300). Ecourile vergiliene sunt frecvente la Augustin, în special în operele din tinerețe. În *Confesiuni,* Vergilius este citat de șase ori.

Cultul cuplului divin Isis/ Osiris, de origine egipteană, era foarte răspîndit la Roma în primele secole ale Imperiului. La fel de răspîndit era și cultul lui Anubis, venerat ca zeu al morții și înfățișat ca zeul cu corp de cîine (în Egipt, de șacal). După cum atestă Tertullianus, *Adversus nationes*, I, x, 17, cultul zeilor

egipteni avea la Roma adepți fanatici, cu toate că era adesea persecutat de autoritatea imperială.

30 În original: *ore terricrepo*; adjectivul *terricrepus* nu este atestat decît la Augustin, ceea ce înseamnă că poate fi o creație lexicală personală, un compus din verbele *terreo,* „a îngrozi", și *crepo* „a zăngăni, a bubui".

31 Cf. Ps. 144:5. Fragmentul din Psalmi citat aici este interpretat de Augustin în *Enarrationes in Psalmos* astfel: „Ce sunt «cerurile aplecate»? Smeriții apostoli. Aceste «ceruri» cîntă slavă lui Dumnezeu (...). Cerurile s-au smerit pentru ca Dumnezeu să coboare. «Atinge munții și ei au fumegat»: munții cei trufași, înălțimile pămîntești, înseamnă mărimile trufașe; «atinge acești munți» înseamnă: acordă îndurarea ta aceastor munți; spunem «au fumegat» pentru că și-au mărturisit păcatele."

32 În original, compusul *daemonicola,* „închinător la demoni", este și el o invenție lexicală a Sf. Augustin.

33 Cf. Ps. 29:5. Vezi și interpretarea dată de Augustin acestui pasaj în *Enarrationes in Psalmos*, LXXIX, 9: „Cedrii semnifică pe cei trufași, care trebuie doborîți."

34 Cf. Luc. 12:9.

35 Aceste *prima sacramenta instructionis* erau gesturile rituale care precedau botezul propriu-zis: suflatul deasupra capul catehumenului, semnul crucii făcut asupra lui, binecuvîntarea prin punerea mîinii deasupra capului, oferirea sării ca semn al nemuririi sufletului (vezi W. Roetzer, *Des heiligen Augustins Schriften als liturgiegeschichtliche Quelle*, 1930, p. 139, citat de BERNHART, p. 883, nota 8).

36 În secolul lui Augustin, cînd cazurile de convertire erau foarte frecvente, procedura de creștinare urma, în linii mari, următoarele etape: după o perioadă de familiarizare cu elementele de doctrină cele mai importante, a cărei durată era apreciată de către mai marii Bisericii, catehumenul era acceptat în categoria celor considerați aleși (*electi*); în timpul postului Paștilor, se întocmea o listă cu cei care urmau să primească Botezul în chiar noaptea Paștilor.

37 Ps. 112:10.

38 Ps. 40:5.

39 La sfîrșitul secolului al IV-lea, convertirea unui intelectual din elita romană era încă un eveniment memorabil și producea o mare satisfacție în comunitatea creștină, alcătuită, în genere, din oameni umili.

40 Luc. 15:7.

41 Această frază este rezumatul unui cunoscut pasaj evanghelic, Luc. 15:4-9.

42 Luc. 15:24, 32.

43 În original, secvența *omnes futura morte pallescunt* este o evidentă reminiscență textuală din Vergilius, *Eneida*, IV, 644: *Interfusa genas et pallida morte futura.*

44 Acestei cutume i s-a supus Augustin însuși (vezi supra, VI, XIII, 23), care a trebuit să aștepte doi ani pînă ca logodnica sa să împlinească vîrsta legală a căsătoriei.

45 Luc. 15: 24, 32.

Această ultimă frază conține o savantă figură etimologică în jurul conceptului „minunat“: *mira celeritate/ miris cellis/ mirabiliter recordando*.

52 Aceste „întrebări indirecte“ reprezintă, în termeni aristotelici, ființa și două din categoriile sale: esența sau cviditatea și calitatea. Vezi pe larg supra, notele 92 și 93 la Cartea a IV-a. Pentru alte versiuni moderne ale formulărilor de aici, cf. și *Telle chose existe-t-elle? Quelle en est l'essence? Quelle en est la qualité?* (LABRIOLLE); *Whether a thing ist, what it is and of what sort it is* (PINE-COFFIN); *ob etwas ist, was es ist und wie beschaffen es ist* (BERNHART); *dell'esistenza, dell'esenza e della qualità di una cosa* (ORSA).

53 Expresia *ianuae carnis* desemnează generic cele cinci simțuri. Cf., pentru o expresie similară, supra, nota 32.

54 În această frază recunoaștem formularea cea mai comună a doctrinei platoniciene a reminiscenței, în corelație cu doctrina augustiniană despe Învățătoul lăuntric, care va fi detaliată în continuare. Vezi și supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a, 87 la Cartea a IX-a.

55 Termenul *admonere* „a-și aminti“ dar și „a îndemna; a învăța“este un termen cheie al gnoseologiei augustiniene. În *De Magistro*, unde tema învățării, în corelație cu memoria și cu semnele, este tema centrală, Augustin arată că prin cuvintele magistrului ne re-aducem în amintire lucruri pe care le cunoaștem prin Învățătorul lăuntric, Hristos. Semnele verbale nu au deci decît rolul acesta de „avertizare“. Pe larg despre conținutul conceptelor *commemorare, docere* și *admonere* vezi nota 5, p. 158 a ediției mele la *De Magistro,* Iași, 1995.

56 Încă una din numeroasele speculații etimologice presărate de Augustin la tot pasul în scrierile sale. De data aceasta, interpretarea sa este corectă, conformă principiilor etimologiei istorice: în paradigma verbului latinesc există într-adevăr posibilitatea ca, prin inserția sufixelor *-to-* sau *-ito-*, să se obțină forme verbale noi, care prezintă acțiunea su aspect iterativ, intensificativ sau factitiv. Exemplele produse de Augustin sunt corecte și corect comentate. Problema era de altfel banală în gramaticile latine, exemplele acestea fiind amintite de exemplu și de Varro, *De lingua latina*, VI, 43.

57 Această apropiere speculativă între verbele *colligere* „a strînge“ și *cogitare* „a gîndi“ prezintă o izbitoare similitudine cu cea practicată de Heidegger pe teritoriul limbii grecești între verbul λεϖγω □a strînge“ și λοϖγο □cuvînt“ dar și „gîndire; spirit; rațiune“. Cu toate că marile dicționare etimologice ale limbii grecești (Frisk, Chantraine), dau și ele toate indicațiile necesare în acest sens, mi se pare totuși legitim să ne întrebăm dacă nu cumva Heidegger a cunoscut foarte bine și acest pasaj al *Confesiunilor*.

58 După ce s-a referit la elemente ale artelor liberale (gramatica, dialectica și retorica), Augustin ia în discuție raporturile memoriei cu elemente specifice altor discipline ale ciclului paidetic antic, în cazul de față aritmetica și geometria. Mai pe larg despre „artele liberale“ vezi supra, notele 55 la cartea I și 1 la Cartea a IV-a.

59 Augustin pune aici în alți termeni o dezbatere mai veche, cu rădăcini în gîndirea lui Platon, referitoare la raportul exact între semnele verbale și realitățile desemnate. Disputa va continua încă un mileniu, concretizîndu-se în înfruntarea scolastică între realiști (care susțineau că ideile sau conceptele au o existență reală, că sunt esența însăși a lucrurilor) și nominaliști (care erau de părere că ideile și conceptele sunt doar semne ale realităților, neavînd o existență

Note și comentarii – Cartea a IX-a

1 Invocația care deschide Cartea a IX-a, inclusiv citatul din Ps. 116:16-17, amintește de începutul Cărții a VIII-a. Identificarea analogică cu persoana psalmistului are în vedere următoarele fapte: ca fiu al Monicăi, Augustin devine el însuși creștin, prin rugămințile mamei sale.

2 Ps. 35:10.

3 Ps. 35:3.

4 Cf. supra, II, VII.

5 Verbul *exhaurire* creează aici, după opinia lui LABRIOLLE, o imagine dură, datorită conotațiilor acestui verb care, după cum explică Cicero în *De lege agraria*, II, XXVI, 70, se folosește de obicei cu referire la asanarea mlaștinilor sau a cloacelor.

6 Ps. 19:15.

7 Cf. supra, VIII, II și infra, X, XXXVI, 58.

8 În VII, I, Augustin arată că, la momentul respectiv, și-l imagina pe Dumnezeu ca pe o lumină corporală, viziune amendată în sensul interiorizării, în VII, X.

9 Ternenul *honor* din original poate semnifica deopotrivă „cinstire“ dar și „rang înalt; funcție publică“ sau „prestigiu“. Cf. LABRIOLLE: *dignité*; ORSA: *onore,* PINE-COFFIN; *honour*, BERNHART: *Ehre*.

10 O asemenea persoană a fost Augustin însuși de multe ori în tinerețea sa, ca de exemplu atunci cînd se declară mîndru de știința sa, în epoca în care studia scrierile filosofilor neoplatonici (cf. supra, VII, XX).

11 Verbul *garrire*, folosit aici de Augustin are sensul propriu „a flecări; a sporovăi“; întrebuințarea acestui cuvînt sugerează intimitatea sufletească cu Dumnezeu.

12 Expresie biblică, vezi, de exemplu, Ps. 19:15.

13 *Feriae vindemialiae* sau *vindemialia,* literal, „sărbătorile culesului“, corespundeau în vremea lui Augustin cu principala vacanță școlară.

14 Cf. Ps. 84:6.

15 „Cîntarea treptelor“ este denumirea tradițională a Psalmilor de la 119 la 133. Denumirea se datorează faptului că acești psalmi erau cîntați pe parcursul procesiunilor către Ierusalim, cetate construită pe o înălțime, cu ocazia celor mai importante sărbători ale calendarului israelit. O explicație mai puțin probabilă a etimologiei acestei expresii se află într-un pasaj din Iosephus Flavius, *Bella Iudaica*, V, V, 3, unde se spune că, în timpul procesiunilor sacre în Templu, șirul bărbaților era separat prin cincisprezece trepte de cel al femeilor.

16 Cf. Ps. 120: 3-4.

de latinesc acest cuvînt, ci mai degrabă să aibă creștinii în vedere cît este el de adevărat. Mîntuirea (*salus*) este un cuvînt latinesc: a mîntui (*salvare*) și mîntuitor (*salvator*) nu au existat înainte de venirea Mîntuitorului; cînd însă el a venit la latini, atunci au apărut și aceste cuvinte.“

44 Subtilă aluzie intertextuală la Ps. 29:5: „Glasul Domnului sfărîmă cedrii! Domnul zdrobește cedrii Libanului“ (RADU-GAL.). Învățămîntul clasic păgîn este privit aici ca o expresie a orgoliului omenesc, pedepsit ca atare de Dumnezeu.

45 Ps. 19:6.

46 După Harnak, *Medizinisches aus der ältesten Kirchengeschichte* (1892), citat de LABRIOLLE, nota 1, p. 215, abundența metaforelor medicale era o trăsătură de stil frecventă în scrierile creștine din primele secole. Această compasiune a Sf. Augustin pentru adversarii de idei este exprimată, cu referire chiar la manihei, în scrierea *Contra epistolam quem vocant Fundamenti*, II, 3: „Sunt porniți împotriva voastră [a maniheilor] acei oameni care nu cunosc cu cît efort se află adevărul și cît este de greu să ocolești greșelile (...), cît de greu este să-ți vindeci ochiul lăuntric (...). Eu mă abțin cu tărie să fiu pornit împotriva voastră, trebuie să vă suport așa cum m-am suportat odinioară pe mine însumi; mă simt obligat să mă simt față de voi cu multă răbdare, așa cum s-au purtat față de mine prietenii mei, atunci cînd rătăceam orb prin învățăturile voastre.“

Despre motivul „Hristos ca vindecător“ au mai scris J.Ott, *Die Bezeichnung Christi als ijatrov in der urchristlichen Literatur*, în „Zeitschrift der Katolik“, Bd. 90, 1910, p. 457 și urm.; Kittel, *Wörterbuch zum Neuen Testament*, III, Stuttgart, 1936, p. 194 și urm.

47 Ps. 4:1.

48 Interlocutorii imaginari ai lui Augustin sunt în continuare maniheii.

49 Cf. Ps. 31:7.

50 Ps. 4:3.

51 Cf. Ps. 4:4 și Efes. 1:20.

52 Vezi mai sus, nota 22, la Cartea a III-a.

53 Cf. Luc. 24:49.

54 Ioan 7:39.

55 Ps. 4:3-4.

56 Rom. 8:34. Maniheii credeau, dimpotrivă, că moartea lui Iisus Hristos nu a fost o moarte reală, ci doar una aparentă.

57 Ps. 4:5. În *Enarrationes in Psalmos,* IV, 6, Augustin propune două interpretări posibile pentru acest verset din Psalmi: a) atunci cînd ne mîniem trebuie cel puțin să condamnăm această pornire de mînie; b) „mîniați-vă pe voi înșivă din pricina păcatelor trecute și încetați să mai păcătuiți în viitor“ (*irascimini vobis ipsis de praeteritis peccatis et ulterius peccare desinite*).

58 Este vorba în continuare despre manihei; cf. supra, V, X, 18.

59 Rom. 2:5.

60 Accente pronunțat neoplatonice: esența și adevărul lucrurilor se află dincolo de imaginile vizibile și temporare ale lucrurilor.

61 Ps. 4:7.

62 Ps. 4:7. În *Enarrationes in Psalmos*, Augustin oferă următoarea interpretare a acestui verset din Psalmi: *Signatum autem dixit in nobis tanquam denarius signatur regis imagine: homo enim factus est ad imaginem et*

Note și comentarii – Cartea a X-a

1 1Cor. 13:12.

2 Efes. 5:27.

3 Cf. Ps. 51:8.

4 Ioan, 3:21.

5 1Evr. 4:13.

6 Cf. Ps. 7:12.

7 Cf. Rom. 4:5.

8 Cf. Ps. 96:6.

9 Cf. Ps. 103:3.

10 Cf. 1Cor. 2:11.

11 Cf. 1Cor. 13:7.

12 LABRIOLLE, p. 241, nota 1 și BERNHART, p. 892, nota 2, atrag atenția că acest pasaj este important pentru înțelesurile speciale pe care le are termenul *confessio* la Augustin.

13 Despre motivul „Iisus-medic al sufletului“ vezi supra, nota 46 la Cartea a IX-a.

14 Cf. 2Cor. 1:11.

15 Cf. Ps. 144:8.

16 Ps. 51:1.

17 Întregul discurs al *Confesiunilor* se desfășoară din perspectiva unui prezent al relatării, care este anul redactării lor, 398. În acest moment, Augustin subliniază acest fapt, marcînd într-un fel și limita între partea preponderent narativă a *Confesiunilor*, în care și-a relatat avatarurile vieții trecute, și partea a doua, mai „filosofică“, în care vor fi precizate pozițiile actuale și trăirile legate de ele.

18 De remarcat aici un savant procedeu retoric constînd din încrucișarea a două cupluri oximoronice: *exultatio/ tremeo – maeror/ spes*.

19 Aici Augustin pare să fi indus o ambiguitate voită: „concetățenii“ și „tovarășii săi de călătorie“ pot fi membrii grupului său de africani, în mod strict, dar și, într-un alt plan, mai larg, toți creștinii, aflați în stadii diverse de apropiere de Dumnezeu.

20 O primă remarcă asupra sensului adînc al ministeriatului pastoral: preotul este un slujitor al tuturor membrilor comunității și al lui Dumnezeu.

21 Datoria de episcop.

22 1Cor. 4:3.

23 1Cor. 2:11.

24 Cf. Iov, 42:6: „Drept aceea, mă osîndesc pe mine însumi și mă pocăiesc în praf și în cenușă“ (RADU-GAL.).

17 Aluzie la un element al doctrinei maniheiste, cf. supra, nota 55, la Cartea a III-a.

18 Cf. Ps. 120:3-4.

19 Cf. Rom. 14:16.

20 Literal, „plămînul meu a început să cedeze“. La această afecțiune pulmonară Augustin se mai referă și în *Contra Academicos*, I, I, 3, precum și în *De ordine*, I, II, 5.

21 Cf. Ps. 46:11.

22 Cf. Ps. 1:1. Sugestie subtilă, căci *cathedra* trimite aici deopotrivă la funcția profesorală, ca și la „scaunul celor fărădelege“, celebră expresie psalmică.

23 Se înțelege, de lumea profană.

24 Această „întovărășire“ (*consortium*) a unor bărbați deciși să urmeze împreună o viață în spirit creștin prefigurează deja comunitatea de tip monahal de mai tîrziu.

25 Fiind căsătorit, Verecundus nu putea fi primit în comunitatea concepută de Augustin.

26 Luc. 14:14.

27 A primit Botezul.

28 Anticul orășel *Cassiciacum* a fost identificat cu mica localitate Cassiope de Brianza, situată astăzi la 33 de kilometri nord de Milan.

29 Cf. Ps. 68:15. În acest loc, versiunea biblică citată de Augustin diferă de tradiția curentă a *Vulgatei*, ca și de cea masoretică. O interpretare a acestui pasaj veterotestamentar ne oferă Augustin în *Enarrationes in Psalmos*, LVII, 22.

30 Prieten apropiat al lui Augustin, Nebridius este amintit prima dată în *Confesiuni* la IV, III, 6, vezi și notele 25, la Cartea a IV-a, și 15, la Cartea a VII-a. Această „groapă a erorii“ (*fovea ...erroris*) este concepția maniheistă, împărtășită o vreme și de Augustin (cf. supra, V, IX, 16).

31 Expresie biblică, cf. Luc. 16:22. Augustin a încercat de mai multe ori, în diferite locuri ale operei sale, să formuleze o interpretare convenabilă a acestei expresii evanghelice, pe care o definește el însuși drept alegorică (*Contra Faustum Manichaeum*, XXXIII, 6). În *Epistola* CLXIV, III, 7, „sînul lui Avraam“ este văzut ca denumire a unui spațiu de liniște tainică și indefinibilă, iar în *Contra Faustum Manichaeum*, XXXIII, 5, ca un loc al fericirii liniștite. În *Epistola* CLXXXVI, 26, „sînul lui Avraam“ este identificat cu raiul făgăduit pe cruce de Iisus Hristos tîlharului cel pocăit (cf. Luc. 23:43).

32 Terminologia din această secvență trimite limpede la gîndirea Sf. Pavel, cf. Rom. 8:15 și 1Cor. 7:22.

33 Expresia *homuncio inexpertus* este tipică pentru stilul Sf. Augustin. Pentru înțelesul ei cf. și *l'être chétif et sans lumière* (LABRIOLLE); *omunculo inesperto* (ORSA); *poor ignorant man* (PINE-COFFIN); *unerfahrenes Menschenkind* (BERNHART).

34 Cu alte cuvinte, lumina divină a cunoașterii extatice învăluie inclusiv interiorul spiritului omenesc. Cf. *Epistola* XCII, 1: „Și astfel, toți vor contempla într-un mod mult mai deplin decît cel obișnuit, al profeților din lumea aceasta, vor contempla în chip dumnezeiesc dacă vor fi plini de Dumnezeu. Nimic din ceea ce este greu pentru cineva angrenat în cunoaștere, nimic nu le-ar rămîne ascuns.“

35 Ps. 27:8.

36 Din grupul care îl însoțea pe Augustin, făceau parte: mama sa, Monica, fiul său, Adeodatus, fratele său Navigius, verii Rusticus și Lastidianus, precum și concetățenii și discipolii săi Alypius, Lycentius și Trygetius. Aceste informații ne sunt oferite de Augustin în *De vita beata*, I, VI.

37 Se înțelege, la Cassiciacum.

38 La aceste reminiscențe ale orgoliului de literat păgîn care mai transpare încă în primele sale screri cu caracter creștin se referă Sf. Augustin și în *Retractationes, Prologus*, 3: *adhuc saecularium litterarum inflatus consuetudine scripsi* – „pînă acum am scris umflat de orgoliul literaturii profane“. Ca să ne păstrăm în limitele adevărului, trebuie să reținem faptul că, practic, Augustin nu a putut renunța total și definitiv la deprinderile retoricii clasice, la nivelul expresiei formale, discursul său fiind cel mai „păgîn“ din seria operelor părinților bisericești contemporani cu el.

39 Pasajul, în condensarea sa eliptică, pune probleme de traducere: *Ibi quid egerim in litteris iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae scholam tamquam in pausatione anhelantibus testatur libri disputati*. Pentru edificarea cititorului, ofer cîteva din traducerile existente: „A quoi j'employai mes talents littéraires, que déjà sans doute je mettais à votre service, mois qui, dans leur souffle haletant – tel le lutteur pendant la pause – exhalaient encore l'orgueil de l'école, on peut le voir dans les *Dialogues*“ (LABRIOLLE). „Was ich dort an Wissenschaften trieb, die zwar schon in Deinen Dienste stehen sollten, aber doch noch, gleichsam in Todesröcheln, die von Hochmut besessene Schule atmen, davon zeugen die Schriften über philosophische Gespräche“ (BERNHART). „Once we were there I begun at lost to serve you with my pen. The books I wrote are evidence of this, although the old air can still be sensed in them, as though I were still panting from my exertions in the school of pride. In them are recorded the discussins“ (PINE-COFFIN). „L'attività letteraria da me esplicata laggi‡ interamente al tuo servizio, benché sbuffante ancora, come nelle pause della lotta, di alterigia scolastica, e testimoniata nei libri ricavati dalle discussioni. (ORSA)“.

40 Este vorba de dialogurile filosofice *Contra Academicos*, *De vita beata, De ordine*, și *Soliloquia*.

41 Din bogata corspondență pe teme filosofice între Augustin și Nebridius nu s-au păstrat decît douăsprezece epistole, care în numerotația tradițională poartă numere de la III la XIV. Dintre acestea, nouă aparțin lui Augustin (III, IV, VII, IX-XIV), iar celelalte trei cuprind răspunsurile lui Nebridius (V, VI, VIII).

42 2Petr. 3:18.

43 Mai mult decît probabil, Augustin face aluzie aici la termenul *salvator*, utilizat în terminologia creștină pentru a reda grecescul σωτηϖρ, atribut fundamental al lui Iisus Hristos. Format la școala romană tradițională, Alypius avea scrupule filologice față de acest termen, neacceptat de terminologia filosofică latină. Pentru a traduce din grecește pe σωτηϖρ, epitet frecvent al lui Zeus, autori precum Cicero, Tacitus sau Martianus Capella folosesc echivalentele *conservator* sau *servator*. La această chestiune filologică aparent minoră, dar cu implicații apologetice, se referă polemic Augustin în *Sermones*, CCXIX, 6, în termenii următori: „Iisus Hristos este Hristosul mîntuitor (*salvator*); aceasta este semnificația latinească a lui Iisus. Să nu-și pună filologii întrebarea cît este

25 Cf. 1Cor. 13:12: „Acum vedem ca prin oglindă, în ghicitură, atunci însă față către față“ (RADU-GAL.).

26 Cf. 1Cor. 10:13.

27 Cf. Is. 58:10.

28 Rom. 1:20.

29 Parafrază după Rom. 9:15: *Miserabor cuius misereor et misericordiam praestabo cuius miserabor.* – „Milui-voi pe care vreau să-l miluiesc și îndura-mă-voi de cine vreau să mă îndur“ (RADU-GAL.).

30 Despre semnificațiile conceptului „omul lăuntric“ vezi supra, notele 100 la Cartea a IV, 32 la Cartea a V-a și 87 la Cartea a IX-a.

31 Anaximene din Milet (jumătatea secolului al VI-lea î.d.Hr.), filosof grec presocratic. A susținut că principiul tuturor lucrurilor este aerul sau, cum se exprimă Cicero mai aproape de formularea lui Augustin: „Anaximene a fost de părere că aerul este Dumnezeu“ (*Anaximenes aëra deum statuit*).

32 Expresia *fores carnis* „porțile trupului“ desemnează metaforic cele cinci simțuri omenești.

33 Cf. Ps. 100:3.

34 În legătură cu metafizica „omului lăuntric“ cf. supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a și 87 la Cartea a IX-a.

35 Am adoptat soluția „cette beauté de l'univers“ propusă de LABRIOLLE pentru a echivala latinescul *species*, întrucît contextul reclamă imperios această interpretare, cf. și ORSA: *questa belleza*. Alți traducători redau sensul literal al lui *species*, adică „imagine, model“: *dieses Bild der Welt* (BERNHART), *the univers around him* (PINE-COFFIN).

36 Rom. 1:20.

37 Atașamentul prea mare față de creatură este un impediment pentru adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, care nu este de natură intelectuală, ci morală și mistică. În acest concept se recunosc limpede ecouri din Evanghelie, cum ar fi din Mat. 11:5: „...ai ascuns aceasta de cei înțelepți și le-ai descoperit pruncilor“.

38 Fiind segmentabil, ansamblul creaturii nu poate fi Dumnezeu, care este simplu, unitar și indivizibil. Despre „marea masă a creaturii“ (*moles*) vorbește Augustin și mai sus, în VII, I, 1-2, descriind concepțiile maniheiste pe care le împărtășea el însuși la acea vreme.

39 Cf. supra, VII, X, 16 și VII, XVII, 23.

40 Cf. Ps. 32:9.

41 Începînd de aici și pînă la sfîrșitul §-lui 31, Augustin efectuează o analiză minuțioasă a multiplelor fațete și ipostaze ale memoriei. Concept central în gnoseologia augustiniană. memoria a mai fost tratată de Augustin în *Epistola* VII (către Nebridius), în *De Trinitate*, XI, XI-XVIII; XIV, XIII-XIV; XV, XXXIX-XL, în *De musica*, VI, 4-6, *De quantitate animi*, V, 8 sau în *Contra Epistolam quam vocant Fundamenti*, XVII. O abordare monografică a acestei problematici augustiniene găsim la Gottlieb Sähngen, *Der Aufbau der augustinischen Gedächtnislehre*, în vol. *Die Einhait in der Theologie*, München, 1952, p. 63-100.

42 Cînd mă folosesc de memorie.

43 Pentru a sugera diferitele niveluri ale „depozitelor“ memoriei, Augustin folosește aici imaginea unui roi de țînțari, care semnifică metaforic gîndurile care ne obsedează fără să vrem. Am păstrat elementele acestei imagini și în traducere.

44 În original, termenul *sinus* are înțelesuri multiple, putînd fi tradus și prin „cotituri; meandre“ sau „răsuciri; spirale“. Acest depozit al memoriei este imaginat de Augustin ca un spațiu virtual, labirintic, în care sunt sedimentate, într-o ordine guvernată de un principiu organizator intrinsec, toate percepțiile, senzațiile, ideile, emoțiile omului. Cf. și alte soluții de traducere: *dans ses secrètes et mystérieuses sinuosités* (LABRIOLLE), *in same indescriptible way secretes them in its folds* (PINE-COFFIN), *in seine – ich weiß nicht was für geheimen, unfaßbaren – Winkel* (BERNHART), *nelle sue come dire, pieghe segrete e indescrivibili* (ORSA).

45 Această frază anticipă, într-un context mai degrabă psihologic, meditația asupra timpului din Cartea a XI-a.

46 Din nou cuvîntul polisemantic *sinus,* utilizat și mai sus, cf. supra, nota 44.

47 Pasajul care începe cu această propoziție, admirabil în poeticitatea lui, a fost citat ca model de Petrarca, în dialogul său *Secretum*, unde îl are ca partener de discuție imaginar pe Augustin.

48 Pentru „științele liberale“ vezi supra, notele 55 la Cartea I și 1 la Cartea a IV-a..

49 În acest context, termenul *res* are semnificația specială de „obiect desemnat“ sau, în termeni moderni „semnificat“ al unui semn verbal. Aceasta este valoarea terminologică reală, atribuită de Augustin însuși în cadrul lanțului de definiții din Capitolul al V-lea al micului tratat *De dialectica*: „Lucrul [desemnat] este tot ceea ce poate fi înțeles, perceput cu simțurile sau ascuns amîndurora“ – *Res est quidquid intelligitur vel sentitur vel latet*. Cunoștințele științifice sunt deci, în clasificarea propusă de Augustin „semnificații inteligibile“ (*intelligibilia*). Vezi, mai în detaliu, nota 24 din ediția pe care am dat-o acestui opuscul, Humanitas, București, 1991, p. 147-149. Vezi și supra, notele 27, 29, 41 și 62 la Cartea I, 50 și 53 la Cartea a IV-a, 144 la Cartea a VI-a, 128 la cartea a IX-a.

Într-o perspectivă filosofică mai largă, pasajul ne apare ca o expresie a gnoseologiei realiste, de sorginte platoniciană, împărtășită de Sf. Augustin. Conceptele reprezintă natura însăși a lucrurilor sau, cum spune Augustin în *De doctrina Christiana*, II, 32, „adevărul însuși se află în natura lucrurilor, neschimbătoare și întemeiată de Dumnezeu“.

50 Prin termenii *litteratura* (sinonim cu *grammatica*), *peritia disputandi* și *genera quaestionum*, Augustin desemnează aici cele trei componente ale *trivium*-ului clasic: gramatica, dialectica și retorica. Toți termenii ecuației îi erau extrem de familiari lui Augustin, ca fost magistru de retorică.

51 Expresia *miris tamquam cellis* este una din nenumăratele imagini sugerînd interioritatea insondabilă dar perfect articulată a memoriei. Cf. și alte opțiuni interpretative: *merveilleusement rangées comme dans des cases* (LABRIOLLE), *in its wanderfull system of compartments* (PINE-COFFIN), *wie in wunderbaren Kammern aufgehoben* (BERNHART), *in una sorta di portentase cellette* (ORSA).

conditor, Deus, creator omnium, Iam surgit ora tertia și *Veni, redemptor gentium*) de exegeții moderni, tocmai pe baza mărturiei Sf. Augustin (vezi Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Freiburg im Breisgau, vol III, 1924, p. 544).

147 Ps. 119:169.

148 Pînă la Judecata finală.

149 1Cor. 15:22.

150 Mat. 5:22.

151 2Cor. 10:17.

152 Cf. Ps. 73:26.

153 Înfățișarea lui Iisus Hristos ca „leac“ sau „vindecător“ al păcatelor umanității este un motiv frecvent la Augustin, inclusiv în *Confesiuni*, cf., de exemplu, mai sus, cap. IV, 8 și VIII, 18. Vezi și nota 46 la Cartea a IX-a.

154 Cf. Rom. 8:34.

155 Cf. Ps. 143:2.

156 Iac. 2:13.

157 „Ignorînd“ relativul *quod*, care leagă propoziția de fraza următoare, LABRIOLLE interpretează aici verbul *essent* în valoare absolută și traduce în consecință: „et s’ils l’ont été, c’est vous qui leur avez donné de l’être“. Pentru abordarea corectă a sintaxei frazei, cf. însă *furono tali* [i.e. „îndurători“] *in gratia tua* (ORSA), *if they are merciful, it is by your gift* (PINE-COFFIN), *und daß sie sind, auch das hast Du gegeben* (BERNHART).

158 Cf. Rom. 9:15.

159 Cf. Ps. 119:108.

160 Cf. supra, VI, II, 2.

161 În original, *victima sancta*, literal: „animalul de jertfă sfințit“, una din desemnările curente ale Mîntuitorului, cu o sintagmă veterotestamentară.

162 Este vorba despre păcatul originar, cf. Col. 2:14.

163 Nume simbolice ale diavolului, care apar în Ps. 91:13, citat cu această sintagmă și mai sus, în alt context (VII, XXI, 27).

164 Iisus Hristos.

165 Cf. Luc. 8:15.

166 Augustin nu relatează nicăieri în *Confesiuni* momentul morții tatălui său Patricius, despre care amintește însă în treacăt în *Contra Academicos*, II, 2.

167 Acest „nescio“ cu privire la problema originii sufletului este răspunsul constant oferit de Sf. Augustin. „Nu îndrăznesc să dau o definiție [originii sufletului], căci mărturisesc că nu știu“ (*Non sum ausus aliquid definire, quia fateor nescire.*), recunoaște el în *De anima*, IV, 2. În același sens, în scrierea sa *Contra Iulianum*, Augustin amintește de cuvintele mamei celor șapte frați martirizați din 2Mac. 7:22: „Nu știu cum ați fost zămisliți în pîntecele meu, nici cum v-am dat duh și viață, iar înfiriparea aceasta a fiecăruia nu eu am întocmit-o“ (RADU-GAL.).

168 În original: *in hoc luce transitoria*, literal: „în această lumină trecătoare“.

169 Pentru semnificația istorică a cuvîntului *catholicus* vezi supra, nota 5 la Cartea a VI-a.

170 Ultima frază, în orgoliul ei reținut, pare un ecou al horațianului *Exegi monumentum*.

similitudinem Dei. – „«Însemnat» spune că în noi se întîmplă la fel cum un dinar este întipărit cu chipul regelui: căci omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.“

63 Ioan 1:9.

64 Cf. Efes. 5:8.

65 Expresia *aeternum internum*, pe care am tradus-o literal prin *acel lăuntric etern*, cf. *das Inwendig-Ewige* (BERNHART), *interno l’eterno* (ORSA), repetă o formulă-cheie a metafizicii augustiniene; accentul pus pe interioritatea persoanei ca spațiu al întîlnirii cu Iisus Hristos este una din liniile de forță ale augustinismului. Alți traducători preferă o redare extensiv-analogică a sintagmei încauză: *cette lumière éternelle* (LABRIOLLE); *the eternal light* (PINE-COFFIN).

66 Ps. 4:7.

67 În original, *intus in cubili*, literal: „în interior, în culcuș“, reprezintă încă o expresie a temei interiorității. În *Enarrationes in Psalmos*, IV, 9, Augustin explică înțelesul figurat al lui *cubile* „culcuș“, echivalîndu-l cu mai transparentul *cor,* „inimă“. Alte propuneri de interpretare: *dans cette retraite intime* (LABRIOLLE), *in my inmost heart* (PINE-COFFIN), *dentro, nella mia stanza segreta* (ORSA), *drinnen im innersten Gemach* (BERNHART). Vezi și supra, notele 61 la Cartea a VI-a, 3, 5 și 93, la Cartea a VII-a.

68 În original, *vetustatem meam*, literal: „vechimea mea“, expresie eliptică tipică stilului Sf. Augustin.

69 Cf. Ps. 4:8.

70 Cf. Ps. 4:8. Fraza include o amplă parafrază a versetelor de la sfîrșitul acestui psalm: *Dedisti laetitiam in corde meo. A fructu frumenti, vini et olei sui, multiplicati sunt.*

71 Cf. Ps. 4:9.

72 1Cor. 15:54.

73 În original, sintagma *id ipsum valde*, parafrază a expresiei psalmice de mai sus, înseamnă literal „acest însuși foarte“ sau „acest însuși suprem“. Alte interpretări: *cet «Etre même»* (LABRIOLLE), *the eternal God* (PINE-COFFIN), *das Eine sich Gleich* (BERNHART). Cf. mai jos, IX, X, 24 și nota corespunzătoare.

74 Acest ultim verset al Ps. 4 sună în *Vulgata* altfel: *quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me*. Traducerile tradiționale ale Bibliei diferă și ele în acest loc. Am tradus acest verset ținînd seama de interpretarea pe care Augustin însuși i-o dă în *Enarrationes in Psalmos*, IV, 10. Adverbul *singulariter*, după cum se înțelege de altfel din context, trimite la ideea de singularizare în simplitate, consecință a renunțării la speculațiile de tip maniheist. De altfel, cîteva rînduri mai sus, Augustin afirmă în spirit neoplatonic dar, deopotrivă, și creștin, că Dumnezeu este simplitatea absolută. Pentru această interpretare vezi și LABRIOLLE: „vous m’avez affermi en me simplifiant dans l’expérance“ și BERNHART: „weil Du, «Herr, auf Dich, den Einen und Einfachen, mich in Hoffnung angewiesen hast»“. Alte opțiuni: „it was you, o, Lord, who *bade me repose in confidence unprotected*“ (PINE-COFFIN), „căci tu, Doamne, numai tu, mă faci să locuiesc fără grijă“ (RADU-GAL.); „ma tu, *Signore, mi hai stabilito, unificarmi nella speranza*“ (ORSA).

75 Cf. Ps. 139:21.

au alte opțiuni: *those who are placed over us* (PINE-COFFIN), *le gerarchie umane* (ORSA), *die Vorgesetzen* (BERNHART).

107 Pentru frecvența imaginilor „medicale“ în textul Sf. Augustin vezi supra, nota 46, precum și nota 6 la Cartea a VII-a.

108 Compusul *meribibula* (*merum* „vin curat“, *bibulus* „băutor“) nu este atestat în întrega literatură latină decît la Augustin, fiind, probabil, o creație lexicală proprie. Pentru sensul acestui cuvînt cf. și *biberonne* (LABRIOLLE), *drunkard* (PINE-COFFIN), *beona* (ORSA), *Weinsäauferin* (BERNHART).

109 În original, *cubilis iniuriae*, literal: „ocările patului (conjugal)“, expresie cu ecouri biblice.

110 Cf. Iuda, 21.

111 Încheierea oficială a unei căsătorii implica un anumit ritual și o procedură juridică în cadrul căreia lectura solemnă a contractului matrimonial ocupa un loc important. Iată cum descrie acest moment Augustin însuși în *Sermones*, LI, 22: „Este citit contractul de căsătorie; este citit în prezența tutror martorilor; este citit înaintea părinților, în momentul în care își dau fiica.“

112 Cf. Ps. 59:18.

113 Fin observator al psihologiei feminine, Augustin își înăsprește aici tonul, pînă la sarcasm. Am încercat deci o traducere cît mai apropiată de „cruditatea“ metaforică a textului original. LABRIOLLE, p. 226, nota 1, caracterizează pasajul prin expresiile „un réalism très hardi, et une minutieuse fidélité“.

114 În textul original: *docente te magistro intimo in schola pectoris*; încă una din numeroasele formulări ale doctrinei augustiniene despre Învățătorul lăuntric, vezi supra, nota 87, precum și notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a.

115 Cf. 1Tim. 5:4, 9 și 10.

116 Întru Hristos, cf. Gal. 4:19.

117 Din Italia către Africa, ținta finală a proiectatei călătorii. În realismul ei înduioșător, scena relatată aici a inspirat adesea pe artiști. LABRIOLLE, p. 228, nota 1, citează un tablou celebru, pictat în anul 1846 de Ary Scheffer și păstrat astăzi la Muzeul Luvru din Paris.

118 Cf. Fil. 3:14.

119 1Cor. 2:9.

120 Cf. Ps. 36:10.

121 În original: *quoquo modo rem tantam cogitaremus*, literal: „să putem gîndi într-un fel oarecare un asemenea lucru“. Este vorba despre viața eternă a sfinților, tema meditației Monicăi și a lui Augustin. Pentru alte interpretări ale generalului *rem tantam* cf. *un si haut sujet* (LABRIOLLE), *una realtà cos alta* (ORSA), *this great mistery* (PINE-COFFIN), *ein so erhabene Gegenstand* (BERNHART).

122 Expresia originală *id ipsum*, care desemnează în tradiția deopotrivă neoplatonică și veterotestamentară Ființa supremă, apare și mai sus, IX, IV, 11 (vezi și nota 73 la această carte). Sursa primară veterotestamentară trebuie să fie auto-definirea lui Iahwe în propoziția *Ego sum qui sum* „eu sunt cel ce sunt“, cf. și Ps. 102:28: *Tu autem idem ipse est, et anni tui non deficiunt*. – „Tu însă rămîi mereu același și anii tăi nu vor avea sfîrșit“. Ideea imutabilității Ființei divine se află de altfel în centrul interpretării pe care Augustin o dă acestei

expresii în *Enarrationes in Psalmos*, CXXI, 5: *quod semper eadem modo est* – „ceea ce ființează întotdeauna la fel“; *quod aeternum est* – „ceea ce este veșnic“. Augustin dă însă o interpretare personalizată, în spiritul doctrinei evanghelice, Ființei plotiniene impersonale (ε≅ν); cf., din nou, *Enarrationes in Psalmos*, CI, 12: *Tu quis es? «Idem ipse est». Tu qui dixisti: «Ego sum qui sum» idem ipse es. Et quamvis etiam ipsa non essent nisi ex te, et per te, et in te, tamen non sunt quod ipse es; «tu» enim «idem ipse es».* – „Cine ești tu? «Este el însuși». Tu, care ai spus: «Eu sunt cel ce sunt» ești tu însuți [=Ființa ca atare]. Și, cu toate că acestea [=pămîntul și cerurile] nu ființează decît de la tine, prin tine și în tine, totuși nu sunt ceea ce tu ești; «tu» înseamnă «identitatea însăși» [=Ființa ca atare].

123 În original: *perambulavimus gradatim cuncta*. Cu toate că, în ultimă instanță, Augustin consideră că suprema cunoaștere a Ființei este un act de iluminare spontană (vezi mai jos nota 126), el nu disprețuiește, în privința cunoașterii creaturii în toată diversitatea ei, procedarea gradată. De sorginte platonică și neoplatonică, ideea aceasta este exprimată mereu de Sf. Augustin. Iată, de exemplu, un pasaj din *De Magistro*: „aș dori să ne îndreptăm pășind pe trepte potrivite cu măsura pașilor noștri neputincioși“ – *gradibus quibusdam infirmo gresui nostro accomodatis perduci cupiam*. Un amplu comentariu asupra temei poate fi găsit în nota 152 a ediției mele la *De Magistro* amintită de cîteva ori mai sus.

124 Expresia *regio ubertatis indeficientis* trebuie pusă în relație cu cea antonimă, *regio dissimilitudinis*, comentată pa larg mai sus, în nota 100 la Cartea a VII-a.

125 În original, o metaforă pastorală cu ecouri din Psalmi: *ubi pascis Israel in aeternum veritatis pabulo* – „unde îl paști pe Israel în veșnicie, pe pășunea adevărului“.

126 Pentru Augustin cunoașterea extatică a Supremului nu este un proces, ci un act spontan, o străfulgerare de o clipă, care se petrece în interioritatea cea mai adîncă a persoanei. Dintre nenumăratele formulări ale acestui element al doctrinei augustiniene, citez aici pe cea din *De Magistro*, XIV, 45: *inter tempus cogitationis vel locutionis nulla mora interponitur* – „între momentul cînd învățătorul vorbește și momentul cînd discipolul recunoaște un gînd nu se interpune nici un răstimp“. Despre alte implicații ale acestei distincții de natură gnoseologică, vezi notele 5, 34 și 392 ale ediției mele la *De Magistro* citată mai sus.

Expresia *toto ictu cordis*, literal: „printr-o întreagă izbitură a inimii“, ca și expresia înrudită *in ictu trepidantis aspectus* „în străfulgerarea unei priviri înfiorate“ din *Confesiuni,* VII, XVII, 23, atestă limpede coloratura neoplatoniciană a discursului augustinian. În esență, atît accesul ascensional de la lucrurile create către cauza lor primă, cît și experiența iluminării, a trăirii spontane a divinului prin contemplare (θεωριϖα), sunt elemente ale metafizicii plotiniene. Iată, spre ilustrare, ce spune Plotin în *Enneades*, V, I, 2: „Cum se răspîndește viața deopotrivă în întregul univers ca și în fiecare individ? Pentru a înțelege, trebuie ca sufletul să contemple Sufletul universal. Pentru a se ridica la această contemplare, sufletul trebuie însă să se arate demn prin noblețea lui, să se desprindă de greșeală și să se depărteze de obiectele care fascinează privirea sufletelor vulgare, să se arunce într-o reculegere profundă, să facă să înceteze

76 Expresia *Deus salutis omnimodae* este redată de PINE-COFFIN într-o semnificație mai largă: *the God who gives health to the body as well as to the soul.*

77 Tăblițele cerate (*tabellae ceratae*) erau în antichitatea romană suportul obișnuit al scrierii curente. Vezi și supra, nota 61 la Cartea a VI-a.

78 Vezi supra, nota 13.

79 Expresia *venditor verborum* este sarcastică și disprețuitoare la adresa unei profesiuni pe care Augustin o servise și el pînă atunci cu devotament.

80 Augustin folosește aici termenul *antistes*, literal: „înainte-stătător“, care desemna în latina imperială pe marele preot al religiei oficiale în stat. Creștinii i-au atribuit sensul curent „episcop“.

81 Termenul *gratia* din original însemna, de regulă, „harul (divin)“.

82 Sintagma *vacatio gentium* desemnează esența universalismului creștin. În Biserica lui Hristos sunt chemați nu doar evreii, ci și „neamurile“, adică toți oamenii. Nu întîmplător Sf. Ambrozie îi recomandă lui Augustin să citească cartea profetului Isaia, acesta fiind cel mai „creștin“ dintre vechii profeți (cf. *De civitate Dei*, XVIII, 29). Sf. Ieronim, contemporan al Sf. Augustin, îl numește pe Isaia „evanghelistul Vechiului Testament“ (*Epistola* CXVIII).

83 În calitate de catehumen, Augustin trebuia să se înscrie pe lista celor care urmau să fie botezați în noaptea de Paști. Instrucția pregătitoare pentru acest eveniment era efectuată, conform tradiției, în perioada Păresimilor. Augustin nu a participat la lecțiile de catehizare, pregătindu-se singur. În anul 387, anul Botezului Sf. Augustin, prima zi de Păresimi a căzut la 10 martie, iar prima zi a Paștilor pe 25 aprilie. Vezi și supra, nota 36 la Cartea a VIII-a.

84 Vezi supra, IV, 8.

85 În momentul redactării *Confesiunilor* (anul 397), Adeodatus era deja mort, căci a trăit doar șaptesprezece ani (372-389). Mama sa fusese femeia cu care Augustin împărțise cîțiva ani din viață și pe care fusese silit să o părăsească (vezi supra, nota 96 la Cartea a VI-a). Augustin l-a iubit foarte mult pe acest unic fiu al său, pe care în considera supradotat, după cum se vede și din acest pasaj al *Confesiunilor*. Numele *Adeodatus* este un nume tipic creștin, fiind creat în textul *Vulgatei* (2Regi 21:19 și 1Paral. 20:5), pentru a corespunde numelui ebraic *Eleanan*. Un nume punic compus, obișnuit printre locuitorii Africii de nord romane, este *Itanbaal*, cu întocmai aceeași semnificație precum *Adeodatus*. Acest tip de nume par să fi fost frecvent purtate de creștinii din Africa proconsulară. Alte nume „teofore“ atestate în documentele acestei epoci sunt *Quodvultdeus* „ceea ce dorește Dumnezeu“, *Deogratias* „mulțumiri lui Dumnezeu“, *Deusdedit* „Dumnezeu a dăruit“ sau *Deodatus* „dăruit de Dumnezeu“. Vezi și supra, nota 8 la Cartea a IV-a.

86 În original, una din figurile etimologice care abundă în stilul lui Augustin: *reformare nostra diformia* „a readuce la forma (frumoasă) inițială lucrurile deformate“.

87 Dialogul *De Magistro* a fost scris în anul 389, la Thagaste, puțină vreme după întoarcerea din Italia. Cu o infrastructură filosofică complexă, *De Magistro* are ca temă centrală prezența lui Iisus Hristos în adîncul conștiinței umane, ca unic și suprem Învățător. Vezi ediția bilingvă comentată pe care am dat-o acestui dialog, în 1995 la Institutul European din Iași. Pentru amănunte referitoare la epoca la care face referire aici Augustin vezi *Introducerea* la

această ediție, în special cap. 1.1. *Istoricitatea dialogului: împrejurările redactării, personajele*. Vezi și mai sus, notele 100 la Cartea a IV-a și 32 la Cartea a V-a.

88 Termenul original este adjectivul *coaevus*, literal: „contemporan“, termen pe care dicționarele îl indică drept o creație lexicală a Sf. Augustin.

89 Era în Sîmbăta Paștilor, așadar pe date de 24 aprilie 387. Vezi supra, nota 83.

90 Implicațiile utilizării muzicii în Biserică sunt pe larg analizate de Augustin mai jos, X, XXXIII, 49-50. Cf. și comentariile mele la acele pasaje.

91 Ecouri ale acestei grave înfruntări între creștinismul ortodox și arianism din primii ani de domnie a lui Valentinian transpar și în scrierile Sf. Ambrozie, de exemplu în *Epistola* XX și în aspra predică a acestuia, rostită împotriva episcopului arian Auxențiu.

92 În original apare termenul *grex* „turmă“.

93 Din nou apare termenul *antistes* „înainte-stătător“, cf. supra, nota 80. Este vorba, firește, de Sf. Ambrozie.

94 Pe locul vechii bazilici construite de Sf. Ambrozie se află astăzi biserica San Ambrogio din Milan.

95 Cf. Ps. 116:15.

96 Împărăteasa Iustina.

97 Cf. Luc. 18:11.

98 Cf. Cînt. 1:3.

99 Cf. Ps. 68:6.

100 Sintagma *faenea domus*, pe care am redat-o literal, este o sugestie metaforică a efemerității. Dicționarele înregistrează de asemenea sintagma augustiniană *faenea felicitas* „fericire de fîn; efemeră“. În *Enarrationes in Psalmos*, CII, 22, Augustin explicitează această metaforă: „Întreaga strălucire a neamului omenesc (...) este doar un fir de iarbă“. Sursa metaforiei este probabil biblică: *Omnis caro sicut faenum veterascet*. – „Orice trup se învechește precum fînul“ (Sir. 14:18) sau *Omnis caro faenum et omnis gloria eius quasi flos agri*. – „Toată făptura este ca iarba și toată mărirea ei ca floarea cîmpului“ (Is. 40:6, RADU-GAL.). Vezi și supra, nota 2 la Cartea a IV-a.

101 Cf. Ps. 68:7: *Qui habitare facis unanimes in domo*. Edițiile moderne ale Bibliei diferă în acest loc de formula augustiniană.

102 În original apare o subtilă metaforă, greu de tradus, cu elemente din sfera semantică militară: *relicta militia saeculari accinctus in tua*, literal: „după ce a părăsit serviciul secular, s-a încins cu al tău“.

103 Cf. Ps. 5:8.

104 Figura bătrînei servitoare a familiei Monicăi reprezintă o mărturie edificatoare pentru rolul jucat de sclavi și în genere de oamenii umili în propagarea ideii creștine în primele veacuri.

105 Sir. 19:1.

106 Manuscrisele care au conservat *Confesiunile* diferă în acest loc. Dintre alte lecțiuni indicate în aparatul textologic al ediției sale (*praesitos, reprobos*), LABRIOLLE reține lecțiunea ediției maurine a călugărilor benedictini, *praepositos*, pe care o traduce prin sintagma *personnes interposées*. Am urmat și eu această interpretare care mi s-a părut reclamată de context, cu toate că alți traducători

în jurul lui nu doar neliniștea trupului care îl înfășoară și furtuna senzațiilor, ci și tot ceea ce îl înconjoară. Să tacă deci totul, pămîntul, marea, aerul și chiar cerul.“

127 Cf. Rom. 8:23. Semnificațiile expresiei pauline *primitiae spiritus* au fost analizate pe larg de Jean Pépin, în articolul *«Primitiae spiritus». Remarques sur une citation paulinienne des «Confessiones» de Saint Augustin*, în „Revue historique des réligions“, 1951, p. 155-202. Pentru contextul de aici, Pépin propune interpretarea „jertfa noastră cea dintîi, spiritul“. În eclesiologia Vechiului Testament, *primitiae* (în vechea tradiție terminologică romînească *pîrga*) sunt primele roade ale oricărei culturi, oferite lui Dumnezeu. O interpretare spiritual-alegorică a „jertfei dintîi“ avem la Augustin în *De diversis quaestionibus*, unde se vorbește despre „ceea ce spiritul a oferit lui Dumnezeu ca jertfă și a fost cuprins de către focul dumnezeiesc al milei“.

128 Reluare a unei idei fundamentale din cadrul concepției despre limbajul omenesc a Sf. Augustin: afectat de existența în timp, deci coruptibil, limbajul uman este doar o imagine incompletă a Verbului divin. Vezi și supra, notele 27, 29, 41 și 62 la Cartea I, 50 și 53 la Cartea a IV, 144 la Cartea a VII-a.

129 Cf. Ps. 31:11 și Ps. 98:3-5.

130 Sunt cuprinse în această enumerare modalitățile prin care Dumnezeu se adresează oamenilor în mod indirect: prin mesajul lucrurilor (*per ea*), prin cuvintele omenești (*per linguam carnis*), prin mesaje îngerești (*per vocem angeli*), prin tunetul din norul lui Moise (*per sonitum nubis*) și, în sfîrșit, prin parabolele evanghelice (*per aenigma similitudinis*).

131 Se înțelege, a Verbului divin.

132 1Cor. 15:51.

133 1Cor. 15:51.

134 Despre semnificația exactă a termenului *catholicus* cf. supra, nota 5 la Cartea a VI-a.

135 În acest loc, BERNHART inserează o notă în care constată cîteva inadvertențe cronologice între relatarea Sf. Augustin și tradiția calendarului bisericesc, în care moartea Sf. Monica este comemorată la data de 4 mai. Mai jos, în §-ul 28, Augustin afirmă că mama sa a zăcut nouă zile înainte de a-și da sufletul, iar în §-ul 27 se spune că între momentul discuției de la fereastră și momentul cînd Monica s-a îmbolnăvit au trecut cinci zile. Aceste paisprezece zile însumate ar indica, potrivit tradiției, ziua de 20 aprilie drept limita cea mai timpurie a discuției de la fereastră, la Ostia. Numai că, după cum se știe (vezi supra, XI, VI, 14 și notele corespunzătoare), la data de 24 aprilie, în ajunul primei zile a Paștilor anului 387, amîndoi, și mama și fiul, se aflau încă la Milan, unde Augustin a primit Botezul. Așadar, data aproximativă a morții Monicăi este 12 mai.

136 Este vorba despre Navigius, cf. supra, nota 36.

137 Col. 1:15.

138 Este oarecum surprinzătoare această inflexibilitate a lui Augustin față de o dorință în fond nevinovată a mamei sale, pe care o denumește sarcastic *ista insanitas* (cf. LABRIOLLE: *ce voeu assez vain*, BERNHART: *dieser armselige Wunsch*, PINE-COFFIN: *this vain desire*, ORSA: *questi pensieri futili*). Această atitudine detașată, critică și rigoristă față de slăbiciunea mamei sale, în care un psihanalist ar vedea poate expresia unui complex oedipian, este cu atît mai

surprinzătoare cu cît nu se întemeiază pe nici un articol de credință sau pe vreun element al tradiției creștine. BERNHART, p. 890, nota 46, citează, dimpotrivă, din *Breviarium*-ul lui Grigorie cel Mare un pasaj în care acest sfînt se bucură amintindu-și că și Sfîntul Benedict a cerut să fie înhumat alături de sora sa Scholastica.

139 Vezi capitolul anterior.

140 Cf. 1Tim. 1:5. „Motivele sigure“ (*rationibus certis*) de care vorbește aici Augustin vin din credința creștinilor că, după modelul învierii Mîntuitorului, toți oamenii vor învia la viața de apoi. Cf. 1Tes. 4: 13-14: „Fraților, despre cei ce au adormit nu vrem să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați în rînd cu ceilalți care nu au nădede, deoarece, dacă credem că Iisus a murit și a înviat, tot așa credem că Dumnezeu pe cei adormiți întru Iisus aduce-i-va împreună cu el“ (RADU-GAL.).

141 Ps. 101:1.

142 În original: *fomentum veritatis* „oblojeala adevărului“.

143 În original, o formulă retorică „d'une recerche un peu precieuse“ (LABRIOLLE), un joc de cuvinte deseori practicat de Augustin: *alio dolore dolebam dolorem meum*, literal: „cu o altă durere mă îndureram de durerea mea“. Alte versiuni moderne: *ma douleur elle-même me faisait me douloir d'une autre douleur* (LABRIOLLE), *I had the added sorrow of being grieved by my own feelings* (PINE-COFFIN), *schmertzte mich mein Schmerz zu neuem Schmerz* (BERNHART), *era un nuovo dolore, che mi addolorava per il mio dolore* (ORSA).

144 Cu toate că punea puțin preț pe etimologie (*origo verborum* „originea cuvintelor“), operație pe care în *De dialectica*, 9, 3, o numește „prea indiscretă și foarte puțin necesară“ (*nimis curiosa et non nimis necessaria*), Augustin, asemenea multora dintre contemporanii săi, ca și predecesorilor păgîni, nu ezită să practice acest exercițiu mental, în special din rațiuni expresiv-retorice. Explicațiile etimologice sunt presărate din abundență în mai toate scrierile sale. Dacă ar fi să-i aplicăm propriile criterii de explicare a originii înțelesului cuvintelor, expuse pe larg în capitolul al VI-lea al opusculului de tinerețe *De dialectica* (vezi ediția pe care am dat-o acestei scrieri, Humanitas, București, 1991, notele 44-70, p. 61 și urm.), am avea aici de-a face cu principiul „vecinătății“ (*vicinitas*), combinat cu cel al „asemănării sunetelor“ (*similitudo sonorum*). Este astfel stabilită o relație explicativă între latinescul *balneum* și grecescul βαλανει~ον, acesta din urmă fiind descompus arbitrar și fantezist (după exigențele etimologiei științifice moderne) în verbul βαϖλλω „a arunca“ și substantivul αϕνιϖα „neliniște“. În realitate, gr. βαλανει~ον și lat. *balneum* au amîndouă un etimon indoeuropean comun (cf. Charles Bailly, *Dictionnaire grec-français*, ed. a XI-a, s.v.).

Avîndu-și originea în cultura păgînă clasică, recomandarea băii și a somnului ca remedii împotriva durerilor și a tristeții este reținută și de unii autori creștini. În acest sens, la acest pasaj din *Confesiuni* trimite Thomas de Aquino în *Summa Theologica*, I, II, 38, 5.

145 Ps. 68: 6.

146 Tradiția atribuie Sf. Ambrozie un număr de douăsprezece imnuri religioase, compuse în dimetrul iambic acatalectic, formulă metrică foarte răspîndită în poezia latină din epoca tîrzie a Imperiului. Dintre toate aceste douăsprezece imnuri, patru sunt considerate absolut autentice (*Aeterne rerum*

alte opțiuni de traducere, cf. LABRIOLLE: *l'artist*, ORSA: *artista*, BERNHART: *der Bildner*, PINE-COFFIN: *a craftsman*.

36 Procesul creației artistice este conceput de Augustin în manieră platoniciană. Despre estetica Sf. Augustin cf. supra, notele 63, 64 și 65 la Cartea a IV-a.

37 Traducîndu-l prin *conceptions artistiques*, LABRIOLLE explică sensul termenului *ars* în acest context apelînd la o frază din *De Genesi contra Manichaeos*, I, VIII, 13, unde Augustin spune că „ceea ce vede artistul întăuntrul său, în ideea artistică, el dă la lumină în exteriorul său, prin operă" (*Quod videt artifex intus in arte, foris probat in opere*). Aceeași opțiune de traducere la BERNHART: *einen Kunstgedanken zu fassen*. Cf. însă și interpretări diferite: *by which he masters his craft* (PINE-COFFIN) sau *con cui acquistare l'arte* (ORSA). În lumina gnoseologiei augustiniene, semnificația mai largă a acestui pasaj ar putea fi rezumată astfel: Artistul nu este un creator absolut; el dă formă exterioară concretă unor tipare preexistente în spiritul său, unde au fost plantate de Înțelepciunea divină.

38 În original apare expresia *consulere praesidentem veritatem,* literal: „a consulta adevărul înainte-stătător" expresie curent utilizată de Augustin pentru a desemna criteriul suprem al adevărului. Numele *praeses* „înainte-stătător", creație lexicală creștină, mai desemna curent funcția episcopală, cf. supra, notele 80 la Cartea a IX-a și 98 la Cartea a X-a.

39 Cf. Ps. 33:9.

40 Luc 9:35. Cf. de asemenea și Mat. 3:17; 17:5.

41 Cf. Is. 40:8: *Verbum autem Domini nostri manet in aeternum.* – „Iar cuvîntul Domnului nostru rămîne în veșnicie".

42 Cf. Ioan, 1:1-3: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.* – „La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul. Acesta era la început la Dumnezeu. Toate printr-însul s-au făcut și fără el nimic nu s-a făcut din tot ce s-a făcut" (RADU-GAL.).

43 Cf. Luc. 18:11; Rom. 1:8; 1Cor. 1:4; 2Tim. 1:3.

44 Fraza ultimă este un exemplu strălucit al virtuozității retorice a Sf. Augustin. Înțelesul concentrat al frazei latine are nevoie, spre a se exprima într-o limbă modernă, de mult mai multe cuvinte: *Nous savons qu'une chose meurt quand, ayant été, elle cesse d'être; qu'elle naît quand elle est alors qu'auparavant elle n'était pas* (LABRIOLLE). *We know, o Lord, that the extent to which something was, but no longer is, is the measure of its death; and the extent to which something once was not, but now is, is the measure of its begining* (PINE-COFFIN). *Sappiamo che una cosa muore e nasce in quanto cessa di essere cio che era, e comincia a essere cio che non era* (ORSA). *Wir wissen: wo etwas nicht mehr ist, was es war, und etwas ist, was vorher nicht war, da ist ein Sterben und Entstehen* (BERNHART).

45 Latinescul *principium* înseamnă deopotrivă „temei, fundament; principiu", cf. LABRIOLLE: *le Principe* și ORSA: *il principio*. Opțiunea mea este împărtășită însă de PINE-COFFIN: *Beginning* și de BERNHART: *der Anfang*. Fraza evocă un verset din Evanghelia lui Ioan (8:24): *Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis.* – „Cine ești tu? Iisus le-a zis: Sunt Începutul,

reală). În liniile esențiale ale concepțiilor sale, Augustin poate fi definit ca un realist.

60 Secvența *nec aliquid eloquiorum genus* poate fi interpretată mai exact, așa cum am făcut-o eu, în sensul referirii la limbaj în general (cf. și opțiunile lui PINE-COFIN: *thei are not language at all* și BERNHART: *noch überhaupt von sprachlicher Art*), sau într-o formulă care are în vedere o referire negativă la limbile amintite anterior: *elles n'appartiennent en propre à aucune langue* (LABRIOLLE); *né ad altra lingua* (ORSA).

61 Se înțelege, este vorba despre liniile geometrice ideale.

62 Pentru a exprima diferența între numărul concret al unor obiecte și numerele abstracte, ca realități mentale, Augustin utilizează formulări gramaticale greu de reprodus în limba română fără a întuneca mesajul (*quos numeramus* „pe care le numărăm"/ *quibus numeramus* „cu ajutorul cărora numărăm").

63 Secvența *et ideo valde sunt* se traduce literal prin „și de aceea ființează foarte". Pentru intuirea semnificației cf. și următoarele interpretări: *et c'est pourquoi ils ont une existence absolue* (LABRIOLLE); *something which is there in its own right* (PINE-COFFIN); *e proprio per questo essi sono veramente* (ORSA); *und darum eben haben sie ein Sein für dich* (BERNHART). Distincția între numerele sensibile și numerele ideale vine din tradiția filosofică grecească. Pornind de la Pitagora și Platon (din *Timaeus*), în primele cărți ale *Metafizicii* sale, Aristotel detaliază consecințele în plan gnoseologic ale acestei teorii. Pe aceste fundamente clasice, metafizica numerelor la Augustin nu datorează nimic diferitelor școli mistice, păgîne sau creștine, care au speculat cu privire la semnificațiile simbolice ale diferitelor numere. La Augustin este vorba, în cea mai pură tradiție pitagoric-platoniciană, despre o identificare a principiului creator al lumii cu „neschimbătorul adevăr al numerelor" (*De libero arbitrio*, II, II, 30). Contribuția lui Augustin la această veche teoremă constă în argumentația nouă pe care el o produce, apelînd la cărțile Bibliei. Încă din lucrări de tinerețe, precum în *De musica* sau *De immortalitate animi*, Augustin se referă la o identitate între „Înțelepciunea" supremă și „legea numerelor". Argumente în acest sens putea găsi Augustin în special în cărțile sapiențiale ale Vechiului Testament, de exemplu: *Ubi eras quando ponebam fundamenta terrae? Indica mihi si habes intelligentiam. Quis posuit mensura eius, si nosti? Vel quis tetendit super eam lineam?* – „Unde erai tu, cînd eu am întemeiat pămîntul? Spune-mi, dacă te pricepi! Cine i-a statornicit măsurile – dacă știi – sau cine a întins pe el lațul de măsurat? (Iov, 38:4-5). *Sed omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti.* – „Ci toate le-ai rînduit cu măsură, cu număr și cu cumpănă" (Înțel. 11:21) (versiuni românești, RADU-GAL.). *Ipse creavit illam in Spirito Sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est.* – „El însuși a creat-o [înțelepciunea] în Duhul Sfînt, și a văzut-o și a numărat-o și a măsurat-o".

64 Această abordare „în oglindă" a memoriei, o subtilă abordare analitică a principalelor ei funcțiuni, se încadrează, într-o clasă de scheme, ca să spun așa, „meta-relaționale", aplicate de Augustin și altor concepte importante: îndoială/ voință/ gîndire (*dubitare/ velle/ cogitare*, în *De Trinitate*, X, X, 14; îndoială/ înțelegere (*dubitare/ intellegere*) în *De vera religione*, XXXIX, 73; îndoială/ ființare (*dubitare/ esse*) în *De civitate Dei*, X, I, 26. Am comentat pe larg acest aspect în nota 117, p. 210-214 ale ediției *De Magistro*, Iași, 1995, unde am

Augnustins, vol. I, Freiburg im Breisgau, 1929, p. 51 și urm. Ideea ca atare este comună în filosofia antică, indiferent de conținutul etic al conceptului de fericire. O afirmație asemănătoare cu cea de aici găsim, de exemplu, la Cicero, *Tusculanae disputationes*, V.

86 Aceeași idee o regăsim, formulată aforistic, în *De civitate Dei*, VIII, 9: *Quisquis enim fruitur eo quod amat, verumque et summum bonum amat, quis eum beatum nisi miserrimus neget?* – „Cine altcineva decît un nefericit ar putea nega faptul că fericit este orice om care se bucură de ceea ce iubește și iubește adevăratul și supremul bine?"

87 Cf. Gal. 5:17.

88 Cf. Ioan, 14:6.

89 Cf. Ps. 117:1.

90 Cf. Ioan, 12:35.

91 Secvența aparține unui vers din poetul comic Terentius (aprox. 195 î.d.Hr. – aprox. 159), devenit un fel de proverb: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* – „Supușenia îți aduce prieteni, adevărul creează ură".

92 Cf. supra, X, VIII, 13.

93 Cf. supra, X, VII, 11.

94 Cf. supra, X, XIV, 21.

95 Cf. supra, X, VIII, 14.

96 Cf. supra, VII, VI, 10 - XI, 17.

97 Cf. supra, I, II, 18 - XVIII, 28.

98 Augustin folosește aici verbul *praesidere* „a fi înainte-stătător". Despre un corespondent nominal al acestui termen, vezi supra, nota 80 la Cartea a IX-a.

99 Cf. infra, X, XXX, 41.

100 Cf. supra, III, VI, 11. LABRIOLLE, p. 269, nota 1, observă că Ernst Renan a imitat acest celebru paragraf al *Confesiunilor* în a sa *Prière sur l'Acropole* „Tard je t'ai connue, Beauté parfaite..."

101 Implicarea tuturor simțurilor în descrierea procesului de căutare a lui Dumnezeu este la Augustin frecventă; cf. în acest sens supra, X, VI, 8.

102 Este vorba despre bucuriile temporale, ale trupului, cf. supra, X, I, 1.

103 Cf. supra, X, IV, 5.

104 Ps. 31:10.

105 Cf. Iov, 7:1: *Militia est vita hominis super terram.* – „O campanie militară [RADU-GAL.: *cătănie*] este viața omului pe pămînt". În loc de *militia*, parafraza augustiniană prezintă aici termenul *temptatio*, ale cărui semnificații multiple („punere la încercare"; „chin, suferință" dar și „ispită") constituie substanța discursului din acest capitol.

106 Formula reprezintă o expresie sintetică a concepției lui Augustin despre grația divină și, de aceea, nu întîmplător, va fi reluată mai jos, X, XXXI, 45, și, într-o formă aproape identică, în X, XXXVII, 60. Din lucrarea lui Augustin *De dono perseverantiae*, XV, 53, aflăm că în jurul acestor termeni el a combătut erezia lui Pelagius, care „auzind la Roma [această formulă, rostită de unul din frații mei, asociat la episcopat, nu a putut să o suporte și a respins-o cu atîta tărie, încît puțin a lipsit să nu se ia la ceartă cu interlocutorul său."

107 Cf. Înțel. 8:21.

246 Este vorba de pîinea și vinul Euharistiei. Fraza implică o respingere polemică a adversarilor creștinismului, care obiectau cu privire la iraționalitatea tainei euharistice, bătîndu-și joc de creștinii care „își mănîncă zilnic zeul".

247 Cf. Luc. 16:21.

248 Ps. 22:26.

produs și ample citate ilustrative. Reiau aici doar unul din ele, din *De Trinitate*, X, III, 5, unde obiectul analizei de acest tip îl constituie rațiunea însăși (*mens*): *Ubi ergo nosse suum novit* [*mens*], *si se non novit? Nam novit quod alia noverit, se autem non noverit: hinc enim novit et quid sit nosse. Quo pacto igitur se aliquid scientem scit, quae se ipsam nescit? Neque enim alteram mentem scientem scit, sed se ipsam. Deinde cum se quaerit ut noverit, quaerentem se iam novit. Iam se ergo novit. Quapropter non potest omnino nescire se, quae dum se nescientem scit, se utique scit. Si autem nescientem nesciat, non se quaerit ut sciat. Quapropter eo ipso quo se quaerit, magis se sibi notam quam ignotam esse convincitur? Novit enim se quaerentem atque nescientem, dum se quaerit ut noverit.* – „Așadar, de unde a cunoscut [rațiunea] faptul că ea cunoaște, dacă nu s-a cunoscut pe sine? Într-adevăr, ea știe că a cunoscut alte [lucruri], dar că nu s-a cunoscut pe sine: de aici rezultă că ea cunoaște și ce înseamnă a cunoaște. Cum este atunci cu putință ca ea să știe că cunoaște ceva, de vreme ce pe ea însăși nu se cunoaște? Căci ea nu cunoaște o altă rațiune cunoscătoare, ci doar pe sine însăși. Ea se cunoaște așadar pe sine însăși. Apoi, în momentul cînd [rațiunea] se întreabă pe sine ca să se cunoască, ea știe deja că pe sine însăși se întreabă. Prin urmare, ea se cunoaște deja. Iată de ce [rațiunea] nu se poate ignora pe sine întrutotul, deoarece, în mod obligatoriu, se cunoaște pe sine, atîta vreme cît știe că nu se cunoaște. Dacă însă nu ar ști că nu se cunoaște pe sine, atunci nu s-ar mai întreba pe sine în scopul de a se cunoaște. De aceea, prin chiar faptul că se întreabă, este dovedit că [rațiunea] își este sieși mai degrabă cunoscută decît necunoscută. Căci ea știe că întreabă și că nu se cunoaște pe sine atunci cînd se întreabă în scopul de a se cunoaște.“

65 Despre felul cum se produc aceste *affectiones animi* tratează pe larg Augustin mai sus, §-le 14-16.

66 Termenul *animus,* pe care de obicei l-am tradus prin *spirit*, acoperă perfect și profilul semantic al românescului *minte*, mai adecvat în context pentru transpunerea mai bună a semnificației frazei.

67 Am preferat redarea literală a expresiei *perturbationes animi*. Alte opțiuni de traducere: *passions* (LABRIOLLE), *emotiones* (PINE-COFFIN), *turbamenti dello spirito* (ORSA), *Bewegungen der Seele* (BERNHART).

68 Se înțelege că Augustin se gîndește la mamiferele rumegătoare.

69 Expresia *ianua carnis* desemnează frecvent, printr-o metaforă, cele cinci simțuri ale omului. Vezi și mai sus, notele 32 și 53.

70 Despre distincția între numerele concrete și cele abstracte vezi supra, notele 62 și 63.

71 În capitolul al II-lea al opusculului *De dialectica*, Augustin se referă pe larg, în cadrul unei discuții tehnice cu un pronunțat caracter semiologic, la noțiunea de „putere de semnificare a cuvîntului“, definită prin același verb *valere* ca și aici: *Vis verbi est qua cognoscitur quantum valeat; valeat autem tantum, quantum audientem movere potest.* – „Puterea (de semnificare) a cuvîntului este ceva prin care ne dăm seama de valoarea cuvîntului; această valoare se măsoară după impresia produsă asupra celui care aude cuvîntul.“ Pentru întregul context teoretic al acestui concept, ca și pentru conexiunile sale cu tradiția filosofică antică, vezi notele 81-91 la ediția pe care am dat-o opusculului, Humanitas, București, 1991, p. 192-200.

72 Acest enunț paradoxal este turnat de Augustin într-o sintaxă rafinată: *Adest ergo, ne obliviscamur, quae cum adest, obliviscimur.* Să comparăm și alte versiuni ale frazei: *Il est présent, autrement nous l'oubliereons; mais dès qu'il est là, nous oublions* (LABRIOLLE); *the very thing which by its presence causes us to forget must be present if we are to remember it* (PINE-COFFIN); *abbiamo presente, per non dimenticare, cio che con la sua presenza ci fa dimenticare* (ORSA); *so ist es da, daß wir es nicht vergessen; indem es da ist, vergessen wir* (BERNHART). La sfîrșitul paragrafului, LABRIOLLE, p. 258, înserează o notă în care apreciază că, la capătul unei analize penetrante, Augustin s-a înfundat dintr-o dată în niște subtilități paradoxale „dont le sophisme est évident“.

73 Secvența *scrutamur plages caeli* suna familiar unui contemporan instruit, căci făcea parte dintr-un dicton atribuit poetului Ennius, citat de exemplu de Cicero în *De divitionibus*, II, 30: „Nimeni nu observă ceea ce este foarte aproape de noi; iscodim tărîmurile cerești.“

74 Acest exemplu mai fusese dat de Augustin în *Epistola* VII, 1, către Nebridius, scrisă în anul 389.

75 Atît la Augustin cît și la înaintașii și succesorii săi, termenul *natura* era privit ca un sinonim în terminologia filosofică pentru *essentia* sau *quidditas*; cf. *essence* (LABRIOLLE), *natura* (ORSA), *nature* (PINE-COFFIN), *Wesen* (BERNHART). Vezi și nota 108 la Cartea a VII-a.

76 În textul original, Augustin construiește o hiperbolă, prin repetiția termenilor cheie: *cavernis innumerabilis atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum*. Reproducerea literală ar părea fastidioasă pentru gustul nostru modern.

77 Acest paragraf este un rezumat al capitolelor VIII-XVI.

78 Întrebarea nu este retorică, ea este conformă cu principiile teoriei despre Învățătorul lăuntric, vezi supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a, 87 la Cartea a IX-a.

79 Întrebarea retorică și foma raționamentului din această frază amintesc de un pasaj din Platon, *Menon*, 8d: „Cum vrei deci, Socrate, să cauți ceva despre care nu știi absolut nimic? Îți reprezinți oare lucrul pe care nu-l cunoști atunci cînd îl cauți? Iar dacă se întîmplă să întîlnești acel lucru, cum vrei oare să recunoști ceva ce nu cunoști?“

80 Trimitere la o parabolă evanghelică povestită în Luc. 8:9.

81 Conceptul de „viață fericită“ este moștenit din filosofia stoicilor, care prin *vita beata* înțelegeau starea de desprindere totală de lume și de pasiunile cărnii. Augustin îi dă un sens creștin, dedicîndu-i chiar o operă, *De vita beata*. Din punct de vedere lexical, sintagma *vita beata* poate fi tradusă ca atare prin „viață fericită, „fericirea vieții“, dar și simplu „fericire“. Vezi și supra, nota 74 la Cartea a VI-a.

82 Ideea este exprimată de Augustin și în alte părți, de exemplu mai sus, III, VI, 10.

83 Despre problema preexistenței sufletului Augustin vorbește mai pe larg mai sus, I, VI, 7. Vezi și nota 24 la Cartea I.

84 Este vorba despre Adam, părintele neamului omenesc, autorul păcatului originar (Fac. 3).

85 Despre concepția Sf. Augustin cu privire la năzuința generală a oamenilor spre fericire vezi Joseph Mausbach, *Die Ethik des heiligen*

Note și comentarii – Cartea a XI-a

1 Prin această tulburătoare interogație retorică, Augustin anunță tema centrală a Cărții a XI-a, problema esenței timpului.

2 Cf. Ps. 144:3. Citarea acestui verset biblic nu este întîmplătoare, aici, la începutul Cărții a XI-a, căci același verset deschide *Confesiunile*. Pentru explicarea rațiunii confesiunii înseși cf. supra, X, III, 4. Vezi și supra, notele 1 la Cartea a V-a și 158 la Cartea a VII-a.

3 Vezi supra, II, I, 1.

4 Mat. 6:8.

5 Adică modești și încrezători în puterea lui Dumnezeu.

6 Adjectivul compus *mundicors* este înregistrat în dicționare ca o creație lexicală a Sf. Augustin.

7 Vezi supra, X, II, 2.

8 Cf. Ps. 117:2.

9 Fraza este un rezumat al tuturor tribulațiilor lui Augustin, de la primele îndoieli și pînă la convertire și asumarea episcopatului.

10 Prin sintagma *meditari in lege tua*, ea însăși un ecou scriptural (Ps. 119:18), Augustin își anunță intenția de a aborda tema creației, interpretînd cu atenție Sfînta Scriptură. Începînd cu capitolul al III-lea al acestei cărți, Augustin va formula semnificațiile profunde ale începutului cărții biblice a Genezei, pentru ca de la capitolul al X-lea și pînă la sfîrșitul Cărții a XI-a să trateze pe larg tema timpului, pe care o continuă în mod polemic, pe parcursul întregii cărți a XII-a. Referințele scripturale din acest lung excurs filosofico-teologic aparțin, apoape exclusiv, primelor două capitole ale Genezei.

11 Expresia *intentio animi*, literal: „încordarea spiritului“ desemnează la Augustin, în mod curent, orice activitate intelectuală; iată și alte interpretări: *le travail intellectuel* (LABRIOLLE), *studying* (PINE-COFFIN), *die geistige Arbeit* (BERNHART), *applicazioni dello spirito* (ORSA). Pentru același concept vezi și supra, nota 17 la Cartea a VII-a.

12 Ps. 61:2.

13 În original apare cuvîntul *lingua*, întrebuințat frecvent de Augustin în mod metonimic pentru desemnarea activității vorbirii.

14 Rom. 10:12.

15 Ps. 74:16.

16 Această frază reprezintă o amplă parafrază după Ps. 29:9: *Vox Domini perficientis* [în alte ediții: *praeparantis*] *cervos et revelabit condensa*. – „Glasul lui Dumnezeu care face să crească cerbii va dezvălui desișurile.“ Înțelesul alegoric al acestui verset este explicat de Augustin în *Enarrationes in Psalmos*, XXVIII, 9 astfel: „Glasul lui Dumnezeu duce la desăvîrșire mai înainte de orice

pe cei care înving și resping limbile cele veninoase. El le va dezvălui întunecimile cărților sfinte și ungherele umbrite ale tainelor, unde să poată paște în deplină libertate.“ Prin urmare, cerbii din versetul psalmic figurează alegoric pe cei aleși să descopere semnificațiile ascunse ale Sfintei Scripturi. Problemelor interpretării textelor sacre le-a dedicat Augustin una din capodoperele sale, *De doctrina Christiana*.

17 LABRIOLLE și BERNHART traduc *vox* prin „cuvînt“ (*parolle, Wort*).

18 Vezi supra, XI, XXII, 28.

19 Cf. Ps. 26:7.

20 Cf. Ps. 119:18.

21 Sintagma *sancta civitas*, în opoziție cu *civitas terrena*, lumea istorică, desemnează la Augustin lumea trans-istorică, eternul divin. Pe această opoziție conceptuală își întemeiază Augustin concepția sa teocentrică despre istorie, expusă în *De civitate Dei*.

22 Fraza aceasta este o parafrază după Mat. 6:30: *Quaerite ergo primum regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicentur vobis.* – „Căutați mai întîi împărăția și dreptatea lui, și toate acestea se vor adăuga vouă.“

23 Cf. Ps. 119: 85.

24 Augustin privește lectura Sfintei Scripturi nu ca pe un simplu exercițiu intelectual, ci ca pe un prilej de contemplare ascetică și de rugăciune.

25 Expresia *in conspectu misericordiae tuae*, nespecifică latinei clasice, face parte din repertoriul de forme creat prin traducerea din ebraică a Bibliei. Această formulă este foarte frecventă în Vechiul Testament (cf., de exemplu, Ps. 17:15 sau Dan. 3:40).

26 Prin sintagma *interiora sermonum tuarum*, Augustin desemnează înțelesurile secrete ale Sfintei Scripturi. Unii traducători transpun explicit acest sens: *the hidden meaning of your words* (PINE-COFFIN), *der verborgene Sinn Deiner Worte* (BERNHART).

27 Ps. 80:18.

28 Cf. Rom. 8:34.

29 Col. 2:3.

30 Trimitere la Ioan, 5:46: „Căci dacă ați fi crezut pe Moise, m-ați crede și pe mine, căci el despre mine a scris“ (RADU-GAL.).

31 Cf. Fac. 1:1.

32 O nouă trimitere la teorie centrală a gnoseologiei augustiniene, cea despre Învățătorul lăuntric. Cf. supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a și 87 la Cartea a IX-a.

33 Iov, 14:16.

34 Sensul ultimei propoziții ar putea fi detaliat astfel: Spectacolul universului, în permanent proces de schimbare, este dovada evidentă a faptului că lucrurile au fost create, căci doar Dumnezeu însuși este neschimbător și mereu același. Compară și alte interpretări: *Et cette voix avec laquelle ils parlent c'est le spectacle même qu'ils étalent à nos yeux* (LABRIOLLE). *And the fact that they playnly do exist is the voice which proclaims this truth* (PINE-COFFIN). *Und die Stimme der so Rufenden ist genau der Augenschein den sie uns bieten* (BERNHART). *La voce cui parlano è la loro stessa evidenza* (ORSA).

35 Latinescul *artifex*, ca și grecescul δεμιουργοϖ, semnifica în lexiconul antic deopotrivă „meșteșugar“, ca și ceea ce înțelegem astăzi prin „artist“. Pentru

108 Augustin întrebuințează aici, ca sinonime, substantivele *amor* și *caritas*; ulterior, *caritas* va fi utilizat cu precădere pentru a desemna iubirea în sens creștin, iubirea pentru aproapele.
109 Cf. Ioan, 2:16.
110 Augustin va deveni preot în anul 391, iar episcop în anul 396, pe cînd opțiunea pentru viața comunitară și pentru castitate o luase imediat după primirea Botezului. Aici, pentru desemnarea principalei atribuții pastorale, aceea de a administra sacramentele, în original este întrebuințat termenul nespecific *dispensator*, care avea în latina clasică sensul „administrator; intendent“; alte versiuni: *le dispensateur de votre sacrement (*LABRIOLLE), *a minister of your sacrament* (PINE-COFFIN), *dispensatore del tuo sacramento* (ORSA), *Verwalter deines Sakramentes* (BERNHART).
111 Subtilitatea și adîncimea analizei psihologice întreprinse în aceste pasaje de Augustin a atras atenția de multă vreme psihologilor și psihanaliștilor și chiar unor psihiatri. De exemplu, W. Achelis, *Die Deutung Augustins*, 1921, p. 50 și urm., citat de BERNHART, p. 897, nota 59, identifică în starea descrisă de Augustin simptomele unei nevroze de frustrare: decis să-și reprime viața sexuală, Augustin își supra-solcită subconștientul care „se răzbună“ în vis. Un alt medic, B. Legewie*, Augustin. Eine Psychographie*, 1927, p. 75 și urm., merge încă și mai departe, propunînd drept cheie a înțelegerii *Confesiunilor* următoarea analiză: ar fi vorba despre strigătul de disperare al unui suflet în pericol de a se pierde, adresat de Augustin lui Dumnezeu și semenilor! Fără să putem nega unor astfel de interpretări o anumită legitimitate, cred că mai rațional ar fi să subscriem părerii exprimate de LABRIOLLE*,* p. 272, nota 1: „Ramener tout l'ouvrage à une perplexité de ce genre, c'est en fausser le sens et les perspectives.“
112 Augustin utilizează aici termenul *fluxus* „curgere“, cf. *gli umori della carne* (ORSA), *Fluß des Fleisches* (BERNHART).
113 Cf. Efes. 3:20.
114 Ps. 2:11.
115 Cf. 1Cor. 15:54.
116 Fraza originală a lui Augustin cuprinde un ecou dintr-un pasaj evanghelic: *Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua*. – „Nu purtați de grijă zilei de mîine, căci ziua de mîine se va îngriji singură de sine: să-i fie de ajuns zilei răutatea ei.“
117 Cf. 1Cor. 6:13: *Esca ventri et ventris escis; Deus autem et hunc et has destruet*. – „Hrana este pentru pîntec, iar pîntecele este pentru hrană; Dumnezeu însă la va nimici și pe unul și pe cealaltă.“
118 Cf. 1Cor. 15:53.
119 Din nou o parafrază evanghelică, după 1Cor. 9:27: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* – „Strunesc puternic trupul meu și mi-l tîrăsc învins, ca nu cumva, după ce am predicat altora, să ajung eu însumi de lepădat.“
120 O subtilă, deși succintă, prezentare a simptomelor foamei regăsim în *Epistola* LXXVII*,* 13, unde Augustin apreciază că, lipsit total de hrană și de apă, un om se stinge cuprins de febră. Despre regimul alimentar practicat de Augustin ne-au rămas prețioase mărturii în biografia pe care a scris-o contemporanul său Possidius: cu toate că nu interzicea membrilor comunității sale carnea și vinul,

154 Atanasie al Alexandriei (295-373), părinte al Bisericii, campion al luptei împotriva ereziei ariene; a impus la sinodul ecumenic de la Niceea cuprinderea în Simbolul credinței a dogmei consubstanțialității Tatălui și a Fiului.
155 Un ecou al acestei fraze augustiniene, foarte apropiat chiar și în termeni, regăsim la Isidor din Sevilla, *De Ecclesiae officiis*, I, v, 2: *Primitiva autem Ecclesia ita psallebat, ut modico fluxu vocis faceret resonare psallentem, ita ut pronuntianti vicinior esset quam canenti*. – „Biserica primară rostea psalmii în așa fel încît cel ce intona psalmii o făcea cu o modulare a vocii atît de ușoară, încît să fie mai apropiată de vorbirea obișnuită decît de cîntare.“
156 Vezi supra, IX, VI, 14.
157 Problema dacă utilizarea în Biserică a muzicii (*decantatio psalmorum et hymnorum*) este sau nu în spiritul Evangheliei a preocupat destul de multe spirite în epoca patristică. Au fost exprimate poziții de respingere netă, ca în tratatul *De psalmodiae bono*, atribuit lui Nicetas de Remesiana (sec. al IV-lea). Ezitarea teoretică a Sf. Augustin, după cum transpare și în textul de față, se explică prin reminiscențele platonice și neoplatonice din gîndirea sa. Acceptînd în cele din urmă îndreptățirea liturgică a psalmodierii, Augustin a contribuit poate decisiv la generalizarea în Biserica Occidentală a acestei practici. Am discutat mai pe larg acest aspect, cu multiplele sale implicații istorice și teoretice, în nota 8 la ediția *De Magistro*, Institutul European, Iași, 1995, p. 159-160.
158 Cf. Ps. 13:4 și 6:3.
159 „Templul“ la care se referă aici Sf. Augustin reprezintă totalitatea credincioșilor, Biserica însăși, definită de Apostolul Pavel ca „templu al lui Dumnezeu“: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*. – „Templul lui Dumnezeu este sfînt și voi sunteți acesta“ (1Cor. 3:17) și *Vos enim estis templum Dei vivi*. – „Căci voi sunteți templului Dumnezeului celui viu“ (2Cor. 6:16). Turma credincioșilor este templul Domnului, spune Augustin în *Enarrationes in Psalmos,* CXXII, 40, „deoarece acolo locuiește Hristos prin credință“.
160 Cf. 2Cor. 5:2.
161 Fac. 1:31.
162 Cf. Tob. 4:2 și urm.
163 Cf. Fac 48-49.
164 Cf. Fac. 48:1-20.
165 *Deus creator omnium* reprezintă primul vers al *Imnului* I al Sf. Ambrozie (vezi și supra, nota 146 la Cartea a IX-a). Pasajul pune în lumină concepția creștină despre Dumnezeu-Creator al tuturor lucrurilor, inclusiv al luminii (susținută de Sf. Ambrozie) și cea a maniheilor, pentru care lumina este principiul creației și care adorau soarele ca pe Dumnezeu.
166 Ps. 25:15.
167 Cf. Ps. 121:4.
168 Din nou o expresie a doctrinei interiorității, atît de importantă pentru gîndirea Sf. Augustin. Vezi supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la cartea a V-a, 87 la Cartea a IX-a.
169 În original, expresia este extrem de eliptică: *quod facti sunt*. Este vorba de chipul divin a omului interior, acea „imagine a lui Dumnezeu după care am fost creați în mod natural“ (*De spiritu et littera ad Marcellinum*, XLVII).
170 Cf. infra, XI, v, 7.

171 Expresia *adprobandi modus* (cf. LABRIOLLE: *la règle même de l'approbation qu'ils y donnent*; PINE-COFFIN: *the principle by which they judge it*; BERNHART: *das Maß des guten Urteils*; ORSA: *la norma per giudicarne il valore*) definește în concepția estetică a Sf. Augustin, cu rădăcini pitagoreice și neo-platonice, armonia imanentă a oricărui obiect estetic, în acord cu Frumosul suprem. Vezi și supra, IV, XV, 24.
172 Cf. Ps. 59:10.
173 Ps. 26:3.
174 1Ioan, 2:16.
175 LABRIOLLE, p. 280, nota 1, citează un pasaj din Bossuet, *Traité de la Concupiscence*, VIII, care pare o parafrază foarte strînsă a acestui pasaj din *Confesiuni*: „Ce désir d'expérimenter et de conaître s'appelle la concupiscence des yeux, parce que de tous les organes des sens les yeux sont ceux qui étendent le plus nos connaissances. Sous les yeux sont en quelque sorte compris les autres sens; et dans l'usage du langage humain souvent sentir et voir, c'est la même chose. On ne dit pas seulement: «Voyez que cela est beau» mais «Voyez que cette fleur sent bon, que cette chose est douce à manier, que cette musique est agréable à entendre».“
176 Cf. Ioan, 4:48.
177 Vezi exemple pentru astfel de „semne și minuni“ supra, IX, IV, 12 și X, XX, 42.
178 Ps. 18:47.
179 Ca în tinerețe, vezi supra III, II, 2-4.
180 Preocupare de tinerețe și aceasta, vezi supra, IV, III, 4-6 și VII, VI, 8-10.
181 În original apare sintagma *sacrilega sacrementa*. Despre înțelesurile speciale ale cuvîntului *sacramentum* la scriitorii creștini vezi mai sus, nota 128.
182 Iisus Hristos.
183 Cf. supra, X, IV, 5.
184 „Boala“ desemnată aici de Augustin prin expresia *libido vindicandi me* se referă la subiectivismul egoist care caracterizează pe intelectualul păgîn, capabil să argumenteze inevitabilitatea mizeriei morale. Cf. și alte interpretări: *the desire to assert my claim to liberty* (PINE-COFFIN), *die Sucht ... mich selber zu rechtfertigen* (BERNHART), *vollutà di giustificarmi* (ORSA) și, mai puțin fericit, *la passion de la vengeance* (LABRIOLLE). După cum subliniază adesea Augustin (cf. supra, VII, IX, 13 sau III, II, 3), la începutul oricărei conversiuni se află smerenia (*humilitas*).
185 Cf. Ps. 103:3-5.
186 Cf. supra, IX, IV, 12.
187 Cf. supra, IX, I, 1.
188 Is. 37:20.
189 LABRIOLLE, p. 284, nota 1, citează din nou un pasaj apropiat de gîndul lui Augustin din Bossuet, *Traité de la Concupiscence*, X, despre „orgoliul vieții“: „C'est une dépravation plus profonde: par elle, l'homme, livré à lui-même, se regarde lui-même comme son Dieu par l'exces de son amour propre. (...) Ce vice a pénétré jusqu'à la moelle de nos os; et toute notre âme en est infectée. (...) Mais ce qu'il a de plus mortel, c'est qu'il est la plus secrète comme la plus dangereuse pâture de notre coeur.“

230 2Cor. 11:14.
231 Tema este dezvoltată mai pe larg de Augustin în *De civitate Dei*, IX, 26 și X, 16, ca un reflect al durei polemici purtate de exegeții creștini în secolele al IV-lea și al V-lea împotriva reprezentanților curentelor de gîndire neoplatonice. Concret, în acest pasaj este vorba despre dualismul instituit de doctrina neoplatonică între materie și spirit. Pentru acești gînditori, între cele două lumi, a materiei și a spiritului, demonii (forțe ale aerului, lipsite de corp) joacă rolul de intermediari între oameni și divinitate, participînd deopotrivă la beatitudinea divină, dar și la viața degradată a oamenilor. Ca mesageri între zei și oameni, aceste spirite intermediare au fost obiectul unor practici magice larg răspîndite în ultimele secole de existență ale păgînismului antic.
232 Rom. 6:23.
233 Cf. supra, VII, IX, 13.
234 1Tim. 2:5.
235 Cf. începutul Evangheliei lui Ioan. Despre Iisus Mijlocitorul, Augustin scrie în *De civitate Dei*, IX, 15 astfel: „Dacă toți oamenii sunt nefericiți în mod necesar, atîta timp cît rămîn sub stăpînirea morții, trebuie să căutăm un Mijlocitor care să nu fie doar om ci și Dumnezeu, pentru ca, prin fericita lui putință de a muri, să-i scoată pe oameni din nefericirea morții lor și să-i îndrume spre nemurirea fericirii. Acest Mijlocitor s-a făcut muritor fără să nege dumnezeirea Cuvîntului ci logodindu-se cu slăbiciunea cărnii. A trebuit ca el să pună laolaltă putința trecătoare de a muri și fericirea cea veșnică, pentru a fi asemănător, prin ceea ce este trecător în el, cu ființele închinate morții, și pentru a le putea duce spre ceea ce este statornic, scoțîndu-le din hăul morții.“
236 Parafrază a unui verset din Rom. 8:32: *Qui etiam proprio Filio suo non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. – „Cînd el pe însuși Fiul său nu l-a crutat, ci l-a dat morții pentru noi toți“ (RADU-GAL.).
237 Parafrază a unui important pasaj evanghelic (Fil. 2:6-8), unde se vorbește despre „chenoza“ lui Iisus Hristos: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. – „Cel care, fiind în chipul lui Dumnezeu, n-a ținut ca la o pradă la egalitatea cu Dumnezeu, ci s-a golit pe sine, a luat chip de rob, făcîndu-se oamenilor asemenea și la înfățișare dovedindu-se ca un om. S-a smerit pe sine, ascultător făcîndu-se pînă la moarte, și încă moarte pe cruce.“
238 Cf. Ps. 88:5.
239 Cf. Ioan, 10:18.
240 Cf. Rom. 8:34.
241 Parafrază după Ioan, 1:14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. – „Și cuvîntul s-a făcut trup și s-a sălășluit întru noi“ (RADU-GAL.).
242 Aluzie la impresia puternică pe care i-a făcut-o, în preajma momentului convertirii, modelul eremitismului Sf. Antonie. Vezi supra, VIII, VI, 14 și XII, 29. Cf. și nota 74 la Cartea a VIII-a.
243 Cf. Ps. 119:18.
244 Cf. Ps. 119:18.
245 Col. 2:3.
245 Cf. Ps. 119:122.

Augustin însuși se hrănea foarte frugal. El își îndeplinea normal îndatoririle episcopale și în zilele în care postea întreaga zi.

121 În original, o metaforă: *adiungit se tamquam pedisequa*, literal: „se adaugă asemenea unei sclave însoțitoare“.

122 Luc. 21:34.

123 În latina clasică, substantivul *crapula* semnifica exclusiv excesul de băutură. La autorii creștini, chiar la cei timpurii precum Tertullianus, *crapula* s-a specializat pentru desemnarea excesului alimentar. Acesta este sensul curent al cuvîntului și în *Vulgata* (vezi, de exemplu, fragmentul citat mai sus din Luc. 21:34), unde echivalează grecescul εφνκραιπαϖλη din originalul evanghelic.

124 Cf. Înțel. 8:21.

125 Sir. 18:30.

126 1Cor. 8:8.

127 Cf. Fil. 4:11-13.

128 La Augustin, ca și la majoritatea scriitorilor creștini, de la înaintașii săi și pînă tîrziu, în epoca scolastică. prezentarea alegorică a misiunii creștine ca o misiune militară (*militia Christi, miles Christi* etc.) este un topos curent. Originile probabile ale acestei metafore se află în Noul Testament, mai precis în *Epistolele* Sf. Pavel (cf. 1Cor. 9:7; 2Cor. 10:3-6; Efes. 6:10-18.; Tesal. 5:8; 1Tim. 1:18; 2Tim. 2:3; Fil. 2:25 etc.). În latina clasică pre-creștină, termenul *sacramentum* „taină“, element cheie în terminologia creștină, era întrebuințat în mod curent cu sensul „jurămînt militar“. Pornind de la această constatare, Adolf Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums*2, Leipzig, 1902, p. 298, emite o interesantă ipoteză de ordin istoric, arătînd că încetățenirea la scriitori creștini precum Tertullianus, Clement din Alexandria sau Sf. Ciprian a terminologiei militare „s-a sprijinit pe împrejurarea că, în Occident, *sacramentum* (pentru orice μυστηϖριον însă și pentru alte noțiuni sacre) era foarte frecvent (...). *Sacramentum* era însă un cuvînt militar, așa încît, pe temeiul sacramentului, toți creștinii occidentali se socoteau în mod necesar niște soldați ai lui Hristos“. În *De civitate Dei,* X, 5, Augustin glosează termenul *sacramentum* prin expresia *sacrum signum*, arătînd că poate desemna lucruri misterioase sau sacre, principii, rituri, manevre religioase etc. Despre termenul *sacramentum* mai vezi și supra, nota 44 la Cartea a VI-a.

129 Cf. Fac. 3:19.

130 Cf. Luc. 15:32.

131 În original, demonstrativul *ille* trimite la Apostolul Pavel, citat în context.

132 În original, îmbinarea nominală *adflatu tuae inspirationis*, literal: „suflarea inspirației tale“ este puțin tautologică.

133 Fil. 4:13.

134 Formulă importantă, repetată de cîteva ori în această Carte a X-a. Cf. supra, X, XVIII, 39, precum și infra, X, XXXVII, 60.

135 Cf. 1Cor. 1:31 și 2Cor. 10:17.

136 Se înțelege, dintre autorii sacri.

137 Cf. Sir. 23:6.

138 Secvenței *te dare, cum fit quod imperas fieri*, impersonală în original, unii traducători îi dau o turnură mai explicită și mai personalizată: *è un dono*

tuo, se faciamo cio che ordini di fare (Orsa); *when your commands are obeyed, it is from you that we receive the power to obey them* (Pine-Coffin).

139 Tit. 1:15.

140 Cf. Rom. 14:20.

141 Cf. 1Tim. 4:4.

142 Cf. 1Cor. 8:8.

143 Cf. Col. 2:16.

144 Rom. 14:3.

145 Recunoaștere limpede a desprinderii de normele alimentare absurde ale maniheilor. Vezi supra, notele 55 la Cartea a III-a și 13 la Cartea a IV-a.

146 În limba latină cuvîntul *magister* semnifică deopotrivă „învățător“ și „stăpîn“. Pentru semnificațiile Învățătorului lăuntric vezi supra, notele 100 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a, 87 la Cartea a IX-a.

147 Regimul alimentar foarte liberal pe care Augustin îl preconizează este sprijinit pe autoritatea Sfintei Scripturi. Este vorba despre următoarele locuri biblice (în versiuniea românească Radu-Gal.). Mai întîi în Fac. 9:3: „Tot ce se mișcă și ce trăiește să vă fie vouă de mîncare, precum v-am dat și toată iarba verde.“ În Fac. 25:34, se relatează cum Esau și-a vîndut fratelui său Iacov, pentru o fiertură de linte, dreptul de întîi născut (cf. și supra, notele 41 și 84 la Cartea a VII-a). Despre profetul Ilie se spune în 1Regi, 17:6: „Corbii îi aduceau dimineața și seara pîine și carne, iar apă bea el din pîrău.“ În sfîrșit, Evanghelistul Matei (3:4) amintește că hrana lui Ioan Botezătorul era formată din lăcuste și miere sălbatică. Trimiterea la ispitirea cu pîine a lui Iisus Hristos face aluzie, probabil, la Mat. 4:3-4: „Apropiindu-se ispititorul zise către el: De ești tu fiul lui Dumnezeu, zi ca pietrele acestea să se facă pîini. Dar el îi răspunse: Scris este: nu numai cu pîine va trăi omul, ci cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu.“

148 Cf. Ieș. 16:3-12. În biografia lui Augustin (*Vita Augustini*, XXII), Possidius citează acest loc biblic pentru a justifica decizia lui Augustin ca pe masa lui să se afle întotdeauna vin, pentru a-ș feri apropiații de păcatul cîrtirii împotriva lui Dumnezeu.

149 Hotărîrea de a rămîne cast a luat-o Augustin imediat după primirea Botezului, aflăm în *Soliloquia*, I, IX: *Nihil mihi tam fugiendum quam concubitum esse decrevi: nihil esse sentio quod magis ex arce deiciat animum virilem quam blandimenta feminea corporumque ille contactus sine quo uxor haberi non potest*. – „Am hotărît că nimic nu trebuie ocolit mai mult decît împreunarea cu o femeie: îmi dau seama că nu există nimic altceva care să îndepărteze mai mult de culmi spiritul bărbatului decît mîngîierile femeiști și acel contact al corpurilor fără de care nu este cu putință să ții o soție.“

150 Cf. Rom. 8:34.

151 Ioan, 16:33.

152 Ps. 139:16.

153 Iov, 7:1. Încă din *Epistolae ad Galatos expositio,* LVI, scriere redactată în jurul anului 394, Augustin subliniază fragilitatea destinului omenesc: „Nimic nu ne înduplecă spre milă mai mult decît gîndul la propria noastră precaritate (...). Pacea și iubirea trebuie puse în valoare prin conștiința unei primejdii comune.“

190 Expresia *caste timere*, preluată de Sf. Augustin din stilul biblic (cf., de exemplu, Ps. 18:10: *timor Dei castus*), este explicată de el în *In Iohannis Evangelium*, LIII, 7, prin opoziție cu *servilis timor* „teamă de slugă“, ca fiind o formă a iubirii (*caritas*), și anume a iubirii față de Dumnezeu, însoțită în permanență de teama de a-l pierde prin păcat.

191 Cf. 1Petr. 5:5.

192 Cf. Ps. 18:7.

193 Cf. Ps. 35:21.

194 Pentru înțelesurile sintagmei *ad concordiam caritatis*, cf. și alte versiuni: *pour une cordiale union de charité* (Labriolle), *the true fellowschip of charity* (Pine-Coffin), *non concordi della carità* (Orsa), *für einen Liebesbund* (Bernhart).

195 Aluzie la un pasaj din Is. 14:13: *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*. – „Îmi voi așeza salonul pe muntele legămîntului, în părțile de miazănoapte.“ Acest pasaj veterotestamentar este explicat de Augustin în *Epistola* CXL, XXII, 55, astfel: „Diavolul (...) și îngerii săi, alungați din lumină și din căldura iubirii (...), trăiesc într-un fel de asprime de gheață. De aceea, ei sunt așezați în chip alegoric la miazănoapte.“ În imaginarul medieval, de exemplu în scrierile eruditului Hrabanus Maurus (780-856), diavolul era reprezentat ca o ființă care nu poate iubi și localizat în vînturile de nord. De asemenea la Dante, *Infernul*, cînturile al XXXI-lea – al XXXII-lea, ultimul cerc al Infernului, identificat cu anticul Cocytus, este învelit în gheață.

196 Luc. 12:32.

197 Cf. Ps. 10:3.

198 Augustin întrebuințează în fluxul mărturisirilor, de regulă, pluralul persoanei I, în alternanță cu singularul. Am păstrat, asemenea majorității traducătorilor moderni, alternanța între „eu“ și „noi“. Pine-Coffin generalizează folosirea lui „eu“, ceea ce conferă versiunii englezești o amprentă mai directă și mai personală.

199 Îndeplinirea exemplară a sarcinilor sale episcopale, ca și ecoul uriaș pe care în aveau scrisorile sale, i-au adus lui Augustin faimă și prestigiu printre contemporani. În momentul redactării *Confesiunilor*, la vîrsta de 47 de ani, Augustin se afla la apogeul gloriei. O oarecare slăbiciune față de aprecierile publice o mărturisește Augustin și în alte locuri, de exemplu în *Epistola* XX, 8: „Lupta [împotriva ispitei laudei publice] este înfierbîntată, și adesea m-am prăbușit în această luptă, căci nu pot să-mi stăpînesc bucuria față de laudele primite.“

200 În original, *da quod iubes et iube quod vis,* este o propoziție importantă pentru înțelegerea spiritului *Confesiunilor*, repetată adesea de Augustin. Vezi și supra, §-le 40 și 45, precum și notele 106 și 134.

201 Cf. Ps. 38:9.

202 Expresia originală *occulta mea* pare să fie un ecou al versetului 13 al Psalmului 19: *Ab occultis meis munda me*. – „Iartă-mi greșelile cele fără de știință, care rămîn într-ascuns!“ (Radu-Gal.). În *Enarrationes in Psalmos,* XXX, I, 3, comentînd acest aspect pasaj din Psalmi, Augustin constată cît de greu este să înfrunte adevărul propriei interiorități pentru oamenii care „în aparență se străduiesc să-și cerceteze păcatul, dar în realitate se tem să îl descopere, fiindcă, dacă l-ar găsi, ar trebui să strige: «Părăsește-l!»“

203 La sfîrșitul *Epistolei a XXII-a*, adresată discipolului său Aurelius, episcop al Cartaginei, într-un context în care se referă la primejdiile sufletești care îi pîndesc pe oamenii Biserisii sensibili la laudele celorlalți, își recunoaște încă o dată propria sa sensibilitate în această privință.

204 În această frază, Augustin se adresează lui Dumnezeu în ipostaza lui de Adevăr suprem. Sensul ultimei propoziții poate fi deci nuanțat astfel: cunosc foarte bine adevărul proceselor psihice care se petrec în mine, dar nu cunosc prea bine propria mea atitudine față de ele.

205 Cf. supra, X, IV, 5.

206 Ecou dintr-un verset neotestamentar (1Ioan, 1:8): *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nos non est*. – „Dacă zicem că păcat nu avem, ne amăgim pe noi înșine și adevărul nu este întru noi“ (Radu-Gal.).

207 Cf. Ps. 141:5. Mesajul exact: „să nu-mi ascund păcatele din prea multă iubire de sine“.

208 Ps. 109:22.

209 În original este întrebuințat aici verbul *vanescere* „a deveni vanitos“, referitor la persoane, verb atestat de lexicografi doar în scrierile Sf. Augustin.

210 Cf. supra, X, II, 2.

211 Cf. supra, X, VI, 8.

212 Cf. supra, X, VII, 11.

213 Cf. supra, X, VIII, 12 și urm.

214.Cf. supra, X, VIII, 13 și urm.

215 Cf. supra, X, XI, 18 și urm.

216 Cf. supra, X, VIII, 13.

217 Cf. supra, X, VIII, 12 și urm.

218 Cf. supra, VII, X, 6.

219 Cf. infra, XI, XXIV, 36.

220 Cf. supra, X, XXIV, 35 și infra, XI, II, 2.

221 Cf. supra, I, I, 1; IV, II, 16; VI, XVI, 26.

222 Este vorba despre experiența extezului mistic, cf. și supra, IX, X, 25.

224 Este vorba despre ispitele trupești (vezi supra, X, XXX, 41 și urm.), ale curiozității deșarte (vezi supra, X, XXV, 54 și urm.) și ale orgoliului (vezi supra, X, XXXVI, 59 și urm.).

225 Vezi X, XXVIII-XXIX.

226 Cf. supra, VII, XVII, 23.

227 Ps. 31:23.

228 Augustin face aluzie aici la încercările unora din vechile culte păgîne de a asimila și integra în riturile lor elemente creștine, prin intermediul misticii neoplatonice. Cf. *De civitate Dei*, IX, 26 și X, 16.

229 Aluzie la un verset evanghelic care vorbește despre cei dominați de spiritul revoltei (Efes. 2:1-2): *Et vos, cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi huius, secundum principem aeris huius, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiae*. – „Iar pe voi v-a făcut vii, cei ce erați morți prin greșalele și prin păcatele voastre, în care ați umblat mai înainte, potrivit veacului lumii acesteia, potrivit stăpînitorului puterilor văzduhului, adică spiritului care lucrează acum în fiii răzvrătirii“ (Radu-Gal.).

mincinos și părintele minciunii. Dar pe mine, fiindcă spun adevărul, nu mă credeți" (Radu-Gal.). Socotite importante de Sf. Augustin, aceste cuvinte ale Mîntuitorului apar din nou citate mai jos, XIII, xxv, 38, ca și în alte lucrări ale sale, ca de exemplu în *Enarrationes in Psalmos*, XCI, 6 și *Sermones*, CLXVI, 3.

121 Cf. 1Tim. 1:8.

122 Cu toate că se află în deplină consonanță cu spiritul celei mai curate doctrine evanghelice, prin formularea ei, această aserțiune trimite totuși cu gîndul la principiul fundamental al gnoseologiei platonice: certitudinea subiectivă a adevărului formulărilor noastre se întemeiază pe contemplarea certitudinii absolute a adevărului transcendent.

123 Pasajul pune încă o dată în lumină buna credință și loialitatea Sf. Augustin: chiar în înfruntarea polemică cu adversari lipsiți de bun simț, el își păstrează calmul, seninătatea și caritatea creștină (cf. Paul Monceaux, *Histroire littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu'à l'invasion arabe*, vol. VII, 1911, p. 231 și urm.).

124 Cf. 1Cor. 4:6.

125 Cf. Mat. 22: 37-39.

126 Cf. 1Ioan, 5:10.

127 Cf. Rom. 9:21.

128 Cf. Ps. 8:4.

129 Moise, denumit și mai sus prin expresia *dispensator Verbi Dei*. Pentru sensul temenului *dispensator* cf. supra, nota 110 la Cartea a X-a.

130 Cf. Fac. 1:6, 9.

131 Adjectivul *animalis*, derivat de la subst. *anima* „suflet", desemna în latina clasică noțiunea „însuflețit". În terminologia creștină acest cuvînt a căpătat un sens special, rezultat prin calchierea gr. ψυχικοϖ, prin care Sf. Pavel desemna în *Epistolele* sale însușirea celor înrobiți de pulsiunile naturale, incapabili să se ridice la viața spirituală autentică, definită prin contemplarea plenară a lui Dumnezeu. Această conotație creștină este atestată la vechii apologeți creștini latini, de exemplu la Tertulian, în *De anima* sau în *De ieiunio*. După cum se vede clar în contextul de aici, Sf. Augustin conferă termenului o nuanță particulară, desemnînd prin el persoane mai puțin inteligente, care nu-și pot reprezenta adevărurile credinței decît prin imagini concrete. Augustin nu respinge din principiu această categorie de credincioși, cerîndu-le însă să rămînă atașați marilor adevăruri ale credinței, conservate de Biserică.

Compararea oamenilor simpli și neinstruiți cu niște copii care nu pot accede la orizonturi mai abstracte revine și ea de cîteva ori în scrierile Sf. Augustin. De exemplu, în *Retractationes*, VI, xii, 20, regăsim această metaforă într-un context interpretativ similar celui de aici: „Este copilăresc să ne închipuim că Dumnezeu a plăsmuit pe om din lutul pămîntului, cu mîini corporale". Percepția literală a Sfintei Scripturi este însă acceptată de Augustin tocmai pentru uzul oamenilor simpli, spre a-i ajuta să înțeleagă și să se apropie de marile adevăruri.

132 Această percepție „estetizantă" a Bibliei a avut-o Augustin însuși, în perioada sa maniheistă.

133 Cf. 2Mac. 15:23.

134 Este desfășurată în continuare alegoria începută în capitolul anterior.

135 Termenul *similitudo*, întrebuințat aici de Augustin, este chiar termenul biblic consacrat pentru a desemna imaginea ideală a lui Dumnezeu. Cf. *votre*

cel care vă și vorbesc." Vezi și mai jos, nota 51. În locul pronumelui *qui* din *Vulgata*, Augustin întrebuințează aici conjuncția cauzală *quia*, ceea ce indică un ecou din versiunea grecească: ε[λεγον ου∴ν αυφτω~/: συς τιϖ ει]; ειπεν αυφτοι~ οϑ φΙησου~. τηςν αφρχηςν καις λαλω~ υϑμι~ν.

46 Din nou motivul central al gnoseologiei augustiniene, cel al Învățătorului lăuntric. Cf. supra, notele 100 la Cartea a IV, 32 la Cartea a V-a, 87 la Cartea a IX-a.

47 Verbul *docere*, verb cheie în lexiconul filosofic al Sf. Augustin, poate fi înțeles, într-un sens mai tehnic, potrivit concepției sale pronunțat semiologice, și ca „a transmite informații inteligibile". Vezi și mai sus, nota 59 la Cartea a III-a.

48 Ca de exemplu în cazul în care se vorbește într-o limbă străină pe care nu o cunoaștem, împrejurare avută în vedere mai sus, XI, iii, 5.

49 Ioan, 3:39.

50 Vezi supra, nota 45.

51 Cf. supra, nota 45. Sfîrșitul acestui capitol rezumă o temă importantă a gîndirii augustiniene, detaliată, în termeni asemănători cu cei de aici, și în alte scrieri. De exemplu, în *De Trinitate*, IV, xviii, 24, citim: „Întrucît avem un început, noi nu putem accede la veșnicie decît dacă o ființă veșnică ar accepta un început, asemenea nouă, și astfel, unită cu noi, ne-ar conduce către veșnicia sa". – *Nec ab eo quod orti sumus ad aeterna transire possumus, nisi aeterno per ortum nostrum nobis sociato ad aeternitatem ipsius traiceremus*. După cum atestă amplul comentariu dedicat Evangheliei lui Ioan (*In Iohannis Evangelium*, XXXVIII, 2, pentru Augustin, corespunzător celor două semnificații principale ale cuvîntului *principium*, Dumnezeu-Creatorul este deopotrivă „începutul" în timp al creaturii, dar și „cauză" și „principiu" al ei în eternitate.

52 Această contrapunere între teama mistică în fața insondabilului divin (*inhorrescere, tremere, timere* etc.) și iubirea înflăcărată pentru Dumnezeu (*inardescere, amor, caritas* etc.) constituie unul dintre cele mai prețioase elemente ale tradiției augustiniene.

53 Ps. 31:10.

54 Adică prezența lui Dumnezeu în suflet; o stare asemănătoare este descrisă și mai sus, în VII, x, 16, VII, xvii, 23 sau X, xxx, 41.

55 Ultima frază este o prelucrare după Ps. 103:3-5: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas; qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia et miserationibus; qui replet in bonis desiderium tuum; renovabitur ut aquilae iuventus tua*. – „El iartă toate fărădelegile tale, el vindecă toate boalele tale, el izbăvește din stricăciune viața ta, el te încununează cu milă și cu îndurări, el satură de îndurări pofta ta; tinerețile tale înnoi-se-vor ca ale vulturului" (Radu-Gal.).

56 Cf. Rom. 8:24:25.

57 Ps. 104:24.

58 Vezi supra, notele 42, 45 și 51.

59 Termenul *vetustas*, fără nici o determinare în original, pune probleme de interpretare. Despre ce vechime poate fi vorba? Labriolle, p. 304, nota 1, propune să facem apel la un pasaj din *Sermones*, CCLXVII, ii, 2, unde, discutînd despre parabola evanghelică a vinului vechi în burduf nou, Augustin afirmă că omul cel vechi este omul legat de patimile trupului (*carnalitas vetustas est*).

Sf. Ciprian și a mai fost folosit de Augustin în *Sermones*, *De musica* și *De civitate Dei*.

75 În original, sintagma *qui futura cecinerunt literae* „cei care vor fi rostit oracole". În latina clasică, verbul *canere* desemna, de regulă, discursul oracular. Aici, evident, Augustin îi are în vedere pe profeții Vechiului Testament.

76 Ps. 71:5.

77 Deși, prin deducție logică, previziunea viitorului pare să aibă o îndreptățire similară celei a memoriei trecutului, Augustin o prezintă totuși prudent și dubitativ. În *Epistola* CXLVII, 50, Augustin analizează semnificația originară a cuvîntului προφηϖτα pre-vizionar", remarcînd că profeții Vechiului Testament „au văzut viitorul nu prin simțurile corporale, ci prin puterea spiritului" (*non corpore, sed spiritu etiam futura viderunt*). Despre încercarea lui Augustin de a explica fenomenul de previziune cu argumente raționale, H. Eibl, *Augustin und die Patristik*, Göttingen, 1923, p. 338, remarcă: „Pentru explicarea profeției, ar fi fost la îndemînă, așa cum face Iamblichos, să se recurgă la argumentul existenței acestei prezențe eterne a lui Dumnezeu; însă Augustin explică previziunea nu în mod mistic, ci în mod rațional, ca pe o împlinire a unor semne preexistente, prin analogie cu memoria orientată spre trecut, modelul adevăratei profeții fiind clarviziunea în trecut. Profeția este deci o rafinată deducție. Totuși, această explicație nu-l mulțumește și atunci lasă să se înțeleagă că, probabil, Dumnezeu comunică profeților, în mod nemijlocit, viitorul, care pentru el este ceva prezent". Mai trebuie remarcat faptul că în alte locuri, ca de exemplu în *De Trinitate*, IV, 16 și urm., Sf. Augustin dezvoltă și ipoteza mistică, apelînd la argumente din repertoriul creștin tradițional; astfel, el se referă la o putere înnăscută, non-intelectivă, a profeților (*acutus sensus videntium*), prin care aceștia contemplă Sfîntul Duh, acolo unde se află culmea cea mai înaltă a existenței lucrurilor (*in ipsa summa rerum arce conspiciant*). În același loc, Augustin vorbește de asemenea despre rolul îngerilor ca mediatori între om și Cuvîntul divin.

78 Cf. Ps. 139:6.

79 Cf. Ecles. 11:7. „Ochii cei tainici" este expresia figurată desemnînd puterea contemplativă interioară a spiritului uman.

80 Aceste trei concepte, *memoria-contuitus-expectatio*, au fost definite de Augustin în capitolele anterioare.

81 Problema l-a preocupat mereu pe Augustin. Clarificări amănunțite ale diferitelor tipuri de improprietăți ale limbajului (ambiguități, obscurități, echivocuri etc.) întîlnim în *De dialectica* și în *De doctrina Christiana*.

82 Mat. 7:11.

83 Cf. Ps. 73:16.

84 Cf. Ps. 116:10.

85 Ps. 27:4.

86 Cf. Ps. 39:5.

87 Această definiție a timpului era larg răspîndită în în filosofia antică. Ea poate fi regăsită la pitagoreici (cf. ediția Diels-Kranz, fragm. 48 B 33), la Platon (în *Timaios*, 38 b-e), ca și la stoici (cf. Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, vol. II, fragm. 510, p. 164). Din litaretura iudeo-creștină pot fi citați în acest sens Filon din Alexandria, *De aeternitate mundi*, LII și Sf. Ambrozie, *Hexahaemeron*, IV, iv, 12. Vezi și supra, nota 73.

82 Cf. supra, nota 75.

83 În limba latină, Ierusalim este un substantiv de genul feminin, așa încît întreaga frază are conotații profund maritale.

84 Cf. Ps. 59:18.

85 Cf. Rom. 8:23. Vechiul termen bisericesc românesc *pîrgă*, de origine slavonă, redă încă înțelesul biblic „primele roade ale unei culturi, aduse ca ofrandă lui Dumnezeu" al lat. *primitiae*, cf. *les prémices de mon esprit* (Labriolle), *my spiritual harvest* (Pine-Coffin), *le primizie del mio spirito* (Orsa), *die Erstlinge meines Geistes* (Bernhart). Vezi și mai sus, nota 127 la Cartea a IX-a.

86 Vezi mai sus, §-le 11 și 15.

87 Încheierea acestui capitol exprimă clar ideea că Augustin a decis la un moment dat să nu mai polemizeze cu cei care nu recunosc autoritatea Sfintei Scripturi.

88 Vezi mai sus, §-le 12 și 13.

89 Fac. 1:1.

90 Adică, în interpretarea lui Augustin, orizontul intelectual al îngerilor și materia informă.

91 Expresia interogativă *quid?* marchează începutul expunerii principalelor ipoteze explicative pe care Augustin le socotește demne de atenție. Pentru cursivitatea discursului am transformat enunțurile interogative din original în enunțuri afirmative. Într-o notă referitoare la acest pasaj, Labriolle, p. 346, ne atrage atenția că „Augustin pregătește aici teoria sa cu privire la pluralitatea sensurilor legitime în interpretarea Bibliei, care a dat prilejul atîtor dezbateri printre teologi". Expresia sintetică a acestui „principiu al complementarității" diferitelor interpretări ale Scripturii o găsim în scrierea special dedicată de Sf. Augustin problematicii interpretării textelor sacre, și anume *De doctrina Christiana*, III, xxvii, 38: „dacă unul și același loc din Scriptură admite nu doar un singur înțeles, ci două sau mai multe înțelesuri, fără a se putea dovedi care este cu adevărat înțelesul avut în vedere de autor, nu trebuie să ne temem de nici o primejdie dacă, prin comparație cu alte locuri din Sfînta Scriptură, putem dovedi că aceste înțelesuri diferite nu au nimic contrar adevărului. Totuși, cel care dorește să pătrundă în adîncimea acestor taine dumnezeiești trebuie să se străduiască neîntrerupt să se apropie de gîndul originar al autorului cu ajutorul căruia Sfîntul Duh ne-a dăruit partea respectivă a Sfintelor Scripturi, fie ajungînd să descopere cu adevărat acel gînd originar, fie scoțînd din cuvintele autorului un alt înțeles care să nu aibă nimic contrar purității credinței și care să poată fi sprijinit pe o altă mărturie din Scriptură. Este posibil ca însuși autorul să fi voit ca în exprimările sale să fie căutate tocmai aceste noi înțelesuri care le sunt atribuite. Este oricum sigur faptul că Duhul lui Dumnezeu, pentru care autorul textului nu este decît un simplu instrument, a prevăzut ca acest înțeles să apară în gîndirea celui care va citi sau va auzi citindu-se acel pasaj. Mai mult încă, aș spune că Providența a inspirat acel înțeles, deoarece el se întemeiază pe adevăr. Putea oare Providența divină să se arate în Sfintele Scripturi mai minunată și mai rodnică decît închizînd în una și aceeași exprimare mai multe înțelesuri diferite al căror adevăr este dovedit de alte pagini, cu o autoritate la fel de divină?"

92 Cf. supra, nota 73.

BERNHART, p. 904, nota 20, se gîndeşte la o legătură posibilă cu opoziţia făcută de Apostolul Pavel (Rom. 7:6) între *novitas spiritus* „noutatea duhului“ şi *vetustas litterae* „vechimea literei“, referindu-se la spiritul creştin în comparaţie cu litera Vechiului Testament.

60 Cei care pun această întrebare nu sunt în stare să se desprindă de logica strictă, a faptelor „istorice“ şi să se înalţe la contemplarea, prin înţelegere şi credinţă, a Adevărului. Aluzia polemică a lui Augustin ţinteşte deopotrivă pe manihei, care susţineau deopotrivă că lumea nu are un început şi un sfîrşit şi că, fiind eternă, ideea creaţiei „ex nihilo“ este absurdă. Mai pe larg, Augustin încearcă să răspundă la această obiecţie în *De civitate Dei*, XII, XII.

61 Pînă aici, Augustin a rezumat raţionamentele prin care filosofii neoplatonicieni obiectau la dogma Creaţiei. Tot în *De civitate Dei*, XII, XII, Augustin formulează şi un răspuns de natură filosofică, deşi recunoaşte cu gravitate că problema depăşeşte în multe privinţe puterea lui de înţelegere.

62 Cf. Efes. 3:10.

63 Ecou al Ps. 5:10: *Quoniam non est in ore eorum veritas; cor eorum vanum est*. – „Căci în gura lor nu e nimic temeinic; lăuntrul lor este pieire“ (RADU-GAL.).

64 Ortografiind cu majusculă (*Colui che è l'eterno presente*), ORSA sugerează persoana Creatorului ca prezenţă eternă a Fiinţei; este unica interpretare explicită în versiunile pe care le-am avut la îndemînă. Oricum, Augustin concepe existenţa creaturii în istorie ca pe o neîntreruptă izvorîre dintr-un prezent etern, cel al Creatorului; cf. *De Trinitate*, II, V, 9: *Illa quae coram corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu naturae spiritalis existunt*. – „Lucrurile care se întîmplă în exterior, înaintea ochilor trupeşti, îşi primesc existenţa din interiorul structurii naturii spirituale.“

65 Expresie biblică: *nunc quidem valet manus mea* (Fac. 31:29).

66 Ps. 102:28 şi Evr. 1:12.

67 Cf. Cf. 2Petr. 3:8.

68 Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

69 Ps. 2:7.

70 În extrema concentrare a expresiei, atît de specifică stilului său, gîndul lui Augustin este mai greu de urmărit. De aceeea, pentru cititorul interesat de nuanţe, iată cîteva din interpretările moderne, sensibil diferite una de alta: *Vous êtes avant tous les temps, et il n'est pas possible qu'en un temps quelconque le temps ne f¬t pas* (LABRIOLLE). *You are before all time; and „time“, if such we may call it, when there was no time was no time at all* (PINE-COFFIN). *Prima di tutti i tempi tu sei, e senza alcun tempo non vi era tempo* (ORSA). *Vor den Zeiten allen „bist“ Du, und niemals gab es eine Zeit, wo Zeit nicht war* (BERNHART).

71 PINE-COFFIN propune o altă interpretare a acestei fraze: „Este deci neapărat să spunem că atunci cînd nu ai creat nimic nu exista timpul, pentru că timpul însuşi a făcut parte din creaţia ta“ (*It is therefore true to say that when you had not made anything, there was no time, because time itself was of your making*).

72 În aparenta ei naivitate, această constatare evidenţiază poziţia gnoseologică a Sf. Augustin faţă de o problemă atît de gravă precum cea a timpului, care a preocupat constant pe gînditorii antichităţii. Ca şi Platon, Augustin consideră că certitudinea internă a spiritului uman se fundamentează

pe certitudinea obiectivă, intrinsecă lucrurilor. Limitele limbajului uman sunt însă un impediment de netrecut în formularea acestei certitutini. După Pierre Duhem, autorul vasei sinteze *Système du Monde,* vol. I, Paris, 1913, reproduc două din definiţiile cele mai curente date timpului în filosofia greacă: „În clipa în care Dumnezeu face ordine în cer, el dă naştere, din eternitatea care persistă imobilă în sînul Unităţii, unei imagini care înaintează necontenit, urmărind un număr perpetuu, iar această imagine o numim „timp““ (Platon). La Aristotel, strîns legat de conceptul de mişcare, timpul este definit drept „numărul legat de mişcare, în măsura în care aceasta este alcătuită dintr-o parte care precede şi o parte care succede“. Problema timpului l-a preocupat constant pe Augustin, ocupînd chiar un loc privilegiat nu doar în ontologia şi gnoseologia sa ci, deopotrivă şi în doctrina sa asupra Creaţiei (vezi mai jos, Cărţile a XII-a şi a XIII-a). Tradiţia antică în această privinţă îi era bine cunoscută, după cum atestă amplele şi atentele analize dedicate de Augustin în *De civitate Dei*, XII, XII-XXI teoriilor filosofilor greci cu privire la timp, la ciclitatea naturii sau la eterna revenire. Analiza mai mult sau mai puţin „tehnică“ din aceste pasaje ale *Confesiunilor* este singulară în contextul întregii opere augustiniene. Nemulţumit de soluţiile filosofice, Augustin va dezvolta el însuşi o concepţie teologică, încadrată în doctrina creştină despre istoria Creaţiei. În incomprehensibilitatea lui conceptuală, timpul este pentru Sf. Augustin o proprietate a lumii create, creat el însuşi împreună cu lucrurile şi neavînd altă justificare decît eternitatea Creatorului. Creator al timpului, Dumnezeu se situează în afara timpului, este un „prezent etern“ care conferă sens nesfîrşitei multiplicări a secvenţelor temporale (*series saeculorum – De Trinitate*, IV, XVI, 21). Timpul este, în consecinţă, măsura coruptibilităţii lumii create, inclusiv a omului şi a istoriei profane. Istoria sacră, istoria Mîntuirii, nu se supune legilor timpului, iar dacă Scriptura se prezintă segmenţial, aceasta este doar pentru a putea fi pricepută de om, a cărui putere de înţelegere este limitată tocmai de situarea sa în timp, de condiţia sa pasageră. În consecinţă, un sens al istoriei umane care, în genere, utilizează rău şi infructuos timpul (*mala utens et male fruens – De Trinitate*, XV, XIV, 23), poate fi căutat doar în voinţa liberă a lui Dumnezeu, care vede şi cunoaşte totul (vezi mai jos, ultimele note ale Cărţii a XIII-a) şi „pentru care trecutul nu a trecut iar viitorul este deja trecut“ (*De Trinitate*, V, XVI, 17). Din bogata literatură dedicată acestei problematici citez L. Baurain*, Le temps d'après Saint Augustin*, în „Revue augustinienne“, V (1902), p. 183-193, H. Eibl, *Augustin und die Patristik*, Göttingen, 1923, Etienne Gilson, *Introduction à l'étude de Saint Augustin,* Paris, 1929, precum şi H.-I. Marrou, *Teologia istoriei*, în versiunea românească publicată în 1996, la Institutul European din Iaşi, de Ovidiu Nimigean.

73 Ca parte componentă a lumii create; căci doar Dumnezeu este fiinţa în sine (*ipsum esse*, vezi supra notele 73 şi 122 la Cartea a IX-a).

74 Literal, secvenţa *ut nulla morula extendatur* se poate reproduce prin „încît nu se întinde pe nici o clipită“. Alte versiuni: *qu'il n'a aucune extension de durée* (LABRIOLLE), *aber als Gegenwart ist sie ohne Ausdehnung* (BERNHART), *that its duration is without lengh* (PINE-COFFIN), *che non ha una pur minima durata* (ORSA). Despre diminutivul *morula* (< *mora* „clipă“), LABRIOLLE*,* p. 310, nota 1, ne informează că nu aparţine latinei clasice; el se găseşte deja în *Epistolele*

93 Termenul *inchoatio* este unul din numeroasele creaţii lexicale ale Sf. Augustin. De la verbul latinesc *inchoo* „a începe“ a derivat adjectivul *inchoativus*, utilizat în terminologia gramaticală pentru a califica o anumită categorie de verbe. Deşi forma *inchoatio*, cu sensul „început“ este atestată şi la alţi autori precum Boetius, Augustin îi dă sensul special actualizat aici, cel de „alcătuire embrionară în cadrul materiei primare“. Cu acelaşi sens, terenul se mai găseşte în *De Genesi contra Manichaeos*, XIV şi în *Epistola* CCXXII. Cf. şi alte echivalări ale întregii sintagme: *l'ébauche encore informe des choses* (LABRIOLLE), *il germe ancora informe delle cose* (ORSA), *die noch formleere Anlegung der Dinge* (BERNHART), *a rudimentary begining of things* (PINE-COFFIN).

94 Cf. 2Tim. 2:14.

95 Cf. Efes. 4:29 şi 1Tim. 1:8.

96 Efes. 1:5.

97 Iisus Hristos.

98 Trimitere la Mat. 22:37-40: „El îi răspunse: Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău şi cu tot cugetul tău. Aceasta este marea şi cea dintîi poruncă. Iar a doua, la fel cu aceasta: Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. În aceste două porunci atîrnă toată legea şi profeţii“ (RADU-GAL.).

99 Despre pluralitatea interpretărilor posibile ale Sfintei Scripturi vezi mai sus, nota 91.

100 Cf. Ps. 104:24. Despre sensurile termenului *principium* cf. supra, notele 42, 45, 51 la Cartea a XI-a.

101 Este cazul îngerilor, care aderă prin iubire la imutabilitatea lui Dumnezeu. Vezi şi supra, nota 64.

102 Cf. 1Cor. 8:6 şi Rom. 11:36.

103 În original, o expresivă figură etimologică: *creatum/ creabile – formatum/ formabile*.

104 Cf. Ioan, 14:17.

105 Deasupra, în capitolul al XIX-lea al acestei cărţi.

106 Cf. supra, nota 4.

107 Augustin întrerupe aici şirul interpretărilor posibile pentru fiecare verset al Cărţii Facerii. La sfîrşitul acestei cărţi a *Confesiunilor*, Augustin va constata că o interpretare exhaustivă a tuturor versetelor Sfintei Scripturi este o operaţie imposibil de realizat.

108 Cf. Fac. 1:31.

109 Secvenţa citată face parte din *Epistola către coloseni* a Sf. Apostol Pavel, 1:16: *Quoniam in ipso condita sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt*. – „Pentru că într-însul au fost făcute toate, în ceruri şi pe pămînt, cele văzute şi cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie căpetenii, fie stăpîniri. Toate s-au făcut prin el şi pentru el“ (RADU-GAL.). Acest loc neotestamentar invocat de Augustin prezintă cea mai completă ierarhie a lumii îngerilor. Indicaţii mai sumare pot fi întîlnite de asemenea în Rom. 8:38-39 şi 1Cor. 15:24. Numele heruvimilor apare în Fac. 3:24, Ieş. 25:22 şi 37:7, Num. 7:89, iar serafimii sunt menţionaţi în Is. 7:2 şi 6. În pasajul de aici Augustin pune

în practică un principiu exegetic enunţat anterior, şi anume cel al luminării sensurilor unui loc biblic prin înţelesurile altor pasaje.

110 Fac. 1:2.

111 Fac. 1:7 şi urm.

112 Fac. 1:9.

113 Fac. 1:13.

114 O lectură atentă a întregii opere a Sf. Augustin poate pune în evidenţă o veritabilă doctrină hermeneutică uimitor de actuală prin fundamentele ei semiologice. Observaţia enunţată aici trebuie pusă în legătură cu tipurile de abordare ale textului sacru, propuse, definite şi exemplificate de Augustin în *De doctrina Christiana*, în special în Cartea a III-a. Definind cu amănunţime o veritabilă tipologie a semnelor lingvistice şi a implicaţiilor lor în procesul interpretării Sfintei Scripturi, Augustin atrage atenţia în *De doctrina Christiana*, III, XXIV, 25, asupra necesităţii de a deosebi între o interpretare literală şi una figurativă a unui enunţ biblic. În cazul unei interpretări figurative, subliniază Augustin, interpretul trebuie să evite absolutizarea unui singur sens din cele mai multe posibile. Despre alte aspecte ale doctrinei semnelor vezi supra, notele 27, 29, 41, 62 la Cartea I, 50, 53 la Cartea a IV-a, 144 la Cartea a VII-a, 128 la Cartea a IX-a, 49 la Cartea a X-a.

115 Augustin subliniază încă o dată, cum a făcut-o şi mai sus (XII, XVI, 23), refuzul său de a discuta cu cei care nu acceptă postulatul cîtorva adevăruri fundamentale.

116 Cf. Ps. 22:25.

117 Poziţia senină şi lipsită de spirit polemic caracterizează de regulă atitudinea lui Augustin atunci cînd este vorba despre eventuale controverse privitoare la Sf. Scriptură, fapt care ilustrează marea capacitate de stăpînire de care putea face dovadă, cunoscute fiind patima şi verva polemică pe care le manifestă faţă de filosofii păgîni. Îndemnuri spre prudenţă şi moderaţie în abordarea interpretativă a Sf. Scripturi regăsim şi în alte scrieri ale Sf. Augustin, precum în *Enchiridion*, LIX sau în *De Genesi ad litteram*, I, XXXVII.

118 Ideea că adevărul este un bun comun al tuturor oamenilor, care nu depinde în nici un fel de condiţiile în care ar fi formulat, este dezvoltată mai pe larg în *De libero arbitrio*, II, 37 şi urm.

119 În original, o expresivă figură retorică, bazată pe utilizarea simetrică a adjectivului *privatus* „particular, personal“ şi a verbului *privare* „a lipsi; a deposeda“: *ut nolimus eam habere privatam, ne privemur eam*, literal „să nu voim să îl [=adevărul] stăpînim ca pe ceva personal, pentru ca să nu fim lipsiţi de el“.

120 Semnificaţia frazei este următoarea: adevărul, chiar şi cînd este rostit de oameni, vine din partea lui Dumnezeu, pe cînd minciuna vine întotdeauna de la oameni. Ultima propoziţie este un fragment, uşor modificat, dintr-o importantă pericopă evanghelică (Ioan, 8:44-45): *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo; cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est et pater eius. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi*. – „Voi aveţi pe diavol de tată şi ţineţi să faceţi poftele tatălui vostru. El, de la început a fost omorîtor de oameni şi cu adevărul nu stă laolaltă, pentru că nu este adevăr într-însul. Cînd spune minciuna, grăieşte dintru ale sale, căci este

in cuius cogitationis incorporeo contuitu simul adsunt cuncta quae novit – „în intuiția directă a acestei gîndiri sunt prezente toate cele pe care le cunoaște“, sau în *De Genesi ad litteram*, XII, VI, 15: *tertium genus visionum per contuitum mentis* – „al treilea tip de imagini [este cel] egal cu intuiția directă a spiritului“.

63 Cf. Ps. 48:15.

64 Creatura cea mai apropiată de Dumnezeu este orizontul inteligibil al îngerilor, care diferă de Dumnezeu prin faptul că, potențial, este supus schimbării; prin strînsa legătură a iubirii pentru Dumnezeu, îngerii transcend totuși curgerea timpului. Această idee o regăsim în termeni mai expliciți în *De vera religione*, XIII, 26: *Fatendum est enim et angelos natura esse mutabiles si solus Deus est incommutabilis. Sed ea voluntate qua magis Deum quam se diligunt, firmi et stabiles manent in illo.* – „Trebuie să recunoaștem că și îngerii sunt prin natura lor supuși schimbării, căci doar Dumnezeu este neschimbător. Dar prin această voință prin care ei îl iubesc pe Dumnezeu mai mult decît pe ei înșiși, îngerii rămîn statornici și neschimbați în el“.

65 Cf. Fac. 28:17.

66 Cf. Ps. 148:6.

67 Cf. Sir. 1:4.

68 Sf. Apostol Pavel, în 2Cor. 5:21: „Căci pe el, care ne-a cunoscut păcatul, pentru noi l-am făcut păcat, ca să dobîndim întru el dreptatea lui Dumnezeu“ (RADU-GAL.). Parafraza lui Augustin este diferită de versiunea din *Vulgata*, cu toate că sensul este riguros același: *Pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.*

69 Sir. 1:4.

70 Cf. 2Cor. 5:1.

71 Cf. Ps. 115:16.

72 Sir. 1:4.

73 Expresia *id ipsum* definește și aici, ca și în alte părți, de exemplu în IX, IV, 11, esența absolută, unică și indivizibilă a lui Dumnezeu. Cf și supra, notele 73 și 122 la Cartea a IX-a.

74 Cf. Ps. 26:8.

75 Cf. supra, IX, XIII, 37, unde subiectul acestei „rătăciri“ este cetatea sfîntă a Ierusalimului, simbol al Bisericii lui Hristos. Proiectarea vieții omenești pe pămînt ca o „rătăcire“ (*peregrinatio*) în căutarea vieții cerești este și ea o idee deseori exprimată de Sf. Augustin și tratată pe larg în Cartea a XIX-a din *De civitate Dei*. După Adolf Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums*, ed. a II-a, Leipzig, vol. I, p. 383, citat de LABRIOLLE, p. 343, această imagine este tot atît de veche precum creștinismul însuși.

76 Cf. Ps. 119:176.

77 Cf. Ps. 5:1.

78 Cf. Ps. 73:28.

79 Cf. Ps. 26:7.

80 Cf. Ps. 21:1. Întregul context biblic citat de Augustin este, în traducerea Radu-Galaction următorul: „Ridic glasul meu: nu fii mut față de mine, ca nu cumva din tăcerea ta să ajung asemenea acelora care se pogoară în mormînt“.

81 Termenul original *cubile* este una din imaginile prin care Augustin sugerează spațiul lăuntric al spiritului unde locuiește Învățătorul lăuntric (vezi supra notele 61 la Cartea a VI-a, 3 și 93 la Cartea a VII-a, 67 la Cartea a IX-a).

88 Ideea exprimată aici de Augustin în termeni concreți se regăsește, într-o formulare mai abstractă, la Plotin, *Enneades*, III, VII, 8: „Mișcarea ar putea să înceteze sau să se petreacă nu prin timp, ci doar prin succesiunea intervalelor“. Vezi și mai jos, capitolul al XXIV-lea.

89 Limba latină cunoștea, ca și majoritatea limbilor indo-europene vechi, opoziția fonematică între vocalele scurte și vocalele lungi.

90 Cf. Fac. 1:14.

91 Cuvintele *vis* și *natura*, ca termeni filosofici, au la Augustin înțelesuri diverse, de multe ori apropiate. De regulă, *vis* înseamnă „putere“, dar și „specificul unui lucru“; cu referire la cuvinte, în expresia *vis verbi*, sensul este cel de „putere de semnificare“, ca în opusculul *De dialectica*, passim. Cît îl privește pe *natura*, acesta semnifică în mod curent noțiunile de „esență“ sau „caracter specific“. Pentru interpretarea contextului de aici, cf. LABRIOLLE: *l'essence*/ *la nature propre*, PINE-COFFIN: *power*/ *fundamental nature*, ORSA: *il valore*/ *la natura*, BERNHART: *Seinsmacht*/ *Sein*. Vezi și supra, notele 108 la Cartea a VII-a și 75 la Cartea a X-a.

92 Augustin se gîndește, probabil, la un moment din războaiele israeliților pentru cucerirea Palestinei, relatat în Ios. 10:12-13: „Atunci a grăit Iosua către Domnul (...): «Soare, stai în loc deasupra Ghibeonului și tu, lună, în valea Aialonului!» Și soarele s-a oprit și luna a stat în loc, pînă ce poporul s-a răzbunat împotriva dușmanilor săi!“ (RADU-GAL.)

93 Augustin pare să împărtășească aici, în parte măcar, concepția neoplatonică: mișcarea unui corp nu se identifică cu timpul însuși, fiindcă orice mișcare se petrece în timp, dar este măsurată cu ajutorul timpului. Ceea ce respinge aici Augustin este concepția lui Aristotel în această privință, așa cum a fost ea dezvoltată de stoici, gînditori pe care Augustin îi cunoștea foarte bine. Cf. P. Duhem, *Système du Monde*, vol II, Paris, 473: „Timpul este deci ceva diferit de mișcarea corpurilor. Orice corp se mișcă în timp. Cu ajutorul timpului măsurăm mișcarea corpurilor și spunem dacă, de la începutul și pînă la sfîrșitul său, o mișcare a durat mai mult sau mai puțin. Cu aceasta Aristotel ar fi căzut de acord; însă el adaugă că această măsură rezidă într-o anumită mișcare, că este un atribut al acestei mișcări. Cu acest lucru Augustin nu este de acord; timpul este atît de puțin inerent unei mișcări, încît aceeași mișcare poate fi efectuată în durate variabile (...). Timpul nu este deloc legat de mișcarea corpurilor; măsurăm aceste mișcări cu ajutorul a ceva care se află în altă parte.“

94 Cf. Ps. 18:29: *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine, Deus meus, illumina tenebras meas.* – „Fiindcă tu faci să lumineze făclia mea, Doamne, Dumnezeul meu, luminează întunericul meu.“

95 Ps. 68:8.

96 Ps. 100:3.

97 Verbul *albescere*, care înseamnă literal „a deveni alb“ este întrebuințat aici de Augustin cu o conotație figurată, creată de Vergilius în *Georgice*, I, 367 și *Eneida*, IV, 586. LABRIOLLE, p. 321, nota 1, remarcă faptul că *albescere* este foarte rar întrebuințat cu sensul acesta metaforic. În afară de acest loc din Augustin, mai sunt citați, între scriitorii creștini, Pseudo-Ambrosius, *De sacramentis*, VI, V, 25 și Cassiodorus, *Variae*, XI, II, 3.

98 Secvența *Deus creator omnium* face parte dintr-un imn creat de Sf. Ambrozie, citat de Augustin în întregime mai sus, IX, XII, 32.

Note și comentarii – Cartea a XII-a

1 Cu referire la promisiunea divină, Augustin utilizează aici verbul *corrumpere* „a nimici; a strica“. Traducătorii pe care îi consult oferă echivalări contextuale: *qui en pourrait compromettre l'effet?* (LABRIOLLE); *who shall annul it?* (PINE-COFFIN); *chi potrà infirmarla?* (ORSA); *wer kann sie entkräften* (BERNHART).

2 Rom. 8:31.

3 Mat. 7:7-8.

4 Ps. 15:16. Expresia biblică *cerul cerului* este socotită de Augustin importantă pentru înțelegerea topografiei cosmice simbolice. După cum arată J. Pépin, *Recherches sur le sens et les origines de l'expression «caelum caeli» dans le livre XII des «Confessions» de saint Augustin*, în „Archivium Latinitatis Medii Aevi“, nr. 953, p. 185-234, diferitele semnificații atribuite de Augustin acestei expresii pun în lumină contaminarea tradiției creștine cu elemente ale neoplatonismului. Astfel, dacă la începutul Cărții a XII-a „cerul cerului“ este identificat cu orizontul primar al Creației, ulterior pot fi detectate și alte nuanțe semantice precum: entitatea spirituală absolută, superioară celei terestre (XII, II, 2), creatură intelectuală superioară, echivalentă cu îngerii (XII, IX, 9), locuință a lui Dumnezeu (XII, XI, 12), lăcaș ceresc al îngerilor și al drepților (XII, XIII, 1; XII, XV, 19).

5 Ambiguă și dificil de tradus, această frază exprimă o idee dragă Sf. Augustin: întreaga Creație a lui Dumnezeu, începînd cu cele mai umile făpturi, este frumoasă. Afecțiunea lui Augustin pentru ființele inferioare este ilustrată de BERNHART, p. 907 prin trimiteri la *De vera religione*, LXXVII, unde se vorbește despre frumusețea viermilor, și la *De duabus animabus*, IV, unde Augustin afirmă că și țînțarii și muștele sunt un fel de minuni ale naturii, dotate cu o anumită inteligență.

6 Adjectivele *invisibilis et incomposita*, întrebuințate de Augustin pentru a desemna atributele haosului primar despre care se vorbește în Fac. 1:2, reflectă înțelesurile versiunii grecești din *Septuaginta*: αφωρατο καις αφκαωταστο. Versiunea din *Vulgata*, operă a contemporanului său Hieronymus, prezintă aici alte opțiuni: *terra autem erat inanis et vacua*. Adjectivele *inanis* „pustiu“ și *vacuus* „gol“ redau mult mai bine conținutul termenilor ebraici originari, după cum arată versiunile recente ale Bibliei.

7 Cf. Fac. 1:2.

8 Cf. Ps. 71:17. Încă un topos din definiția augustiniană a mărturisirii: Dumnezeu este cel care determină conținutul mărturisirii. Cf. și XI, II, 3: *enuntiare omnia hortamenta tua.*

9 Verbele *formare* și *distinguere* definesc operațiile concrete ale Creației divine, care acționează asupra haosului inițial, dînd contur lucrurilor, adică o formă specifică fiecăruia, care îl deosebește de toate celelalte.

10 Ideea „materiei informe“ primare a putut fi găsită de Augustin în Înțel. 11:18; în versiunile latinești ale acestei cărți biblice se putea citi: *fecisti mundum de informi materia* – „ai creat lumea din materia informă“. Acest concept va fi reluat de Augustin în capitolul imediat următor dar și în XII, XII, 15.

11 În original, derivatul nominal abstract *informitas*.

12 Vezi supra, nota 6.

13 Augustin formulează adesea astfel de enunțuri paradoxale (vezi, de exemplu, ultimul enunț din I, VI, 10). LABRIOLLE, p. 332, nota 1, crede a identifica în acest loc un ecou din Plotin, *Enneades*, II, IV, 10, unde se spune că, dacă sufletul se gîndește la materie ca la ceva lipsit de determinare, atunci el o gîndește fără ca propriu-zis să o gîndească. În amplul său comentariu la Cartea Facerii (*De Genesi ad litteram*, IV), Sf. Augustin afirmă din nou că expresia „pămîntul nevăzut și lipsit de alcătuire“ reprezintă doar o desemnare comodă și convențională a materiei informe care, „tocmai fiindcă este informă, nu poate fi pătrunsă de nici o înțelegere“.

14 Aluzie la trecutul său manihеist; maniheii opuneau lui Dumnezeu conceptul de materie informă.

15 În spirit neoplatonician, Augustin consideră că gîndirea unei materii drept informă se prezintă totuși spiritului, în mod natural, drept gîndire a unei materii formate.

16 După cum reiese limpede din formularea acestei fraze, Augustin face distincție între entitatea gîndirii (*mens*) și spiritul propriu-zis (*spiritus*). Această distincție apare și în *De Trinitate*, XIV, XVI, 22, unde spiritul este definit ca locul în care se produc și se păstrează imaginile și reprezentările corpurilor.

17 Prin această subtilă formă de captare a bunăvoinței cititorului, Augustin atrage atenția că toate considerațiile pe care le face cu privire la materia informă, oricît de complicate și abstracte ar părea, îi sunt inspirate de Adevărul divin.

18 Prin forma sa de derivat nominal abstract, termenul *mutabilitas* desemnează în genere „faptul-de-a-fi-schimbător“ sau „ceea-ce-determină-prin-sine-schimbarea“; conceptul acesta are ceva în comun cu ideea platoniciană, cu esența thomistă sau cu lucrul în sine kantian.

19 În exactitatea sa aforistică, această frază conține principiul teoretic pe care Augustin își întemeiază în continuare considerațiile sale pe marginea dogmei creației *ex nihilo*.

20 Cf. supra, I, XVIII, 28.

21 În acest punct, firul discursului confesiv revine la problematica din capitolul al II-lea al acestei cărți.

22 Repetiția intensificatoare din original creează un subtil efect retoric, în consonanță cu figura biblică tipică din citatul imediat următor.

23 Apoc. 4:8.

24 Pentru semnificațiile termenului *principium* vezi supra notele 42, 45 și 51 la Cartea a XI-a.

25 Vezi supra, II, 2 și nota 4.

26 Cf. Fac, 1:2.

27 Cf. Înțel. 11:18.

99 Se știe că în latina clasică, precum în toate limbile indo-europene vechi, opoziția fonologică între vocala scurtă și vocala lungă era încă funcțională. Această mărturie a Sf. Augustin atestă că, cel puțin în mediile instruite, ea era încă vie, cu toate că începuse să dispară în latina populară.

100 Această frază este cheia înțelegerii augustiniene a timpului; explicația este psihologică, timpul fiind definit de Augustin ca un produs al spiritului (*distentio animi*), adăpostit în memorie. Cf. Pierre Duhem, *Système du Monde*, vol. II, Paris, 1913, p. 476: „Existența și continuitatea timpului sunt deci opera spiritului nostru care poate, printr-o operație durabilă și persistentă a atenției, să cuprindă lucrurile trecute și lucrurile viitoare (...). În lucrurile care trec, spiritul nostru poate decupa un ansamblu de evenimente succesive și poate cuprinde toate aceste evenimente în cadrul unui singur moment prezent al atenției; prin aceasta, el le conferă o existență intelectuală persistentă, permanentă, de care aceste evenimente sunt lipsite în afara sa. În timp ce măsoară duratele, spiritul nostru compară între ele astfel de ansambluri, devenite fixe și prezente." Prin această soluție, Augustin dovedește absurditatea întrebării puse de filosofi cu privire la inerția, respectiv activitatea lui Dumnezeu înaintea Creației, întrebare pe care el o demontează în capitolul al X-lea și următoarele ale prezentei cărți. Așadar, spune Augustin, durata, cu toate ipostazele ei, prezentul, trecutul și viitorul, sunt judecăți ale conștiinței omenești și nu „produse" ale lui Dumnezeu, cu atît mai puțin „calități" ale sale. Rămîne însă problema relației între timp și transcendența divină, pe care Augustin o va aborda în continuare.

101 În terminologia gramaticală clasică, termenul *canticum* desemna una din părțile comediei, după cum se poate vedea la gramaticianul Diomedes, *Gramatica*, în ediția Heinrich Keil, *Grammatici latini*, I, 1855, p. 491: *membra comoediarum sunt tria: diverbium, chanticum, chorus* („părțile comediilor sunt trei: dialogul, recitarea, dansul"). Aici însă, Augustin utilizează acest termen în sensul cel mai general, cel de „melodie, cîntare". Cf. LABRIOLLE: *morceau*, ORSA: *canzone*, BERNHART: *Lied*, PINE-COFFIN: *psalm*.

102 Termenul *saeculum* „veac, secol" dar și „generație" este interpretat în sensul de „istorie" de către toți traducătorii pe care i-am consultat: *histoire* (LABRIOLLE), *storia* (ORSA), *history* (PINE-COFFIN), *Geschichte* (BERNHART).

103 În original apare expresia biblică *filii hominum* „fiii oamenilor".

104 Ps. 63:4.

105 Ps. 18:36.

106 Întregul pasaj reprezintă o subtilă parafrază după *Epistola către Filipeni* a Sf. Pavel (3:12-14), ale cărei înțelesuri sunt întrețesute cu aspirațiile înflăcărate ale propriului spirit către absolutul prezenței divine: *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim; sequor autem, si quo modo comprehendam in quo et comprehensus sum a Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernae vocationis Dei in Christo Iesu*. În versiunea românească Radu-Galaction, acest pasaj neotestamentar sună astfel: „Nu că am și apucat răsplata ori că sunt desăvîrșit, dar alerg după ea s-o cuceresc, întrucît cucerit am fost și eu de către Hristos Iisus. Fraților, eu pe mine însumi, pînă acum, nu mă socotesc să fi ajuns; dar fac una: uitînd cele ce sunt în urma mea, mă întind cît

pot spre cele dinainte, alerg la semn, întru Hristos Iisus." Cititorului preocupat de nuanțe, îi atrag atenția asupra subtilului joc etimologic, în textul lui Augustin, între participiile *distentus* „risipit"/ *extensus* „încordat" și, respectiv, substantivele *distentio* „risipire" și *intentio* „încordare", care desemnează stările opuse și polare ale spiritului angrenat în căutarea lui Dumnezeu.

107 Cf. Ps. 26:7.

108 Cf. Ps. 27:4.

109 Cf. Ps. 31:11.

110 Conform disocierilor precedente, Augustin are în vedere timpul trecut și timpul viitor. PINE-COFFIN exprimă în mod explicit această interpretare: *I am divided between time gone by and time to come*.

111 Această metaforă cu conotații metalurgice este un ecou din poezia Psalmilor. Arhitectura metaforică începută de această frază continuă în primele secvențe ale capitolului următor.

112 Ideea aceasta este formulată în termeni expliciți în *De civitate Dei*, XI, 6: *Procul dubio non est, mundus factus in tempore, sed cum tempore*. – „Nu există nici o îndoială că lumea a fost creată nu în timp, ci împreună cu timpul."

113 Cf. Fil. 3:13. Vezi și supra, nota 16.

114 După cum se va vedea mai pe larg în capitolele al IX-lea și al XII-lea ale Cărții a XII-a a *Confesiunilor*, Sf. Augustin definește îngerii drept ființe situate în afara timpului și a schimbării.

115 Cf. Fac. 1:1.

116 Termenul *distinctio* „diferențiere" caracterizează creația și nu pe Creator, care rămîne veșnic, simplu și unic. Pentru înțelegerea acestui termen vezi și LABRIOLLE: *sans que rien différenciât votre action*, PINE-COFFIN: *there is no change in your action*, BERNHART: *ohne Aufspaltung Deines Tuns*, ORSA: *senza tensione della tua attività*.

117 Ps. 146:8.

28 Pasajul este o parafrază după Fac. 1:6 și urm.

29 Vezi supra, II, 2 și nota 4.

30 Cf. Fac. 1:1.

31 Cf. Fac. 1:2.

32 Vezi supra, XI, XI, 13.

33 Este vorba de Moise, autorul primelor cărți ale Scripturii.

34 Cf. supra, nota 4.

35 Expresia *creatura intellectualis* întrebuințată aici de Sf. Augustin lasă să transpară destul de limpede imaginea neoplatoniciană a conceptului augustinian de „ființă intelectuală"; dorința de identificare cu tradiția iudeo-creștină îl conduce pe Augustin să identifice ființa intelectuală, cunoscută ca atare din neoplatonism, unde era văzută ca entitate intelectuală pură, intermediară între Dumnezeu și oameni, cu îngerii. Iată cum nuanțează Augustin statutul îngerilor în *De Genesi ad litteram*, II, XIII, 17: „Din clipa în care au fost creați, îngerii contemplă Cuvîntul și sfințenia lui veșnică într-un extaz de nedescris; ei privesc lumea de la o mare înălțime și, în lumina ideilor pe care le găsesc în inteligența lor, aprobă binele și condamnă răul."

36 Vezi supra, nota 6.

37 Semnificația completă a acestei invocații, dincolo de concentrarea tipică a stilului Sf. Augustin, este formulată explicit de PINE-COFFIN: *Let me listen in Truth, the Light of my heart, and not to the voices which I heard in the days of my darkness*.

38 Cf. Ps. 119:176 și Iona, 2:8.

39 Cf. Ezec. 3:12.

40 Interpreții oferă soluții diferite de traducere a subst. *impacatus*. După LABRIOLLE ar fi vorba despre pasiunile nepotolite ale tinereții (*tumulte de mes passions inapaisées*), după alții despre oamenii aflați în conflict cu Dumnezeu: *the uproar raised by men who would not live at peace with you* (PINE-COFFIN); *vor all dem Getöse der Ruhelosen*. În sfîrșit, ORSA propune echivalarea *le gazzare di uomini insoddisfatti*, explicată în note prin „care interpretează și comentează rău Scriptura".

41 Cf. supra, XI, XIII, 15 și urm.

42 Cf. 1Tim. 6:16.

43 Cf. supra, XII, VII, 7-VIII, 8.

44 Cf. supra, XII, IX, 9.

45 Cf. Ps. 115-16.

46 În original, *mens pura* înseamnă literal „minte pură", cf. și *cette pure intelligence* (LABRIOLLE), *a pure mind* (PINE-COFFIN), *mente pura* (ORSA), *dies lautere Sein im Geiste* (BERNHART).

47 Din imaginea acestei *civitas caelestis* Augustin va face un pilon al teologiei istoriei. Elemente ale topografiei sacre, descrise pe larg în *De civitate Dei*, provin, spun exegeții, deopotrivă din tradiția păgînă, greco-romană, și anume din filosofia stoică și din cea neoplatonică, dar și din cea ebraic-creștină. Despre „casa cerească" a Lui Dumnezeu vorbesc mereu profeți precum Isaia, Ieremia sau Mihea. Aceeași concepție o putea găsi Augustin și în Noul Testament, de exemplu în Gal. 4:26, Evr. 12:26 sau Apoc. 2:12 și 21:2. LABRIOLLE, p. 337 și BERNHART, p. 906, amintesc și de faptul că aproximativ între anii 160 î.d.Hr. și 129 d.Hr. în spațiul iudaic se înregistrează o mare

abundență de texte cu caracter apocaliptic, în care imaginea cetății cerești este centrală. Cf. și supra, nota 21 la Cartea a XI-a.

48 Cf. Ps. 42:2-4.

49 Cf. Ps. 27:4.

50 Cf. Ps. 102:28.

51 În acest paragraf se reiau considerațiile de la sfîrșitul §-lui 9 al acestei cărți.

52 Termenul *incommutabilitas* din original este indicat în dicționare drept o creație lexicală a Sf. Augustin.

53 Pentru mai buna lămurire a acestui pasaj, citez, după LABRIOLLE, nota 1, p. 339, următorul pasaj din *Contra adversarium Legis et Prophetarum*, I, IX, 12, în care Sf. Augustin întrebuințează un *exemplum*, o formulă didactică frecvent reperabilă în întreaga sa operă, în cazul de față, dincolo de ingeniozitatea ei, de o tulburătoare originalitate în sine, prin lumina inedită în care așează înțelegerea vorbirii omenești: *Nec putandus est Deus informem prius fecisse materiam et intervallo aliquo interposito temporis formasse quod prius informe fecerat; sed sicut a loquente fiunt verba sonantia, ubi non prius vox informis post accipit formam, sed formata profertur, ita intelligendus est Deus de materia quidem informi fecisse mundum simul eam concreasse cum mundo*. – „Nu trebuie să considerăm că Dumnezeu a creat mai întîi materia și că după trecerea unui anumit răstimp a dat o formă oarecare unui lucru pe care la început îl crease lipsit de formă, ci trebuie mai degrabă să socotim că, după cum cuvintele sonore sunt alcătuite de un vorbitor în așa fel încît nu apare mai întîi un sunet fără formă care după aceea să primească o formă, ci sunt emise deja dotate cu formă încă de la început, tot așa și Dumnezeu a creat lumea dintr-un fel de materie informă, dar și această materie informă a creat-o în același timp cu lumea."

54 Cf. Fac. 1:1.

55 Cerul vizibil, deosebit de „cerul cerului" care este orizontul etern al divinității, lumea intelectivă a îngerilor.

56 Cf. Fac. 1:1.

57 Cf. 1Cor. 13:12.

58 Despre dimensiunea simultaneității în cunoașterea autentică vezi supra, nota 87 la Cartea a IX-a.

59 Fac. 1:1.

60 În *Enarrationes in Psalmos*, CXLIX, 12, Augustin explică înțelesul simbolic al acestui *gladius bis acutus*: Cuvîntul lui Dumnezeu este o sabie cu două tăișuri. De ce cu două tăișuri? Fiindcă el vorbește atît despre lucruri ale lumii acesteia cît și despre lucruri veșnice. În ambele cazuri el dovedește ceea ce spune și îl scoate în afara lumii pe cel pe care îl lovește."

61 Cf. Ps. 48:15.

62 Augustin prezintă din nou aici, pe scurt, cele trei trepte ale cunoașterii, starea de așteptare, intuiția și memoria (numite aici *expectatio, contuitus* și *memoria*), pe care spiritul le parcurge în raport cu timpul. Termenul *contuitus* pare să fie o invenție creștină, căci nu este atestat înainte de secolul I. În scrierile creștine, sensul său primar „faptul de a privi" evoluează spre sensul special „intuiție directă; contemplație spirituală", definind starea de identificare a subiectului cunoscător cu obiectul cunoașterii. Cu această valoare, termenul este întrebuințat adesea de către Sf. Augustin, de exemplu în *De civitate Dei*, XI, XXI:

Acestei teme grave, Augustin îi va dedica, spre bătrînețe, două din lucrările sale, *De praedestinatione sanctorum* și *De dono perseverantiae*.

244 Fac. 1:26.

245 Imagine metaforică a Botezului; cf. și supra, XIII, XX, 28 și nota 188.

246 Taina Euharistiei. Despre simbolistica peștelui vezi și supra, XIII, XI, 29 și nota 198.

247 Încă un pasaj cu conotații semiologice. Vezi și supra, notele 27, 29, 41, 62 la Cartea I, 50, 53 la Cartea a IV-a, 144 la Cartea a VII-a, 128 la Cartea a IX-a, 49 la Cartea a X-a, 114 la Cartea a XII-a.

248 Cf. Fac. 1:21.

249 În interpretarea alegorică a lui Augustin (vezi capitolele anterioare), apele reprezintă nivelul inferior al Creației.

250 Sintagma *anima viva* desemnează esența eternă, asemănătoare chipului lui Dumnezeu, a ființei umane.

251 Cf. 2Cor. 6:6.

252 Cf. Fac. 1:28.

253 Fac. 1:28.

254 Cf. Is. 49:16.

255 Formulare rezumativă a principiului pluralității interpretărilor valide ale Sfintei Scripturi, dezvoltat pe larg de Augustin mai sus (vezi XII, XVII, 24 și urm.). Mai mult chiar, Augustin găsește potrivit să justifice acest principiu prin chiar semnificația alegorică a poruncii scripturale „creșteți și vă înmulțiți“.

256 Încă una din afirmațiile de adînc bun simț ale Sf. Augustin de care, din păcate, istoria creștinismului nu a știut să țină seama!

257 Fac. 1:1.

258 Este vorba despre popoarele păgîne.

259 Ultima frază este un rezumat al interpretării oferite de Augustin în §-le anterioare. Nuanța nou introdusă aici este cea etică. Îndepărtîndu-se de idealul etic al apatiei stoice ca și de viziunea pur contemplativă a neoplatonismuluii, ambele împărtășite în diferite etape ale tinereții, Augustin adoptă și dezvoltă preceptele etice pauline, care reclamă o implicare totală a ființei umane în existență. căutarea binelui atît pe cale contemplativă cît și activă.

260 Să notăm, fie și măcar în treacăt, semnificația „semiologică“ a acestei afirmații: semnele, inclusiv cele verbale, sunt „produse“ sau „generate“ asemenea unor ființe vii, deoarece, după cum spune expres Augustin în *De Trinitate*, IX, VII, 12, „prin vorbire dăm naștere la ceva înlăuntrul nostru“ (*dicendo intus gignimus*). Despre „semiologia“ augustiniană vezi și supra, notele 27, 29, 41, 62 la Cartea I, 50, 53 la Cartea a IV-a, 144 la Cartea a VII-a, 128 la Cartea a IX-a, 49 la Cartea a X-a, 114 la Cartea a XII-a.

261 Fac. 1:28.

262 Cf. Fac. 1:22. În schema alegorică a lui Augustin apele mării reprezintă umanitatea.

263 Sensul „interpretare“ al termenului *significatio* este impus de contextul argumentației; este și opțiunea altor traducători: *des exégèses variées* (Labriolle), *la varietà delle interpretazioni* (Labriolle), *die wechselnde Deutung des in Zeichen Bedeuteten* (Bernhart). Totuși, Pine-Coffin preferă să echivaleze semnificația primară a termenului *significatio*: *signs of various kinds*. Referitor la ideea „lecturii multiple“, subliniată de Augustin de atîtea ori pe parcursul acestor ultime două cărți ale *Confesiunilor*, Labriolle, p. 398,

image (Labriolle), *your own likeness* (Pine-Coffin), *tua imagine* (Orsa), *dein Glichnis* (Bernhart).

136 Cf. Fac. 1:31.

137 În legătură cu profilul polisemantic al termenului *principium* vezi și supra, notele 42, 45, 51 la Cartea a XI-a.

138 Cf. Ioan, 8:25.

139 Termenul *electio,* întrebuințat de Augustin aici, înseamnă literal „alegere“, iar în context poate fi înțeles în sensul de „preferință“, „evaluare“ sau „valoare“, cf. *préférence* (Labriolle), *valore* (Orsa), *Wertung* (Bernhart).

140 Cf. nota precedentă.

141 Cf. 1Tim. 1:8.

142 Vezi supra, XII, XXVII, 37 și nota corespunzătoare.

143 Cf. Mat. 16:17 și 1Cor. 15:50.

144 Ps. 143:10.

145 Semnificația mai generală a acestor concluzii parțiale de la Sfîrșitul Cărții a XII-a este clară: sperînd și rugîndu-se pentru asistența Sfîntului Duh, Augustin decide să renunțe la interpretarea detaliată a fiecărui verset al Cărții Facerii, optînd pentru selecția acelor pasaje care i se par mai importante. Cartea a XIII-a, ultima, va fi dedicată așadar interpretării celor mai importante pasaje din Cartea Facerii. Problematica atît de complexă a Creației l-a preocupat îndelung pe Augustin, practic întreaga viață. Prima abordare concretă a acestei tematici o înregistrăm în anul 389, în scrierea polemică *De Genesi contra Manichaeos*, în care Augustin practică o interpretare preponderent alegorică. Patru ani mai tîrziu, în 393, în lucrarea neterminată *De Genesi imperfectus liber*, Augustin exersează metoda interpretării literale, pentru ca în aceste ultime trei cărți ale *Confesiunilor* să desfășoare o amplă interpretare speculativă, îmbinînd literalismul cu abordarea alegorică și cu cea simbolică, în jurul marilor teme: Dumnezeu, Trinitate, Creație, Cuvînt, Înțelepciune, timp, eternitate. În sfîrșit, imediat după terminarea *Confesiunilor*, Augustin redactează, în anul 401, o adevărată monografie dedicată interpretării Cărții Facerii, și anume ampla lucrare *De Genesi ad litteram libri XII*. Nici în acest tratat Augustin nu ajunge să finalizeze interpretarea Genezei, pe care ar fi vrut-o exhaustivă, căci se oprește la momentul alungării din Paradis a lui Adam și a Evei. În cartea a II-a a *Retractărilor*, Augustin își exprimă insatisfacția pentru acest demers al său, pe care îl consideră un eșec.

26 Fac. 1:2.

27 Despre *caritas mater* mai amintește Augustin și mai sus, V, v, 9. Este vorba, firește, despre iubirea creștină totală, care „rabdă îndelung“ și „este plină de bunătate“ (1Cor. 13:4). O expresie similară, care apare și ea frecvent în scrisul Sf. Augustin este *mater Ecclesia* „mama Biserică“.

28 Rom. 5:5.

29 1Cor. 12:1.

30 1Cor. 12:31.

31 Efes. 3:19.

32 Transferînd asupra lui atributul „mai presus de orice“ (*supereminens*) împrumutat din *Epistolele* pauline citate imediat anterior, Augustin identifică Sfîntul Duh cu dragostea pentru Hristos.

33 Acest *pondus cupiditatis* (cf. Labriolle: *ce poids de la concupiscence*; Orsa: *il pesso della passione*; Bernhart: *jene Schwerkraft der Begierlichkeit*; Pine-Coffin: *the weight of concupiscence*) reprezintă în terminologia metaforică a Sf. Augustin atracția trupului pentru lucrurile derizorii oferite de realitatea obiectuală. În jurul acestui concept Augustin construiește o adevărată psihologie: reprezentînd tendința naturală a oricărui corp de a-și găsi locul său în lume, acest *pondus corporis* își are contrapartea alegorică în lumea sufletului. După cum se arată în *De civitate Dei*, XII, 28, între orizontul sufletesc și lumea obiectelor există o analogie perfectă: *Ita enim corpus pondere sicut animus amore fertur, quocumque fertur.* – „La fel cum corpul este purtat de greutatea sa, tot așa și sufletul este purtat de iubire oriîncotro este purtat.“ După cum spune de altfel Augustin și în acest pasaj al *Confesiunilor,* „greutatea“ sufletului este așadar iubirea. Această comparație ilustrează modalitatea analogică în care își înscrie Augustin interpretarea conceptului de „Trinitate“ în această a XIII-a carte a *Confesiunilor*.

34 Fac. 1:1.

35 Formulare foarte concentrată a limitelor interpretării în spirit evanghelic a Scripturii. Pentru semnificația frazei cf. și Labriolle: *cette comparaison serait à la fois pleine d'analogies et pleine de dissonances*, Orsa: *nessuna espressione sarebbe pi‡ propria e impropria*, Pine-Coffin: *we can well speak of them in this way by analogy, but how different they are in reality!*, Bernhart: *wie stimmt das Bild, und wie wenig stimmt es.*

36 Traducînd latinescul *spiritus* prin germanul *Lebensgeist* „forță vitală“, Bernhart respinge, în nota 9, p. 913, interpretarea pe care Etienne Gilson, *Introduction à l'étude de Saint Augustin,* o dă acestui termen; după Gilson, *spiritus* desemnează la Augustin întotdeauna partea rațională a sufletului, prin care omul se diferențiază de animale. Plecînd de la înțelesul biblic al acestui termen latin creștin, în locuri precum Fac. 7:22 (*habebant in se spiritum vitae* – „(despre animale) aveau în sine suflarea vieții“), exegetul citat conchide că Augustin își însușise utilizarea curentă în latina populară creștină a acestui termen, care ajunsese să echivaleze deopotrivă sensurile cuvintelor ebraice *nefe* „spirit“ și *r¬ah'* „suflare“. Semnificația generală a contextului pare să-i dea dreptate. Alți interpreți rămîn însă la poziția tradițională: *notre esprit* (Labriolle), *our own spirit* (Pine-Coffin), *il nostro spirito* (Orsa).

37 Fac. 1:1.

38 Cf. Ps. 144 (143): 15. Versiunea citată aici de Augustin diferă atît de Vulg.: *Forsitan pertravisset anima nostra aquam intolerabilem*, cît și de

metaforei, parabolei, alegoriei etc. Aceast fel de a te apropia de lucruri permite ca toată creația să fie văzută ca o sinteză armonioasă de semne pe care Creatorul le emite pentru înțelegerea umană. Asemenea unei limbi prin care Dumnezeu se adresează oamenilor, prin bogăția formelor sale de existență, creatura se adresează acestora în formulări diferite ale aceluia și adevăr. Faptul că existența fenomenală este multiplă și instabilă corespunde, prin voința lui Dumnezeu, spiritului neliniștit al omului, care nu poate suporta prea multă vreme contemplarea mistică a Unității și Adevărului. Spiritul omului, care este creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“ percepe în varietatea infinită a lucrurilor, peste tot, urme (*vestigia*) ale voinței divine (vezi și supra, nota 60). Pornind de la ele, spiritul omului poate reconstitui unitatea inițială a ansamblului. Interiorul ființei umane adăpostește astfel această mișcare contradictorie între unitate și varietate, între Creație și istorie. Acest fapt explică și de ce mesajul revelat cuprins în Scriptură, unic în adevărul său suprem, se manifestă prin diferite forme de expresie, justificînd fiecare orice interpretate, cu condiția ca aceasta să fie conformă cu Adevărul suprem. Imaginile, metaforele, alegoriile biblice, asemenea cuvintelor unei limbi, pot exprima în modalități diferite același adevăr. Acest „polisemantism“ sau chiar ambiguitate a cuvintelor și imaginilor Sfintei Scripturi are, după Augustin, mai multe cauze. Unele țin de insuficiența funciară a omului, supus aproximației, păcatului și morții. Pe de altă parte, în *Enarrationes in Psalmos*, CXLVI, Augustin argumentează că misterele divine sunt învăluite adesea în nori, pentru a le spori valoarea și pentru a obliga spiritul omenesc la efortul de a le înțelege și interpreta. Acest exercițiu de fortificare a spiritului prin interpretarea Sfintei Scripturi este tocmai ce ne propune Augustin în ultimele trei cărți ale *Confesiunilor*, pornind de la primul capitol al Cărții Facerii. În sfîrșit, trebuie adăugat că Sf. Augustin se menține în tradiția apostolică atunci cînd afirmă că înțelegerea Sfintei Scripturi nu poate fi atinsă în afara iubirii, a credinței și a rațiunii. Nuanța sa personală constă poate în sublinierea rolului acesteia din urmă: „Este exclus ca credința noastră să ne pretindă să renunțăm la explicarea rațională sau la cercetarea cu ajutorul rațiunii; căci nici nu ar fi cu putință să credem, dacă nu am avea suflete înzestrate cu rațiune (...). Așadar, dacă o exigență a rațiunii ne spune că, în cazul unor lucruri superioare, pe care încă nu le putem înțelege, credința purcede rațiunii, tot așa, fără îndoială, și rațiunea care ne face cunoscute toate aceste lucruri, precede puțin credinței“ (*Epistola* CXX, 3). Despre raportul între credință și înțelegere vezi și supra, nota 38 la cartea a VI-a.

187 Această „amară slăbiciune“ (*amarus languor*) trebuie corelată cu terenul *fastidium* („predispoziție spre dezgust a simțurilor noastre“) și prefigurează viziunea pesimistă asupra unei umanități care refuză credința și se încredințează exclusiv propriilor forțe, viziune reluată și dezvoltată mai pe larg în *De Trinitate*, X, v, 7 și urm.

188 Acest *verbum initii* se referă la inițierea în Sfintele Scripturi, operație pe care catehumenul o parcurgea în etapa pregătitoare pentru Botez. La necesitatea ca orice creștin să-și însușească elementele fundamentale ale doctrinei creștine și să depună apoi un efort continuu pentru a le adînci se referă pe larg Sf. Augustin în opusculul *De catechizandis rudibus*.

189 Cf. Fac. 1:24.

190 Cf. Ioan, 3:5.

191 Ps. 106:21.

Note și comentarii – Cartea a XIII-a

1 Cf. Ps. 59:18.

2 Ideea gratuității absolute a Creației este un punct central al concepției Sf. Augustin. În *De doctrina Christiana*, I, XXXII, 35, se spune că Dumnezeu nu are nevoie de oameni dar, dacă totuși se folosește de noi (*utitur nobis*), aceasta este doar un semn de bunăvoință față de noi și o mărturie a generozității sale. Aceeași idee în *De Genesi ad litteram*, VIII, XI, 24: „Dumnezeu se poate lipsi de serviciile noastre, dar noi avem nevoie de puterea lui ca să ne ocrotească prin lucrarea sa. Prin aceasta, el este singurul Dumnezeu adevărat, deoarece faptul că suntem dependenți de el, departe de a-i aduce lui vreun avantaj, nu folosește decît intereselor și mîntuirii noastre.“

3 Într-un joc metaforic, slăvirea lui Dumnezeu este comparată cu cultivarea pămîntului, printr-un subtil joc de cuvinte din familia lexicală a verbului *colere* „a cultiva“ (*colam ... incultus ... colam*).

4 Verbul *subsistere*, întrebuințat aici de Augustin, sugerează prin etimologia lui (*sub* „la bază“, *sistere* „a sta, a se afla“) auto-justificarea dreptului la existență al fiecărei creaturi.

5 Întemeindu-se pe sentenții neotestamentare precum cea din Evr. 1:3 („Dumnezeu ... le susține pe toate cu cuvîntul tăriei sale.“), Augustin dezvoltă pe larg ideea menținerii întregii creații prin voința lui Dumnezeu, cauza supremă a lucrurilor. Cf. și *De Genesi ad litteram*, IV, 12: „Puterea lucrării Atotțiitorului este cauza menținerii în ființă a întregii creații (...). Lumea nu ar fi în stare să se mențină nici o clipită dacă Dumnezeu și-ar retrage stăpînirea sa.“ Acest pasaj din Augustin este citat de Thomas de Aquino, *Summa contra gentiles*, III, 65, ca argument *ex autoritate* în sprijinul ideii că Dumnezeu este cauza ultimă a lucrurilor.

6 Cf. Ps. 104:24.

7 Starea de dezorganizare și derivă a lumii create este definită aici de Augustin prin expersiile *immoderatio* „lipsă de măsură“ și *longinqua dissimilitudo* „neasemănare extinsă (față de Dumnezeu)“, cf. *ce qui tend au désordre, à une complète dissemblance par rapport à vous* (LABRIOLLE), *essi tendono ad allontanarsi da te verso il disordine e la degenerazione* (ORSA), *prone to fall away from you into confusion utterly alien from yourself* (PINE-COFFIN), *es noch ins Maßlose wagte und fern von Âhnichkeit mit dir* (BERNHART). Pentru conceptul „neasemănare“ vezi și supra, nota 100 la Cartea a VII-a.

8 Cf. Fac. 1:31.

9 Întregul pasaj este impregnat de tematica și de limbajul lui Plotin: degenerarea ființelor prin depărtare progresivă de Unitatea care le emană (cf. *Enneades*, V, II, 2, 1-4), purcederea ființelor de la Unitate (*Enneades*, III, IX, 4),

întoarcerea către Bine a spiritului luminat de razele Binelui suprem (*Enneades*, VI, VII, 31).

10 Fac. 1:2.

11 Cf. Ps. 73:28.

12 Cf. 1Efes. 5:8.

13 Cf. 2Cor. 5:21.

14 Pasajul este o parafrază a unui verset biblic din Ps. 36:7: *Iustitia tua sicut montes Dei; iudicia tua abyssus multa*. – „Dreptatea ta este înaltă cît munții, hotărîrile tale sunt ca adîncul cel de nepătruns“ (RADU-GAL.). Semnificația alegorică atribuită acestui pasaj din Psalmi, transferată de altfel și în contextul de aici, este explicată de Augustin în *Enarrationes in Psalmos*, XXXV, 10, astfel: „După cum munții lui Dumnezeu reprezintă dreptatea sa, unii oameni devenind mari prin Harul său, tot așa și prin judecățile sale ajung să se afle în întuneric toți cei care se scufundă în lucrurile cele mai josnice. (...) Voi afirma limpede: în Biserica lui Hristos am găsit abisul și am găsit munții; i-am găsit pe cei buni, care sunt puțini, pentru că munții sunt puțini iar abisul este adînc.“

15 Fac. 1:3.

16 Pe lîngă inerenta conjectură biblică în care se încadrează întreaga discuție, pot fi reperate aici și clare ecouri din Plotin sau chiar din Platon. În *De civitate Dei*, XI, XXI, Augustin citează alături din Fac. 1:31, versetul în care Dumnezeu se arată mulțumit de opera sa, dar și un fragment din dialogul platonician *Timaeus*, 37c, unde Creatorul este prezentat ca bucurîndu-se de realizarea creației sale. Termenii interpretării sunt evident platonicieni, cf. *Timaeus*, 29d: „Să arătăm așadar în ce scop Creatorul devenirii și al lumii le-a dat o formă. El era bun, iar în ceea ce este bun nu se naște niciodată nici o dorință. Lipsit deci de orice dorință, el a voit ca toate lucrurile să se nască pe cît posibil asemănătoate cu el“. Acest loc platonician este citat de Plotin în *Enneades*, V, VI, 1, iar aceasta este probabil sursa directă a Sf. Augustin. Accentul său personal constă în sublinierea absolutei gratuități a actului Creației.

17 Cf. Gen. 1:2 și Ps. 143:10.

18 Trimitere la o expresie biblică în care verbul *quiescere*, cu referire la Dumnezeu, redă o expresie idiomatică ebraică cu sensul „a fi binevoitor“. Cf., în versiunea RADU-GAL., Is. 11:2: „Se va odihni peste el Duhul lui Dumnezeu.“ 1Petr. 4:14: „Duhul măririi și al lui Dumnezeu se odihnește asupra voastră.“

19 Parafrază după Ps. 36:10: *Quoniam apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen*. – „Căci la tine este izvorul vieții și întru lumina ta vom vedea lumină“ (RADU-GAL.).

20 Termenul *aenigma*, împrumutat din greacă în latina creștină, desemnează în *Vulgata* (de exemplu în 1Cor.13:1) noțiunea „mesaj încifrat adresat de Dumnezeu oamenilor“.

21 Fac. 1:1.

22 Pentru semnificațiile termenului *principium* vezi supra, nota 42, 45, 51 la Cartea a XI-a.

23 Problemei centrale a Trinității îi va dedica Augustin una din cele mai importante lucrări ale vastei sale opere, tratatul în 15 cărți *De Trinitate*.

24 Vezi supra, XII, II, 2 - XII, XII, 31.

25 Discuția despre semnificațiile expresiei *cerul cerului* este dezvoltată de Augustin mai sus, în Cartea a XII-a. Vezi și nota 4 la această carte.

192 Ioan, 4:48.

193 Joc de cuvinte: *ab aquis maris infidelitate amaris.*

194 1Cor. 14:22.

195 Cf. Ps. 136:6.

196 Cf. Fac. 1:24.

197 Cf. Fac. 1:20.

198 Peștele ca simbol hristic a jucat un rol important în imaginarul creștin în primele secole (vezi, pe larg, F. Dölger, *Der heilige Fisch in den antiken Religionen und in Christentum*, vol. I-V, Padeborn, 1910-1927). O expunere a semnificației mistice a acestui simbol regăsim la Augustin în *De civitate Dei*,_ XVIII, XXV, 23: „Dacă îmbinăm primele litere ale cuvintelor grecești φΙησου Χρειστος Θεου~ ϑΥιος Σωτηϖρ, adică Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitorul, obținem cuvîntul φΙχθυϖ □pește“, prin care se înțelege numele tainic [*mystice intellegitur*] al lui Iisus Hristos, deoarece în abisul morții noastre, ca în adîncurile mării, el a putut să rămînă viu, adică lipsit de păcat.“

199 Ps. 23:5. Imagine prefigurînd Euharistia, împărtășirea credincioșilor cu trupul mistic al Mîntuitorului.

200 În mod alegoric, la fel cum uscatul s-a desprins de mare.

201 Cf. 1Tim. 5:6.

202 Pentru sensul cuvîntului *sacramentum* vezi supra, notele 44 la Cartea a VI și 128 la Cartea a X-a.

203 Prin „apele necredinței“ Augustin are în vedere aici riturile vechilor religii și misterii păgîne, de care Biserica a trebuit să se desprindă ca uscatul de marea originară.

204 Cf. 1Tes. 1:7.

205 Cf. Ps. 69:33.

206 Fac. 1:24.

207 Rom. 12:2.

208 Cf. 1Tim. 6:20.

209 Rom. 12:2.

210 Fac. 1:24.

211 Fac. 1:21.

212 BERNHART, p. 919, constată că propoziția *quia aemulatio viri ab amico est* își are un corespondent foarte apropiat la Sf. Ambrozie, *De fide resurrectionis*, II, 30: *quia aemulatio viro ab altero eius.*

213 Gal. 4:12.

214 Sir. 3:17.

215 Sunt vizate, în mod alegoric, funcțiile organice normale, indiferente din punct de vedere spiritual. Pasajul este parafraza unui verset din 1Cor. 8:8, citat de Augustin și în alte împrejurări: *Neque enim si manducaverimus abundabimus; neque sinon manducaverimus, deficiemus.* – „Căci nici dacă mîncăm n-avem cîștig, nici dacă nu mîncăm n-avem pagubă“ (RADU-GAL.).

216 Cf. Rom. 1:20: *Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas.* – „Într-adevăr, însușirile lui nevăzute, puterea lui cea veșnică și a lui dumnezeire se văd prin cugetare de la începutul lumii în făpturile lui“ (RADU-GAL.).

217 Rom. 12:2.

218 Rom. 12:2.

219 Fac. 1:21.

220 Fac. 1:26.

221 Interpretarea secvenței biblice din Fac. 1:21 *secundum genus* „potrivit neamului său“ este un exemplu strălucit de ingeniozitate hermeneutică. Urmîndu-și propriile precepte interpretative, Augustin identifică sensuri surprinzătoare, ascunse în expresii dintre cele mai umile și, în aparență, neînsemnate.

222 Acest *dispensator verbi tui* la care face face aluzie aici Augustin este Apostolul Pavel, iar locul neotestamentar vizat este Rom. 4:15: „Pentru că zece mii de învățători de ați avea în Hristos, totuși nu aveți mai mulți părinți. Căci eu v-am născut pe voi întru Hristos Iisus, prin Evanghelie“ (RADU-GAL.).

223 Cf. 1Cor. 3:2: „Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci nu puteați mînca și încă nici acum nu puteți“ (RADU-GAL.).

224 Cf. 1Tes. 2:7: „Noi însă am fost în mijlocul vostru cu totul blînzi, așa precum o crescătoare încălzește pe fiii săi“ (RADU-GAL.).

225 Rom. 12:2.

226 Rom. 12:2.

227 Col. 3:10.

228 1Cor. 2:15.

229 Cf. Fac. 1:26.

230 Cf. 1Cor. 2:14.

231 Cf. Ps. 49:21.

232 Cf. 1Cor. 3;10.

233 Efes. 2;10.

234 Pasajul exprimă o idee scumpă Sf. Augustin: în Biserica lui Iisus Hristos toți membrii ei, conducători spirituali și conduși, sunt egal de îndreptățiți față de Harul divin căci, după cum spune Augustin în *Sermones*, XXIII, 2, „toți suntem deopotrivă învățăceii aceluiași Învățător“.

235 Fac. 1;27.

236 Gal. 3:28.

237 În interpretarea alegorică a Sf. Augustin (vezi supra, XIII, XV, 16), *firmamentum* este echivalat cu Sfînta Scriptură. Făpturile de pe firmament sunt îngerii.

238 Col. 3:10.

239 Cf. Iac. 4:11: *si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex.* – „Dacă judeci legea nu ești împlinitor al legii ci judecător“ (RADU-GAL.).

240 Cf. Mat. 7:20. Din pasaj transpare o poziție polemică față de diferitele școli gnostice care au parazitat creștinismul în primele secole, determinînd îndîrjite campanii apologetice ale multor părinți și scriitori bisericești. Pornind de la unele elemente ale antropologiei pauline (pentru interpretarea acestei antropologii și spirit autentic creștin vezi supra, XII, XXVII, 37), un gnostic precum Valentinus împărțea oamenii în trei „specii“: specia terestră (păgînii), specia „sufletească“ (ψυχικοϖι), care ar fi creștinii obișnuiți, și specia superioară, „spiritualii“ (πνευματικοιϖ), care ar include doar pe gnosticii adevărați. Fiecăreia dintre aceste categorii îi era destinat, în prelungirea doctrinei stoice, un traiect precis, atît în viață, cît și după moarte.

241 Cf. 1Cor. 2:15.

242 Cf. 1Cor. 5:12.

243 Acesta este locul din *Confesiuni* unde Augustin exprimă cu cea mai mare claritate concepția sa (încă) atît de controversată despre predestinare.

Septuaginta, cf. RADU-GAL.: „Atunci valurile vijelioase ar fi covîrșit valurile noastre“. LABRIOLLE, p. 371, nota 1, atrage atenția că, în comentariul său la acest psalm din *Enarrationes in Psalmos*, CXXIII, 9, Augustin „trage din traducerea sa inexactă concluzii care favorizează concepția pe care și-o constituie el despre rău“: *Quae est aqua sine substantia nisi aqua peccatorum sine substantia? Peccata enim non habent substantiam.* – „Ce este apa fără substanță decît apa păcatelor fără substanță? Căci păcatele nu au substanță.“ Despre definiția răului ca *privatio boni* cf. supra, VII, XII, 18 și notele 20, 21, 22, 25 la Cartea a VII-a.

39 Lucifer, îngerul decăzut al Răului.

40 Cf. Fac. 1:3.

41 Despre „cerul cerului“ vezi supra, nota 4 la Cartea a XII-a.

42 Efes. 5:8.

43 Cf. Ps. 18:28.

44 Cf. Is. 58:10.

45 Cf. Ps. 31:21.

46 Fapte, 8:20. Justificarea calificării Sfîntului Duh drept „dar“ (*donum*) al Divinității o dezvoltă Augustin în *De Trinitate*, XV, XIX, 33 și urm.

47 În opoziție cu verbul *uti* „a se folosi“, întrebuințat de Augustin cu referire la lucrurile cu care avem relații materiale concrete, verbul *frui* „a se bucura“ se referă întotdeauna la relația gratuită cu lucruri pe care le iubim pentru ele însele: *frui enim est amore alicui rei inhaerere propter seipsam* – „a te bucura de ceva înseamnă ca, din iubirea pentru un lucru, să te unești cu acesta pentru el însuși“ (*De doctrina Christiana*, I, IV).

48 Cf. Ps. 9:14.

49 Distincția între *bona voluntas* și *mala voluntas* reprezintă un punct central al doctrinei morale a Sf. Augustin.

50 Despre *pondus corporis* vezi supra, nota 33.

51 Sfîntul Duh.

52 Cf. Ps. 84:5.

53 Despre înțelesul istoric al acestei expresii vezi supra, IX, II, 2 și nota 13 la această carte. O interpretare alegorică a expresiei ne oferă Augusatin în *Enarrationes in Psalmos*, la discuția despre Ps. 119:1: „Treptele urcă sau coboară; în stilul Psalmilor însă, treptele semnifică întotdeauna o ascensiune. De unde trebuia să ne ridicăm? Din valea lacrimilor. Cît privește însă locul spre care trebuie să ne înălțăm, vorbirea omenească nu ne ajunge pentru a spune.“

54 Cf. Ps. 122:1 și urm.

55 Cf. Ps. 61:8.

56 Este vorba despre îngeri, treapta inteligibilă a universului, aflată în imediata apropiere a lui Dumnezeu. Spre deosebire de celelalte creaturi, care, după ce au primit viață de la Dumnezeu, se îndreaptă spre el spre a primi lumină, prin bunăvoința divină îngerii, deși ființe create și ei, transcend curgerea timpului, aflîndu-se deci într-o stare identică cu sine. Vezi și supra, nota 35 la Cartea a XII-a.

57 Fac. 1:3.

58 Cf. Efes. 5:8: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate!* – „Altădată erați întuneric, iar acum sunteți lumină întru Domnul; umblați ca fii ai luminii!“ (RADU-GAL.)

59 Cf. Ioan, 1:9: „[Iisus Hristos] era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul venind în lume“ (RADU-GAL.).

102 Cînt. 2:17.

103 Cf. Ps. 42:6.

104 Cf. Ps. 5:4.

105 Cf. Iov, 32:20.

106 Cf. Ps. 5:4.

107 Rom. 8:11.

108 Cf. Fac. 1:2.

109 Trimitere la 2Cor. 1:22: *Qui et signavit nos et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*. – „Carele ne-a și pecetluit pe noi și a dat arvuna Duhului în inimile noastre“ (RADU-GAL.).

110 Cf. Efes. 5;8.

111 Cf. Rom. 8:24.

112 1Tes. 5:5.

113 Cf. 1Tes. 2:4.

114 Cf. Fac. 1:5.

115 Cf. 1Cor. 4:7.

116 Cf. Rom. 9:21.

117 Termenul biblic *firmamentum*, în tradiția terminologică românească *tărie*, care desemnează în Cartea Facerii „cerul“, este întrebuințat aici de Augustin în mod ambiguu, prin sugerarea sensului primar al acestui termen, cel de „lucru ferm“. Vezi și supra, nota 23 la Cartea a II-a.

118 „Cartea“ antică (*liber* sau *volumen*) reprezenta o lungă fîșie de pergament care se păstra înfășurată ca un rulou și se citea prin desfășurare progresivă. Imaginea invocată aici de Augustin are și ea o origine biblică; a putut fi inspirată de Apoc. 6:14: *Et caelum recessit sicut liber involutus*. – „Iar cerul s-a dat în lături ca o carte de piele pe care o faci sul“ sau, mai degrabă, Is. 34:4: *Et complicabitur sicut liber caeli*. – „Cerurile se vor strînge ca un sul de carte“ (versiunea RADU-GAL.).

119 Analogie cu pergamentul pe care erau scrise cărțile. În elaborata sa interpretare, Augustin se întemeiază pe două semnificații alegorice ale „pielii“, identificate și prezentate de el în *Enarrationes in Psalmos*, CIII, 1, și anume, pe de o parte, „pielea“ ca simbol al păcatului care i-a aruncat pe oameni în „desfășurarea„ istoriei și, pe de altă parte, „pielea“ ca figurare a protecției oferite de Dumnezeu prin dăruirea Scripturii: *Pellis mortalitatem significat; propterea et illi duo homines, primi parentes nostri, auctores peccati generis humani, facti mortales dimissi sunt de paradiso; ut autem significaretur ipsa mortalitas eorum, induti sunt tunicis pelliceis*. (...) *Invenimus extendisse Deum caelum sicut pellem, ut intellegamus caelum Sanctam Scripturam. Hanc auctoritatem primo posuit Deus in Ecclesia sua*. – „Pielea semnifică firea muritoare a omului; de aceea, acei doi oameni [Adam și Eva], primii noștri părinți, începătorii păcatului neamului omenesc, după ce au fost făcuți muritori, au fost izgoniți din paradis; iar pentru a fi semnificată firea lor muritoare, au fost îmbrăcați în veșminte de piele. (...) Am descoperit că Dumnezeu a întins cerul asemenea unei piei, pentru ca să înțelegem prin cer Sfînta Scriptură. Aceasta este autoritatea pe care a pus-o Dumnezeu mai întîi în Biserica sa.“

120 Cf. Ps. 103(104): 2: *Amictus lumine sicut vestimento, extendens caelum sicut pellem*. – „Tu te învelești în lumină ca într-un veșmînt, tu desfășori cerurile ca un cort“ (RADU-GAL.).

121 Ps. 8:4. În tratatul *Enarrationes in Psalmos*, VIII, 7, găsim următoarea explicație alegorică a acestui pasaj din Psalmi: „Dacă, pe bună dreptate, prin «degetele lui Dumnezeu» înțelegem pe acei slujitori ai săi plini de Duhul Sfînt (...), deoarece cu ajutorul lor a fost alcătuită întreaga Sfîntă Scriptură, trebuie să înțelegem de asemenea că, într-un mod potrivit, cărțile Vechiului și ale Noului Testament au fost denumite «ceruri»“,

122 Cf. Ps. 19:8.

123 Cf. Ps. 8:3.

124 Cf. Ps. 8:3.

125 Trimitere la Fac. 1:7: *Et fecit Deus firmamentum divisitque aquas quae erant sub firmamento, ab his quae erant super firmamentum*. – „Și a făcut Dumnezeu tăria și a despărțit apele care se aflau sub tărie de cele care se aflau deasupra tăriei.“

126 Cf. Mat. 18:10.

127 Codexul se închidea prin înfășurare în jurul unei tije. Cf. supra, notele 118 și 119.

128 De remarcat încă o dată o figură etimologică atît de dragă Sf. Augustin: verbul *firmare* „a întări“/ *firmamentum* „tărie; cer“/ *infirmitas* „slăbiciune“. Îngerii au misiunea de a proteja ființele inferioare.

129 Ps. 36:6. Pentru semnificația alegorică a „norilor“ vezi supra I, II, 3 și nota corespunzătoare.

130 Mat. 24:35.

131 Vezi supra, notele 118 și 119.

132 În original, *foenum* „fîn“. Despre conotația „perisabilitate“ a acestui termen în vocabulatul lui Augustin cf. supra, nota 2 la Cartea a IV-a.

133 Cf. Is. 40:6-8.

134 Cf. 1Cor. 13:12: *Videmus nunc per speculum in aenigmate*. – „Acum vedem ca prin oglindă, în parabolă“. Datorită rolului important jucat în propria sa concepție hermeneutică, Augustin citează mereu aceste cuvinte ale Sf. Pavel. Justificarea prezenței acestui citat în contextul de aici se clarifică mai bine în lumina unor disocieri din *De Trinitate*, IX, VI, 10: „Judecata Adevărului lucrează fără întrerupere, își revarsă lumina cu putere și rămîne neclintită cu ajutorul măsurii indestructibile a Adevărului. Chiar și dacă este întrețesut cu un fel de negură alcătuită din imagini ale lumii corporale, adevărul nu se întunecă și nu dispare.“

135 Cf. 1Ioan, 3:2.

136 Cf. Cînt. 1:3.

137 1Ioan, 3:2.

138 După atestările din dicționare, adverbul *incommunicabiliter* pare să fie o creație lexicală a Sf. Augustin. Înțelesul acestui adverb nu poate fi transpus în românește decît aproximativ, printr-o locuțiune adverbială, sau, eventual, printr-o formulă neologică (*incomutabil*).

139 Substantivul *essentia,* din punct de vedere etimologic infinitivul lung al verbului *esse* „a fi“, are aici, în mod evident, sensul primar, cel de „ființă“, și nu cel de „esență“. De altfel, în întreaga literatură filosofică latină, antică și medievală, inclusiv la Sf. Augustin, aceste două înțelesuri ale lui *essentia* sunt adesea greu de distins. În legătură cu aceste disocieri etimologice, este locul să menționez că acest fragment din *Confesiuni* conține formularea pe scurt a uneia din marile teme ale augustinismului, dezvoltată pe larg în tratatul *De Trinitate*:

170 1Petr. 2:9.

171 Expresia este folosită de Sf. Pavel în 1Cor. 1:27 pentru a-i numi pe Apostoli.

172 Cf. Is. 52:7: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem.* – „Cît de frumoase sunt, pe munți, picioarele soldatului care vestește pacea, care aduce solia de veste bună și crăinicește mîntuirea“ (RADU-GAL.).

173 Ps. 19:2.

174 Cf. Ps. 19:3. Semnificațiile alegorice ale acestor parafraze biblice sunt legate de disocierile din §-ul anterior. O formulare mai explicită a conjecturilor alegorice de aici o regăsim în *Enarrationes in Psalmos*: „Ce numim prin cuvîntul *ziuă*? Pe oamenii spirituali. Iar prin *noapte* ce înțelegem? Pe oamenii trupești. Fie ca oamenii spirituali să vorbească despre lucruri spirituale altor oameni spirituali. (...) Oamenii trupești încă nu înțeleg Înțelepciunea ta. De aceea, atunci cînd oamenii spirituali vorbesc altor oameni spirituali, spunem că *ziua revarsă Cuvîntul asupra zilei*. Cînd oamenii trupești nu trăiesc credința în Hristos cel răstignit, atunci prin aceștia îi înțelegem pe cei asemenea unor copii și spunem despre ei că sunt *noaptea care vestește nopții cuvîntul științei*.“

175 Fac. 1:14.

176 Cf. Fapte, 2:2-3.

177 Cf. Ioan, 11.

178 Cf. Mat. 5:14 și urm.

179 Ultima parte a acestui paragraf integrează în interpretarea pe care Augustin o dă Cărții Facerii momentul Cincizecimii, relatat în *Faptele apostolilor*, 2:1-6: pătrunși prin miracol de lumina Sfîntului Duh, apostolii, oameni simpli și neinstruiți, au început să predice Evanghelia lui Iisus Hristos în diferite limbi, începîndu-și astfel opera de propovăduitori și martiri ai credinței creștine.

180 Fac. 1:20.

181 Cf. Ier. 15:19.

182 Fac. 1:20.

183 Pentru înțelesul termenului *sacramentum* cf. supra, notele 44 la Cartea a VI-a și 128 la Cartea a X-a.

184 Cf. Ps. 106:21.

185 Cf. Ps. 19:45.

186 Încă din cărțile anterioare (cf., de exemplu, XI, III, 4), Augustin a inserat frecvente formulări teoretice care să justifice ampla interpretare a Cărții Facerii propusă de el în aceste ultime trei cărți ale *Confesiunilor*. Formularea de aici este prețioasă pentru înțelegerea atașamentului Sf. Augustin față de metoda hermeneutică pe care a moștenit-o din tradiția apostolică și care are în centru procedura alegorezei. Accesul treptat și pe multiple căi la adevărurile divine unice și eterne este justificat pe de o parte prin insuficiența constitutivă a oamenilor iar pe de altă parte prin principiul analogiei. În linii mari, hermeneutica biblică propusă de Augustin poate fi rezumată astfel: În multiplicitatea lor quasi-infinită, datorată statutului lor inferior de lucruri create, elementele universului, fie cele materiale, fie cele spirituale, fiecare pe treapta sa de existență, manifestă o analogie în dublu sens: între ele, pe bază de contiguități, și față de Creator, în virtutea originii lor. Această analogie ontologică permite discursul analogic, adică utilizarea vorbirii figurate, a

60 Acest „exercițiu de gîndire“ este anticipat de Augustin mai sus, VII, III, 5, cînd, în discuția asupra răului, încearcă să înțeleagă dialectica raporturilor dintre voință și cunoaștere. Se deschide aici o dezbatere asupra uneia din temele principale ale gîndirii augustiniene: în ființa sa, omul prefigurează în mod analogic elemente din Sfînta Treime care, totuși, în misterul ei, rămîne insondabilă pentru rațiunea umană (cf. *De civitate Dei*, XI, 26 sau *De Trinitate*, în special IX, IV, 4 și urm. Fiind creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“, sufletul omului prezintă „urme“ (*vestigia*) ale Trinității, pe care rațiunea le poate constata. În special tratatul *De Trinitate* cuprinde numeroase exemplificări de structuri ternare în ființa omului, atestînd toate originara analogie între Dumnezeu și lumea creată. Despre această temă centrală la Augustin s-a scris foarte mult. Iată cîteva titluri: E. Przywara, *Augustinus. Die Gestalt als Gefüge*, 1934; Etienne Gilson, *Introduction à l'étude de Saint Augustin*, Paris, 1929; M. Schmaus, *Die psychologische Trinitätslehre des heiligen Augustin*, 1927.

61 Pentru expresia *ad ipsum* vezi supra, notele 73 șI 122 la Cartea a IX-a.

62 BERNHART, p. 914, nota 16, este de părere că, în vocabularul lui Augustin, *fides* desemnează de regulă credința activă din punct de vedere intelectual, spre deosebire de *pietas*, care desemnează credința pur și simplu.

63 Cf. 1Cor. 1:15. Mai mult decît oricare, acest capitol și cele care urmează sunt veritabile colaje de texte scripturale, ale căror semnificații în contextul ansamblului sunt adesea mai greu de determinat. Această trăsătură stilistică este generală la apologeții și scriitorii bisericești din primele secole creștine și se explică, pe de o parte, prin marea autoritate de care se bucura Biblia în mediile creștine și, pe de altă parte, prin absența totală a ambiției de a fi „original“ la acești scriitori. În *Confesiuni*, textele scripturale predilecte ale Sf. Augustin sunt Psalmii și Epistolele Apostolului Pavel.

64 Fac. 1:1.

65 Fac. 1:2. Utilizînd o opoziție conceptuală preluată din epistolele pauline, cea între „spiritual“ și „carnal“ (vezi și supra, nota 74 la Cartea a V-a), Augustin are în vedere aici, pe de o parte pe membrii purificați și iluminați ai Bisericii, pe înțelepții purtători ai credinței adevărate și, pe de altă parte, pe cei care, deși purtători ai semnului Botezului, sunt încă atașați valorilor materiale.

66 Cf. Ps. 39:12.

67 Cf. Ps. 36:7.

68 Fac. 1:3.

69 Fac. 1:3.

70 Mat. 3:2.

71 Cf. Ps. 42:7.

72 Fraza conține un exemplu strălucit de interpretare alegorică a Vechiului Testament din perspectiva doctrinei creștine: prin „țara Iordanului“ Augustin înțelege taina Botezului unificator, iar „muntele“ egal lui Dumnezeu dar micșorat pentru oameni desemnează alegoric pe Iisus Hristos-Omul.

73 Fac. 1:3.

74 Cf. Efes. 5:8.

75 Cf. 2Cor. 5:7.

76 Rom. 8:24.

77 Cf. Ps. 41(42): 8: *Abyssum abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum*. – „O vîltoare cheamă pe cealaltă, în vijelia cataractelor tale“ (RADU-GAL.). Prin această asamblare a unor citate biblice Sf. augustin vrea să

ilustreze ideea că doar cu ajutorul Sfîntului Duh putem să ne mîntuim pe noi înșine și să ajutăm și pe alții să se mîntuiască. Iată, in extenso, explicația alegorică pe care o dă acestui verset biblic Augustin însuși, în *Enarrationes in Psalmos*, XLI, 8: „Ce înseamnă abisul care cheamă și ce înseamnă abisul care este chemat? Dacă prin abis înțelegem un lucru adînc să nu credem că inima omului este un abis? Și ce este mai adînc decît acest abis? Oamenii pot să vorbească. Putem să le vedem gesturile, să le înțelegem cuvintele, dar cum am putea pătrunde cu gîndirea în inima unui om? Cum am putea vedea pînă în străfundurile ei? Cum am putea înțelege ce poartă fiecare înlăuntrul inimii sale, ce poate el, ce gîndește, ce planuri își face, ce dorește și ce nu dorește? Orice om este deci un abis, oricît ar fi de sfînt, de drept și oricît ar fi de înaintat pe calea virtuții; spunem că *un abis cheamă un alt abis* atunci cînd cineva îl învață pe un om un anumit articol al credinței sau vreun adevăr despre viața veșnică. Dar abisul acesta nu este folositor unui alt abis decît atunci cînd îl cheamă *prin glasul cataractelor tale*.“

78 1Cor. 3:1.

79 Cf. Fil. 3:14.

80 Cf. 2Cor. 5:4.

81 Cf. Ps. 42:2-3.

82 2Cor. 5:2.

83 Rom. 12:2.

84 1Cor. 14:20.

85 Gal. 3:1.

86 Iisus Hristos.

87 Cf. Ps. 46:5.

88 Expresia *amicus sponsi* desemnează în Evanghelia lui Ioan, 3:29, pe Ioan Botezătorul, care se auto-denumește astfel în raport cu Iisus Hristos. În contextul de aici, „prietenul mirelui“ este Apostolul Pavel, ale cărui cuvinte sunt frecvent citate.

89 Cf. Rom. 8:23. Cei care dețin deja „primele roade ale Duhului“ sunt Apostolii. Pentru înțelesurile expresiei *primitiae spiritus* vezi supra, nota 127 la Cartea a IX-a.

90 Mireasa lui Iisus Hristos este Biserica.

91 Ioan, 3:29. Vezi supra, nota 88.

92 Vezi supra, nota 77.

93 Cf. 2Cor. 11:3.

94 Cf. Ioan, 3:2.

95 Ps. 42:3. În modalitatea aceasta aluzivă, alegorică și „inter-textuală“, sensul care se lasă descifrat ar fi următorul: „Sfîntul Pavel, iluminat de Sfîntul Duh, pe care Iisus l-a încredințat apostolilor după înălțarea sa la cer (...), suspină după cetatea cerească, după veșnicia fericirii, atunci cînd nu doar sufletul ci și corpul său va fi renăscut, prin înviere. Între timp, ca membru al Bisericii, din iubire pentru Hristos, se străduiește să salveze celelalte suflete, predicînd cuvîntul divin“ (ORSA, nota 11, p. 285).

96 Cf. Ps. 42:5.

97 Cf. Ps. 42:6.

98 Cf. Ps. 119:105.

99 Efes. 2:3.

100 Cf. Efes. 5:8.

101 Cf. Rom. 8:10.

Dumnezeu este Ființa absolută (*omnino ipsum esse* – vezi mai sus notele 73 șI 122 de la Cartea a IX-a). Singura predicație justă despre Dumnezeu este aceea că că el există, că este, cu alte cuvinte, însuși faptul de a exista (*actus essendi*). Faptul de a exista reprezintă însăși esența lui Dumnezeu (*esse est essentia*); cf. *De Trinitate*, V, II, 3.

140 Ps. 43:6.

141 Ps. 36:10.

142 Splendida prefigurare metaforică a lumii terestre face apel la „fondul aperceptiv“ al unui bun cunoscător al Bibliei. PINE-COFFIN optează pentru o explicitare a acestui joc metaforic: *Who gathered the bitter sea of humanity into one society?* În afară de Cartea Facerii, sursa biblică a acestei analogii este Psaltirea. În *Enarrationes in Psalmos*, LXIV, 9, Augustin interpretează Ps. 64(65):6-9 astfel: „Aici marea denumește în chip figurat lumea aceasta, cu apele ei amare și sărate, cu violența vijeliilor ei; oamenii, purtați de patimile lor perverse, sunt asemenea unor pești care se devoră unul pe altul (...). Un pește mare care a înghițit unul mai mic este la rîndul lui înghițit de un altul mai mare decît el. Cît ne privește pe noi, ceilalți [= creștinii], în mijlocul acesti mări noi suntem prinși în plasa credinței și ne bucurăm că putem înota încă în interiorul acestei plase; căci marea este răscolită de furtuni dar plasa în care suntem noi ținuți va fi trasă cîndva la țărm, care înseamnă hotarul mării, iar pentru noi sfîrșitul lumii acesteia. În așteptarea acestei clipe, să trăim cît mai curați înlăuntrul acestei plase și să nu încercăm să o sfîșiem pentru a fugi.“

143 Cf. Fac. 1:9.

144 Cf. Ps. 95:5.

145 Cf. Fac. 1:11 și urm.

146 Cf. Ps. 66(67):7: *Terra dedit fructum suum*. – „Pămîntul și-a dat rodul său.“ În interpretarea pe care o dă acestui pasaj psalmic în *Enarrationes in Psalmos*, LXVI, 8, Augustin stabilește relații alegorice similare cu cele de aici: *Ibi pluente Domino pe os suum, facta sunt quae legimus in Evangelio; quo pluente per nubes suos, missis Apostolis et praedicantibus veritatem, terra amplius dedit fructum suum, et ista seges iam implevit orbem terrarum*. – „Revărsînd Dumnezeu ploaie prin gura sa asupra acestor locuri, s-a întîmplat ceea ce citim în Evangheliе; datorită acestei ploi a lui Dumnezeu prin norii săi, care sunt Apostolii și propovăduitorii adevărului, pămîntul și-a dat din belșug roadele lui, iar aceste holde au umplut deja întregul univers.“

147 Cf. Fac. 1:12.

148 Cf. Ps. 85:12.

149 Cf. Fac. 1:14.

150 Cf. Is. 58:7.

151 Fil. 2:15.

152 Fac. 1:14 și urm.

153 2Cor. 5:17.

154 Rom. 13:11-12.

155 Cf. Ps. 65:12.

156 Cf. Mat. 9:38.

157 Cf. Ioan, 4:38.

158 Despre înțelesul alegoric al acestui „seceriș“ vezi mai jos, XIII, XXV, 38.

159 Evr. 1:12.

160 Cf. 1Cor. 12:7-12. „Materialul“ luat din aceste două locuri biblice este îmbinat într-un subtil joc al analogiilor.

161 Pentru înțelesurile speciale alte termenului *sacramentum* vezi supra, notele 44 și 128 la Cartea a VI-a. În *De civitate Dei*, X, 4, definiția *sacramentum id est signum Dei* – „sacrament adică semn al lui Dumnezeu“ justifică formularea pentru care am optat în traducere. Cît privește schimbarea în timp a acestor „sacramente“, ea nu privește esența lor ci percepția în istorie, de către oameni, a mesajului divin, după cum Augustin însuși explică în *Enarrationes in Psalmos*, LXXIII, 2: *Si discernimus duo Testamenta, Vetus et Novum, non sunt eadem sacramenta, nec eadem promissa, eadem tamen pleraque praecepta. Sacramenta non eadem, quia alia sunt sacramenta dantia salutem, alia promittentia Salvatorem. Sacramenta Novi Testamenti dant salutem, sacramenta Veteris Testamenti promiserunt Salvatorem. Cur ergo iam teneas promissa, quid quaeris promittentia habens iam Salvatorem? Mutata sunt sacramenta, facta sunt faciliora, pauciora, salubriora, feliciora.* – „Dacă deosebim două Testamente, cel Vechi și cel Nou, semnele divine nu sunt însă aceleași, nici prezicerile nu sunt aceleași, cu toate că cele mei multe porunci sunt la fel. Semnele divine nu sunt aceleași pentru că unele semne se referă la mîntuire, altele îl prezic pe Mîntuitor. Semnele tainice ale Noului Testament aduc mîntuirea, semnele tainice ale Vechiului Testament l-au prezis pe Mîntuitor. Așadar, de vreme ce ești în posesia celor prezise, ce mai ai de aflat în scrierile care ți l-au prezis, în măsura în care l-ai primit deja pe Mîntuiror? Semnele dumnezeiești s-au schimbat, au devenit mai ușor de înțeles, mai simple, mai sănătoase și mai fericite.“

162 Ca și în alte locuri, Augustin face și aici o distincție între cunoașterea rațională (*mens, scientia, notitia*), limitată prin natura ei chiar și cînd se referă la lucrurile sacre, și înțelepciunea (*sapientia*), înțeleasă ca „adevărată și neschimbătoare veșnicie a Adevărului“ – *incommutabilis et vera veritatis aeternitas* (*Confesiuni*, VII, XVII, 23); înțelepciunea constă în contemplarea, prin întreaga ființă a omului și în prezența Harului divin, a Adevărului absolut.

163 „Înțeleptul slujitor“ este din nou Sf. Pavel, iar citatul este din 1Cor. 3:1.

164 Cf. 1Cor. 2:6.

165 Cf. 1Cor. 2:14 și 3:1-2. Această metaforă, creație a Apostolului Pavel, revine frecvent în literatura creștină din primele secole. LABRIOLLE, p. 384, citează în acest sens disputa dintre Dionysius din Corint și episcopul Pinytos din Cnossos, relatată de Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, XXIII, 6.

166 Amplă prelucrare după Is. 1:16-18 și Fac. 1:9 și urm.

167 Ultimele fraze reprezintă o parafrază a parabolei evanghelice din Mat. 19:17-21, corelată cu textul cărții I a Facerii, obiectul constant al atenției lui Augustin în această ultimă carte a *Confesiunilor.*

168 Cf. Mat. 6:21.

169 Cf. în continuare Mat. 19:22. Sentimentele de tristețe ale bogatului din parabola evanghelică în fața neputinței de a renunța la averile pămîntești este comentat de Augustin și în *Sermones*, XXXV, 5: *Quia a deliciis ad delicias migrare cupiebat, et has quibus delectabatur relinquere formidabat, abscessit tristis ad thesauros suos terrenos*. – „Deoarece dorea să se mute de la niște plăceri către alte plăceri și se temea să renunțe la cele de care s-a bucurat pînă atunci, s-a întors întristat către comorile sale pămîntești.“

remarcă următoarele: „Una din ideile favorite ale lui Augustin este aceea că Scriptura trebuie prezentată spiritelor cultivate întotdeauna ca o carte fecundă și cu sensuri adînci, pe care este îngăduit să le descoperim dincolo de litera textului. Se va evita astfel ca aceștia să fie dezgustați de această lectură în care are prilejul să se exercite activitatea intelectuală la care ei țin atît de mult. «Un adevăr evident, care ne lasă reci, ne încîntă atunci cînd îl dăm la iveală dintr-o alegorie unde se află închis» (*De catechizandis rudibus*, IX, 13). «Nu mă îndoiesc – declară el în altă parte (*De doctrina Christiana*, II, VI, 7) – că obscuritatea Sfintelor Scripturi este o poruncă specială a Înțelepciunii dumnezeiești, care a voit să îmblînzească orgoliul omului prin muncă și să se înarmeze împotriva dezgustului spiritual al omului, care prea adesea disprețuiește ceea ce descoperă cu ușurință (...). Adevărul este dat la iveală cu mai multă plăcere cînd este învăluit în figuri de stil și ceea ce descoperim cu un oarecare efort ne produce o satisfacție mai vie.»“

264 Cf. Fac. 1:28.
265 Cf. Ioan, 14:6.
266 Cf. Rom. 3:4.
267 Cf. Ioan, 8:44.
268 Cf. Fac. 1:29.
269 Cf. 1Tim. 1:16.
270 Cf. 2Cor. 11:9.
271 2Tim. 4:16.
272 Pentru sensul expresiei *anima viva* vezi supra, nota 250.
273 Pentru apostolii definiți alegoric drept păsări ale cerului vezi supra, nota 15 la Cartea a V-a.
274 Cf. Ps. 19:5.
275 Fil. 3:19.
276 Fil. 2:25.
277 Cf. Fil. 4:10. Textul biblic originar, considerabil modificat de Augustin, diferă de versiunile „standard“. Cf. VULG.: *Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentiebatis, occupati autem eratis*. Pentru textul grecesc originar cf. și versiunea RADU-GAL.: „M-am bucurat însă, în Domnul, cu bucurie mare, că purtarea voastră de grijă pentru mine a dat acum floare încă o dată. La aceasta vă și gîndeați, dar nu aveați timp prielnic.“
278 Fil. 4:11:13.
279 Cf. Col. 3:10.
280 Fil. 4:14.
281 Cf. Ps. 4:2.
282 Reluare ușor adaptată a versetului din *Epistola către Filipeni* citat puțin mai sus. Un ecou de natură etică a acestei pericope găsim în *De bono coniugii*, XXI: *Penuriam quippe pati quorumcumque hominum est; sed scire penuriam pati magnorum est. Sic et abundare quis non potest? Sed scire est abundare non nisi eorum est quos abundantia non corrumpit*. – „A îndura lipsurile îi este dat, desigur, fiecărui om; dar a ști să înduri lipsurile este dat doar oamenilor mari. Tot astfel, cine nu poate să trăiască în belșug? Dar a trăi în belșug și a-i cunoaște limitele este dat doar acelora pe care îndestularea nu îi corupe.“
283 Fil. 4:15-16.
284 Fil. 4:17.

Editor: VALENTIN NICOLAU
Lector: MARCELA IONESCU
Tehnoredactare computerizată: LUMINIȚA CATANĂ

Apărut 2000, București
Timbrul literar se varsă în contul Uniunii Scriitorilor
nr. 45.10.10.32, BCR sector 1, București

se petrece „fără nici un interval de timp“, așa încît materia este anterioară formei doar într-o ordine cauzală. Se ivește însă aici, pentru Augustin, după cum a remarcat Gilson, o dificultate logică majoră: «Căci pentru el, orice ființă, în măsura în care ființează, este bună; o ființă *ființează* însă doar prin forma sa. Așadar, dacă materia se diferențiază cît de cît de neant, această diferențiere se petrece doar pe temeiul formei. Înseamnă atunci că nu mai avem materie!»“.

308 Augustin rezumă în continuare rezultatele amplei sale investigații asupra primului capitol din Cartea Facerii. Acest procedeu pare să fie o reminiscență a formației sale clasice, dar și a consistentei sale activități didactice. Metoda rezumării, parțiale sau finale, era practicată frecvent în textele filosofice clasice, de exemplu de Platon sau de Cicero. În dialogul de tinerețe *De Magistro*, un întreg capitol, al VII-lea, care este și cel mai amplu, este dedicat de Augustin unui astfel de rezumat. Și acolo, ca și aici, sunt reținute principiile și concluziile esențiale, renunțîndu-se la elementele secundare, care țin de cursul argumentării.

309 În marele tratat *De Trinitate*, Augustin dezvoltă pe larg toate implicațiile acestor disocieri. În *De Trinitate*, VI, VIII, 10, gîndirea omului (*mens*) este definită drept principalul său atribut (*principale hominis*). Prin propriile sale forțe, gîndirea omului nu este însă în stare să contemple Binele suprem și Lumina supranaturală a Adevărului divin; de aceea, ea are nevoie să se sprijine pe „dreptatea credinței“ (*iustitia fidei*), singura care poate elibera resorturile interioare ale contemplației spirituale.

310 Trimitere la cunoscuta formulă biblică repetată în Fac. 1:5 și urm. după fiecare act al Creației.

311 Cf. Fac. 2:2.

312 Ideea că lumea creată există doar în măsura în care este cunoscută de Dumnezeu pare să fie ideea centrală a ontologiei augustiniene după cît de insistent este formulată (vezi, de exemplu, mai sus, VII, IV, 6: *Nulla natura est, nisi quia nosti eam*. – „Nici o ființă nu există decît prin singurul fapt că o cunoști tu.“ În *De Genesi ad litteram*, IV, XXXIII, 51, această idee este nuanțată astfel: Lumea creată ascunde în interiorul ei, ca pe niște semințe, ideile lui Dumnezeu (*occultae seminariae rationes*); acestea se pot concretiza în forme specifice, în timp, după măsuri stabilite de Dumnezeu și în virtutea unui anumit scop (*prorumpunt in species debitas suis modis et finibus*).

313 Cu ajutorul simțurilor.

314 Prin intelect.

315 După revelarea mesajului hristic. Formula sugerează, prin prezența verbului *concipere*, o analogie cu nașterea Mîntuitorului.

285 Amplă parafrază după Mat. 11:41-42.

286 Cf. 1Regi, 17:6. Acest pasaj biblic este citat de Augustin și mai sus, X, XXXI, 46. Vezi și nota corespunzătoare.

287 Cf. 1Cor. 14:23. Termenul *idiota* din VULG. este un împrumut din originalul grecesc al Noului Testament. Grecescul ιφδιωϖτη a circulat în literatura creștină de limbă greacă avînd valori semantice diverse. Inițial, în terminologia etică stoică, gr. ιφδιωϖτη desemna calitatea unei persoane lipsite de educație, ca antonim al adjectivului πεπαιδευμεϖνο „instruit, educat". După Th. Zahn, *Neue kirkliche Zeitschrift*, 1899, citat de LABRIOLLE, p. 400, în unele grupuri creștine din primele veacuri, termenul ιφδιωϖτη desemna frecvent pe păgînii ne-creștini. La Origenes, termenul își recapătă semnificația originară tradițională, fiind folosit ca antonim pentru ρϑητωρ sau φιλοσοφο. În sfîrșit, în textele lui Tertullianus, termenul a căpătat o conotație puternic peiorativă.

288 Semnificația acestei fraze, în prelungirea primei propoziții din §-ul 39 de mai sus, este următoarea: darurile făcute oamenilor Bisericii au valoarea simbolică necesară doar cînd sunt făcute în cunoștință de cauză și cu toată inima.

289 Cf. Fac. 1:31.

290 Mai pe larg în legătură cu aceste considerații estetice vezi supra, VII, XII, 18 și notele corespunzătoare.

291 Cf. supra, XI, VI, 8 și urm., XI, XIII, 16 și urm.

292 Ioan, 14:6.

293 Pentru întregul complex ontologic și gnoseologic al interiorității cf. supra, notele 4 la Cartea a IV-a, 32 la Cartea a V-a, 61 la Cartea a VI-a, 3 și la Cartea a VII, 67 și 87 la Cartea a IX-a.

294 Sunt vizați maniheii, a căror doctrină Augustin a împărtășit-o multă vreme. Într-adevăr, după cum relatează Augustin însuși (supra, V, X, 20, dar și în alte locuri precum *In Iohannis Evangelium*, XLII, 10 sau *De vera religione*, IX, 16), adepții acestei secte concepeau materia ca pe o entitate distinctă de Dumnezeu. În războiul pe care l-a purtat împotriva tenebrelor, Dumnezeu ar fi fost constrîns să trimită în luptă „sufletul cel bun, o părticică din substanța sa" care, unindu-se cu materia, a dat naștere lumii.

295 Asertiunea maniheilor este, din punctul de vedere al lui Augustin, un nonsens, întrucît „nici o ființă nu este contrară lui Dumnezeu" – *Deo ... nulla essentia contraria est* (*De civitate Dei*, XII, 2).

296 Cor. 2:11-12.

297 Cf. 1Cor. 2:11.

298 Mat. 10:20.

299 Rom. 5:5.

300 Rom. 5:5.

301 Despre Dumnezeu ca ființare absolută cf supra, notele 73 și 122 la Cartea a IX-a.

302 Apoc. 11:17.

303 În lucrarea în care își revizuiește ideile din tinerețe, redactată multă vreme după *Confesiuni*, Augustin constată că pasajul de aici este obscur, fără să arate însă, din păcate, care ar fi soluția interpretativă optimă: „Cînd am vorbit despre «bolta cerească așezată între apele spirituale superioare și apele materiale

Cuprins

inferioare», nu am vorbit destul de lămurit; acest pasaj este, într-adevăr, destul de obscur" (*Retractationes*, II, VI, 2).

304 Aceeași afirmație în *De civitate Dei*, XI, 2 și XII, 24.

305 Distincția operată aici între cele două laturi ale sufletului uman amintește deopotrivă de tradiția aristotelică precum și de cea platoniciană. La Aristotel (*Metafizica*, *De anima*) procesul de cunoaștere implică intelectul într-un moment pasiv, senzorial și într-unul activ, rațional. Platon (*Timaeus*, *Respublica*) distinge trei niveluri ale sufletului: partea superioară, rațiunea, care guvernează întreaga cunoaștere, partea mediană, domeniu al pasiunilor și înclinațiilor nobile, și partea inferioară, zonă a afectelor și dorințelor ordinare. În *Timaeus*, 246a, Platon compară sufletul omului cu un car de luptă: conducătorul, care este rațiunea, se străduiește să țină în frîu cei doi armăsari ai atelajului, care au tendințe contrare.

306 Statutul de subordonare al femeii față de bărbat era un dat, de la sine înțeles, în întreaga gîndire antică, fie ea păgînă sau creștină. Aceeași recomandare transantă se regăsește în *De Genesi contra Manichaeos*, II, XI, 15. Cît privește acum relația analogică între cuplul bărbat/ femeie și părțile componente ale sufletului, aceasta era, după cum recunoaște și Augustin (*De Trinitate*, XII, XIII, 20), un loc comun la mulți autori. Tertullianus, *De anima*, XLI, definește uniunea dintre rațiune și simțire ca pe o „căsătorie" (*connubium*). O formulare asemănătoare apare din nou la Augustin, *De Trinitate*, XII, III, 3: după cum bărbatul și femeia trebuiesc priviți ca două ființe în același trup, tot așa rațiunea superioară și cea inferioară sunt două entități ale aceluiași spirit (*duo in mente una*).

307 Către sfîrșitul cărții, Augustin rezumă din nou, în formulări clare și memorabile, problema Creației, căreia i-a dedicat partea cea mai consistentă din secțiunea „filosofică" a *Confesiunilor*. În ultimă instanță, limitele limbajului uman fac problema irezolvabilă pe cale rațională, singura „soluție" fiind, implicit, aceea a teologiei apofatice: nu știm *ce* este Creația, dar putem spune ce *nu* este ea, misterul rămînînd mereu întreg și ascuns înțelegerii noastre. După cum remarcă BERNHART, nota 67, p. 922, Augustin circumscrie în discursul său două probleme, care se întrepătrund: „Mai întîi: Ființa temporală provine din Ființa absolută în afara timpului. Actul etern și atemporal al Creației este înțeles *in principio*, ca temei și cauză pentru faptul că ființa creată există. Este vorba aici despre extindere și succesiune (istoria Creației, dezvoltare, schimbarea formelor), elemente pe care se bazează relatarea scripturală despre creația în șase zile. Pe de altă parte, Creația, ca act divin, produce tot universul în mod simultan, printr-un *ictus condendi*, literal „clipă a întemeierii" (*De Genesi ad litteram*, IV, XXXIII, 51). Dar chiar și această „clipă", înțeleasă ca unitate de timp, introduce ceva fals în raport cu actul divin al creației, căci nu poate fi echivalată cu eternitatea, tot atît de puțin ca și expresia omenească *creavit* „a creat". *Dumnezeu a creat* (la trecut) este o expresie ce vădește limitele umanului în aceeași măsură în care ar face-o și expresia (la prezent) *Dumnezeu creează*: amîndouă sunt împovărate de judecata și de reprezentarea desemnată de înțelesul „fără întrerupere". Se înțelege că nici Augustin, în textele sale pătrunzătoare și adesea atît de amplu dezvoltate, nu poate evita această stare precară a omului, pentru care ființa creată în timp este deopotrivă un semn al Ființei din afara timpului. În al doilea rînd: Problema materiei și a formei trebuie corelată și ea cu categoria timpului. ca și în privința «cerului» (creația spirituală, îngerii), și în privința «pămîntului» (materia informă, haotică) se face distincția între materie și formă; se afirmă (...) că producerea lor

Viața și opera Sfîntului Augustin
Tabel cronologic

331 S-a născut Monica, mama Sfîntului Augustin.

354. La 13 noiembrie, s-a născut Aurelius Augustinus, în orășelul Thagaste (astăzi Souk-Ahras, în Algeria) din provincia romană Numidia, nordul Africii. Tatăl său, Patricius, un mic proprietar funciar și funcționar provincial roman, era păgîn, iar mama, Monica, o creștină fervență. Părinții lui Augustin au mai avut un fiu, Navigius, și două fiice.

361. Augustin își începe studiile elementare la Thagaste.

365-69. Adolescentul Augustin este trimis în orășelul vecin Madaura (azi Mdaurouch), la aproximativ 35 km de Thagaste, pentru a-și continua studiile de gramatică și de limba greacă.

370. Din lipsa mijloacelor materiale, este nevoit să-și întrerupă studiile și să se întoarcă acasă, la Thagaste.
– Convertirea la creștinism a lui Patricius.

371. Moartea tatălui, Patricius. Ajutat material de protectorul său Romanianus, care-i va rămîne unul din cei mai apropiați prieteni, Augustin pleacă la Cartagina, centrul cultural al provinciei, pentru a-și continua studiile. Duce o viață dezordonată și imorală. Începe să frecventeze mediile sectei maniheiste.
– Începutul îndelungatei conviețuiri cu femeia care îi va fi aproape ca o soție.

372. Nașterea fiului său Adeodatus.

373. Lectura dialogului *Hortensius* al lui Cicero îi dezvăluie orizonturile filosofiei. Încearcă să se apropie de Biblie dar este dezamăgit de stilul primitiv al versiunilor latinești curente.

374. Augustin se întoarce la Thagaste și devine magistru de gramatică. Între primii săi elevi se numără Alypius, care îi va rămîne cel mai apropiat prieten și colaborator.
– Nemulțumită de simpatiile sale maniheiste, Monica își izgonește fiul, care este adăpostit, pentru o perioadă, de ruda și prietenul său Romanianus.

375. Moartea unui prieten apropiat îl aruncă în brațele disperării. Prima încercare de a primi Botezul creștin, întreruptă de Monica. Cu ajutorul lui Romanianus, părăsește Thagaste și se instalează la Cartagina, unde deschide o școală de retorică.

– Venit la Hippona (Hippo Regius, azi Bône/ Annaba) pentru a converti la creștinism pe un bogat încă nedecis, este sfințit preot de episcopul Valerius, la cererea insistentă a mulțimii.
– Întemeiază la Hippona o nouă comunitate monahală în care intră, alături de alții, prietenii săi Alypius (viitor episcop de Thagaste), Evodius (viitor episcop de Uzali), Severus (viitor episcop de Mileve), Possidius (viitor episcop de Calama și biograf al Sf. Augustin), Profuturus (viitor episcop de Cirta).

392. Între 28-29 august are loc la Hippona disputa publică dintre Augustin și eruditul maniheu Fortunatus. Disputa va fi publicată cu titlul *Contra Fortunatum disputatio*.

393. În luna octombrie are loc sinodul de la Hippona, unde Augustin a susținut textul publicat ulterior cu titlul *De fide et symbolo*.
– Redactează următoarele scrieri:
- *De Genesi ad litteram* (neterminată),
- *Psalmus abecedarius contra partem Donati*,
- *Epistola XXVIII ad Hieronymum,*
- *De sermone Domini in monte*.

394. Prietenul său Alypius devine episcop la Thagaste.

394-95 Redactează următoarele scrieri:
- *Expositio quarundam propositionum ex Epistola ad Romanos,*
- *Epistolae ad Galatas expositio,*
- *Epistolae ad Romanos expositio,*
- *Contra Adimantum,*
- *De mendacio,*
- *De continentia.*

396. Augustin este consacrat de Megalius, primatul Numidiei, co-ajutor al episcopului Valerius, la Hippona. În același an, după moartea lui Valerius, Augustin devine episcop de Hippona, în aclamațiile mulțimii.
– Scrie următoarele opere:
- *De agone Christiano,*
- *Contra Epistolam quam vocant Fundamenti.*

397. Participă la sinodul de la Cartagina. Începe redactarea lucrării *De doctrina Christiana*.
– Scrie lucrarea *De diversis quaestionibus ad Simplicianum.*

397-98. Scrie lucrarea *Confessiones.*

398. Are loc disputa publică cu Fortunatius, episcopul donatist de Tubursicum.
– Are loc disputa publică cu eruditul maniheu Felix, pe care îl determină să se convertească la creștinism (textul va fi publicat cu titlul *De actis cum Felice Manichaeo*).
– Începe redacarea lucrării *Contra Faustum Manichaeum.*

399. Îl invită la o dispută publică pe unul din capii sectei donatiste, episopul de Calama Crispinus, care respinge invitația.

400. Redactează următoarele lucrări:

- *De catechizandis rudibus,*
- *Contra Faustum Manichaeum,*
- *De consensu Evangelistarum,*
- *Ad inquisitiones Ianuari,*
- *De opere monachorum,*
- *De fide rerum quae non videntur,*
- *Contra Epistolam Parmeniani,*
- *De Trinitate,*
- *De Baptismo contra Donatistas.*

401. Participă la sinodul de la Cartagina.
– Redactează următoarele scrieri:
- *De bono coniugali,*
- *De sancta virginitate,*
- *Contra litteras Petiliani,*
- *De unitate Ecclesiae* (lucrare polemică împotriva sectei donatiste),
- *De Genesi ad litteram* (terminată prin anul 415).

404. Participă la sinodul din Cartagina.

405. Redactează scrierea *De natura boni.*

405-406 Redactează lucrarea *Contra Secundinum Manichaeum.*

406-407 Redactează lucrările:
- *Contra Cresconium grammaticum partis Donati,*
- *De divinatione daemonium.*

408. Redactează *Epistola ad Vincentium de haereticis vi coercendis* (XCIII).

408-409 Redactează *Epistola ad Deogratias de sex quaestionibus contra Paganos* (CII).

409. Redactează *Epistola ad Macrobium de non iterando baptismo* (CVIII).

410. Goții lui Alaric invadează și jefuiesc Roma. Dezastrul Cetății va zgudui din temelii vechea ordine romană. Evenimentul îi va inspira lui Augustin scrierea capodoperei sale *De civitate Dei*.
– Augustin redactează lucrările:
- *Epistola ad Dioscurum de philosophiae erroribus* (CXVIII).
- *Epistola ad Consentium de Trinitate* (CXX).

411. Între zilele de 1, 3 și 8 iunie are loc, sub arbitrajul tribunului Marcellinus, confruntarea decisivă cu donatiștii. Augustin obține condamnarea lor definitivă.
– Redactează lucrările:
- *Breviculus collationis cum Donatistis,*
- *De unico Baptismo contra Petilianum.*

412. Redactează lucrările:
- *Contra parte Donati post gesta,*
- *Epistola ad Volusianum de Incarnatione* (CXXXVII),
- *Epistola ad Marcellinum* (CXXXVIII),
- *Epistola ad Honoratum de Gratia* (CXL),
- *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum.*

Indice de nume proprii

380. Redactează prima sa scriere (care nu s-a păstrat): *De pulchro et apto*, un mic tratat de estetică impregat de idei platoniciene. Începe să se îndepărteze de doctrina maniheistă.

383. Discuțiile cu Faustus, episcop maniheu de Mileve și unul dintre doctrinarii sectei, îl dezamăgesc prin formalismul și incoerența argumentării.
– Evitînd să-și avertizeze mama, Augustin pleacă la Roma, în căutarea unui mediu intelectual mai elevat. În prima parte a perioadei romane trăiește în în comunitatea maniheilor. Deschide o școală de retorică, dar moravurile școlarilor romani îl dezamăgesc profund. Se îmbolnăvește, probabil de malarie.

384. Susținut de maniheii influenți pe lîngă Aurelius Symmachus, prefectul Romei, obține postul important de profesor de retorică la școala publică din Milan, unde se afla Curtea imperială.
– Începe să audieze predicile Sf. Ambrozie, episcopul Milanului, care îl îndepărtează și mai mult de convingerile maniheiste.

385. Însoțită de Navigius, cel de-al doilea fiu al său, Monica sosește la Milan, pentru a-și relua supravegherea asupra fiului rebel.
– În calitate de funcționar public, Augustin redactează un panegiric în cinstea împăratului Valentinian al II-lea și al favoritului acestuia, germanul arian Bauto.
– Monica reușește să-l convingă pe Augustin să repudieze pe femeia alături de care trăia de paisprezece ani și să accepte logodna cu o fată încă nubilă. În așteptarea căsătoriei, Augustin își ia o nouă concubină.
– Îl frecventează din ce în ce mai asiduu pe Sf. Ambrozie, îndepărtîndu-se definitiv de cercurile maniheiste.

386. Studiază, în traduceri latinești, textele filosofilor neoplatonici și descoperă profunzimea de gîndire a *Epistolelor* Apostolului Pavel. Este impresionat în special de convergențele ideatice între neoplatonism și creștinism în privința doctrinei Logosului și a Iluminării.
– Bătrînul Simplicianus, preot creștin, apropiat al Sf. Ambrozie, îi relatează convertirea la creștinism a lui Marius Victorinus, unul din cei mai reputați intelectuali ai vremii.
– Prietenul Ponticianus îi relatează viața Sfîntului Antonie, marele eremit creștin din pustiurile Egiptului.
– În luna iulie se petrece punctul culminant al crizei spirituale care îl va conduce pe Augustin spre Botez: în grădina casei sale aude cuvintele premonitorii *Tolle, lege!* („Ia și cinește!“), care îl îndreaptă spre textul Bibliei. Deschizînd Noul Testament la Epistola către romani, în care Sf. Apostol Pavel îi îndeamnă pe aceștia să părăsească plăcerile lumii și „să se îmbrace în Hristos“, Augustin dobîndește certitudinea credinței adevărate.

– Renunță la cea de-a doua concubină și la proiectul căsătoriei și părăsește școala de retorică pe care o conducea, pentru a se dedica în întregime lui Dumnezeu.
– Către sfîrșitul lunii august, se retrage la vila lui Verecundus de la Cassiciacum (astăzi Cassago in Brianza, lîngă Como) pentru o viață de reculegere, însoțit de mama sa Monica, de fiul Adeodatus, fratele Navigius, verii Lastidianus și Rusticus și de prietenii și discipolii Alypius, Licentius și Trigetius.
– Pe timpul toamnei, redactează, la Cassiciacum, primele opere, dialogurile filosofice:
- Contra Academicos,
- De vita beata,
- De ordine.

387. La începutul anului începe redactarea lucrării *Soliloquia*.
– La începutul lui martie se întoarce la Milan pentru a se pregăti pentru Botez. Scrie lucrările:
– De imortalitate animae,
– De musica.
– În Sîmbăta Paștilor, între 24-25 aprilie, este botezat de Sf. Ambrozie, împreună cu fiul său Adeodatus și prietenul Alypius.
– Prin luna mai, pleacă spre portul Ostia, în apropierea Romei, însoțit de Monica, Adeodatus, Alypius și Evodius, cu intenția de a pleca la Cartagina.
– Prin luna iunie, la Ostia, Monica se îmbolnăvește și moare în cîteva zile. Augustin renunță să mai plece la Cartagina și se instalează la Roma, împreună cu toți cei apropiați. Redactează următoarele scrieri:
- De quantitate animae,
- De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum,
– De Genesi contra Manichaeos,
- De libero arbitrio (prima carte).

338. În luna august pleacă de la Roma.
– După o scurtă oprire la Cartagina, în casa creștinului Inocentius, se retrage la Thagaste.
– Vinde mica avere părintească, împarte banii săracilor și întemeiază, împreună cu cîțiva prieteni apropiați, o comunitate de tip monahal.

389. Mor Adeodatus, fiul său, și prietenul Nebridius. Scrie dialogul *De Magistro*.

390. Redactează următoarele scrieri:
- De diversis quaestionibus,
- De vera religione,
– (probabil) *De dialectica*.

391. Scrie lucrările:
- De utilitate credendi ad Honoratum,
- De duabus animabus contra Manichaeos.

413. Augustin începe să lucreze la marea lucrare *De civitate Dei*.
– Redactează lucrările:
- De spiritu et littera ad Marcellinum,
- Epistola ad Paulinum de videndo Deo (CXLVII).

414. Augustin este vizitat la Hippona de Paulus Orosius, „presbyter hispanus“.
– Redactează lucrările:
- Epistola ad Hilarium siculum de Pelagianismo (CLVII),
- Ad Iulianum de bono viduitatis.

415. Redactează următoarele lucrări:
- Enarrationes in Psalmos,
- Ad episcopos Eutropium et Paulum de perfectione iustitiae hominis,
- De natura et Gratia,
- Ad Orosium presbyterum contra Priscillianistas et Origenistas,
- Epistola ad Hieronymum de origine animae (CXVI),
- Epistola ad Hieronymum de sententia Iacobi (CLXVII).

416. Participă la sinodul de la Mileve, militînd împotriva pelagianiștilor.
– Redactează lucrările:
- In Iohannis Evangelium,
- In Epistolam Iohannis ad Parthos.

417. Redactează lucrările:
- De gesti Pelagii ad Aurelianum episcopum,
- Epistola ad Bonifacium de correctione Donatistarum (CLXXXV),
- Epistola ad Paulinum Nolanum de Pelagianismo (CLXXXVI),
- Epistola ad Dardanum de praesentia Dei (CLXXXVII),
- De patientia.

418. Participă la sinodul din Cartagina.
– Redactează lucrările:
- De Gratia Christi et de peccato originali,
- Sermo ad Caesareensis ecclesiae plebem,
- Gesta cum Emerito Caesareensi Donatistarum episcopo,
- Contra sermones Arianorum.

419. Participă la sinodul din Cartagina.
– Redactează lucrările:
- De coniugiis adulterinis,
- Locutionum in Heptateuchum,
- Quaestiones in Heptateuchum,
- Epistola ad Hesychium de fine saeculi (CXCIX),
- De anima et eius origine,
- De nuptiis et concupiscentia.

420. Îl readuce în sînul Bisericii pe ereticul Leporius, monah din Gallia.
– Redactează lucrările:
- Contra duas epistulas Pelagiani ad Bonifacium,
- Contra mendacium liber ad Consensium,
- Contra Gaudentium Donatistarum episcopum,

- Contra adversarium Legis et Prophetarum.

421. Redactează lucrările:
- Contra Iulianum haeresis Pelagianae defensorem,
- Enchiridion ad Laurentium,
- De cura pro mortuis gerenda.

425. Îl vizitează pe Evodius, episcop de Uzali, și se adresează credincioșilor.

426. Termină opera sa principală, *De civitate Dei*.
– Încredințează responsabilitatea episcopală co-ajutorului său Heraclius.

426-427. Redactează lucrările:
- De Gratia et libero arbitrio,
- De correptione et Gratia,
- Retractationes.

427. Redactează lucrarea *Speculum de Scriptura*.

428. Redactează lucrările:
- Collatio cum Maximino Arianorum episcopo,
- Contra Maximinum,
- Tractatus adversus Iudaeos.

428-429. Redactează următoarele lucrări:
- De praedestinatione sanctorum liber ad Prosperum et Hilarium,
- De dono perseverantiae,
- De haeresibus ad Quodvultdeum.

429. Vandalii invadează Numidia romană.

429-430. Augustin redactează lucrarea *Opus imperfectum contra Iulianum*.

430. În mai, vandalii și alanii lui Genseric încep asediul Hipponei.
– La 28 august, Augustin moare, în timpul asediului cetății.

497. Izgoniți din Numidia de către regele vandalilor Thrasamund, care era arian, urmașii lui Augustin iau cu ei rămășițele sale pămîntești, pe care le duc în Sardinia.

720-21. Liutprand, regele longobarzilor, trimite o delegație care să salveze moaștele Sf. Augustin de invazia iminentă a sarazinilor. Ele sunt aduse în Italia și înhumate în mănăstirea San Pietro in Ciel d'Oro din Pavia.